מפתח הפיוטים.

הסימנים כ"ו, מ"ו, מ"ז, ק"ו לא באו במספר הפיוטים, יען כי התחלתם חסרה.

זה היה שמם. — שורה 1: שתי, חסר בכ״י; מקוימים, במ״פ מְקוימים; על, חסר במ״פ. — שורה 2: לאחר, שם: ליחד; ובהגיון, שם: בהגיון. — שורה 8: גן, בכ״י: גת. — שורה 9: הגות, במ״פ: הגה. — שורה 11: לקראה, שם: לקרא; עלות, חסר בכ״י. — שורה 12: ארבע, במ״פ: מרְבע. — שורה 14: כרותה, בכ״י: בריתה. — שורה 15: לשוננו, במ״פ: מלונינו. — שורה 19: מסוכתה, שם: מסוכתם; עם הניץ, בכ״י: בעת ציץ. — שורה 20: וגם יעד, במ״פ: לקוראי עד. — שורה 21: הלך, בכ״י: הילך. — שורה 24: ריץ, בכ״י: לארץ. — שורה 25: להסתולל, במ״פ: מסתולל. — שורה 29: בתיבותיו, שם באותיותיו. — שורה 30: ד״ל, במ״פ: דלי״ת. — שורה 33: הדבקים, שם: הפרקים. — שורה 34: יוסי, בכ״י: יוסף. — שורה 36: הלא יחזור לראשיתיו, במ״פ: יחזיר לראש קריאותיו. — שורה 37: ויחזור וכו׳, שם: הלא יחזור לראשיתיו. — שורה 39: יהי, שם: הוי.

קה. שש מאות, אהבה לפרשת עקב, ג״כ במחזור פולין (דף ק״ל) ושם המחבר שלמה חזק נרשם בראשי החרוזים, והוא בלי ספק שלמה בר יהודה, אשר חבר גם את הפיוט שלפני זה. משקל השיר הוא שלש תנועות ד׳ פעמים בכל חרוז וחרוז, ובטעות נשמט בדפוס. — שורה 1: שש, חסר בכ״י. — שורה 2: על כנפי, חסר בכ״י. — שורה 8: ארבע, במ״פ: אצבע. — שורה 9 חסרה בכ״י. — שורה 10: סדניא, צ״ל: סדינא; הלא, במ״פ: לא. — שורה 11: לחוט כרך, בכ״י: לחוק ברך; מניניהם, צ״ל: ממניניהם. שורה 13: ענף, במ״פ: עניו. — שורה 15: מנת טלית, במ״פ: מנת טְלֵת; נכפלת, חסר בכ״י. — שורה 16: הן הפרה ותפרה, במ״פ: הן כפלה ותפר לה, ואולם דין טלית כפולה כבר מבואר בשורה 15 שהיא פטורה כרב שמעון (מנחות מ״א.); מציצית לא נחדל, ובמ״פ: ומציצית לא תחדל. — שורה 17 חסרה בכ״י; אצבע, צ״ל: בנד; תגדל, מלשון גדילים תעשה לך (דברים כ״ב י״ב) ור״ל שחייבת בציצית. — שורה 19: ונעור, בכ״י: וגעור. — שורה 21: וכרת, בכ״י: כשם; מעוכבת, במ״פ: מעקבת. — שורה 24: הגוי, בכ״י: המין. — שורה 26: לילה, בכ״י: ללילה. — שורה 27: נקבע, צ״ל: נקבע.

קו. אהבה ותחלתה חסר ולא יכולתי להשלימה כי לא מצאתי לה זכרון בספר. בראשי החרוזים היה מרומז שם המחבר חזקיהו. — שורה 9: ציון, בכ״י: צאן.

קז. מהפיוט הזה, אשר כנראה שם אברהם היה חתום בראשי חרוזיו, לא מצאתי רק בתים אחדים בכ״י ורֻבו חסר ולכן לא הדפסתיו בזה.

שם: המלוכה. — משורה 12 עד סוף הפיוט חסר בחזונים. — שורה 24: נדעכה, בכ״י: נדע כה.

צט. אהבה ליום א׳ של פסח (צונץ ל״נ צד 204) לרי״ה, והיא נמצאה גם בדיואן כ״י שלו חלק ב׳ סי׳ נ״ד; טל אורות צד 7 סי׳ ח׳ (וראה שם הערת רשזח״ה, כי הפיוט שלפנינו נמצא גם במחזור מונפלייר). — שורה 2; חנני חנני, ובכ״י ומ״פ (= מחזור מונפלייר): חנוני חנוני, וזה וזה שלא לפי המשקל. — שורה 6: ואדמוני, כ״ה בכ״י; בארמוני, כ״ה בכ״י. — שורה 9: להגיון, צ״ל: לבזיון. — שורה 11: ומואבי, כ״ה הנכון וכ״ה בכ״י, ובט״א: ומואב; בוזה, כ״ה בכ״י ונכון ג״כ. — שורה 11: בארמוני, צ״ל: ופלמוני. — שורה 15: תנים, חסר בכ״י. — שורה 16: הקץ, חסר בכ״י; וכסוף, בכ״י: ונסוך. — שורה 17: בכ״י וט״א: תשובב, והוא נגד המשקל. — שורה 19: המירותיך, בכ״י: המרתיך. — שורה 20: בך, חסר בכ״י. — שורה 21: וצפוני, צ״ל: ובצפוני. — שורה 22: ואוהבי, בכ״י: ואוה בי.

ק. לחוצה. אהבה ושם מחברה לוי חזק חתום בראשי חרוזיה. וצונץ (ל״ג צד 217) לא כתב בברור מי הוא לוי המחבר את הפיוט שלפנינו, אך הזכיר אותו בין הפיוטים, אשר חִבּם מר׳ לוי אלתבאן הֶברו, ורשד״ל (אגרות צד 978) כתב בפרוש, כי הפיוט שלפנינו הוא לר׳ לוי בן יעקב אלתבאן, וכי הוא נמצא גם במחזור והראן; טל אורות צד 59 סי׳ ע״ז. — שורה 1: לחוצה, חסר בכ״י. — שורה 4: ואשלח, בט״א: ואשים. — שורה 8; תועה, בט״א: גועה. — שורה 17: בכלמה, בכ״י: כלמה. — שורה 22-23 בט״א יש בזה בלבול הסדר.

קא. שביה בת ציון, גאולה (?) לרשב״ג (דעת צונץ ל״ג צד 588); טל אורות צד 22 סי׳ כ״ח. — שורה 2: שבועת, בט״א: שבועות. — שורה 19: מזרה, בט״א: מזֹרִי; אסוף, בכ״י: אאסוף. בט״א יש פה הערה „אולי חסר בית אחד״ ואולם מספרו של צונץ (ל״ג 590) נוכח לדעת, כי השיר הזה בן שבעה בתים הוא ולא יותר.

קב. אהבה לר׳ יוסף בן אשר, ושמו נרשם בראשי החרוזים; צונץ ל״ג צד 480; טל אורות צד 41 סי׳ נ״ב. — שורה 1: יעלה, חסר בכ״י, ורשד״ל השלים את החסרון מסברא, ובספרו של צונץ: יונה, וגם הוא רק מדעתו כתב כן. — שורה 9: אכרית, כ״ה בכ״י, ובט״א: דבקים. — שורה 14: שבה, בט״א: שבהם. — שורה 15: לצמיתות, בט״א: צמיתות. — שורה 24: כקולי, צ״ל: בקולי. — שורה 26: אל תדם בנפשך, בכ״י: אל תדמי בנפשך, בט״א: אל הדם נפשך. — שורה 38: הסרה בכ״י ובט״א.

קג. אהבה להראב״ע, הזכירה צונץ בל״ג צד 211 וכתב, כי מצא בכ״י חמשה בתים, כי לאות ה׳ אשר בשם אברהם, יש שם עוד הרוז תהלתו „השפל נא זדים אשר גאו״, וכונתו לחרוז השפל אשר לפנינו הוא מתחיל בשורה 10, ובכל זאת לא נמצאו בפיוט הזה רק ארבעה בתים, כי השורה הראשונה (אל ברתך) היא רק החרוז המאיר נתיב (Leitvers); וכן הוא בקבוץ מעשי ידי גאונים קדמונים צד 110. — בסימנים המורים על משקל השיר נפל טעות וצ״ל בשורה הראשונה:

א) – ⏑ – – – – – ⏑ – – – – | – ⏑ – – – – + ⏑ – – – – – –

שורה 12: אשר, חסר בכ״י. — שורה 15: הורנו, כ״ה בכ״י וצ״ל: הורינו.

קד. שתי פעמים, אופן לשבת נחמו במחזור פולין (דיהרנפ׳ דף קל״ד), ועל פיהו תקנתי איזה שגיאות בכ״י אשר לפנינו; שם המחבר הנרשם בראשי החרוזים הוא שלמה בן יהודה, ואולם לא אוכל להחליט איזהו, כי כנודע היום פייטנים רבים אשר

סי׳ ס״ה, ועל הנאמר שם יש להוסיף, כי הפיוט שלפנינו הוא רשות לקדיש יום א׳ דר״ה במחזור קרפנטרץ (דף כ״ה ע״ב) ובמחזור תלמסאן (דף נ״ה).

צב. יחד קרבי, הנזכר בצונץ ל״ג צד 572, הוא פיוט לקדיש יום א׳ של סכות בקרובץ ארניל (דף צ״ו ע״ב) ושם מחברו יוסף, ולא מצאתי בכ״י אשר לפני זולתי החרוזים הראשונים, ושברי שירים לא הדפסתי בזה.

צג. פיוט „לאלו פינו״ מר׳ יו״ט בן יצחק הקדוש (לעיל הערה לסי׳ צ׳), הזכירו צונץ ל״ג צד 286; טל אורות צד 61 סי׳ פ׳. — שורה 14: מקראיו, בכ״י: מקראות. — שורה 22: ועל, בט״א נמצא בשני חצאי לבנה: ועם, ואח״ז סי׳ השאלה, ואני מוסיף שאלה על השאלה, כי לא אבין פתרון השאלה הזאת, ובכ״י מלת ועם איננו. — שורה 26-28, כנגע נראה לי בבית הזה כי מקצתו חסר בכ״י וכן בט״א, והמבין את בנין הבתים בשירים הנקראים מושח (موشّح) ידע ויכיר, כי החסרון הוא בחצי החרוז הראשון (שהוא שורה 26), ואנכי השלמתיו מסברא. — שורה 28: עמוד, בכ״י וט״א: לעמוד, והוא נגד המשקל.

צד. רשות לנשמת מר׳ שלמה בן אבון, לדעת צונץ ל״ג צד 311, ובטל אורות צד 57 סי׳ ע״ד נדפס בשם ר׳ שלמה בן גבירול, והראשון נראה לי עקר, ושם המחבר שלמה נמצא בראשי החרוזים ואולם המלות בר אבון מרומזות בשורה 19: ב׳ר׳ית א׳ב׳ המונו ו׳נ׳ועם שמו. — שורה 10: יושר, צ״ל: אשר. — שורה 11: מכון, צ״ל מכון כס. — שורה 13: משוה, בכ״י וט״א: משוה, ובצדק העיר שם רשזה״ה, כי „יש כאן טעות ונשחת המשקל והענין סתום״ וכתב שם עוד. ואולי צ״ל: ביה צור לבדו משוש חסנו, ויהיה הענין על בן הבכור, הלא הוא ישראל״, ולי נראה לתקן כמ״ש בפנים, והבוהר יבחר. — שורה 20: לקיים, כ״ה בכ״י, ובט״א: וקים.

צה. פיוט לאלו פינו מר׳ יוספיה (יהוספיה) הגר, עיין עליו בל״ג לצונץ צד 468 ובכרם חמד ח״ד צד 26; טל אורות צד 34 סי׳ מ״ג. — שורה 3: לנפן, בט״א: גפן. — שורה 5: התנינים, בכ״י וט״א: תנינים, והוא נגד המשקל. — שורה 25: אים, איננו בכ״י ורשד״ל הוסיפו בט״א מסברא. — שורה 28: מה מאד, וצונץ כתב: מארץ, והוא נגד המשקל. שורה 29: פה לא, ובכ״י: אז (או: אך), וצונץ כתב: פיות.

צו. פיוט אחר לאלו פינו ושם מחברו אליהו התום בראשי החרוזים. — שורה 7: יתאמץ, צ״ל: תאמץ. — שורה 10: ודור, אינו בכ״י. — שורה 17: ולאות, בכ״י: לאות. — שורה 20: לפי המשקל הסרה פה תנועה אחת, ואולי צ״ל: שם.

צז. פיוט למי ידמה לך לרי״ץ בן גיאת ושמו נרשם בראשי החרוזים; צונץ ל״ג צד 198 (ושם החרוז הראשון בשנוי לשון קצת). — שורה 3: ממהלך קרי: ממהללך.

צח. אשפוך שיחי, פיוט להראב״ע, ונזכר ברשימת איגר לשירי הראב״ע אשר אינם בדיואן ומצאתיו גם בס׳ החזונים, והוא שם מי כמוך ליום ב׳ של סכות. — שורה 1: לפני, בחזונים: פני. — שורה 3: אואל, שם: לאל. — שורה 5: בחילה צורי, שם: בחחלה לפניו. — שורה 6: רם, שם: ראש. — שורה 7: יחד, צ״ל: יחיד, ובחזונים: אחד; באין, שם: בלי. — שורה 11: על, צ״ל: על חק; ובחזונים: כל גבולות עלי חק הגבל. — שורה 14: ופניו, קרי: וּפָנָיו. — שורה 15 שונה בחזונים וז״ל: עבדים משתחוים לפניו. — שורה 16: לו, שם: כי לו; מלוכה,

שורה 24: מה, שם: מי. — שורה 27: את, שם: על; רנניו, שם: רנניו בנגינות עצמו; הביאו, שם: הביטו. — שורה 28 ז״ל במח״ו: „וראו כי טוב ד׳״; וצונץ כתב, כי סוף הפיוט הוא: הביטו וטעמו כי טוב ד׳.

פה. רשות לברכו, וצונץ הביא בל״ג צד 355 פיוט לברכו המתחיל נ״כ „אשא ראשי אברך קדושי״, והוא חתום בשם יצחק, ונראה כי כונתו על הפיוט שלפנינו, ולפ״ז חסר הרבה, ואין לנו רק הבית הראשון המתחיל באל״ף.

פו. רשות לברכו, ושם מחברו אבינדור, ונזכר בל״ג לצונץ צד 314, וסוף הבית האחרון חסר לפנינו. — שורה 5: ותקן, ראה צונץ זינאג. פאעזיא צד 415.

פז. פיוט לראב״ע, הזכירו צונץ ל״נ צד 210 ונדפס במחזור קרפינטראץ (ד״א תצ״ט) בתור „פיוט לקדיש״ ליום ב׳ דר״ה, ואח״כ הדפיסו רי״ל דוקס בלטב״ל. משנת 1843 צד 525 מתוך מחזור זה; אח״כ הו״ל רי״מ זקש בספרו על הפיוטים צד מ״ב והיילברג במחברת נטעי נעמנים צד כ״א סי׳ ב׳ על פי נוסחת המח״ו, ולאחרונה הדפיסו איגר בדיואן הראב״ע סי׳ (83) [84], ואולם מחרוז המתחיל באות ר׳ והלאה משונה בדיואן מאד מאד, והוא כשיר אחר. והנה דוקס נמשך אחר מחזור קרפינטראץ וכתב, אשר הפיוט הזה הוא, „קדיש ליום ב׳ דר״ה״, ובכ״י אשר לפני כתוב רק שהוא פתיחה לקדיש. — שורה 2: בחכמתך, כ״ה בנטעי נעמנים ונכון לפי המשקל, ובכ״י בחכמה; בדיואן: בטובתך. — שורה 4: הוללת, בנטעי נעמנים: חללת. — שורה 7: ואן לבי, בנ״נ: ואיך לבי יענה. — שורה 8: ואותו, במ״ק: ואות. — שורה 10: ובנפול, במ״ק: בנפול; ימינו, בכ״י: ימינך. — שורה 14: מעבדים, בכ״י מעברים וכן הוא גם בנ״נ; במ״ק כמו שכתבתי בפנים. — שורה 16: לי עזוב, במ״ק: מעזוב לי. — שורה 19: ויעמד, במ״ק: ועמוד.

פח. פיוט לקדיש, מיוסד עפ״י א״ב ונזכר בל״ג צד 679. — שורה 6: חסנו, בכ״י הסני. — שורה 9: שם, חסר והוספתי מסברא. — שורה 16: חצי החרוז הראשון חסר ומצאתיו בספרו של צונץ במקום הנזכר, והוא: תקפו בפי כל נאדר.

פט. רשות לקדיש לרשב״ג (צונץ ל״נ צד 188), ונמצא גם באחד מכ״י מורי הה׳ ר״א ברלינר. — שורה 1: ולא, בכי״ב (= בכ״י ברלינר): והם לא. — שורה 2: מעת . . . הם, בכי״ב: מיום . . . עוד. — שורה 4: להלל בהיכל פנימי, בכי״ב: ושנאן יודה במזבח פנימי. — שורה 5: חזות, שם: לחזות; כי אל, חסר שם. — שורה 7: יזמר מבלי, שם: ימלל עד בלי; ליל, שם: לילה. — שורה 8: ואתה, שם: ושמך; כי גדול וכו׳, שם: „ולבי ונפשי יודעת מאד״, ונראה יותר נכון. — שורה 10: כבודך, שם: עוזך; ורבה, שם: ורמה, והוא נגד החרוז; וקובה, שם: בסכה, וגם זה טעות. — שורה 11: כי אותך וכו׳, שם: שאתך לא יוכל גלגל. — שורה 13-15: חסר בכי״ב. — שורה 13: בארבע ובכ״י: כארבע.

צ. נ״כ רשות לקדיש (צונץ ל״נ צד 722) חברו ר׳ „יום טוב קדוש״ כמש״כ מפורש בכ״י אשר לפני; והוא ר׳ יום טוב בן יצחק הקדוש, אשר כבר דבר אדותיו צונץ בל״ג צד 286 ואשר חבר את הפיוט יה רעיון לבך (סימן צ״ג) ועוד פיוטים אחרים (ראה צונץ שם). כנראה חסר בבית א׳ וכן בבית ג׳ חרוז אחד, כי צ״ל בכל בית ובית שלשה חרוזים מלבד חרוז האזור.

צא. רשות לקדיש, נזכר בל״ג לצונץ צד 413; דיואן שד״ל דף כ״ד ע״א

בספרו של הרימ״ז (ואחריו בשירי שלמה) ובנ״נ: מנחת זכרוני, והוא כמו מנחת זכרון (במדבר ה׳ ט״ו), ובכ״י כמו שהדפסתי: עשרוני, והכונה על העשרונים סלת אשר הובאו בית ד׳. — שורה 7: הסדיך, כ״ה בכ״י והוא הנכון, ובנ״נ: גְדָל־הסדך, וזה נגד המשקל והרש״ז כ׳ הסדיך; גודל, עוני בנ״נ: גְדָל־עוני, וגם זה לא יתכן, והעקר כמ״ש. — שורה 8: רוחי, כ״ה הנכון ובכ״י: רוחך.

פ. נשמת „להרב ר׳ ברוך בן יוסף״, כ״ה בכ״י, ולא מצאתי את זכר הפיוט הזה בספרים, וגם שם הפייטן לא נודע לי. ודע כי מסוף שורה 7 עד תום הפיוט חסר בכ״י, ואולם מצאתי את הסיום בכ״י שלפנינו בראש דף 254, בעוד אשר הפיוט שלפנינו הוא בסוף דף 255, וזה לי לאות כי העלים מכורכים המה שלא כסדרן. — שורה 7: אני, בכ״י: כי, וזה נגד המשקל.

פא. רשות לברכו „מר׳ שמשון העולה לארץ הצבי״, כן הוא בכ״י ; צונץ ל״ג צד 301, ושם צד 302 יאמר צונץ, כי ר״ש שלפנינו הוא ר״ש בן אברהם משניץ (Sens), ועיין כרם חמד ח״ד צד 24; טל אורות צד 62 סי׳ פ״א. — שורה 2: אלהי, כ״ה בכ״י, ובט״א: אל חי, והוא נגד המשקל. — שורה 6: וגם אני, השורה הזאת (אשר חציה חסר) היא נגד המשקל, ובכלל מצאתי ראיתי, כי הרוזי האזור (Gürtelverse) בשיר הזה הם שלא עפ״י המשקל. — שורה 11: הללי, בכ״י ובט״א: הללו. — שורה 17: נדבות עמך, כ״ה בכ״י והוא הנכון, וט״ס נפל בט״א וכתוב שם: עמך נדבות, ובעיין גדולה! — שורה 21: מה, בט״א ומה.

פב. רשות לברכו, ובכ״י „שלמה בר יהודה״ וכתב צונץ בל״ג צד 311-312, שהוא לר׳ שלמה בר אבון, וכן העיר בצרק ר״ש הורוויץ במח״ו צד 566 הערה b ל. — שורה 1: אלהים, חסר בכ״י. — שורה 2-3, צ״ל: שביב אש בוערה | וממים חשרה || והשך שם סתרה ׳ סֻכו מה נורא | אלהים, וכן הוא במח״ו; שם: במרום שם דגלו, במח״ו: ובכרוב שם רגלו. — שורה 5: קדוש, במח״ו: גדול. — שורה 9: לעם, במח״ו: לעמו. — שורה 10: קרה, במח״ו: קירה. — שורה 12: ברנני, במח״ו: ברעי. — שורה 13: וישא, צ״ל: שאו; כן, צ״ל: קול.

פג. רשות לברכו לר׳ יהוספיה הגר, הזכירו צונץ ל״ג צד 469; טל אורות צד 34 סי׳ מ״ב; מח״ו צד 665, ושם הוא רשות למעריב. — שורה 1: לב, וצונץ כתב: בלב. — שורה 2: תודות, צ״ל: הודות; ליום, כ״ה בכ״י, ובט״א ומח״ו: ביום. — שורה 4: פלאיו, בט״א ומח״ו: פעליו; וממש, בט״א: ממש. — שורה 5: שור, כ״ה בכ״י, בט״א: צר ובמח״ו: שם; היכלכלוהו, במח״ו: היכל כלכלוהו. — שורה 6-7, חסר בכ״י. — שורה 6: פניו, צ״ל: פני. — שורה 9: נמסכו, בט״א ומח״ו: נסמכו. — שורה 10: בעצומיו, בט״א: בעצמותיו. — שורה 13: מול, כ״ה בכ״י, ובט״א ומח״ו: ועל, והוא נכון; גבורה, חסר בכ״י. — שורה 14-17, סדר הבתים משונה בט״א ומח״ו. — שורה 15: שרשם, בט״א: ושרשו, במח״ו: ושרשם.

פד. ברכו ושם מחברו משה חזק נרשם בראשי ההרוזים; צונץ ל״ג צד 582; מח״ו צד 568. — שורה 2: ולבבי, במח״ו: ולבי לו; ואעיר רעיוני, במח״ו: ואעיר נאמני. — שורה 5: אספרה, במח״ו: פצחה. — שורה 6: בהדרים, במח״ו: בחורים. — שורה 9: הביעו, שם: תביעו. — שורה 13: במרומים, שם: במעונים. — שורה 16: לך׳, במח״ו: לה, ורש״ה תקן וכתב: לך, וספה טעות על טעות. — שורה 19: ובעלות, במח״ו: וכעלות; צבא, במח״ו: צבאיו. — שורה 23: עמו, שם: לו. —

מהנוסחאות אשר היו לפני רוזין ז"ל, והחוקר יוכל להשוות, ואני אקצר ואודיע בזה רק את התקונים אשר הוכרחתי לעשות במקומות המשובשים בכ"י אשר לפני. — שורה 2: אל, חסר בכ"י. — שורה 4: רם על כל, מלה כל חסרה בכ"י; יחו הודו, בכ"י: מייחדו. — שורה 6: אמת כי לא יצדק, חסר בכ"י. — שורה 11: לא כי, חסר בכ"י. — שורה 12: הלק, בכ"י: הלקי. — שורה 13: בעת כי, מלת כי חסרה בכ"י.

עד. פיוט לרי יעקב, ולא אדע מי הוא; צונץ ל"ג צד 560. — שורה 15: תהמה, בכ"י: תהילה; ראה תהלים מ"ב ו'. — שורה 19: צבי צ"ל: צבי חן.

עה. נשמת להראב"ע וצונץ ל"ג צד 209 כתב שהוא מחרך; דיואן הראב"ע צד 37 סי' 107; טל אורות צד 55 סי' ע"ב. — שורה 5: עדך, בכ"י ובט"א: עדיך. — שורה 6: מעבדך, בכ"י: משבצות על מעבדיך. — שורה 11: ולך, בכ"י: מאלה, ובט"א (תקון רשד"ל?) אחת מאלף.

עו. יהודה שחרי, רשות לנשמת שית (צונץ ל"ג צד 207, ושם: שחרי יחידה) מרי"ה; דיואן שד"ל דף ט"ו סי' ל"ח; אגרות שד"ל חלק ו' צד 776. — שורה 2: המה, בדיואן רשד"ל: הם כל; ראה שם הערה ב'.

עז. רשות לרשב"ג; שיר השירים לזקש צד ק"ט והלאה, ועל הנאמר שם יש להוסיף כי היא גם בס' חזונים דף נ', ובמחזור רומא (הוצאת שד"ל ח"א דף ע"ו) ושם היא לנשמת יוה"כ ובס' שובע שמחות (קובץ פיוטים, ליוורנו תרט"ו) היא רשות לשמיני של פסח, ונמצאה פעמים רבות בכתבי יד. — שורה 2: לילך ויומך, וכן אמר רי"ה בסי' שלפני זה „ותולי אחריו לילך ויומך", ובכ"י: יומך ולילך; ראה ע"ד הגירסא הזאת זקש שה"ש צד קי"ג. — שורה 3: בחיותך, בכ"י: בחייך; אשר נעלם כמו, כ"ה בכ"י ונוסחת זקש וכן נוסחת שאר הספרים משונה מזה. — שורה 4: הלא אם, בכ"י: הלא; טהור ונקי, בכ"י: טהור עין ונקי; ותמה, כ"ה בס' שובע שמחות ובאחד מכ"י ברלינר וגם במחזור רומא; ובכ"י וכן בשה"ש: ורמה, ואצל דוקס (רמב"ע צד 106): וקמה, וראה מה שהעיר זקש, שה"ש צד קי"ד. — שורה 6: לאל חי כ"ה בכ"י ובשובע שמחות ובכ"י ברלינר, ובס"א: לצורך; ראה זקש (צד קט"ז) שבחר הנוסחא האחרונה יען כי מליצת לאל חי כבר השתמש בה רשב"ג בשורה 3. — שורה 7: ברכו תמיד, בכ"י: תמיד ברכו.

עח. נשמת לראב"ע, חסר מקצתו בכ"י והשלמתי את החסרון עפ"י דיואן הראב"ע הוצאת איגר צד 6 סי' 19. — שורה 1: לאל חי, ובדיואן: חיי חסדו. — שורה 3: ומחוץ, שם: ומבחוץ. — שורה 4: מקוה, בכ"י: מקור; אחר נתן עליו, בכ"י: אחר עלי. — שורה 5: עונג, בדיואן: עדנו; ושם, בדיואן: שם. — שורה 6: נטע, בכ"י: נטה. — שורה 7 עד תומו חסר בכ"י.

עט. פיוט לרשב"ג. צונץ 189; נדפס בנטעי נעמנים צד 18, בספרו של הרי"מז צד ט' ובשה"ש לרש"ז צד קל"ז. — שורה 3: תעצומך כ"ה בכ"י וכן הוא גם בספרו של רימ"ז ונ"נ; ואולם רש"ז הדפיס לפי הכ"י אשר לפניו: תעצומך; ואיך, רש"ז הדפיס והיך, ואני בחרתי בנוסחת הכ"י אשר לפני וכמו שהדפיסו גם רימ"ז ובעל נ"נ; שאתו, כ"ה בכ"י וגם בכ"י הרש"ז (ראה את הערתו בספרו הנז' צד קל"ח), ובנ"נ ובספרו של הרימ"ז: שאת, וזה טעות. הרש"ז הדפיס: שְׂאֵתָךְ ת' שְׂאֵתוֹ. — שורה 4. נכונה, כ"ה בכ"י ובדפוסים, והרש"ז הדפיס „נכוחה" וכתב „ונבוחה נכונה מנכונה, כי לא נמצא „נכונה" לשם מקרה"; רצוני, בכ"י: את רצוני, ואינו נכון. — שורה 5 ומנחת עשרוני,

סה. נשמת לר׳ יוסף בן יצחק בן אביתור אבן שנטאס; צונץ ל״ג צד 184 (והסר במפתח הפיוטים לגשטטנר במקומו, ואולם נמצא שלא במקומו באות יו״ד (ידידים). — שורה 1: מרגעת, וצונץ כתב: מנוחה.

סו. נשמת, וכנראה נרשם שם מחברו ששת בראשי החרוזים, ואולם ראה צונץ ל״ג צד 477.

סז. ידועת אמונות, רשות לשמ״ע, חברו רי״ה והזכירו צונץ ל״ג צד 207; לאנדסהוט עמודי צד 72; דיואן שד״ל דף י״ב ע״ב, ויש להוסיף על הנאמר שם, כי הוא גם במחזור קרפנטרין (ד״א תצ״ט) דף קי״ר, ובלטב״ל לשנת 1848 צד 423.

סח. רשות לש״ע לרשב״ג; נזכר בספרו של צונץ צד 189 ונדפס בשה״ש לזקש צד ק״ז ועל הנאמר שם ובספרו של צונץ יש להוסיף כי הוא רשות לנשמת בקרובין ארגיל דף קי״ח ע״ב ופיוט ליום ב׳ דר״ה בספר בית הזכרון (והוא מחזור לר״ה כמנהג ק״ק ספרדים, ליוורנו תרל״ו) דף ע״ו ע״ב, ואסתכבר באחד מכ״י מורי החכם ר״א ברלינר; ובס׳ שבחי אלהים דף קצ״ד, ושם נמצא אחריו השיר שמעה אדון עולם לרשב״ג והמאסף חשב, כי שני הפיוטים פיוט אחד המה והדפיסם יחד וכתב ממעל להם: „סי׳ שלמה כפול!“ — שורה 1: אקדמך, ראה מש״כ זקש ע״ד פרוש המלה הזאת, ויש להעיר כי המפרש במ״ק פירש: „במה אקדם ד׳ (מיכה ו׳ ו׳) תרגום יונתן במה אפלח קדם ד׳“. — שורה 5: בשיר השירים לזקש וכן בק״א ובבה״ז ובש״א ובכ״י ברלינר, הטיבות והגדלת חסדים | ולך תגדיל להודות הנשמה, ויש גם בזה נוסחאות שונות ואין להאריך בזה.

סט. שכחי יגונך. תוכחה למנחה יוה״כ במחזור תלמסאן דף רל״ב ע״ב, בהזונים (בסוף הספר) ובספר צור קעננטנים לדוקס צד 164; ואעיר פה רק על השנויים בכ״י שלפנינו. — שורה 3: חילי, חסר בכ״י. — שורה 4: תצפי, חסר בכ״י. — שורה 5: נפש, בכ״י: נפשי. — שורה 10: והיא, בכ״י: והוא. — שורה 13: גפן, בכ״י: כגפן; והמות, שם: ובמות; וכאשר, שם: אל מקום אשר. — שורה 15: נפש, שם: נפשי; ושכחי, שם: וזכרי. — שורה 16: זכרי, שם: ושכחי. — שורה 17: בכל עת, כן הוא בכל הספרים, ואולי צ״ל: בכל עונה. — שורה 19: בכי, בכ״י: בכה. — שורה 20: ועם, כ״ה בכ״י, ובשאר ספרים: ואז, והיא, נוסחא יותר מתוקנת.

ע. ברכו(?) לר׳ יהוסף, לא מצאתי זכרו בספרים. — שורה 5: ורעדה, צ״ל וברעדה. — שורה 8: בלתי שפתים ישוררו, ראה מש״כ קעמפף בספרו עשרה שערים צד 114 הערה 59-60. — שורה 9: משמרותי, בכ״י: משמרתי. — שורה 11: במאמרי, בכ״י: ובמאמרי. — שורה 13: בלתי אמוט וכו׳, הוא נגד המשקל. — שורה 18: בידיך, בכ״י: בידך.

עא. נשמת לר׳ יום טוב, וכן כתוב מפורש בכ״י, ובראשי החרוזים מיוטוב״ב חזק שהם אותיות יום טוב חזק. — שורה 11: תהגה, כמו במלכים ב׳ ו׳ ח׳. — שורה 18: ורצני בהוגני, בכ״י: ירצני כתודה בחוגגי.

עב. רשות לברכו (?) חברו רי״ה; דיואן רשד״ל דף י״ג ע״א סי׳ ל׳. — שורה 2: יום, כ״ה בכ״י, ובדיואן אם.

עג. רשות לנשמת מהראב״ע; ראה רוזין בס׳ שירי הראב״ע וחרוזיו חלק ב׳ צד 6 ובמה״ע החדשי להחכמים בראנן וקויפמאנן שנת 1894 צד 423, ויש להוסיף, כי הפיוט הזה נדפס גם בס׳ שבחי אלהים (דף ק״ח) בתור רשות לסכות. נוסחת הכ״י שונה לפעמים

חרוזים מלבד האזור (Gürtelvers). — שורה 8: ובקשת דברים, בדיואן: הבקשת דברי. — שורה 9: באה, בדיואן קרבה. — שורה 10: הגידני, בדיואן: השיבני. — שורה 13: להבין, צ״ל והבין. — שורה 16: אנשי, בכ״י: נשי. — שורה 17-21, הבית הזה נדפס בדיואן אינרם צד 169. — שורה 17: נפלא, בדיואן נבערו; ונבוני, שם: נבוני; ואין יודע וכו׳, שם: איש מהם לא ידע מה. — שורה 18: כי עת, חסר בכ״י. שורה 19: ואחפש, בכ״י: ואבקשה. — שורה 10, חסרה כלה בכ״י. — שורה 21: ואז, בדיואן: זאת; ואכן, בדיואן: על כן, ובצונץ (ל״ג שם): לכן.

נח. אהבה לריה״ל, ראה דיואן שד״ל דף ל״ט ע״א; צונץ ל״ג צד 205, ונמצאת גם בסדור תימן כ״י ברלין. — שורה 1: יודעי, חסר בכ״י. — שורה 6: רחמוני, בכ״י: נהמוני. — שורה 7: ונדוד, בכ״י: לנדוד. שורה 13: דמו לרחקי אל מ—, חסר בכ״י. — שורה 14: ודהקי, בכ״י: והזקי; טוב מפרידתך, בכ״י: נועם פרי דתך. — שורה 15: חלקי וחשקי, בכ״י: חשקי ורבתי וחלקי; נועם פרי דתך, בכ״י: טוב מפרידתך. — שורה 20: איך, בכ״י: אך; בזולתך, בכ״י: במלאתך. — שורה 22: אחד וזולתו אין עוד, בכ״י: אחד זולתו ואין עוד!

נט. גאולה, ובראשי הרוזיה השם אברם, וצונץ מסתפק בל״ג צד 716 אם הוא הראב״ע אם לא, ואיגרם רשם את הפיוט הזה בין פיוטי הראב״ע הבלתי נמצאים בדיואן שהו״ל. — שורה 1: אל, חסר בכ״י. — שורה 9: הראני, בכ״י העבירני, ותקנתי מסברא. — שורה 13: כן, חסר בכ״י.

ס. פיוט מיוסד עפ״י א״ב ובסופו התום שם המחבר אני אהרן הקטן, ולא מצאתי זכרון הפיוט הזה בספרים. — שורה 1: אל, חסר בכ״י והוספתי מדעתי. — שורה 3: נעששית, לא אדע פרושו. — שורה 15: יפתה ר״ל: יפה אותה, ראה הערתי לסי׳ ד׳ שורה 10; ודין עלי תרועם, לא אדע מה הוא. — שורה 22: במצה, כ״ה בכ״י, ובל״ס צ״ל: במסה, (שמות י״ז ז׳). — שורה 26: אלהיו הנהו, טעות סופר נפל בזה ולא אוכל לתקן. — שורה 31: עלימו, כמו העלימו. — שורה 47: בן, בכ״י: בין. — שורה 56: מאום אל, צ״ל: מאום לו אל. — שורה 62: בעבודת, בכ״י: בעבודך; ומשען, בכ״י: ומשמען. — שורה 63: נאור וכו׳, מכאן והלאה חסר בכ״י.

סא. נשמת, מיוסד עפ״י א״ב ובסופו שם המחבר חזק שמואל, ולא מצאתי זכר לפיוט הזה בשום מקום. — שורה 2: ועירין, ועירים קרי. — שורה 7: גרוד, אולי צ״ל: נדוד; נסטרא, ראה הערתי לסי׳ ל׳ שורה 2; הצי החרוז חסר בשורה שלפנינו. — שורה 9: כותם, צ״ל: כחותם. — שורה 18: בנצוה, ט״ס ולא אוכל לתקן; חי מדתו כל עונות, לא אוכל לפרשו.

סב. נשמת למחבר בלתי נודע; צונץ ל״ג צד 679; מיוסד עפ״י א״ב עד אות ל׳. — שורה 5: במהור? — שורה 9, המלה הראשונה חסרה. — שורה 12: זמר זמר, שני פעמים והאחד מיותר וצריך למחקו; כדל, צונץ (במקום הנזכר) כתב: כשוע; בשר, צ״ל: כשר.

סג. רשות לנשמת, בלתי נזכר בספרים. — שורה 3: וירוממך, צ״ל: וירוממוך. שורה 9: לך כחך את בך וכו׳, לא אדע פרושו. — שורה 10: כורכו, לא אדע מה הוא, ובישעיה מ״ב ה׳ נותן נשמה לעם עליה.

סד. לנשמת ושם המחבר יצחק חזק נרשם בראשי החרוזים; צונץ ל״ג צד 555. — שורה 5: ואדיר = ואאדיר.

(אמ"ד תצ"ט, דף כ"ג ע"ב) וליום ב' של ראש השנה במחזור תלמסאן (ליוורנו תרכ"א דף ס"ג ע"א), ונדפס גם באגרות שד"ל VI צד 776 ובלטב"ל שנת 1843 צד 524. נזכר בל"ג לצונץ צד 699. — שורה 17: צורי, כ"ה בכ"י ובאגרות שד"ל; בדיואן: אלי. — שורה 18: יושב, צ"ל: אשב. — שורה 87: שנית קנני, כ"ה בכ"י שלפנינו, בדיואן רי"ה כ"י אוכספורד, באגרות שד"ל ובמחזור קרפנטרץ, ורשד"ל בדיואן הדפים: אנא פרני, עפ"י המחזורים שהיו לפניו; ראה הערתו לחרוז הזה.

נד. אהבה (?) לרי"ה הזכירה שד"ל ברשימתו בין הפיוטים הנמצאים אתו במחזורים ובשאר ספרים סי' 15, והיא נדפסה בס' נטעי נעמנים להיילברג צד 20 ובפניני שד"ל צד 107. — שורה 1: יפו, חסר בכ"י. — שורה 7: אלי, בכ"י: אליו. — שורה 9: אם נעבדתי, כ"ה בכ"י והוא הנכון, ובנ"נ: אבדתי, ושנוי זה תלמיד טועה עשהו. — שורה 11: בך סלה, כ"ה בנ"נ ובפניני שד"ל והוא נכון ובכ"י: בך תרום סלה, והוא נגד המשקל. — שורה 12: עברתך, כ"ה בכ"י, ובנ"נ: עבודתיך, ואינו נ"ל. — שורה 14: כל עברו, כ"ה בכ"י ונכון, ובנ"נ: כי עברו; נפשי, חסר בכ"י.

נה. מה לאחותי. אהבה לר"י, נדפסה בדיואן הרכבי ח"ב צד 29 סי' י"ט, ונמצאה בדיואן רי"ה כ"י אוכספורד ח"ג סי' 155 ובסדור תימן כ"י ברלין, ועפ"י כה"י האלה השלמתי את החסר בכ"י אשר לפני. — שורה 1: מה, חסר בכ"י. — שורה 3: תתכודדי, בכ"י: תתגודדי. — שורה 5, חסרה בכ"י ובדיואן הרכבי. — שורה 8: חליתי, בכ"י הוחלתי; בדיואן הרכבי: לחלי חליתי בחרי. — שורה 9: אפך, אצל הרכבי: אף; ויחשך, בכ"י: מחשך. — שורה 12: אויבי, חסר בכ"י, ואצל הרכבי: לי הן. — שורה 14: חי, הרכבי: איה; איך, חסר בכ"י ובדיואן הרכבי. — שורה 19: אכרית' בכ"י: ואכרית. — שורה 23: נוצרה, בדיואן הרכבי: נצורה, והוא נגד המשקל, ופה אעיר כי הרכבי נקד את השיר כלו לא לפי המשקל.

נו. ירשו למצער. אהבה לרי"ה הזכיר אותה צונץ ל"ג צד 205 ורשד"ל ברשימתו בין הפיוטים הנמצאים אתו במחזורים ושאר ספרים סי' 46. והנה בכ"י אשר לפני חסרים איזה חרוזים ואין בידי למלאות את החסרון, כי הספר הנזכר בספרו של צונץ (שם הערה 5) איננו בידי. שורה 1: ירשו, חסר בכ"י. — שורה 3: צאנך, הוא שם הקבוץ ויתכן הרבוי אחריו; נתונים, בכ"י: נתנוה. — שורה 6: הלכו, בכ"י והלכו, והנה אם נגרוס הלכו בלא וי"ו, אז יחסר לנו בית שלם המתחיל בוי"ו, ואם נגרוס כאשר הוא בכ"י, אז יחסר לנו פה בית המתחיל בה"א, למען מלאות את החסרון בשם יהודה הנרשם בראשי החרוזים; והראשון נראה לי עיקר, כי „והלכו" בראש החרוז הוא נגד המשקל. — שורה 9: כאלמנה, בכ"י: עוד כאלמנה. — שורה 14: לוחמי, בכ"י: לוחרי.

נז. גאולה לראב"ע, הזכירה צונץ ל"ג צד 213 וחוה שם את דעתו על הזמן, אשר הוברה בו*); דיואן הוצאת איגרס צד 99 סי' 212; סליחות תימנים (ירושלים תרמ"ח) דף ח' ע"ב. — שורה 1: אם, חסר בכ"י; רע לי, בכ"י: עלי. שורה 2: אלהי, בכ"י: אל. — שורה 3: בדברי, בכ"י: בדברים. — שורה 4: לפני, בכ"י לפניו; קרבה, בדיואן: קרובה. — שורה 5: תמיד, בדיואן: עומד. — אחר שורה 5 יש עוד בדיואן ובשאר ספרים החרוז: „כי אלף שנים פלאים ירד ובמרירות לבבו", והוא חסר בכ"י אולם הכרחי מצד בנין הבתים, כי יש בכל בית ובית מהשיר הזה ד'

*) והשוה לזה מש"כ הח' ר"ע איגר בדיואן הראב"ע צד 169 בהערתו להשיר שלפנינו.

שורה 68 בכ"י: ואני בד' אוחילה אגילה באלהי ישעי, ובמ"פ: ואני בד' אצפה אֳחילה לאלהי ישעי, ואנכי תקנתי על פי חבקוק ג' י"ח. — שורה 69: כמוס, בבית הזה נמצאת מלת „כהן" בראשי החרוזים פעמים. — שורה 70: בחמה, בכ"י: חמה. שורה 71: הן שבועה, בכ"י: היא שבועת; לחבלם, במ"פ: לשכלם. — שורה 72: יבא, במ"פ: כי תבא. — שורה 74: להקהילם, שם: להנחילם. — שורה 75: והיה לך ד', בכ"י: כי יהיה לך, אולם ראה ישעיה ס' י"ט.

מט. אחרה עת פדותי. מהפיוט הזה, הנדפס בדיואן הראב"ע הוצאת איגר צד 55 סימן קמ"ב, לא מצאתי בכ"י אשר לפני רק שלשה חרוזים הראשונים והשאר חסר, כי בין דף 249 ובין 250 חסר בהכ"י דף אחד שלם, ובראש דף 250 נמצא סיום פיוט אחר לא אדע תחלתו, וסופו הוא: קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך.

נ. מוחרך לשבת חוה"מ של פסח, חברו רי"ה, הזכירו צונץ בל"ג צד 204 ונמצא במחנה יהודה כ"י אוכספורד חלק א' סי' 58. נדפס בלטב"ל. לשנת 1843 צד 377; כרם חמד חלק ד' צד 144; פניני שד"ל צד 143; אגרות שד"ל חלק ו' צד 778, והוא נמצא גם בסידור תימן כ"י, אשר בבעה"ס אשר להממשלה בברלין ובמחזור כ"י אשר למורי הה' ר"א ברלינר; וראה מש"כ דוקס בספרו על רמ"ב עזרא צד 106, וסדר התפלה אשר הוא מזכיר שם לא היה לנגד עיני. — שורה 1: יקרה, חסר בכ"י. — שורה 7; תהיי, בכ"י: תהי. — שורה 8: ותקרבי, בכ"י: ותקרב; אֶל אֵל, בכ"י אֶל.

נא. אהבה לר' יצחק בן גיאת, ושמו נרשם בראשי החרוזים; נזכרה בל"ג לצונץ צד 199; טל אורות צד 60 סי' ע"ה. — שורה 4: וגאוה, בכ"י: ובגאוה. — שורה 6: אזכיר, צ"ל: אזכור. — שורה 12: להובה, כ"ה בכ"י, ורשד"ל תקן בט"א וכתב: לְהֲבָה.

נב. ימי שנותי כלו, אהבה, ובראשי חרוזיה שם המחבר יוסף; נזכרה בל"ג לצונץ 671 והיא אהבה לשבת ראשון אחר פסח במנהג פולין (דף ק"ד ע"א). והנה צונץ כתב, שהבית הראשון והשלישי תחלתם וסופם אלהי, והבית הב' והד' סופם עמי, ובכ"י שלפני לא מצאתי מלת אלהי, לא בתחלת הבית הראשון ולא בתחלת הבית השלישי וגם לא בסוף הבית הראשון, אך בסוף הבית הג' מצאתי מלת אלהי, ובסוף הבית הב' והד' מלת עמי, והשמטתים יען כי החרוז והמשקל מורים היותם בלתי עקריים. — שורה 3: עזוב ולא עזוב, מלים נצמדים (تجنيس) ועזוב הראשון הוא מלשון ואל תעזבני אלהי ישעי (תהלים כ"ז ט'), והשני מלשון עזב תעזב עמו (שמות כ"ג ה'); ובמ"פ ולא עזור, והוא קלקול ולא תקון. — שורה 5: נודה, במ"פ: מנודד. — שורה 7: ואיפה, שם: איפה. — שורה 9: חזקי, שם: לבבי. — שורה 15: נפשי להמוני, שם: רוחי לעם עני. — שורה 17-18, חסר בכ"י. — שורה 17: לראשי, צ"ל: בראשי. — שורה 21: כל שמעה, במ"פ: קול. — שורה 23: את עני, בכ"י בעני. — שורה 26: אש, חסר בכ"י. — שורה 27: קן, במ"פ: קין. — שורה 29-30: ותותרי, בכ"י: ותאות רוין ואין לו כל מובן. — שורה 34: סורי ממני, צ"ל: סורו ממני מרעים (תהלים קי"ט קט"ו). — שורה 35: אני, במ"פ: עניתי. — שורה 36: אל, שם: ד'. — שורה 37: ואם, שם: אם. — שורה 38: יכבד, במ"פ: יבכר. — שורה 41: כבוד בית, בכ"י: בית הכבוד.

נג. מחרך לרי"ה הלוי, ראה שד"ל דיואן דף ל' ע"ב סי' ע"ג, ועל הנאמר שם יש להוסיף, כי הפיוט שלפנינו הוא מחרך ליום א' של ראש השנה במחזור קרפנטרץ

(ובמורה הערבי: אקתלבת סמאוה עלי ארצה) וכן יאמר רשב"ג (שירי שלמה לדוקס צד 41) וציריו הפכו עליו לבבו ונהפכו עלי ארצו רקיעיו" וריה"ה בשירו המתחיל „בגדתם בי" (בדיואן אשר הוצאתי לאור ה"א סי' נ"ב) „אהובי אשמעה כי נהפכו לי, ויהפכו עלי ארצי רקיעי" ובהערותי לדיואן ריה"ה אוסיף אי"ה לדבר אודות המליצה הזאת. — שורה 13: ללחוץ, כ"ה בכ"י, ובט"א: להצוק. שורה 14: מתן ואיים, כ"ה בכ"י, ובט"א: יתנו שיים. — שורה 15: והלכו יחד — המה, כ"ה בכ"י, ורשד"ל הגיה וכתב: והלכו גוים — יחד. — שורה 21: ושנת, בכ"י: כשמש. — שורה 26: באפס, כ"ה בכ"י, ובט"א הגיה רשד"ל וכתב: בא קץ, ולא ארע מה הביאו לזה, ואולי היתה לפניו הנוסחא הזאת בכ"י אחר.

מו. פיוט, לא ארע אכנהו, כי המלה הראשונה חסרה בכ"י וגם את מחברו בל אדע. — שורה 3: נפשי, הסר בכ"י והוספתי מסברא; דלתי, צ"ל: דלת. — שורה 4: יקרבי, בכ"י: יקרבני: — שורה 6: עלי ינמול, צ"ל: ולי ינמול. — שורה 10: טוב, בכ"י: רב טוב.

מז. מאורה לא אדע תחלתה, יען כי המלה הראשונה ממנה חסרה בכ"י, וכנראה היה שם מחברה „יום טוב" נרשם בראשי החרוזים. — שורה 3: מבנין הבתים נראה, שחסרים פה ב' מלות. — שורה 9: ואויבך, בכ"י: אף אויבך, וזה טעות יורה עליו המשקל, ומלת „אף" מקומה בסוף הבית (באף תרדי) והוא חסר שם בכ"י. — שורה 19: מלה אחת חסרה בכ"י. — שורה 24: וישע וישע, ב' פעמים, ואולי לשתי הוראות שונות.

מח. איומתי. מאורה, התום בראשי הרוזיה שם מחברה „שמואל הכהן" פעמים, וכבר הזכיר אותה צונץ ל"ג צד 294, והיא נדפסה בסדור מנהג פולין (ק"ז:) לאמרה בשבת שניה אחר פסח. — שורה 1: איומתי, הסר בכ"י; שמחי, בכ"י שמחי ועלזי, וכן הוא במנהג פולין, ונראה לי מיותר. — שורה 3, חסרה בכ"י. — שורה 4: ציון, הסר בכ"י. שורה 7 (סתם) מקומה במ"פ אחר שורה 8 (שבת). — שורה 8: משוש, בכ"י: משושי; ושבתי, במ"פ: שבתי. — שורה 13: נקרה מלשון קרח. — שורה 15: סרח, בכ"י: טרח. — שורה 16: וכעשו נברה, במ"פ: ובעשור נטרה, והמפרש יפרש שם בדוחק. — שורה 20: עמדה לי נס, במ"פ: כי עמדה לי — שורה 22: אפסו, בכ"י: עברו. — שורה 25: איך אניחך, בכ"י: אם אני שתיך. — שורה 26: עליך, במ"פ: כי עליך; והטבעו, בכ"י: יסוד טבע. — שורה 28: שמאל, במ"פ שאל — שורה 29: שם שביני, בכ"י: כבודי במחני. — שורה 30: בספר, בכ"י: לספר. — שורה 31: בלבי, בכ"י: בלבי באה. — משורה 33 (ותהי עור) עד שורה 48 (אמנם ידעתי) הסר במ"פ. — שורה 33, כנראה חסר פה חצי החרוז. — שורה 35: הן, חסר בכ"י. — שורה 36: הם, חסר בכ"י. — שורה 41: נא, חסר בכ"י וכן מלת „אני". — שורה 44: דולהק, לא אדע לכוונו. שורה 48: ידעת, בכ"י: ידעתי; יד אויב, במ"פ: חסדך. — שורה 49: ראה כי, במ"פ: אכן; נווה, שם: בווה. — שורה 50: אל, שם: ואל; אדמה ואתחבר, שם: ואוכל להתחבר. — שורה 51: ונרצע, בכ"י ולנרצע; במ"פ: ונרצה; נגבר ונסבר, שם: נגרע ונשבר. — שורה 52: עברו, שם: כלו; שמיטות, שם: שמיטין. — שורה 53: מתי, בכ"י: כי מתי. — שורה 54: ועשה, חסר בכ"י. — שורה 56: פתאום, במ"פ: מהר. — שורה 57: קל יבא, בכ"י: קול מבשר; להפשך, בכ"י: לנפשך. — שורה 50: הזר, במ"פ: הזק. — שורה 65: אויבי, הסר בכ"י. — שורה 67: אשיבה, בכ"י: אשיב, ומלת „תשובה" חסרה. —

מא. מאורה לר׳ יצחק בן גיאת, הזכיר אותה צונץ בל״ג צד 199; טל אורות צד 57 סי׳ ע״ה. — שורה 5 חסרה; כן נראה אם נשים עין על בנין הבתים (Strofen) בשיר הזה, אשר שיר האזור (مُوشَح) יאמר לו. שורה 7: ינחל, כ״ה בכ״י וכן נכון לפי דקדוק הלשון ולפי המשקל, ובט״א: ינהלו. — שורה 15: בריתי, צ״ע, ואולי צ״ל: בריתי, כאשר העיר בצדק רשזה״ה בט״א צד 58. — שורה 17: עיר, חסר בכ״י. — שורה 22: עדרו, כ״ה בכ״י ובט״א, והוא טעות וצ״ל: עדרי. שורה 24: אהבך, כצ״ל והחרוז יורה על זה, ובכ״י וט״א: אהבה. — שורה 27: וכבודך לי, בכ״י: וכבוד ה׳ עלי.

מב. אהבה לראב״ע, הזכיר אותה צונץ ל״ג צד 212 ונדפסה בדיואן לראב״ע צד 58 סי׳ 149; ט״א צד 14 סי׳ ט״ז. — שורה 1: אילה, חסר בכ״י, ובל״ג ודיואן: אילת. — שורה 2: ליל, בדיואן: בליל. — שורה 3: בת מארמונה וכו׳ עד הרבתה (שורה 5) משונה מכל וכל בדיואן. — שורה 7: בלבבה, בכ״י: בלבה, בדיואן: מקדם. — שורה 8: אמצי, בכ״י: ואמצי. — שורה 9: מעלך וכו׳, בדיואן: זרי מעלך את חטאך דחי. — שורה 10: תאמרי, בדיואן: תאמר; יום, שם: עת. — שורה 13: עמי, שם: לבי; רוה, שם: רוה. — שורה 14-15, משונה מאד בדיואן. — שורה 17: אי אפריונך, כן הוא בכ״י ודיואן, והוא הנכון, ובט״א הגיה שד״ל „אפריון [עשה]״ והוא ללא צורך. — שורה 18: גם, בדיואן: כי. — שורה 20 ז״ל בדיואן: „ושבותך אשיב משבי | ואקבץ עדה נדחה״.

מג. מאורה לשה״ג (צונץ ל״ג צד 204), חברה רי״ה, והיא חסרה בדיואן כ״י שלו וכן במחנה יהודה, אבל הזכיר אותה שד״ל ברשימתו (בראש הדיואן שהו״ל) בין השירים הנמצאים אצלו במחזורים ובשאר ספרים סי׳ 14, ובקרובץ ארגיל (דף מ״ט ע״א) היא מאורה ליום ראשון של פסח; דיואן הרכבי ה״ב צד 19 סי׳ י״א; טל אורות, צד 6 סי׳ ז׳. — שורה 1: ירוחם, חסר בכ״י. — שורה 2: נכוה, כן הוא בקרובץ ארגיל והוא הנכון, והחרוז מוכיח עליו; ובטל אורות וכן בדיואן הרכבי: נְכה, והוא טעות. — שורה 3: ונפשו, בכ״י לנפשו. — שורה 4: את, חסר בכ״י ובט״א ודיואן הרכבי ונמצא בק״א, והוא הנכון לפי המשקל. — שורה 5: רחמיו נעור, בק״א: רחמי נכמר. — שורה 6: תעיר, בק״א: אעיר. — שורה 7 לשונה בכ״י: הקולך זה בני בין שעיר, ותקנתי לפי ק״א; בט״א: הקולך שעיר, והשאר חסר ורשזח״ה השלימו בהערה. — שורה 8: וזעקת, בק״א: ושאגת. — שורה 11: אנופף, חסר בט״א ובדיואן הרכבי, וישנו בק״א; נקס, בק״א: זעם. — שורה 13: ישנה, בק״א: אשנה, ובכ״י: ישונה. — שורה 14: סוררים, בק״א: צוררים. — שורה 15-17, חסר בכ״י והוספתי לפי ק״א. — שורה 15 התצעק, המפרש בק״א יאמר: הה״א כדי להשלים שעור הנגינה ואיננה לא ה״א התימא ולא ה״א השאלה״. — שורה 19: ותשמח, בק״א: ותראה. — שורה 20 לך, חסר בכ״י.

מד. מאורה לרי״ה, הזכירה צונץ ל״ג צד 275, ונדפסה בדיואן לרשד״ל דף ט״ז ע״א סי׳ מ״א עיי״ש, ויש להוסיף כי נמצאה גם במחנה יהודה כ״י אוכספורד חלק א׳ סי׳ 301.

מה. אין בפי מלה. מאורה לרמב״ע, ושם מחברה „אני משה״ נרשם בראשי החרוזים; טל אורות צד 58 סי׳ ע״ו. — שורה 5: וגבהי שמי עלי נהפכו, המליצה הזאת לקוחה היא מהערביים וכבר העיר על זה המורה בריש פכ״ט ממאמר ב׳ באמרו שם „וזה כמו שיאמר אצל הערב, למי שימצאהו פגע גדול נהפכו שמיו על ארצו

צד 18. — שורה 3: תרום, כ״ה בכ״י שלפנינו וכן הוא בכל כ״י ובדפוסים, ובט״א: תדום, וכ״ה בדיואן הרכבי, וזה טעות יורה עליו ההרוז. — שורה 7: וַתְּשַׁוֵּם, כ״ה בכ״י שלפנינו, ובט״א ודיואן הרכבי: ותשלחם; בקרובץ ארגיל: ותצום. — שורה 12: שתה, צ״ל: אשר שתה. — שורה 13: צעירי, כ״ה בכל כ״י ובדפוסים, וכן הוא גם בכ״י שלפנינו, ורשד״ל תקן: בעירי, ואין צורך לזה; הרכבי נמשך אחר שד״ל וכתב גם הוא „בעירי״; עתה, חסר בכ״י, וישנו בכ״י האחרים ובדפוסים. — שורה 15: וחצר כל, כ״ה בקרובץ אלגיר ובדיואן כ״י והוא הנכון, ובכ״י שלפנינו וכן בט״א ובדיואן הרכבי: וחסר כל. — שורה 21: בלי קצרו, כ״ה בדיואן כ״י ובקרובץ ארגיל ובחכמת המסכן והוא הנכון בלי ספק; ובכ״י שלפנינו לא קצרו, וזה נגד המשקל, ושד״ל תקן (מסברא דנפשיה ?): „הקצרו״ בלשון שאלה, ואחריו נמשך גם הרכבי. — שורה 22: אם עוני, כ״ה בכ״י שלפנינו ובכל כה״י והדפוסים, ושד״ל כתב בט״א: אך עוני, ואחריו נמשך הרכבי, ולא אדע מדוע ולמה. — שורה 24: אם לעזרי, כ״ה בקרובץ ארגיל ובחכמת המסכן ובכ״י שלפנינו וכן בט״א ובדיואן הרכבי: לעורר. על שנויים אחרים אוסיף להעיר במקום אחר, כי אין בזה המקום להאריך.

מ. יעלת אהבים, מאורה נזכרה בל״ג לצונץ צד 573, ושם מחברה יוסף גרשם בראשי החרוזים. ונדפסה המאורה שלפנינו בס׳ קרובץ ארגיל (דף ק׳ ע״ב) ליום ב׳ של סכות ובס׳ שבחי אלהים בתור „פיוט לסכות״, והרשזח״ה כתב בט״א צד 36 בהערה כי הפיוט הזה נמצא גם במחזור מונפלייר כ״י, ובית אחד ממנו נדפס גם בלטב״ל לשנת 1848 צד 477 ע״י דוקס, והוא ההרוז „סורה אדוני״ עד „ארום וצח״, ונמצא גם במחזור כ״י לאמו״ר הח׳ ר״א ברלינר; טל אורות צד 36 סי׳ מ״ה. — שורה 1: יעלת, חסר בכ״י. — שורה 2: מעוני, בכ״י ברלינר: מלוני; נאנח. בכ״י ברלינר: נאלת. — שורה 3: ועלה, בכ״י שלפנינו: וגלה. — שורה 5: אכונן, בש״א: יכונן. — שורה 6: מנוגשי, בכ״י ברלינר: מנוגשיו; ונאנח, בש״א: ונאלח, ובכ״י ברלינר: נאלת. — שורה 7: ערי ואוני, כן הוא הנכון, ובקרובץ ארגיל: ערי ואוני, וזה טעות יוכיח עליו המפרש שם שכ׳ „מבני נד הם״; במדבר כ״ו, ט״ז; כנבור, בכ״י ברלינר: כצפור. — שורה 10: וצניף, בכ״י ברלינר: בצניף; יצנוף ועדיו יעדה וחליו, בכ״י ברלינר: ופאר בראשו אעדה ונפשו. — שורה 11: יגיע, בכ״י ברלינר: יגיעי. — שורה 12: תשור, שם: תשוב; תעדה, ובכ״י: תעדי, וכן הוא בקרובץ ארגיל, וגם זה נכון. — שורה 13: חשקה, בכ״י: חשוקה. — שורה 14: לך, כ״ה בכ״י ובשאר הספרים וכן הוא גם בלטב״ל במקום הנזכר, ורשד״ל הוסיף „[רק] לך״ וכן צ״ל לפי המשקל, ואולי אין צורך לזה, כי יוכל היות שלפעמים העמידו המשוררים רגל مُفَاعَلَاتُن תחת רגל مُسْتَفْعِلَاتُن ואף כי אין לי כעת ראיה לדבר. — שורה 16: תשתה, ובלטב״ל ובקרובץ ארגיל: תשתי; עסיסים, בקרובץ ארגיל: עסיסֵי ייני, והמפרש שם פירש: „וסמ״ך שניה בציר״י לפי שהוא סמוכה לצופי וייני, כלומר עסיסים של צופי וייני״. — שורה 17: עם קנמוני, בקרובץ ארגיל ובלטב״ל: וקנמוני. — שורה 18: פלא, בשבחי אלהים: פלאי; ממשלתך, בכ״י: ממשלת. — שורה 19: נשגב עדי עד, בכ״י ברלינר: נורא ונשגב; לא, בכ״י: ולא. — שורה 20: תשיב, בכ״י ברלינר: תשית, ובש״א: תשיב. — שורה 21: הפק רצוני, חסר בכ״י. — שורה 22: נגדך, כ״ה בכ״י שלפנינו, ובכ״י ברלינר, ובקרובץ ארגיל וכן בט״א: יום בו; אורי, בכ״י ברלינר: אורך; זרה, המפרש בקרובץ ארגיל פירש: „הזין שב״אית, כלומר הזריח״, והוא נכון וברור.

בכ״י: כעלות גדלו. — שורה 9: כסאו ועל, בכ״י: כסא אשר על. — שורה 10: יקרא וכו׳, בחזונים: מזמור שיר לאל יחשה | כי הוא שר צבאו. — שורה 12: ויפקוד וכו׳, שם: לנצח והיה מושלו | אל הבא בידו. — שורה 13-15 בחזונים:

מי יוכל ספור מעלליו   נגלים או צפונים
נודע כי אין ערוך אליו   כן מבחוץ ולפנים
אין קצה להוד מפעליו   חדשים גם ישנים

שורה 17: עזו, בכ״י: עמו, ובחזונים: כי עזו.

לה. אשיר שיר לאל. אופן, לא מצאתי זכרו עוד, ושם מחברו יהודה חתום בראשי החרוזים. — שורה 1: אשיר, חסר בכ״י והוספתיו מסברה. — שורה 11: ירצה, בכ״י: ירעה. — שורה 16: יפארו, בכ״י: פארו. — שורה 17: ושרף, בכ״י: ושרפים.

לו. אופן, ובר״ח שם מחברו יעקב, ונראה שהוא ר״ת. והנה האופן הזה כבר הזכיר אותו צונץ ל״ג 561, ובעמודי העבודה (צד 110) כתב: „אופן לשבת בי אחר הפסח ובקצת מקומות גם לשבת חוה״מ ש״פ" וכן מצאתי במחזור מנהג פולין (דפוס פ״פ דף ק״ז:) „אומרים אותו בברונא בשבת שניה אחר פסח", ועל פי המחזור הזה תקנתי כל טעות שמצאתי בכ״י אשר לפני. — שורה 1: יחיד, חסר בכ״י; יסוד, ובמ״פ: יָסַד, והוא נגד המשקל. — שורה 2: ועצמתו, במ״פ: וגדולתו. — שורה 7: ברגונים, במ״פ: ברנָנִים. — שורה 8: זה אל זה, במ״פ: בחיל זה לזה, והוא נגד המשקל. — שורה 12: קרישים, בכ״י: קרישין, וכ״ה במ״פ; עם, חסר בכ״י. — שורה 14 זה לשונה במ״פ: „ורגליהם | בכנפיהם | מסתירים | ובם עפים". — שורה 16: לארבעתם, בכ״י: לארבעתן. — שורה 17: במעמדם, בכ״י: במעמד. — שורה 18: ירימון, בכ״י: יקימון. — שורה 19: למלא כבודו עולם, במ״פ: כבוד האל | מלא עולם, והוא הנכון. — שורה 20: ישנו, בכ״י ישלשו.

לז. אמרות האל. חתום בו שם מחברו רי״ה, והוא במחנה יהודה כ״י אוכספורד חלק ב׳ סימן 80. והפיוט שלפנינו הוא מאורה לא׳ דשבועות במחזור אויגנון (צונץ ל״ג צד 205; עמודי העבודה צד 71), ובמ״פ הוא מאורה לפ׳ יתרו ולפ׳ ואתחנן, שקורין בם אנכי (עמודי שם), ובקרובץ ארגיל (דף קי״ט:) הוא מאורה לש״ת. — שורה 1: אמרות, חסר בכ״י. — שורה 2: הן קשורות, בכ״י: הטהורות. — שורה 5: מנהו, חסר בכ״י. — שורה 10: בשפתותיו, בכ״י: בשפתיו, והוא נגד המשקל. — שורה 11: מעריצות מעטירות, חסר בכ״י. — שורה 18: מלב, בכ״י: מלבך. — שורה 21: רבות, חסר בכ״י. — שורה 25: זהרי שבע, מלת „זהרי" חסר בכ״י.

לח. מאורה לרי״ה ואיננה בדיואן שלו ואף גם במחנה יהודה לשוא נבקשנה, ואולם נמצאה ברשימת שד״ל אשר בראש הדיואן שהוציא לאור בין השירים הנמצאים במחזורים ובשאר ספרים סי׳ י״ז, ונדפסה בדיואן שהו״ל הרכבי, ח״ב צד 24 סי׳ ט״ז; טל אורות צד 53 סי׳ ס״ט. — שורה 1: ידך, חסר בכ״י; לעם, כן הוא בכ״י, ובט״א ודיואן הרכבי אל עם. — שורה 4: סאון, בכ״י שאון; אולם ראה ישעיה ט׳ י״ד; לעורים, צ״ל: לעוררם.

לט. מאורה לש״הח (צונץ ל״ג צד 204) בס׳ חכמת המסכן דף ט״ז (ליוורנו תקנ״ג); ובקרובץ ארגיל (דף נ״ד ע״ב) היא מאורה ליום ב׳ של פסח, והיא „פיוט לחג המצות" בספר שבחי אלהים דף ע״ג ע״א; ונמצאה גם בדיואן רי״ה כ״י ח״ב סי׳ ז׳ ובאחר מכה״י אשר למורי החכם ר״א ברלינר; ט״א צד 5 סי׳ ו׳; דיואן הרכבי ח״ב

הערה 5 וצד 5 הערה 8). — שורה 10: עולמו, בכ״י: עללמו. — שורה 13: אש, בכ״י: שר. — שורה 26: מהדומו, צ״ל: מהדומן.

לב. יאתה, אופן לר״י הלוי, והוא בדיואן כ״י שלו ח״ב סי׳ 21; מח״ו צד 568; דיואן הרכבי ח״ב צד 17. — שורה 4: נפשות בנויות, במח״ו: בנפשות החיות. — שורה 7: נהרה, במח״ו: נאוה. — שורה 15: בעלי, חסר בכ״י. — שורה 17: ולתהלה, במח״ו: לתהלה. — שורה 22: אהלו, במח״ו: אהלה.

לג. אופן, הזכירו צונץ בל״ג צד 679 וכתב שהוא בן שמנה בתים, ולפנינו לא נמצאו רק חמשה, והבית האחרון לפנינו הוא גם הבית האחרון אצל צונץ; ואולי ט״ס נפל בל״ג. — שורה 1: אל אל, חסר בכ״י. — שורה 5: ובצר בכ״י: בצר. — שורה 9: קציצי, כ״ה בכ״י ואינו מובן לי, וצונץ הדפיס את הבית הזה בספרו הנ״ל (שם) ואצלו נמצא: בניבי, וזה נראה נכון.

לד. לך יעריצון, כצ״ל, והאופן שלפנינו, אשר שם מחברו יהודה התום בראשי חרוזיו, נזכר בל״ג צד 566. וכתב צונץ: ואולי הוא לר״י הלוי, וכנראה לא היה הפיוט בעצמו לפני החכם הזה, כי לולא זאת בלי ספק לא היה כותב כדברים האלה, ואיש אשר חיך לו לטעום נעימת שירי הלוי ז״ל ידע ויכיר, כי הפיוט הזה לא מלבו יצא ולא לו הוא.

a לד. שגגה יצאה מלפני ונשמט פה סימן אחד מהקונטרס והנני לתקן פה את המעות ולמלאות את החסרון ולהדפיס את הפיוט הנשמט:

- - - - - | - - - - - - -

[אל] נעריץ בסוד גלגלו	וקדושים בידו
שם אותות שמו על דגלו	ברוך שם כבודו.
בשחק בריאות רמות	נוצרו באמתו
היו על תמונות שומות	על משמר ברעתו
יוציאם במספר שמות	איש איש על מלאכתו
ישמח בעלות גורלו	יכיר מעבדו
ולמלאות אשר יאמר לו	למועד יעדו
רקיע אשר על ראשי	החיות נשאו
הוא כסאו ועל פי משה	הכבוד קראו
יקרא אל שמו ולא יחשה	במסיבות צבאו
יתרוצץ סביב היכלו	על כן העמידו
ויפקוד אגודת חילו	מן הבא בידו.
היכחשו אשר בם עדיו	. . . . נאמנים
מי יוכל ספור מעבדיו	נגלים או צפונים
הוא ואין מבלעדיו	מחוץ ובפנים
כל פה יערוך מהללו	וכל עין תעידו
עזו בשחקים ומלא	כל הארץ כבודו.

והנה הפיוט הזה, הנזכר בל״ג לצונץ צד 210, הוא אופן לש״ת בס׳ הזונים, ועל פיהו תקנתי איזה שגגות אשר מצאתי בכ״י שלפנינו. — שורה 1: בסוד, בכ״י: בסוד קדושים. — שורה 3: בשחק, בהזונים: בקדש; באמתו, שם: מאמתו. — שורה 4: היו, שם: הנם; שומות, שם: שמות; על משמר, שם: נהצבו. — שורה 5: יוציאם, בכ״י: יוצאים; על מלאכתו, בכ״י: ממלאכתו. — שורה 6: בעלות גורלו,

כו. אופן ושם מחברו שמואל נמצא בראשי החרוזים, ולא מצאתי זכרון לפיוט זה בשום ספר; ובכ״י אשר לפני חסרים שתי מלות ולא יכלתי למלאות את החסרון. — שורה 2: ורוכבים, בכ״י: רוכבי. — שורה 6: בשיריהם, בכ״י: בשירה; ישבחוהו, בכ״י: שבחו. — שורה 13: ואין בא, כ״ה בכ״י נגד המשקל. — שורה 20: כיום, בכ״י: ביום. — שורה 31: ואור פנים, בכ״י: ואור לפנים.

כז. יה יושב, אופן ושם מחברו עזרא נרשם בראשי החרוזים. נזכר בל״ג לצונץ צד 467; טל אורות צד 60 סי׳ ע״ט. — שורה 1: שם, בכ״י וט״א: הם. — שורה 13: חשמלה, בכ״י: החשמלה. — שורה 18: מיוסדים, כ״ה בכ״י; בט״א: מיוסדים.

כח. אופן לשבת בראשית במנהג פולין (דיהרנפ׳ דף כ״א) ושם מחברו שלמה. — שורה 2: הוד, במ״פ: כבוד. — שורה 3: מתח דוק ותלה, במ״פ: מותח דוק וחלד ותולה. — שורה 4: הגוף, בכ״י: והגוף; ונפח, במ״פ ונפח בו. — שורה 5: נפש, במ״פ נפש כל חי. — שורה 8: לא גלגל, במ״פ: לא עשה. — שורה 10: בשום, בכ״י: בשומו. — שורה 11: למעלה, במ״פ: מעלה. — שורה 12: וכרמות, במ״פ: בדמות. — שורה 13: וענן ורוח, במ״פ: ורוח וענן; שם, בכ״י: ושם. שורה 14: מרום, במ״פ: נאור. — שורה 16: ברוח, במ״פ: ברום. — שורה 17-18, חסר בכ״י. — שורה 18: שם, במ״פ: שמה. — שורה 19: וטסים ורצים, בכ״י: וטפים ורצים, ובמ״פ: ורצים וטסים.

כט. אופני הוד, אופן נבנה על יסוד א״ב כפול עד אות כ׳ ושם מחברו נעלם ממנו. — שורה 4: שררה, בכ״י: סררה; והיון, לא ארע לפרשו, ואולי צ״ל זהיון, כמו בסי׳ כ״ג שורה 20; הויון, לא נודע לי פרושו. — רבך, ראה סי׳ י׳ שורה 14. — שורה 7: נער הוא מטטרון, מ״ר פ׳ נשא סוף פרק י״ב, ובס׳ היכלות (בה״מ לילינק ח״ה) צד 171; ועיין בספרו של קוהוט על המלאכים צד 27, במה״ע ZDMG לשנת 1853 צד 249, צונץ זינאג. פאעזיא צד 477. ובתוס׳ חולין ס׳ ע״א ויבמות ט״ז ע״ב הביאו חרוז „השר המשרת נער נקרא וכו׳״ כמו שהוא לפנינו. עיי״ש. וראה מש״כ בהערתי לסי׳ ל״א שורה 7.

ל. אופן לשבה בראשית מר׳ יצחק בר יהודה ואולי הוא בן גיאת, וצונץ ל״ג צד 144 מסתפק בזה ג״כ. ויש גם פיוט אחר המתחיל במלות „ידודון ידודון״, והוא אופן לשבת רביעי אחר פסח, ושונה מהפיוט שלפנינו, ושם מחברו הנרשם בראשי החרוזים הוא יעקב. — שורה 1-2: קרטון, ניסטרא, ריהטון, עיין ברכות דף ל״ב ע״ב. — שורה 38, ראה צונץ זינאג. פאעזיא צד 716. — שורה 47: קושרי, בכ״י: לקשרי. — שורה 53: וקדישין, בכ״י: וקדישים.

לא. אופן, הזכירוהו צונץ, ל״ג צד 167 ולאנדסהוט, עמודי צד 46, ושם מחברו חתום בראשי החרוזים: אמתי יחי. מפיוט זה נמצא חרוז תקיף מטטרון בתוס׳ חולין ס״ו ע״א ובתוס׳ יבמות ט״ז ע״ב ד״ה פסוק; עיין הערה לשורה 7. — שורה 2: ממתקים, צ״ל: ממתקים. — שורה 7: תקיף, בכ״י תוקף, ותקנתי לפי המובא בתוס׳ חולין הנ״ל. והנה כונת הבית גלויה, כי ר״ל, שמטטרון נהפך מבשר לאש, שהיה אדם ונעשה מלאך כמ״ש חנוך זה מטטרון; תיב״ע בראשית ה׳ כ״ד; תוס׳ עה״ת (הדר זקנים) דף א׳ ע״ד; ראה הערתי לסי׳ כ״ט שורה 7). ובמס׳ אצילות (אשר בספר גנזי חכמת הקבלה לר״א ילינק) צד 3 אמרו: ומטטרון הנהפך מבשר לאש לוהט מולך עליהם, והוא ממש הלשון שלפנינו; וכן שם צד 5 מלמד שנהפך מדם ובשר לאש ונחלים בוערות; ועיין הערת ילינק בס׳ הנזכר צד 3

תקון ע"מ לקלקל. — שורה 16: ינקה, בכ"י: נקה. — שורה 17: רוש, בכ"י: ראש. — שורה 20: להמית, כ"ה בכ"י.

כ. „והחיות אחר גם לו" ר"ל לרי"ה ונמצא גם בדיואן, וצונץ אשר הזכירו בל"ג צד 566 כתב: „wahrscheinlich älter als das 13. Jahrh." — שורה 2: נאומן, בכ"י נואמו. — שורה 8: מתנים, בכ"י נותנים. — שורה 14: אי, בכ"י: איה.

כא. אופן לסכות להנ"ל ונזכר בספר יקוו המים לר"ש אבן תבון צד 44, וכבר העיר ע"ז רי"ל דוקס באחד מספריו, ולא אדע אנה, וכן כתב גם צונץ ל"ג צד 206; דיואן שד"ל צד ל"ח ע"ב סי' פ"ג.

כב. אופן לראב"ע לשבת הוה"מ ש"פ (דוקס לטב"ל 1848 צד 402, וכן הוא גם בקרובץ ארניל (ליוורנו תקל"ב) דף נ"ז ע"ב, ושם דף צ"ה אופן ליום א' ש"ס); ראה נחל קרומים לדוקס צד 50, צונץ ל"ג צד 211, עמודי העבודה צד 9; דיואן הראב"ע הוצאת איגרס צד 39 סי' 110; רוזין חרוזי הראב"ע ושיריו, ח"ב צד 12. ונמצא הפיוט שלפנינו גם בס' חזונים (קונשט. ש"ס) דף מ"ד ע"א; ואני כדרכי בזה לא ארשום רק את השנויים מכ"י שבידי ואלו הם: שורה 1: מחנות, חסר בכ"י; קדושה, חסר בכ"י. — שורה 2: האלהים, בכ"י אלהים. — שורה 5: והם, בכ"י: הם. — שורה 13: נוסעים עלי פיו, בכ"י: על פיו נוסעים. — שורה 17: להיות לעדים, בכ"י: היות עדים.

כג. אופן לשבת אחר שבועות במחזור מנהג פולין (דפוס דיהרנפורט תקע"ט דף קכ"ח ע"ב) וצונץ ל"ג צד 90 מיחסו לפייטן שמו א ב ר ה ם, ואיני יודע מניין לו זה. — שורה 1: כבודו, חסר בכ"י. — שורה 3: ובם כסאות, בכ"י: וכסאות. — שורה 4: שבעתן, הוא נגד המשקל ולא אדע לתקן. — שורה 5: נורא, בכ"י מורא. — שורה 7: ד' בם, חסר בכ"י. — שורה 13: ככבט, חסר בכ"י. — שורה 15: בכל, במחזור פולין: לכל; למול, במ"פ: לכל. — שורה 16: ובו, במ"פ: וגם; והלולם, בכ"י: ועוללם. — שורה 21: סיני, חסר בכ"י. שורה 23: תכנים, בכ"י: תבנית; גבורה, במ"פ: גדולה. — שורה 24: כל"ש צמח"ן, חסר בכ"י, ובמ"פ: בל"ש צמח"ן, וצ"ל כל"ש, והכונה לשבעה ככבי לכת, וסדרן שצ"ם הנכ"ל (ראה ר"א עפשטיין, מקדמוניות צד 101 [בית תלמוד שנה ה' צד 94]). וע"ד הסדר שלפנינו ועוד סדרים אחרים ושונים ראה פרקי דר"א פ"ו ופ"ז ובריתא דשמואל פ"ג ופ"ה. — שורה 25: בהוד, בכ"י: בנוי; בכם גבורה, חסר בכ"י. — שורה 27: בריה, בכ"י: בריא; כדי אינם, במ"פ: בתקון רב. — שורה 28: קדושתם, חסר במ"פ. — שורה 31: ירעים, בכ"י: ינעים. — שורה 32: כבוד, בכ"י: והוד; מקום, במ"פ: כבוד. — שורה 33: לקול, במ"פ: בקול. — שורה 35: במקרא, בכ"י: במקראו. — שורה 36: ואז יהנה, בכ"י: ויהנה. — שורה 37: בענותו, בכ"י: וענותו.

כד. אופן לר' יעקב תם; צונץ ל"ג צד 266, עמודי העבודה צד 110. נדפס עפ"י כ"י שלפני ע"י שד"ל בכרם חמד ח"ז צד 36, ועיין גם לטב"ל 1844 צד 301. — שורה 15: ותחולל, בכ"י יתהלל. — שורה 17: כל העם, חסר בכ"י. — שורה 21: הרשה, בכ"י: הרש. — שורה 29: ברדת וינל, גם שד"ל הורה שלא ידע פתרון הדברים האלה, ואנן מה נענה אבתריה?

כה. אופן לרי"ה, דיואן שד"ל ועל הנאמר שם יש להוסיף כי הוא נמצא גם במ"פ (דפוס הנ"ל דף ק"מ), וראה מה שכתבתי אדות הפיוט הזה במ"ע מאגאצין להה' ברלינר והאפמאן שנת 1893 צד 254.

יד. „אופן לרי״י קשטלין״ והוא ר׳ יהודה הלוי, ראה צונץ ל״ג צד 206, עמודי העבודה צד 75 ובמקום אחר אאריך אי״ה ופה המקום לקצר. שד״ל לקח את הפיוט הזה מקונטרס הפיוטים ונדפס בס׳ טל אורות צד 52 סי׳ ס״ח. — שורה 1: יקר אדון, כן הוא בכ״י והוא הנכון ושד״ל תקן יקרת אדון, והביאו לזה המשקל שהוא – ⏑ ⏑ – – – – –, ואולם אני כבר הוכחתי לדעת בספרי „ע״ד המשקל בשירי רי״ה״, כי היה מנהג המשוררים לשים לפעמים רגל مُفَاعِلُنْ (⏑ – ⏑ –) תחת רגל مُسْتَفْعِلُنْ (– – ⏑ –) וכן עשה רי״ה פה ועוד בבתים אחרים בשיר הזה. — שורה 4: שם: בט״א: שת. — שורה 5: ושם, בט״א: ושת. — שורה 6: ברא, בכ״י בורא; לבא לפניו, בכ״י: לבא כלם לפניו. — שורה 10: ממקורי, בכ״י ממקור. — שורה 11: ומלמדות, בכ״י מלמדת. — שורה 14: תורות, בכ״י: תורה. — שורה 17: האחד, בכ״י: אחד, וכן הוא בלטב״ל שנת 1851 צד 585. — שורה 18: הרמות, בכ״י: הרומות; למבקשי, בט״א: למשרתי. — שורה 19: פליאות, בכ״י: פלאות. — שורה 20: בשם, בט״א: ובשם, אולם ראה הערתי לשורה 1. שלומות, בכ״י: שלום.

טו. אופן אחר להנ״ל; ט״א צד 3 סימן ג׳. — שורה 1: ושם בכ״י בשם. — שורה 6: עזוז, בכ״י: עיזוז. — שורה 9: ובמוקדי, בכ״י: ומוקדי. — שורה 10: כל, בכ״י: קול. — שורה 15: אף העריצוהו, בכ״י; והעריצוהו. — שורה 17: תשאו, בכ״י: שאו. — בספר שבחי אלהים (חלק מצהלות חתנים) נדפס הבית הראשון מהשיר הזה וכלו עלה קמשונים.

טז. קדושה ור״ת יהודה; לא נזכרה בשום מקום ולא נמצאה בדיואן רי״ה ובכ״ז נראה שהיא ממנו. — שורה 1: גלילי, בכ״י גלגלי, והוא נגד המשקל. — שורה 9: פני דרכו, בכ״י: פני צור דרכו. — שורה 11: הוא עד, בכ״י: הוא עד עליו. — שורה 13: ומי, בכ״י: אין מי; פעלת, בכ״י: פעלתי. — שורה 17: האליל, בכ״י האלילים.

יז. אופן לרי״ה והוא לשבת קודם ט׳ באב ונמצא בדיואן והזכירו צונץ בל״ג צד 675; ט״א צד 54 סימן ע״א ודיואן הרכבי ח״ב צד 25, ואנכי תקנתיו לפי הדיואן כ״י אשר בידי. שורה 3: וחסר נעדר, כן תקנתי עפ״י הדיואן, ובכ״י המח״ו כמו בט״א. — שורה 4: אורבים, בכ״י ובט״א רבים; כעקרבים, בכ״י: בעקרבים; בין קוץ ודרדר, ראה ההערה לשורה 3. — שורה 8: כדבר, בכ״י: בדבר. — שורה 11: כן הוא בכ״י, ובט״א להחשיך לְהֵצַר, והוא תקון שלא לצורך. — שורה 12: יומי, בכ״י יומו. — שורה 13: וקשת, כ״ה בכ״י, ובט״א: וקשתו. — שורה 14: בכ״י ולא, ורשד״ל תקן וכתב: ולאן, ובדיואן: ולך; אלי, בכ״י: אל. — שורה 15: וגזוז וכו׳ חסר בכ״י ובט״א. — שורה 16: הקשב, בכ״י: והקשב; רק לך נגדל, בכ״י: רק לך לא נבדל. שורה 18: לשמך ישורון על, בכ״י: לעמך ישוררון כעל. — שורה 20: ותעל, בט״א: ותער; תסיר, בכ״י ותסיר. — שורה 22: ופרים, כ״ה בכ״י ורשד״ל תקן בט״א: וראשם. — שורה 25: לא כגוף, בכ״י: לא כמו; וכלם, בט״א: כלם. — שורה 26 ידרוכו וכו׳ עד סוף חסר בכ״י והשלמתיו לפי הדיואן.

יח. אופן ליום ראשון של פסח, חברו רי״ה ונזכר בל״ג לצונץ צד 204 (ושם יסיר נענה במקום: יצור נענה בשורה 2) ובס׳ עמודי העבודה צד 77. עיין דיואן שד״ל צד כ״ו ע״ב סי׳ ס״ח.

יט. אופן אחר להנ״ל ונמצא גם בדיואן כ״י; ט״א צד 3 סי׳ ד׳. — שורה 9: שתי, בכ״י: שדה. — שורה 41: בְּקר, בכ״י: בִּיקָר; אתכנה, בכ״י: אתקנהו, והוא

י. אשישת. פיוט לשבח נותנים (בפיוט אל אדון לשבת), ע״פ א״ב כפול; הזכיר צונץ ל״ג צד 87 וחריץ משפט לאמר: dunkel u. schwerverständlich, וכנראה נפלו גם איזה טעיות בכ״י אשר לפני. המחבר (לדעתי ר״א הקליר) ישים מדברו על מעשי בראשית, אך לשונו קשה ומליצתו בלתי מובנת לי, והרוצה לפרש יבא ויפרש ויטול שכר. וצונץ כתב שנמצאו בכ״י פרושים ובאורים לפיוט זה, וראיתי מי שכותב, כי גם באחד מכ״י אשר במינכן נמצא פירוש כזה, ולא עלה בידי להשיג אף אחד מהם ובס׳ הדר זקנים דף א׳ ע״א מובא מפיוט זה הבית הד׳ (דידה) בלשון אחר ובתוס׳ סוכה ל״ו ע״ב ד״ה מקורזלות הזכירו ג״כ את הבית הראשון כמו שהוא לפנינו, וכן נמצאים דברים אחרים מפיוט הזה בס׳ חדושי תורה כ״י, כאשר הודיע צונץ במקום הנזכר. — שורה 1: קירזלה, מלשון אבנים מקורזלות (תוס׳ סוכה הנ״ל). — שורה 2: בהיר, ר״ל השמים יען היותו בהיר כדכתיב בהיר הוא בשחקים (איוב ל״ז כ״א). — דים צו מלגוללה, פי׳ שנמתחו השמים עד אשר צוה הקב״ה ואמר די, כמ״ש בפדר״א פ׳ ג׳. — שורה 5: הקליע, כנראה חסרה פה מלה אחת. — שורה 6: נחלים, בכ״י: נכלים. — שורה 7: זונם, בכ״י: ויזוגם. — שורה 11: כבייתם, בכ״י: בכייתם. — שורה 14: רבך, ראה צונץ זינאג. פאעזיא צד 385. — שורה 21: וכבס, בכ״י: וביכס. — שורה 22: לנצורים, ואצל צונץ (ל״ג, שם): לנצורי.

יא. פיוט לאל ארון, מיוסד עפ״י א״ב כפול ושם מחברו הוא לדעת צונץ ל״ג צד 553 יצחק, יען מצא את שמו מרומז בבית האחרון במלות יצחצחו קהלות; ולבי מפקפק בזה. — שורה 2: נשבה, ואולי צ״ל: נשמה. — שורה 6: רצוא ושוב כאור היוצא כאש להבה, כן הוא בכ״י ונ״ל מיותר. — שורה 8: חבתו, בכ״י הוא אחר חצי החרוז השני (חסד וכו׳). — שורה 9: טובים, בכ״י הוא אחר טוב מאור וכו׳. — שורה 20: רומז למה שנודע מדברי חז״ל בתלמוד ומדרשים שהלבנה הלשינה ואמרה „אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד״ ומיעטה הקב״ה ואח״כ חזר ואמר צדיקים יקראו על שמך (חולין ס׳ :). — שורה 21: שבח, בכ״י הוא אחר שפרירים וכו׳. — שורה 22: תהלות, אצל צונץ: תהלתו.

יב. פיוט אחר לאל ארון על סדר א״ב והזכירו צונץ בל״ג צד 670; שם מחברו לא נודע לי. — שורה 5, 9, 10: המסוגר במרובעים [] הוא הוספה אשר הוספתי מדעתי. — שורה 12: להשמיע, בכ״י: להשמיט. — שורה 13: לא שניו, דניאל ג׳ כ״ח. — שורה 18: לזכר מלכותו, כן כתבתי מסברה, ובכ״י: זכר קדושת מלכותו, ונוסחא כזאת בפיוט אל אדון לא ראיתי עדן. — שורה 20: להשקין, המלה הזאת בלתי מובנת לי. — שורה 22: אצל צונץ: תפארת וגדלה, ועז וממשלה, שרפים ואופני קדש עם חיות קדש.

יג. פיוט אחר לאל ארון, לא נזכר בספרי החוקרים והמתחקים על שרשי הפיוטים. הפיוט מיוסד ע״ס א״ב ובבית האחרון מרומז כנראה שם המחבר „שמואל חזק״. — שורה 3: השליש והקוה, ר״ל כי שלישו של עולם הוא ארץ יבשה וחרבה ושני השלישים מצופים מים. — שורה 5: אולי יש להשלים החסרון בכ״י ולקרות: „טובים מאורות שברא בלולים, ימנם לאותות למועדים ולרגלים״. — שורה 9: פנה ליצור וכו׳ הכוונה על אדה״ר; ציווי פקדו, שאמר לו לא תאכל מעץ הדעת. — שורה 10: רנן מזמור, כי כן אמרו הכמים „פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת״ (ילקוט תהלים צ״ב). — שורה 11: תמימה הנחילו, כמ״ש א״ל הקב״ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה (שבת י׳ :). — הללים, אולי צ״ל חבלים, והוא ע״ד הכתוב חבלים נפלו לי בנעימים (תהלים ט״ז ו׳).

משה, ונראה לי כי הוא ר״מ בר״מ שחי בצרפת בזמנו של הראב״ן והזכירו צונץ בספרו ל״ג צד 341 ושם מובאים גם חכמים אחרים בשם הזה, והאחד מהם חבר פיוטים והיה מרומא, וכבר דבר עליו גם מורי הה׳ ר״א ברלינר בספר קורות היהודים ברומא חלק ב׳ (1) צד 53 ובמ״א. והנה הפיוט שלפנינו קשה להבינו במקומות רבים ואולי נפלו בו איזה שגגות וטעיות ואין בידי לתקן. — שורה 1: אור עט אדרת, כונתו למה שאמרו בפדר״א פ״ג שברא הקב״ה את השמים מאור לבושו. — שורה 2: השקיע, ואולי צ״ל הבקיע, והוא ע״ד הכתוב בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג׳ כ׳). — שורה 3: גילה וכו׳, חסר בכ״י והשלמתי עפ״י מח״ו. — שורה 6: רומה, במח״ו: חמה. — שורה 9: טיבס, ר״ל טיב הנבראים והוא האדם, ובמח״ו: טכס; נגיד בנקיות, אולי כונתו על מה שאמרו בפדר״א פי״ב שבראו הקב״ה לאדה״ר ממקום טהור וקדוש. — שורה 10: יפה וכו׳ רומז למה שאמרו חז״ל שיפה הקב״ה וקלע לחוה ואח״כ הביאה לאדם (ברכות ס״א ע״א; ערובין י״ח ע״א); קולע, במח״ו קילע. — שורה 11: זכה לכילה, כמ״ש ב״ב ע״ה. עשר חפות עשה הקב״ה לאדה״ר ועיין ברכות ס״א. — שורה 12: להק מלאכיו, שאמר הקב״ה למה״ש באו ונגמול חסד לאדה״ר, כמפורש בסוף פ״ט מפדר״א. — שורה 13: עריבה, במח״ו: ערובה. — שורה 15: למענו, במח״ו: למעני. — שורה 16: ארשת, במח״ו: בארשת. — שורה 17: שיח, במח״ו: שיר. —

ה, לברכו ג״כ ונזכר בל״ג לצונץ צד 558 ושם מחברו ר׳ יצחק ואולי רי״צ סופר, ונמצא גם במח״ו צד 565. — שורה 5: עצומיו, במח״ו: תעצומיו; עמיו, ואצל צונץ: עמי; והנוסחא שלפנינו היא הנכונה.

ו, פיוט לברכו ושם מחברו כנראה מראשי החרוזים יוסף זרק, ולא מצאתי להפיוט הזה זכרון בספרים. — שורה 6: לפניו ברכו, בכ״י: מפניו, וטעות הוא.

ז, פיוט לברכו יום א׳ ש״פ חברו רשב״ג, נזכר בספרו של צונץ צד 188 והדפיסו הר״ש זקש בס׳ שיר השירים צד קי״ז עיין שם, ויש להוסיף על דברי זקש, כי הפיוט שלפנינו נדפס גם בספר נטעי נעמנים להיילברג צד 18 ובס׳ שבחי אלהים (והראן תרמ״ה) דף ל״ו ע״ב בתור „בקשה לימי החול״. — שורה 1: לצורך, בש״א: ליוצרך. — שורה 2: לַיִל, בשב״א ונטעי נעמנים: לילה — שורה 3: על ארמה, בשב״א: כאדמה (קרי: בארמה). — שורה 4: לפניו לך, בכ״י: לפני, ומלת „לך״ חסרה. — שורה 5: אברך את, בשב״א: אברך שם; הנשמה לו, מלת לו חסרה בכ״י. — שאר השנוים ראה בשיר השירים לר״ש זקש, ושם מפורש כל השיר הנחמד הזה על צד היותר טוב.

ח, שאלוני. רשות לנשמת והוא ג״כ לרשב״ג והזכירו צונץ ל״ג צד 188 וכבר הדפיסו ר״צ עדלמאן בגנזי אוכספורד צד 29 לפי המח״ו ונדפס גם בס׳ טל אורות לרשד״ל צד 22 סי׳ כ״ז (לפי קונטרס הפיוטים). — שורה 1: בגלגלי, בכ״י: בגללי. — שורה 3: משושי עם, בט״א: גם; מנת, חסר בג״א; ועושי, בט״א: בעושי, והוא תקון שתקנו רשד״ל ואין צורך לזה, כי יש לפרש את הבית הזה גם לפי הנוסחא שבכ״י. — אותו ואהים, בכ״י: ואלהים, וזה ט״ס; אותו חסר בג״א. — שורה 5: תברך שם, בכ״י: את שם.

ט, אחי שאו משאת, רשות לברכו מר׳ אלחנן ולפי כ״י המובא בל״ג לצונץ צד 288 הוא ר׳ אלחנן בן יצחק; מח״ו צד 568. — שורה 1: קומו קהלות — קִימוֹ, במח״ו: רננו. — שורה 2: יעבור: בכ״י ובמח״ו: יזבוד; עד, במח״ו: עדי. — שורה 3, במח״ו: תחטאנו ונטהר באזוב. — שורה 4: להם, במח״ו: לך. — שורה 5: הללו את ה׳ חסר במח״ו.

הערות.

א. פיוט לברכו, ולא מצאתי זכרו בספרו של צונץ. שם המחבר הוא אליעזר ברבי שלמה; ראה צונץ ל״ג*) צד רצ״ג, ואולי הוא ר״א הנזכר בספר הישר לר״ת צד ע״ח ע״ד; ראה גם כרם חמד ח״ו צד 34; מח״ו צד 566. — שורה 2: השר, בכ״י ובמח״ו: השור, ואולי צ״ל: הצור. — שורה 3: יירץ, במח״ו ארץ. — שורה 4: במלאכת, בכ״י: במאכלת, ואולם הוא נגד החרוז. המאמר מיוסד על הפסוק שמות כ״ב י׳, והכוונה פה, כי החל לעשות מעשהו. — שורה 8: במרו, במח״ו: כמרו. — שורה 10: ידע, במח״ו: זרע. — שורה 11: שובה, במח״ו: שובח; ידיהן, בכ״י ובמח״ו: ידיהם; ראה איוב א׳ ט״ו; ולבש, במח״ו: ולבניו. — שורה 13: מאור הנעלם, רומז למה שאמרו, שהקב״ה גנזו לאור שברא ביום הראשון לצדיקים לעתיד לבא (חגיגה י״ב ע״א).

ב. פיוט, וממעל לו כתוב מפורש בכ״י: אחרת לברכו. שם מחברו הוא שלמה ברבי אליעזר, כנרשם בראשי החרוזים, וצונץ לא הזכיר בספרו לא את הפיוט ולא את המחבר. ונמצא הפיוט הזה גם במח״ו צד 566 ועל פיו תקנתי איזה שבושים ומלאתי את החסרונות הנמצאות בכ״י אשר לפני. — שורה 3: אדום ומואב, חסר במח״ו; דרכו, במח״ו: ידרכו. — שורה 4: מררתי, במח״ו: מדורתי. — שורה 6: אל עונה לחש, חסר בכ״י ונמצא במח״ו. — שורה 10: כרם, במח״ו: כדם. — שורה 12: לרודים, כ״ה במח״ו, ובכ״י: לרידים. — שורה 15: זה העם, חסר בכ״י ונמצא במח״ו. ויש שם עוד איזה שנויים קטנים.

ג. גם ממעל לזה הפיוט נמצא בכ״י: אחרת לברכו. ראה צונץ ל״ג צד 311 שמיחס את הפיוט שלפנינו לר׳ שלמה בן אבון (הנקרא הנער) מצרפת, שחי בשנת 1170—90; ובכ״י שלפני מצאתי על הגליון „שלמה בן יהודה (גבירול)״, וכנראה כתב שד״ל את ההערה הזאת, ובכל זאת דעתי (וראיתי שכן גם דעת ר״ש הורוויץ) נוטה לדעת צונץ. ונמצאו בקונטרס הפיוטים עוד פיוטים אחרים מר׳ שלמה בן אבון ואעיר עליהם במקומם; ראה מח״ו צד 567, טל אורות 21. — שורה 1: ברכו ה׳, בכ״י: ברכו את ה׳, וזה נגד משקל השיר. — שורה 3: מעשי, בכ״י: מעשה. — שורה 7: מסעד, במח״ו וט״א: לו למסעד. — שורה 8: הן לא ולו, בכ״י: הן לו ולא, ובמח״ו: הן איש ולו. — שורה 11, בכ״י: עינים והמרו, ובמח״ו וט״א: עצו והמרו, והנכון הוא ענום והמרו, והמרו זה הוא מלשון מר; להם, צ״ל: לכם. — שורה 12: ביני, בכ״י: ביניו. — שורה 13: לו, בכ״י: לא.

ד. פיוט לברכו, בלתי נזכר אצל צונץ ונמצא במח״ו צד 567. הפיוט מיוסד ע״ס א״ב עד אות ע׳ ובשני הבתים האחרונים מרומז לדעתי שם המחבר מאיר ברבי

*) ל״ג = ליטעראטורגעשיכטע.

לפני מורטים כתער מרוטים
תמיד לוהטים הן אשכבה.
ולמה אצתם זמני ומועדַי
ואתם ידעתם והגכם עֲדַי
כי לא בחרתם אל בלעדי
אך אם אחרו בי אל תמרו,
אם תעוררו את האהבה.

קז.

אבי איך בתך תתה. עי' הערה לסי' זה.

לא ירחיק   אבל ידחיק   כמלא קשר   אגודל
מנת טלית   [נכפלת]   כרב שמעון   פטור וחדל
הן הפרה   ותפרה   מציצית   לא נחדל
[חוט בגד   ועור . נגד   כמין אצבע   לחוק תגדל]
חקוקי עור   זנה ונעור   ואם בגד   בכנפיהם
ועשו וכו׳.

שלשים יום   כדת איום   כסות שאולה   מעוכבת
לעת הלך   כאן ואילך   הלא ציצית   חייבת
מכורת שוק   לעם חשוק   בחוקה היא   נחשבת
הגוי תגר   וגוי מִתְגָר   כשירה היא   מחוטבת
חוק נפרץ   וחוט נקרץ   פסולה היא   ונעזבת
זכור והתם   וראיתם   פרט לילה   מעכבת
קין נקבע   על ארבע   ולא שלש   בסודיהם
ועשו וכו׳.

קו.

– – – – | – – – –

[. . . . .]
[. . .] ויפה   על כל עלמות
בכסף נחפה   בחרוץ וראמות
אל אל דומי   לקול בת עמי
אמור לה קומי   כי אורך בא.
זכרך וקולך,   נשמע באזני
לצירי חבלך,   שמתי עינַי
הן אגאלך   ותהיי לפני
לעירי נטושה   ציון חרושה
אקרא דרושה   לא נעזבה
קום נשא ידך   אבן יחזו
עוזך והודך   אוילים בזו
אך שם כבודך   ספרו עם זו
רב כל מחולל   שמך אהלל
יומם וליל   ביתך אסובבה.
יום גדריך   לבנות אקריב
ואת עריך   אשמיד ואחריב
אך עריך   אבנה, ואריב
ריבך, והרבה   ארבך רבבה
אמשכם בעי־   בותות אהבה.
הכח והעצמה   יש לי ליחל
ולב ונשמה   בקרבי בוחל
אך נאלמה   הנני כרחל

לאחריתה כבריתה סמוך אחת להתפלל
מסוכתה והלכתה עם הנץ מאור הילל
הלא נסער וגם יעד שלש שעות להתחולל
בעת הלך כאן ואילך לא הפסיד ולא חלל
רוחשים כה איש כדרכו והלכה כבית הלל
יד יפסוק אשר יעסוק בראש פרקים להתמולל
היה רץ לא יחריץ אבל יעמוד ויפלל
וכן יפעל קרא עד על לבבך להסתולל
דין נשמע קריאתשמע בכל לשון להתמלל
הלא נודעה בארבעה אשר פרשו זקנינו
בקראי שמע ישראל ד׳ אלהינו.

שם אחד ירא ופחד והשמר בתיבותיו
לבד החי״ת אל תשחת והארך ד״ל כחקותיו
מאריכו להמליכו על ארבע רוחותיו
המפחד אל יכחד באמצע שאילותיו
ברית יקים בין הדבקים וידקדק באותיותיו
ירא ועשה כרב יוסי והאזנת למצותיו
הקורא אל יורה באצבעותיו ושפתותיו
ואם טעה בארבעה הלא יחזור לראשיתיו
דת ספק להתאפק ויחזור לראש קריאותיו
הָלַךְ אָן ומצאן שהן קוראין לעמתיו
יהי עסוק בפסוק הראשון כדיננו
בקראי שמע ישראל ד׳ אלהינו.

קה.

[שש] מאות נקראות בדת האל יסודיהם
לבת מיזאת נרמזות [על כנפי] רדידיהם,
מחוקקות מזוקקות כמו ציצת פקודיהם
הזהיר אל לישראל חק שמור בידיהם
ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם.

שמור לָבָן כמו דרבן, מקום תכלת הַנִּצְבַּע
לך נפתר סוד נסתר חוט ציצית היות מרובע
משפטיו היות חוטיו כפולים בתוך שלש ארבע
[המשֻׁלשל יהי נפשל כדי אצב־ עות ארבע]
חוק סדניא כרב קטינא בדת ציצית הלא נקבע
זקוף ערך לחוט כרך עלות מנ־ יניהם
ועשו להם וכו׳.

שקוד ענף עלי כנף ומקרן יהי נבדל

קג.

א) – ‿ – – – – – ‿ – – – – | ‿ – – – – ‿ – – –
ב) – ‿ – – – – – ‿ – – –

אל בדתך האמרתנו אהבת עולם אהבתנו.
בעלו זרים עבדיך
יצעקו איה חסדיך
למנאצים שם כבודך
לצמיתות איך מכרתנו אחרי מנוף גאלתנו.
רחשו בנים בשבימו
איך משנאים ילעגו למו
הלצחק בם יצרתמו
מלפנים לו הרגתנו כי בלא עם החלפתנו.
השפל נאים אשר גאו
למאוד גבהו ונשאו
חוננה דלים [אשר] יקראו
אל בעברות איך שכחתנו אחרי טובות גמלתנו.
מה נבקש עוד בזכרנו
את שבועתך להורנו
נא זכור חסד נעורינו
אחריך אז בלכתנו כי לבדנו ידעתנו.

קד.

– – – | – – – | – – – | – – –

שתי פעמים מקוימים בכל יום על המוננו
לאחד צור בלב עצור ובהגיון לשוננו
ממקומו ממרומו ישלח אור לעינינו
הוא לבדו יצו חסדו ויאזין קול רננו
בקראי שמע ישראל ד׳ אלהינו.

שאר יעקב לך אקוב יסוד דת אל אשר נתן
לך ושמע תורת שמע אשר נחלו בני איתן
מִצְוָתָהּ לקרותה לנוחלי גן הביתן
הגות ערבית אל תשבית כתנאים במשנתן
בהכנס כהני נם לאכול בת־ רומתן
רשות נועד לקראה עד עלות שחר כמו חתן
יסוד ארבע לה נקבע ולעד לא להכריתן
הן ערוכות שתי ברכות לפניה כהלכתן
וחוק כרותה לאחריתה שתי ברכות להורותן
דת וחוק מרחוק הגות בה על לשוננו
שמע ישראל ד׳ אלהינו.

שתי ברכות נערכות בראש שחרית להתהלל

קב.

– – – – | – – – –

יעלה נשואה   בכנפי נשרים
אהובה קרואה   ואשת נעורים
והיום שנואה   עזובה לזרים
עד אן תסתיר   פנים, ותכתיר
אויבים מעתיר   נשיקות אהבה?
ומה קול הצאן   באזני צעקו
למצא רצון   לי יזעקו
ואנשי לצון   לה שן חרקו
שרשם אכרית   עד אין שארית
ולכם אחרית   אתן ותקוה.
שימה בנאד   דמעת עשוקים
בנפש ובמאד   בשמך דבוקים
שחו עד מאד   ותמיד דפוקים
ממחוז חפצם   שבה רבצם
ומעל ארצם   אשר גרו בה
פני ילכו   והניחותי
שנאי, מעכו   דדי אחותי
דמים שפכו   לא הריחותי
יונת שביי   ברמיך חיי
אחותי את היי   לאלפי רבבה
בנך לעיניך   רצוץ וכתות
ביני ובינך   שמת כריתות
ראשית אונך   נמכר לצמיתות
אויבי שוללי   וחרבי בקולי
זכרה נא לי   אלהי לטובה.
אל תדם בנפשך   לאמר מכרתיך
כי בעוד נטשך   שכר שכרתיך
אתן בראשך   נזר ושמתיך
לגאון וצבי   ומפני אויבי
אך כמעט חבי   כי הנני בא.
שמעו יתומי   אתם ואמכם
בימי שמי   יעמד שמכם
ומיד קמי   אדרוש דמכם
אשיב נקם   לצרי לחיקם
והרבי ריקם   הן לא אשיבה.
רני ושמחי   וראי בשונאיך
האומרים שחי   ונעבר עליך
. . . .
אעלה ארוכה   ואתנך ברוכה
ועדי משוכה   בחבלי אהבה.

חלפו זמני בינון ומהומה
ופני עוני כסו כלמה
ומכל בני נותרתי ערומה
לריק אעמול אם לא תגמול
בחסדך, ותחמול ואנה אני בא.
קומם אקומם דבירך הנחרב
וקרנך ארומם בקרית מלך רב
ולדל משומם ישועה תקרב
ואשמיד רשעים זרע מרעים
ועל כל פשעים תכסה אהבה.

קא.

[שביה] בת ציון צרופה בכור עני
שבועת אבותיך נשבעתי למעני
שועתך נשמעה עלתה למעוני
שמעתי כי חנון אני.
שחותי למאד ידי כי אין לאל
שמך טוב וסלח נדרש לכל שואל
שובה כי אין לי זולתך גואל
שובה ד׳ רבבות אלפי ישראל.
למי אפוא מכרתיך יבא איש ריבך
למי ספר כריתות אריב את יריבך
למגדל אש וחומה אני אהיה סביבך
למה תבכי ולמה ירע לבבך.
למה אצעקה חמס ולא תענה
להשמיד ולאבד יאמר המונה
לזרים נמכרנו יחד ער ועונה
לעבדים ולשפחות ואין קונה.
מי את ותראי מאנוש הבוזה
מלאכי אשלח כמכתב החוזה
מזרה ישראל אסוף מזה ומזה
מחר יהיה האות הזה.
מועד שמת לי לקבץ שָׁלִישַׁי
מופת לא אראה לקומם מקדשי
משמיע שלום לא בא לקדושי
מדוע לא בא בן ישי.
הן בי נשבעתי לאסוף נכבשי
הלא אז המלכים לך יובילו שי
הנה עד לאמים שמתי לקדושי
הנה ראיתי בן לישי.

התיאשה נפשי עלות שחר
קוה למחר אחרי מחר
בי אהבי מה אמרה אחר
היה אדום אורח ואדמוני וידי ערב שלטו בארמוני
וירד בי עם כלבי צאני.

ושמי אשר היה להגיון
נהפך בפי זרים להגיון
מתפארים עלי בחזיון
הגרי ומואבי ועמוני בוזה דבר קדוש בארמוני
ואל נביא השקר יטוני.

דודי לך נסוב אלי גנים
לארות נרדים שם ושושנים
כמה תהי יעלה בבין [תנים]
[הקץ] לכנורי ופעמוני וכסוף ליין רקחי ורמוני
והצבי שובב למעוני.

התעתדי לקץ ואם אֵחר
כי לא המירותיך בעם אחר
בחרתְ בי גם [בך] אני בוחר
מי גוי בתימני וצפוני כבני עֲקוד זבחי וראש אוני
ואוהבי, ומי אל כמוני?

ק.

- - - - | - - - -

[לחוצה] בארך גלות משֻׁכֶּלת
מעונה בפרך מראה ונגאלת
להיכל דבירך אשיבך לממשלת
ואגדור פרצך ואשים למחצך
ארוכה, וארצך ואהבך נדבה.
ועד אן ישועה אהיה מחכה
ואני פרועה מצל וְסָכה
כשה תועה, כרהל מבכה
עבר קצירי וכלה בצירי
ונוסף צירי וצירי לא בא.
יחידה לבשי בגדי תפארת
ונזר חבשי לכבוד ועטרת
כי עוד תנשי בשת, ומשכרת
תקחי, ויחת זרח ונחת,
תשמחי תחת היותך עזובה.

צור צר צורה לא בגבורה ימשל נורא ממהלך.
הג במחוגה רוח הוגה מאין פוגה יתהלך.
קומו ירץ על חוג ארץ ואין פורץ מגללך.
גבר קם על פיהו יעל גם יעבר על מלכות הושלך.
יום לך ימריא ילך ערירי וכבן בכרי ראשו יושלך.
אכן הודך על רוב הסדך כי מידך נתנו לך.
תקיף ומלך עשיר והלך ד׳ מלך ד׳ מלך.
אין כמוך ואין דומה לך.

צח.

אשפוך שיחי לפני אל
בעמדי בקהל ישראל
ומשירי להודות אוֹאל
מרומם על כל ברכה.
בחילה צורי אסלד
רם על כל יושבי חלד
יחד באין אב ואין ילד
יוצר אור וחשכה.
רוכב על גלגל ותבל
כסבול אשכול הוא סובל
כל הגבל על הגבל
ומי יודע במה ואיכה.
האחד בכל עניניו
מכל צדדיו ופניו
קדוש וטהור בעיניו
לו יאתה מלוכה.
מי זה אשר יעוז חק
ודבר זה במאד רחוק
אדיר ונאור לבלי חק
רוחי לפניך אשפוכה.
יופי שיחי ושבחי
יערב לך כזבחי
ישר והכן ארחי
יה האר נדעכה.

צט.

א) – – ◡ – – – – ◡ – – – – | – – – ◡ – – – – ◡ – – – – ◡ – ◡ – – – – – – – – –
ב) – – ◡ – – – – ◡ – – – –

יודעי הפיצוני ימי עֹני לגור בבין עקרב וצפעוני
בבית שבי חנני חנני.

עמים תחתיו רדד
בהנחל לו הוד צבים וירד מים עד ים.
השכח הצור תמים
חנותיו מימים?
למה יאמרו עמים
איפה מעשיו [אַיָם] איה מעלם מים.
חזקה מכל תעודה
תהלתך החמודה
ארֻכה מה מאד מדה
כל פה לא דים ורחבה מני ים.

צו.

א) ⏑ – – – ⏑ – – – ⏑ – – – – | ⏑ – – ⏑ – – – ⏑ – – –
ב) ⏑ – – – ⏑ – – – ⏑ – – –

ופיות כים שיר ממולאות היש די לשדי ונפלאות.
אֲתנה תהלה לאל גומל
חסדים, וטובות לדל עמל
כאב על בנו חס וגם חומל
לאור מחשך שם ומתלאות אסורים בזיקים ושלשלאות.
למי יאתה שיר לך מושל
יתאמץ מדוכא וכל כושל
עצומים לפניו להתנשל
גדולות ונסים ונוראות תחדש בכל יום ונפלאות.
יסופר בכל דור [ודור] מופתיו
אשר שם בנוף עוד ואותותיו
והחרים לשון ים לצבאותיו
והחרים מלכים לתוצאות וארצם לשמה ומחראות.
הרורה גנוזה ויום נֹחַ
להדר לקדש ולזבוח
ולאכול ולשתות ולשמוח
נתנו לשבח והודאות וביני ובינו לעד ולאות.
וחתן וכלה באפריון
יאמרו ישלחו לצור עליון
וְיִצְהֲלוּ . . . בנות ציון
ושרים לאלף ולמאות ירננו יצלצלו בכל פאות.

צז.

– – – – | – – – – | – – – – | – – – –
יענו חכמי לב, שואל מי ולמי תדמה ממפעלך
אין כמוך ואין דומה לך.

יחוו בלי פה הדר פעלו
וציין מאדמה ואד יעלה.
לפי פה ולשון יחו היקר
לסודיו. ורבו לאל מחקר
הלא לב חכמים לזאת נעקר
להבין יושר לו יהי נגלה.
מכון כבודו ברום תקנו
כנגד דביר בן בכור שכנו
ביה צור לבד משוה חסנו
ועולם כאשכל ישו נתלה.
המון מי מעונו באש חברם
ברוחו ישרתון לפיו אשרם
וגלגל יסודם אשר אשרם
ירוצין לניבו ולא יכלה.
ברית אב המונו ונועם שמו
לקיים למענו לבן רחמו
מעניו ביום יום כהלחמו
ויחיש פרות עם שמו יחלה.

צה.

א) – – – – – – – | – – – – – – –
ב) – – – – – – –

ואלו שירה כים אין די חי וקים.
ימין אל הנאדרת
לגפן האדרת
זרוע המשברת
התנינים בקשים היא המחרבת ים
ומאז ממצרים
יושבי בשמים
דרך סוף על מים
סוס גאים ועדים ורכבו רמה בים
שגבו ישע הצאן
עברו ים עת רצון
אך שם אנשי לצון
תוך גלים ודכים לא מעבר לים.
פרם מעם קשה
שוררו מבלי מהשה
הגברים עם משה
נשים אחרי מרים שיר לאשר לו הים.
ינחנו אל בדד
עם עמו נתעודד

צג.

– – – – – | – – – – –

יה רעיון לבך   מעשות מי יחדיל
זכר רב טובך   אין חקר להגדיל
אור יגור סביבך   ובין חשך יבדיל
מעשיך נפלאו   לו פיות נבראו
שירות כים נמלאו   להודות לך ילאו.
ועזוז נוראות צור   עולם לא יכיל
אך פהדו נצור   בלב נכון משכיל
בעדת אל עצור   ויט אליו אוכיל
כנפת לפי דברו   ועמו שם שברו
על עמו ועל עזרו   ועָדיו יביאו.
מלאה הארץ   כבוד אלהי עולם
והוא בשמי ערץ   מסתתר ונעלם
ובכל אשר יֵרֶץ   מאמרו משְׁלם
מה רבו פלאיו   על פי מקראיו
יבאו כל צבאיו   ועל פיו יצאו.
טמון מוראך   בלבות משכילים
ואין נברא ומלאך   ואין בבני אלים
יוכל ערוך פלאך   לכן עֲצור מלים
הוד לך ודומיה   אך קט בלא רמיה
תהללך כל גְויה   ונפש לך ישאו
ואתה מתנאה   ואוהב נדכאים
ועל עני תראה   ותביט הלכאים
לב נשבר ונכאה   עיניך רואים
גדלה גאותך   ורבה ענותך
למיחלי תקותך   ולך באמת יקראו.
בורא [את הכל]   עולמו תלה
בזרועו כאשכל   כעץ למעלה
ושר כי לא יכול   עֲמוד רק בחמלה
ועשהו ברחמים   גדולים ועצומים
ועד קץ הימים   רחמיו לא נכלאו:

צד.

– – – ◡ – – – ◡ – – – ◡

הנשיג ערוך שיר לאל מְפלא
ולו פה רננות כים מלא

שחקים אשר בם יקר אהלו
ומרום ומי ים בזיו שעלו

צא.

– – – | – – – || – – – | – – –

יה שמך ארוממך וצדקתך לא אכסה
האזנתי והאמנתי לא אשאל ולא אנסה
ואיך יאמר כלי חמר אלי יוצרו מה תעשה
דרשתיהו פגשתיהו למגדל עז וצור מחסה
הבהיר כאור מזהיר בלי מסך ולא מכסה
ישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא:

הדר כבודך ועז ידך מספרים ה׳ שמים
בעת עלותם ועת פנותם ועת שחותם אפים
ומלאכים נהלכים בתוך אבני אש ומים
יעידוך ויודוך בורא ניב שפתים
כי תסבול ולא תבול בלי זרוע וידים
תחתיות ועליות והחיות והכסא
ישתבח וכו׳.

ומי ימלל כבוד מחולל שחקים בַ־ אמירתו
חי עולם אשר נעלם בנבהי רום מעונתו
וברצותו בבן ביתו באהלו שת שכינתו
ושם מראות לנבואות להביט אל תמונתו
ואין תבנית ואין תכנית ואין קץ לתּ־ בונתו
רק מראיו בעין נביאיו כמלך רם ומתנשא
ישתבח וכו׳.

דבר גבורות בלי ספורות ומי יספר תהלותיו
אשרי איש אשר יחיש להכיר עז גדולותיו
ויסמך באל תומך עולם על זרועותיו
ויעריצו שוב ורצוא ויצדיק דין עלילותיו
ויודה על אשר פעל כי למענו פעולותיו
וכי יש יום לאל איום ודין על כל המעשה
ישתבח וכו׳.

השתונן והכונן והתבונן בסודך
והבטת מה אתה ומאין יסודך
ומי הבינך ומי הבינך וכח מי ינידך
והבט אל גבורות אל והעירה כבודך
חקור פעליו רק אליו אל תשלח ידך
כי תדרוש בסוף ובראש במפלא ובמכסה
ישתבח וכו׳.

צב.

יחד קרבי תצהלינה. ראה ההערה לסימן זה.

רץ הכל ולא נעדר שמו לעד בפי אסדר
. . . . . . ויתנשא ויתהדר
יתגדל וכו'.

פט.

שבעה שחקים לא יכלכלוך להם תסבול ולא יסבלוך
מעת בראתם הם יהללוך המה יאבדו ואתה תעמוד
ד' אלהי גדלת מאד.
לך יעריצון טפסרי מרומי להלל בהיכל פנימי
יראים חזות בך ומי יחזה מי כי אל גדול ונורא מאד
ד' אלהי.
מי זה יזמר מבלי דומם לך יערך שיר ליל ויומם
ואתה על כל ברכה מרומם כי גדול ד' ומהולל מאד
ד' אלהי.
הדרת כבודך גדלה ורבה ואיכה תשכון באהל וקובה
כי אותך לא יוכלו לגלגל מסיבה כי עצמת ממנו מאד
ד' אלהי.
חסין נאדר בארבע חיות זרויים תקבץ מזויות
קרא שנת גאולה לתועים כשיות דלות ורעות תאר מאד
ד' אלהי.

צ.

יגדל כחך ניב דל בורא לעם לך נבדל
והושבתו אל עקרב
השם במתניו וקרב
בחיקך יהי נח דל נבזה אישים, נחדל.
מאתך צור אשאל
היות בית יעקב אש, אל
ימשול בו עוד גואל
קם ויקב חור בדל־ תו, וגם לא יועיל בדל.
טוב ברך לו מבורך
בפי שיר נתן וערך
לחייו כרקח ויגדל ושמו לי עז ומגדל.

פז.

‿ – – – – –

אלהי הרוחות לכל בשר אתה
וחכמה בטוחות בחכמתך שַׁתָּה
וגם דבר צחות ביד לשון תתה
אמת כל חוללת ובו לא עמלת רק בפיך מללת.
בידך עתותי ומה זה פי יענה
וקצרו שפתותי בכל רגע הנה
בקרבי אותותי ואן לבי יפנה
ואותו הגבלת בדת שהנחלת לי ברכה אצלת.
רצוני נגדך וטוב לי בחרת
ובנפול עבדך ימינו עזרת
ובכסות חסדך עוני הסתרת
עלי חמלת ועלי טוב גמלת לי גמול לא שאלת.
הכינות ספר לכל הנולדים
ובבלי עט סופר כתובים מְעֻבָּדִים
ומצאת כופר לרוחות נכברים
ונפשי הצלת וחיי גאלת לי עזוב לא חדלת.
מלאכת שמיך לאות לך לא נכחד
וכם במרומיך בכלם התאחד
ויעמוד בשמך למען הוא אחד
והכל פעלת ובכל משלת כי על כל גדלת.

פח.

– – – – – –

שיר יחודש במקדש לשם האל הנקדש
יתגדל ויתקדש.

אל ראשון בלי סבה באין חקר ואין קצבה
גדולתו מאד רבה דוק מתח כמין קובה
היות סובב בלי עקבה וערך נר בלי נכבה
זיו ערך כעין לַבָּה הסנו ד׳ ברוב חבה
ויתקדש שמיה רבה.

טהור עין ברום ישכון יקר בית זבול והתיכון
כבודו שם חיש לשכון לקראתו אני אכון
מלכותו אזי תכון נוה היכל יאת לתכון
סביב הדביר יהי נכון בחייכון וביומיכון
יתגדל וכו׳.

עליון ברום שחקים דר פלאותיו מאד נהדר
צוה חק היות נגדר קריאת [שם] הנאדר

ושאלו מישישים   אם לא תדעו
כי לכל חרשים   מצפוניו נבעו
והביטו ודעו   כי הפלא ד׳.

הנה במרומים   סהדי מפעליך
עדים נאמנים   יעידון מהללך
ויבינו נבונים   כי אין בגללך
בשחק יערוך לך   ידמה לד׳.

הדשים לבקרים   על זאת משתאים
כי עדרים עדרים   צבא שחק יוצאים
ובעלות השחרים   צבא יום באים
מה זה נפלאים   מעשיך ד׳.

זיקים וברקים   נשלחים מאת
שחקים וארקים   וערפל למשאת
לעם עמו מציקים   לי לא יוכל שאת
מה יעשה כי את   המלך ד׳.

קדמו את פניו   נדריכם שלמו
חלף שי כהניו   אמריכם נעמו
איש איש את רנניו   הביאו וטעמו
כי כצוף נפת נעמו   אמריך ד׳.

פה.

‐ ‐ ‐ ‐ | ‐ ‐ ‐ ‐ ‐ | ‐ ‐ ‐ ‐ ‐ | ‐ ‐ ‐ ‐

אשא ראשי   אברך קדושי   ברכי נפשי   ברכי ד׳.
אשוע ואברכה   לפני דבירך   ותמיד אברכה   בכל עת ד׳.
אקדש ליוצרי   ואליו שׂברי   כי חי צורי   וברוך ד׳.
אספרה תהלות   לעושה גדולות   ובמקהלות   ברכו ד׳.

פו.

אל דרכיו נועם   מתנדבים בעם   ברכו.

באימה ופחד   לאל אחד   עם לשמו אחד   ישתחוו יחד   ויברכו.
יאשרו לו חוכים   מסלות ודרכים   לעושה מלאכים   אשר בו מלכים   ימלוכו.
גדלוהו מחני   רוממוהו זקני   הללוהו נבוני   עם אחרי ד׳   תלכו.
דומו זמירותי   בארצי עד מתי   ויגוני תוגותי   כמים שאגותי   נתכו.
ותקו כל גוים   מלכות שמים   בכל יום פעמים   לאל לב כמים   שפכו.
רננו לו עולמות   גוים כי רמות   מה . . . .

המון שיר קול ארוך   בתכריך הוד כרוך
ונותן סוד ערוך   עז לעם ברוך   אלהים.
ברוח פיו שפרה   שחקים, גם קרה
עליות לו דירה   בראשית יום ברא   אלהים.
אמונים ברנני   ונועם הגיוני
ושא נא למעוני   כן ברוך ד׳   אלהים.

פג.

- - - - -

יחדו לב נשלם   שם אלהי עולם   ברכו.

וענות לו תודות   יום ליום על אדות
נפלאו הסודות   כי לכמה ידות   נמשכו.
סוד פלאיו רב הוא   וממש מתוהו,
שור שחקים גבהו   צור היכלכלוהו   ויתמכו.
[פרש עב למכסה   מול פניו הכסא
ולולי מתנשא   כס וחיות נושא   הֱמכו].
יה יסוד כל הוים   שת כעין מאזנים
כאן וכאן ובינתים   אש רוח ומים   נמסכו.
המשל בעצומיו   ושלום במרומיו
מבלי אש שמיו   נכבית, ולא מימיו   לְחכו.
חי ברוחו שפרה   תולדות היצירה
כל למענו ברא   מול זרוע גבורה   נתמכו.
זר לבבו ימרה,   ועם לפסלו קורא
שרשם רוש פורה   ומה דמות לבורא   תערכו.
קשט אמריו יחוו   ושיר בפניהם ישוו
עם אשר לו יקוו   יכרעו וישתחוו   וְיְבָרכו.

פד.

- - - - -

אראה לפני   אלהים ברנני
ולבבי אפנה   ואעיר רעיוני
ואענה לו מענה   שירים בהמוני
ועבדיו הנה   ברכו את ד׳.

מלתי אספרה   להגיד מישרים
ולשוני עותה   נצפנה בהדרים
ומעט קט נטתה   לקחת אמרים
לכו נא הגברים   ועבדו את ד׳.

שיתו לב אישים   וסור אל הביעו

לאחת מאלפים ורבבות לספר די קצת עזו והנני
אשבח כמו שבחו זקני מעט אוסיף ופחדך יעצרני
אני הנני הדל איש וכבד פה אבל אשא לך לבי ועיני
ונשמתי תהללך וברכי לך תכרע ואשתחוה לקוני:

פא.

‒ ‒ ‒ ◡ ‒ ‒ ‒ ◡ ‒ ‒ ◡

שפתי ישבחון ברנוני ונפשי תברך את ד'.
מרומם אלהי מאד נעלה
וחיות כבודו בכס מעלה
מזמרים בשירים וקול צהלה
לרומם לאלי בלי תהלה
וגם אני בתוך קהל המוני . . . .
שמך אל אברך בפי כל זמן
בבקר וצהר ועת אשמן
ועמך ישבחון לך נאמן
להלל לשמך בטוב טעמן
יהודון בכל עז בתוך מחני הללי נפשי את ד'.
ומעל שמי רום כבוד כסאו
למעלה לאין קץ ברום נשאו
ואין מי יכלכל הדר פלאו
בנגה וכבוד ואור מלאו
ותחתיו חסידיו ישני כי אל גמולות ד'.
נדבות עמך ביום חילך
בכל לב ופה מאד יהללך
וכל יום מחכים להוד קולך
והראם בחסדך כבוד גדלך
ואשמעה בבוא קול לאזני מה ידבר האל ד'.

פב.

‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ◡

שיר ושבח ערכו במקהלות ברכו [אלהים.]

שביב אש בוערה וחשך שת סתרה
סוכו . . . . מה נורא אלהים.
למעלה רום גדלו במרום שם דגלו
בתוך עם הוד חבלו גוי קדוש אשר לו אלהים.
מאור שמש ימריץ פלאיו עת יריץ
בלי פה דר עריץ על כל הארץ אלהים.

לעולמך פני לילך ויומך   ולמה תרדפי הבל ולמה
משולה את בהיותך לאל חי   אשר נעלם כמו את נעלמה
הלא אם יוצרך טהור ונקי   דעי כי כן טהורה את ותמה
הסין ישא שחקים על זרועו   כמו תשאי גויה נאלמה
זמירות קדמי נפשי לאל חי   אשר לא שם דמותך באדמה
קרבי ברכו תמיד לצורכם   אשר לשמו תהלל כל נשמה:

עח.

– – – – – – – – – – –

אודה לאל חי שמני ממתים   מחלד חלקם בחיים
במה אכף לך, אין לי זולתי   פי יודה כי טוב חסדך מחיים
רבו מופתי אל מבית ומחוץ   אם לא אדעם למה לי חיים
הוא מקוה חכמות, איך ייבש לבי   אחר [נתן] עליו מים חיים
מעשיו ראיתי באתי גן עונג   שם עץ הדעת ושם עץ החיים
עיני אורו כי נטע לי קדם   אוזן שומעת תוכחת חיים
[זהו אלהינו אמרה הנפש   היתה אורך ימים ושנות חיים
רמה הדרת חסד הנחילני   גם היא תודיעני אורח חיים
הוא בנה עורי מצלע אדם   ויאמר לי עם אשה ראה חיים
הוא אשר החיה בשמו יתברך   כל אשר באפו נשמת חיים:]

עט.

– – ‿ – – – – ‿ – – – ‿

ששוני רב בך שוכן מעוני   זכרתיך וגם מני יגוני
לך חסד ויש עלי להודות   ואין במה לבד הגיון לשוני
מרומים לא יכילון תעצומך   ואיך יוכל שאתו רעיוני
הבינני וחנני נכונה   ויפק את רצונך רצוני
קחה שבח מקום זבח, וייטב   כקרבני ומנחת עשרוני
טהור עין פקח עין לעניי   שלח אורך והאר עורוני
נצור גודל חסדיך למעני   יהי סתר עלי גודל עוני
כמו שמך לפקדון בלבי   תהי רוחי בידך פקדוני.

פ.

– – ‿ – – – – ‿ – – – ‿

בביתך בית תפלה שיר בשנני   הבינני ורוח יחכמני
וכמוני כבד לשון חסר לב   היתגבר לספר עז גאוני
ואנכי חסר בינה ועני   בדעת, שיר האערוך ורנני
רננים לו כחול ים על שפתו   התתפאר לבבי ולשוני

בדרכי רצונך נחני והורני
ואמצא לפניך צבי וחייני
ובטוב בעיניך ברוחך תניחני
ואשכח ימי חשכי ולילי נדוד אישי
ואשבע בתוך סכי דגני ותירושי.

עה.

א) – – – – | – – – – – | – – – –
ב) – – – – – | – – – –

אתה גוחי מבטן, אודך מדי אחי.
בנעימותיך נפל חבלי
במסילותיך עמדה רגלי
והליכותיך הראת לי
תסכן ארחי ותשת עדך ציץ על מצחי.
ראית גלמי מעבדך
עצם מעצמי טוב ידיך
אין מטיב עמי בלעדיך
יום מנכחי רגע סר הודך אבד נצחי.
הכל פעלך איך יגמולו
על אחת, ולך לא יועילו
ושאת מהללך לא יכילו
אפס כחי במה אעבדך כי משיחי.
מה רב פעלך עת אשכילה
יום אקראך אז אגילה
אם איראך לך אוחילה
הן מבטיחי אתה, ובידך אפקיד רוחי.

עו.

– – ◡ – – – – ◡ – – – ◡

יחידה שחרי בית אל וספיו ובקטורת תני שירך באפיו
הלא אם תרדפי הבלי זמנך ותאמרי כי אמת המה כשפיו
ותולי אחריו לילך ויומך ותערב לך תנומה מנשפיו
דעי כי אין בידיך מאומה לבד עץ יבשו מחר ענפיו
היי לפני אלהיך ומלכך אשר באת לחסות תחת כנפיו
שמו יגדל ויתקדש בפי כל אשר נשמת אלוה חי באפיו:

עז.

– – ◡ – – – ◡ – – – ◡

שחי לאל יחידה החכמה ורוצי לעבוד אותו באימה

ומה אומר ומחשבי בידך   ומה אוכל עֲשׂוֹ עד תעזרני
דרשתיך בעת רצון ענני   וכצנה רצונך תעטרני
הקימני לשחר את דבירך   ואת שמך לברך עוררני:

עג.

‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ | ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ | ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ | ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒

לבי ובשרי   ירננו אל חי   צמאה נפשי לֵאל־   הִים לאל חי.
[אל] אחד בראני   אומר חי אני   כי לא יראני   האדם וחי
ברא כל בחכמה   בעוצם ומזמה   מאד נעלמה   מעיני כל חי.
רם על [כל] כבודו   וכל פה יחו הודו   ברוך אשר בידו   נפש כל חי.
הבדיל ניני תם   חקים להורותם   אשר יעשה אותם   האדם וחי.
מה זה יצטדק   נמשל כאבק דק   [אמת כי לא יצדק]   לפניך כל חי.
בלב יצר חשוב   כדמות חמת עכשוב   איככה ישוב   הבשר החי.
נסוגים אם אבו   ומדרכם שבו   טרם ישכבו   בית מועד לכל חי.
על כל חסידיך   תחדש עידיך   פותח את ידך   ומשביע לכל חי.
זכור אהבת קדומים   והחיה נרדמים   ויקרבו הימים   אשר בן ישי חי.
ראה לגברת אמת   שפחה נואמת   [לא כי] בנך המת   ובני החי
הלא חלקך מראש   חלק דמו דרוש   שפוך אף על ראש   השעיר החי.
אפרוש לך כפי   ואקד על אפי   בעת כי אפתח פי   בנשמת כל חי.

עד.

◡ ‒ ‒ ◡ ‒ ‒ ‒ ‖ ◡ ‒ ‒ ◡ ‒ ‒ ‒

יגוני ומר חבי   נדודי וגרושי
ואזכיר שמך מלכי   ותגל בך נפשי.
ירומון מסלותי   מעונה מגמתי
וארים מצִלותי   להיטיב נגינתי
ואשים תהלותי   לפניו תרומתי
דמָעַי אֲשַׁו נסכי   בשרי בהגישי
עצמי עצי ערכי   ולבִי יקוד אשי.
עצומים בלי מספר   חסדיו ותגמוליו
ובמה יצור עפר   יקדם הדום רגליו
ואף כי ברית הפר   ופריץ גבול מליו
ואיך יאמיץ ברכי   וירום גאון ראשי
ועיניו עלי דרכי   ורגלי בפח מוקשי.
קדוש יעקב דרשי   וזכרון שמו כֶּלְיַי
וחסדו צניף ראשי   ומי יערך אלי
ומה תהמה נפשי   ותשתוחחי עלי
לאל דרשי חבי   ולילה ויום דרשי
עבודת רצוניו כי   דרור הוא וגם חפשי.

סגיא ורב כח לאין חקר
מביט שפל רוח ודל סוקר
הופך אפלתו לאור בֹקר
עלי כרוב הסדו גמול הרדה ובחסדו קמתי ואתעודדה.
פתח בידיך להשביע
כל חי רצונך להשפיע
אענה אני הודך ואביע
אעלה בקרית חמר ואלכֹדה אהלך בדרכי שיר ואצעדה.

עא.

_ _ _ _ _

מרעיד עמדתי נבהל ברעיוני
שם אל חמדתי לזמר בהגיוני
והכמה לא למדתי ואתפלל אל ד׳.

יה עוז שאלתי ממנו, פן אשגה
לו לבד הוחלתי אם פארו אהגה
ובחסד נא הואלתי לדבר אל ד׳.

ואבטח בחסדך בעמדי להתפלל
בענותך אודך ואבא בשיר והלל
אמרתך לעבדך טוב לחסות בד׳.

טרם אקרא ענה אל אלהי צדקי
הנך לי תחנה מנת כוסי וחלקי
אז אראה אל פני האדון ד׳.

וכשמש זורח פני עבדך האר
כגפן פורח מעשיו להתפאר
יהו אמרי כריח ניחוח לד׳.

בינה אל הגיגי ואל תבזה ענותי
צרוף כבור סיגי העבר חטאתי
ורצני בחוגגי לפני מובחן ד׳.

חזק בשבחי שמך גדלתי
נא רעַי ואחַי גדלוהו אתי
יחד, ונשמת כל חי תברך את שמך ד׳.

עב.

_ _ ◡ _ _ _ ◡ _ _ _ ◡

ידעתני בטרם תצרני וכל עוד רוחך בי תשמרני
היש לי מעמד יום תהדפני, ואם לי מִהלך יום תעצרני?

סט.

שכחי ינונך נפש הומיה — למה תפחדי ממצוקי נשיה
מחר גופך ישכון תחתיה — הכל נשכח כאלו לא היה
נפש השכילי — וממות [חילי] — ולאל הוחילי — אולי תועילי — ונפשך תצילי
בשובך אל קונך — יום [תצפי] פעולת קנינך.

למה ולמה — נפש נדהמה — תלבשי שממה —
עלי תבל ארמה — כצאת הנשמה — גויה נאלמה
בשובך אל יסודך — לא תשאי בידך — מאומה מכבודך
יום יחיש נודך — כצפור אל קנך.

מה לך נבוכה — בארץ לא משוכה — אשר בה מלוכה —
תהפך מבוכה — תרמה ארוכה — והיא כקשת דרוכה
כל יקרה כזב — וכל טובה אכזב — והוא נמס וזב —
ולאחרים נעזב — ומה יועיל הונך.

החי נפן והמות בוצר — וכאשר ילך צעדיו הוא נוצר —
שובי נפשי לבקש היוצר — כי היום קצר — ורחוק החצר
נפש שובבה — די לך בפת חרבה — ושכחי מעצבה —
זכרי מַצָּבָה — וגורי יום דינך.

חרדי כיונה — עניה אביונה — זכרי בכל עת מנוחה עליונה —
קראי לאל מעונה — בכל פעם ועונה
בכי תמיד לעיניו — והתחנני לפניו — והפיקי רצוניו —
ועם מלאכי מעוניו — יביאוך אל גנך.

ע.

א) – – ⏑ – – – ⏑ – – – | – – ⏑ – – – ⏑ – – –
ב) – – ⏑ – – – ⏑ – – –

אברך לך ברך ואקודה   אזבח בשפה זבחי תודה.
יהגה לבבי הוד כבודך
ובפי אשו קושט מעבדיך
פי ולשוני הם לסלדך
ממתנת ידך בתוך עדה   יתנו בגיל כבוד ורעדה.
הנה שחקים לא ידברו
יום יום תהלתך יספרו,
בלתי שפתים ישוררו
אשיר לעמתם ואעמודה   על משמרותי שיר להגירה.
ובחדרי לבי אמונתך
שמתי, במאמרי לעומתך
אביט ולא אראה תמונתך
ובשמך אגיל ואסעדה   בלתי אמוט וְאֶמְעָדָה

נשמת צגים ומביעים גדלך ברון צדקתך אל־ | תצלצלך צור עולמים הולך בכשרון הים עד מרום.

נשמת חוקרי מצותיך המקוים לך במרץ חסדך ד׳ | תחסנך חסין במרומי עריץ מלאה הארץ.

נשמת קבוצי נדוחי פלטי אגפי קראתיך ד׳ בכל יום | תקלסך קרוא פניך חופש סרעפי שטחתי אליך כפי.

סו.

נשמת שבטי ישרון לישעך שואפים תשבחך שדי ביום הנחלתם חקים יפים צרופים
מתוקים מדבש ונופת צופים.

נשמת שארית אום עמוסה קרואה איומה תשוררך ביום מתן דת קדומה
תורת ד׳ תמימה.

נשמת תמהים חרדים לקראתך נועדים תרוממך תקיף בשמעם בנסעם מרפידים
אנכי ד״א אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים.

נשמת אסירי התקוה בוטאים תהלות פני אל תאמצך צור הנדרש לכל שואל
מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל.

נשמת יכירוך צעירי הצאן בכל ארצות שבים תיחדך יחיד ומיוחד בפי גועם ופרים
אומרים אלו פינו מלא שירה כים.

סז.

ידועת אמונות דחי השקרים | ושכני בתבל כשוכני קברים
הדרך והודך עבוד אל בעורך | ולעזוב הדר הזמן לאחרים
וטוב כי תעירין שחרים לעבדו | ואל תישני עד יעירוך שחרים
דעי מחרתך ביומך ואל תפ־ | חרי מעזוב האדמה לזרים
הלא טוב היותך משרת פני אל | מאד, מהיותך משרת פגרים
פני אל אשר כל נשמה תהלל | לזכרו ולשמו בשמחה ושירים:

סח.

שפל רוח שפל ברך וקומה | אקדמך ברוב פחד ואימה
לפניך אני נחשב בעיני | כתולעת קטנה באדמה
מלא עולם אשר אין קץ לגדלו | הכמוני יהללך ובמה?
הדרך לא יכילון מלאכי רום | ועל אחת אני כמה וכמה
אשחר אל בראשית רעיוני | אשר לשמו תהלל כל הנשמה:

פתח שפתם ד׳ רב וצעיר רודם
צר אלהים נשמת אדם
וירוממך בגרון חרב זאת בידם
נשמת כל חי.

שואף באף ארץ על עם מרי זעפו
כל אשר רוח חיים באפו
בפיו דין מתעה בכפת שוא יכיפו
נשמת כל חי.

ידך אלי נטה על משמע ודומה
לא תחיה כל נשמה
צרתם פעמים לבלתי הקימה
נשמת כל חי.

לך כחך את בך בטוח
כורכו נשמה לעם עליה
פזורים בארץ בביתך לנוח
נשמת כל חי.

נפשי אשחרך אף רוחי בקרבי
כל עוד נשמתי בי
אברכך בחיי סלעי ומצודתי ומשגבי
נשמת כל חי.

סד.

- - - - | - - - - - | - - - - - | - - - -

יודו לאל חי לבי וטוחי ורעי ואחי ונשמת כל חי.
צדיק בפועל במטה ומעל והוא מושל על נשמת כל חי.
חסדו אספרה יוצר יצירה ואליו אקרא בעודי חי חי.
קורא דורות וסופר ספירות ותולה מאורות לעיני כל חי.
חזק ואדיר שבחו אסדיר ואנדיל ואדיר בנשמת כל חי.

סה.

נשמת ידידים נוצרים יום מרגעת
יום ליום יביע אומר
תיחדך יחיד בתפלה נודעת
ולילה ללילה יחוה דעת.

נשמת ונשמות רבות יודוך לבד לבד
וקראת לשבת עונג
תועדך, ומזהיר חניטמו בששת ימי מעבד
ולקדוש ישראל מכובד.

נשמת סרורים המנפשים ביום מנוחה
ששון ושמחה ישיגו
תסלדך המניח לבוטחימו בהשקט ובבטחה
ונסו יגון ואנחה.

נשמת פליטי שרידיך ותפארת קהלותיך
פי יספר צדקותיך
תפארתך פועל ישועות ומה נאוה פעולתך
כל היום תהלותיך.

נשמת בחירים המקוים בנין אריאל
ברוך אשר נתן
תברכך בהעידך קץ ישע נבואת גואל
מנוחה לעמו ישראל.

נשמת רוחשי מהלל חק כל יושבת
ראו כי ד׳ נתן
תרוממך רם המזהיר לאום נצורה כבבת
לכם את השבת.

נשמת יצורי להט עדת כמיהך
יום השביעי שבת
תיקרך יום רעננים תופיעמו כזרוח נגוהיך
לד׳ אלהיך.

נשמת ·ועודים אלי גיל במורא | טס על כרוב קל שלו.
זוכרת אל חוק בזמרה | הוקי שחר אעירה
טרם גרוד גיסטרא | . . . . . .
ד' אקרא ויענני | אדון נשמת כל חי.

נשמת כף חך חקוקה כותם בקשה | טס על כרוב קל שלו.
ליראה עם שמש מרגישה | מפלט לו יחישה
נוראותיו לפרשה | סלה אקדישה
אמר אלי בני | אדון נשמת כל חי.

נשמת עוללים משדים עתיקים | טס על כרוב קל שלו.
פקודיו יורה הזקוקים | צרופה עז יונקים
קוראי ממעמקים | רון ממתיקים
תען לשוני | אדון נשמת כל חי.

נשמת שביב כסא נראות בטוענות | טס על כרוב קל שלו.
תקדיש בנצוה | הי מדתו כל עונות
זוכרי בנגינות | קושר מעדנות
אחד ואין שני | אדון נשמת כל חי.

נשמת של כל יקום נוצר ומתהולל | טס על כרוב קל שלו.
ממלכת לשחר עם הלל | ומשבחת יום וליל
אפס כל מהלל | להודות בפלל
לא איש כמוני | אדון נשמת כל חי.

סב.

אל חסדך אשכים ואצפור | שבחך לצפצף כצפור.
בנשף השקי ארוממך | ובבקר תפלתי תקדמך
גם לילה גם יומם | מלך על כל ברכה מרומם
דל שפתי לך יאדיר | נאור אתה ואדיר
הודך במחור בני חומר | יום ולילה יביע אומר
ואם אדרה כל שנותי | להודות אין די שפתי
זכר רב טובך ידברו | עיני כל אליך ישברו
חק חק לתבל וגבוליה | נותן נשמה לעם עליה
[ט . . .] נותן לכל חי | חסדך הפלא ויערכו שבחַי
יגל לבי ונפשי תשוררך | אף רוחי בקרבי אשחרך
כמוני כמו עם לך פורש כפיו | כל אשר נשמת רוח חיים באפיו
לך זמר זמר לערוך כדל בשר | נשמת כִל חי ורוח כל בשר.

סג.

הנני שלחוני לפניך קהלך | כמעט קט אספר את שבחך וגדלך
הנשמה לך והגוף פעלך | נשמת כל חי.

ציין הוציא למאה ברמותו בצלמו
וימל לשמונה אב הבן ברשומו
ויהי בן זקונים אהבו וריחמו
כאשר צוה אותו אלהים.

קדוש תבעו לשבע ושלשים
ביחידו נחרין בקדושים
להעלות, לנסות אב ישישים
ויאמר אליו אלהים.

רציתי בבנך כי בהרתיהו
לעולה לפני, וישלההו
ולך לך בהר מור ושם העלהו
ד׳ אלהים.

שמע לקול אלהיו ולא הרהר אחריו
ויוצא את בנו ועמו שני נעריו
קלקל שורתו כי שש עלי אמריו
לקראת האלהים.

תאב רצון קונו לעשות ולגמור
אל המקום אשר אמר
וילך כוריז איש לו לב כתמר
לו האלהים.

אזי בשלישי ראה רב פעלים
ענן קשור ומחללים בחלילים
המקום מרחוק כי שם שוכן זבולים
מחנה אלהים.

נתן עצי עולה על בנו ובידיו
וילכו שניהם יחדיו
אש ומאכלת לשחוט המודיו
אל הר האלהים.

יחד בלב שלם זורע ונושא
ומי יראה לנו השה
הנה אש ועצים נאם בן למנוסה
ויאמר אברהם אלהים.

איתן עקדו ביד ורגל
קרבן בו לרצות ולסגל
והבן מזהירו השמר פן תפגל
ד׳ אלהים.

הן אראלם בכו ותהו
לקונם ובשועם יצעקו למענהו
דמעותם בעיניו נפלו וכהו
וישמע אלהים.

רחמיו אב כבש ולא הרע עינו
ומאכולת לקוח לשחוט את בנו
לבעט בצורו ולעשות רצונו
ולא נתנו אלהים.

נתן אל קולו ממרום לאוהבו
מאום אל תעש וידך אל תהי בו
ידעתיך ירא ומה טובו
כי כבר רצה האלהים.

הקריב תחתיו משעת מיוחד
והשני נכנס בעבודת צור בפחד
ויולד תאומים ויצא האחד
כי ירא אלהים.

קשט אמרי אל שמר והקים
ילד, והעמיד שבטים ותיקים
כנגד שנים עשר מזלי שחקים
יראי אלהים.

טורדו בגלגול אח לירד בצוען
בעבודת פרך ואין עזר ומשען
שם נואלו שריו וישקום לען
וידע אלהים.

נאור שני עפרים . . . .

סא.

נשמת אחוים מעמים בחירים
בשיר מקדמת לבקרים
דובבים ומשוררים
ליי ומגני
טס על כרוב קל שלו.
גם קרישין ועירין
הור מכתירים
אדון נשמת כל חי.

מקיפים עיר הוללה היה להם לגילה ד'.
תרועת העם גדלה וחומת העיר נפלה ביום.
כן אל למען כבודו יוסיף שנית ידו כן.

ס.

[אל] מהולל רואה כל נסתרות
מי כמהו נודע בגבורות
פועל ועושה הכל במאמרות
ד' אלהים.

בנְיָנו על תהו הֵשית
שמים וארץ בראשית
בוהו שם לממש ועב נעששית
ברא אלהים.

גזר היות אור מאופל
יום להאיר ולילה לערפל
להגות בו גבוה ושפל
ויבדל אלהים.

דוד והראה יבשה והקוה נחלים
דג השריץ בימים ותנינים גדולים
בהלה, עוף לעופף, עץ ועשב להחלים
ויברא אלהים.

השלים בששה כל דבר בעתו
כי בו שבת מכל מלאכתו
לברך יום שביעי עלה במחשבתו
אשר ברא אלהים.

וירא ובט בפועל אשר עשה באומר
ויצר האדם מעפר וחומר
והנה טוב ונהמר ואין עובד ושומר
בצלם אלהים.

זה נפח באפיו רוח ונשמה
ויישן ונרדם בשנת תרדמה
חח צורו לבדו היות לא טוב ולמה
ויפל ד' אלהים.

הסרו צלע ובנה עזר לו לנועם,
ויאמר האדם זאת הפעם
יפתה ולו הביאה ודין עלי תרועם
זבדני אלהים.

טרם בא שמשו הושם בגן לעמוד
ומעץ הדעת השמר פן אותך ישמוד
וצוה חוק מכל עץ הגן אכול ותחמוד
ד' האלהים.

יום צוה חק סרח ומרד,
ובשלכת נגרש ונטרד
למלחשים שמע, לקונו לא חרד
מפני ד' אלהים.

כובלו לעולם שניהם באנינה
מריוח שנים ילדה בלי מנינה
הוא בזעת אפו והיא בהריונה
ויתן אותם אלהים.

לימים הביאו איש איש ממלאכתו
והצעיר הקריב מחלב מרעיתו
מנחתם לצורם: רב קלקל מנתו
ויקח ד' אלהים.

מרצון מנחתו פני אחיו שִׁנו
ויקם אלהיו הגהו ואיננו
ומאז במצה ומריבה חנו
כי לקח אותו אלהים.

נע ונד קנסו כי פרץ פרץ
ותשחת הארץ
והשחית כל בשר את דרכו על הארץ
לפני האלהים.

סרו מיושר ומעלו באל טוב
אך נח מצא חן ושכל טוב
עוזר ועזור חשב לקטוב
בעיני אלהים.

עלימו בתיבה עד זעם עבר
ואחריו מרו ומרדו דל נדבר
הוציאו וברכו לפרות כמדובר
אין יראת אלהים.

נח.

א) – – – ◡ – – | – – ◡ – – – – – – –
ב) – – – ◡ – – | – – ◡ – – – –

יורעי יגוני יספו באש לבי כידוד
כי שאלוני מה נחמד דודך מדוד.
הודות והידות נלאו להגידו
כלו חמודות לא נחקר הודו
על כן חרדות אלבש עלי נודו
נא רחמוני דברו על לב ידוד
או נחמוני איך אוכלה אהבה ונדוד.
ושמו בקרבי כאש בכליותי
קשור בלבי עצור בעצמותי
נִיְגְעַרו בי בוזים לחקותי
וינדפוני עת אשמרה אותך לעבוד
ויחרפוני כי אתנה לשמך כבוד.
דמו לרהקי אל מעבודתך
לחצי ודחקי טוב מפרידתך
חלקי וחשקי נועם פרי דתך
תשכח ימיני אם בלעדי דתך אהמוד
תדבק לשוני אם לא לפניך אעמוד
הנה באזני שֵׁמע תהלתך
ים סוף וסיני עֵדי גדולתך
איך רעיוני יהגו בזולתך
לבי ועיני לא יתנו רגלי למעוד
כי זה ד' אחד וזולתו אין עוד.

נט.

אל לקחני לנחלה כי גם יום וגם לילה
ד' אורי וישעי.
לפנים סודו גִלה כי כל מלאכתו כלה
ביום השביעי.
יום שבת להמוני ברוך הוא לה'
כן אברכך בחיי.
לשמך כל מחולל שבע ביום אהלל.
בענן הסתירני בעמוד אש הנחני ד'.
בים סוף העבירני ומות אויבי הראני ביום.
וגם ראו גדולתו ישיחו תהלתו כן.
ראשי רם בגאונך כי חי ברצונך ד'.
אות נתת לבניך אשר לא ירד מנך ביום.
בששי כל המחנה לקטו לחם משנה [כן].

חוכים לעתות אהביך אשר אחרו
צאנך נתונים לאויביך והתפזרו
. . . . צוררי
אמצא לפני זאב אורב ודוב אחרי.
הלכו ימותי באין שלוה וספו בלי
חדוה, וירשו בני עלוה מקום אהלי
כי אמרו אין לזאת תקוה וחי גואלי
למה אלהי כאלמנה בא בועלי
ולפני מעט גואלי, רב המון גועלי.
דומי עניה בגלותך ואל תחפזי
. . . . וחלותך ואל תרגזי
. . . .
חומה אני לך וגם צנה למול לוחמי
כי בגדור בעדך ירב המון רחמי.
הנה ימי הגמול באים ומתעוררים
להיות שפלים ונדכאים בים סוערים
אשפיל גבוהים ונשאים ומשתוררים
חמה כמו אש אציתנה בחיק אויבי
אם אזכרה מעמד הֹרב לבת אוהבי.

נז.

אם אויבי יאמרו רע לי ואמרתי מטה רגלי
אלהי אברהם אלי ופחד יצחק היה לי.
בינותי בדברי נביאים ודברי ישעיה במכתבו
היו לפני נקראים כי קרבה ישועה לבא
הן דורות עוברים ובאים ועם אל תמיד במכאובו
יאמר אם תגאל גאל, ואם לא תגאל הגידה לי
ראית יחזקאל מראות ועלי נשאת משלים
ובקשת דברים לראות ושאלת לבני אֵלים
עד מתי קץ הפלאות כי לא באה שנת גאולים
הגידני על פי נבואות מה יש ביד המשכילים
לעשות וד׳ העלים ממני ולא הגיד לי.
מי יתן לי ואתחבר עם דניאל איש חמודות
אשר ידע פשר דבר להבין בכל משל וחידות
ואתחנן לו בלב נשבר ואשאלנו על אודות
הקץ, לראות אם עבר אם עוד נבואותיו עתידות
אנשי לב יאמרו לי מה זה תשאל והיא פליא.
נפלא חכמי ונבוני ואין יודע על מה
מרוב בכי חשכו עיני כי עת פדותי נעלמה
ואחפש בתורת ד׳ ואמצא חפצי שמה
[כי אל ישיב שבות המוני ולא נודחו בקצוי ארמה]
ואז היתה לי נחמה ואכן אדברה וירוח לי.

ואסבלה סבל עון עמי ואם אלי עול סבלו שכמי
לא אפרשה כפי פני אל זר כי לא בזולתך אני נעזר
אם נעבדתי על דתך לא עבדתי זולתך.
דודי אשר ידי בך תרום דלו לך עיני אלי מרום
עזי ומעוזי בך סלה הן תקטלני לך איחלה
הן קבלתי עבדתך כי יחלתי חמלתך.
התאמצה נפשי בְעבדותך ותחזק בכנף ידידותך
כל עברו עלי הרוניך לא שכחה [נפשי] רצונך
התחזקתי בבריתך מה אהבתי תורתך.

נה.

– ◡ – – – – – – –

[מה] לאהותי כי חשבה ימים על מצור נצבה
יונה מה לך תתנודדי
בצפור על גג תתבודדי
לאמר מתי בא מועדי?
[בטחי לך מאשר תפחדי]
הן תוחלתך לא נכזבה הוחילי הנה קרבה.
היום כמה אוחיל צרי
למחלה חָליתי מהרי
אפך, ויהשך תארי
אבול ממעללי פרי
ובתנור להטים אשכבה מיום שמחתי ערבה.
ויאמרו [אויבי] נואשה
זאת מישועה כי בוששה
חי גואלה [איך] לא חָפשה
לנו לצמיתות נִטשה
אכן לשקר כתבה חזון, ונבואה נכתבה.
די לך רעיתי הנני
משיב כבוד אל מחני
אברית זר מנחלת בני
ושמי אודיע כי אני
לגאול נחלתי אקרבה לרפא למשובה שובבה.
הומה לבי עת אזכרה
אהבה מקדם נוצרה
לשון לא תוכל ספרה
כיקוד נחלים בערה
רוח קנאה בי נשבה עזה כמות אהבה.

נו.

– ◡ – – ◡ | – – – ◡ – – ◡ – –

[ירשו] למצער אהוביך והתנכרו

לא לך חזיר יער כבוד בית היער
צא איש הדמים ומעמים נבער
לחרפות עולם לחמה ולצער
ואל תבא בשער.

נג.

– – – – – ⏑ – – | – – ⏑ – –

מי יתנני עבד אלהי עושני
וירחקני כל דור והוא יקריבני.
יוצרי ורועי נפשי וְגֵוִי קנית
בנת לרעי ומחשבותי ראית
ארחי ורבעי וכל דרכי זֵרית
אם תעזרני מי זה אשר יכשילני
או תעצרני מי בלתך יַתִּירני
המו קרבי להיות קרובים אליך
אולם עצבי ירחקום מעליך
יטו נתיבי מעל נתיב מעגליך
יה למדני באמתך הדריכני
ולאט נהני בדין, ואל תרשיעני
ואני בעדנה לעשות רצונך מתרפה
אף כי בזקנה מה זה איחל ואצפה
אֵל נא רפא נא כי עמך אל המַרפא
יום תתשני זקנה, וכחי ינשני
אל תטשני צורי ואל תעזבני.
דכא ואמלל יושב, והרד לרגעי
עוֹם ושולל אלך בהבלי תעתועי
ואני מהולל מרוב חטאי ופשעי
בינך וביני עון אשר יבדילני
וַיַחשכני לראות מאורך בעיני
הטה לבבי לעבוד עבודת מלכותך
ומחשבי טהר לדעה אלהותך
ובעת כאבי אל נא תאחר רפואתך
אלי ענני אל תחשה ותענני
שנית קנני ואמור לעבדך הנני.

נד.

א) – – – – – – – – ב) – – ⏑ – – – – ⏑ – – –

[יפו] בעיני כל דרכיך גם יקרו לי מהלכיך
אין בם לאיש מפתול ולא מוקש כי אין פתלתל בם ולא עקש
התהלכתי ארחותיך כי נמשכתי בעבותיך.
הנה בך שברי ומאויי את צור לבבי את מקור חיי
עיני הריך נכספה לראות אך זאת לכמוני בלי יאות
עת נכספתי לראותך הסתופפתי אל ביתך.

נב.

– – ⏑ – – – | – – – – – –

ימי שנותי כלו   בארץ גלותי
כלוא ולא אצא   מצר לרוחתי
עזוב ולא עזוב   ואין בי עזרתי
גולה ואין גולה   סוד קין תשועתי
נודד בלי מעודד   מאסף חרפתי
דבת עם אשמע   ומוסר כלימתי
באמר לי איה   ואיפה תקותי
אכן כל היום   זאת היא שיחתי
חלקי וצור חוקי   ותורתי מנתי
איחל ולא אֵחֵל   דברו עד היותי
אצפה ולא ארפה   לָאל צִפיתי
אומר לד' מחסי ומצודתי.
ונחלתי שמתי   ביד עוברי רצוני
בפשע יעקב זאת   אמר צור קוני
לי צר ותקצר   נפשי להמוני
קלני מראשי   ומזרועי קלני
[ואניע לראשי   אוי לי מֵעֲוֹני
ואנקם מאויבי   וְאֶכְרְתֵם ביד ימיני]
אָפֵר עצת גוים   ומחשבותם אניא
יזמו והערימו   עצה ולא מני
נוטע אזן הלא   כל שמעה אזני
יוצר עין הן   כל ראתה עיני
ראה ראיתי את עני.
סברי בך שתי   ומתי מתאות
נפשי, ואין דורשי   ובלבי מִכְוַת
אש על הר קדשי   ששמם, ונות
בית, קן אין לה   אומללה דָוַת
זרים לי אומרים   בנודל ובגאות
רוח: „על רוח   תבטחי וַתְוָתִי
רי בשבי כצבי   מודח ומה תקות
עם נענה" אענה   על דבר אמת וענות
צדק, ועל עיקר   דת, כל יקר שָׁוַת:
אל תרבו תדברו   אלי בני נעות,
סורי ממני ואצרה מצות.
פניתי אני אל   תפלת הערער.
נאם אל, לישראל   אהבתי נער
עד זקנה אני הוא   ואם מוכות נוער
אדע כי יכבד   ואבין כי יצער
עיני בכל עֲוִינָיו   ומשטיניו אנער
בהר שעיר אשעיר   וערער יתערער

נ.

– – – – – – – – –

[יקרה] מיקר יוצרה לקוחה   קומי, כי לא זאת המנוחה
האורה רב קחי לך ארוחה   עת לעשות חפץ עושיכי
שובי נפשי למנוחיכי כי ד׳ גמל עליכי.
הנה תושב אני כאבותי   וכצל עובר יתר שנותי
אם לא עתה אמרי מתי   תפדי משחת חייכי
כי ד׳.
ואם תהיי יוצרך דורשת   ומטומאתך מתקדשת
קרבי ואל תראי מגשת   ותקרבי אל [אֵל] עושיכי
כי ד׳.
דורכת עוז דעי עולמך   ואל יבטיחוך שקרי חלומך
קצר יומך רחק מקומך   ראי מה תאמרי לאדוניכי
כי ד׳.
הלחזות נועם ד׳ צָמִית   ולשרת פניו עולמית
שובי שובי השולמית   אל בית אביך כנעוריכי
כי ד׳.

נא.

א) – – – – | – – – – | – – – – . | – – – –
ב) – – – – | – – – –

יושב במעמק   מצולה, ומעמד
אין, וְחָמַק   דודי ומחמד
עין נמק;   יום יום מַלְמָד
ישדד לְתֶלֶם   יונת אלם   ופעם הולם   בגודל וגאוה.
צדק ידידי   ואהבת כלולים
אזכיר בחסדי   לאחוז מחבלים
כרמים, וידי   תרומם שפלים
אפרוש שלומי   אל בת עמי   אך איש חרמי   למעצֵבה.
הלקי וצורי   עדי מה ילונֵן
אויבי וצרי   בביתך? הונן
אין לי, ואורי   החשיך מעונן
ועל בת נגידים   יצאו גדודים   ועבד עבדים   בחרב להובה.
קומי ושִׁכני   אל בית מנוחֵך
אשכח ימיני   אם אשכחך
והן לשוני   תדבק אל חֵך
אם לא אזכרך   ואחבוש לשברך   ונזר פארך   התחבשי עלובה.

אל [נא] תירָאי   כי [אני] אשכחך
הותמך בולטת   בכף צדק נוכחך
דברי גבורתך   ועת יום נצוחך
עוררתי בניך   עליון דולחך
אורה וצהלה   הזרחתי לאורחך
ירוצו עמים   למשכנות מבטחך
ומלכים לנוגה זרחך.

אמנם ידעת   כי יד אויב גבר
ראה כי הייתי   גווה בכל מעבר
אל מי אשוה   אדמה ואתחבר
אם לקנוי ונרצע   דינם נגמר ונסבר
עברו כמה שמיטות   ועָלי לא נשבר
הודיעני קצי   מתי אתגבר
קום ועשה כי עליך הדבר.

לבשי עוזך וצהלי   פאר רקמה אחבשך
פתאום אשמיעך   שובי שובי לנפשך
מהר קל יבא   מבשר טוב להפשך
משמיע שלום   תשועת קדושך
גאלך כי חזר   מלון בית מקדשך
השתחוי לבוראך   בשבַתך וחרשך
לא יבא עוד שמשך.

לעזרתי חושה   וגלה קץ פדעי
עזרה בצרות   נמצאת רועי
הנה העת יָי   אַתָה לך להושיעי
אויבי חרפוני   „שובי לתעתועי
בריתות שלוחך   עוד בל תושעי"
להם אשיב[ה]   [תשובת] מדָעי
ואני בד' אעלוזה אגילה באלהי ישעי.

כמוס יום נקם   צריך להרעילם
כנבואת כהנַי   בחמה להובילם
הן שבועה בידי   על ירך לחבלם
העת יבא אָ־   שיב להם גמולם
נדחיך אקבץ   אוסיף שנית לגאלם
נר משיחי יאיר   עמוסי להקהילם
והיה לך ד' לאור עולם.

מט.

אהרה עת פדותי. ראה ההערה לסימן זה.

מח.

[איומתי] שמחי כי בא עת הדרך
קרוב יום ישעך ופעולת שכרך
[הנה מלכך יבא אל שערך]
התפתחי [ציון] מוסרי צוארך
קומי אורי כי בא אורך.

שמחתי ערבה וגלה מקום מקדשי
סתם רחשי ופס קרבן אשי
שבת משוש חגי ושבתי וחדשי
אויב דלקני ויקם בי כחשי
ראית ורוממת מלכי וקדושי
ותזנח משלום נפשי.

מזרות ושמשים וכל שטרי מזרח
עבורך קבעתי; עולם בלי נקרח
אם לא בריתי כתוב הוא ונארח
החשתי מעולם לראשון אשר סרח
הועלַט באופל וכעשו נברח
וכבוד ד׳ עליך זרח.

מִן המצר קראתיך בשנוני
דלגת קץ והושעת המוני
אף עמדה לי גם זכות איתני
ועתה נטשתני וכָלו חֶשבוני
אפסו עתותי וגם עברו זמני
וכצאן לטבח נִתתי ביד מעני
העל אלה תתאפק ד׳.

ועוד זאת איך אניחך תחת יד מוני
עליך הושתתו והטבעו אדני
פעלתי למענך רב טוב מצפוני
שמאל בגלותֵך אחזתיך בימיני
ידעתיך בצר לצמצם שם שכיני
בספר תנחומֵך העדותי נאמני
יום נקם בלבי שנת פדיוני
ועליך יזרח ד׳.

ותהי עוד נחמתי . . . . . .
במגלת ספר מוהר כתובתי
אבל שלות חורפי [הן] היא קנאתי
[הם] הולכים וחוזקים ואני בגלותי
באו בעקיפין עלי תוך גלותי
להנטישי דתך קדושת יראתי
הורגתי עליך ובך מחסי שתי
ואלו לעבדים ולשפחות נמכרתי החרשתי.

דחני בשמאל ובימין יקרבי
המל ימול ערלת לבבי
עלי יחמול ביום אתמול עלי יגמול טובות פועל.
מתי אחזה מלך ביפיו
כל צר ובוזה יאמרו איו
עלי יזה כמאמר חוזה עלי יחזה משמי מעל.
בשמי יבנה טוב שמותיו
כי לא ישנה מוצא שפתיו
ארומם לקונה לעמו יקנה ביתו יבנה למענו יפעל.

מז.

‿ – – ! ‿ – – | ‿ – – –

[י . . .] ירודה ילדיכי
כרחוק בלי חק נדודיכי.
[ו . .] [. . . .] בבור השבי
וזולל מהולל עדי הצבי
תחלי לאלי שלה תשבי
יחליץ יעליץ ידידיכי
ויפדך ויעדך רדידיכי
מלוכה משוכה והוד תעדי
ואויבך יריבך באף תרדי
ויִכה ויבכה ואת תחדי
אבירך יברך חסידיכי
ויכיר ויזכיר חסדיכי
טמונות צפונות יגל מלכך
ותוגה ונוגה לאור חשכך
בכושר ויושר יהי דרכך
מאורך לאורך כבודיכי
מלכים נסיכים עבדיכי
והודך כבודך כאור יזרח
וישעך [. . . .] כציץ יפרח
בצעקך מצערך כצל יברח
ושישי ועלצי במועדיכי
והיה בשם יה סעדיכי.
בבטחך בגוחך ולו תקראי
וישע וישע בצר תמצאי
הניתך וקשתך ביום תראי
ויוצרך לאורך כבודיכי
הדרך ואורך והודיכי.

והלכו כלי קדש בגולה והיו חול ואיך תשאלו הָדָר לשושן בתוך דרדר
דחויי שכניהם דרושי ארוניהם לכלם בשם יקרא ואיש לא יהי נעדר
הדרם כראשונה ישובב באחרונה ויאיר כאור שבעה מאורם אשר קדר:

מה.

- - - - | - - - -

אין בפי מלה להשיב לשואלי
כי טמן פח חטאי לרגלי.

במשכו ימי בגלות וארכו
ואנשי שלוּמַי ספו ונחשכו
וגבהי שמַי עלי נהפכו

ואני שכולה אכן בעלי
כצבי ברח מעל אהלי

יחלי איומה כי קם ללבוש
נקם וחמה כצניף יחבוש
ולחֵל וחומה יחיה ויחבוש

סורה וגולה ולכם תעלי
כי לא יזנח לעולם אלי

מלכי איים ללחוץ בפרך
מתן ואיים לראות הדרך
והלכו יחד המה לאורך

יום עיר תלולה יבנה אֵלי
באבני אקדח יְיַסֵד גבולי

שמש צדקה תזרח ומרפא
וכאב מצוקה יכלה ויספה
ועֹל מועקה ישבור וְיַרפה

ושנת גאולה יקרא גואלי
ארצי נצח יהיה נוחלי

האל ירצה אנקת צועקים
ואותם יפצה כי בו חושקים
בתולה תצא במהול משחקים

ותשיר תהלה באפס אפלי
וכבוד יזרח ד' אור לי.

מו.

[. . .] רחשי מעל אדמות
ודך ראשי עלי אדמות
לעפרות נשי שחה [נפשי] מבא לחשי דלתי ינעל.

הצר בראותו מחלת   עמי, כי רוה לענות
מימי ראש לקח מחלת   על אידו הואיל לענות
ותחל עוד לאמר מחלת   עוד מה תוחילי לענות
על תהו לִבֵּךְ תסעדי   בנבואת שקר נכתבה
אי אפריונך או ידיד   הַךְ תוכו רצוף אהבה?
מה תאנחי יעלת צבי?   כי שמחי גם בך אשמחה
אך עד יעבור זעם הבי   אחר עיניך אפקחה
ובחיקי שנית תשכבי   וצירי אל צירך אשלחה
נחלי זרים אם יעלו   כי נשבעתי לא אכזבה
מים רבים לא יוכלו   לכבות את האהבה.

מג.

– – – – ⏑ – – – ⏑ | – – – ⏑ – – – – ⏑ – – – ⏑ (א
– – – ⏑ – – – – ⏑ – – – ⏑ (ב

[יְרַחם] בך יתום אסיר תקוה
ולבו בגחלי העני נכוה
יחכה, ונפשו מחכות דוה
ויחלום בשובך [את] שבות חילך   כאסיר פדות חלם.
המון רחמיו נעור לבן צעיר
בטרם חפוץ האהבה תעיר.
הקולך בני זה בין בני שעיר?
כאוב מאדמה אשמעה קולך   וזעקת כפיר קולם.
והיה ביום תגמול ושלומים
להפליא עֲשות בינך ובין עמים
[אנופף] מטר נקם וטל רחמים
רצוני וברכתי יהי טלך   וזעמי יהי טלם.
דברי לך נאמן ולא יִשְׁנֶה
אשר סוררים הרסו אני אבנה
[התצעק וצופה לך בקול יענה.
אסיר אויביו קומה ראה צִלְּךָ   אלהים, וסר צלם
הטוב אמרך נואש ואל עוזרך]
ותדאג עלי שברך והוא שׁברך
מעט קט ותשמח בערוך נרך
ימי אבלֵךְ שלמו והיה [לך]   ד' לאור עולם.

מד.

- - – ⏑ – – ⏑ – – – – ⏑ – – ⏑

יריעות שלמה איך בתוך אהלי קדר   שניתם, ולא תואר עליכם ולא הדר
המונים אשר שכנו לפנים בתוכנו   חרבות עזבונו ופריץ בלי נגדר

יה צור! הנצח תונח   ראש אונך בית השבי
כלוא, וְכבוד נִצְנח   נכסף לארץ הצבי
. . . .
שְׁני לבאים תגעול   כל איש אשר לו ערלה
ובשַׁעריך נכרי   לא יִנְחַל עוד נחלה
צָרי ועד מה ילטוש   חרבו וירב פצעי?
הן אם ובנים ירטוש   כי ישלח ידו בעי
ויגזור לי לנטוש   תורה וְעון בצעי
הטה בער מלכי נעול   ומלכות צר גדלה
הרחמי אל אף חֳרי   קפיץ, ושכח חמלה?
חטאת יהודה נא מחול   פן יהדפני קצפך
מספר שרידיו שים כחול   אליו אמור לא ארפך
לו תחפוץ בו לנהול   ישקוד בריתי סִפְּךָ
הואיל בציון לשאול   כרתה ברית לא חֻללה
בַּיֵּין לבנון זכרי   תוך [עיר] ביופי נכללה.
קול משמיע יקרא   פנו מסלה יַשרו
בורא חדשות יברא   גָאול ואָסוף נפזרו
שלום נקמות עוררה   מה לזמַני אחרו?
עם בנך חסד פעול   תן נא לנפשו צהלה
יקבץ כרועה עדרו   הצאן, ועלות נהלה.
ציון חזה הקריה   עוד תעלוז מהודך
גם יאכלו את פריה   עם צל תכסה אהבָך
הודע לצוֹר את מריה   כי חרשה את שדך
כוס שכרה יינו רעול   חמה בתוכה נפלה
עלי זרח אור סהרי   וכבודך לי נגלה.

מב.

‒ ⏑ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ | ‒ ⏑ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒ ‒

[אילה] על דוד עגבה   יום יום לראותו תאבה
ליל ברחובות סבבה   עד תמצא את שאהבה.
בת מארמונה הגלתה   ובמכה נחלה הֻכתה
נמכרת עוד לא נפדתה   וארוכתה לא עלתה
את פניך אל חלתה   ולהתפלל לך הרבתה
ובשורה שמשה יחשך   ימים מקדם חשבה
זכרה בלבבה עת מְשַׁבֵּי   תה בעבותות האהבה.
רעיתי מה תשתוחחי   חוקי אמצי אל תַחפזי
מעלֵך וחטאַיִך דחי   ובמעלות יושר אחזי
ולאויְבתֵך תאמרי שחי   יוםַ קרית מועדך תחזי
מעיניך מנעי בכי   הסירי מלב דאבה
יד לא ארף ממך, הכי   עזה כמות אהבה

בעבור קול מבשרים לאמר — בא זמן הדרור
ובהר קדשך בהר המר — מצאה קן דרור.
הן ידי ישעך בלי קצרו — מגאול עמך
אם עֲוֹנַי ימי פדות עצרו — רב פדות עמך
אי גבורות שמך אשר גברו — אי יקר עצמך?
אם לעזרי זרועך תעור — אין לך מעצור
מעקשים תשובבם מישור — מהשכים לאור.

מ.

יעלת אהבים שמחי ורוני — כי עוד המונך ישקוט ונה
בנוה הדומי ובבית מעוני — שמה ירנן עם נאנה
ישוב צבי חן אל בית מנוחו — ברח ועלה מן הדביר
גולה ונדח מצר אֲניחו — רעת משנאיו להעביר
כונן אכונן כסא משיחו — מים ועד ים ימשול גביר
קול צעקתו עלה באזני — מנוגשי אח וָנאלה
ירגע בעירי ערי ואזני — ירוץ כגבור נלכד בפח.
וימי ענותו ישכח, ושביו — אשיב, ונדחו אקבצה
לא אזכרה עוד חטאו ומריו — וכלי פשעיו אנפצה
וצניף מלוכה יצנוף, ועדיו — יעדה, והליו אחלצה
אוכלי יניע עמי וצאני — אשים באפם רסן וחח
תשור צביה בהדר גאוני — תערה עדי חן נזם וחח.
סורה אדוני סורה לכלה — מיום היותה חשקה בך
תשית בלבה לך מסלה — תצור ותשמור נתיבך
ציון תכונן תשים תהלה — בה ישכנו עם קרובך.
תשתה עסיסים צופי וייני — על נהרי גן רטוב ולח
תרח בְשָׂמִי עם קנמוני — אשיר לך שיר, אדום וצח.
בלא הדרך נצב לעולם — ממשלתך יה מדור לדור
נשגב עדי עד נשא ונעלם — מוראך חק לא יעבור
האר אפלת דכא ונכלם — תשים לפניו מחשך לאור
לעשות רצונך הפק רצוני — לאור באורך עיני פקח
נגדך אצלצל קול פעמוני — קומה והצלה, אורי זרח!

מא.

היל אֱזור נכשל בעול — עלו פרוק אל נעלה
אל בית לבנון יערי — קרבה לנפשי גְאָלָה.

כי שתה שני גלות אֲרֻכים נא הורד למקנה נהלאים ודכים
ולמחניהם אור.

ולקרני ראם היו אלפים
שובה נא ראם דלים עיפים
בני אמה ואם עלי אסופים
היו עלי שְׁנֵי צָרַי לְסֻכים קח נא בן מְענה מְשוסים ומֻכים
והמון שניהם אור.

דלתי ולי מגן ושמש
יהיה גואלי מחר כאמש
יכתוש בָּעֱלִי יקצור בחרמש
למחות שם בני יעל ואשכים לנקום לי למשנה חצים המרכים
אולי עליהם אור.

הן אחתמה בנעים דברך
אם יתמהמה קִצי וארך
לא אכלמה כי צִיץ ודרך
כוכב יענה מחרכים בא אורך והנה יושבי מחשכים
נגה עליהם אור.

לט.

– ◡ – – ◡ – | – – – ◡ – ◡ – ◡ – – ◡ –

יזכרו פלאך צבא מרום על גלילי זבול
סובבים חוג בפאתי דרום הולכים על גבול
גם אדמה בצדקך תרום לעשות כל יבול

יום ליום נוראות ימין נאור ספרו דור לדור
מלאכותם מלאכתך לגמור חק ולא יעבור

העמדתם ברום שמי עריץ להיות זורחים
וַתְשַׂוֵּם עלי פני אריץ לעלות אורחים
גם שניהם כפי אשר תריץ גבֹהים שוחחים

עת תצוה צבאך לקדור יחשכו משחור
ותשו עמך בבית הבור ישבעו ממרור.

וערי מה ונֹאלי אתה אשכבה לוהטים
בין אדום וערב שתָה בעדי שֹפטים
הם צעירי, אבל אני עתה נע, והם שֹקטים

צֹר לבת צור ושכנה מצור ונֹצורך נצור
וחצר כל תנה חצר חצור וחצרך בצור

דברה על לבב מיחליך מדברי רחמים
שבחם בהדר פעליך לעני זועמים
המחכים שנת גאוליך ונאם נואמים

לז.

– ⏑ – – – – ⏑ – – | – ⏑ – – – – ⏑ – –

[אמרות] האל טהורות   כפנינים היקרות
בלבבות הן צרורות   בנפשות הן קשורות

יגעו כל הדברים   מדלוק אחר שבחיו
מה לבן ימים ספורים   אחרי נצח נצחיו
כשחקים מעפרים   גבהו [מנהו] ארחיו

מה לדעות החסרות   ותבונות הקצרות
לאחוז דרכי גבורות   הגבוהות הבצורות.

הס לפניו כל מדבר   בו, ואבד רעיונו
ובדברי שיר יגַבר   פיו, ומאריך את לשונו
גם בשפתותיו ידבר   כל, וישלים את רצונו

הלשונות מאמירות   מעריצות מעטירות
הנשמות מאדירות   בין להודות בין להורות.

ובמה איכף אֲקדם   אזכה לפני ד׳
בית אלהים האדרם   בעגלים לקרבני
משאול יאמר אפדם   אהיה כָאב לפני

כל ארצות הן לְזורות   מבלי הקריב טְהרות
תבְנה ראש העֲיָרות   תחפוץ שי בעזרות.

דללו חכמות וחרבו   מלב כלכל ודרדע
לא כמו יזמו וחשבו   כי כמו חשב וידע
מעשיו עצמו ורבו   מחקור חכמה ומדע

נפלאותיו לא ספורות   יום ליום רבות ופרות
יתנו תמיד זמירות   לו, ולא ידעו ספורות.

הא לך עדים ברורים   מלאו כל הר וגבע
כי בכל צורות יצורים   יש לאל חותם וטבע
זהרי כל המאורים   זהרי שבע לשבע

כאשר שבע מאורות   שת לשבע המנורות
שת לעינים מאורות   לחזות את המאורות.

לח.

א) – – – ⏑ – – – – ⏑ – – || – ⏑ – – – – ⏑ – – – || – ⏑ – – – – ⏑ – – –
ב) – – – ⏑ – – | – ⏑ – – –

[ירך] אל שנה   לְעם מבכים   בין מוכר וקונה   אור ישעך מחכים
טל ענניהם אור

הורד כל גאון   נזר פארם
וברעש סאון   סואן לעוררם
נא הקשב שאון   קולם בְשכרם

וצבא אש ועירין ואופנים יכתירו כתר בצביונים
יפטירו שפה לאל מעונים ימליכו חלד ודוק עושה.
כוכבי אור בקר ירננו או בני אל שבח לצור יִתֵּנוּ
יחדיו הדר לאל יענו ישאו קול אל אל כשי ירצה.
והמוני מעלה ישמרו עם המוני ויפטרו
שפתותם יחד ויכתירו נשגב מעביר עון ונושא.
שנאנים זיקים ולפידים גלגל אש וכרוב לצור מודים
כל צבא רום רועשים . . . . עושה.
חשמלים שבח ישוררו וכרובים יפארו
אראלים זמר יזמרו וברקים אדר יאדירו
ושרף מול כרוב יפצה. למרומים.

לו.

– – – | – – – | – – – | – – –

יחיד ערץ יסוד ארץ ברוב חכמה ותושיה
וענותו וְעָצְמָתו מפורסמת וגלויה
ונוראותיו ונפלאותיו יהודון דָּ־ רֵי נשיה
ומלאכים נערכים להקדישו ברום עליה
ד׳ אל־ הים צבאות מי כמו־ ך חסין יה.

עליונים ותחתונים שמו לעד יזמֵרו
ואופנים ברנונים כבוד זכרו יפארו
ממעונו וחביונו זה אל זה ידברו
ובנעימות ובתמימות תהלתו יספרו
ואין בהם וביניהם לשון שקר ורמיה
ד׳ אלהים.

קדישים רון רוחשים [עם]כרובים ושרפים
והם עומדים ומסלדים וכסא אל מקיפים
במרכבות לרבבות למאות ולאלפים
ורגליהם בכנפיהם מסתירים ובם עפים
ויקדישון וישלשון קדושת רב עליליה
ד׳ אלהים.

בעת לכתם לארבעתם ואופני־ הם אצלם
גם בעמדם במעמדם יקומון הֵ־ מָה למולם
ושם ירימוּן ויעצימון אדוניהם ברום עולם
בקדושה משולשה למלא כבו־ דו עולם
קדוש יענו קדוש ישַׁנו קדוש ישלשו שלישיה
ד׳ אלהים.

לג.

– – – –|– – – –|– – – –|– – – –

אשא דֵעי   [אל] אל רועי   כונן רבעי   האל ד׳
אומרים קק״ק ד׳.
ולמשנבי   אשפוך ניבי   שִׁכן בלבי   תורת ד׳
אומרים קק״ק ד׳.
בשר חדלי   בנבול חבלי   ובצר לי   אקרא ד׳
אומרים קק״ק ד׳.
קולי יערב   אל מלך רב   ייטב ויקרב   נגד ד׳
אומרים קק״ק ד׳.
כלם עורכים   קציצי מלכים   כלם מברכים   את שם ה׳
אומרים קק״ק ד׳.

לד.

[. . .] יעריצון ריבי ריבבן   קק״ק
רכב אלהים רבותים אלפי שנאן   וקול.

יקירין וסברין   דין מן דין ואמרין   קק״ק
יודוך אל גדול ונורא   כלם בשפה ברורה   וקול.

האל המגדל תושיה   קק״ק
גדול העצה ורב העליליה   וקול.

ומחנות מול כסא מרומו   קק״ק
ברוך כבוד ד׳ ממקומו   וקול.

דגלים דגלים חיילים חיילים   קק״ק
זה אל זה שואלים   וקול.

הודו בכל משמר ומשמר   קק״ק
וקרא זה אל זה ואמר   . . .

לה.

[אשיר] שיר לאל אשר למרומם יושב על כסא.

לגיוניו חזקו ככל המון   קדמו שיר הוני בדת אמון
ומרו לו הולכי יליל ישימון   חשמל אש טרם לפה יפצה.

יקדישון זיקין ולהבה   יעריצון נערץ במרכבה
אחרי עם אשר יענו לכם ישיבה   מלאכים אש קדוש למתנשא.

השרפים מאש ונחלים   מזכירים שם אל במהללים
ברביעית תיכה בסילולים   וצבא עם אחר שתי יחסה.

תקיף מטטרון שר הנהפך לאש מְבָשָׂר
ומלמד מוסר לילדי אור נמסר
קק"ק ד"צ.
יסוד עולמו הנקרא צדיק שמו
בהגיון נועמו הוא המרעיש עולמו
קק"ק ד"צ.
יפיפיה שר התורה החופן אש שחורה
וקושר עטרה באותיות אורה
קק"ק ד"צ.
חדרי תימן כסיל ועש מהדומו
לאל הנאמן המבין טעמו
קק"ק ד"צ.
יופי ברקים אש החתומים בטבעות אש
אש אוכלה אש קדושים משלשים
קק"ק ד"צ.

לב.

יאתה שדי לך מלוכה וגדולה
ומרומם על כל ברכה ותהלה
הודות לך בחרו לבות וכליות
מיום אשר נקשרו נפשות בנויות
ולקראתך מִהרו כאופני חיות
לשמוע קולך דממה והמולה
ולראות במאורך נהרה וחִלה
וידבקו בך כל מתים עבודתך חמדו
ולהיות למשרתים לפניך עמדו
וזה כמה שובתים ואליך הרדו
שואפים לזבולך ברנה ותפלה
וכאסירי בית שבי מיחלים לגְאֻלה
דבר דבור עלי אפניו דברת
יום נגלית אלי קדושים בחרת
להאמירך בעלי ברית שֶׁהֶאֱמַרְתָּ
להיותם חבלך נחלה וסגֻלה
ולהיות שמך לשם עליהם ולתהלה
הלעולם תטשם מחוץ לגבולם
ולעבדים תכבשם בשנער ובעילם
והםיקראו שם בשם אל אלהי עולם
נכח היכלך לבבם למסלה
אשר היה לו שם אהלו בתחלה

נהרי שמחה משתפכים בצנורות
והקול מתגבר ויוצא ברעם גבורות
קק"ק ד' צבאות.
רוממותיו בפיהם מרוממים בקול מענה
ואש מתלקחת סביב המחנה
שרפים עומדים זה לזה יכנה
זה קורא וזה עונה
קק"ק ד' צבאות.
יושב על כסא נושא ונעלה
כסאו גבוה למעלה למעלה
ומראות כבודו כעין החשמלה
שמו מקלסין בקול המולה גדולה
קק"ק ד' צבאות.
הודו מהודר וכן נאה לו
ארבע כתות מקיפות כס גדלו
חיים מימינו ומות משמאלו
לפניו אוריאל ואחריו רפאל להללו
קק"ק ד' צבאות.
ואש וברד עטרת ראשו
ושם מפורש במצחו מוכתר בפירושו
ופרכת פרוסה פני מרום קדשו
ומיכאל וגבריאל להעריצו ולהקדישו
קק"ק ד' צבאות.
דמיונו אין בכל תופסי מלכות
אין להשוותו לקושרי קשר נסיכות
מתגאה על גאים ואוהב נמיכות
מלך גדול מהפש בזכות
קק"ק ד' צבאות.
הוא קדוש ומשרתיו קדושים
מפחדו מתגעשים רועשים ומקדישים
ועירין וקדישין במורא מקדישים
לאל נערץ בסוד קדושים
קק"ק ד' צבאות.

לא.

אשנבי שחקים נראים כנרתקים
וכראי מוצקים טעמי שיר ממתקים
קק"ק ד"צ.
מראה הקשת מאש צבועה מאוששת
דמות מינים שלשת לזוכר הברית מקדשת
קק"ק ד"צ.

גאוה מופלא ושררה של והיון גדודי ברק ואילי רבך והויון
דהרים וטובלים בנהר רגיון לסלסל להלל בטוהר לאל עליון
קק״ק ד׳ צבאות.
השר המשרת נער נקרא הוא מטטרון הנכבד והנורא
וכל עיר וקדיש נשתק במורא כשהוא כותר כתר לנשגב ונורא
קק״ק ד׳ צבאות.
זה אלי יושב על כס הלולו זיו סוכת ברקת מקפת לו
חיים מימינו ומות משמאלו הנון ונפלא מרעים בקולו
קק״ק ד׳ צבאות.
טפסרים השומרים היכל ערבות טעונים חניתות להב ורומחות שלהבות
יופי סוסיהם כאשות מתלהבות מסלסלים ומזמרים לחוצב להבות
קק״ק ד׳ צבאות.
כרוז יוצא ברום שמי מעל במוהו היש יקום מעל
דאים ומעופפים בקולו שרפים עומדים ממעל לו
וכלם מעריצים ומקדישים למי פעל.
קק״ק ד׳ צבאות.

ל.

ידודון ידודון כל חיילי קרטון
לגיוני גיסטרא וכל צבא ריהטון
משאתו יגורו גדול וקטון
באישר דבר מלך שלטון
קק״ק ד׳ צבאות.
צבאות שמי מעל רועשים מפניו
סביביו נסערה במלאכי מעוניו
נשאי כסאו חיות ואופניו
בששה קולות מקלסין לפניו
קק״ק ד׳ צבאות.
השמלים דומים לקלסתר פנים
טסים ומעופפים ושוב לא שונים
קדמו שרים אחר נוגנים
בקול רעש גדול עונים
קק״ק ד׳ צבאות.
קלים הנצבים גלגלי מרכבה
הגלגל מגלגל כסא כבוד לסובבה
עומד ימין מחזר שמאל ליישבה
לֶהָדר לְהַדר בשפה עריבה
קק״ק ד׳ צבאות.
ברואי ברק מזמרים זמירות
ומכל רִנון וניגון כינורות

רגלי כסא כבודו   מראה כעין חשמלה
חיות ונוגה נגדו   ומראה אש הגדולה
נעלם מכל הורו   והוא רואה כל פעֻלה
יסד ברוח שכלו   מאש ורוח ומים
יסודות העולם, לו   נשתחוה אפים
אופנים מיוסדים   לגלגלי מרכבה
כמראה הלפידים   בוערים כאש להבה
לנגר חיות עומדים   משוררי שירה ערֵבה
סנדלפון בראש חילו   מקדישו במחנַים
ואלפי שנאן למולו   רכב רבותים.

כח.

-------- (–)

שאלו שחקים ושיחו לארמה
לכם יספרו הוד זרוע רמה
מתח דוק ותלה על בלימה
הגוף טפח ונפח הנשמה
אשר בידו נפש וָרוח
יוצר הרים ובורא רוח.
לבדו היה בטרם יומים
ועד לא גִלגל חוג שמים
ובאין מעינות נכבדי מים
בשום השך על־פני תהום ורוח.
מקום ממשלתו למעלה הציבו
וכדמות אבן ספיר הצבו
וענן ורוח ואש שם סביבו
מרום השם עבים רכובו
המהלך על כנפי רוח.
הכין ברוח מלאכי רוח
[וחיה נושֵׂאת אופן ברוח
אל כל אשר יפנה שם הרוח]
ושבים וטסים ורצים ברוח
להקריש ליוצרם בנחת רוח.

כט.

אופני הוד ושרפי להבה   אראלי וחשמלי וגלגלי מרכבה
בורכים וקורים ומעריצים אהבה   לנערץ בסוד קרושים רבה
קק״ק ד׳ צבאות.

ואם הוכן	מקום משכן	במזרח אִם	במערבה
אשר סוער	וגם בוער	סביביו אש	וְלֶהָבָה
לפני יא־	מְרו איו	ואין יוצא	ואין בא
ואין נראה	והוא רואה	והוקר לב	ומחשבה
גדולתיו	ונוראותיו	·אספרה נא	ונפלאות

קדוש קדוש קדוש ד׳ צבאות.

בבית הזבול	מקום הזבול	מכון שבת	לעולמים
ובו מקדש	אשר חרש	בכל לֵיל וי־	ביום דומים
ומזבח	לשַׁבֵּח	למלך רם	לכל רמים
ובו אורה	והמנורה	להעלות נר	כיום תמים
ומיכאל	מכַהֵן אל	והוא אורים	והוא תומים
ושם מזה	לאל זה	נשמות בְ־	מקום דמים
ופיו פוצה	ומתרצה	עלי פשע	וחטאות

קדוש קדוש קדוש ד׳ צבאות.

ובערבות	מחוטבות	דמות חיות	ואופנים
והצדק	לכל בדק	ומשפטים	מכֻוָנים
מקור חיים	לכל גֵוים	לעליונים	ותחתונים
והברכה	והמלוכה	ליועץ וי־	נשׂוא פנים
ובו נושא	ומתנשא	[. . . . .]	ברוב עונים
ושם אל חי	ומשבחי	יהודנו	בקול נוגנים
וסוכותיו	סביבותיו	ענני הוד	ואור פנים
ובו נפשות	מקודשות	והעתידות	להבראות

קדוש קדוש קדוש ד׳ צבאות.

כז.

– – – – – – | – – – – – –

יה יושב בכס זבולו שם פורשי כנפים
עומדים ממעל לו וכל צבא השמים
על רחמיו הגדולים כל יצור אל צדקתו
מקוים לו ומיחלים לתת אכלם בעתו
כי עיניו לא יעלים משומרי אמונתו
חסד ואמת שבילו הולךְ באור החיים
הן הליכות עולם לו בוחן סרעפִּים
זמרת עז ומגדלים מעֻז לְדל ומחסה
בו נרויץ בחִילים ויהי לנו למכסה
רב מהולל כל פעלים בכחו עולם נושא
הולך ברום גלגלו שומר כל דרכים
הדומו נושא בגדלו בעד רוכב שמים.

ואש דרשה   את שרשה   ותעלה   למרומה
ותוך שתיהן   וביניהן   הרוח   והמימה
כל פרודות   וצמודות   הם יסודות   להמה
ובם יצמח   כל צמח   והאדם   והבהמה
ואד יעלה   וְיִכָלֶא   לרחמים או   לנקמה
כי חציו   בלב מנאציו   וחנוניו   הם חנונים
הוא אלהי.

דור נשמד   ודור עמד   והוא קים   לדור דורים
בראש כל־אל   הוא האל   ואחר כל   הדברים
לא בכח   כי ברוח   יצר כל   היצורים
הנשמות   החכמות   והשכל   המערים
וְהִרקיע   רקיע   ועל ים מַ־   יִם הָרים
ומאורות   ומזורות   עלי ארץ   מזהירים
ואראלים   וחשמלים   שם כבודו   מאמירים
ותרשישים   מקדישים   ושיר אומרים   ומזמרים
ושרפים   מקיפים   וכרובים   ואופנים
הוא אלהי.

האומר   והגומר   והמגיד   אותיות
והצופה   רע ויפה   ויודע   מה־להוות
אסוף עדרך   לתוך חדרך   מבין שְׁני   אריות
הַשֹׂיות   הדחויות   אלי קדר   ונביות
כי בחנתם   וצרפתם   והורדתם   תחתיות
והם בכל זאת   בך אוחזות   ולישעך   צופיות
קְדֻשת שמך   בעולמך   קוראות בראש   הומיות
קול מרימות   להדמות   לכרובים   ולַחיות
מקדישים   ומשלשים   וכתר ליוֹ־   צְרם נותנים
הוא אלהי.

כו.

– – – ⏑ | – – – ⏑ | – – – ⏑ | – – – ⏑

[. . .] יחד   לאל אחד   מאורי אור   וכוכבים
ואראלים   וחשמלים   ורוכבים על   כנף עבים
ומתקדשים   ומתחדשים   בכל בקר   ונקרבים
ומתקבצים   ומעריצים   לקוניהם   ומקשיבים
והעוברים   והעומדים   למעל לו   ונצבים
ולפניהם   בשיריהם   ישבחוהו   אהובים
וגוי כלו   יהודון לו   בתשבחות   ונפלאות
קדוש קדוש קדוש ד׳ צבאות.
שאו זמר   תנו אומר   לאל רוכב   במרכבה
מקום קדשו   משרתיו שוֹ־   אֱלים אם הוא   פאת נגבה

שאת צופים   וצפופים   כשיר שרפים   ירצה
דבר לָאטי   ומבטי   ומשפטי   אור יצא
ומנחה   משְלחה   מוצאך חַ־   יים מוצא
בקדושה   משולשה   רֹן חרשה   לך אפצה
בתרועה   נכרעה   מרעה   לפוצה
את עמו   בעבור שמו   הוד נעמו   אספרה כמו
שיר ערוך.

ברֹן רֵעים   לאל דעים   אז ירעים   המון גלגל
ושרפים   לאלפים   ורשפים   ליד מעגל
ומלאכים   נמלכים   ממליכים   לרב נדגל
שר שרים   ומישרים   קחה שירים   עשם מסֻגָל
ועטרת   כותרת   לראש כורת   ברדת ויגל
בכבודו   לעם ידידו   כסות הודו   בעמי גל
בני אלים   ואראלים   שואלים   אי אלהימו
שיר ערוך.

כה.

יְחַוּ לשון   חזות אישון   אשר יחזה   פלאיך
כפי כחו   ישו שיחו   ולא כפי מו־   ראיך
לך מעגל   ברום גלגל   והוא לא יְ־   שאֶך
וכל נוצר   ואם נבצר   מתחת   לכסאך
ומפעלך   יעיד לך   לנגד כל   ברואיך
ועדותם   כי בראתם   אבל לא יָ־   דעו איכה
כראשונים   כאחרונים   באימה וי־   ראה עונים
הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים.

הזמנים   משתנים   והודו לא   ישתנה
המקרה   שתים עשרה   מעלות לש־   בעה בונה
והשמש   כי ימש   על פיו י־   סַע ויחנה
ויתהלך   כמו מלך   ממחנה   אל מחנה
ואור סהר   לָטהר   במרכבת   המשנה
וסביביו   כוכביו   לכלם מ־   ספָר מונה
ובחכמה   בני כימה   שבעה עו־   לים בקנה
ופלך רב   למול מערב   פעם בכל   יום יפנה
משתחוה   ומחַוֶּה   כי לכל   יש קונה
ואם נעלה   הלא נגלה   במעשיו פְ־   נים בפנים
הוא אלהי.

ושם קֻבָּה   במסבה   ותלה בתו־   כה אדמה
ותעמוד   לא על יסוד   אבל תלויה   על בלימה
כי כבדה   לָכן ירדה   ובקשה למ־   טה מקומה

והוא נפתח וגם נמתח בהר [סיני] באש לֶבה
ושם מודים וגם קודים מאורי אור ולהבה
והשנית להוד תכנים בכס גבורה ומרכבה
ושם הֵישר שנים עשר [כְּל״ש צַמח״ן] וכל צבא
וראשונה בהוד ישנה בכס גבורה להתישבה
ושם פשוטה בעֹז קשוטה למול שבים להשיבה
מזון מחיה לכל בריה כדי אינם להתחשבה
ובו זכים ומלאכים קדושתם להקשיבה
קדוש קדוש קדוש ד׳ צבאות.

כהגיע להפגיע ביום נכון במוצאו
אזי נעים בקול ירעים אֱלֵי חיות בהַרְצָאו
כבוד כסאו והוד שיאו תנו מקום לנמצאו
דמות כנף עדי יוצנף לקול יעקב וצאצאו
בעת עמדם במעמדם לכַוֵּן לב למוראו
שאת עינם למשענם להקדישו במקראו
אזי פונה ואז יהנה בעולמו אשר בְּראו
בענותו וחבתו מנשק זיו מקוראו
קדוש קדוש קדוש ד׳ צבאות.

כד.

‑ ‑ ‑ ‑ ‑ ‑ ‑ ‑ ‑ ‑ ‑ ‑

יום הודו וכבודו ונחת י״ דו יראה
מתנשא על כסא כל נושא ולא נלאה
אז נראים נוראים ועל גאים מתגאה
לך נברכה ונבָרכה ולדברך נשתאה
שיר ענבים בכרובים מעריבים בקול נאה
ורב מהיות קול בכיות ולהחיות לב נכאה
אל ביתי ועדתי יחיש עתי״ דות למו
שיר ערוך קרוא ברוך כבוד ד׳ ממקומו

עושה עש וַתגעש קול רעש לבניה
ובחכמה כסיל וכימה תקשר מַ״ עדניה
גם חמש אור שמש עד אמש יכוננה
אזי גובר צל עובר על עבר פניה
ובעופל הערפל שם מאפל ענניה
יום ולילו אל מחוללו נפשי לו רנניה
היא תמלל יום וליל ותחולל ליום קומו
שיר ערוך.
קול נועם הפעם [כל העם] מקצה

אדיר אשר נעלה הוד פלאו
הוא האלהים אמת בצבאו
כל איש יזמר סביבות כסאו
הם לאלפי מונים   הם אחרונים   והם ראשונים.
ברא משרתים בשבעה מעלות
יתרוצצון יום וליל במסלות
צפון וימין סְביב מזלות
זה לימים נמנים   זה לחרשים   וזה לשנים.
רוץ הגלילים בעוז הרב
פעם גליל עת ופעם יקרב
אלה למזרח ואלה למערב
איש לדרכו פונים   נוסעים עלי פיו   ועל פיו חונים.
מעון אשר לו ארובה נעלה
שמה המולה ושם הוד נפלא
הוד הלבנה לעין כל נגלה
על מכונות שונים   להיות לעדים   לאל נאמנים.

כג.

◡ – – –   ◡ – – –   ◡ – – –   ◡ – – –
[כבודו] אות   ברבאות   משובחות   ומופלאות
משוכללות   בהיכלות   בסלסול הוד   ונפלאות
[ובם] כסאות   מנושאות   בכל כבוד   מסולאות
ומתעלות   בנוי מעלות   שבעתן אור   ממולאות
פאר אורה   וכם נורא   שביעית היא   להעלאות
ושם אימה   ובדממה   פלדותּ אֶ־   צְטַבְלְאות
ד׳ בם   ועל לבם   שמו חקוק   בטבלאות
ובם נאות   בְצבא אות   להקראות   במוראות
קדוש קדוש קדוש ד׳ צבאות.
בְסמוך לה   יקר מעלה   וכם מלכות   לחי עולם
בְזָוִיות   כבוד חיות   כְחז חֹזה   במפעלם
ובחמישית   הֲדר הֵשית   וכם צדק   לְכל נעלם
ושם ידין   אמת בדין   [כְּבָט] משכיל   בקץ עולם
רביעית לה   כמו כלה   וכם קדוש   בשכלולם
והוא כֵּוֵן   בכל גַוָן   למול הִזבול   לבית עולם
ושם יושב   ובו יקשב   לחין אבות   והלולם
מקוםמקדש   ושיר חדש   למלאכים   ואראלם
קדוש קדוש קדוש ד׳ צבאות.
משולשת   מקודשת   ברכב אש   וכם גאוה
גאון זְהיון   ועז חביון   לשם יושב   במערבה

מול פרגוד אזי סָגוּר סֹגדים על כפים
לאל רואה ולא נראה ולא נודע אי מקומו.

הוד והדר.

הוד עורכים ומעריכים לאל נאדר בגבורה
ברן יחד בפה אחד כלם בשָׂ־ פה ברורה
מקדישים ומשלשים שלוש קדו־ שה בטהרה
ואז יזמרו בשיר ויאמרו ברוך כבוד ד׳ ממקומו.

כא.

– – – – – – – – ◡ – ◡ –

יה בפי קדושים קדוש יֵאמר לו
ובפי שרפים עמדים ממעל לו.

היקר אשר לא נראה לָעינים
שהדו זבולו וצבא השמים
השלמו בצלו חיות אש ומים

זהרי נפשים יִגלו מֵהִלו
מוקדי רשפים יחצבו מקולו.

ועלי בחיריו רוח קדשו שִׁכֵּן
כי בלב נבריו רוח ברה תכן
שומעי אמריו חיו בהם, על כן

נתנו אנשים על צוארם עֻלו
שואפים יעפים לשכון בנעים צלו.

דהרות כרובו בקצוות נשמעו
עקבות רכובו אולם לא נודעו
נעמו וטובו עדנו נגעו

מעשיו חדשים בכבודו ובגדלו
מופתיו צרופים בהם נגלה נגלֹה.

העלו קדֻשות הִדמו לְעליונים
לאחוז ירֻשות שאננות במעונים
ושאו נפשות לאדוני האדונים

דורשיו דרושים החונים על דגלו
כי עדת חנפים לא תעבור בגבולו.

כב.

א) – ◡ – – – – – – | – – – ◡ – – – ◡ – – – –
ב) – – ◡ – – – – ◡ – – – – –

[מחֲנות] עליונים כלם כאחד [קרשה] עונים.

יט.

------|-------

יקדישון היום שלוש שרפי אש נשָׁקה
את שם האל הקדוש הנקדש בצדקה
הוא הנקדש בצבאות כלם מעשה ידיו
שם על כל המפעל אות ובלי פה הם עדיו
עדות על פי נוראות כי אין מבלעדיו
תפארת כְּפאר יחבוש ידו מכל חָזקה
צוה למחוץ או לחבוש לא שבה לו ריקה
ובכן בשמו אתקרב בקרוב עת צרתי
הלמוני שְׁתי וערב ואני בקבורתי
הנצח תאכל חרב? אליו מר קראתי
זה יחלוש או זה יחלוש תמיד עלי פוקה
הלעולמים אין לנתוש ממתני מועקה?
דלותי צַפּות בקר לֵילִי לא ישתנה
אויב הבלי שוא בִקר ואני בך אֶתבַּנה
איך הוא ינעם בַשקר ובקשט אתענה!
כוס שקוָיו שׂם תירוש וַיאמר כי נִקה
וכוס שקוַי שמתי רוש אך על שמך מתקה
העלֵה לקצוצת אבר אברת כנפי ישע
ושר שלום חיל יְנַבֵּר בימיו חיש תְּוָשע
ופלטת ילדי עבר המישל להמית רשע
יבא לנו כַּמלקוש להמטיר זו החלקה
כי לא לנצח תטוש נפשי בך חשקה.

כ.

---|---|---|---

יקירים אדירים משרתי אל בהדומו
העומדים החרדים לקבל את דת נאומו
ואופנים ושנאנים סובלים כֵּס תעצומו
דובבים רן בקול גרון לאל נאדר במרומו
הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו

ומיכאל וגבריאל מימינו ומשמאלו
ברכבי אש וסוסי אש נצבים להגדילו
ובגעש וקול רעש מְתַנים קול בהיכלו
וזה מזה וזה אל זה שואלים אַי־ יְה מקומו.

הוד והדר.

דהרותם במחנותם כקול רעש המון מים
ושיר פוצחים ומנצחים אלפים וְרִי בוֹתַים

דלי ישורון	טובך ישורון	לשמך ישירון	על פי נבלים
חרב תער	מתוך תער	ותעביר תער	על גו נבלים
ותעל שמורים	מעל שמרים	תסיר שמירים	תנפץ נבלים
כליהם הרק	לדורשי הריק	והרב הֲרֵק	לעובדי פסילים
שרשם רציץ	ופִּרְיָם קציץ	ופטיש מפוציץ	שלח באלילים
וידעו רחוקים	כי צבא שחקים	בפיך יצוקים	איש לא נעדר
הדר ערבות	שירות ערבות	חצובי להבות	לו יערוכו
גופם אִשים	לא כגוף אישים	וכלם קדושים	עז יתמוכו
קדוש נאומם	וקדוש מקומם	וקדוש הדומם	אשר [ירוכו
אמרים קדוש	קדוש קדוש	עד כלות שלש	לא יחשׂוכו
שוחחים הודו	כל יציר חלדו	צור אשר מרו	שת הוד והדר]

יח.

– ◡ – – | – – ◡ – – – – ◡ – – – ◡ –

שלשו קדוש וכשרפים שמו קדשו
יענה את מהלל יוצרו יציר נענה
מחנה ערך סביב כסאו למול מחנה
את־פני הודו ישרתון מלאכי אש סנה
קדשו פניו וחסד ואמת נפגשו
נגשו מים ברשפי אש ולא נחלשו
הננו עת שלחך רוחות לך יענו
שננו כי העלילות לך לבד נתכנו
יתנו מהלל קדשתך אשר כוננו
לבשו אימה וכתר הוד לך חבשו
פרשו כי מעשיך הם ולא כחשו
ואני מבור שבותי סְעָרה כאֲני
הנני אקדיש כסוד מחנם בתוך מחני
מעני לא אהריש בקהל ידועי עני
נכבשו לפני בני אמה ולא חֻפשו
ידרשו עם זאת תשועתך ולא נואשו
דֻּכאו למאד ומארצות צבי יצאו
יקראו בגלל ימי קִצים אשר נפלאו
ימצאו בך מעיני ישע לבל יצמאו
ירשו סוד דעתך כלם ויתלחשו
ירחשו הנה ידעתיו גם אני, החשו.
הודך לא נעלם, כי סִפרו חסדך
עדך ברור עלי כל מפעלות ידך
עבדך על כן יצו לאמר לעם סודך
חַדשו שירה וזכרו זאת והתאוששו
שלשו קדוש וכשרפים שמו קדשו.

וכל ראש כוס רוש ישתה וגם ימיץ ישר כמו חומיץ ואין אדם מאמיץ כח למול אל קדוש.
הצור נסתר ובכן נראה
נצור לב איש השכל פליאה
כי צור מעתיק ושם לַשואה

ואנוש הידרוש חומר ביד יוצר איכה אין עוצר פני דרכו נוצר ושמו מרום וקדוש.
ועד על קו לא ימעד
הוא עד כי אל לו לַמסעד
מועד לכֹל והוא חי לעד

יחלוש ויחבוש ומי יאמר לו שוא פעלת עת ישו מופתיו ביד ראשיו אז יאמר לו קדוש.
דורך על במתי עב, אין לו
ערך העולם לא יכילו
צורך לו כל כי הוא פעלו

וכמוש יבוש ופסילי האליל יחלפו כליל כי הם רופאי אליל ויגבה האל קדוש.
הודות הוגים לך אן ואן
פלדות זיקי חיות ושנאן
פרודות כנף לכסות מראן

שלש לפרוש עונים בַמחזה צופה כל רזה וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש.

יז.

- - - - - - - - - - - - - - - -

יבשו אֱלַי וספו אלי ואיד בא אלי ארחי גדר
חדלו רֵעים ואפסו רועים ושחתו רָעים גפן סמדר
ולסוד מְפֻלֶא אין איש גולה והדר גולה וחסר [נעדר]
אויבי רבים ושטני אורבים לי כעקרבים בין קוץ ודרדר
אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר

הָהְפַך עלי רוע פעלי נָבְלו עלי וצל הודי סר
וביד דומה אשכון דומה בתוך עֹל דומה כצפור במוסר
ועלי משא הכביד משא כדבר משא בעלי מוסר
ועפר ועיפה בעפר ואיפה שִכנו יפה ועדיה הוסר
חלקו בחבל [אחֻזת חבל] אחוזת חבל נתונה במאסר
אמר הצר להחשיך, וְהֵצר ועשה יום צר כאשִר נדר

ובני ערב חגורי חרב הפכו לערב יומי וחשך
זרע עֹדה כשחל עדה וכליו עדה וקשת משך
ולך אנוס אלי ואנוס הראה לאנוס זרוע קדשך
[ונזוז כשה בחסדך כסה והיה מחסה תמיד לדורשך]
הקשב ניב דל רק לך נבדל בכל יום ידל ממרט מְמֻשך
במצוק ומצור ומחסור ומעצור בקדר וחצור שמשו קדר.

דעות כְשמש מזהירות — להיות בְתבל מְאירות
נתן בפיהם להורות — תורות אמרות טהורות
לאמר לעינים עורות — כי יש בְשחק מְאורות

ראו יסוד כל מראות — אחד ומאתו באות
ודעו הלא האחד ראש — מספר אלפים וְרבואות:

הן למרוני הרמות — למבקשי רב תעצומות
חיות פליאות ועצומות — אחת לאחת משלימות
בשם ד׳ מתאימות — עושה שלומות במרומות

חיות נשְאות כנושאות — אשר לארבע הפאות
קוראות בשם קדוש קדוש — קדוש ד׳ צבאות:

טו.

א) – ⏑ – – – – ⏑ – – – || – ⏑ – – – – ⏑ – – – –
ב) – ⏑ – – – – ⏑ – – –

יחדו נא כל איש בטוב רחשו — אל, והודו זכרו ושם קדשו.
היך ימלל אדם תהלתו
או יספר מקצת גדלתו
הוא מחולל הכל במלתו
הוד והדר סותו ומלבושו — אך ברחמים נמצא לכל דורשו
ובשחקים הפליא עוזו גדלו
עת לכל חי יכין מזון אכלו
כל יראיו יראו הכי קולו
במרומים יתן בהרעישו — עם ברקיו ובמוקדי אשו
דברו כל השומרים דתו
באמת ינצורו תעודתו
יום לכל איש שכר עבודתו
ינמלם, יזרְחו כאור שמשו — עוזבו אז יאכל פרי כחשו
הללוהו עמו והודוהו
שבחוהו אף העריצוהו
רננו לו כל יום וברכוהו
קול קדושה תשאו במקדשו — עם שרפים עומדים להקדישו.

טז.

א) – – – – – – – – – – – | – – – – – – – | – – – – – – | – – – – – – – –
ב) – – – – – – – – –

שלשו קדוש עונים ברום עבות גלילי מרכבות נצות ולהבות אל שׁוֹכֵן עד וקדוש.
יחקור מבין פליל ויחפש
במקור דעו כי הכל אפס
ובעקור שרשו בטיט יתרפש

עושים באימה עש כסיל וכימה שמש וסהר שניהם רצון קוניהם:
פאר וכבוד ובמצותו לעבוד עז עמו נותנים לשמו:
צהלה ורנה יעלו ברננה ליקר גדולתו לזכר מלכותו:
קרא לשמש ממקומו לא ימש ויאמר אֵל נאור ויזרח אור:
ראה והתקין בגלליו להשקין עדות נאמנה צורת הלבנה:
שבח יתנו לו להבות חילו בצפון ודרום כל צבא מרום:
תפארת וגדולה בקול רם בהמולה תת לו שרפי קדש עם אופני הקדש:

יג.

אל אדון על כל פעלים בונה מעלותיו ברום זבולים,
גדודים וְקָדֵשׁ בכתֵי אראלים דגול יצרם לשבחו בהלולים:
השליש והקוה נכבדי מצולים ויעדם חקות לאחור גוללים,
זִמֵן בימים מיני תלולים חיות ושרצים וקטנים וגם גדולים:
טובים . . . . . בלולים ימנם לאותות . . . ולרגלים,
כטסים . . . צאתם מצהילים למנין שעות יורדים ועולים:
מנויים להאיר על תבל מושלים נצח נגהם בפרקים נוהלים,
סח ויהי הכל במלים עִתּוּר מלאכתו גמר והשלים:
פנה ליציר גדלו במפעלים ציווי פקדו והביאו במאכלים,
קומט ונעצר ועש בו פלולים רנן מזמור ונצל מהבלים:
שביעי קדש וסודו העלים תמימה הנחילו והפיל חללים,
שמרו ואִלפו לעם לו מגדילים חי זקוף קרן עמוסי מקהלים:

יד.

— — — — — ᵕ — —

יְקַר אדון הנפלאות לא שבעה עין לראות
נלאו לשונות מלפרוש וּבַלְבָבוֹת עַד יאות:

הֲיִרְזְמוּן עפעפים או יערימון מֵעַיִם
לפני אשר שָׂם אזנים לקשוב וניב לשפתים
ושָׂם משרתי שמים גבות מלאות עינים

ברא נפשות נכאות לבא לפניו נקראות
נתן יְכֹלֶת בם לפגוש המחזות הנוראות:

ותחוינה מלכותו ובמלאכותו הָלָכו
על מחזיקים בבריתו רוח נדיבה סמכו
כי ממקורי חכמתו פלגי נבואה שפכו

ומלמדות סוד ונבואות בין בחלום בין במראות
לֶאור באור מלך לדרוש פתח ארוניהם צובאות:

יא.

[אל] אדון על כל המעשים, אמר ויהי צוה ונעשים,
ברוחו נשבה נפוחים להנשימה, ברוך ומבורך בפי כל נשמה.
גדלו וטובו מלא עולם, גיהץ שני פנסים להבהיק ביהולם,
דולקי אש ומים התויך בתבונתו, דעת ותבונה סובבים אותו.
המתנאה על חיות הקדש, הוא גאה על ארבעה גאים נאדר בקדש,
והחיות רצוא ושוב כאש להבה, ונהדר בכבוד על כס המרכבה.
זכות ומישור לפני כסאו, זרעתיו סובלות עולם ומלואו,
חבתו יושט בפלוש הודו חסד ורחמים לפני כסא כבודו,
טובים מאורות שברא אלהינו טוב מאור שבעת ימים לעודדנו,
יצר בצדק ומשפט עולם בלי לשכל, יצרם בדעת בבינה ובהשכל.
כח וגבורה נתן בהם, כאור היוצא מבין החרסים ליהט מאוריהם,
לשבים אליו פושט יד לקבל, להיות מושלים בקרב תבל.
מלאים זיו ומפיקים נוגה, מתקבצים ובאים בהגיון והגה,
נבונים בלחשם ומזיעים במהללם, נאה זיום בכל העולם.
שמחים בצאתם וששים בבואם, סודרים לשונם הננו בקראם,
עתים חשות ועתים ממללות בשש כנפיהם, עושים באימה רצון קוניהם.
פאר וכבוד נותנים לשמו, פוצחים שבחו בעילום לרוממו,
צנים באימה ומזומנים בשֵרותו, צהלה ורנה לזכר מלכותו.
קרא לשמש ויזרח אור, קרנו להרים מכל מאורי אור,
רוחמה כריחם ולא כהלשינה, ראה והתקין צורת הלבנה.
שבח נותנים לו כל צבא מרום, שפרירים ומשוררים לאל אדיר ירון,
תהלות יצחצחו קהלות עם קדש, תפארת וגדולה שרפים ואופנים וחיות הקדש.

יב.

אל אדון אמתו צנה וכדון על כל החוסים ועל כל המעשים:
ברוך ומבורך מפי צבאות ערך בשחק ובאדמה בפי כל נשמה:
גדלו וטובו גוזר בניבו ליצורים כלם מלא עולם:
דעת ותבונה ותושיה נכונה ונלאים מחזותו סובבים אותו:
המתנאה על כנף רוח ידאה השם מראות [וחיות] הקדש:
ונהדר בכבוד ומה נאה לעבוד נעריץ בחִבָה בכס המרכבה:
זכות ומישור זה לזה ישור דגל צבאו לפני כסאו:
חסד ורחמים וצדק תמים הכל יעידו לפני כבודו:
טובים מאורות וכוכבים [ומזרות] ומאור גַרֵנו שברא אלהינו:
[יצרם] בדעה ובגבורה מודעה אל עולמו מכלכל בבינה ובהשכל:
כח וגבורה הוד ונהורא העניק להם נתן בהם:
להיות מושלים יורדים ועולים להשמיע בנבל בקרב תבל:
מלאים זיו ומלתו לא שניו סובבים במחונה ומפיקים נוגה:
נאה זיום בכל הארץ קַוָּם זוהר חילם בכל העולם:
שמחים בצאתם ובמרוצתם מתעלסים בשיאם ששים בבואם:

ח.

שאלוני סעפי התמהים   למי תרוין בגלגלי גבוהים
לאל חיי תשוקת מַאֲוַיַי   ונפשי עם בשרי לו כמהים
משושי עם מנת כוסי ועושי   אשר עת אזכרה אותו ואהים
הינעם טוב לנשמתי עדי כי   תברך שם ד׳ האלהים.

ט.

אחי שאו משאת   קומו קהלות   קומו וברכו   את ד׳
לשמך אל תן כבוד   עם אלילים יעבוד   תשמידהו עד אבוד ואנכי וביתי נעבוד   את ד׳
חי הכה צור ויזוב   תחטאינו באזוב   מיחליך עזב תעזב חלילה לנו מעזוב   את ד׳
נכרים מקדשך בוססו ואת מזבחותיך הרסו   יחרו כרעו כרסו   ישתחוו להם ויכעיסו את ד׳
נפלאות שדי מללו   מלכות הדרו קבלו   אתי לד׳ גדלו   שירו לד׳ הללו   את ד׳
חזקי ומפלטי   פלט עיר מקלטי   הנה בו מבטי   אבן משפטי   את ד׳

י.

אשישת שלוחתו בקטב תילה,   אשישות להניץ בתיחות קירולה.
בהיר במי תלחיו מתח כשמלה,   בעים דיים צו מלגוללה.
גְדרו נכחו עשרים ושתים,   גלם כאחת בעלף צורותים.
דידה השנית פעורה בדלתים   דֵּעַ רידם לחרבות שתים.
הקליע ביצירת ששת,   החי ככילה בלי אששת.
וליחוש במבטיחה ולא בוששת,   וְהֵימין נחלים והשמאיל יבשת,
זִקֵק כשחוט משלש אותות,   זִוְּגָם בהפרד ואינם נשתתות,
חרבה וחרב ומולים לעתות,   חמוקם חג לבל נפתתות.
טִבַּע בשֵׁני כסילים נחרזים,   טִכם עֶשֶׂר כאילה . . .
יעה השור וינדדו בחפזים,   יצר טלה ראש מירווים.
כִּלֵּל במסלות חמה ולבנה,   כביָתָם בטל ולערב לינה.
ליל הגביר ינהגו שמונה,   לשנים עשר הִלוכו מְנָה.
מאתמול ערך מורך ואבך,   מרחפת בשלשת גרוש בסבך.
נגר סגיאל פקיד שבותי רבך,   נקשב פנה תלוי סובך.
סגסג בעדן מגידי נצנים,   סורקי ענב הידד לשונים.
עבי מאפילתו לששים שנים,   עיני בכמיה מני נטענים.
פריו לניניו ירתיח צולות.   פחו יחודם מושלך מצולות:
צמרו הררי לבירת פלילות,   ציגתם במלחמת ישגה לנדגלות.
קרון נוגח יחל לבעתו.   קטור טהר יבער בגיזתו.
ראותו ינום ויתמרמר בקדמתו,   רם ישלים ויתרצו ליפותו.
שִׁתֵּת וכִבֵּס ובִצַּע ושבת,   ששה בשכללו שביעי שבת.
תְּרֻמוֹ כמעשר לנצורים כבבת,   תורה לצלצל לִבּוֹ שבת.

סִדֵּר המפעל   למענו כל פעל   מלך הוקם על   ברכו.
עדה מקודשת   דובבו ארשת   הכל צר בששת   ברכו.
מאיר השחר   כְּתֶר לצחר   ברכתי בחר   ברכו.
מתקן שיח נערך   קול נועם ורך   האל המבורך   ברכו.

ה.

עם אשר יה ברך, שם אל המבורך, ברכו.

יחדָו הללוהו   בקהל רוממוהו   ואתי גדלוהו   ופלאי מעשהו   תחכו.
צור דר שמים   לו שאו כפים   והשתחוו אפים   ולבכם כמים   תשפכו.
חי שוכן זבוליו   ושת רקיע מעלליו   כל מתי מפעליו   אור נוגה מעליו   ידרוכו.
קץ לחשך עשה   גם נשי אור כסה   יום וליל בם נעשו   בשמו רם ונשא   ימלוכו.
ספרו עצומיו   עושה שלום במרומיו   בין אש שרפים ומימיו   שיר והלל עמיו   תערכו.

ו.

בשירים ובתהלות, אלהים במקהלות — ברכו.

יהודה לתפלה   לשון בלי תפלה   בשכל כל מלה   שבח ותהלה   ערכו.
והמוני עדרים   יאמירו סדרים   הדרים ויקרים   חדשים לבקרים   חנכו.
ספרו מעלותיו   וגודל ממשלותיו   רמו תהלותיו   ויד מעלילותיו   משכו.
פעלו מה נכבד   להגידו כל בד בבד   לשון ופה כבד   מלך מלכים לבד   נסכו.
זבחו תמור פרים   רוחות נשברים   לבבות ודברים   קחו נא הגברים   ולכו.
קדמו את פניו   לכפר את פניו   גורו מפניו   וכל ברך לפניו   ברכו.

ז.

◡ – – – ◡ – – – ◡ – –   ◡ – – – ◡ – – – ◡ – –

שאי עין יחידתי לצורך   וזכרי בוראך בימי   נעורך
לפניו צעקי לַיִל ויומם   ולשמו זמרי תמיד   בשירך
מנת חלקך בעודך על אדמה   ומבטחך בצאתך   מבשרך
הלא הֵכִין לפניו [לך] מנוחה   ומתחת לכסאו שָׂם   דבירך
אני על כן אברך את אדני   כמו כל הנשמה לו   תברך.

זכרה לבני ארם	זרע בני אברם	משחור תארם	חשכו.
ריבה ריבותי	וכלה מצמיתי	כמים שאגותי	נתכו.
חזקו [זה העם	והדרוהו ברוב עם	מתנדבים בעם	ברכו.

ג.

– – ◡ – – – | – – – ◡ – –

שירו לאל נועם	מהלל, אמוני	מתנדבים בעם	ברכו ה׳.
שדי אשר בשמו	די כל ברואים	נמצא בלב אישים	אליו מצואים
אך מראות עינֵי	פקחים ורואים	נפלא, ונפלאים	מעשי ד׳.
למענהו כל	עשה ופעל	אדיר אשר מדד	מים בְשׁוֹעַל,
אל תחקרו בו מה	מטה ומעל	כי אין לחקור על	דברי ה׳.
מכון לכם שבתו	תכן ויער	בשמו יסרו פן	ירעש וירעד,
נראה כנשאו	אך הוא מסעד	כי קט מעט מעד	לולי ה׳.
הן לא, ולו יהי	דרדע וכלכל	הגיר קצת הודו	ישיג ויכול
כי הוא אשר תולה	עולם כאשכל	צור רב ורם על כל	גוים ד׳.
בניו אשר לשמו	הודו ושרו	קץ בם הכי אליו	הקשו והמרו,
עשו וישמעאל	ענום והמרו	להם ולא אמרו	איה ה׳.
איך בן בכור אשכח	ונעים רנניו	זכרון ברית שַׁתִּי	ביני ובינו
קום בַשְּׂרוֹ סָפּוֹ	עויניו ומוניו	אך לו לבד פניו	יאר ד׳.

מתנדבים בעם ברכו ה׳.

ד.

אור עט אדרת	נוגה עוטרת	סביביו סוחרת	ברכו.
ביטה והרקיע	טהרו הבקיע	תהומות השקיע	ברכו.
[גילה הפרכים	ימים בתכבים	סִדֵּר בערכים	ברכו].
דידה הדשאים	רענני בכאים	הציץ פרי נושאים	ברכו.
הצהיר לטוהר	חרס לזוהר	אגן הסהר	ברכו.
וקבע בחכמה	כל ככבי רומה	עש כסיל וכימה	ברכו.
זִמֵּן כל רמשים	עטויי קשקשים	כנפים פורשים	ברכו.
חברבור ואריות	צר צור וכל חיות	רב העליליות	ברכו.
טיבם קוממיות	נגיד בנקיות	נפח בו חיות	ברכו.
יִפָּה לו בנין	צלע לקנין	קולע לענין	ברכו.
כִּתֵּר הכלה	כבודה וכלולה	זִכָּה לכילה	ברכו.
לְהֵק מלאכיו	שמשו מבורכיו	חתן במערכיו	ברכו.
מרומם בברכה	עריבה ונסוכה	עִטרם כהלכה	ברכו.
נח בשביעי	קִדֵּשׁ מרגועי	זה דודי וזה רעי	ברכו.

קונטרס הפיוטים.

א.

אמרו לאלהים   עם אחריו נוהים   במקהלות אלהים   ברכו.
להמליכו יחד   השר האחד   יהד שכם אחד   לעבדו.
יה שוכן ערץ   שעשועַי יִרֶץ   מלא כל הארץ   כבודו.
על המערכת   טרם נערכת   שלח במלאכת   ידו.
זיקת משחקת   לנפש שוקקת   עד אל השוקת   כַּדּוֹ.
רם שוכן עלטה   עם זו הביטה   כי ימוך ומטה   ידו.
בנזע הלחמי   יישב שבות עמי   הנקרא בשמי   כבודו.
רטויה למכתו   מסר לעדתו   תכון במלכותו   במרו.
בִּידֵי הֱקָּם עָל   חין לדולקים יפעל   שק תפרתי על   גלדו.
יקם הוד אריאל   צור פורה וגואל   ידע ישראל   עבדו.
שובה עם מְכַהֵן   ורועים על ידיהן   ולבש הכהן   מדו.
לפניו לא נוצר   אֵל, מפלטי מצר,   והוא יְשַׁסֶּה אוצר   חמדו.
מאור הנעלם   בו צדיק יְשֻׁלם   כי טוב כי לעולם   חסדו.
הללוהו בגדלו   עמו מנת חבלו   תשמרו להקריב לו   במועדו.

ב.

שירו לד׳   בחורי וזקני,   במקהלות ד׳   ברכו.
למשפיל הרמים   אודה בעמים   לו שם הימים   ארכו.
מזורה הרשת   אדום ומואב ופלשת   הרשעים קשת   דרכו.
הופכים קערתי   ולכבות נחלתי   ארץ מררתי   שפכו.
במר לענה ורוש   אני אל אדרוש   את ידיהם על ראש   סמכו.
רצין מוחם חש   [אל עונה לחש]   עפר כנחש   ילחכו.
בורא כל וסובל   כל מנאצי יחבל   אחרי ההבל   ילכו.
יתן עוז לעמו   ויפולו אויבמו   ועל במותימו   ידרכו.
אל נשפט באש   הורים אל תבאש   עצים על האש   ערכו.
לך יהיה לרצון   כרם פנימי וחיצון   למשפחותיכם צאן   משכו.
יקר עדת ברוכים   אשר שמו ממליכים   ואלה המלכים   מלכו.
עורה לְרָדִים   וחבל חיל רודים   ובשאול צעדים   יתמוכו.

סי׳ ס׳. — אלחנן בן יצחק: סי׳ ט׳. — אליהו: סי׳ צ״ו. — אליעזר ברבי שלמה: סי׳ א׳. — אלעזר הקליר: סי׳ י׳ (לא אחליט עוד דבר). — אמתי: סי׳ ל״ח. — חזקיהו: סי׳ ק״ו. —

יהודה: סי׳ ל״ד, ל״ה. — יהודה הלוי: סי׳ י״ד, ט״ו, ט״ז(?), י״ז, י״ח, י״ט, כ׳, כ״א, כ״ה, ל״ב, ל״ז, ל״ח, ל״ט, מ״ג, מ״ד, נ׳, נ״ג, נ״ד, נ״ה, נ״ו, נ״ח, ס״ז, ע״ב, ע״ו, צ״א, צ״ט. — יהוסף: סי׳ ע׳. — יהוספיה הגר: סי׳ פ״ג, צ״ה. — יום טוב: סי׳ מ״ז, ע״א. — יום טוב [בן יצחק] הקדוש: סי׳ צ׳, צ״ג. — יוסף: סי׳ מ׳, נ״ב, צ״ב. — יוסף בן אשר: סי׳ ק״ב. — יוסף זרק (?) ו׳. — יוסף בן יצחק בן אביתור: סי׳ ס״ה. — יעקב: סי׳ ע״ד. — יעקב תם: סי׳ כ״ד, לו. — יצחק: סי׳ י״א (?), ס״ד, פ״ה. — יצחק בן יהודה בן גיאת: סי׳ ל׳ (?), מ״א, נ״א, צ״ז. — יצחק סופר(?): סי׳ ה׳. לוי [בן יעקב אלתבאן]: סי׳ ק׳.

מאיר ברבי משה: סי׳ ד׳. — משה: סי׳ פ״ד. — משה בן עזרא: סי׳ מ״ה. עזרא: סי׳ כ״ז.

שלמה: סי׳ כ״ח. — שלמה בן אבון (הנער): סי׳ ג׳, פ״ב, צ״ד. — שלמה ברבי אליעזר: סי׳ ב׳. — שלמה בן גבירול: סי׳ ז׳, ח׳, ס״ח, ס״ט, ע״ז, ע״ט, פ״ט, ק״א. — שלמה בן יהודה: סי׳ ק״ד, ק״ה. — שמואל: סי׳ י״ג, כ״ו, ס״א. — שמואל הכהן: סי׳ מ״ח. — שמשון [בן אברהם]: סי׳ פ״א. — ששת: סי׳ ס״ו.

בלי שם המחבר: סי׳ י״ב, כ״ט, ל״ג, מ״ו, ס״ב, ס״ג, פ׳, פ״ח.

ברלין, בשנת תרנ״ד.

ראש־דבר.

אמר חב״ר: כאשר בינותי בספרי רשד״ל ז״ל, בפרט במכתביו ובספרו טל אורות שי״ל אחרי מותו, מצאתי ראיתי, שהוא מביא פה ושם פיוטים מהמחזור ויטרי, אשר לא יראו ולא ימצאו במח״ו אשר הו״ל הרה״ח ר״ש הורוויץ נ״י ע״י חברת „מקיצי נרדמים“ הנכבדה. על הרוב יאמר רשד״ל, כי לקח את הפיוטים האלה מתוך קונטרס הפיוטים אשר בסוף מח״ו *), ואולם במח״ו שלפנינו חסר הקונטרס הזה ואיננו. ויהי בהיותי בשנת תרנ״ד באנגליה, להעתיק שם את שירי ר׳ יהודה הלוי, נתתי את לבי לדרוש ולתור גם אחר הקונטרס הזה, אשר אבד זכרו, כי נפשי השקה מאד לדעתו. ואמצא חן בעיני ד׳ ויצליח את דרכי, ואחרי חקירה רבה וחפוש אחר חפוש מצאתי את אשר בקשתי, ואת אשר פללתי ראות ראו עיני ותאורנה!

קונטרס הפיוטים — זה שמו אשר יקרא לו שד״ל ואיננו בכ״י — נמצא בסוף הכרך השני מהמחזור ויטרי כ״י אשר היה לפני רשד״ל ז״ל, ולא בסופו ממש, כ״א קרוב לסופו, היינו מדף 239 עד דף 260, והוא כולל לפי״ז אחד ועשרים דפים בתבנית חצי גליון גדול (2°). הדפים כרוכים בהכ״י שלא כסדרן, ואולי מטעם הזה לא העתיקו המעתיק את הכ״י בעד חברת מ״נ והניח גם לי מקום להתגדר בו.

והנה אף כי נדפסו כבר רבים מהפיוטים אשר בקונטרס בספרים שונים ובמחזורים ממנהגים שונים, לא הדלתי מלהדפיס את כל הקונטרס כאשר הוא לפני בכ״י, בלי כל גרעון, כי היה את נפשי לתת לפני הקוראים הנכבדים דבר ולא חצי דבר. אך שברי שירים הנמצאים בהכ״י — כי הכ״י חסר במקומות אחדים — אותם השמטתי, יען לא ראיתי כל תועלת בהדפסתם.

בהערותי אשר בסוף הספר העירותי את אזן הקורא על דברים שונים הנוגעים בהפיוטים הנדפסים בזה, גם הודעתי את הספרים אשר נדפסו בהם הפיוטים שכבר יצאו לאור, וגם לשנויי הנוסחאות פניתי מקום אצל כל השירים, ואם יראתי פן תרבינה אלה השנויים — בפרט אצל השירים אשר כבר נדפסו פעמים רבות — קצרתי ולא הודעתי רק את השנויים הנמצאים בתוך הכ״י אשר לפני, והנקל לכל א״ש להשוות את השיר כלו עם הנדפס מכבר, אחרי אשר קראתי בשם את כל הספרים, אשר הפיוט נמצא בהמה.

זה שעור מה שרציתי להקדימו בזה, והערות אחרות ימצא המעיין בסוף הספר כל אחת במקומה הראוי לה ולא אכפיל הדברים, אך אתן בזה עוד רשימה על סדר א״ב מכל המשוררים, אשר פיוטיהם ימצאון בספר הנכחי והם:

אבינדור: סי׳ פ״ו. — אברהם: סי׳ כ״ג (?), ק״ז. — אברהם בן עזרא: סי׳ כ״ב, [a]ל״ד (צד 71), מ״ב, מ״ט, נ״ז, נ״ט, ע״ג, ע״ה, ע״ח, פ״ז, צ״ח, ק״ג. — אהרן:

---

*) כמו בטל אורות צד 3 סי׳ ג׳ והלאה ובמ״א.

קונטרס הפיוטים

הנלוה

אל המחזור ויטרִי כתב יד לונדון

(בריטיש מוזיאום סימן 27200—27201)

העתקתיו והוצאתיו לאור

עם הערות ותקונים נחוצים

אני

חיים בראדי.

ברלין, תרנ״ד.

בדפוס צבי הירש בר׳ יצחק איטצקאווסקי

Kuntras ha-Pijutim

nach der

Machsor-Vitry-Handschrift

(Brit. Mus. Add. 27200 u. 27201)

bearbeitet und herausgegeben

von

Dr. H. Brody.

BERLIN 1894.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 2.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ״ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

שנה עשירית תרנ״ד.

Kuntras ha-Pijutim.

BERLIN 1894.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

הנגינות נכתבו בל״ס להקל על התלמידים את למוד הסימנים האלה, אשר למדום על פה לבל ישכחום. גם מרבינו משולם נזכר סימן לדחיות ניסן כזה והוא:

כָּל אָבִיב הצומח ביותר ממחצית השבעה אשר־לא דוב פגעו מתאר בשינית ביום מעבור והפשט רק ביומו להקת להתקדש חוץ מאשר־אנך באחרונה בליל־שבת בעוברו ומתת חמשית ללילי ראשון ללא עבר להבא אשר שניהם נצמדו להדחות ולהפסח.

אחר הדברים האלה יבא באור הסימן הזה. בפרק הל״ז נמצא את הדברים האלה: „הא לך ד׳ שערים ומדרשים וסדר ענינים ופירושם הוא כתוב על מדרש רבינו סעדיה״. ובפרק הל״ח: „אמן ואמונה עוד יש שבעה שערים מבוארים ומפורשים והמה מוצאם מכל מלה ורב תכונתם מסור בפי׳ רבינו סעדיה״.

בפרק הל״ט: הלא כתבתי לך עתה שלישים מעשה שבעת הימים וסוד העיבור וסדר שלשת מיני הגלגלים כל כוכבים ומזלות ותלי מעשה תכונתם מוצאם ומובאם ואיכה הם מתהפכים במסיבות ותחבולות.

עוד שם: הנה הכוכבים והמזלות הא׳ הם משטרי השמים אשר השליט היוצר להיות שוטרים בארץ על כל מעשה בני האדם אשר נעשה תחת השמש לטוב ולרע לחיים ולמות זה בכה וזה בכה וסדר מלאכתם ומעשה ממשלתם הנה כתוב על ספר משנת שמואל בן אבא.

לזה יקרא ספר האלקושי וכו׳ כאשר כבר העתקתי לעיל צד 15 ואח״כ מתחיל פירוש האבות ועליו וגם על סדר עולם אשר בכ״י הזה כבר דברתי ארוכות ונצורות במאמרי „לקוטי בתר לקוטי״ ע״ש. אברהם ברלינר.

ואם תאמר מה ראו חכמים לעשות חורש חסר משני ימים וחדש מלא מיום אחד ארדבה איפכא מסתברא ויהיה יום ראשון מחדש הבא. י״ל לפי שהיו ב״ד מקדשין החדש על פי הראייה. וכשהיה החדש שעבר מלא אז עושין ראש חרש הבא שני ימים. שבכל יום שלשים היו מצפים אם יבא העדים והיו מתפללין תפילת ראש חרש מספק. וכשהיו העדים משתהין לבא נמצא יום ל׳ ראש חרש מספק והיו מקדשין ראש חרש למחר ביום ל״א. נמצא שיום ראשון הוא מחרש שעבר. וכשהיה חרש שעבר חסר כגון שבאו עדים יום שלשים לא היו עושין ראש חרש אלא יום אחד. ואותו סדר אנו עושין כשהחרש שעבר מלאה אנו עושין ראש חרש שאחריו שני ימים יום ל׳ ויום ל״א. ויום ראשון הוא מחרש שעבר.

את מוצא שפתי (בהקדמה) אשמור ואוריע עוד דברים אחדים ע״ד הכ״י הבודליאני סי׳ 692, ולא אשים לב רק לחלקי הכ״י המסומנים ברשימת נייבואיר באותיות 7 עד 12, כי שאר החלקים (המסומנים ברשימת נ״ב באותיות 1 עד 6) לא נכתבו מאותו הסופר עצמו, ובלי ספק היו לפ״ז כ״י מיוחד ואח״ז נתאחדו עם החלקים 7—12. אחרי אשר גם מהכ״י הזה השני נאבדו שני חלקים שלמים ורוב החלק השלישי. כי כפי הנרשם בלוח הענינים צד 133 נכללו בקרבו: א׳ ספר דייקות, ב׳ עיבור, ג׳ ספר האלקושי, ד׳ סדר עולם, ה׳ פירוש מפרקי אבות. מהספרים האלו חסר כעת כל הספר הא׳, והב׳ מתחיל בפרק הכ״ד (צד 88) וסופו (צד 137): פרק מ׳ נשלם סוד העיבור. לזה יקרא ספר האלקושי, יען וביען הוא ראעד (?) השלישי, קובעת גלילות השמים וארץ תחתים. סימן השאלה מיד הח׳ נ״ב (ברשימתו צד 137) הוא לנו; גם רי״צ הירשנזאהן לא היה לאל ידו לקרוא את המלה הזאת ולהבינה על נכון. אולם ר״ח בראדי הכיר, כי שתי האותיות האחרונות ביחד הן אות ש, ויש לקרא את המלה „ראש“, לאמר כי הספר הזה הוא הראש (החלק) השלשי בהקבץ הזה. החרוז מורה, כי מלת „האלקושי“ הוא נכונה וא״כ יש לשער, כי שם המחבר נחום, כי כן נקרא גם הנביא נחום בשם האלקושי.

בחלק המרובר בו ע״ד העיבור נזכרות משנת שמואל ומשנת רב אדא (פרק כ״ה וכ״ו). בתור התחלת המחזור הנוכחי נזכר מחזור רנ״ח עם הסימן ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנ״ה ותחילתו שנת פ״ד (והיא שנת ד׳ תתפ״ג = 1123) לפי סדרו של ר׳ אברהם בר חייא, כאשר הוכחתי למעלה. מפרק ל״ה והלאה נזכר רב סעדיה פעמים רבות ומובאים דבריו בסימניו הנקראים בקצור בשם „סימן רב סעדיה“ (גם בכ״י ברלין סי׳ 221 וסי׳ 223 מובאים דברי ר״ס בסימניו; ראה רשימת רמש״ש ח״ב). מתוך מקרא של ר׳ סעדיה“ מובא המאמר:

אל אדו הראש לעילום והנשארים נכונו ותלונתם בטרם עצלים כל-שהוא והכרת אותותם מפיקים מזן אל זן לבר מאשר רד בעשירית ללילי בערב שלישי כלא התעבר וגבול מוצאיו טרם-געת לאת הקטנים ברביעית לאור השיני שתי הנה בשני הנה יהיו-תמים על ראשו לנדוח ולחדש והשואל על מה זה ועל מה זה תמור חסרון-זה ויתרון זה.

ומקרא זה הראשון סימן הוא לדחיות תשרי.

שנת י״ז למחזור י״ד לפרט. ג״כ מעוברת.

מולד תשרי ג״כ ת״ש. תקופת תשרי בג׳ שעות של יום ד׳ נח בל׳ בחרש. שאלה ביום א׳ ויגש בא׳ בטבת תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של יום ד׳ בא. בג׳ בשבט.

מולד ניסן וי״ט תתקמ״א. תקופת ניסן בו׳ שעות של ליל ה׳ צו ו׳ בחרש. תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ה׳ חקת בח׳ בחרש.

שנת י״ח למחזור ט״ו לפרט. ב״ש פשוטה.

מולד תשרי ב׳ רצ״ט. תקופת תשרי בט׳ שעות יום ה׳ האזינו בי״א בחרש. שאלה ביום ב׳ וישלח בי״א בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של יום ו׳ ויחי בי״ג בחרש.

מולד ניסן ד״ד תשל״ו. תקופת ניסן בתחילת יום ו׳ שמיני ראשון בי״ו בחרש. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של יום ו׳ פנחס בי״ח בחרש.

שנת י״ט למחזור י״ו לפרט. ז״ה מעוברת.

מולד תשרי י״ט צ״ה. תקופת תשרי בג׳ שעות של ליל ו׳ שמיני עצרת כ״ב בחודש. שאלה יום ג׳ וישב בכ״ב בכסליו. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של ליל ו שמות כ״ה בחדש.

מולד ניסן ג״כ רמ״ו. תקופת ניסן בו׳ שעות של יום ו׳ ותכל ופרשת החרש בכ״ו באדר השני. תקופת תמוז בשעה ומחצה של ליל א׳ חקת כ״א בחרש.
השלמתי מחזור רס״ד.

יפריני ויוריני דרכו	צור כל יסר.
ומשנאי ומקניאי ישים	רגלם בסר.
ואף אם רב אלי רב	ועם אויבי רפסר.

וסדר שאלה פירשתי אחרי העיבור קודם התקופות.

תקק. שנו רבותינו ברוך שבחר בהם. בארבעה תקופות השנה מים נהפכים לדם. בתקופת תשרי שבו נעקד יצחק אבינו על גבי המזבח. וכיון ששלח אברהם את ידו לקחת את המאכלת לשוחטו טפטפה המאכלת דם. בתקופת טבת שבו קיים יפתח את נדרו מבתו. ובשעה ששחטה טפטפה המאכלת דם. ובארבעה ימי התקופה היו בנות ישראל מְתַנוֹת לה. דכתיב מימים ימימה תלכנה בנות יהודה לתנות לבת יפתח. בתקופת ניסן שבו לקו המצריים במכת דם ונהפכו מימי היאור לדם. תקופת תמוז שא׳ הק׳ למשה והכית בצור ויצא ממנו מים ושתה העם. וכיון שהכהו זבה הסלע דם. דכתיב הכה צור ויזובו מים תקופת ניסן ותקופת תמוז שהיה הדם מחמת מים. אין בהם סכנה. תקופת תשרי ותקופת טבת שהיה הדם מהמת אדם יש בהן סכנה לאומות העולם. אבל לישראל כתיב ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך.

ואני שמעתי שארבעה ממונים הן בצבא המרום. וכל אחד משמש תקופתו. וכל הממונה מסתלק ובא השני לעומתו העולם בלא ממונה ובא מזל עקרב ומטיל מרה וטיפת דם שאינה של היים ושופך למים.

מולד ניסן ו׳ ט״ו תתר״ע. תקופת ניסן בתחילת יום ג׳ שמיני שני בי״ח בחורש. בחולו של מועד. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של יום ג׳ פנחס בכ׳ בחודש.

שנת י״א למחזור ח׳ לפרט. ב״ה מעוברת.

מולד תשרי א״כ תכ״ח. תקופת תשרי בג׳ שעות של ליל ד׳ בראשית בכ״ד בחודש. שאלה ביום א׳ מקץ בכ״ה בכסליו חנוכה בו ביום. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של ליל ד׳ וארא בכ״ו בחודש.

מולד ניסן ה׳ י״נ תקע״ט. תקופת ניסן בו׳ שעות של יום ד׳ ויקרא בכ״ט באדר שני. תקופת תמוז בשעה ומחצה של ליל ה׳ קרח בג׳ בחודש.

שנת י״ב למחזור ט׳ לפרט. ז״ש פשוטה.

מולד תשרי ז״ו תתר״ו. תקופת תשרי בט׳ שעות של ליל ה׳ האזינו בו׳ בחדש. שאלה ביום א׳ ויצא בה׳ בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של יום ה׳ ויגש בו׳ בחדש.

מולד ניסן ב׳ כ״ב שע״ה. תקופת ניסן בתחילת ליל ו׳ צו בי״א בחדש. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של ליל ו׳. בלק בי״ג בחורש.

שנת י״ג למחזור י׳ לפרט. ח״כ פשוטה.

מולד תשרי ה״כ תתי״ג. תקופת תשרי בג׳ שעות של יום ו׳ ברכה שני של חג הסוכות. שאלה יום ב׳ וישב י״ו בכסליו. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של יום ו׳ שמות בי״ח בחורש.

מולד ניסן ו׳ ז׳ קע״ח. תקופת ניסן בו׳ שעות של ליל ז׳ שמיני שני שבת שניה של פסח כ״ב בחדש תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ז׳ פנחס כ״ד בחורש.

שנת י״ד למחזור י״א לפרט. ב״ש מעוברת.

מולד תשרי ב״א תר״ט. תקופת תשרי בט׳ שעות של יום ז׳ בראשית בכ״ו בחודש. שאלה יום ג׳ מקץ בכ״ו בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של ליל א׳ בא בכ״ט בחורש.

מולד ניסן ו׳ ד׳ תש״ס. תקופת ניסן בתחילת יום א׳ צו בב׳ בחורש. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של יום א׳ חקת בד׳ בחדש.

שנת ט״ו למחזור י״ב לפרט. ב״ח פשוטה.

מולד תשרי א״ט קי״ח. תקופת תשרי בג׳ שעות של ליל ב׳ האזינו בח׳ בחדש. שאלה יום ה׳ ויצא בח׳ בכסליו. תקופת טבת בי׳ שעות ומהצה של ליל ב׳ ויחי בי״א בחדש.

מולד ניסן ג״י תקנ״ו. תקופת ניסן בו׳ שעות של יום ב׳ שמיני ראשון בי״ד בחרש הוא ערב הפסח. תקופת תמוז בשעה ומחצה של ליל ג׳ פנחס בי״ו בחרש.

שנת י״ו למחזור י״ו לפרט. ה״ש פשוטה.

מולד תשרי הי״ו תתקצ״ד. תקופת תשרי בט׳ שעות של ליל ג׳ בראשית בכ׳ בחורש. שאלה ביום ו׳ וישב בכ׳ בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של יום ג׳ וארא בכ׳ בחרש.

מולד ניסן וכ״ב שנ״ב. תקופת ניסן בתחילת ליל ד׳ השמיני שני בכ״ה בחדש. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של ליל ראשי בכ״ד בחרש.

לידע סדר מהלך השנים יחשוב מולדות ניסן או מולדות תשרי של ב׳ שנים זו אחר זו וידע אם יוכל לקבוע החודש ביום המולד או אם יצטרך לדחות אחד מהן. או שנים יתן לבו ויראה כמה יהיה בין שני הקיבועים וידע זה הכלל או הכלל שכתבתי למעלה בדחיות ז״א קנ״א ובדחיית א״ד תתמ״ו שכת׳ בהן גד״ה בפשוטה כפשוטה והו״ז במעוברת. וכזה הענין ידע כל ראשי חדשי השנה וכל המועדים. ואם מרחשוון וכסליו חסירין או כסדרם או שלמים. נשלם: חזק:

והא לך סדר התקופות והמולדות ושאלה

תקעט. למניין שנת ה׳ אלפים ושנים לבריאת עולם. ושנת ה׳ למחזור רס״ד. ואט״ד. תקופת ניסן בו׳ שעות של ליל ד׳ שמיני שני בכ״ג בחודש תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ד׳ ראשי בכ״ה בחודש.

שנת ו׳ למחזור ג׳. ה״ש מעוברת.

מולד תשרי ד׳ כ״ב תתקמ״ב. תקופת תשרי בט׳ שעות של יום ד׳ נח בכ״ח בחודש׳ שאלה יום ו׳ ויגש בכ״ז בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של ליל ה׳ בא בא׳ בשבט.

מולד ניסן א״ו י״ג. תקופת ניסן בתחילת יום ה׳ ויקרא בג׳ בחודש. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של יום ה׳ חקת בה׳ בחודש.

שנת ז׳ למחזור ד׳ לפרט. ה״כ פשוטה.

מולד תשרי ג״כ תנ״א. תקופת תשרי בג׳ שעות של ליל ו׳ לפני כפור בט׳ בחודש. שאלה ביום ב׳ וישלח כ״ט בכסליו. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של ליל ו׳ ויחי בי״א בחודש.

מולד ניסן ו׳ תתפ״ט. תקופת ניסן בו׳ שעות של יום ו׳ ערב פסח י״ד בחודש. תקופת תמוז בשעה ומחצה של ליל ז׳ בלק בי״ז בחודש.

שנת ח׳ למחזור ה׳ לפרט. ב״ח מעוברת.

מולד תשרי א״ה רמ״ו. תקופת תשרי ט׳ שעות של ליל ז׳ הברכה בשבת של חולו של מועד בכ׳ בחודש. שאלה יום ג׳ וישב בכ׳ בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של יום שבת שמות בכ״ג בחודש.

מולד ניסן דכ״ב שצ״ח. תקופת ניסן בתחילת ליל א׳ ויקרא בכ״ו באדר שני. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של ליל א׳ קרח בכ״ט בחודש סיון.

שנת ט׳ למחזור ט׳ לפרט. ו״ש פשוטה.

מולד תשרי ו׳ ב׳ תתל״ו. תקופת תשרי בג׳ שעות של יום א׳ האזינו בכ׳ בו שהוא יום שני של ראש השנה. שאלה ביום ד׳ תולדות בא׳ בכסליו. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של יום א׳ ויגש בג׳ בחודש.

מולד ניסן ב׳ ו׳ קצ״ד. תקופת ניסן בו׳ שעות של ליל ב׳ צו בו׳ בחודש. תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ב׳ בלק בט׳ בחודש.

שנת י׳ למחזור ז׳ לפרט. ה״כ פשוטה.

מולד תשרי ד׳ י״א תרל״ב. תקופת תשרי בט׳ שעות של יום ב׳ ברכה בי״ב בחודש. שאלה ביום ה׳ וישלח בי״ב בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של ליל ג׳ שמות בט״ו בחודש.

אפילו כשהחדשים מלאים אבל אם יארע בא״ד ותתמ״ה אינו נדחה דאז יהיה מולד ניסן הבא בהי״ג תרמ״א ולא יהיה נדחה. ואין ביניהן כי אם ד׳ ימים. וכן א״ד ותתמ״ו בשנה מעוברת אינו נדחה. שכשתשליך הכ״א תקפ״ט על א״ד ותתמ״ו יהיה מולד ניסן הבא בז״ב שנ״ה ולא יהיה נדחה ויש ביניהן ו׳ ימים כמשפט שנה מעוברת כאשר החדשים כסדרן. וגם אם יארע בג״ד ותתמ״ו אפילו בשנה פשוטה אינו נדחה דמולד ניסן הבא יהיה בוי״ג תרמ״ב וידחו אותו עד למחרת יום ולא יותר. ואין בקיבוע זה כי אם ה׳ ימים. כמשפט שנה פשוטה כשהחדשים מלאים. וגם אם יארע בה״ד תתמ״ו אינו נדחה. דאז יהיה מולד ניסן הבא בבי״ג תרמ״ב ויהיה דחוי עד יום ג׳ ויש ביניהן ה׳ ימים. וגם אם יארע בו״ד תתמ״ו אינו נדחה דמולד ניסן הבא יהיה בוי״ג תרמ״ב וידחו אותו עד יום ה׳. ויש ביניהן ה׳ ימים. זה הכלל פסול י״ג תרמ״ב של מולד ניסן נוהג בכל ימי שבוע ובכל השנים. ופסול י״א קנ״א אינו נוהג אלא בשנה מעוברת וביום ו׳. ופסול דתתמ״ו אינו נוהג אלא בשאין שום עיבור עד ניסן הבא ואינו נוהג אלא ביום א׳. וכנגדן יש ד׳ ענייני דחיות בתשרי. פסול אד״ו כנגד פסול בד״ו. פסול י״ח שעות ביום שהוא מולד זקן כנגד פסול י״ג תרמ״ב. וגם אם יארע מולד תשרי בבט״ו תקפ״ט לאחר עיטר נדחה. והוא כנגד ז״א קנ״א או אם יארע בגטר״ד בשנה פשוטה נדחה והוא כנגד א״ד ותתמ״ו. וכל אלו שפירשנו לרחותם כגון י״ג תרמ״ב וז״א קנ״א וא״ד ותתמ״ו בניסן וי״ח שעות ובט״ד תקפ״ט וגטר״ד בתשרי. כל שכן אם יארע המולד משם ומעלה ביום שיהא נדחה. והצור מעל פנינו דמעה ימחה. והצפוני מעלינו לארץ ציה ידחה.

שמור לך מן הדוב אשר לא יפגע בטלה פן יאכלנו וגם אם ישל בגי בתרים הרחיקהו מעליך וביום השבת אחר המלאה באחת עשרה קנא קנאתי ואם לא תקדיש המלאה בראשון בארבעה תת מועלות משם. הלא זה אוד מוצל מראש ובין שמונה עשרה מפני שיבה תקום וגם בשני בחמש עשרה לאחר המלאה וקטפת מלילות וחרמיש תניף עליהם וביום השלישי אם לא תמלא טרד תמחה והנותרים קה לך ושמחת בחגך. פי׳ שמור לך מן הדו״ב זהו בד״ו אשר לא יפגע בטלה. זה הדש ניסן שטלה עולה בו. דלא בד״ו פסח. בגיי בתר״ם. זהו י״ג תרמ״ב. הרחיקהו מעליך. כלומר דחה אותו. וביום השבת לאחר המלאה באחד עשרה קנ״א קנאתי זהו ז״א קנ״א. לאחר המלאה. לאחר עיבור. קנאתי כלומר אני מקנא בו שהוא פסול. ואם לא תקדיש המלאה. כלומר ואם לא יקדשו כ״ד אדר השני שלא יעברו את השנה בראשון בארבעה. זהו א״ד ת״ת מ״ועלות מישם. חלוק את התיבה תתמ״ו עלות מישם. אם יארע בא״ד תתמ״ו בשנה פשוטה עלות מישם. הסתלק ממנו ודחהו. כי פסול הוא. הלא ז״ה או״ד מוצל מראש. זהו לא אד״ו ראש השנה. מוצל. מופרש. כמו ויצל אלקים את מקנה אביכן. ובן שמונה עשרה מפני שיבה תקום. אם יהיה המולד בי״ח שעות. מפני שהוא מולד זקן תקום ודחה אותו. וגם בשני בחמש עשרה לאחר המלאה וקטפ״ת מלילות. זהו ט״ו תקפ״ט לאחר עיבור. מלילות חלקים. והרמיש תניף עליהם. כלומר כרות ודחה אותו. וביום השלישי אם לא תמלא טר״ד תמחה. זהו גטר״ד. אם לא תמלא. אם השנה פשוטה שאינה מעוברת. תמחה דחה אותו. והנותרים תקח לך. כלומר וכל האחרים כשרין ובהם קבע ניסן ותשרי לתיקון המועדים. ושמחת בחגך. לעולם אין בין קיבוע ניסן לקיבוע תשרי הבא אחריו כי אם בימים אבל בין קיבוע תשרי לקיבוע ניסן הבא אחריו זה הוא הכלל והסימן שלא תטעה. בשנה פשוטה. כשמרהשוון וכסליו הסירין אין ביניהן כי אם יום אחד וכשהן כסדרן. ב׳ ימים. וכשהן שלימין ג׳ ימים. וסימניך הב״ש אב״ג. ובשנה מעוברת שאנו מוסיפין שני ימים בשביל אדר השני שהוא שני ימים אז יש ביניהן כשמרהשוון וכסליו חסירין ג׳ ימים. וכשהן כסדרן ד׳ ימים. וכשהן שלימים ה׳ ימים. וסימניך חב״ש גד״ה. לפיכך הרוצה

אמר שמואל אין תקופת ניסן נופלת אלא או בתחילת היום או בתחילת הלילה [או
באמצע היום] או באמצע הלילה ואין תקופת תמוז נופלת אלא בז׳
שעות ומחצה ביום או בז׳ שעות ומחצה בלילה. או בשעה ומחצה ביום או בשעה [ומחצה]
בלילה. ואין תקופת תשרי נופלת אלא בג׳ שעות ביום או בג׳ שעות בלילה או בט׳
שעות בלילה. ואין תקופת טבת נופלת אלא בי׳ שעות ומחצה ביום או בי׳ שעות ומחצה
בלילה. או בד׳ שעות ומחצה ביום או בד׳ שעות ומחצה בלילה. וזהו אונ״י ואט״ד
שפירשנו למעלה.

אפרש הדחיות ד׳ בניסן וכנגדן ד׳ בתשרי. לא בד״ו פסח. אם יארע מולד ניסן ביום
ב׳ או ביום ד׳ או ביום ו׳. דוחין אותו עד למחרתו. משום דשלישי ליום ראש
חדש ניסן הוי ראש השנה. ולא אד״ו ראש השנה. דאם יארע ראש השנה ביום א׳ הוי
הושענא רבה ביום שבת ושבת אינה נדחית מפניה ואתי לאשתכוחי מצות ערבה וגם אם
יארע ראש השנה ביום ד׳ הוי יום הכפורים ביום ו׳. ואם יארע ראש השנה ביום ו׳ הוי
יום הכפורים ביום א׳ ותרי שבתי בהדי הדדי לא עבדינן משום ירקייא ומשום מתייא.

אחרת. אם יארע מולד ניסן בי״ג תרמ״ב י״ג שעות ותרמ״ב חלקים. אפי׳ ביום שאינו
אלא בד״ו. דחינן ליה. משום דמולד תשרי הבא יארע בי״ח שעות ביום.
כשתשליך ב׳ ד׳ תש״ח על י״ג תרמ״ב. ומולד הבא בי״ח שעות פסול הוא וצריך לדחותו
מפני שאין ב״ד יכולין לקדש את החדש כל אותו יום. שאין הלבנה נראת כל אותו יום.
דשית שעי מכסי סיהרא ולא קרינא ביה כזה ראה וקדש. וכ״ש אם יארע מולד ניסן מי״ג
תרמ״ב ולמעלה דדחינן ליה. אבל אם יארע בי״ג תרמ״ב [צ״ל תרמ״א] לא דחינן ליה דאז
נראית הלבנה חלק אחד ביום מולד תשרי הבא. וקרינן ביה כזה ראה וקדש.

אחרת. זי״א קנ״א לאחר עיבור דחינא. פי׳ אם יארע מולד ניסן ביום ז׳ בי״א שעות
וקנ״א חלקים אם זו שנה מעוברת דוחין אותו עד יום א׳. משום דמולד ניסן
של אשתקד היה ביום א׳ בי״ג תרמ״ב וצריך לדחותו כאשר פירשנו למעלה ודחינן אותו
עד יום ג׳. שביום ב׳ לא היה יכול להיות דלא בד״ו פסח נמצא שאם לא נדחה אותו
עכשיו לא יהיה בין פסח לפסח כי אם ד׳ ימים. וקיימל״ן הו״ז בעיבור פי׳ כשמרחשוון
וכסליו חסירין יש בין קיבוע לקיבוע בשנה מעוברת ה׳ ימים. וכשהן כסדרן ו׳ וכשהן
מליאים ז׳. אבל פחות מה׳ ימים אין יכולין להיות ביניהם בשנה מעברת. אבל אם יארע
בזי״א ק״ן. לא דחינן ליה. משום דמולד ניסן של אשתקד אירע באי״ג תרמ״א. ולא היה
נדחה כאשר פירשנו. ויש בקיבוע ו׳ ימים. וגם אם יארע מולד ניסן בזי״א קנ״א בשנה
פשוטה אינה נדחה דמולד ניסן של אשתקד היה בג״ב שנ״ה ולא היה נדחה ויש בקבוע
זה ד׳ ימים. ואין צריך להיות עוד ביניהן. דקיימל״ן גד״ה בפשוטה כמו שלשו של הו״ז
במעברת. וגם אם יארע באי״א קנ״א אפי׳ בשנה מעוברת אינו נדחה. דמולד של אשתקד
היה ביום ב׳ י״ג תרמ״ב והיה נדחה עד יום ג׳ ולא יותר. ועתה יש בקבוע זה ה׳ ימים.
וגם אם יארע בגי״א קנ״א בשנה מעוברת אינו נדחה דמולד של אשתקד אירע בדי״ג
תרמ״ב והיה נדחה עד למחרתו יום ה׳. ויש ביניהן ה׳ ימים. וגם אם יארע בהי״א קנ״א
בשנה מעוברת אינו נדחה דמולד של אשתקד היה בוי״ג תרמ״ב והיה דחוי עם יום ז׳
ויש ביניהן ה׳ ימים.

אחרת. א״ד ותתמ״ו לפני שנה פשוטה לא נתקיימו. פי׳ אם יארע מולד ניסן ביום א׳
בד׳ שעות ותתמ״ו חלקים אם השנה הבא פשוטה צריך לדחותו עד יום ג׳.
מפני מולד ניסן הבא שאירע בהי״ג תרמ״ב ויצטרך לדחותו עד יום ז׳. שביום ו׳ אינו
יכול להיות דלא בד״ו פסח. נמצא שאם לא נדחה אותו עכשיו יהיה בקיבוע זה ו׳ ימים.
וקיימא לן גד״ה בפשוטה. שאין יכול להיות בקיבוע של שנה פשוטה יותר מה׳ ימים

חלקים. צרף אותם עם הק״ל שעות הרי קמ״ג שעות ור״ס חלקים. וח׳ שעות שנשארו בידך מן הבי״ו הרי קנ״א שעות ור״ס חלקים הקמ״ד שעות עולין ו׳ ימים. הרי ו׳ ימים וז׳ שעות ור״ס חלקים עודפים על השביעיות לר״ס מחזורים וסימניך וזר״ס למחזורים ר״ס. ופירשנו למעלה שהלבנה היתה נזופה ז״ט תרמ״ב. הרי שהיה מולדה הראשון כשנבראת ביום ד׳. בט׳ שעות ותרמ״ב הלקים השלך על אותו המולד וזר״ס נמצא שחל מולד ניסן של תהלת מחזור רס״א בגי״ו תתק״ב. ביום ג׳ וי״ו שעות ותתק״ב חלקים. נחזור לענין הראשון. אם תרצה לדעת מתי תפול תקופת ניסן של תחילת מחזור רס״א. קח ח״ז קע״ה שיתירה חמה על הלבנה לר״ס מחזורים כאשר מנינו למעלה והשלך על ני״ו תתק״ב נמצא שנפלה התקופה בתחילת ליל חמשי שהוא תחילת עשרי ליום המולד. וגם עתה אם תרצה למנות המולד של תחילת מחזור רס״ב השלך בי״ו תקצ״ה על גי״ו תתק״ב נמצא שחל המולד בו״ט תי״ו. ביום ו׳ וט׳ שעות ותי״ו הלקים ופירשנו למעלה שיתרה החמה על הלבנה ד״ח תרס״ג על ו״ט תי״ו. נמצאת התקופה של ניסן נופלת בו׳ שעות של יום ז׳ שהוא תשיעי ליום המולד. וכן תעשה כל שעה שתרצה למנות מולדך תמנה ד״ח תתע״ו לשנה פשוטה. ובכ״ד תל״ח לחצייה. והכ״א תקפ״ט למעוברת וגי״ו קנ״א מן תשרי לניסן לשנה מעוברת. ובי״ו תקצ״ה למחזור שלם ותמצא מולדך. ולדעת תקופתך תמנה בי״ח למחזור ויום רביע משנה לשנה וז׳ שעות ומחצה מתקופה להבירתה. ותמצא תקופתך. וכן הסדר. תקופה ראשונה של ניסן כשנברא העולם נפלה בתחילת ליל רביעי. תקופת תמוז בז׳ שעות ומחצה של ליל רביעי. תקופת תשרי בג׳ שעות של יום ד׳. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של יום ד׳. וסימניך אזג״י. שנה שנייה תקופת ניסן בו׳ שעות של ליל ה׳. תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ה׳. תקופת תשרי בט׳ שעות של יום ה׳. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של ליל ו׳ וסימניך ואט״ד. וכן כל השנים שנה אחת אזג״י. שנייה לה ואט״ד. לסוף ד׳ שנים לבריאת עולם יתירין על הז״ז ד׳ ימים וד׳ רביעיות שהן ה׳ ימים ונפלה תקופת ניסן בתחילת ליל ב׳ ולד׳ שנים שניים כמו כן תשליך ה׳ ימים על תהילת ליל ב׳ ונפלה בתחילת ליל ז׳ ולד׳ שנים שלישיים בתחילת ליל ה׳. ולד׳ שנים רביעיים בתחילת ליל ג׳. ולד׳ שנים חמשיים בתחילת ליל א׳. ולד׳ שנים ששיים בתחילת ליל ו׳. וסימניך דב״ז הגא״ו לכ״ד שנים במצאו. ולד׳ שנים שבעיים שהוא סוף כ״ח שנים היא נופלת בתחילת ליל ד׳. כתחילת ברייתה. וכך היא חוזרת הלילה כל הימים. לסוף מחזור של כ״ה נופלת בתחילת ליל ד׳ כבתחילה. ועל זה שנו חכמים הרואה המה בתקופתה אומר ברוך עושה מעשה בראשית. ועל זה יסד ר״ת חרוזה זו.

יבואון באמונה. לעשרים ושמונה. ליום בו נתמנה. להאיר על ארקים.

ולדעת בכמה בחדש זה הכלל: על ראשון ב׳ תוסיף. ועל שני ג׳ תכסיף. ועל שלישי שכ״ח אב״ג *)[תגליף]. ועל רביעי [פ״ג ע״ב תדליף] ג׳ תעדיף. פי׳ אם נפלה תקופת ניסן ביום ראשון להדש תוסיף עליה ב׳ ימים. ותפול תקופת תמוז בג׳ לחדש. ועל תקופת תמוז תוסף ג׳ ימים ותפול תקופת תשרי בו׳ לחדש. ועל תקופת תשרי שכ״ה אב״ג. פי׳ כשמרחשוון וכסליו שלימין א׳ כשהן כסדרן ב׳ כשהן חסרין ג׳. ועל תקופת טבת תוסיף ג׳ ימים. וזה הסימן שאמרנו דוקא כשהתקופה נופלת באחת מכל שעות הלילה. או ביום באל״ף או בגימ״ל דאזג״י. או באל״ף דואט״ד. אבל כשהיא נופלת ביום ב׳ ו׳ דאוב״ט או בד׳ דואט״ד או בז׳ דאזג״י אז מוסיפין לתקופה שאחריה יום אחד יותר מכל הסימן. שהסימן אינו אלא כשחבירתה נופלת באותו יום עצמו שזו נופלת. אבל כשהיא מדלגת ליום של אחריו צריך יום אחד יותר. והמבין יבין.

*) מה שמוסגר הוספתי על פי נוסחת עברונות בכ״י No. 223 של הביבליאטהעק של מלכות פה ברלין.

אחרות שהיא שנת י"ז למחזור כאשר תצרף. ג"ב תתצ"ט עם ד' י"ו תתרנ"א יעלה הכל לו' ימים וי"ט שעות ותת"ע חלקים וסימניך וי"ט תת"ע לעיבור ששי נפתע. ולסוף ב' שנים שהיא שנת י"ט למחזור שיתירה שנת החמה שנת יכרד"ין כאשר תצרף אותם עם ו' י"ט תת"ע ותוציא מהן חדש העיבור שהיא כ"ט יום והצי ותשצ"ג חלקים לא ישאר בידך מכל יתרון החמה על הלבנה כי אם שעה אחת ותפ"ה חלקים. וסימניך שעה ותפ"ה חלקים לתכלית כל מחזור ומחזור נתערפה. ויש לנו ד' אלפים וט' מאות וע' שנה מבריאת עולם קח מהן ד' אלפים וט' מאות ומ' שנה ויעלה הכל לר"ס מחזורים של י"ט שנה. כיצד הי"ט מאות עולין ק' מחזורים והי"ט מאות ק' מחזורים הרי ל"ח מאות ר' מחזורים. והי"א מאות ומ' שנה ס' מחזורים. הרי לך בין הכל ר"ס מחזורים. צא ומנה שעה ותפ"ה לכל מחזור הר"ס שעות עולין יו"ד ימים וכ' שעות ור"ס תפה"ין תמנה ותעשה מכל תפ"ה חצי שעה שהן תק"ם חלקים ואחר כך תחסור מהן ר"ס נהי"ן מכל חצי שעה נ"ה הלקים. ותעשה חשבונך קצר וק"ל. הר"ס פעמים חצי שעה הן ק"ל שעות. צא מהן ר"ס נהי"ן שהן י"ג פעמים כ' נהי"ן הכ' נהי"ן עולין שעה מצומצמת. הרי שתחסר מן הק"ל שעות י"ג שעות ור"ס חלקים וישארו ק"ו שעות ותת"ך חלקים צרף אותם עם יו"ד ימים וכ' שעות שהיו בידך. סך הכל ט"ו ימים וי"ו שעות ותת"ך חלקים. וסימניך ט"ו י"ו תת"ך לר"ס מחזורים ניתך. צא מהן ז"ט תרמ"ב כי היתה הלבנה ברופנה כשנתלו המאורות לפי שאמרה אי איפשר לשני שמשים שישתמשו בכתר אחד ולא שמשה עד ז' ימים וט' שעות ותרמ"ב חלקים וישארו בידך ח' ימים וז' שעות וקע"ה חלקים. ולסוף נ"ט שנה לפרט שהיא סוף מחזור רס"א כשתצרף עמהן שעה ותפ"ה חלקים הרי לך ח' ימים וח' שעות ותרס"ג הלקים. וסימניך תתתרס"ג לרס"א מחזורים הושג. וכל זה צריך לך לדעת ולמנות כדי להשליך יתרון החמה על מולד הלבנה של ניסן ותדע בכמה בחודש תפול תקופתו ובכמה ביום. אם תרצה לדעת מולד ניסן של שנה שאתה עומד בה תמנה כל העודף על השביעיות משנברא העולם ותשליך כל אותו העודף על מולד ראשון של בראשית ותמצא מולדך. ימות שנת הלבנה שנ"ד ימים וח' שעות ותתע"ו חלקים כאשר פירשנו למעלה. הש"ן ימים הולכים בז"ז. הרי ד' ימים וח' שעות ותתע"ו חלקים העודף על השביעיות וסימניך ד"ח תתע"ו לשנה פשוטה הוקבעו. ובשנה מעוברת שחודש אחד יותר שהוא כ"ט יום וחצי ותשצ"ג חלקים. הכ"ה ימים הולכים בז"ז. הרי שעודף יום והצי ותשצ"ג חלקים. וסימניך א' י"ב תשצ"ג לכל חדש וחדש הוצג. צרף א' י"ב תשצ"ג עם ד"ח תתע"ו הרי ה' ימים וכ"א שעות. ותקפ"ט חלקים. סימניך הכ"א תקפ"ט לשנה מעוברת הק ומשפט. וכאשר תמנה עד תכלית המחזור ד"ח תתע"ו לפשוטה והכ"א תקפ"ט למעוברת תמצא לי"ט שנים יתר על השביעיות ב' ימים וי"ו שעות ותקצ"ה חלקים. וסימניך בי"ו תקצ"ה לתכלית כל מחזור נמצא. חשבון קצר על הבי"ו תקצ"ה ימות שנת החמה שס"ה יום ורביע יום כאשר פירשנו למעלה. השס"ד ימים הולכים בז"ז. הרי יום ורביע העודף על הז"ז לי"ט שנים י"ט ימים וי"ט רביעיות שהן כ"ד ימים פחות רביע. הרי בי"ח יתם על השביעיות למחזור החמה. ב' ימים וי"ח שעות. צא מהן שעה ותפ"ה שיותר מחזור החמה על מחזור הלבנה כאשר פירשתי למעלה וישאר בידך בי"ו תקצ"ה. מעתה תוכל למנות מולדך. צא והחשוב בי"ו תקצ"ה לכל מחזור לר"ס מחזורים. ר"ס פעמים ב' ימים עולים תק"ך ימים. ור"ס פעמים י"ו שעות. הרי ר"ס ימים פחות שלישית הסר מר"ס ימים השליש נשאר קע"ג ימים וח' שעות. צרפם עם תק"ך ימים הרי תרצ"ג ימים וח' שעות. התרצ"ג ימים הולכין ז"ז נמצא ח' שעות עודפות על השביעיות לר"ס פעמים בי"ו. צא ממנה ר"ס פעמים תקצ"ה חלקים. ר"ס פעמים תק"ם הן ק"ל שעות ור"ס פעמים נ"ה חלקים שהן י"ג פעמים כנה"ין. הכנה"ין עושין שעה שלמה. הרי י"ג שעות ור"ס

הכ״א תקפ״ט.	לשנה מעוברת חק ומשפט.	לבט״ו תרי״ב.	משלש לשליש חוייב.
ג״ב תתצ״ט.	לעיבור ראשון הוסט.	וא״ה תשי״ח.	לעיבור שני תמשיח.
אי״ב תשמ״ו.	ליתרון לבנה בעיבור שלישי נרמז.	אי״ד קנ״ב.	לעיבור רביעי הוענב.
רי״ו תתרנ״א.	לעיבור חמשי נמנה.	זי״ט תת״ע.	לעיבור ששי נפתע.
שע״ה ותפ״ה.	לתכלית מחזור נתערפה.	בי״ו תקצ״ה	לתכלית מחזור נמצא.

(תקע״ח) א׳ ר״ג כך מקובלני מבית אבי אבא אין חודשה של לבנה פחותה מכ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה וע״ג חלקים. וקיימ״לן די״ב חדשים יש בשנה.
מנה י״ב פעמים החשבון הזה ותמצא שיש בשנת לבנה שנ״ד ימים וח׳ שעות ותתע״ו חלקים. כשתמנה כ״ד שעות ליום ואלף ושמונה חלקים לשעה. דהכי נקטינן והכי קים לן. ולכך היא נקראת שנה. דמשנ״ה ימים אינו חסר כי אם ט״ו שעות וי״ד חלקים. כ״ש.

אמר שמואל אין בין תקופה לתקופה אלא צ״א יום וז׳ שעות ומחצה. וקיימ״לן דארבע תקופות יש בשנה. נמצא שיש בשנת החמה שס״ה ימים ורביע יום.
כשתמנה ד׳ פעמים צ״א יום וז׳ שעות ומחצה. ותניא נמי בברייתא חודשה של חמה ליתק״ס ל׳ ימים י׳ שעות תק״ס חלקים וי״ב פעמים ליתק״ס עולה שס״ה ימים וז׳ שעות דהיינו רביע יום. כמה יתירה שנת החמה על שנת הלבנה יכאר״ד י׳ ימים כ״א שעות ר״ד חלקים. ולכך אנו צריכים להוסיף על שנה חדש אחד פעמים לסוף שלש ופעמים לסוף שנתים. כדי להשוות שנות הלבנה לשנות החמה כמה שנוכל. לתקן את המועדות שיהא פסח בזמן אביב. ושתהא התבואה מבושלת כדי להביא ממנה העומר. וגם חג הסוכות בזמן אסיפה. כדכת׳ וחג האסיף. כדתניא בפ״ק דסנהדרין על שלשה סימנין מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. שאם לא היינו עושין עיבור כמו שאנו עושים לסוף שנות המחזור שהן י״ט שנים יהיה פסח באלול של חמה וסוכות באדר של חמה. ולכך מעברין אנו לסוף ג׳ ו׳ ח׳ י״א י״ד י״ז י״ט. כי לסוף ג׳ שנים יתירה שנת החמה על שנת הלבנה ג׳ יכארד״ין שעולים ל״ב ימים כ״א שעות תרי״ב חלקים. וסימנך לבט״ו תרי״ב מג׳ לג׳ חוייב. וכאשר נעבר את השנה השלישית ונוסיף עליה חדש אחד שהוא מכ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה וע״ג חלקים. והשתי ידות שעה עולין תש״ך חלקים וע״ג הרי תשצ״ג חלקים הרי כ״ט יום והצי ותשצ״ג חלקים מלבט״ו תרי״ב. הרי שלא ישאר בידך מיתרון החמה על הלבנה לג׳ שנים. כי אם ג׳ ימים וכ׳ שעות ותתצ״ט חלקים. וסימנך ג״ב תתצ״ט. לעיבור ראשון הוס״ט. ולסוף ג׳ שנים כאשר נעבר את השנה הששית ישארו ב׳ פעמים ג״ב ת״ת צ״ט שעולין ו׳ ימים וה׳ שעות ותשי״ח חלקים וסימנך ו״ה תשי״ח לעיבור שני תמשי״ח. ואם היינו ממתינין מלעבר עד ג׳ שנים שלישיים תהא יתירה שנת החמה על שנת הלבנה יותר מדאי לכך אנו ממהרין לעבר לסוף ב׳ שנים שהיא שנה שמינית של מחזור. ובאותן ב שנים עולה היתרון ב׳ יכארד״ין. שהן כ״א ימים וי״ח שעות ות״ח חלקים צרף עמהם והתשי״ח סך הכל כ״ח ימים ומ״ו חלקים וכאשר תוסיף על שנת ח׳ חדש העיבור שהוא כ״ט יום וחצי ותשצ״ג חלקים נמצא ששנת הלבנה תמשוך על שנת החמה יום וחצי ותשמ״ו חלקים. וסימנך אי״ב תשמ״ו ליתרון הלבנה בעיבור שלישי נרמז. ולסוף ג׳ שנים אחרי כן שהיא שנת י״א למחזור ועולה יתרון הג׳ שנים ג״ב תתצ״ט כאשר פירשנו למעלה הסר מהן אי״ב תשמ״ו וישאר בידך שתמשוך על שנת הלבנה יום אחד וי״ד שעות וקנ״ב חלקים. וסימניך אי״ד קנ״ב לעיבור רביעי הוענ״ב. ובשנת י״ד למחזור שהיא ג׳ שנים אחרי כן שעולה כמו כן היתרון לג״ב תתצ״ט צרף אותם עם אי״ד קנ״ב ויעלה בין הכל ד׳ ימים וי״ו שעות ותתרנ״א חלקים. וסימניך ד׳ י״ו תתרנ״א לעיבור חמשי נמנה. ולסוף ג׳ שנים

כ"ג בו. שבט יום ז'. וארא א' בו. בא ח' בו. בשלח ט"ו בו. יתרו כ"ב בו. משפטים כ"ט בו. אדר א' ב'. ויקחו ו' בו. תצוה י"ג בו. וזה הדבר כ' בו. תשא ופרשת שקלים כ"ז בו. ואדר ג' ד'. ויקהל ד' בו. בצלאל ופרשת זכור י"א בו. תענית אסתר יום ב'. פורים יום ג'. פקודי ופרשת פרה אדומה י"ח בו. ותכל ופרשת החדש כ"ה בו. ניסן יום ה'. ויקרא ג' בו. צו י' בו. פסח יום ה'. שבת של פסח י"ז בו. שמיני כ"ד בו. אייר ו' ז'. תזריע א' בו. אחרי ח' בו. אמר ט"ו בו. בהר כ"ב בו. במדבר כ"ט בו. סיון יום א'. שבועות יום ו'. שבת של שבועות ז' בו. נשא י"ד בו. בהעלותך כ"א בו. תמוז ב' ג'. קרח ה' בו. חקת י"ב בו. ובלק בו ביום. י"ז בתמוז יום ה'. פנחס י"ט בו. ראשי ט' בו. אב יום ד'. דברים ד' בו. ט' באב יום ה'. ואתחנן י"א בו. עקב י"ח בו. ראה כ"ה בו. אלול ה' ו'. שפטים ב' בו. תצא ט' בו. תבא י"ו בו נצבים כ"ג בו. תשרי לשנה הבאה ליום ז'. צום גדליה יום ב'. האזינו ח' בו. **חזק.**

הרוצה לידע סדר כל השנה לשבתות ולחדשים ולמרחשוון ולכסליו אם שלימים אם חסירין אם כסדרן אחד הסר ואחד מלא יתן עינו בסימני פסקי הלוח שסידר רבינו נחשון וידע על שנה שהוא עומד בה מהו סימנה או ב"ש או ב"ז או ג"כ או אחד מכל הסימנין. ויעיין פירוש של כל השנה כתוב ומפורש באחד מי"ד סימנין. ושפירשתי הן לקביעות ראשי חדשים הן לסידרא שבכל שבת בכמה בחדש הן לתענית צבור. ופירש הרב ר' יהודה בן הרב רבינו יום טוב הגדול. ולעולם פקיד ופסח. מנו ועצרו. [צומו וצלו קומו] ותקעו.*)

ורבינו יעקב בן רבנא מאיר סידר בשנה פשוטה פקיד ופסח. ובשנה מעוברת סגיר ופסח. ובה"ש מעוברת ובה"ח מעוברת אחרי קודם פסח. וסימן פטיר ופסח. אוחר ופסח. שאילו נצמצם לסגיר ופסח לא מצינו מקום למטות ומסעי להיחלק לשתים שהרי אף בשנת עיבור לא מצינו להם מקום להיחלק אלא בה"ש מעוברת או בה"ח מעוברת. ואתה ידעת כי ראויות הן ליהלק יותר מאלה פקודי וותכל. לפי שהן סדרים גדולים וגם הפטרות נתקנו לצורכם. ואם לא עכשיו אימתי. כך תיקן בצרפת. סדר שאלה יום ס' לתקופה. ויום ס' כלאחר ס'. וס' יום הולכים שבועות לבד ד' ימים. והילכך אם תפול תקופת תשרי ביום א'. תהא שאלה יום ד'. ואם נפלה ביום ב' תהא שאלה יום ה'. וכן כולן. וכיון דשאלה ביום ס' אחר התקופה אלמא מנינן יום שנפלה בו התקופה. דיום תקופה מתחיל. וזה הכלל שאם תפול תקופת תשרי בי' בו והשנה חסירה או כסדרה גם השאלה תהיה ביוד בכסליו. ואם נפלה כמו כן בי"א בתשרי [גם השאלה תהיה בי"א] בכסליו כי כאשר תמשוך התקופה בתשרי תמשוך השאלה בכסליו. אך אם השנה שלימה אז לא תמשוך השאלה בכסליו. כמו שמשכה התקופה בתשרי מפני שמרחשוון מלא ופוחת יום אחד. ואם נפלה תקופה בי"א בתשרי תהיה השאלה בי' בכסליו.

אי"ב תשצ"ג.	לכל חורש וחורש הוצג.	ג"א תק"ו.	לשני חדשים הוצקו.
די"ד רי"ט.	לשלשה חדשים להחריט.	ז"כ תתרי"ב.	לארבעה חדשים להקריב.
ט"ו תשכ"ה.	לחמשה חדשים נמשכה.	ב"ד תל"ח.	לחצי שנה תשלח.
ג"ח קנ"א.	לשבעה חדשים לתקנה.	ה"ה תקמ"ד.	לשמונה חדשים הועמד.
וי"ח תרנ"ו.	לתשעה חדשים הוקנו.	א"ו ש"ע.	לעשרה חדשים הושע.
ב"ך פ"ג.	לאחר עשר חדשים הופג.	ד"ח תתע"ו.	לשנה פשוטה הקבעו.

*) לעיל במחזור ע' 221 ואודות ר' יו"ט הנזכר כאן עיין מה שכ' הרב המבאר במחזור ע' 143 אות מ' ועוד ע' 153 אות a' זו'.

ב׳. נשא י״א בו. בהעלותך י״ח בו. שלח כ״ה בו. תמוז ה״ו. קרח ב׳ בו. חקת ט׳ בו. בלק י״ו בו. י״ז בתמוז למחרת ליום א׳. פנחס כ״ג בו. אב יום ז׳. ראשי בו ביום. הדברים ח׳ בו. ט׳ באב למחרת יום א׳. ואתחנן ט״ו בו. עקב כ״ב בו. ראה כ״ט בו. אלול א״ב. שפטים ו׳ בו. תצא י״ג בו. תבא כ׳ בו. נצבים כ״ז בו. תשרי לשנה הבאה יום ג׳. צום גדליה יום ה׳. וילך ה׳ בו. צום כיפור יום ה׳. האזינו י״ב בו.

זח מעוברת. תשרי וראש השנה יום ז׳. צום גדליה יום ב׳. האזינו ח׳ בו. צום כיפור יום ב׳. סוכות יום ז׳. שבת וסוכות ט״ו בו. שבת דשמיני עצרת כ״ב בו. הברכה ושמחת תורה למחרת ליום א׳. בראשית כ״ט בו. מרחשוון א״ב. נח ו׳ בו. לך לך י״ג בו. וירא כ׳ בו. חיי שרה כ״ז בו. כסליו יום ג׳. תולדות יצחק ה׳ בו. ויצא י״ב. וישלח י״ט. חנוכה יום ו׳. וישב כ״ו בו. טבת יום ד׳. מקץ ד׳ בו. י׳ בטבת יום ו׳. ויגש י״א בו. ויחי י״ח בו. שמות כ״ה בו. שבט יום ה׳. וארא ג׳ בו. בא י׳ בו. בשלח י״ז בו. יתרו כ״ד בו. אדר ו׳ ז׳. משפטים א׳ בו. ויקחו ח׳ בו. תצוה ט״ו בו. [וזה הדבר כ״ב בו]. תשא כ״ט בו ופרשת שקלים בו ביום. ואדר א׳ ב׳. ויקהל ו׳ בו. תענית אסתר מוקדם ליום ה׳. בצלאל וזכור י״ג בו. פורים למחרת ליום א׳. פקודי ופרשת פרה אדומה כ׳ בו. ותכל ופרשת החדש כ״ז בו. ניסן יום ג׳. ויקרא ה׳ בו. צו י״ב בו. פסח יום ג׳. שבת דפסח י״ט בו. שמיני כ״ו בו. אייר ד׳ ה׳. תזריע ג׳ בו. אחרי י׳ בו. אמר י״ז בו. בהר כ״ד בו. סיון יום ו׳. במדבר ב׳ בו. שבועות יום ד׳. נשא ט׳ בו. בהעלותך י״ו בו. שלח כ״ג בו. קרח ל׳ בו. תמוז ז׳ א׳. חקת ז׳ בו. בלק י״ד בו. ראשי כ״ח בו. אב יום ב׳. דברים ו׳ בו. ט׳ באב יום ג׳. ואתחנן י״ג בו. עקב כ׳ בו. ראה כ״ז בו. אלול ג׳ ד׳. שפטים ד׳ בו. תצא י״א בו. תבא י״ח בו. נצבים כ״ה בו. תשרי לשנה הבאה יום ה׳. צום גדליה דחוי ליום א׳. צום כיפור ושבת י׳ בו.

זש פשוטה. תשרי וראש השנה יום ז׳. צום גדליה יום ב׳. האזינו ח׳ בו. צום כיפור יום ב׳. סוכות ליום ז׳ ט״ו בו. שבת דשמיני עצרת כ״ב בו. הברכה ושמחת תורה למחרת ליום א׳. בראשית כ״ט בו. מרחשוון א׳ ב׳. נח ו׳ בו. לך לך י״ג בו. וירא כ׳ בו. חיי כ״ז בו. כסליו ג׳ ד׳. תולדות יצחק ד׳ בו. ויצא י״א בו. וישלח י״ח בו. חנוכה יום ז׳. וישב בו ביום כ״ה בו. טבת ה׳ ו׳. מקץ ב׳ בו. ויגש ט׳ בו. י׳ בטבת למחרת ליום א׳. ויחי י״ו בו. שמות כ״ג בו. שבט יום ז׳. וארא א׳ בו. בא ח׳ בו. בשלח ט״ו בו. יתרו כ״ב בו. משפטים ופרשת שקלים כ״ט בו. אדר א׳ ב׳. ויקחו ו׳ בו. תענית אסתר מוקדם ליום ה׳. תצוה ופרשת זכור י״ג בו. פורים למחרת ליום א׳. תשא ופרשת פרה כ׳ בו. ויקהל ופרשת החדש כ״ז בו. ניסן יום ג׳. ויקרא ה׳ בו. צו י״ב בו. פסח יום ג׳. שבת של פסח י״ט בו. שמיני כ״ו בו. אייר ד׳ ה׳. תזריע ג׳ בו. אחרי י׳ בו. אמר י״ז בו. בהר כ״ד בו. סיון יום ו׳. במדבר ב׳ בו. שבועות יום ד׳. נשא ט׳ בו. בהעלותך י״ו בו. שלח כ״ג בו. קרח ל׳ בו. תמוז ז׳ א׳. חקת ז׳ בו. בלק י״ד בו. י״ז בתמוז יום ג׳. פנחס כ״א בו. ראשי כ״ח בו אב יום ב. הדברים ו׳ בו. ט׳ באב יום ג׳. ואתחנן י״ג בו. עקב כ׳ בו. ראה כ״ז בו. אלול ג׳ ד׳. שפטים ד׳ בו. תצא י״א בו. תבא י״ח בו. נצבים כ״ה בו. תשרי לשנה הבאה ליום ה׳. האזינו ג׳ בו. צום גדליה דחוי למחרת ליום א׳. צום כיפור ושבתו י׳ בו.

זש מעוברת. תשרי וראש השנה יום ז׳. צום גדליה יום ב׳. האזינו ח׳ בו. צום כיפור יום ב׳. שבת דסוכות ט״ו בו. שבת דשמיני עצרת כ״ב בו. הברכה ושמחת תורה למחרת יום א׳. בראשית כ״ט בו. מרחשוון א׳ ב׳. נח ו׳ בו. לך לך י״ג בו. וירא כ׳ בו. חיי כ״ז בו. כסליו ג׳ ד׳. תולדות יצחק ד׳ בו. ויצא י״א בו. וישלח י״ח בו. וישב כ״ה בו. חנוכה יום ז׳. טבת ה״ו. מקץ ב׳ בו. ויגש ט׳ בו. י׳ בטבת למחרת ליום א׳. ויחי י״ו בו. שמות

הש פשוטה. תשרי וראש השנה יום ה׳ האזינו ג׳ בו. צום גדליה דחוי למחרת ליום א׳. צום כיפור ושבת י׳ בו. סוכות יום ה׳. שבת של סוכות י״ז בו. ברכה ושמחת תורה יום ו׳. בראשית כ״ד בו. מרחשוון יום ו׳ ז׳. נח א׳ בו. לך לך ח׳ בו. וירא ט״ו בו. חיי שרה כ״ב בו. תולדות יצחק כ״ט בו. כסליו א״ב. ויצא ו׳ בו. וישלח י״ג בו. וישב כ׳ בו. חנוכה יום ה׳. מקץ כ״ז בו. טבת ג׳ ד׳. ויגש ד׳ בו. י׳ בטבת יום ו׳. ויחי י״א בו. שמות י״ח בו. וארא כ״ה בו. שבט יום ה׳. בא ג׳ בו. בשלח י׳ בו. יתרו י״ז בו. משפטים כ״ד בו. אדר ו׳ ז׳. ויקהו ופרשת שקלים בו ביום. תצוה ופרשת זכור ח׳ בו. תענית אסתר יום ה׳. פורים יום ו׳. וזה הדבר ט״ו בו. תשא ופרשת פרה אדומה כ״ב בו. ויקהל ופרשת החדש כ״ט בו. ניסן יום א׳. ויקרא ז׳ בו. צו י״ד בו. פסח יום א׳. שבת של פסח כ״א בו. השמיני כ״ח בו. אייר ב׳ ג׳. תזריע ה׳ בו. אחרי י״ב בו. אמר י״ט בו. בהר כ״ו. סיון יום ד׳. במדבר ד׳ בו. שבועות יום ב׳ נשא י״א בו. בהעלותך י״ח בו. שלח כ״ה בו. תמוז ה׳ ו׳. קרח ב׳ בו. חוקת ט׳ בו. בלק י״ו בו. י״ז בתמוז למחרת יום א׳. פנחס כ״ג בו. אב יום ז׳. ראשי בו ביום. דברים ח׳ בו. ט׳ באב למחרת ליום א׳. ואתחנן ט״ו בו. עקב כ״ב בו. ראה כ״ט בו. אלול א׳ ב׳. שפטים ו׳ בו. תצא י״ג בו. תבא כ׳ בו. נצבים כ״ז בו. תשרי לשנה הבאה ליום ג׳. צום גדליה יום ה׳. וילך ה׳ בו. צום כיפור יום ה׳. האזינו י״ב בו.

הש מעוברת. תשרי וראש השנה יום ה׳. האזינו ג׳ בו. צום גדליה דחוי למחרת ליום א׳. צום כיפור ושבת י׳ בו. סוכות יום ה׳. שבת של סוכות י״ז בו. ברכה ושמחת תורה יום ו׳. בראשית כ״ד בו. מרחשוון ו׳ ז׳. נח א׳ בו. לך לך ח׳ בו. וירא ט״ו בו. חיי שרה כ״ב בו. תולדות יצחק כ״ט בו. כסליו א״ב. ויצא ו׳ בו. וישלח י״ג בו. וישב כ׳ בו. חנוכה יום ה׳. מקץ כ״ז בו. טבת ג״ד. ויגש ד׳ בו. י׳ בטבת יום ו׳. ויחי י״א בו. שמות י״ח בו. וארא כ״ה בו. שבט יום ה׳. בא ג׳ בו. בשלח י׳ בו. יתרו י״ז בו. משפטים כ״ד בו. אדר ו״ז. ויקחו א׳ בו. תצוה ח׳ בו. וזה הדבר ט״ו בו. תשא כ״ב בו. ויפן ופרשת שקלים כ״ט בו. ואדר א״ב. ויקהל ו׳ בו. תענית אסתר מוקדם ליום ה׳. בצלאל ופרשת זכור י״ג בו. פורים למחרת יום א׳. פקודי ופרשת פרה כ׳ בו. ותכל ופרשת החדש כ״ז בו. ניסן יום ג׳. ויקרא ה׳ בו. צו י״ב בו. פסח יום ג׳. שבת של פסח י״ט בו. שמיני כ״ו בו. אייר ד״ה. תזריע ג׳ בו. אחרי י׳ בו. אמור א׳ בו. בהר כ״ד בו. סיון יום ו׳. במדבר ב׳ בו. שבועות יום ד׳. נשא ט׳ בו. בהעלותך י״ו בו. שלח כ״ג בו. קרח ל׳ בו. תמוז ז״א. חקת ז׳ בו. בלק י״ד בו. י״ז בתמוז יום ג׳. פנחס כ״א בו. ראשי כ״ח בו. אב יום ב׳. דברים ו׳ בו. ט׳ באב יום ג׳. ואתחנן י״ג בו. עקב כ׳ בו. ראה כ״ז בו. אלול ג״ד. שופטים ד׳ בו. תצא י״א בו. תבא י״ח בו. נצבים כ״ה בו. תשרי לשנה הבאה יום ה׳. האזינו ג׳ בו. צום גדליה דחוי למחרת ליום א׳. צום כפור ושבת י׳ בו.

זח פשוטה. תשרי וראש השנה יום ז׳. צום גדליה יום ב׳. האזינו ח׳ בו. צום כיפור יום ב׳. שבת וסוכות ט״ו בו. ושבת ושמיני עצרת כ״ב בו. שמחת תורה למחר יום א׳. בראשית כ״ט בו. מרחשוון א״ב. נח ו׳ בו. לך לך י״ג. וירא כ׳. חיי שרה כ״ז בו. כסליו יום ג׳. תולדות יצחק ה׳ בו. ויצא י״ב בו. וישלח י״ט בו. חנוכה יום ו׳. ויישב כ״ו בו. טבת יום ד׳. מקץ ד׳ בו. י׳ בטבת ו׳ בו. ויגש י״א בו. ויחי י״ח בו. שמות כ״ה בו. שבט יום ה׳. וארא ג׳ בו. בא י׳ בו. בשלח י״ז בו. יתרו כ״ד בו. אדר ו״ז. משפטים ופרשת שקלים בו ביום. ויקחו וזכור ח׳ בו. תענית אסתר יום ה׳. פורים יום ו׳. תצוה ט״ו בו. תשא ופרשת פרה אדומה כ״ב בו. ויקהל ופרשת החדש כ״ט. ניסן יום א׳. ויקרא ז׳ בו. צו י״ד בו. פסח למחרת ליום א׳. שבת דפסח כ״א בו. שמיני כ״ח. אייר ב״ג. תזריע ה׳ בו. אחרי י״ב בו. אמר י״ט בו. בהר כ״ו בו. סיון יום ד׳. במדבר ד׳ בו. שבועות יום

השלמה למחזור ויטרי.

הכ פשוטה. תשרי וראש השנה יום ה'. האזינו ג' בו. צום כפור יום ז'. סוכות יום ה'.
שבת של סוכות י"ז בו. הברכה ושמחת תורה יום ו'. בראשית כ"ד בו. מרחשוון
ו"ז. נח א' בו. לך לך ח' בו. וירא ט"ו בו. חיי שרה כ"ב בו. תולדות כ"ט בו. כסליו יום
א'. ויצא ז' בו. וישלח י"ד בו. וישב כ"א בו. חנוכה יום ד'. מקץ כ"ח בו. טבת ב"ג.
ויגש ה' בו. י' בטבת יום ה' בו. ויחי י"ב בו. שמות י"ט בו. וארא כ"ו בו. שבט יום ד'.
בא ד' בו. בשלח י"א בו. יתרו י"ח בו. משפטים כ"ה בו ושקלים בו ביום. אדר ה"ו.
ויקחו ב' בו. תצוה ופרשת זכור ט' בו. תענית אסתר יום ד'. פורים יום ה'. תשא י"ו בו.
ויקהל ופרשת פרה אדומה כ"ג בו. ניסן יום ז'. ויקרא ופרשת החדש בו ביום. צו ח' בו.
פסח יום ז'. שבת ראשונה של פסח ט"ו בו. שבת שניה של פסח כ"ב בו. שמיני כ"ט
בו. אייר א"ב. תזריע ו' בו. אחרי י"ג בו. אמר כ' בו. בהר כ"ז בו. סיון יום ג'. במדבר
ה' בו. שבועות למחר יום א'. נשא י"ב בו. בהעלותך י"ט בו. שלח כ"ו בו. תמוז ד' ה'.
קרח ג' בו. חקת י' בו. בלק י"ז בו. תענית של י"ז בתמוז דחוי למחרת ליום א'. פנחס
כ"ד בו. אב יום ו'. ראשי ב' בו. דברים ט' בו. ט' באב דחוי למחרת ליום א'. ואתחנן
י"ו בו. עקב כ"ג בו. ראה ל' בו. אלול ז' א'. שופטים ז' בו. תצא י"ד בו. תבא כ"א בו.
נצבים כ"ח בו. תשרי לשנה הבאה יום ב'. צום גדליה יום ד'. וילך ו' בו. צום כיפור
יום ד'. האזינו י"ג בו.

החז מעוברת. תשרי וראש השנה יום ה' האזינו ג' בו. צום גדליה דחוי למחרת יום א'.
צום כפור ושבת י' בו. סוכות יום ה'. שבת של סוכות י"ז בו. הברכה ושמחת
תורה יום ו'. בראשית כ"ד בו. מרחשון ו"ז. נח א' בו. לך לך ח' בו. וירא ט"ו בו. חיי
שרה כ"ב בו. תולדות יצחק כ"ט בו. כסליו יום א'. ויצא ז' בו. וישלח י"ד בו. וישב
כ"א בו. חנוכה יום ד'. מקץ כ"ח בו. טבת יום ב'. ויגש ו' בו. י' בטבת יום ד'. ויחי י"ג
בו. שמות כ' בו. וארא כ"ז בו. שבט יום ג'. בא ה' בו. בשלח י"ב בו. יתרו י"ט בו.
משפטים כ"ו בו. אדר ד' ה'. ויקחו ג' בו. תצוה י' בו. וזה הדבר י"ז בו. תשא כ"ד בו.
ואדר ו' ז'. ויפן ופרשת שקלים בו ביום. ויקהל ופרשת זכור ח' בו. תענית אסתר יום
ה' פורים יום ו'. בצלאל ט"ו בו. פקודי ופרשת פרה אדומה כ"ב בו. ותכל ופרשת
החדש כ"ט בו. ניסן יום א'. ויקרא ז' בו. צו י"ד בו. פסח יום א'. שבת של פסח כ"א
ב'. שמיני כ"ח בו. אייר ב"ג. תזריע ה' בו. אחרי י"ב בו. אמר י"ט בו. בהר כ"ו בו.
סיון יום ד'. במדבר ד' בו. שבועות יום ב'. נשא י"א בו. בהעלתך י"ח בו. שלח כ"ה בו.
תמוז ה"ו. קרח ב' בו. חקת ט' בו. בלק י"ו בו. י"ז בתמוז למחרת יום א'. פנחס כ"ג בו.
אב יום ז'. ראשי בו ביום. דברים ח' בו. ט' באב למחרת יום א'. ואתחנן ט"ו בו. עקב
כ"ב בו. ראה כ"ט בו. אלול א' ב'. שופטים ו' בו. תצא י"ג בו. תבא כ' בו. נצבים כ"ז
בו. תשרי לשנה הבאה יום ג'. צום גדליה יום ה'. וילך ה' בו. צום כיפור יום ה'.
האזינו י"ב בו.

התוספת הזאת, אשר בשם "השלמה למחזור ויטרי" קראתיה, נמצאת בסוף הכ"י, ועפ"י מקרה לא באה לידינו עד אחר כלות הדפסת המח"ו, כי לא העתיק אותה מעתיק הכ"י בעד חברתנו, ואף גם לא הודיענו את הדבר הזה. והנה ראיתי תועלת רב לציין את מספר העמודים למטה כפי המח"ו, כי "ההשלמה" היא המשך המח"ו, ומלבד זאת ציינתי גם למעלה בכל עמוד ועמוד מספר חדש על הסדר.

יש להתבונן על חלוק סדרי השבוע, כאשר הוא ערוך לפנינו "בההשלמה" הזאת, השונה מהחלוק הנהוג אצלנו, ועי"ז נקראו גם סדרים אחדים בשם חדש. מקור השנוי הזה הוא חלוק הדעות אשר דברנו אדותיו להלן צד 6. מלבד שני השמות הנזכרים שם (ר"ת נזכר גם צד 9) עוד יש לשים לב על השם שלמה אשר בראש תיבות הסימן למועדים (צד 11). — שנת ד' תתק"ב (1142) אשר בצד 12, והוא התחלת חשבון השנים, אינו מורה על ימי חיי המחבר או הסופר, כי היא נבחרה להשתמש בה אחר ר' אברהם בר חייא, אשר התחיל בספר העבור (הוצאת פיליפובסקי צד 115) את חשבון השנים מזמנו, היינו מתחלת מחזור רנ"ח (רנ"ח × י"ט עולה לסך ד' תתק"ב = 1142). ויותר נראה, כי המחבר רמז את זמנו בצד 8 בהזכירו שם את שנת ד' תתק"ע (1210). בלוחות העבור אשר בכ"י בודליאנא סי' 1100, אשר בו נכלל הנוסח האחר מהמח"ו (לדעת מי שקדמני, וכאשר הראתי לדעת אין זה מח"ו כלל) נזכרת השנה 1208, ומספר מאוחר נזכרו בו גם השנים 1288—1332, עי' בהערותי למחזור ויטרי בשם "לקוטי בתר לקוטי". לא כן השנים הנזכרות בלוחות העבור בכ"י בודל. סי' 692, כאשר עוד נראה להלאה, כי נחוץ יהיה לדבר עוד דברים אחדים ע"ד תוכן הענינים הנכללים בכ"י הזה למען הסיר כמה טעיות ושגיאות אשר נפלו בענינים אחדים, ועל כן נשוב ונדבר על חלקי הכ"י הנוגעים לענינו במרוצת מאמרי זה.

מפתח הפיוטים במחזור ויטרי.

(הפיוטים המצוינים בציון כוכב (*) נמצאים גם בקונטרס הפיוטים).

אצל אחיתופל שהשפיל עצמו בשני דברים כדיי לאדם להכניע. — שורה 15. ולעסוק בתורה בשמה. שורה 17 עלמא ומסני. —

צד 558 שורה 10. ולא דנין אותו. לא מעיד ולא מעידין אותו כצ"ל כבכ"י. — שורה 21. מלמד שהגר. שם. ואף ישראל ממזר ועבד פסולים. — ש' 22 שלא יהא פסול אלא ראוי כצ"ל כבכ"י. — שורה 23. מלך בסנהדרין ואם נפש אדם לומר הכנס. — שורה 33. בגדי שש ופאר מגבעות לכבוד ולתפארת ופאר תספורת.

צד 559 ש' 5 ולהיות קדוש שנאמר. — ש' 14. לההוא תלמידא דהוה. — ש' 15. ועוד — מרפא שורה 16 ליתא. — שורה 20. ואף — החופה שורה 21 ליתא. שורה 27. במקום „ומתהור" איתא „ומתחרר".

צד 560 שורה 1. בא וראה כמה קשה. — שורה 3. ועל איתמר מדוע לא אכלתם וגו' כיוצא בו שמעו נא המורים וגו' וכת' ויך את הסלע אף כאן הוא ויקצוף משה על פקודי החיל ויאמר אלעזר הכהן מלמד. — שורה 9 שמקרים — והוא שורה 10 ליתא. — שורה 11—22 מכל אדם והכתוב מעיד מכל מלמדי. — שורה 25. לזכות ולחובה מכריעו לזכות שמתוך כך הכל אוהבים אותו. — שורה 29. רווהא שמעתתא והיה ר' יוחנן משבח בר' שמעון בדבר הזה כדמפרש בהשוכר את הפועלים. — שם. שאינו — ע"א ש' 30 ליתא. שם. בנ' שאכלו אצל ליטעם איתמר. — שורה 31. וביציאות — ובעדיות ליתא. שורה 32. בשם אומרו שכל תלמיד שאמר דבר מפיו בעולם הזה שפתותיו רוחשות בקבר שנ' דובב שפתי ישנים כמפורש בגמ' דשקלים וביבמות ובעוד ששבח הוא לאדם שאומרים דבר שמועה מפיו ואם נטל עטרה בעצמו עונשו גדול שכן מעכב את הגאולה שבזכותו הגאולה ממהרת לבא שנאמר ותאמר אסתר במעשה בנתן ותרש ואע"פ שאין כאן ראיה לזכות מ"מ למדנו שעל ידי שתלת הדבר בבעלה נתגלגל הדבר שבאת לידי גאולה ומתוך זה נאמר מה נעשה יקר וכו'.

צד 561 שורה 15. במדרש משלי ותנא דבי אליהו פותח ומוסיף על המעלות כי חיים הם. — שורה 26 בלמען — כמו צד 562 שורה 1 ליתא. — שורה 2—4. ואין צריך לומר חש בראשו שנ' כי לוית חן הם לראשך ולא עוד אלא שמגינה עליו שאין יסורין באין עליו שנ' תמגנך ולא עוד אלא שהכל מאשרין אותו שנ' ותומכיה מאושר. עץ חיים סם חיים ועץ החיים בתוך הגן. ולא עוד אלא שמושבתו לשלום. — שורה 8 ודבריו נשמעים בה כדי לרוץ בפניו ועוד שהתורה מיינעתו כמו שאמר לו ר' יוחנן לר' שמעון בן לקיש יאי חילך לאורייתא בהשוכר. שם שנאמר — ממנו ליתא. — שורה 11 לוייה וצוות שולין = solaz[1]). — שורה 12 ואני לומר אותם. — ש' 13 פורפרליר ב'[2]) = pourparler.

צד 563 שורה 3. חמשה קניינין במחזורים וכמו כן מצאתי בתנא דבי אליהו אברהם שהוא אחד מחמשה קניינים שקניתי בעולמי וראיתי. — ש' 4 שמוציא. — שורה 8—16 בשנים רבים. — שורה 25. ובלה בה — אלהים שורה 26 ליתא. — שורה 27. לזיע תרגם. שם. שאין — עליה ליתא. — שורה 31. שמעתי אני הכותב — חייבין צד 564 ליתא.

---

1) עיין לעיל דף 196 בהערה. — 2) ב' או בל' = בלעז.

צד 550 שורה 7. שנים הללו מכאן לתלמיד שאם לא ראה סימן יפה במשנתו שוב אינו רואה הא למדת שמחמש שנים הוא זמן לימוד. — שורה 10. חוזר ולומד סברא הוא התלמוד שלנו — שורה 12—16 משובש בכ"י. — שורה 20. ויקחו — כיצד שורה 22 ליתא. — שורה 36. ולבי מחכים. והרי לא . . . מבן ס' שמא תאמר שאין מענישין אותו. (א"א מה שהביא המפרש מלוי בן יעקב שנקרא איש בהיותו אז י"ג שנה ע"ג במפרש לנזיר דף כ"ט:).

צד 551 שורה 2. ואילך זו מיתת כל אדם. — שורה 4. שאע"פ שאמר. — שורה 6. ואע"ג — עבידנא שורה 9 ליתא. — שורה 14. בן עשרים — עצמותיו כו' ש' 21 ליתא. — ש' 27 ומשה — רבם ש' 28 ליתא. — ש' 29 והיינו — שנין ליתא. — שורה 31. פירושו חכמים במסכת משקין.

צד 552 שורה 3. כמו — גובריה שורה 7 ליתא. — שורה 8 וכפוף כקוף. — שורה 21. וקמפריש — שנויה שורה 22 ליתא. שורה 23. ועלה — עקיבא. ליתא. — שורה 26 היאך תקע דעתך. עיין שם בהערה.

צד 553 שורה 2. עליו חביריו על ר' עקיבא. — שורה 4. ופונם — בהמה ש' 8 ליתא. — שורה 18. א"ר אבא מאחר שלמיתה הן עומדים. שם כי — הבא שורה 26 ליתא. ואח"כ איתא ר' חנניא או' כבר פירשתי בראש פרק ראשון (ע"ש) שאין בבא זו מסכתא אבות אלא משנה היא במסכת סנהדרין בפרק הן הלוקין ולפי שיש בו סיום נאה נהגו העם לומרה בסוף כל פרק ופרק.

צד 554 שורה 6 תיבת „כך" ליתא. — שורה 7—11. איפשר לומר שהיה שונים לפי שבדברי שמואל הקטן היה שא' בפרק הראשונים בנפול אויבך אל תשמה ואותה בבא היו רגילין אותה הם לשנותה בסוף בעשרה . . . כמו שמצינו בסוף המחזורים . . . והנהינו לומר בשבת. — שורה 12. היא ובלשון — הברייתא ליתא. — ש' 13. משנת ר' אושעיא ור' נתן ובר קפרא ושמואל ותניא ר' נתן אומר. — שורה 18. לצוות שולין בלי = solaz[1]). — שורה 22. ואני הכותב — ירושלמי שורה 24 ליתא. שורה 29 משורת הדין. ישר הוא מעין חסידות עושה צדקה ומשפט ומתהלך במשרים שנכנס אף לפנים משורת הדין.

הפירוש על פרק ששי בכ"י הוא כמעט כפירוש אשר נדפס אצלנו בשם רש"י והשינוים אשר בינו ובין הפירוש במח"ו נערכים כאן על ידי:

צד 555 שורה 2. ונהנין — ליאטיר ב' שורה 3 ליתא. — שורה 4. וכדאמרינן — בפניהם שורה 5 ליתא. — שורה 11. ומההיא — הכמה שורה 12 ליתא. שם. לשון — רזי לי שורה 13 ליתא. — שורה 24. בתחילה — נובעים שורה 15 ליתא. — שורה 16. ומרוממתו — פשעיו שורה 17 ליתא.

צד 556 ש' 5. „ויוצאה" במקום „ונמצאת". - כרוה (ולא „ברוה"). שהוא כאדם הקורא. שורה 6. ולשון בת — אצלו שורה 7 ליתא — שורה 10. לשמים — מנורה שורה 12 ליתא. — שורה 14. לא דבר שלמה. — שורה 18. ותרוממך ובין נגידים תושיבך. — שורה 20. ומשניתנה — וממתנה נחליאל שורה 21 ליתא. — שורה 32. ואית דאמרי — תורה כו' צד 557 שורה 2 ליתא. — שורה 4 להשפיל את עצמו או אפילו אות אחת שכלפי גדולתו

---

[1]) וכן לועז רש"י תיבת צוות בברכות ו': שבת ל': ב"ק ט': ועיין להלן דף 197.

צד 541 שורה 3. ולפי — קבלתי שורה 5 ליתא. — שורה 6. אשקניישמנט ב׳. — שורה 7. „שקורין גרייפא" ליתא. וברש"י קרושין כ"א: ג"כ גרייפא בלעז של מכתב והוא graifa = Griffel. — שורה 8—9. טילפין וצפרירין וטיהרירין[1]. — שורה 10. „הקודש" ליתא. — שורה 13. טניילש בל׳ = tenaille. — שורה 14 מלקחיים ובל׳ אשכנז ציואננא = Zange. שורה 26. שדומה לכלי שלא. שורה 27. גלימא ולשון וינלום דאליהו.

צד 542 שורה 16. אינו מדבר זה משה שנא׳ וידבר אהרן את כל הדברים וכי מי ראוי לדבר הוי אומר זה משה ששמע מפי הגבורה אלא כך אמר משה אי אפשר.

צד 543 שורה 9. כדכת׳ ונתן ה׳ לך לחם צר. — שורה 21. במקום „שבסאה" איתא „שבמדה". — שורה 27. שאם — שמים שורה 28 ליתא. — שורה 30. א"ר יוסי אע"פ.

צד 544 שורה 1. והא —קיבלת שורה 3 ליתא. — ש׳ 12. במקום „שלבו" איתא „שלכך". — שורה 14. עד שתהא גומה כוסך או עוטף טליתך. שורה 21. דיש אם — סנהררין שורה 22 ליתא.

צד 545 שורה 12. שבשלישית והם לא נתנו ומניין שמעשר עני נוהג בשלישית שנאמר. — ש׳ 16. לירושלים לבר ממעשר ראשון כצ"ל. — ש׳ 33. „אין" אנו גורסין זו מרה בינונית". — ש׳ 34. שוה היא זו שאינו לא מטיב ולא מריע. שאינו „נמנה" כצ"ל במקום נהנה" בנדפס.

צד 546 שורה 4 דשנוריין desnuriz = ungezogen. — שורה 8. ומארצו יצאו. שלי ושלך שלך חסיד להנאותו. שורה 25. תמיד. רשע שמותך.

צד 547 שורה 2 ליתא. — שורה 7 אשפונייא (eponge = Schwamm. — שורה 8. אונטונייר (entonir = Trichter). — שורה 12. וקופא והולך בטעמי שמועתו. — שורה 30—31 ליתא.

צד 548 שורה 14—15. עד בר ינום ולא ימלט בו. זכות הרבים תלוי בו שנאמר צדקת ה׳ עשה במשה כת׳ סים המקרא ודורשיהו צדקת ה׳ ומשפטיו של ה׳ שעם ישראל מתנהגין בהם עשה אותם מחוקק האמור למעלה והוא משה. — שורה 17. ושלשה דברים אחרים תלמיד של בלעם.

צד 549 שורה 5. ויש תימא — הוי שורה 8 ליתא. — שורה 12 עז כנמר. אנגריש ב׳ engri = Leopard. — בכ"י אחר משנת יהודה בן תימא איתא משנת הוא היה אומר עז פנים לגיהנם. שנאמר העז איש רשע בפניו וכן ישובו רשעים לשאולה כן דרך תשובתן של רשעים כל מה שהולכין ובאין סוף תשובתן לשאול מרטורין בל׳ ובוש פנים לגן עדן כמו שפירשו חכמים שכל אדם שיש לו בושת לא במהרה הוא הוטא כדכתיב לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ומשנת בן בג בג אומר. — שורה 17. הוא היה אומר בן חמש. — שורה 22—25. ברוב - למקרא ליתא ובמקומם כתיב: שמואל הקטן אמרה וכדי לסמוך העניין סידרן בבית הכנסת לומר למעלה מזו שמואל הקטן או׳ בן חמש שנים למקרא שכן מצינו בערלה. שורה 29. שכן — בכתובות צד 550 שורה 1 ליתא.

[1]) מזיקי וטלני וצפרירי וטיהרי ע׳ בתרגום לשה"ש ד׳ ו׳:

המדפיסים הגיהו פרוזדור נגד כונת המחבר. ולפי זה מה שכתב צונץ בספרו זינאגאגאלע פאעזיא ע׳ 426 שיש חורזים, דוד ודור, אין לו יסוד ע״ש. — פורקא = Portico, porche. פלייץ = palais. — ש׳ 7—19 בקצור ובשנוים. — ש׳ 19 רפריידמנט = refroidement, Abkühlung. — ש׳ 34. מפני שמתבייש משתדר כמו הוות משתדר להצלותיה. ומן כך דרש - הדבר צד 531 שור׳ 5 ליתא. — שורה 7. לנחמו ורוה הקדש משיבה אל תאיצו. — שורה 11. המתין שעה. — שורה 12. אמר הק׳ הואיל והתחננת והמתנת. — ש׳ 25. כאותו — מפרש צד 532 שורה 2 ליתא. — ש׳ 4. נ״ל הכותב — זרק ש׳ 6 ליתא. — שורה 6—12 בקצור ובשנוים. — שורה 8. קלף העשוי מעשבים וי״א הוא עשוי מן צמר גפן. — שורה 9. קוטון = Baumwolle, coton. — שורה 11. שלא למד אבל אם למד מזקין ומוסיף. ומכאן עד עשייתם שורה 21 ליתא. — שורה 30. אל תסתכל — המים צד 533 שורה 5 בשנוים. — שורה 21. תמה לי — לשעבר שורה 26 ליתא.

צד 534 שורה 1—24 בשנוי לשון ובקצור.

צד 535 שורה 16. עד שהביא — כולו שורה 19 ליתא. שורה 26. שם — מכולן שורה 27 ליתא. — שורה 28. בן הורקנוס — לחמך צד 536 שורה 7 ליתא. — שורה 13 צ״ל בים עשרה מכות. — שורה 16 „כמשנה דווקנית שהוגה“ ליתא. — שורה 18. ולכך — כ״ש שורה 32 ליתא. — ש׳ 26. תבלעמו ארץ אינו מן המנין. גרסת הכ״י נכונה. שם. במקום „מכות“ איתא „ניסים“. — שורה 21 גזרים נטל משה מטהו והטילו לתוך הים ונעשה הים גזרים וכו׳ גרסת הכ״י נכונה. — שם במקום „וכן הוא אומר“ איתא „היה שני“. — שורה 32. מן „מדברות“ השני עד אתה פוררת נשמט מכ״י.

צד 537 שורה 1. סלעים וכן היה. — שורה 2 יבשה וכן היה. — שורה 3. במקום „וקלטן“ איתא „וליהטן“. — שורה 4. וסימן[1] גנ״ז מט״ף ס״ע (ונוסח הסימן בפירוש ויטרי הוא נכון כי בתוכו הר״ת: גזרים. בקעים. טיט. נקבים. מדברות. פירורן. סלעים. יבשה. נודות. נורות). — שורה 8 בפי יש — דר׳ נתן ליתא. שם. אילו הן שנים בים. בכ״י נכון. — שורה 19. „אף כמשנת ר׳ נתן“ ליתא. — שורה 27 צ״ל ובתבערה ובמסה. — שורה 28. ותרגום — להבין ליתא.

צד 538 שורה 6. סימנים[1]) הפי״ל (הפילה). התעי״ל (התליע). קר״י (קרי לכהן גדול). זבוב (זבוב במטבחים). בוב״ח (בעומר וב׳ חלות וכו׳). נצ״ח (נצח הרוח). עומ״ד (עומדים צפופים). מזי״ק (= הזיק נחש). צ״ר (צר לי המקום). לא הפילה וכו׳. — שורה 15. ואעפ״י — טמאות שורה 18 ליתא.

צד 539 שורה 1. יערכנו ולפי שלא היה להם חשבון היו משמרין אותו יותר משאר קרבנות. — שורה 3. במקום „דרכס“ איתא „דינים“. שורה 4. בשלשה ובעניין זה אתה מוצא עשרה. שורה 19. במקום „בתמיה“ איתא „אתמהא“. — שורה 25. לפני הרוח מה שאי אפשר בשאר עשנים. — שורה 28 ליתא.

צד 540 שורה 17. במקום „שדברה בו“ איתא „שנברא“. — שורה 21. במקום „הדורות“ איתא „האבות“. — שורה 22 במקום „חיפשו“ „תפשו“. — שורה 28. של משה ולי נראה שלכך קראו מטה אלהים שהקוק עליו שם המפורש י״י צבאות ועוד מצינו בספר זרובבל שהיה מטהו.

[1]) בסימנים כאלה השתמש ריב״ש גם בס׳ האלקושי במחשב זמן הרחיות.

ולחלוחית צר 518 שורה 26 ליתא. — שורה 22. אשטנט = estant,
ausbreiten. — שורה 30. ולמד הרבה ולכך קראו לו חסמא שנתחסם
ונתאמץ ונעשה חסון בתורה.

צר 519 שורה 8. „במסכת יומא" ליתא. — שורה 12. שני דברים קינין ופתחי נדה.
שם. היאך — זבה שורה 14 ליתא. שם. ושם אנו—הדין שורה 25 ליתא.
שם. שורה 29 כדמפורש בביאור ר' סעדיה של ספר יצירה. —

צר 520 שורה 7. פרפראות לחכמה סידר רב נתן בערוך לשון פורפירון שם בגד
ארגמן. — שורה 10. העמים והכל מפורש בפרק א"ר עקיבא. — ובלשון
ערבי— נרירתא שורה 16 ליתא. שורה 28. היושבין — למעלה צר 521
שורה 4 ליתא. — שורה 7. כל — הדברים ש' 10 ליתא. — שורה 13.
שאינו — נקרא עשיר שורה 15 ליתא. — שורה 19. ואין לך— של הק'
שורה 23 ליתא. — שורה 32 — צר 522 שורה 12. מצוה הנראה בעיניך
קלה עשה ברצון כמצוה גדולה עבירה קלה ברח ממנה כאילו היא חמורה
(ותו לא). — שם. שנו רבותינו — שבקלים שורה 15 ליתא. — שורה 16.
וזהו. שאמרנו — אצל גאוה שורה 25 ליתא. — שורה 18 שרא = sarà.

צר 523 שורה 1. כרכתיב — השמש שורה 6 ליתא. — שורה 9. ופר"ח — בה
שורה 27 ליתא.

צר 524 שורה 6—9. ומה שנהגו עתה ליטול שכר לפי שמצינו באגדה שהם שכר
ביטול ושכר שימור ושכר פסוקי טעמים. — שורה 10. והכי — בהבדלה
שורה 15 ליתא. — שורה 23. ובירושלמי — אחריהם שורה 31 ליתא. —
שורה 32. ועד עולם על יריאיו מפורש למעלה. ומכאן עד העולם מבזים
אותו צר 525 שורה 2 ליתא. — שם — שורה 9. שחושך עצמו מתרעומות
ומתפשר עמו אז טוב לו ע"א החושך עצמו מן הדין כדאמר רב ברעות. —
שורה 13—18. להשמט ולהפרד תבא עליו ברכה שהרי כל השומעין שבועת
שקר נענשין והמטיל עליו. — שורה 19. והגס — לדיין שורה 35 ליתא.

צר 526 שורה 6. דכתיב—להפך שורה 10 ליתא. שורה 12. ואף — ננעו שורה 14
ליתא. שם. שנו—מדברי תורה שורה 15 ליתא. — שורה 21—25. קטינור
מלשון שני ילפתו ארחות דרכם. כתרים בפורענות למחזיקים במנן כך שמן.

צר 527 שורה 6. ככבוד — בו שורה 7 ליתא. — שורה 11. במשנת — כמותו
שורה 13 ליתא. — שורה 20. ובסנהדרין — מציאות שורה 29 ליתא.

צר 528 ש' 2—7. שהיה לך לחקור ולהבין לפני רכך יפה יפה (ותו לא). — שורה
10—23 שלשה—משמן טוב ליתא. — ש' 27 — צר 529 ש' 4. בסגנון
אחר ובקצור. — שורה 4. שהחזיר — הרב שורה 15 ליתא. — שורה
16—22. שלוות רשעים כלומר אין לנו שלומים כרשעים גמורים שנאמר
ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו ואף לא מיסורי הצדיקים כלומר אותן
יסורים הבאין עלינו אינו ייסורין של אהבה אלא ייסורין של פורענות הם. —
שורה 30. מי שנעשה — ירוע שורה 32 ליתא.

צר 530 שורה 5. לפרוזדור הדלת וכו' (א"א לפי זה הנוסח פרוזדוד בר"לת כאשר
הוא לפנינו נתהווה ע"י טעות המעתיק ששגה ברואה תיבת הדלת והבין
שהכונה הוא שצ"ל פרוזדוד בדל"ת. ואיפשר שגם מחבר הסליחה יעזב
רשע (בשפתי רננות 133b) נפל ברשת טעות זה בחרוז: זכר נא אחריך
ביום תושד שרור, לכן שוב והתקן עצמך בפרוזדור, שהוא כתב בפרוזדור, אך

— 31. וידבר אלי וגו׳ וסיים בשלהן. — שורה 37. פעמים שהם נאים ופונעים. — פיאש = Feés.

צד 508 שורה 6. ולא עוד — בהשותפין שורה 21 ליתא.

צד 509 שורה 3. כמו שמצינו — לפני הק׳ שורה 5 ליתא. — שורה 5. נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו מניין לאחד שנ׳ בכל מקום שתרבר בדברי תורה אבא אליך וברכתיך — שורה 12 ליתא. — שורה 16 כלומר — נתננו שורה 19 ליתא. — שורה 22—27. ר׳ עקיבה אומר המהלך בדרך ואפילו שרוך בני ארם לראות אנא ואנא ומפסיק משנתו ואומר מה נאה אילן זו ומה נאה שדה זו ניר הוא שדה קצורה וחרושה כדי שלא תתקשה ובלע׳ ארבונץ (צ״ל קרדונץ = chardons, Disteln). — שורה 27. שנבר״א ושורה 32 יינבראי = genièvre, Wachholder. — שורה 30. אותם — קאמר צד 510 שורה 8 ליתא. שם. בדבר מועט כזה. — ש׳ 12. משום — להזיק שורה 14 ליתא. — שורה 21. תקפה — חמרא שורה 24 ליתא.

צד 511 שורה 11. מהו אומן אלא. — שורה 14. ואין. — וקוברת שורה 15 ליתא. — שורה 18, שהקדים לעשות מה שלא שמע. — שורה 19 רוח שמתקרב ואהוב לבריות רוח המקום נוחה הימנו.

צד 512 שורה 7. או כיששכר — הבא שורה 10 ליתא. — שורה 15. מה לי לדרוש ואחות. — שורה 27 ולפי — בידו תורה צד 513 שורה 6 ליתא. — שורה 21—31. בכ״י בקיצור. — שורה 31. קורביאה corbeau, = corbiau. = Gerichtsdiener. גבוייש = gabois, Spötterei. במקום „כלדירא״ בלדיי והוא baudir, baude ר״ל lustig, ausgelassen.

צד 514 שורה 4. ומקמי — נדר שורה 7 ליתא. — שורה 9—13. חיבבו שנברא בצלם בפני עצמו שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו בורר לו צלם בפני עצמו ולא בצלם בהמות והיות ועופות וכל האומר בצלמו של יוצרו חיישינן שמא מין הוא. כלי חמרה . . . שנאמר וכלי יקר שפתי דעת. עיין שם בהערה כי לפי זה אין לחפש עוד אחר מקום המקרא. — שורה 20. הכל צפוי והרשות נתונה לעין בוראינו לראות במעשה אדם. — שורה 22. וכשבא — דר׳ ישמעאל שורה 29 ליתא. שם ובטוב העולם נידון הקב״ה צופה לזכיות ולא לחובות ודנו לפי זכות כדכתיב תכין וכו׳.

צד 515 שורה 9. מכאן עד סוף הדף בקצור גדול ובשינוי. — שורה 20. צ״ל בחילמאי. במקום ד׳ לווחין צ״ל כ״ד לוחין כאשר הוא באיכה רבה א׳ סי׳ י״ד וע״ג בירושלמי מעשר שני פרק רביעי כתיב תרי עשר לוחין. — שורה 28. בכ״י שפירא הנוסח כך הוא: והנבאים מחזירין בכל יום לדעת אם ישוב בתפלה ובתשובה אם לאו נפרעים ממנו במלא[ות] ספקו יצר לו. בין בדעתו לעשות תשובה בין שלא בדעתו לעשות תשובה כיון שנתמלא ספקו וסאתו יצר לו והדן דין אמת הק׳ [דן] את עולמו אמת. והכל מתוקן לסעודה הוא יום מיתה שהכל מתים כשם שבני אדם [ל]סעודה נכנסין הכל בפתח אחד וסוף שבין כל אחד לפי טובו וכולן מתין ואיש לפי פקודיו יותן נחלתו ובאגרה בסוף שואל (שבת קנ״ג) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. — ש׳ 26 כמו - לגנותו ליתא.

צד 517 שורה 6. דרך ארץ — חכמה שורה 7 ליתא. — שורה 6. נורטורא = nouriture, Erziehung. — שורה 8. דכיון — שמים שורה 10 ליתא. — שורה 13. ואומר — ששמע שורה 18 ליתא. — שורה 19. הואיל —

צד 497 שורה 2. ותשמיענו אלא הט אזנך ושמע לאלתר. — שורה 6. ומדת הארץ שקורין נורטיראי[1] ב׳ ליתא. — שורה 14. להשיב ולא הקפדן מלמד מפני שהתלמיד ירא לשאול ואינו יודע מה הוא למד. — שורה 16. בפסיקתא גדולה. ומכאן עד והיא היא שורה 21 ליתא. שם. אף הוא ונראה שהוא הלל חבירו של שמאי ומעשה זה שנוי בפרק אחרון דסוכה. — שורה 24 אע״פ שהמדות בטלו מדה במדה לא בטלה. — שורה 27. והיא היא — וקפא ברזלא ליתא. — שורה 30. וכשמת יש סעודה גדולה לרימה ותולעה מרבה נכסים מרבה דאגה שמפחד שלא יטלו נכסיו למלכות נמצא וכו׳. שורה ב׳ מלמטה. דיוך — ע׳ ערוך, ערך דוה וסנהדרין ק׳: דברי בן בירא.

צד 498 שורה 2. שהן משבעה דברים. שם. וכרי — מעליהן שורה 4 ליתא. — שורה 5 מתוך שכחן רע מבקשות להכנים כשוף. — שורה 8. מרבה — ושל מטה שורה 11 ליתא. — שורה 26. ויש תימא — זה שורה 33 ליתא.

צד 499 שורה 4. מעשה בראשית נמצא עכשיו מוטלת עליו ללמד ולא בטובה הוא עושה. ומכאן עד תורה שורה 6 ליתא. — שורה 8. בן ערך. סימן לדבר ראובן. שורה 15. ואני שמעתי — חסדים שורה 17 ליתא. — שורה 18 וכשחזר — החט שורה 20 ליתא. — שורה 22 ואע״פ עד סוף המשנה ליתא.

צד 500 שורה 1 — לישאל שורה 5 ליתא. — שורה 9. מתמלא הופתו עשן. — שורה 13. ד״א — מחבירו שורה 15 ליתא. — שורה 19. שהקב״ה — תקלה שורה 21 ליתא. שורה 35. ומפורש בספר יצירה.

צד 501 שורה 17. כנגד אורן מיכן ואילך דבר אחד הוא. — שורה 23. דקות ועקומות. וכן הוא בפירוש המיוחס לרש״י וע״ע ברש״י על דברים ל״ב ה׳ ובפירושי זכור לאברהם שם. — שורה 25. ואני קבלתי — שאין לו רפואה — שורה 29 ליתא. — שורה 27 שופליר = souflir, flüstern.

צד 502 שורה 4. צ״ל חייב במצות. — שורה 7 שנאמר — ומזה שורה 9 ליתא — שורה 11. הא למדת — אי מיתותא שורה 14 ליתא. — שורה 25. ופ״א התקן — ומצאתי תאמן שורה 28 ליתא.

צד 503 שורה 5. בשעתה שמיד מביא עשירית האפה ואין ממתין עד שיעשיר ויביא כבשה ושעירה ר׳ אלעזר אומר חביבה מצוה בשעתה שמיד. — שורה 9. שכר מצוה לא יהבי ליה. — שורה 18. פור קשב סיים בפני עצמו. — שורה 19. ואני שמעתי יותר ויותר שורה 24 ליתא.

צד 504 שורה 1. אניינטיך — להשיבנו ליתא. — שורה 5. באפיקורן ולשון יון הוא ואפיקרס אפיקרין. — שורה 8 משתכר אצלו ותתכשר שתעשה כל מה. — שורה 12 במשניות נאמן בעל בריתך וכו׳. — שורה 30. שנ׳ עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ואו׳. — שורה 31. א״ר יהושע — לבא ליתא.

צד 506 שורה 7. משניות שכתוב בהן שהיו יושבין ויש שאין בהן שיושבין. שנא׳. שורה 15. ולפי — פעולהו שורה 18 ליתא. — שורה 27. ויש תימא — וצ״ע צד 507 שורה 16 ליתא. — שורה 20—21 המצורע. כך קבלתי מפי אבא מרי זצ״ל. והרי בזמן. וע״ע לעיל ע׳ 184 ושם בהערה 2 צ״ל 507 במקום 50. — שורה 22. והלחם והבשר כקרבן. — שורה 24

[1] ע׳ להלן ע׳ 192.

צד 475 שורה 6. עשה לך עתים לתורה וזמן לעסוק במעשיך. — שורה 7. קבע— ד"א שורה 10 ליתא. — שורה 12. שליש במקרא שליש בתלמוד שליש בדרך ארץ. — ומכאן עד ובברייתא שורה 15 ליתא.

צד 476 שורה 17. סמכוהו על המקרא ארבעים וששים מוששיתם וכו'.

צד 478 שורה 1. גמליאל ושמעון יהוד' גמליאל ויהודה הילל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית ק' שנה במס' שבת ולא ראה בהורבנו אלא רבן גמליאל שעמד אחריה' נהג קצת נשיאותו בפני הבית וקצת בחורבנו לפיכך לא נמנה עם אילו ועוד שהיה קטן והיה רבן יוחנן בן זכאי ראש ישיבה מפני שהיה זקן ותלמידו של הזקן אותו רבן גמליאל בנו של הילל הוא ורבן גמליאל הזקן וזקינו של רבן גמליאל דיבנה וכו'.

צד 479 שורה 2—9. בעל החוטים[1]) משבקש שמעון בנו הוא רבן גמליאל שהעמיד קיני' ברבעותיו וקבלתי אני שהוא היה נהרג עם ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול שאמר עליה' שמואל הקטן בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא. אבל ממה שמצינו במכיל' ואלה המשפטים שנהרגו באח' אומר אני שהוא רבן שמעון אביו של רבינו הקדוש שהיה נער קטן בימי ר' יהושע כמו שמצינו במי שאחזו קורדייקוס ר' יהושע ור' גמליאל דיבנה היו חלוקים כאחת אחריהם ר' עקיבא ור' יהושע ור' ישמעאל כאחת בימי רשב"ג אבל גדולים ממנו היו לימים ר' יהודה ור' יוסי בני גילו היו כמו שמפורש לפנים ואחרי רבן גמליאל דיבנה הוא שביקש רבן יוחנן בן זכאי. — שורה 12—14. הנקרא ר' יהודה הנשיא כמפורש בהשוכר את הפועלים ובנו של רבינו הקדוש [נהג] נשיאות והיה שמו רבן גמליאל בפרק האחרון דכתובות ורבן גמליאל שעשה לו כחבר (צ"ל ורבן גמליאל אומר עשה לך רב ששנינו וכו') הוא ששנינו כאן הוא בן בנו של הילל ורבן גמליאל היה נקרא ושמעון בנו דכל ימי גדלתי.

צד 480 שורה 12. דבלא— במועט שורה 14 ליתא. — שורה 22. העולם קיים — ינתק שורה 30 ליתא.

צד 481 שורה 2. והמקרא — צד 492 שורה 9 ליתא.— שורה 20. ואמרינן— לכך שורה 21 ליתא.

צד 493 שורה 1. ודלא כתי' הקונטרס — שיבור שורה 16 ליתא. — שורה 22. לא תדע אמר רב כהנא שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה ורואה איזה מצוה שכרה מרובה ועושה אותה (וכן הוא בפסיקתא רבתי פ' כ"ג וכ"ר). שורה 25. א"ר אחא — קיימת ליתא.

צד 494 שורה 7. דסבול — התם שורה 13 ליתא. — שורה 27. ויש תימה — דרך ארץ שורה 31 ליתא.

צד 495 שורה 16. מלהיות תדיר עמהן ומהודיע עניינו להם. — שורה 18. ונראין — ואין עומדין שורה 22 ליתא.

צד 496 שורה 4. אבל המעתיקים — ולא ר' הילל שורה 7 ליתא[2]).— שו' 13. כביר ולא ימאס ומאי כביר לשון רבים הוא בלשון יון קורין להרבה אל כביר ורבים כביר. — שורה 21. כמו שמצינו — כ"ש (כך שמעתי) שו' 34 ליתא.

---

[1]) אצלנו הנוסח בעל החוטם ודוק.

[2]) בכ"י רד"א נסמן ההוספה „ומדלקמן יש להוכיח" בשם תוספת יקר לוי ועוד בסיום. הפירוש על המשנה „מרבה בשר" כתוב כל הבבא כולה מדעת המעתיק הלוי:

צד 468 שורה 8. שיחה עם האשה אפילו היא אשתך לפי שתתבטל מדברי תורה באבות דר' נתן מוקים באשתו נידה שלא יבא לידי הרגל עבירה ואנו גרסי' אפילו באשתו טהורה מפני בטול תורה באשתו אמרו רבינו הקדוש שסידר את המשנה מפרש כך ק"ו. — שורה 32. במקום „חרב על תלמידי חכמים": חרב על שונאי ישראל[1]).

צד 469 שורה 11. ויש תימא - של צדיק שורה 15 ליתא. — שורה 25. במקום „אשאוריין[2]) ב' כך נבחר": אשור מן ב' כך נקוד. — שורה 26. במקום „כפניו": בפרק. — שורה 29 מתפחד בכל יום ואומר שמא היום יבא עליו פורענות או שמא מחר כדרך שהיה איוב מתפחד בכל יום. — שורה 30. שלם אל הק' כשם שמצינו ביעקב שאעפ"י שהבטיחו הק' היה ירא שמא יחטא לאחר כן ולא הבטיחו אלא על מנת שלא יחטא. — שורה 31. הבא וכן אם בא עליו רעה אל תאמר ותתיאש מן הטובה שישועה קרובה לבא וכה"א הן לא קצרה יד ה' מהושיע ואמרי' אפילו חרב הדה [מונחת] על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים אל יאמר.

צד 470 שורה 5—23. מצינו בסנהדרין ירושלמי אנן תנינן יהודה בן טבאי נשיא עובדא דאלכסנדרין מסייע ליה יהודה בן טבאי בעון מנינא יתיה נשיא בני ירושלים ולא קביל ערק ואזיל ליה בספינה לאלכסנדריא[3]) למדנו שהיה נשיא ומאן דתני עובדא שמעון בן שטח נשיא מסייע ליה עובדא דאשקלון דהוו תמן נשיין חרשין יתבין במערת אשקלון יתיבין ומחבלא עלמא עמד שמעון ביום סגריר ונסיב עמיה תמנין גברין ויהב בידיהון תמנא לבושין חדתי' יהיבי' קדרין חדתין כפיין על רישיהון ואומ' לון איצחרין זמן חד אתון לבשין לבושיכון ואיצחרות חד זמן תניינות אתון עלין כחדא וכיון דאתון עיילין יסב כל חד וחד מינכון חדא ויטלטלינן מן ארעא דעיסקיה דהדין הרשא טלטלינא מן ארעא ולא מצלח אזל וקם אפיתה' דמערתא אמרי ליה מאי את בעי הכא אמ' לון מילף ומילפא כל מינוי יעביד מה דהוא חכים והוית כל אמרה מה דהוא אמרה ומתיא חמר או קפר או תבשילין אמרין ליה מה את יכול למעבד עביד אמר אנא מצפר תרין זימנין גברין בחירין דכוותי' לבושין תמנין לבושין נקיין ויתובון הכא עמכון למהריבא אמרי' אף אנא הא בעיין צחר זמן לבשין צחר זמן תניינות ועלון כולהון א' כל מנא וחכים וטעניכון וצלמנון.

צד 471 שורה 1. וכמו חושי. — שורה 3. עומדין לפניך אם ברורך לדיין הוה זהיר. — שורה 20. הוא גדול מלסטם. — שורה 27. בשעה שאמרו לו עלה למלכות.

צד 472 שורה 5. וליתן רשות—רשויות יש שורה 9 ליתא. — שורה 15. ואומות מונים אותם ואו'. — שורה 30 הילל בדברי הימים. צ"ל בשופטים י"ב.

צד 473 שורה 6. ואומר לו כך עד שמתפייסים זה לזה. — ומכאן עד אוהבין זה לזה שורה 13 ליתא. — שורה 18. מפקרן לבריות. עיין שם בהערה. — שורה 20. שנאמר והנה אנכי והילדים אשר נתן לי אלהים ולא עוד אלא כאילו עשאו שנאמר וכו'.

---

[1]) חרב על צוארי שונאי ישראל וכן בפירוש המיוחס לרש"י על פי מה שאמרו חז"ל תולה קללתו באחרים. — [2]) „dreist machen" ר"ל ,assurez, assurement.

[3]) עי' ירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ו וחגיגה פ"ב ותוס' חגיגה בבלי ט"ז:

ועתה אסדר ההערות והתקונים לפירוש המח״ו על אבות ונראה לעינים איך הרחיבו הפירוש העקרי של ריב״ש כאשר הוא בכ״י אח״כ בעד המחזורים ללמד את העם העוסק במסכת זאת ע״י יתר ביאור ופירושים שונים אך בסגנון זה כאשר הוא לפנינו במח״ו לא נמצא עוד שנית.

הערות ותקונים.

צד 461 שורה 10. בבית הכנסת בימות הקייץ בין מנחת שבת למעריב לפי שהימים ארוכין ועמי הארץ בטלים ממלאכתן ונאספין שם לפי שבאו לשמוע תורה ומשמיעין. — שורה 12. חכמים הי ניהו הסיר. עיין שם בהערה.— ש' 16. פרק הוא במסכת סנהדרין[1]) בפרק אילו הן הלוקין. — שורה 19. א״ר לוי בר המא ואיתימ׳ ר״ש בן לקיש.

צד 462 שורה 8. ואילו ואילו דברי אלהים היים הוו לפי׳ לא נתנה כתובה שאילו כן לא היה רשות למורה שיורה התורה וכו׳. — שורה 16. מסיני אלא אף תרגום ופסקי המקראות והטעמים נאמרו לו בעל פה. — שורה 19. ושום שכל אילו הפסוקים ויבינו במקרא זה פוסק הטעמים זהו ספיקתו של איסי בן יהודה שהיה אומר חמשה מקראות. — שורה 20. הכרע שטעמים הניגונים הוא שנאמרו מי תולש מי זוקף מי הציון מי היושב ואיפה העומד והיורד והמנוה. — שורה 24. ניקוד תבריינִי. — שורה 26. שאע״פ — בספר שורה 28 ליתא.

צד 463 שורה 2. ואמרינן — ודקדוקי סופרים שורה 4 ליתא. — שורה 17. בכל לשון — דוק ואשכח שורה 21 ליתא. שם. במקום „ובאבות דר׳ נתן״: ובברייתא.

צד 464 שורה 1. במדרש קהלת ובמדרש איכה דפסיקתא רבתי. — שורה 24. הרחק מן הכיעור — ובמשנת ר׳ נתן אמרינן שורה 26 ליתא. — שורה 27. אדם הראשון — לתורה דף 5 שורה 4 ליתא.

צד 465 שורה 23. תיבות „נראה לי״ ליתא. — שורה 24. ואמרי׳ רשב״ג—דאגדה שורה 27 ליתא.

צד 466 שורה 7. ועזקה. קיבל משמעון הצדיק את התורה הוא היה אומר הכי מילתא הוה מרגלא בפומא[2]) כך מצאתי. — שורה 8. פורבנדרא[3]). — שורה 15. ועמד ענן ירקב שמו מתלמי׳ וכתב להם גזירות הקקי און וכתבי עמל הוקים. שורה 24. ותנן — ובנוהי צד 467 שורה 3 ליתא. — שורה 5. שמא יחתוך אמונה שלו ויפסוק. — שורה 9. במקום „המתחטא״: המתחרט. — שורה שם. כמו שמצינו — רצונו שורה 11 ליתא. — שורה 19. מהם. ממנו מאנטיגנוס. — שורה 25. כדאמר — נשמעון שורה 29 ליתא. — שורה 30. ששותה לצמאון ומתערבין על לבן ולא כאדם שהוא שבע.

---

[1]) אצלנו הוא במס׳ מכות, אך בזמן הקודם המסכתות סנהדרין ומכות לא היו נפרדות כי שתיהן היו ביחד.

[2]) וכן הוא בפירוש המיוחס לרש״י. [3]) pfründe = provende = צ״ל פרובנדרא.

מלבד אלה הנה מצאנו ראינו חרוזים כאלה בפי' ל"ו של ספר העיבור בכ"י 602 ושם נתן המחבר כימן לרחיות ובראשי הרויו נרשם „יעקב בר שמשון", המדבר בחרוזיו בכנויי הגוף הראשון, ומזה נלמד, כי הוא הוא מחבר הספר כלו. לא כן ברור הדבר בנוגע „לסדר עולם", אשר ג"כ בכ"י הזה ויביא בחשבון, מבריאת העולם עד שנת כתיבתו חלפו עברו חמשת אלפים וע"ה שנים, ולפ"ז הי הכותב בשנת 1315 למנינם. השנה הזאת תמצא גם בפרוש אבות, כאשר נשוב ונראה בהמשך הדברים. והנה גם על שם ר' יעקב בר שמשון נמצא „סדר עולם" והוא נזכר בתוספות ר' יהודה סיר ליאון (נדפס בס' ברכה משולשה, ווארשא תרכ"ג, דף מ"ב ע"ב), אולם הדברים המובאים שם בלתי נמצאים „בסדר עולם" שלפנינו בכ"י. ראה מש"כ על אדות הדבר הזה ר"ד ראטנר בס"ע שהו"ל צד ב'. לדעת ראטנר (צד 100) גם הדברים המובאים בתוס' הנ"ל דף ט"ז בשם ר' יעקב סתם מס"ע של ר' יעקב בר שמשון מוצאם; אך הדבר הזה לא הוברר עוד כל צרכו. — והנה אחרי היות ר' יעקב בר שמשון בזמנו של ר"ת, מן הנמנע שיהי' הוא מחבר הס"ע אשר בס' האלקושי. ואפשר לומר שעיקר הספר שייך לריב"ש אך אח"כ השתמש בו המעתיק האחרון לפי צרכו ודעתו. ולעמת זה נראה כי ריב"ש הוא שאסף וקבץ את עקר הפרוש למס' אבות (כמו שהיה בראשונה, לפני אשר נתוספו עליו כל התוספות הנמצאות במח"ו ואשר דברתי אדותן לעיל צד 185), ומה שנזכר בכ"י הנ"ל בפרוש פ"ה מ"ח (גלות בא לעולם): „עד הנה כתבתי בשנת ע"ה לפרט" ואח"ז „פה התחלתי ע"ו לפרט" דברי המעתיק האחרון הם, אשר נקרא בשם שמואל. במקום „ע"ו" כתב ר"א נייבואיר „צ"ו" וכן קרא גם ר"י הירשנזאהן; אך ר"ח בראדי הכיר על נכון, כי יש לקרא ע"ו, ודעתי מסכמת לדעתי, אחרי שמצאתי בדברי דוקעס בליטע"אטורבלאטט של אריענט שנה 1849 ע' 488 שגם הוא קרא ע"ו ולא צ"ו.

ריב"ש היבר גם פירוש על ס' יצירה ובריתא דשמואל ירהינאה כאשר נראה מכ"י סימן 1102 בבארליאנא וכבר רמזתי עליו לעיל ע' 174 וצריך לתקן שם „והמה נזכרים" במקום „והמה גנווים".

מה שהעתיק החכם נייבויער במאנאטסשריפט שנת 1887 ע' 503 מכ"י פריש ונוכל להחליט על פי הדברים ההם שריב"ש היה תלמיד רש"י אינו כן, כי העתקת נייבויער צריכה תיקון עפ"י הכ"י ששם נאמר „משמו של רבנא בר יצחק על טהרת כלים אל משמעתו סרתי בפסקות (ולא בספקות) שלו בדקתי ומצאתי כתוב כשמטהרין את הכלים כגון קערות וכפות ושאר כלים אינו צריך שיהא (ולא שיהיו) הכלי שעל האור מטוהר קודם לכן. כה דבר אל רבינו מ"כ בפיו (ולא מפיו) ואני כתבתי על הספר בדיו אני יעקב בר שמשון ופעמים רבות ראיתי רבינו עושה כן וכו'" ונראה לעינים שהתיבה „רבינו" אינו קאי על רש"י כי אם על אחר והוא היה רבו של ריב"ש.

ע"ד פירושיו ודיניו ע' צונץ צור געשיכטע ע' 51 וצריך להוסיף אור זרוע חלק ב' ע' 116: ועוד בדין אחד בשתית כוס לברכת המילה והר"ת חולק על הדברים בכ"י אסופות והדברים נזכרים ג"כ בשם במרדכי סוף מס' יומא. פסקי בצים מן הרב ר' יעקב בר שמשון מובאים בכ"י 1101 בבארליאנא ויד ריב"ש פעלה כל אלה.

בטרם אשים קנצי למילין בדבר זה צריך אנכי להתנצל על כי הרלתי להראות באצבע על כל הספרים והסופרים אשר כבר האריכו לדבר בענין הפירוש על אבות אעפ"י שכולם היו נודעים לי אך אני בתומי הלכתי וסללתי לי דרך מיוחד על פי הכ"י אשר ראיתי ובדקתי כאשר כבר בארתי.

להר שבתו ומפני שלא בזכרה (צ"ל נזכרה) בו קניינה בפירוש לכך אומר הר זה קנתה ימינו ל"א ויבנו בית המקדש שנקרא קניין עכ"ל.[1])

ועוד עלי לערות את יסוד הטעות, להשוב את ר' יעקב בר שמשון, שהוא בן דורו של ר"ת, למחבר פירוש אבות כמו שהוא בנוסחא שלפנינו במח"ו עם כל תוספותיו ואינו בן כי הוא חבר הפירוש אשר אסף וקבץ מפירושים שונים הקודמים לו ופעמים הוסיף גם מדיליה והוא הפירוש אשר נמצא בכ"י שונים כמו בבאדליאנא סימן 376-79; (אך הפירוש אשר במה"ו במתכונתו לפנינו לא נמצא רק בכ"י אשר ממנו נרפס המח"ו) ואעידה לי שני עדים נאמנים אשר על פיהם יקום הדבר שר' יעקב בר שמשון הוא אשר חיבר וסידר הפירוש העקרי כאשר כבר אמרתי. הראשון הוא ר' משה תקו בספרו כתב תמים (אוצר נחמד ח"ג ע' 59) אשר הביא מאמר אחד מפירושו של ר' יעקב בר שמשון והוא בפירוש שלפנינו ע' 514 והשני הוא ריב"ש בעצמו אשר הזכיר את שמו בראשי שני פרקים ובלי ספק גם בראשי פרקים אחרים ורק הם נאבדו ונשארו רק בשני פרקים. והנני להדפיס בזה שני שירים אשר בראשי חרוזיהם נרשם השם יעקב בר שמשון, ושניהם בלתי נמצאים כ"א בכ"י סימן 692.

בראש הפרק הרביעי נמצא השיר הזה:

יונתי בהסתר בנקרת הצורים
עמודים תיכן בעשרת הדברים
קפאון לי ישית יקרים וקדורים
בעליל הוציא תעלומות לאורים
באמונת עתים וחסן ישועות
רב חכמה ורב דעות
בלתי סור ובלתי תעות
וסעד לי הבין שמועות
שמוע מוסר שמוע מזימה
ונתן לי השכל וחכמה
ולבי גם יהגה אימה
במושכי שבט כבן זומא

ונוסחת השיר בראש הפרק החמישי היא:

יותן לי לבב להורות
עמוקים דלות ראות זרות
קושט יושר הגיד בצורות
באר וגלות אמרות טהורות
ברב כח בקע בצורות
יאורי מים יבלי נהרות
שם קדוש קורא דורות
שוררי ימגר ביום עברות
נמוג והלום יסוד ערות
בגילי עין ביו"ד מאמרות.

---

[1]) ראיתי להעתיק פה הפירוש הנ"ל להראות שרש"י לא הזכיר את ר' שמעון קרא בפירושו ובזה באתי לאשר ולקיים וגם להשלים כל מה שהשכיל לכתוב בענין זה החכם ר"א עפשטיין בהחוקר שנה א' ע' 90 והלאה.

הנכונה[1]) נמצאה בכ״י); ר׳ משולם בר קלונימוס (צד 516); בכ״י נמצא אחר מדרש השכם ודברי הימים של משה (צד 504) „ועוד מצינו בספר זרובבל שהיה מטהו וכו׳״; אני אומר או ואני אומר (צד 469, 462 ובכ״מ).

ולעמת זה בכל מקום שנזכרו דברי המוסיף משם עצמו, הם דברי בעל המסדר האחרון ונמצאים רק בפי׳ אבות שבמה״ו. על אלה יחשבו כל המקומות שנאמר בהם „כך קבלתי״ „כך קבלתי ולי נראה״, „כ״ש״ (ר״ל: כך שמעתי), או „ואני שמעתי״ ולזה נמצא בסוף המאמר (ע׳ 530) המתחיל „ואני שמעתי פ״א״ אות ת׳, ר״ל: תוספות; כן יש להשוב את המסדר האחרון לבעל המאמרים, אשר בהם יאמר „הכותב״ (צד 497, 498, 517, 519, 528) או יש תימא. — ומלבד זאת אסדר בסוף מאמרי זה את כל ההוספות והשנויים אשר בין הפירוש של המח״ו ובין הפירוש אשר בכ״י ויאמנו דברי אלה כאשר כתבתי.

עוד לי דבר על אודות הפירוש על פרק ששי אשר בו השתמשו גם בפירוש בשם רש״י במסכת אבות דפוס מנטובה שנת ש״כ רק הוסיפו והרחיבו שם כאשר הבטיחו בתהלת הפרק הששי לעשות ולפע״ד הפירוש הזה גם בכ״י גם במה״ו הוא העיקר ושייך לר׳ יעקב בר שמשון (ולא לרש״י) ורק במח״ו הוסיפו עוד אח״כ כמו ד״מ בריש פרק ששי ע׳ 554 השורות „ואני הכותב .. דשבת ירושלמי״ הן הוספה מאוחרת אשר לא נמצאה בכ״י אחרים ואראה עוד לדוגמא נוסחת הפירוש על המשנה האחרונה שבפרקי אבות בזה״ל:

המשה קנינים במחזורים וכמו כן מצאתי בתנא דבי אליהו אברהם שהוא אחד מחמשה קנינים שקניתי בעולמי וראיתי במדרש של ר׳ שמעון קרא בספר משלי שמוציא קנינו של אברהם מדכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם זש״ה ברוך אברם וכן פתרון המקרא ברוך אברם לאל עליון הקונה אותו כדרך שקנה שמים וארץ אבל בספרי אצל הלא הוא אביך קנך אין כתיב אלא שלשה קנינים ומכל מקום אצל עם זו קנית במכילתי מונה אותם ארבעה לכך היה רבי׳ גורס כל ימיו ארבעה מפני שקשה לו לומר קנינו של אברהם מברוך אברם לפי שאין המקרא משמע כך וקנינו דשמים וארץ מוצי׳ מברוך אברם קונה שמים וארץ ואומר אני כשם שהסיפרי והמכילתי הולקין שזה אומר שלשה וזה אומר ארבע כך איפשר שאגדה שלישית הולקת לומר המשה כשמצאתי אח״כ בתנא דבי אליהו והא לך לשון וכו׳ אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו, כל מה שברא הק׳ לא בראו אלא לכבודו וכו׳.

ועתה נפן לידע ולהודיע פירוש רש״י עצמו קצר וברור בעריכת לשונו הידועה והוא הפירוש[2]) אשר נדפס בסדור תפלה דפוס טרין בשנת רפ״ה והוא יקר מאד והוא באוצרי וז״ל שם: „ה׳ קניינין גרסינן תורה שמים וארץ דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל (עליון קונה שמים וארץ) יבואו ישראל שנקראו קניין לארץ ישראל שנקראת קניין בזכות התורה שנקראת קניין שנאמר ד׳ קנני ראשית דרכו ויבנו בית המקדש שנקרא קניין שנ׳ להר נחלתך זה הר המוריה מכון לשבתך זו קניינה שבהר׳

[1]) ראה עוד רי״ל דוקס בספרו נחל קדומים צד 24.

[2]) והוא הפירוש אשר נתוסף מיד אחרת בסוף הכ״י 1100 בבאדליאנא ונמצא ג״כ בכמה כ״י וכן בוואטיקאנא סימן 303 והוא לפענ״ד הפירוש העקרי של רש״י במרם הכניסו בתוכו את ההוספות.

באמצע הדבור התשיעי „לא תענה ברעך עד שקר לא יהיה בקרבך עדות שקר פן ישמדו את בניך . . .

ע״ד הענינים הבאים אח״ז, אשר רבם הם מקוטעים, ראה נייבואיר ברשימתו לכ״י הבודליינא צד 306. היוצא לנו מכל אלה הוא: א) הכ״י הבודליאני איננו המח״ו בעצמו כאשר היה בתחלתו, ואינו דומה גם להמח״ו אשר לפנינו בדפוס. אולם ישנם בתוכו מאמרים אחרים הנובעים מהמח״ו העקרי והמקורי, ובהענינים האלה חסר הרבה מהתוספות שנתוספו אחר זמן ונמצאות בדפוס. בכ״י בדיני טל ומטר (סימן 693) נזכר המחזור ויטרי עצמו בזה״ל: „ואע״פ שכתוב בסדר מחזור ה״ר שמחה מויטרי שאם עבר וכו׳. ב) הכ״י איננו ספר אחד שלם בכל חלקיו, לא נכתב מסופר אחד ולא בזמן אחד. על זה יורה 1) הכתב, המשונה בכל הלק וחלק פעם נראה כישן ופעם כחדש מקרוב בא; 2) הכפלת ענינים שונים, כמו „ספר הרפפות״ שנמצא פעמים וכאלה רבות. אפשר כי איש אחד הסה עינו על שרידים אחרים מכתבי יד אשר היו ברשותו, והבר אותם אחד לאחר והיו לאחדים בידו, ואחר הוסיף את לוח הענינים בראשו. שער הספר חדש הוא ונכתב בידי ר׳ וואלף היירנהיים אשר ברשותו היה הכ״י בראשונה.

ועתה נפן אל הפירוש על פרקי אבות אשר במח״ו והוא בחומרו כאשר הוא לפנינו אינו בנמצא עוד שנית בכ״י אחר כי אם בכ״י לונדון לבד, אשר מתוכו נדפס המח״ו והפירוש הזה מתחילה היה יותר קצר וקטן בכמותו כאשר מצאנו ראינו אותו בכמה כ״י[1]) ובודאי הוא מעשה לקוטי דר׳ יעקב בר שמשון כאשר נוכיח עוד בראיות ברורות ואח״כ הוסיפו והרחיבו את הפירוש בעד המחזורים כמו שהוא עתה במח״ו. ועתה אחרי ההשואה עם כה״י השונים נבא לכלל דעת, כי דברי הפרוש הקצר הזה בעקרו נובעים עפ״י הרוב מפרושי רש״י והרשב״ם[2]) ובני דורם וגם ר׳ אפרים ואחרים; בעקר הפרוש נזכרים בשם: פסיקתא רבתי (צד 464 ושם צ״ל ומדרש איכה דפסיקתא רבתי וצד 497); פסיקתא (צד 462, 493, 535); סדר ויבולו (צד 495); מכילתא, ספרי, ב״ר ותנחומא (בכמה מקומות כאשר כבר נרשמו ע״י הרב המבאר); ויקרא רבה (צד 496, 519, 531); תלמוד ירושלמי (497, 532); אגדת השכם (צד 504); דברי הימים של משה (שם); פדר״א (צד 535); איכה רבתי (צד 515 ושם צ״ל „כחילמאי״ במקום בפילמאי״, והכונה למדרש איכה רבתי פ׳ איכה); מדרש קהלת (צד 464); אבדר״ן (צד 501, 506, 520 ועוד במ״א); במשנה ר׳ נתן 542 ועוד 526 והמאמר שם נמצא באדר״ן פ׳ כ״ט; ר׳ נתן בעל הערוך (צד 520) בלי הכנוי „הבבלי״, הבלתי נמצא גם במקור הדברים האלה, שהם לר׳ אפרים; משנת ר׳ אפרים (צד 438, 506, 536; צד 496 נזכרו יחדו משנת ר׳ גרשם ור׳ אפרים); ר׳ סעדיה (צד 521) בבאור המאמר אימא בת קול; באור רס״ג על ספר יצירה (צד 519, ושם צ״ל „בביאור ר׳ סעדיה על ספר יצרה״ ולא „בסידור״, והגירסא

[1]) וכן הפירוש אשר לפני בכ״י אחד ישן נושן על קלף מעזבון המנוח מהור״ר יצחק שפירא בהרב מהור״ר יאסקי שפירא זצ״ל אב״ד דק״ק ליסלא ואף אם שונים הם הכ״י אם מעט ואם הרבה בנוגע למלים אחדים ולמקומם, הנה הדבר הזה מיד המעתיקים היה לנו.

[2]) צד 50 שורה י״ט: „המאמר וכן והניף ידו אל המקום, ואסף המצורע״ (מלכים ב׳ ה׳ י״א), מסיים „כך קבלתי מפי אבא מארי זצ״ל״, מלים אשר בהם הסכין להשתמש הרשב״ם, יש דברים רבים בפרוש אבות, אשר אם נשוה אותם עם הדברים המובאים במדרש שמואל, יודע לנו כי הם לרשב״ם או לר׳ אפרים. ע״ד היחס שבין פי׳ הרשב״ם למס׳ אבות ובין פרושיו המובאים במח״ו, ראה את דברי הח׳ ר״ד רוזין ז״ל בהקדמתו לפירוש רשב״ם עה״ת שהו״ל צד XV והלאה. —

הכפורים, סכות, חנוכה, מזוזה, מגילה, פסח, שבועות (ערב שבועות „במגנצא וכגרמזייא אין אומרים תהינה ולמנצה ג׳ ימים קודם הרגל״), ונפסק באמצע „פסוקי הברכות״ דף קס״ג ע״ב.

דף קס״ד: „בשנת ד׳ אלפים ותשע מאות וששים ושמנה שנה לבריאת עולם נראה אשר היא השנה שנכתב בו החלק הזה מהכ״י שלפנינו, אשר חלקיו השונים לא בזמן אחד נכתבו. עתה יבא „חשבון תקופות ומולדות ולוחות״ הנזכר על שער הספר, והוא נמשך והולך עד דף ק״ע ע״א ונפסק בפרשת וישב.

דף ק״ע ע״ב: „צדוק הדין״, וגם הוא נפסק באמצע.

דף קע״א ע״א עד קע״ג ע״א מכלכל בקרבו חשבון תקופות ומזלות בכתב שונה מהכתב אשר בו נכתב החלק הקדום והוא מאוחר בזמן.

דף קע״ג ע״ב עד קע״ה ע״ב (סי׳ ש״א עד ש״ד) מערבות, והן:

ליל שביעי של פסח: ויושע אדון איומה מכף מעני [עוזי דגלנו, ויושע זכים והודו פרסמו, נחית טבועים בחותם, תפול עליהם עברה, ד׳ מלך הי וקים; א״ב יוש״ף].

מעריב של סכות: אוחזי בידם ארבעה מינים.

מעריב ליל שני: איומתי(!) סודרת קילוסך, יצח״ק הקט״ן חז״ק והוא מעריב ליל ראשון של סכות בנדפס (צר 579).

מעריב ליל שמיני: את יום השמיני בטוב יזמינו [שמיני אומץ בפני עצמו].

דף קע״ו ע״א עד קפ״ב ע״ב: פרקי אבות בלי פרוש.

דף קפ״ג ע״א עד קפ״ה ע״ב: תפלות (ש״ע) לר״ה ויוה״כ.

דף קפ״ח ע״ב עד קצ״ב ע״ב: סדר ההושענות, כמ״ש לפנינו בנוסח פולין ואשכנז.

דף קצ״ב ע״ב עד רי״ב ע״ב: פיוטים הנרשמים ברשימתו של נייבואיר; נפסק באמצע.

דף רי״ג ע״א: שיר מזמור לאסף.

דף רל״ג ע״א: „הלכות תפילין״, בלתי נמצאות בנדפס. תהלתן: ארבע פרשיות של תפילין מעכבות זו את זו.

דף רל״ח ע״ב: „הלכות מזוזה שפסק הר״ר שמשון בן הרב ר׳ יוסף. ספרים ומזוזות צריכין בדיקה וניקחין מכל אדם וכו׳״.

דף ר״מ ע״ב: „הלכות סופרים. הבונה. אמר רב יהודה מצינו שם קטן משם גדול״.

דף רמ״ג ע״ב: „דרכן של תלמידי חכמים להיות עניו ושפל״; מאמרי מוסר ודרך ארץ, מחולקים לז׳ פרקים; סופם (דף רמ״ז ע״ב): „סליקא דרכן של תלמידי חכמים. וזה פרק בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים על לבו שוב אינו הוטא לעולם מאין הוא בא וכו׳״. הפרק הזה נחלק לה׳ חלקים וסופו (דף ר״נ ע״ב): „סליקו הלכות ד״א״.

דף ר״נ ע״ב: „סדר תנאים ואמוראים״; תחלתו: „כל היכא דאיכא אתמר והא אנן תנן וכו׳״.

דף רנ״ב ע״ב: „הא לך סדר הכמים שהיו בתחלת הסדור״.

דף רנ״ג ע״ב: „והרי לך סדר הכמים אחר״; עוד שם: „הרי לך סוף תנאים״; עוד שם: „הרי לך סדר הכמים שהיו בכל דור והני דהוו בתרייהו לא קא חשיב להו״. הסדר האחרון נפסק באמצע המאמר „וכל מהכא שמעתתא היא וכל תקנת סתם . . .״

דף רנ״ה ע״א: „אתחיל לכתוב עשרת הדברות״. מדרש עשרת הדברות, ונפסק

— נביא מנביאכם הנה אנכי שולח לכם. — איש חסיד היה. — חדש ששוני אל נא. — במוצאי יום מנוחה המציא לעמך רוחה. — שמעה ארון עולם שמעה תפלתי, רשב״ג. — שרי אשר יקשיב לדל, רשב״ג. — שורש כבן ישי עד אן תהי נקבר, רשב״ג.— שער אשר נסגר, רשב״ג.— שחר עלה אלי דודי.— שוכב עלי מטות זהב הנ״ל. — שלום לך דודי הצח והאדמון, הנ״ל. — שוכנת בשדה עם אהלי כושן, הנ״ל. — שוגה בחיק ילדות, הנ״ל. — המבדיל בין קדש לחול.— ישב צל עליון חדש קרן אביון, יצח״ק זכו״ר לטו״ב. — אדיר איום ונורא, א״ב. — ישמע בערי יהודה קול דוד. — ישאו צופי בקול נעים, יעק״ב חז״ק. — יונה תמה עלזי במעוזך יוס״ף. — אל תירא עבדי יעקב. — אזי מים שטפוני, אליעז״ר. — מצור באת העיר („בנגון אחר מרבינו רבי מנחם זצ״ל״). — ירושם חיש חדשם, יעק״ב חז״ק. — יודעי מכאובי אל תתמהו. אותותיו התמהמהו, א׳—ח׳, רי״ה. — יקרה מיקר יוצרך לקוחה, רי״ה. — סוערה עניה שואפה וצופיה, רי״ה. — הלבן יונה מפשעה נקיה. — לאשכול הכופר בכרמי עין גדי. — ידידי רבו כצמחי הקל. — יציאת המקודש, יהוד״ה ב״ר שמוא״ל חז״ק. — יקר יום השבת תגדיל, רי״ה. — יוצר ארץ ועושה, יוס״ף. — אולם ליעקב אח. — הן רעיונה טוב לקחה. — קומי בת ולכי. — אל נוחי אפארך. — שלום בקש כי אין שלום. — מבין שיחים שושן חוחים. שקר החן והבל היופי*).

דף קכ״ג ע״ב (סי׳ שנ״ז): ספר הרפפות. תחלתו: „בזמן שהזרעזע אחד מאבריו של אדם או מרלג או מקפיץ יבא לו כל מה שכתוב בספר הזה כל אחד ואחד כענינו והמסתכל בספר זה ויבין מה שכתוב בו ידע מה שעתיד לבא עליו או רעה או טובה או עונש או ריוח או מציאה או כבוד והבוטח בד׳ חסד יסובבנהו״.

דף קכ״ד ע״א: נוסחאות „שטרי בית״, „שטרי כתובות״ „שטרי גיטין״ „ושטר הרשאה״. בסופו: „נשלמו הגיטין, ועתה אבאר פירוש של זה עשירית האיפה״. הפרוש הזה (סי׳ שנ״ט) כבר נמצא למעלה בכ״י סי׳ ר״ה, מלה במלה ואות באות.

דף קכ״ט ע״ב עד קל״א ע״ב (סי׳ ש״ם—שס״ג) הלכות שעור מקוה, הלכות עומר, ה׳ ערובין. ההלכות האלה שונות הנה מההל׳ בענינים האלה, הנדפסות במח״ו.

דף קל״ב ע״א עד קמ״ה ע״א (בסימנים קטנים זאה״ז) מאמרי אגדה סדורים עפ״י מספר הענינים הנכללים בהם (ממספר ג׳ עד מספר ז׳). התחלת האסיפה הזאת: הנכנס למרחץ אומר יהי״ר מלפניך ד׳ אוא״א . . . . שלשה דברים הם שאדם חייב לבקש עליהם רחמים״; סופה: ז׳ יורשין גיהנם מי שאינן עושין מלאכתן לאמיתן ואלו הן . . .

דף קמ״ה ע״א (סי׳ שס״ד) ספר הרפפות, כמ״ש למעלה דף קכ״ג (סי׳ שנ״ז).

דף קמ״ה ע״ב עד קמ״ט: דרשות לקדיש (שאינם במח״ו הנדפס) ועוד ענינים שונים, בלתי מצויינים.

דף קמ״ט ע״א: „ועל עשרת הדברות יש אגדה על כל פסוק ופסוק. וכן שיטת אנכי ד׳ אלקיך אשר הוצאתיך. המתרגם אומר עד קדמאה והדורש אומר ראשון דברינו ופתהון פינו חייבים וכו׳״, דרשה ארוכה, נמשכת והולכת עד דף קנ״ו ע״א, והיא פתיחה לקריאת עשרת הדברות בעצרת.

דף קנ״ו ע״א עד קס״א ע״א, „פרשיות מכל השנה״, בראשית יום שלישי א׳ וכו׳.

דף קס״א ע״א: „אכתוב סדר מכל השנה״, קצורי דינים לראש השנה, יום

*) הוא הפיוט אשר עליו רמז צונץ בספרו ליטעראטורגעשיכטע ע׳ 169.

על אהבה. — לשמיני עצרת: יום שמיני עצרת לעמו. — פיוט לחתן ולשושבינים: אור נוגה על דרכך. — פיוט להתן אחר קריאתו: דבוק החתן בדתך.

אחרי כן יבאו הפיוטים האלה, מבלי כל הערה:

שכחי יגונך נפש הומיה; רשב"ג (קונטרס הפיוטים סי' ס"ט). — יחיד בנו יחידה. — אמרו בני אלהים במה. — שחרתיך בכל שחרי ונשפי. — שאלוני סעפי התמהים; רשב"ג (קונטרס הפיוטים סי' ח'). — יגוני ומר חקי; יעקב (שם סי' ע"ד). — אתה גוהי מבטן; ראב"ע (שם סי' ע"ה). — ארוממך כי נשגב כבוד שמך. — שפל רוח שפל ברך וקומה; רשב"ג (שם סי' ס"ח). — שאי עין יחידתי לצורך; הנ"ל (שם סי' ז'). — לבי ובשרי ירננו לאל חי; ראב"ע (שם סי' ע"ג). — ימין אל הנאדרת; יושפי"ה חז"ק (שם סי' צ"ה). — יענו חכמי לב שואל; יצחק גיאת (שם סי' צ"ז). — האל העירה וראה; השנירי. — יגדל כחך גיב דל; יום טוב (שם סי' צ'). — זרע איתני אתי לד' גדלו. — יחדו נא כל איש; רי"ה (שם סי' ט"ו). — מחנות עליונים; רי"ה (שם סי' כ"ב). — יקר אדון הנפלאות; רי"ה (שם סי' י"ד). — עם אל הללו שם מרומם. — עונים ברוב (sic!) עבות. — שלשו קדוש וכשרפים שמו קדשו; רי"ה (שם סי' י"ח). — יה אנא אמצאך; רי"ה. — יה בפי קדושים; רי"ה (קונטרס הפיוטים סי' כ"א). — ד' רמה ידך. — אתה נרי אל יחשך מאורי. — את עפרה צביית ארמון; רי"ה. — יעלת אהבים שמחי ורוני; יוסף (שם סי' מ'). — אמרות האל טהורות; רי"ה (שם סי' ל"ז). — חיל אזור נכשל בעול; יצחק גיאת (שם סי' מ"א). — אהרה עת פדותי; ראב"ע (שם סי' מ"ט). — ירך אל שנה; רי"ה (שם סי' ל"ח). — יזכרו פלאך צבא מרום; רי"ה (שם סי' ל"ט). — לחוצה בארץ גלות; לוי (קונטרס הפיוטים סי' ק' וראה שם בהערה צד 84). — יודעי הפיצוני ימי עוני; רי"ה (שם סי' צ"ט). — אל בדתך האמרתנו; ראב"ע (שם סי' ק"ג). — יונה נשואה בכנפי נשרים; יוסף בן אשר. — יונה נשאת על כנפי נשרים; רי"ה (שם סי' ק"ב). — יום ליבשה נהפכו מצולים; הנ"ל. — יום שבת זכור השמיע בסיני; יוסף בן קמחי. — חסד משוך צור לבן (הסר סופו).

אחר הפיוטים האלה (אשר מקצתם נמצא גם בנדפס ורובם בקונטרס הפיוטים, כאשר הערותי בכל אחד מהם), נמצאות ברכות החתנים, וכל אחת מהנה מסומנת בסימן מיוחד, ואחריהן: ישמח החתן בכלה וכו', ואלה הפיוטים:

שיר וברכה אערכה, שמואל בן שמואל. — יבטלו בעלי תורתם. יצחק. — שירי יערב כפרט חליל. — ברוך ד' יום יום יעמס לנו ישע ופדיום. — דרור יקרא לבן עם בת; דונש. — אדום עקר אשר עקר. — יושבי סביב שלחן; יהודה. — שלח מהרה גואל. — כל מקדש שביעי כראוי לו. — יום שבתון אין לשכוח. — אשיר במישרים את שיר ד'; ראב"ע. — כי אשמרה שבת. — ברוך אל עליון אשר נתן מנוחה. — שבת האל ממעשהו; „זמר מר' שמואל מרכהים!" — דוי הסר וגם הרון (רק הרוז אחד ממנו).

אחר תבא ברכת המזון עם הפיוט „אות מבראשית הוכתרה" (טוב במלאכת משכן צוה, עולמים שנים בראת) כמו שהוא במח"ו הנדפס, דף קי"ג ע"ג: „ויקח כוס אחר ויברך שבע ברכות. הזק מנהג". מן היא והלאה נמצאים אלה הפיוטים (למוצאי שבת):

אמת ירושלים במהרה בימינו תבנה, א"ב. — איש אזור עור אזור במתניו. — איש אומין קנוא ונוקם בכפלים. — אב סגני כהנה ולויה, א"ב. — יד ד' עליו היתה צופיה, יצה"ק בין שמוא"ל זכו"ר לטו"ב. — ארץ הנקראת אבן שתיה, א"ב.

ליל ראשון של פסח: ליל שמורים אותו אל חצה [ל״ש הוא זה הלילה פסח אכלו פחוזים, פסח תהלה לשם שוכן שחקים, ל״ש סימן הוא, ל״ש קראו נורא עלילה, ל״ש שמעו לעם אהבים; שם המחבר הוא: ר׳ מאיר בר יצחק ש״ץ].

ליל שני של פסח: ליל שמורים אור ישראל קדושי [ל״ש הפליא עצות, ליל שמורים אדיר ונאור, ל״ש טכס פלאותיך, ל״ש מלכותך, ל״ש עטור פלאי צדקותיך, אור יום הנף; המחבר הוא הנ״ל]; המעריב הזה נמצא גם בנדפס צר 570.

ליל ז׳ של פסח: אורי וישעי על הים נגלה [העיר ברית ישנים, אודה חסרו הפלה, טלאיו נהל כאומן, מפעל נוראותיו ספון, רכב על כרוב, מתי אבא ואראה פני אלהים; המחבר ר׳ מנחם ברבי יעקב].

מעריב לליל אחרון של פסח אין!

לליל ראשון של עצרת: וירד אביר יעקב [לא יהיה לך הבל, טוביה למרום עלה, ישועות יפות הראם, לא כגנב במסתרים, וכל העם רואים; שם המחבר: יוסף בר שמואל]; המעריב הזה נמצא גם בנדפס (צר 574), אבל עם תוספות „ימות עולמים שנים קדמונית״, אשר איננה בכ״י.

ליל שניה (sic!) של עצרת: אלהים ביתה מושב יחידים [מקץ מועדים וירחים שלשה, אימן בריתו לחסון, בחורב אילפנו, דברות ארבעה מלכים, אשא דעי למרחוק אזכרה ימות עולמי, יהודוהו המונים; שם המחבר: אברהם ברבי יהודה הכהן.

מעריב לסוכות אין!

מעריב לליל שמיני [עצרת]: שמיני אותותיו ומעשיו [שביעי הוא ובשביעי אחתום, אחד באחד בראשון נתעלה, שמיני טבעו יצא, שמיני מועד קרוי, שמיני פזר קשב, שמיני שתי שמחות, אודות באר המים; שם המחבר: יוס״ף ב״ן נת״ן הקט״ן?].

אחרי המערבות כתוב לאמר: אתחיל לכתוב פיוטים, בשם אלהי מעונים.

לאחר קריאת חתן: יה בשר שר צבאיך; יושפיה. — למלך היושב: המלך אל נקמה; אלעזר חזק. — ליום אחרון של פסח: שכן רומה לבש נקמה; שלמה חזק. — המלך היושב לפני קדיש: האל העירה וראה; השנירי. — לברכו: יחדו לב נשלם; יספיה חזק (קונטרס הפיוטים סי׳ פ״ג). — לשבח מי ינמור (?): שבח מי ינמור. — לשים שלום: יפרח לנוחי, שר משיחי; יוספיה. — לגאל ישראל: אל ישראל נקראת לפנים; אברהם. — פיוט לפני ברכו: יחדיו בשיר מעלות; יוסף — זה אומר בשבת בראשית וגם ביום ראשון של עצרת: מי אדר והוד; א״ב. — בשבת זכור אומר זה: יום שבת זכור השמיע בסיני; יוסף בן קמחי. — לשבת בראשית: דוק וחלד ידיו יצרו. — מגן אבות להתן: אלהיכם שכננו שם כס עולמו. — לשבת בראשית: אלהיכם ישכיל עבדו. — לשבת ור״ח: אלהיכם יזריח שמשו. — לשבת נחמו: אלהיכם יוסיף ידו. — לשבת וחנוכה: אלהיכם יביא משיחו. — לשבת וחוה״מ של סכות: אלהיכם ישיב שלם סכו. — לקדיש: שבעה שחקים לא יכלכלוך; שלמה חזק (קונטרס הפיוטים סי׳ פ״ט). — לחנוכה: בנר מצוה ותורה אור. — פרשת שקלים: כסף ישקול עמי. — לפרשת עמלק: זכור וזכור נתאמו. — לפרשת ארומה: אחד קדוש נותן מטמא טהור. — לפרשת החדש: כימי צאת עמי. — לשבת הגדול: בשבת גדול לא יהדול. — לפסח: חג המצות שמרו. — לשבת שלפני שבועות שמזכירין נשמות קדושים אומ׳: דמי זבחי ד׳ כמים נשפכו. — לשבועות: כל שומר אש דת. — לנחמו: עמי וציון נחמו. — לראש השנה: בכסא ליום חגנו שבת קרש זכרון תרועה. — לשבת שובה: שובב יחרד על דברי. — לסוכות: בצל ידך תכסה

ומן דף נ״ד ע״ג והלאה שונה הכ״י מהנדפס תכלית שנוי, אין בזה מה שכתוב בזה ויש בזה מה שאין בזה, עד דף רי״ד ע״א (סי׳ ת״מ), ששם מתחילות „הלכות נדה וחתן" הנמצאות גם בנדפס (צד 604 והלאה), אלא שהנמצא בנדפס ר״ס תצ״ח: „הלכות נדה, כקנה וקידה, ארוכות באין מדה, לרבנא שלמה בר יצחק ז״ל" חסר בכ״י. וכן חסרות בכ״י ההלכות הלקוחות מס׳ התרומה (צד 613), וגם מש״כ בסוף הלכות נדה „אלו דברי הרב הצרפתי" וכו׳ (בנדפס שם) חסר בכ״י. — אח״ז תבאנה מדף רי״ט ע״ג עד דף רכ״ד ע״א יתר דיני החתן כמו שהן בנדפס צד 584 עד 581 ד״ה „ור״ת הורה". ויש בחלק הזה שנוים אחרים ראוים להזכר בזה, והם: צד 586: „תשובות מרש״י", הציון הזה חסר בכ״י; כן חסר גם תחלת סי׳ תע״ד (אשה כשהיא טובלה וכו׳ עד אקב״ו על הטבילה). — דף רכ״ד ע״א עד דף רל״ג ע״א כוללים דיני מילה ות״ת וציצית הנמצאים בנדפס צד 616 עד 638, אבל בשנויים שונים. בכ״י חסרים: צד 623 מן „פי׳ אשר קדש" עד „אין מים בו"; ושם מן „שאילו מקמי רב יהודאי גאון" עד סוף סימן תק״א (צד 624); במקום ר׳ יצחק בר יהודה החתום בסוף סי׳ תק״ג (צד 625) נמצא בכ״י: יהודה בר יצחק; התוספת שם המתחיל „ועוד דאמר באחד דיני ממונות" עד „סימן למשתה הוא" חסר; כן חסרה גם התוספת „מצאתי במדרש אגדה" (שם) עד „ואחת קתידרא" (צד 626); סוף סי׳ תק״ו, מן „ועוד ראיה לדבר" והלאה, וסימן תק״ז (צד 627) עד „יושיע אלקים את ציון" חסר, ותחת כל הבא אחר זה בנדפס (צד 628) נמצא רק: גמרו את סעודתם מברכין ברכת המזון ומוסיף המברך ואומר הרחמן . . . ממרום ילמדו וכו׳" ומשם והלאה חסר. כ״כ חסר סוף סי׳ תק״ח מן „ומה טעם מסיים" (צד 630) והלאה. צד 635 חסרה התוספת „כל המקיים מצות ציצית" עד „שמונה חוטין יש כאן", ובסי׳ תק״י חסר מן „העושה ציצית לעצמו" (צד 636) עד סופו.

עד הנה דברתי ע״ד הענינים הנמצאים בשתי הנוסחאות יחד, כן בנדפס וכן בכ״י, ומתוך דברי נמצאת למד, כי נוסחת הכ״י בודליאנא יותר מקורית, כי רוב התוספות הנראות מחודשות לעין כל חוקר, חסרות שם. עתה אשים דברי על יתר עניני הכ״י, למען הראות לרעת, כי באמת רוב עניני ב׳ הנוסחאות שונים המה, ולא קרב זה אל זה, ואין ביניהם שום דמיון כלל.

מדף נ״ד ע״ג עד נ״ה ע״ד נמצאים הענינים האלה:

סי׳ ר״ד: אילו הלועזים של אבנים אשר היו מפותחות באפוד.

סי׳ ר״ה: הילך מנין האיפה.

סי׳ ר״ו: מצאתי כתוב בפסיקתא ויש בו סדר של ג׳ דברים ד׳ דברים עד י׳ דברים וכתוב שם ז׳ דברים צוה רבינו הקדוש וכו׳. מאמרי הגדה שונים.

סי׳ ר״ח: השמים מספרים כבוד אל, המשורר עצמו פי׳ את הדברים וכו׳; פרוש לפרשה י״ט שבתהלים.

סי׳ ר״ט: דיני תפלה שונים, שאינם במח״ו הנדפס.

דף מ״ט ע״ב כולל את המאמרים הארמיים הנאמרים אחר הסליחות (מחי ומסי וכו׳).

דף ס״ב ע״ב עד פ״ה ע״א כוללים את סדר התפלה לשחרית וערבית של חול, ערב שבת, שבת, יום טוב, ר״ה ויוה״כ וההגדה של פסח. צורת הכתוב שונה בזה מצורתו ביתר חלקי הכ״י; על הגליון נמצא פירוש על התפלות, אך הכתב מטושטש כ״כ, עד כי לא יקרא עוד.

סדר המערבות והפיוטים, הנמצא על דף ס״ח עד קכ״ג יורה ביתר שאת, כי אין שום יחס לבי׳ הנוסחאות, המערבות הם:

בספר, ואודותיו אדבר עוד למטה. דף ו׳ עד דף כ״ז כוללים בקנ״ט סימנים את כל הענינים הנמצאים במח״ו הנדפס עד עמוד 43 בע״ו סימנים. סבת הדבר היא, כי סימני הכ״י אינם גדולים בכמותם כסימני הדפוס, ומלבד אלה חסרים בכ״י מאמרים שלמים הנמצאים בדפוס. גם ההלקים הנמצאים בשתי הנוסהאות שונים המה איש מאת רעהו במקצת, ואין בזה המקום לרשום את כל שנויי הנסהאות והנירסאות השונות. המלים „הכל נשלם״ (מח״ו צד 43) הסרים בכ״י. — מן דף כ״ז עד דף כ״ה (סימן ק״ס עד קס״ה) נמצאים בכ״י ענינים שונים שאינם בדפוס; כן למשל סי׳ קס״ב: „שאלו על קץ הפלאות אנחנו עינינו תלויות אל ד׳ ואל שתי ישיבות חכמי ישראל כמותם כי רחוקים מציון ומירושלים. אבל שמועה ששמענו ולמוד שלמדנו מפי ההכמים זכרוניהם לברכה מרוב עונות כלו כל חשבונות אם יעשה ד׳ למען שמו הגדול ויביט בהורבן ביתו ויראה בעוני עמו ויקיים פתאום יבא אל היכלו אם לא כן לא נזהר (צ״ל נשאר) בידינו אלא הזיון דניאל דכת׳ למועד מועדים וחצי וככלות יד קדש תכלינה כל אלה. אלהי ישראל ימהר הגאולה ויקבץ גליות ויבנה ביתו בחיינו ובחיי כל בני הגולה אמן אמן סלה״.

מדף כ״ה עד דף ל״ו (סימן קס״ה עד ר׳) נמצאות „הלכות ר״ה״ כמו שהם בנדפס (צד 345 עד 372), התחלתן „דרשו ה׳ בהמצאו אלו עשרת ימים שבין ר״ה ליו״כ״. השנויים שבין הכ״י והנדפס הם: בהכ״י חסרה ההוספה אשר בצד 348, המסומנת באות ת׳ והמתחלת „על נקיבת״ ומסיימת „פר״ת״; כן חסר בכ״י מן „וזו תשובת רבינו עזריאל״ (צד 353) עד „מכאן ואילך״ (צד 355) וההוספה שבצד 356 המסומנת בתהלתה וסופה באות ת׳. צד 357 נכונה יותר גירסת הכ״י לאמר „וטעמם שמעתי מפי מורי נ״ע״ בלי נקודה המפסקת. מן הוא והלאה שתי הנוסחאות שוות בעיקרן; מצד 359 („ורבינו ר׳ יצחק״) עד צד 372 חסר הכל, ובצד 359 נמצא אחר המלים „ולא לשנות את המנהג״ את הטורים: „מקדש ישראל והזמנים״ עד „כלותר״ ושם נשלמה התוספת בלי אות ת׳ אבל בהוספת המלים „מיושבים לפני רבינו״ הנמצאות בנדפס צד 366. אחר זה נמצאות בכ״י הערות שונות בהלכות ר״ה, ואחריהן תבואנה „הלכות יוה״כ״ כאשר הן לפנינו מסימן שמ״ה והלאה, אך בלי ההערה „מכאן ואילך מיסוד העמרמי״.

בנדפס צד 378 יש להגיה ולקרות עפ״י הכ״י „מהו דתימא חולה אומר אינו צריך ורופא אומר צריך שומעין לרופא פשיטא מהו דתימא לב יודע מרת נפשו קמ״ל ולרופא שמעינן והא דקא׳ להולה לא צריכנא תונבא הוא דנקיט לי׳ ולא ידע קמ״ל וכן הלכה״; ומה שנסגר בנדפס בשני חצאי מרובע ליתא בכ״י. שם שורה י״ג צ״ל: „אליה ברבש״.

צד 382 אחר השורה הו׳ תבאנה מיד „הלכות יוה״כ״ כאשר הן לפנינו צד 374 והלאה (סי׳ שמ״ג ושמ״ד). מה שנמצא עוד בנדפס מדף 384 (סי׳ שמ״ו) עד סוף החלק הראשון הסר בכ״י ותחתיו נמצא סדר התפלות ליוה״כ ערבית, שהרית, מוסף, מנחה ונעילה.

מדף מ״ד ע״א עד דף נ״ד ע״ג כולל הכ״י את „הלכות סוכה״, כאשר הן בנדפס צד 397 והלאה עד צד 434, אולם חסר בכ״י כל הנמצא בנדפס צד 414 עד 418, צד 431 (מן „שאינו מפולש״) עד 433 (סי׳ שע״ב), ושם מהשורה האחרונה (תלתא תלתא) עד סוף הדבור. ותחת הענינים החסרים, נמצאו בכ״י תוספות דברים שאינם בנדפס וזכור אזכרם עוד בהמשך דברי.

מה שהעתיק המחבר עוד פסק ר׳ שלמה בסוטה אינו מוסב על ר׳ שלמה בן ר״ת כמובן.

צד 60 ר׳ שלמה בר שמשון ונזכר גם בס׳ האסופות בזה״ל „אבל רבי׳ שלמה בר שמשון ור׳ קלונימוס דמן רומי פוטרין אותה ממנו בלא גט וראיותיהן הרבה בשאלתות דרב אחאי ובספר והזהיר״ וע״ג בפרדס 22 a ובפרדס 48 c נכתב בטעות „ר׳ שלמה בר שלמה בר אליקים״ וצ״ל ר׳ שלמה בר שמשון בר אליקים.

צד 62 ר׳ שמואל מבר וכצ״ל גם בשה״ל סימן ט׳ במקום ר׳ שמואל מבארי כאשר העיר בצדק הד״ר גראס בספרו הגדול הנקרא בשם Gallia Judaica אשר היום (ער״ה שבט תרנ״ז) בא לנגד עיני והוא אוצר בלום ראוי להללו ולפארו ושם ע׳ 122 הוכיח הרב המחבר הנ״ל שהעיר בר = Bar יושבת בין רמרו וטרויש.

צד 64 ר׳ שמעון מפלאירא ובכל שינוים האחרים בכתיבת שם העיר הוא ר׳ שמשון מפלייזא ואחד הוא עם ר׳ שמשון בר יוסף אשר נזכר שם אה״כ.

צד 64 שורה 8 ר׳ שמעון הזקן אחי אמו של רש״י אינו ר׳ שמעון הגדול כי אם איש אחר והוא היה פייטן גדול מבני דורו של רגמ״ה.

אם נשים עתה עין בוחנת על כל המאמרים המובאים במח״ו בשם אומרם, נוכח לדעת, כי מלבד ר׳ אליעזר בר אהרן, בן דורו של ר׳ מאיר אבולאפיא, אשר מצאתי זכרו ודברתי אדותיו לעיל צד 173 שורה ה׳, עוד מובאים בתוך ההוספות המאוחרות דברים רבים לקוחים מספר התרומה לר׳ ברוך בר יצחק. היוצא לנו מזה הוא, כי סדור המח״ו והערכתו כמו שהוא לפנינו עפ״י כ״י לונדון נעשו אחר הרבע הראשון מהמאה הי״ד למספר הנהוג. והנני להזכיר בזה, כי הרב מהור״ר יוסף ירא בעיר פירארא שלח לי שנויי נוסחאות למאמרים המובאים במח״ו מתוך ס׳ התרומה, לפי הכ״י שברשותו. והנה ידוע ומפורסם הוא, כי ס׳ התרומה הנדפס הוא משובש ויש להגיהו עפ״י כה״י הנמצאים אתנו כיום הזה, ולהשלים את החסר בו. אך הדבר הזה איננו מגמת הפצי במקום הזה, ולכן הנחתי כעת את ההערות ההן, ובפרט אחרי כי גם בעד דברים אחרים שונים הנוגעים לענינו מוכרח אני לפנות מקום לדבריו.

חלק גדול מההוספות המסומנות באות ת׳ הם, כנראה, לר׳ יצחק בר דורבלו, הקורא כמה פעמים את שמו על הערותיו והוספותיו (ראה לעיל צד 36) ופעם אחת (מח״ו צד 244) הוא מפרש ואומר: „עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק בר דורבלו על פי אשר ראיתי מעשה והביא לידי ושפרשתי ושקבלתי ת׳ מכאן ואילך ממחזור ר׳ שמחה מויטרי״, כאלו היו הוספותיו עיקר ונלוו אליהם מאמרי המח״ו. ע״ד ר׳ יצחק דורבלו, שהי בדורו של ר״ת, וע״ד נסיעתו לארץ מרחקים ראה מלבד המאמרים הנ״ל עוד את דברי הח׳ ר״י פערלעס בספר היובל לגרעץ צד 31.

ע״ד ההפרש שבין המח״ו המונח לפנינו ובין הכ״י הבודליאני, אשר כבר דברתי אדותיו בראש דברי, הנני להודיע בזה את כל הנודע לי באר היטב על פי מה שכתבו לי אנשי שם אשר ראו ובדקו את הכ״י והם ד״ר נייבויער ד״ר בראדי ובאחרונה מוהר״ר יצחק הירשנזאהן איש ירושלם אשר בנתים הלך לאור באור החיים.

הכ״י הבודליאני מחזיק רצ״ד דפים בתמונת חצי הגליון. חמשת הדפים הראשונים כוללים מפתח כל הענינים הנמצאים בהכ״י, ומתוכו נלמד, כי בראשונה החזיק הכ״י הר״ל סימנים. ומהם נשארו לפליטה רק תרכ״ז סימנים. הפרוש על מס׳ אבות חסר בהמפתח, והכתב מוכיח כי הוא לא היה מתחלה בתוך הכ״י, ורק אחר זמן נכתב

ראייה זו היא הרא דחלב חידוש הוא דאין לך דבר היוצא מן החי דשרי רק החלב, ועוד כי קא מותיב רב עמר׳ מביצה טריפה ולוקחים ביצים מן הגוים ואין חוששין לספק טריפה ומתירין לא תימא מן הטרפ׳ אלא אימא שמה ינקה מן הטמאה. ודקאמ׳ היכא דמשמש ירא דטבחא כ״ש הכא דלית ביה ריעותא לא ראייה היא דמדקדקינן היכא דמשמ׳ משמ׳ הא במקומות אחרים לא אמ׳ וההיא דרמי בר חמא אם אמרו בספק טומאה לטהר יאמרו בספק טריפות להתיר. ודקאמ׳ מסכין הטבח שנקב הריאה ודאי איסור הוא מההיא דהשובר מפרקת של בהמה הרי זה גוזל משום דמבליע דם באיברים וקאי בתיקו וכל תיקו דאיסור לחומרא. עכ״ל הג׳.

שם שורה 10. הדברים שם שייכים לר״ה יצחק בר מנחם, אשר את ספרו מביא הרשב״ם ע׳ באור זרוע חלק א׳ ע׳ 98 וע״ע באור זרוע שם עמור 202 נזכרה משמו כתיבת הגט על קלף וכן בתוס׳ גיטין שם.

שם שורה 36 מרת בילא — בפרדס הלכות נדה נדפס בטעות כלל״ט ובכ״י ס׳ אסופות כתיב נכון ביל״ט ובכ״י אסור והיתר מנוקד מרת **בְּלֶלְט**.

צד 36. לר׳ יצחק בר דורבלו אין לו שום יחס עם ר׳ יצחק מאורבלו מחבר ספר מנהל, ואדבר עליו עוד להלן.

צד 37. ר׳ לוי בר יהודה צד 754 נזכר בשם ספר האשכול ואינו בספר הזה אשר לפנינו בדפוס וכנראה היה מחכמי פרובינצא.

צד 39. ר׳ משה מפביא אין אנו רשאים להחליפו בר׳ משה מפונטיזא וזה לחוד וזה לחוד אדות ר׳ משה מפביא ע׳ במבוא לערוך השלם ע׳ ומה שמובא שם בשם ר׳ שזח״ה וע״ע בס׳ דור דור ודורשיו לר״ה וויים חלק רביעי ע׳ 307 ואני בא להוסיף ישעתה נתגלה לנו ע״י יוחסין לר׳ אחימעץ אשר הדפים החכם נייבויר בחלק השני מספרו היקר סדר החכמים וקורות הימים ע׳ 125 איך בא ר׳ משה לקפואה ואח״כ לפביאה ע״ש.

צד 41 שורה 9 מה שמביא בשם תוספ׳ חולין מ״ו ד״ה היינו וכו׳ ורבינו נהשון גאון צ״ל בתוס׳ ורבינו ששון המורה כמובא באור זרוע חלק א׳ ע׳ 112. ע״נ בהקדמתי לנחלת שד״ל.

צד 48. ר׳ עזריאל בר נתן, שמו וזכרו תמצא בילקוטים אשר בסוף פירוש רש״י שלי והתשובה ההיא אשר הזכרתיה בשם שד״ל בהליכות קדם ע׳ 47 נדפסה כעת גם בתשובות חכמי צרפת ולותיר ע׳ 8 ע״ש.

צד 51. דבר גדול עשה עמנו הרב בעל המבוא לאסוף ביתה את כל המקומות אשר רש״י מובא שם בשם רבי או רבינו סתם ואני בתומי הלכתי זה כמה שנים ללקט את כל התשובות אשר מצאתי בשם רש״י בכתבי יד ובספרים וסדרתים על סדר המסכתות בש״ס ומאוד חפצתי להשוותם יחד עם כל המקומות אשר רשם הרב הבעל מבוא, אך כעת אין לי פנאי לכך ואולי אי״ה בעת אחרת אשלים את הענין.

צד 60 ר׳ שלמה בר מאיר, מה שהראה המחבר על תוס׳ פסחים ק״ה צריך תיקון, כי לפי מה שהובא בבית יוסף לטור א״ח סימן קפ״ב צ״ל „רשבם״ והוא ר׳ שמואל בר מאיר כאשר נמצא בתוס׳ של ר׳ יהודה החסיד לברכות נ״ב ובא״ז הלכות סעודה צד 63 כתוב זקינו של ר׳ שמואל בן מאיר ולפי דעתי צריך למחוק התיבות „זקינו של״. גם מה שהראה על רש״י בחולין קט״ז צריך עוד עיון ובכ״י לא מצאתי התיבות „דאין קדושה חלה״ עד סוף „מאיר״ ושם כתיב „כי האי גוונא מוחלב הנמצא קרוש עד כאן היא קבע הלכה״.

לפני ואסרו ולא לחלוק על ישיבתו באתי ותורה היא וללמוד אני צריך ואת הטאי אני מזכיר היום ולא אכחד מאדני כי מעשה בא לידי והוריתי להתיר ושגגת תלמוד עולה זדון אשר אם דעת מורי להחמיר על בני המקום משום פריצות דעבדי ושכחי או משום דלאו בני תורה נינהו אז תנוח דעתי. אך אם בראייה אסרו על זאת אוכל בשרי בשיני כי כמה ראיות הבאתי לפני ר׳ ולא הועילו כי קבלתי ממנו כי בכל מקום שחלקו רבותי׳ בין ספק ריאה לספק נקובי הדקין וקרומין והוטין וכי איבעיא להו מנא הא מילתא דאמר רבנן ז״ל בתר רובא ומסיק בהדי׳ דסמכינן ארובא כשאר טריפות היכא דלא איפשר. ואי משום חצבא דמקטעא רגליהון דקצבאי היכא דלא הוציאה הריאה והוא לפנינו וטרפות שלה נראה מיד וסופו להגלות יש לנו להמתין מעט שמא כשיוציא הריאה ימצא בהן ספק טריפה. אבל היכא דלא אפשר ואין סופו להגלות לא נחזינא לספק טריפה לעולם. ולשתי ראיות אלה אשר אכתוב יתן מורי אל לבו אשר קבלתי ממנו והלכה רווחת היא חלב בהמה טריפה אסור כאותה ששנינו כשירה שינקה מן הטריפה קיבתה אסורה מפני שכנוס במעיים*), ומה יאמר מורי על זאת אם שעה אחת קודם שחיטתה אכלנו חלבה ולא חששנו לספק טרפות הריאה. ואם מפני שנשחט נאסרה והוחזק בה ספק זאת איני יודע למדנו מכאן דהיכא דלא איפשר סמכינן ארובא ודרמי בר חמא חומרא בעלמא הוא ובדבר אשר עומד להגלות מיד אין אדם חולק על רב הונא. ושמעתי שהשיב רבינו דלא איתמר דרב הונא אלא מספקות אחרי׳ כגון בא זאב ונטל בני מעיים אי אפשר לומר כן והא ספק ריעותה הוא ונמרינן מיניה ואיבעיא להו היכא דמשמשא ידא דטבחא וניקבה הריעה אי תלינן או לא תלינן והלכתא דתלינן בזאב והשתא ומה היכא דאישתכח ריעותא תלינן לקולא היכא דמשמשא ידא דטבחא דהוציא גוי או ישראל ומשמש בכולא מיבעיא. ואף אם נמצאו בו נקבים נקבים תלינן בשימושא דטבחא וכ״ש הכא דלא אישתכח ביה ריעותא. ועוד דאם בא זאב ונטל בני מעיים והדקין תלינן בזאב והריאה בכלל בני מעיים ומה לי זאב ומה לי אדם דאם לא כן לא נאכל בשר לעולם כי רוב פעמים הטבחים מושיטין הסכין אחר השחיטה בלבה של בהמה להוציא הדם גם פעמים שהסכין נתחב תוך הריאה ואין בידינו למחות כי אם ישאר הדם בתוך הבהמה ותתאדם הבשר וירגישו הגוים ולא יקנו מהם ויבא להפסד גדול. ואם להחמיר בא משום דבני עירו לאו בני תורה נינהו ורוצה לעשות סייג לדבריו הנה אין ביד מורי לאסור ולהורות לרבים אם לא על פי דבר הלכה ויתן מו׳ לב לדברינו וישראל יאריכו ימים.

שלמה בר׳ יצחק זלה״ה.

והשיב רבי׳ יצחק הלוי הנה בכל ראותיו תשובתו בצדו דקאמ׳ ברובא דלמאן דאמר דאזלינן בתר רובא בריאה דיכול לעשות כתיקון חכמים לא אזלינן בתר רובא דריאה עלולה היא למצוא בה מיני טרפות דאמרינן בה״ג דריאה בריאה בפני עצמה היא. ולא תימא דלא חלקו חכמים בין ספק ריאה לשאר ספיקי לא דאיתא בה״ג דאמ׳ האי בר אינש דבעי למזבן רישא א׳ אטמא או בישרא צריך לאנפוקי לריאה טובא ואי לא עביד הכי אסירא ההיא חיותא משום ספק טריפה ובכל מיני טריפות לא עבדינן בה״ג כמו בריאה דעלולה היא ודקאמ׳ מחלב בהמה שנמצאת טריפה לא

*) עיין גם ההעתק מכאן עד ומה לי אדם באו״ז ה׳ טריפות דף נ״ח:

מובאים במרדכי ובתשו' מהר"ם מרוטנבורג, והוא ר' ידידיה בן ישראל מנירנבורק המובא בכמה מקומות בתוספות.

אמת כי במרדכי מועד קטן כלל תתק"ו נקרא שמו רק ר' ידידיה, אולם הדברים ההם מובאים ג"כ בהלכות שמחות להר"ם מרוטינבורק כלל פ"ח, ושם כתוב מפורש כי הוא מרוטנבורק. ושמו המפורש בתשו' מהר"ם דפוס קרימונא סי' י"ב: ידידיה בן ישראל מנירנבורק.

צד 29. באור זרוע ה"ב צד 155 מכנה ר"ת את ר' יום טוב בתואר „אחי", ר"ל: ידיד וקרוב, ובכונה הזאת נמצא מלת „אח" ברש"י. על החמר הרב הנאסף בזה ע"י המחבר יש להוסיף עוד את מראה המקומות אשר הציג לפנינו הרח"נ דימביצר ז"ל בהערותיו המדויקות לראבי"ה דף כ"ו ע"א.

צד 30 ר' יוסף בר יהודה נקרא חביבי וריעי בפי רש"י ע' תשובות חכמי צרפת ולותיר סימן ט"ו ע"ג שם סימן ו' וז"ל שם: „פירש ר' יוסף בר יהודה מפי רבינו הקדוש מ"כ". ואיפשר שהוא ר' יוסף הנזכר בפרדס סימן קמ"ב.

צד 31 ר' יעקב בר שמשון, הוא אשר יסד הספר סדר עולם אשר נזכר בתוספת ר' יהודה סיר ליאון ע' ברכה משולישת צד 42. וגם חיבר פירושים לברייתא דשמואל ולס' יצירה והמה גנוזים בכ"י סימן 1102 באוצר הספרים של Bodeljana ע' רשימת נייבויער ע' 312 ואודות הפירוש על אבות המיוחס לו ארחיב דברים במקום הראוי.

צד 33. ר' יצחק מדנפירא, אינו מוכרח שהפייטן בשם זה הוא בעל התוספות אשר שם אביו היה שמואל כי יש עוד פייטן אחד אשר ג"כ בשם ר' יצחק בר שמואל יכונה וממנו מביא צונץ בספרו ליטעראטורג' ע' 168 איזה פיוטים וכנראה אינו רוצה להסכים שם שהפייטן הזה הוא בעל התוספות הידוע אשר לפי דעתו הוא מאוחר מהפייטן הנ"ל. וממנו ר"ל מבעל התוספות מביא צונץ שני פיוטים בספרו ל"ג עמוד 283.

צד 34 שורה 9 גם סימן פ"ח שייך לתשובות ר' יצחק בר יהודה כנראה מסידור רש"י ושם לא נמצא מסימן פ"ו מן „ור"ת מתיר" עד סימן פ"ז „אבל שאר אדם לא".

צד 35 שורה 2 מכאן ואילך עד סוף העמוד נתהווה עירוב דברים ע"י שגגת הדפוס וצריך לציין שם ד"ה ר' יצחק הלוי מויטרי הוא רבו השלישי של רש"י כי עליו מוסב מה שנכתב שם. וע"ע באור זרוע ריש הלכות גיד הנשה (עמוד 126) כי שם נזכרים שני ר' יצחק מוריו אלה של רש"י בתשובותיהם לרש"י בענין ניקור ירכי היות. אצלי נרשמים עוד כמה מקומות בספרים ישנים אשר בהם מובאים דברי ר' יצחק הלוי, אשר רש"י קראו פעמים בשם סגן לויה (ע"ג להלן צד 45 אצל המחבר). או לויה, ופעמים בשם ר' יצחק הלוי ונקרא ג"כ בשם רבינו הקדוש ע' אור זרוע חלק שני עמוד 160 וגם 183 וע"ע בפרדס סוף הלכות יין נסך.

ברורך אגב ראיתי להעתיק פה תשובה אחת אשר מצאתי בכ"י איסור והיתר המיוחס לרש"י ומתוכה למדנו הרבה, בפרט היחס אשר היתה להרב עם תלמידו וזה"ל.

תשובת רש"י לרבני יצחק הלוי על דבר שה ששחט כראוי ולא נבדק השה והוציאו הריאה לחוץ בלא בדיקה. כבוד שבע מנות מאת המלך ונגד מורי רבני יצחק הלוי מאתי הקטן שבתלמידים שלמה בר' יצחק ז"ל, אשר לקחה אזני שמץ ממנו על דבר שה אחד שהוציאו הריאה לחוץ בלא בדיקה והתירו המתיר ובא מעשה

אשר בו כתוב מפורש ממעל לשיר הנזכר במח"ו: מר' אלחנן בן הר"ר יצחק. צונץ מביא ממחברנו עוד שלשה פיוטים אחרים. (ראה קונטרס הפיוטים צד 66).

שם. ר' אליה הוא הנזכר במח"ו סימן תק"ד צד 625 בשם רבינו הקדוש התשבי מפאריז; ראה אדותיו בנחלת שד"ל צד 7.

צריך להוסיף עוד ר' אליעזר בר אהרן נזכר ע' 600 ואם הוא הפייטן אשר צונץ בספרו ל"ג ע' 304 מזכירו בזמן ר' מאיר הלוי אבולפיא נראה שההוספה ההיא במחזור ויטרי על שם ר' אליעזר בר אהרן היא היותר מאוחרה בזמן.

צד 14. רבינו אפרים נזכר כמה פעמים גם במדרש שמואל על פרקי אבות, אולם אין ראיה, כי הוא ר' אפרים, אשר אנחנו עסוקים בו, וכמה גדולים היו, אשר שם רבינו אפרים נקרא עליהם; ראה צונץ בספרו ע"ד הפייטנים צד 618.

צד 15. מה ששער בצדק המחבר, כי ר' יוסף בכור שור הוא הוא ר' יוסף מאורלינש, כבר הוכיח גם הד"ר גראס במאגאצין שלי ח"א צד 93, ואני חזקתי דבריו שם צד 94.

צד 16. הדברים המובאים במח"ו על שם „גור אריה" נמצאים גם בסדורו של רש"י, ראה אגרות שד"ל סי' 80. המאמר, אשר בו נזכר ר' אליעזר הגדול בתור בן זמנו של גור אריה נמצא גם בספר האסופות כ"י; ראה גם מש"כ ר"י מיללער בס' תשובות חכמי צרפת ולותיר סי' כ', אשר שם העיר המו"ל, כי נמצא גם „גור אריה" הקודם בזמן. הד"ר גראס (מאגאצין ח"י צד 72) הישב כי גור אריה הוא ר' יהודה הכהן הנזכר בספר הדינין, תלמיד הר"ג מאה"ג; ראה צונץ ל"ג צד 611. ולפי"ז אין המקום בזה להראות באצבע על כל המקומות בתשו' מהר"מ ב"ב ובספרים אחרים, אשר שם נזכר „גור אריה", כי כל אלה כוונו לגור אריה האחרון, הוא ר' יהודה סיר ליאון המכונה ר' יהודה החסיד מפאריז.

צד 20. רבינו הלוי הוא רבי יצחק בר אלעזר הלוי רבו של רש"י ז"ל, הוא ולא אחר, וכן הוא נקרא שמו בפרוש על הדברים האלה, באור זרוע ח"ב צד 76. רש"י ז"ל מכנה ג"כ את רבו זה בשם רבינו הלוי בכ"מ בפרושו לתלמוד. את תשובת רש"י שאנו דנין עליה מצאתי ראיתי גם בסדורו של רש"י (כ"י), וגם שם כתוב „שהנהיג רבינו הלוי", אולם מיד אח"ז כתוב „ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים"; בא"ז ח"ב צד 75, אשר שם מובא מקצת התשובה, כתוב בב' המקומות „רבינו יצחק הלוי"[1]). בתשובת מהרי"ק המובא מאת המחבר נזכר רי"צ הלוי גם במקום אחר ביחד עם ר' שלמה בר שמשון ובתור רבו של רש"י. אולם ר' יצחק בן מרן לוי המובא בתמים דעים, הוא הכם אחר ולא רי"צ שלפנינו.

צד 22. ר"ה איש רומי הוא ר"ח המובא בדבור שלפני זה ובדפוס רק בטעות נחלק הדבור לשנים.

צד 23 (למטה). הדברים המובאים מס' המדה גנוזה אין להם כל שייכות לענייננו.

צד 24 (למטה). ר' יהודה בר אברהם הוא תלמידו של רש"י לפי דברי בעל ספר האסופות (כ"י); ראה לעיל צד הקודם.

צד 25. הרב ר' ידידיה, הוא הצרפתי ולא האשכנזי. דברי ר"י האשכנזי

[1]) להגהה אשר הגיה בצדק הרב המחבר צד 357 הערה ע' נמצא עזר וסעד בסדורו של רש"י, כתוב בו: „כל גאוני לותיר וייש שהיו מוהין", רק כי מלת „שהיו" הנמצאת בזה במקום „שהן", היא מדויקת יותר.

ההוספות המאוחרות האלה נמצאות במספר רב בכ' כה"י הנ"ל, אכן בלתי נמצאות בכ"י שלישי, הכולל לפי דעתי את המח"ו העקרי. הכ"י הזה קטן בכמות מהכ"י הנ"ל, והוא טמיר ונעלם בבית עקד הספרים אשר לת"ת בעיר ריגגיו (Reggio d'Emilia). לדאבון לבנו קשה מאד להשתמש עוד בכ"י הזה, כי האותיות מטושטשות והכתב בלתי ראוי עוד לקריאה. ואולי הוא המחזור הקטן הנקרא דויטרי אשר הזכירו הר"י לאטיש בשם ר' שמחה בשערי ציון ע' 73.

ב) הרה"ח המחבר השוה את המח"ו עם הפרדס, ועי"ז יצא לו השערה חדשה, אשר נוכל להחזיקה בשימנו עין על סדורו של רש"י. הסדור הזה, המונח עוד בכ"י, נחוץ לנו אם נחפוץ לדעת על ברור את פעולת תלמידי רש"י ז"ל והבאים אחריו. ואני אוחילה לאל שנוכל להוציא לאור גם את הספר היקר הזה ע"י חברתנו הנכבדה.

ג) המאספים האלה כבר החלו לעבור את עבורתם בחיי רש"י ז"ל. תלמידי המאור הגדול הזה אספו לאספה את פרושי רבם ואת תשובותיו והוסיפו עליהם את אשר ראו בעיניהם ממעשי רש"י ודרכו בקדש, ובכן נפתחו לנו שלשה ספרים מקובצים מדברי רש"י, ועליהם נתוספו אחר כך דברים שונים הנרשים לפעמים ע"י אות ת', ר"ל: תוספות.

אולם מה שחשב הרב מחבר המבא, כי ממלות „חוק שמעיה לא יווק" הנמצאות פעמים במח"ו (צד 460 וצד 739) יש ללמוד, שר' שמעיה ראה את המח"ו והגיהו, זה אינו נכון. התלמידים, אשר אספו לאספה את החמר לספר האסופות הזה, הסכן הסכינו להתום לפעמים את שמם על המאמרים אשר אספו יחדיו, כאלו היו הם המחברים, והמסדר אשר בא אהריהם לסדר את הספר כלו, הניח את השמות כמו שמצאם ולא שינה דבר. ופה המקום אתי להראות באצבע על „ספר האסופות" כ"י, אשר נמצא בו בסדר פסח (ראה תוס' פסחים קי"ד) כדברים האלה: בענין ג' מצות שבלילי פסח מצאתי שכתבו תלמידיו של רבינו שלמה הר' שמעיה והר' יהודה בר אברהם מפיו דהצי הנפרסת משום לחם עוני ישימנה בין שתי השלמות וכו' וכן נמצא „בסדר הלילה" הנדפס בסוף החלק הו' מס' דקדוקי סופרים לר"נ ראבינוביטץ: אני שמע' ור' יהודה בר' אברהם שמענום לאלה מפי הקדוש (רש"י) זכור לטוב וככוד מנוהתו.

ד) ההשערה, כי ר' שמעיה היה מחבר הפרדם ומעריכו, תמצא סיוע וחזוק גם בדברי המחבר אדות ר' שמעיה, להלאה צד 62. גם דעת הח' ד"ר גראס במאגאצין אשר הוצאתי אני לאור עם ידידי ורעי ד"ר האפמאן (ח"ר צד 207 וח"ד צד 83) היא כדעת מחבר המבא, ע"ש.

ה) ומה שהשב המחבר, כי ר' שמחה, עורך המח"ו, הכר גם ספר „סדר עולם" אין לו כל יסוד ולא יוכל להתקים. המחבר נמשך בזה אחר החכמים שקדמוהו בהקירה הזאת, אמנם דבריהם מוטעים בדבר הזה. הספר „סדר עולם" אשר עליו אנחנו דנים, הברו ר' שמחה בן שמואל משפירא האחרון בזמן, ולו אין כל הלק ונחלה בהמח"ו, גם לא בההוספות הנמצאות בתוכו. את הנודע לנו ע"ד ר' שמחה בן שמואל האחרון הזה, ככר אספו יחד הה' צונץ ור' חיים מיכל בס' אור החיים צד 596 וגם זמנו נודע לנו בברור, כי הוא אחד מהחתומים על ספר התקנות שנכתב בשנת תתק"ף והנמצאות בתוך תשובות מהר"ם ב"ב.

צד 10. ר' אברהם הנזכר סתם הוא ר' אברהם ב"ר יוסף מאורליינש וחותנו הנזכר שם הוא ר' יהודה סיר ליאון מפאריז.

צד 11. לדעת המחבר ר' אלחנן הנזכר הוא ר' אלחנן בעל התוספות הנודע. לדבר הזה נחוצה עוד הראיה. אשר הביא צונץ בספרו על הפייטנים צד 288 מכ"י,

לקוטי בתר לקוטי.

מאתי אברהם ברלינר.

כל אלה אשר המחזור ויטרי נמצא בידם, בלי ספק יקבלו בענג ובשמחה את המבא הנכבד הזה, מעשה הרב החכם הנודע בשערים מהר״ש הורוויץ נ״י, ואני בבאי היום להשלים איזה חסרון ולתקן זעיר שם זעיר שם במקומות הצריכים תקון, הנני מוסר מודעה, כי רק יען אשר הצליח הפצי להשתמש בכ״י וספרים נדפסים יקרי המציאות, אשר הרב ר״ש לא ראה אותם, היה לאל ידי לבא אחריו ולמלא דבריו, וישמח לבי כי מקום הניחו לי להתגדר בו. את הערותי אסדר לפי עמודי המבא.

א) בראש דבריו שורה ג׳ יאמר המחבר: „ונכתב (הכ״י של מחזור ויטרי) בשנת ד׳ אלפים תשע מאות וששים ושמונה לבריאת עולם כנזכר בשער הספר״. הדברים האלה צריכים לתקונים שונים. הכ״י, אשר על פיהו נדפס המח״ו, נמצא בבריטיש מוזיאום בלונדון. אולם ראשיתו הסרה, ולכן הוכרחנו להשלימו עד צד 5 שורה 28 עד תיבות: „ומקדים ומשו ידיה ומברך״ על ידי העתק מתוך כתב יד אחר המונח בבודליאנא אשר באוכספורד נו׳ 1100, ובטעות נעתק גם שער הספר אשר בכתב יד הזה ונדפס בראש המח״ו. ע״ד הטעות הזה כבר דברנו את דברנו בהוציאנו לאור את החברת הרביעית ממח״ו, ושם בקשנו מאת קוראינו, להסיר מתוך הספר את השער הזה ולשים תחתיו את השער החדש אשר הדפסנו אז. ואחרי הדברים האלה, לא נוכל להביא שום ראיה מהשער הראשון, אשר מלבד כל אלה הוא כתוב ע״י סופר מאוחר, אשר נמשך בדבר שנת הכתיבה אחר הנאמר בתוך לוחות השנים אשר בכ״י דף קס״ד (ראה רשימת נייבואיר צד 309), המתחילות משנת ד׳ תתקס״ח, ואחרים מתחילין משנת ה׳ מ״ה והולכין עד שנת ה׳ צ״ב. ועל כל אלה הנה הכ״י הזה שונה בתָכנו מהמח״ו שלפנינו תכלית שנוי ובס״י תר״נ נזכר המח״ו עצמו, ועוד נדבר בדבר הזה. ולעמת זה נמצא בהשבון השנים אשר בכ״י לונדון (ואשר נדפים תוצאות מהם בסוף הערותנו אלה) את שנת ה׳ אלפים ושנים, שנה החמישית למחזור רס״ד[1]) ומסיים עם השבון יתר השנים אשר במחזור הזה, בעוד אשר במקום אחר נראה, כי סופר הלוחות עשה את מלאכתו בשנת ד׳ תתק״ע.

אולם כל המספרים האלה לא יועילו לנו, למצוא ע״י את השנה, אשר בו נשלם המחזור ויטרי בעצמו, כי אלה הלוחות, ועוד הוספות שונות אשר בכ״י מאוחרות הנה בזמן, ונכתבו זמן רב אחר אשר נשלם המח״ו[2]). — אולם נוכל לדעת עפ״י המספרים האלה כי הכ״י עם ההוספות לא נכתבו קודם השנה הנזכרת בתוך הכ״י.

---

[1]) כבר הזכיר את הדבר הזה שד״ל בספר נחלת שד״ל בסופו; ראה גם את הנוספות בסוף הספר שלפנינו.

[2]) ראה עוד מה שכתב כבר ר׳ חיים מיכל בספרו אור החיים צד 597 וז״ל: „ומה שגלה חמרשים דעתו כאלו נתחבר בזמן ההוא הם דברים בטלים ואין צורך להשיב עליהם.״

ש״ע דשמע. טט דולטטפות כמ״ש רבנו תם בתיקון תורה שמצא כן בתקוני תפילין. — שם ובספר תאני כתב רבינו יב״ם שהכל מזויין, כונתו שרבנו תם כתב שראה בספר תאני שהכל מזויין, ובתיקון תורה שלפנינו כתב ר״ת „וכן מצאתי בסידור א׳ דכלהו שעטנז גץ שבכל מקום צריכות ג׳ זיונין.

צד 651 סי׳ תקי״ז הלכות ספר תורה מרבנו יעקב ב״ר מאיר, הלכות אלו הדפסתי מתוך ספר כת״י בספרי גנזי ירושלם שהוצאתי לאור שנה זו (ובל ידעתי אז שהוא נדפס גם בספר מהז״ו) ובמבוא הבאתי במספר כל הקדמונים שהביאו מס׳ הלכות ס״ת או תקון ס״ת לרבנו תם, ואעיר עתה על השינוים שבין כת״י שבידי להנדפס במחזור ויטרי, — שם שורה א׳ צ״ל קרן ישעי משגבי, להודיע עשות כו׳ כמ״ש בכת״י שלי.

צד 652 שורה ה׳ צ״ל אלא בעבוד נמי מודה רבא בכת״י שלי. — שם שורה ט״ו צ״ל דנכרי ארעתא דישראל קעביד טפי מכותי דאמר גמירנא טפי מנך כבכת״י הנ״ל. — שם שורה כ״ה ותניא אין כותבין על הדפתרא, המגיה לא ציין מקומו, והוא במס׳ סופרים פרק א׳ הלכה ה׳. — שם שורה ל״א צ״ל אהיו כתובים בסס וסקרא, והוא במס׳ שבת קט״ו ע״ב.

צד 653 שורה כ״ד צ״ל ודאין כן במגילה כבכת״י הנ״ל.

צד 656 שורה ט״ז צ״ל שילמד מתוכם.

מאתי שלמה אהרן ווערטהיימער מירושלים.

צד 144 שורה ה׳ כי כבר צפון הק״ס נביאים, צ״ל הק״ב נביאים, (שהם תקנו י״ח ברכות כדאי׳ במס׳ מגילה י״ז והובא במחז״ו לעיל צד 18. ואף שאמרו שם ק״כ זקנים ומהם כמה נביאים, לא דק פה כל כך וכתב ק״ב נביאים). — שם שאי אפשר לומר מלך העולם באבות כאשר פירשתי לעיל, הרב המגיה לא הראה איה מקומו לעיל, ואני חפשתי ולא מצאתי הדברים האלו לעיל. ואולי כונתו להכתוב לעיל צד 17 „דלכך סידרו כל זה שבחו של אברהם הוא מונה" וכיון שהשבח הזה לא נאמר על ידי אברהם לכן לא הזכירו.

צד 150 שורה כ״ט כדאמרי׳, הרב המגיה לא הראה מקומו. והוא בב״ר סוף פרשה י״ב.

צד 161 שורה י״ב לאורייתא אכלל בעשר דברייא, כן הוא במ״ר נשא פרשה ג׳ כף א׳ כנגד הלוחות וכו׳ מלאה קטורת שתרי״ג מצות כלולות בהם, ועיין פרש״י משפטים כ״ד י״ב. — שם שורה י״ט יקום ויתגלי נר נפלי, צ״ל בר נפלי, (כי כן אי׳ בסנהדרין צ״ו ע״ב אימת אתי בר נפלי וכו׳ עיי״ש ופרש״י מלכות דוד שנפלה להכי קרי משיח בר נפלי, ולפי זה אין נופל עליו לשון נר נפלי כמובן.)

צד 166 שורה ח׳ הלמיסעתא אתינא, צ״ל הלמיסעתא את (לא כהגהת המו״ל הלמיסעדנא אתיתא כי אף שכן הוא בתרגום יהושע שם בכל זאת כפי שהגהתי אני מסכים יותר ללשון הכתוב).

צד 174 שורה ה׳ כך קרבן שבת ונסכיו נאמרו בדבור א׳, נראה לי שכונתו לומר, בל יוקשה הא קיי״ל (זבחים ח׳ ושם נסמן שאר מקומות) מנחתם ונסכיהם אפילו למחר א״כ למה יביאו הנסכים בישבת? לכן תירץ המחז״ו שקרבן שבת ונסכיו בדבור א׳ נאמרו, פי׳ כשהותר להקריב הקרבן בשבת ממילא נכללו בו גם הנסכין ולגמרי הותר.

צד 247 סי׳ רע״ט ויבע משיחיה, הרב המגיה כתב שצ״ל ויבא משיחיה, ובאמת אינו טעות, כי נוסחא כזאת ויבע קין משיחיה הובא בספר סדר היום בסדר זמירות של שבת וכתב שהוא לשון מהירות וזריזות כי על והיש עתידות למו (דברים ל״ב) מתורגם ויבע, וא״כ נראה שנוסה המחז״ו הוא ויבע משיחיה ופירושו שימהר ויחיש ביאת משיחיה. וכן בספר חיי הנפש להרב ישעיה בי רב (שחי בש׳ אתרל״ה לשטרות) במאמר הב׳ הוא ס׳ גן עדן דף ל״ב (נדפס בירושלים תרנ״א) הביא נוסח הקדיש ויבע וייתי משיחיה.

צד 250 לבנו שהוא בן י״ג או לבתו בוגרת. מלשון זה משמע אף שסמוכים על שולחן אביהם, וזה לא כמ״ש התוס׳ בעירובין (ע״ט ע״ב) ד״ה ומזכה ע״ש.

צד 263 אבל יין שפיר דמי משום דהמרא מגרר גריר. הרב המגיה העיר מדלא מחלק בין שותה הרבה למעט משמע דס״ל כדעת הטור דמותר לשתות הן רב הן מעט ומפ״ש מ״ש בגמ׳ טובה מגרר גריר כמו שפי׳ הב״ה בשם מהר״ל מפ״אג ז״ל עכ״ד, ובאמת שהפירוש הנ״ל שהביא הב״ח לא חדש הוא שכבר הוא כתוב בס׳ הראבי״ה סי׳ ק״נ ושכן מצא סעד לזה גם בדברי רבנו שב״ט עיי״ש ובהערות הג׳ מהרה״ן ז״ל.

צד 649 שורה ה׳ ושעטנז גץ יש שמזיינין אותו בכל אותיות שיש בשעטנז גץ וכו׳, אבל ברוב לא מצאתי, כונתו יש שמזיינין כל אותיות שעטנז גץ שיש בהמזוזה, ויש שאינם מזיינים רק אותיות שעטנז גץ פעם אחת בכל המזוזה. והם

ראייה זו היא הרא דחלב חידוש הוא דאין לך דבר היוצא מן החי דשרי רק החלב, ועוד כי קא מותיב רב עמר' מביצה טריפה ולוקחים ביצים מן הגוים ואין הוששין לספק טריפה ומתירין לא תימא מן הטרפ' אלא אימא שמה ינקה מן הטמאה. ודקאמ' היכא דמשמש ידא דטבחא כ"ש הכא דלית ביה ריעותא לא ראייה היא דמדקדקינן היכא דמשמ' משמ' הא במקומות אחרים לא אמ' וההיא דרמי בר חמא אם אמרו בספק טומאה לטהר יאמרו בספק טריפות להתיר. ודקאמ' מסכין הטבה שנקב הריאה ודאי איסור הוא מההיא דהשובר מפרקת של בהמה הרי זה גוזל משום דמבליע דם באיברים וקאי בתיקו וכל תיקו דאיסור לחומרא. עכ"ל הג'.

שם שורה 10. הדברים שם שייכים לר"ה יצחק בר מנחם, אשר את ספרו מביא הרשב"ם ע' באור זרוע הלק א' ע' 98 וע"ע באור זרוע שם עמור 202 נזכרה משמו כתיבת הגט על קלף וכן בתוס' גיטין שם.

שם שורה 36 מרת בילא — בפרדס הלכות נדה נדפס בטעות כלל"ט ובכ"י ס' אסופות כתיב נכון ביליט ובכ"י אסור והיתר מנוקר מרת בְּלֵיְט.

צד 36. לר' יצחק בר דורבלו אין לו שום יחס עם ר' יצחק מאורבלו מחבר ספר מנהל, ואדבר עליו עוד להלן.

צד 37. ר' לוי בר יהודה צד 754 נזכר בשם ספר האשכול ואינו בספר הזה אשר לפנינו בדפוס וכנראה היה מחכמי פרובינצא.

צד 39. ר' משה מפביא אין אנו רשאים להחליפו בר' משה מפונטיזא וזה להוד וזה להוד אדות ר' משה מפביא ע' במבוא לערוך השלם ע' ומה שמובא שם בשם ר' שוח"ה וע"ע בס' דור דור ודורשיו לר"ה וויים חלק רביעי ע' 307 ואני בא להוסיף שעתה נתגלה לנו ע"י יוחסין לר' אחימעץ אשר הדפים החכם נייבויר בחלק השני מספרו היקר סדר החכמים וקורות הימים ע' 125 איך בא ר' משה לקפואה ואח"כ לפביאה ע"ש.

צד 41 שורה 9 מה שמביא בשם תוספ' חולין מ"ו ד"ה היינו וכו'. ורבינו נהשון גאון צ"ל בתוס' ורבינו ששון המורה כמובא באור זרוע חלק א' ע' 112. ע"ג בהקדמתי לנחלת שר"ל.

צד 48. ר' עוריאל בר נתן, שמו וזכרו תמצא בילקוטים אשר בסוף פירוש רש"י שלי והתשובה ההיא אשר הזכרתיה בשם שר"ל בהליכות קדם ע' 47 נדפסה בעת גם בתשובות חכמי צרפת ולותיר ע' 8 ע"ש.

צד 51. דבר גדול עשה עמנו הרב בעל המבוא לאסוף ביתה את כל המקומות אשר רש"י מובא שם בשם רבי או רבינו סתם ואני בתומי הלכתי זה כמה שנים ללקט את כל התשובות אשר מצאתי בשם רש"י בכתבי יד ובספרים וסדרתים על סדר המסכתות בש"ס ומאוד חפצתי להשוותם יחד עם כל המקומות אשר רשם הרב הבעל מבוא, אך כעת אין לי פנאי לכך ואולי אי"ה בעת אחרת אשלים את הענין.

צד 60 ר' שלמה בר מאיר, מה שהראה המחבר על תוס' פסחים ק"ה צריך תיקון, כי לפי מה שהובא בבית יוסף לטור א"ח סימן קפ"ב צ"ל „רשבם" והוא ר' שמואל בר מאיר כאשר נמצא בתוס' של ר' יהודה החסיד לברכות נ"ב ובא"ז הלכות סעודה צד 63 כתוב זקינו של ר' שמואל בן מאיר ולפי דעתי צריך למחוק התיבות „זקינו של". גם מה שהראה על רש"י בחולין קט"ז צריך עוד עיון ובכ"י לא מצאתי התיבות „דאין קדושה הלה" עד סוף „מאיר" ושם כתיב „כי האי גוונא מוחלב הנמצא קרוש עד כאן היא קבע הלכה".

לפני ואסרו ולא לחלוק על ישיבתו באתי ותורה היא וללמוד אני צריך ואת הטאי אני מזכיר היום ולא אכחד מאדני כי מעשה בא לידי והוריתי להתיר ושגגת תלמוד עולה זדון אשר אם דעת מורי להחמיר על בני המקום משום פריצות דעבדי ושכחי או משום דלאו בני תורה נינהו אז תנוח דעתי. אך אם בראייה אסרו על זאת אוכל בשרי בשיני כי כמה ראיות הבאתי לפני ר׳ ולא הועילו כי קבלתי ממנו כי בכל מקום שחלקו רבותי׳ בין ספק ריאה לספק נקובי הדקין וקרומין והוטין וכי איבעיא להו מנא הא מילתא דאמר רבנן ז״ל בתר רובא ומסיק בהדי׳ דסמכינן ארובא כשאר טריפות היכא דלא איפשר. ואי משום הצבא דמקטעא רגליהון דקצבאי היכא דלא הוציאה הריאה והוא לפנינו וטרפות שלה נראה מיד וסופו להגלות יש לנו להמתין מעט שמא כשיוציא הריאה ימצא בהן ספק טריפה. אבל היכא דלא אפשר ואין סופו להגלות לא נחזינא לספק טריפה לעולם. ולשתי ראיות אלה אשר אכתוב יתן מורי אל לבו אשר קבלתי ממנו והלכה רווחת היא הלב בהמה טריפה אסור כאותה ששנינו כשירה שינקה מן הטריפה קיבתה אסורה מפני שכנוס במעיים *), ומה יאמר מורי על זאת אם שעה אחת קודם שחיטתה אכלנו הלבה ולא חששנו לספק טרפות הריאה. ואם מפני שנשחט נאסרה והוחזק בה ספק זאת איני יודע למדנו מכאן דהיכא דלא איפשר סמכינן ארובא ודרמי בר חמא הומרא בעלמא הוא ובדבר אשר עומד להגלות מיד אין אדם הולך על רב הונא. ושמעתי שהשיב רבינו דלא איתמר דרב הונא אלא מספקות אחרי׳ כגון בא זאב ונטל בני מעיים אי אפשר לומר כן והא ספק ריעותה הוא ונמרינן מיניה ואיבעיא להו היכא דמשמשא ידא דטבחא וניקבה הריעה אי תלינן או לא תלינן והלכתא דתלינן בזאב והשתא ומה היכא דאישתכח ריעותא תלינן לקולא היכא דמשמשא ידא דטבחא דהוציא גוי או ישראל ומשמש בכולא מיבעיא. ואף אם נמצאו בו נקבים נקבים תלינן בשימושא דטבחא וכ״ש הכא דלא אישתכח ביה ריעותא. ועוד דאם בא זאב ונטל בני מעיים והדקין תלינן בזאב והריאה בכלל בני מעיים ומה לי זאב ומה לי אדם דאם לא כן לא נאכל בשר לעולם כי רוב פעמים הטבחים מושיטין הסכין אחר השחיטה בלבה של בהמה להוציא הדם גם פעמים שהסכין נתחב תוך הריאה ואין בידינו למחות כי אם ישאר הדם בתוך הבהמה ותתאדם הבשר וירגישו הגוים ולא יקנו מהם ויבא להפסד גדול. ואם להחמיר בא משום דבני עירו לאו בני תורה נינהו ורוצה לעשות סייג לדבריו הנה אין ביד מורי לאסור ולהורות לרבים אם לא על פי דבר הלכה ויתן מו׳ לב לדברינו וישראל יאריכו ימים.

שלמה ברי׳ יצחק זלה״ה.

והשיב רבי׳ יצחק הלוי הנה בכל ראיותיו תשובתו בצדו דקאמ׳ ברובא דלמאן דאמר דאזלינן בתר רובא בריאה דיכול לעשות כתיקון חכמים לא אזלינן בתר רובא דריאה עלולה היא למצוא בה מיני טרפות דאמרינן בה״ג דריאה בריאה בפני עצמה היא. ולא תימא דלא חלקו חכמים בין ספק ריאה לשאר ספיקי לא דאיתא בה״ג דאמ׳ האי בר אינש דבעי למזבן רישא אי אטמא או בישרא צריך לאנפוקי לריאה טובא ואי לא עביד הכי אסירא ההיא היותא משום ספק טריפה ובכל מיני טריפות לא עבדינן כה״ג כמו בריאה דעלולה היא וקאמ׳ מחלב בהמה שנמצאת טריפה לא

*) עיין גם ההעתק מכאן עד ומה לי אדם באו״ז ה׳ טריפות דף נ״ח:

מובאים במרדכי ובתשו׳ מהר״ם מרוטנבורג, והוא ר׳ ידידיה בן ישראל מנירנבורק המובא בכמה מקומות בתוספות.

אמת כי במרדכי מועד קטן כלל תתק״ו נקרא שמו רק ר׳ ידידיה, אולם הדברים ההם מובאים ג״כ בהלכות שמחות להר״ם מרוטינבורק כלל פ״ח, ושם כתוב מפורש כי הוא מרוטנבורק ושמו המפורש בתשו׳ מהר״ם דפוס קרימונא סי׳ י״ב: ידידיה בן ישראל מנירנבורק.

צד 29. באור זרוע ח״ב צד 155 מכנה ר״ת את ר׳ יום טוב בתואר „אחי״, ר״ל: ידיד וקרוב, ובכונה הזאת נמצא מלת „אח״ ברש״י. על החמר הרב הנאסף בזה ע״י המחבר יש להוסיף עוד את מראה המקומות אשר הציג לפנינו הרה״ג דימביצר ז״ל בהערותיו המדויקות לראבי״ה דף כ״ו ע״א.

צד 30 ר׳ יוסף בר יהודה נקרא חביבי וריעי בפי רש״י ע׳ תשובות חכמי צרפת ולותיר סימן ט״ו ע״ג שם סימן ו׳ וז״ל שם: „פירש ר׳ יוסף בר יהודה מפי רבינו הקדוש מ״כ״. ואיפשר שהוא ר׳ יוסף הנזכר בפרדס סימן קמ״ב.

צד 31 ר׳ יעקב בר שמשון, הוא אשר יסד הספר סדר עולם אשר נזכר בתוספת ר׳ יהודה סיר ליאון ע׳ ברכה משולשת צד 42. וגם חיבר פירושים לברייתא דשמואל ולס׳ יצירה והמה גנוזים בכ״י סימן 1102 באוצר הספרים של Bodeljana ע׳ רשימת נייבויער ע׳ 312 ואודות הפירוש על אבות המיוחס לו ארחיב דברים במקום הראוי.

צד 33. ר׳ יצחק מדנפירא, אינו מוכרח שהפייטן בשם זה הוא בעל התוספות אשר שם אביו היה שמואל כי יש עוד פייטן אחד אשר נ״כ בשם ר׳ יצחק בר שמואל יכונה וממנו מביא צונץ בספרו ליטעראטורג׳ ע׳ 168 איזה פיוטים וכנראה אינו רוצה להסכים שהפייטן הזה הוא בעל התוספות הידוע אשר לפי דעתו הוא מאוחר מהפייטן הנ״ל. וממנו ר״ל מבעל התוספות מביא צונץ שני פיוטים בספרו ל״ג עמוד 283.

צד 34 שורה 9 גם סימן פ״ח שייך לתשובות ר׳ יצחק בר יהודה כנראה מסידור רש״י ושם לא נמצא מסימן פ״ו מן „ור״ת מתיר״ עד סימן פ״ז „אבל שאר אדם לא״.

צד 35 שורה 2 מכאן ואילך עד סוף העמוד נתהווה עירוב דברים ע״י שגגת הדפוס וצריך לציין שם ד״ה ר׳ יצחק הלוי מויטרי הוא רבו השלישי של רש״י כי עליו מוסב מה שנכתב שם. וע״ע באור זרוע ריש הלכות גיד הנשה (עמוד 126) כי שם נזכרים שני ר׳ יצחק מוריו אלה של רש״י בתשובותיהם לרש״י בענין ניקור ירכי היות. אצלי נרשמים עוד כמה מקומות בספרים ישנים אשר בהם מובאים דברי ר׳ יצחק הלוי, אשר רש״י קראו פעמים בשם סגן לויה (ע״ג להלן צד 45 אצל המחבר). או לויה, ופעמים בשם ר׳ יצחק הלוי ונקרא ג״כ בשם רבינו הקדוש ע׳ אור זרוע חלק שני עמוד 160 וגם 183 וע״ע בפרדס סוף הלכות יין נסך.

בדרך אגב ראיתי להעתיק פה תשובה אחת אשר מצאתי בכ״י איסור והיתר המיוחס לרש״י ומתוכה למדנו הרבה, בפרט היחס אשר היתה להרב עם תלמידו וזה״ל.

תשובת רש״י לרבני יצחק הלוי על דבר שה ששחט כראוי ולא נבדק השה והוציאו הריאה לחוץ בלא בדיקה. כבוד שבע מנות מאת המלך ונגד מורי רבני יצחק הלוי מאתי הקטן שבתלמידים שלמה בר׳ יצחק ז״ל. אשר לקחה אזני שמץ ממנו על דבר שה אחר שהוציאו הריאה להוץ בלא בדיקה והתירו המתיר ובא מעשה

אשר בו כתוב מפורש ממעל לשיר הנזכר במח"ו: מר' אלחנן בן הר"ר יצחק. צונץ מביא ממחברנו עוד שלשה פיוטים אחרים. (ראה קונטרס הפיוטים צד 66).

שם. ר' אליה הוא הנזכר במח"ו סימן תק"ד צד 625 בשם רבינו הקדוש התשבי מפאריז; ראה אדותיו בנחלת שד"ל צד 7.

צריך להוסיף עוד ר' אליעזר בר אהרן נזכר ע' 600 ואם הוא הפייטן אשר צונץ בספרו ל"ג ע' 304 מזכירו בזמן ר' מאיר הלוי אבולפיא נראה שההוספה ההיא במחזור ויטרי על שם ר' אליעזר בר אהרן היא היותר מאוחרה בזמן.

צד 14. רבינו אפרים נזכר כמה פעמים גם במדרש שמואל על פרקי אבות, אולם אין ראיה, כי הוא ר' אפרים, אשר אנחנו עסוקים בו, וכמה גדולים היו, אשר שם רבינו אפרים נקרא עליהם; ראה צונץ בספרו ע"ד הפייטנים צד 618.

צד 15. מה ששער בצדק המחבר, כי ר' יוסף בכור שור הוא הוא ר' יוסף מאורלינש, כבר הוכיח גם הד"ר גראס במאגאצין שלי ח"א צד 93, ואני הזקתי דבריו שם צד 94.

צד 16. הדברים המובאים במח"ו על שם „גור אריה" נמצאים גם בסדורו של רש"י, ראה אגרות שד"ל סי' 80. המאמר, אשר בו נזכר ר' אליעזר הגדול בתור בן זמנו של גור אריה נמצא גם בספר האסופות כ"י; ראה גם מש"כ ר"י מיללער בס' תשובות חכמי צרפת ולותיר סי' כ', אשר שם העיר המו"ל, כי נמצא גם „גור אריה" הקודם בזמן. הד"ר גראס (מאגאצין ח"י צד 72) הןשב כי גור אריה הוא ר' יהודה הכהן הנזכר בספר הדינין, תלמיד הר"ג מאה"ג; ראה צונץ ל"ג צד 611. ולפי"ז אין המקום בזה להראות באצבע על כל המקומות בתשו' מהר"מ ב"ב וספרים אחרים, אשר שם נזכר „גור אריה", כי כל אלה כוונו לגור אריה האחרון, הוא ר' יהודה סיר ליאון המכונה ר' יהודה החסיד מפאריז.

צד 20. רבינו הלוי הוא רבי יצחק בר אלעזר הלוי רבו של רש"י ז"ל, הוא ולא אחר, וכן הוא נקרא שמו בפרוש על הדברים האלה, באור זרוע ח"ב צד 76. רש"י ז"ל מכנה ג"כ את רבו זה בשם רבינו הלוי בכ"מ בפרושו לתלמוד. את תשובת רש"י שאנו דנין עליה מצאתי ראיתי גם בסדורו של רש"י (כ"י), וגם שם כתוב „שהנהיג רבינו הלוי", אולם מיד אח"ז כתוב „ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים"; בא"ז ח"ב צד 75, אשר שם מובא מקצת התשובה, כתוב בב' המקומות „רבינו יצחק הלוי"[1]). בתשובת מהרי"ק המובא מאת המחבר נזכר רי"צ הלוי גם במקום אחר ביחד עם ר' שלמה בר שמשון ובתור רבו של רש"י. אולם ר' יצחק בן מרן לוי המובא בתמים דעים, הוא חכם אחר ולא רי"צ שלפנינו.

צד 22. ר"ה איש רומי הוא ר"ה המובא בדבור שלפני זה ובדפוס רק בטעות נחלק הדבור לשנים.

צד 23 (למטה). הדברים המובאים מס' המדה גנוזה אין להם כל שייכות לענינינו.

צד 24 (למטה). ר' יהודה בר אברהם הוא תלמידו של רש"י לפי דברי בעל ספר האסופות (כ"י); ראה לעיל צד הקודם.

צד 25. הרב ר' ידידיה, הוא הצרפתי ולא האשכנזי. דברי ר"י האשכנזי

---

[1]) להגהה אשר הגיה בצדק הרב המחבר צד 357 הערה ע' נמצא עזר וסעד בסדורו של רש"י, כתוב בו: „כל גאוני לותיר ויש שהיו מותין", רק כי מלת „שהיו" הנמצאת בזה במקום „שהן", היא מדויקת יותר.

ההוספות המאוחרות האלה נמצאות במספר רב בב׳ כה״י הנ״ל, אכן בלתי נמצאות בכ״י שלישי, הכולל לפי דעתי את המח״ו העקרי. הכ״י הזה קטן בכמות מהכ״י הנ״ל, והוא טמיר ונעלם בבית עקד הספרים אשר לת״ת בעיר ריגגיו (Reggio d'Emilia). לדאבון לבנו קשה מאד להשתמש עוד בכ״י הזה, כי האותיות מטושטשות והכתב בלתי ראוי עוד לקריאה. ואולי הוא המחזור הקטן הנקרא דויטרי אשר הזכירו הר״י לאטיש בשם ר׳ שמחה בשערי ציון ע׳ 73.

ב) הרה״ח המחבר השוה את המח״ו עם הפרדס, ועי״ז יצא לו השערה חדשה, אשר נוכל להחזיקה בשימנו עין על סדורו של רש״י. הסדור הזה, המונח עוד בכ״י, נחוץ לנו אם נחפוץ לדעת על ברור את פעולת תלמידי רש״י ז״ל והבאים אחריו. ואני אוחילה לאל שנוכל להוציא לאור גם את הספר היקר הזה ע״י חברתנו הנכבדה.

ג) המאספים האלה כבר החלו לעבוד את עבורתם בחיי רש״י ז״ל. תלמידי המאור הגדול הזה אספו לאספה את פרושי רבם ואת תשובותיו והוסיפו עליהם את אשר ראו בעיניהם ממעשי רש״י ודרכו בקדש, ובכן נפתחו לנו שלשה ספרים מקובצים מדברי רש״י, ועליהם נתוספו אחר כך דברים שונים הנרשמים לפעמים ע״י אות ת׳, ר״ל: תוספות.

אולם מה שחשב הרב מחבר המבא, כי ממלות „חזק שמעיה לא יוזק״ הנמצאות פעמים במח״ו (צד 460 וצד 739) יש ללמוד, שר׳ שמעיה ראה את המח״ו והגיהו, זה אינו נכון. התלמידים, אשר אספו לאספה את החמר לספר האסופות הזה, הסכן הסכינו לחתום לפעמים את שמם על המאמרים אשר אספו יחדיו, כאלו היו הם המחברים, והמסדר אשר בא אחריהם לסדר את הספר כלו, הניח את השמות כמו שמצאם ולא שינה דבר. ופה המקום אתי להראות באצבע על „ספר האסופות״ כ״י, אשר נמצא בו בסדר פסח (ראה תוס׳ פסחים קי״ד) כדברים האלה: בענין ג׳ מצות שבלילי פסח מצאתי שכתבו תלמידיו של רבינו שלמה הר׳ שמעיה והר׳ יהודה בר אברהם מפיו דהצי הנפרסת משום לחם עוני יישימנה בין שתי השלמות וכו׳ וכן נמצא „בסדר הלילה״ הנדפס בסוף החלק הו׳ מס׳ דקדוקי סופרים לר״נ ראבינוביטץ: אני שמעי׳ ור׳ יהודה בר׳ אברהם שמענום לאלה מפי הקרוש (רש״י) זכור לטוב וכבוד מנוחתו.

ד) ההשערה, כי ר׳ שמעיה היה מחבר הפרדס ומעריכו, תמצא סיוע וחזוק גם בדברי המחבר אדות ר׳ שמעיה, להלאה צד 62. גם דעת הח׳ ד״ר גראס במאגאצין אשר הוצאתי אני לאור עם ידידי ורעי ד״ר האפמאן (ח״ד צד 207 וח״ד צד 83) היא כדעת מחבר המבא, ע״ש.

ה) ומה שהשב המחבר, כי ר׳ שמחה, עורך המח״ו, חבר גם ספר „סדר עולם״ אין לו כל יסוד ולא יוכל להתקים. המחבר נמשך בזה אחר החכמים שקדמוהו בחקירה הזאת, אמנם דבריהם מוטעים בדבר הזה. הספר „סדר עולם״ אשר עליו אנחנו דנים, חברו ר׳ שמחה בן שמואל משפירא האחרון בזמן, ולו אין כל הלק ונחלה בהמח״ו, גם לא בההוספות הנמצאות בתוכו. את הנודע לנו ע״ד ר׳ שמחה בן שמואל האחרון הזה, כבר אספו יחד הח׳ צונץ ור׳ חיים מיכל בס׳ אור החיים צד 596 וגם זמנו נודע לנו בברור, כי הוא אחד מההתומים על ספר התקנות שנכתב בשנת תתק״ף והנמצאות בתוך תשובות מהר״ם ב״ב.

צד 10. ר׳ אברהם הנזכר סתם הוא ר׳ אברהם ב״ר יוסף מאורליינש וחותנו הנזכר שם הוא ר׳ יהודה סיר ליאון מפאריז.

צד 11. לדעת המחבר ר׳ אלחנן הנזכר הוא ר׳ אלחנן בעל התוספות הנודע. לדבר הזה נחוצה עוד הראיה. אשר הביא צונץ בספרו על הפייטנים צד 288 מכ״י,

לקוטי בתר לקוטי.

מאתי אברהם ברלינר.

כל אלה אשר המחזור ויטרי נמצא בידם, בלי ספק יקבלו בענג ובשמחה את המבא הנכבד הזה, מעשה הרב החכם הנודע בשערים מהר״ש הורוויץ נ״י, ואני בבאי היום להשלים איזה חסרון ולתקן זעיר שם זעיר שם במקומות הצריכים תקון, הנני מוסר מודעה, כי רק יען אשר הצליח הפצי להשתמש בכ״י וספרים נדפסים יקרי המציאות, אשר הרב ר״ש לא ראה אותם, היה לאל ידי לבא אחריו ולמלא דבריו, וישמח לבי כי מקום הניחו לי להתגדר בו. את הערותי אסדר לפי עמודי המבא.

א) בראש דבריו שורה ג׳ יאמר המחבר: „ונכתב (הכ״י של מחזור ויטרי) בשנת ד׳ אלפים תשע מאות וששים ושמונה לבריאת עולם כנזכר בשער הספר". הדברים האלה צריכים לתקונים שונים. הכ״י, אשר על פיהו נדפס המח״ו, נמצא בבריטיש מוזיאום בלונדון. אולם ראשיתו הסרה, ולכן הוכרחנו להשלימו עד צד 5 שורה 28 עד תיבות: „ומקדים ומשו ידיה ומברך" על ידי העתק מתוך כתב יד אחר המונה בבודליאנא אשר באוכספורד נו׳ 1100, ובטעות נעתק גם שער הספר אשר בכתב יד הזה ונדפס בראש המח״ו. ע״ד הטעות הזה כבר דברנו את דברנו בהוציאנו לאור את ההברת הרביעית ממח״ו, ושם בקשנו מאת קוראינו, להסיר מתוך הספר את השער הזה ולשים תחתיו את השער ההדש אשר הדפסנו אז. ואחרי הדברים האלה, לא נוכל להביא שום ראיה מהשער הראשון, אשר מלבד כל אלה הוא כתוב ע״י סופר מאוחר, אשר נמשך בדבר שנת הכתיבה אחר הנאמר בתוך לוחות השנים אשר בכ״י דף קס״ד (ראה רשימת נייבואיר צד 309), המתחילות משנת ד׳ תתקס״ה, ואחרים מתחילין משנת ה׳ מ״ח והולכין עד שנת ה׳ צ״ב. ועל כל אלה הנה הכ״י הזה שונה בתָכנו מהמח״ו שלפנינו תכלית שנוי ובסי׳ תר״ג נזכר המח״ו עצמו. ועוד נדבר בדבר הזה. ולעמת זה נמצא בהשבון השנים אשר בכ״י לונדון (ואשר נדפים תוצאות מהם בסוף הערותנו אלה) את שנת ה׳ אלפים ושנים, שנה החמישית למחזור רס״ר[1]) ומסיים עם השבון יתר השנים אשר במחזור הזה, בעוד אשר במקום אחר נראה, כי סופר הלוחות עשה את מלאכתו בשנת ד׳ תתק״ע.

אולם כל המספרים האלה לא יועילו לנו, למצוא ע״י את השנה, אשר בו נשלם המחזור ויטרי בעצמו, כי אלה הלוחות, ועוד הוספות שונות אשר בכ״י מאוחרות הנה בזמן, ונכתבו זמן רב אחר אשר נשלם המח״ו[2]). — אולם נוכל לדעת עפ״י המספרים האלה כי הכ״י עם ההוספות לא נכתבו קודם השנה הנזכרת בתוך הכ״י.

---

[1]) כבר הזכיר את הדבר הזה שד״ל בספר נחלת שד״ל בסופו; ראה גם את הנוספות בסוף הספר שלפנינו.

[2]) ראה עוד מה שכתב כבר ר׳ חיים מיכל בספרו אור החיים צד 597 וז״ל: „ומה שגלה המרשים דעתו כאלו נתחבר בזמן ההוא הם דברים בטלים ואין צורך להשיב עליהם."

ש״ע דשמע. טט דולטטפות כמ״ש רבנו תם בתיקון תורה שמצא כן בתקוני תפילין. — שם ובספר תאגי כתב רבינו יב״ם שהכל מזויין, כונתו שרבנו תם כתב שראה בספר תאגי שהכל מזויין, ובתיקון תורה שלפנינו כתב ר״ת „וכן מצאתי בסידור א׳ דבלהו שעטנז גץ שבכל מקום צריכות ג׳ זיונין.

צד 651 סי׳ תקי״ז הלכות ספר תורה מרבנו יעקב ב״ר מאיר, הלכות אלו הדפסתי מתוך ספר כת״י בספרי גנזי ירושלם שהוצאתי לאור שנה זו (ובל ידעתי אז שהוא נדפס גם בספר מהז״ו) ובמבוא הבאתי במספר כל הקדמונים שהביאו מס׳ הלכות ס״ת או תקון ס״ת לרבנו תם, ואעיר עתה על השינוים שבין כת״י שבידי להנדפס במחזור ויטרי, — שם שורה א׳ צ״ל קרן ישעי משגבי, להודיע עשות כו׳ כמ״ש בכת״י שלי.

צד 652 שורה ה׳ צ״ל אלא בעבוד נמי מודה רבא בכת״י שלי. — שם שורה ט״ז צ״ל דנכרי אדעתא דישראל קעביד טפי מכותי דאמר גמירנא טפי מנך כבכת״י הנ״ל. — שם שורה כ״ה ותניא אין כותבין על הדפתרא, המגיה לא ציין מקומו, והוא במס׳ סופרים פרק א׳ הלכה ה׳. — שם שורה ל״א צ״ל אהיו כתובים בסם וסקרא, והוא במס׳ שבת קט״ו ע״ב.

צד 653 שורה כ״ד צ״ל וראין כן במגילה כבכת״י הנ״ל.

צד 656 שורה ט״ז צ״ל שילמד מתוכם.

מאתי שלמה אהרן ווערטהיימער מירושלים.

צד 144 שורה ה' כי כבר צפון הק"ס נביאים, צ"ל הק"ב נביאים, (שהם תקנו י"ח ברכות כראי' במס' מגילה י"ז והובא במחז"ו לעיל צד 18. ואף שאמרו שם ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים, לא דק פה כל כך וכתב ק"ב נביאים). — שם שאי אפשר לומר מלך העולם באבות כאשר פירשתי לעיל, הרב המגיה לא הראה איה מקומו לעיל, ואני הפשתי ולא מצאתי הדברים האלו לעיל. ואולי כונתו להכתוב לעיל צד 17 „דלכך סידרו כל זה שבחו של אברהם הוא מונה" וכיון שהשבח הזה לא נאמר על ידי אברהם לכן לא הזכירו.

צד 150 שורה כ"ט כדאמרי', הרב המגיה לא הראה מקומו. והוא בב"ר סוף פרשה י"ב.

צד 161 שורה י"ב לאורייתא אכלל בעשר דברייא, כן הוא במ"ר נשא פרשה ג' כף א' כנגד הלוחות וכו' מלאה קטורת שתרי"ג מצות כלולות בהם, ועיין פרש"י משפטים כ"ד י"ב. — שם שורה י"ט יקום ויתגלי נר נפלי, צ"ל בר נפלי, (כי כן אי' בסנהדרין צ"ו ע"ב אימת אתי בר נפלי וכו' עיי"ש ופרש"י מלכות דוד שנפלה להכי קרי משיח בר נפלי, ולפי זה אין נופל עליו לשון נר נפלי כמובן.)

צד 166 שורה ח' הלמיסעתא אתינא, צ"ל הלמיסעתא את (לא כהגהת המו"ל הלמיסעדנא אתיתא כי אף שכן הוא בתרגום יהושע שם בכל זאת כפי שהגהתי אני מסכים יותר ללשון הכתוב).

צד 174 שורה ח' כך קרבן שבת ונסכיו נאמרו בדבור א', נראה לי שכונתו לומר, כל יוקישה הא קיי"ל (זבחים ח' ושם נסמן שאר מקומות) מנחתם ונסכיהם אפילו למחר א"כ למה יביאו הנסכים בשבת? לכן תירץ המחז"ו שקרבן שבת ונסכיו בדבור א' נאמרו, פי' כשהותר להקריב הקרבן בשבת ממילא נכללו בו גם הנסכין ולגמרי הותר.

צד 247 סי' רע"ט ויבע משיחיה, הרב המגיה כתב שצ"ל ויבא משיחיה, ובאמת אינו טעות, כי נוסחא כזאת ויבע קץ משיחיה הובא בספר סדר היום בסדר זמירות של שבת וכתב שהוא לשון מהירות וזריזות כי על וחש עתידות למו (דברים ל"ב) מתורגם ויבע, וא"כ נראה שנוסח המחז"ו הוא ויבע משיחיה ופירושו שימהר ויחיש ביאת משיחיה. וכן בספר היי הנפש להרב ישעיה בי רב (שהי בש' אתרל"ח לשטרות) במאמר הב' הוא ס' גן עדן דף ל"ב (נדפס בירושלים תרנ"א) הביא נוסח הקדיש ויבע וייתי משיחיה.

צד 250 לבנו שהוא בן י"ג או לבתו בוגרת. מלשון זה משמע אף שסמוכים על שולחן אביהם, וזה לא כמ"ש התוס' בעירובין (ע"ט ע"ב) ד"ה ומזכה ע"ש.

צד 263 אבל יין שפיר דמי משום דחמרא מגרר גריר. הרב המגיה העיר מדלא מחלק בין שותה הרבה למעט משמע דס"ל כדעת הטור דמותר לשתות הן רב הן מעט ומפרש מ"ש בגמ' טובה מגרר גריר כמו שפי' הב"ח בשם מהר"ל מפראג ז"ל עכ"ד, ובאמת שהפירוש הנ"ל שהביא הב"ח לא חדש הוא שכבר הוא כתוב בס' הראבי"ה סי' ק"נ ושכן מצא סעד לזה גם בדברי רבנו שב"ט עיי"ש ובהערות הג' מהרה"ן ז"ל.

צד 649 שורה ה' ושעטנז גץ יש שמזיינין אותו בכל אותיות שיש בשעטנז גץ וכו', אבל ברוב לא מצאתי, כונתו יש שמזיינין כל אותיות שעטנז גץ שיש בהמזוזה, ויש שאינם מויינים רק אותיות שעטנז גץ פעם אחת בכל המזוזה. והם

צד 18 שורה י״א צ״ל אי נמי מידי. — שם שורה כ״ג צ״ל בבנין (או בבנינך) עירך. — שם שורה ל״ד צ״ל חוץ מימות.

צד 34 שורה ל׳ לרב אשי דעני בלחישה, מאי שנא כו׳. הנקודה המפסקת צ״ל אחר מלת מאי, ומוסב על הקושיא שהקשה לרב אשי דעני בלחישה מאי? איזה טעם נוכל לומר שם, ומשני שנא מקמי אכילה וכו׳.

צד 42 שורה י״א כמאן תרויהו דמי, צ״ל כמאן דשחיטין תרויהו דמי, שכן הוא גם בבה״ג, והרב המו״ל שכתב בהערות שם דלא ברירא ליה לישנא אשתמיטתי׳ גמרא ערוכה (מנחות צ״א) כיון דמטי זמן מנחה כמאן דשחיטי תרויהו דמי ע״ש, ולפ״ז הכונה פשוטה ומבוארת היטב, ומ״ש בקצת נוסחאות בבה״ג דשטיחין הוא טעות דמוכה בחילוף האותיות בדפוס.

צד 44 שורה א׳ צ״ל ברייתא היא בכריתות פ״ק. — שם שורה ו׳ ואינו לשון דשון ורעייה כמו שור של פטם, (כי כן מתורגם (מלכים ה׳) ועשרים בקר רעי, ועסרין תורין דרעייה). — שם שורה ח׳ צ״ל כדקאמר.

צד 48 שורה כ״ח תנא אחר פותר הראשון, פליאה עצומה בעיני שהוא נגד גמ׳ ערוכה (ברכות נ״ה עמוד ב׳) כ״ד פותרי חלומות היו בירושלם פעם א׳ חלמתי חלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה לקיים מה שנ׳ כל החלומות הולכים אחר הפה וכו׳ עיי״ש, הרי בהדיא שאינו תלוי רק בהפותר הראשון שהרי כולם נתקיימו בו, ואתמה על הרב המו״ל שציין גמ׳ הנ״ל וכתב שמכל המקומות מוכה שפיר דתלוי בפותר ראשון אך לא ידעתי ברייתא דתני כהאי לישנא עכ״ד ואיך לא ראה שדברי גמ׳ הנ״ל הוי תיובתיה.

צד 50 שורה י״ג צ״ל כי הא.

צד 55 שורה ג׳ יהא ש״ר מברך אוה״ק במס׳ ברכות אוי לאב. אין פתרון לדברים אלו, וצ״ל יהא ש״ר מברך אומר הק׳ (ר״ת הקב״ה שכן הוא רגיל כותב ספר זה לכתבו כן) אוי לו לאב וכו׳ כדאי׳ במס׳ ברכות (דף ג׳ סוף ע״א).

צד 57 שורה כ׳ צ״ל קורת נפשינו.

צד 71 שורה י״ז צ״ל נחשבנו למלך.

צד 99 שורה ל״נ צ״ל נושאים כפיהם במועדים.

צד 82 שורה ד׳ צ״ל שנחמר הוא לישראל מכל הימים [מפני] שאותו קראת קודש שני ויקדש אותו והוא זכר למע״ב. — שם שורה ט׳ צ״ל ושביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים, אותו קראת זכר למע״ב, (לא כנדפס הנקודה המפסקת אחר וקדשת) ור״ל כי מלות חמדת ימים אינם מחוברים עם אותו קראת, אבל פירושו לעשותו חמדה וסגולה לימים קדשת ורצית בו, וזכר למע״ב קראת אותו.

צד 107 שורה ל׳ צ״ל ובעילתו.

צד 109 שורה כ״ח יש. צ״ל ישראל.

צד 112 (סוף) צ״ל והיה טעון משאוי.

צד 114 שורה כ״ה צ״ל ורב ושמואל לא נחלקו.

צד 126 שורה ג׳ צ״ל ואם נכנס בה ג׳ ימים.

צד 130 שורה ט״ו צ״ל הרצון בו.

צד 134 שורה כ״א צ״ל רצועות מנעליהם ולומדים.

צד 138 שורה י׳ צ״ל המבשל בשבת בשוגג.

הערות והוספות.

יקבל מכ"ת הגהותי והערותי על המחזור ויטרי. ואם ייטב בעיניו יוכל לספחן אל המבוא להמחזור ויטרי אשר כבודו מוציא לאור עתה. ולא אחדל מלרשום גם תקוני טעיות המעתיק או המרפים למען תועלת הקוראים הפשוטים:

צד 4 שורה י"א צ"ל ובר מהמפיל.
צד 5 שורה ז' צ"ל אלא מאי הוא יברך, דלא כהמוגה שם בהערת המו"ל.
צד 7 שורה ו' צ"ל ואביי פסיק. — שם שורה י"ט צ"ל אי נמי בני בר רב.
צד 8 שורה י"נ והואיל ומתחיל בלשון עברי אומר הכל בלשון עברי עד שמגיע וכו' צ"ל והואיל ומתחיל בלשון ארמי אומר הכל בלשון ארמי עד שמגיע כו' (והוא טעם על מה שמן מלת שמיה רבה ואילך אומר בלשון ארמי ותחלת הקדיש הוא בעברי לזה אומר כי אחרי שהתחיל לומר שמיה רבה בארמית אומר הכל בארמי עד שמגיע לשם הנכתב בארמי ואח"כ חוזר לאמור בעברי). — שם שורה כ"ח מפי רבנו שלמה זצ"ל מראה, צ"ל מפי רבנו שלמה זצ"ל (והוא שייך לסימן הקודם, לומר שהוא דברי רבנו שלמה) ונראה . . .
צד 9 שורה י"ח צ"ל אי אזיל. — שם שורה י"ט צ"ל אי גני.

צד 16 שורה ב', אז יצא ידי כולה, צריך להיות אחר זה נקודה להפסקת הענין. ומשם ואילך מתחיל לפרש תפלת שמ"ע ואומר „כולה מעין פתיחה נוסדה (ר"ל שכל הברכות של י"ח הוא מעין פתיחה של שמ"ע היינו ג' ברכות הראשונות) וענין כולו על יסוד אחר הוקבעו וענין אחד לבולנה" ואין צורך שוב להגהת הרב המגיה שם.

צד 17 שורה ח'. דלכך סידרו צ"ל ולכך סידרו, וכונתו כי כמו דניאל כשרצה להזכיר את אברהם אבינו לא הזכיר אלא שבחו „שקראך אדון" כמו כן סידרו אנשי כנה"ג בברכה ראשונה כל השבחים שאמר אברהם על השי"ת, וז"ש „ולכך סידרו כל זה שבחו של אברהם הוא מונה והכל מעין מגן" כמו שמגן הוא שבחו של אברהם להקב"ה דכתיב ביה ותתן לי מגן ישעך כמ"ש במחז"ו צד 16 עיין שם. — שם כדאמרינן סדר הבדלות הוא מונה, הרב המגיה לא הראה מקום המאמר הזה כדרכו בכ"י. וראיתי שהמאמר הזה כלשונו הוא גם באבודרהם שער ראשון בזה"ל מרי דהוה אהבדלה ריו"ט דאמרי' דסדר הבדלות הוא מונה, ואני לא מצאתי מאמר כזה בלשונו, אבל בגמ' פסחים ק"ד איתא המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות המאורות בתורה מתבי סדר הבדלות אומר וכו' עיי"ש, ועפ"ז י"ל כונת המחז"ו שכמו כן מונים כאן סדר השבחות שהזכיר אברהם כנ"ל. — שם שורה כ"ט צ"ל על כי שהחייתנו.

צד

315 בפנים ד' שורות מלמטה צ"ל הנבעלת
318 בביאור אות ז' זבינגא לך זיגא וכו' צ"ל עירובין ק' ע"ב
319 סימן רפ"ח לשון גיץ כצ"ל
327 בביאור ה' שורות מלמטה צ"ל סתר פתר
— שם ג' שורו' מלמט' צ"ל טוביה דשמע
334 בפנים ש' ד' מלמעלה לעיר ששמה ממללא וכו' כצ"ל
335 שורה ה' גוילי דימתחי כצ"ל
338 תווה ננסה כצ"ל
344 בביאור כונתו על סוף הפסיקתא כצ"ל
353 וששאלתם ביחיד כצ"ל
— בביאור עי' לעיל סי' רכ"ז ובביאורי אות י"א
— בביאור ועי' לעיל סי' רכ"ז כצ"ל
359 בביאור חולין ס' ע"ב כצ"ל
365 ואמר קרוביך אחרים עובר וכו' כצ"ל
373 בפנים אמרתי לכם ויקחו אליך כצ"ל
— בפנים שלכם איני צריך כצ"ל
— בביאור ש' אחרונה בפרדס לרש"י ז"ל סי' קפ"ו
376 בביאור ש' ראשונה לשון בה"ג פרק יוה"כ כצ"ל
379 בפנים בהרצאת דברים כצ"ל
382 בביאור שורה ה' יש להוסיף פסחים נ"ד ע"א
415 בביאו' ש' ראשו' מנה"מ שם כ"ח ע"ב
— שם מ"ח ע"א כצ"ל
419 בביאור ללמוד נענועו או ברכתו כצ"ל
427 בפנים הדר אחד כפת תמרים כצ"ל

צד

433 בביאור ועי' ברא"ש פ"ג ס"ז י"ד כצ"ל
437 בפנים שע"ה, ברוך אתה כצ"ל
440 בפנים לאחר שעשיתו כצ"ל
454 בביאור ש' ראשונה וישטם עשו כצ"ל
461 בפנים ש' אחרונה א"ר שמעון בן כצ"ל
— שם עלה אלי כצ"ל
462 מקרא סופרים עיין מנ"ש רות ג' ה'
465 בביאור ב' שורות מלמטה סוטה מ"ח ע"א כצ"ל
466 בביאור וב"ב י' ע"ב אחד מיותר
476 בביאור (חסר) ע"ז ע"ג ע"ב כצ"ל
493 בפנים שורה ט' ההוא טבחא כצ"ל
— בביאור ש' ח' כתובות ס"ט ע"א כצ"ל
555 בביאור ש' ה' במגילה ג' ע"א כצ"ל
558 בביאור ש' ה' ערסא דצלא כצ"ל
559 בביאו' ש' ד' מלמט' ומתלמידיי כצ"ל
592 שם ש' ו' מלמט' ברכות כ"ב ע"א כצ"ל
594 שם ש' א' עי' ב"ב ע"ה ע"א כצ"ל
608 שם ש' א' כתובות ס"א ע"א כצ"ל
609 שם ש' ד' מלמטה מי שיש לו שם כצ"ל
621 בביאור שתי שורות מלמעלה אמר מר בריה דרבינא כצ"ל
623 שם ש' ו' אשר קידש כצ"ל
683 בפנים חסר סי' תקכ"ב מכתיבות כצ"ל
693 בביאור ש' י"ב כל השמות וכו' (חסר עיין מנ"ש שופטים י"ז ג' ובמנ"ש שופטים כ' י"ח)
759 בביאור ש' ה' שנתבשלה כצ"ל
783 כדת משה וישראל (חסר עי' תשב"ץ ח"ש סי' ע"ז).

השמטות.

צד	
4	בביאור שורה ב׳ סי׳ ק״ח צ״ל ק״מ.
11	בפנים ש׳ ג׳ אית הוא צריך להוסיף עיין חגיגה ט׳ ע״א.
15	בביאור ש׳ ט״ו פ״ח ע״א צ״ל ע״ב
18	בביאור שורה ו׳ שבת פ״ג צ״ל פ״א
23	בביאור ש׳ אחרונה ל״ב ע״ב צ״ל ע״א
25	בביאור ש׳ ו׳ וכן הובא בב״י כצ״ל
26	בפנ׳ ש׳ אחרונה צ״ל וא״ר זריקא א״ר
31	בפנים שורה ו׳ נשים מיותר
32	בביאור סי׳ צ״ג יש להוסיף ועי׳ בשיו״ב סי׳ קצ״ב
40	ש׳ ד׳ צ״ל וכ״ה בפרדס סי׳ פ״ה
42	בפנים שורה י״ב רשחיטין כצ״ל
43	בפנים ש׳ ט״ז אחת קודם שיעלה כצ״ל
51	בביאור ושם מובא תשובות ר״ת כצ״ל
67	בפני׳ ש׳ ל״ט יחוד שמך בעולמך כצ״ל
82	בביאור סי׳ נ״ג טעות וצ״ל ק״ג
96	בביאור סי׳ ת״ח צ״ל ת״ט
98	בביאור ש׳ ג׳ מגילה ל״ב ע״א כצ״ל
—	בביא׳ ולפנינו שם אית׳ ר׳ איקא כצ״ל
99	שורה י״ט מפני שכשנגזרה כצ״ל
101	בביאור ולפנינו כסוטה ל״ט ע״ב כצ״ל
117	ומה טעם (נשמט מהדפוס) עי׳ תשו׳ הרשב״א חלק ק״ג סי׳ ר״צ.
123	בביאור ש׳ ב׳ שבת י״ב ע״א כצ״ל
129	בביאור ש׳ ט׳ ואם מע״ש עירה כצ״ל
131	בפנים ש׳ י״ג ומפרש כצ״ל
—	בפנים דלית לן רשות הרבים כצ״ל
135	ש׳ אחרונה ולכך מסננין כצ״ל
141	שורה ד׳ ובין הגיתות שכולן כצ״ל
—	שורה י״ג לא יקנחנו כצ״ל
—	בביאור ש׳ ב׳ ובין הגיתות כצ״ל

צד	
141	בביאור ש׳ ב׳ מ״א ע״ב צ״ל קמ״א ע״ב
173	בביאור ש׳ ד׳ מלמד שהמתים כצ״ל
202	ותשלם כל המלאכה כצ״ל
208	בביאור ש׳ א׳ מגילה ט״ז ע״ב כצ״ל
221	בביאור כשחל ר״ה ביום ה׳ כצ״ל
222	והרב ר׳ אליקים הלוי כצ״ל
—	בטול שמורים צ״ל בטול „שאורים"
239	ועי׳ בתו׳ ד״ה אם כצ״ל
—	שם שם כ״ב ע״א כצ״ל
243	פסחים נ״א ע״א ע״ש כצ״ל
244	בביאור היה לבוש עשרה לבושים
248	בפנים ש׳ אחרונה ונמצא במדרש כו׳ (השמטה) עי׳ מרדכי סוף ברכות
252	בביאור אות ל׳ צ״ל י״ז ע״א
263	בביאור אות כ׳ בספר הישר סי׳ תקפ״א כצ״ל
269	בביאור סי׳ מ״ד חיטה (חסר) עי׳ בס׳ האורה הובא בתמים דעים סי׳ קמ״ה
—	בביאור אות י׳ ד״ה אמר רבא וכו׳ (נשמט) ותוס׳ בכורות ז׳ ע״ב ד״ה דג טהור וכו׳
274	בביאור ש׳ אחרונ׳ צ״ל פסחי׳ ק״ג ע״א
281	בביאור אות ב׳ צ״ל ויבשו לגמרי
—	שם בה׳ שבת סי׳ כ״א כצ״ל
284	בפנים שמצינו בשוחר טוב כצ״ל
286	פעם אחת שכה ר׳ וכו׳ (נשמט) עי׳ מרדכי ברכות פ״ו סי׳ קל״ט
291	בביאור ב׳ שורות מלמטה תוס׳ ביצה י״ב ע״א ד״ה ה״ג רש״י כצ״ל
303	בפנים על ששאל אם שכחו כצ״ל.
311	ארעא רקדא כצ״ל וכן בביאור ש׳ א׳
—	בביאור ש׳ ב׳ ע״ז י״א ע״ב כצ״ל

ספר הישר לר"ת, דף פ"ב ע"ב מה שאמר לי הנדיב ר' שמחה ששאל ממך הא דאמרינן בביצה נתערבה באחרים ואחרים באחרים וכו'.

שם, פ"ג ע"א הרב ר' שמחה לא יפה שאל, ואתה לא יפה השיבות לו.

שו"ת מהר"ם מר"ב סי' רע"ג כתב במחזור ויטרי כי רבינו יצחק בר יהודה וכו'.

דרכי משה, א"ח סי' נ"א ס"ק י' הביא בשם מהרי"ל שכתב בשם המחזור ויטרי דיש לכופלו שהשם של ביום ההוא יהיה ה' אחד אינו מן המנין שאינו רק מפרש מה שיהיה לעתיד. עיין במה"ו צד 6, ושם 25 ובביאור ועיין במרדכי סוכה ס"פ לולב הגזול.

או"ז ח"א ה' נדה סי' שס"א הלכך הואיל והרב רבינו שמעיה והרב ר' שמחה מויטרי תלמידי רבינו שלמה פירשו בשם רבינו שלמה זצ"ל וכו'.

מרדכי בתוס' מערבי פסחים ובמחזור ויטרי פירש דעל יין שבתוך הסעודה צריך לברך לאחריו.

ספר התרומה ה' איסור והיתר סי' נ"ה וז"ל ובמחזור ויטרי יש על חטה שנמצאת שרבי זהו רבינו שלמה מצריכה להשהותה עד לאחר הפסח דאע"ג דתנן במס' אהלות בדגים ובעופות כדי שתפול לאור ותשרוף הוי עיכול לגבי טומאה ומספקא ליה אי ילפינן איסורא מטומאה וכו' עיין כלים פ"ה משנה י"א תנור של אבן וכו' ובע"ז ע"ה ע"א כדרך שאמרו בטהרות וכו' ובנדה ס"ה ע"ב. וירושלמי סוף ע"ז כשם שאת מנגב בטהרות כך מנגב ביי"נ, ותוספתא ע"ז פ"ט כשם שמנגב לטהרות.

כל זה אמרתי לבאר ולהקדים בהמבוא לספר היקר מחזור ויטרי הנדפס בפעם הראשון מתוך כתיבת יד ע"י החברה הנעימה „מקיצי נרדמים" וזכות כל התנאים והאמוראים וגדולי ישראל הנזכרים פה זכרונם לברכה תעמוד לנו ולכל ההגים בתורה לשמה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו בציון עיר קדשנו כאמור (ישעיה מ"ו י"ג) קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי, ונאמר (שם נ"א ג') כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבותה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה.

חדש מנחם אב שנת תרנ"ו לפ"ק.

שמעון הלוי איש הורוויץ.

הגה"מ ה' מגילה וחנוכה פ"ג אות ה' וכן כתב במחו"ו.

אגודה פ"ו דברכות סי' קנ"ב ו"ל ובמחזור ויטרי כתב דמברכין על המים בתוך הסעודה על כל פעם ופעם דנמלך הוא.

אגודה פ"ק דמגילה י"ג זמן קהילה לכל היא. מכאן הוכיחו שאילתות דרב אחאי ור"ת להתענות בערב פורים, ולא משום דכתיב דברי הצומות דא"כ הא כתיב וזעקתם ומאי זעקה בדורות איכא. כן כתב במחזור ויטרי (סי' רמ"ה צד 211) הלכך יכולין להקל למעוברות ומניקות וכו' אבל בריאים לא יפרשו מן הצבור. והובא בד"מ ריש סי' תרפ"ו ע"ש. ועיין בשה"ל סי' קצ"ד, וט"ס יש שם וצ"ל ואמר ר', ועיין בב"י סי' תרפ"ו.

אגור סי' קי"ט. ואומר רבינו טוביה שרבים נהגו להתפלל אפילו בשביל יחיד וראיה מאבל וחתן וכן הוא במחזור ויטרי וכו' (עיין מחזור ויטרי סי' מ"ד צד 25) ועיין בטור א"ח בב"י סי' ס"ט ד"ה ומ"ש רבינו ותלמידי רש"י כתבו בשמו וכו'. ועיין תוס' מגילה כ"ג ע"ב ד"ה ואין פורסין וכו' וכן בהגהות הר"ף על סמ"ק יום ראשון הביא דין זה בשם מחזור ויטרי סי' מ"ד.

מהרי"ק בשו"ת שורש קע"ה. וז"ל גם נסתפק המרדכי אם דעות מחזור ויטרי להתירה בלא חליצה היכא שהמיר כבר כשנשאה בעלה כיוצא בנידון דהך איתתא, והנה דבר ידוע הוא כי מחזור ויטרי נתיסד ע"פ רבינו שלמה וכו' וכן מבואר בס' בשר ע"ג גחלים.

מהרי"ק שורש מ"ג. ולא מיבעיא לדברי האומר בשם רש"י דאגוז מטוגן בדבש דמברכין עליו שהכל מפני שנשתנה האגוז מכמות שהיה דגם בזה יש לברך עליו שהכל שאין לך נשתנה גדול מזה שהרי אין עליו תואר ענבים כלל אלא אפילו לדברי רבינו שמחה מויטרי שכתב בשם רש"י לברך בורא פרי העץ וכו'.

סמ"ק סי' קנ"א אגוז מטוגן כתוב במחזור ויטרי דהאגוז עיקר ומברך בורא פה"ע.

סמ"ג עשין סי' כ"ז אגוז מטוגן בדבש כתב הרב ר' שמחה זקנינו לפני רבינו שלמה שהאגוז הוא עיקר ומברך עליו בורא פרי העץ.

סמ"ג לאווין ה' נדה (דף כ"ד) והרב ר' שמחה כתב במחזור ויטרי בשם רבינו שלמה כי חפיפה היא בכל הגוף וכו'.

או"ז ח"א סי' קס"ה וכן אגוז מטוגן בדבש בורא פרי העץ. וכן כתוב במחזור ויטרי שנסדר לפני רבינו שלמה זצ"ל ולא כמו שכתוב בענין אחר שהדבש עיקר ויברך שהכל דבוראי האגוז עיקר. — ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' פ"ה ופעמים שראיתי את רבי שהביא לפניו על השלחן אגוזים בדבש לא נשתנה מהוויתו ואין זה בישול והאגוזין עיקר, ובעיני דבש הוי עיקר אלא כדאי לסמוך עליו.

תוס' ר' יהודה חסיד. הנדפס מחדש ברכות ל"ח ע"ב וכן אגוז מטוגן בדבש בורא פרי העץ וכן כתוב במחזור ויטרי שנסדר לפני רבינו שלמה.

חדושי אנשי שם על המרדכי ברכות פ"ו אות ה' וז"ל האשרי ונימוקי רבינו יונה על היין הוא חותם על הארץ ועל פרי הגפן. ואין חולק על מחזור ויטרי אלא שאין מזכיר הארץ אבל כל אפי שווין דצריך לפרש על פרי הגפן. וכן פירש ר"ח נ"כ באשרי וחותם על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות.

בספר הישר לר"ת סי' תר"ך וז"ל וימצא כתוב במחזור שתיקן הנדיב ר' שמחה שיש בו פירוש רוב דברים מסדר רב עמרם וה"ג ורבינו שלמה ושאר גאונים ומצוי הוא ברוב מקומות.

תשובות רד"ך. בית תשיעי חדר ב' ז"ל והמרדכי כתב עוד בשם מחזור ויטרי שיסדו תלמידו של רש"י וז"ל בוראי אי כשנשאה בעלה ההוא יבם הוה משומד קודם לכן אינה צריכה חליצה ולא שייך לומר וכו'.

מרדכי (בתוס' מע"פ) וז"ל ובמהזור ויטרי פירש דעל יין שבתוך הסעודה צריך לברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש ואין הלכה כן. ומביאו ב"י בטור סי' קע"ד. ונראה דכונתו להא דאיתא במחז"ו סי' ס"ט צד 36 בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד ואחד צריך לברך, ופירושו בין לפניו בין לאחריו, וכמו שמפרש בספר עטרת ראש (בדף הספר ל"ה) ע"ש.

טור א"ח סי' קי"ח וז"ל שוב מצאתי בספר הנקרא מחזור ויטרי ה"ג בפ"ק דברכות כל השנה כולה אומר האל הקדוש האל המשפט, חוץ מעשרת ימי תשובה שאומר המלך הקדוש המלך המשפט לפי שעכשיו יושב על המשפט לדון כל העולם ומראה שהוא מלך על המשפט וכו' ונשאתי ונתתי בדבר לפני א"א הרא"ש ז"ל וקבל דברי ע"כ. והובא לשון הטור באבודרהם בסדר שחרית של חול דף ל"ג ע"ב.

אבודרהם. בסדר ק"ש לפני המטה וז"ל כתוב במחזור ויטרי העומד בחצות לילה לעסוק בתורה נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים, ואם נפנה מברך אשר יצר וכל הברכות של אחריו ומברך על התורה, ואומר איזהו מקומן ור' ישמעאל וכשהוא הולך לביהכ"נ להתפלל מתחיל ממקום שפסק ר"ל דהיינו רבון העולמים וכו' כדאיתא במחז"ו סי' מ"ו. ועיין בטור וב"י א"ח סי' מ"ז ובתשובות הרא"ש כלל רביעי סי' א'.

שלטי הגבורים על מרדכי פרק החולץ מצאתי במחזור ויטרי כי רש"י ז"ל הביא ק"ו מממזר, ומה מי שאיסורו איסור עולם חולץ זה המומר שבידו לשוב בתשובה לא כל שכן, ושוב מצאתי במהזור ויטרי בודאי כשנשאה בעלה והמומר המיר קודם לכן אינה צריכה חליצה וכו' ע"ש (ליתא במח"ו שלפני).

הגהות הר"ף על הסמ"ק סי' רי"ט בדין אם שכח ולא אכל אפיקומן עד לאחר שבירך ברכת המזון אין צריך לחזור ולברך משום דשאר מצות נמי חשובות של מצוה שהרי עושין להם שימור כן פירש במחזור ויטרי (עיין סי' ע"ד) וכן הובא בלקוטים מה' אמרכל דף כ"ז וז"ל כן פסק בסמ"ק בשם המח"ו, וידוע כי הראשונים קוראים להגהות הר"ף (הוא רבינו פרץ) בשם סמ"ק עיין ש"ך יו"ד סי' ל"ב ס"ק ט', ועיין מרדכי פסחים סוף והא לך סדר הפסח בקצרה, אמרו עליו על רבינו קלונימוס הזקן זקנו של רבינו יהודה החסיד שפעם אחת שכח ולא אכל אפיקומן וכו'.

מרדכי ה' מקואות סי' תשמ"ז וז"ל והרב ר' שמחה פירש במחזור ויטרי בשם רש"י כי חפיפה שייך גם בכל הגוף.

הגהות אשרי פ"ז דחולין סי' כ"ט וז"ל מיהו חטה הנמצאת בזפק פירש במחזור ויטרי שאין מחמיצין וכו' ועיין הוס' נדה ס"ו ע"ב ד"ה אם וכו' הביאו זה בשם המחזור הר"ר שמריה מפרש בשם רש"י (ועיין לעיל 5).

הגהות מיימוני פ"ה מה' תפלה אות ל' כתב רבינו שמחה שמצא בשם רב האי גאון וכן נמצא בתשובת הגאונים בשם רב נטרונאי גאון הנ"מ בשיושב בטל אבל אם עוסק בתפלה (לעבור נגד המתפללין).

הגה"מ פ"ג ה' מילה אות ד' על מה שכתב הרמב"ם שם ואבי הבן מברך שהחיינו וז"ל אנו אין מנהגינו בכך וכו' ול"נ לרבינו שמחה דאין שייך לומר טעם זה אלא בהשמחה במעונו וכו' ופירש רבינו שמחה וכו'.

הגה"מ פ"ג דברכות ואגוזים מטוגנין בדבש כתוב במחזור ויטרי בורא פרי העץ דאשתני לעלויא ודלא כדברי האומר שהכל דדובשא עיקר אלא אדרבא אגוז עיקר ע"כ מורי רבינו נ"ע, (עיין מחז"ו סי' ע"ג צד 40 ובביאורי אות ח').

הגה"מ ה' חמץ ומצה וכן כתב רבינו שמחה.

מקומות שהובא ספר מחזור ויטרי מגדולי הראשונים אשר ראוהו בב״י.

תוס׳ ברכות ג׳ ע״א ד״ה ועונין יהא שמיה הגדול מבורך. מכאן יש לסתור מה שפרש במחזור ויטרי וכו׳ — תוס׳ ברכות י״ד ע״א ד״ה ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל וכו׳ וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכינן עליה וכו׳ ועיין במח״ו סי׳ רכ״ז צד 192 שהביא כן בשם תשובות רש״י. ובסוף הביא תשובות ר״ת על רש״י זקינו דסובר דמברכין אמנהגא. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תמ״א ושם הובא תשובתו בארוכה. ועיין בביאורי אות י׳. — תוס׳ ברכות כ״ה ע״ב ד״ה והרי וכו׳ אלא דרבינו שמעיה תלמידו של רש״י פסק כת״ק דלבו רואה את הערוה מותר. ועיין תוס׳ שבת י׳ ע״א טריחותא שהביאו זה בשם המח״ו דטעם דבעינן אזור וכו׳. — תוס׳ ברכות מ״א ע״ב ד״ה אי הכי וכו׳ ודלא כמח״ו וכו׳ והוא במח״ו סי׳ ע״ג. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ שמ״ד, ובביאורי שם אות ג׳. — תוס׳ שבת י׳ ע״א ד״ה טריחותא שהביאו בשם המח״ו דטעם דבעינן אזור שלא יהא לבו רואה את הערוה ודוקא להם שלא היה להם מכנסים וכו׳. — תוס׳ מ״ק כ׳ ע״א ד״ה שכבר וכו׳ והרי״ט דפירש לענין הבראה חולק על מחזור מויטרי שפירש בשם רש״י שהיה אומר שאין עושין הבראה ברגל הואיל דליכא אבילות ולאחר הרגל נמי לא יעשוה הואיל ובטלה סעודה ראשונה וכו׳ עיין מח״ו סי׳ רע״ו צד 245, ועיין תוס׳ שם כ״ד ע״ב ד״ה אלא וכו׳. — תוס׳ כתובות ס״א ע״א ד״ה מחלפא וכו׳ במחז״ו פירש הרב ר׳ שמעיה שהיה נזהר רש״י אפי׳ שלא ליתן מפתח מידו לידה. עיין פררס סי׳ רע״ב, ובמח״ו סי׳ תצ״ש וכבר הזכרתי לעיל כי יען ששני הספרים בכמה מקומות לשונם שוה סברי התוס׳ שמח״ו מחברו הוא רבינו שמעיה.

מרדכי פ״ו דברכות סי׳ קמ״ה וז״ל וכתוב במחזור ויטרי שאם אומר באמצע סעודה סברי מורי והם מניחין מלאכול ושומעין למברך ועונים אמן, יוצאין בברכת המברך, ולא נהירא לרבינו אלחנן דכיון שתקנו חכמים דכל אחד מברך לעצמו אין לשנות. ואעפ״כ העולם נהגו כמחזור ויטרי. ועיין במח״ו סי׳ פ׳ צד 49.

מרדכי מ״ק סי׳ תתל״ח הנני ההותם משיב לשואל וכו׳ ובמת נקבר בחול המועד ראיתי במחז״ו שיסדו זקני ה״ר שמחה שהיה מתלמידי רש״י ז״ל שכתב בה׳ אבל שפעם אחד שהיו ב׳ בני אדם מוחין מלומר צדוק הדין, ועמד רש״י וכו׳ ושלום יצחק בר׳ שמואל (עיין במח״ו סי׳ רע״ה, רע״ו צד 244).

שם מ״ק סי׳ תתל״ט גם השיב ה״ר שמחה מויטרי דמותר לחוף ולסרוק ראשו בחוה״מ ואין לאוסרו משום תלישת שער וכו׳ עיין במח״ו סי׳ פ״ד צד 289.

מרדכי שבת פ״ק סי׳ רכ״ו וז״ל ויש ללמוד מכאן צריך לחגור רצועתו קודם שיתפלל וכו׳ והר״י ומחזור ויטרי חולקין וכתב דלהם לא היה מכנסים וכו׳ עיין במחז״ו ה״ש נ׳ 122 והלכה למעשה צריך אדם להתנאות לפני בוראו וכו׳ ולחגור רצועתו אע״פ שיש לו מכנסיים שעתה אין לבו רואה את הערוה ועיין בביאור אות י״ב ע״ש.

על תפילין של יד מברך להניח תפילין עיין מנחות מ״ב ע״ב, ל״ו ע״א. 637
וכל מצוה שעשייתה אינה גמר מלאכתה וכו׳ שם מ״ב ע״ב ע״ש. 637
כי הא דרבינא הוה מסגי בתר מר בריה דרב אשי בכרמלית ע״ש ל״ז,ל״ח גי׳ אחרת. 637
ה׳ תפילין. צריך להיות מבהמה טהורה וכו׳ שבת כ״ח ע״ב. סי׳ תקיא 637
ואפילו ע״ג נבילות שבת ק״ח ע״א. 638
כדרשב״ג דאמר ציפן זהב פסולין וכו׳ מנחות מ״ב ע״ב, סנהדרין מ״ח ע״ב, ובגיטין 638
נ״ד ע״ב ע״ש. 638
ארמנט מותר לתת בדיו וכו׳ עיין עירובין י״ג ע״א תוס׳ ד״ה קנקנתום וכו׳ ותוס׳
גיטין י״ט ע״א ד״ה קנקנתום וכו׳. 638
לאו למעוטי סכין אלא למעוטי מטבע ז״ל ס׳ התרומה ה׳ ס״ת שמעתי משמו של
רבינו יצחק בר׳ שמואל לא דוקא בקנה ה״ה בסכין אלא לאפוקי עופרת ומטבע
שהשרטוט צובע ממתכות. 638
תפילין של ראש צריך לכתוב בעור קלף ולצד לבן וכו׳ מנחות ל״ד ע״ב ועיין
בספר התרומה הס״ת סי׳ קצ״ד. 639
וצריך לכתוב בימינו וכו׳ שם ל״ז ע״א. 639
ואיטר בשמאל העולם וכו׳ עיין שבת ק״ג ע״א. 639
ואם נפלה טיפת דיו וכו׳ דהוי כחק תוכות עיין גיטין כ׳ ע״א. 639
לא לר׳ יהודה ולא לרבנן וכו׳ עיין שבת ק״ד ע״ב, גיטין כ׳ ע״א. 639
וכל אות ואות צריכה להיות מוקפת גויל וכו׳ מנחות ל״ד ע״א, עיין שו״ת נו״ב
מה״ק חיו״ד סי׳ ע״ה. 639
וצריך להניח ריוח וכו׳ כמלא אטבא ע׳ מנחות ל״ב ע״א ושם א׳ כמלא אטבא דסיפרי. 639
בשער של בהמה טהורה וכו׳ עיין שבת כ״ח ע״ב ובפירש״י. 639
לדברי רבינו שלמה מימין הקורא וכו׳ מנחות ל״ד ע״ב. סי׳ תקיב 639
אם החליף, ע״ש ל״ד ע״ב, ל״ה ע״א. 640
שהרי יש בראש וכו׳ עירובין צ״ה ע״ב ע״ש. 640
רצועות שחורות הל״מ וכו׳ שבת כ״ח ע״ב, מנחות ל״ה ע״א. 640
יכתבם על ארבע עורות שם ל״ד ע״ב. 640
מעור עוף דכשר שבת ק״ח ע״א. 640
עורותיהן כבשרן שם ק״ז ע״א, חולין קכ״ב ע״ב. 640
שין של תפילין הלכה למשה מסיני שבת כ״ח ע״ב. מנחות ל״ה ע״א. 640
אם אין חריצין וכו׳ שם ל״ד ע״ב. 640
תיתורא של תפילין וכו׳ ל״ה ע״א. 640
תפילין מרובעות הל״מ מנחות ל״ה ע״ב ע״ש ובמגילה כ״ד ע״ב ובשבת כ״ח ע״ב. 641
כל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומש׳ באלכסונא עירובין נ״ז ע״א ע״ש בתו׳ ב״ב ק״א ע״ב. 641
מגידי בהמה טהורה שבת כ״ח ע״ב ועיין בפירש״י שם. 641
עד כאצבע צרדא עיין מנחות ל״ה ע״ב, ובתוס׳ שם ד״ה וכמה וכו׳. 641
דאמר רב נחמן ונוייהן לבר מנחות ל״ה ע״ב. סי׳ תקיג 642
תחילה יניח של יד וכו׳ שם ל״ו ע״א. 642
ולא יעביר על המצות וכו׳ יומא ל״ג ע״א, ועיין בתוס׳ ד״ה אין וכו׳ ותוס׳ מגילה
ו׳ ע״ב מסתבר. 642
דכתיב ידכה יד כהה מנחות ל״ז ע״א. 642
שימה כנגד הלב שם ל״ז ע״ב. 642

ותוס׳ ברכות כ״א ע״א ד״ה ה״ג וכו׳ ותוס׳ סוטה ל״ב ע״ב ד״ה ורבי וכו׳ ותו׳
ב״ב קמ״ז ע״א ד״ה מניין וכו׳. סי׳ תקט 630
ת״ר וראיתם אותו וזכרתם וגו׳ לפנינו שם מנחות מ״ג ע״ב איתא ותניא אידך וכו׳. 630
תניא היה ר׳ מאיר אומר וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב וע״ש גירסא אחרת. 631
קשה עונשו של לבן וכו׳ מנחות ע״ש. 631
כך היה מנהגו וכו׳ שבת כ״ה ע״ב ע״ש. 631
כמה חוטין הוא נותן מנחות מ״א ע״א ובכורות ל״ט ע״ב ע״ש. 631
סדין בציצית מנחות מ׳ ע״א ועיין בפירש״י ותוס׳ שם. 631
כלי קופסא חייבין בציצית וכו׳ שם מ״א ע״א ע״ש. 631
אין ציצית אלא ענף שם מ״ב ע״א. 631
טלית שאולה כל שלשים פטורה מן הציצית מנחות מ״ד ע״א, חולין ק״י ע״ב. 631
היוצא בטלית שאינה מצויצת וכו׳ שם ל״ז ע״ב, שבת קל״ט ע״ב ע״ש. 631
אמר רב אדא בר אהבה אמר רבי נפסק החוט וכו׳ לפנינו שם הגירסא אמר רב
אדא אמר רב וכו׳. 632
נויי תכלת שליש גדיל וכו׳ שם ל״ט ע״ב. 632
תלאן ואח״כ פסק וכו׳ סוכה י״א ע״ב. 632
פרט לכסות לילה וכו׳ שם מ״ג ע״א ועיין בביאורי מ׳. 632
וטווהו לשם ציצית עיין מנחות מ״ב ע״ב, וסוכה ט׳ ע״א. והוא כשמואל דאמר
בעינן טויה לשמה. 632
הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם וכו׳ מנחות ל״ט ע״ב, שבת כ״ז ע״א, יבמות ד׳
ע״ב ועיין רש״י ותוס׳ שם. 633
צמר ופשתים פוטרים בין במינם בין שלא במינם וכו׳ מנחות ל״ט ע״ב. 633
אחר שגזרו חכמים משום כסות לילה, שם מ׳ ע״ב ע״ש. 633
כל מקום שאתה מוצא וכו׳ שם מ׳ ע״א. 633
וכמה חוטין הוא נותן וכו׳ שם מ״א ע״ב. 633
וכבר נכנסו זקני בית שמאי וזקני בית הלל וכו׳ שם. 634
כמה תהא נוטפת ומשלשת וכו׳ ע״ש מ״ב ע״א. 634
נוי תכלת שליש גדיל וכו׳ שם ל״ט ע״א. — ופתלהו מתוכו שם ל״ט ע״ב 634
כציצית הנכרי וכו׳ עיין מנחות מ״ב ע״א וצריך לפרודה כי צוציתא דארמאי. 634
וארבע ציצית מעכבות זו את זו וכו׳ שם כ״ח ע״ב. ושם ל״ז ע״ב ע״ש. 634
נתנו על מקום הארג וכו׳ ע״ש מ״ב ע״א. 634
מנין שלא יתננה וכו׳ ע״ש מ״ב ע״א, ושם מ״א ע״א. 634
משום תלאן ואח״כ פסק ראשי חוטין שלהן שפסולה עיין סוכה י״א ע״ב. 634
ציצית עולה שש מאות עי׳ בפירש״י מנחות מ״ג ע״ב ד״ה שקולה וכו׳ ובביאורי אות ש׳. 635
ציצית אין לו שיעור למעלה וכו׳ שם מ״ב ע״א. 635
טווה אדם ציצית לטליתו בחוה״מ מועד קטן י״ט ע״א. 635
הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת וכו׳ סוכה י״א ע״א. 635
וכן החוטט בגדיש וכו׳ שם ט״ו ע״א. 635
הטיל לשתי קרנות וכו׳ שם י״א ע״א. 635
דאמר רבה כי הוינן בי רב הונא א״ל מהו לימא זמן בראש השנה ויוה״כ וכו׳ עיין
עירובין מ׳ ע״ב. סי׳ תקי 637
אשכחו לרב אדי וכו׳ מאי האי ציוצין וכו׳ ועיין מנחות מ״ב ע״א. 637

617 עושין כל צרכי מילה מוהלין ופורעין ומוצצין וכו' שבת קל"ג ע"א.
618 ובמתניתין מפרש אילו הן ציצין המעכבין וכו' שם קל"ז ע"א, ע"ב.
618 האי אומנא דלא מיין וכו' שם קל"ג ע"ב.
אספלנים דכולהו כיבי שב מאני תרבא וחדא דקירא לפנינו שם איספלניסא
618 דכולהון כיבי שב מנאי תרבא וחדא קירא. וגם גירסת רש"י וחדא דקירא.
618 וקרעינהו בני בנימין אסיא למנייהן לפנינו בני מניומא אסיא למנייהו.
618 דברים שאין עושין למילה בשבת עושין לה ביו"ט וכו' שם קל"ד ע"א.
619 לייתי בלית' דאית ליה שיפת' וכו' לפנינו שם וליכרכיה לשיפת' לתתאי ועי"ף ליה לעילאי
619 מרחיצין את הקטן ביום השלישי וכו' קל"ד ע"ב.
619 דאיתרבי מקרא המול וכו' שם קל"ז ע"א.
620 שכל צרכי חולה נעשין על ידי ארמאי בשבת וכו' שם קכ"ט ע"א.
620 ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא ספק וכו' שם קל"ד ע"ב, קל"ה ע"א.
621 תניא רשב"ג אומר כל ששהא שלשים יום באדם אינו נפל וכו' שם קל"ה ע"ב.
אמר מר בריה דרבינא אנא ורב נחומי בר זכריה תרגומה להא שמעתא וכו'
621 לפנינו שם קל"ו ע"א אנא ורב נחומי בר זכריה תרגימנא מימהל וכו'.
621 הלכה כר' שמעון בן גמליאל שם.
621 אחד למול בשבת ואחד למול בא' בשבת וכו' שם קל"ז ע"א ע"ש גירסא אחרת.
622 קטן נימול לשמונה וכו' שם.
622 קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא שם.
622 ואילו הן ציצין המעכבין את המילה וכו' ע"ש.
622 דילפינן ביבמות ערל אסור בתרומה ע"ש ע' ע"א.
622 קטן המסורבל בבשר שם קל"ז ע"ב.
622 כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו ולפנינו שם כשם שנכנס לברית כן יכנס וכו'.
623 אשר קידש ידיד מבטן שם ובתוספתא ברכות פ"ו. סי' תקא
היכא דקבע סעודתיה עיין ברכות ל"ז ע"ב תוס' ד"ה לחם, ושם ל"ח ע"א תוס'
624 ד"ה מר זוטרא וכו'. סי' תקב
625 ומצות מילה קבלוה בשמחה וכו' עיין שבת ק"ל ע"א. וברש"י ותו' ד"ה שש וכו'. סי' תקג
625 היכא נעביד וכו' עיין עירובין מ' ע"ב.
625 כמה שיעור טעימה גבי מקדש בעינא מלא לוגמיו ע' פסחים ק"ז ע"א.
625 שזריזין מקדימין למצות וכו' עיין פסחים ד' ע"א. סי' תקה
625 אור הנר בברור חיל משתה שם עיין סנהדרין ל"ב ע"ב.
626 דסימן משתה הוא כל זמן שהמפה על הפתח, עיין ב"ב צ"ג ע"ב.
626 ומרחיצין את הקטן בחמין עיין עירובין ס"ז ע"ב ההוא ינוקא.
626 ועומדין הציבור מפניו כשנכנס הילד וכו' ע' פ"ג דבכורים משנה ג' ובפי' הרב.
626 ומברך להכניסו בבריתו וכו' הוא כגירסת רשב"ם דגרים אבי הבן ברישא.
627 המברך צריך שיטעום ע' ברכות נ"ב ע"א. עירובין מ' ע"א, פסחים ק"ה ע"ב. סי' תקו.
628 מצות אב על בן במילה ופדיון, בתורה ואומנות ע' קידושין כ"ט ע"א. סי' תקז
ועוד דאמר פלוני חמרא וריתני פיקחוני, עיין יומא ע"ו ע"ב והוא מאמר רבא
629 חמרא וריחני פקחין, הוריות י"ג ע"ב, סנהדרין ע' ע"א. סי' תקח
629 שלא לעשות עליל ופומבי וכו' עיין ר"ה כ"א ע"ב.
ראה מצוה זו וזכור אחרת תלויה בה ע' מנחות מ"ג ע"ב ובתוס' שם ד"ה ואיזו וכו'

ונם מה שנהגו לברך על נטילת ידים וכו' עיין תוס' ברכות נ"א ע"א ד"ה
מעיקרא וכו' ובתוס' פסחים ז' ע"ב ד"ה על וכו'. 592
חוייה דקא מהסס אמר ליה פתח פיך וכו' לפנינו ברכות כ"ב ע"א מעשה
בתלמיד אחד שהיה מגמגם. 592
אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו וכו' עדיות פ"א משנה ה', ע"ז ל"ו ע"א. 592
דיו פרצופות עירובין י"ח ע"א. סי' תעה 593
כאוצר בנאה, פירכסה וקילעה ע"ש. 594
ציפה אפריונם וכו' עיין ב"ב ע"ה ע"א. 594
קראם איש ואשה עיין סוטה י"ז ע"א. 594
לבעל אבידה להקש וכו' נדה ל"א ע"ב קידושין ב' ע"ב. 594
בחופות עשר כילה בבא בתרא ע"ה ע"א ע"ש. ועיין בר"ר פי"ח, וי"ר פ"כ, קהלת
רבה פ"ח, בפסיקתא רבתי פי"ד. 595
ואותם הימים מקרא והלכה למשה מסיני הם עיין נדה ע"ב ע"ב, עירובין ח' ע"א
ובפירש"י שם. סי' תצה 604
בנות ישראל הן וכו' ברכות ל"א ע"א ושארי מקומות, ועיין מגילה כ"ח ע"ב רש"י
ד"ה שהחמירו וכו' ובתוס' ד"ה שאפילו וכו'. 604
אמר ליה רב פפא לרבא מכדי ספק וכו' עיין נדה ס"ז ע"ב. 604
אשה מטמאה בראיית דם כל שהוא וכו' עיין שם ס"ז ע"א. 604
הראה כתם בבשרה וכו' עיין נדה נ"ח ע"ב. 605
תני חדא וכו' ותניא אידך ע"ש ס"ג ע"ב. 605
החמרים והפועלים והבאים מבית האבל ומבית המשתה כו' ע"ש י"ב ע"א. 605
שאלתינהו לאינשי ביתיה דרב פפא וכו' מי מצרכי לכו בדיקה וכו' ע"ש. 605
דכל לבעלה וכו' שם י"ב ע"א. 605
הנדה והיולדת והמפלת טמאות לקויץ חלה וכו' עיין לעיל סי' תע"ד, ועיין בהג"מ
פ"ד מה' תפילה אות ד' ובש"ע א"ח סי' פ"ח ובביאורי הגר"א ס"ק ו'. 605
ומפרש בגמ' לפי שיום שפוסקת בו סופרתו למנין ז' נדה ל"ג ע"א. סי' תצט 606
שהשיב רב אחא דאמר אנן נמי נספרינה וכו' ע' נדה ל"ג ע"א ושם אי' רמי בר חמא. 606
עולין לה לימי ספירתה למנין ז' נקיים וכו' ע' תוס' נדה ל"ז ע"א ד"ה אביי וכו'. 606
לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה שבת י"א ע"א. 607
מעשה באדם א' שקרא הרבה וכו' ע"ש י"ג ע"א ושם אי' מעשה בתלמיד א' וכו'. 607
התקין ר' שאם ראתה יום אחד תשב ששה והוא וכו' נדה ס"ו ע"א. 607
כל מלאכה שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ וכו' כתובות ס"א ע"א. 607
ואפילו במסירת מפתח וכו' עיין תוס' כתובות ס"א ע"א ד"ה מחלפא וכו' ושם
הובא המח"ו ע"ש. 608
ורחין את בשרו במים את הטפל לבשרו וכו' ב"ק פ"ב ע"א, וע' עירובין ד' ע"ב. 608
נימא אחת קשורה חוצצת וכו' ור' יוחנן אמר וכו' נדה ס"ז ע"א, ס"ז ע"ב. 608
אשה לא תחוף אלא בלילה וכו' שם ס"ח ע"א. 608
הבא ראשו ורובו במים שאובין טמא, שבת י"ד ע"א. 609
סמוך להפיפה טבילה נדה ס"ח ע"א. 609
רבדי דכוסילתא וכו' שם ס"ז ע"א. 609
טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר הוצין וכו' שם ס"ו ע"ב ע"ש. 609
אלמא חפיפה בגוף הוא וכו' כן הוא ג"כ בפרדס לרש"י סי' רע"ג, ועיין בתוס' נדה

תבעוה לינשא ונתפייסה וכו' נדה ס"ו ע"א. יבמות ל"ז ע"א. סי' תסו 584
ומותר לבעול בעילת מצוה בשבת אפילו לכתחילה וכו' כתובות ז' ע"א 585.
חתן פטור מקרא ק"ש וכו' ברכות ט"ז ע"א. 585
יביא עדים ויקדשנה בפניהם עיין קידושין ס"ה ע"א, וע"ב. 586
אקנינהו ניהליה לרב שמואל בר אחא בבא קמא קי"ד ע"ב ושם איתא לרב
שמואל בר אבא ועיין שאילתות סוף פ' ויקרא. סי' תסז 586
אין משלחין מעות בדיוקני וכו' ב"ק קי"ד ע"ב ע"ש ועיין בתוס' שם ד"ה אין
ובשאלתות פ' שופטים. 586
מברכין ברכת חתנים בבית חתנים וכו' כתובות ז' ע"ב ובשאילתות פ' חיי שרה
ובראי"ש פ"א דכתובות סי' י"ב. סי' תסח 587
רב אסי איקלע לבית הלולא דמר בר רב אשי לפנינו כתובות ח' ע"א רב אסי
איקלע לבי רב אשי בהלוליה דמר בריה וכו'. סי' תסט. 587
מכי רמי שערי באסינתא וכו' כתובות שם ע"ש ועיין בפירש"י. ובתוס' ע"ז ה'
ע"ב ד"ה מכי וכו'. 587
שאין בה הזכרת השם וכו' עיין ברכות מ"ז ע"א אמן יתומה וברש"י ותוס' שם
ועיין בביאורי אות פ'. 587
והא דאמר בערבי פסחים ש"מ תמני וכו' עיין פסחים ק"ה ע"ב. 588
לפי שאין אומרים וכו' פסחים ק"ב ע"ב. 588
קונין בכליו של לוקח בבא מציעא מ"ז ע"א. סי' תע 588
נכתב ביום ונחתם בלילה פסול וכו' גיטין י"ז ע"א. 588
ומטיה הכוס של זכוכית בכותל ושוברו וכו' ע' תו' ברכות ל"א ע"א ד"ה אייתי וכו'. 589
במקום גילה שם תהא רעדה וכו' ברכות ל' ע"ב. יומא ד' ע"ב. 589
לסימן ברכה וכו' ע' ברכות נ' ע"ב ממשיכין וכו' ובתוס' ד"ה ולא וכו'. 589
ומה שנהגו לתת אפר בראש חתנים שנ' אם אשכחך ירושלם וגו' ב"ב ס"א ע"ב. 589
מברכין ברכת התנים בבית התנים וכו' כתובות ז' ע"ב. סי' תעא 589
וכן בנר הנוכה שבת כ"ג ע"א ע"ש. 589
כיון דלשון קידוש הוא וכו' עיין רש"י כתובות ז' ע"ב ד"ה מידי דהוה, ובתוס'
ד"ה מאן. סי' תעב 590
ולפי שהסדר מתחיל מאשר יצר. עיין רש"י שם ח' ע"א ד"ה שמח תשמח וכו'
ובתוס' ד"ה שהכל וכו' ותוס' ברכות י"ד ע"א ד"ה ימים. ותוס' פסחים ק"ד
ע"ב ד"ה חוץ וכו'. 590
אבל אם באו בסעודת החופה פנים הדשות שלא היו שם וכו' כתובות ז' ע"ב. 590
נטל ידיו לא יקדש עיין פסחים ק"ה ע"ב. סי' תעג 591
מתנה לכל היום כולו וכו' חולין ק"ו ע"ב. ועיין בתוס' ד"ה נוטל וכו'. 591
משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייכו לכולי יומא. לפנינו שם ק"ז ע"א ואתנו
עלייהו לכולא יומא. 591
כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן פסחים ז' ע"ב. ועיין תוס' ד"ה
על וכו' ובתוס' ברכות נ"א ע"א ד"ה מעיקרא וכו'. סי' תעד 591
האידנא נהיג עלמא כתלתא סבי וכו' ברכות כ"ב ע"א. חולין קל"ו ע"ב. 591
דזבין ומצורעין וכו' ע' ברכות כ"ב ע"א, ובתוספתא פ"ב דברכות. 591
נדה קוצה לה חלה. בכורות כ"ז ע"א. 591

בעבורם פירות האילן לערנה ר״ה ט״ז ע״א ע״ש. 575
יחריו מניפם וכו׳ מנחות ס״ב ע״א ע״ש. 575
יקריבום ראשית וכו׳ עיין הוריות י״ג ע״א. 575
לולב ימים נוטלת ולא לילות סוכה מ״ג ע״א. סי׳ תנז 577
ההלל והשמחה אומצת שמונה שם מ״ב ע״ב. 577
ברצף סוכות ענני כבוד הוא כר״א שם י״א ע״ב. 577
עלי תמרה נאה. שם י״ב ע״א. 577
הופסל בו דבר המקבל טומאה שם י״א ע״א. 577
סוכה גדולה ארבעה שם ג׳ ע״א. ושם ט״ז ע״ב. 577
חוק סעודות וכו׳ שם כ״ז ע״א. 577
וסודרן על הכוס בברכתו וכו׳ שם מ״ו ע״א. 577
סוכה המקורה וכו׳ שם ט״ו ע״א. 577
פירש עליה סדין וכו׳ שם י׳ ע״א. 577
צמורה סכך פסול י״ז ע״א וע״ב. 577
ספלים מלאים וכו׳ שם נ״א ע״ב. 579
קולטת אשה חטין וכו׳ נ״ב ע״ב. 579
אשרי ילדותנו שם. 579
הופכים פניהם וכו׳ שם נ״ב ע״ב. 579
צלוחית זהב וכו׳ שם מ״ח ע״א. 579
ובורר קטניות כדרכו וכו׳ ביצה י״ד ע״ב. 579
חנוני ופטם וכו׳ ע״ש כ״ט ע״ב. 579
החמירו ישרים מלגדלה וכו׳ שם ל״ב ע״ב. 597
ולשחוט מדבריות וכו׳ שם מ׳ ע״א. 580
משום סירכא וכו׳ שם משום סרכא דמשכא. 580
אין בין יו״ט לשבת וכו׳ שם ל״ו ע״ב. 580
אם נאכל ונאבד קודם שיבשל וכו׳ שם ט״ו ע״ב. 580
ואם התחיל בעיסתו וכו׳ שם י״ז ע״ב. 580
ופת מרובה ביו״ט שם כ״ב ע״ב. 580
ואין מזמנין וכו׳ שם כ״א ע״ב. 580
והתירו לדם העין וכו׳ שם כ״ב ע״א. 580
לשחול קמח במדה התירו עיין ביצה כ״ט ע״א. 580
בית אבטינס על מעשה הקטורת וכו׳ יומא ל״ח ע״א. 580
ילושו כחפצם בכלי שרת עיין מנחות צ״ה ע״ב. סי׳ תסא 580
יעשו שלשה דפוסים וכו׳ מנחות צ״ד ע״א וע״ב. 580
כמין ספינה דוקרת היא גירסת כ״י מינכען. ולפנינו איתא ספינה רוקדת. מנחות
צ״ד ע״ב והוא כדעת ר׳ יוחנן ע״ש. 580
העמידה בטופח השלחן וכו׳ ע״ש צ״ו ע״א ע״ב. 580
ארבעה כהנים וכו׳ צ״ט ע״ב. 580
ולעולי רגלים וכו׳ מנחות כ״ט ע״א. צ״ו ע״ב. 581
והחלות מתחלקות לכהנים וכו׳ שם צ״ט ע״ב. 581
למשמר היוצא חמש נותנים וכו׳ סוכה נ״ו ע״א. וזה כר׳ יהודה שם. 581
בשכר הגפות דלתות שם ע״ב. 581

שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. מגילה ט״ו ע״א. חולין ק״ד
ע״ב. נדה י״ט ע״ב. 558
מלך לא דן וכו׳ סנהדרין י״ח ע״א. 558
והוא מסיב על הדרגש וכו׳ שם כ׳. 558
ערסא דסלא, ולפנינו ערסא דצלא. 558
ולא ירבה לו נשים אלא י״ח שם כ״א ע״א. 558
ואין משתמשין בשרביטו. שם כ״ב ע״א. 558
שתהא אימתו עליך שם כ״ב ע״א. 558
ואף ישראל פסול בעבד וממזר משום שנאמר וכו׳ סנהדרין ל״ו ע״ב. יבמות ק״א
ע״ב. קידושין ע״ו ע״ב. 558
ואע״פ שאמרו אין משיבין מלך בסנהדרין וכו׳ סנהדרין י״ח ע״ב. 558
ומסתפר בכל יום אינו מן הכלל וכו׳ שם כ״ב ע״ב. 558
אומרים לו הרי אנו כפרתך וכו׳ סנהדרין י״ח ע״א. 559
ברוריא אשכחתיה לההוא גברא וכו׳ ועיין עירובין נ״ג ע״ב. ונ״ד ע״א. 559
במקום גילה שם תהא רעדה. ואף מזה הטעם נהגו וכו׳ ברכות ל׳ ע״ב. ועיין
בתוס׳ שם ל״א ד״ה אייתי וכו׳. 559
גדולה שימושה יותר מלמודה. ברכות ז׳ ע״ב. וע׳ תו׳ כתובות י״ז ע״א ד״ה מבטלין וכו׳. 559
איזהו עם הארץ וכו׳ ברכות מ״ז ע״ב סוטה כ״ב ע״א. 559
כמו שאמר רבי ומתלמידיי יותר מכולם. מכות י׳ ע״א. ובתענית ז׳ ע״א איתא
דאמר ר׳ חנינא וכו׳. 559
אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן. מגילה ו׳ ע״ב. 559
במי שמחיה עצמו עליה סנהדרין ק״א ע״א. 559
וכן פירשו חכמים במכילתא וכו׳ ע״ש פ׳ בא. ועיין ברכות ט׳ ע״א. ופסחים
פ״ט ע״א תוס׳ ד״ה דאילו וכו׳. ובירושלמי ברכות פ״א ה״א. 560
אמר רב יוסף תקבריניה אימיה תענית ל״א ע״א. כ״ב קכ״א ע״ב. וע׳ בפי׳ רשב״ם. 560
שהיה ריש לקיש מחכם את ר׳ יוחנן וכו׳ עיין ב״מ פ״ד ע״א. 560
שחייב אדם לומר בלשון רבו. ברכות מ״ז ע״א שבת ט״ו ע״א. עדיות פ״א משנה ג׳. 560
אמר רבי יהושע בר׳ לוי משום ר׳ אלעזר בר׳ שמעון הנוי והכח וכו׳ גירסות
מחולפות במשנה זו. 561
חש בכל גופו יעסוק בתורה ויתרפא שנ׳ רפאות וכו׳ עירובין נ״ד ע״א ע״ש. 562
בר׳, הוא רבינו הקדוש הוא ר׳ יהודה הנשיא וכו׳ עיין ירוש׳ סנהד׳ פי״א ה״ג. 562
מה הדר הזה כל זמן כו׳ עיין עירובין נ״ד ע״ב. 563
כמו רב מרי בר רחל וכו׳ ברכות ט״ז ע״א ועיין פירש״י שם. ובשבת פ״ח ע״ב.
ב״מ ע״ג ע״ב בבא בתרא קמ״ט ע״א תוס׳ ד״ה רב מרי וכו׳. 563
בן בג בג מיירי בקידושין י׳ ע״ב עירובין כ״ז ע״ב. בכורות י״ב ע״א פסחים צ״ו
ע״א מנחות מ״ט ע״ב. ערוכין י״ג ע״ב. ועיין תו׳ חגיגה ט׳ ע״ב ד״ה בר הי הי וכו׳. 564
צר צורה בצורה ברכות י׳ ע״א. 567
גילה הפרכים, מלשון פרכין פרכין ר״ה י״ג ע״ב. סי׳ תלט 567
ייפה לו בנין צלע לקנין. ברכות ס״א ע״א. עירובין י״ח ע״א. סי׳ תמ 567
ילושו שתי הלחם אחת אחת לבדה. מנחות צ״ד ע״א. סי׳ תנג 575
רחבה ארבעה ואורכה שבעה וכו׳ שם צ״ו ע״א. 575
מוליך ומביא וכו׳ שם ס״ב ע״א. ועיין סוכה ל״ז ע״ב. 575

549 אחליה לקדושה והדר אכלי עיין ברכות ל"ה ע"א.
שכן דרך לתינוק להניק כ"ד חדש. גיטין ע"ה ע"ב כמה היא מניקתו שתי שנים
549 כתובות ס' ע"א ע"ש.
550 גבי מניקה שמת בעלה וכו' כתובות ס' ע"א.
550 הא כיצד בן חמשה ועשרים להתלמד בן שלשים לעבודה.
550 וכי הא דר"מ אתא לקמיה דר' ישמעאל וגמר גמרא וכו' עירובין י"ג ע"א. סוטה כ' ע"א.
550 דמבן י"ג הוא מביא שערות וכו' כמו שפירשו רבותינו וכו' נדה מ"ו ע"א.
550 ויעקב נסע סכתה. שעמד שם ו' חדשים של קיץ וכו' מגילה י"ז ע"א. ומדרש בר"ר פע"ח.
שכן פירשו חכמים בסוף ואילו מגלחין וכו' עיין מ"ק כ"ח ע"א. ב"ב קכ"א ע"ב.
551 ועיין תוס' יבמות ב' ע"א ד"ה אשת וכו'.
האי דעדיפנא מחבריא משום דנסיבי בר שיתסר וכו' עיין בקידושין כ"ט ע"ב
551 ושם איתא כמה שינוים בלשון.
551 ואע"ג דאמר בלולב הגזול לא לימא אינש וכו' סוכה ל"ח ע"ב ע"ש.
551 שאין עסק פחות מג' שנים וכו' חולין כ"ד ע"א ע"ש.
551 כיון שעמד אדם עשרים וכו' עיין קידושין כ"ט ע"ב.
551 מכאן לתלמיד שאינו עומד על סוף דעתו וכו' עיין ע"ז ה' ע"ב.
551 חסרא חסדא צריכת לי עד ארבעין שנין עיין ב"מ ל"ג ע"א.
552 וכל הפוסל פסול ואמר שמואל במומו פוסל קידושין ע' ע"ב עיין שם.
552 סוף אדם וכו' ברכות י"ז ע"א עיין שם.
553 לעולם ימכור אדם כל אשר לו וישא בת תלמיד חכם וכו' פסחים מ"ט ע"א ע"ש.
554 כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות זה את זה עיין שבת ל' ע"ב.
554 תורה מביאה לידי זהירות עיין ע"ז כ' ע"ב.
ממה שעשתה חכמה כפה לראשה וכו' עיין ירושלמי שבת פ"א ה"ג. ובירוש'
554 שקלים פ"ג ה"ג. ובריי"ף סוף פ"א דע"ז.
554 אם פגע בך מנוול זה וכו' סוכה נ"ב ע"ב. קידושין ל' ע"ב.
555 ואין מים אלא תורה וכו' עיין תענית ז' ע"א.
555 שמתשת כחו של אדם וכו' סנהדרין כ"ו ע"ב ע"ש.
555 שתלמידי חכמים נקראו מלכים גיטין ס"ב ע"א.
555 שאין מספיקין לכתוב הללה של רשות שבת י"א ע"א.
555 חכם עדיף מנביא. ב"ב י"ב ע"א.
555 מי הוא שמגלה רזיי לבני אדם מגילה ג' ע"א ע"ש.
555 בתחילה מבורך שהן מכונסין וכו' ע"ז י"ט ע"א ע"ש.
555 כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. ר"ה י"ז ע"א יומא כ"ג ע"א ע"ש.
555 ואם הגים דעתו הקב"ה משפילו וכו' עירובין נ"ד ע"א. נדרים נ"ה ע"א.
556 ארור בו נידוי בו קללה. שבועות ל"ו ע"א.
556 כמה טובה אשה טובה יבמות ס"ג ע"ב.
חרב על הבדים ונואלו. חרב על תלמידי חכמים שיושבין בד בבד ועוסקין
556 בתורה וכו' ברכות ס"ג ע"ב. תענית ז' ע"א ע"ש.
ואית דאמרי שלימדו ק"ו דההליל להתיר למכתב שם אהספא וכו' עיין סוכה
556 נ"ג ע"ב. וירושלמי פ"י ה"ב דסנהדרין.
557 כדי שינהול שני עולמים וכו' עיין ברכות ח' ע"א. חולין מ"ד ע"ב.
557 אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמא וכו' הוריות י' ע"ב.

והשמיר, כמו תולעת ובו נרשמו שמותם של ישראל וכו׳ ענין השמיר עיין
סוטה מ״ח ע״ב. גיטין ס״ח ע״א. ובירושלמי סוטה פ״ט הי״ג. 540
ולפי מה שאנו אומרים ביומא כי אברהם יצחק ויעקב ושבטי ישורון וכו׳ עיין
יומא ע״ג ע״ב. 541
שיש בכל אבן ו׳ אותיות ע׳ סוטה ל״ז ע״א. ועיין ירושלמי סוטה פ״ז ה״ד. 541
וצבת ראשונה מי עשאה וכו׳ פסחים נ״ד ע״א עיין שם ושם הוא מימרא דר׳
יהודה, ועיין תוספתא סוף פ״ה דעירובין. ובתוספתא סוף פ״א דחגיגה. דשם
איתא מכאן א״ר יהושע צבתא בצבתא וכו׳ ונראה דצ״ל ר׳ יהודה כדאיתא
לפנינו בפסחים. 541
צביתו ליה זוודתא. ר״ה י״ז ע״א. 541
ולדברי חכמים וכו׳ עיין פסחים נ״ד ע״א. 541
כמו שמצינו בר׳ אליעזר בן הורקנוס וכו׳ עיין סוכה כ״ז ע״ב. כ״ח ע״א. 542
למר לשונך לומר איני יודע וכו׳ ברכות ד׳ ע״א. 542
בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין וכו׳ שבת ל״ב ע״ב ע״ש. וע׳ תענית ז׳ ע״ב 543
שבסאה שאדם מודד בה מודדין לו וכו׳ ע׳ סוטה ח׳ ע״ב. וסנהדרין ק׳ ע״א. 543
בעון חלה אין ברכה מצויה במכונס אל תקרא בהלה אלא בחלה שבת ל״ב ע״ב ע״ש. 543
אע״פ שבטלו ד׳ מיתות וכו׳ כתובות ל׳ ע״ב. סוטה ה׳ ע״ב. סנהד׳ ל״ז ע״ב ע״ש. 543
על עינוי הדין וכו׳ שבת ל״ג ע״א. 544
שכל הגוזל את חבירו כאילו נוטל נשמתו ממנו ב״ק קי״ט ע״א עיין שם 544
זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה וכו׳ סוטה כ״ב ע״א. ע״ז י״ט ע״ב ע״ש. 544
ואם באלה לא תוסרו וכו׳ אל תקרא באלה אלא באלה. שבת ל״ג ע״א. 544
ולא שני קרא למסורת דומיא דיראה יראה וכו׳ עיין סנהדרין ד׳ ע״ב. 544
וכולן אנו למדין בפ״ב דשבת מדכתיב בעריות כי את כל התועבות וכו׳ עיין
שבת ל״ג ע״א. 544
אלא מתנת עניים שכל המעכבם ואינו נותנם לעני וכו׳ עיין מדרש במ״ר פ״ה.
ובבא קמא קי״ט ע״א. בבא מציעא קי״ב ע״א. 545
כי חזו דקא יהבי ריפתא להלך עיין סנהדרין ק״ט ע״ב. 546
משרבו מקבלי טובה רבו איש הישר בעיניו יעשה עיין סוטה מ״ז ע״ב ושם
איתא משרבו מקבלני טובתך וכו׳. 546
לא תרתח דלא תחטי לפנינו ברכות כ״ט ע״ב איתא לא תרתח ולא תחטי. 546
מלח ממון חסר ואמרי לה חסר. עיין כתובות ס״ו ע״ב ושם איתא מלח ממון
חסר. ואמרי לה חסד. 546
אבק של מנחות וגרוע הוא ופסול. עיין מנחות פ״ה ע״א. 547
שנימה קשרתו לו עיין סנהדרין כ״א ע״א. 547
כתוב על פנקסיה דבלעם בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם וכו׳ עיין סנהד׳ ק״ו ע״ב. 549
שלשה היו באותה עצה דכל הבן הילוד וכו׳ סוטה י״א ע״א. סנהדרין ק״ו ע״א.
ועיין רש״י שם ע״ב ד״ה בר תלתין וכו׳. 549
יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו׳ עיין פסחים קי״ב ע״א ושם הובא ר׳
יהודה בן תימא אומר וכו׳ ועיין ב״י טור א״ח סי׳ רמ״ב דלא גרים ליה. וכן
איתא חגיגה י״ד ע״א כגון ר׳ יהודה בן תימא וכו׳. 549
שלשה עזין וכו׳ ביצה כ״ה ע״ב ע״ש. 549
לאסור אף בהנאה פסחים כ״ב ע״ב. 549

530 מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ע"ז ג' ע"א.
אמר ר' יוחנן מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו וכו' ברכות ז' ע"ב ושם
530 איתא משום ר' שמעון בן יוחי ע"ש.
530 כך דרש ר' תנחומא בפ' שלח לך. ובערוך מצאתי וכו' עיין בביאורי אות כ'.
531 סייף ומיתה והדרוקן עיין יומא ס"ו ע"ב.
שבקשו להספידו אי חסיד אי עניו. עיין סנהדרין י"א ע"א. סוטה מ"ח ע"ב.
532 וירושלמי סוטה פ"ט הט"ז.
532 רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. חגיגה ט"ו ע"ב.
532 אי זכאי גמירנא מעיקרא עיין שבת כ"א ע"ב.
532 וכן מוכיח אצל הוצאה במס' שבת וכן בגט פשוט, ע' שבת ע"ח, ב"ב קס"ד ע"א.
532 מינמר בעתיקא קשה מרחרתא עיין יומא כ"ט ע"א.
532 ואם שמע בחדש וכו' עיין ברכות מ' ע"א, וסוכה מ"ו ע"ב.
532 והמוחקו דאבות מלאכות. שבת ע"ג ע"א.
532 וכגון מחק דמידות ב"ב פ"ח ע"ב, פ"ט ע"ב.
532 נייר מחקא, מגילה י"ט ע"א.
532 תהי ליה אקנקניה. ב"ב כ"ב ע"א ע"ש.
533 הא למדת שקשה היא הרבנות שקוברת את בעלה פסחים פ"ז ע"ב ע"ש.
533 דבפרק קמא דגיטין משמע דנולדים להבא ע"ש י"ג ע"ב.
534 עבד שרבו מקרבו למשפט וממהר להעידו מה תקנה יש לו ע' חגיגה ה' ע"א
בראש השנה מפרש מאמרות וכו' ויאמר ויאמר וכו' ע' ר"ה ל"ב ע"א וגרים כגי'
535 הישנה, ועיין מגילה כ"א ע"ב.
לעולם יקדים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם עשרה ראשונים וכו'. עיין
535 ברכות מ"ז ע"ב כמה שינוים.
מי שלקה ושנה בהתראה בית דין כונסין אותו לכיפה וכו' סנהדרין פ"א ע"ב
536 יבמות ס"ד ע"ב ע"ש.
537 עשר נסיונות דבמדבר מפורשות במס' ערכין ט"ו ע"א ע"ש, ובספרי פ' דברים
537 וילנו העם על משה כצ"ל וכן צריך תקון בגמרא דערכין שם וכו'.
537 ויש אומרים פסלו של מיכה, ע' סנהד' ק"ג ע"ב ובפרש"י, ובירוש' סוכה פ"ד ה"ג.
537 בכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו שבת ק"ל ע"א.
537 שאין שם מקומה שם קט"ז ע"א.
עזים שביריחו היו מתעטשות מריח פיטום הקטורת וכו' עיין יומא ל"ט ע"ב.
538 תמיד ל' ע"ב. ובירושלמי סוכה פ"ה ה"ג.
538 ולא אירע קרי ודוקא קרי אבל שאר טומאות אירעו בו וכו' ע' בביאורי אות ס'.
538 ששם היו השולחנות של שיש וכו' עיין שקלים פ"ו מ"ד.
שהרי א"א ללקיטתו וכו' עיין רש"י יומא כ"א ע"א ד"ה ולא וכו' ובתו' מנחות
538 ס"ו ע"א ד"ה זכר וכו'.
שאין אפייתן דוחה לא את השבת ולא את יום טוב פסחים מ"ז ע"א. מנחות
538 ק' ע"ב. ערכין ה' ע"ב.
539 פתח במקדש וכו', וסיים בירושלים עיין יומא כ"א ע"א.
539 שהיה מתמר ועולה כמקל עיין שם כ"ה ע"ב.
539 י' דברים נבראו בע"ש בין השמשות וכו' ע' פסחים נ"ד ע"א ושם חשיב בסדר אחר.

דאמר רבא היכי דמי מהלל כגון אנא וכו׳ יומא פ״ו ע״א ושם איתא היכי דמי
הילול השם אמר רב כגון אנא וכו׳. 523
ראו פלוני שלמד תורה וכו׳ עיין יומא שם. 523
מפני מה נתחייבו וכו׳ מגילה י״ב ע״א ע״א ע״ש. 523
וטעמו של דבר מפורש בנדרים ל״ז ע״א, בכורות כ״ט ע״א וע׳ בתו׳ שם ד״ה אני וכו׳. 524
ושכר פיסוק טעמים נדרים ל״ז ע״א. 524
ועד שיאותו לאורן עיין ברכות נ״א ע״ב. 524
ואינה מניחה לא על גבי מטה וכו׳ מ״ק כ״ה ע״א. 524
לא חומש על גבי ספר תורה עיין מגילה כ״ז ע״א. 524
מפשילן לאחוריו ורוכב וכו׳ עיין ברכות י״ח ע״א, ובתוס׳ ד״ה וירכב וכו׳
ובירושלמי ברכות פ״ג ה״ה. 524
לפי שאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות, סנהדרין ו׳ ע״ב, ב״ב קל״א ע״א,
נדה כ׳ ע״ב ע״ש. 525
מצינו בר׳ פלוני שהיה אומר עיין סנהדרין ז׳ ע״ב רב כי הוה אתי לבי דינא
אמר הכי ברעות נפשיה וכו׳. 525
שאמר לו רב קטינא למלאכא ענשיתו אעשה וכו׳ מנחות ע״א. 525
כל העומדים שם נענשים, עיין שבועות ל״ט ע״א וע״ב. 525
כמו שפירשו רבותינו וכו׳ ערכין ט״ו ע״ב. 525
וכל שכן עושר וכבוד וכו׳ שבת ס״ג ע״א. 526
הוי קבל וקיים סנהדרין י״ד ע״א, ושם צ״ב ע״א. 526
תכלת דומה לים וים דומה לרקיע וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב, חולין פ״ט ע״א. ועיין
ירושלמי ברכות פ״א ה״ב. 527
כמו ששנינו במס׳ עירובין עיין עירובין נ״ד ע״ב. 527
משה מת ויהושע מכנים וכו׳ סנהדרין י״ז ע״א. 527
לרבות ת״ח בכל שעה וכו׳ ר״ל בפרק כל שעה פסחים כ״ב ע״ב. 527
ובפ״א דקידושין מפרש ל״א ע״ב ע״ש. 527
ובפרק קמא דקידושין מפרש מורא היכי דמי וכו׳ ל״א ע״ב ע״ש. 527
אבידתו ואבידת אביו וכו׳ עיין בבא מציעא ל״ג ע״א. 527
מפני שהיה לך ללמד יפה ולא למדת וכו׳ עיין בבא מציעא ל״ג ע״ב ובפירש״י
ועיין תנחומא פ׳ ויקרא שנגת תלמוד וכו׳. 528
על גביהן, כמו היו עושין אילו על גב אילו וכו׳ ע׳ביצה י״ז ע״ב. שם י״ה ע״ב י״ט ע״א. 528
ר׳ נהוראי הוא ר׳ אלעזר בן ערך כמו שפירשו חכמים בשבת וכו׳ עיין שבת
קמ״ז ע״ב. ואדר״נ סוף פי״ד ומדרש קהלת פ״ז. 528
הרבה למדתי מרבותי וכו׳ תענית ז׳ ע״א, מכות י׳ ע״א ע״ש. 529
כדרך שעשה עתניאל בן קנז שהחזיר מתוך פלפלו הלכות וכו׳ תמורה ט״ז ע״א ע״ש. 529
ולכך לא השיב כלב בריש תענית בהדי אותם ג׳ ששאלו שלא כהוגן וכו׳ עיין
תענית ד׳ ע״א תוס׳ ד״ה שלשה וכו׳ ועיין בביאור. 529
וכמו יוקין הפיגול בזבחים. ע׳ זבחים ל״א ע״א מאמר רבא ויקין כישן הפיגול. 529
ולדבר האומר בהבית שאין זה ר׳ אלעזר בן ערך וכו׳ עיין שבת קמ״ז ע״ב. 529
מעולם לא הקדימני אדם שלום בעולם וכו׳ עיין ברכות י״ז ע״א ושם איתא
אמרו עליו וכו׳. 529
את בשרו את הטפל לבשרו. פסחים כ״ב ע״ב. 529

513 עבד מלך מלך, שבועות מ״ז ע״ב.
513 ממטי ליה ולחמריה לשחוור, ב״ב מ״ז ע״א.
514 עשַר בשביל שתתעשר, תענית ט׳ ע״א, שבת קי״ט ע״א.
514 ואמר הדין גמרא דאית בנדרים וכו׳ עיין נדרים י׳ ע״א ובפירש״י.
514 יפה שתיקה לחכמים ק״ו לטפשים, פסחים צ״ט ע״א, ובירושל׳ פסחים פ״ט ה״ט.
כמו שפירשו בהכל חייבין בויעלו עולות וכו׳ עיין חגיגה ו׳ ע״ב מר זוטרא אמר
514 לפיסוק טעמים, ע״ש ברש״י.
514 הני כ״ו הסדו שבהלל הגדול כנגד מי וכו׳ פסחים קי״ח ע״א ע״ש.
515 זה נשמתו של אדם שנבראת מן השמים וכו׳ ע׳ סנהדרין צ״א ע״ב.
515 בא לטמא פותחים לו וכו׳ שבת ק״ד ע״א, יומא ל״ח ע״ב, ע״ז נ״ה ע״א.
515 פינקס שיש בה בית קיבול שעוה וכו׳ עיין כלים פרק כ״ד משנה ז׳.
515 ובתלמוד שני לווחי פינקס שבת ק״ד ע״ב.
בכל אשרי גבאי בעיא. לפנינו פסחים קי״ג ע״א הכי איתא כל אגב גביא בעי כל
515 אשראי ספק אתי ספק לא אתי.
516 כבר פירשנו באשה נקנית קידושין מ׳ ע״א. סי׳ תכו
516 התנאים מבלי עולם, סוטה כ״ב ע״א.
516 הכל נכנסין בפתח אחד וכו׳ עיין שבת קנ״ב ע״א.
יותיו חתנו של ר׳ מאיר וכו׳ עיין שם קנ״ג ע״א, ועיין בד״ס נוסחאות שונות
516 בשמו של חתנו של ר׳ מאיר.
517 ממעשה דר׳ זריקא שהיה סמוך אפלטר ע׳ מנחות ק״ד ע״א, ושקלים י״ג ע״א.
518 כעינין קשקושי ואברויי אילנא, מ״ק ג׳ ע״א.
518 רוחו של נבות עיין שבת קמ״ט ע״ב, סנהדרין פ״ט ע״א, ק״ב ע״ב.
518 שצריך לחסמן, ביצה ל״ד ע״א.
519 משניטל החיסום, כלים פי״ג משנה ד׳.
519 האשה שאמרה הרי עלי קן וכו׳ זבחים ס״ז ע״ב, קנים פ״ג משנה ו׳.
נדה שאבדה פתחה וכו׳ עיין נדה כ״ט ע״ב, ושם ע״ב ע״ב, ערכין ח׳ ע״א, ושם
519 ה׳ ע״ב. ועיין פירש״י שם.
ציצית עם ח׳ חוטין וה׳ קשרים וכו׳ עיין מנחות מ״ג ע״ב ובפירש״י ד״ה שקולה,
519 ובתוס׳ שם ל״ט ע״א ד״ה לא וכו׳.
לשון פרפרת הפת וכו׳ ברכות מ״ב ע״א, ועיין רש״י שם, ופסחים קי״ד ע״א, ועיין
520 ערוך ערך פרפריות.
איזהו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זו חישובַ תקופות ומזלות וכו׳
520 שבת ע״ה ע״א ע״ש.
520 מנין שאין שואלין בכלדיים שנאמר וכו׳ עיין פסחים קי״ג ע״ב.
520 שנכנס עמו לפרדס וכו׳ חגיגה י״ד ע״ב.
520 היושבין לפני חכמים שמעון בן עזאי, ושמעון בן זומא עיין סנהדרין י״ז ע״ב.
521 כגון שמעון וכו׳ הוריות ב׳ ע״ב.
521 מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים וכו׳ סנהדרין מ׳ ע״א, מ״א ע״ב.
וכי מאהר שלא הלך מהיכן עמר וכו׳ עיין ע״ז י״ח ע״ב ושם איתא דרש רבי
522 שמעון בן פזי וכו׳.
522 היום אומר לו עשה כך ולמחר עשה כך וכו׳ שבת ק״ה ע״ב, נדה י״ג ע״ב ע״ש.

504 כגון עוף וגבינה נאכלין באפיקורן חולין ק״ד ע״ב.
504 לא שנו אלא אפיקורוס גוי וכו׳ סנהדרין ל״ח ע״ב.
כשהוא עושה אנגריא וכו׳ עיין נדרים ל״ב ע״א מפני שעושה אנגרייא וכו׳ וסוטה
504 י׳ ע״א דרש רבא וכו׳.
504 שני שערי כדכוד יש בגן עדן וכו׳ עיין לקמן סי׳ תקל״ב.
505 שאם יארע פסול בכהן גדול נכנס זה ומשמש תחתיו עיין הוריות י״ג ע״א.
חרב על שונאיהן של ישראל שיושבין בתורה בד בבד וכו׳ עיין ברכות ס״ג ע״ב,
506 תענית ז׳ ע״א, מכות י׳ ע״א.
506 דנפקא לן בפ׳ אין מעמידין שאסורה בהנייה משום וכו׳ ע׳ ע״ז כ״ט ע״ב.
506 כדאמר בפ׳ נגמר הדין וכו׳ עיין בביאור אות ב׳.
407 פתח הכתוב במזבח וכו׳ עיין חגיגה כ״ז ע״א והלשון משונה.
508 היכא דשכיחא היזיקא שאני וכו׳ פסחים ח׳ ע״ב.
508 כדאמרינן בהשותפין שרצו מנדא וכו׳ ב״ב ח׳ ע״א.
508 ובב״ב נמי אמרינן דפרדכת נ״ה ע״א.
508 כי ההיא דמי כלילא דשדו אטברייא וכו׳ ב״ב ח׳ ע״א.
508 דליעבד טבריא קלניא ע״ז י׳ ע״א.
508 שנא׳ עד מתי לעדה הרעה הזאת עיין ברכות כ״א ע״ב, ומגילה כ״ג ע״ב.
509 כמו שמצינו אצל לולב וכו׳ אצל אגודת אזוב וכו׳ ע׳ סוכה י״ג ע״א, מנחות כ״ז ע״א.
שיש הפרש בדבר שהאחד דבריו אינן נכתבין ושנים דבריהם נכתבין וכו׳ עיין
509 ברכות ו׳ ע״א.
509 שמאכילין אותן גחלי רתמים עיין חגיגה י״ח ע״ב.
510 יש מהם כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה וכו׳ עיין ר״ה י״ז ע״א.
אישתעי לי רב הונא בר נתן, וכן הוא בד״ס אישתעי לי וכו׳ ובגמרא שלפנינו
510 ב״ב ע״ד ע״ב אמר לי וכו׳ ע״ש.
510 תלמיד חכם שהוא יושב ושונה וכו׳ משונה מגי׳ המשנה שלפנינו, וע׳ מנחות צ״ט ע״ב.
510 גבי בהמה המסורה לרועה וכו׳ ע״ז כ״ג ע״א.
510 התוקף בעבדו של חבירו וכו׳ ב״ק צ״ז ע״ב.
510 חמרא דתקיף ב״ב צ״ח ע״א.
כל אדם שיש בו תורה וכו׳ עיין יומא ע״ב ע״ב, ובשבת ל״א ע״א איתא כלשון
511 המחבר כל שיש בו תורה וכו׳ ע״ש.
511 דומה לאדם שזורע ואינו קוצר וכו׳ ע׳ סנהדרין צ״ט ע״א, ובאדר״נ פרק כ״ג.
511 בגבורה של תורה ולא בשתיה של יין וכו׳ שבת י׳ ע״א.
512 הר שהוא סמוך לירושלים וכו׳ עיין פסחים צ״ג ע״ב.
512 כיששכר איש כפר ברקאי דכריך ידיה בשיראי וכו׳ שם נ״ז ע״א.
512 דאמר רב יוסף התם בריך רחמנא וכו׳ שם נ״ז ע״ב ע״ש.
512 כגון מנשה וכו׳ סנהדרין צ״ט ע״ב ע״ש.
512 דאזל סומקא ואתי חיוורא, בבא מציעא נ״ח ע״ב.
512 זה האומר אין תורה מן השמים, סנהדרין צ״ט ע״א.
ואת מצותו הפר, מצותו יחידה משמע ואיזה היא וכו׳ עיין שבועות י״ג ע״א, ועיין
512 רש״י שם ובסנהדרין.
513 עבירות שבין אדם לחבירו וכו׳ יומא פ״ח ע״ב.
513 לעולם יפיל אדם עצמו וכו׳ ברכות מ״ג ע״ב ע״ש.

ועל אותה שעה שנינו עדות על תמיד וכו׳ בבחירתא וכו׳ עדיות פ״ו משנה ו׳.
ועיין בפירוש הרמב״ם. 496
איזה עם הארץ קרא ושנה וכו׳ עיין ברכות מ״ז ע״ב, וסוטה כ״ב ע״א. ועיין בתו׳
שם ד״ה כל וכו׳. 497
כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו בהתנשא וכו׳ עיין ברכות ס״ג ע״ב. 497
מעיקרא פתח להו בבדיחותא ולבסוף יתיב באימתא עיין שבת ל׳ ע״ב. 497
באתר דלית גבר תמן תהי גבר ע׳ ברכות ס״ג ע״א, ובסוטה כ״ב ע״ב תו׳ ד״ה בשווין וכו׳. 497
אע״פ שבטלו ארבע מיתות דין ארבע מיתות לא בטלו וכו׳ סנהדרין ל״ז ע״ב וע״ש
ק׳ ע״א. ועיין סוטה ח׳ ע״ב. 497
מן הדברים שצוה כנען את בניו פסחים קי״ג ע״ב. 498
הרבה למדתי מרבותי וכו׳ עיין תענית ז׳ ע״א. 498
כל העושה צדקה לחבירו משים שלום בפמליא של מעלה, עיין סנהדרין צ״ט ע״ב. 498
שמונים תלמידים היו לו להלל וכו׳ סוכה כ״ח ע״א, ב״ב קל״ד ע״א. 498
ר׳ אליעזר אומר ד׳ נשים דיין שעתן וכו׳ עיין נדה ז׳ ע״א, ושם ז׳ ע״ב ותוס׳
ד״ה שמותי וכו׳ ותוס׳ שבת ק״ל ע״ב ד״ה דר״א וכו׳. 498
מלמד שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה מוטב
וכו׳ ע״ז ב׳ ע״ב. 499
אמר ליה קיסר לר׳ יהושע בן חנניא וכו׳ חולין נ״ט ע״ב. ושם ס׳ ע״א אמרה ליה
בת קיסר וכו׳ וברכות נ״ו ע״א א״ל קיסר לריב״ח וכו׳. 499
שהלך אחרי רבו לציידן וכו׳ עירובין מ״ז ע״ב. 499
לכי ופרנסי בני אחותך מוע״ק כ״ג ע״א. 499
מצינו במס׳ סוכה כ״ח ע״א, ועיין ברכות כ״ז ע״ב, ועיין יומא ס״ו ע״ב. 499
אלא שאפילו תלמיד חכם ועינו צרה בחבירו, עיין ב״ב ע״ה ע״א. 500
שמתוך כך הוא שם דרכיו וכו׳ עיין מ״ק ה׳ ע״א, סוטה ה׳ ע״ב ע״ש. 500
שוב יום אחד לפני מיתתך וכו׳ וכי אדם יודע יום שימות בו שיעשה תשובה
וכו׳ עיין שבת קנ״ג ע״א. 501
איהו נמי חויא טרקיה הוויא דרבנן קא״ל דלית ליה אסותא כלל וכו׳ עיין ע״ז
כ״ז ע״א, שבת ק״י ע״א. 501
יצר הרע נכנס בו ממעי אמו ע׳ סנהדר׳ צ״א ע״ב. וע׳ ירושל׳ ברכות פ״ג ה״ה. 502
באלו הן הלוקין אל תהי וכו׳ ליתא שם רק הוא במגילה ט״ו ע״א, ושם כ״ח ע״א,
ב״ק צ״ג ע״א ע״ש. 502
כדאמרינן בחוני המעגל וכו׳ והיינו דאמרינן אי חברא אי מיתותא ע׳ תענית כ״ג ע״א. 502
לא ינעתי ומצאתי אל תאמן וכו׳ מגילה ו׳ ע״ב ע״ש. 502
גדולה עבירה לשמה וכו׳ נזיר כ״ג ע״ב, הוריות י׳ ע״ב, ברכות ס״ג ע״א ע״ש. 502
אמר ר׳ שמעון חביבה מצוה בשעתה וכו׳ עיין מנחות ע״ב ע״א, ובתו״כ פ׳ ויקרא,
ועיין ערכין י״ז ע״ב. 503
שכר ק״ש יהבי ליה וכו׳ עיין ברכות ט׳ ע״ב. ושם י׳ ע״ב, ושם כ״ו ע״א. 503
לעולם יראה האדם את עצמו כאילו חציו זכאי קידושין מ׳ ע״ב. 503
הוי צדיק ואל תהי רשע וכו׳ נדה ל׳ ע״ב. 593
מה שתשיב את אפיקורוס, לפנינו בסנהדרין ל״ח ע״ב איתא ודע מה שתשיב
לאפיקורוס, ועיין במשנה שלפנינו. 504
בכל ישראל יש להם חלק נחלקו וכו׳ ר״ל בפ׳ כל ישראל נחלקו וכו׳ ע׳ סנהדר׳ צ״ט ע״ב. 504

מפני שהיה אהוב לאנטונינוס מלך רומי וכו' ע"ז י' ע"א, ושם י' ע"ב כי שכיב
אנטונינוס אמר רבי נתפרדה חבילה, ושם י"א ע"א זה אנטונינוס ורבי וכו'
ירושלמי מגילה פ"א הי"א, שם פ"ז ה"ב, ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ה. 492
מאן סתמיה למתניתין רבי וכו' ביצה ב' ע"ב, ועיין ר"ה ז' ע"ב. 492
מימות עזרא ואילך לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד ע' גיטין נ"ט ע"א, וסנהדרין
ל"ו ע"א ושם איתא מימות משה ע"ש. 492
ואמרי' נמי מימות רבי ועד רב אשי וכו' שם ושם. 492
מאן ריש סידרא בבבל וכו' חולין קל"ז. 492
ודלא כפירש הקונטרס וכו' דפירש מודה לי אבא לשון חשיבות הוא כו' יבמות
נ"ז ע"ב ועיין בפירש"י ותוס' ד"ה אמר שמואל וכו'. 493
ואי משום דבהכל חייבין אמר רב דמי פומיה דאבא וכו' לפנינו חגיגה ה' ע"א
איתא דמי פומיה דרב וכו' ונראה שהיה גירסתו כגירסת ד"ס פומיה דאבא, אך
היה לו להביא ההיא דברכות ס"ב ע"א דקידם. 493
שבדבר זה נענש גיחזי בסנהדרין פרק חלק. והוא שם ק' ע"א. (וכן צ"ל בתוס'
יבמות נ"ז ע"ב, ובחלק קע"א). 493
דלגמריה צריכי ולא לסבריה, סנהדרין ל"ו ע"ב. 493
דר' יוחנן קא משאיל וכו' עיין ב"ק קי"ז ע"ב. 493
כדאמר פ' מפנין והא רב הונא תלמידי דרב הוה וכו' שבת קכ"ח ע"א, ביצה מ'
ע"א, ב"ק קט"ו ע"א, סנהדרין ו' ע"ב. 493
גבי ההוא טבחא דרב הוה ליה מילתא בהדיה וכו' עיין יומא פ"ז ע"א. 493
אזל רב ענן קמיה דמר עוקבא וכו' כתובות ס"ט ע"א ע"ש. 493
קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה וכו' קידושין מ"ד ע"ב. 493
כגון ארדלי וגוזליא לאבא וכו' עיין פסחים קי"ט ע"א. ברכות מ"ז ע"א. 493
מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים באו חשבון, אילו צדיקים שמושלים ביצרם
ב"ב ע"ח ע"ב. 494
שאף הוא בעצמו מעיד עליהן וכותבן עיין תענית י"א ע"א. 494
דהכי נמי דייקינן בכתובות עיין שם פ' ע"ב, ועיין יבמות ל"ח ע"ב מתניתין נמי
דייקא וכו' ומשמע שגירסתו בכתובות כמו שהוא ביבמות ע"ש ועיין תו' ישנים
יומא פ"ח ע"ב ד"ה תשובה בעיא יוה"כ וכו'. 494
מחשבה טובה מצרפה הקב"ה למעשה עיין קידושין מ' ע"א, ברכות ו' ע"א חשב
אדם לעשות מצוה וכו' 495
שטרות של רשות עיין מ"ק י"ח ע"ב. ובתוס' שם ד"ה ואיגרות רשות וכו'. 495
אבב הנואתא נפישי אחי ורחמי אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי ע' שבת ל"ב ע"א. 495
כמו שמצינו בחוני המעגל תענית י"ט ע"א, ושם כ"ג ע"א. 495
ומעשה זה שנו בפ' אחרון דסוכה על הלל הזקן וכו' עיין סוכה נ"ב ע"א. 496
ושנינו בפ"א דתענית אדם הפורש מן הציבור וכו' אל יראה בנחמת ציבור עיין
תענית י"א ע"ב. 486
אימתי תפילתו של אדם נשמעת בשעה שהציבור מתפללין וכו' עיין ברכות ח'
ע"א. יומא ס"ט ע"ב, תענית כ"ד ע"ב. 496
שהרי יוחנן כה"ג וכו' ברכות כ"ט ע"א, יומא ט' ע"א. 496
שבשעה שנשא שלמה את בת פרעה וכו' עיין ברכות כ"ז ע"א. ובר"י על רי"ף
ברכות פ"ד ע"ש. 496

471 גדולה מלאכה שמחממת את בעלה. בגיטין ס״ז ע״ב איתא שמחממת את בעליה.
שכן אמר לו רב לרב כהנא פשוט נבלתך בשוקא ולא תימר גברא רבא אנא וכו׳
471 עיין פסחים קי״ג ע״א ועיין ב״ב ק״י ע״א. ועיין ברשב״ם שם.
471 כל מי שאינו לומד את בנו אומנות וכו׳ קידושין כ״ט ע״א.
471 הוי קבל וקיים, תהי שפל והייה כן פירש״י סנהדרין י״ד ע״א. ושם צ״ב ע״א ע״ש.
קשה רבנות שמקברת את בעליה וכו׳ עיין ברכות נ״ה ע״א. ועיין סוטה י״ג ע״ב.
472 ועיין יומא פ״ו ע״ב והרשות פירש״י והרבנות.
שבת של דיוזגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה סוטה י״ג ע״ב ע״ש ועיין
472 בפירש״י דיו זוגי וכו׳.
472 אמר אחר בלבו חס ושלום שמא שתי רשויות יש עיין חגיגה ט״ו ע״א.
472 רב בקעה מצא וגדר בה גדר עירובין ו׳ ע״א. ושם ק׳ ע״ב. חולין ק״י ע״א.
473 גייריני על מנת שתשימני כהן גדול. עיין שבת ל״א ע״א.
שכל המלמד תורה לחבירו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו סנהדרין י״ט ע״ב ושם
איתא בן חבירו כו׳ ולמד מואלה תולדות אהרן ומשה וכתיב וכו׳ ושם צ״ט
473 ע״ב איתא כל המלמד את בן חבירו וכו׳ כאילו עשאו שנא׳ ואת הנפש וכו׳.
והדוחק את השעה שעה דוחקתו וכו׳ ברכות ס״ד ע״א ופירש״י כגון אבשלום
474 שבקש למלוך בחזקה. ועיין עירובין י״ג ע״ב ובפירש״י.
474 ודלא מוסיף וכו׳ עיין תענית ל״א ע״א. וב״ב קכ״א ע״ב.
474 זכה נעשית לו סם חיים וכו׳ עיין יומא ע״ב ע״ב שבת פ״ח ע״ב. תענית ז׳ ע״א.
בר׳ טרפון שבא מעשה לידו והיה דואג על דבר זה כל ימיו. עיין נדרים ס״ב
474 ע״א. ועיין ב״ק נ״ט ע״ב.
שנענש אברהם על שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים שנאמר וירק את חניכיו
474 ילידי ביתו נדרים ל״ב ע״א.
לישתמש איניש במאן דתני ארבעה ולא לישתמש במאן דתני שיתא עיין מגילה
474 כ״ח ע״ב גירסא אחרת.
אורחין רחיקא וזוודין קלילא. עיין כתובות ס״ז ע״ב דשם איתא זוודאי קלילא
474 ואורחא רחיקתא.
מי שטרח בע״ש אוכל בשבת מי שלא טרח מה יאכל בשבת ובע״ז ג׳ ע״א מי
475 שטרח בע״ש יאכל בשבת מי שלא טרח בע״ש מהיכן יאכל בשבת.
475 קבעת עתים לתורה וכו׳ שבת ל״א ע״א.
475 דלא ליפתח איניש בעידניה באורתא דתליסר נגהי ארבסר וכו׳ פסחים ד׳ ע״א.
מאי דכתיב ושננתם אל תיקרא ושננתם אלא ושלשתם לעולם ישליש אדם וכו׳
475 קידושין ל׳ ע״א ע״ש. ועיין תוס׳ ד״ה לא צריכא וכו׳.
475 דתפילות כנגד תמידים תיקנום ברכות כ״ו ע״ב.
476 שהמרבה במעשרות פירותיו מתוקנים עירובין נ׳ ע״א. קידושין נ״א ע״א מנחות נ״ד ע״ב.
אלעזר בן גמליאל אומר ונחשב לכם תרומתכם וגו׳ כשם וכו׳ עיין ביצה י״ג ע״ב.
476 וע׳ גיטין ל׳ ע״ב. ובכורות נ״ה ע״ב. ובכל המקומות איתא אבא אלעזר וכו׳ ע״ש.
476 אפילו הטה אחת וכו׳ ע״ז ע״ג ע״ב. קידושין נ״ח ע״ב.
476 ושאמרו חכמים עין יפה אחד מארבעים רעה אחד מס׳ וכו׳ ע׳ תרומות פ״ד משנה ג׳.
אחד מארבעים מוששיתם האיפה מחמר השערים עיין חולין קל״ז ע״ב ובפירש״י.
476 ובירושלמי תרומות פ״ד ה״ב.
492 הישן בכילה ערום מוציא ראשו חוץ לכילה וכו׳ סוכה י׳ ע״ב. וע׳ תו׳ ד״ה מוציא וכו׳.

משה אמר האל הגדול הגבור והנורא וכו׳ אמר גוים מרקדין בהיכלו וכו׳ עיין
יומא ס״ט ע״ב. 464
ואיזהו מוראת מקדש לא יכנס אדם להר הבית וכו׳ יבמות ו׳ ע״ב. ברכות נ״ד ע״ב ע״ש. 464
הוו מתונים בדין. דמתין מסיק אליבא דשמעתא ע׳ סוף מס׳ הוריות. וע׳ ברש״י שם. 464
ובפ״ק דסנהדרין מוציא מלא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים עיין
סנהדרין ז׳ ע״ב. 464
הרבה למדתי מרבותיי ויותר מחביריי ומתלמידיי יותר מכולם עיין מכות י׳ ע״א.
ותענית ז׳ ע״א ע״ש. 464
והרבית את גבולי בתלמידים וכו׳ תמורה ט״ז ע״א. 464
כגון שניות לעריות יבמות כ״א ע״א. 464
ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרת. עיין מו״ק ה׳ ע״א. 464
הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו חולין מ״ד ע״ב 464
אכילת פסחים וכו׳ עיין ברכות ט׳ ע״א. זבחים נ״ז ע״ב. 464
שמעון הצדיק כהן גדול היה ובימי אלכסנדרוס מוקדון וכו׳ עיין יומא ס״ט ע״א. 465
מפורש בברייתא דכתיב אם לא בריתי וגו׳ עיין שבת ל״ג ע״א. פסחים ס״ח
ע״ב, נדרים ל״ב ע״א. 465
שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה מוטב וכו׳
ע״ז ג׳ ע״א. ושם ה׳ ע״א, ועיין שבת פ״ח ע״א. 465
אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, תענית כ״ז ע״ב, מגילה ל״א ע״ב, וליתא בר״ה. 465
מיום שחרב ביהמ״ק אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד טל לברכה סוטה מ״ח ע״א ע״ש. 465
ועלמא אמאי מקיים אקידושא דסידרא וכו׳ שם מ״ט ע״ב. 465
שזה מחיים וזה בין מחיים בין לאחר מיתה, זה בממונו וכו׳ עיין סוכה מ״ט ע״ב,
סוטה י״ד ע״א. 465
שלא יאמר אדם וכו׳ כדי שיספיק לי צרכי וכו׳ ע״ז י״ט ע״א ע״ש, ופסחים ח׳ ע״ב
ע״ש, וסוטה כ״ב ע״ב. 466
ותנן בפ״ק דר״ה האומר תנו סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני וכו׳ עיין ר״ה ד׳
ע״א, ותוס׳ ד״ה בשביל. 466
כמו שמצינו בחוני המעגל ששלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה וכו׳
תענית י״ט ע״א ע״ש. 467
ופירשו חכמים במס׳ חגיגה שא׳ מהם נשיא שני לו אב ב״ד חגיגה ט״ז ע״ב ע״ש. 467
ושמעון התימני דן לפניהם בקרקע, סנהדרין י״ז ע״ב. 467
ויש תימא דאמרינן במגילה וכו׳ עיין מגילה כ״א ע״ב, וב״מ פ״ד ע״ב, ומו״ק ט״ז
ע״ב. ובר״ן פ״ד דמגילה ד״ה ומקשה הכא וכו׳. 467
כדרך שעשה רבא עיין ב״מ ס׳ ע״ב כי הא דההוא עבדא סבא וכו׳ אמר ליה יהיו
עניים בני ביתך. 468
ק״ו באשת חבירו מפני טענת הבריות וכו׳ עיין עירובין נ״ג ע״ב, נדרים כ׳ ע״א.
חגיגה ה׳ ע״א. 468
דאתא דינא קמיה וגמר הלכתא ומדמי וכו׳ ביבמות ק״ט ע״ב הלשון משונה ע״ש. 468
חרב על ת״ח שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה עיין ברכות ס״ג ע״ב, תענית ז׳ ע״ב
מכות י׳ ע״א. 468
מעשה באדם אחד וכו׳ ור׳ יהושע ספר עם מטרונית בחדר וכו׳ וכן באותו חסיד
שפדה ריבה אחת עיין שבת קכ״ז ע״ב. 469

לימד על הולו של מועד שאסור בעשית מלאכה וכו׳ חגיגה י״ח ע״א. 441
ביו״ט הראשון של חג קורין בפ׳ מועדות שבתורת כהנים, מגילה ל׳ ע״ב. 441
אביי אמר שני ידהה וכו׳ עיין סוכה נ״ה ע״א, וברש״י ד״ה אתקין אמימר, ומגילה ל׳ ע״ב רש״י ד״ה קורין וכו׳. 441
כל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירה מגילה כ״ב ע״ב ע״ש. 442
על אותם האומות שמנסה הקב״ה לעתיד שיעשו סוכות כדאמרינן בריש ע״ז ע״ש ג׳ ע״א. סי׳ שפא 443
ובמה מקיפין פליני בה אמוראי וכו׳ סוכה מ״ג ע״ב ע״ש. 443
לולב דאית ליה עיקר וכו׳ שם מ״ד ע״א. 443
וגבי סוכה נמי אע״ג דלא פסקי לילות מימים וכו׳ שם מ״ו ע״א. 444
מרפלוני ופלוני אייתי ערבה קמיה שקיל חביט וכו׳ ע״ש מ״ד ע״ב. 444
שרמיתי דכי איתותב רב יוסף ממתני׳ דחיבוט ערבה וכו׳ ע״ש מ״ג ע״ב. סי׳ שפג. 444
ואתרוג בשביעי אסור באכילה וכו׳ ע״ש מ״ו ע״ב, וע׳ בתו׳ ד״ה אתרוג וכו׳. 445
לענין פז״ר קש״ב עיין ר״ה ד׳ ע״ב רש״י ותוס׳ ד״ה פז״ר קש״ב וכו׳ ובערוך ערך פז״ר קש״ב. סי׳ שפד 445
מפרש במס׳ סופרים הוא בפ׳ י״ט ה״ב. ועיין תו׳ יומא ג׳ ע״א ד״ה שיר וכו׳. 445
הלכתא מיתב יתבינן לשם סוכה ברוכי לא מברכינן ע״ש מ״ז ע״א. 445
מי שסוכתו עריבה עליו יקדש בתוך ביתו וכו׳ ירושלמי סוכה פ״ד ה״ה. 445
ובפרשת היום עשר תעשר היא בין שהל להיות בשבת וכו׳ עיין מגילה ל״א ע״א רש״י ד״ה כל הבכור וכו׳. 445
לרבות לילי יו״ט האחרון של חג לשמחה סוכה מ״ח ע״א, פסחים ע״א ע״א. 446
יום תשיעי ספק שמיני קורין וזאת הברכה וכו׳ מגילה ל״א ע״ב ע״ש. סי׳ שפה. 446
שכך פירשו חכמים בפרק בני העיר ע״ש מגילה ל״א ע״ב. 447

פירקי אבות.

אמר ר׳ לוי בר חמא א״ר שמעון בן לקיש מאי דכתיב עלה אלי ההרה והיה שם וגו׳ להות כמשמען תורה זו משנה מצוה אלו מצות וחקים. אשר כתבתי, אלו נביאים וכתובים להורותם זו תלמוד מלמד וכו׳ לפנינו ברכות ה׳ ע״א איתא מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לוחות אלו עשרת הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים. להורותם זה גמרא מלמד וכו׳ ועיין בה״ג ריש הלכות צרכי צבור גירסא אחרת. סי׳ תכד 461
אע״פ שהללו מטמאין והללו מטהרין וכו׳ עיין חגיגה ג׳ ע״ב. 462
חמש מקראות שאין להם הכרע, יומא נ״ב ע״א. 462
שכחוהו וחזרו ויסדוהו עיין מגילה ג׳ ע״א. 462
להשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא וכו׳ ברכות ח׳ ע״א. 462
ואמר רב אבא בריה דרב חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן מאי דכתיב ועליהם וכו׳ עיין מגילה י״ט ע״ב. 463
שמיושבי לשכת הגזית היה מגילה י״ג ע״ב. 463
דהוה בייל לישנא ודרש מנהות ס״ה ע״א ע״ש. 463
זימנא הדא לא הוה היכא עומר לאיתויי, אכרוז שם ס״ד ע״ב ע״ש. ועיין ירושלמי שקלים פ״ב ה״א. 463

אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן ומנומר פסול וכו׳ סוכה ל״ו ע״א. 432
הבוסר, קטן כמין פול הלבן כן פירש״י שם ועי׳ תוס׳ ד״ה אתרוג הבוסר וכו׳. 432
כדאמר בר״ה הוא בוסר הוא גירוע הוא פול הלבן וכו׳ ליתא בר״ה. אך איתא
בברכות ל״ו ע״ב, ובפסחים נ״ג ע״א. 432
גידלו בדפוס, שעשה לו דפוס כשהוא קטן ונתנו בתוכו במחובר וכו׳ כן פירש״י
סוכה ל״ו ע״א. 432
אתרוג שנקבוה עכברים אמר רב אין זה הדר איני והא ר׳ חנינא וכו׳ שם ל״ו ע״ב ע״ש. 432
שיעור אתרוג קטן ר״מ אומר כאגוז וכו׳ ובגדול כדי שיאחז שתים בידו אחת
וכו׳ ע״ש ל״ד ע״ב. ועיין רש״י ל״א ע״ב שנים בידו אחת גרסינן. סי׳ שעב 433
אמר רבי מעשה בבני ברק שהיו מורישין לולביהן. לפנינו ל״א ע״ב מעשה בבני
ברכין וכו׳. ובאו״ז ח״ש סי׳ ש״ו איתא מעשה באנשי כרכום וכו׳. סי׳ שעג 433
ולולב שיש בו הדסים כהלכתן עיין בביאורי אות צ׳. 433
העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו וכו׳ העושה לולב לעצמו וכו׳ עיין סוכה
מ״ו ע״א. סי׳ שער. 434
היתה עשויה ועומדת אם יכול להרש בה דבר וכו׳ עיין ירושלמי סוכה פ״א
ה״ב. ובתוס׳ סוכה ט׳ ע״א. 434
ויש שאוגדין אותו בנימוניות של זהב מלמעלה ובמינו למטה עיין שם ל״ו ע״ב. 435
שכח והוציא את הלולב לרה״ר פטור מפני שהוציא ברשות וכו׳ עיין שם מ״א ע״ב. 435
והיכן היו מנענעים בהודו לה׳ תחילה וסוף וכו׳ שם ל״ז ע״ב. 436
היה קורא ק״ש לולבו בידו, היה מתפלל לולבו בידו היה קורא בתורה וכו׳
ע״ש מ״א ע״ב. 436
משום דר׳ פרנך וכו׳ שבת י״ד ע״א, מגילה ל״ב ע״א. 436
מתרגם לולבו בידו ליתא לפנינו. ובסמ״ג עשין מ״ד איתא ע״ש. 436
וכשחל במוצאי שבת אומר ותודיענו וכו׳ ברכות ל״ג ע״ב. 436
ואין צריך להזכיר של יום טוב עיין שבת כ״ד ע״ב, וברש״י שם. 436
מה להלן מעומד דכתיב בקמה ודרשינן בקומה וכו׳ עיין רא״ש סוף פסחים,
ובפסיקתא דר׳ טוביה פ׳ לך לך. סי׳ שעה 437
איתקש ברכה לשירות עיין סוטה ל״ח ע״א. ועיין בביאורי אות ע׳. 437
בסוף הפ׳ בהסדו עיין סוכה ל״ז ע״ב, וברש״י ד״ה תחילה, ובתו׳ ד״ה בהודו וכו׳. 437
וצריך להתיז וכו׳ ירושלמי ברכות פ״ב ה״ד. 437
ואם שבת הוא אין נוטלין את הלולב משום דרבה, שם מ״ב ע״ב. 437
והן מי״ה ימים שהיחיד גומר וכו׳ ערוכין י׳ ע״א, תענית כ״ח ע״ב. 437
חלוק בפרי החג ערוכין י׳ ע״ב. 437
באחת קורין המשה שור או כשב וכו׳ עיין מגילה ל״א ע״א. 438
ואע״ג דקבעינן הלכתא כרב הננאל אמר רב דאמר כיון שאמר ככתוב וכו׳
עיין ר״ה ל״ה ע״א. סי׳ שעז 439
וכל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח חולין ק״ו ע״א. 439
אבל אין מברכין על המאור ועל הבשמים פסחים נ״ג ע״ב, ושם נ״ד ע״א ע״ש. סי׳ שפ 440
יום טוב שחל להיות באמצע שבת אומר המבדיל וכו׳ סדר הבדלות הוא מונה
חולין כ״ו ע״ב, ע״ש. 440
אלו ז׳ ימי החג וגם לשמונה זהו שמיני של חג עיין עירובין מ׳ ע״ב ושם איתא
שבעה אלו שבעה ימי פסח וכו׳. 441

424 כפת כתיב וכו' ל"ב ע"א ע"ש.
425 יבש פסול לפי שאינו הדר וכו' שם כ"ט ע"ב.
425 דעביד כי חופיא שקורין אשקובא כפירש"י שם ל"ב ע"א.
אמר רב הונא בר חנינא ל"ש אלא נקטם וכו' לפנינו שם ל"א ע"ב אמר רב
425 הונא ל"ש אלא נקטם וכו'.
ואמר רב פפא האי לולבא דסליק בהד הוצא וכו' לפנינו שם ל"ב ע"א איתא
425 ואמר רבא האי לולבא וכו'.
425 בעי רב פפא נחלקה התיומת מהו וכו' שם ע"ש.
426 אבל כמוש שקורין פלטרי כשר וכו' שם ל"א ע"א כמושים כשרים ועיין בפרש"י.
426 הדס הגזול והיבש פסול, שם ל"ב ע"ב.
426 ת"ר ענף עץ עבות, עץ שהוא עבות וענפיו חופין את עציו וכו' שם ל"ב ע"ב ע"ש.
427 אמר רב הסדא הדס שוטה לסוכה עץ עבות ללולב וכו' שם י"ב ע"א ע"ש.
427 תניא ר' ישמעאל אומר פרי עץ הדר אחד וכו' שם ל"ד ע"ב.
אמר רב אויא א"ר הזר בו ר' ישמעאל וכו' לפנינו שם איתא אמר ביראה
427 א"ר אמי חזר בו וכו'.
427 וכתבתם כתיבה תמה, שבת ק"ג ע"ב.
427 ערבה גזולה ויבשה פסולה בלולב דלכם אכולהו קאי כפרש"י שם ל"ג ע"ב.
428 רבעל לישנא דמתיבותא הוא וכו' מו"ק ב' ע"א ע"ש.
428 ערבי נחל הגדילות על הנחל וכו' סוכה ל"ג ע"ב ע"ש כל הענין.
428 איזהו ערבה ואיזהו צפצפה ערבה קנה שלה אדום וכו' שם ל"ד ע"א. סי' שסו
א"ר יוסי א"ר יוחנן משום ר' נהוניא איש בקעת בית חוורתן עשר נטיעות וכו'
לפנינו שם דאמר רב אסי א"ר יוחנן וכו' ולקמן מ"ד ע"א, ובמו"ק ג' ע"ב
איתא דאמר רב אסי א"ר יוחנן משום ר' נחוניא וכו'. ובתענית ג' ע"א
428 דאמר ר' אמי אמר ר' יוחנן.
428 פירש אלו ג' שאלות נשאלו בבית מ"ד מנין להם מן התורה וכו' ע"ש בפירש"י ל"ד ע"א.
428 ואע"ג דנפקא לן מנאמר בשני וכו' בו"ז מים וכו' שבת ק"ג ע"ב, תענית ב' ע"ב ע"ש.
אמר ר' אמי ערבה צריך שיעור, ואינה ניטלת אלא בפני עצמה וכו' סוכה
428 מ"ד ע"ב. סי' שסז
אמר רב נחמן שלשה בדי עלין לחין וכו' שם, ועיין ברא"ש בשם תשובות
429 הגאונים, ועיין בביאורי אות ל'.
אמר אייבו הוה קאימנא וכו' אייבו וחזקיה בני ברתיה דרב אייתו ערבה וכו'
429 שם מ"ד ע"ב. סי' שסח
פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה הוי אומר זהו אתרוג וכו' רבי אומר אל תקרי
429 וכו' ל"ה ע"א ע"ש. סי' שסט
430 עלתה חזזית על מיעוטו אמר רב הסדא לא שנו וכו' שם ל"ה ע"ב ע"ש.
תנא ר' יצחק בן אלעזר ניטלה בוכנתו פירש רבינו במתניתין תנא פיטמתו
430 בוכנתו שם, ועיין בביאורי אות א'.
431 דאנליד כאהינא סומקא כשירה, והא אנן הנן וכו' ל"ה ע"ב. סי' שע
431 במקצתה פסול דמנומר הוא כן פירש"י ל"ו ע"א.
תני עולא בר הינגא ניקב נקב מפוליש. לפנינו חנינא במשהו וכו' אנקב ולא
431 חסר קאי וכו' כל זה לשיטת ולשון רש"י.
431 אתרוג כושי פסול והתניא אתרוג כושי כשר וכו' שם.

כל מתנה שאינה שאם הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה נדרים מ״ה ע״א
ועיין בר״ן ד״ה כל מתנה וכו׳. 420
וכקידושין מייתי ליה וכו׳ ליתא שם וצ״ל בב״ב קל״ד ע״א. 420
דתנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר בעינן וכו׳ גיטין ע״ה ע״א. ועיין בתוס׳
שם ד״ה לאפוקי וכו׳. 420
כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי וכו׳ קידושין ס״א ע״א
וכו׳ ועיין בביאור אות ק׳ ואות ר׳. 420
ארבעה מינין שבלולב שנים מהן עושין פירות וכו׳ עיין מנחות כ״ז ע״א. 421
כדשלחו מתם יבעון רחמי אתכליא על עליא וכו׳ חולין צ״ב ע״א ע״ש. 421
ארבעת מינין כשם שאין פוחתין מהן וכו׳ לא מצא אתרוג וכו׳ לפנינו סוכה
ל״א ע״א גירסא אחרת ע״ש 421
וכולם כמושין כשרים יבשים פסולים, שם תיבת וכולם ליתא בספרים שלפנינו
ואיתא במהרי״ץ גאות ובשארי ראשונים. 421
מה דתימא לייתא דלא תשתכח תורת אתרוג. לפנינו ל״א ע״ב איתא כי היכא
דלא תשכח וכו׳. 421
וכבר עלו זקני ב״ש וזקני ב״ה לעליית בן בתירא וכו׳ מנחות מ״א ע״ב. ושם
איתא לעליית יוחנן בן בתירא וכו׳ ע״ש. 421
שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה וכו׳ סוכה ל״ב ע״ב ע״ש וע׳ בפרש״י. ס׳ שסה 421
והלכה כרבי יוחנן מחבירו וכו׳ ביצה ד׳ ע״א ע״ש. 422
אמר רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל וכו׳ הני תלת מצות והא חדא מצוה.
לפנינו סוכה ל״ז ע״ב רבה ע״ש. 422
יליף לקיחה לקיחה מאזוב וכו׳ עיין סוכה ל״ג ע״א. ועיין ברי״ף ובהרא״ש שם. 422
כמאן אזלא הא דתניא לולב מצוה לאוגדו לפנינו שם איתא מאן תנא להא
דתנו רבנן ע״ש. 422
אתנאה לפניו במצות שם וכו׳. עיין שבת קל״ג ע״ב נזיר ב׳ ע״ב. וירושלמי
פאה ה״א ומכילתא פ׳ בשלח. 422
ת״ר הותר אגדו אוגדו כמין ירק וכו׳ עיין סוכה ל״ג ע״ב וכגירסתו נראה שהיה
נ״ב גירסת רש״י ע״ש. 422
חבל דלי שנפסק לא היה קושרו אלא עונבו וכו׳ שבת קי״ג ע״א ע״ש. 422
כל המצות כולן אין אדם יוצא ידי חובתו בהן אלא דרך גדילתן וכו׳
סוכה מ״ה ע״ב ע״ש. 423
דרך בזיון לא נפיק וכו׳ שם מ״ב ע״א ע״ש ועיין ל״ז ע״א. 423
שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד היה עושה מניח שתי הלחם על שני
כבשים וכו׳ שם ל״ז ע״ב, ומנחות ס״א ע״א ע״ש. 423
אמר ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן מוליך ומביא למי שהרוחות שלו וכו׳ סוכה
ל״ז ע״ב ושם איתא רק ר׳ יוחנן וכו׳ ע״ש ובמנחות ס״ב ע״א, וע׳ בביאור אות ת׳ 423
שירי מצוה מעכבין את הפורענות וכו׳ סוכה ל״ח ע״א ע״ש, ובמנחות ס״ב ע״א. 423
אמר רבא וכן לולב, במנחות איתא אמר רבה, וכן הביא גם המחבר לקמן ע״ש. 423
מלמד שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים פסחים נ״ט ע״ב ע״ש. 424
העושה לולב לעצמו אומר וכו׳ סוכה מ״ו ע״א. 424
ומוליך ומביא מעלה ומוריד, שם ל״ח ע״א וכן בלולב. 424
לולב הגזול והיבש פסול וכו׳ סוכה כ״ט ע״ב. 424

מנה״מ דת״ר תשבו כעין תדורו מיכן אמרו היו לו כלים נאים מעלם לסוכה
415 וכו׳ סוכה כ״ח ע״ב ע״ש. סי׳ שסא
415 ועוד בלולב וערבה קרי לה נר סתם שם מ״ח ע״א.
415 וגבי ר׳ אבוה אמרינן וכו׳ שבת מ״ו ע״א.
רבא אמר פוחת בה ד׳, וריב״ל מדליק בה את הנר, לפנינו מ״ה ע״א ר׳ חייא
415 בר רב אמר ע״ש.
415 כדאמרינן בפ״ק דשבת גבי תפלת ערבית רשות וכו׳ ע״ש ט׳ ע״ב תו׳ ד״ה הא לן וכו׳.
415 ובקידושין פ״ק גבי ילמד תורה בטהרה וכו׳ עיין קידושין כ״ט ע״א.
415 וכן שלח ר׳ אביתר בני אדם העולים משם לכאן וכו׳ עיין גיטין ו׳ ע״ב.
415 גדולים קנו עצמן בני חורין וכו׳ שם ל״ט ע״א ע״ש בתוס׳ ד״ה הלכה וכו׳.
גבי ר׳ יהודה הנדואה בזה פירש למיתה וזה פירש לחיים וכו׳ ע״ש קידושין
415 כ״ב ע״ב ועיין תוס׳ ד״ה וא״ד קטן וכו׳.
416 לולב הגזול והיבש סוכה כ״ט ע״א. אם לקחו מגוי בדמים כשר, ע״ש ל׳ ע״א. סי׳ שסב
416 אם הוא כמוש לא לח ולא יבש כשר וכו׳ ע״ש ל״א ע״א.
416 ארכו ג׳ טפחים וכו׳ ע״ש כ״ט ע״ב.
416 וד׳ מינין מעכבין זה את זה ולא יצא ידי חובתו וכו׳ שם ל״ד ע״ב, מנחות כ״ז ע״א.
והאתרוג שיעורו עד כאגוז בינוני פחות מאגוז פסול, וזה כר״מ שם ל״ד ע״ב.
416 ועיין בביאור אות מ׳.
416 לולב הגזול והיבש פסול וכו׳ לא שנו ביו״ט א׳ וכו׳ עיין ריש פ׳ כ״ט ע״ב.
משום מצוה הבאה בעבירה שם ל׳ ע״א ועיין תוס׳ ט׳ ע״א ד״ה ההוא, ותוס׳
417 ל׳ ע״א ד״ה משום וכו׳.
אמר רבא הדס של מצוה אסור להריח בו וכו׳ כן הוא ג״כ גירסת הרי״ף
417 ולפנינו שם ל״ז ע״ב ואמר רבה וכו׳.
417 כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן וכו׳ שם ל״ט ע״א.
417 חוץ מטבילת גר, עיין פסחים ז׳ ע״ב ותוס׳ ד״ה על הטבילה וכו׳.
417 ואינו יוצא ידי חובתו אלא דרך גדילתן. עיין סוכה מ״ה ע״ב.
417 אמר רב יהודה דקיימי תלתא טרפי בחד קינא, ע״ש ל״ב ע״ב.
417 שמיני רגל בפני עצמו לענין פז״ר קש״ב סוכה מ״ה ע״א.
417 אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן או מנומר פסול וכו׳ שם ל״ו ע״א. סי׳ שסג
417 עלתה חזזית, אבעבועות על רובו וכו׳ ע״ש ל״ד ע״ב. וכן פירש״י כמין אבעבועות דקות.
418 דהא ר׳ חנינא מטבל בה ונפיק בה וכו׳ שם ל״ו ע״ב.
418 מנה״מ דת״ר ולקחתם שתהא לקיחה לכל אחד ואחד שם מ״א ע״ב ע״ש.
418 מדהוה ליה למיכתב ולקחת וכו׳ כפירש התוס׳ ד״ה ולקחתם וכו׳. סי׳ שסד
418 ומעשה בר״ג ור׳ יהושע וכו׳ שם ועיין בביאור אות ו׳, ואות ז׳.
או כולם יפקירוהו וכו׳ ולאחר שבירך צריך שיהא גם הוא מפקירו וכו׳ עיין
419 מרדכי פ״ג דסוכה סי׳ תשנ״ז.
419 פירש ללמוד נענוע או ברכתו. כן פירש״י שם מ״ב ע״ב.
וא״ת הוה ליה למימר וויציאנו וכו׳ דאפילו הוא בשדה וכו׳ עיין תוס׳ מ״ג ע״א
419 ד״ה ויעבירנו וכו׳ ובביאורי אות ל׳.
420 דכולא עלמא מיהא כלים בשבת לא מטבילינן וכו׳ עיין ביצה י״ז ע״ב.
420 לא יצא החייט במחטו שמא ישכח ויצא שבת י״א ע״א ע״ש ובתו׳ ד״ה שמא ישכח וכו׳.

399 הכא קתני ושהמתה מרובה מצילתה פסולה וכו׳ ע״ש כ״ב ע״ב. וע׳ בבה״ג פ״ק דסוכה.
399 סוכת גנב״ך וכו׳ שם ה׳ ע״ב.
399 הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת וכו׳ וכו׳ שם י״א ע״א.
399 דאמר מר באספך מגרנך ומיקבך בפסולת גורן ויקב וכו׳ שם י״ב ע״א.
חבילי קש וחבילי עצים וכו׳ אלא פעמים שאדם בא מן השדה והבילתו ע״ש
399 י״ב ע״א. ושם איתא מן השדה בערב וכו׳. סי׳ שנה
400 הני שוושי ושוצרי מסככין בהן עיין שם י״ב ע״ב ובפירש״י.
400 המשלשל דפנות מלמעלה למטה שם ט״ז ע״א. שבת צ״ז ע״א. עירובין פ״ו ע״ב.
400 הרחיק הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה י״ז ע״א ע״ש ובפרש״י.
פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר וכו׳ י׳ ע״א ופירושו
401 כפירש״י. ועיין תוס׳ ד״ה פירס וכו׳.
401 מנימין עבדיה דרב אשי אטמישא ליה כותנתיה במיא וכו׳ שם י׳ ע״ב.
401 אויר שלשה בסוכה גדולה ומיעטו בין בקנים בין בשפודין וכו׳ שם י״ח ע״א.
401 שיעורין הציצין ומחיצין הל״מ וכו׳ עירובין ד׳ ע״א. סוכה ה׳ ע״ב.
401 כי אתאי הילכתא לגוד וללבוד ולדופן עקומה וכו׳ שם ע״ב. סוכה ו׳ ע״ב.
401 וכן בחצר שמוקפת אכסדרה סוכה י״ז ע״א.
ר׳ פרש כך אמר אבא ארבע אמות פסולה וכו׳ לפנינו שם י״ח ע״א איתא ר׳
402 פריש כך פירש אבא וכו׳.
402 בסוכות תשבו ולא בסוכה שתחת הבית ולא בסוכה שתחת האילן וכו׳ ע״ש ט׳ ע״ב.
402 העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל וכו׳ שם י״ט ע״ב.
הילכתא מאי ת״ש דאביי אשכחיה לרב יוסף דגני בכילת חתנים בסוכה. שם
402 ונראה שכן היתה גירסתו וכן הוא בבה״ג.
403 ר׳ יהודה אומר נוהגין היינו שהיינו ישינים תחת המטות וכו׳ ע׳ כ׳ ע״ב.
רב שרא ליה לרב אחא בר אדא למיגנא בכילתא בסוכה וכו׳ לפנינו שם כ״ו
403 ע״א לרב אחא ברדלא למגנא וכו׳ וגירסתו כגירסת הרי״ף ע״ש.
403 ההוטט בגדיש וכו׳ חרא משום גזירת אוצר וכו׳ עיין סוכה י״ב ע״א.
403 גדולה מסככין בה קטנה אין מסככין בה של קנים וכו׳ כ׳ ע״א.
404 זו וזו מסככין בה. כן הוא גירסת הרא״ש ולפנינו שם אחת זו ואחת זו וכו׳.
ת״ל חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים שם ט׳ ע״א איתא מנין לעצי סוכה
וכו׳ ת״ל חג הסוכות שבעת ימים לה׳. וכן הוא בספר יראים סי׳ קכ״ג.
404 וגירסת המחבר הוא כגירסת הבה״ג ע״ש.
405 ר״א אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה וכו׳ שם כ״ז ע״א.
406 והכי ילפינן לה בפ׳ בתרא דפסחים ששת ימים תאכל מצות. פסחים ק״ב ע״ב.
406 ורבנן ההוא מאי קאמר וכו׳ עיין כ״ז ע״ב. ועיין בה״ג.
406 כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביו״ט הראשון של חג בלולבו של חברו שם כ״ז ע״ב.
406 וכל אימת דעייל איניש לסוכה צריך לברוכי וכו׳ ע׳ סוכה מ״ו ע״א. וע׳ בה״ג.
דתניא תפילין כל זמן שמניחין מברך עליהון וכו׳ אמר רב מרי בריה דבת
407 שמואל וכן הוא בבה״ג בריה. שם ברה דבת שמואל וכו׳.
407 כל אימת דמתנח להו מברך וכן גי׳ הבה״ג פ׳ הישן. ובה״ג ה׳ תפילין וע׳ לפנינו שם.
אמר מר זוטרא חזינא להו לרבנן דבי רב פפא דכל אימת דמתנחי מברכי. ולפנינו
407 שם איתא אמר מר זוטרא חזינא ליה לרב פפי דכל אימת דמנח תפילין מברך.

אמר רב יוסף בר חנינא אמר ר' אבהו מוליך עשרה בני אדם וכו' ע"ש דליתא
להאי אמר רב יוסף וכו'. ושם איתא מביא עשרה בני אדם. וע' ד"ס בהגהות. 380

אמר ר' יוחנן אחד עשר סמנין נאמרו למשה מסיני. מנ"ל א"ר הונא סמים
תרי וכו' כריתות ו' ע"ב ע"ש. 381

כל תענית ציבור שאין בה פושעי ישראל וכו' ע"ש. 381

מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יוה"כ מדליקין וכו' פסחים נ"ג ע"ב. 381

וראיה לדבר מההיא דרבא דהוה יתיב תרי יומי בתעניתא וכו' עיין ר"ה כ"א
ע"א. ובירושלמי פ"א דר"ה ה"ד. 381

תקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה שבת קי"ז ע"ב. 381

ואינו אסור להקוע בשבת אלא משום דלא ליתי לטלטולי וכו' ר"ה כ"ט ע"ב. 381

הדלקה הראשונה אסורה ב' מותרת. ע' ברכות נ"ג ע"א. ופסחים נ"ד ע"א. סי' שמו 382

פעם אחת גזרו תענית ולא נענו וכו' עיין תענית כ"ה ע"ב. סי' שמז 382

וקורין חמשה בסדר וירא וכו' מגילה ל"א ע"א. 384

שבר"ה נפקדו שרה רחל וחנה, ר"ה י' ע"ב, ברכות כ"ט ע"א, יבמות ס"ד ע"ב. 384

והעבר לפני התיבה בר"ה השני מתקיע. עיין ר"ה ל"ב ע"ב ושם איתא העובר
וכו' בי"ט של ר"ה וכו'. 385

במוסף של שבת מה היו אומרים וכו' עיין ר"ה ל"א ע"א גירסא אחרת. סי' שנ 387

אלמלא שבת אין שליח ציבור יורד לפני התיבה ערבית ע' שבת כ"ד ע"ב. סי' שנא 391

באחת קורין בסדר אחרי מות וכו' עיין מגילה ל' ע"ב ל"א ע"א. סי' שנב 392

לפי שאין תענית בלא צדקה וכו' ע' ברכות ו' ע"א. ובסנהדרין ל"ה ע"א. סי' שנד 393

וקורין בעריות כדי שישמעו וכו' ע' מגילה ל"א ע"א, ובתוס' ד"ה ובמנחה וכו'. 393

שנפשו של אדם מתאוה להם וכו' עיין חגיגה י"א ע"ב. ומכות י"ג ע"ב. סי' שנה 393

אני ה' גזרתים שאין לך רשות להרהר בהם וכו' עיין יומא ס"ז ע"ב. 393

מנחה אין בה נשיאת כפים וכו' תענית כ"ו ע"ב. 394

ושבהיה רבא עיין יומא פ"ז ע"ב ועיין בראי"ש סי' כ'. וגירסת המחבר יותר נכונה. 394

מר"ה ועד יוה"כ לא היו עבדים נפטרין לבתיהן וכו' עיין ר"ה ח' ע"ב. סי' שנו. 395

אמר שמואל מפני מה מברכין וכו' רב הונא בשם ר' אבוה בשם ר' יוחנן וכו'
עיין בר"ר פי"ב ושם איתא דתני דבי ר' ישמעאל מפני מה מברכין וכו'
רב הונא בשם ר' איבו בשם ר' יוחנן וכו' ע"ש. 396

ת"ר העושה סוכה לעצמו אומר וכו' ע' סוכה מ"ו ע"א. ותוספ' פ"ו דברכות. סי' שנז. 397

בסוכות תשבו אין תשבו אלא כעין תדורו וכו' ע' סוכה כ"ח ע"ב. ובה"ג ה' סוכה. 397

מאני מיכלא לבר ממטללתא וכו' עיין שם כ"ט ע"א דשם הגירסא מהופך.
ועיין מ"ח ע"א והיא כגירסת בה"ג. 398

מחוקת ראשו ורובו ושלחנו כשירה וכו'. שם ג' ע"א. 398

ושרגא פירש נר של חרס וכו' כן הוא לפנינו שם כ"ט ע"א ושרגא בויו. ועיין
בה"ג ובריי"ף ורש"י. 398

הלכה כרבי מחבירו ולא מהביריו עירובין מ"ו ע"ב. פסחים כ"ז ע"א. וע' ב"ב קכ"ה ע"א. 398

א"ר סימון אמר ריב"ל עושה טפה שוחק וכו' עיין שם ז' ע"א כל הסוגיא.
ועיין אות כ' בביאורי שם 398

חמתה מחמת סכך פוסלת בה ולא מחמת דפנות וכו'. ע"ש ז' ע"ב. 399

377 דאמר שמואל כל מחמת סכנת עקרב מותר שם ע״ח ע״ב ע״ש.
דהא רב יהודה נפיק בסנדל דחייטני וכו׳ רבא נפיק בדיקולי עיין שם שינוים
377 ובערוך ערך דקל.
377 מאי טעמא אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהן עיין יומא פ״ה ע״ב.
387 עוברה שהריחה קודש או בשר חזיר וכו׳ יומא פ״ב ע״א ע״ש.
אמרי דבי ר׳ ינאי חולה אומר צריך אני. לפנינו פ״ג ע״א אמר ר׳ ינאי. וגירסתו
378 כגירסת הבה״ג ע״ש.
אמר רבא הולה שאמדוהו כגרוגרת אחת וכו׳ מנחות ס״ד ע״א ולפנינו שם
378 איתא אמר רבה וכו׳.
מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים וכו׳ יומא פ״ג ע״א.
רב הונא בריה דרב יהושע אמר סלת נקיה בדבש. רב פפא אמר קמחא דשערי
בדבש ע״ש פ״ג ע״ב ושם איתא אף סולת נקיה בדבש. רב פפא אמר
378 אפילו קמחא דשערי בדובשא.
378 ציר שעלה ירק מצטרפת לכותבת ביוה״כ וכו׳ עיין יומא פ׳ ע״ב. חולין ק״כ ע״א.
ת״ר יש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם וכו׳ עיין עירובין ל׳ ע״ב. פי״ז דכלים
378 משנה י״א ועיין בביאור אות ד׳.
כמה ישתה ויהא חייב ב״ש אומרים כדי רביעית וכו׳ יומא פ׳ ע״א ועיין לעיל
378 ה״פ אות נ״ז.
אע״פ שאמרו אסור בכולן לא אמרו אלא בכחצי שיעור שם ע״ד ע״א ע״ש.
378 ועיין נדרים פ׳ ע״ב.
378 חצי שיעור ר׳ יוחנן אמר אסור מן התורה וכו׳ יומא ע״ד.
ואמר רבא כל היכא דפליגי ר׳ יוחנן ור״ל הלכתא כר״י בר מהני תלת וכו׳
379 עיין יבמות ל״ו ע״א. ב״ב קכ״ט ע״ב. חולין ע״ז ע״א.
379 ההוא כי פלגו זיתא דתרבא דנפל בדיקולא דבישרא חולין צ״ח ע״א.
א״ר יוחנן שיעורין ועונשין הל״מ עונשין מכתב כתיבי א״ר יודן וכו׳ עיין יומא
379 פ׳ ע״א. ועיין בהגהות ד״ס שהביא גירסת ר׳ יורן ע״ש.
379 אמר מר התירו לעוברה לאכול פחות משיעור וכו׳ עיין כריתות י״ג ע״א.
אלא לומר לך כל האוכל ושותה בו מעלה עליו הכתוב וכו׳ עיין ר״ה ט׳ ע״א
379 יומא פ״א ע״ב.
379 וקיי״ל הלכתא כר׳ יוחנן דאמר בת שתים עשרה שנה וכו׳ עיין יומא פ״ב ע״א.
בהרצאת דברים הכתוב מדבר אתה אומר בהרצאת דברים וכו׳ ע״ש ל״ו ע״ב
379 גירסא אחרת בכל הסוגיא.
380 מצות וידוי ערב יוה״כ עם השיכה וכו׳ ע״ש פ״ז ע״ב.
דתניא ועיניתם את נפשותיכם בתשעה יכול בתשעה מתענין וכו׳ ע״ש פ״א
380 ע״ב ועיין בביאורי אות ת׳.
אמר ר׳ אלעזר א״ר הושעיא וכו׳ חט שאין מכיר בו אלא ה׳ יוה״כ מכפר וכו׳
380 כריתות כ״ה ע״ב ושם ליתא א״ר הושעיא.
380 עבירות שבין אדם למקום יוה״כ מכפר וכו׳ יומא פ״ה ע״ב.
380 כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו וכו׳ שם פ״ז ע״א.
המבקש מטו מחבירו אין צריך לפייסו יותר משלשה פעמים. שם איתא אל
380 יבקש ממנו יותר משלש פעמים.

צא ולמד ממעשה פילגש בגבעה שלא ביחנו מה אירע להם עיין יומא ע"ג ע"ב.
ושבועות ל"ה ע"ב. סי' שכח 366
ניבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא חיי לשיבעא הוא דיהיב וכו' עיין
תענית ח' ע"ב. 366
למה דוד דומה לסוחר וכו' סנהדרין ק"ז ע"א. ע"ש ובמדרש ויר' פ"ה. 366
כמאן מצלינן האידנא זה היום תחילת מעשיך וכו' ר"ה כ"ז ע"א. סי' שלב 371
דהא קיימא לן שר' אליעזר שמותי הוא וכו' שברכוהו וכו' עיין ב"מ נ"ט ע"ב
ורש"י שבת קל"א ע"ב ד"ה שמותי וכו' ותוס' שם ד"ה דר"א. ותוס' ביצה
ל"ד ע"ב ד"ה ואומר וכו' ותוס' נדה ז' ע"ב. סי' שלב 371
יש מחזורים שכתוב בהן וכו' עיין מש"כ בזה בביאורי לספר תניא
רבתי סי' ע"ה. סי' שלג 371
שהרי בתשרי נברא העולם וכו' עיין ר"ה כ"ז ע"א. סי' שלה 372
שמוכיח בשבת פ' מפנין דמיכאן ואילך אם אמרה אין מחללין וכו' עיין
שבת קכ"ט ע"א. סי' שלו 372
אין שמד ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין ר"ה י"ח ע"ב ע"ש. 372
ודרשינן לעשרת ימי תשובה אשר עיכבו מן השמים וכו' שם י"ח ע"א. סי' שלז 372
אחינו נאמר באנשי נינוה וכו' שקם ותעניתם לא נאמר אלא כי שבו תענית ט"ז ע"א. 372
כאן ביחיד כאן בציבור וכו' ר"ה י"ח ע"א. 373
מצות וידוי ערב יוה"כ עם חשיכה עיין יומא פ"ז ע"ב. סי' שמג 374
זעירי בר חמא וכו' עיין יומא ע"ח ע"א. 374
כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת וכו' מכות כ"ב ע"א. סי' שמד 375
אמר רבא כמה טיפשי הני גברי דקיימי מיקמי ס"ת ולא קיימי מיקמי גברא
רבה וכו' מכות כ"ב ע"ב ע"ש שינוי. 375
דחייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתם. ע"ש כ"ג ע"א שינוי. 375
ואין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה וכו' שם כ"ב ע"ב. 375
אמר רב ששת מניין לרצועה שהיא של עגל וכו' שם כ"ג ע"א איתא אמר
רב ששת משום ראב"ע מניין לרצועה שהוא של עגל וכו'. 375
אמר רב חסדא מניין לרצועה שהיא מוכפלת שם איתא אמר רב חסדא אמר
ר' יוחנן וכו'. 375
בקראי תהא עיין כריתות י"א ע"א. 375
יוה"כ אסור באכילה וכו' והיתה זאת לכם לחקת. עיין יומא ע"ו ע"ב דשם הביא
המקרא והיתה לכם. אך בבה"ג פרק יוה"כ גירסתו בגירסת המחבר והיתה
זאת לכם וכן היא ברי"ף ובראש"ש. סי' שמה 375
אסור לרחוץ מקצת גופו ואם היו ידיו מלוכלכות וכו' לפנינו יומא ע"ו ע"ב
ליתא תיבת ידיו וכבר העיר בזה מהרי"ב. וכן הוא בשה"ל סי' ש"ג ואם
היו ידיו וכו'. 376
כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט"ב בין ביוה"כ. ע' יומא פ"ז ע"א ועיין בבה"ג. 376
הרי שהיה מהלך להקביל פני אביו או פני רבו וכו' יומא ע"ז ע"ב ע"ש. 376
ובלבד שלא יוציא ידו משפת חלוקו. ולפנינו שם ובלבד שלא יוציא ידו
מתחת חפת חלוקו. 376
אסור לסוך מקצת גופו ואם היה חולה או שיש לו חטטין בראשו
מותר. לפנינו שם סך כדרכו ואינו חושש 376

וששאלתם ביחיד שקורא הלל וכו' עיין לעיל סי' רכ"ז ובביאורו שם אות י'. 353
כאותה ששנינו בפ' בני העיר בד"א וכו' עיין מגילה כ"ז ע"א, וע"ב. 354
אחת מדברי תורה ושתים מדברי סופרים, שם ל"ד ע"א ע"ש. 354
שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא וכו' שם. 355
ג' לנעילת שערים וט' לתמיד של שחר וט' למוספין וכו' סוכה נ"ג ע"ב ע"ש. 355
כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן ר"ה כ"ט ע"א. 355
חוץ מברכת הפירות וברכת המזון וכו' כן הוא גירסת בה"ג ה' ר"ה, ולפנינו ר"ה
שם חוץ מברכת הלחם וברכת היין וכו'. 355
רועה שהרביץ צאנו אחורי בית הכנסת וכו' עיין תוספתא פ"ב דר"ה. 355
היה עובר אחורי ביה"כ ושמע קול השופר או קול מגילה וכו' ע' ר"ה כ"ט ע"א. 355
אמרו לו לר' גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין וכו' שם ל"ד ע"ב. 356
לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות שם ל"ה ע"א. — והלכתא אומר זמן בר"ה ויוה"כ
וכו' עירובין מ' ע"ב. סי' שיח 356
אבל פורס לבניו ולב"ב כדי לחנכם במצות ר"ה כ"ט ע"ב ע"ש, וע' רש"י עירובין שם. 356
אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מפני מה אין אומרים שירה וכו' ר"ה ל"ב ע"ב
ושם איתא מפני מה אין ישראל אומרים שירה וכו' וכן הוא בערכין י' ע"ב,
ועיין בתוס' שם ד"ה אמרו וכו'. סי' שיט 356
בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום וכו' שם ל' ע"ב. סי' שכ 357
וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ר"ה וכו' עיין בביאורי אות ע'. סי' שכא. 357
ראויין היו ישראל להקריב קורבנותיהם בכל שעה עיין זבחים ו' ע"ב. 359
הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח. עיין שבועות ט' ע"א חולין ס' ע"ב. 359
ולתני ר"ה שחל להיות בשבת דאיכא תלתא מוספי מוסף דשבת, ודר"ח, ודר"ה
עיין סוכה נ"ד ע"א. 359
והיה פוטר עצמו כדרב חננאל עיין ר"ה ל"ה ע"א כיון שאמר ובתורתך כתוב וכו'. 359
ושני שעירים לכפר וכו' האחד שעיר של ר"ח והשני שעיר של ר"ה וכו' עיין
בביאורי אות נ'. 359
ועוד ראיה לדבר בתוספ' דקתני ל"ב שעירים וכו' ע' תוספתא פ"ק דשבועות. 360
דפסקינן הלכתא כר"נ ועיין מ"ק כ"ד ע"ב ובטור וב"י סי' שצ"ט. סי' שכב 360
מלמד שהקב"ה אינו שמח על אבדן מעשה ידיו וכו' סנהדרין ל"ט ע"ב ע"ש
מגילה י' ע"ב ע"ש. 360
וליוצא ולבא אין שלום אמר ר' יוחנן זה היוצא מתלמוד לתלמוד חגיגה י' ע"א ע"ש. 361
וזהו שהוקשה לו לר' דאיתא במס' ברכות מקדש ישראל ור"ח. וכן בסנהדרין וכו'
עיין ברכות מ"ט ע"א סנהדרין מ"ב ע"א. 361
שעיברו את תמוז עיין תענית כ"ט ע"א. 361
השתא דאמרת סימנא מילתא היא יהא איניש רגיל למיחזי כריתות ו' ע"א ושם
איתא למיכל וגירסתו גם בכריתות למיחזי כראיתא בהוריות י"ב ע"א. וכן גירסת
הערוך ערך קר ו' בכריתות למיחזי. והטור א"ח סימן תקפ"ג גרים למיכל. סי' שכג 362
ומלך היה מתפלל בכל יום בכריעה ברכו' ל"ד ע"ב. וע' מדרש בר"ד פל"ט. סי' שכד 362
אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלוש אחרונות ברכות
ל"ד ע"א ע"ש. סי' שכה 362
כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו וכו' ברכות
מ' ע"ב. סי' שכז 366

כל השופרות כשירין וכו' שם כ"ו ע"א והיה במשוך בקרן וכו' בשמעכם את קול
השופר וכו' והוא כגי' בה"ג והרי"ף והרא"ש ע"ש. 347
וכן כהן גדול אין נכנס וכו' שם. 347
אר"ע שכן בערבייא קורין לדיכרא יובלא. עיין ר"ה כ"ו ע"א. 348
שופר שנסדק ודבקו פסול, דיבק שברי שופר פסול, וכו' דהוה ליה כשתי
שופרות עיין ר"ה שם, ובפרש"י, ועיין בתוס' ד"ה שופר וכו' 348
גררו והעמידו על גילדו כשר ע"ש כ"ז ע"ב דאיתא גרדו בדלת. 348
ציפהו זהב במקום הנחת פה פסול וכו' ר"ה כ"ז ע"ב. 348
כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, ובנדה כ"ו ע"א איתא כדי שיאחזנו בידו
ויראה לכאן ולכאן טפח. 348
היה קולו דק או עבה או צרור כשר ר"ה כ"ז ע"ב ועיין בביאורי אות ד'. 348
או לתוך הפיטום כן הוא ג"כ גירסת הרי"ף והרא"ש במ"ם ולפנינו שם כ"ז ע"ב
הפיטס בסמ"ך והוא מלשון הגמ' ביצה ט"ו ע"ב בעלי פטסין. 349
אמר רבא שמע מקצת תקיעה בבור וכו' לפנינו ר"ה כ"ז ע"ב הגירסא אמר רבה
וכו' אך גירסת המחבר כגירסת הרא"ש והר"ן רבא, ועיין בפירש"י כ"ח ע"א
ד"ה ה"ג וכו' דמשמע דגרס נמי רבא. 349
כל היום כשר לתקיעת שופר, מגילה כ' ע"ב. 349
אמר רבא בשופר של ע"ז לא יתקע וכו' לפנינו ר"ה כ"ח ע"א איתא רב יהודה,
וגירסתו הוא כגירסת הר"ח והרא"ש פרק ראוהו ב"ד סי' ט'. 349
בכלים שנשתמשו לע"ז וכו' ע"ז נ"א ע"ב. 349
המודר הנאה משופר אסור, הוא כגירסת ה"ג ה' ר"ה, ולפנינו כ"ח ע"א אי' מותר ע"ש. 349
שופר של ר"ה אין מעבירין עליו את התחום שם ל"ב ע"ב וע' בפרש"י ובטוב"י סי' תקפ"ו. 349
תקיעות וברכו' דעלמ' כגון תעניות וכו' שם ל"ד ע"ב ע"ש וע' בפירש"י, ובר"ן פ"ד דר"ה. 349
תקיעות וברכות של ר"ה ושל יוה"כ מעכבות זו את זו, לפנינו ל"ד ע"ב ליתא
לתיבות זו את זו. 350
מאי טעמא אמר רבא אמר להם הקב"ה לישראל וכו' לפנינו שם אמר רבה אמר
הקב"ה אמרו וכו' ע"ש. 350
מנין שבשופר וכו' עיין שם ל"ג ע"ב, ועיין בביאור אות ת'. 350
התקין ר' אבהו בקיסרי וכו' ע' לפנינו ל"ד ד"א ובביאור אות א' ע"ש. 350
כדי לערבב את השטן ע"ש ט"ז ע"ב ועיין בביאורי אות ב'. 351
רב פפא בר שמואל הוה קא מצלי ביחיד וכו' שם ל"ד ע"ב ושם איתא קם לצלויי
וכו' כי נהירנא לך ע"ש. 351
יחיד לא בירך אין חבירו מברך לו, ולפנינו ל"ד ע"ב אין חבירו מברך עליו
וכגירסתו הוא בבה"ג. 352
כשם ששש"צ חייב כך כא"ו חייב, ולפנינו במשנ' שם ל"ג ע"ב אי' כך כל יחיד ויחיד חייב. 352
דאמר רב אחא א"ר שמעון חסידא פוטר היה ר"ג, ר"ה ל"ה ע"א ושם איתא רב
אחא בר עוירא א"ר שמעון חסידא. 352
שעת השמד היתה ותיקנוהו בסדר המוסף, עיין ר"ה ל"ב ע"ב ובפרש"י ובתוס'
ד"ה בשעת וכו', ובתניא סי' ע"ה ובביאורי. 352
בזמן שיש שני שליחי צבור הראשון מקרא את ההלל והב' מתקיעו שם ל"ב ע"ב ע"ש. 352
למה תוקעי' ומריעים בישיב' ותוקעין ומריעין בעמיד', שם ט"ז ע"ב הלשון משונ' ע"ש. 352
א"ר פינחס בשם ריב"ל למה תוקעין בתפילת המוספין וכו' ע' פסיקתא רבתי פ"מ. 353

במס' שבת מפרש נוהא דגמלא וכו' לפנינו בשבת ליתא ע"ש קי"ט ע"א, ועיין
פסחים קי"ב ע"ב. ונרא' דגי' אחרת היה לו בזה. 328
ודאדא לפנינו בפסחים שם דא דא בב' תיבות ע"ש. 328
מעשה בחסיד א' הכוונה להא דשבת הנ"ל — רבה ורב יוסף מצלחי ציבי שבת שם. 328
יין הליוסטון כשר לנסכים ע' מנחות פ"ו ע"ב, ופ"ז ע"א, ב"ב צ"ז ע"ב ע"ש. 328
שיתן מיני לפדא ב"מ פ"ד ע"ב, ועיין שבת ל"ז ע"ב רש"י ד"ה לפדא. 328
עושין אנומלין בשבת. שבת קל"ט ע"ב. — אל יהי מלבושך של שבת וכו' שם קי"ג ע"א. 328
כל המקיים שלש סעודות בשבת וכו' שם קי"ח ע"א. — על שתי ככרות וכו'
ברכות ל"ט ע"ב, שבת קי"ז ע"ב. 328
נקט תרתי ובצע חדא שם. 328
עד כאן פסול שמנים וכו' ט"ס וצ"ל עד כאן פסול פתילות מכאן ואילך פסול
שמנים. שבת כ' ע"ב. 328
לא בשביל שיפשר וכו' לפנינו בשבת מ' ע"ב לא בשביל שיחמו וכו'. 329
במה מענגו במאכל ומשתה עיין שבת קי"ח ע"ב. 329
לוו עלי וקדשו את השבת ע' ביצה ט"ו ע"ב. — דכל מזונותיו של אדם וכו' שם ט"ז ע"א. 329
יוסף מוקיר שבי. שבת קי"ט ע"א. — פ"א נתארחתי וכו' ע' שבת שם כמה שינוים. 329
דיבור אסור הרהור מותר שם קי"ג ע"ב, שם ק"נ ע"א. — השוה הכתוב אשה
לאיש וכו' פסחים מ"ג ע"א. 329
פוסקין צדקה וכו' שבת ק"נ ע"א ע"ש. — דפ' מי שהחשיך וכו' ע' קנ"ז ע"א כל הענין. 329
דהא פסיק רב אשי וכו' דאפילו בשוכח וכו' שם קמ"ב ע"ב. 330
וכריהו על היין וכו' עיין פסחים ק"ו ע"א, ולעיל סי' ק"ז. — שאדם מצווה וכו'
עיין שבת נ"א ע"ב, קנ"ג ע"א, ע"ב. 330
מלפפתו ומחבקתו ומביאתו ליום הדין עיין ע"ז ה' ע"א. סי' רצו 333
שקורין לחרדל טוב מסכן עיין עירובין נ"ג ע"ב. 333
מיום שחרב בית המקדש וכו' סנהדרין ע"ה ע"א. 333
בגדים שלבשה שחרית לא לבשה ערבית יומא ל"ה ע"ב. 333
ריגלא בחבריה ידע עיין ע"ז כ"ב ע"ב ובערוך ערך דגל. סי' רצז 334
דקאמר לה נעמי אסור לן לילך חוץ לתחום שבת וכו' יבמות מ"ז ע"ב. סי' שיא 344
אילו עשרת ימים שבין ר"ה ליום הכיפורים ר"ה י"ח ע"א. סי' שיג 345
סדר הבדלות הוא מונה חולין כ"ו ע"ב. סי' שיד 346
סדר ברכות וכו' וכולל מלכיות עם קדושת השם ותוקע וכו' ר"ה ל"ב ע"א וכר"ע ע"ש. 346
אין פוחתין מעשרה מלכיות וכו' שם. סי' שטו 346
דכתיב בהן שופר, משמע דהכי הוה גריס בדברי רב יוסף, וע' ברש"י ד"ה כנגד וכו'. 346
ובפרקי דר"א פ"ג מפרש להו וכו'. וע' ר"ה ל"ב ע"א, ומגילה כ"א ע"א. 346
בר"ה מתחיל בתורה ומשלים בנביא וכו' ר"ה ל"ב ע"ב והא תניא המשלים בתורה
הרי זה משובח וליתא תיבת זריז ע"ש. 347
הכל חייבין בתקיע' שופר ר"ה כ"ט ע"א. — אין מעכבין את הנשי' וכו' ל"ג ע"א. סי' שטז 347
והשומע מן המתעסק לא יצא וכו' שם ל"ב ע"ב. — יצא תקיעת שופר ורדיית
הפת וכו' שם כ"ט ע"ב. 347
כל שנה שאין תוקעין לה בתחילה וכו' שם ט"ז ע"ב איתא בתחילתה. 347
דאמר רבה הכל חייבין בתקיעת שופר וכו' כ"ט ע"ב. — למה תוקעין בשופר
של איל וכו' ט"ז ע"א. סי' שיז 347

גין היוצא מתחת הפטיש ב״ק ס״ב ע״ב, ב״ב כ״ו ע״א. סי׳ רפח 319
שבל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין שבת קנ״ב ע״ב. — אש אוכלת
ואינה שותה וכו׳ יומא כ״א ע״ב. 319
כדור של בנות עיין ירושלמי סנהדרין פ״י ה״א. 319
מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדין, מגילה ב׳ ע״ב, שבת ק״ד ע״א וע׳ תו׳ ד״ה נבוב. 320
וגידר את הפרוכת גיטין נ״ו ע״ב. — לוקום עד מתי אתה מבלה וכו׳ סוכה נ״ו ע״ב. 320
לא ישנה אדם מן הרבנות ע׳ סנהד׳ צ״ב ע״ב ושם אי׳ לא ישנה אדם א״ע מן הרבנות. 322
גבריאל בשתים, ברכות ד׳ ע״ב. — שש נסים נעשו בו עיין סנהדרין צ״ב ע״ב. —
יתוש לחפפית שבת ע״ז ע״ב ע״ש. 322
דביירי תרביצא תענית ו׳ ע״ב. 322
ד׳ נכנסו לפרדס וכו׳ עיין חגיגה י״ד ע״ב — שמיכאל שר הגדול עיין חגיגה י״ב
ע״ב, ועיין תוס׳ מנחות ק״י ע״א ד״ה ומיכאל. סי׳ רצא 323
הויין ליה בנים ותיקין, כתובות ע״ז ע״ב. — פתוך דיהה, שבועות ו׳ ע״א — זה
סנדלפון חגיגה י״ג ע״ב. 324
שהוא גבוה מחביריו מהלך ת״ק שנה עיין חגיגה י״ג ע״ב. — דילמא אאריא
וגנבי כתובות ל׳ ע״א. 325
תונבא בעלמא נקטיה, יומא פ״ג ע״א. סי׳ רצב 325
אחזיק להורדי וכו׳ ב״ב ו׳ ע״א. — מטרקא קטירא דטייעי יומא כ״ג ע״א ולפנינו
שם ליתא תיבת קטירא. 326
כי תניא ההוא במוסתקי, ביצה ל״ג ע״ב. — אבל ב״ד שלמטה מלקין ומנקין
שבועות כ״א ע״א. 326
כל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה וכו׳ שבועות ל״ט ע״א. — חד מטייה
אספלידא וכו׳ ב״ב ז׳ ע״א. 326
שהשבועה חלה על ב׳ שבועות ל״ט ע״ב. — דילמא הדומי הדמוה וכו׳ ע׳ ע״ז ל״ח ע״ב. 326
שאר עבירות אם יש לו זכות תולין לו וכו׳ שבועות ל״ט ע״א — אנקטה ניגרי
ברייתא עיין ב״ק נ״ז ע״א. 326
מחינא לכו בסילווא דלא מבע דמא כתובות צ״א ע״א. — משכיה אליתיה ותרביה
עיין חולין קכ״ז ע״א. 326
חזא רב נחמן סיוטא בחילמיה יומא כ״ב ע״ב ע״ש. — סיוטא בעלמא הוא דנקיט
ליה ב״ק ל״ז ע״ב ע״ש. 326
דמטיט ליה ב״ב קס״ג ע״א — עמא פזיזא שבת פ״ח ע״א. כתובות קי״ב ע״א. 326
כמו אדייה אדויי ב״ק י״ט ע״ב. — תבריה ר״ע לגזיזיה, שם ה׳ ע״א. — כדאמר
בנדרים ס״ה ע״א ע״ש. 326
בשעה שא׳ הקב״ה לא תשא שבועו׳ ל״ט ע״א. — זריזות מביא׳ לידי זהירו׳ ע״ז כ׳ ע״ב. 327
גיהיה דידיה הוא דאהנו ביה, חולין ט״ז ע״ב — תמרי מקמי נהמא כתובות י׳ ע״ב. 327
ליפול בהא סתר ופתר ע׳ יבמות צ״ז ע״ב ושם איתא ליפול בכל סתר פתר. 327
שמתקבצין לראות במזמוטי וכו׳ חגיגה י״ד ע״ב ע״ש. — ההוא פומט מקרי
מנחות כ״ח ע״א ע״ש. 327
טוביה דשמע ואדיש חלפוה בישתא מאה, סנהדרין ז׳ ע״א ע״ש. 327
לאיי אפנויי מפני ב״ק כ״ח ע״ב, וגירסתו כגי׳ הערוך ערך לאיי, וע׳ שבת ס״ד ע״א. 327
מטייל ואזיל קינא וכו׳ ב״ק צ״ב ע״ב. סי׳ רצג 328

משה תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות וכו' ועזרא תיקן וכו' כדעת
הרי"ף פ"ד דירושלמי מגילה פ"ד וכו' ע"ש. 309
בניסן נגאלו ר"ה י"א ע"א ע"ש. אות קו 309

חוזר לסדר סימנים ששיים לעיל בסימן רפ"ד.

לאחר הפסח מר"ח אייר וכו' עיין תוס' קידושין פ"א ע"א ד"ה סקבא וכו' ועיין
מרדכי סוף תענית וז"ל אבל אחר חג שבועות לא מצינו שמתענין וכו'. סי' רפה 310
שקיים אפילו עירובי תבשילין יומא כ"ח ע"ב. 311
סך קירי פלסתר ע"ז י"א ע"ב. סי' רפו 311
בתחילה יראה ולבסוף שקטה שבת פ"ח ע"א, ע"ז ג' ע"א. 311
לשון גביל לתורי ברכות מ' ע"א. סי' רפז 311
גם לשון המשנה כן הוא עיין בכורות מ"ד ע"ב מקיש בקרסוליו. 312
אפרין נמטייה לר' שמעון ב"מ קי"ט ע"א ע"ש. 313
הנשר הזה רחמני הוא ונושא אפרוחיו וכו' מכלתא פ' יתרו והובא ברש"י שם. 314
צדיקים אוכלים אותו בשלוה יומא ע"ה ע"ב. 314
אוהב זה שושבינו סנהדרין כ"ז ע"ב. 314
כנגד נעשה ונשמע שבת פ"ח ע"א. 314
נזמי האף שבת נ"ט ע"ב נזמים נזמי האף. 314
ששגונא ששש בגוונין שלו ע"ש כ"ח ע"א. 314
אפרזומא דאינשי ביתיה, סוכה י"א ע"א, מנחות מ"ג ע"א. ושם איתא לפרזומא 314
פקפק בנטילת ידים, ברכות י"ט ע"א. — אשקא דרייספק חרב ביתר, גיטין נ"ה
ע"ב, וגירסת הערוך דרייספוק. 315
שבמקום שהן שם משיבין שליחותן, ב"ב כ"ה ע"א. 315
עג עוגה ועמד בתוכה תענית י"ט ע"א, ושם כ"ג ע"א. 315
ג' בתי דינין שבהר הבית עיין סנהדרין פ"ו ע"ב. 316
אפי' לבו אטום ב"ב י"ב ע"א, ועי' יומא ע"ו ע"ב רש"י ד"ה ותירוש וכו'. 316
חמרא וריחני פיקחין יומא שם, סנהדרין ע' ע"א, הוריות י"ג ע"ב. 316
אי דקא בעי לה לכמכא וכו' ע"ז ל"ה ע"ב ושם איתא אי דקא בעי לה לגבינה
הכי נמי הב"ע דקא בעי ליה לכמכא. 316
כשני דדי אשה יומא נ"ד ע"א — מתמר ועולה כמקל יומא ל"ח ע"א. 317
שהיה בעל מום אצל סיני מגילה כ"ט ע"ש. — כמו שאמרת לפני פסחים קי"ח ע"ב. 317
דהוו יתבי שיתא באמתא עירובין נ"ג ע"א. 317
ושנינו תרין אדרועי דיעקב אבינו כתרין עמודין ע' מדרש בר"ר פרשה ס"ה. 317
כשור לעול וכחמור למשאוי ע' ע"ז ה' ע"ב — ריכא ולא בר ריכא ע' ב"ב ד' ע"א. 318
ות"ח נקראו מלכים גיטין ס"ב ע"א — כמו ששנינו גורן עגולה סנהדרין ל"ו ע"ב. 318
לא איברא סיהרא אלא לגירסא עירובין ס"ה ע"א. — לא פחות מתלתין וששה
צדיקא סוכה מ"ה ע"א. 318
זבינגא לך זיגא דמטיא עד כרעיך בעירובין ק' ע"ב איתא זבינגא ליך זיגא דמטו
ליך עד כרעיך. 318
שאני גידים דגיזי ע' חולין ע"ו ע"ב — כבן שנה בלא חטא עיין יומא כ"ב ע"ב. 318
אין אדם טורח בסעודה ומפסידה, כתובות י' ע"א. — זה שחוטמו שקוע בכורות מ"ג ע"ב. 318
וכל כלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה תענית כ"ד ע"א ע"ש. 318
דלא לחמטן אליתייהו, שבת נ"ד ע"ב. — קב חומטון שבת ל"א ע"א ע"ש 318

ולשחוק בכדור וכו׳ עיין תוס׳ ביצה י״ב ע״א ד״ה ה״ג רש״י, ובירושלמי פ״ד
דתענית ה״ה. אות צד 291

ע״פ סמוך למנחה לא יאכל עד שתחשך וכו׳ פסחים צ״ט ע״ב. ועיין בתוס׳ ד״ה
ערב וכו׳. 292

בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל וכו׳ כדעת ר׳ יהושע ר״ה י״א ע״א. 292
ובלשון ארמי אינן מכירין כך אמרו חז״ל על מה״ש שבת י״ב ע״ב, סוטה ל״ג ע״א. 292
חכם בנו שואלו פסחים קט״ז ע״א. 292
תליסר דרי חיוורתא לפנינו ברכות כ״ח ע״א איתא ואהדרו ליה תמני סרי דרי וכו׳,
ובירושלמי ברכות פ״ד ה״א בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות. 292
במערבא אמרי הכי דבר וכו׳ ברכות י״ד ע״ב. 292
לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות שם י״ב ע״ב. 292
בהא זכינהו לרבנן נדה נ״ב ע״ב. 292
מאן דזכן למלכא סנהדרין ל״ט ע״א, ע״ז י׳ ע״ב. 292
כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן וכו׳ פסחים קי״ט ע״ב ע״ש. 293
שהפרישום מנשותיהם עיין יומא ע״ד ע״ב. 293
דאמר רבא יו״ט שחל להיות בשבת ש״צ היורד לפני התיבה וכו׳ שבת כ״ד ע״ב. 299
מרגניתא בבבל ותודיענו ברכות ל״ג ע״ב. 299
באחת קורין פ׳ משכו עד מארין מצרים על צבאותם מגילה ל״א ע״א. אות קג 300
אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם מגילה כ״א ע״א וכפשטות לשון המשנה
דקאי גם איו״ט ועיין רש״י. 300

העובר לפני התיבה ביו״ט הראשון של פסח תענית ב׳ ע״א. 300
אבל מבקשין על הטל ברכות כ״ט ע״ב. 300
ומצוה למימני שבועי ומצוה למימני יומי מנחות ס״ו ע״א. אות קד 301
ר׳ התפלל ערבית ביום וכו׳ וכן הביא הרד״א בשם המח״ו ע״ש וע׳ בביאור אות ל׳. 301
באיזה מקום ימצא תחילה. מנחות ס״ד ע״ב. 301
כל זמן שרואים אותו וכו׳ בכורים פ״ג משנה א׳. אות קה 302
אוכל מיני פירות היינו משבעת המינים מנחות פ״ד ע״א. 302
עם כל אנשי ביתו ע׳ סוף מס׳ בכורים. 203
וקורין שור או כשב וכו׳ מגילה ל״א ע״א. 302
אין מברכין לגמור את הלל וכו׳ ע׳ ערוכין י׳ ע״ב, ובתו׳ שם ע״א ד״ה י״ח ימים וכו׳. 302
שקורין בה פ׳ ראה וכו׳ מגילה ל״א ע״א. 303
שאחריו נדחה סוכה נ״ה ע״א. אות קו 303
בשביעי של פסח קורין בשלח וכו׳ לפי שביום השביעי עברו הים ואמרו שירה
מגילה ל״א ע״א, ובפירש״י ע״ש. 303

כדאמרי׳ אלהי מסכה לא תעש׳ לך וסמיך ליה את חג המצות תשמור פסחי׳ קי״ח ע״א. 303
כל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה חד גברא מגילה כ״ב ע״ב. 303
ובמס׳ סופרים יש מעין דבר זה עיין מס׳ סופרים פי״א ה״ד. 303
דאמר רב חנן בר אבא שבת וכו׳ מגילה ל״א ע״א. 304
מדלא קאמר זמן וכו׳ פסחים ק״ב ע״ב. 304
לפי שמפלתו של סנחרב בפסח היה. כן פירש״י מגילה ל״א ע״א, ועיין מדרש
שמות פרשה י״ח. 304

אמר רבינא ואפילו גרמא ובישולא לפנינו פסחים קי״ד ע״ב איתא רבינא אמר
אפילו וכו׳. אות סט 284

ואחר כך נוטלין הקערה מלפניו עיין פסחים קט״ו ע״ב ברשב״ם ד״ה ואין עוקר
וכו׳ ובתוס׳ ד״ה למה וכו׳. 284

בצלותא גואל ישראל ק״ש והלילא גאל ישראל. שם קי״ז איתא ק״ש והלל גאל
ישראל דצלותא גואל ישראל. 284

שאין אומרים שירה אלא על היין שנ׳ וכו׳ ברכות ל״ה ע״א, ערכין י״א ע״א. אות ע 284

ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח וכו׳ פסחים ל״ט ע״א. אות עא 285

שאינו אלא משום סכנת מלח ר״ל מלח סדומית עירובין י״ז ע״ב חולין ק״ח ע״ב. אות עב 285

וד׳ כוסות הללו תקנו חכמים כנגד ד׳ לשונות גאולה וכו׳ ירושל׳ פע״פ ה״א. אות עג 285

דחמרא מיגרר גריר פסחים ק״ז ע״ב. 286

וסימנך דיא״ש חזרו וקראו אדי״ש כשד״ך וכו׳ שם קי״ט ע״א. 286

פעם אחת שכח ר׳ ולא אכל מצה אפיקומן וכו׳ ע׳ מרדכי ברכות פ״ו סי׳ קל״ט. אות עד 286

כגון ארדלי וגוזלייא לאבא ע׳ פסחים קי״ט ע״ב ובערוך ערך ארד א׳ ובד״ס שם. אות עה 286

פסח או שאר יו״ט שחל להיות בחמשי בשבת וכו׳ עיין סי׳ רפד. אות עו 287

שני ימים טובים של גליות וכו׳ ביצה ד׳ ע״ב. אות עח 287

הלכתא כוותיה דרב בהני תלת שם ה׳ ע״ב. 287

ההוא בר טבייא דאתא בי ריש גלותא וכו׳ עירובין ל״ט ע״ב. אות עט 287

וכן היה ר׳ יוסי עושה איסור בב׳ ימים טובים ש״ג וכו׳ ע״ש ופרש״י והאי אוסר וכו׳. 288

גוי שהביא דורון לישראל, ביצה כ״ד ע״ב. אות פ 288

מההיא ליפתא דאתאי למחוזא וכו׳ עירובין מ׳ ע״א ע״ש. 288

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור וכו׳ מ״ק י״ב ע״א ועי׳ בתוס׳ ד״ה אמר שמואל
וכו׳ ותוס׳ ע״ז כ״א ע״ב ד״ה אריסא וכו׳. אות פא 288

מר זוטרא בריה דרב נתן בנו ליה אפדנא בחולו מועדא מקבלי קיבולת חוץ לתחום
איקלע רבא וכו׳ לפנינו מ״ק י״ב ע״א הכי איתא מר זוטרא בריה דרב נחמן
בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום איקלע רב ספרא וכו׳. 288

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים וכו׳ שם י״ב ע״ב. אות פב 289

רב יוסף הוו ליה הני כשורי וכו׳ שם ועיין ברי״ף ובשרא״ש. 289

וששאלתם מהו לאגוד ולזפות הביות וכו׳ עי׳ מ״ק י״ב ע״ב, וירוש׳ מ״ק פ״ב ה״ב. אות פג 289

מהו לתקן פרסות סוסים וכו׳ ע׳ מ״ק י׳ ע״ב תו׳ ד״ה למישקל וכו׳. אות פה 289

והאריך בדבר בספר הישר עיין בסי׳ תקפ״ה, ותוס׳ מ״ק י״ב ע״א, ותוס׳ ע״ז כ״א
ד״ה אריסא וכו׳. אות פו 289

תניא ר׳ יוסי אומר עולי רגלים מתקנין מנעליהם במועד וכו׳ פסחים נ״ה ע״ב.
ועיין ירושלמי שם פ״ד ה״ז. אות פז 289

דרב הונא חצדו ליה חצרא בחולו של מועד וכו׳ מ״ק י״ב ע״ב. אות פח 289

גוי שליקט עשבים מאכיל ישראל אחריו וכו׳ שבת קכ״ב ע״א ובתו׳ ד״ה איני. אות פט 290

ואין זה דומה להותכה באור לפי שתי נרות ביצה ל״ב ע״ב. אות צ 290

הני פילפלי מידק חדא חדא בקתא דסכינא שרי וכו׳ שבת קמ״א ע״א, ובתוס׳
ד״ה הני וכו׳. אות צא 290

טמאה משום שלשה כלים ביצה כ״ג ע״ב. 291

מתיר ומפקיע והותך ביצה ל״א ע״ב. 291

סדר ערוך שסידר רבינו שלמה בר' יצחק זצ"ל

הקמחים והבציקות של גוים וכו' פסחים מ' ע"א ע"ש. 270
ובתשובות הרב ר' יצחק בר' יהודה מצאתי ועל גרניר חטה וכו' עיין לעיל
אות מ"ד. אות מז 270
והם שנויים בפ' כל שעה ומברכין עליהם אכיל' מרור וכו' פסחי' ל"ט ע"א. אות מט 270
לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות ברכות מ"ט ע"א. פסחים ק"ב ע"ב. 270
ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי פסחים ל' ע"ב. אות נ 270
ואמרו רבותינו שהחרוסת הזה צריך שיעשנו עב ומיסמך וכו' שם קט"ז ע"א. 270
יש טועים בסדר פסח ומגביהין הקערה עצמה כשמתחילין לומר הא לחמא
עיין רשב"ם קט"ו ע"ב. אות נא 270
וכשמגיע למצה זו אוחז המצה בידו ומגביה וכו' הובא בשם מח"ו בהגמ'
פ"ז מה' חו"מ. 271
מצה צריך להגביה וכו' פסחים קט"ז ע"ב. 271
כמקדיש קדשים בחוץ ולפנינו שם כאוכל קדשים בחוץ 271
שאחד מהן זכר לפסח ואחד מהן זכר לחגיגה שם קי"ד ע"ב. אות נב 271
שכשם שמצינו ראשון חשוב אצל תרומת הקופות מגילה כ"א ע"ב אות נג 271
בשלשה פרקים היו תורמין את הלשכה וכו' יומא ס"ב ע"א מגילה כ"א
ע"ב עיין שם. אות נד 272
שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו וכו' שבת
קי"ט ע"ב. אות נה 272
ושוין שאין מביאין את השולחן אלא א"כ קידש וכו' פסחים ק' ע"ב ועיין
רשב"ם ד"ה רבה וכו'. ובתוס' ד"ה ושוין ובתוס' שבת קי"ט ע"ב ד"ה נמצא וכו'. 272
ופירש רבינו שמואל מ"כ טעמא כדמפרש בשאילתות דרב אחאי עיין רשב"ם
שם ובשאלתות פ' יתרו סי' נ"ד. 272
חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת ברכות ל"ט ע"ב. ושבת קי"ז ע"ב. 272
ואמר ר' אבא חזינא ליה לרב כהנא וכו' לפנינו איתא אמר רב אשי וכו'. 272
טל מלמעלה טל מלמטה וכו' יומא ע"ה ע"ב. 272
ואין כאן משום גסות דנטילה זו וכו' עיין חולין ק"ו ע"א הנוטל ידיו לפירות
וכו'. אות נו 273
כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים פסחים קט"ו ע"א. 273
הנוטל ידיו לא יקדש וכו' שם ק"ו ע"ב. ועיין רשב"ם ד"ה נטל ובתוס' ד"ה
הנוטל וכו'. 273
כיצד סדר הסבה וכו' ברכות מ"ג ע"א. 273
כר' יהודה דאמר צריך שיהא טעם ומראה פסחים ק"ח ע"א. אות נז 273
הכל חייבים בארבע כוסות אהד האנשים ואחד הנשים שם ע"ב. 274
דתני רב הונא וכן תני רב גידל המקדש וטעם מלא לוגמיו יצא וכו' שם ק"ז
ע"א ושם איתא א"ר הונא אמר רב וכן תני רב גידל דמן נרש המקדש
וכו'. 274
ד' כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית שם ק"ח ע"ב. 275
המברך צריך שיטעום שם ק"ה ע"ב. 275
השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא שם ק"ח ע"ב. 275
מטול ברוך ברכות מ' ע"א טול ברוך אינו צריך לברך ועיין בפרש"י ובתוס'
ד"ה הבא מלח וכו'. 276

והאוכל מצה בע״פ כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו עיין ירושלמי פע״פ ה״א
ועיין בביאור אות ק׳. אות כ 260
וכמו ששלחו לתודוס וכו׳ שם נ״ג ע״א. אות כא 261
לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים פסחים ה׳ ע״א. אות כב 261
דאמר ר׳ אלעזר א״ר אושעיא מכשיר הי׳ וכו׳ עיין שם ק״ח ע״א ושם איתא
אמר ר׳ אושעיא א״ר אלעזר מכשיר הוה וכו׳. וע׳ זבחים י״א ע״ב. 216
סוכה ישנה פסולה ואילו עשאה לשם חג כשירה. סוכה ט׳ ע״א ועיין תוס׳
ד״ה סוכה וכו׳. אות כג 261
דמשמע במשהו ה״מ כי איתא בעיניה דקנסינן ליה וכו׳ עיין פסחים ל׳ ע״א
תוס׳ ד״ה אמר וכו׳. אות כד 262
והוא דעביד טיף טיף עיין פסחים ל״ט ע״ב. אות כה 262
רחמרא מיגרר גריר וקא אכיל מצה לתיאבון שם ק״ז ע״ב ועיין בביאור. אות כט 263
עד כמה עד שתסור קליפתו ע״ז ע״ו ע״ב. אות ל 263
ופירש אידי ואידי בין קתא דפרולא. עיין פסחים ל׳ ע״ב. 263
ושוין שאין לשין את העיסה בפושרין שם ל״ו ע״א. אות לב 263
כל המנחות באות מצה ונילושות בפושרין וכו׳ ע״ש ל״ו ע״א, מנחות נ״ה ע״א. 263
אשה לא תלוש אלא במים שלנו בלילה פסחים מ״ב ע״א ע״ש. 264
יומא דעיבא כוליה שימשא יומא כ״ח ע״ב. 264
ופסוקה היא בבכורו׳ אמר שמואל אין תרומת ח״ל וכו׳ ע׳ בכורו׳ כ״ז ע״א. אות לד 264
והשנויה בסדר זרעים בח״ל שתי חלות ע׳ חלה פ״ד משנה ח׳. 364
הרוצה להפריש חלה מן העיסה וכו׳ ועיין בביאור אות ו׳. אות לה 264
הרודה ונותן לסל הסל מצרפן להלה פסחים מ״ה ע״ב. אות לו 266
דאמר ר׳ יצחק נפחא הלכה כר׳ יהודה בן בתירא וכו׳ לפנינו שם מ״ח ע״א
ליתא תיבת נפחא. 266
ואמר רב יהודה אמר רב מודרת אשה קמח לעיסתה עיין ביצה כ״ט ע״א ושם
איתא א״ר ירמיה. אות לח 266
וכהן חייב להפריש חלה מעיסתו עיין קידושין מ״ו ע״ב, ובבה״ג ה׳ חלה. 267
ואם שכח והפריש תרומה בעודה עיסה וכו׳ ע׳ בביאור אות א׳ מש״כ בזה. אות לט 267
מותר ליקח קמח מן השוק וכו׳ עיין פסחים מ׳ ע״א. וברש״י ד״ה דאמר וכו׳
וברש״י חולין ד׳ ע״א. אות מא 268
אין לשין העיסה וכו׳. שם ל״ו ע״א. 268
דמי פירות אין מחמיצין וכו׳. שם ל״ה ע״ב. 268
וכן במלח וכו׳ מדאמר בשבת שלש עורות וכו׳ שבת ע״ט ע״א. אות מב 268
חיטה הנמצאת בתרנגולת בפסח אין אדם שמתירה עיין בביאור אות י׳ ועיין
בספר האורה הובא בתמים דעים סי׳ קמ״ה. ובתוס׳ מנחות ס״ט ע״א ד״ה
דבלע וכו׳ ותוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ותוס׳ בכורות ז׳ ע״ב
ד״ה דג טהור. אות מד 269
והמתירין ראו המשנה פרק מי שהחשיך שבת קנה ע״ב (ועיין בספר התרומה
סי׳ נ״ה ה׳ או״ה שהביא את המח״ו בדין זה). אות מה 269
דהא במנחות פרק ר׳ ישמעאל לא משמע הכי עיין שם ס״ט ע״א ובתוס׳
ד״ה דבלע וכו׳. 269
וכל ימי הפסח צריך ללוש במים שלנו וכו׳ שם מ״ב ע״א. אות מו 269

המשמש ביום תשעים כאילו שופך דמים נדה ל״א ע״א. 245
אית דוכתא דנהגי לסלק הציצית מטלית המתים משום וכו׳ עיין תוס׳ ברכות
י״ח ע״א ד״ה למחר וכו׳ ותוס׳ ב״ב ע״ד ע״א ד״ה פסקי וכו׳. ותוס׳ ע״ז ס״ה
ע״ב ד״ה אבל וכו׳ ותוס׳ נדה ס״א ע״ב ד״ה אבל וכו׳. סי׳ רעה 246
ודרשינן פ״ב דשבת וכו׳ עיין שבת ל׳ ע״ב ובפירש״י ד״ה דאמר וכו׳ ושם קנ״א
ע״ב. ובנדה ס״א ע״ב. 246
ואמרינן נמי בע״ז וכו׳ בגד שאבד בו כלאים וכו׳ ס״ה ע״ב. 246
ר׳ נתן ור׳ הוו אזלי בבית הקברות א״ל חד לחבריה וכו׳ לפנינו בברכות איתא
ר׳ חייא ור׳ יוחנן וכו׳. 246
כלי קופסא חייבים בציצית ומודה שמואל וכו׳ מנחות מ״א ע״א. 246
רמי תכילתא סוכה י״א. מנחות מ״ג ע״א. 246
מת תופס ארבע אמות לק״ש ולתפילה עיין סוטה מ״ג ע״ב. ברכות י״ח ע״א
ושם ליתא ולתפלה ע״ש. 247
ולא אמרו אלא בקרובים ולא אמרו אלא ביום ראשון וכו׳ עיין ב״ב ק׳ ע״ב
וברשב״ם שם ד״ה משבעה וכו׳. סי׳ רפ 248
וסר מרזח סרוחים מרזח נעשה שר לסרוחים. מ״ק כ״ח ע״ב. ועיין כתובות ס״ט ע״ב. 248
ואין רשות להם לדבר עד שיפתח האבל תחילה עיין מ״ק שם. 248
ומברין את האבל סעודה הראשונה משל אחרים שם כ״ז ע״ב. 248
אל אמת דיין אמת שופט בצדק וכו׳ עיין ברכות מ״ו ע״ב. סי׳ רפא 248
אם אבלים מן המנין לכל דבר אם לאו וכו׳ עיין כתובות ח׳ ע״א ושם ע״ב.
ושם בתוס׳ ד״ה כי תניא וכו׳. 249

הילכות עירוב.

אבל צריך להודיעם בואו סמכו על עירוב שעשיתי לכם עירובין פ׳ ע״א. סי׳ רפג 249
ובלבד שיהא הבית ד׳ אמות על ד׳ אמות סוכה ג׳ ע״א ע״ש. 249
אם המבוי פחות מד׳ אמות וכו׳ עירובין י״ב ע״א. 249
ובכל דבר עושין עירוב חוץ ממים ומלח שם כ״ו ע״ב. 250
ובלבד שיהא העירוב גבוה מן הקרקע טפח עיין עירובין ע״ט ע״ב. 250
אם המבוי רחב עשר אמות ולא יותר צריך לחי וכו׳ שם י״א ע״ב ע״ש. 250
צריך להיות קומתו עשרה טפחים וכו׳ שם י״ד ע״ב. סי׳ רפג 250
מערבין להצירות בפת ומשתתפין למבוי ביין שם ע״א ע״ב ועיין כ״ו ע״ב. 250
רבא מערב אכולה מתא בעירובא חדא ע״ש כ״ו ע״א. ונ״ט ע״ב וגירסא אחרת שם. 251
צינור השופך לרשות הרבים מותר לצוק בו מים והן יורדין וכו׳ ע״ש פ״ח ע״א. 251
דין ע״ת. יו״ט שחל להיות ערב שבת לא יבשל בתחלה מיו״ט לשבת וכו׳
ביצה ט״ו ע״ב. סי׳ רפד 251
חול מכין לשבת ומכין ליו״ט ואין יו״ט מכין לשבת וכו׳ שם ב׳ ע״ב ועיין
תוס׳ ד״ה והיה וכו׳. 251
עושה תבשיל מעיו״ט וסומך עליו לשבת וכו׳ שם ט״ו ע״ב. 251
אמר רבא הלכתא כתנא דידן ואליבא דב״ה שם י״ז ע״ב וע׳ תוס׳ ד״ה אמר וכו׳. 251
אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל וכו׳ שם ט״ו ע״ב. 251
חנניא אומר משום ב״ש אין אופין אלא א״כ עירב בפת וכו׳ שם י״ז ע״ב. 251

וכל קריעה מעומד וכו׳ עיין כ׳ ע״ב. 239
ואם עמד בשעת יציאת נשמה על כל מתי ישראל וכו׳ עיין כ״ה ע״א. 239
על כל המתים מדהה מיטתו הרי זה משובח וכו׳ שם כ״ב ע״א ע״ש. 239
רצה ממעט בעסקי רצה אינו ממעט על אביו ועל אמו ממעט שם. 239
רצה מספר לאחר ל׳ יום וכו׳ ע״ש כ״ב ע״ב. 239
הא בארשייתא הא בפונדנא ולפנינו שם הא באריסותא הא בפורענותא. 236
ואפקריסתו אינה מעכבת אחר האיש ואחר האשה וכו׳ לפנינו שם ואפיקרסותו
ועיין בביאור אות י׳. 240
חכם שמת בית מדרשו בטל וכו׳ שם כ״ב ע״ב ע״ש. 240
אילו דברים שאבל אסור בהן וכו׳ שם כ״א ע״א. 240
מעשה ומת בנו של ר׳ יוסי בציפורי וכו׳ ובתו של רבי בבית שערים וכו׳ כן
הוא גירסת הרי״ף והרא״ש ובגמרא שלפנינו שם כ״א ע״א ליתא. 240
מת שאין לו מנחמים באים עשרה בני אדם וכו׳ שבת קנ״ב ע״א. 246
אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה שם כ״ד ע״א. 241
אבל אסור לשמש מיטתו בימי אבלו וכו׳ שם. 241
מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר או עושה מחיצה ואוכל ברכות י״ז
ע״ב מ״ק כ״ג ע״ב. 241
והמוליך עצמות מת או ס״ת ממקום למקום וכו׳ ברכות י״ח ע״א ע״ש. 241
אבל שבת ראשונה אל יצא מפתח ביתו וכו׳ מ״ק כ״ג ע״א ע״ש. 241
שלשים יום לנשואין מתה אשתו אסור לישא אחרת וכו׳ שם. 241
תכפוהו אביליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער וכו׳ שם י״ז ע״ב.
תענית י״ג ע״א. 241
הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו וכו׳ שבת קנ״א ע״ב ע״ש. 241
כל הפורשים מן הציבור אין מתעסקין עמהן לכל דבר וכו׳ ועיין בבאור אות ה׳. 241
כל המתקשה על המת יותר מדאי וכו׳ מע״ק כ״ז ע״ב. 241
שלשה דברים סח לי מלאך המות כשתכנס אצל החולה לבקרו וכו׳ עיין ברכות
נ״א ע״א. ועיין ב״ק ס׳ ע״ב. ובשבת י״ב ע״ב, ע״ז כ׳ ע״א. 242
הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום וכו׳ ברכות ס״ד
ע״א, מ״ק כ״ט ע״א. 242

מכאן ואילך ליקוטין מדברי רבינו שלמה והוראותיו ע״פ מעשה.

כמאן אזלא הא דאמר רב עמרם אמר רב אבל כיון שעמדו מנחמים וכו׳ מ״ק י״ט ע״ב. 242
כדאמרינן דכותאי ובני מדינה סרכי מילתא וכו׳ עיין פסחים נ״א ע״א. 243
אין קורעין לא מתוך השלל ולא מתוך המלל וכו׳ מע״ק כ״ו ע״ב ע״ש. 244
היה לבוש עשרה לבושים שם כ״ב ע״ב ע״ש. 244
ולמר ר׳ מדעולא וכו׳ ב״ק ל״ח ע״א וע״ב. 244
דאמרינן שלשה לבכי שבעה לאבילות וכו׳ מ״ק כ״ז ע״ב. סי׳ רעו 245
ניחוץ שלנו כביבוס שלהם תענית כ״ט ע״ב. וכן הוא בהיג גיהוץ בחית. 242
כל שלא שהא שלשים יום באדם עיין שבת קל״ה ע״ב. קל״ו ע״א. ובנדה
מ״ד ע״א. ובמ״ק כ״ד ע״ב. 245
עד סמוך לווסתה דמחלוקת היא במס׳ נדה ל״א ע״ב. וסוטה כ״ז ע״א. 245

אמר רב שישא ופריך ובתעניות למה לי הפסקה וכו׳ שם ל׳ ע״ב הכי הוה
גרים ג״כ במגילה כדאיתא בתענית י״ב ע״ב ע״ש. 233
שנתעטף הקב״ה כשליח ציבור והראה למשה וכו׳ עיין ר״ה י״ז ע״ב. סי׳ רעב 234
כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דין של שבעים שנה וכו׳ ברכות ל״א ע״ב. 234
מבטלין ת״ת להוציא את המת ולהכנסת כלה עיין כתובות י״ז ע״א. סי׳ רעד 234
ר״ה ויוה״כ כרגלים וכו׳ מו״ק י״ט ע״א. 235
מת ביו״ט ראשון יתעסקו בו עממים וכו׳ ביצה ו׳ ע״א. 235
הקובר את מתו שלשה ימים לפני הרגל בטלה ממנו גזירת שבעה וכו׳. 235
מנין לאבילות שהוא ז׳ שנא׳ והפכתי חגיכם לאבל מה חג וכו׳ עיין מע״ק כ׳ ע״א. 236
קרובה נוהגת שבעה ורחוקה יום אחד ואיזו היא קרובה וכו׳ מע״ק שם. עירובין
מ״ו ע״א ע״ש. 236
אמר רבה בר בר חנה כל מקום שאתה מוצא וכו׳ שם. ושם, ולפנינו רבה
בר בר חנה א״ר יוחנן וכו׳. 236
ולמרנו ממנו ג׳ דברים ע״ש מע״ק כ׳ ע״ב. 236
כל ל׳ יום לנישואין מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעבר עליו ג׳ רגלים
וכו׳ עיין מ״ק כ״ג ע״א. סי׳ רעה 238
כל האמור בפרשת כהנים (אין) כהנים מיטמאין להן וכו׳ שם כ׳ ע״ב ע״ש. 238
חולה שמת לו מת אין מודיעין לו וכו׳ שם כ״ו ע״ב איתא אין מודיעין אותו
שמת שמא וכו׳ וגירסתו הוא כגירסת הראב״ן ה׳ מע״ק דף פ״ד ע״א אין
מודיעין לו. וכן הוא גירסת התניא רבתי סי׳ ס״ד. 238
וקורע על חמיו ועל חמותו מפני אשתו מע״ק כ״ו ע״ב. 238
אמר רפרם בר פפא אבל לא יניח תינוק לתוך חיקו שלא ירגילנו לידי שחוק
ולפנינו שם איתא ואמר רב פפא תנא באבל רבתי אבל לא יניח תינוק
בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות ועיין בה״ג
ה׳ אבל סי׳ כ״א. 238
ת״ר אבל כל שבעה חייב בכסיית הראש וכו׳ לא נמצא ברייתא זו לפנינו בש״ס
רק הובאה בבה״ג ה׳ אבל. 239
האוכל בבית האבל אם לבו גס בו יברוהו וכו׳ מו״ק כ״ו ע״ב ולפנינו שם
איתא ההולך וכו׳. 239
רבא איתילד ליה מילתא על לגביה אבא בר מרות דהוא אבא בר מניומי וכו׳
לפנינו כ״ו ע״ב איתא איתרע ביה מלתא וכו׳ וגירסת המחבר הוא כגירסת
הבה״ג ה׳ אבל ע״ש. 239
ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט. שם כ״ו ע״ב. ועיין בתוס׳
כ״ז ע״א ד״ה אם וכו׳. 239
מאימתי כופין את המיטות משיצא מת מפתח ביתו וכו׳ שם כ״ז ע״א ע״ש. 239
אמר רב הונא אע״פ כן אינו יושב עליה וכו׳ ולפנינו שם אמר רבה בר הונא
אעפ״כ וכו׳ ע״ש. 239
מאי דרגש ערסא דגדייא שם מסיק מאי דרגש ערסא דצלא ועיין ערוך גד א׳.
וערך צלא. 239
ת״ר ישן ע״ג מיטה ע״ג כסא, ע״ג אבנים וגדולה מכולן ע״ג קרקע לא יצא
א״ר יוחנן שלא קיים כפיית המיטה. עיין בגמרא שלפנינו כ״ז ע״א והלשון
משונה, ועיין כ״א ע״א. 239

ותנו רבנן כל מצות הנוהגות באבל וכו' תענית ל' ע"א ע"ש איזה שינוים 227
ותינוקות של בית רבן אינן בטלין דברי ר"מ וכו' ולפנינו שם בדברי ר"מ ותינוקות
שב"ר בטלין וגירסת המחבר הוא כגירסת הבה"ג והרי"ף והרא"ש. 228
מקום שנהגו לעשות מלאכה בט"ב עושין. פסחים נ"ד ע"ב. תענית ל' ע"ב. 228
ר"ג אומר כל העושה מלאכה בט"ב וכו' ר"ע אומר וכו' חלופי גרסאות יש
כאן עיין תענית ל' ע"ב וברי"ף סוף תענית. וברמב"ן בתוה"א ענין אבילות
ישנה. וגירסת המחבר כגירסת בה"ג ע"ש. 228
משנכנס אב ממעטין בשמחה. תענית כ"ו ע"ב. 228
תשעה באב שחל להיות בשבת וכו' עירובין מ"א ע"ב. תענית כ"ט ע"ב. 228
חל להיות ערב שבת וכו' עירובין שם. 228
שכבר עשו תקנה כרב תחליפא וכו' עיין בביאור אות מ'. סי' רסז 228
יחיד שקיבל עליו תענית אפילו וכו' תענית י"א ע"ב. סי' רעא 230
ר"ע איקלע לגינזק וכו' עיין פירש"י דגרס מר עוקבא. ועיין ע"ז ל"ד ע"א. ר"ע
איקלע לגינזק וכו'. 230
אמר רב יחיד שקיבל עליו תענית אמר רבה בר שילא לימא הכי וכו'
תענית י"ב ע"ב. 230
עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר וכו' עיין בתענית י"ב ע"א עד
שיעלה עמוד השחר דברי רבי ר' אלעזר בר שמעון אומר ובכל הסוגיא
הנוסחא משונה מאשר הוא לפנינו. 231
אמר רב יהודה לוה אדם תעניתו ופורע וכו' תענית י"ב ע"ב ושם איתא רב
יהודה אמר רב וכו'. 231
ליטעום מר מידי וכו' תענית שם. 231
בעא מיניה אשיאן תנא דבי רב מרב מי ששרוי בתענית וכו' בברכות י"ד ע"א
איתא בעי מיניה אשיאן תנא דבי ר' אמי מר' אמי. 231
יפה תענית לחלום כאש בנעורת עיין תענית י"ב ע"ב ושם כאש לנעורת. 231
אדבריה רב יהודה לר' יצחק בריה ודרש יחיד שקיבל עליו תענית וכו'.
שם י"ג ע"ב. 222
רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא וכו' ברכות י"ז ע"א ע"ש. 232
שאין תפילתם חוזרת ריקם עיין ר"ה י"ז ע"ב. 232
גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו עיין ברכות ל"ב ע"ב. 232
ת"ר אדם שיש בו עבירה ואינו רוצה להזור בו ומתוודה וכו' לפנינו תענית
ט"ז ע"א הוא מימרא דרב אדא בר אהבה ע"ש. 232
זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון תענית ט"ז ע"ב וגירסתו כגירסא
הישנה ע"ש. 232
מעשה בר' אליעזר וכו' ואמר כ"ד רננות וכו' שם כ"ה ע"ב ושם איתא כ"ד
ברכות וכו' ע"ש וגירסת המחבר הוא כגירסת סרע"ג וגירסת בה"ג כ"ד רננות. 232
עמדו בתפילה מעבירין לפני התיבה זקן ורגיל וכו' שם ט"ו ע"א. 232
אע"פ שיש שם זקן אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל וכו' ולשנות במשנה
וכו' לפנינו שם ט"ז ע"א ליתא תיבת במשנה ע"ש. 232
ביתו ריקם מן העבירה וכו' שלא יצא עליו שם רע בילדותו תענית ט"ז ע"ב.
וגירסתו „עליו" כגירסת הערוך ערך פרק. 233
לכל מפסיקין לראשי חדשים וכו' מגילה כ"ט ע"א. 233

מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני וכו' שם י"ב ע"ב. 215
משל בתלמוד אנו אין לנו אלא שלש. סנהדרין ל"ח ע"ב. 215
אל תיקרי אדם אלא ארום ברכות ס"ב ע"ב. 216
קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני מגילה י"ב ע"ב. 216
שכשנסתלקה שכינה ממנה שם ט"ז ע"ב. 216
שבאו ג' מלאכי השרת אחד שמתח עליה חוט של חסד וכו' שם ט"ו ע"ב. 216
ווי מברא ווי מביתא שם ט"ז ע"א. 216
מקיש שיבה לקימה, מה קימה בחימה אף שיבה בחימה שם ט"ז ע"א. 216
ומה מעבדות לחירות אמרו שירה ממיתה לחיים לא כ"ש שם י"ד ע"א. 216
ליל המקודש לחג טעון שירה ערכין י' ע"ב. 216
כדאמר רבא פ"ק דמגילה קרייתה זו היא הלילה. ויש אומרים לפי שאין אומר הלל וכו' ע"ש י"ד ע"א. 218
וקורין בו ג' בפרשת ויבא עמלק וכו' שם ל' ע"ב. 218
בבמה מדליקין שם כ"ג ע"א. 218
ואמרינן בפ"ב דתענית לאסור של זה בזה י"ח ע"ב. ומגילה ה' ע"ב. 219
לעולם קורין בפרשת צו את אהרן קודם הפסח וכו' עזרא תיקן להם מגילה ל"א ע"ב. סי' רנו 221
שכך שנינו פ"ק דר"ה וכו' ר"ה ט"ז ומגילה שם. 221
והקורא קללות שבתורת כהנים וכו' לפי שאין אומרים ברכה וכו' מגילה ל"א ע"ב ועיין בביאור אות ט'. סי' רנז 221
לא קשיא הא בחנוכה ופורים לא בטלו הא בשאר יומא בטלו. ר"ה י"ט ע"ב. סי' רנח 222
שבניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה וכו' עיין שבת פ"ז ע"ב ובתוס' ד"ה ואותו יום וכו'. סי' רנט 222
חמשה דברים שאירעו לאבותינו בי"ז בתמוז וכו' תענית כ"ו ע"א. סי' רסא 223
והעמיד צלם בהיכל תענית שם כן הוא הגירסא במשנה שבמשניות. ובמשנה שבירושלמי, ולפנינו שם איתא והעמידו. 223
דרמינן קראי אהדדי כתיב מי כה' אלקינו בכל קראינו אליו וכו' ר"ה י"ח ע"א עיין שם. סי' רסב 223
ויש שקורין שובה בין ר"ה ליה"כ וכו' עיין תוס' מגילה ל"א ע"ב ד"ה ר"ח וכו'. 224
לא יאכל בשר ולא ישתה יין וכו' תענית כ"ו ע"ב. סי' רסד 225
אבל אוכל הוא שם ל' ע"א. 225
ומתקנין מתשעה באב למוצאי תשעה באב תוספתא סוף תענית. 226
אמרו עליו על ר' יהודה בר אילעי שהיה יושב בין תנור לכיריים וכו'. סי' רסד 226
כי אתא רב דימי אמר וכו' תני זעירא וכו', עיין תענית ל' ע"א, יומא ע"ח ע"ב. ועיין ברי"ף פרק יוה"כ ובר"ן שם גירסת הרי"ף. ויש נוסחאות משונות בזה, ולהמחבר היתה ג"כ נוסחא אחרת בהא דתענית וביומא ע"ש. 226
מנהג מבטל הלכה. ירושלמי ריש פרק השוכר את הפועלין. ועיין ירושלמי פ"ז דיבמות ה"ג. סי' רס"ה 226
וקורין כי תוליד בנים ובני בנים וכו' וישראל שהוא מפטיר וכו' סוף מגילה ובתענית כ"ט ע"א ליתא בן זכאי ע"ש. 227
אמר שמואל מעברתא ומינקתא מחייבין למיתב בתענית בט"ב עיין בבה"ג ה' תשעה באב ותענית ועיין בביאור אות ז'. 227

הקורא את המגילה למפרע לא יצא שם י"ז ע"א. 208
דאמר ר' הלבו א"ר יוחנן א"ר חמא בר גוריא אמר רב הלכה כדברי האומר
כולה לפנינו שם י"ט ע"א הגירסא אמר ר' חלבו אמר רב חמא בר גוריא
אמר רב הלכה וכו'. 298
הכל כשירין לקרות את המגילה חוץ מחשו"ק שם י"ט ע"ב. 208
קראה אחד קראוה שנים יצאו שם כ"א ע"א, וע"ב. 208
ומאן דקרי לה ומאן דשמע לה צריכו לכווני דעתייהו ר"ה כ"ט ע"א. 208
ומאן דעייל לבי כנישתא וכו' שם י"ח ע"ב. 208
כל היום כשר לקריאת מגילה וכו' שם כ' ע"ב. 208
עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו שם י"ז ע"א. ועיין י"ט ע"א תוס'
ד"ה על הספר וכו'. 209
קראה תרגום וכו' שם י"ח ע"א. 209
מגילה נקראת ספר ונקראת איגרת וכו' שם י"ט ע"א. 209
שיור התפר הלכה למשה מסיני שם י"ט ע"ב. 209
דאמר רב יהודה אמר שמואל כהנים מעבודתם שם ג' ע"א איתא דאמר רב
יהודה אמר רב כהנים בעבודתם וכו'. סי' רמד 209
וכשהוא קורא ואת פרשנדתא ואת דלפון וכו' שם ט"ז ע"ב. 210
תני רב יוסף שמחה ומשתה ויו"ט שמהה שאסור בהספד וכו' שם ה' ע"ב. 210
רבה בריה דרבא אמר הספר ותענית קבילו עליהו וכו' שם ובה"ג גרים רבא
בריה דרבה. 210
וסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו מגילה ז' ע"ב. 210
דרב חזיה להחוא גברא דזרע כיתנא בפורייא וכו' שם ה' ע"ב. 210
ומנא לן דמנהג מילתא היא אמר רב שמן בר אבא א"ר יוחנן אמר קרא שמע בני וגו'.
פסחים נ' ע"ב ועיין שאילתות פ' ויקהל ושם הגירסא אמר רבא בר אבא וכו'. 210
לא תתגודדו לא תעשו מצות אגודות אגודות. יבמות י"ג ע"ב. סי' רמה 211
הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא ולא אמרן וכו' מגילה י"ט ע"ב. 212
כל השירות כולן נכתבות אריח ע"ג לבינה. שם ט"ז ע"ב. סי' רמו 212
מהיכן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו שם י"ט ע"א. 212
וחייב אדם לאכול סעודת פורים ביום שם ז' ע"ב. סי' רמז 212
ובלבד שתהא תפורה בגידין וכו' שם י"ט ע"א. 212
וצריך לומר עשרת בני המן בנשימה אחת שם ט"ז ע"ב. 213
ואם קורא ומתנמנם כגון שקורין אותו ועונה וכו' שם י"ח ע"ב. 213
ויו דויזתא גדולה לפנינו מגילה ט"ז ע"א איתא ויו דויזתא צריך למימתחא
בתקיפא כמורדיא דלברות וכו' והמחבר נראה דלא הוה גרים הכי. וכגירסת
הרי"ף שם סוף פ"ק ועיין בביאור אות מ'. 213
מקום שנהגו לברך יברך. שלא לברך לא יברך שם כ"א ע"א. 214
איש זה המן מגילה י"ב ע"א. סי' רמט 215
דדריש האי קרא על מרדכי והמן שם י' ע"ב. 215
מנין למרדכי מן התורה עיין חולין קל"ט ע"ב. 215
שלא עשו אלא לפנים מגילה י"ב ע"א. 215
בכור שטן. יבמות ט"ז ע"א. 215
זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה מגילה ז' ע"א. 215

ומדליקין מנר לנר שם — ואפילו נשים חיובות בנר חנוכה וכו' שם כ"ג ע"א. 200
משום בזויי מצוה עיין שבת כ"ב ע"א ועיין תוס' שם ד"ה סוכה. 200
אכסנאי שם כ"ג ע"א. — חצר שיש לה שני פתחים שם. סי' רלז 200
אמר רב הונא הזהיר בנר הויין ליה בנים ת"ח. הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה
וכו' לפנינו כ"ג ע"ב הרגיל בנר הזהיר במזוזה וכו'. 200
כל דבר שאינו יודע בו שהוא מותר וטעה בו באיסור נשאל ומתירין לו וכו'
עיין ירושלמי פ"ד דפסחים ה"א. וירושלמי תענית פ"א ה"ו. ותוס' פסחים נ"א
ע"א ד"ה אי אתה וכו' 200
ומצאתי בשם רבינו יצחק ב"ר יהודה שאמר משום רבינו יעקב בר' יקר וכו'
מובא ברש"י. שבת כ"ג ע"א וז"ל ומצאתי בשם רבינו יצחק בר' יהודה שאמר
משם רבינו יעקב. 201
דרב אומר אין מדליקין מנר לנר שם כ"ב ע"א. 201
ומזכירין על הניסים במוסף של שבת ובמוסף של ר"ח שבת שם כ"ד ע"ב. סי' רלח 201
דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק י"ח ימים יחיד גומר בהם את ההלל
ערוכין יו"ד ע"א. 202
וקורין בנשיאים שלשה וכו' מגילה ל' ע"ב. 202
ור"ח טבת שחל להיות בחול וכו' מגילה כ"ט ע"ב. סי' רלט 203
ר"ה אדר שחל להיות בשבת קורין פ' שקלים שם כ"ט ע"ב, ל' ע"א. סי' רמ 203
ומפטיר ביחזקאל בן אדם בית ישראל וגו' שם ל' ע"א. 204
וסימנך זכרו וכו' עיין רש"י שם ל' ע"ב. 204
שקלים ובכורים אין נוהגין אלא לפני הבית וכו' משנה סוף מסכת כלאים. 205
הקדיש והעריך והחרים וכו' מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח יומא ס"ו ע"א.
שקלים י"ג ע"ב בכורות נ"ג ע"א. 205
זכור אשר עשה וגו' יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב וכו'
מגילה י"ח ע"א. 206
שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום פסחים ו' ע"א מגילה כ"ט ע"ב. 206
בדין הוא שתקדום פ' החדש לפרה אדומה וכו' עיין ירושלמי מגילה פ' בני
העיר ה"ה והובא ברש"י מגילה כ"ט ע"א. 206
ובנבלתם לא תגעו ברגל וכו' ר"ה ט"ז ע"ב. ובספרא פ' שמיני 206
דאמר רב ששת כתפילה מה תפילה בהוראה וכו' שבת כ"ד ע"א. סי' רמב 207
חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום וכו' מגילה ד' ע"א. 207
נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס שם ועיין בתוס' ד"ה נשים
וכו' ובסי' רל"ו. 207
המבקש לצאת לדרך ורוצה לקרות המגילה בי"א וכו' מגילה בזמנה וכו' עיין
בגמרא שם ה' ע"א. ותוס' ד"ה הוה וכו' ובביאורי אות ה'. רמג 207
מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה וכ' ט"ז ע"ב. ותוס' מנחות ל"ב ע"ב
ד"ה הא וכו' 208
קראה סירוגין ומתנמנם יצא שם י"ז ע"א. 208
ר' מונא בשם ר' יהודה אמר בסירוגין אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר
לראש שם י"ח ע"ב ועיין בתוס' ד"ה נקוט וכו'. 208
שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. עירובין מ"ז ע"ב. ועיין תוס' שבת קמ"ה
ע"א ד"ה ור' יוחנן. 208

דהא יצחק אבינו תיקן תפילת המנחה שנא' ויצא וכו' ברכות כ"ו ע"ב. 152
כדאמרינן פ"ר עקיבא מכדי בין מר ובין מר תורה בשבת ניתנה עיין שבת פ"ו
ע"ב ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל וכו' גירסא אחרת. סי' קסב 155
והכי אמרינן בפ"ק דע"ז איפוך וכו' ע"ש ד' ע"ב. סי' קסג 155
כדאמר פ"ב דחגיגה ברוך עיין חגיגה י"ג ע"ב. 155
בירח שנולדו בו איתני עולם. ר"ה י"א ע"א. סי' קסה 157
ולא כההיא דרשה דשבת דאמר תמה זכות אבות. שבת נ"ה ע"א. ועיין בתוס'
ד"ה ושמואל. 157
כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם וכו' מגילה ל"א ע"א. סי' רא 182
עם שמונה לנסיכות ע' סוכה נ"א ע"ב ומאן נינהו שמונה אדם נסיכי וכו'. סי' רכה 191
דתני ר' אושעיא ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ר"ח וכו' ואומר מעין המאורע
בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו וכו' שבת כ"ד ע"א. סי' רכו 191
א"ר תנחום א"ר יוסי טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה וכו' לפנינו ברכות כ"ט
ע"ב הגירסא א"ר תנחום א"ר אסי טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה וכו'
עיין בביאור אות ג'. 191
שאין ב"ד מקדשין החדש אלא ביום ברכות ל' ע"ב ושם איתא את החדש וכו'. 192
נהגו העם לברך בר"ח לקרוא את ההלל וכו' עיין בביאור אות י'. סי' רכז 192
טעה ולא הזכיר של ר"ח בתפילה חוזר. בברכות המזון אינו חוזר וכו'
ברכות מ"ט ע"ב. סי' רכט 164
ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל ולאות ברית וכו' לפנינו שם מ"ט
ע"א איתא באהבה לאות ולברית. סי' רל 195
ומיכן תשובה על פירש"י בפסחים מה שביעי רשות וכו' עיין פסחים ק"ב ע"א.
ותוס' סוכה כ"ז ע"א ד"ה אי בעי וכו'. 195
ואילו ימים שגומרין בהן את ההלל וכו' ערכין יו"ד ע"א — מפני שחולקין
בקורבנותיהן שם ע"ב. סי' רלא 196
מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט וכו' סוכה ל"ה ע"א ופסחים קי"ט ע"ב. 196
כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתם פסחים ז' ע"א. 196
לא עברתי מלברך ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו עיין ברכות מ'
ע"ב ונדרים נ"ה ע"ב. 196
ר"ה שחל להיות בשבת המפטיר בנביא בשבת אין צריך להזכיר של ר"ח וכו'
שבת כ"ד ע"א ועיין בתוס' שם כ"ד ע"ב ד"ה ולית הלכתא וכו'. סי' רלג 198
דר' יצחק אקלע לבי ריש גלותא סבר לארכורי בבונה ירושלים אמר ליה
רב ששת וכו' עיין שבת כ"ד ע"א ושם איתא רב הונא בר יהודה איקלע
לבי רבא סבר וכו' וגירסת ה"ג ה' חנוכה רב הונא בריה דרב יהושע
איקלע לבי ריש גלותא סבר וכו'. סי' רלה 199
המדליק נר חנוכה חייב לברך וכו' שבת כ"ג ע"א. 199
ור' ירמיה בר אבא דידיה אמר וכו' ולפנינו שם ורב ירמיה אמר הרואה ע"ש. 199
רב נחמן בר יצחק אמר שאל אביך ויגדך וכו' וכן הוא בסוכה מ"ו ע"א ולפנינו
איתא רב נחמיה. סי' רלו 199
משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק שבת כ"א ע"ב. 199
מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד שם. 199
כבתה אין זקוק לה וכו' שם. 199

בהרבה כלים וכו׳ עיין שבת קמ״ג ע״ב וברש״י ד״ה חבית וכו׳ ושם קי״ז
141 ע״ב תוס׳ ד״ה הא דתניא וכו׳.
141 קנה הלול מותר לקבוע בחבית וכו׳ קמ״ו ע״ב גובתא רב אסר ושמואל שרי וכו׳ ע״ש.
141 ואסור לשטוח בשבת בגדים אפילו לייבש שם. אות נ.
141 ואסור להניח על כתיפו שולי טליתו וכו׳ שם קמ״ז ע״א. אות נא
ומותר ללבוש סרבלו בלא לולאות ולצאת ברשות הרבים וכו׳ עיין
142 שבת קל״ט ע״ב. אות נב
כמו טלית שאינה מצוייצת כהלכתה דהיוצא בה הייב חטאת שם היוצא בטלית
142 שאינה מצוייצת וכו׳.
אמר שמואל אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל ולפנינו ברכות מ״ט ע״ב
142 אמר שמואל לעולם אל יוציא וכו׳. סי׳ קנה
אמר רב ואיתמא ריב״ל אפילו יחיד המתפלל בע״ש צריך לומר ויכולו אל
142 תיקרי ויכולו אלא ויכלו שבת קי״ט ע״ב ע״ש הגירסא משונה.
143 ועמדו שני האנשים בעדים הכתוב מדבר. שבועות ל׳ ע״א.
כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת מלוין אותו וכו׳
143 שבת קי״ט ע״ב ע״ש. סי׳ קנו
דאין מגביהין תרומות ומעשרות ביו״ט גזירה משום מקח וממכר. עיין ביצה ל״ז
144 ע״א ובביאור אות ג׳.
אמר ר׳ יוסי בר״א שצריך שתי סעודות לעירוב בתחילת עירוב. עירובין פ׳ ע״ב
144 ע״ש. — הלכה כדברי המיקל בעירוב שם מ״ו ע״א.
144 לפי שאין שורפין קדשים ביו״ט שבת כ״ג ע״ב.
144 עיטרן פסולתה דזיפתא שם כ״ד ע״ב.
כל היוצא מן העץ פירש הקונטרס כגון קנבוס וצמר גפן וכו׳ עיין לקמן סי׳ י״ט
145 בה׳ שבת. סי׳ קנז
146 תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם וכו׳ סוף מס׳ ברכות
146 לאפוקי אורחים ידי חובתן וכו׳ פסחים ק״א ע״א.
146 בתי כניסיות אין אוכלין ואין שותין בהן מגילה כ״ח ע״א.
146 אותן שאוכלין בהן נעשין על תנאי שם כ״ח ע״ב.
146 ואם לא נתכוין להשמיע ושומע לשמוע לא יצא ר״ה כ״ה ע״ב.
כי הוא יום תחילה למקראי קודש וכו׳ כן הוא גם נוסח רש״י בכתובות ז׳ ע״ב.
ד״ה מידי דהוי וכו׳ והרמב״ן דברים ה׳ ט״ו כתב ואנו אומרים בקדוש היום
146 כי יום זה תחלה וכו׳.
148 ואילו פינו וכו׳ בברכות נ״ט ע״ב הגירסא אלו פינו בלא וי״ו סי׳ קסא
149 רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן ע״ז נ״ה ע״א כצ״ל.
הלב מבין והכליות יועצות. ברכות ס״א ע״א איתא כליות יועצות לב מבין לשון
150 מהתך. ועיין בר״ס.
150 זה יום הלידה שנשבעים לבוראם וכו׳ נדה ל׳ ע״ב ע״ש.
150 מלח נרמא גרמא ביצה י״א ע״ב.
151 בהגפת תריסין לשון המשנה סוטה מ״ב ע״א (כצ״ל).
שמלך בשר ודם אם יכול להציל בים וכו׳ כעין זה בירושלמי ברכות פ״ט ה״א.
151 וירושלמי ע״ז פ״ג ה״א.

וצריך לבצוע על שתי ככרות שלימות בליל שבת וכו׳ שבת קי״ז ע״ב וברכות
ליט ע״ב. אות מד 138
המבשל בשוגג יאכל תרומות פ״ב משנה ג׳ ובש״ס בכמה מקומות ועיין בביאור
אות ק״ח. אות מה 138
כדתנן במס׳ מכשירין פ״ב משנה ה׳. שבת קנ״א ע״א ע״ש. 138
ספק מוכן אסור ביצה כ״ד ע״א. 138
כדמוכח בירושלמי ומפרק שואל שבת קנ״א ע״א ועיין רש״י שם ד״ה רוחץ וכו׳
ולשון זה נראה לי עיקר וכו׳. 138
מרחיץ המרחצת בשבת רב יהודה אומר אם יש בה רשות מותר וכו׳ שם קנ״א
ע״א. ועיין בתוס׳ ד״ה דיקא וכו׳. 138
כדברי הג׳ ורב יהודאי גאון שלא ירויח במעשה יו״ט כן הוא בספר התרומה סי׳
ר״נ ועיין רש״י ותוס׳ עירובין ל״ט ע״ב. 138
אע״ג דשתי קדושות הן כארבעה זקנים וכו׳ עירובין ל״ח ע״ב, וביצה ד׳ ע״א. 139
עבד גוי או שפחה השואבים מים בשבת בשביל ישראל מבור שהוא ברה״ה וכו׳
מתיר ר״ת לשתות וכו׳ שבת קכ״ב ע״ב. ועיין בתוס׳ שם ד״ה משקה וכו׳. 139
כדאמרינן ריש משילין. טעות המעתיק הוא וצ״ל ריש ביצה והוא ד׳ ע״ב. אות מו 140
כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל נמי שרי לטלטולי וכו׳ עיין שבת קכ״ב
ע״ב. קכ״ג ע״ב. אות מז 140
הלכה כר״ש וכו׳ בר מנר שהדליקו באותה שבת וכו׳ שם קנ״ז ע״א. אות מח 140
וסכין שמיוחד לשחיטה. שם קכ״ג ע״ב. וכפירש התוס׳ ד״ה וסכינא וכו׳ 140
דג מלוח מותר לטלטל אפילו לא בישלו שם קכ״ח ע״א. 140
מעות שעל הכר ינער הכר ויפלו מאיליהן וכו׳ שם קמ״ב ע״ב. 140
טומנין בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן וכו׳ שם מ״ט ע״א. 140
נוטל אדם בנו והאבן בידו וכו׳ קמ״א ע״ב ע״ש. — ואם דינר בידו אסור
שם קמ״ב ע״א. 141
מסננין יין דרך סודר לתוך הכלי ובלבד שלא יעשה גומא בסודר וכו׳
שם קל״ט ע״ב. אות מט 141
ובין הגיתות שבולן עכורין כצ״ל כן הוא בספר התרומה סי׳ רנ״ד שם. 141
כובע של לבד מותר לצאת בו ברה״ר וכו׳ עיין שבת קל״ח ע״ב. ובעירובין ק״ב ע״ב. 141
ואסור לגרוף האבוס שבת ק״מ ע״ב ועיין בביאור אות נ׳. 141
ולשפוך מים על הארץ להרביץ העפר שרי וכו׳ אבל לכבד את הבית אסור
אע״פ שהלכות גדולות מתיר שבת צ״ה ע״א. ועיין בתוס׳ ד״ה המכבד וכו׳
ובתוס׳ ד״ה והאידנא וכו׳. 141
ואסור ליקח מספוא או מאכל אחר לפני בהמה זו ולתת לפני בהמה אחרת
וכו׳ עיין שבת ק״מ ע״ב. 141
הקש שעל המיטה לא ינענענו בידיו אא״כ ראוי למאכל לבהמה וכו׳ שם
קמ״א ע״א ע״ש. 141
טיט שעל רגלו לא יקנחנו בכותל של אבנים וכו׳ כן הוא בספר התרומה
סי׳ רנ״ד. שבת קמ״א ע״א. 141
לא יצא קטן במנעל גדול שם קמ״א ע״ב. ולא תצא אשה במנעל בשבת וכו׳ שם. 141
שומטין מנעל מעל האימום שם. — וחבית שמטפטף מציל שלש סעודות

וצנון אסור למלוח כדי לשהות בתוך המלח יותר מחתיכה אחת שם. 134
ויין בתוך העיין אסור שם ק"ח ע"ב. 134
ורוק טפל אסר שם ופירש"י שלא טעם כלום משניער משנתו. 134
ומי שנינפה ידו או רגלי צומתה ביין בשבת שם ק"ט ע"א. 134
ומי שיש לו חולי בשניו לא ינמע הומיץ לרפואה שם קי"א ע"א. 134
כל האוכלין אוכל בשבת לצורך רפואה וכו' אם רגילות בחול לאוכלן וכו'.
שם ק"ט ע"ב. 134
החושש במתניו לא יסוך חומיץ ויין אבל סך הוא שמן. וורד כי אם בני
המלכים וכו' פירש ושמן וורד מותר רק לבני מלכים כן נראה כוונת
המחבר. ובעל התרומה כתב בסי' רמ"ב וזה לשונו וסך שמן על גבי מכתו
אפילו שמן ורד באתרא דשכיה שמן ורד וכו' עיין שם קי"א ע"א. 134
ואסור ליתן תוך המכה מים חמין אבל נותן וכו' שם קל"ד ע"ב. 134
ולא כתיתין יבישין וכו' שם. 134
קשר אם הוא של קיימא אסור מן התורה וכו' שבת קי"ב ע"א עיין שם בביאורי
אות ע"ט. אות לח 134
הבל שתלוי בצואר פרה או סוס מותר לקושרן באבוס קי"ג ע"א. אות לט 135
קושרין דלי בפסיקיא שם ועיין תוס' עירובין צ"ז ע"ב ד"ה אביי אמר וכו'. 135
כרבנן דשרי עניבא שבת קי"א ע"ב, קי"ג ע"א. 135
אף על גב דלכאורה סתם מתניתין כר' יהודה עירובין צ"ה ע"א. 135
פגע באמת המים וכו' שבת קי"ג ע"ב. 135
כדאמרינן פרק בתרא דיומא עיין שם ע"ז ע"ב. 135
ונדה שטובלת בבגדיה וכו' ביצה י"ח ע"א. 135
ואם יש טינוף וכו' כדאמרינן וכו' זבחים צ"ד ע"ב, שבת קמ"ב ע"ב. אות מ 135
האי אודרא דשיטא אסור להדוקה קמ"א ע"א ולפנינו לא ליהדוק אינש אודרא
בפומא דשישא. 136
ומסובריא דנוייתא שבת קי"א ע"א לפנינו מסוכרייסא וגירסתו כגירסת הערוך
ערך סבר ה'. 136
נותן אדם יין צלול או מים צלולים לתוך המשמרת וכו' שבת קל"ט ע"ב. —
גבי פרוונקא וכו' שם מ"ח ע"א. קל"ט ע"ב. 136
לא אמרו ככר או תינוק שבת קמ"ב ע"ב. אות מא 136
נר שעל השולחן וכו' שם ק"כ ע"ב. אות מב 137
אמר רב יהודה אמר שמואל פותח דלת כנגד המדורה וכו' שם ולפנינו איתא
אמר רב יהודה פותח אדם דלת כנגד מדורה, וכגירסת המחבר היא גירסת
ספר התרומה בארוכות סי' רמ"ו, וגי' הראב"ן סי' שס"ג והאו"ז ה' ע"ש סי' ל"ה. 137
אמר אביי מותר לומר לפני גוים כל המכבה אינו מפסיד לפנינו קכ"א ע"א
איתא א"ר אמי וכן הוא בספר התרומה ובראב"ן שם ובבה"ג ה' שבת פט"ז. 137
אבל בשאר איסורי שבת אסור לומר כן כדאיתא פרק המדיר כתובות ע' ע"ב ע"ש. 137
אמר רב ואיתימא ריב"ל יחיד מתפלל ויכולו באתה קדשת כן הוא הגירסא בבה"ג
ובריי"ף ובראי"ש ולפנינו שבת קי"ט ע"ב הגירסא אמר רבא ואיתימא ריב"ל אפי'
יחיד המתפלל בע"ש צריך לומר ויכולו. ועיין שאילתות בראשית א', ותוס'
פסחים ק"ו ע"א ד"ה זוכרהו וכו'. אות מג 137

חמור אסור לצאת בפרומביא שבת נ״ב ע״א. — ארבע בהמות יוצאות באפסר שם. 130
כדעבד רב הונא, שם אמר רב יוסף הוינא להו לעיגלי דבי רב הונא וכו׳. 130
ובלבד שלא יצא החבל חוץ לידו טפח שם נ״ד ע״א איתא ובלבד שלא יצא
חבל מתחת ידו טפח. 130
ולא הפרה בעור הקופר וכו׳ שם נ״ד ע״ב ולא פרה בעור הקופר. 130
המרא אפילו בהקופת תמוז קריר ליה שם נ״ג ע״א קרירה לה. וכגי׳ המחבר הוא בר״ס. 130
בהמה שאהוה דם אין מעמידן אותה במים, שם נ״ג ע״ב. 130
שני בהמות קשורים יחד דמיחזי כמאן דאזיל לחנגא נ״ד ע״א. 130
סכין ומפרכין לאדם לפנינו שם נ״ג ע״ב איתא ומפרכסין וגירסתו כגירסת ערוך
ערך פרך. אות ל 130
אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד וכן הוא באות כ״ז. 131
אע״ג דסיכה כשתיה וכו׳ שם פ״ו ע״א. 131
וזר אסור לסוך שמן תרומה מלא יהללו וכו׳ עיין נדה ל״ב ע״א. 131
דהא ביוה״כ שנינו מי שיש לו הטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש יומא
ע״ז ע״ב. ועיין תוס׳ שם ע״ז ע״א ד״ה דתנן וכו׳. 131
ופ׳ אמרו לו אמרינן כהן שסך שמן של תרומה בן בתו ישראל מתעגל בו
ואינו חושש צ״ל ובפ׳ א׳ דכריתות אמרינן כהן שסך וכו׳ והוא ז׳ ע״א ע״ש. 131
דלהזהיר גדולים על הקטנים אינו אסור אלא דוקא כי ספו להו בידים יבמות קי״ד ע״א. 131
ומפרכין לאדם וכו׳ עיין שבת נ״ג ע״ב. 131
כדאמרינן פ״ק דכתובות גבי מתניתין דהמפים מורסא להוציא לחה פטור ומפרש
אע״ג דאיתרבי דם כתובות ו׳ ע״ב עדיות פרק ב׳ משנה ה׳. 131
אשה אינה יוצאה בשבת בחוטין של צמר וכו׳ עיין שבת נ״ז ע״א כל הענין
ובפירש״י ד״ה הא נמי אריג הוא וכו׳. אות לא 131
דהיינו עיר של זהב והיינו עטרות כלות דאסרו אף בחול לכלות דווקא עיין
סוטה מ״ט ע״ב, ובתוס׳ שבת נ״ט ע״א ד״ה ולא בעיר וכו׳, ותוס׳ גיטין ז׳
ע״א ד״ה ועטרות וכו׳. אות לב 131
וכבול ופאה נכרית יוצאין בחצר וכו׳ עיין שבת ס״ד ע״ב. 131
אבל נזמי האוזן פרש״י דמותרין שם נ״ט ע״ב ד״ה נזמי האף וכו׳. 131
ונושקא של כסף או של זהב דהוא כוליאר דהיינו מכבנתא שם ס״ב ע״א עיין
רש״י ד״ה מכבנתא ובערוך ערך ככליאר, וערך מכבנתא. 132
וכן איתא בירושלמי על ר״ג וכו׳ הוא בירושלמי פ״ו דשבת ה״א 132
קמיע לא יקשרנו בשיר וטבעת שבת ס״א ע״ב. והילופיהן באיש שם ס״ב ע״א. 132
כמו בירית שם ס״ג ע״ב. — ויוצאה אשה במוך וכו׳ שם ס״ד ע״ב. 132
כדפרישית פרק קמא דאצולי מטינוף אסור עיין שם י״א ע״ב ותוס׳ ד״ה כל
אצולי וכו׳ ותוס׳ ס״ד ע״ב ד״ה ובמוך וכו׳. 132
ואדם שיש לו ריח הפה מותר לתת פילפול בפיו שם ס״ה ע״א. אות לג 133
תרי המייני קאמרת וכו׳ שם נ״ט ע״ב ועי׳ בפירש״י ובתו׳ ד״ה תרי המייני וכו׳. אות לד 133
ומותר לצאת בקמיע בשבת אם הוא מומחא וכו׳ שם ס״א ע״א, וס״ב ע״א. אות לה 133
ומותר לצאת באבן תקומה בשבת שלא תפיל שם ס״ו ע״ב. 133
אדם שהוא היגר או כווצו גידי שוקיו מותר ללכת בשבת במקל וכו׳ שם ס״ה
ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה הקיטע. אות לו 133
מותר לתת בשבת מלה על נתהי עוף וכו׳ ואפילו לר׳ יוסי וכו׳ ק״ח ע״ב. אות לז 133

וערב שבת עם חשכה צריך למשמש בבגדיו כדתני הנניה שבת י״ב ע״א. אות ד 222
לסינר שתקון עזרא. וסינר דפ׳ המצניע דשרי. עי׳ ב״ק פ״ב ע״א שבת צ״ב ע״ב. אות ה 123
ורבא מקטע להו שבת י״ב ע״א ולפנינו רבה מקטע לה. אות ו 123
אלא א״כ קורא אחר עמו ובמקום אחד אבל וכו׳ שבת י״ב ע״ב. אות ז 123
שאסר לתת מים בסובין בשבת כר׳ דאסר שבת קנ״ה ע״ב אין נותנין מים
למורסן דברי רבי. וסתם מתניתין רבי דאין שורין דיו וסמנין שם י״ז ע״ב
י״ח ע״א. אות ח 123
ואמר ר׳ יהודה מנערן בכלי שם קנ״ו ע״א ושם איתא אמר רב יהודה מנערו לכלי. 123
משום דמשמעת קול. כרבה שבת י״ח ע״א משום דמשמעת קול. אות ט 124
לא ישאילנו אלא כדי שיגיע לביתו קודם השבת עיין שם י״ח ע״ב. 124
לא ישכיר כליו מערב שבת וברביעי ובחמישי מותר שם י״ט ע״א. 124
עורות לעבדן וכלים לכובס נכרי ב״ה מתירין עם השמש ע״ש י״ז ע״ב. אות י 124
כדאיתא פ׳ ד׳ מחוסרי כפרה וכו׳ כריתות ט׳ ע״א, ועיין בתוס׳ שם ד״ה גר
תושב וכו׳. 124
ואין משלחין אגרות ביד גוי מע״ש עיין שבת י״ט ע״א. 124
אם הדליק הנר או עשה האש בשביל ישראל תנן בפרק כל כתבי לא ישתמש
ישראל לאורו שבת קכ״ב ע״א. אות יא 124
כר׳ ישמעאל דאמר במסכת עדיות יגמור וכו׳ וגם יאכל וישתה עדיות פרק ב׳
משנה ו׳ והובא שבת י״ט ע״א. אות יד 125
מותר לצלות סמוך לחשיכה שפוד של בשר וכו׳ עיין שבת י״ח ע״ב. אות טו 125
דנראה כשט ונזרינן שמא יעשה חבית של שייטין וכו׳ הובא בתוס׳ עירובין
מ״ג ע״א ד״ה הלכה וכו׳. אות טז 126
אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת וכו׳ י״ט ע״א. 126
אבל בקרון אסור לילך וכו׳ והוה ליה צדדין איסורין שבת קנ״ד ע״ב ע״ש. 126
מי שהחשיך לו בדרך ויש עליו כיס או חבילה יתננה לנכרי וכו׳ שם קנ״ג ע״א. אות יז 126
ואסור ליתן עצים באש אא״כ יכול להיות נאחז האיש וכו׳ אבל בפחמים מותר
שבת י״ט ע״ב, ושם כ׳ ע״א. אות יח 126
כל היכא דשקיל פירא הדר מפיק נווזא בורא פרי העץ ברכות מ׳ ע״א. אות יט 127
דהלכה כשמואל דאמר מדליקין מנר לנר שבת כ״ב ע״א. אות כב 127
דהא אין שוקלין דנרי זהב כנגד מעשר שני. 127
דהלכה כחנניה דאמר כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותה וכו׳
שבת כ׳ ע״א. אות כג 127
ואפילו תבשיל שמשביה להשהות הרבה על האש שם ל״ז ע״ב. 127
ולא דמי למבשל בשבת בשוגג דהתם ליכא לאיערומי שם ל״ח ע״א. 127
נתגלה פירש משתחשך מותר לכסותו. ותניא נוטל את הסדינין ומניח את
הגלופקרין וכו׳ שם נ״א ע״א. אות כד 128
מרחץ שפקקו נקביו מע״ש וכו׳ עיין שבת מ׳ ע״א. אות כו 129
לא יחם חמין לרגליו וב״ה מתירין שם ל״ט ע״ב. 129
אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד אבל נותן לתוך הכוס עיין הלשון
שם נ״א ע״ב. אות כז 129
פרה אסורה לצאת בשבת בחבל שבצוארה שם נ״ד ע״ב. אות כט 129
דהלכה כרב באיסורי לגבי שמואל, בכורות מ״ט ע״ב, נדה כ״ד ע״ב. 130

כי מטא לאבדולי קם שמעיה ואדליק אבוקא משרגא פסחים ק"ג ע"ב. סי' קמט 115

דאמר רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר וכו' שם, ושם ח' ע"א. 115

וא"ר יוחנן נהגו העם כב"ה ואליבא דר' יהודה שם ק"ג ע"א. 115

אין מחזירין על האור כשם שמחזירין על המצות ברכות נ"ג ע"ב ושם איתא כדרך שמחזירין על המצות. סי' קנא 118

זימנא חדא איקלע אמימר לאתרין וכו' ובת טוות פסחים ק"ז ע"א. סי' קנב 118

אין מקדשין אלא על היין שם ק"ז ע"א. 118

זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין שם ק"ו ע"א. 118

הנוטל ידיו לא יקדש שם ק"ו ע"ב. 118

זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב, שם. 118

שלשה מנוחלי העה"ב אלו הן הדר בא"י וכו' פסחים קי"ג ע"א. 110

שמע מינה חמר מדינה הוא שם ק"ז ע"א. 119

דאמר רב תחליפא בר אמי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס. ברכות כ"ז ע"ב כן היתה גירסתו וכן גירסת הבה"ג ה' קידוש והבדלה בשנוי קטן רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל. ולפנינו הגירסא רב יהודה אמר שמואל וכו'. 118

מי שלא הבדיל במצ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה פסחים ק"ז ע"א. סי' קנג 119

כי הא דיתיב ר' זירא קמיה דרב אסי ואמרי לה רב אסי קמיה דר' יוחנן שם ק"ו ע"א. 119

אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות הואיל ותהילת בריתו הוא פסחים נ"ג ע"ב. 120

מברכין על האור בין במוצ"ש בין במוציוה"כ וכן עמא דבר שם נ"ד ע"א. 120

עששית שהיתה דולקת והולכת בשבת וכו' ברכות נ"ג ע"א. 120

תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו ותני חדא אין מברכין עליו וכו' פסחים נ"ד ע"א. 120

ומוקמינן לה בברכות בדאיכא אדם חשוב ברכות נ"ג ע"א. סי' קנה 120

והא לך סדר הלכות שבת כאשר פירש ר' ברוך ב"ר יצחק בספר התרומה בדרך קצרה.

ארבע רשויות לשבת רשות היחיד, ורה"ר, כרמלית ומקום פטור שבת ו' ע"א. 121

או אין שולטין בה ס' רבוא דומיא דדגלי מדבר עיין עירובין ו' ע"ב ובפירש רש"י שם ושם נ"ט ע"א. 121

כרמלית עיין רש"י שבת ג' ע"ב, וערוך ערך כרמלית. 121

אין כרמלית פחותה מארבעה רוחב שבת ז' ע"א, עירובין פ"ו ע"א. 121

על זה אמר רב מקום שאין בו ארבעה על ארבעה מותר לבני רה"י ולבני ר"ה לכתף עליו. לפנינו שבת ח' ע"ב, ובעירובין ט' ע"א ושם בש"מ איתא רב דימי אמר ר' יוחנן מקום שאין בו ד' על ד' וכו'. 121

המוציא מחנות לפלטיא דרך סטיו חייב וכו' שבת ה' ע"ב, צ"א ע"ב. 121

גבי מפתחות דבי מדרשא דאירכסו ברה"ר וא"ר יוחנן לידבר טליא וטלייתא התם יבמות קי"ג ע"ב. אות א 122

זיקי דאשתאר בריסתקא דמחוזא לפנינו עירובין מ"ד ע"ב איתא הנהו זיקא דהוה שדיין בריסתקא דמחוזא וכו'. אות ב 122

והלכה למעשה צריך אדם להתנאות עיין בביאור אות י"ב. אות ג 122

מניין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר וכו׳ ר״ה כ״ח ע״ב. 102
איני והא ר׳ אמי ורב אסי סלקי. ר׳ אמי ורב אסי מיעקר הוו עקרי ממקומן
בעבודה וכו׳ סוטה ל״ח ע״ב ושם איתא מעיקרא הוו עקרי כרעייהו ממטא
לא הוה מטו התם ופירש רש״י מעיקרא הוו עקרי כרעייהו ממקומן בעבודה אבל
רחוק היה מקומן מן הדוכן ולא מטו עד דגמרה ברכת העבודה. כלשון המחבר. 103
העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים וכו׳ ברכות ל״ד ע״א. 103
בית הכנסת שכולה כהנים כולן עולין לדוכן וכו׳ סוטה ל״ח ע״ב. 103
מברכין אשר קדשנו ומתחילין בברכה עיין בפירש רש״י על אלפס מגילה פרק
הקורא עומד וכו׳ ותוס׳ סוטה ל״ט ע״א וכי מהדר אפיה וכו׳. 104
וזו אחת מט׳ תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי סוטה מ׳ ע״א. 104
דאמר רבא יו״ט שחל להיות בשבת וכו׳ שבת כ״ד ע״ב. סי׳ קלא 105
קטן קורא בתורה ומתרגם ומפטיר וכו׳ מגילה כ״ד ע״א. סי׳ קלג 105
זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא וכו׳. ר״ה כ״ט ע״א. 106
רב חייא בריה דרב אויא טרח וממלי להו באספרמקי ומגדי מנחות מ״ג ע״ב. סי׳ קלד 106
שיתא אלפי שני הוו עלמא וחד חרוב. סנהדרין צ״ז ע״א. 106
חייב אדם לסעוד על שתי ככרות בשבת וכו׳ מתלתא נפקא להו וכו׳ שבת
קי״ז ע״ב ע״ש. סי׳ קלה 108
דיושבי משמע שהייה ועכבה מגילה כ״א ע״א והובא לעיל. סי׳ קלז 107
וקיים אברהם אבינו אפי׳ עירובי תבשי׳ קידושין פ״ב ע״א. יומא כ״ח ע״ב. סי׳ קלט 109
ויזכו המשמרים אותו נחלה בלי מצרים וכו׳ שבת קי״ח ע״א. 110
אמר הקב״ה למשה לך והודיעם שמתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה,
שבת י׳ ע״ב וביצה ט״ז ע״א. 110
כנגד ז׳ קולות שאמר דוד על המים עיין ברכות כ״ט ע״א. סי׳ קמ 110
חכם שמת כל בתי מדרשות בטילין מוע״ק כ״ב ע״ב. סי׳ קמא 111
קערות שאכל בהן ערבית מדיחן שחרית וכו׳ שבת קי״ח ע״א. 111
ארבעה עשר שחל להיות בשבת משיירין מזון שתי סעודות. פסחים י״ג ע״א ע״ש. 111
ברכת ה׳ היא תעשיר זו ברכת שבת ולא יוסיף עצב עמה זו אבילות וכו׳
ירושלמי ברכות פ״ש ה״ז ומוע״ק פ״ג ה״ה ע״ש. 111
השבה עולה ואינה מפסקת. הרגלים מפסיקין ואינן עולין מוע״ק י״ט ע״א. סי׳ קמב 112
תמוז דהאי שתא מלוייה מלוייה עיין תענית כ״ט ע״א. 112
מאן דבעי למיהוי הסידי ליקיים מילי דנזיקין רבינא אמר מילי דאבות עיין
ב״ק ל׳ ע״א ושם איתא רבא אמר מילי דאבות. וגירסתו הוא כגירסת הרי״ף
והרשב״א בחידושיו. סי׳ קמג 112
שאני אפוקי יומא מעיולי יומא. עיולי יומא מקדמינן ליה וכו׳ פסחים ק״ה ע״ב. 112
כדמוכח בפ״ק דר״ה מועניתם וגו׳ ר״ה ט׳ ע״א. 112
ולא אמרו אלא תוך י״ב חדש שהגוף קיים ונשמה עולה ויורדת בגוף וכו׳
שבת קנ״ב ע״ב. סי׳ קמה 114
מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים. ושואלין גשמים בברכת השנים
ברכות ל״ג ע״א. סי׳ קמו 114
אומרים הבדלה במוצאי שבתות וכו׳ פסחים ק״ד ע״א. 114
אם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין להבדיל עליו אינו
חוזר וכו׳ הלכתא מאי וכו׳ ברכות ל״ג ע״א ושם ע״ב. סי׳ קמז 114

וכהן שיש בידו מומין לא ישא כפיו בפניו ידיו ורגליו לא ישא כפיו מגילה
כ״ד ע״ב ושם לא ישא את כפיו. 100

ושכור לא ישא כפיו תענית כ״ו ע״ב דכ״ע מיהת וכו׳. 100

אמר ר׳ אלעזר כל כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו וכו׳ ברכות ל״ב ע״ב
ושם איתא א״ר יוחנן כל כהן וכו׳ לא ישא את כפיו. ונירסת המחבר הוא
כנירסת הרי״ף והרא״ש פ״א דמגילה. 100

אין כהנים רשאין לעלות בסנדליהן לדוכן ווו היא אחת מתשע תקנות ר״ה ל״א
ע״ב. סוטה מ׳ ע״א ושם כנירסת המחבר אחת מתשע תקנות. ור״ה שם איתא
וזו אחד מתשע תקנות. 100

אמר אביי נקיטינן לשנים קורא כהנים. לאחד אין קורא כהנים סוטה ל״ה
ע״א ושם איתא נקטינן לשנים קורא כהנים ולאחד אינו קורא כהן. 100

אמר ריב״ל מנין שהקב״ה מתאוה לברכת כהנים וכו׳ סוטה ל״ח ע״ב. 100

ואמר ריב״ל כל כהן שמברך מתברך שנא׳ ואברכה מברכיך בסוטה שם מוסיף
ושאינו מברך אין מתברך שנא׳ ואברכה מברכיך. 100

כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה סוטה ל״ח ע״ב. 100

כל כהן שלא נטל את ידיו לא ישא כפיו שם ל״ט ע״א ושם כל כהן שלא
נטל ידיו לא ישא את כפיו. 100

מאי מברך וכו׳ אשר קדשנו בקדושתו של אהרן שם ל״ט ע״א. 100

אמר רב הונא מי שרואה הכהנים נושאים את כפיהם וכו׳ לפנינו בסוטה ל״ב
ע״ב הכי איתא בזמן שהכהנים מברכין את העם מה הן אומרים אמר ר׳
זירא אמר רב הסדא ברכו וכו׳ ונראה שהמחבר כיון למאי דאיתא בירושלמי
ברכות פ״א ה״א ע״ש ואפשר שכן היתה גרסתו גם בבבלי מדלא הזכיר
שהוא בירושלמי. 101

במוסף בברכה ראשונה אומר שיר המעלות וכו׳ עיין בירושלמי שם. 101

ואם היו ד׳ תפילות הוזר תליתאי בקדמיתא וכו׳ עין ירושלמי שם. 101

במנחתא מה הוא אומר אמר רב אסי בר יעקב אם עונינו וכו׳ בסוטה ל״ב ע״ב
מאי אמרי אמר רב אהא בר יעקב אם עונינו וכו׳ ע״ש. 101

אדבריה רב הסדא לרבנא עוקבא ודרש וכו׳ לפנינו סוטה ל״ט ע״ב לרב עוקבא.
אין הכהנים רשאין לכוף קשרי אצבעותיהם וכו׳ שם ל״ט ע״ב. ואמר רב
הסדא אין שליח צבור רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הציבור ושם
איתא אמר ר׳ זירא אמר רב הסדא אין הקורא וכו׳ ועיין לעיל. 101

ואין הכהנים רשאין לישא את כפיהם אלא כנגד כתפיהם ובעמידה ובלשון
הקדש ע״ש ל״ה ע״א. 102

ומאן דחזי חלמא ולא ידע מאי הוה וכו׳ ברכות נ״ה ע״ב. 102

דכולי עלמא מיהת שיכור אסור בנשיאות כפים וכו׳ אמר ר׳ שמעון בן פזי
א״ר יב״ל משום בר קפרא למה נסמכה וכו תענית כ״ו ע״ב ולפנינו שם
איתא אריב״ל משום בר קפרא למה נסמכה וכו. 201

ושיעור דשיכור כמה הוי רביעית הי בבת אחת עיין כריתות י״ג ע״ב. 102

כהן שיש בידו מומין וכו׳ מגילה כ״ד ע״ב. 102

אף מי שהיו ידיו צבועות סטים או קוצה לא ישא את כפיו כן הוא נ״ב גירסת
הרי״ף במשנה כ״ד ע״ב. 102

דההוא דאתא לקמיה דריב"ל אמר מוחזקני בזה שהוא כהן כתובות כ"ה ע"ב
ע"ש דשם איתא דאתא לקמיה דר' אמי וכו'. 95
כהן קודם ללוי ולוי לישראל וכו' אימתי בזמן שכולן שוין וכו' הוריות י"ג ע"ב. 95
כל המקודש מחבירו קודם את חבירו שם י"ב ע"א. 95
אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום גיטין נ"ט ע"א. — שנים ממתינים בקערה
זה לזה וכו' ברכות מ"ז ע"א. וגיטין נ"ט ע"ב. ובשתי המקומות איתא שנים
ממתינים זה לזה בקערה. 95
הרי הן כבעלי מומין חולקין ואוכלין וכו' מנחות ק"ט ע"א ושם איתא הרי אלו
כבעלי מומין וכו'. 96
רב נחמן אמר קרבנו ריח ניחח וכו' שם. סי' קכה 96
והקב"ה מסכים על ידיהם חולין מ"ט ע"א. 96
כל האומר מנשה אין לו חלה"ב מרפה ידיהם של בעלי תשובה סנהדרין ק"ג ע"א 97
זה הנמכר לע"ז עצמה וכו' קידושין כ' ע"א. 97
ותנא דבי ר' ישמעאל הואיל והלך וכו' עיין ערכין ל' ע"ב ושם איתא הואיל
והלך ומכר עצמו לע"ז אידחא אבן אחר הנופל. 97
מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך וכו' ברכות מ"ה ע"א. סי' קכו 97
כנגד שבעה רואי פני המלך מגילה כ"ג ע"א. ושם כ"א ע"ב. המפטיר אינו
מפטיר עד שיגלל ס"ת סוטה ל"ט ע"ב ושם איתא אין המפטיר רשאי
להפטיר בנביא עד וכו'. מפטיר מהו שיעלה רב הונא ור' ירמיה בר אבא
וכו' מגילה כ"ג ע"א. 97
ר"ח אדר שחל להיות באתה תצוה וכו' עיין מגילה כ"ט ע"ב ושם ל' ע"א. סי' קכז 97
דתניא ר' חלפתא בן שאול אומר לא שנו אלא במקום שאין תורגמן וכו'
מגילה כ"ג ע"ב ושם הגירסא רב תחליפא בר שמואל וגירסת המחבר הוא
כגירסת הרי"ף והרא"ש. 97
ואמר רב נחמן בר אבא זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב נחמן שם כ"ג
ע"ב. ושם הגירסא והאמר רב שמואל בר אבא זמנין סגיאין הוה קאימנא
קמיה דר' יוחנן וכו'. 97
ובתורה אחד קורא ואחד מתרגם וכו' שם כ"א ע"ב. 98
שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה לשון הגמרא שם ל"ב ע"א. 98
מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים שם ג' ע"א. נדרים ל"ז ע"ב. ולפנינו
רב איקא בר אבין וכו'. 98
אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא וכו' ברכות מ"ה ע"א. 98
ואין המתרגם רשאי לקרות התרגום עד שיכלה הפסוק מפי הקורא עיין סוטה
ל"ט ע"ב ושם ואין מתרגם רשאי להתחיל בתרגום עד וכו'. 98
קטן קורא בתורה ומתרגם מגילה כ"ד ע"א. 98
והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים כנגד תורה נביאים וכתובים
שם כ"ג ע"ב. כ"ד ע"א. 98
כל השואל צרכיו אל ישאל בלשון ארמית וכו' עיין שבת י"ב ע"ב.
סוטה ל"ג ע"א. סי' קכח 99
קדמה שכינה ואתיא ברכות ו' ע"א. 99
כך יש נשיאת כפים במנחה של תענית ציבור וכו' תענית כ"ו ע"ב. 99
דהלכה כר' יוסי דאמר נעילה יש בה נשיאת כפים וכו' תענית שם. סי' קל 100

הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא וכו' מגילה י"ט ע"א ועיין רש"י ד"ה
הכתובה וכו'. 90
דלא מיחסרא ולא מייתרא אבל מיחסרא או מייתרא לית לן בה. ולפנינו שם דלא
מיחסרא ומייתרא פורתא אבל מיחסרא ומייתרא פורתא וכו'. 90
הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים מדבק ועושה לו כדי היקף בתחילתו וכדי
היקף בסופו עיין ב"ב י"ג ע"ב ושם הגירסא מדבק ועושה בראשו כדי לגול
עמוד ובסופו כדי לגול היקף. ועיין תוס' ד"ה ועושה וכו' וגירסת המחבר קרוב
לגירסת הבה"ג ה' סופרים. 90
היה קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו וכו' עירובין צ"ז ע"ב ועיין
בביאור אות ל"ז. 90
מגילה נקראת ספר ונקראת איגרת וכו' שאם תפרה בשלשה חוטי גידין כשרה
מגילה י"ט ע"א ושם איתא שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשרה. 91
דאמר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה. ולפנינו בסוטה
ל"ט ע"א איתא אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת וכו'. סי' קכא 91
איבעיא להו מהו לעמוד מפני ס"ת ר' חלקיה ור' אלעזר ור' סימון אמרו מפני
לומדיה עומדין מפניה לא כש"כ וכו' עיין קידושין ל"ג ע"ב ושם הגירסא ר'
חלקיה ר' סימון ור' אלעזר אמרי קל וחומר וכו' מפניהם לא כש"כ. 92
הני שלשה כנגד מי אמר רב אסי כנגד כהנים לויים וישראלים וכו' עיין מגילה
כ"א ע"ב כל הענין ומשונה בגירסא. 92
כדעולא דאמר עולא מפני מה אמרו המפטיר בנביא וכו' שם כ"ג ע"א. 92
דכל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירא עיין מגילה כ"ב ע"ב. סי' קכב 92
אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון וכו' גיטין נ"ט ע"א. סי' קכג 93
רב אסי אמר מהכא בני עמרם אהרן ומשה וגו' שם ועיין הוריות י"ג ע"א. 93
נקטינן אם אין שם כהן נתפרדה החבילה דלא קרי לוי כלל עיין גיטין נ"ט ע"ב.
ועיין רש"י בשם מורו הזקן ומורו יצחק בן יהודה ובשם רב עמרם גאון. 93
שלחו ליה בני גלילא לר' הלבו אחריהם מי קורא לא הוה בידיה וכו'.
גיטין נ"ט ע"ב. 93
אזל שיילי לר' יצחק נפחא בבי מדרשא. לפנינו שם ס' ע"א ליתא להני שתי
תיבות הכא רק על השאלה מהו לקרות בחומשים עי"ש. 93
והכל עולין למנין שבעה אפילו אשה ואפילו קטן וכו' מגילה כ"ג ע"א. 93
אמר רב חייא משמיה דעולא מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המניח ס"ת פתוח
ויוצא עיין צד 72 הביא גירסא אחרת. סי' קכד 94
אין הציבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה סוטה ל"ט ע"ב ושם איתא
„ויניח במקומו" והמחבר לא הביאה. וכן ברי"ף ובהרא"ש ליתא להני תיבות
ויניח במקומו. וכבר העיר בזה מהרי"ב. 94
אמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה סוטה
ל"ט ע"א ושם איתא אמר רבא בר רב הונא וכו'. 94
ורב ששת מהדר אפיה וגרס אמר אינהו בדידהו וכו' עיין דף 73. 94
לא שנו אלא כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו דתורתן זו היא אומנתן וכו'
שבת י"א ע"א. 94
אם אין שם כהן נתפרדה החבילה עיין סימן קכ"ג, 93. 94

אמר רבא יו"ט שחל להיות בשבת שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית וכו'
שם כ"ד ע"ב. יוה"כ שחל להיות בשבת המתפלל תפילת נעילה צריך להזכיר
של שבת וכו'. שם כ"ד ע"ב איתא המתפלל נעילה וכו'. 83

ומקדשין על היין להוציא אורחים ידי חובתן שאין להם יין וכו' עיין
פסחים ק"א ע"א. סי' קו 83

פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם וכו' ברכות מ"ג ע"ב
שבת קי"ג ע"ב, תענית י' ע"ב. סי' קו 84

זכרהו על היין וכו' עיין פסחים ק"ו ע"א. סי' קז 84

מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנא' ותאמר וכו' ברכות ל"ה ע"א
עירובין י"א ע"א. 84

וטועם ממנו כדי רביעית ואם לא טעם וכו' לא יצא וכו' עירובין ע"ט ע"ב.
פסחים ק"ז ע"א. 85

אין מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין קס"ד בפה"ג. אטו אמיא
ושיכרא מי לא מברכין שהכל אמר אביי הכי קאמר אין אומרים הבא כוס
לברך אלא על היין פסחים ק"ז ע"א ושם הגירסא אין מקדשין אלא על
היין וכו' אטו אשיכרא ואמיא מי לא מברכין עליה שהכל נהיה בדברו
אמר אביי וכו'. סי' קח 85

דאמר רבא הלכתא טעם מקדש וכו' שם ק"ז ע"א, ושם ק"ה ע"א. 86

דאמר רב אשי כי הוינו בי רב פפי הוה מקדש לן וכי הוה אתי אריסיה מדברא
הוה מקדש ליה. ר"ה כ"ט ע"ב ושם הגירסא הוה מקדש לן כי הוינן וכו'
הוה מקדש להו. — ואמר רב זוטרא בר טוביה אין אומרים קידוש היום
וכו' ב"ב צ"ז ע"א ושם איתא אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אין אומרים
וכו' — ואע"ג דאעבריה במסננת שם צ"ז ע"ב. — דאמר רבה סוחט אדם
אשכול של ענבים לתוך הכוס ואומר עליה קידוש היום שם צ"ז ע"ב איתא
דאמר רבא ואשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום ולא גרס לתוך הכוס.
הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח, חולין ק"ו ע"א. סי' קי 86

וחייב לבצוע על שתי ככרות וכו' ברכות ל"ט ע"ב, ושבת קי"ז ע"ב. סי' קיא 86

קשר של קיימא כגון רצועות מנעלים וכו' ע' שבת קי"א ע"ב קי"ג ע"א. סי' קיב 87

טלית שאחז בה האור מצד אחד נותנין עליה מים מצד אחר, שם ק"כ ע"א. סי' קיג 87

טלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה וכו' ע"ש ק"כ ע"א גי' אחרת. 87

נר שעל גבי טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת וכו' שם ק"כ ע"ב. סי' קיד 88

פורפרת על האבן ועל האגוז ועל המטבע וכו' שם ס"ה ע"א. סי' קטו 88

שכן מצינו בקרשי המשכן וכו' שבת קי"ג ע"א ועיין רש"י שם. סי' קטז 88

דאמר רב הונא בר יהודה א"ר מנחם א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם
הצבור וכו' בברכות ח' ע"א איתא אמר רב הונא בר יהודה א"ר אמי, וגירסת
המחבר הוא בבה"ג ה' צרכי צבור. סי' קיז 88

כגון רב הונא דכתב שבעין ספרי ולא אתרמי ליה אלא חדא, בב"ב י"ד ע"א איתא
שבעין ספרי דאורייתא וכו'. סי' קיט 89

ס"ת שתפרן בפשתן וכו' עיין מכות י"א ע"א. — א"ר חלבא א"ר חמא בר גוריא
אמר רב מגילה נקראת ספר ונקראת איגרת. מגילה י"ט ע"א. 89

אין קורין בחומשים בבה"כ מפני כבוד הצבור וכו' גיטין ס' ע"א. 90

אמר ריב״ל המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפילתו וכו׳ עיין שם.
75 ויושבי לשון שהייה מגילה כ״א ע״א.

75 איזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ברכות כ״ו ע״ב.

76 שיכור מקחו מקח וממכרו ממכר וכו׳ עירובין ס״ה ע״א.

אבל הגיע לשכרותו של לוט פטור מכלום עירובין ס״ה ע״א ושם הגירסא פטור
76 מכולם. וגירסתו היא כגירסת בה״ג פ״ה דברכות פטור מכלום.

76 כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל עירובין שם.

ובעידנא דרתח אינש לא מיבעי ליה לצלויי עד דניח דר׳ חנינא ביומא דרתח לא
מצלי דאמר מר בצר אל יורה עיין בלשון הגמרא שם. וגרס דאמר מר בצר
אל יורה ולא „משום שנא׳״ כאשר הוא לפנינו. ועיין רש״י ותוס׳ ד״ה בצר
76 וכו׳ שנדחקו לפי הגי׳ שלפנינו. וכגי׳ המחבר הוא בבה״ג פ״ה דברכות ע״ש.

רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי עיין ברכות י״ז ע״א. וחסר
76 כאן תיבת וכו׳.

77 תניא ר׳ נתן אומר כוכב א׳ יום וכו׳ שבת ל״ה ע״ב וגירסתו כגי׳ שהביא הר״ס ע״ש.

ולפי ששנינו תפילת ערבית רשות עיין ברכות כ״ו ע״א. ושם כ״ז ע״ב. ועיין
78 בפרדס סי׳ ב׳.

אמר מר קורא ק״ש ומתפלל מסייע לר׳ יוחנן וכו׳ גאולה של ערבית לתפילה
של ערבית בברכות ד׳ ע״ב איתא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית. וכגירסת
78 המחבר הוא בבה״ג פ״א דברכות ובריי״ף וברא״ש. סי׳ קא

תניא אבא בנימין אומר שנים שנכנסו לבה״כ להתפלל וקדם אחד מהן והתפלל
ולא המתין לחבירו טורפין לו תפלתו לפניו. ולפנינו ברכות ה׳ ע״ב איתא
שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חבירו ויצא
80 טורפין לו תפלתו בפניו.

לא יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה וכו׳
80 לפנינו פסחים צ״ט ע״ב איתא לא יאכל אדם בע״ש וימים טובים וכו׳. סי׳ קב

דאמר רב יהודה אמר שמואל המדליק נר שבת חובה היא שבת כ״ה ע״ב וחילופי
נירסאות יש לראשונים בהאי מימרא ולפנינו איתא דאמר רב נחמן בר רב זבדא
80 ואמרי לה אמר נחמן בר רבא אמר רַב הדלקת נר בשבת חובה וכו׳. סי׳ קב

80 ואסמכוה רבנן אקרא וידעת כי שלום אהלך שבת ל״ד ע״א.

והיכן ציונו רב אוייא אמר מלא תסור רב נחמן בר יצחק אמר שאל אביך ויגדך.
שם כ״ג ע״א. וגרסתו כגירסת הבה״ג ושאילתות ולפנינו שם רב נחמיה אמר
80 אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך.

80 שאני אפוקי יומא מעיולי יומא. ברכות נ״ב ע״א. פסחים ק״ה ע״ב.

81 א״ר יוסי יהי חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוצאי שבת בציפורי שבת קי״ח ע״א.

דאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה איבעיא לן וכו׳ עיין ברכות כ׳ ע״א
82 שינוי בלשון. סי׳ קג

דקאמר זעירי וכו׳ הני חברין בבלאי וכו׳ שבת ט׳ ע״ב. וגירסתו כגירסת הבה״ג פ״ד
82 דברכות ורע״ג בסדרו. ולפנינו בשבת שם אמר אביי הני חברין וכו׳. סי׳ קד

תפילת מגן אבות מפורש בשבת דמשום סכנה תיקנוה וכו׳ שבת כ״ד ע״ב ועיין
82 רש״י ד״ה משום וכו׳. סי׳ קה

82 לא יצא אדם יחיד בלילי רביעיות ובלילי שבתות שם קי״ב ע״ב.

וכן ההוא דאביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה וכו' שם. 50

דהיינו עדה כדאמר עד מתי לעדה וכו' יצאו יהושע וכלב וכו' ברכות כ"א ע"ב.
מגילה כ"ג ע"ב. 50

יהי רצון מלפני אלקי השמים שלא יבוש בעולם הזה וכו' בברכות מ"ו ע"א איתא
יהי רצון שלא יבוש וכו' ע"ש. סי' פג 52

ואל יזדקק לא לפניו ולא לפנינו וכו' לפנינו שם איתא ואל יזדקר. וגירסתו כגירסת
הרי"ף והרא"ש ע"ש. 52

ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע ברכות מ"ח ע"ב 53

משום דלידעו פועלים ולוקמו לעובדתייהן וכו' ברכות מ"ה ע"ב. סי' פה 54

דהטוב ומטיב לאו דאורייתא ורבנן תיקנוה וכו' שם מ"ח ע"ב. 54

ובטוב ומטיב תיקנו ג' פעמים מלכות שם מ"ט ע"א. 54

בן מברך לאביו וכו' אבל אמרו חכמים תבוא מאירה לאדם וכו' שם כ' ע"ב
סוכה ל"ח ע"א. סי' פו 54

אשרי המלך שמקלסין אותו כך בביתו שם ג' ע"א איתא שמקלסין אותו
בביתו כך. סי' פז 55

אוי לאב שהגלה את בניו. אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ושם איתא מה לו
לאב וכו' ואוי להם לבנים. 55

מיכן שאסור לו לאדם לעשות חפצו קודם שיתפלל, ברכות י"ד ע"א לעשות
חפציו וכו'. סי' פט 56

אמר להן ריב"ל לבנוהו אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכון ימי וכו'
הלשון משונה ממה שהוא שם ח' ע"א. 56

ואילו דברים אמרו מפני דרכי שלום. גיטין נ"ט ע"א. 72

והקורא בתורה פותח ס"ת ורואה את הפסוק ואח"כ מברך וכו' מגילה ל"ב ע"א. 72

הלכה פותח ורואה ומברך וקורא ולא יפחות מג' פסוקים כנגד תורה נביאים
וכתובים שם כ"א ע"ב. 72

ואין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים שם כ"ב ע"א. 72

ואין פוחתין מעשרה פסוקים וכו' שם כ"א ע"ב. 72

ובמקום שפוסק שחרית שם מתחיל במנחה בשבת וכו' שם ל"א ע"ב. והקורא צריך
שיגלול ס"ת לאחר שקרא בו עיין בביאור אות י'. 72

אלו מתקנות שתיקן עזרא לישראל שיהו קורין וכו' מפני יושבי קרנות ב"ק פ"ב ע"א. 72

כנגד עשרה בטלנים של בה"כ שם בב"ק ומגילה כ"א ע"ב. 72

אמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר בדברי תורה סוטה ל"ט ע"א
ע"ש דשם איתא אמר רבא בר רב הונא וגם שינוי בלשון המימרא. 72

אמר רב יהודה א"ר אמי מאי דכתיב ברכות ח' ע"א ושם איתא אמר רב הונא בר
יהודה אמר ר' מנחם אמר רב אמי מאי דכתיב וכו' ועיין לקמן סי' קכ"ד
הביא גירסא אחרת. 72

רב ששת מהדר אפי וגריס אמר אינהו בדידהו ואנן בדידן בברכות ח' ע"א הגירסא
מהופך אנן בדידן ואינהו בדידהו וגירסת המחבר היא כגירסת התוס' סוטה
ל"ט ע"א ד"ה כיון וכו'. ועיין בביאורי אות ס'. 73

ואמר ר' שפטי א"ר יוחנן הגולל ס"ת גוללו מבחוץ וכו' וכו' הכל הוא במגילה
ל"ב ע"א. ועיין בביאורי שם אות ע'. 73

חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפילתן וכו' עיין ברכות ל"ב ע"ב. 75

43 אמר רב אחא בר חנינא אריב״ל הלכה כר׳ שמעון וכו׳ שם ט׳ ע״א.
43 אנשים באים לשמוע וכו׳ טף למה בא כדי ליתן שכר למביאיהן עיין חגיגה ג׳ ע״א.
ת״ר פיטום הקטורת כיצד וכו׳ כריתות ו׳ ע״א. ובירושלמי יומא פ״ד ה״ה (ועיין
44 בביאור אות ש׳). סי׳ עז
44 קטורת היתה נעשית שלש מאות וששים ושמונה מנה בכל שנה ושנה וכו׳ כריתות שם
44 לשליש ולרביע לא שמעתי שם ו׳ ע״ב — ומנה של קודש כפול היה בכורות ה׳ ע״א
44 פרס שחרית ופרס ערבית וכו׳ יומא מ״ג ע״ב — והמנה שלנו בכורות נ׳ ע״ב.
44 וכותת אותה יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה וכו׳ יומא מ״ה ע״א.
44 ולוקחין אותה מתרומה חדשה שבועות י׳ ע״ב וכריתות ו׳ ע״א.
44 חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה וכו׳ ר״ה ז׳ ע״א.
45 די״א סמנים נאמרו לו למשה בסיני כריתות ו׳ ע״ב.
45 דתנן בקומוס, ואמרינן מאי קומוס גומא, מגילה י״ז ע״א, י״ח ע״ב.
וכן אמר רב חיבבא בר באנא א״ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפריצי
ישראל אינה תענית וכו׳ לפנינו גירסא אחרת והכי איתא כריתות ו׳ ע״ב א״ר חנא
45 בר בזנא אר״ש חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית וכו׳.
45 אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן כלאים פ״א משנה ח׳.
45 מה הפרט מפורש דבר שקוטר ועולה אלא הני גירסא משובשת היא וע׳ בהגהותי.
45 שהוא מתמר עשנו ועולה כמקל ואינו מפצל לכאן ולכאן עיין יומא נ״ג ע״א.
46 דבזבחים פרק חטאת וכו׳ עיין בביאור אות צ׳.
יש שאמרו הכל לפי שהוא מלא קמצו מנחה מלא הפניו קטורת, העתיק הכוונה
ולא הלשון דמסכת כלים פרק י״ז משנה י״א וז״ל ויש שאמרו הכל לפי
מה שהוא אדם הקומיץ את המנחה וחופן את הקטורת, ועיין עירובין ל׳ ע״ב
47 הגמרא שם שינה לשון המשנה דכלים.
כשאדם הולך לישן אע״פ שקרא ק״ש בבה״כ מצוה לקרותו על מטתו משום שני׳
47 בשכבך ברכות ד׳ ע״ב ועיין בפירש״י שם.
47 א״ר יצחק כל הקורא ק״ש על מטתו מזיקין בדילין וכו׳ שם ה׳ ע״א. סי׳ עח
ואומר ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם וכו׳ עיין ברכות ס׳ ע״ב נוסחא אחרת,
ובריי״ף וברסע״ג ריהב״ל אמר יושב בסתר עליון וכו׳ וכו׳ וגני עיין שבועות ט״ו
48 ע״ב ריב״ל אמר להו להני קראי, והמחבר מפרט והשיב הני קראי.
שיר של פגעים ע״ש שבועות ט״ו ע״ב. — דאמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא
בר גוריא אמר רב, בשבת י״א ע״א איתא ואמר רבא בר מחסיא וכו׳ אך בתענית
י״ב ע״ב הגירסא ואמר רבה וכו׳ ע״ש — כל החלומות הולכין אחר הפה ברכות
48 נ״ה ע״ב נ״ו ע״א. — כל חילמא דלא מתפרשא וכו׳ שם נ״ה ע״א בשינוי לשון.
אמר רב חמא בר אמי אמר ר׳ פדת א״ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו
48 יטיבנו בפני שלשה ע״ש נ״ה ע״ב ושם איתא אמר רב הונא וכו׳ ע״ש. סי׳ עט
49 בא להם יין בתוך המזון אינו צריך ליטול רשות וכו׳ עיין ברכות מ״ג ע״א. סי׳ פ
49 משום מלח סדומית שמסמאה את העינים חולין ק״ה ע״ב עירובין י״ז ע״ב.
49 או משום דמים אחרונים הרגו את הנפש יומא פ״ג ע״ב. חולין ק״ו ע״א.
50 ומוזג כוס יפה הוא כוס של ברכה שבת ע״ז ע״ב.
50 שהצריכו חכמים ליפותו בעיטור ועיטוף וכו׳ ברכות נ״א ע״א.
50 קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו שם מ״ח ע״א. סי׳ פא
50 דבעינן רובא דמינכר וכו׳ שם — ולית הילכתא ככל הני שמעתתא וכו׳ שם

41 המוציא יין כדי מזיגת כוס וכו' ע' שבת ע"ו ע"ב וברש"י וממנו מקור כל דברי המחבר.
41 עיטור ועיטוף וכו' ברכות נ"א ע"א.
כדאמר רבא כל חמרא דלא דרי על חד תלתא מיא (ולפנינו על הד תלת מיא)
41 סי' עד לאו חמרא הוא שבת ע"ז ע"א.
עשר רביעיות הן חמש סומקאתא וכו' נזיר ל"ח ע"א ושם איתא ונקיט רב כהנא
41 בידיה חמש סומקתא.
41 וילפינן לה במנחות וכו' מנחות פ"ח ע"א, ופ"ט ע"א.
41 סי' עה נוטל ידיו וצריך לברך עיין מה שהערותי בזה בביאור אות ק'.
41 ואם אין לו מים ליטול ידיו אם יודע וכו' ברכות ט"ו ע"א פסחים מ"ו ע"א, חולין קכ"ב ע"ב.
41 רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בשעת צלותא בברכות ט"ו ע"א בעידן צלותא.
41 ועד כמה עד ד' מילין והנ"מ לפניו אבל לאחריו וכו' ע' בברכות שם הלשון משונה.
מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה וכו' שם כ"ו ע"ב ואיזו היא מנחה
42 סי' עו משש שעות ומחצה וכו'.
42 אמר ר' יוחנן נקרא פושע שם כ"ח ע"א.
ולית הלכתא כר' יהושע בן לוי דאמר כיון שהגיע תפילת המנחה אסור לו לאדם
42 וכו' שם כ"ח ע"ב.
42 היו לפניו שתי תפילות אחת של מנחה ואחת של מוספין וכו' שם כ"ח ע"א.
ואמר ר' יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואח"כ של מוספין שם מאי טעמא כיון
דמטא זמן מנחה כמאן דשחיטן תרוייהו דמי כצ"ל והוא מלשון בה"ג פ"ד דברכות
42 וכדאי' זבחים צ"א ע"א כיון דמטא זמן תפלת מנחה כמאן דשחיטי תרוייהו דמי.
42 ת"ר במוצ"ש שתים וכו' עיין ברכות כ"ו ע"ב (וחסר כאן עיין בביאור אות ז').
42 תפילת הערב אין לה קבע וכו' שם כ"ז ע"ב.
42 טעה ולא הזכיר של ר"ח ערבית אין מחזירין אותו וכו' שם ל' ע"ב.
42 הני חברין בבלאי למ"ד תפילת ערבית רשות כיון דשרא המייניה וכו' שבת ט' ע"ב.
שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אכנס בביתי ואוכל קימעא וכו' ונמצא
ישן כל הלילה אלא אדם בא וכו' גירסתו כגירסת הבה"ג ריש ברכות, ולפנינו
43 ד' ע"ב אלך לביתי וכו' והוטפתו שינה נמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא וכו'.
אמר ריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בבה"כ מצוה לקרותו על מיטתו א"ר יוסי מאי
43 קראה וכו' לפנינו שם מצוה לקרותה וכו'.
אמר רב נחמן בר יצחק אם ת"ח הוא אינו צריך, גירסתו כגירסת ה"ג ורי"ף ורא"ש
43 ולפנינו שם ה' ע"א לא נזכר בר יצחק וכו'.
אמר אביי אף ת"ח צריך למימר האי קרא בידך וכו' עיין בה"ג, ולפנינו ה' ע"א
43 אף ת"ח צריך למימר חד פסוקי דרחמי כגון בידך וכו'.
אמר ר' אלעזר כל הקורא ק"ש על מיטתו כאילו אוחז חרב [שתי] פיפיות בידו
כן הוא גירסת בה"ג והרי"ף והרא"ש, ולפנינו איתא א"ר יצחק כל הקורא ק"ש
על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו וכו'. דתנן ר"ג אומר עד שיעלה
43 עמוד השחר שם ב' ע"א — והלכה כר"ג שם ח' ע"ב.
תניא א"ר שמעון בן יוחי פעמים שאדם קורא שמע ב' פעמים בלילה אחת קודם
43 שיעלה כצ"ל ושם ח' ע"ב אית' תניא רשב"י אומר פעמים וכו'.
43 א"ר יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחי שם.
ואיכא דמתני לה אהא דתניא וכו' לפנינו שם איתא איכא דמתני להא דרב אחי
43 בר חנינא אהא דתניא וכו'.

באחרונה והיא גירסא נכונה מאוד ולא ראיתיה מי שהביאה בספרי הראשונים
35 גם בספרי האחרונים.

רב פפא אומר מעטף ויתיב ומברך. רב אשי פרים סודרא על רישיה ומברך
ולפנינו ברכות נ״א ע״א איתא רב פפא מעטף ויתיב. רב אסי פרים סודרא על
רישיה. וגירסת המחבר רב אשי היא הנכונה וכן בבה״ג ברכות פ״ז, וברי״ף
35 ובמרא״ש רב אשי.

אמר ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן ראשונים שאלו אמר רב אשי אין מסיחין
35 וכו׳ עיין שם נ״א ע״א וע״ב. ושם איתא אמר רב אסי אין מסיחין על כוס של ברכה.

אנפק אנבג אנטל מחזיק רביעית של תורה ב״ב נ״ח ע״ב ואי זהו אנטל זהו
35 רביעית של תורה. סי׳ סז

מי רביעית נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים חולין ק״ז ע״א דתניא מי רביעית
35 נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים.

35 ונטילה שאמרו אינה אלא בכלי שם קפריתו אמנא א״ל אין וכו׳.

ואי נמי אי טבל ידיו בנהר וכו׳ חגיגה י״ח ע״ב וכן המטביל ידיו נתכוון ידיו טהורות
וכו׳ חולין ק״ו ע״א וכו׳ או נוטל ידיו שחרית בביתו ומתנה עליהם לכל היום
35 וכו׳ חולין ק״ו ע״ב נוטל אדם את שתי ידיו שחרית ומתנה עליהן כל היום כולו וכו׳.

35 כדאמר ביומא דנטילה זו לנקות עצמו וכו׳ ע׳ יומא ל׳ ע״א הלכה בסעודה וכו׳.

כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא שמע עליו הכתוב אומר ארחץ בנקיון
35 כפי וכו׳ עיין לשון הגמרא ברכות ט״ו ע״א.

טול ברוך אין צריך לברך וכו׳ אסור לאדם שיאכל וכו׳ ולפנינו ברכות מ׳ ע״א
36 אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו וכו׳.

36 א״ר פפא הלכתא דברים הבאים מחמת סעודה בתוך סעודה לפנינו מ״א ע״ב ע״ש. סח

36 הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא ביצה ט״ז ע״ב.

36 בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד ואחד וכו׳ ע״ש מ״ג ע״א. סי׳ סט

ופעם אחת שאלתי לר׳ אם אני יוצא בהבדלת בה״כ וכו׳ כלשון הזה הוא בפרדס
36 לרש״י ז״ל סי׳ ע״ג.

37 כל מין מחמשת המינין כגון ענבים וכו׳ עיין ברכות ל״ה ע״א, ושם מ״ד ע״א.

אלא ר׳ טרפון הוא דמברך אמיא בורא נפשות וכו׳ שם מ״ד ע״א ועיין תוס׳ שם
37 ד״ה ר׳ טרפון וכו׳. סי׳ ע

37 כל שהוא מחמשת המינים וכו׳ שם ל״ז, ומ״ד ע״א. סי׳ עא

38 אפירי מאי התים וכו׳ לפנינו ברכות מ״ד ע״א אית׳ מיחתם במאי חתים וכו׳ ע״ש

38 ומוקמי רב חסדא וכו׳ ע״ש מ״ד ע״א.

39 בירך על הפת פטר את הפרפרת וכו׳ ע״ש מ״ב ע״א וע׳ תוס׳ שם ד״ה ברך וכו׳.

39 זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפילה וכו׳ שם מ״ד ע״א.

39 דברים הבאים לאחר הסעודה כלומר קודם בהמ״ז וכו׳ שם מ״א ע״ב. סי׳ עב

כיון דאמרי׳ הבו נברך אסור למשתי וכו׳ ע׳ פסחים ק״ג ע״ב כיון דאמריתו הב לן ונברך
39 איתסרא לכו למישתי מאי טעמא דאסחיתו דעתייכו.

40 ובגמרא דכיצד מברכין וכו׳ שם ל״ח ע״ב ע״ש. סי׳ עג

40 הביאו לפניו פירות על השלחן פליגי בה ר׳ יהודה ורבנן וכו׳ שם מ׳ ע״ב.

מר זוטרא קבע עלייהו ברכת המוציא וכו׳ ברכות ל״ח ע״א ושם איתא מר זוטרא
40 קבע סעודתיה עלויה ובירך עלויה המוציא וכו׳ וכצ״ל גם כאן.

41 מידי דהוה הכוסס את האורז דאמרי׳ התם לפניו בורא פרי האדמה שם ל״ח ע״א.

בנוסחא שלנו ברכות מ"ה ע"ב וכן הגהתי כאן. אך עתה ראיתי בהגהות ד"ס כי
בפסקי רי"ד הגירסא ברוך ה' המבורך כגירסה הישנה בהמחבר. סי' סב 33

עד מתי מעכב ומברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו בברכות נ"א ע"ב הלשון
ועוד מתי מברך וכו'. 33

ועד כמה הוי עיכול ר' יוחנן אמר כל זמן שהוא צמא מים מחמת אותה אכילה
לפנינו נ"ג ע"ב איתא כמה שיעור עיכול אמר ר' יוחנן כל זמן שאינו רעב,
ור"ל אמר כל זמן שיצמא מחמת אכילתו. 33

אכל כשהוא מהלך יושב ומברך, אכל כשהוא עומד יושב ומברך. מיסב ע"ג מטה יושב
ומברך וכו' לפנינו נ"א ע"ב הגירסא אמר ר' אבוה ואמרי לה במתניתא תנא
האוכל ומהלך מברך מעומד, וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב וכשהוא
מיסב ואוכל יושב ומברך וכו' ועיין בתוס' ד"ה והלכתא וכו'. 33

הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקא, וחד עביד כב"ה ואכליה
אריא ולפנינו נ"ג ע"ב איתא ואשכח ארנקא דדהבה וכו'. סי' סג 33

רבה בב"ח אזיל בשיירתא כרך ריפתא וכו' ע"ש נ"ג ע"ב גירסא אחרת. 33

אמר רב נחמן משה תיקן להם לישראל בהמ"ז וכו' עיין הנוסחא שם מ"ח ע"ב. 33

סדר ברכת המזון כך היא וכו' ר"א אומר הרוצה לאומרה בנחמה אומרה וכו' עי'
מ"ח ע"ב הגירסא. סי' סד 33

מנין לבהמ"ז מן התורה שנ' ואכלת ושבעת וברכת וכו' כן הוא ברכות מ"ח ע"ב אך
התוס' מ"ו ע"א ד"ה עד היכן העתיקו וברכת זו ברכת הזמון את ה' אלהיך זו
ברכת הזן, וראיתי שהעיר בזה מהרי"ב ע"ש. 34

אשר נתן לך זו הטוב ומטיב והוא כגירסת הכ"י המובא בד"ס ולפנינו איתא הטוב
והמטיב ביבנה תקנוה. 34

דתניא ר"א אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ וכו' שם
מ"ח ע"ב. העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה
לא קשיא הא בשאר ברכות הא בבונה ירושלים. ובגמרא דילן ברכות מ"ה ע"ב
הגי' הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות, וגי' המחבר היא כגי' הבה"ג והרא"ש. 34

אביי עני אמן בקלא כי היכי דלידעו פועלים דהטוב והמטיב לאו דאורייתא, ולפנינו
שם אביי עני ליה בקלא כי היכי דלשמעו פועלים וליקומו דהטוב והמטיב
לאו דאורייתא. סי' סה 34

רב אשי עני בלחישה כי היכי דלא ליזלזלו ביה. ולפנינו שם רב אשי עני ליה
בלחישה כי היכי דלא נזלזלו בהטוב ומטיב. (אקשו ליה רבנן למר רב יהודאי
גאון כן הוא בבה"ג פ"ז דברכות). 34

אמר ר"ז ואיתימא ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס
של ברכה, טעין הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף נוטלו בשתי ידיו
ונותנו בימין, ומגביהו טפח, ונותן עיניו בו ויש אומרים משגרו במתנה לאנשי
ביתו. ולפנינו נ"א ע"א א"ר זירא א"ר אבהו וכו' ומגביהו מן הקרקע טפח וכו'
ויש אומרים אף משגרו במתנה לאנשי ביתו. סי' סו 34

אנו אין לנו אלא ארבעה הדחה ושטיפה חי ומלא וכו' לפנינו שם אנו אין לנו
אלא ארבעה בלבד וכו'. 35

עיטור רב יהודה אומר מעטרהו וכו' ולפנינו שם רב יהודה מעטרהו וכו' וליתא
תיבת אומר. 35

ואית דגרסי וּבְהֵי כלומר באיזה ברכה מעטר ליה ומשני לה בברכת הארץ ולא

דאמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית מליח ובירך עליה
תחילה וסוף. עיין ברכות ל"ח ע"ב ולקמן סי' נ"ו. 30
דרש רב עוירא זימנין אמר לה משמיה וכו' כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים
ואתה נושא פנים לישראל לפנינו שם כ' ע"ב דרש רב עוירא וכו' כתוב
בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד והלא אתה נושא פנים לישראל
ועיין ד"ס. 31
נשים ועבדים וקטנים וכו' שם כ' ע"א. סי' נט 31
ואי בעו נשים ועבדים מזמנין לעצמן עיין שם מ"ה ע"ב. 31
שנים שאכלו מצוה לחלק וכו' במה דברים אמורים „בזמן" ששניהם סופרים וכו'
שם בד"א כששניהם וכו'. סי' ס 31
עד שנתכוין שומע ומשמיע ר"ה כ"ח ע"ב ושם איתא עד שיתכוון. 31
ואפילו למאן דאמר מצות אין צריכות כוונה ר"ה שם. ברכות י"ג ע"א ועיין ברש"י
שם ד"ה ש"מ וכו'. 31
וג' שאכלו כאחת וכו' דאמר רב אסי אמר קרא וכו' ברכות מ"ה ע"א. 31
יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי וכו' לא הוה בהו מאן דפליג מחבריה וכו' הני
מילי היכא דאיכא גדול אבל הכא חילוק ברכות עדיף בריכו כל חד וחד
לחודיה וכו' וליהדור זימון אין זימון למפרע. חלוף ל' יש כאן בגמ' ברכות
מ"ה ע"ב יהודה בר מרימר ומר רב אשי וכו' לא הוה בהו חד דהוה מופלג
מחבריה וכו' ה"מ היכא דאיכא אדם גדול אבל היכא דכי הדדי נינהו חלוק
ברכות עדיף בריך אינש לנפשיה וכי תאמרו ניהדר ונזמן אין זימון למפרע. 31
דאמר רבה תוספאה הני תלתא „דקבעי סעודתיהו" בהדי הדדי וקדים חד מינייהו
ובריך אינהו נפקי בזימון ומזמנינן עילוויהו. איהו לא נפיק בזימון דילהון
ואין זימון למפרע. ובברכות נ' ע"א הכי איתא אמר רבה תוספאה הני ג'
דכרכי רפתא בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך „לדעתיה" אינון נפקין
בזמון דידיה איהו לא נפיק בזמון דידהו לפי שאין זמון למפרע. 31
דאמר רבא הא מילתא אמריה במערבא משמיה דר' זירא אחד מפסיק לשנים.
ואין שנים מפסיקין לאחד. איני והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה
דרב פפא. לאחשובי הוא דעבד ולפנים משורת הוא דעבד. ובברכות מ"ה
ע"ב הכי איתא אמר רבא הא מילתא אמריתא אנא ואיתמרה משמיה דר'
זירא כוותי שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין
לאחד ולא והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה איהו וחד שאני רב פפא
דלפנים משורת הדין הוא דעביד. 31
דאמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה שאכלו יצא אחד מהן לשוק וכו' עיין
ברכות מ"ה ע"ב כמה שינוים בכל הסוגיא. ולשון המחבר הוא כל' בה"ג פ"ז ע"ש. 31
ושתי חבורות דיתבו בחד דוכתא וכו' ברכות נ' ע"א. 32
ואי איכא שמש בינייהו וכו' שם ע"ב. — ומותר לשמש בשמש עם הארץ שם
נ"ב ע"ב. 32
ששה נחלקים עד עשרה שם נ' ע"א. סי' סא 32
דתנן במס' סוטה אלו נאמרים בכל לשון פרשת סוטה וידוי מעשר ק"ש ותפלה
וברכת המזון סוטה ל"ב ע"א. 32
בא ומצאן כשהן מברכין מה הוא עונה אחריהן רב זביד אמר ברוך ומבורך כן הוא

והיכא דאיכא קביעותא חד שרי המוציא לחם לכולהו שם מ״ב ע״א היו יושבים
כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן ולא מיבעי ליה למישרי המוציא
עד דמייתי ליה מלח וכו׳ שם מ׳ ע״א אין הבוצע רשאי לבצוע וכו׳ 28
לית דין צריך בשש שם מ׳ ע״א עיין ברא״ש פרק כ״מ סי׳ כ״ב. 28
שכח ואכל ולא בירך וכו׳ שם נ״א ע״א איתא בעי מיניה מרב חסדא מי שאכל וכו׳. 28
והיכא דשרא המוציא ובצע אסור ליה לאשתעויי עד דטעים אותה פרוסה ברכות
מ׳ ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה הבא מלח וכו׳. סי׳ נג 29
אמר רב יהודה בר שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאין לטעום.
ברכות מ״ז ע״א הגירסא אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה
דרב אין המסובין רשאין לאכול כלום וכו׳. 29
תניא הבוצע פושט ידיו תחילה ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול הימנו הרשות
בידו. ולפנינו שם מ״ז ע״א הבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד
לרבו או למי שגדול הימנו הרשות בידו. 29
רבה בר חנא הוה עסיק ליה לבריה בי רב הונא בר קטינא קדים והוה מתני ליה
לבריה אין הבוצע רשאי לאכול עד שיכלה אמן מפי העונין. ולפנינו שם רבה
בר בר חנא הוה עסיק ליה לבריה בי רב שמואל בר רב קטינא קדים ויתיב
וקמתני ליה לבריה אין הבוצע רשאי לבצוע וכו׳ ועיין ברי״ף. 29
אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בעל הבית בוצע ואורח מברך. ולפנינו שם מ״ו ע״א
ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחי בעל הבית בוצע וכו׳. 29
השותה מים לצמאו אומר שהכל שם מ״ד ע״א איתא השותה מים לצמאו מברך
שהכל נהיה בדברו. סי׳ נד 29
ואמרינן למעוטי מאי וכו׳ למעוטי וכו׳ שם מ״ה ע״ב לאפוקי מאי לאפוקי למאן וכו׳. 29
פת פוטר כל מיני מאכל וכו׳ ופריך יין נמי לפטור וכו׳ שאני יין דקבע ברכה
לעצמו ע״ש מ״א ע״ב והיכא דחנקתיה וכו׳ הכי שדר רב פלטוי בר אבא ריש
מתיבתא מקמי דלשתי לא צריך וכו׳ ע״ש מ״ו ע״א תוס׳ ד״ה דחנקתיה וכו׳. 29
אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה ברכות ל״ה ע״א. 29
אחר כל אכילתך אכול מלח וכו׳ שם מ׳ ע״א — ואין אתה ניזוק לעולם. לפנינו
ואי אתה נזוק וליתא לעולם. סי׳ נד 30
מים ראשונים מצוה וטעונין ברכה וכו׳ חולין ק״ה ע״א. 30
מים ראשונים צריך שיהו ידיו למעלה אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה וכו׳
סוטה ד׳ ע״ב ע״ש. סי׳ נה 30
ומים ראשונים בין בכלי בין על גבי קרקע וכו׳ חולין ק״ה ע״א. 30
והנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה לפנינו ברכות מ״ג ע״א איתא
תחלה באחרונה. 30
שלש תכיפות הן וכו׳ שם מ״ב ע״א. סי׳ נו 30
אני ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל כזית ובירך עליו תחילה וסוף לפנינו ברכות ל״ח
ע״ב אני ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל זית מליח ובריך עליו תחלה וסוף. 30
ולענין לאצטרופי אפילו וכו׳ ואע״ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח וכו׳ דהכי
א״ר אבא א״ר לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן וכו׳ עיין ברכות מ״ח
ע״א גירסא אחרת. סי׳ נז 30
עד כמה מזמנין עד כזית ר׳ יהודה אומר עד כביצה ר׳ מאיר סובר וכו׳ שם מ״ט
ע״ב. ועיין יומא ע״ט ע״ב. סי׳ נח 30

רצה תשובותינו סלח לנו גואלינו ותרפא חליינו וברך שנתינו וכו' והתועים בדעתך ישפוטו וכו' נוסחת המחבר משונה מאשר הוא לפנינו שם כ"ט ע"א, ומה שהביא בנוסח הרי"ף והתועים בדתך ישפוטו לפנינו ברי"ף איתא והתועים בדעתך ישפוטו ע"ש עוד איזה שינוים, וראיתי כי גם בכ"י שהיה לפני שד"ל היה כתוב „בדתך". 24

כל השנה כולה מתפלל אדם הבינגו שם כ"ט ע"א — וקאמרי רבנן ה"מ בשעת הדחק וכו' כן הוא לשון הרי"ף והרא"ש. 24

טעה ולא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו כ"ט ע"א. סי' מג 24

ואם טעה ולא הזכיר הבדלה וכו' שם כ"ט ע"א. 25

חטא ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא וכו' סנהדרין מ"ד ע"א. סי' מה 25

דתנן רשב"ג אומר מיום שחרב וכו' סוטה מ"ח ע"א, ולפנינו איתא רשב"ג אומר העיד ר' יהושע מיום וכו'. 25

לעולם ישליש אדם וכו' קידושין ל' ע"א, ע"ז י"ט ע"ב. סי' מז 26

ח"ו שעקביא בן מהללאל וכו' עיין ברכות י"ט ע"א ע"ש. סי' מח 26

אלא מי נידו את ר' אלעזר בן הגר, כן הוא בסרע"ג בן הגר, ולפנינו שם איתא את אליעזר בן חנוך וכו' ועיין ד"ס. 26

וכל המזלזל בנ"י בא לידי עניות עיין שבת ס"ב ע"ב. — דאמר ר' אמי ואמר לה במתניתא תנא וכו' כן הוא ברי"ף ובהא"ש ובה"ג ולפנינו בשבת שם אמר ר' אבוה וכו' ע"ש. 26

המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם, סוטה ד' ע"ב. 26

מים ראשונים מצוה, ואחרונים חובה חולין ק"ה ע"א (כאן רשמתי סי' מ"ט הבלתי רשום במח"ו). סי' מט 26

תניא מים ראשונים מצוה אמצעיים רשות וכו' (העתיק הברייתא שם כפי מה דמשני הגמרא מצוה לגבי רשות חובה קרי לה). 27

אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל וכו' חולין ק"ה ע"ב. 27

מאי משמע דהאי קרא בנוגע הזב הוא דכתיב וכו' עיין חולין ק"ו ע"א ונראה שגירסא אחרת היה לו. סי' נ 27

ולא משינן אלא מן מנא כדתנן בכל הכלים נוטלין לידים ואפילו וכו' פ"א מסכת ידים משנה ב'. 27

ולא יתן אדם בחופניו לחבירו שם איתא ולא יתן לחברו בחפניו. 27

אין ממלאין ואין מקדשין ואין מזין מי חטאת אלא בכלי שם. 27

אמר אביי מריש הוה אמינא מאן דלא משא מיא בתראי וכו' לפנינו חולין ק"ה ע"ב הגירסא האי דלא משו. 27

אמר ר' אבוה כל האוכל פת בלא ניגוב ידים וכו' סוטה ד' ע"ב. 27

הוה קאימנא וכו' חולין ק"ז ע"א ושם איתא ולא יהבו לי מידי וכו'. 27

ש"מ תלת, ש"מ אין נטילת ידים בפירות וכו' שם איתא אין נ"י לפירות, וש"מ אין מזמנין על הפירות. סי' נא 28

והתקדישתם אלו מים ראשונים ברכות נ"ג ע"ב חלופי גרס' נמצא בזה להראשונים ע"ש. 28

והייתם לי קדושים אני ה' אמר להם הקב"ה לישר' כשם וכו' ספרא פ' שמיני ע"ש. 28

שמואל אשכחיה אבוה דקא בכי וכו' חולין ק"ז ע"ב ע"ש איזה שינוים בלשון. 28

וכל איתתא או גברא דמוכלי נהמא לינוקא וכו' לשון הג' סוף פ"ו דברכות. 28

מברך המוציא לחם מן הארץ ברכות ל"ח ע"ב והלכתא המוציא לחם מן הארץ. ועיין בתוס' ד"ה והלכתא וכו'. סי' נב 28

ואמר ר' יצחק א"ר יוחנן משום ראב"י כל האוכל ושותה וכו' ושם אית' א"ר יצחק
א"ר יוחנן אמר ר' יוסי ב"ר חנינא משום ראב"י כל האוכל ושותה וכו'. 20
א' רב יהודה לעולם אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא כנגד חבירו וכו' שם כ"ז
ע"ב ושם איתא אמר רב יהודה אמר רב וכו' וליתא ולא כנגד חבירו. 20
ותניא ר' אלעזר בן חסמא אומר המתפלל אחורי רבו וכו' ולפנינו שם כ"ז ע"ב
ותניא ר"א או' המתפלל אחורי רבו וכו' ע"ש, וגירסת המחבר בן חסמא כ"ה בבה"ג. 21
אמר רב יהודה אמר שמואל ספק קרא ק"ש וכו' כן הוא גירסת ה"ג ורי"ף ורא"ש,
ולפנינו ברכות כ"א ע"א ליתא אמר שמואל. סי' לד 21
אי נמי ודאי התפלל ונכנס לבה"כ ומצא ציבור שמתפללין הכי אמר רב יהודה
אמר שמואל אם יכול לחדש דבר בתפילתו יתפלל וכו' עיין ברכות כ"א ע"א. 21
דכולי עלמא מיהת מיפסק לא פסיק עד דעני קדיש, ואמרינן איבעיא להו מהו
שיפסיק אדם אמן יהא שמיה וכו' ע"ש כ"א ע"ב, וע' בביאורי אות כ'. 21
וכן אמרי חכימייא וספרייא ודרשייא ורישיה עמה וכו' הוא ל' הגמ' סוכה ע"ב ע"ש. 22
המתפלל וראה צואה במקומו אע"פ שחטא תפילתו תפילה וכו' עיין ברכות כ"ב
ע"ב גירסא אחרת ע"ש, וגירסתו כגירסת הבה"ג. סי' לו 22
הצריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל וכו'. שם כ"ג ע"א ושם אית' הנצרך וכו'. סי' לז 22
לא שנו אלא שאינו יכול לעמוד על רגליו וכו' שם כ"ג ע"א איתא שאינו יכול
לשהות בעצמו וכו'. 22
ותניא אידך הצריך לנקביו אל יתפלל משום שנא'. גירסתו כגירסת הבה"ג שם פ"ג. 22
א"ר יוסי ואיתימא רב חננא בר פפא שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפילה
לפניו, לפנינו הגירסא שם כ"ג ע"א רב אשי ואיתימא רב חננא בר פפא אמר
שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני. 22
ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו לפנינו ברכות מ"ז ע"א וכל המאריך באמן וכו'
וליתא ולא קצרה. סי' לח 22
כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו וכו' שבת קי"ט ע"ב ע"ש. 22
כי פרעה אהרן לפנינו שבת קי"ט ע"ב איתא כי פרוע הוא, וגירסת המחבר כגירסת
השאילתות פ' בראשית. 23
אינו עובר לפני התיבה וכו' מגילה כ"ד ע"א, חולין כ"ד ע"ב. סי' לט 23
כל מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן עיין ר"ה כ"ט ע"א. 23
מהו לסמוך על דברי ריב"ל וכו' עיין ברכות מ"ז ע"ב. 23
דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן שם מ"ה ע"א. ואמרינן פשיטא וכו'
עיין בביאורי אות ט'. 23
וקטן פורח כצ"ל וכן בסדר רע"ג ובאגרות שד"ל, ועיין בערוך ערך פרח ד' ובתוס'
שם מ"ז ע"ב ד"ה קטן וכו'. 23
לעולם יסדר אדם שבחו של הב"ה ואח"כ יתפלל וכו' ברכות ל"ב ע"א, ע"ז ז' ע"א. סי' מ 23
שאין תפילתו של אדם נשמעת כמו עם הציבור, עיין ברכות ו' ע"א, ובבה"ג פ"ה,
ובריף וברא"ש סי' ז', ועיין במעדני יו"ט אות ה'. 23
לא תירחת דלא תיחטי. לא תירוי דלא תיחטי. לפנינו ברכות כ"ט ע"ב אחוה דרב
סלא חסידא לא תרתח ולא תחטי, לא תרוי ולא תחטי. סי' מא 24
יהי רצון מלפניך וכו' ע"ש כ"ט ע"ב. — ועד כמה עד פרסה שם ל' ע"א. —
היה רוכב על החמור וכו' שם. 24
המהלך במקום גדודי חיה ולסטין וכו' שם כ"ט ע"ב. סי' מב 24

צריך שיכרע עד שיתפקחו וכו׳ לפנינו ברכות כ״ח ע״ב עד שיתפקקו, ועיין ערוך
ערך פק ב׳, ועיין ד״ס. סי׳ כז 17

צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקבה, הוא כמו הגירסא שהובא בד״ס נעשה
נקבה, וכן הוא בירושלמי שבת פ״א ה״ג, וכן בסדר רע״ג נעשה נקבה והמעתיק
שם הסגיר בטעות תיבת נקבה ע״ש. 18

שמעון הפקולי הסדיר י״ח ברכות על הסדר ביבנה וכו׳ ברכות כ״ח ע״ב, מגילה י״ז ע״ב 18
ואמר ר׳ ירמיה ואיתימא ר׳ חייא בר׳ אבא וכו׳ עיין מגילה י״ז ע״ב ושם איתא
א״ר יוחנן ואמרי לה וכו׳. אך בסדר רע״ג דף ח׳ ע״ב גרס כגירסת המחבר. 18

בכל יום ויום מתפלל אדם י״ח ברכות וכו׳ הני תשע עשרה הויין וכו׳ ברכות י״ח ע״ב. 18

כר׳ יוחנן ואף דוד אמרן אלא לאחר י״ח מזמורים כדאמרינן בברכות ע״ש ט׳ ע״ב. 18

וצריך לפסוע ג׳ פסיעות לאחריו וכו׳ ונותן שלום בתחילה לשמאלו וכו׳ ואם לא
עשה כן וכו׳ עיין יומא נ״ג ע״ב. סי׳ כח 18

ומצלי אצלויי מגילה כ״ב ע״ב, כ״ג ע״א חזינא לאביי ורבא דכי נפלי על אאפייהו
דמצלי אצלויי. סי׳ כט 18

מניין שאומרים אבות שנא׳ וכו׳ ומניין שאומרים גבורות שנא׳ וכו׳ מגילה י״ז ע״ב
ושם איתא כמה שינויים. 18

ומה ראו לומר גאולה בשביעית אמר ר׳ חייא בר אבא מתוך וכו׳ לפנינו שם
איתא אמר רבא מתוך וכו׳ וגירסת המחבר הוא כגירסת רע״ג בסדרו דף ח׳ ע״ב
ע״ש ועיין ד״ס. 19

וכיון שבאו לירושלים בא דוד וכו׳ כן הוא בס׳ רע״ג ט׳ ע״ב. ולפנינו וכיון שנבנית וכו׳ 19

וכיון שבאת עבודה באת הודאה, כן הוא בס׳ רע״ג שם ולפנינו באת תודה. 19

ולומרה מקמי עבודה. וכן בס׳ רע״ג שם. ולפנינו איתא אימא קודם עבודה וכו׳. 19

למי נאה למלל גבורות ה׳ וכו׳ שם י״ח ע״א, מכות י׳ ע״א, הוריות י״ג ע״ב ע״ש. 19

שואל אדם צרכיו בשומע תפילה ע״ז ח׳ ע״א. 19

המשמיע קולו בתפלה וכו׳ המגהק והמפהק כצ״ל ברכות כ״ד ע״ב ע״ש. סי׳ ל 19

ר׳ זירא הוה משתמט וכו׳ לפנינו ברכות כ״ד ע״ב איתא ר׳ אבא וכו׳ וגירסת המחבר
כגירסת ה״ג ורע״ג. 20

דאמר רבינא הוה קאימנא קמיה דרב אשי וכו׳ הכי גרים בה״ג פ״ג דברכות, ורס״ג.
ולפנינו כ״ד ע״ב איתא רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי וכו׳ ע״ש. סי׳ לא 20

ואסיר ליה לאיניש לצלויי להדיה מקמי ציבורא עיין ברכות כ״ח ע״ב בצבור שנו
ובפירש״י ובסרע״ג. סי׳ לב 20

ואסיר למיתב בארבע של תפילה. שם ל״א ע״ב ע״ש. 20

דאמר ר׳ יהושע בן לוי אסור לחלוף כנגד המתפללין, ולפנינו ברכות כ״ז ע״א
איתא אסור לעבור וכו׳. 20

ואסיר ליה למיקם בתיבותא ומידליא דאמר ר׳ יוסי משום ר׳ אלעזר לעולם אל
יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל וכו׳ לפנינו ברכות י׳ ע״ב איתא וא״ר יוסי ב״ר
חנינא משום ראב״י אל יעמוד אדם במקו׳ גבוה ויתפלל וכו׳ וע׳ בבה״ג פ״ה דברכות. 20

דאמר ר׳ יוסי משום ר׳ אליעזר המתפלל צריך שיכוין רגליו שנא׳ וגו׳ שם איתא
וא״ר יוסי ב״ר חנינא משום ראב״י המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנ׳ וגו׳. סי׳ לג 20

דאמר ר׳ יוסי משום ר׳ אליעזר מאי דכתיב, לא תאכלו על הדם קודם שתתפללו
על דמכם ושם איתא וא״ר יוסי ב״ר חנינא משום ראב״י. 20

שסמך גאולה לתפילה וכו' ברכות י' ע"ב ע"ש. 13

העיד ר' יוסי משום קהלה קדישא שבירושלים. לפנינו ברכות ט' ע"ב הגירסא
העיד ר' יוסי בן אליקים וכו'. 13

והמתפלל צריך שיכון את לבו. עיין ברכות ל"א ע"א ושם איתא המתפלל
צריך שיכון את לבו לשמים וכו'. 13

אמר רב יהודה מנהגו של ר"ע כשהיה מתפלל וכו' ועולה מפני כולן כן
הגירסא בכ"י מינכען. ועיין ברכות ל"א ע"א. 13

יכול יתפלל אדם כל היום כולו וכו' ברכות שם. 13

מכאן לשכור שאסור להתפלל ברכות ל"א ע"ב. ועיין עירובין ס"ד ע"ב. סי' כ 14

צריך שיכנוס שיעור שני פתחים ברכות ח' ע"א. ועיין ברא"ש שם. 14

ומי שעומד חוץ לבית הכנסת וכו' עיין עירובין צ"ב ע"ב. 14

ומבעיא ליה למיקם באימתא וכו' כאילו שכינה כנגדו וכו' ותנן אין עומדין וכו'
עיין שבת י' ע"א. וברכות ל' ע"ב. סנהדרין כ"ב ע"א ע"ש. 14

למיקבע דוכתא לצלותיה וכו' עיין ברכות ו' ע"ב כל הקובע מקום וכו' ועיין
ברא"ש ובר"י שם. סי' כא 14

כל המתפלל אחורי בהכ"נ נקרא רשע וכו' לפנינו ברכות ו' ע"ב איתא רק אמר
רב הונא. ולא אמר ר' חלבו אמר רב הונא, כגירסת המחבר. 15

אמר ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן צריך אדם שיתפלל במקום
המיוחד לתפלה, עיין ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד ושם הגירסא ר' אבא ר' חייא
בשם ר' יוחנן, ועיין שם פ"ה ה"א. 15

צריך אדם להסב פניו אל הכותל ולהתפלל עיין ברכות ה' ע"ב. ועיין ירושלמי
ברכות פ"ד ה"ד. 15

אמר ר' יצחק הרוצה שיתחכם ידרים. ויתעשר יצפין וכו' עיין ב"ב כ"ה ע"ב ושם
איתא הרוצה שיחכם ידרים, ושיעשיר יצפין וריב"ל אמר לעולם ידרים וכו'. 15

המתפלל צריך שיכוין רגליו זו אצל זו שנ' עיין ברכות י' ע"ב ושם איתא המתפלל
צריך שיכוין את רגליו שנא' וכו' וליתא התיבות זו אצל זו. 15

המתפלל צריך שיתן פניו למעלה כדי לקיים שני מקראות וכו' יבמות ק"ה ע"ב.
ושם איתא כדי שיתקיימו וכו' מלכי צבאות ידודון וכו' שבת פ"ח ע"ב, ועיין
מכילתא פ' יתרו, ומדרש שה"ש פסוק כרם היה לשלמה וכו'. 15

כדאמר ר' יוחנן בתחילה הוא אומר ה' שפתי תפתח וכו' עיין ברכות ד' ע"ב. 15

מניין שאומרים אבות וכו' עיין ר"ה ל"ב ע"א. ומגילה י"ז ע"ב. 16

ולוקמינהו לכולהו בהדי הדדי וכו' כצ"ל ועיין ב"מ פ"ה ע"ב. סי' כב 17

למען אברהם שקראך אדון וכו' עיין ברכות ז' ע"ב. 17

כשהוא כורע בברוך וכו' שם י"ב ע"א, ע"ש. סי' כג 17

רב ששת כי הוה כרע כרע כחיזרא וכו' לפנינו שם י"ב ע"ב רב ששת כי כרע
וכו' וליתא תיבת הוה. 17

הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר תענית ב' ע"א. סי' כד 17

ומיום ס' לתקופת תשרי עד יום ראשון של פסח וכו' עיין תענית י' ע"א. 17

טעה בכל הברכות וכו' ואיתימא ר' יהושע לא אמרן וכו' לפנינו ברכות כ"ט ע"א
איתא ואיתימא רבי יהושע בן לוי לא אמרן וכו'. סי' כה 17

הגיע להוראה כורע וכו' דתני ר' חלפתא בן שאול הכל שוחחין עם שליח ציבור
עיין ירושלמי ברכות פ"א ה"ה. סי' כו 17

ב״ש אומרים בערב כל אדם יטו ויקרו. ובבוקר יעמדו וכו׳ ברכות י׳ ע״ב ושם
איתא יטה ויקרא ובבוקר יעמוד וכו׳ וכן היא במשנת ירושלמי. סי׳ יא 9
ב״ה אומרים עומדין וקורין מטין וקורין יושבין וקורין ועוסקין במלאכתן וקורין
וכו׳ שם י״א ע״א הגירסא עומדין וקורין יושבין וקורין ומטין וקוראין הולכים
בדרך וקורין עושין במלאכתן וקורין (עיין ד״ס). 9
ב״ש במקום ב״ה אינו משנה. ברכות ל״ו ע״ב. ביצה י״א ע״ב. יבמות ט׳ ע״א. 9
תלמוד ארץ ישראל יצתה ב״ק ואמרה וכו׳ עיין ירושלמי ברכות פ״א ה״ד. 10
עשה כדברי ב״ש חייב מיתה דתנן וכו׳ ברכות י״א ע״א. 10
ותו גרסינן בגמרא דארץ ישראל רב הונא בשם רב אידי רב יהודה בשם שמואל
וכו׳ הוא בירושלמי פ״ב ה״א דברכות בשינוי שם האמוראים. והובא בתוס׳
שם י״ג ע״א ד״ה על לבבך וכו׳. 10
סיפקס בן יוסף אומר כל המאריך באחד וכו׳ ברכות י״ג ע״ב ולפנינו הגירסא
סומכוס אומר כל המאריך וכו׳ ובסרע״ג גרים סומכוס בן יוסף. וכן הוא
בירושלמי ברכות פ״ש ה״א. ובד״ס הביא הגירסא ספקוס בסמ״ך ע״ש. סי׳ יב. 10
אות הוא בצבא שלו וכו׳ מכילתא פ׳ בשלח. ועיין חגיגה ט׳ ע״א. 11
דר׳ ירמיה הוה יתיב קמיה דר׳ חזייה וכו׳ ולפנינו הוסיפו קמיה דר׳ חייא בר
אבא וכן הוא ברי״ף ובר״אש פ״ב סי׳ ג׳. 11
דתני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם וכו׳ ברכות ט״ו ע״ב. 11
אמר ר׳ יהושע בן קרחה למה קדמה וכו׳ שם י״ג ע״א. 11
פרט לכסות לילה וכו׳ שבת כ״ז ע״ב. זבחים י״ח ע״ב. מנחות מ״ג ע״א. 11
ולא היו מפסיקין אמר רבה מפסיקין היו וכו׳ פסחים נ״ו ע״א. ושם איתא רבא אמר וכו׳. 11
כל הקורא ק״ש ומדקדק באותיותיה (תיבת ומדקדק הוספתי בפנים ע״פ גירסא
שלפנינו ברכות ט״ו ע״ב, אך בספרים ישנים ליתא). 11
רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב וכו׳ גירסת המחבר כגירסת הרי״ף
והרא״ש פ״ב דברכות, אך לפנינו יומא י״ט ע״ב ליתא „משמיה דרב״. סי׳ יב 12
עשה אותם קבע ולא ארעי כו׳ יומא שם. 12
ותניא הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ירושלמי ברכות פ״ש ה״ט.
וירושלמי שבת פ״א ה״ב. 12
טעה בין פרק לפרק וכו׳ ברכות ט״ז ע״א. סי׳ יג 12
וצריך להתיז זיין של תזכרו עיין ירושלמי ברכות פ״ב ה״ד. סי׳ יד 12
ואסור להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב וכו׳ ברכות י״ד ע״א, ע״ב. סי׳ טו 12
בקשו לקבוע עשרת הדברות בק״ש וכו׳ שם י״ב ע״א ע״ש. סי׳ טז 12
ופרשת ציצית מאי טעמא קבעוהו כו׳ שם י״ב ע״ב. סי׳ יז 12
כסדר וידוי של יוה״כ אומר. ע״ז ח׳ ע״א. וליתא לפנינו תיבות וידוי של יוה״כ.
וגירסתו כגירסת הבה״ג פרק אין עומדין 13
בשחר מברך שתים לפניה וכו׳ שם ברכות י״א ע״א. 13
ר׳ יוסי בר אבין ור׳ יוסי משום ריב״ל וכו׳ בירושלמי ברכות פ״א ה״ה שלפנינו
הגירסא ר״י בר אבין משום ריב״ל וכו׳. 13
דאמר ר׳ זירא בשם ר׳ אבא בר ירמיה ג׳ תכיפות הן וכו׳ עיין ירושלמי ברכות
פ״א ה״א, ותחילת המימרא הוא בברכות מ״ב ע״א. 13
אמר ר׳ אמי (כצ״ל) כל מי שאינו סומך גאולה לתפילה. ובירושלמי שם איתא
א״ר אמי כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה. 13

פה רשמתי כל המקומות מש״ס בבלי המובאים בספר מחזור ויטרי, ויש מהן הרבה שהגירסא שם מישונה ברב או במעט מהגירסא שלפנינו.

צד

תניא היה ר׳ מאיר אומר חייב אדם מישראל לברך מאה ברכות בכל יום והוא במנחות מ״ג ע״ב, ולפנינו ליתא תיבת מישראל. בתחילת הספר 3

ובגמרא דא״י גרסינן הכי תני אין לך אדם מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום, ולפנינו בירושלמי סוף ברכות איתא תני בשם ר׳ מאיר אין לך אחד מישראל שאינו עושה מאה מצות וכו׳. 3

היה ר׳ יהודה אומר חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום וכו׳ לפנינו מנחות מ״ג ע״ב איתא היה ר׳ מאיר אומר, וגירסת המחבר היא הנכונה. וכן גרס הרי״ף והרא״ש סוף פ״ט דברכות. 5

ברוך שלא עשאני גוי וכו׳ היא הגירסא הנכונה. וכן הוא ברי״ף ובר״א״ש שם. ולפנינו שעשאני ישראל וכו׳. 5

דרב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקמברך וכו׳ ובמנחות שם דהוה קא מברך וכו׳. 5

מאי דכתיב ושננתם אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם. לפנינו קידושין ל׳ ע״א הגירסא משונה ועיין תוס׳ ד״ה לא צריכא וכו׳. 5

השכים לשנות קודם שקרא ק״ש וכו׳ לפנינו ברכות י״א ע״ב איתא עד שלא קראוכו׳. 5

רב חייא ב״ר אשי לפנינו שם דאמר רב בר אשי וכו׳ ע״ש 5

מאימתי מברכין על הגשמים וכו׳ הוא בברכות נ״ט ע״א. ובתענית ו׳ ע״ב ע״ש. 5

דרש רב שמלאי לעולם יסדר אדם וכו׳ ברכות ל״ב ע״א, ע״ז ז׳ ע״א איתא דרש רבי שמלאי וכו׳. 6

דאמר אלעזר בר אבינא וכו׳ וגירסא נכונה היא, ולא כמו דאיתא לפנינו אמר ר׳ אבינא. וכבר הגיה מהרי״ב שצ״ל בר אבינא. וכגירסת הרי״ף ברכות ד׳ ע״ב. 6

יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום וכו׳ שבת קי״ח ע״ב. 6

ותנא בין תכלת שבה וכו׳ ברכות ט׳ ע״ב. ולפנינו ליתא תיבת תנא. — הלכה כר׳ יהושע שם י׳ ע״ב. דאמר ר׳ יוחנן לא שנו אלא בדורות הראשנים כגון ר׳ שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן זו היא אומנתן עיין י״א ע״א ושם ליתא תיבות זו היא ע״ש. 7

רב אמי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לאדם לצאת לדרך וכו׳ בברכות י״ד ע״א הגירסא אמר רב אידי בר אבין וכו׳ אסור לאדם לעשות חפצו וכו׳ וגירסת המחבר היא כגירסת הרי״ף והרא״ש פ״ש דברכות סי׳ ז׳. ועיין במעיו״ט שם ק׳ ונ״מ לענין הדין לגירסתם. ועיין צל״ח שם. 7

שמעתי בת קול שמנהמת ואומרת וכו׳ עיין ברכות ג׳ ע״א כמה שינוים בגירסא. ועיין בפרדס לרש״י סי׳ ה׳ ע״ש. סי׳ ט 8

ובתשובות הגאונים מצאתי, שבעת ימים תהיה בנידתה קמאי או בתראי.
מאן דבעי וכו׳. סי׳ תצט 608
וכן השיב רש״י נ״ע. והא לך תשובתו. צריכות נשים לחטוט את שניהם
קודם טבילה וכו׳. סי׳ תצט 610
שאילו מקמיה רב יהודאי גאון ב״ר שמלו וכו׳ תוב שאילו מקמיה המל את
העבדים וכו׳. סי׳ תקא 623
וכן נמצא בתשובות הגאונים אבי הבן כשמברך להכניסו וכו׳. סי׳ תקא 624
שאילה זו שאל ר׳ מנחם בר׳ מכיר את בן דודו רבינו יצחק ב״ר יהודה, יום
מילה שחל להיות ביום תענית ציבור וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רפ״ב ותוס׳
שבת קל״ט ע״א, ד״ה וליתן וכו׳ ותוס׳ עירובין מ׳ ע״ב ד״ה דלמא וכו׳. סי׳ תקג 624
ועוד שנמשלו ישראל כעפר הארץ. בתשובות הגאונים. סי׳ תקה 626
בתשובות הגאונים, ולענין מאן דניפסיק ליה חוטא דתכילתא וכו׳ סי׳ תקי 637
ובתשובות ר״ת לר״מ, הוא תשובת ר״ת לר׳ משולם עיין בספר הישר לר״ת
סי׳ תר״כ ע״ש. סי׳ שכא 359
ובתשובות הגאונים כך הושב, ולשאול אדם צרכיו בשלש ראשונות וכו׳ עיין
בשו״ת שערי תשובה סי׳ קנ״א לרבינו האי וששאלתם הא דאמר רב
יהודה וכו׳ ע״ש. סי׳ שכו 365
ובתשובות הגאון רבינו ניסים בר׳ יעקב זצ״ל שאילתא דהוי״ו ל״ך. מאי טעמא
ראשי פרקים דהאזינו בהוי״ו ל״ך וכו׳: זה השיב רבינו ניסים בשם רב סעדיה
גאון: וכשחל ראש השנה ביום ב׳ או ביום ג׳ חולקים וילך וכו׳ סי׳ שנ 388
כך נמצא בתשובות בשר על גבי גחלים ממנהג שתי ישיבות וכו׳ גם בתשובות
הגאונים כן. סי׳ שנה 394

והובא תשובות הגאונים ברש״י שבת כ״ג ע״א ד״ה לגבל מצאתי בתשובות הגאונים וכו׳ ושם קנ״ו ע״ב ד״ה מדכרכי דזוזי וכו׳ כך מצאתי בתשובת הגאונים. ורש״י עירובין כ״ו ע״א ד״ה להרע לאסור ובתשובות הגאונים מצאתיה בלשון אחר וכו׳. ורש״י פסחים ע״ו ע״ב ד״ה אמר לך רב וכו׳ ואביי ורבא הלכתא כרבא וכן הוא בתשובות הגאונים. ורש״י ביצה ט״ו ע״א ד״ה עדילין ראיתי בתשובות הגאונים שרגילין ללבשן וכו׳ ורש״י גיטין פ״ז ע״ב ד״ה כולהו אחד וכו׳ וראיתי בתשובות הגאונים וכו׳ ב״מ ט״ז ע״א רש״י ד״ה אינה וכו׳ ותשובת הגאונים וכו׳ ושם ס״ז ע״א רש״י ד״ה את ונוולא וכו׳ כך ראיתי בתשובת הגאונים וכו׳ שם פ׳ ע״ב רש״י ד״ה במהיקתא וכו׳ וכן בפירש תשובת הגאונים וכו׳ ושם צ״ג ע״ב רש״י ד״ה אמר לו וכו׳ ובתשובות הגאונים ראיתי וכו׳ ע״ז ע״א. רש״י ד״ה ולא וכו׳ ל״א מתשובת הגאונים וכו׳. מכות ט׳ ע״ב רש״י ד״ה נפסק וכו׳ כך מצאתי גירסא בתשובת הגאונים וכן עיקר וכו׳ חולין נ״ז ע״א רש״י ד״ה דאנקורי וכו׳ ובתשובת הגאונים מצאתי וכו׳ בכורות מ״ט ע״ב רש״י ד״ה ר׳ אמי אמר וכו׳ ומצאתי בתשובת הגאונים בבליים וכו׳ ושם נ׳ ע״א אבל מצאתיה בתשובת הגאונים.

תשובות רש"י ועל התרומה אודיעך שמעולם לא נהגו בעיר הזאת להפריש שתי
הלות כי אם בע"פ וכו' וכן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' קל"א (ה"פ) סי' לד 264
ובתשובות הרב ר' יצחק בר' יהודה מצאתי ועל גרגיר חיטה שנמצאת בתרנגולית
צלויה עיין אות מ"ד. ועיין בספר האורה הובא בספר תמים דעים סי' קמ"ה.
ובשו"ת מהר"ם מר"ב סי' קע"ז. (ה"פ) סי' מז 270
ומצאתי בתשובות הגאונים שצריך לברך אהריהן לכל ארבעתן וכו' עיין בפרדס
לרש"י ז"ל סי' קל"ז ובעי לברוכי וכו' ובשה"ל סי' רי"ח ורבינו שלמה זצ"ל
כתב בה' פסח שסידר שצריך לברך וכו' ועיין ברי"ף פע"פ ובעה"מ ובר"ן
שם ובספר תמים דעים סי' ל' ובשערי תשובה סי' רפ"ז. ובתשובות מהר"ח
או"ז סי' רי"ג. ועיין בבעל העיטור ה' פסח בעה"ד וז"ל והכי מסתברא על
הגפן ועל פרי הגפן לא מברכין אלא לבסוף והכי אמר רב האי לא חזינא
מאן דמברך על הגפן ועל פרי הגפן אלא בתר כולהו כסי. ועיין בשערי
תשובה סי' ק"א. ובתשובות מהרי"ל סי' נ"ה. (ה"פ) סי' נז 276
וגם בתשו' הגאו' מצאתי כן. וכן התשו' ואוחזין שתי ככרות שלימו' וכו'. (ה"פ) סי' ס 279
וששאלתם מהו לשכור וכו' וכן כל השאלות הנזכרות בדף זה. וכן הנזכר
בדף 290 הנם להרב ר' יצחק בר' יהודה. עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קנ"ב. 289
וזו התשובה השיב ר' יוסף טוב עלם. 352
וששאלתם ביחיד שקורא הלל, תשובה, מאן דצלי ביחיד באילו כ"א יום שיחיד
גמר בהן את ההלל חייב לברך לגמור את ההלל וכו' וכן מנהג בשתי
ישיבות. ומה שחקקתם לפנינו וכו' יוסף טוב עלם ב"ר שמואל. ועיין סי'
רכ"ז ובביאורי אות יו"ד. סי' שיז 353
וזו תשובת רבינו עזריאל בר' נתן. אשר חכמים יגידו וכו' על שאילתו אני
משיבו לפי עניות דעתי. ששאל מה טעם אין אנו תוקעים בר"ה וכו'.
ועיין צד 354. סי' שיז 353
והשיב רבינו יעקב בן רבנא מאיר אשר שאלו ר' שמעון בר' נתנאל לשונא.
אשאלה מענה לשון מאת רבינו תם וכו'. סי' שיז 355
מיכן ואילך ליקוטים מגאונים, ותשובות מרבינו שלמה. והרב ר' יוסף
טוב עלם. סי' שכ 356
בתשובות ר' יוסף טוב עלם מצאתי שני ימים טובים של ראש השנה לאו
דאורייתא נינהו וכו'. סי' שכ 357
אני החתום נשאלתי אם אומרים זמן בנטילת לולב בשני ימים טובים הראשונים
של הג וכו' ומסיים בצד 435 ותו לא מידי שלמה בר' יצחק. עיין באו"ז
ח"ש ה' סוכה ולולב סי' שט"ז. שהביא דין זה בשם הרב ר' שלמה ב"ר
שמשון. וכן ברא"ש פ"ד דסוכה סי' ב'. סי' שער 434
בתשובות הגאונים מצאתי העושה לולב צריך לשום בו שבעים פאורות כמניין
לולב וכו' ועיין באו"ז ח"ש סי' ש"ח אבל יש נוהגין שעושין ע"א פארות
של ערבה וכו' והובא בהג"א פ"ג סי' י"ד אבל יש נוהגין שעושין (ענין
אהרן) וצ"ל ע"א פאורות של ערבה וכו' ע"ש. סי' שער 435
ובתשובות הגאונים מצאתי הוא אותו שעושין מן צמר גפן וכו'. סי' תכז 532
תשובות מרש"י. וששאל אם אומר שבע ברכות בשעת אירוסין וכו' ע"ש
גם להלאה. סי' תסח 586

תשובות. ובתשובות שהשיב רב נטרונאי גאון כתב ועוד שמענו בפירוש מרבותינו שאילו שמועות של ג' שאכלו כאחת וכו' ונזכר תשובתו בסדר רע"ג דף י"א ע"א ועוד בפירוש שמענו מרבותינו שאלו שמועות של שלשה שאכלו כאחת כגון תשעה ועבד, תשעה וארון, שנים ושבת, וקטן פורח, וקטן היודע למי מברכין אינן הלכה ואין עושין מעשה כמותן. סי' פא 50

וכן מצאתי בתשובת הגאונים האנשים הרגילים משלימין קטן לעשרה ונותנים בידו ספר וכו' עיין בשערי תשובה סי' קצ"ד. ובתוס' ברכות מ"ח ע"א ד"ה ולית הלכתא וכו'. סי' פא 50

וזו היא תשובת רבינו יצחק ב"ר שמואל זלה"ה על אשר שאלת אם קטן וחומש בידו מצטרף לעשרה וכו' עיין בתוספות ר' יהודה חסיד ברכות מ"ז ע"ב שם מביא תשובת ר"ת בזה באריכות. ועיין באו"ז ח"א סי' קצ"ו ובתוס' הרא"ש ברכות מ"ח ע"א ד"ה לית הלכתא וכו'. סי' פב 51

העתקתי מתשובות רש"י תפלת מגן אבות מפורש בשבת דמשום סכנה תיקנוה וכו' וכן בדף 83 העתקתי מתשובות רש"י. ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ג'. ובסדר רע"ג דף כ"ה ע"ב. סי' קה 82

ומצאתי בתשובות הגאונים הא דאמר רבנן כל השותה מים בין השמשות וכו' ועיין בשערי תשובה סי' פ'. סי' קמה 114

ומעשה בחזן אחד שקרא בפ' פרה אדומה וכו'. כך מצאתי בתשו' הגאו' סי' רמ 204

מצאתי בתשובת הגאונים. שליח ציבור הקורא את המגילה בציבור צריך לסידרה כאחת וכו'. סי' רמו 212

תשובה שהשיבו קהל רומא על שירת הים (בת"ב) דהיינו ויושע. דעו כי שירת הים היה מנהגינו מנהג כל קהל רומא ומנהג כל קהילות אשר סביבותינו ומנהג כל קהילות אשר בספרד מיום גלות ירושלים ועד עתה לומרה כל השנה כולה בכל יום ויום זולתי תשעה באב בלבד וכו' ועיין במנהיג ה' תש"ב אות כ"ח וז"ל וכן שמעתי שבארץ ישראל מדלגין היום (בט"ב) שירת הים ע"ש. סי' רסה 226

תשובת רבינו יעקב ב"ר מאיר לר' יוסף. אני איני כראי ששלחתם אלי וכו' כבר הערותי בבאורי שזו התשובה נמצא בספר הישר לר"ת תקצ"ה עם מעט שבושים. וכן גם כאן ע"ש. ועיין תוס' כתובות ד' ע"א ד"ה אבל וכו' ובשמ"ק שם. ובהרא"ש יבמות פ"ד סי' כ"ז. ובהרא"ש מ"ק פ"ג סי' צ"ה. סי' רעה 237

והרב רבינו ניסים בן רבנא יעקב מתשובות הגאונים פירש במגילת סתרים שלו וכו'. סי' רעה 243

כך נמצא בתשובות הגאונים. סי' רעה 247

ובתשובות רב נהשון גאון. וששאלתם מי שהיה לו בביתו צינור השופך לרשות הרבים וכו' עיין בשו"ת מהר"ם מר"ב הנדפס בלבוב סי' שמ"ט. סי' רפג 251

ולפיכך נוהגין עכשיו להדליק הבילה של תבן בחצירו ושורף חמיצו שם. העתקתי מתשובות רש"י. (ה"פ) סי' ב 255

ורבינו ש"י (הוא כינוי לרש"י) הורה כשהל י"ד להיות בשבת מותר לעשות מצה בערב שבת לכתחילה שהרי שנינו וכו' ומצאתי בתשובות מר רב יהודאי גאון פסח שחל להיות אחר השבת אל תאפו מצה בערב שבת וכו' ובתשובות רב פלטי גאון נמצא כן בשר יבש וכו'. (ה"פ) סי' כג 361

העתקתי מתשובות רבינו ש"י. (ה"פ) סי' כה 263

בתנחומא. ובפסיקתא. במדרש ותשלם כל המלאכה וכו' עיין תנחומא פ' פקודי ובפסיקתא רבתי פ"ו ובמדרש במד"ר פי"ג, ובשמ"ר פ' נ"ב, ועיין תוס' שבת פ"ט ע"א ד"ה לסוף. ותוס' ב"ק פ"ב ע"א ד"ה כדי וכו'. סי' רלט 202

בתנחומא בפרשת ולקחתם לכם ביום הראשון אמרתי לכם ויקחו אליך שמן זית זך וכו' אור שלכם איני צריך וכו' עיין בתנחומא פרשה אמור סי' י"ז ובמדרש וי"ר פ"ל. סי' שמ 373

ובמפורשים בתנחומא ברית. חסר אחד מתרי"ג ותורה חסר שנים דכיון שנימול בבריתו לא נחסר אלא לקיים מניין המצות שעולה ברית. סי' תכו 520

וכן א"ר תנחומא כל ז' ימי החג מתפללים לטללים וכו' עיין תנחומא סוף פ' פנחס סי' ט"ו כל שבעת ימי החג היו מתפללין לטללים ויו"ט אחרון היו מתפללין לגשמים ולכך נפטרין מן הסוכה כדי שיתפללו על הגשמים בלב שלם. וכן צריך לרחוק בלשון המח"ו ע"ש גירסתו. סי' שפא 443

כך דרש ר' תנחומא בפ' שלח לך. ובספר ערוך מצאתי וכו' ע"ש בביאורי אות כ'. 530

וכן דרש ר' תנחומא. עיין תנחומא פ' בלק. סי' ו'. 449

ושנת חמש יחזיקוהו על המקרא וכן מצינו בוי"ר. ובמדרש ר' תנחומא. עיין תנחומא קדושים סי' י"ד ע"ש. 550

אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת אגדה היא בתנחומא עיין תנחומא פ' תשא פסוק והלוחות מעשה אלהים אמר ריב"ל בכל יום וכו' וכן במדרש שמ"ר פמ"א. 556

תוספתא. כך שנינו בתוספתא השפודין והאסכלאות והסכינין מלבנו באור. עיין בתוספתא ע"ז פ"ט. ובספר הישר לר"ת סי' תקפ"א. (ה"פ) סי' ל 263

ואע"ג דשנינו בתוספתא עושה אדם תבשיל אחד מערב יו"ט ומבשלין ואופין עליו וכו' הוא ריש פ"ב דביצה. סי' רפג 251

כאותה ששנינו בתוספתא דנזיר. עיין תוספתא דמס' נזירות פ"ד. והובא בתוס' עירובין ד' ע"א. ותוס' סוכה ו' ע"א ד"ה גפן וכו' וברש"י חולין ק"ח ע"ב ד"ה חצי זית חלב. ועיין בשו"ת ה"ס א"ה סי' קכ"ז. (ה"פ) סי' טו 258

ועוד ראיה לדבר בתוספתא דקתני שלשים ושנים שעירים קריבין בכל שנה שנים עשר וכו'. הוא בתוספתא פ"ק דשבועות ע"ש. סי' שכא 360

כדמפרש בתוספתא דברכות כלומר הני בין ארוכות ובין קצרות וכו' עיין תוספתא ברכות פ"א. סי' שכה 365

תניא בתוספתא אין נוטלין עצים מן הסוכה ואפילו ביום אחרון. ואם אמר כל זמן שארצה אטול מהן הרי זה מותר. עיין בתוספתא פ"ג דביצה וז"ל אין נוטלין עצים מן הסוכה אפילו ביו"ט האחרון של חג אם אמר לכשארצה אטול הרי זה מותר. סי' שנח 405

ותוספתא דמגילה מוכחא הכי דתניא בראשון קורא וכו' ע' תוס' מגיל' פ"ג. סי' שפ 441

וברכה. ברכת מלך עולם כדאמר בתוספתא. סי' שפר 445

שלא ישלח אדם כתב ידו לב"ד לכתוב גט לאשתו אפילו הוא פקח כדמשמע לכאורה בתוספתא. עיין בתוספתא פ"ב דגיטין ולא עוד אלא אפילו כתב בכתב ידיו לסופר כתוב ולעדים חתומו אע"פ שכתבוהו וחתמוהו ונתנו לה פסול ע"ש. סי' קלג 779

כדתניא פרק הזורק בתוספתא גר שכתב בגט שמו של גיות כשר עיין בתוספתא גיטין פ"ו ובתוס' גיטין ל"ד ע"ב ד"ה והוא וכו' ע"ש. סי' קלד 779

ש.

שאילתות. בשאלתות דרב אחאי טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים וכו׳
הוא בפרשה ויצא שאילתא כ״ב ז״ל ברם צריך וכו׳ ועיין בבה״ג פ״ה דברכות
והביאו הרא״ש פ״ד דברכות סי׳ י״ד ע״ש. ועיין בביאורי אות מ׳. סי׳ רכה 194

ובשאלתות דרב אחאי. בראשונה היו מתענין ערב שבת וכו׳ עיין שאלתות
פ׳ ויקהל. סי׳ רמה. 211

כדמפרש בשאלתות דרב אחאי בפרשה וישמע יתרו עיין רשב״ם פסחים ק׳ ע״ב
ועיין הלשון בשאלתות פ׳ יתרו סי׳ נ״ד ובהע״ש. (ה״פ) סי׳ נה 272

ובשאלתות דרב אחא בפרשת נשא אמר הלכה כר׳ יוסי דבנעילה סלקין וכו׳
לפנינו שם ליתא. 394

ופסקינן בשאלתות דרב אחאי הלכתא כרבא וכו׳ עיין שאלתות פ׳ תזריע
סי׳ פ״ו. סי׳ תצט 612

וכן שאלתות דרב אחאי וכו׳ עיין שאלתות פ׳ תזריע. (ה״נ) סי׳ יד 614

שימושא רבה. ופרשת ויחל שנתקן בתעניות וכו׳ כך מצאתי בשימושא
רבא דגאונים. סי׳ רעב 234

וטוב לכרוך משיער שור. כדאיתא בשימושא רבא. ועיין בספר יראים סי׳ ט״ז וז״ל
ובתיקון תפילין של גאונים כתוב וכרוך להו בשערי דתורא וכו׳ ע״ש. סי׳ תקיא 639

וכן גוף הבתים בראשם צריך שיהו מרובעות ארבעתן יהר. כדאיתא בשימושא
רבא. מייתי אעא טבא תרתי אצבעי על תרתי אצבעי וכו׳. סי׳ תקיב 641

וכתוב בשימושא רבה תריסר תפירי ליהון בה וכו׳ וזה כנגד י״ב שבטים. סי׳ תקיב 641

וכן בשימושא רבה ורב אלפס וכו׳ ברי״ף שלפנינו ליתא. אך בש״ג כתוב יש
אלפסי שכתוב בהך דימינא עד טבורא דשמאלא עד חרייא. ועיין בתוס׳
מנחות ל״ה ע״ב ד״ה וכמה וכו׳. ובשימושא רבה דתפילין יש דליפשו רצועה
עד דלימטו וכו׳ ע״ש. סי׳ תקיג 641

כתוב בשימושא רבה ורב אלפס הביאו כל אלפא ביתא דתני אתה מוצא
בתפילין וכו׳ כן הביא ג״כ בספר התרומה. ובר״יף שלפנינו ליתא. סי׳ תקיד 644

כתוב בשימושא רבה לא אכשר לאהותי תפילין אלא מאן דקרי בתורה בנביאים
וכתובים. בתורה בספר בראשית וכו׳ ברא״ש בה׳ קטנות. וכן בראש על
הרי״ף הביא השימושא רבה בלשון אחר וז״ל אמר רבא לא כשר לאחותי
תפילין אלא למאן דקרי תורה נביאים וכתובים. תורה במאי בספר בראשית
פסוק אחד. בנביאים בשמואל פסוק אחד. בכתובים בספר תהלים פסוק אחד
וכו׳ והובא ספר שימושא רבה בתוס׳ מנחות ל״ר ע״ב ד״ה והקורא וכו׳ ושם
ל״ה ע״א ד״ה שי״ן של תפילין וכו׳ כתב בשימושא רבה וכו׳. סי׳ תקיד 645

ת.

תנחומא. וזה מצאתי במדרש ר׳ תנחומא. א״ר ישמעאל וכו׳ לא ידעתי מקומו
בתנחומא. ועיין תוס׳ שבת קי״ט ע״ב ד״ה כל העונה וכו׳. סי׳ פז 55

ונראה לי דר׳ אלעזר קליר הוא ר׳ אלעזר בר׳ שמעון שמצינו בפסיקתא שמתחילתו היה מוליך משאות וכו׳ פעם אחת כעס עם הסוחרים והשליכם עם משאם על הגג וכו׳. ועיין כל הענין בשבה״ל סי׳ כ״ה. ובאו״ז ח״א סי׳ י״ט. וכולם הביאו התוספתא הנ״ל רק השב״ל הוסיף מקום התוספתא (פסקא ויהי בשלה) בשינוי מעט וז״ל ופעם אחת הוליך החמורים עם משאם על הגג ובו׳. והוא בתוספתא אשר הוציא לאור עם הערות ותקונים הרב רש״ב מלבוב ע״ש. סי׳ שכה 363

שטבעו חכמים בראש השנה סמכו על מה ששנינו בפסיקתא וכו׳ הוא בפסיקתא רבתי פ״מ. סי׳ שכה 368

ונמצאת אגדה שלימה בפסיקתא וכו׳ וכשהשטן שומע קול השופר וכו׳. סי׳ שלד 372

מנהג אבותינו תורה היא. וכך הוא בפסיקתא. סי׳ שלט 273

וסמכו על האמור בפסיקתא מפני מה תוקעין וכו׳. עיין פסיקתא רבתי פ״מ. סי׳ שמז 385

שכך שנינו בפסיקתא שמא יאמר אדם וכו׳ עיין פסיקתא רבתי פ״כ. ולהלן ק״צ. ובביאורי שם. סי׳ שנב 392

ועוד מצינו בפסיקתא ושאר הגדות שכשפתח לו הקב״ה למשה במס׳ פרה אמר לו אלעזר בני וכו׳ עיין פסיקתא רבתי פי״ד. ובמס׳ פרה פ״א משנה א׳. ועיין במ״ר פ׳ חוקת, ובספר הקנה ע״ט ע״א. (פ״ק דאבות) 462

וזו היא משנת ר׳ נתן האמורה במדרש קהלת ומדרש פסיקתא רבתי. 464

מצינו בפסיקתא אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. מיטלטלא אינון שבילי דאורייתא. עיין פסיקתא רבתי פכ״ג. וירושלמי פאה פ״א ה״א. וירושלמי קידושין פ״א ה״ז. (פ״ק דאבות) 493

שצריך לאדם להסביר פניו לתלמידו. בפרשת החדש השביעי. בפסיקתא רבתי וכו׳ ליתא לפנינו שם ועיין פסיקתא רבתי פכ״א. 497

ובפרקי דר׳ אליעזר. ובפסיקתא משלימין מאותם הכתובים אצל יצירת האדם ואעפ״י שאינם אצל מעשה בראשית לפני ויכולו. עיין בפדר״א פרק ג׳ ובביאור הרד״ל אות ע״ג. ובפסיקתא ליתא. סי׳ תכח 335

עשר נסיונות. וכולו מפורשת בפרקים דר׳ אליעזר בן הורקנוס. תחילה ביקש נמרוד להורגו וכו׳ עיין בפדר״א פרק כ״ו. ובפירש״י על מסכת אבות וז״ל עשרה נסיונות נתנסה א״א מפרשים בפדר״א וכולם יסדם ר״ש הגדול בקרובין אמרתך צרופה בסילוק יום ב׳ של ר״ה כצ״ל וכבר העיר בזה הגאון הרד״ל שם ע״ש. ובאדר״נ פל״ג. 535

אמרינן בפרקי דר׳ אליעזר בן הורקנוס בראש חדש אלול אמר הקב״ה למשה עלה אלי ההרה וכו׳ עיין בפדר״א פמ״ו ועיין בביאור אות א׳. סי׳ שכג 361

ובפרקי דר׳ אליעזר פ״ג מפרש להו בעשרה מאמרות נברא העולם וכו׳ עיין לקמן סי׳ תכ״ח. סי׳ שטו 346

ובפרקי דר׳ אליעזר שנינו כשרואה סמאל הרשע שלא מצא עון בישראל ביום הכפורים וכו׳ עיין בפדר״א פמ״ו. ובמנהיג ה׳ יוה״כ אות ע״א. וברבינו בחיי פ׳ אחרי. סי׳ שמו 382

שאבדה לו אבידה וכו' וכן תמצא בספר ברזילי בתקנת הגאונים. ונזכר
במח"ו 244 וז"ל ומהלכות גדולות פסוקות דר' ברזילאי וכו' ובסי' שי"ב 344.
ועיין מה"ו אות יו"ד. סי' תקעו 798

ע.

ערוך. היאכל תפל מבלי מלח מתרגם מדלא בשש. כן ראיתי בערוך וכו' עיין
ערוך ערך בשש וכו' ועיין בהפלאה שבערכין ערך בשש. סי' נב 28
ובערוך ערך מגל. מגילה בזמנה ביחיד. בי"ד קורין אותה אפילו ביחיד שלא
בזמנה וכו' אין קורין אותה אלא בעשרה וכו' עיין ערוך מגל ג'. ועיין
בסרע"ג דף ל"ו ע"א. סי' רמה 211
מצאתי בערך שאור וכו' עיין ערוך ערך סאור א'. (ה"פ) סי' לה 267
ור' נתן הבבלי שסידר את הערוך פירש לשון פופירין האמור באגדה עין בגד
ארגמן וכו'. (אבות) 520
ובספר ערוך מצאתי שכן מפורש בהגדת ילמדנו וכו' עיין בביאורי אות כ'. (אבות) 531
העושה ציצית לעצמו יאמר בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות ציצית, וכן לולב ומזוזה
וכל המצות. ומייתי לה בערוך בערך צין. ע"ש בערוך דמייתי הירושלמי
פ"ט דברכות ה"ג. ועיין בתוספתא פ"ו שם. סי' תקי 637
כדמפורש בערוך ערך דוכסוסטוס וכו' ע"ש במוסף הערוך. סי' תקיז 653
וכן לועזו בערוך ביטריאולא. ע' ערך קלקלנטוס וכו' פי' בלע"ז ויטריאו"לו. סי' תקיז 654

פ.

פסיקתא. כמו שמצינו בפסיקתא אמר דוד וכו' עיין פסיקתא דרב כהנא פ"ב
אמר דוד אגורה באהלך עולמים (תהלים ס"א ה') וכי עלתה על דעתו של
דוד שהוא חי לעולם וכו'. ומדרש תהלים ל'. וכן הוא בירושלמי ברכות
פ"ב ה"א. מ"ק פ"ג ה"ז. שקלים פ"ב ה"ה. ועיין בבלי יבמות צ"ו ע"ב
סנהדרין צ' ע"ב בכורות ל"א ע"ב. סי' קסא 153
ומצאתי בפסיקתא שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה וכו' עיין פסיקתא
רבתי פ"כ וז"ל שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה כיון שמבקשים
עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחיץ מן הקשת. ועיין בשה"ל סי' פ"א.
ובתניא רבתי סי' ט"ז. וברוקח סי' י"ז. סי' קצ 173
ובפסיקתא במדרש כל המלאכה. מאד עמקו מחשבותיך. א"ר חנינא בכ"ה
בכסליו נגמרה מלאכת המשכן. נעשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו
משה וכו' עיין פסיקתא רבתי פ"ו. סי' רלט 202
בפסיקתא דהויה מדי חדש. ובפסיקתא דבאתי לגני. עיין מה שכתבתי
בביאורי שם. סי' רסב 324
ודומה לו בפסיקתא אנכי ולא יהיה לך. בפסיקתא שלפנינו ליתא. סי' רפז 317
שהרי לדבריהם אומרים והשיאנו בראשי חדשים כדמפורש בתחילת פסיקתא
הגדולה. הוא פסיקתא רבתי פ"א ע"ש. סי' שכב 361

ועוד אמרינן בספרים החיצונים. ה' אין לו כתר. ואם הוא מקל יש לו כתר
דהיינו תגא וכו'. סי' תקיז 655
ושאמור בסידורים שאין אומרים שירה בר"ה ויה"כ וכו'. אבל שירת הים חובה
עלינו לאומרה. סי' רסה 227
ומצינו שהיה להראשונים סידורים שונים ומוזכרים גם בדברי התוס' עיין ברכות
ס' ע"ב ד"ה אשר וכו' שהביאו סדר תקון תפלה לר' אלחנן. ותוס' פסחים
קי"ד ע"א ד"ה מטבל וכו' ודלא כה"ר יוסף (הוא ר' יוסף טוב עלם) שעשה
בסדרו ויטבול בחרוסת. וכן רבינו שלמה בסידורו. וה"ר שמעיה. ושם קט"ו
ע"ב תוס' ד"ה למה וכו' וכן יסד ה"ר יוסף בסדרו. ושם קט"ז ע"א תוס'
ד"ה תגרי וכו' וכן עשה ה"ר יוסף בסדרו חרוסת זכר לטיט. ושם קי"ז ע"ב
ד"ה רביעי וכו' ולה"ר יוסף טוב עלם שכתב בסדרו (שבה"ג סוף פיוט קודם
חסל סדור פסח) קימעה לשתות מים יכנס וכו'. ועיין ברא"ש פע"פ סי' ל"ג
ובהג"מ פ"ח מה' חו"מ אות ג'. ובסמ"ג לאוין סי' ע"ט וכן פירש רבינו יוסף
טוב עלם בסדר שבת הגדול. ועיין או"ז ח"ש סי' שנ"ט וי"א שרש"י כתב
בסידרו אתרוג שבירך עליו ונפסל. אסור בהנאה כל שבעה.
ובסדר ויכולו. מהו מעלה אני עליכם (אבות) הובא בתוס' סנהדרין נ"ט ע"א
ד"ה אלא וכו'. 495
ובסדר עולם. הלך לסוכות ועשה שם (יעקב) שנה ומחצה וכו. סי' תכח 550
ספר התרומה. הלכות שבת כאשר פי' ר' ברוך ב"ר יצחק בס' התרומה בדרך
קצרה. ת"ר, ארבע רשויות לשבת וכו' עיין בס' התרומה בארוכות סי' רי"ד 121
כאשר פירש ר' ברוך ב"ר יצחק בספר התרומה בלשון קצר. דין נדה וזבה
דאורייתא וכו' עיין בסה"ת ה' נדה בקצרות דין פ"ו וכו'. 613
הלכות תפילין מספר תרומה. תפילין הקלף שכותבין בהן הפרשיות וכו' עיין
בסה"ת סי' ר"ד תפילין וכו'. סי' תקיא 638
וזה לשון ספר התרומה. והא דאמר רבא חמשה אוני אית לריאה וכו' עיין
בסה"ת ה' טריפות סי' י"ב ד"ה והא דאמר רבא חמשה אוני אית ליה
לריאה וכו' ע"ש. סי' תקלט 752
ואילו ה' שהיטה כאשר מבואר בס' התרומה מ"ר ברוך ב"ר יצחק. עיין סה"ת
ה' שחיטה בקצרות סי' א' ובארוכות ה' שחיטה סי' א' ע"ש. 755
דיני חנוכה כמו שפירש ר' ברוך בספר התרומה. הלכה כר' יוחנן ורב דאמרי
נר חנוכה כבתה אין זקוק לה וכו' עיין בסה"ת הלכות שבת סי' רכ"ט דיני
חנוכה הלכה כר' יוחנן ורב וכו' ושם סי' ר"ל עד להזכיר למה לי. סי' רלח 201
הלכות מספר התרומה. לפני אידהן של גוים וכו' ע"ין בספר התרומה ה'
ע"ז סי' קל"ד. סי' פ 768
סליקו ה' יין נסך מספר התרומה. עיין סה"ת סוף סי' קפ"ח. סי' קלג 777
אלא ואגרת בלא יו"ד. עד כאן מספר התרומה. עיין בסה"ת סי' קל"א. ד"ה
וצריך שיקה הבעל וכו'. סי' תקלח 782
הלכות חליצה כמו שפירש ר' ברוך בספר התרומה. עיין בסה"ת בקצרות.
ובארוכות הלכות חליצה סי' קל"נ. סי' תקמג 784
ספר ברזילי. וכן נמצא בספר ברזילי כי תקנות גאונים היא. והובא בשו"ת
מהר"ם מר"ב סי' תתרכ"ב וז"ל ואין אדם יכול לדחות עצמו לומר ארד עמו
לדין ולא אכנס בחרם. וזה נמצא בספר ברזילי ע"ש סי' קנ"ג ד"ה ומי

ספר והזהיר. ומפרש ט״ז דברים שעשה לה כנגד ט״ו דברים שעשה במשכן.
כולו מפורש בספר והזהיר. אצל תרומת המשכן. והוא בספר והזהיר פרשה
תרומה. ושם לא חשיב רק שלשה עשר ע״ש ובביאורי. והובא בתוס׳ מנחות
ק״ט ע״א ד״ה לא ישמש וכו׳ ושם ל״ז ע״א תוס׳ ד״ה קיבורת וכו׳. ותוס׳
חולין ק״ו ע״ב ד״ה אמר רב וכו׳.

ספר עתים. ובספר עתים נמצא היה משה רבינו טופח מים קרים, ומערבם
בנהר דינור וכו׳ ונמצא שם גם פסקי דינים כמובא בפרדס לרש״י ז״ל ריש
סי׳ רמ״ט פסק מספר העתים ע״ש ובספר תמים דעים סי׳ ק״ד פסק זה
מצאתי בפסקי ספר העתים ע״ש. ובסי׳ ק״פ שם העתקה זו מספר העתים
והובא ספר העתים בתוס׳ ברכות י״ז ע״ב ד״ה תרי וכו׳. סי׳ רצא 323

ספר הישר. (ה״פ) סי׳ לו 266
ור״ת מתיר כל קיבולת בחולו המועד וכו׳ והאריך בדבר בספר הישר. ע״ש
סי׳ תקפ״ח. ותוס׳ מע״ק י״ב ע״א ד״ה אמר וכו׳ ותוס׳ ע״ז כ״א ע״ב ד״ה
אריסא וכו׳. (ה״פ) סי׳ פו 289
מספר הישר. למה אנו מתפללין בכריעה בראש השנה ויום הכיפורים. לפי
שאנו נידונין באותו זמן. סי׳ שכר 362
עד כאן לשון ספר הישר. עיין בספר הישר סי׳ של״א. ובשערי תשובה
סי׳ ק״ע. ובמנהיג סי׳ קכ״א. ובראב״ן סי׳ שב״ח. ובאו״ז ה׳ נטילת ידים
סי׳ ע״ט ע״ש. סי׳ תעד 592
מספר הישר. תניא המל אומר אקב״ו על המילה. סי׳ תקא 623
ורבינו יעקב ז״ל היה עושה מעומד בכל פעם וכו׳. ובספר הישר נתן טעם
לדבריו. סי׳ שמח 386

סדר רב עמרם. מצאתי בסדר רב עמרם המדקדק לומר וכו׳ וכן כתב בשם
וכן בערב לאחר שיגמרו תפלת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטורת בבקר
ובערב אבל לא השיר וכו׳ עיין בסדר רב ע״ג דף י״ד ע״ב ובערב לאחר
שיגמרו תפלת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטורת בבקר ובערב וכו׳. 5
ואף קדושה רבה של מוסף שבת. וביו״ט מפורש בסדר רב עמרם לכך קבעוה
בה שמע ישראל שגזרו שלא לקבל מלכות שמים וכו׳ עיין בסדר רע״ג
דף י״א ע״א מפני שכשנגזרה גזרה על שנאיהן של ישראל שלא לקרות
ק״ש כל עיקר וכו׳ אלא אמרו חז״ל שבאותו הדור נקבע אותו במוסף שאין
בה ק״ש וכו׳. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳. סי׳ קלה 108
ובסדר רב עמרם. מצאתי שליח צבור יאמר הוידוי בפני הקהל וכו׳ עיין בסרע״ג
דף מ״ז ע״א ושליח צבור אומר זה הוידוי לאחר שסיים תפלתו בפני הקהל כדי
להוציא את הרבים ידי חובתן וכו׳. סי׳ שמג 374
אילו דברי רב עמרם גאון. עיין בסדרו דף ל״ז ע״א. ובביאורי אות ה׳ ע״ש. סי׳ רמג 208
כמו עריות שאסרתי לכם שאין להרהר אחר הענין. כך שעיר המשתלח אין
להרהר עליו. כך מצאתי בסדר לותיר. סי׳ שנה 393
ובסדור אחר מצאתי. סי׳ תקי 636
ויש ספרים קדמונים שמצריכין שחיטה. 652
וכן מצאתי בסידור אחר דכל שעטנ״ז ג״ץ שבכל מקום צריכות ג׳ ג׳ זוינין וכו׳
זו מצאתי בסידור קדמוני. סי׳ תקיז 655
וסידור קדמוני סבר דבסוף שיטה מיקרי פתוחה, ולא בראש שיטה. סי׳ תקיט 658

ובדקתי ומצאתי כתוב במסכת סופרים, ע״ש פי״ח באו גוים וכו׳ ועל נהרות
בבל וכו׳ סי׳ רסז 229
עוד מצאתי במסכת סופרים הקורא ברות ובשה״ש וכו׳ שם פי״ד. ועיין
סי׳ שי״ב 344. סי׳ רסז 229
והדא דתנינן לכל מפסיקין לראשי חדשים. פי״ט דמסכת סופרים צ״ל פ״כ
דמס׳ סופרים. סי׳ ר״ב 183
כל אלה הארורים והברוכים נוסד על פי מסכת סופרים ע״ש פי״ד ה״ו. סי׳ רנ 217
שנינו במסכת סופרים באחד בניסן הוקם המשכן. וי״ב נשיאים הקריבו קרבנם
לי״ב יום וכו׳ ע״ש פרק כ״א. סי׳ רנז 222
במסכתא סופרים מצאתי ובראש השנה יאמר ביו״ט מקרא קודש הוא ובראש
החדש הזה וכו׳ עיין מסכתא סופרים פי״ט ה״ה ובהגהות הגר״א שם ובמס׳
סופרים מהמחבר צד 714 ע״ש. סי׳ שכא 360
ועוד אמרינן במס׳ סופרים דאין עושין ברכת אירוסין ונשואין על כוס אחד
וכו׳ ע״ש פי״ט הי״א. סי׳ תסט 360
וחותמין בהזמנים בר״ה, כמו שמפורש במסכת סופרים שם. 361
ובמסכת סופרים אמרינן הקורא ברות, ובשיר השירים ובאיכה וקהלת ובמגילת
אסתר צריך לברך על מקרא מגילה וכו׳. במסכת סופרים שלפנינו ליתא
תיבת וקהלת עיין פי״ד ה״ג. אך במסכת׳ סופרים שהביא המחבר צד 706
איתא ברות ובשיר השירים ובקהלת ובאיכה ובמגילת אסתר צריך לומר על
מקרא מגילה וכו׳. וכן הביא בספר אגודה מסכת סופרים ושם איתא בפי״ג
הקורא ברות ושה״ש צריך לברך על מקרא מגילה, וכן באיכה, ובמגילת
אסתר ובקהלת. ועיין בש״ע א״ח סי׳ ת״צ ובביאורי הגר״א. סי׳ שיב 344
ושיר מפרש במסכת סופרים למנצח על השמינית ע״ש פי״ט ה״ב. סי׳ שפד 445
ובמסכת סופרים יש מעין דבר זה וכו׳ עיין מסכת סופרים פי״א ה״ד. סי׳ קו 103
ספר יצירה, נמצא בספר יצירה למה נברא מעשה בראשית בששה ימים
וכו׳ כל הענין באריכות הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳. והובא בקיצור בתוס׳
חגיגה ג׳ ע״ב ד״ה מי כעמך וכ׳ בשם מדרש. וכן בשה״ל סי׳ קכ״ו. ובתניא
רבתי סי׳ כ׳. ובטור א״ח סי׳ רצ״ב. בשם מדרש. סי׳ קלה 108
כי נמצא בספר יצירה מימינו נור של נוגה בקריוסים הללו המוריעים כל
דבר ודבר. סי׳ רפח 319
ובכן שם הוא שהאותיות שלו עולות למנין אנ״י וה״ו. או למנין אנ״א יהו״ה.
שהחשבון עולה ע״ח. ובכן תן פחדך. אנ״י והו״א תן פחדך. ובכן תן כבוד.
אנא ה׳ תן כבוד. אנ״י וה״ו. מפורש בספר יצירה. ועיין בשה״ל סי׳ רפ״ו.
ובאבודר״ם בסדר תפלת ר״ה דף צ״ז ע״ב. ובתניא רבתי סי׳ ע״ג ובשערי
תשובה סי׳ רצ״ז תשובה לרבינו האי גאון וששאלתם בתפלת ר״ה וכו׳ ובכן
ובכן ובכן אתתקינו תלתא ולא יתיר וכו׳ והני תלתא אית בהו מלין טמירין
דאתמסרו לחכימין וכו׳. סי׳ שכה 366
כדמפורש בסידור רב סעדיה גאון של ספר יצירה וכו׳ והכין הוא בספר יצירה
וכו׳ והובא בסנהדרין ס״ה ע״ב. ושם ס״ז ע״ב כל מעלי שבתא הוי עסקי
בהלכות יצירה וכו׳ ע״ש. (אבות) 519
סדר עולם, ובסדר עולם הלך לסוכות ועשה שם שנה ומחצה. עיין מגילה
י״ז ע״א. מדרש בר״ר פע״ח. (אבות) 550

סוף פ׳ שופטים כפר לעמך, אלו החיים, אשר פדית, אלו המתים מלמד
שהמתים צריכים כפרה. סי׳ שנג 392

ומפרש בסיפרי בפרשת אלה הדברים. אם בא לפניך דין אחד שנים ושלשה
פעמים לכשבא לפניך פעם רביעית אל תחתכהו מיד וכו׳ עיין ספרי פרשת
דברים ט״ז וז״ל שאם בא לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר
בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונים בדין וכו׳. סי׳ תכד 464

ומפירש בסיפרי לפי שהוא מקומו של עולם. ואין העולם מקומו. ליתא לפנינו.
ועיין רש״י תשא פסוק כ״א. ומדרשו על מקום וכו׳ שהקב״ה מקומו של
עולם ואין עולמו מקומו. ועיין ערוך ערך מקום. ומדרש בר״ר פס״ח. ומדרש
ש״ר פמ״ה אתרי טפלה לי וכו׳. ומדרש תהלים מזמור צ׳. ותנחומא פ׳ כי
תשא. ופסיקתא רבתי פכ״א. 500

אלא עשה תפילתך תחנונים וכו׳ ובפרשת ואתחנן בסיפרי. ע״ש ריש הפרשה. 503

ובספרי כך שנינו א״ר אלעזר בשלשה מקומות בא משה לכלל כעס ובא לכלל
טעות וכו׳ עיין ספרי פ׳ מטות פסוק ויאמר אלעזר הכהן וגו׳ ר׳ אלעזר
אומר בג׳ מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות וכו׳. 560

ספרא או ת״כ. דהוא תורת כהנים. בגמרא ברכות י״א ע״ב ליתא ונראה שהוא
מפירש המחבר. 5

שהרי תנופה שירי מצוה היא ואינה מעכבת כפרה. כדתניא בת״כ וכו׳ עיין
בת״כ פרשת מצורע לתנופה לכפר וכי יש תנופה מכפרת א״כ למה נאמר
לתנופה לכפר אלא ללמר שאם עשה תנופה שירי מצוה כאילו לא כיפר.
ופירש הק״א וז״ל בגמרא גרסינן כאלו לא כיפר וכפר. ומפרש בפ״ק דזבחים
(ע״ש ו׳ ע״ב) כפר גברא על הטא שבידו ונצול מן היסורין אבל לא כפר
קמי שמיא לנחת רוח לקונו שלא עשה מן המובחר. וע׳ יומא ה׳ ע״א. סי׳ שסה 424

ביו״ט הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים וכו׳ ועיין
מגילה ל׳ ע״ב. 441

ואמר מר חביבה מצוה בשעתה בת״כ אצל ואם לא תשיג ידו. עיין תו״כ
פרשה ויקרא. ועיין מנחות ע״ב ע״א א״ר בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה. 503

וזהו שאמרו בחלק ובתורת כהנים מיכן אמרו בית אפל אין פותחין לו חלונות
לראות את נגעו. עיין תו״כ פ׳ מצורע י״ד, ל״ה. נראה לי ולא לאורי מיכן
אמרו בית אפל אין פותחים בו חלונות וכו׳. סנהדרין צ״ב ע״א. חולין י׳ ע״ב.
נגעים פ״ב משנה ג׳ ע״ש. 526

מצינו בספרא אמר ר׳ יהודה. ר׳ חנינא בן יהודה היה דורש כל ימיו. בא
וראה קשה הקפדה שהקפדתו של משה גרמה לו שנשתכחה ממנו הלכה
עיין ספרא שמיני על פסוק וישמע משה וייטב בעיניו וז״ל אמר ר׳ יהודה
חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות. 559

מס׳ סופרים. וכשרואה הלבנה מברך עליה. דאמר במסכת סופרים אין מברכין
על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבוסם ובכלים נאים. כן הוא במסכת
סופרי׳ שלפנינו פרק כ׳ ה״א ובמסכת סופרי׳ הנדפס מהמחבר צד 715, ועיין
בתר״י ברכות סוף פ״ד שהביאו הגירסא משתתבשם ופירשו בו כמה
פרושים. ובב״י סי׳ תכ״ו. ועיין ברבינו בחיי פרשה בא שהביא הגירסא
כשהוא מבושם סי׳ רסב 182

ושנינו במכילתא ולא תותירו ממנו וגו׳ עיין מכילתא פרשה בא סי׳ ו׳. סי׳ תכד 464
ר׳ אלעזר בן יהודה איש ברתותא וכו׳. ובמכילתא בפרשת ויושע איש כפר
תותא. כן הוא הגירסא ר׳ אלעזר בן יהודה איש ברתותא בספר מגן אבות
לתשב״ץ. וכן הוא פסחים י״ג ע״א ר׳ אלעזר בן יהודה איש ברתותא. אך
בתוספתא בכורות פ״ז הגירסא הוא כמו דאיתא לפנינו אבות פ״ג מ׳ ז׳
ר׳ אליעזר בן יהודה איש ברתותא. וכן הוא בערלה פ״א משנה ד׳ ר״ג
אומר משום ר׳ אליעזר בן יהודה איש ברתותא. וכן במס׳ טבול יום פ״ג
מ׳ ד׳, ר״א בן יהדה איש ברתותא. ובתוספתא זבין פ״א ר״א ב״ר יהודה
איש ברתותא. ומצינו בבכורות נ״ז ע״א ר״א ב״ר יהודה איש כפר ברתותא
ולפנינו אבות פ״ג משנה ז׳ הגירסא ר׳ אליעזר איש ברתותא וכו׳ ומש״כ
ובמכילתא בפרשת וישע איש כפר תותא וכו׳. ליתא לפנינו. סי׳ תכו 509
(במשנת ר׳ נתן ובמכילתי מצאתי יהי כבוד תלמידך וכו׳ מלמד שיהא כבודו
של אדם חביב ככבודו עיין באדר״נ פרק כ״ז. ובמכילתא פ׳ בשלח פסוק
ויאמר משה אל יהושע וגו׳ שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר
לנו אנשים) וכו׳. 527
ובמכילתא כך היא שנוייה. בשעה שבאו משה ואבותינו על ים סוף אמר להם
משה קומו עברו וכו׳ כעין זה הוא באדר״נ פרק ל״ג ע״ש. וכעין זה היה
להמחבר במכילתא פרשה בשלח ע״ש פ״ד פסוק ואתה הרם את מטך וכו׳. 536
במכילתי בפרשת השירה ויהם את מחנה מצרים הממם ועירבבם. ונטל סיגניות
שלהן. ולא היו יודעין מה הן עושין. ד״א אין הממה וכו׳ עיין מכילתא
בשלח פ״ה. ורש״י הביאו בפסוק כ״ד. ובערוך ערך סיגנון. 543
ומה ששנינו במכילתי אם ענה תענה אותו וכו׳ אחד עינוי מרובה ואחד עינוי
מועט. וכבר היו יוצאין וכו׳ עיין מכילתא משפטים פסוק כ״ב אחד עינוי
מרובה וכו׳. כבר היה וכו׳. 544
וכן פירשו חכמים במכילתי אצל אכילת פסחים. 560
וגם במכילתי סוף פרשת בא אל פרעה תניא כתבן שלא כסדרן יגנזו. סי׳ תקיב 640
ומ״מ צריך לכותבן כסדר הכתובות בתורה. כדתניא במכילתי עיין מכילתא
סוף פרשה בא. סי׳ תקיב 640

ס.

ספרי. וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה דאמרינן בספרי וביום שמחתכם זה
השבת. ובמועדי׳ כמשמעם. עי׳ סי׳ קמ״ב 112, ושם איתא ובמועדיכם כמשמעו
ועיין ספרי פ׳ בהעלותך פסוק וביום שמחתכם אלו שבתות וכו׳ ובמועדיכם
אלו שלש רגלים. גירסא אחרת. סי׳ פד 54
א״ר אלעזר תורה והרב ירדו כרוכין מן השמים זכו טוב הארץ תאכלו. לא זכו
הרב תאכלו. גם המאמר הזה הוא מספרי פ׳ עקב. אף בלשון אחר ר׳ אליעזר
אומר ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים. אמר להם אם עשיתם את התורה
הכתובה בזה. אתם נצולים מזה. ואם לאו הרי אתם לוקים בו וכו׳ ועיין
במדרש וי״ר פל״ה. ומדרש דברים פ״ד. סי׳ פד 54
ושנינו בסיפרי כפר לעמך ישראל. מלמד שהמתים צריכין כפרה. עיין ספרי

מרדכי סוף ר״ה ור״ת הגיה במחזור שלו מלבד עולת החדש ומנחתה ושני
שעירים לכפר וכו׳. 554
משנה. כך נחבר במשנת ר׳ אפרים כלומר אם ראית פורענות ממשמשת לבא
התקן עצמך לעמוד בפניו וכו׳. 469
הלל אומר. הילל כתוב במשנת ר׳ גרשום ור׳ אפרים בלא ר׳ והוא הילל הזקן וכו׳. 496
על דאטפת אטפוך וכו׳ ויש משניות שכתוב בהן דעטפט עטפוך. והיא היא
שאותיות אחה״ע מתחלפות אשה אל אחותה וכו׳. 497
מרבה תורה מרבה חיים. כך היא כתוב במשנה דווקנית. 498
שאלמלא מוראה איש אל רעהו חיים בלענו. ובמשניות מדוייקות כתוב חיים בלעו. 505
ומניין אפילו אחד וכו׳. אין אנו גורסין דבר זה במשנת ר׳ אפרים ושאר
משניות מדוייקות. 506
הניעור בלילה. אפילו בבית מאחר שאינו עושה שום מלאכה. והמהלך בדרך.
ואפילו ביום וכו׳ אבל אין אנו גורסין אותו במשנה דווקנית. 507
במשניות כתוב איש ברתותא. ובמכילתא בפרשת ויושע שנינו איש כפר תותא וכו׳. 509
ר׳ יעקב אומר המהלך בדרך ושונה וכו׳. באבות שלפנינו הגירסא ר׳ שמעון
אומר וכו׳. 509
אין אנו גורסין במשנה וכו׳ כגון מנשה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי וכו׳
עיין סנהדרין צ״ט ע״ב. 512
ואני מצאתי במשניות הכל לפי רוב המעשה וכו׳ הוא דלא כגירסת הנ״א אבל
לא לפי רוב המעשה. 515
ואית דגרסי היש תורה יש קמה בזכות התורה. והיא היא לפי ראות העין וכו׳. 517
ואין סיום המקרא כתוב במשנה. כי עדותיך שיחה לי וכו׳. 521
ובמשנה יש נקוד מֶקָה ויש נקוד מַקָח וכו׳ עיין אבות פ״ד משנה כ״ב תוסיו״ט
ד״ה מקח כתב מדר״ש בשם רבינו אפרים ע״ש. 534
עשרה ניסים וכו׳ בבא זו כך היא כתובה ברוב סיפרי משנה עשרה ניסים וכו׳
ואין כתוב בם ה׳ מכות וכו׳ אבל מצאתי אחרי כן מונה במשנה דווקנית
שהונה ממשנת ר׳ אפרים עשר מכות וכו׳. 536
לא כיבו ולא נצחה הן כתובין במשניות אבל לפי שאנו מקשים וכו׳ למדנו
שאין דרכם לכתוב במשניות. ועיין בפירש רש״י על מסכת אבות וז״ל כתוב
במשנה לא כבו גשמים ולא נצחה הרוח וכמדומה לי שהוא שבוש דהא
בפרקא קמא דיומא קתני להן משנה אגב גררה ולא קתני בה הני תרתי.
ומוספינן להו בברייתא ותפשוט דלא גרסינן להו במשנה. 539
ובברייתא דר׳ אושעיא הוא אומר יש מהן שנבראו. 540
החכם אינו מדבר וכו׳ הרי אחת. בחכמה ובמנין אין כתוב במשניות ר״ל תיבת
ובמנין עיין תוסיו״ט ד״ה ובמנין וכו׳. 541
ואין אנו גורסין במשנה רוצה אלא בראשון גרסינן רוצה שיתן ולא יתנו וכו׳
גם במשניות שלפנינו ליתא. 546
תניא ר׳ נתן אומר, ברייתא, ואף הוא נהג לאומרו בסוף בעשרה מאמרות.
וקמפריש ואזיל עז פנים מהו. ולי הכותב נראה לגרום ר׳ יהודה הנשיא דכך וכו׳. 552
מכילתא. שכן מצינו במכילתא שבשם שהמן יורד מערב שבת כן יורד מעיו״ט
ליו״ט. עיין מכילתא פרשה בשלח. ובסי׳ קי״א. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל
סי׳ צ״א. ובשערי תשובה סי׳ רכ״ב. (ה״פ) סי׳ נה 273

ומדרש איכה רבתי מוכיח דאמר ההוא חוית בפילמאי חד פינקס וכו'.
לפנינו ליתא שם. 515
שמצינו בפרשת דברי ירמיה שתים שאלתי מאתך וגו'. שניה קשה שמצינו
שויתר הקב"ה על ע"ז ולא על חלול השם וכו' עיין בפסיקתא רבתי
פרשה כ"ד. ובוי"ר פ' כ"ב. ובמדרש תהלים כ"ז. 523
ושנת חמש יחזיקוהו על המקרא וכן מצינו בויקרא רבה ובמדרש ר' תנחומא 550
משפט אורך הרצועות וכו' אבל בילמדינו משמע דהיינו דוקא בשל יד עיין פ'
בא ושיעור רצועה של יד וכו'. סי' תקיג 641

מנהג. מנהג רוב קהלות צרפת שאין אומר עד יו"ט וכו' מנהג הוא שנהגו
כך ואין טעם מסוים בדבר וכו'. סי' צג 73
ומנהג ראשונים עיקר וכן היה נוהג רבינו יצחק בר' יהודה. ואחריו ר' יצחק
לוי. ורבינו ר' אלעזר. (באמירת הפיוטים) ומטים אורח סלולה. להנ הרבה
יגיעת בשר. וצריכין להתייסר. כעכס לאויל מוסר. והדבר ביד נמסר. מפי
אדון ושר. ועוקר דבר והסר. צריך לבלום פיו באפסר. שלא יבטל דבר
מלך וטפסר. ולהזור בו מקבל. עליו באיסור. לחיים ולשלום יתבשר. סי' שלא 370
וכן מנהג בכל יום אחרון של רגלים. — וכן מנהג בארץ אשכנז שאין פוסקין
צדקה על המתים בג' רגלים אלא ביוה"כ בלבד. סי' שיב 345
ומנהג ממוצאי שבת לפני ר"ה. סי' שיג 345
מיכן נהגו בני צרפת לאכול בר"ה תפוחים ארומים וכן בפרוונצא אוכלין
ענבים לבנים ותאנים לבנים וראש כבש וכו' עיין מרדכי ריש יומא מה
שכתב בשם תשובות הגאונים. ועיין בשה"ל סי' רפ"ג.
ונוהגין באשכנ"ז שמרחיקין אותו כמו כן וכו'. סי' תקי 636
מנהג אבותינו תורה היא וכו'. וכן נהגו בפרוונצא ונרבונא עיין מרדכי ריש
יומא. ובשה"ל סי' רפ"ג. ועיין בשע"ת סי' רצ"ט. ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קפ"ו
ובתשובות הרשב"א סי' שצ"ה. 373
לאחר התפילה מריעין בלא תקיעה ובלא שברים. וכן מנהג בשתי ישיבות.
הוא מלשון רב עמרם גאון בסידרו דף מ"ו ע"א. והובא בתוס' ר"ה ל"ג
ע"ב ד"ה שיעור וכו' וכן בסדר רב עמרם. אלא שכתב דבסוף מריע תרועה
אחת בלא תקיעה. סי' שמט 387

מחזור. במחזור הרב ר' יעקב ב"ר שמשון. סי' צג 73
יש מחזורין שכתוב בהן ה' צבאות ינן עלינו וכו' ואין לומר כן וכו' עיין בתניא
רבתי סי' ע"ה ומה שכתבתי שם בביאורי אות י"א. סי' שלג 371
ולכן תמצאנה במחזורים ישנים. ואשר לא ידעו מחקוהו מבלי דעת. סי' שנה 395
ובגולה שלנו לא נהגו אלא תקיעה אחת וכו'. ובעיר קולונייא נהגו העם
קשר"ק וכו'. סי' שנו 395
כאשר פירש רב עמרם גאון בתחילת המחזור שלו. סי' שפג 445
כמו שמצינו בכל המחזורים ישנים וכו'. ובכמה מקומות מצינו בתוס' שהביאו
מחזורים שהיה להם עם פסקי דינים עיין תוס' נדה ס"ו ע"ב ד"ה אם וכו'
ר"ת הגיה במחזור שלו. ותוס' ברכות ל"ז ע"א ד"ה הכוסס וכו' ור"ת הגיה
במחזור שלו על האדמה ועל פרי האדמה וכו' וחזר בו וכו' ותוס' עירובין
מ' ע"א ד"ה זכרון וכו' והגיה (ר"ת) במחזורו ושני שעירים לכפר וכו'.

מ.

מדרש משלי. מצאתי במדרש משלי ברוב עם הדרת מלך אמר ר' חמא בר חנינא (בא וראה) שבחו וגדולתו של הקב"ה וכו'. הוא במדרש משלי פי"ד. והובא בסידור רע"ג דף י"ב ע"ב. סי' פז 55

ומפרש במדרש שה"ש שיהיו ישראל מקבלין פני שכינה סי' קסא 152

במדרש ותשלם כל המלאכה. סי' רלט 202

לפי שנוסד במדרש עתידות מלחמות וכו' עיין מגילה ז' ע"א. סי' רמט 215

כי הא דאמרינן באגדת איכה ר' יהודה בן בתירא וכו' עיין מדרש איכה פ"ג ושם משונה הנוסחא מאשר הובא פה. סי' רעא 231

ונמצא במדרש אין אומרים החי אלא בבית האבל וכו'. עיין מרדכי סוף מסכת ברכות. סי' רפא 248

למלך ששלח פנטיר וכו' בויקרא רבה וכו'. לפנינו ליתא. סי' רפז 314

ודומה לו באלה הדברים רבה למטרונה שהייתה על ברייספן שלה לפנינו ליתא שם. סי' רפז 315

וכשוחר טוב מפרש גבורתו אצל רבת בני עמון לפנינו ליתא. סי' רצה 332

וחבירו באיכה רבתי עיין מדרש איכה פסוק על אלה וכו'. סי' רצו 333

ובמדרש לכו נרננה נמצא חד פייתא הוה אזיל לדברא וכו' סי' רצו 334

ושנינו תרין אדרועי דיעקב אבינו כתרין עמודין די פרו שופו. די שנים. פרו, פנים שופו בלשון יווני שוין. עיין מדרש בר"ר פס"ה ושם איתא תרין אדרעין דאבונן יעקב כתרין עמודין דיפרא סופא. ובערוך ערך פרספא הוא תיבה אחת ע"ש. ועיין בתנחומא פסוק ויתמוך יד אביו להסיר אותה א"ל ידי את מבקש להסיר וכו'. כשני עמודים שבתוך דמוסין שבטבריא כך היו זרועותיו של יעקב. סי' רפז 317

ומצאתי סיג לדברי בב"ר בפרשת וירא אליו ע"ש שינוים בשם אומרם. — ועוד מצינו שם הייתי ביום וכו' בר"ר פע"ד סי' קלח 108

סלם בגימטריא סיני ב"ר. הוא בר"ר פרשה ס"ח. סי' רפז 316

כי ההוא דהוה פרי בתר תורתיה במדרש איכה רבתי עיין מדרש איכה פסוק גדר דרכי וכו' בלשון אחר. ועיין ערוך ערך פר ד' ערקת תורתיה ופרא בתרה. ובירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב ולשון מדרש הוא באלה שמות ויסב את העם הסיבן בשביסתין. ליתא לפנינו שם. סי' רפז 316

ובמדרש רות אמרינן למה נאמרה רות בעצרת בזמן נתינת התורה וכו' עיין בפסיקתא זוטרתא על מגילת רות. סי' שיב 344

שמצינו בשוחר טוב כדי שיאמר האחר לשנים הודו לה' כי טוב עיין שם מזמור קי"ג. סי' סט 284

וזו היא משנת ר' נתן האמורה במדרש קהלת ע"ש פ"ב. ובמדרש שה"ש פ"ח פסוק אנהגך אביאך וגו'. סי' תכר 464

ושלשתן מוציאים בויקרא רבה ממקרא אחד וכו' עיין וי"ר פי"ח. ובירושלמי סוטה פ"ב ה"ב. 505

כאותה שאמר ר' יוחנן במדרש קהלת כל הדרך בחזקת סכנה עיין ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד. 508

ירושלמי שבת פ"א ה"ג. ובירושלמי שקלים פ"ג ה"ג. ובמדרש שה"ש פ"א
מה שעשת הכמה עטרה לראשה עשאת ענוה סנדל לעקבה. 554
ובירושלמי פסק כוותיה. עיין ירושלמי פ"ב דביצה ה"ב דרש ר' לוי כהדא
דר' חנינא סגן הכהנים. סי' כג 616
ושמא אירושלמי סמיך דתניא בירושלמי וכו' הוא בירושלמי פ"ט דברכות ה"ג
ועיין ערוך ערך צץ. סי' תקי 637
ותולין דילונים בתורה ואין תולין דילונים בתפילין ומזוזה כדאיתא בירושלמי
פ"ק דמגילה. עיין ירושלמי פ"א דמגילה ה"ט תולין בספרים. אין תולין
לא בתפילין ולא במזוזות. סי' תקיא 638
אבל בירושלמי דמגילה מצריך גויל סביב האות בפנים עיין ירושלמי מגילה פ"ט
ה"ט וירושלמי ברכות פ"ב ה"ג. ובתשובות הרשב"א סי' תריא ע"ש. סי' תקיא 639
ואם נפסקה תפירה בג' מקומות וכו' כדאיתא בירושלמי דמגילה פ"א עיין שם
פ"א ה"ט. סי' תקיב 641
אבל יש ראייה מעובדא דירושלמי. היינו מהא דאיתא בפרק אלו מגלחין ה"ד
וז"ל חד בר נש אובד תפילוי במועדא אתא לגבי דר' חננאל ושלחיה
לגביה דר' אבא בר נתן א"ל הב ליה תפילך וזיל כתוב לך. א"ל רב אזיל
כתוב ליה, מתניתא פלינא על רב כותב הוא אדם תפילין ומזוזות לעצמו
הא לאחר לא. פתר לה בכותב להניח. ומשמע דוקא להניח אבל ללבוש
אפילו לאחרים כותב. ושמע מנה שמותר ללבוש תפילין בחול המועד. וע'
תוס' מועק י"ט ע"א ד"ה ר"י אומר וכו' ותוס' עירובין צ"ו ע"א ד"ה ימים
וכו' ותוס' מנחות ל"ו ע"ב ד"ה יצאו וכו' שהביאו הירושלמי הנ"ל בקצת
נוסחא אחרת. ועיין בשערי תשובה סי' רס"ו שהביא, בשם רב ששנא גאון
דאסור להניח תפילין בחוה"מ. 643
דאיתא בירושלמי הא מקום שאמרו למכור מותר למכור וכו' עיין ירושלמי
ע"ז פ"א ה"י. סי' צ 770
ליקח מים של ע"ז או מאילן שגדל לפני ע"ז אסור וכו' כדאיתא בירושלמי.
עיין בירושלמי שבת פי"ד ה"ד. וירושלמי ע"ז פ"ב ה"ב. ועיין בבלי ע"ז
כ"ו ע"ב תוס' ד"ה שאני וכו'. סי' צח 771
ובירושלמי יש טעם אחר. עיין ירושלמי שבת פ"ו ה"א. ובקה"ע שם פעמים
שהיא רואה וכו'. סי' ק 771
אבל אם יש לה אב ועדיין היא ארוסה אפילו היא קטנה יותר יכולה להתגרש
ע"י אביה לפירש ר"ת כרמשמע פרק חרש ובירושלמי. עיין יבמות קי"ג
ע"ב ד"ה יצתה זו וכו' ועוד הביא ר"ת ראייה מירושלמי דפירקין דקאמר
התם נשתטית לא יוציא דבי ר' ינאי אמרי משום גרירה וכו' ועיין ירושלמי
יבמות פרק י"ד ה"א, ובק"ע ובמה"פ שם. סי' תקמג 786
בתלמוד ארץ ישראל תאנא יצתה בת קול ואמרה אילו ואילו דברי אלקים
חיים הם וכו' עיין ירושלמי ברכות פ"א ה"ד. 10
ותו גרסינן בגמרא דא"י רב הונא וכו' עיין ירושלמי פ"ב ה"א דברכות בשינוי
שם האמוראים. והובא בתוס' שם י"ג ע"א ד"ה על לבבך וכו'. 10

מרגרסינן בריש שבועות ירושלמי ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ אחא אמר העובר
לפני התיבה ביו״ט של ר״ה אין צריך להזכיר של ר״ח וכו׳ עיין ירושלמי
שבועות פ״ק ה״ד. וירושלמי עירובין פ״ג ה״י. ובשני המקומות הגירסא ר׳
ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ יסא ע״ש. 360

כדמפורש בהרואה ירושלמי אצל תפילת ראש חדש וכו׳ עיין ירושלמי
ברכות פ״ט ה״ב. סי׳ שכב 361

ואני ראיתי בתלמוד ירושלמי פרק הרואה א״ר לוי מהארץ ועד לרקיע וכו׳
ירושלמי ברכות פ״ט ה״א. וכן הביאו התוס׳ חגיגה י״ג ע״א ד״ה ורגלי וכו׳
ועיין בביאורי אות ל׳. סי׳ שכה 363

וגרסינן בגמרא דבני מערבא ביציאות שבת ר׳ חייא רבה מפקר לרב וכו׳.
פ״א דשבת ה״ג. סי׳ שלו 373

ובירושלמי אמרינן יבש פסול משום דכתיב לא המתים יהללו יה. פ״ג דסוכה
ה״א ועיין בראש ובר״ן ריש פ״ג דסוכה. ובאו״ז ה׳ סוכה סי׳ ש״ו. ובתשובות
ברכת אברהם לבן הרמב״ם סי׳ ל״ב. סי׳ שסה 425

וצריך להתיז סמ״ך של חסדו דלא לישתמע חדו. ירושלמי. עיין ירושלמי
ברכות פ״ב ה״ד. סי׳ שעה 437

ועוד דאמרינן בירושלמי מי שסוכתו עריבה וכו׳ ירושלמי סוכה פ״ד ה״ה סי׳ שפד 445

והעמידנו בעיקר הדבר מתלמוד ארץ ישראל. עיין ירושלמי פ״ג דסוכה ה״ח
ועיין בביאורי אות יו״ד. סי׳ שסה 424

אע״פ שבירושלמי מצא הרב סייג לדבריו סי׳ שפד 446

ובירושלמי דתרומה וכו׳ עיין ירושלמי תרומה פ״ה ה״ד 498

מצינו בסנהדרין ירושלמי אנן תנא עיין ירושלמי סנהדרין פ״ו ה״ו. ובחגיגה פ״ב ה״ב 470

ובירושלמי בתר דלית גבר תמן תהי גבר בירושלמי ליתא אך הוא בבבלי
ברכות ס״ג ע״א. 497

וכי הא דאמר בירושלמי ההוא גברי דאנח תפילי וכו׳. עיין ירושלמי ברכות
פ״ב ה״ג ובפסיקתא רבתי פכ״ב ע״ש. 500

ר׳ אלעזר הסמא פירשו רבותינו בירושלמי וכו׳ הוא במדרש וי״ר פכ״ג. ועיין
ערוך ערך חסם. סי׳ תכו 518

ובירושלמי דמגילה אמרינן לא ישב אדם על ספסל שס״ת נתון עליו וכו׳
לפנינו ליתא בירושלמי מגילה רק בירושלמי ברכות פ״ג ה״ה. וכן מה
שכתב תיבה שהיא מלאה ספרים וכו׳ הוא שם. ומה שהביא בשם מגילת
ירושלמית דסיקייא שהיא מלאה ספרים וכו׳ הוא ג״כ בירושלמי ברכות פ״ג
ה״ה ע״ש. סי׳ תכו 524

ובתלמוד ירושלמי מפרש שהיה מעט קטן משמואל הרמתי עיין ירושלמי
סוטה פ״ט הי״ג ולמה נקרא שמו קטן לפי שהוא מקטין עצמו. ויש אומרים
שמעט היה קטן משמואל. 532

אמר ר׳ יצחק ממה שעשתה הכמה כפה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה
בע״ז ירושלמית איתה הכי, נראה דכן היתה גירסתו בירושלמי ע״ז. וכמו
שהביא הרי״ף סוף פ״א דע״ז ופירשוה בירושלמי זריזות מביאה לידי נקיות
וכו׳ אמר ר׳ יצחק בן אלעזר מה שעשאתו החכמה עטרה לראשה עשאתו
ענוה עקב לסוליתה וכו׳ ומשמע דכן היתה גירסתו בסוף פ״א דע״ז. ועיין

כדמוכח בירושלמי. עיין ירושלמי שבת פרק ט״ז ה״ט וז״ל הדא אמרה לצורכו
ולצורך ישראל אסור. סי׳ מה 138
וכן איתא בירושלמי על ר״ג שיצא במפתח של זהב בשבת. עיין ירושלמי פ״ו
דשבת ה״א. ובק״ע שם. סי׳ לב 132
וכן בירושלמי תכשיטי אשה אסורין לפי שהן שחצניות ע״ש פ״ו ה״א. סי׳ לב 132
ובירושלמי או׳ משום גזירה וכו׳ עיין ירושלמי שבת פרק ט״ו ה״א. ובביאורי
אוה ע״ז ע״ש. סי׳ לז 134
אע״ג דשרי ליה בירושלמי. עיין ירושלמי שבת פרק ט״ו ה״ב. סי׳ מא 136
ירושלמי משה תיקן להם לישראל שיהו וכו׳ ע׳ ירושלי׳ מגילה פ״ד ה״א. סי׳ קסה 158
והיינו דאמר בירושלמי דביצה שירי פתילה וכו׳ ע״ש פ״א ה״א. ובירושלמי
שביעית פ״ט ה״א ובירושלמי עירובין פ״ג ה״ה. ובמרדכי ריש פ״ק דביצה
סי׳ תרמ״ד ע״ש. סי׳ מו 140
בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן דלא שתו חמרא משבעה עשר בתמוז
עד תשעה באב מנהגא הוא. עיין ירושלמי פסחים פ״ד ה״א. ובתענית פ״א
ה״ו. והובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ק״ס. סי׳ רסג 225
בברכות ירושלמי. עיין ברכות פ״ש ה״ז. ומוע״ק פ״ג ה״ה. סי׳ קמא 111
ובירושלמי מפרש טעמא (שיטעום תבשילו בע״ש) שלא יכעוס על בני ביתו
וכו׳ לפנינו ליתא. סי׳ קצא 174
ואמרינן בתלמוד ירושלמי אם ראית הלכה רופפת בב״ד ראה היאך ציבור
נוהגים עיין ירושלמי יבמות פ״ז ה״ג. וירושלמי ב״מ ריש פרק השוכר את
הפועלין. סי׳ רכז 194
ובכמה מקומות אמרו רבותינו בתלמוד ארץ ישראל מנהג מבטל את ההלכה
עיין במקומות הנ״ל. סי׳ רסה 226
ובירושלמי אמרינן ישן ועומד אסור וכו׳. עיין ירושלמי תענית פרק א׳ סוף
ה״ד ע״ש. סי׳ רעא 231
ירושלמי ר׳ אחא ור׳ אבהו וכו׳ אסור להתענות בשבת עד שש שעות וכו׳
ירושלמי תענית פ״ג הי״א ע״ש. סי׳ רעג 234
על פי תלמוד ירושלמי הא דאמרינן בפסחי׳ וכו׳ עיין ירושלמי פסחי׳ פ״ד ה״א. ע״ש. 243
והאוכל מצה בע״פ כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו ולוקה. בתלמוד ירושלמי.
עיין ירושלמי פע״פ ה״א. וע״ש מה שכתבתי בביאור שם אות ק׳. סי׳ כ 260
ופירשו הדבר בתלמוד ירושלמי שלא ישתכר וכו׳ היא בירושלמי פע״פ ה״ו.
והובא ברשב״ם ותוס׳ קי״ז ע״ב ד״ה רביעי וכו׳. סי׳ סז 283
שכך שנו רבותינו בתלמוד ירושלמי וכו׳ עיין ירושלמי פע״פ ה״ו. סי׳ עג 286
ויש מדייקין מדתניא בירושלמי דערבי פסחים בין הכוסות הללו וכו׳ עיין
ירושלמי הנ״ל. סי׳ עה 286
בברכות ירושלמי משל לאדם שהרתיק על תרעו של מלך וכו׳ עיין ירושלמי
ברכות פ״א ה״א לאוהבו של מלך וכו׳. סי׳ רפז 313
בירושלמי מטא חד שע מיזל צלויי וכו׳ ליתא בירושלמי שלפנינו. סי׳ רפז 316
ודומה לו בירושלמי ברכות פרק היה קורא וכו׳ עיין ירושלמי פ״ש ה״ה
גירסא אחרת ע״ש. סי׳ רפז 316
ודומה לו בירושלמי חד סב הוה אזיל באורחא וכו׳ לא ידעתי מקומו סי׳ רפט 321

בראשית רבה. ומצאתי בב״ר ויברך אלהים את יום השביעי. במה ברכו שאין
נר של שבת כבה מהרה כשם שכבה בחול וכו׳ עיין בר״ר פי״א. ובפסיקתא
רבתי פכ״ג. סי׳ קנה. 143
ובב״ר וה׳ המטיר מה חסר המקרא הזה מאת ה׳ כמרתוקא מן גובר. עיין
בר״ר פנ״א וירושלמי מ״ק פ״ג ה״ז. סי׳ רפז. 313
ננסא. הוא נבוכדנצר ושנינו בבראשית רבה ננוס קורטא וקצר קטיע פושקא.
ליתא לפנינו בב״ר אך הערוך ערך קרט ג׳ וז״ל בר״ר פט״ז ובוי״ר בסוף
ויהי ביום השמיני על ננסא קרטא קטיע פושכא. ונשמט מספרים שלנו.
ומצינו כנוסחא זו גם בפירוש לבר״ר המיוחס לרשי ז״ל. סי׳ רפט. 320
אף במוצאי יוה״כ מברכין עליו מפני ששבת כל אותו היום בר״ר פ״ו ט״ס
וצ״ל פרשה י״ב. ע״ש סי׳ קנ״ג. סי׳ שנו. 396
ומצינו בב״ר שכן אנשי מגדל מתוך שהיו אוהבין זה לזה וכו׳ עיין בב״ר
פרשה ל״ח ובאדר״נ פי״ב. 473
פרוז. דוגמא. בב״ר אל תהי בעיניך כפרוזדוגמא ישנה וכו׳ עיין סי׳ י״ב
ובהערותי שם אות א׳. 322
והכא אמרינן בב״ר איפשר אדם רואה קלקלין דידיה וכו׳ לפנינו שם ליתא. סי׳ רצד. 330
ובבר״ר אמרינן עלה דעומדין צפופין וכו׳ עיין בר״ר פ״ה. ובמדרש קהלת פ״א ע״ש. 359
ומחלוקת ב״ש וב״ה בבר״ר וכו׳ ע״ש פרשה י״ב. 540
ובבר״ר פירשוהו חכמים מן המקרא עיין בבר״ר סוף פרשה ז׳. 441
כדאמר בבר״ר ר׳ הייא אזל למללא. לפנינו פרשה נ״ט שם הגירסא ר׳ מאיר
אזל לממלא וכו׳ וכן הוא גירסת הערוך ערך ממלא ר׳ מאיר אזל לממלא. 334
ונקרא בב״ר פלילא פוטרין. לפנינו בב״ר פרשה יו״ד וז״ל כיון שיצא הביאו
פיילי פוטרין של יין לשתותו ונכנס יתוש בתוך חוטמו וכו׳ ובערוך ע״ך
פטר ה׳ הביא גם המדרש וי״ר על אותו מעשה ע״ש ולפנינו בוי״ר פכ״ב
איתא מזגו לו כסא דחמרא וזימן הקב״ה יתוש אחד ונכנס לתוך חוטמו וכו׳
ע״ש ועיין מדרש קהלת פסוק ויתרון ארץ בכל הוא מזגו לו כוס פיילו
פוטרין של יין וכו׳. סי׳ רצד 334

י.

ירושלמי. ובגמרא דארץ ישראל גרסי הכי תני אין לך אדם מישראל שאינו
עושה מאה מצות בכל יום וכו׳. עיין ירושלמי סוף ברכות ושם איתא תני
בשם ר׳ מאיר אין לך אחד מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום
קורא את שמע וכו׳. (ראשית הספר) 3
גרסינן בירושלמי בפסחים פ׳ מקום שנהגו ר׳ אלעזר בר אבון אומר כל דבר
שאינו יודע בו שהוא מותר וכו׳ עיין ירושלמי פסחים פ״ד ה״א. ובירושלמי
תענית פ״א ה״ו. סי׳ רלו 200
ובגמרא דא״י מתני א״ר לוי במוצ״ש זימן הקב״ה לאדם הראשון וכו׳ עיין ירושלמי
ברכות פ״ח ה״ה, ומדרש בר״ר פי״ב. סי׳ קנד 120
אבל בכלי ראשון אסור לפשר גזירה פן יבשל וכו׳ וצ״ע בירושלמי. עיין
ירושלמי שבת פ״ג ה״ד. ובתוס׳ שבת מ״ח ע״א ד״ה מאי שנא וכו׳, ובראש
פ״ג סי׳ יו״ד. ועיין בביאור אות ט״ז. סי׳ כה 128

להולמו ונבוכו בו ראשונים ואחרונים אומרו אל תקרא למ״ד אלא לב וכו׳ שהם דברים בלתי צודקים לא למעלה ולא למטה דמי הזכיר למ״ד כדי לומר אל תקרא למד. ומתוך הקושי העצום ראיתי בדפוס אחר שלא הזכיר זה כלל. גם ראיתי מגיהים וחוזר באותיות. ויש אחרים מגיהים אל תקרי למ״ד עיין בפירוש הילקוט בתחלת משלי. כלל העולה שתקנתם קלקלתם כי עלה חרס בידם. אמנם הטה אזנך ושמע קושט דברי אמת בלי הצטרכות לשום הגהה כלום. דע דאיתא באותיות ר׳ עקיבא על אות למ״ד אל תקרי למ״ד אלא „לב מבין דעת״ לפי שהחכמה נתונה בלב ע״כ לענינינו באופן שדורש שם למ״ד בר״ת שהוא „לב מבין דעת״ ובזה נביא לביאור המאמר דהנה ר׳ יהושע שאומר שהחכמה נתונה בלב דכתיב נתתה שמחה בלבי וכו׳ מביא גם ראיה לדבריו שהחכמה בלב מהדרשה שנדרשת באותיות למ״ד כנדרש באותיות ר׳ עקיבא ולזה אמר אל תיקרי למד אלא לב מבין דעת וחוזר באותיות הלמד ותמצא כך. או חוזר באותיות ר״ל חוזר בספר אותיות ר׳ עקיבא ותמצא שדורש אל תקרי למ״ד אלא לב מבין דעת לפי שהחכמה מצויה בלב. א״כ אין צורך לשום הגהה כי אל תקרי למד היא ראיה שמביא ר׳ יהושע לדבריו שהחכמה בלב כדפרישית. ונכון ויציב ואמת עכ״ל.

ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תקכ״ה שהביא שם אלפא ביתי לר׳ מכיר.

מכתיבות רבינו יוסי טוב עלם העתקתי אלפא ביתא מאותיות גדולות שבתורה.

אלפא ביתא מאותיות גדולות בנביאים וכתובים. סי׳ תקכב. 683

אלפא ביתא מאותיות קטנות אשר בתורה נביאים וכתובים. סי׳ תקכב. 684

ב.

בן סירא. וכן כתוב בספר בן סירה סלסליה ותרוממך. והובא ספר בן סירא יבמות ס״ג ע״ב. סנהדרין ק׳ ע״ב. ועיין בירושלמי ברכות פ״ז ה״ב בסיפרי דבן סירה כתיב סלסליה ותרוממך ובין נגידים תושיבך. ובירושלמי סנהדרין פרק עשירי ה״א. ובבבלי ב״ק צ״ב קרי לספר בן סירא כתובים. ומשולש בכתובים דכתיב כל עוף למינו ישכון ובני אדם לדומה לו. ובכתובות ק״י ע״ב בן סירא אומר אף לילות וכו׳. נדה ט״ז ע״ב לכדכתיב בספר בן סירה שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי וכו׳. ובירושלמי חגיגה פ״ב ה״א ר׳ לעזר בשם בר סירה פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך ענין בנסתרות. ובמדרש בר״ר פ״ח הובא בשינוי לשון מעט וז״ל רבי אלעזר בשם בן סירא אמר בגדול ממך אל תדרוש. בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך אל תשאל במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות. 556

בשר על גבי גחלים. כך נמצא בתשובות בשר על גבי גחלים. ונזכר בתוס׳ יבמות ל״ד ע״א ד״ה מתוך וכו׳ ובספר הישר לר״ת סי׳ ה׳. ובהגהות מרדכי פרק החולץ סי׳ ק״ו ובספר בשר ע״ג גחלים וכו׳ ולדברי הרוקח היה מחברו רב יהודאי גאון וז״ל סי׳ רכ״ז וכן פסק רב יהודאי גאון בבשר על גבי גחלים. ועיין בשו״ת מהרי״ק סי׳ קע״ה וכן מבואר בספר בשר על גבי גחלים יבמה שנפלה לפני יבם מומר זקוקה ליבום. סי׳ שנה, 394

כן נמצא בדברי אגדה. עיין ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ח. ופסיקתא רבתי פ"מ למה
אין ישראל תוקעין מן התפלה הראשונה וכו'. ובתניא רבתי סי' ע"ה
ובאורי שם אות כ"ט ע"ש. סי' שמ"ז. 385

ודרשינן באגדתא וי"ו מעשה ידינו. לא ידעתי מקום אגדתא זו. ועיין
סי' קמ"ט. ובסרע"ג דף ל"א ע"ב וכי אמרינן ויהי נועם במוצאי שבת לחול
היכא דאיכא לקמן שיתא יומי דחולא. אבל איכא בי מצעי יו"ט או יומא
דכפורי אפילו חל יומא טבא ערב שבת ואיכא לקמן חמשה יומי דחולא
לא אמרינן ויהי נועם בההוא אפוקי שבתא. 439

ועמד יתרו והשיאה לו וכו'. כמו שמצינו באגדת השכם ודברי הימים של משה.
הובא ספר השכם בפרדס לרש"י ז"ל רי"ה. ובעיטור חלק השמיני דף כ"ז ע"א
וכן לר' עמרם ריש מתיבתא בשאין לו אלא אחד מברך שתים להניח ובמצות
תפילין וכן בהסכם (צ"ל בהשכם) ובלקח טוב וכן הובא בתניא רבתי סי' ס"ד
והכי איתא בספר השכם. וברד"א דף כ"א ע"ב ר' ישמעאל אומר בי"ג מדות
התורה נדרשת ובמדרש השכם גורס מי"ג מדות וכן כתב רבינו סעדיה.
ובמאה שערים למהרי"ץ גאות ה' קדוש ובמדרש השכם וקודם שיקדש אין
מניחין את השולחן וכו' ועיין במבוא לפסיקתא זוטרתא להרב ר' שלמה
בובער שהביא שם עוד הרבה מקומות שנזכר שם ספר השכם ע"ש. 540

מצאתי באגדה וביום השמיני ימול כתיב, ואין כתיב שיוציא שום הוצאות בא
וראה כמה ישראל מחבבין את המצוה שהם מוציאים הוצאות לסעודה וכו'
הוא במדרש תנחומא ס' ה' בשינוי מעט ע"ש. סי' תק. 617

מצאתי במדרש אגדה כל אותן ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הי'
פורעים מפני עינוי הדרך. כן הוא בפרד"א פכ"ט בשינוי לשון ע"ש ובהגהות
רר"ל. וכן הביא המנהיג בהלכות מילה סי' קכ"ט וז"ל ויש סמך לדבר
בפרד"א כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעין מפני עינוי
הדרך וכו' סי' תקה. 625

בהגדתא למה נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש וכו' כעין דרשה זו
הוא בתד"א פרק כ"ו והובא בילקוט פרשה שלח. סי' תק"י. 637

ובאגדה נותן מוראות המקרא למוראת מקדש וכו' עיין יבמות ו' ע"א וע"ב.
ובמסכת סופרים פ"ג י"ג. 464

אמר ריב"ל אגדה היא בתנחומא. הוא בתנחומא פסוק והלוחות וגו ובמש"ר פמ"א. 556

עוד יש עניני אותיות באלפא ביתא דר' עקיבא. ונזכר בספר כפתור ופרח
פ"י דף ל"ד ע"ב וז"ל אלפא ביתא דר' עקיבא אין ארץ החיים אלא ארץ
שמתיה חיין תחלה לעולם הבא. ושם פכ"ה דף ע"ו ע"ב מצאתי באלפא
ביתא דר' עקיבא אי"ק. בכ"ר גלי"ש. דמ"ת. הנך. וס"ם. זע"ן. הפ"ף. טצ"ין.
וכו' ע"ש. וכן הביא בספר מדרש תלפיות אות א' אותיות רבי עקיבא. סי' תקיז. 656

ואגב דאתי לידן הספר מדרש תלפיות אמרתי להעתיק דבר נפלא ממנו
באות ה' ענף חכמה בביאור ילקוט ריש משלי וז"ל והחכמה מאין תמצא
מלמד שהיה שלמה מחפש היכן החכמה מצויה. ר' אליעזר אומר בראש.
ור' יהושע אומר בלב דכתיב נתתה שמחה בלבי ואין שמחה אלא חכמה
שנא' חכם בני ושמח לבי אל תקרי למד אלא לב שהלב הוא מבין דעת.
שנא' חכם לב יקח מצות חוזר באותיות ואף דוד התפלל עליה שנא' לב
טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי. ע"כ אמ"ה מאמר זה קשה

שמות הספרים המובאים במחזור ויטרי ע"ם א"ב עם מראה מקומות והערות עליהם.

א.

ובאבות דר' נתן כך שנינו, ובריייתא קורין אותה אבות דר"נ ולא ידעתי צד
על מה וכו' 463
ובברייתא דר' נתן מפורש שכן מצינו באנשי כנה"ג וכו' והוא באדר"נ פ"א. 464
ובמשנת ר' נתן אמרינן בן עזאי אומר הוי זהיר בדבריך מבטלתן ועשה סייג
לדבריך וכו'. 464
במשנת ר' נתן וכו'. וכן מפורש בסוף משנת ר' נתן. הוא באדר"נ פרק כ"ז.
ושם סוף פ"מ ונ"א 527
מוסף עליו במשנת ר' נתן שלבו היה מצטער וכו' ע"ש פרק ל"ה 544
ובמשנת ר' נתן שנינו על גלוי עריות כיצד וכו' אדר"נ סוף פרק ל"ח 544
שנו רבותינו במשנה ר' נתן כל השוקד על דברי תורה הרבה שקרנים כנגדו
וכו' עיין באדר"נ פכ"ט ושם הלשון משונה קצת וז"ל כל השוקד עצמו על
ד"ת מוסרין לו שקדנין כנגדו. וכל הבוטל מד"ת מוסרין לו בטלנין כנגדו
כגון ארי וזאב ונמר וברדלס ונחש והגייסות והליסטים באים ומקיפין אותו
ונפרעים ממנו שנא' אך יש אלהים וגו'. 526
ובמשנת ר' נתן הן נכללין כך וכו' עיין אדר"נ פל"ג. — במשנת ר"נ כנגד
עשר נסיונות וכו'. שם 536
ואף במשנת ר' נתן שנינו כך בפרק ז' מיני פורעניות. והוא בפל"ח דאבדר"נ. 545
שנינו במשנת ר' נתן כל המזכה את הרבים אין מגלגלין עבירה וכו' ע"ש פ"מ. 548
אגדה. ואמרינן באגדה שיר של פגעים היה אומר וכו' עיין מדרש במ"ר פי"ב 48
ובאגדתא אמר הקב"ה כל הימים יש להם זוג. ראשון שני. וכו' עיין
בר"ר פי"א. ופסיקתא רבתי פכ"ג. 109
ומצינו באגדה שבא הכתוב ללמד על סנחריב. וללמד על פרעה וכו' עיין
בפרש"י ישעיה ל' כ"ט. ובמדרש תהלים מזמור קי"ג. ובמדרש שמות פי"ח.
ובמדרש איכה פ"א סי' סט. 284
ומצינו באגדה מניין שאין אומרים שירה וכו'. ברכות ל"ה ע"א. ערוכין י"א
ע"א. י"ב ע"א. סי' ע. 284
וכן נמצא האגדה. דבור ראשון וכו' כמה ברקים וכו' ועל פי אגדה זו פירשתי
למעלה כאשר פירשתי. ועל סמך אגדה זו יסד המשורר שיר זה עיין בת"י
שמות כ' ב' דבירא קדמאה וכו' ובמדרש סוף פרשה כ"ט כשנתן הקב"ה
את התורה צפור לא צווח וכו'. סי' רפח, 320

ז"ל, ש"ג וששאלתם וכו'. שב"ד כל התעניות וכו' שב"ה, שב"ו, שנ"ב ש"ץ שאינו יודע כונת התפלה וכו'. וברש"י גיטין ס' ע"ב ד"ה אילימא וכו' ורב שרירא גאון פירש בכתב תשובתו שיפורא שופר של נדבה וכו' ועיין בתוס' שם ד"ה שיפורא וכו' וברש"י כתובות ז' ע"ב ד"ה בגדתאה עיר שבבבל ושמה בגדת בפסק סדרו של רב שרירא גאון היא נזכרת. ובתוס' כתובות ס"ז ע"א ד"ה גמלים וכו' כמו שכתוב בכתב רב שרירא גאון. ובספר הישר לר"ת סי' תק"ב להגבות שטרי חוב ולכתובה ממטלטלי דיתמי כן כתב רב שרירא בכתבו. והרמב"ן במלחמות כתובות פרק נערה שנתפתתה ז"ל וכבר דחאה רבינו הגדול ז"ל בטעם נכון והפורש ממנו כפורש מחייו. ורבינו שרירא ורבינו בנו שהוא שקיל כרובא של סנהדרין כך כתבו כדברי רבינו הגדול ז"ל. והובא כמה פעמים במהרי"ץ גאות, ובבעל העיטור וכספר כרו"פ ובשאר גדולי הראשונים. —

ת.

ר"ת. (צד 415). ואת זו פירש ר"ת. ועוד כתב ר"ת, עיין בספר הישר לר"ת סי' ש"י, ומוזכר בכמה מקומות בש"ס וא"א לפורטם.

שהיה מלומד בניסים היה אומרם. ש"מ מותר ומצוה, ובשה"ל סי' כ"ה מביא וז"ל וגם ר' שמעון הגדול שהיה מלומד בנסים היה אומרם בכל יום. וגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פירש שמצוה ומותר וכו'. (בשם הגדולים חשיב שנים ר' שמעון הגדול, ור' שמעון בר' יצחק. ומכאן משמע שהוא אחד כי ר' שמעון הגדול הוא נקרא ר' שמעון בר' יצחק הגדול), וכן משמע נמי מהא דבסי' תפ"ב בפיוט אמהות עת נכבשה וכו' חתום בסוף שמעון בר' יצחק, ובסי' תפ"ד כתוב למעלה „רשות לחתן מר' שמעון הגדול" ובתוך הפיוט רשום רק שמעון בר יצחק, וש"מ דזה וזה אחד הוא. ותימא מדוע לא הביא שם ר' שמעון אחי אם של רש"י שהובא ברש"י שבת פ"ה ע"ב ד"ה בנוטה וכו' ומצאתי לי סמך ביסודו: של רבי שמעון הזקן אחי אמי מפי רבינו גרשום אבי הגולה. ומוזכר ר' שמעון הזקן בתוס' יבמות נ"ה ע"ב ד"ה אשה וכו' ותירץ הרב שמעון הזקן וכו' — וכן הפיוט בסי' תע"ח המתחיל איחד שם שוכן תרשישים וכו' רשום שם המחבר שמעון בר' יצחק.

הרב שמעון מפלאירא. (סי' רס"ב צד 225). העתקתי מכתיבת הרב שמשון מפלאירא. עד כאן ת'. בקוה"ר דף י"ה ע"א הביא רבינו שמעון מפיילירא עירובין ל"ב ע"א ד"ה רב ששת וכו' אך שם איתא הרב רבינו שמשון מפולירדא, ובשה"ג הביא רבינו שמעון מפלירא. וגם רבינו שמשון מפלייזא והוסיף ור' שמשון מפלייזא היה בימי ר"ת כנראה במרדכי פרק אע"פ. ולפנינו במרדכי שם איתא ר' שמואל מפלייזא, ובמרדכי פרק כל שעה סי' תקנ"ב הרב ר' שמואל מפלמיזא בשם רבו הקדוש רבינו שלמה מדרוש וכו'. ובסמ"ג לאוין ה' יו"ט סי' ע"ה דף ט"ו ע"ב והרב רבינו שמעון מפלאיידא (וצ"ל מפליזא כדאיתא אותה ענין עצמו מרדכי ביצה פ"ב סי' תרע"ב ר' שמעון מפליזא) ובמרדכי פרק כל שעה סי' תקע"ב ה"ר שמואל מפליזא משם ר"ת. ושם סי' תקצ"ד, ושם פרק אלו עוברין סי' תקצ"ז, ובאו"ז ח"ב סי' רנ"ו בתחילת הסי' פירש ה"ר שמואל מפלייש. ובתשובות מהר"ם מר"ב ח"ג סי' תפ"ט לשון מוה"ר שמואל מפלייזא. ובמרדכי ע"ז פ"ה בהגהה סי' תתנ"ט וכן פסק ה"ר שמואל מפליזה. וצ"ע בכל זה.

רבינו שמשון בר' יוסף. (סי' תע"ד צד 592). ור"ת ורבינו שמשון ב"ר יוסף הזרו בו וצוו לפרסם ולהורות הדבר כי הילול שמים הוא שטוכלות ומעכבות מלברך וכו' ועיין בספר הישר לר"ת סי' של"א והרב ר' יעקב (הוא ר"ת) והרב ר' שמשון (בר יוסף) הורה כן דמותר לפרסם ולהורות וכו' ע"ש. ונזכר שם סי' תקמ"א פירש הרב רבינו שמישון מניקה שנתגרשה וכו' וכן בסי' תקמ"ה וז"ל ונ"ל סוגיא זו עד סוף המסכתא פירש רבינו הרב ר' שמשון. והובא שמו ושם אביו בתוספות ר' יהודה חסיד ברכות ט' ע"ב לק"ש קורין כוותיקין וכו' ור"ת פירש בתשובתו להר"ר שמשון בן ה"ר יוסף דזמן ק"ש הוי אחר הנץ החמה וכו'. ובשערי תשובה סי' מ"ז רבינו שמשון ז"ל בעל התוס' מוסיף על זה וכו'. ושם סי' קצ"ג לרבינו שמשון ז"ל ובתוס' שבת ס"ד ע"ב ד"ה ר' ענני והר"ר שמשון מצא כתוב בשם רבינו שר שלום וכו'.

רב שרירא גאון. (סי' תקי"ב צד 640). אבל רב שרירא גאון ורב האיי גאון בנו ורבינו יעקב מפרשים וכו' הובא בשערי תשובה סי' כ"ג, כ"ה, צ"ו רבינו שרירא זצ"ל אעפ"י שאטרו הכמים וכו' ובסי' ק' רבינו שרירא ז"ל אמר כך שמעתי מפי ראשונים מקובל בידיהם שאין אופין בימי הפסח המצה בשמן ומים כל עיקר וכו'. ובסי' קל"ז, קס"ט, ק"ע, קע"א, ק"פ עד סי' קפ"ד, סי' ר"ו הנופל על פניו וכו'. רכ"ב אנשי מזרה וכו' רכ"ה, רנ"ג, ר"ע וששאלתם הא דתנן וכו'. ר"צ רב שרירא ורב האיי

שחסר תיבת הלוי) והובא ברש״י סנהדרין צ״ז ע״ב כך מצאתי כתוב בשם הרב ר׳ שמואל ב״ר דוד ז״ל.

החבר ר׳ שמואל. (סי׳ רע״ד צד 225). שמעתי על החבר ר׳ שמואל שעמד מאבילותו בערב יו״ט מבעוד יום וכו׳ וטעם הדבר מפי אביו הגאון מפני שיו״ט מפסיק ומבטל גזירות ז׳ ושלשים. וכשם וכו׳. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קס״א. ולזה כיון הרמב״ן בתוה״א ענין שבתות ויו״ט וז״ל ומצאתי בנמקי הצרפתים מעשה ועמד רבינו שמואל מאבלותו ערב יו״ט מבעוד יום וכו׳ ודברי טעות הן וכו׳ ע״ש. והוא רבינו שמואל הלוי מוירמיזא בן הגאון ר׳ יצחק הלוי. כמו שמצינו אותה מעשה בראב״ן דף פ״ד ע״ב וז״ל מצאתי הרב ר׳ שמואל הלוי בווירמישא עמד מאבילותו ערב יו״ט מבעוד יום ולא התפללו שם מנחה. וטעם הרב מפי הגאון אביו רבינו רבי יצחק הלוי מפני שיום טוב מפסיק ומבטל גזירת שבעה ועומד מאבילותו מבעוד יום ולא נהירא לי וכו׳. (וגם שמו לא מצאתי מוזכר בסופרי הדורות).

רשב״ם. (סי׳ נ״ה צד 272). ופירש רבינו שמואל מ״כ טעמא כדמפרש בשאילתות דרב אחאי וכו׳ עיין רשב״ם פסחים ק״ב ע״ב ד״ה הג׳ רבה בר בר חנה וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה ושוין וכו׳ ועיין בשאלתות פרשה יתרו סי׳ נ״ד. ובמנהיג ה״ש סי׳ י״ח. ובתוס׳ שבת ק״ט ע״ב ד״ה ומצא נר דלוק וכו׳.

רשב״ם. (סי׳ נ״ו צד 273). הלכך אין בכך כלום אם יטול ידיו קודם קידוש ומברך על נטילת ידים. וכמו כן פירש רבינו שמואל וכו׳. עיין פסחים ק״ו ע״ב רשב״ם ד״ה דחביבא ליה ריפתא וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה מקדש אריפתא וכו׳.

רשב״ם. (סי׳ נ״ז צד 277). והכי נמי פירש רבינו שמואל בערבי פסחים. עיין רשב״ם פסחים ק׳ ע״ב ד״ה ידי יין וכו׳ אבל המקדש בביתו על שלחנו בשבת אין צריך לברך על היין שבתוך הסעודה וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה ידי יין וכו׳.

רשב״ם. (סי׳ תק״א צד 623). ודייק רבינו שמואל לברך לפני המילה להכניסו דלהכניסו להבא משמע וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה אבי הבן וכו׳ ותלוי בגירסת הספרים דרבינו שמואל גרים אבי הבן ברישא. וכן הוא דעת רע״ג משם שר שלום גאון וז״ל כשמברך אבי הבן להכניסו בבריתו של אברהם אבינו אין מברך אלא לאחר המילה וכו׳ עיין בסדרו דף נ״ב ע״ב. ובאו״ז ח״ש סי׳ ק״ז אות ו׳ וכבר היה מצריך הרשב״ם לברך להכניסו קודם המילה וכו׳. ובמנהיג הלכות מילה סי׳ קכ״ג.

ר׳ שמחה בר׳ יצחק. (סי׳ שי״ז צד 353). תשובת רבינו עזריאל בר׳ נתן אשר הכמים יגידו. את שלום ידידי קרובי החבר ר׳ שמחה ב״ר יצחק אני צעירו החתום דורש עם שלום קרובתי הגברת ובן יקיר יגדל כחושים. בנחלת שד״ל הובא בשם ויטרי שי״ח ולפנינו הוא בסי׳ שי״ז כלשונו ממש. וידידי הרב הגדול החכם מוה׳ אברהם ברלינער נ״י הגיה ע״ז לעיין בספרו זכור לאברהם. ולא נמצא בידי לעיין בו.

ר׳ שמעון בר׳ נתנאל משזנא. (סי׳ שי״ז צד 355). והשיב רבינו יעקב בן רבנא מאיר (ר״ת) אשר שאלו ר׳ שמעון בר׳ נתנאל לשזנא. אשאלה מענה לשון מאת רבינו תם וכו׳ השיב ר״ת מימיני בל אמוט וכו׳. עיין בספר תמים דעים שהביא בזה תשובה ארוכה בשם האי גאון סי׳ קי״ט. ובראב״ן סי׳ ס״א. ובבעל העיטור בעה״ד דף מ״ג. ובתשובות מהר״ם מר״ב סי׳ תר״נ.

ר׳ שמעון בר׳ יצחק הגדול. (שם צד 364). וגם ר׳ שמעון בר׳ יצחק הגדול

ר׳ שלמה ב״ר אבן (פייטן) (סי׳ קע״ה צד 162). ישדי עובדוהי מהחוויי סגיין וכו׳, וכן השיר תל״ה, ותל״ח, השיר ושבח ערכו, שירו לאל נועם לו הוא ע״ש.

הרב ר׳ שמעיה. (צד 277). והרב ר׳ שמעיה פירש נמי בשם רבינו שלמה דקידוש ודאי פוטר וכו׳ ועיין פרדס סי׳ פ״ט, וסי׳ צ׳, והובא בתוס׳ ע״ז ח׳ ע״ב ד״ה קרטסים אומר הר״ר שמעיה וכו׳ ושם תוס׳ ע״ז ט״ו ע״א ד״ה שרא ליה וכו׳ והר״ר שמעיה פירש דהוה גורה לגזרה וכו׳. ושם נ״ה ע״א תוס׳ ד״ה והשאר מותר וכו׳ אבל הר״ר שמעיה פירש מותר בהנאה וכו׳ ובמרדכי קידושין סי׳ תק״ס כתב הר״ר שמעיה וכו׳. ובמרדכי ע״ז פ״ב סי׳ תתל״ב ורבינו שמעיה בתשובה פירש דג מליח שמלחו ישראל וכו׳ ובמרדכי חולין סי׳ תשכ״ה וכן כתב ר׳ שמעיה בן בתו וכו׳. ועיין בתוס׳ ר׳ יהודה חסיד הנדפס מחדש בווארשא על מסכתא ברכות י״א ע״ב וז״ל ואמנם בפסקי הר״ר שמעיה תלמידו של רבינו שלמה ראיתי שכתב על רבינו שלמה ז״ל כשמשכים רבי לעסוק בתורה מברך ברכת התורה וכשהולך אחרי כן לבית הכנסת ואומר ברכות ופסוקי דזמרה חוזר ומברך ברכת התורה וכו׳, וכן באגודה ברכות כ״ב ובפסקי הר״ר שמעיה כתב על רש״י כשמשכימים ללמוד בתורה וכו׳. ובנחלת שד״ל דף 42 ראיתי שהביא בשם ספר אסופות מתשובות של ר׳ שלמה בר׳ יצחק שפירש ה״ר שמעיה חתן אחותו, ושם מתשובת רבינו שלמה ופירש ה״ר שמעיה חתנו. ובאו״ז ח״ש ה׳ פסחים סי׳ רל״ט ועיסה שנילושה בבצים כתב ה״ר שמעיה, שפעם אחד שאלו לרש״י על עיסה שנילושה בבצים אם מותר לאוכלה בפסח. ולא אמר בה לא איסור ולא היתר וכן ראיתי בתשובת רבינו שמעון בן אברהם וכו׳ ועיין במח״ו ה׳ פסח אות מ״ג, ובפרדס סי׳ קכ״ט, ובשה״ל סימן רי״ד וז״ל בהלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל שאלו את רבי אם מותר ללוש בבצים בפסח וכו׳ וכל מדקדק בלשונו ובלשון המח״ו יראה כי הוא העתקה ממחז״ו. ועיין תוס׳ פסחים ל״ה ע״ב ד״ה ומי פירות וכו׳ ובשו״ת הרשב״א סי׳ תנ״ד, ועיין בביאורי אות ט׳.

ר׳ שמואל מבר. (סי׳ פ״ב צד 51). אמנם ראיתי שלא רצה רבינו יעקב לעשותו צניף לעשרה, ואמר כי אעפ״י שבתשובתו לנדיב ר׳ שמואל מבר התיר בו גם בלא חומש בידו הוא עצמו לא היה רוצה לעשות מעשה אפילו חומש בידו וכו׳ ועיין בשה״ל סי׳ ט׳ ושם איתא אע״פ שבתשובתו לנדיב הר״ר שמואל מבארי התיר לו אפילו בלא חומש הזר בעצמו ולא היה רוצה לעשות מעשה וכו׳, (ולא ראיתי לסופרי הדורות מי שיזכרוהו). ועיין בספר או״ז ח״א סי׳ קצ״ו, ובתוספות ר׳ יהודה חסיד על מסכת ברכות מ״ז ע״ב ד״ה זאת תשובת רבינו תם וכו׳ ועיין תוס׳ ברכות שם מ״ח ע״א ד״ה ולית הלכתא וכו׳ ויש מצרפין קטן לתפלה רק שיהא חומש בידו ואומר ר״ת דמנהג שטות הוא וכו׳ וע׳ ברא״ש פ״ז דברכות סי׳ כ׳ ע״ש.

הגאון רב שמואל בר׳ דוד הלוי. (סי׳ קכ״ג צד 93). הורה שמותרים לויים לקרות בתורה אפילו שלא במקום כהן בכל עניינים בין בראשונה בין באחרונה, כמו ישראל. וכעין אותה הוראה נמצא בשה״ל סי׳ ל״ד וז״ל וכן הורה הגאון רבינו שמואל ב״ר דוד (ונשמט הלוי) זצ״ל שמותרים לויים לקרוא בתורה בלא כהן בכל עניינים, ובסי׳ ק״צ שם כתב וז״ל ובמעשה הגאונים מצאתי במגנצא נחלקו שני גדולי הדור ר׳ יצחק בר׳ יהודה ור׳ שמואל בר׳ דוד הלוי. ר׳ יצחק צוה להפטיר ברני ושמחי (בר״ח טבת שחל בשבת) ור׳ שמואל העיד מפי אביו ז״ל שאמר לו שמפטירין בישל ר״ח וקיימו את עדותו, ועיין בפרדס בלקוטי דינים ושו״ת לרבינו שלמה זק״ל דף נ״ח ע״ב וז״ל הגאון ר׳ שמואל בר׳ דוד הורה שמותרים לקרות בתורה בלא כהן בכל ענינים וכן מורי שיחיה, (וגם כאן נראה

אביו, ורבינו שלמה היה חותם עצמו שי״י על שם אביו (ועיין מה שכתב הרב החכם וכו׳ מוה׳ אברהם ברלינער נ״י בהקדמה לנחלת שד״ל).

מר רב שלום גאון. (סי׳ ק״ב צד 81). והכי אמר מר רב שלום גאון בלילי שבתות וימים טובים במעריב אומר שומר עמו ישראל לעד. בישיבה ובבית רבינו אין מנהג כן אלא הותמין במקום ושמור צאתנו, ופרוס עלינו סוכת שלומך וכו׳. ובסדר רע״ג דף כ״ה והכי אמר שר שלום נמי, בליל שבתות ובלילי ימים טובים במעריב למימר שומר עמו ישראל לעד, ובבית רבינו אין מנהג, אלא תחת שומר עמו ישראל הותמין פורס סוכת שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל ועל ירושלים. ועיין בשערי תשובה סי׳ פ׳. ובמנהיג ה׳ שבת אות ג׳ וכן כתב רב שלום גאון ז״ל כי אין מנהג בישיבתו ובבית רבינו שבבבל לומר שומר עמו ישראל בשבת אלא במקומו חותמין ופרוס וכו׳ ובשה״ל סימן ס״ה אמר רב שר שלום גאון זצ״ל בלילי שבתות וכו׳ והובא שר שלום בשערי תשובה סי׳ ש״ל וששאלתם אחד קורא וכו׳. וסי׳ של״א וששאלתם ספר תורה שאין לו תגין וכו׳. של״ב, של״ג, של״ד, ושם בשאר מקומות.

(סי׳ קכ״ח צד 99). ורב שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי לומר בתפלה של שחרית של שבתות וימים טובים וביוה״כ פעמים באהבה וכו׳ אין מנהג בישיבה ובבבל כולה אלא וכו׳ ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳ ושם איתא ר׳ משה ורב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מהסיא וכו׳ ע״ש. והובא רב שר שלום בערוך ערך הפר ב׳ אמר רב שר שלום יש חכמים ששמעו מפי הראשונים וכו׳ ובערך שבע ב׳ בתשובות רב שר שלום משמיה דרב יהודאי גאון אמר הנשבע בעשרת הדברים ובספר התורה אין לו הפרה לעולם, ובערוך ערך ראש וז״ל בתשובות הגאון רב שר שלום כתוב בר״ה בשני ימים אומר בין בתפלה בין בקדוש היום מועדים לשמחה והגים וזמנים לששון. וכן הוא בספר ראב״ן דף ס״ט ע״ב וז״ל ובתשובות מר רב שלום גאון כתוב בר״ה בשתי ישיבות אומר בין בתפלה בין בקידושא דיומא מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, וכן הוא במרדכי סוף ר״ה ע״ש. והובא בספר תמים דעים סי׳ קל״ה כתב רב שר שלום גאון ע״ה שחיטה העשויה במסרק אסורה וכו׳. ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ י״א וראינו שכתב רב שלום גאון במתא מחסיא שתיקנו לומר צידוק הדין שנפטר רבינו באותה שעה וגם אין רגילין לעסוק בתורה וכו׳ וכן ברא״ש פסחים פרק ע״פ סי׳ י״ג וגם רב שלום ממתא מחסיא כתב שתקנו לומר צדוק הדין על שמת משה רבינו באותה שעה וכו. וכזה הוא בספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ וראינו שכתב רב שר שלום גאון מתא מחסיא שתיקנו לומר צידוק הדין על שם שנפטר מרע״ה באותה שעה וכו׳. ובשה״ל סי׳ קכ״ז מצאתי בשם רב שלום גאון זצ״ל בשבת במנחה מותר להתעסק בתלמוד וכו׳ ושם בסי׳ קכ״ז וראינו שכתב רב שר שלום גאון מתא מחסיא זצ״ל שתיקנו לומר צדוק הדין וכו׳ ובאו״ז ח״ש סי׳ פ״ט אות ט׳ כתב ר״ת שכתב רב שר שלום גאון מתא מחסיא שמה שאנו אומרים וכו׳ ע״ש מה שהאריך בזה, ועיין בסדר רע״ג דף ל׳ והכי אמר שר שלום גאון במנחה בשבת מותר וכו׳.

(סי׳ קמ״ז צד 115). והכי שדר רב שלום גאון אין אומר ויהי נועם וכו׳ הוא בסדר רע״ג דף ל״א ע״א והכי שדר רב שר שלום גאון אין אומרים ויהי נועם אלא במוצ״ש. ומוזכר בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן וכו׳ בשם רב שר שלום גאון, וברא״ש פ״ג דחולין סי׳ כ״ג וז״ל ורב שר שלום גאון כתב בתשובה דבין סכיך ובין סריך כשרה וכו׳. ובכו״פ פ״ה דף י״נ ע״א בתשובת רב שר שלום משמיה דרב יהודה גאון ז״ל הנשבע בעשרת הדברות וכו׳. ובתוס׳ שבת ס״ד ע״ב ד״ה ר׳ ענני וכו׳ והר״ר שמשון מצא כתוב בשם רבינו שר שלום וכו׳.

ה״ד אית תניי תני אין אבלים עולין מן המנין וכו׳ ועיין בספר הפלאה על כתובות בתוס׳ ד״ה רב תנא הוא וכו׳.

רבינו שלמה בר׳ יצחק ז״ל. (סי׳ ש״נ צד 388). ורבינו שלמה בר׳ יצחק ז״ל פירש בפרק בתרא דר״ה (ל״א ע״א) במוספי ש״ר דשבת מאי אמרי פרשת שירת האזינו חולקין וכו׳ עיין במס׳ סופרים פי״ב ה״ח, ובשו״ת הרשב״ש סי׳ תכ״ט.

(סי׳ קל״ד צד 106). ודוגמא לזה הסדיר רבינו שלמה זצ״ל בסדר פסוקי סליחות ה׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (תהלים פ״ט, פ״ו) מזה למדנו דהפסוקים המסודרים לאומרם בהתחלות סליחות המה מרש״י ז״ל.

רבינו שלמה ב״ר מאיר. (סי׳ רע״ה צד 243). הוא אחיו של ר״ת הנקרא רשב״ם, יישב לו ר׳ שלמה אחי רבינו שהיה מתפלל, ואמר לו רבינו יעקב אחיו וכ׳ כיון שבא לבית הכנסת ירד הרב ר׳ שלמה לפני הארון ואמר ברכו. עיין תוס׳ פסחים ק״ה ע״ב ד״ה ש״מ ברכה טעונה כוס וכו׳ ורבינו שלמה ב״ר מאיר אומר וכו׳ גם רש״י זקינו הביאו עיין חולין קט״ז ע״ב כן מצאתי בנימוקי רבינו שלמה ברבי מאיר.

ר׳ שלמה בן רבינו יעקב. (סי׳ פ״ב 51). והוא ר׳ שלמה בן ר״ת, ובספר שבו סדר זרעים ומועד ירושלמי שהיה של רבינו יעקב כתוב בתחילתו א״ר אסי וכו׳ כמו שכתבתיו. ובדומה שהוא כתב יד החבר ר׳ שלמה בן רבינו יעקב ואחר סיום הדבר כתב רבינו בכתב ידו הנכר לי, וכן מנהג העולם ולא כמעשה דרבה ותלמידיו בברכות, וכן הלשון בשה״ל סי׳ ט׳ ע״ש.

(סי׳ ק״ל צד 103). פסק ר׳ שלמה בסוטה פרק אלו נאמרין, יש ללמוד מיכן סדר נשיאות כך הוא וכו׳ וישם הגהתי שצ״ל וכשכלה דבור מפי הקורא וכו׳. ועיין סוטה ל״ט ע״א ד״ה וכי מהדר וכו׳ סדר נשיאות כפים מפירש רבינו שלמה היה נראה שגירסתו ג״כ הכי. ועיין פירש״י על אלפס מגילה פרק הקורא עומד וכו׳.

ר׳ שלמה ב״ר שמשון. (סי׳ ק״ו צד 303). על ששאל אם שכחו וקראו ד׳ בעניינו של יום ולא קראו פרשת קרבן מוסף וכו׳ והובא באו״ז ח״ש ס׳ שט״ז וז״ל כתב ה״ר שלמה ב״ר שמשון זצ״ל כך מקובלני ממורי הזקן ר׳ יעקב ב״ר יקר וכן דעתי נוטה שאין אומר זמן בנטילת לולב אלא ביום ראשון בלבד, וברוקח סי׳ רי״ט ה׳ לולב ואתרוג פסק רבינו שלמה משום רבו הזקן רבינו יעקב ב״ר יקר שאין אומר זמן בנטילת לולב אלא ביום ראשון (ונראה שכונתו על ר׳ שלמה בר׳ שמשון כנראה באו״ז הנ״ל). וכן הוא ברא״ש פ״ד דסוכה סי׳ ב׳ וז״ל כתב בשם ר׳ שלמה ב״ר שמשון ז״ל נשאלתי אומר זמן על הלולב ביו״ט שני וכו׳ (ועיין בק״נ שם אות ח׳) ובמנהיג ה׳ אתרוג ולענין זמן דלולב כתב ר״ש ז״ל הצרפתי דעיקר מצות הזמן וכו׳ יברך בשעת נטילתו בראשון ושוב לא יברך ביו״ט שני וכו׳ ועיין בשה״ל סי׳ שס״ו וז״ל וכך השיב בתשובותיו רבינו שלמה ב״ר שמעון (צ״ל שמשון) בשם רבינו יעקב ב״ר יקר ז״ל שאין אומר זמן בנטילתו של לולב אלא ביום ראשון בלבד וכו׳ ובירד״א סדר תפלות סכות דף ק״י ע״ב ולענין זמן ביום שני הוא מחלוקת, ה״ר שלמה ב״ר שמשון כתב שאין לאומרו וכו׳. וכן מוזכר בשה״ל ה׳ ט״ב סי׳ רס״ז וכן הורה הר״ר שלמה ב״ר שמשון, וברוקח ה׳ ט״ב סי׳ שי״ב וכן הורה רבינו שלמה ב״ר שמשון ב״ר אליקים וכו׳ והובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ש״א. ובמהרי״ק סי׳ צ״ד וז״ל והגאון רבינו שלמה ברבי שמשון, ובנחלת שד״ל צד 47 הביא וז״ל בתשב״ץ (מנהגי מהר״ם) כ״י קרוב לסוף מצאתי, שני רבנים היו בדור אחד, רבינו שלמה בר׳ יצחק בעל הפי׳, ורבינו שלמה בר׳ שמשון, ואותו היה חותם עצמו ששון על שם

(סי׳ י״ד צד 614). לשון רב סעדיה גאון ורבינו שלמה ורבינו שמואל וכו׳ עיין בספר התרומה בארוכות סי׳ צ״ט שהביא שם דעת רב סעדיה גאון ומסיים וכן הלכה למעשה שאין לסור ממנה ימין ושמאל, ועיין במנהיג ה׳ יולדות סי׳ ק״ב כדין תורה ודין מנהג בקבלת אבות וכו׳ אך רבינו סעדיה לא כך כתב וכו׳ אבל היום הזה אין לנו דין זה וחכמים עשו חזוק לדבריהם וכו׳ עד הנה דברי רבינו סעדיה שהעתקנו מלשון הערב אל לשון הקודש.

(סי׳ תקי״ב צד 640). משפט סדר הנחות הפרשיות בבתים לדברי רבינו שלמה וכו׳ עיין מנחות ל״ד ע״ב וברש״י ד״ה כיצד סדרן וכו׳, ותוס׳ שם ד״ה והקורא וכו׳ ובאו״ז ח״א סי׳ תקנ״ח, ובתמים דעים סי׳ ע״ט ובספר התרומה ה׳ תפילין סי׳ ר״ו.

(סי׳ מ״ד צד 761). ואם נשפכו המים מספיקא אסור דטעם כעיקר דאורייתא, ולא כפירש רש״י. עיין ע״ז ס״ז ע״א תוס׳ ד״ה אמר ר׳ יוחנן וכו׳ ותוס׳ חולין צ״ח ע״ב ד״ה רבא אמר וכו׳. ושם ק״ח ע״א תוס׳ ד״ה אמר רבא וכו׳ ובפסחים מ״ה ע״א תוס׳ ד״ה בשמעתין משמע וכו׳ ובזבחים ע״ט ע״א תוס׳ ד״ה אמור רבנן וכו׳.

(סי׳ ע״ה צד 767). דהיינו ריש מעיא באמתא בעי גרירא, זהו ממקום שמתחיל הקבה להתקצר ואילך צריך גרירא כדפירש רבינו שלמה וכו׳ עיין רש״י חולין צ״ג ע״א ד״ה ריש מעיא וכו׳.

(סי׳ נ״א צד 763). לפירש רבינו שלמה לצלי בעי קריעה שתי וערב לכתחילה וכו׳ ע׳ חולין ק״ט ע״ב. קי״א ע״ב. ובתוס׳ ק״ט ע״ב ד״ה אינו עובר וכו׳ וד״ה ההוא לקדרה וכו׳.

(סי׳ פ״ו צד 769). ומורי רבינו מפרש בימי התנאים היו הרבה ישראלים ביחד וכו׳ עיין תוס׳ ע״ז ט״ו ע״א ד״ה אימור וכו׳.

(סי׳ צ״ד צד 770). ישראל שיש לו שוורים ומשכירן לגוי עד זמן אחד וחורש בהן בשבת. בימי רבינו שלמה שאלו דבר זה וכו׳ הוא מספר התרומה הקצר סי׳ קמ״ח.

(סי׳ קי״ב צד 774). גיגית של ענבים דרוכים וכו׳ ולדברי רבינו שלמה והרב ר׳ יהודה ב״ר נתן אפילו בלא נתינת סל [אלא] שפנה הענבים וכו׳ כצ״ל וכן בספר התרומה הקצר סי׳ קס״ז.

(סי׳ קכ״ז צד 776). גוי שתחב אצבעו וכו׳ ואם הניח [ידו] על הנקב שלא יזוב, אבל [לא] נכנס בתוך החלל, לדברי רש״י עד ברזא אסור בהנאה וכו׳ כצ״ל וכן הוא בקצרות מספר התרומה סי׳ קפ״ב ע״ש. ועיין תוס׳ ע״ז נ״ט ע״ב ד״ה ה״ג אתא נכרי וכו׳, ותוס׳ ד״ה אמר רב פפא וכו׳.

(סי׳ קל״ו צד 780). כדפירש רש״י פרק כל הגט וכו׳ עיין גיטין כ״ה ע״ב, ובפרש״י ולכי מיית הוי גיטא וכו׳ ובתוס׳ ד״ה מה היא וכו׳.

(סי׳ תקמ״ג צד 785). אבל אם היא קטנה לפירש ראשון של רבינו שלמה וכו׳ עיין קידושין מ״ג ע״ב ובבאורי ד״ה לפירש ראשון וכו׳ ע״ש.

והגאון ר׳ שלמה ב״ר יצחק. (סי׳ קנ״א צד 117) אומר בשם ר׳ יעקב ב״ר יקר דטעם בשמים במצ״ש דכל יום השבת שבת אור של גיהנם וכו׳ והכי אמר רב נטרונאי גאון במוצ״ש וכו׳ וכך ראינו רבותינו שהיו עושין וכו׳ עיין שה״ל סי׳ ק״ל ומי שמדקדק בלשונו שם יראה כי הוא לקוח ממח״ו. ועיין במאה שערים למהרי״ין גאות דף י״ד, ובה״ג ה׳ קידוש והבדלה סי׳ ב׳, ובפרדס סי׳ ק״י, קי״א, קי״ד, קט״ז, ובלקוטים מרש״י שבסוף הפרדס דף נ״ב ע״ב, ובסדר רע״ג ל״א ע״ב, ובמנהיג דף ל״ד ע״ב ובתשובות הרשב״א ח״ג סי׳ ר״צ.

(סי׳ רפ״א צד 249). נשאל לרבינו שלמה אם אבלים מן המנין וכו׳ שלמה ב״ר יצחק, עיין תוספות כתובות ח׳ ע״ב ד״ה כי תניא וכו׳ ובירושלמי מגילה פרק הקורא עומד

ש.

שלמה ב״ר יצחק. (שם צד 193). וזו תשובה השיב ר״ת על רש״י זקינו וכו׳ עיין בביאורי אות י׳.

(סי׳ ר״ל צד 196). כאילו הן מן התורה לכל דבר. וסייעתא לרבינו שלמה ב״ר יצחק, עד כאן תוספות, ת׳.

(סי׳ שס״ט צד 430). ניטלה בוכנתו פירש רבינו במתניתין תנא פיטמתו, בוכנתו. ולפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא, פילון, זה לשון מורי הזקן רבינו יעקב. אבל רבינו יצחק הלוי פירש וכו׳ עיין בערוך ערך פטם בשם ר״ח. ובפירש הר״ש ערלה פ״א משנה ח׳ פרח שעל הפטמא. ובמשנה עוקצין פ״ב משנה ג׳. ועיין בספר יראים סי׳ קכ״ד. ובשה״ל סי׳ ש״ס. ובתניא סי׳ פ״ה ענין אתרוג.

(סי׳ שע״ד צד 435). שלמה ב״ר יצחק, היא תשובת השאלה על מה שנשאל אם אומרים זמן בנטילת לולב בשני ימים טובים הראשונים של חג.

(סי׳ ש״פ צד 442). ראשון דחוה״מ קורא וכו׳ ובסדר הזה הנהיג רבינו זצ״ל את דורו, והעמיק בדבר מכתב ידי רבו מובהק ר׳ יעקב ב״ר יקר שפירשה במסכת מגילה לפני המאור הגדול מתקן לכולה גולה, רבנא גרשם זכרונו לברכה כו׳ עיין בסרע״ג דף נ״א ע״א, ובמנהיג ה׳ סוכה סי׳ מ״ז וקריאת קרבנות החג נחלקו לכמה ענינין אית גאון דאמר וכו׳. ובסי׳ מ״ח ורב עמרם אמר כו׳. ובסי׳ מ״ט אך מנהג קצת צרפת וכל קנפיא ופרובנצא וספרד הוא עיקר וכו׳ ועיין בעיטור בעשרת הדברות ה׳ סוכה ולולב דף מ״א ע״ב, ובשה״ל סי׳ שע״א, ובטור סי׳ תרס״ג ע״ש.

(סי׳ שס״ב צד 444). ועל היקף של כל ימות החג נשאל רבינו נ״ע, וכך השיב: על שכתב על היקף של כל ימות החג וכו׳ וכן נראין הדברים וחזרני בי מבראשונה, וכל דברי רש״י ז״ל השאלה והתשובה עד וחוזרני מבראשונה הובא באו״ז ח״ש סי׳ שט״ו ועוד שם עליהם נוספות ע״ש ועיין בספר יראים דף מ״ד ובמאה שערים למהריצ״ג ה׳ לולב דף קי״ד ע״א, ע״ב. וביצחק ירנן שם דף קט״ו, ובמנהיג סי׳ מ״ד, ובשה״ל סי׳ שס״ט. ובתניא רבתי סי׳ פ״ו ובאורי שם אות ה׳ ע״ש. ועיין בתשובות רבינו יוסף אבן מיגאש סי׳ מ״ג.

(סי׳ תס״ח צד 587). מעשה בחתן אחד שעשה ארוסין ונשואין ביחד וכו׳ הובא בלקוטי פרדס בסוף הספר.

(סי׳ תס״ט צד 588). ור״ת השיב על זה דלא יתכן לעשותו בכוס אחד וכו׳ עיין בספר הישר לר״ת תרכ״ב.

(סי׳ תצ״ח צד 604). הלכות נדה, כקנה וקידה, ארוכות באין מידה. לרבנא שלמה בר יצחק ז״ל, נדה דאורייתא הכי פירושא אם ראתה דם וכו׳ כל זה נמצא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ר.

(סי׳ תצ״ט צד 606). וכבר היו אנשים שחולקין על רבינו שלמה ב״ר יצחק בכך שהן אומרים וכו׳ והשיב להם רבינו וכו׳. כן הלשון בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ב וכבר היו אנשים שחלקו על הרב רבינו שלמה ב״ר יצחק נ״ע בכך שהיו אומרים וכו׳.

(סי׳ תצ״ט צד 610). וכן השיב רש״י נ״ע, והא לך תשובתו צריכות נשים לחטוט את שיניהם קודם טבילה וכו׳. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ג וכן השיב רבינו נ״ע והילך תשובתו צריכות נשים בעת טבילתן לחטוט (לחצות) שניהם וכו׳ ע״ש. ועיין באו״ז ח״א הלכות נדה סי׳ שס״ג, א׳, וכן השיב רבינו שלמה צריכות נשים בעת טבילתן לחצות שיניהם וכו׳.

רבינו ש״י. (סי׳ תקל״ז צד 750). ורבינו ש״י אומר דכיון דלא קיימא בדרי דאוני לא מצטרפי. אין בריאה שום עינוניתא דוורדא טריפה. ורבינו ש״י מתירה. הוא כינוי לרש״י ז״ל עיין רש״י חולין מ״ז ע״א ד״ה אפילו כטרפא דאסא וכו׳ ובהני דידן דאית ברובא דידהו אי משכחינה ריאה דלית בה עינוניתא כשירה וכו׳ וי״א דאם חסרו אונות הימין מצטרפין לה בהדייהו וכו׳ ואין הדבר נראה בעיני וכו׳ ועיין בפירש תמיד כ״ז ע״ב פירש הרב רבינו ש״י פירש אחד וכו׳ ובפירש רש״י ותוס׳ יומא ס״ט ע״א, ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ של״ג. ושם סי׳ תקנ״ט, ובתוס׳ זבחים ה׳ ע״ב ד״ה מיעט וכו׳ ורבינו ש״י מוחקו (וכתב בצדו שלמה יצחקי).

רבינו ש״ח. (סי׳ שנ״ט צד 414). ג״כ כינוי לרש״י ז״ל ורבינו ש״ח קאסר לנשים לברוכי אלולב וסוכה משום דפטורין וכן הביא בהג״מ ה׳ ציצית פ״ג אות מ׳ בשם רש״י ע״ש.

(שם צד 413). ונראה לר׳ דהכל מעין מצוה קא יהיב שיעורא וכו׳ אבל בקרבן עולה וראייה אינו נראה לר׳ שיהא חייב וכו׳ עיין בביאורי שם אות ה׳.

(סי׳ שס״ה צד 424). וכן קבלנו מרבינו הרב זצ״ל והעמידנו בעיקר הדבר מתלמוד ארץ ישראל, עיין בביאורי אות י׳.

(סי׳ צ״ד צד 291). אין ר׳ רוצה להתיר לשחוק באגוזים בשבת וביו״ט וכו׳ ובשלהי פרק המוציא תפילין הגיה רי״ש שלא כגירסת הספרים וכו׳ מנימוקי רי״ש. נראה שהוא כינוי לרש״י ז״ל. ועיין תוס׳ עירובין ק״ד ע״א ד״ה הכי גרס בקונטרס וכו׳. ובשה״ל סי׳ קכ״א וז״ל וכן מצאתי כתוב אין ר׳ מתיר לשחוק באגוזים בשבת ויו״ט משום אולודי קלא ועוד שמשתבר. (העתיק לשון המח״ו ולא שמו). ולשחוק בכדור שקורין פלוטא מתיר רבינו מפני שמחת יו״ט. עיין ביצה י״ב ע״א תוס׳ ד״ה הכי גרס רש״י וכו׳ ובירושלמי פ״ד דתענית ה״ה, ובמדרש איכה פסוק בלע ה׳ ולא חמל. ובשה״ל סי׳ קכ״א.

(סי׳ שס״ג צד 418). מיכן ואילך דרבנן, לא אחמור רבנן בספיקא מ״ר רי״ש, (הוא רש״י).

(סי׳ רמ״ה צד 210). וזה הוסד לפני רבינו תנוח נפשו בצרור החיים, עיין בהג״מ פ״א מה׳ מגילה ונהגו הקהל וכו׳.

(סי׳ רמ״ג צד 208). אבל רבינו שלמה חולק עליו ואומר שצריך לברך אפילו ביחיד בין לפניה בין לאחריה. עיין בסדר רע״ג סדר פורים דף ל״ז ע״א וז״ל והקורא את המגילה בזמנה אינה קורא אותה אלא בעשרה. שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה לענין מגילה, אמר רב מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד, ושלא בזמנה בעשרה. רב אשי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. הוה עובדא והש לה רב להא דרב אסי, וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי הלכה כרב אסי. ועיין בערוך ערך מגל ג׳ דמסיק משם פירוש ר״ח הילכתא כרב וכו׳ ואע״ג דהש ליה רב להא דרב אסי קיימא לן הלכתא כרב. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ ש״ל. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד, ובשה״ל סי׳ קצ״ה, ובטור וב״י א״ח סי׳ תר״ץ.

(סי׳ רכ״ז צד 192). נהגו העם לברך בר״ח לקרוא את ההלל, אבל רבינו תנוח נפשו בצרור החיים לא מברך עליה. עיין תוס׳ ברכות י״ד ע״א ד״ה ימים וכו׳ וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכינן עליה ועיין בביאורי שם אות י׳.

בורא פרי העץ וכן כתב במח״ו שנסדר לפני רש״י ז״ל וכן הובא באו״ז ח״א סי׳ קס״ח וכן אגוז מטוגן בדבש בורא פרי העץ וכן כתב במח״ו שנסדר לפני רבינו שלמה זצ״ל ולא כמו שכתב שם בענין אחר שהדבש עיקר ויברך שהכל. דודאי האגוז עיקר. וכוונתו למה שהביא המח״ו בסי׳ ס״ט. וכן הביא גם הפרדס סי׳ ע״ז ע״ש וצ״ע. ועיין בסמ״ג עשין סי׳ כ״ז וז״ל אגוז מטוגן בדבש כתוב הרב ר׳ שמחה זקנינו לפני רבינו שלמה שהאגוז הוא עיקר ומברך בורא פרי העץ. וכן הוא דעת התוס׳ ברכות ל״ח ע״ב ד״ה משכחת וכו׳ ועיין בהג״מ פ״ג מה׳ ברכות אות ה׳ ואגוזים מטוגנין בדבש כתב במחזור ויטרי וכו׳ וכן הוא בסמ״ק סי׳ קנ״א אגוז וכו׳ כתוב במח״ו וכו׳ ובאגודה פ״ו דברכות סי׳ קל״ד ע״ש.

(סי׳ ע״ג צד 40). ופעמים שראיתי את ר׳ כשמבאין לפניו בשר של חירוש (כן הוא בפרדס בשר של הירוש ובפני שד״ל היה בשר של הירות) עיין בפרדס לרש״י ז״ל פ״ו ופעמים ראיתי את רבי כשמביאין על השולחן בשר של חירוש או בשר מבושם או בצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך שהכל קודם שיבצע ברכה המוציא אומר לי זה חביב בעיני יותר מן הפת וגוח לי ליתן ברכתו לשבח את קוני כאשר אני אוהב וכו׳.

(סי׳ ר״מ צד 204). והקפיד ר׳ על הדבר ואמר שלא אמרנו אלא רמז בעלמא וכו׳ והחזירו רבינו עליו השלום (כנ״ל לגרוס).

(סי׳ רכ״ז צד 193). וראיתי ר׳ שלא קרא הלל דר״ח עם הצבור וכו׳.

(סי׳ צ״ה צד 293). אטו מי איכא צערא קמי קודשא בריך הוא והכתיב הוד והדר לפניו לפיכך אינו עיקר, ואין רבי רגיל לאומרו וכו׳.

(סי׳ ק״ד צד 301). רבי התפלל ערבית ביום ולא רצה לברך על ספירת העומר עם האחרים כי היה דואג שמא יעשה ברכה לבטלה. וספר עם האחרים ולא בירך וכו׳ עיין ברד״א דף פ״ט ע״ב וז״ל וכתוב במח״ו המתפלל עם הצבור מבעוד יום מונה עמהם בלא ברכה וכו׳ ובשה״ל סוף סי׳ רל״ד ועיין בביאורי אות ל׳.

(סי׳ ק״ו צד 304). ומפטיר (שחוהמ״פ) ביחזקאל היתה עלי יד ה׳ עד סוף הפרשה אך הוקשה הדבר לרבי כי אין בה מעניין הפסח כל עיקר. ונראה לר׳ שצריך להתחיל למעלה, כה אמר ה׳ עוד זאת אדרש לבית ישראל וגו׳ ועיין בפרדס לרש״י ז״ל כי׳ ל״ג וז״ל וכד מקלע שבת בהש״מ קרו שבעה בפ׳ כי תשא מן ראה אתה עד לא תבשל גדי, ומפטיר מן והקרבתם עד סוף פסקא ואפטרתא ביחזקאל היתה עלי יד ה׳ ע״כ. וגם ברד״א דף צ׳ ע״א ובס״ת ב׳ קורא מפטיר והקרבתם, ומפטיר ביחזקאל היתה עלי עד סוף הענין, ותו לא מידי.

(ה״פ סי׳ כ״ז צד 262). וכסכוסי קירמי, שעושות הנשים בפסח שקורין אנפשייר התיר הרב וכו׳ עיין סמ״ג לאוין סי׳ ע״ה, ובתוס׳ מ״ק י׳ ע״ב ד״ה כסכוסי וכו׳ ובביאורי אות ז׳, ושמעתי כי רי״ט היה (הוא רבינו יו״ט עיין לעיל ר׳ יו״ט).

(ה״פ סי׳ כ״ג צד 261). ורבינו ש״י (הוא רש״י) הורה כשחל י״ד להיות בשבת מותר לעשות מצה בערב שבת לכתחילה וכו׳ עיין שערי תשובה סי׳ רצ״ה, ועיין בספר יראים סי׳ ק״ה, וברוקח סי׳ רע״ז.

(ה״פ סי׳ כ״ח צד 263). ילוש ויאפה וישא עמו כדי שלא יבטל מאכילת מצה העתקתי מתשובות רבינו ש״י. ובהגהת אשר״י פ״ג דעירובין ד״ה וכן כתב רש״י וכו׳ ורבינו שמואל בשם רבינו ש״י וכו׳ עיין תקל״ז שהוא כנוי לרש״י ז״ל.

(שם סי׳ כ״ט). אבל יין שפיר דמי, משום דחמרא מגרר גריר וקא אכיל מצה לתיאבון. וכן היה רבינו נוהג. עיין תוס׳ ברכות ל״ה ע״ב ד״ה טובא וכו׳ ובמרדכי ריש פרק כיצד מברכין סי׳ קי״ב, ובטור א״ח סי׳ תע״א ובב״ח שם.

וכו׳, ובתוס׳ מנחות ס״ט ע״א ד״ה דבלע וכו׳ ותוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ותוס׳ בכורות ז׳ ע״ב ד״ה דג טהור וכו׳. ועיין במרדכי פסחים סי׳ תקנ״א.

(ה״פ סי׳ מ״ה צד 269). חטה אחת נמצאת בתרנגולת ביום אחרון של פסח והמתין ר׳ עד מוצאי פסח ואכלה. וכן כתב המרדכי בפ״ב דפסחים סי׳ תק״נ וחטה מבושלת בתרנגולת אין להשהותה אלא אם כן נמצאת ביום אחרון של פסח דאין בו איסור כ״א מדרבנן. ובטור א״ח סי׳ תמ״ז הביא בשם ספר יראים ואם הוא ביו״ט אחרון של פסח מותר להשהותו עד אחר הפסח. ולא הביאו שכן הוא גם דעת רש״י שהביא המח״ו. ועיין בש״ע א״ח סי׳ תס״ז במ״א ס״ק י״ד.

(ה״פ סי׳ מ״ו צד 269). וכל ח׳ ימי הפסח צריך ללוש במים שלנו. ויש שאינן חוששין למים שלנו אלא ביום ראשון בלבד. וחולק ר׳ עליהם וכו׳ עיין ברא״ש פסחים פ״ב סי׳ ל״א. ובשה״ל סי׳ רי״א ובשערי תשובה סי׳ צ״ח צ״ט ובסי׳ רפ״ח.

(ה״פ סי׳ מ״ט צד 270). ר׳ לא מצא חסא בפסח והביא מרוייא. ועיקר של פופרין. והם שנויים בפרק כל שעה ומברכין עליהם אכילת מרור וכו׳ עיין פירש״י פסחים ל״ט ע״א על תמכתא מרובייא מררייתא; אמירפויל והיא פופרין. ובפרדס סוף סי׳ קל״א ור׳ לא מצא חסא בפסח והביא עיקר שלו וכו׳.

(ה״פ סי׳ נ״א צד 270). יש טועים בסדר פסח ומגביהין הקערה עצמה כשמתחילין לומר הא לחמא ומסלק הבשר מתוך הקערה. וראיתי את ר׳ שאינו נוהג כן וכו׳ עיין רשב״ם פסחים קט״ו ע״ב ד״ה ואין עוקר וכו׳ ובהגמ׳ פ״ז הלכות חו״מ אות א׳, ובאו״ז ח״ש סי׳ רנ״ו. ועיין במנהיג ה׳ פסח סי׳ ע״א וסי׳ ע״ג.

(ה״פ סי׳ נ״ג צד 271). והשלש מצות שאמרנו ר׳ אומר שמברך באחת המוציא. ובאחת על אכילת מצה ובציעה לאפיקומן. ואחת לכריכה כהילל. וכו׳ עיין תוס׳ קט״ז ד״ה מה דרכו וכו׳ אך ר״י היה מברך המוציא על השלימה והדר על אכילת מצה על הפרוסה ובוצע משתיהן יחד וכן עמא דבר ולכך עושין על השלישית כריכה כדי לקיים מצוה בשלשתן. ובראי״ש ע״פ סי׳ ל׳ ונהגו באשכנז ובצרפת וכו׳ ובמנהיג ה׳ פסח סי׳ ע״ז ע״ח ע״ש. ובררי״א דף פ״ו וז״ל וכתב רבינו יעקב הזקן משום אביו הואיל ושלשת המצות באות לשם מצה טוב הוא שתעשה מצוה בכל אחת מהן. כיצד על השלימה המוציא ועל הפרוסה לאכול מצה ולאפיקומן. והשלישית לכריכה וכו׳ ועיין בסדר רע״ג דף ל״ט ע״ב וטמיש בחרוסת והדר אכיל וכו׳ ובמנהיג שם.

(ה״פ סי׳ ג׳ צד 255). ור׳ אומר שאין צריך לחזור ולהגעילה ובלבד שישליך המים מתוכה כשהן מרותחין וכו׳ עיין במרדכי פסחים פ״ב סי׳ תקפ״ג שהביא משם רש״י ורב האי גאון שאין צריך להגעילה אחר שהגעיל הכלים. ובשה״ל סי׳ ר״ז וז״ל ורבינו שלמה זצ״ל פירש אומר ר׳ שיורה שמגעילין בה אין צריך לחזור ולהגעילה. ובלבד שישליך ממנה המים כשהן רותחין קודם שישקוטו המים מרתיחתן שלא תצטנן מתוכה ותחזור ותבלע וכו׳ והעתיק לשון זה ממח״ו ע״ש.

(סי׳ ע״ג צד 40). פעמים ראיתי את ר׳ שהביאו לפניו על השולחן אגווים מטוגנין בדבש וכו׳ ומברך עליהם בורא פרי העץ. כי הוא היה אומר האגוז עיקר. והדבש טפל וכו׳ ובעיני הוה דבש עיקר. אלא כדאיי הוא ר׳ לסמוך עליו. והוא בפרדס סי׳ פ״ה ופעמים ראיתי את רבי שהביאו לפנינו על השולחן אגווים בדבש לא נשתנה פרי מהוויתו ואין זה בישול והאגווין עיקר ובעיני דבש הוי אלא כדאי (רבי) לסמוך עליו. ובתוספות ר״י חסיד ברכות ל״ה ע״ב וז״ל וכן אגוז מטוגן בדבש

נ״ב לשון השב״ל סי׳ רי״ד בהלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל שאלו את ר׳ אם מותר ללוש בבצים בפסח או לא וכו׳.

(סי׳ קס״א צד 148). על אחת מאלף אלף אלפי אלפים וריבי רבבות הטובות וכו׳ כך אומר ר׳. ויש שמחסרין ו׳ מוריבי רבבות וכו׳ אבל ר׳ עושה אותם שני חשבונות וכו׳ ואין צריך לחסר הוי״ו וכו׳ ובסדר רע״ג גרס ואלו פינו וכו׳ מאלף אלפי אלפים ורוב רבי וכו׳ ע״ש כ״ז ע״ב. וכן הוא ברד״א דף ס׳ ע״ב ע״ש.

(ה״פ סי׳ צ׳ צד 290). יתד של שפוד שתוחבין בו יריכי העוף היה ארוך יותר מדאי ובא מעשה לפני ר׳ ואסר לחתכו בסכין. ולא לשרוף ראשו באור כדי שיתקצר משום תיקון כלי. ואין זה דומה לחותכה באור לפי שתי נרות דהתם נראה כמדליק כדרכו. כאדם שצריך להדליק שתי נרות. והובא באו״ז ח״ש סי׳ שנ״ז וז״ל כתב מורינו ורבינו אב״י העזרי זצ״ל ראיתי בתשובות שפוד שצולין בו עופות והיה ארוך יותר מדאי ואסר ר׳ לחתוך אותו ולא לשורפו משום תקון כלי. ולא דמי להא דאמר בירושלמי (פ״ד דביצה ה״ד) גבי פתילה ר׳ יהודה אומר חותכה באור לשתי נרות ונראה כמדליק שתי נרות. ולא ידעתי למה הביא מירושלמי דבר המפורש במשנה. ועיין מרדכי ביצה פ״ד סי׳ תרצ״א כתב רבינו אב״י העזרי ראיתי בתשובות יתד שפוד וכו׳ ואסר רבי לחתוך אותו ולא לשורפו וכו׳.

(ה״פ סי׳ צ״ב צד 291). העיד ר׳ על אדם גדול ומנו ר׳ שניאור ב״ר יהודה ב״ר ברוך שראוהו שחתך בשבת קשרי הכבש שהוא מוקשר בו בשפוד כשהוא צלי דהוה ליה כחותמות שבכלים דאמרינן בביצה מתיר ומפקיע וחותך. (בהערותי שם כתבתי כי החסיר המעתיק שם התואר גדול וכדומה. ועתה ראיתי כי טובה השערתי כי כן נמצא בשה״ל סי׳ פ״ז וז״ל וכן מצאתי שהעידו על אדם גדול ומנו ר׳ שניאור ב״ר יהודה ב״ר ברוך זצ״ל שראוהו שחתך קשרי הכבש וכו׳) ועיין במרדכי ביצה פרק ד׳ סי׳ תרצ״א וז״ל כתב רבינו אבי העזרי הלכתא כשמואל דאמר אין בנין ואין סתירה בכלים ומטעם זה מותר לחזור ולהפקיע קשרי השפוד שקושרין בה הטלה וכו׳ וה״ר מרדכי זצק״ל ראה בבית רבינו מאיר שעל השולחן לפניו היו נוהגין לחתוך קשרי השפוד בשבת וכן היו נוהגין בבית חמי רבינו יואל מפריש ז״ל.

(סי׳ תע״ג צד 591). ואמר ר׳ דיו בנטילה ראשונה שקודם קידוש וכו׳ עיין תוס׳ ק״ו ע״ב ד״ה הנוטל ידיו וכו׳.

(סי׳ שפ״ד צד 446). ולדברי האומר מתחילין כל הבכור שאלנו לר׳ מפני מה נקראת ביום השמיני וכו׳ ואמר לנו ר׳ וכו׳ כן היא גם דעת רע״ג עיין בסדר רע״ג נ״א ע״ב. ועיין במנהיג דף ע״א סי׳ נ״א נ״ב נ״ג ע״ש.

(ה״פ סי׳ מ״ד צד 269). חיטה הנמצאת בתרנגולת בפסח אין אדם שמתירה לפי שהמיץ בפסח בין במינו בין שלא במינו אוסר בכל שהוא. ואף ר׳ אומר שהיא אסורה וכו׳ כעין לשונו הובא בתמים דעים סי׳ קמ״ה וז״ל ובספר האורה כתוב הטה הנמצאת בתרנגולת בפסח אין אדם רשאי להתירה לפי שחמץ בפסח בין במינו בין שלא במינו אסור ואסור בכל שהוא. ואף ר׳ אומר שהיא אסורה. אבל יש להביא ראיה להתר מטומאה אם לא מפני שאין אנו יודעין אם למדים מטומאה איסור או לא. ששנינו גבי טומאה בעוף כדי שתפול לאור ותשרף. דכיון ששהה האוכל במעיו כשיעור הזה שוב אינו ראוי לקבל טומאה לפי שבא לידי סרחון מיד ואינו אוכל. וכן יש לומר שאין זה בא לידי הימוץ אלא ע״י סרחון. אי דפשיטנא למגמר איסורא מטומאה ע״כ. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל קל״ט וסי׳ קמ״א ובשה״ל סי׳ רי״ז ובפירש הר״ש פרק י״א משנה ז׳ דאהלות ד״ה בעופות ובדגים וכו׳ יש רוצים להתיר מכאן

דוקא לאותו שבת למה ליה למימר ונשתייר פרוסה אחת הא אפילו לא נשתייר כלום לאחר חשכה מותר לאותו שבת וכמו שכתב המרדכי בפרק בכל מערבין סי׳ ת״צ. מכאן משמע דמותר לאכול העירוב לכתחילה מיד משחשכה לאחר קנית העירוב. וכ״ה בהגהת ראש פ״ג דעירובין ד״ה מכאן משמע וכו׳ וכדפסק בא״ח סי׳ שצ״ד ס״ב בהג״ה ע״ש.

(סי׳ ר״מ צד 206). מעשה בא לפני ר׳ ששכח החזן וקראו ארבעה בפרשת החדש שבא בחנוכה כמו שרגילין לקרות בשאר ראשי חדשים ארבעה. וא״ר אם לא היתה וכו׳ הובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ כ״ב. ובשה״ל סי׳ ק״צ מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל מעשה בא לפני ר׳ ששכח החזן וכו׳.

(סי׳ רמ״ה צד 210). מעשה שהיה ואירע פורים באחד בשבת וקדמו להתענות בחמישי בשבת וכו׳ ובאתה אשה אחת לפני ר׳ שהיה לה לרכוב אחר השלטונה. ושאלה אם אפשר שתתענה למחר ותאכל היום מפני טורח הדרך. ואמר ר׳ אעפ״י שאין זה תענית צבור קבוע וכו׳ מ״מ אסור לו לאדם להיות פורש מן הצבור וכו׳ הובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד ע״ש כי חסרון הנכר שם ויש לתקן מכאן.

(סי׳ רמ״ה צד 211). והיה הדבר קשה מאוד בעיני ר׳ כקוצים וכו׳ ואין ר׳ נוהג היתר בדבר וכו׳ עיין בפרדס לרש״י סי׳ ר״ה כל הענין. ובהג״מ סוף פ״ב ה׳ מגילה וחנוכה. ובביאורי שם אות פ׳.

(סי׳ רע״ה. רע״ו צד 244). והיה לר׳ לבוש חדש וכו׳ ועמד ר׳ ואמר צדוק הדין וכו׳. וקשה לר׳ לישב מחריש וכו׳.

(סי׳ רע״ו צד 245). ולא חש ר׳ להברותו סעודה ראשונה וכו׳ ונמנע ר׳ מלכנוס אצלו לנחמו וכו׳ הורה ר׳ ללבוש חלוק לבן ולרחוץ וכו׳ שוב פעם נפטר בן אחד ד׳ ימים אחר מילתו ופטר ר׳ את אביו וכו׳ עיין כל זה באו״ז ה׳ אבילות סי׳ תכ״ח. ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ין ע״ש.

(סי׳ רפ״ד צד 252. 253). פעם אחת הניחו בבית רבי עירובי תבשילין ערב יו״ט למחר ביום טוב ראשון מצאו הפת לבדו שנשאר והבשר שעמו נאכל. והרצה דברים לפני ר׳. וא״ר אילו לא בא הדבר לפנינו וכו׳ וייחד לו ר׳ מקום. כפול הוא לקמן בסי׳ ע״ו 287. ובמהרש״ל פ״ב סי׳ י״ח דביצה מביא מעשה כזה בשם מהרא״ק ועיין בביאורי אות נ׳.

(ה״פ סי׳ ע״ד צד 286). פעם אחת שכח ר׳ ולא אכל מצה אפיקומן אחר סעודה קודם ברכת המזון. ולאחר ברכת המזון הוזכר. ולא רצה לאכול ממנה וכו׳. ועיין בשה״ל סי׳ רי״ח כתב רבינו שלמה זצ״ל בהלכות פסח שסידר פעם שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן אחר סעודתו קודם ברכת המזון ואחר כך נזכר ולא רצה לחזור ולאכל ממנה לפי שהיה צריך לברך אחריה ולשתות מכוס של ברכה ואי אפשר לשתות בין כוס של ברכת המזון לכוס של הלל וכו׳. וכן נמצא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קל״ב ע״ש. ובספר או״ז ח״ש סי׳ רל״ב הובא דבר זה בשם ר׳ קלונימוס הזקן וז״ל כתב בתשובת הגאונים רבותי פ״א שכח רבי קלונימוס הזקן לאכול אפיקומן אחר הסעודה קודם ברהמ״ז ואח״כ הוזכר לו ולא רצה לחזור ולאכול ממנה וכו׳ ועיין מרדכי ברכות פ״ו סי׳ קל״ט. ובמרדכי סוף פסחים והא לך הסדר בקוצר. וז״ל אמרו עליו על רבינו קלונימוס הזקן זקינו של רבינו יהודה החסיר שפעם אחת שכח ולא אכל אפיקומן בליל פסח וכו׳ ושם בסוף ואם שכח ולא אכל אפיקומן וכו׳.

(ה״פ סי׳ מ״ג צד 268). שאלו את ר׳ אם מותר ללוש בבצים בפסח אם יש בהם משום הימוץ או לא. ולא אמר ר׳ בדבר לא איסור ולא היתר וכו׳ כלשון המחז״ו הוא לשון הפרדס לרש״י ז״ל בסי׳ קכ״ט שאל את ר׳ אם מותר וכו׳ וכן הוא

(סי׳ ס״ז צד 35). ושאלנו לר׳ הנפנה ונוטל ידיו צריך ליטול ידיו פעם אחרת (לאכילה) או לא. אמר להם אף אני כך שאלתי את רבינו יעקב ב״ר יקר ואמר צריך לחזור וליטול. וכדברי רבי נטילה אחת עולה לכאן ולכאן וכו׳ עיין בשה״ל קליה שאלו תלמידיו את רבינו שלמה זצ״ל הנפנה ונטל ידיו וכו׳ ובלשון הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ס״ד. ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ מ״ב. ושם בח״ש הנדפס בלבוב סי׳ שמ״ז. ובמרדכי ברכות פ״ח בהגה״ה סי׳ ר״ד ע״ש.

(סי׳ ס״ט צד 36). ופעם אחת שאלתי לר׳ אם אני יוצא בהבדלת בית הכנסת כיון שלא נתכוונתי בברכת היין. ואמר לי הואיל ונתכוונת לברכת הבדלה דייך. דומה לזה עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ג.

(סי׳ ע״ב צד 39). ומתוך כך אמר ר׳ כל המברך לאחר יין שבתוך הסעודה עד שלא יטול ידיו במים אחרונים הרי זה משובח וכו׳ וכן הוא הלשון בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ פ״ד מתוך כך אמר ר׳ כל המברך לאחר יין שבתוך הסעודה עד שלא יטול ידיו במים האחרונים הרי משובח. ועיין במרדכי (תוספות מערבי פסחים) וז״ל ובמחזור ויטרי פירש דעל יין שבתוך הסעודה צריך לברך לאחריו וכו׳.

(סי׳ ע״ב צד 39). וכבר ימים מקדם עמדנו על שולחן רבינו וחיזרנו עליו לברך אחר אותו יין ונראה הלכה למעשה ולא רצה ליטול כתר לפנינו לקבוע הלכה לדורות. אבל מרגלא בפומיה כל העושה כן ינוחו ברכות על ראשו ועיין כלשון זה בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ פ״ד. ועיין בשה״ל סי׳ ע״ד ובסי׳ קמ״ח.

(סי׳ ע״ג צד 40 — 39). השותה מים בסעודתו חייב לברך על כל פעם ופעם שהוא שותה שהכל וכו׳ דכל שעתא ושעתא נמלך הוא וכו׳ כן ראה ר׳, כ״ה בסרע״ג דף ט״ו ע״א והשותה מים בתוך סעודתו צריך לברך על כל פעם ופעם וכו׳ וכן הוא בראש פ״ו דברכות סי׳ כ״ט. ועיין בתוס׳ ברכות מ״א ע״ב ד״ה אי הכי וכו׳ ודלא כמחזור ויטרי שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפילו בתוך הסעודה דהוי כנמלך וכו׳ ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ד.

(סי׳ קי״ג צד 87). מכאן מוכיח ר׳ שמותר לתת מים מערב שבת בתוך אותם כלי זכוכית שאנו מדליקין בהן שקורין לנפש וכו׳ עיין בר״ן שבת סוף פ׳ כירה. ובמרדכי שם סי׳ שי״ז וז״ל כגון אלו צלוחות שקורין למפא שנותנים בהם מים להגביה השמן או שלא ישבור הכלי מותר. ובסמ״ג לאוין ה׳ שבת ז׳ ע״ב אבל אלו צלוחיות של בית הכנסת שנותנין שם מים להגביה את השמן או שלא ישבר הכלי מותר. ועיין בתוס׳ שבת מ״ז ע״ב ד״ה מפני וכו׳. ומה שרגילים לתת מים בזכוכית שקורין לאמפא ונותנין עליה שמן בע״ש אין זה קרוי קירוב כיבוי וכו׳ ובשערי תשובה סי׳ רליט בשם רב נטרונאי וששאלתם מנהג שלנו נרות של בית הכנסת נותנין מים בעששית ושמן צף על פני המים וכו׳ ע״ש טעם אחר. ועיין בטור ובי״ א״ח סי׳ רס״ה.

(סי׳ קנ״ו צד 144). פעם אחת עירבו בבית רבינו מערב שבת ובליל שבת שכחו ואכלו העירוב ולא נשתייר ממנו אלא פרוסה אחת. וא״ר דמותר לסמוך על חתיכה זו לטלטל בדרבנן דאמר בעירובין וכו׳ ובמרדכי עירובין פ״ז סי׳ תקכ״ד הובא מעשה כזו בשם הרב ר׳ יחיאל מפריז וז״ל פעם אחר ראיתי בבית חמי ה״ר יחיאל מפריז שעירבו בבית מורי מערב שבת ובליל שבת אכלו הערוב ולא נשתייר ממנו אלא פרוסה אחת ואמר לי מורי שמותר לסמוך על חתיכה זו לטלטל מבית לבית כדתנן בעירובין א״ר יוסי בר״א שצריך מזון שני סעודות לעירוב ה״מ בתחלת עירוב אבל בסוף עירוב דברי הכל כל שהוא. ואע״ג דאיכא דפליג עליה מ״מ קי״ל כדברי המיקל. ונראה דמה שהתיר לסמוך על מה שנשאר היינו אף לשאר שבתות דאי

יעקב גאון ויש מתיבתא דמתא רומי דמנהג כשר הוא להיות מילה סניף לקה״ת וכו׳. ובשה״ל סי׳ רס״ד שאל הרב ר׳ יקר זצ״ל מלפני רבינו קלונימוס מרומא זצ״ל. ובמרדכי חולין סי׳ תרי״ט וכתב עוד רבינו ברוך משם רבינו קלונימוס מן רומא לית הלכתא כדקמייתא של רב נחמן וכו׳. ושם בסי׳ תר״כ וז״ל ועוד כתב מצאתי כתוב בשם רבינו קלונימוס ב״ר שבתי וכו׳ ועיין לעיל „משולם בר קלונימוס". ונזכר ברש״י פסחים ע״ד ע״א ד״ה ר׳ ישמעאל וכו׳ משם רבי קלונימוס וברש״י דברים י״ח א׳. שמואל א׳ כ״ה י״ח. ובפירש רשב״ם פרשה בהעלותך ל״ה ושוב מצאתיה בתשובות ר׳ קלונימוס איש רומי כמותי. ובסמ״ג לאוין ה׳ שבת דף י׳ ע״א ורבינו גרשום ורבינו שלמה ור׳ קלונימוס איש רומי מפרשים לעיו״ט ראשון וכו׳.

ר.

באות זה רשמתי המקומות שהביא המחזור ויטרי בשם רבי או רבינו סתם וכונתו על רש״י ז״ל מורו ורבו והערותי עליהם.

(סי׳ מ״ד צד 25). ועל עשרה שהתפללו כולם וכו׳ וסומך ר׳ ומראה פנים וכו׳ נענה מאן דהוא ואמר שמא בשביל הקדושה וכו׳ והשיב ר׳ לא מצינו בכל התלמוד וכו׳ ועיין בלשון שה״ל סי׳ כ״ז וז״ל מצאתי תשובה לגאון זצ״ל עשרה שהתפללו ושמעו כולם ברכו או קדושה וכל סדר התפלה אומר רבינו שיכולין למנות למנין אחר בשביל יחיד שלא התפלל כמו שעושין לחתן או ליחיד שלא השכים לבהכ״נ. ואפילו אחד מאותם שהתפללו כבר יכול לחזור ולהתפלל ולהוציא את החייב. ורבי סומך ומראה פנים ממה שהצבור מתפללים כל אחד ואחד י״ח ברכות וחוזר החזן וכופל י״ח בשביל הקדושה ונמצא אותן שהתפללו נימנין למנין בשביל הקדושה לבדה. נענה מאן דהוא ואמר שלא בשביל הקדושה שלא אמר כל אחד ואחד לעצמו לפיכך הן נמנין נמצאו עדיין מחויבים בדבר. והשיב ר׳ לא מצינו לה בכל התלמוד חיוב אלא חביבה היא לנו ואינה בפחות מעשרה עכ״ל וכל המעיין ומשוה שתי המקומות יראה כי דברי השב״ל הועתק מלשון המח״ו. ורק שינוים קטנים יפריד ביניהם, והתימה כי לא יזכיר כי מצא התשובה בספר מח״ו כמו שהביאו האגור סי׳ קי״ט. ובהגהות הר״ף על סמ״ק יום א׳ דין זה בשם מחזור ויטרי ע״ש. ובהג״מ פ״ח מה׳ תפילה אות ו׳ ועיין תוס׳ מגילה כ״ג ע״ב ד״ה ואין פורסין וכו׳ ותלמידי רש״י פירשו משמו דאפילו משום אחד שלא שמע וכו׳ ובהרא״ש פ״ג דמגילה סי׳ ז׳.

(סי׳ קי״ט צד 91). עוד מצאתי בתשובות הגאונים האנשים הרגילין לקרות בספר חומש בעשרה במקום שאין ספר תורה. אין רוח חכמים נוחה בהם. ור׳ אוסר לעשות כן שאף בספר תורה גמור שאינו עשוי כתיקון הכמים אסור לקרות כגון שאינו תפור בגידין. ושלא יהא בין שיטה לשיטה כמלא שיטה אסרו לקרות. כל שכן ספר חומש שאינו מדקדין בו לעשות אחד מן התיקונים האלה שאסור לקרות בו. והמיקל בזה לא נכון הוא עושה שמוציא ברכה לבטלה. ועיין שבה״ל סי׳ ל״א וז״ל ובשם רבינו זצ״ל מצאתי אנשים הרגילין לקרוא בספר חומש בעשרה במקום ס״ת אין רוח חכמים נוחה בהם. ור׳ אוסר לעשות כן שאפילו בס״ת גמור שאינן עשויין כתיקון חכמים שאינו תפור בגידין ושאין ריוח בין שרטוט לשרטוט אסרו לקרות בו כל שכן דאסור לקרות בחומש והמקיל בזה לא נכון לו שמוציא שם שמים לבטלה עכ״ל גם בזה לא זכר שם המח״ו כאשר יראה המעיין בשתי המקומות.

בר שלמה דייני דבבא. ובשערי תשובה סי' ק"ב איתא ורב עמרם ורב צמח ז"ל כתבו ולגמור את הלל בלילי פסחים אין מברכין ולמה מפני שחולקין אותו באמצע וכו' וע"ש ורבינו האי ז"ל דמלתא כדאמר רב צמח ז"ל שאין מברכין עליו בלילי פסחים לגמור ואין אנו אומרים אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה וכו' ובסדר רע"ג דף מ"א ע"א ז"ל ולגמור את הלל אין מברכין מפני שחולקין אותו באמצע וכו' והכי איתא במרדכי פרק ע"פ וז"ל על קריאת הלל שבלילי פסחים כתבו הגאונים שאין מברך עליו לגמור לפי שמפסיקין בו לאכול סעודתו. ואינו אלא כקורא בעלמא וכן פירש רב צמח וכו' וברוקח ה' פסח דף ס"ה רב צמח גאון זצ"ל לפי שמפסיקין בו בסעודה וכו'. ובעיטור בדין כתובה דמירכסא דף מ"ה ע"ב וכן אמר רב צמח בר שלמה בר דיינא דבבא חוזר וגובה הדמים וכו'.

(ה"פ סי' מ"ב צד 268). אין לשין העיסה ביין ושמן ודבש וכו' והכי שדר רב צרק כהן ריש מתיבתא וכו'.

(סי' שע"ח צד 440). אבל שבת ויו"ט שיש קידוש והבדלה אם אין לו יין מבדיל על הפת ושפיר דמי. וכך אמר הטעם ארונינו מאור עינינו מר ר' צדוק ריש מתיבתא ז"ל. ובראב"ן דף מ"ט ע"ב סי' רמ"ג וז"ל וכן היה מעשה פעם אחת שמעו שמר ר' יעקב גאון התיר לבדוק סירכא דליבא. ונכנסו אצלו מר רב צדוק גאון ומר אבימי גאון וכמה חכמים גאונים של הישיבה הקדושה וכו' וכן הוא ברא"ש חולין פ"ג סי' י"ד פעם אחת וכו' ע"ש. ובאשכול ה' נדה צד 91) אבל מר רב צדוק גאון ז"ל אמר שצריכה ז' נקיים וכו'.

ק.

ר' קלונימוס איש רומי. (ה"פ סי' צ"ה צד 293). ה"ג ואף אתה אמור לו כהילכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח ול"ג ואין, מפי ר' קלונימוס איש רומי. והובא ברש"י ותוס' ביצה כ"ד ע"ב ד"ה אם וכו' גם עתה בא אלי מכתב מגרמייש שבא לשם אדם גדול זקן ויושב בישיבה מן רומא ושמו ר' קלונימוס ובקי בכל הש"ס והורה כן ונהלך עליהם. ובראב"ן דף מ"ט ע"ב סי' רמ"ג כך קיבלתי וזה מצאתי אמר לן הרב ר' קלונימוס מן רומא זצ"ל. ושם וכן הורה מר רב קלונימוס. ובראב"ן דף ס"ט ע"א ורבינו שלמה ורבינו ר' קלונימוס מרומא ז"ל מפרשי לערב בכדי שעשו וכו' והיה בן ר' שבתי כדאיתא שם דף נ"ג ע"א סי' רפ"ז וכן הורה רבינו ר' קלונימוס ב"ר שבתי מעיר רומו. ושם בדף קמ"ג ע"ב וכן הורה רבינו ר' קלונימוס ב"ר שבתי מעיר רומי זק"ל. ושם דף מ"ט סי' רמ"ג כך פירש הרב משום אביו הרב ר' שבתי ובספר הישר לר"ת דף ט"ז סי' קט"ז ר' יוסף קרא אמר ששמע מפי רבינו קלונימוס איש רומי שהנזיר מותר בקידוש והבדלה וכו'. ובפרדס לרש"י ז"ל סי' ש"א ואף הרב רבינו קלונימוס מרומי נ"ע פוטרה בלא גט וכו'. ובאו"ז ח"ש סי' ער"ה וז"ל ואני הקטן מצאתי סמך לדבריהם בתשובת הגאונים רבינו אלעזר בר' יהודה. ורבנא קלונימוס הזקן איש רומי בן רבנא שבתי בבואו למדינת גרמיישא לאחר פטירת רבינו יעקב ב"ר יקר זצ"ל שאלו ממנו דבר זה והוציא חותם עדות קודש והראה מכתב שכבר נשאל שאילה במתא רומי וכתב בו שאל מר שלמה היצחקי מן רבנא מרנא רב נתן גאון שהיבר ספר הנקרא ערוך ומן מר דניאל אחיו ומן מר אברהם אחיו והשיבו גם הם שכבר נשאלה בבית מדרשו של אביהם מר יחיאל גאון והשיב בשם מר

ה׳ חוה״מ דף י״ח ואמר רב פלטואי כיצד דבר האביד מותר וכו׳ ושם ה״א ה׳ הבדלה דף י״ח וכן נמי אמר רב פלטואי וכו׳ ושם ה׳ ת״ב דף כ״ג ואמר מר רב פלטואי ובתשעה באב צויך למימר ענינו וסליחות וכו׳.

(סי׳ ש״נ 387). וכן פירש רב פלטוי ראש ישיבה הזי״ו ל״ך סימן. הוא בפרדס לרש״י ז״ל סוף סי׳ י״ב.

(סי׳ שע״ו צד 437). והכי אמר רב פלטוי גאון מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך עם נטילתם וכו׳ כן הוא בסדר רע״ג סדר חג הסוכות דף נ׳ ע״ב ושם איתא והכי אמר רב פלטוי בן אביי ראש ישיבה מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך עם נטילתו וכו׳.

(סי׳ נ״ד צד 29). הכי שדר רב פלטוי בר אבא (צ״ל אביי) ריש מתיבתא מקמי דלשתי לא צריך לברוכי שהכל משום ראנוס וכו׳ ועיין מרדכי פ״ו דברכות סי׳ קנ״א. והביא בקוה״ד דף ג׳ ע״ב וז״ל ואחריו מר ר׳ פלטוי בר מר ר׳ אביי י״ו שנה וכו׳. ואחריו היה לראש מר ר׳ צמח גאון בר מר ר׳ פלטוי גאון ט׳ שנים. והובא בבעל העיטור במאמר שני קנין דף ב׳ ע״ב תשובה לרב פלטוי מאן דכתיב בשטרא יהבית וכו׳ ושם אות ג׳ גט חירות דף ל״ד ושדר רב פלטוי גאון וכו׳ ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ ש״ז וז״ל נמצא בספר הפין דהכי אמר רב פלטוי גאון ראש ישיבה מסור פסול לעדות וכו׳ ובמנהיג ה׳ סוכה סי׳ ח׳ ואמר רב פלטוי היבשים פסולים ביו״ט ראשון בין ביו״ט שני וכו׳.

צ.

רב צמח גאון. (סי׳ מ״ו צד 25). ושאילו מקמי רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה, הוא פומבדיתא. מהו שיאמר קידושא דסידרא אם קורא וכו׳ והוא מסדר רע״ג דף י״ד ע״ב ושאילו מקמי רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא פומבדיתא מהו שיאמר אדם קידושא דסידרא וכו׳. וכן הביא הטור א״ח סי׳ קל״ב דעת רב צמח שאין לומר ליחיד סדר קדושה וכו׳ ע״ש ועיין בשערי תשובה סי׳ נ״ה המיוחס לרב האי כנראה שם וששאלתם ענין וקרא זה אל זה וכו׳ ובהערות הרד״ל שם. וזהו רב צמח גאון בר פלטוי מפומבדיתא הנזכר ביסוד עולם מאמר רביעי פי״ח וז״ל ואחריו רב צמח גאון בר פלטוי וכו׳ ובימי הגאונים האלה שהיו בפומבדיתא הוקם לראש במתא מחסיא וכו׳ וכן הוא בקוה״ד ג׳ ע״ב ואחריו היה לראש מר ר׳ צמח גאון בר מר ר׳ פלטוי גאון ט׳ שנים. ונזכר בשיטה מקובצת על ב״מ ס״ז ע״א שני פעמים ע״ש שחיבר שו״ת. וכן בספר כו״פ פט״ו דף נ״ח ע״א וז״ל כתב רב צמח בר מר פלטוי גאוני פומבדיתא ז״ל בתשובה וכו׳. ובראב״ן סי׳ קפ״ט ומר רב צמח גאון אמר בה טעמא שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת וכו׳. ובמרדכי בתוס׳ מערבי פסחים והכי שדר רב צמח גאון דאין מברכין על הלל בליל פסח. מפני שהולקין אותו באמצע סעודה וכו׳ ע״ש. ובמרדכי פ״ג דב״ב סי׳ תקנ״ג וז״ל מצאתי שהשיב רב צמח גאון וכו׳ ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ תתקע״ו יש בידי תשובת רב צמח גאון וכו׳ ובעיטור דף ז׳ ע״ב ואיתשיל גבי רב צמח גאון וכו׳ ואמר רב צמח בר פלטוי וכו׳.

רב צמח בר שלמה דייני דבבא. (ה״פ סי׳ ס״ג צד 280). ואין מברכין בליל פסחים לגמור את ההלל וכו׳ מפני שחולקין אותו באמצע. והכי שדר רב צמח

הישר לר״ת סי׳ תרכ״ב וכן פירש רב עמרם וכו׳ שם וכן כתב רב עמרם בספרו מקום שאין מקדשין ואין מפסיקין וכו׳ ושם כתוב בסדר רב עמרם בכמה מקומות וכו׳.

(סי׳ רל״ח צד 202). מכאן ואילך יסד העמרמי וכו׳ עיין בסדר ר״ע ל״ו ע״א.

(סי׳ רמ״ג צד 208). ואם היו פחות מעשרה אל יברך לא לפניה ולא לאחריה אילו דברי רב עמרם גאון וכו׳ עיין בסדרו דף ל״ו ע״ב. ובספר הישר לר״ת סי׳ ש״ל ובבאורי שם אות ה׳ ע״ש.

(סי׳ רמ״ז צד 213). והכי נמי אמר רב עמרם גאון ריש מתיבתא וכו׳ וז״ל בסדר רע״ג דף ל״ז ע״א והקורא את המגילה בצבור כורך וקורא כס״ת ואינה פושטה כאגרת, שבשתי ישיבות ובבית רבינו שבבבל ובכל מקומות ישראל קורין כס״ת, וכן מנהג. ובפרדס סי׳ ר״ד והקורא את המגילה כורך וקורא אותה כס״ת וכו׳ ע״ש.

(סי׳ שמ״ג צד 374). ובסדר רב עמרם מצאתי שליח צבור יאמר הוידוי בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתם וכו׳ הוא בסרע״ג דף מ״ג ע״א ושליח צבור אומר זה הוידוי לאחר שסיים תפלתו בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתן וכו׳ וכן הוא במהריצ״ג דף נ״ט ע״א ע״ש.

(סי׳ תקי״ג צד 624). ואם סח בין של יד לשל ראש יברך שתים על של ראש להניח תפילין ועל מצות תפילין כך פירש רבינו יעקב ורב עמרם ורב יהודאי גאון. עיין ירושלמי ברכות פ״ב ה״ג ובמה״פ שם ובתוס׳ מנחות ל״ו ע״א ד״ה לא סח וכו׳ ור״ת פי׳ וכו׳ ובעיטור ה׳ תפילין חלק שמיני המספר בין תפילין של יד לתפילין של ראש חוזר ומברך שתים וכן לרב עמרם ריש מתיבתא וכו׳.

(סי׳ תכ״ד צד 463). וכן אמר רב עמרם שהשיב מר רב נטרונאי גאון וכו׳ הוא בסדר רע״ג דף כ״ט ע״א וכך אמר רב נטרונאי גאון אלו שאין מתרגמין וכו׳ ע״ש. והוא בסמ״ג עשין סוף סי׳ י״ט וכן רב עמרם שהשיב רב נטרונאי דוקא תרגום שזכה לינתן בסיני וכו׳ ועיין סי׳ קכ״ז.

רבינו עזריאל בר נתן. (סי׳ שי״ז 353). וזו תשובות רבינו עזריאל ב״ר נתן וכו׳ ששאל מה טעם אין אנו תוקעים בר״ה השלשים קולות על סדר ברכות של מוסף וכו׳ עיין בתמים דעים סי׳ קי״ט בתשובת שאלה לרב האי גאון ז״ל בארוכה. ועיין בהג״מ ריש פרק יבום וחליצה, דשם נזכרו ר׳ שמחה, גם ר׳ עזריאל ב״ר נתן. גם בעיטור סוף ה׳ ר״ה דף מ״ד ע״א ור׳ עזריאל פירש טעם מחבירו תוקע לו שאינו מתבייש אם אינו יודע לתקוע. ובמנהיג ה׳ פסח סי׳ ס״ט נהגו כך בשם ר׳ עזריאל מצרפת. ועיין בדברי המחבר בה׳ פסח סי׳ נ״ג דין שלש מצות. שדבריו קרובים לדברי המנהיג הנ״ל בשם ר׳ עזריאל ע״ש.

פ.

רב פלטי גאון. (ה״פ סי׳ כ״ג צד 261). ובתשובות רב פלטי גאון נמצא כן בשר יבש שלא נזהרו בו במליחתו מותר לאוכלו בפסח. וכן הוא במרדכי פסחים פ״ב סי׳ תקנ״ה וז״ל וכן דגים או בשר מלוח בהורף שלא נבדק המלה מן החמין מותרין בפסח מזה הטעם. וכן מצאתי בתשובות רב פלטי גאון וכו׳ ועיין בהג״מ פ״א ה׳ חמין ומצה. והובא בספר הישר לר״ת סי׳ תק״ב דף נ״ו ע״ב ושאר גאוני צרפת והרב ר׳ פלטי ז״ל אומרים כי אין הלכה כרב ששת וכו׳ ובמאה שערים למהריצ״ג

ועיין א״ע שם וז״ל איתיאל ואוכל היו חכמים חבירי אגור או תלמידיו וכו׳ וע״ש בפירש רלב״ג ובבעל עקידה שער ט״ז פ׳ לך לך, ואפשר על כי פירושו הנ״ל קרא רבנו סעדיה את שם ספרו הכולל דברי חכמה ודעת, אגרון. והובא בשה״ל סי׳ כ״ה לענין אמירת הפיוטים וז״ל וגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פירש שמצוה ומותר וכו׳. ובמאה שערים למהריצ״ג ה׳ תשעה באב ואמר מר רב סעדיה יש שמוסיפין בבונה ירושלים רחם ה׳ אלהינו מי שאומר כך אינו מפסיד וכו׳ (ועיין במנהיג ה׳ ת״ב סי׳ כ״ו), ושם ה׳ ראש השנה ורב סעדיה אמר כל תפלה שאינו מתפלל אותה עד שלשים יום צריך לסדרה ואח״כ יתפלל וכו׳. ושם ה׳ קדוש דף ו׳ בן אמר מר רב סעדיה מי שקפין ונטל ידיו לא יקדש וכו׳. ובסמ״ג עשין סוף ר״ה דף רי״ח ע״ב לשון ריא״ז וכן כתב רב פלטוי. ורב סעדיה כתב שצריך לברך שההיינו אחר תפלת ערבית וכו׳. וכן נזכר בבעל העיטור בעשרת הדברות בדין „ערבה להלכה״ ומנהג רב סעדיה במנהגנו וכו׳ ושם במצות שופר וז״ל ואמר רב עמרם ורב סעדיה לאחר תפלת מוסף מנהג בב׳ ישיבות להריע תרועה א׳ גדולה לערבב השטן וכו׳. וכן הוא בסדר רע״ג דף מ״ז ע״ב ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא שלשה שברים, מריע תרועה גדולה כדי לערבב את השטן, ובמאה שערים למהרצ״ג סוף הלכות ר״ה הביא דברי שניהם וז״ל והכי אמר רב עמרם ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא ג׳ שברים תרועה אחת גדולה כדי לערבב השטן. וכן אמר רב סעדיה לאחר תפלת המוסף מריעין תרועה, ובבעל המאור סוף ר״ה, וברש״י ר״ה כ׳ ע״ב ד״ה כ״ד שעי מיכסי סיהרא וכו׳. כך ראיתי ביסודו של רבי סעדיה ז״ל, ובתוס׳ ד״ה חצות לילה וכו׳ ע״ש, ובספר יסוד עולם מאמר רביעי פ״ו בבטול דברי האומרים שעל פי חשבון המולד ולא ע״פ ראיית הלבנה בחדושה היו ב״ד קובעין ר״ח והמועדים לישראל כשהי׳ ב״ה קיים כמו בזמן הזה דע כי הגאון רב סעדיה ז״ל ואחרים שהודו לו ונמשכו אחר סברתו הודו ואמרו וכו׳ ע״ש. ומוזכר ברש״י תהלים מ״ה י׳ ראיתי בנקוד רב סעדיה וכו׳ ובא״ע דניאל א׳ ז׳ ורב סעדיה אמר כו׳ וברש״י שם ז׳ כ״ה כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה וכו׳. ונמצא לפנינו פירש רבינו סעדיה גאון על דניאל.

ע.

רב עמרם גאון. (סי׳ קל״ה צד 108). מפורש בסדר רב עמרם, עיין בסדר רע״ג דף י״א וז״ל ורב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי לומר בתפלה של שחרית בשבתות ובימים טובים וביוה״כ „פעמים״ אין מנהג בישיבה ובבל כולה אלא בתפלת מוסף בלבד. וביוה״כ אף בנעילה. מפני שכשנגזרה גזרה על שונאיהן של ישראל שלא לקרות ק״ש כל עיקר היה אומר אותה ש״ץ בהבלעה בעמידה בכל תפלה דשחרית בין בחול בין דשבת, כיון שבטלה הגזרה והיו פורסין את שמע כתקנה ומתפללין, בקשו לסלקה וכו׳ אלא אמרו חז״ל שבאותו דור נקבע אותו במוסף שאין בה ק״ש. ולמה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות, לפיכך במוספין הוא דאומרה, בתפלת שחר אין אומרו שהרי קרו ק״ש כתקנה. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ב׳, ד׳. ועיין במנהיג ה׳ שבת סי׳ מ״ג, ובאבודרהם בסדר מוסף של שבת דף ס״ד ע״ב, ומובא ברש״י גיטין ניט ע״ב ד״ה נתפרדה חבילה וכו׳ ושם מזכיר שלשה רבותיו, כך אמר מורי הזקן (הוא יעקב בר יקר) ומורי ר׳ יצחק בן יהודה, וכן סידר רב עמרם. אבל מתלמידי מורי ר׳ יצחק הלוי שמעתי משמו וכו׳. ובספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ, וברוקח סי׳ רפ״ג דף ס״ה וכן במחזורים דרב עמרם בסדר הפסח, ובספר

עצמה ברוח המנשבת. ורב סעדיה פירש שהוא קורא בין ההרים והקול נענה לו מבין שברי ההרים והמערות שבסלעים. ולשון בת שאין שומעין הקול ממש אלא את שכנגדו וכו׳. ועיין בראב״ן סי׳ קי״ט על שאלת פסוקי אגור בן יקא. עד כאן מצאתי ברבינו סעדיה וכו׳.

(שם סי׳ תכ״ו צד 519). כדמפורש בסידור רב סעדיה גאון של ספר יצירה וכו׳.

(ה׳ נדה). (סי׳ י״ד צד 614). לשון רב סעדיה גאון שפירש כל דין יולדת ומשפטה וימי לדתה וכו׳ עיין תוס׳ נדה ל״ז ע״א ד״ה אביי וכו׳ ורב סעדיה כתב דנשים שלנו דחשבינן להו כיולדת בזוב וכו׳ ובראש פ״ד דנדה וכן כתב רב סעדיה וכו׳ ובמנהיג דין היולדת סי׳ ק״ך וז״ל אך רבינו סעדיה לא כך כתב וכו׳ ובספר התרומה סי׳ צ״ה עוד היה מביא ראיה מדברי רב סעדיה אע״פ שחולק עליו לגמרי וכו׳ ואלה דברי רב סעדיה מ״כ. ושם סי׳ צ״ט בשאמרו חכמים האשה מותרת לבעלה לאחר שבעה לזכר וי״ד לנקבה. דברים הללו בשנים הראשונים בימי אבותינו הנבונים וכו׳ וכן הלכה למעשה שאין לסור ממנה ימין ושמאל ע״כ דברי לשון רבינו סעדיה גאון מ״כ. ובלשון המחבר צד 65 כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו בא״י יוצר המאורות. ולא הזכיר אור חדש על ציון תאיר וכו׳ משום דסבר כדעת רבינו סעדיה כמובא בסדר רע״ג בשמו דף ד׳ ע״ב וז״ל אמר אדוננו סעדיה אסור לומר „ואור חדש על ציון תאיר״ בברכה זו. מה טעם לפי שאין אנו מברכין על האור העתיד להיות לימות המשיח. אלא על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר וכו׳ אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה. והכי נמי אמר אדוננו סעדיה ראש ישיבה זכר אדוננו לברכה. יחיד הפורס על שמע וכו׳. ושם דף נ״ב ויש שמסיימין אלפא ביתא זו (אשר בגלל אבות בנים גדל וכו׳) אלא שאדוננו סעדיה אמר לא נכון לסיימה וכו׳. והובא בערוך ערך המר ב׳. ובערך ענה. ובבעל המאור ב״מ פ״א וז״ל והכי סלקא שמעת שפיר. ומסתברא דליתא למאי דאמר רבינו סעדיה גאון ז״ל בחבור שטרות בהוחזק כפרן וכו׳ ובבעל העיטור בכתובת יבמין דף מ״ו וכ״כ רב סעדיה גאון בספר שטרות.

(סי׳ שמ״ג צד 374). ובערב יוה״כ טובל אדם את עצמו בשש שעות או בשמונה וכו׳ והובא בשערי תשובה סי׳ ר״ב בשם רב סעדיה ז״ל כל אחד ואחד טובל בערב יוה״כ אך שם מסיים ובעלייתו מלטבול מברך על הטבילה. ובסדר רע״ג דף מ״ו ע״ב איתא ערב יוה״כ טובל אדם או בשבע שעות או בשמונה שעות וכו׳ ועיין בשה״ל סי׳ ש״י. ובמנהיג דף נ״ט ע״א סי׳ נ״ב ע״ש. וברד״א תפלות יוה״כ ע״ש. והובא רבינו סעדיה בשערי תשובה סי׳ כ״ב וז״ל ורבינו סעדיה ז״ל אמר הכי לרבינו האיי ז״ל וששאלתם כמה הוא שיעור הלוג וכו׳ וכן הורה כמוני רבינו סעדיה לרבינו האי זצ״ל. ובסי׳ שב״ט המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה וכו׳. הוא לרבינו סעדיה ז״ל. ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ תתק״צ. וז״ל מורי כתב בשם רבינו סעדיה דכל האומר משטה אני בך צריך לשבע שכן היה בדעתו באותה שעה כשהודה וכו׳ ובתשובות מהר״ם מר״ב ח״ש הנדפס בלבוב סי׳ ת״ה מורי כתב בשם רבינו סעדיה דכל האומר וכו׳. ובמרדכי סנהדרין סי׳ תש״ב כתב רבינו סעדיה גאון דצריך לישבע שנתכוון להשטות. ושם סי׳ תש״ג וכן פסק רבינו סעדיה גאון וכו׳. ושם ה׳ מקואות סי׳ תשמ״ה ובה׳ נדה שפירש רב סעדיה גאון וכו׳. כתב ומכלי חרס ואילך וכו׳. ובראב״ן סי׳ קי״ט וז״ל נשאלתי על דברי אגור בן יקא (צ״ל בן יקה משלי ל׳ א׳) פירש וכל הפרשה ופרשתי כי איתיאל ואוכל (צ״ל ואכל) ב׳ חכמים היו, ושאלו מאגור כל אחד דברי חכמה, אחד שאל לו מה למעלה מה למטה, ואחד שאלו למה טבע הבורא טבע האש שהוא שמים למעלה וטבע המים הוריד למטה, והרוח למה טבעו באויר שאינו נתפס בשום דבר ובאפס מקום, והארץ למה טבעה מוצללת על המים, ולפי שאילו ד׳ דברים הן יסודו של עולם. שאלו כן לדעת חכמה, עד כאן מצאתי ברבינו סעדיה, ואגור השיב לאיתיאל ומתשובתו לאיתיאל הושב גם אוכל וכו׳

חולקין וילך וכו׳ עיין מרדכי מגילה סי׳ תתל״א שאלו לרבינו ניסים גאון למה מחלקין פרשת אתם נצבים ופרשת וילך וכו׳.

(סי׳ שפ״ד צד 445). ואין זה קידוש שלא במקום סעודה. דכיון שדעתו מתחילה לאכול בסוכה כבמקום סעודה דמי. וכן כתב רבינו ניסים מההוא דירושלמי (הוא ירושלמי סוכה פ״ד ה״ה).

(סי׳ תע״ד צד 591). וכן פסק ר״ת ורבינו ניסים. ור״ת ורבינו שמשון ב״ר יוסף חזרו בו וציוו לפרסם ולהורות הדבר כי חילול שמים הוא שטובלות ומעכבות מלברך עד לאחר קיום המצוה וכו׳. עיין בספר הישר לר״ת סי׳ של״א והרב ר׳ יעקב והרב ר׳ שמשון הורה כן דמותר לפרסם ולהורות הדבר וכו׳ וכן הוא בספר המנהיג ה׳ נדה סי׳ קכ״א ע״ש ומדברי שניהם נראה שט״ס הוא בדברי המחבר כאן וצ״ל ור״ת ורבינו שמשון „הורו כן" כדאיתא בספר הישר ובספר המנהיג ע״ש.

רבינו נתן. (סי׳ רע״א צד 232). והכי אמר רבינו נתן שאין מנהג אצלינו לומר י״ג מדות בתפילתו לבדו אלא בציבור. וכן איתא בסדר רע״ג דף ל״ה ע״ב והכי אמר רבינו רב נתן שאין מנהג אצלינו לומר שלש עשרה מדות אלא בצבור. ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור וכו׳. וכן הוא בטור א״ח סי׳ תקס״ה כתב רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י״ג מדות וכו׳. ובררד״א בסדר תפלות התעניות דף צ״ג כתב רב נתן הגאון שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י״ג מדות וכו׳ וכן הוא בספר המנהיג ה׳ תענית סי׳ י׳ דף מ״ז ע״ב וכתב רב נתן גאון שאין מנהג אצלם ליחיד לומר י״ג מדות בתפלתו ולאומרם לבדו כי אם בצבור וכו׳ ובשה״ל סי׳ כ״ט וז״ל דהכי אמר רב נתן גאון זצ״ל ושאר חכמים אין מנהג לומר י״ג מדות אלא בצבור וכו׳ ומזה תראה ברור שרבינו נתן שהביא המחבר. וכן המובא בסדר רע״ג הוא רבינו נתן הגאון. וכן מצינו בתשובות מהר״ם מר״ב סי׳ קכ״ב וכן פסק הרב נתן גאון ומו׳ רב נחשון גאון.

(סי׳ רמ״ה צד 211). שכך אמר רבנא נתן ראש ישיבה לענין מגילה אמר רב מגילה בזמנה וכו׳ והוא הוא רבינו נתן הנ״ל וכן הוא בסדר רע״ג דף ל״ז והקורא את המגילה בזמנה אינה קורא אותה אלא בעשרה. שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה לענין מגילה וכו׳ ועוד הביאו בסדר רע״ג שם וז״ל והכי אמר רבינו נתן ראש ישיבה הכי נהגינן במתיבתא לומר ברכת הרב וכו׳. ומוני הדורות לא הזכירוהו בשם זה. ועיין בשם הגדולים אות נ׳.

ס.

רב סגן לויה. (סי׳ ק״ה צד 310). כך נזרקה מפי האשל רב סגן לוייה. שמו העצם היה ר׳ יצחק הלוי. עיין תשובות מהרש״ל סי׳ כ״ט ומהם ר׳ יעקב הזקן ב״ר יקר. ורבינו יצחק ב״ר יהודה הנקרא מורה צדק. ורבינו יצחק הלוי הנקרא סגן לויה מגרמיזא. ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רל״ה וז״ל סגן לוויה רבינו יצחק הלוי השיב לתשובתו לרב שלום בר׳ יהודה על בשר בחלב וכו. וכן בסי׳ שנ״ט צד 413 וגם הסגן הלוי נשאל והשיב כמו כן. שם כן הורה ר׳ יצחק הלוי שאין מונעין מן הנשים לברך על לולב וסוכה וכו׳.

רב סעדיה גאון. (סי׳ ש״נ צד 388). ואת זה פירש רב סעדיה גאון זצ״ל וששאלתם למה חולקין פרשת האזינו בסי׳ הזי״ו לך. ה׳ כנגד ה׳ אנשים שקורין בתורה בראש השנה כשהל להיות בחול וכו׳ זה השיב רבינו ניסים בשם רב סעדיה גאון.

(אבות. צד 556). בת קול אינו מלאך אלא מדת קול היא. ונמצאת בפני

אמר רב נטרונאי גאון ארבעה כוסות שבפסח חובה הן וכו' ואם אינו מוצא יין בכמה פרסאות או שהיה בספינה ואין תקנה כל עיקר להביא יין, ישרה צמוקים במים וכו'. ונובע דין זה מבה"ג סי' ה' קידוש והבדלה פסק, ואי לית ליה חמרא מייתי עינבי ועצר להדן במעלי שבתא ובמעלי יומא טבא ולאורתא מקדש עליה וכו' והיכא דלא שכיח חמרא מייתי ענבי יבשתא דכמישן בגופנייהו ותארי להו במיא ועצר להו ומברך עלוהי ברוך בורא פרי הגפן וכו' ועיין במאה שערים ה' קדוש למהריצ"ג ויש לידע דהא דאמרי רשוותא בצמוקין דכמישין בגופנייהו. לאו דוקא כמשין בגפנים וכו' ובמנהיג ה' פסח סי' צ"ב וז"ל וכתב רב נטרונאי גאון ז"ל ארבע כוסות וכו' ואם אינו מוצא יין לא ברחוק כמה פרסאות ואין לו תקנה להביא יין, ישרה צמוקים במים. ובהרא"ש פ"א דכתובות הביא כזאת בשם רבינו ניסים אם הוא מקום שאין מצוי בו יין יקח הצמוקים וישרה אותם במים וכו' ובשערי תשובה סי' ק"ז ע"ש. ועיין בעיטור בעשרת הדברות דף נ"ג ויין של צמוקים לא יביא ואם הביא כשר וכו' ע"ש.

(סי' שמ"א צד 374) ורב נטרונאי גאון הכי אמר תבשיל מערב יוה"כ למוצאי יוה"כ לא הוצרך לכך וכו' עיין בסדר רע"ג דף נ' ובעיוה"כ אין רשאין להטמין את החמין כמו שעושין בערבי שבתות. מפני שאין טומנין את החמין אלא לכבוד שבת. וזה נמצא אוכלו בחול במוצאי יוה"כ, כדי שלא ימצא מטמין לכבוד החול. וכבר הפליגו בדבר זה, אנשי אספמיא עשו סמיכה שאין טומנים, אבל רב נטרונאי גאון הכי אמר, להטמין תבשיל מעיוה"כ למוצאי יוה"כ למה הוצרך לכך וכו'. ובמנהיג אחר שהביא דעת רע"ג מדעת רב נטרונאי סיים ומנהג צרפת ופרובינצא הוא להטמין. ומנהג כשר הוא שאם לא יעשו כן יהיו בני אדם בהולים ויגעים ויקצרו את התפלה כדי למהר ולבשל ולא יוסיפו מהול על קדש וכו' ע"ש. ועיין ברא"ש פיוה"כ סי' כ"ו ובטור או"ח סי' תר"ט.

הרב ר' נסים בן רבנא יעקב. (סי' רע"ה צד 243). והרב ר' ניסים בן רבנא יעקב מתשובות הגאונים פירש במגילת סתרים שלו ע"פ תלמוד ירושלמי הא דאמרינן וכו' עיין ירושלמי פסחים פ"ד ה"א. ובמראה הפנים שם. ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"ו. ובתוס' פסחים נ"א ע"א ד"ה אי אתה וכו' ותירץ רבינו ניסים במגילת סתרים דהאי דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור וכו'. ועיין תוס' עירובין ק"א ע"ב ד"ה ר' יוסי אומר וכו' ונזכר רבינו ניסים בתוס' מגילה ל"א ע"ב ד"ה משה וכו' שאלו בבית המדרש של רבינו ניסים וכו'. ובתוס' חגיגה כ"ג ע"ב ד"ה שאם וכו' הקשה הר"ר ניסים גאון וכו'. ושם גם מה שהקשה הרב ר' ניסים וכו'. ותוס' יומא מ"ו ע"ב ד"ה כי פליגי וכו. וכתב שרבינו ניסים זצ"ל הקשה אותה במגילת סתרים וכו'. ובתוס' ע"ז י"ב ע"א ד"ה כל מקום וכו' פירש ר' ניסים גאון דאין הלכה כרב וכו' ובתוס' בכורות נ"ח ע"א ד"ה הוין מן הקרח הזה וכו' ורבינו ניסים פירש וכו'.

(ה"פ. סי' ס"ב צד 280). נמצא כתוב במגילת סתרים לרבינו ניסים ליל שימורים שחל להיות בשבת וכו. ובמנהיג ה' פסח סי' נ"ב ואם חל יו"ט ראשון של פסח בשבת אין אומר מעין שבע בבית הכנסת שהרי לא תקנוה אלא וכו'. וכן הביא הטור א"ח סי' תפ"ז וז"ל כתב בעל העיטור על שם רבינו ניסים שכשחל בשבת אין אומרים ברכה מעין ז' וכו' והאידנא אין צריך דליל שמורים הוא. והובא ברד"א בסדר תפלת הפסח דף ע"ח ע"ב ע"ש.

(סי' ש"נ צד 388). ובתשובות הגאון רבינו ניסים ב"ר יעקב זצ"ל שאילתא דהזי"ו ל"ך. מאי טעמא ראשי פרקים דהאזנו בהאזיו לך דאינהו בגימטרייא שבעים ותמניא וכו' (שם שם) זה השיב רבינו ניסים בשם רב סעדיה גאון. וכשחל ר"ה ביום ב' או ביום ג'

(סי' קי"א צד 87). ושאלו מקמי רב נטרונאי גאון ביו"ט צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא וכו' כן הוא בסדר רע"ג כ"ו ע"ב. ובפרדס לרש"י ז"ל לא פירש שם הנשאל. אך מלשונו שם משמע שהוא לרב נטרונאי כדהכא וכדאיתא בסדר רע"ג. ועיין בשערי תשובה סי' רכ"ב לרב שרירא.

(סי' קכ"ג צד 93). ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון כהן עם הארץ. וישראל תלמיד חכם וכו' ושדר הכי כהן עם הארץ קודם וכו' כן הוא בסדר רע"ג דף כ"ט ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון כהן עם הארץ וכו'.

(סי' קכ"ד צד 94). הכי אמר רב נטורנא גאון. דוכתא דמצלו בי עשרא ולית בהון שבעה גוברין דידעין למקרי בספר תורה וכו' ובסדר רע"ג דף כ"ט הלשון משונה קצת וז"ל הכי אמר רב נטרונא גאון דוכתא דמצלי בה בי עשרה ולית להון דידעי למקרי בס"ת קרי כל גברא תרי זמני ושפיר דמי וכו' ולשון המחבר מדויק יותר ע"ש ומקור דין זה הוא בתוספתא פ"ג דמגילה. והובא במרדכי מגילה סי' תתי"א. ובמרדכי פ"ה דגיטין סי' ת"ד ע"ש.

(סי' קכ"ז צד 98). וכן אמר רב נטרונאי גאון אלו שאין מתרגמין ואומרים אנו אין צריכין לתרגם וכו' ז"ל סדר רע"ג דף כ"ט וכך אמר רב נטרונאי גאון אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכין לתרגם תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו בלשון שהצבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן וכו' ועיין סמ"ג עשין סוף סי' י"ט ה' תפלה וז"ל ואני דנתי לפני רבותי שהפירוש מועיל יותר מן התרגום. והודו לי רבותי. ולא נראה לרבי יצחק וכן רב עמרם שהשיב רב נטרונאי דוקא תרגום שזכה לינתן בסיני וכו'. ועיין בשערי תשובה סי' ש"ל והוא לשר שלום וששאלתם אחד קורא וכו' ותרגום זה שאמרו חכמים זה שיש בידינו אבל שאר תרגומים אין בהם קדושה כתרגום זה. ושמענו מפי חכמים קדמונים שענין גדול עשה הקב"ה באונקלוס הגר על שנעשה התרגום על ידו.

(סי' קנ"א צד 119). והכי אמר רב נטרונאי גאון במוצאי שבת כשאומרין בורא מאורי האש וכו' שמסתכלים לכפות ידים וכו' כן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' קי"א והכי אמר רב נטרונאי גאון במצ"ש כשהוא מברך בורא מאורי האש וכו' והובא בסדר רע"ג ל"א ע"ב והכי אמר רב נטרונאי ראש ישיבה במצ"ש בבורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות שמביטין בכפות ידם ועיין בשערי תשובה סי' ק"ב, ק"ג. ובתשובות הרשב"א חלק ג' סי' ר"צ.

(סי' רס"ז צד 228). וכן אמר רב נטרונאי גאון בר הילאי ראש ישיבה תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת להבדיל אי אפשר שכבר עשו תקנה כרב תהליפא וכו' הובא בסדר רע"ג מ"ג ע"ב אך בשינוי לשון מעט. וז"ל וכך אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא. תשעה באב שחל להיות בשבת. להבדיל בשבת אי אפשר שכשתקנו חז"ל תקנה כדרב תהליפא וכו' מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס. דוקא דאין לו יין במוצאי שבת. אבל במקום שמצוי יין אין עושין כן. וזה שיש לו יין אסור בו באותה שעה וכו' ע"ש ובמנהיג ה' תשעה באב סי' כ"א. ובמרדכי ה' ת"ב סי' תרל"ח ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קנ"ה, קס"ב. ומקור דברי הגאונים הנ"ל עיין בה"ג סי' ב' ה' קידוש והבדלה וכו' והשתא דקיימא לן מתפלל אדם וכו' ועיין בספר תורת האדם לרמב"ן ענין אבילות ישנה. והובא ברא"ש פ"ד דתקיעות סי' מ' ועיין בק"נ שם ובר"ן פסחים פרק עשירי ד"ה מי שלא הבדיל במוצ"ש וכו' ובר"ן תענית פ"ד ד"ה ולענין הבדלה וכו' ובשלטי הגבורים שם אות ה' סוף תענית.

(ה"פ סי' ס"ד צד 281). והכי שדר רב נטרונאי ריש מתיבתא. ועוד שדרו מתיבתא צימוקין צריך שיהא בהן להלוחית וכו' ובסדר רע"ג דף מ"א ע"ב הובא וז"ל והכי

סי' צ"ה, ובשו"ת נו"ב מה"ת סי' קס"ז ושו"ת כנסת יחזקאל סי' מ"ד, ובנו של רב נחשון גאון היה רב האי גאון כדאיתא בתוס' ע"ז נ"ח ע"ב ד"ה כתב וכו' וכן איתא בתשובות רב היי בר נחשון גאון, ובשערי תשובה סי' קמ"ג לרב האי בר מר רב נחשון ז"ל וכו', ונראה במקום שנזכר רב האי סתמא הכוונה על רב האי בן רב שרירא גאון, ועל רב האי השני מפורש רב האי בר נחשון גאון, ועיין לעיל אות ה'.

רב נטרונאי גאון. (צד 5) חדא דשאילו מן קדם רב נטרונאי גאון זצ"ל ולא שררה וכו'. בפרדס לרש"י ז"ל סי' ה' איתא חדא דשאלו מיקמי רב נטרונאי גאון ז"ל ולא סדרה וכו' והיה בן ר' הילאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא. וכן הביא בסדר רע"ג דף א' וז"ל וסדר אלו מאה ברכות כך השיב רב נטרונאי ב"ר הילאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא וכו' ומה שכתב המחבר ומאן דמברך שלא עשאני בור לא עבידי כהלכתא וכו' כן הביא המנהיג סי' א' בשם רב עמרם ז"ל ולפנינו בסדרו ליתא. והובא בשערי תשובה כמה פעמים. ובבעל העיטור דף י"ח ע"ב כדכתב בשאילתא עתיקתא דרב נטרונאי גאון וכו' ושם דף י"ט ע"א. ד"ה טירפא וכו' וכתב רבינו האיי משמתינן ליה ל' יומין. לרב נטרונאי צ' יומין וכו'.

(סי' ל"ט צד 23). שאילו מקמי רב נטרונאי גאון מקום שאין רגיל לירד לפני התיבה וכו' הוא בסדר רע"ג דף י"א. ובספר האשכול ה' תפלה וק"ש סי' י"ד שדר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא דמתא מחסיא במקום שאין מצוי ש"ץ שנתמלא זקנו ואיכא בן י"ג שנה וכו'. ובפרדס לרש"י ז"ל ה' תפלה סי' ס' שאלו את ר' נטרונאי גאון וכו'. ובתשובות הגאונים שנדפס בליק שנת תרכ"ד סי' פ"ד שמובא ג"כ בשם רב נטורנאי מקום שאין מי שרגיל לירד לפני התיבה אלא אחד ופעמים טרוד במלאכתו ויש שם נערים שהגיעו לי"ז וכו' ועיין בשערי תשובה סי' כ"ה שהובא שם בשם רבינו האי המוזכר מקודם ונראה שהוא ט"ס שם כי הוא לרב נטרונאי גאון כנראה ממקומות הנ"ל ותמוה כי לא העיר בזה רד"ל בהערותיו שם.

(סי' מ' צד 23). ושוב שאילו מקמי רב נטרונאי גאון הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין וכו' כן הוא בסדר רע"ג דף כ"ד ע"ב וכן הביא גם הטור או"ח סי' נ"ב בשם רב נטרונאי. ועיין בשו"ת הרשב"א ח"א סי' קפ"ט ושם ח"ג סי' רפ"ה. ובשו"ת רשב"ש סי' ל"ז.

(סי' פ"א צד 50). ובתשובות שהשיב רב נטרונאי גאון כתב ועוד שמענו בפירוש מרבותינו שאילו שמועות של ג' שאכלו כאחת וכו' אין הלכה. ואין עושין מעשה כמותם. והוא מדברי רב נטרונאי גאון בסדר רע"ג דף י"א וזו ששאלתם (מקמי רב נטרונאי גאון) מהו לסמוך על דברי ריב"ל וכו' ועוד בפירוש שמענו מרבותינו שאלו שמועות של שלשה שאכלו כאחת כגון תשעה ועבד. תשעה וארון. שנים ושבת. וקטן פורח וקטן היודע למי מברכין אינן הלכה ואין עושין מעשה כמותן.

(סי' ק"ב צד 81). ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון בלילי שבתות וכו' אומרים ברוך ה' לעולם אמן ואמן וכו' ושדר להו הכי. ברכה זו אינה מדברי חכמים כל עיקר וכו' עיין בסדר רע"ג דף כ"ה ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון בליל שבת בברכות אחרונות שבק"ש וכו' ובפרדס לרש"י ז"ל סי' ג' שאילו מיקמיה ר' נטרונאי גאון על מה אין אומרים בלילי שבת וכו' ע"ש. ובשה"ל סי' ס"ה שאלו מקמי רב נטרוניא גאון זצ"ל על מה אין אומרים ברוך ה' לעולם אמן ואמן וכו' ע"ש ובשערי תשובה סי' פ' ע"ש ובהערות לרד"ל שם. ועיין בספר המנהיג ה' שבת סי' ג' וז"ל על מנהג ספרד שחותמין שומר עמו ישראל וכו' כתב רב נטרונאי גאון ז"ל דלא מיבעיא לשמואל וכו'. ובטור או"ח סי' רס"ז.

בתשובת רשב"ם ונשאתי ונתתי בדבר לפני זקני פריש הגאון ר' מתתיה וכו'. ועיין מרדכי פ"ג דב"ב סי' רנ"ג וז"ל מצאתי. שאלו מקמיה רב מתתיה גאון וכו' ובשו"ת שערי תשובה סי' רצ"ד וששאלתם נזדמן הפסח להיות אחד בשבת מהו לאפות את המצה מע"ש וכו' ובשו"ת הריב"ש סי' רס"ה, רס"ט, ע"ר, רע"א ע"ש.

נ.

רב נחשון גאון. (סי' רפ"ג צד 251). ובתשובות רב נחשון גאון וששאלתם מי שהיה לו בביתו צנור השופך לרה"ר מותר וכו' ועיין שו"ת מהר"ם מר"ב סי' צ"ו, ושם ח"ש הנדפס בלבוב סי' שמ"ט. ועיין במרדכי שבת סי' שע"ה, שע"ו, ובהג"מ פרק הזורק. ובתוס' חולין מ"ו ע"ב ד"ה היינו וכו' וז"ל וכתב הר"י ז"ל שרבינו גרשום ורבינו נחשון גאון וכו'. והובא בהג"א חולין פ"ג סי' ל' וז"ל וכתב הראבי"ה דאם האונא או האומא סרוכים בשומן היורד בין שתי הערוגות ויוכל להכנים ביניהם אצבע קטנה טרפה וכן פסק רב נחשון גאון ואם דבוק בלא הפרד כשר וכו' ועיין במרדכי פ"ג דחולין סי' תרי"ז וכן רב נחשון גאון ובראב"ן סי' רמ"ה וקנה שמנונית וכו' וכן הורה רבינו נחשון גאון. ובהג' מרדכי פ' החולין פנים סי' ק"ו כתב באז"ק וז"ל רב נחשון גאון ובספר בשר על גבי גחלים ותשובת הגאונים פוסקים דיבם שהיה מומר בשעת קדושי אחיו וכו'. והובא סוף ר"ה ברא"ש וז"ל ובתשובות רב נחשון גאון אוסר נמי להתענות בר"ה וכו' ובערוך ערך תפל ג' ומצאנו שאמר רב נחשון גאון וכו'. ובתשובות מהר"ם מר"ב סי' תקל"ו הכי אמר רב נחשון גאון.

(סי' י' צד 8). והכי אמר רבי נחשון רב מתיבתא כריעה שכורע בקדיש וכו' ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה וכו' כל זה הוא לשון סדר רע"ג דף ד' ע"ב בשינוי מעט ויש לתקן לשון המחבר מסדר רע"ג הנ"ל ע"ש, ועיין בביאורי אות מ', נ'. והובא בשע"ת סי' רפ"ה ע"ש. ובמרדכי ע"ז פ"ד סי' תתמ"ז וכן נמצא בתשובת רב נחשון גאון שפעם אחת היה בורו של ישראל מלא יין ובא אנס והושיט ידו לתוכו להכעים והיה שם זקן אחד ירא שמים שנהרג על קידוש השם ושמענו שלקח מן היין בכלי ושתה ממנו בפני האנס שלא יהא רגיל לעשות כן לישראל וכו'. ונזכר רב נחשון בשלטי הגבורים מו"ק דף רצ"ו ע"ב וז"ל לרב נחשון ינוקא דהוה בר תרין או תלת או ארבע יומין ומית הכי רגילין וגמרין כי נח נפשיה דמהלי ליה על קבריה ולא מברכין ליה על המילה ומסקין ליה שמא דכי מן שמיא מרחמין והו"א תחיית המתים והויא ידיעה בינוקא (ומנחין) צ"ל ומבחין ליה לאבוי. ועיין ברד"א דף קל"ג הלכות ברכות ע"ש. וכן הוא במאה שערים למהרצ"ג ה' אבל דף מ"א ואמר רב נחשון ינוקא דאתיילד והוי בר תרין יומין ובר ג' וד' הכי רגילין וגמירי כי ניחא נפשיה דמהלין על קבריה ולא מברכין ליה על המילה ומסיקין שמא דכד מרחמין מן שמיא והוי תחיית המתים הוי ידע בינוקא ומבחין ליה באבוה וה"ל תניא רבתי סי' צ"ג לרב נחשון ז"ל ינוקא דאיתילד והוא בר תרין אי תלתא או ארבעה יומין רגילין וגמירי כי נח נפשיה מהלין ליה על קבריה ולא מברכין על המילה ומסקי ליה שמא דכי מרחמין מן שמיא והוי תחית המתים ליהוי ידיע ינוקא ומבחין ליה לאבוה. וכן הביא גם הרא"ש פ"ג דמו"ק סי' קל"ה בשם רב נחשון (וט"ס בדפוס ווילנא לרב נחמן וצ"ל לרב נחשון) וכן ברמב"ן בתוה"א בענין ההספד. ועיין בבעל העיטור ח"ש דף כ"א ע"ב וז"ל כתב הגאון ינוקא דמית ולא הוה ליה תמניא יומין וכו' ע"ש. ועיין באו"ז ח"ב סי' ק"ד ולענין שאילתא דשאיל שלמה היצחקי מן מר נתן ומר דניאל ומר אברהם בנו ומרנא ר' יחיאל מן מתא רומא ז"ל על קטן שמת קודם שמונה ימים וכו' ועיין בשו"ת הריב"ש

ר' משולם ב"ר קלונימוס. (סי' תכ"ו אבות צד 516). ור' משולם ב"ר קלונימוס איש רומי פירש לסעודה וכו' וע' בערוך ערך סעד א' פירש ר' משולם ברבי קלונימוס ז"ל, ובסמ"ג לאוין ה' שבת סי' ס"ו המינין אומרים אל יצא איש ממקומו כמשמעו, והשיב רבינו משולם ב"ר קלונימוס להקהות שיניהם מנבואות ישעיה ויחזקאל שכתוב בנבואות ישעיה והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות, ובנבואות יחזקאל כתיב והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני ה', ואם היה אסור לזוז ממקומו איך יבוא כל בשר להשתחוות בבית המקדש, (הגהה) וכן וימצאו איש מקשש עצים במדבר, איך נדו ממקומם. והובא בתוס' גיטין נ"ד ע"ב ד"ה אמר וכו' וכן פסק רבינו משולם בן רבינו קלונימוס וכו', ובע"ז כ"ט ע"ב תוס' ד"ה אי משום וכו' וגם רבינו משולם התירו ור"ת הקפיד עליו וכו'. ועיין רש"י ב"מ מ"ט ע"א ד"ה מפרין וכו' וכן יסד רבינו משולם בפיוט (יום שני של פסח) חכמי מדות מפריזים. ובתשובות גאונים קדמונים ברלין תר"ח סי' ס"א נזכר משלם ב"ר קלונימוס לר' שמעון ב"ר יצחק, ובעל העיטור דף א' תשובות רבינו משולם ב"ר קלנימוס, ושם דף ו' ע"ב לר' משולם ב"ר קלונימוס, ושם דף נ"א ע"ב וכן פסק רבינו משולם ב"ר קלונימוס בתשובה. ועליו כיון המחבר סי' ע"ג צד 40 וכבר פסק רבינו משולם הגדול בתשובותיו דאפילו מיא קמיה על השלחן וכו' ועי' בפרדס סי' ע"ד והובא ברש"י זבחים מ"ה ע"ב ד"ה ה"ג נומא ר' שמעון וכו' שכך פירש ר' משולם בר קלונימוס גאון בשעת מיתתו נומי ר' שמעון כמו אמר ר"ש (עיין חולין ע' ע"ב) אך תוס' מנחות ק"ה ע"ב ד"ה בתחילה וכו', כתבו ורבינו קלונימוס אביו של ר' משולם הגיה כלשון שני בשעת פטירתו והסופר טעה בין עלה לעולה, ושלשה דברים הגיה כמפי נבואה בשעת פטירתו וכו' ע"ש. ובספר הישר לר"ת סי' ק"ב וז"ל ושוב מצאתי סעד לדברי בתשובת רבינו משולם בן רבנא קלונימוס וכו', ועיין רש"י שבת ע"ג ע"ב ד"ה מפרק וכו' גם בתשו' רבנו משולם הגאון מצאתי כן. ועיין תוס' חגיגה י"ז ע"ב ד"ה אמרה תורה וכו' היה קשה להרב רבינו משולם היכן אמרה תורה למנות ימים לקדש החדש והיה מגיה מנה שנים וקדש יובל אך קשה לר"ת למחוק הספרים ולהגיה וכו' ונזכר גם בתוס' ר"ה ה' ע"א ד"ה אמרה תורה וכו' וה"ר משולם גרים וכו' ובתוס' מנחות ס"ה ע"ב ד"ה מה חדש וכו' וה"ר משולם גרים וכו'. ועיין בספר הישר לר"ת סי' של"ב והרב ר' משולם לא גרס הכא מים וסמך שבלוחות בנס היו עומדין, (והמעיין יראה כי זה הוא ר' משולם ב"ר קלונימוס וכפירש רש"י שהבאתי לעיל) וע"ש סי' תע"ז לפיכך נראין גרסת רבינו משולם דגרים בלא ספיקא דגברא מניין וכו'. והובא ברא"ש פ"ד דר"ה סי' י"ד וכן השיב רבינו משולם ב"ר קלונימוס. ועיין תְשובות הרא"ש כלל י"ז סי' י' וז"ל הנה כתב רבינו יהודה הכהן בס' הדיינים תשובה אחת לרבנא משולם בן רבינו קלונימוס משומד אינו יורש את אביו וכו' ע"ש. ובשה"ל סי' כ"ח וז"ל וגם רבינו קלונימוס שחכם גדול היה וכו' ור' משולם בנו ידענו שחכם גדול היה ופייט קרובה לצום כפור וכו'.

(ה"פ סי' נ"ז צד 277). וכמו כן מצאתי בתלמידי הרב ר' משולם וכן הסדר מפיו ינקה את ידיו וכו'.

(שם סי' ס' צד 279), יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה, וכן סידר רש"י וכן הרב ר' משולם וכו', ושם והרב ר' משולם מצריך כ"כ ברכה לאחריו בסדרו.

(סי' ס"א צד 380). פירשו תלמידי הרב ר' משולם מפיו ראיה וסמך דצריך ג' מצות ולפרפר המצוה בשלחן וכו'.

מתתיה הגדול מפריש. (סי' ר"פ צד 247). בפריש הלשינו וכו' וקרא אל הרב ר' משה ב"ר יחיאל בן הרב ר' מתתיה הגדול מפריש וכו' מוזכר באו"ז ח"א סי' תע"ז

בר יעקב ע"ש ועיין בשה"ג מערכת גדולים שהביא התשב"ץ הנ"ל וז"ל רב משה גאון מדור ה' לגאונים במתא מחסיא וסמכו רב כהן צדק גאון. והיה שנת ד' אלפים תר"ן. ושמו רב משה כהן בן יעקב וכו'.

הרב ר' משה מפויאה או מפונטיזא. (ס' תקל"ח צד 751) ומדאמר רבא חמשה אוני יש לריאה הרי אומות אינן בכלל, דא"ב שבע הווין. וכי אמר תרי אוני דסריכן אהדדי כשירה אין אומה בכלל דהא לא מקרייא אוני. ונקט הוקא אוני שעומדת במיצר החזה אבל אומא לא. וכן פירש הרב ר' משה מפויאה. ועיין בספר הישר לר"ת סי' שס"ב וז"ל וכן מורין בבי מדרשא בתשובות הגאונים וה"ג ותשובות הרב ר' משה מפביאה והוא נזכר בערוך בשאר הגאונים (לא מצאתי בערוך) וכן נוהגין לאסור בכל מקום. ובהגה"מ ה' שחיטה פי"א וז"ל וכי בשביל שינוי שם שקראוה לזו אונות נאסר הבהמה. וכן כתב שבא מעשה לידו והתיר לו רבינו יעקב בר יקר וכו' וכן נראה לר"ת לאסור וכן פסק רבינו משה גאון מפויאה הנזכר בערוך עם הגאונים וכו' ובסמ"ג עשין ה' טרפות וכן פסק רבינו משה גאון מפויאה. ועיין בספר התרומה ה' טרפות סי' י' וז"ל ואונא באומא וכו' וכן נראה לר' יעקב ב"ר מאיר (ר"ת) לאסור וכו' וכן פירש הרב רבינו משה מפויאה והוא נזכר בערוך בכמה מקומות. ועיין בתוס' חולין מ"ו ע"ב ד"ה היינו וכו' ואונה הסרוכה והיא אצלה וכו ונראה לו דשרי. ור"ת פסק לאיסור ואמר דכל המאכיל אונא סרוכה מאכיל טריפות בישראל דנראה טעם האוסרין דרבא לא הכשיר אלא בתרי אוני, ואומא אין שם אונא עליה אלא שם ריאה כדאמר רבא ה' אוני יש לה לריאה ואם איתא שבעה מבעי ליה ולכן קראוה ראשונים אומא לפי שאינה בכלל אונות דשם ריאה עליה דוהו עיקר הריאה ובאוני התיר רבא וכו'. אבל באומא והיינו ריאה לא התיר, ועל המתיר להביא ראיה. וכן בה"ג ובתשובת הגאונים והר"ר משה דפונטיזא ונזכר בערוך עם הגאונים וכן נוהגין בכל מקום לאיסור חוץ ממקומו של רבינו שלמה שפשט היתר וכו' ע"ש. ובאו"ז ה' טריפות סי' תי"א השמיט שם המקום וז"ל ותשובת הרב ר' משה והוא נזכר בערוך עם שאר הגאונים. ועיין בספר הישר לר"ת סי' תרכ"ה וז"ל שאל ר' משה ב"ר אברהם מפונטיזא. ובתשובת מהר"ם מר"ב סי' תע"ג השיב ר"ת לר' משה מפונטיזא דנשים חייבות בג' סעודות וכו' וכן הוא במרדכי שבת סי' שצ"ז ור"ת כתב להר"ר משה דפונטיזא דנשים חייבות בשלש סעודות וכו', הוא בספר הישר לר"ת דף פ"ב ע"א וע"ב, ועיין תוס' יומא ו' ע"ב ד"ה שמטמא וכו' והר"ר משה מפונטיזא וכו' ושם ס"ד ע"א ד"ה דחייתן וכו' הקשה הרב ר' משה מפונטיזא, ובתוס' נדה ע' ע"ב ד"ה ואם וכו' והרב ר' משה מפונטיזא וכו' ובתוס' ב"ב ס"ו ע"ב ד"ה מכלל וכו' והר"ר משה מפונטיזא וכו' ובספר הישר לר"ת דף פ"ב וזו שאל ר' משה מפונטישא מרבינו יעקב זצ"ל למנצח וכו'. ועיין באו"ז ח"א סי' של"ה והרב ר' משה מפונטווישא.

ר' משולם ב"ר משה. (סי' שכ"א צד 360). ור' משולם ב"ר משה שאל את פי אריות יושבי ירושלים עיר הקדש והשיבו שאומרים והשיאנו וכו' ומובא בשה"ל סי' רפ"ו ע"ש. ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קס"ה, ובמרדכי סוף ר"ה, ובראב"ן דף ס"ט ע"ב וז"ל וגם ר' משולם שאל את ישיבה שבירושלים והשיבו שאומרים (והשיאנו) ובראש פ"ד דר"ה סי' י"ד וז"ל וכן רבינו משולם שאל את פי ראש ישיבה שבירושלים והשיבו שאומרים והשיאנו בר"ה ויוה"כ וכו'. ובפרדס סי' י"ט ואלו שאלות ותשובות שהשיב רבינו משולם ב"ר משה לאחיו ר' נחמיה וששאלתם ר"ח טבת שחל להיות בשבת במה מפטירין וכו'. ובערוך ערך דל א' נזכר גם שם זקנו וז"ל זה פירש רבינו משולם ברבי משה ברבי איתיאל מעיר מגנצא.

השואל ונראה שהוא מ״ר מנחם ב״ר מכיר ע״ש. ושם סי׳ קס״ו שאלתי אני מנחם יו״ט של ר״ה וכו׳, אם אומר ותודיענו וכו׳ ושם סי׳ קצ״ו וזו תשובה שהשיב ר׳ יצחק ב״ר יהודה לר׳ מנחם וכו׳ והובא במרדכי פסחים פ״ש סי׳ תקנ״ו אמנם בתשובת ר׳ מנחם המכירי כתוב גרגר חטה מצא במצה אפויה וכו׳ וברש״י יחזקאל מ״ד כ׳ כך שמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל, ושם מ״ה י״ז ושמעתי משמו של רבי מנחם וכו׳ מ״ז י״ב. וכן חברו מנחם, מ״ח י״ח כך שמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל. בתוס׳ ע״ז נ״ו ע״ב ד״ה גרגותני וכו׳ מעשה בא לפני ר׳ מנחם זצ״ל שכלה היין עד הכרזא וכו׳ ושם ח׳ ע״ב תוס׳ ד״ה אלא וכו׳ ומורי ה״ר מנחם אמר לנו בשם ר׳ יהונתן וכו׳ ובמאה שערים למהרצ״ג ה׳ קדוש דף ט׳ והכי אמר רב מנחם גאון קדש ושתה כוס של קדוש אם דעתו עוד יין וכו׳.

רב משה גאון. (סי׳ ק״ה צד 83). והכי אמר רב משה גאון יחיד שטעה בליל שבת ולא התפלל אתה קדשת כיון ששמע מש״ץ מגן אבות שהיא ברכה אחת מעין ז׳ מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו. והובא בסדר ר״ע גאון כ״ה ע״ב וז״ל והכי אמר רב משה גאון יחיד שטעה בלילי שבת ולא התפלל ומאהבתך ונמצא בתוספתא ברכות פ״ג (וכן הוא נוסח ספרד) כיון ששמע מש״ץ מגן אבות בדברו שהיא ברכה אחת מעין שבע ברכות מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו. והכי אמר רב נטרונאי גאון היכא דלא התפלל שבע ברכות ושמע מש״ץ מגן אבות בדברו מרישא ועד סיפא נפיק. ועיין סמ״ג ה׳ תפילה סי׳ י״ג. ובהג״מ הלכות תפלה פ״ה, ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ג׳ בשם ר׳ משה גאון ורב נטרונא גאון, ובשה״ל סי׳ ס״ו מביא דברי הגאונים הנ״ל וז״ל ומצאתי בשם ר׳ משה ורב נטרונאי גאונים זצ״ל יחיד שטעה ולא התפלל של שבת אי שמע משלחא דצבורא ברכה אחת מעין שבע מרישא עד סיפא ואומר מלתא מלתא בהדיה ומכוון דעתיה נפיק ידי חובתיה, ולא ידעתי היכן מצא דצריך להוציא בשפתיו, ועיין במנהיג ה׳ שבת סי׳ י׳ ורב משה גאון ז״ל כתב יחיד שטעה בליל שבת ולא התפלל וכו׳ כיון ששמע מש״ץ וכו׳.

(סי׳ מ׳ צד 23). ואם ראה שמתפללין ואין מעכבין, כך שמענו מרב משה גאון ששמע מרבותיו שמברך מלך מהלל בתושבחות וכו׳ אבל פסוקי דזמרה בתר צלותא לא לימרינהו וכו׳ והובא ג״כ בערוך ערך תפל ג׳ וז״ל ורב משה גאון אמר מאן דעייל לכנישתא ואשכח צבורא דקרו פסוקי דזמרה אומר ברוך שאמר וחותם מהולל בתושבחות ואומר תהלה לדוד ארוממך ומדלג ואומר הללו אל בקדשו וחותם בישתבח וממהר ומתפלל עם הצבור. אבל לומר פסוקי דזמרה אחר תפלה לא. דקודם נתקנו, והובא בהג״מ פ״ז מהלכות תפלה ועיין בשו״ת הרשב״א סי׳ קפ״ט. ובסדר ר״ע גאון דף כ״ד ע״ב כך שמענו בי מר רב משה גאון ז״ל. ועיין בשבה״ל סי׳ ז׳.

(סי׳ רמ״ז צד 214). והכי אמר מרנא ורבנא משה גאון ריש מתיבתא, מגילה מעין ברכה דיליה קא חתים. ומוזכר עוד בסדר ר״ע ל״ט ע״ב וז״ל דהכי אמר מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא דמברך ברישא המוציא וכו׳, וברב אלפס פ״ד דכתובות ומר רב משה גאון הכי סבירא ליה וכו׳ ובהריצ״ג דף י״ג הלכות הבדלה ואמר מר רב משה אם לא הזכיר הבדלה בחונן הדעת וכו׳ ובשו״ת מהר״ם מר״ב ח״ג הנדפס בלבוב סי׳ תק״א וז״ל בתשובות רבנא משה ריש מתיבתא דמתא מחסיא וכו׳ ובעיטור השני תנאי כפול ומסתברא בין בגיטין בין בקידושין בין בממונא בעינן תנאי כפול וכל דיקדוקי התנאי וכן כתב בתשובת ר׳ משה הגאון וכו׳. ובשו״ת שערי תשובה סי׳ רמ״ב. ובתשובות השייכים להלכות אישות פרק י״ה ומר רב משה גאון הכי ס״ל וכו׳. והיה בן רבינו יעקב. כדאיתא בתוס׳ סוטה מ׳ ע״א ד״ה ע׳ שאנחנו וכו׳ בערוך ערך הודאה (לא מצאתי בערוך) פירש רב משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב וכו׳ וכן הביא בתשובות תשב״ץ ח״א סי׳ ע״ב שהיה שמו רב משה

ל.

הרב ר' לוי ב"ר יהודה. (סי' תק"מ צד 754). שם סימן אחר וילמד לטרוף טרף אדם אכל. ונזכר ברש"י שבת ע"ג ע"ב ד"ה מפרק תולדה דדש שמפרק תבואה משבולים וכו' רבינו לוי וגם בתשובת רבינו משולם הגאון מצאתי כן וכו'. (ובספר הישר לר"ת סי' תק"ב דף מ"ז ע"ב נהגו אבותינו להגבות שטרי חוב ולכתובה ממטלטלי דיתמי דכן כתב רב שרירא בכתבו וגם בתריה מר רב הונא ומר רב לוי בר מר רב יצחק בשנת צו. וביומו תקינו למיגבי ב"ח וכו'). ושם סי' תר"ב בסופו בתשובה להרב ר' משולם הרב ר' משה דרשן והרב ר' לוי אחיו אחריו ור' יוסף טוב עלם וכו' ושמש חכמים כל ימיו בפני ר' נביא ואני שמשתי לפניו וכו' גם בני בארי שהיו קורין עליהן כי מבארי תצא תורה וכו' ובתמים דעים קכ"ב ומצאתי כתוב לר' רבי מאיר ב"ר יוסף בשם הרב ר' יצחק בן מרן לוי כי ה"ה לעכו"ם שהדליק את הנר בשבת בשביל ישראל וכו' וכן הוא בבעל המאור ביצה ריש פרק אין צדין ובשה"ל סי' ב' עוד שמע אחי מחבר אחד ושמו ר' לוי ששמע מרבותיו וכו'. ובעיטור אות ש' דף ט"ו ע"ב ור' לוי פירש במקום שחב לאשה בכתובתה דייקי רבוותא תנו כזכו וכו'.

מ.

ר' מאיר שליח צבור (סי' ק"ג צד 82). והרב ר' מאיר שליח צבור ההגון היה מתקן הדבר כן וכו' ועיין פרדס סי' ג'.

ונזכר גם בשם אביו. (סי' קנ"ה צד 142) ר' מאיר ב"ר יצחק שליח צבור מוורמייזא דקדק שצריך לומר עלינו ועל כל עמו ישראל וכו' וכן ניהג לומר בציבורו בוורמייזא. ורש"י אמר יישר, וכן עיקר, ועיין בביאור אות כ'.

(סי' ש"ג צד 338). מכאן ואילך יסד ר' מאיר שליח צבור.

(סי' תמ"ו צד 569), תוספות מר' מאיר שליח צבור (מערבית של פסח). והובא ברש"י תהלים ע"ג י"ב, וברש"י הושע ו' ט'. ובתוס' ר"ה י"א ע"א ד"ה אלא וכו' ור' מאיר שליח צבור יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח ועיין שם בביאורי מצות אפה וכו' ונזכר בשו"ת חות יאיר סי' רל"ה ע"ש, ובשו"ת שבות יעקב חלק א"ח מהדורא בתרא סי' י"ב. ונראה דהנזכר בסי' שב"א 358 ומשבאתי משם ושמעתי מפי צדיק ר' מאיר ב"ר יצחק שמסדרין וכו' הוא ר' מאיר שליח צבור הנזכר לעיל.

ר' מאיר ב"ר יוסף. (סי' פ"א צד 51). הראה דבר זה לחבר ר' מאיר ב"ר יוסף. ובתמים דעים סי' קכ"ב ומצאתי כתוב לר' מאיר ב"ר יוסף וכו'. וכן בבעל המאור ביצה ריש פ' אין צדין ע"ש. וביוחסין השלם צד (214) ובזה הזמן היו חכמים גדולים בצרפת כמו הגאון ר' משה ב"ר יוסף, והגאון ר' אברהם ב"ר יצחק, והרב הגאון ר' מאיר ב"ר יוסף ז"ל ברבונא.

ר' מנחם ב"ר מכיר. (סי' תק"ג צד 624). שאילה זו שאל ר' מנחם ב"ר מכיר את בן דודו רבינו יצחק ב"ר יהודה יום מילה שחל להיות ביום תענית צבור וכו' והובא באו"ז ח"ש סי' ק"ט וזו תשובת רבינו יצחק ב"ר יהודה זצ"ל שהשיב לר' מנחם ב"ר מכיר זצ"ל בן דודו על יום המילה וכו' ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' רפ"ב שלא הזכיר שם שם

וכו׳ ובסדר ישועות של רבינו יצחק ב״ר מנחם כתוב ואינו מוגה וכן נראה בעיני. ובתוס׳ גיטין כ״א ע״ב ד״ה יצא וכו׳ ומעשה היה בימי ה״ר יצחק ברבי מנחם ופסלו וכו׳. ובמרדכי פ״ק דב״מ סי׳ רנ״א וז״ל וכן פסק רבינו יוסף ור׳ יצחק ב״ר מנחם כתב וכו׳ וע״ש סי׳ רנ״ב. ועיין ענין זה בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ תתקכ״ב על שטען ראובן וכו׳ יצחק ב״ר מנחם. ובמרדכי סוף פ״ר דב״מ וז״ל ועוד יש בידי תשובה מר׳ יצחק ב״ר מנחם שהעיד על ר׳ יוסף טוב עלם שהיה מוציא ממון ממי שתקע כף ליתן לחבירו כך וכך.

רבינו יעקב מרמרו. (סי׳ ק״ל צד 100) וכן דרך התלמוד לקרות המתפלל לפני התיבה שליח צבור. ושמש הכנסת חזן, מפי רבינו יעקב מרמרו. והוא רבינו יעקב מרומרוג הנזכר בשה״ג אות י׳ והוא ר״ת וכן הוא בתמים דעים סי׳ קס״ח עד כאן כתב הרב רבינו יעקב מרומרוג ז״ל בספר הישר שלו. ובסי׳ ק״ע עוד מצאתי כתוב בשם ה״ר יעקב מרמרוג ז״ל ועל הגט שאומרים שצריך י״ב שטות וכו׳. (רפ״א 249) אבל שמעתי רבינו יעקב בחתונת בתו ברמרו ואמר החי (ועי׳ מרדכי סוף ברכות).

יצחק ב״ר דורבלי. (סי׳ רפ״א צד 249) ושאלו ממנו למה אמרו וכו׳.
(סי׳ רע״ה צד 243). ואני יצחק ב״ר דורבלו ראיתי ברמרו וכו׳.
(סי׳ רע״ה צד 244). עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק ב״ר דורבלו על פי אשר ראיתי מעשה וכו׳.
(סי׳ ר״פ צד 248). ואחר כן יכול לאכול בשר וכל חפין המסובים, יצחק ב״ר דורבלו.
(סי׳ שי״ז צד 354). ואני יצחק ב״ר דורבלו מצאתי תשו׳ זו וכו׳ ואחריה אכתוב זכו׳.
(סי׳ שכ״א צד 360). וקא חשיב נמי ר״ה. יצחק ב״ר דורבלו.
(סי׳ ש״נ צד 388). כך שמעתי באלמיצא אני יצחק בר דורבלו. ועיין בשה״ג מערכת ספרים שהביא ספר מנהל חיברו רבינו יצחק מאורבלו וכן כתב מהרי״ק סי׳ קס״ב. ומכאן משמע דדורבלו שם אביו של ר׳ יצחק. ועיין בשו״ת מהר״מ מר״ב סי׳ תק״א של מר דורבל, ונהרג בשעת הגזירה ע״ש. ועיין בנחלת שד״ל שהביא בשם ספר אסופות ואני יצחק בר דורבלו אומר כיון שאין בקיאין במראה כראשונים. יש לנו לגדור בעצמנו, פן ירגילו להתעצל ולהקל, כאשר ראיתי במלכות פולין בסוחרים ההולכים בדרך.

יוספון. (סי׳ קי״ח צד 88). מצאתי בספר יוספון, ונזכר ספר יוספון בתוס׳ חולין ס׳ ע״א ד״ה פסוק זה וכו׳ ובתוס׳ ע״ז י׳ ע״ב ד״ה כל נשואיה וכו׳.

(סי׳ רפ״ז צד 311). וכן אתה מוצא בכל ספר יוסיפון. ובפירוש רש״י מלכים ב׳ כ׳ י״נ וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא יריחו, ובפירוש רש״י יחזקאל כ״ז י״ז ופנג ראיתי בספר יוסף הכהן ע״ן אפרסמון הוא פנג והיו מצויין ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו באלסמא בלע״ז. וכן הוא ברכות מ״ג ע״א רש״י ד״ה שמן ארצנו שהיה גדול ביריחו ועל שם הריח היתה נקרא יריחו והוא פנג האמור בספר יחזקאל וכו׳ כך ראיתי בספר יוסף בן גוריון. וביומא כ״ג ע״א רש״י ד״ה על מעלות האולם וכו׳ כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון, ועיין רש״י דניאל ז׳ ו׳, הם ד׳ מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון וכו׳ ושם ה׳ כ״א ברש״י הוא אלכסנדרוס מוקדן שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון.

ר׳ יצחק ב״ר יהיאל. (סי׳ פ״א צד 51) והחבר ר׳ יצחק ב״ר יחיאל הראה דבר זה לחבר ר׳ מאיר ב״ר יוסף.

הלכה למעשה והבשיר בהמה שנחתכו רגליה לגמרי בין צומת הגידין ורכובה העליונה, ושם וכאשר פרשנו שמועה זו (צ"ל וכאשר פירש"י שמועה זו וכו' מעיו"ט) כן קבלה רש"י מפי רבותיו גאוני עולם רבינו יצחק סגן לויה מויטרי, ורבינו יצחק ב"ר יהודה, ורבינו יעקב ב"ר יקר וכו' והובא ביש"ש הולין פ"ד הלכה י"ד ד"ה פס"ק וכו', גם בשלטי הגבורים סביב האלפס שם. (שנ"ט צד 413) נשאול נשאל מאת רבינו יצחק על קורות ורהיטין והתיר היתר גמור וכו' וגם הסגן הלוי נשאל והשיב כמו כן וכו' ועיין במרדכי סוכה פ"א סי' תשל"ה וז"ל ולמדנו שעושה סוכתו בתוך ביתו אין צריך להסיר רק הנסרים ולא הלט"ש וכן מצא ראבי"ה תשובת רבינו יצחק שכשרה וכו' וכן השיב ר"י סגן לויה. ובראב"ן דף ל"ו תשובת רבינו ר' יצחק הלוי ושם דף ל"ט וגם רבינו שלמה מפי הרב ר' יצחק הלוי. (שם שם) כן הורה ר' יצחק הלוי שאין מונעים מן הנשים לברך על לולב וסוכה וכו' עיין בראב"ן סי' פ"ז דף ל' מה שנהגו אבותינו שלא למחות בנשים הנוטלות לולב ומברכות עליו וכו' ועיין בהג"א סוף פ"ג דסוכה מכאן יש ללמוד דאסור לנשים לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא. (שכ"א צד 357) וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ר"ה הגאון ר' יצחק לוי ור' וכו' כל אלה הובאו בשה"ל סי' ר"צ וט"ם יש שם כאשר הבאתי בביאורי שם אות ע' ע"ש. (שם 359) ורבינו ר' יצחק הלוי מזקיק לומר ובראשי הדשיכם בשני כבראשון וכו' בפרדס סי' קס"ח וגם הורה ר' יצחק הלוי ז"ל לומר ובראשי חדשיכם בראש השנה וכו' ובמרדכי סוף ר"ה ר"י סגן לויה מצריך בברכות לומר בשני ימים של ר"ה ובראשי חדשיכם וכו'. (שם צד 360) בלותיר רובם היו אומרים והשיאנו בר"ה ויוה"כ. ורבינו יצחק ב"ר יהודה בשם רבו ר' אלעזר (בשה"ל סי' רפ"ו איתא בשם רבו אליעזר) אומר אותו כל ימיו, וכך היו נוהגין במגאנצא. ור' משולם ב"ר משה שאל את פי אריות יושבי ירושלים עה"ק והשיבו שאומרים והשיאנו וכו' והגאון ר' יצחק הלוי ביטלו בגרמייזא וכו' וכן הוא בראב"ן דף ס"ט ע"ב וז"ל ורבינו ר' יצחק ב"ר יהודה הנהיג במגנצא לומר והשיאנו בר"ה ויוה"כ בשם ר' אלעזר. וגם ר' משולם שאל את פי ישיבה שבירושלים והשיבו שאומרין וכו' אבל הגאון רבינו יצחק הלוי הנהיג בוורמישא שלא לאומרו משום דברכת מועדים לא כתב אלא אג' רגלים וכו' ועיין בראב"ן דף ס"ט ע"ב ובמרדכי סוף ר"ה איתא בשם רבינו אליעזר הגדול וכו' ע"ש. ועיין בראש פ"ד דר"ה סי' י"ד וצ"ע אם יש לגרוס אליעזר הגדול או אלעזר בלא יו"ד. (תקל"ז צד 750) אבל מנוה כשירה לדברי ר' שמואל אשר העיד על אביו הגאון ר' יצחק הלוי שהיה אוכלה וכו'. (סי' שלא צד 370) ואח"כ מתחילין התקיעתא של פיוטין, אבל רבינו יצחק הלוי מ"ב תיקן לסיים הפסוקים קודם שיתחיל התקיעתא. (שם שם) וכן היה נוהג רבינו יצחק ב"ר יהודה. ואחריו ר' יצחק לוי ורבינו ר' אלעזר. ועיין בשה"ל ענין תפלה סי' כ"ח מה שהביא בשם רבינו גרשם זצ"ל מצאתי מה שהורה לכם החבר וכו' ע"ש. (קי"ט צד 90) מפני אשר שמע מורי רבינו יצחק כי הגאון ר' יצחק בר מנחם מתיר לקרות בחומשין בבה"כ ולברך כמו בס"ת הנתפר בגידין, צוה לכתוב תשובתו ולשלחה לפני הגאון להשיב עליה וכו'. ועיין תשובת הרמב"ם סי' ט'. (תצ"ט צד 610) ולא גרסינן כי הא דריש לקיש, ובספרו של רבינו יצחק בר מנחם לא גרסינן ליה. וכן הנהיגה אחותו מרת בילא משמו את בנות עירה להטוט את שניהם קודם טבילה, וכו' ועיין פרדס סי' רע"ג. (תק"ט 635). וכן נהגה הגברת אחותו של יצחק ב"ר מנחם ומפיו שמעה וכו'.

ונזכר ר' יצחק ב"ר מנחם ברש"י שבת ס"ז ע"א ד"ה לכיפה וכו' כן לשון ר' יצחק ב"ר מנחם נ"ע, וברש"י ב"מ ז' ע"ב ד"ה מחלקות וכו' כך שמעתי משום ר' יצחק ב"ר מנחם ונראה בעיני. ושם ברש"י ב"ג ע"ב ד"ה או דדפקא וכו' משום ר' יצחק ברבי מנחם שמעתי דדפקא פלנקן מקום שדופק כשהוא יגע. ובסוכה מ' ע"א רש"י ד"ה ה"ג ועצים דהסקה

פסחים סי' תק"ן, ובראב"ן סי' י' דף ט' אני אליעזר בינותי בספרים בדבר חטה הנמצאת בתרנגולת בפסה מבושל וכו' ע"ש. (ה"פ פ"ב צד 289) וששאלתם מהו לשכור גוים לכתהילה במועד להוליך קורות עצי בניין ממקום למקום וכו' יצחק ב"ר יהודה מ"ב. עיין פרדס לרש"י ז"ל סי' ק"נ. (שם פ"ג) וששאלתם מהו לאגור ולזפות חבית בחוה"מ וכו' גם זו השאלה הוא לר' יצחק ב"ר יהודה עיין בפרדס סי' קנ"ב. (שם פ"ד) מותר לחוף ולסרוק ראשו בחוה"מ וכו' הובא במרדכי מ"ק סי' תתל"ט בשם המחבר ר' שמחה מויטרי ע"ש. (שם פ"ה) וששאלתם מהו לתקן פרסות סוסים בנגרי ברזל וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל קנ"ב וכל השאלות הנזכרות פה נראה שהוא לר' יצחק ב"ר יהודה ע"ש ועי' תוס' מע"ק י' ע"ב ד"ה למישקל טופרי ובראש שם פ"א סי' כ'. (שם פ"ו) אבל ליתן כלים לכובס אומן וכו' והאריך בדבר בספר הישר עיין שם סי' תקפ"ה. ועיין תוס' מ"ק י"ב ע"א ד"ה אמר וכו' ותוס' ע"ז כ"א ע"ב ד"ה אריסא וכו' ובראש ע"ז פ"א סי' כ"ג ר"ת ז"ל התיר לישראל וכו'. (שם פ"ט צד 290) וששאלתם מהו לילך אצל גוי המכירו ביו"ט וליטול ממנו אגודת עשב וכו' יצחק ב"ר יהודה עיין בשה"ל סי' רמ"ד שאלו לפני רבינו יצחק ב"ר יהודה מה (צ"ל מהו) לילך אצל נכרי המכירו וכו' ועיין ביצה כ"ט ע"ב תוס' ד"ה אצל וכו' ובד"ה שלא וכו' ובתוס' ב"מ ע"ה ע"א ד"ה בני הבורה וכו' ובמרדכי פ"ג דביצה סי' תרפ"ח. ועיין באו"ז ה"ש סי' שנ"ח. ובספר תמים דעים סי' קכ"ו מגאוני צרפת וכו'. (תקג 624) שאילה זו שאל ר' מנחם ב"ר מכיר את בן דודו רבינו יצחק ב"ר יהודה יום מילה שחל להיות ביום תענית צבור וכו' שאלה זו נמצא בפרדס לרש"י ז"ל סי' רפ"ב אך לא נזכר שם השואל ע"ש איזה שינוים בלשון ועי' תוס' שבת קל"ט ע"א ד"ה וליתן וכו' ותוס' עירובין מ' ע"ב ד"ה דלמא וכו'. ובמרדכי עירובין פ"ג סי' תצ"ה שאלה לר' יצחק ב"ר יהודה מילה שחל להיות ביום תענית צבור וכו' וע"ש תצ"ג, ובבעל העיטור שער המילה והיכא דאיקלע שמיני דמילה בתעניתא וכו' ועיין ברוקח סי' ק"ג, ובאבודרהם דף קל"ג. ועיין בתשובות פאר הדור להרמב"ם סי' ס"ג, ובשו"ת הר"ן סי' נ"ב. (שמ"ה צד 381) שמעתי על הגאונים ר' יהודה ב"ר ברוך ור' יצחק ב"ר יהודה ז"ל שהיו מתענין ממחרת יוה"כ וכו' בפרדס לרש"י ז"ל בסי' קפ"ב איתא הגאונים ר' יהודה ב"ר ברוך ור' יצחק ברבי לוי מתענין וכו' ועיין ירושלמי פ"א דחלה ה"א תמן חשין לצומא רבה תרין יומין וכו'. ובירושלמי פ"א דר"ה ה"ד. ועיין בכו"פ בבית הספק ד"ה ויש דמות ראיה. ובשו"ת נו"ב מהד"ק חיו"ד סי' נ"ה. ונזכר בספר הישר לר"ת סי' שצ"ט אלו שאלות שיצאו לפני רבינו יצחק ב"ר יהודה וכו' ובראב"ן מ"ק דף פ"ד ושמעתי שכשמתה אשתו של רבינו רבי יצחק ברבי יהודה צוה לבנו רבי יהודה לילך יחף אחריה לבית הקברות, ובתוס' ר"ה ל"ג ע"א ד"ה הא וכו' ור"י ב"ר יהודה מביא ראיה דנשים מברכות על מצות עשה וכו' ובראש קידושין פ"א סי' מ"ט ור' יצחק ב"ר יהודה ז"ל הביא ראיה דנשים מברכות על מצות עשה וכו'. **רבינו יצחק ב"ר יהודה** הנ"ל היה מורו של רש"י עיין רש"י ר"ה כ"ח ע"א ד"ה התוקע לשיר לשורר ולזמר כך שמעתי מפי מורי הזקן (הוא ר' יעקב ב"ר יקר) וביסודי של מורי ר' יצחק בן יהודה ראיתי התוקע לשד להבריח רוח רעה מעליו, ובגיטין נ"ט ע"ב ד"ה נתפרדה חבילה נפסק הקשר וכו' כך אמר מורי הזקן, ומורי ר' יצחק בן יהודה וכן סידר רב עמרם. אבל מתלמידי מורי רבי יצחק הלוי וכו' ועיין בספר תמים דעים סוף סי' רמ"ג. וברש"י שבת כ"ג ע"א ד"ה הרואה וכו ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר משם רבינו יעקב דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו וכו' ושם צ"ב ע"א רש"י ד"ה שכן משא וכו' ובשם רבינו יצחק ב"ר יהודה מצאתי שאמר בשם רב האי וכו' ועיין רש"י ר"ה ל"ב ע"א ד"ה כנגד עשרת הדברות וכו' ולא שמעתיה אלא ראיתיה ביסוד רבינו יצחק בן יהודה. ובראש הולין פ"ד סי' ז' וז"ל והעיד ריב"א על רבינו יצחק בר רבי יהודה שהורה

ועי"ש סי' ק"ל והרי נחלקו ר"ת ורבינו יצחק נכדו (צ"ל בן אחותו) הלכתא כמאן דאמר יש ברירה וכו'. ושם ריש הלכות שחיטה ועוד אומר מורי רבינו הקדוש רבינו יצחק ברבי שמואל נ"ע וכו'. הלכות טריפות סי' כ"ה כך פירש מורי רבינו יצחק בר' שמואל. ובספר תמים דעים סי' ר"נ בסופו עד כאן כתב הרב ר' יצחק בר' שמואל מצרפת וכו' והובא דעתו בשו"ת מהר"ם מר"ב סי' ט"ו, ובסי' קנ"ב, ק"ע, ר"כ, ש"א, שט"ז, שנ"ז, ש"ע, תע"ה, תע"ז. ובשו"ת מהר"ם מר"ב חלק ג' הנדפס בלעמבערג סי' ק"ט, קי"א, קס"ג, קס"ז. ותשו' זו נדפס בארוכות סי' רט"ז, ובחלק ג' סי' תכ"ב, תכ"ח, ובתשובות מהרש"ל סי' כ' וז"ל הורה מו' ר' שמחה וכו' יצחק בר' שמואל תנב"ה ע"ש.

פיוט אחד מרבינו **יצחק מדנפירא.** (סימן רנ"ה צד 220). מוזכר בתוס' שבת קמ"ג ע"א ד"ה ואם לאו וכו' וה"ר יצחק מדנפירא גרס בין כך ובין כך וכו'. ובתוס' כתובות כ"א ע"ב ד"ה האמר רב פפי וכו' ור"י מדנפיר תירץ. ובמנהיג סי' ח' דף ט' ועל ברכת הנקבים ראיתי את הרב ר' יצחק מדנפירא נ"ע שהיה מברך על נ"י ואשר יצר וכו' ושם בהלכות גיטין סי' קנ"א דף ק"ו מרבינו ר' יצחק מדנפירא נ"ע ושם דף צ' ע"ב כך קבלתי מרבותי הקדושים מדנפירא בצרפת. ובשו"ת מהרש"ל סי' כ"ט וז"ל חזרנו לחכמי צרפת ואחר שנפטר רבינו יצחק מדנפירא מלך רבינו יצחק ב"ר אברהם. ועיין ברבינו יונה פ"ו דברכות וחכמי לוניל ז"ל שאלו לר' יצחק בן אברהם ז"ל מטנפורא וכו'. ובמרדכי גיטין סי' שס"ח וראיתי מכתב מר' יצחק מדנפירא. ועיין ברמב"ם בתשו' להל' מאכלות אסורות אות ה' השיב ר"י בר' שמואל מדנפיר וכו'.

רבינו יצחק בר' יהודה. (רל"ז צד 201) ת. ששאלתם בנר חנוכה שלא הדליקה בלילה וכו' יצחק בר' יהודה. וכן הביא בטור א"ח סי' תרע"ב בשם הר' יצחק בר' יהודה. ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קצ"ט ע"ש ועיין בשה"ל סי' קפ"ו. (שם) ומצאתי בשם רבינו יצחק בר' יהודה שאמר משום רבינו יעקב בר' יקר לא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין וכו' וכן הוא ברש"י שבת כ"ג ע"א ומצאתי בשם רבינו יצחק ב"ר יהודה שאמר משם רבינו יעקב (הוא ר' יעקב ב"ר יקר) ומפורש במרדכי פ"ב דשבת סי' רס"ז ד"ה הרואה מברך וכו' פירש"י שמצא בשם רבינו יצחק ב"ר יהודה שאמר בשם ר' יעקב ב"ר יקר וכו'. (פ"א 51) והחבר ר' יצחק ב"ר יחיאל הראה דבר זה לחבר ר' מאיר ב"ר יוסף ואמר לו שיש לסמוך מיכן שיהיה קטן וחומש בידו נמנה לתשלום מנין עשרה להתפלל בבית וכו' וכן השיב לו מעידני שמעתי מפי ר' יוסף ב"ר יהודה שהיה מעיד שראה במלכות לותיר את רבינו הרב הגדול ר' יצחק ב"ר יהודה בעת דליקה אחת שהיתה בעירו שהבין לעצמו מניין להתפלל וכו' ועיין מרדכי ברכות סי' קע"ב. (פ"ג צד 53) בשבת פותח כמו בחול וכו' ומוסיף רצה והחליצנו באמצע. וכן נוהג ר'. וכן מפורש בביאורי ברכות דרבינו יצחק ב"ר יהודה. (רל"ט צד 203) ושמעתי שנחלקו שני גדולי הדור במאיינצא ר' יצחק ב"ר יהודה צוה להפטיר ברני ושמחי וכו' כן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' קצ"ח ושמעתי שנחלקו במגנצא שני גדולי הדור וכו' ע"ש ובשה"ל סי' ק"צ וז"ל ובמעשה הגאונים מצאתי במגנצא נחלקו שני גדולי הדור וכו'. (רס"ג צד 225) ורוב הגאונים שבלותיר וכו' והגאון ר' יצחק ב"ר יהודה היה אוכל ערב ט' באב ביצה אחת בלבד כעין אבילות וכו' וכן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' ק"ס ורוב הגאונים שבלותיר וכו' והגאון ר' יצחק שמעתי עליו שהוא אוכל ביצה אחת ערב ט' באב דרך אבלות. ובשה"ל סי' רס"ה והגאון רבינו יצחק זצ"ל היה נוהג לאכול ערב ט"ב ביצה אחת דרך אבילות. (ה"פ מ"ז צד 270) ובתשובות הרב ר' יצחק ב"ר יהודה מצאתי ועל גרגר חטה שנמצאת בתרנגולת וכו' עיין (ה"פ סי' מ"ד) ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קל"ט. ובשו"ת מהר"ם מר"ב סי' קע"ז. ובספר תמים דעים מספר האורה סי' קמ"ה, ובשה"ל סי' ר"י. ועיין מרדכי

הרב ר' יצחק הלבן. (סי' רע"ה צד 243). כשבאתי אצל הרב ר' יצחק ב"ר יעקב הלבן בבהם בעיר פרגא נומיתי לו שבן שאלוני ברוסייא וכו'. והובא ר' יצחק הלבן באו"ז ח"א ה' נדה סי' שנ"ו וכ"ב הרב רבינו יצחק הלבן זצ"ל דכל היכא דאניס בתקנתא דרבנן לא הפסיד מה שבידו מההיא דכתובות וכו' ע"ש. ושם סי' תשל"ט ולמדתי זה מדברי ה"ר יצחק הלבן זצ"ל שכתב בתחילת כתובות וכו' ע"ש (ובאו"ז ה' טריפות סי' ת"א ור' יהודה בר קלונימוס בר משה שאל להרב רבינו יצחק הלבן זצ"ל, ושם סי' תרנ"ה, ובשה"ל סי' ש"ט, ובמס' יבמות ה' ע"ב ד"ה עד שיהא וכו' ושם ע"א ע"ב ד"ה סוף מילה וכו' ובמרדכי קידושין סי' תקל"א ונחלקו עליו ר"י הלבן ורא"מ וכתב ר"י הלבן נראה לי דאשה שאמרה לא קדשתני וכו'. ובספר הישר לר"ת סי' תר"ד איתא תוספות הרב ר' יצחק ב"ר יעקב, והובא בהג"א סוכה פ"א סי' כ"ד והה"ר יצחק הלבן הכשיר וכו' ובאו"ז ח"ש הלכות סוכה סי' רפ"ט ע"ש. ובתשובות מהר מ מר"ב ח"ש הנדפס בלבוב סי' קנ"ח.

ר' יצחק ב"ר שמואל. (סי' פ"ב צד 51). וזו היא תשובת רבינו יצחק ב"ר שמואל וכו' וז"ל בעל קורא הדורות דף י"ז ע"א ר"י הנזכר בכמה מקומות בכל התלמוד היינו רבינו יצחק הזקן ב"ר שמואל, והוא העיקר מבעלי התוספות והוא היה בן אחותו של ר"ת ורשב"ם וריב"ם, וגם היה נכדו של רבינו שמחה וכן במרדכי ריש (בתרא) מ"ק בצ"ל שכתב שם ועוד השיב ר"י וכו' ראיתי במחזור ויטרי שיסדו זקני ה"ר שמחה שהיה מתלמידי רש"י ז"ל שכתוב וכו' ושלום יצחק ב"ר שמואל, ובעל שם הגדולים כתב הז"ל רבינו יצחק בעל התוס' הא ר"י ב"ר שמואל והוא ר"י הזקן והוא בן אחות רשב"ם ור"ת וריב"ם והוא נכד בת רש"י, והוא אבי רבינו אלחנן והיה נכדו של רבינו שמחה ב"ר שמואל שחיבר מחזור ויטרי תלמיד רש"י וכו' ונזכר בסי' רע"ה צד 243. שלח עמו (ר"ת) החבר ר' יצחק בן רבינו שמואל וכו'. ובסי' ט"ו (ה"פ) 259. תשובה שהשיב רבינו יצחק ב"ר שמואל, ובשה"ל סי' כ' ור"ת ורבינו יצחק בן אחותו ז"ל כתבו דאין להפסיק ולישתוק דחשיבה הפסקה וכו' ועיין במח"ו סי' ל"ד צד 21 ובביאורי אות כ' ע"ש. וביוחסין מאמר המישי, דורות האחרונים, ד"ה הרב הגדול וכו' ונזכר בשמו ובשם אביו בספר תמים דעים סי' קנ"ו וז"ל השיב רבינו יצחק ב"ר שמואל על הלואות מעות ישראל לישראל על משכונו של גוי בדידי הוה עובדא שפעם אחד היה לרבינו יעקב משכון מגוי והוצרך למעות וכו'. והאי עובדא הובא במרדכי ב"מ פרק איזהו נשך סי' של"ח כתב ר"י וז"ל בדידי הוה עובדא שפעם אחד היה לר"ת משכן מעכו"ם וכו', ובתשובות השייכות לספר משפטים סי' ל' וז"ל בדידי הוה עובדא שפעם אחת היה לו לר"ת משכון מעכו"ם והוצרך למעות וליתן המשכון בידי ללות עליו ואמרתי אליו היאך אהיה מותר, העכו"ם לוה ממך וחייב לך הרבית ואתה תלוה ממנו על משכונו ונמצאתי מקבל רביתך ממנו על מלוה זו שאתה לוה ממני, ועונני אני מוכר לך כל המשכון ולא תענני עוד ממנו אם אתה רוצה ואני פוטרך ולא אתחייב לך המעות ואתה לא מתחייב לי להחזיר המשכון כענין זה עשה לי רבינו, ושלום יצחק ב"ר שמואל זלה"ה. ועיין בשו"ת מהר"ם מר"ב סי' תשצ"ה תשובת רבינו יצחק ב"ר שמואל מה ששאלתם וכו' ובדידי הוה עובדא שפעם אחד היה לרבינו יעקב וכו' והיה רבו של רבינו ברוך מגרמיזא מחבר ס' התרומה, עיין בספר התרומה ה' איסור והיתר סי' נ"ב כל אלה דקדק מורי רבינו יצחק ב"ר שמואל. ובסי' מ"ט שם אמנם מורי רבינו יצחק ברבי שמואל קשה לו על גירסת הספרים וכו' ושם סי' ס"א ויש ספרים נמי שכתוב בהן אמר רבא וכן לצלי. אך מורי רבינו יצחק ב"ר שמואל פירש דשבוש הוא וכו' דלצלי אין צריך מליחה ככל וכו'. ובה' גיטין סי' קכ"ט פסק ואומר מורי רבינו יצחק ב"ר שמואל דפשיטא שאין צריך לכתוב שם העיר וכו'.

ר׳ יעקב ב״ר יקר דטעם בשמים במוצאי שבתות וכו׳ וכן הוא בשה״ל סי׳ ק״ל ובשם רבינו יעקב ב״ר יקר זצ״ל מצאתי מה טעם מברכין על הבשמים במוצאי שבת וכו׳, ועיין בתשובות הרשב״א ח״ג סי׳ ר״צ. והוא רבו של רש״י תלמיד רבינו גרשון מאור הגולה, כן הביא בשה״ג מתוספות שאנץ כ״י. והובא ברשב״ם פסחים קט״ז ע״א ד״ה וכאן וכו׳ ורבינו קבל מרבו ר׳ יעקב בן יקר וכן הבן שואל וכו׳ ושם קי״א ע״א רשב״ם ד״ה מתקטלין וכו׳ כך שמע רבינו מרבו ורבו מפי רבינו גרשום זצ״ל, ובסי׳ נ״ג ה״פ צד 271 וכן אמר לו רבו ר׳ יעקב ב״ר יקר הזקן משום אביו, וברש״י שבת פ׳ ע״ב כן לשון מורי הזקן מפי אביו, וברש״י עירובין ו׳ ע״א וזה קבלתי ממורי הזקן ז״ל גיטין נ״ט ע״ב כך אמר מורי הזקן וכו׳. (ובסי׳ שע״ד צד 434). כך מקובלני ממורי הזקן רבינו יעקב ב״ר יקר. וכן דעתי נוטה שאין אומר זמן בנטילתו של לולב אלא ביום ראשון וכו׳ שלמה ב״ר יצחק, וכן הוא בליקוטים מהלכות אמרכל בשם רש״י שקבל מרבו ר׳ יעקב ב״ר יקר שאין אומר ר׳ זמן ביו״ט שני אלולב, וברוקח הלכות לולב זמן פסק רבינו שלמה משום רבו הזקן רבינו יעקב ב״ר יקר. אך באו״ז ח״ש סי׳ שט״ז הביא הדברים בשם הרב ר׳ שלמה ב״ר שמשון זצ״ל, וכן הוא בשה״ל סי׳ שס״ו, וכן ברא״ש פ״ד דסוכה סי׳ ב׳ כתב בשם ר׳ שלמה ב״ר שמשון ז״ל נשאלתי אומר זמן על הלולב ביו״ט שני. בסי׳ שס״ט צד 429. פיטמתו ראש האתרוג מפי רבינו יעקב וכו׳ וכן הוא ברש״י סוכה ל״ד ע״ב, והכוונה על ר׳ יעקב ב״ר יקר רבו, עיין ברא״ש פ״ג דסוכה סי׳ ט״ז. ובסי׳ תס״ט צד 587. אני שמעתי מבית מדרשו של רבינו יעקב ב״ר יקר אמן יתומה זה העונה אמן שלא שמע ברכה אלא שמע אחרים שעונין וכן מפורש בה״ג וכן עיקר וכו׳ שלמה ב״ר יצחק. עיין בה״ג ברכות פ״ז וז״ל אמן יתומה דלא שמעה לברכה ולא ידע מאי הוי, עיין ברכות מ״ז ע״א תוס׳ ד״ה אמן כו׳ ותוס׳ סוכה נ״ז ע״א ד״ה וכיון וכו׳. (סי׳ שכ״א צד 358 אשר הזקיקני להודיע מה קבלתי מרבינו יעקב ב״ר יקר זצ״ל באותה שמועה אני משיבו כששימשתי לפניו לא שמעתי מפיו קדוש וכו׳ ולא כחולק על רבינו יעקב ב״ר יקר שלא הנהיג כן, כי ידעתי מדתו בחר לו בגדולה מכולם, והנהיג עצמו כאסקופה הנדרסת, ושם עצמו שירי שיריים, ולא מלאו לבו לעטרת הראוייה לו. לחדש דבר בדורו וכו׳. ברש״י גיטין סוף פרק הזורק בקונטרס מורי הזקן, בסנהדרין צ״ב ע״ב ברש״י וכן לימדני ר׳ יעקב ב״ר יקר, חולין י׳ ע״ב ברש״י והורה לי רבינו יעקב בר׳ יקר בעוף לאיסור, שם מ״ז ע״ב ושאלתי את פי רבינו יעקב בר רבי יקר והתירה לי לאכול, ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ שס״ב וז״ל וכל רבותיו של רבינו שווין לאיסור חוץ מרבו הזקן. (סי׳ שמ״ה צד 382) ומפי הרב ר׳ יעקב נאמר לי דטעם בשמים וכו׳ ובלקוטים לפרדס לרש״י ז״ל איתא ומפי ר׳ יעקב ב״ר יקר, ועיין בתשובות הרשב״א סי׳ קנ״ט, ולעיל סי׳ קנ״א וסי׳ קנ״ג.

הרב ר׳ יעקב ב״ר שמעון. (סי׳ צ״ג צד 73) במחזור הרב ר׳ יעקב בר שמשון. (סי׳ קס״א צד 152) והרב ר׳ יעקב ב״ר שמשון. (שם צד 153) ישתבח וכו׳ פירש הרב ר׳ יעקב ב״ר שמשון שיש כאן י״ח ברכות וכו׳. ומוזכר בפירוש על מסכת תמיד כ״ז ע״א ראיתי בפשרונו של ר׳ יעקב ב״ר שמשון זצ״ל והובא בתוס׳ ערוכין כ״ה ע״ב ד״ה אומדין וכו׳ ולפ״ז אומר הרב ר׳ יעקב ב״ר שמשון וכו׳ ובתוס׳ חולין נ״ד ע״ב ד״ה אין בעלי אומניות וכו׳ וט״ס יש שם וצ״ל שמשון במקום שמעון כדאיתא בערוכין שם אותו ענין בעצמו ע״ש. וכן בתוס׳ מנחות ס״ד ע״ב ד״ה ארור אדם וכו׳ ותירץ ה״ר יעקב ב״ר שמשון כצ״ל, ועיין במרדכי ביצה סי׳ תרע״ב ור׳ יעקב ב״ר שמשון כצ״ל כדאיתא לנכון במרדכי סוף יומא סי׳ תשכ״ז ובחידושי אנשי שם שם ר׳ יעקב ב״ר שמשון וכו׳. (ובסי׳ נ״ח ה״פ 278). והרב ר׳ יעקב ב״ר שמשון. נראה דלבו חלוק פעמים פירש לברך אחריו וכו׳. (סי׳ שכ״ה צד 368). החבר ר׳ יעקב נזיר אין מתפלל בזה היום והשיאנו וכו׳.

לי וכו׳ ובתוס׳ מו״ק י״ט ע״ב ד״ה אתיא וכו׳ והר״ר י״ט פירש וכו׳ ושם כ׳ ע״א ד״ה שכבר והר׳ יום טוב דפירש לענין הבראה הולך על מחזור מויטרי שפירש בשם רש״י שהיה אומר שאין עושין ברגל וכו׳, ובתוס׳ נזיר ל״ז ע״א ד״ה שאין וכו׳ והר׳ יום טוב בן הרב ר׳ יהודה פירש שיש היתר לאיסורו שמותר לגרום איסורו וכו׳.

ר׳ יוסף טוב עלם. (סי׳ תקפ״ב 683). מכתיבת רבינו יוסף טוב עלם העתקתי אלפא ביתא וכו׳, (ובסי׳ שס״ה 364). וכן הוא בהגה״א פ״א דברכות סי׳ י״ב וכבר נחלקו על הקרובות ר׳ יוסי טוב עלם ור׳ אליהו הזקן וכו׳, והיה בן ר׳ שמואל כנזכר (סי׳ ק״נ 116). (ובסי׳ רס״ב 225). כך העתקתי הסדר מכתב יד רבינו ר׳ יוסף בר׳ שמואל טוב עלם, ובשאר מקומות, והובא בתוס׳ פסחים ל׳ ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳. ובתשובות הגאונים שכתב רבינו יוסף טוב עלם מצא ר״ת יין נסך שנתנסך ממנו לפני ע״ז אסור בהנאה ואינו בטל אפילו באלף. וכן הוא בתוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ובתשובות הגאונים בכתב יד רבינו יוסף ט״ע מצא ר״ת יין נסך שנתנסך לפני ע״ז אסור בהנאה ואינו בטל אפילו באלף וכו׳ והובא בספר הישר לר״ת סי׳ שפ״ג וז״ל עד שבדקתי בתשובות הגאונים בכ׳ דפין הראשונים ומצאתי כתוב בספר ר׳ יוסף טוב עלם יי״נ שניסך ממנו לע״ז אסור בהנאה וכו׳, ובתוס׳ פסחים קט״ו ע״א ד״ה למה וכו׳ וכן יסד ה״ר יוסף בסדרו וכו׳ ושם קט״ו ע״ב, שם קי״ז ע״ב ד״ה רביעי וכו׳ ולהר׳ יוסף טוב עלם שכתב בסדרו (לשבת הגדול קודם הסל פסח) גיטין פ״ה ע״ב ד״ה ולא ליכתוב וכו׳ ובסדר תקון שטרות שכתב הרב ר״י ט״ע כתב וכו׳ ושם ד״ה דתיהויין וכן כתוב בתיקון שטרות של ה״ר יוסף ט״ע. נזיר נ״ט ע״א תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ ובהלכה פסוקה דרב יהודאי בהלכות נדה מכתב ה״ר יוסף טוב עלם יש כמו בהלכות שלנו. ע״ז נ״ז ע״ב תוס׳ ד״ה לאפוקי וכו׳ וגם בסדר תנאים ואמוראים כ״י הרב הגדול רב יוסף טוב עלם פוסק הלכה כמותו בכל מקום, שם ס׳ ע״ב תוס׳ ד״ה כל שבוב וכו׳ וכן הלכה שאם זרק אבן או כל דבר ליין ואפילו בכוונה שהוא מותר בשתיה כן הורה ר׳ יוסף טוב עלם, ושם ע״ד ע״ב תוס׳ ד״ה דרש רבא וכו׳. מנחות ל״ד ע״ב תוס׳ ד״ה והקורא וכו׳ וכן בתשובות הגאונים שכתב ה״ר יוסף טוב עלם, חולין מ״ז ע״א תוס׳ ד״ה היינו וכו׳ ותשובות הגאונים שכתב הרב ר׳ יוסף טוב עלם וכו׳, ומובא רש״י כתובות י״ד ע״א תרי ספיקא וכו׳ ומדברי רבי יוסף טוב עלם מצאתי, וברש״י חולין קי״ד ע״ב ורואה אני את דברי ר׳ יוסף ט״ע ז״ל שראיתי תשובת כתב ידו וכו׳. ובערכין ב׳ ע״ב ד״ה היודע להתעטף וכו׳ ומצאתי בסילוק א׳ שעשה ה״ר יוסף ט״ע שנותן ציצית אחד מלפניו וכו׳. ובמרדכי סוף פרק הזהב ועוד יש בידי תשובה מר״י בר׳ מנחם שהעיד על ר״י טוב עלם שהיה מוציא ממון ממי שתקע כף ליתן לחבירו כך וכך, שלום מאיר בר ברוך, ובמרדכי מגילה סי׳ תתל״א כתב רב יוסף טוב עלם שד״ש היינו שוש אשיש, ודרשו, ושובה, וכן פירש ר״ת. ובישי״ש פ״ק דקידושין ס׳ ט״ז ובסדר תו״א כתב יד רבינו יוסף טוב עלם כתב רבינא ורב אשי הלכה כרבינא וכו׳, ובהגהות מרדכי סוף סנהדרין השיב ר״י ט״ע וששאלתם ראובן שחק עם שמעון באגוזים והרויח ממנו ל׳ דינר וכו׳ הלכך אותן שלשים דינר שנטל ראובן משמעון ב״ד מוציאין מידו ומחזירין אותן לשמעון ושניהם בני נדוי שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה ודברי תיפלות וגורמין עצמן להיות פסולין להעיד עדות בישראל שלא הותרה שחיקת אגוזים אלא לתינוקות בי״ט הראשון של פסח בלבד כדתניא אמר ר׳ יוסי וכי תועלת לתינוקות ביין אלא מחלקין להם אגוזים כדי שישאלו ושלום יוסף ב״ר ר׳ שמואל.

ר׳ יוסף ב״ר יהודה. (סי׳ פ״א צד 51). מעידני שמעתי מפי ר׳ יוסף ב״ר יהודה שהיה מעיד שראה במלכות לותיר וכו׳.

ר׳ יעקב ב״ר יקר. (סי׳ קנ״א 117). והגאון רבינו שלמה ב״ר יצחק אומר בשם

ידעינן מאי נינהו וכו׳ וכן בשו״ת הגאונים שער ג׳ סי׳ י״א וז״ל וקשיא לן הא דבה״ג ובהלכות דמר רב יהודאי גאון ומזה מוכח דשנים הם, וכן בשו״ת הרשב״א סי׳ תק״ד ועוד מתלת וארבעה קראי מהלכות פסוקות של רב יהודאי ומהלכות גדולות, וכן בהגהות אשרי פ״א דביצה סי׳ כ״ב וז״ל וכן פסק רב יהודה גאון וה״ג.

(סימן רע״א צד 232) ומי שיושב בתענית בשבת או ביום טוב שאין בו שומע תפילה כך אומרה ביהו לרצון אמרי פי, והוא מבה״ג סימן י״ח דף מ׳ וז״ל והיכא דיתיב בתעניתא בשבתא דליכא שומע תפלה הכין א״ל בתחנונא ושפיר דמי. ועיין תשובות מהר״ם מר״ב ח״ש הנדפס בלעמבערג סי׳ שט״ו וז״ל כתוב בה״ג היכא דיתיב בתעניתא בשבתא ליכא ענינו בשומע תפילה ואומר ענינו סוף אלקי נצור לשוני וכו׳ ובמהרי״ין גאות הלכות ר״ה דף ל״ד ולענין פסקא בהלכות הלכך נקב וסתמו במשהו שלא במינו אם מעכב את התקיעה פסול וכי קאמרינן אם אינו מעכב את התקיעה כשר במשהו אבל טפי אע״ג דנשתייר רובו פסול דעבדינן כתרי לשני דר׳ נתן לחומרא במינו כשר והוא דנשתייר רובו שלא במינו פסול אע״ג דנשתייר רובו. וכהאי לשנא איתא בבה״ג ה׳ ר״ה דף ל״ח ע״ב וז״ל הלכך נקב במשהו וסתמו שלא במינו אם מעכב את התקיעה פסול, וכי קאמרינן אם אין מעכב את התקיעה כשר במשהו אבל טפי אע״ג דנשתייר רובו פסול דעבדינין כתרי לישני דר׳ (נתן) [יוחנן] לחומרא במינו כשר והוא שנשתייר רובו שלא במינו פסול ואע״ג דנשתייר רובו. שם הלכות ר״ה דף ל״ו ולענין פסקא הכי כתב בהלכות נתכון שומע ולא נתכון משמיע נתכון משמיע ולא נתכון שומע לא יצא עד שיתכון שומע ומשמיע, והני מילי יחיד ליחיד אבל שליח צבור לא בעי לכוונה דעתיה לכל חד וחד דכיון דנתכוין שומע ולא נתכוין ש״ץ יצא ומ״ש שליחא דצבורא דדעתיה אכולי עלמא. וכן הוא בבה״ג שלפנינו נתכוין שומע ולא נתכוין משמיע נתכוין משמיע ולא נתכוין שומע לא יצא עד שיתכוון שומע ומשמיע והנ״מ יחיד ליחיד אבל שליח צבור לא בעינן לכוונו דעתיה לכל חד דכיון דנתכוון שומע ולא נתכוון שליח צבור יצא וכו׳ ומאי שנא שליהא דצבורא דדעתיה לכולי עלמא. — (בספר הישר לר״ת סי׳ תקצ״ט איתא ובה״ג של אספמיא מפרש וכך היו נקיי הדעת כותבין חניכתו וחניכתה וכו׳) בתוס׳ פסחים ל׳ ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ובה״ג של אספמיא, ובתוס׳ יבמות מ״ח ד״ה לא וכו׳ מיהו בה״ג של אספמיא כתוב אלא הא בתער והא במספרים.

ר׳ יום טוב. (סי׳ קנ״ה צד 143). כך קבלתי ממורי ר׳ יו״ט. ובה׳ פסח אות כ״ז 262 ושמעתי כי ר׳ יום טוב היה אוסר והוא ר׳ יום טוב בהר״ר יהודה בר׳ נתן הנקרא בשם ריב״ן חתן רש״י ז״ל, וא״כ היה ר׳ יום טוב נכדו של רש״י. והובא בתוס׳ ר׳ יהודה חסיד ברכות מ״א ע״ב ד״ה אי הכי וכו׳ וז״ל וטעמא אומר רבינו טוב (צ״ל רבינו יום טוב) בה״ר יהודה חתן רבינו שלמה וכו׳. ובאו״ז ח״א סי׳ קנ״ה ולפי דעתם מפרש הרב ר׳ יום טוב בן הרב ר׳ יהודה חתנו של רבינו שלמה זצ״ל וכו׳ ור״ת קורא אותו קרובי וז״ל בספר הישר לר״ת סי׳ תקצ״ט ולא טוב הדבר אשר אתה עושה קרובי ר׳ יום טוב וכו׳. ושם ולולי שהודיע קרובי הרב ר׳ יום טוב ששמה גלילמה לא היו יודעים כל בני מלכותינו רק שם של יהדות וכו׳. ושם ואתה הרב ר׳ יום טוב אחר אשר שהזרת בך להתיר וכו׳. ושם סי׳ תקנ״ז כי דברי הישיש ר׳ יום טוב לא יתכנו ולפי מה שהודיענו שאמר הרב ר׳ יום טוב וכו׳. ושם תקס״ז ופירש הרב ר׳ יום טוב וכו׳ ומה שכתוב לפנינו בספר הישר בסי׳ תנ״ט דף נ״א ע״ב וכן הגיה זקני הרב ר׳ יום טוב נ״ע בישועות שלו וכו׳ היה בלי ספק הגהה מן הצד מנכד ר׳ יום טוב והכניסו המדפיס בטעות בפנים הספר. ומובא ברא״ש פרק ו׳ דברכות סי׳ כ״ט. ובמרדכי פרק ו׳ דברכות סי׳ קל״ו ובתוס׳ עירובין צ״ט ע״א ד״ה היה אוכל וכו׳ וכן פירש הר״ר יו״ט נימא נפסקא

בונה ירושלים וכו׳ ברייש ה׳ אבל בה״ג סי׳ כ״א מר רב יהודאי הכין אמר אין מברכין ברכת אבלים בשבת וכו׳ ובבה״ג סי׳ מ״ג בבא קמא דף פ״ח ע״ב (פסק) והכי אמור רבנן משום מר רב יהודה וכו׳ ובה״ג ה׳ נחלות סי׳ מ״ח דף ק״ו ע״א ופסיק בשאילתא דבי מר רב יהודאי גאון ראובן הוה ליה בני וכו׳ ושם דף ק״ח ע״א ומר רב יהודאי גאון אמר כשנכנסו מרגלים דיהושע איגיירא ועיין תוס׳ סוטה ל״ה ע״ב ד״ה לרבות וכו׳. בה״ג ה׳ עדות סי׳ נ״א דף קי״ד ע״ב אמרו משמיה דמר רב יהודאי סהדא דהתים על שטרא וכו׳ תו אקשו קמיה רבנן וכו׳. — בבה״ג ב״ק סי׳ מ״ג 176 והכי אמר רבנן משום מר רב יהודה וכו׳ בה״ג ה׳ קידושין סי׳ מ׳ דף פ״ד ע״א כותי שקידש חוששין לקדושיו היה מעשה ואצרכיה גיטא מר רב יהודאי ומר רב שמואל. והובא בטור א״ע סי׳ מ״ד וז״ל וכותי הוה עובדא ואצרכוהו גט רב יהודאי ומר רב שמואל ריש כלה — בה״ג סי׳ ע״א הלכות מנחות מר רב יהודאי גאון הכי אמר היכא דלא מנה עומר לילה קמא לא מני בשאר לילותא וכו׳. ולדעת בעל העיטור בכמה מקומות המחבר ספר ה״ג הוא ר״ש קיירא. עיין בה״ע אות כ׳ כים והוא עיסקא. דף מ״ז ע״א וז״ל ומחייב עליה בכל אונסא כדאיתא בפרק האיש מקדש לאפוקיה מדרב מתתיה גאון וממר שמעון קיירא בהלכותיו דאמר לא מחייב אלא בגניבה ואבידה והוא בבה״ג ה׳ רבית סי׳ מ״ה דף צ״ז ע״ב עסקא פלגא מלוה אי מיתנים ליקו ברשותא דלוה לשלומי בגניבה ואבידה. אבל בשבויה ובשבורה ובמיתה לא משלם. — בבעל העיטור שם במאי דכתבי רבוותא ור׳ שמעון קיירא דלא אסרי סאה בסאה אלא היכא דליכא שער בשוק וכו׳ והוא בבה״ג שם ה׳ רבית דף צ״ה ע״א איגליאת מילתא דסאה בסאה כי אסרוה רבנן דלא יצא שער בשוק. — בבעל העיטור פותיקי וכתב בהלכות אבק רבית דמשכן ליה דיקלא ואכיל פירייהו ואי נמי ביתא ויתיב בה וכו׳ והוא בבה״ג שם. — בעיטור פותיקי דף כ״ד ע״א ובעל מתיבתא משמיה דרב כהן צדק גאון מנהג דילן למיכל בנכיתא כרבינא. וביומי דרבי שמעון קיירא הכי נהוג. והוא בה״ג ה׳ רבית דף צ״ו והאידנא מעשים בכל יום דקאכלי בנכייתא. — בעל העיטור אות ז׳ זיכוי (דף ל״ד) והלכתא המזכה לעובר לא קנה בעובר דאחריני אבל בעובר דידיה קני. וכן דעת הגאונים וכן כתב רבי שמעון קיירא. והוא בבה״ג הלכות הלוואה סי׳ מ״ט (דף קי״ב ע״ב) וז״ל קא אמרי רבנן המזכה לעובר לא קנה עובר דאחריני. אבל דיליה קנה לפי שדעתו של אדם קרובה אצל בנו. ועיין תוס׳ ב״ב קמ״א ע״ב ד״ה איתביה וכו׳. ובבעל העיטור ה׳ שחיטה אות דקין (צד י״ג) וז״ל אבל בנוסחא דילן ספרדית בנוסחא דר׳ שמעון קיירא גרסינן כלין עד כאצבע למעלה דמ״ד והוא דהדרי וערבי ששניהם מפוצלין ומתערבין מלמטה כאצבע סמוך לנקב בית הרעי וכשרה ולמ״ד שאינן מתחברין כלל אלא למעלה סמוך לקבה עד כאצבע ויש להן ב׳ מקומות לבית הרעי. וע׳ בה״ג הל׳ טרפות סי׳ ס״א ד״ה העיד יונתן בן שילא וכו׳ ובראיש חולין פ״ג סי׳ נ״ד. ובתשובותיו כלל כ׳ סי׳ י״א. ובראב״ן סי׳ י״ט אירע מעשה במגנצא וכו׳. ועיין בעיטור ח״ש (דף ה׳ ע״ב) ומצאתי בהלכות משום דהני תלת ליכא למיחש לנ״ט דידהו. והוא בה״ג ס״ז ה׳ גיד הנשה וז״ל כל הני תלתא ליכא למיקם בנותן טעם דידהו ע״ש. ובעיטור ח״ש (ז׳ ע״ב) ד״ה הכחל וכו׳ ובעל הלכות פליג אכולהו סברא דרבוותא דכתבינן והכין כתב היכא דקרעיה לכחל וחתכי ומלחי ושדיה בקדירה שיש בה בשר לכתחילה לא לשדייה ואי שדייה מותר וכו׳ וז״ל בה״ג סי׳ ס״ז ה׳ גיד הנשה (דף קל״ה) והיכא דקרעיה לכחלא וחתכיה ומלחי ושדייה בקידרא לכתחילה לא לישדי ואי שדיי שרי דאמרינן כיון דמלחיה בציר ליה חלביה. — ובהקדמות הרמב״ן לספר המצות וז״ל וגם הרב (הוא הרמב״ם) על הראשונים יתמרמר וכו׳ כי בעל הלכות רב שמעון וכו׳ נראה שגם דעתו שר׳ שמעון קיירא חבר ספר ה״ג. ועיין בספר תמים דעים סי׳ קי״ט וז״ל ובכולהו נסחי דהלכות גדולות ומר יהודאי מתחיל לא

ובתשובות הגאונים שנדפס בליק שנת תרכ״ד סי׳ מ״ה וז״ל שאלו מן קמאי מר רב יהודאי גאון ריש מתיבתא ז״ל וכו׳ שוב שמ״ק טבילה לנדה מן התורה מנין ואמר ק״ו ממגעה, ובספר התרומה ריש ה׳ נדה הביא דבר זה בשם רב האי גאון וז״ל והטבילה לנדה היכן מצינו פירש רב האי גאון ק״ו ממגעה דכתיב והנוגע במשכבה ורחץ במים, וכן ראיתי בסמ״ג לאוין ה׳ נדה סי׳ קי״א וז״ל ועוד דרשו רבותינו בשבת שבעה ימים תהיה בנדתה בנדתה תהא עד שתבוא במים, וכאן לטבילת נדה מן התורה, ורב האי גאון פירש שלמדנו טבילה לנדה מן התורה בק״ו ממגעה שנאמר והנוגע במשכבה ורחץ במים וגו׳. ועיין באו״ז ה׳ נדה סי׳ שנ״ט ע״ש. יבמות ל״ט ע״א תוס׳ ד״ה אע״ג וכו׳ בהלכות פסוקות דרב יהודאי גאון פסיק כאביי וכו׳ הוא בבה״ג ה׳ יבום וחליצה סי׳ י״א דף נ״ט והלכה כאביי דהא אמר רב פפא כוותיה דאביי מסתברא, ושם ס״ה ע״א תוס׳ ד״ה תצא בלא כתובה וכו׳ וכן מצא ר״י בהלכות דרב יהודאי גאון דבלא הכיר בה איירי וכו׳ והוא בה״ג הל׳ כתובות סי׳ ל״ו וז״ל והוא שלא הכיר בה אבל הכיר בה יש לה כתובה וכו׳. שם ק״ב ע״א תוס׳ ד״ה וכי חולצין במנעל וכו׳ וגם רב יהודאי גאון מחקו מן הספרים. גיטין פ״ח ע״ב תוס׳ ד״ה פרסיים וכו׳ וכן פירש רב יהודאי גאון בהלכות גדולות דבפרסיים כשר ועיין בה״ג ה׳ גיטין סי׳ ל״ט דף פ׳ וברי״ן פ״ט דגיטין ד״ה בישראל כשר וכו׳ ובראי״ש שם סי׳ י׳ ע״ש. נזיר נ״ט ע״א תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ וכפי גירסת ה״ג משמע דאפילו דשאר איברים אסור להעביר שיער ובהלכה פסוקה דרב יהודה בה׳ נדה מכתב הר׳ יוסף טוב עלם יש כמו בהלכות שלנו אך דגורס במסקנא כי קאמר רב במספרים ולא גרסינן אלא וכו׳ עיין תוס׳ יבמות מ״ח ע״א ד״ה לא עשה רגליו וכו׳ מיהו בה״ג של אספמיא כתוב וכו׳ ועיין בה״ג ה׳ נזיר סי׳ ל״ח, ובראי״ש פרק מצות חליצה סי׳ ח׳. בבא קמא י״ב ע״ב תוס׳ ד״ה ואם איתא וכו׳ ופירש רבינו יהודאי גאון בה״ג וכו׳? שם נ״ג ע״ב תוס׳ ד״ה שור ושור וכו׳ פי׳ רב יהודאי גאון דהיינו שור בכור דלא פריק ליה וכו׳? ב״מ פ״א ע״ב תוס׳ ד״ה דברי הכל וכו׳ ובה״ג דרב יהודאי גאון נמי משמע דסיפא דהלוהו בשטר איירי שלא בשעת הלואה? בבא בתרא ע״ז ע״א תוס׳ ד״ה אמר אמימר וכו׳ כתב רב יהודאי גאון דאין אותיות ניקנות בחליפין וכו׳ הוא בבה״ג ב״ב סי׳ מ״ו דף ק׳. וכן הוא בס׳ יראים עמוד זמנים דף כ״ה בהלכות גדולות של רב יהודה גאון זצ״ל ושם דף ע״א ובהלכות של רב יהודאי גאון מצאתיה, ובסמ״ג לאוין סי׳ ע״ח השיב רב יהודאי גאון וכו׳ ושם ה׳ איסורי מאכלות סי׳ קל״ה וכן שאלו לפני רב יהודאי גאון כל איסורין שבתורה וכו׳ ע״ש ונזכר בסרע״ג בסדר ר״ה דף מ״ה וצריך לומר ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון והכי אמר מר רב יהודאי נהורא דעלמא יחיד צריך לומר בתפלתו וכו׳ מלוך וכו׳ והשיאנו ה׳ אלהינו וכו׳ ובסדר סוכות דף נ״א והכי א״ר יהודאי ריש מתיבתא יומא תמינאה וכו׳ ושם בסדר מילה דף נ״ב ע״ב והכי אמר מר רב יהודאי ב״ד שמלו במקום שאין אב הכל מברכין להכניסו בבריתו כו׳ וכן הוא במנהיג ה׳ מילה סי׳ קכ״ג דף צ״ח ע״ב ז״ל ואמר רב יהודאי גאון ז״ל ב״ד שמלו במקום שאין אב מברכין להכניסו וכו׳ ובתשובות הגאונים הנדפס בליק תרכ״ד בשאלות לרב יהודאי גאון סי׳ מ״ה ב״ד שמלו במקום שאין אב מי יברך להכניסו בבריתו ואמר הכל מברכין. ובראי״ש פ״א דקידושין סי׳ מ׳ הביא דין זה בשם רב האי גאון. ובערוך ערך שבע ב׳ בתשובות רב שלום משמיה דרב יהודאי גאון הנשבע בעשרת הדברות ובספר תורה אין לו הפרה לעולם, וכן הובא ברוקח סי׳ רכ״ז וכן פסק רב יהודאי גאון בבישר על גבי גחלים. אולם מצינו בהרבה מקומות בהמחבר מח״ו וכן בשארי ראשונים שמדבריהם נראה דרב יהודאי לא חבר ספר ה״ג עיין במח״ו סי׳ ס״ה דף 34 וז״ל אקשיה ליה רבנן למר רב יהודאי גאון וכו׳ והוא מלשון ה״ג פ״ז מהלכות ברכות אקשו ליה רבנן למר רב יהודאי גאון הרי

במלכים ויעמד שלמה ויש שמפטירין ביהשוע ויהי אחרי מות משה עד רק חזק ואמץ, ועיין במנהיג דף ע"א ע"ב.

(סי' תס"ט צד 587). אמן יתומה זה העונה אמן שלא שמע ברכה אלא שמע אחרים שעונין וכן מפורש בהלכות גדולות, עיין בה"ג פ"ז דברכות.

(סי' תקי"ג צד 642). ואם סח בין של יד לשל ראש יברך שתים על של ראש וכו' כך פירש רבינו יעקב ורב עמרם ורב יהודאי גאון, עיין בה"ג הל' תפילין סי' כ"ח.

(סי' תצ"ט צד 612). ואני הכותב מצאתי בה"ג דרב יהודאי והיכא דקא שפעה מתוך שבעה לאחר שבעה וכו' כלשונו ממש הוא בה"ג ריש הלכות יולדת סי' מ"ב וט"ס נמצא בבה"ג דפוס ווארשא וכצ"ל דלא אפסיק בין דם טהור לטמא וכו'.

(סי' תקי"ד צד 644). ובה"ג דרב יהודאי כתב גבי גט אי אית ביה גיהטא או מחקא כן הוא בבה"ג ה' גיטין סי' ל"ט.

(סי' תקל"ט צד 754). דכן מצינו בהלכות מר רב יהודה גאון, ושם כדכתב מר רב יהודאי גאון, עיין בה"ג דף קכ"ח ובאשכול סדר י"ח טרפות בקצרה.

(סי' תקמ"ה צד 787). ורב יהודאי כתב לא לכתוב אלא במושב תלתא וחתמי תלתא, עיין ה"ג סי' ל"ג וז"ל וכד כתיב גט חליצה לכתוב במותב תלתא הוינא דאמר ליה גאון לספריה לא תכתוב אלא במותב תלתא הוינא וחתמין תלתא, ועיין בספר הישר לר"ת סי' י"ח רב יהודה פירש דלא צריך אלא במותיב תלתא הוינא ואין נראה לי וכו'.

(שם 788). והכי אמר ליה רב יהודאי לספריה לא לכתוב אלא במותב תלתא וחתמי תלתא, ועיין בספר הישר לר"ת סי' תקנ"ד והכי אמר להו מר רב יהודאי לספריה לא לכתוב אלא במותיב תלתא וחתימן תלתא. — וכן דעת התוס' בכמה מקומות דרב יהודאי גאון הוא המחבר ספר הלכות גדולות עיין תוס' שבת ג' ע"א ד"ה הצד הקשה בה"ג דשמואל אדשמואל וכו' ובתוס' זבחים צ"ב ע"א ד"ה במלאכה וכו' הקשה בה"ג וכו' והקושיא הוא בבה"ג שלפנינו בפרק כ"ד מהלכות שבת, ובתוס' פסחים ל' ע"א ד"ה אמר רבא וכו' וגם רב יהודאי גאון פסק כן דדוקא בחמץ פסק רבא כרב וכו' ובתוס' חולין צ"ז ע"א ד"ה אמר רבא וכו' והוא בבה"ג ה' פסח פרק כל שעה סי' י"א, ובתוס' ביצה י"ד ע"א ד"ה איכא בינייהו וכו' וכן פסק רב יהודאי גאון בהלכות פסוקות, וברש"י סוכה ל"ח ע"ב ד"ה הוא אומר וכן יסד רב יהודאי גאון בעל הלכות גדולות ובתוס' סוכה ל"ח ע"ב ד"ה שמע וכו' וכן יסד רב יהודאי גאון בהלכות גדולות וכו' והוא בבה"ג פ"ג דברכות דכולי עלמא מיהת מיפסק לא פסקינן לקדושה וכו' ובמחבר סי' ל"ד צד 21, ובביאורי אות כ' ע"ש. יומא ע"ח ע"א ד"ה מכאן שאלו מקמי רב יהודה גאון זצ"ל טבילת נדה מדאורייתא מנלן והשיב ק"ו ממגעה ובתוס' יבמות מ"ז ע"ב ד"ה במקום וכו' טבילת נדה לא כתב קרא בהדיא ופירש רב יהודה גאון דנפקא בק"ו ממגעה דטעון טבילה וכ"ש היא עצמה. ובתוס' חגיגה י"א ע"א ד"ה לא נצרכה כו' כדפירש בה"ג דלא נפקא לן אלא בק"ו דהשתא לטהרות כתיב ורחץ לבעלה דכרת לא כ"ש ולפנינו בה"ג הלכות נדה סי' מ"א איתא ומנלן דבעיא נדה טבילה דאקשה רחמנא לזבה מה זבה בעיא טבילה אף נדה בעיא טבילה. וכן הוא בספר יראים סי' קצ"ב וז"ל ומנלן טבילה לנדה ראיתי בהלכות גדולות דאקשה רחמנא לזבה דכתיב כל ימי זוב טומאתה כימי נידת טומאתה תהיה טמאה היא וכו'. ועיין באשכול ה' מקואות סי' נ' דף 119 וז"ל כתב רב יהודאי גאון בתשובה ידענא לטבילת נדה מדאורייתא מק"ו ממגעה דכתיב הנוגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב, ק"ו במגע עצמה וק"ו לנדה עצמה שהיא בטומאה עד שתבוא במים וכו' ע"ש. ובמרדכי ה' נדה סי' תשמ"ד ומכאן למדנו טבילה לנדה מן התורה ורב יהודאי גאון מוכח מק"ו ממגעה דכתיב והנוגע במשכבה יטמא ורחץ במים,

מואת שמעתי בשם הרב ר׳ יהודה בר׳ אברהם גאון ז״ל שמצא בספרי בפנים שני ולמה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית וכו׳ ועיין באו״ז ח״א סי׳ תע״ו וז״ל ונשאתי ונתתי בדבר בפני זקני פריש הגאון ר׳ מתתיה וה״ר יהודה בר אברהם וקרובי ר׳ יחיאל והרב ר׳ יהודה בר׳ טוב ועמדו ולא ענו עוד, וגם נאמר לי בשם רבינו שלמה זקיני שהיה נוהג היתר בדבר וכו׳ שמואל בן הרב ר׳ מאיר זצ״ל.

הרב ר׳ ידידיה. (סי׳ רע״ח צד 246) וצוה לבניו שלא יסלקוהו מטליתו וגם הרב רב ידידיה אמר לי כן, ובה׳ פסח י״ג צד 257 השיב ר״ת לרב ידידיה בר לוי, עיין תוס׳ עירובין מ״א ע״ב ד״ה והלכתא וכו׳ ומורי אמר לי בשם ה״ר ידידיה וכו׳ ובתוס׳ כתובות מ״ז ע״א ד״ה השתא וכו׳ והקשה ה״ר ידידיה מנירינבורק אמאי איצטריך ק״ו וכו׳. ובמנהיג ה׳ פסח אות ל״ה צד ע״ט כך קבלתי מצרפת מפי הרב ר׳ ידידיה ז״ל ממלאון, ובמרדכי קידושין פרק האומר סי׳ תקכ״ב וז״ל וכן מצאתי בתשובות הר״מ וז״ל ששלח למורי הר״ר ידידיה דהיכא דאמר השליח הרי את מקודשת לי וכו׳ ובשו״ת מהר״ם מר״ב תתקפ״ב ע״ש.

רב יהודאי גאון מחבר ספר הלכות גדולות. בשם מחבר ספר הג׳ שלפנינו מחולקים גדולי הראשונים גם האחרונים, יש שמיחסו לרב יהודאי גאון, ויש לר׳ שמעון קיירא, ויש שמיחסו לשניהם, יען כי נמצאו בו דברי שניהם. ואני לא באתי להכריע רק לרשום קצת המקומות אשר לא הזכירו. — דעת המחבר הוא כדעת רש״י ברכות מ״ב ע״א ד״ה עדי כפנא וכו׳ וכך פירש רב יהודאי בהלכות גדולות. ובסוכה ל״ח ע״ב ד״ה הוא אומר וכו׳ וכן יסד רב יהודאי גאון בעל הלכות גדולות. וכן בסי׳ (רפ״ג צד 251) סליקו הלכות עירובי חצירות קצובות מרב יהודאי גאון. (סי׳ שי״ט צד 356) עד כאן מהלכות גדולות פסוקות דרב יהודאי גאון עיין בה״ג ה׳ ר״ה סי׳ י״ז.

(סי׳ רמ״ז צד 212). הלכות פורים ומגילה לרב יהודאי גאון פסוקות וקצובות וקלות.

(סי׳ רע״ה צד 242). עד כאן מהלכות גדולות דרב יהודאי גאון.

(סי׳ שמ״ו 382). כך נמצא בהלכות רב יהודאי גאון, עיין בה״ג הלכות קידוש והבדלה, ועיין באות צ׳ ק׳.

(סי׳ ש״ס 414). ואילו הל׳ סוכה קצובות לרב יהודאי גאון, ע׳ בה״ג ה׳ סוכה סי׳ י״ד.

(סי׳ שס״ב 416). ואילו הלכות גדולות קצובות מרב יהודאי גאון מהלכות לולב, עיין בה״ג ה׳ לולב בסי׳ ט״ו.

(סי׳ שע״ד 435). ועוד מצאתי בה״ג דלא צריך לומר זמן בסוכה ולולב, דסגי בכסא. כן הוא בה״ג ה׳ סוכה סי׳ י״ד וז״ל הלכך זמן בין דעושה סוכה לעצמו ובין דעושה לולב לעצמו לא צריך למימר דסני ליה ברכסא.

שם. ובהלכות לולב דקמפרש רב יהודאי גאון תני הכי ת״ר העושה לולב לעצמו אומר ברוך שההיינו וכו׳ כן הוא בבה״ג ה׳ לולב סי׳ ט״ו וז״ל ת״ר העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו.

(סי׳ תי״ח 458). ורב יהודאי גאון פסק בה״ג ויקרא תחילה ג׳ פסוקים ביהושע ויהי אחרי מות משה עד כאשר דברתי לך לשם ענינו של יום, ואח״כ ויעמד שלמה. כהלכה שנויה במגילה, הא ליתא בה״ג דידן, והתוס׳ במגילה ל״א ע״א ד״ה למחר הביאו ויש מקומות שנהגו להפטיר בויהי אחרי מות משה ושיבוש הוא שהרי הש״ס אינו אמר כן. וי״א שרב האי גאון תקן לומר ויהי אחרי מות משה אבל אינן יודעין הסברא אמאי שנה סדר הש״ס, אך נמצא בסדר רב עמרם גאון דף נ״ב ויש שמפטירין בראש יהושע ויהי אחרי מות משה עבד ה׳ עד רק חזק ואמץ. ובמהרי״ל גאות דף קי״ז וז״ל ומפטיר

והיא בישובה ועשרה ונדולתה, וכבדו קהל דאניה את הרב ר׳ יצחק זה עד מאד והוא שפט הקהל עד יום מותו והוא היה חכם גדול ופייטן גדול וחבר פרושים לפרקים ממס׳ כתובות וממסכתות אחרות מעידים על חכמתו ותבונתו ועשה את פיוט האזהרות הידוע לו עכ״ל, והובא בתשובות הגאונים הנדפס בליק תרכ״ד סי׳ קי״ט.

ר׳ יהודה בר׳ נתן. (סי׳ רע״א צד 233). נזכר כאן בר״ת יב״ן, והוא חתנו ותלמידו של רש״י ז״ל וסיים לפרש פרק נ׳ דמכות י״ט ע״ב, ועיין (ה״פ) (סי׳ ע״ו צד 286) מר׳ יב״ן. והובא בתוס׳ עירובין פ״א ע״ב תוס׳ ד״ה שמא וכו׳ וריב״ן תירץ וכו׳ ובתוס׳ תענית כ״ז ע״ב ד״ה רב אמר דולג כו׳ והקשה הר׳ יהודה בר נתן ואמאי מדלגין וכו׳. והובא בתוס׳ עירובין י״ב ע״ב ד״ה הכא וכו׳ וריב״ן מפרש וכו׳, ושם ע״ו ע״א תוס׳ ד״ה ושנים וכו׳ לא כמו שפירש בקונטרס וכו׳ אלא כמו שפירש הריב״ן וכו׳. עיין ספר הישר לר״ת סי׳ רצ״ג ושנים ומשהו וכו׳ פירש ר׳ יהודה חתנו של רבינו שלמה, ז״ל סוף מרדכי בהגהות סי׳ תשכ״ו בתוס׳ הריב״ן נמצא כתוב וכו׳. חגיגה ה׳ ע״א תוס׳ ד״ה זה הממציא מעות וכו׳ מיהו התם מחלק הריב״ן בין מלוה לממציא וכו׳. מגילה ג׳ ע״א תוס׳ ד״ה עתה באתי וכו׳ פירש ריב״ן על תלמוד תורה באתי וכו׳. יבמות ב׳ ע״ב תוס׳ ד״ה ואי וכו׳ ותירץ ריב״ן דמתניתין איירי בקטנות וכו׳ שם ד׳ ע״א תוס׳ ד״ה אם כן וכו׳ וריב״ן פירש דשפיר גרס לא יגלה בלא ויו וכו׳. שם ה׳ ע״ב תוס׳ ד״ה עד שיהא וכו׳ אין לפרש כמו שפירש ריב״ן וכו׳. שם ז׳ ע״ב תוס׳ ד״ה זה נכנס וכו׳ ופירש ריב״ן דאין זה לפני ה׳ וכו׳. יבמות י״ח ע״א תוס׳ ד״ה דילמא אדמייבם וכו׳ וריב״ן פירש משום דבשעת נפילה לא חזו וכו׳ שם כ״ז ע״ב תוס׳ ד״ה בעלת הנט עדיפא וכו׳ אבל ריב״ן פירש בעלת הגט עדיפא וכו׳ כתובות מ״ג ע״ב תוס׳ ד״ה טעמא וכו׳ וריב״ן מוקי וכו׳ שם נ״א ע״א תוס׳ ד״ה מני ר׳ מאיר היא דאמר וכו׳ ופירש ריב״ן דבכל מקום וכו׳. שם ע״נ ע״א תוס׳ ד״ה לא תימא כו׳ וריב״ן מגיה התם וכו׳ שם ע״ד ע״ב תוס׳ ד״ה ממאנת כו׳ וריב״ן תירץ וכו׳. שם ע״ט ע״ב תוס׳ ד״ה פירא דפירא כו׳ וריב״ן פירש דכ״ש בהמת מלוג עצמה כו׳. ב״מ ל״ג ע״ב תוס׳ ד״ה נגנבו כו׳ וריב״ן פירש כו׳ שם ל״ד ע״ב תוס׳ ד״ה שאל מן האשה וכו׳ והריב״ן פירש שאל מן האשה וכו׳. ב״ב ע״ט ע״ב תוס׳ ד״ה אימור כו׳ וריב״ן מפרש דכל הנהו עבידי דאתו כו׳ סנהדרין כ״ג ע״א תוס׳ ד״ה כדי שיצא הדין לאמיתו פירש הריב״ן שאפילו כו׳ שם כ״ה ע״א תוס׳ ד״ה ההיא וכו׳ והקשה הריב״ן מאי מדמה כו׳. שם כ״ט ע״ב תוס׳ ד״ה מר בר רב אשי וכו׳ פירש הריב״ן בשם רש״י וכו׳. שבועות מ״א ע״א תוס׳ ד״ה ולמר וכו׳ ריב״ן פירש בשם הקונטרס וכו׳ ובזבחים צ״ו ע״א תוס׳ ד״ה ואם טש וכו׳ ובשם רש״י ה״ר יהודה חתנו דדוקא עלו שרו וכו׳ ועיין חולין קי״א ע״ב תוס׳ ד״ה הלכתא וכו׳. בשם רש״י פירש ריב״ן חתנו דוקא עלו שרו וכו׳. והובא במרדכי חולין פ״ח סי׳ תש״ח דגים שעלו בקערה פירש ריב״ן החתן רש״י דוקא עלו כו׳. חולין קי״א ע״ב תוס׳ ד״ה הלכתא בשם רש״י פירש ריב״ן התנו דוקא עלו שרו וכו׳ והובא בספר התרומה סי׳ ס׳, בכורות י״ג ע״ב ד״ה דבר תורה כו׳ ותירץ הר״ר יהודה בר נתן דמשיכה לא שייכא בהקדש וכו׳ ושם נ׳ ע״א תוס׳ ד״ה דמזדבנא וכו׳ והר״ר יהודה בר׳ נתן פירש בפרק הזהב (מ״ד ע״ב) שאותו דינר הוא להכרעות המטבעות וכו׳. ובשו״ת מהר״מ מר״ב שי״ח ואע״פ שה״ג ור״ח פסקו שתפיסה לאחר מיתה לא מהניא. נראה דברי הריב״ן שפירש לפני רש״י דמהניא וכו׳. בכתובות צ״ו ע״א תוס׳ ד״ה אלמנה שתפסה וכו׳ פירש הריב״ן דמיירי בתפסה לאחר מיתת הבעל וכו׳.

הרב ר׳ יהודה ב״ר אברהם גאון ז״ל. (סי׳ רע״ח צד 246). וראיה גדולה

י.

רב יהודה ב״ר ברזילאי. (סי׳ שי״ב צד 344). וכן כתב רב יהודה בר ברזילאי בהלכותיו וכו׳ ומהלכות גדולות פסוקות דר׳ ברזילאי שהעתקתי מהן וכו׳ סי׳ רע״ה 244, והוא המחבר ספר העתים כמפורש בתוס׳ ברכות י״ז ע״ב ד״ה תרי וכו׳ וראיתי בספר העתים שחבר הרב ר׳ יהודה בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים בכלה דאלול ובכלה דאדר ע״כ. ונזכר בתוס׳ עירובין ק״ד ע״א ד״ה הכי גרים וכו׳ והרב ר׳ יהודה בר ברזיליי וכו׳ ועיין שו״ת תשב״ץ ח״א סי׳ ט״ו וז״ל ומה שרצית לדעת שמו של הרב אלברצלוני ז״ל ואיזה ספר חבר, דע כי יש שני רבנים גדולים מלבד הרשב״א ז״ל שקרויין הרב אלברצלוני, הראשון הרב ר׳ יצחק בן ראובן ז״ל אלברגלוני שהיה רב גדול בימי ר׳ יצחק אלפאסי ז״ל והיה פייטן גדול וכו׳ והשני אומרים שהיה תלמיד של זה שמו הרב הנשיא רבי יהודה בן ברזילי אלברצלוני וגם הוא רב גדול ומיוחס וכו׳ וחבר ספרים גדולים האחד בדיני נשים שמו ספר יחוס שאר בשר, והשני בדיני מועד שמו ספר העתים, והג׳ ספר תקון שטרות גדול ונכבד וכו׳ והובא בשו״ת הרשב״א סי׳ קנ״ג והרב ר׳ יהודה בר ברזילי ברצלוני ז״ל, ושם סי׳ קפ״ט והרב ר׳ יהודה אלברצלוני ז״ל. ושם סי׳ תשנ״ג וכן דעת ר׳ יהודה ברצלוני ובשו״ת מהר״ם מר״ב ח״ג הנדפס בלעמבערג סי׳ רכ״ג וז״ל ומה ששאל אם בעל קרי אסור בתפילין. דע כי כתב ה״ר יהודה ב״ר ברזילי בהלכות בעל קרי שנשאל לקדמונים וכו׳ ובסוף מסיים עכ״ל ה״ר יהודה ב״ר ברזילי ז״ל, ושם סי׳ רכ״ד ומה ששאלתם תפילין צריכין גוף נקי וכו׳ כתב ה״ר יהודה ז״ל בר ברזילאי ז״ל בהלכות תפילין שאילו קמיה דרב יהודאי ז״ל וכו׳, ובהג״מ פ״ה מה׳ תפלה אות ז׳ מיסוד ר׳ יהודה בן ברזילי, ובסוף הלכות תפילין על שמושא רבא ד״ה וכתב עליו הרב הברצלוני תמיהני טובא על האי שימושא רבא וכו׳ ע״כ דברי הרב הברצלוני ז״ל, ובמרדכי ה׳ תפילין סי׳ תתקס״ט, וכ״כ רי״ף וה״ר יהודה בר ברזילי וה״ר אב ב״ד מלונייל ובספר אבודרהם בסדר שחרית של חול דף כ״ז וז״ל וכתב הרב רבי יהודה בר ברזילי ברצלוני שצריך ש״ץ לחזור וכו׳, ובר״ן פ״ד דר״ה ד״ה מכלל וכו׳ וה״ר יהודה בר ברזילי אלברגילוני ז״ל כתב שאין אומרים צדקתך בר״ה ויה״כ שחל להיות בשבת וכו׳ והובא בספר שה״ל סי׳ מ״ח ושם בענין תפילין וז״ל כך מצאתי בתקון תפילין של ר׳ יהודה בר ברזילאי מה׳ פסוקות של תפילין, ושם והרבה האריך ר׳ יהודה בר ברזילאי בשימוש תפילין שלו, והובא ספר העתים בתמים דעים סי׳ ק״ד פסק זה מצאתי בפסקי ספרי העתים, ובסי׳ ק״פ העתקה זו מספר העתים, ובסי׳ קמ״ב מספר העתים והלכתא קדרה בת יומא נותן טעם לשבח היא וכ׳ עד כאן מספר העתים. סי׳ קע״ו מספר העתים ת״ר אבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו וכו׳, וברא״ש ה׳ תפילין ובספר העתים של הרב הברצלוני ז״ל ראיתי כתוב הלכה אסור להניח תפילין בחה״מ וכו׳, ועיין בספר כפתור ופרח פ״ה דף י״ג וז״ל דלדעת בעל ספר העתים ז״ל שהוא הרב הברצלוני דהוא הדין אם הגוי חולב לעשות גבינה וכו׳ ובתשובות הרשב״א סי׳ תשנ״א וז״ל עוד נשאל מהו לומר פסוקי דזמרא לאחר שמונה עשרה וכו׳ וכן דעת ר׳ יהודה ברצלוני, ונזכר בשו״ת שערי תשובה סי׳ ע״ז, ובסמ״ג לאוין ה׳ מאכלות אסורות סי׳ קל״ב עוד אמרו בספר העתים בשם הירושלמי דשבת שהחמאותיהן מי״ה דבר וכו׳ ע״ש, וז״ל ספר המדה גנוזה ומגדולי תלמידיו (של רי״ין אבן גיאות) והרביעי ר׳ יצחק בר ראובן אלברגילוני שבא מברגילנה לעיר דאניה

של תענוג. אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר וכו׳ ובירושלמי מ״ק פ״ג ה״ה הדא דאת מר ברחיצה שהיא של תענוג וכו׳.

ר״ח. (סי׳ שס״א צד 415). דפירושי ר״ח פוסקין ר׳ יוחנן וריב״ל הלכה כריב״ל. עיין תוס׳ מגילה כ״ז ע״א ד״ה כוותיה וכו׳ ותוס׳ עירובין ס״ה ע״ב ד״ה איקלעו וכו׳ ותוס׳ קידושין כ״ג ע״א ד״ה ואיכא דאמרי דכל מקום הלכה כריב״ל לגבי דר׳ יוחנן. ותוס׳ ע״ז ל״ה ע״א ד״ה חדא וכו׳ ועיין תוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳.

ר״ח. (סי׳ שס״ט צד 431). גם ר״ח פירש נראין הדברים שהוא דד החוטם. עיין שערי תשובה סי׳ ש״י בשם רב נטרונאי. ועיין ערוך ערך פטם ג׳ פירש ר״ח ז״ל נראין הדברים שהוא דד החוטם וכו׳ והובא בתוס׳ סוכה ל״ה ע״ב ד״ה נטלה בוכנתו וכו׳.

ר״ח. (סי׳ שע״א צד 433). וכן פסק ר״ח. עיין הג״א סוכה פ״ג סי׳ כ״ג. ועיין תוס׳ סוכה מ״ו ע״ב ד״ה אתרוג וכו׳.

ר״ח חושיאל איש רומי. (סי׳ רע״ה צד 244). ומפירושי רבינו חננאל חושיאל איש רומי העתקתי.

ר״ח איש רומי (סי׳ שס״ה צד 424), ור״ח איש רומי פירש וניענוע זה וכו׳ עיין בביאור אות י׳ וברשב״ם קי״ד ע״ב ד״ה שני מיני בשר וכו׳ כך פירשו רבינו חננאל איש רומי וכן פסק ר״ח איש רומי סי׳ שס״ז וכן הלכה וכן פסק ר״ח איש רומי ועיין בביאור אות ל׳. ונזכר בראב״ן סי׳ רס״ח דף נ״א בשמו ושם אביו. ושם סי׳ רפ״ג דף נ״ג. ומזה נראה שצ״ל כאן רבינו חננאל ב״ר חושיאל.

הרב ר חיים כהן ב״ר חננאל (סי׳ שפ״ד צד 446). והרב ר׳ חיים כהן ב״ר חננאל פירש מצות והוקים ובכור וכו׳ והובא בתוס׳ ברכות ל״ה ע״א ד״ה אהליה וכו׳ עוד פירש רבינו חיים כהן וכו׳ ועיין תוס׳ ב״ק ס״ט ע״ב ד״ה קדש וכו׳ והוא ר׳ חיים כהן אם כי אין כאן כהן. ובתוס׳ פסחים נ״ט ע״א ד״ה זה בנה וכו׳ ותירץ רבינו חיים כהן וכו׳ ושם קי״ח ע״א ד״ה ר׳ יוחנן וכו׳ ורבינו חיים כהן לא היה חותם ביהללוך כ״א בנשמת לבדו וכו׳. כתובות ק״ג ע״ב ד״ה אותו היום וכו׳ והרב ר׳ חיים כהן היה אומר אילמלי הייתי כשנפטר ר״ת הייתי מטמא לו וכו׳. קידושין ח׳ ע״ב ד״ה מנה אין כאן וכו׳ ורבינו חיים כהן בשם ר״ת אומר וכו׳. נזיר נ״ד ע״ב ד״ה ת״ש וכו׳ ואומר ר״ת דע״כ לא מתוקמא וכו׳ ושלח לו רבינו חיים כהן איזה בית אשר תבנו לי. ב״ב ע״ד ע״א ד״ה פסקי וכו׳ ורבינו חיים כהן צדק פירש דאנן קי״ל כר׳ יוחנן וכו׳ מצות בטילות לעתיד לבוא. עיין תוס׳ ע״ז ס״ה ע״ב. ב״ב קי״א ע״א תוס׳ ד״ה ק״ו ורבינו חיים כהן מפרש ק״ו לשכינה יותר מעט מז׳ וכיון דאפיקתיה מז׳ דהיינו הסגר אוקמא אשני הסגרות. ועל ר׳ חיים כהן כיונו התוס׳ זבחים ס״ט ע״ב ד״ה ק״ו וה״ר חיים (אם כי לא נזכר כאן כהן) מפרש דמן הדין הוה ליה למימר ק״ו לשכינה לעולם דחמורה כל כך נקט י״ד כנגד שתי הסגרות וכו׳. ועיין תוס׳ ב״ק כ״ה ע״א ד״ה ק״ו וכו׳ וי״מ דנקט י״ד יום כנגד שני הסגרות, ומשמע די״מ הכוונה על ר׳ חיים כהן המוזכר בב״ב. ונזכר במרדכי ע״ז פ״ד סי׳ תתמ״ז מצאתי כתוב בתשובה שבתפוסות צרפת התיר רבינו חיים הכהן וכו׳ ושם פ״ה סי׳ תתנ״ו אבל ה״ר חיים כהן אומר דלא גרע מבית השחיטה וכו׳. והובא בשו״ת מהר״מ מר״ב ח״ג הנדפס בלעמבערג סי׳ ת״ז. ושמעתי שרבינו חיים כהן וכו׳ והוא רבינו חיים המוזכר בשו״ת הרשב״א סי׳ תתמ״ג ע״ש אותו הענין.

ו.

והזהיר. (סי׳ רפ״ז צד 314). כולו מפורש בספר והזהיר אצל תרומת המשכן. עיין בספר והזהיר פרשה תרומה, ובביאורי שם אות ס׳, ובתוספ׳ מנחות ל״ז ע״א ד״ה קיבורת וכו׳ והכי איתא בספר הזהיר, ובתוס׳ מנהות ק״ט ע״א ד״ה לא ישמש במקדש בירושלים בספר הזהיר כתוב כהן שהמיר דתו וכו׳. חולין ק״ו ע״ב תוס׳ ד״ה אמר רב וכו׳ והביא ראיה מספר הזהיר וכו׳. ובספר הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ כ״ד ובהלכות פסוקות של ספר הזהיר מצאתי סייג לדברי שהפטורת ר״ח קודמת. וע״ש סי׳ ש״א ומראה ראיה בשאלתות דרב אחא בספר הזהיר וכו׳.

ח.

חשמונאי. (סימן פ״ז צד 55). כך אמר ר׳ השמונאי שראה באגדה אותיות יהא שמיה רבא וכו׳ והן כ״ה אותיות. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ז׳ בשם ספר האורה, וז״ל כך הוא אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא, ולא לימא ולעלמי עלמיא לפי שאין באלה שמות אלא עשרים ושמונה אותיות וכו׳ ועיין ברד״א דף כ״ו ע״ב, ובביאורי אות נ׳.

ר״ח. (סי׳ מ״ה צד 139). וכן גירסת ר״ח עיין רש״י שבת קנ״א ע״א ד״ה רוחץ בה וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה דיקא וכו׳ ועיין בחידושי הר״ן הנדפס מחדש על שבת שם ד״ה אית ספרי דגרסי מתניתין וכו׳.

ר״ה. (סי׳ רמ״ה צד 211). ומאותה תקנה ואילך נהגו העם להתענות בחמישי ר״ח. עיין בשאילתות פ׳ ויקהל, ובתנחומא פ׳ בראשית.

ר״ח. (סי׳ רס״ד צד 225). ופירש ר״ח אפילו אורז ועדשים. ובמנהיג ה׳ ת״ב סי׳ כ׳ הביא בשם רב האיי ז״ל שני תבשילין שאמר כגון אורז ועדשים המבושלים שהן ב׳ מיני תבשילים אסור וכו׳.

ר״ח. (סי׳ רע״א צד 230). יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת ר״ח. וכן הוא במרדכי תענית סי׳ תרכ״ד ופירש ר״ח קבלת תענית שאומר אהא בתענית למחר ויהי רצון שתתקבל תפילתי בתעניתי. וכן הוא ברא״ש פ״ק דתענית סי׳ י״ג פר״ח יאמר בתפלת המנחה מחר אהיה בתענית יהי רצון שתהא תפלתי ביום תעניתי מקובלת.

ר״ח. (סי׳ רע״א צד 231). ולעניין משתייא מיא היכא דאית ליה למיכל אית ליה למשתי כן כתב ר״ח וכן פסק רב האיי גאון זצוק״ל. ובריי״ף פ״ק דתענית ז״ל ולענין מישתא מיא היכא דאית ליה למיכל אית ליה למשתי. והיכא דלית ליה למיכל לית ליה למשתי. והכי נמי כתב הגאון ז״ל וכוונתו על רב האי גאון. עיין קורא הדורות ה׳ ע״א. וביד מלאכי כללי הריי״ף אות י״ד.

ר״ח. (צד 364). ורבינו חננאל בשלהי אין עומדין וכו׳ כן הוא בתוס׳ ברכות ל״ד ע״א ד״ה אל ישאל וכו׳ בשם ר״ח ורבינו האי. וכן הוא במרדכי ברכות פ׳ אין עומדין סי׳ ק״ד בשם ר״ח ורב האי גאון.

ר״ח. (סי׳ רע״ה צד 244). בפירש ר״ח סתם רחיצה שאסרו באבל לא אסרו אלא בחמין וכו׳ עיין ברבינו יונה בפ״ב דברכות ד״ה רחץ בלילה הראשון וכו׳ ובתוס ברכות ט״ז ע״ב ד״ה איסטנים וכו׳ ובירושלמי ברכות פ״ב ה״ז הדא דתימר ברחיצה

ואה״כ משימין הדפין עליהן וטוענין הקורה וכו׳ ובערוך ערך עקל א׳, מחל היוצא מעקל בית הבד טמא פירש עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשויה כמין קופה ואינה כולה גדולה אלא מסורגה כמעשה מצודה ושבכה, ואחר שעוצרין הזיתים ונשאר הגפת שהן הגרעינין של זהים מכניסין אותן באותו עקל ונסחט כל שמן שנשאר בו ונותנין על העקל ממל שהוא מפרכתא. ופירש הערוך הנ״ל הוא לקוח מפירש רב האי גאון בפרושו על סדר טהרות סוף מס׳ טהרות, אם כי לא הזכירו בשמו, וז״ל והעקל פירוש שהוא עשוי כמעשה קופה אבל לא כולן גדולין אלא מסורגין כמעשה מצודה או כמעשה שבכה ואחר שעוצרין הזיתים ונשאר הגפת שהן גרעינין של זיתים מכניסין אותן באותו עקל ונשחט מן הגפת כל שמן שנשאר בו (ושמו בטית גופיות) ונותנין על ממל שהוא מפרכתא, אותן הקופות שנותנין בתוכן הגפת שמן עקלין עכ״ל. — ועל מה דאיתא בסימן רמ״ז צד 213 ורב האי גאון אמר מנהגא דהונא קורא ופושטה כאיגרת כבר הערותי שם דכן הביא הרי״ף פ״ק דמגילה בשם רב האי גאון מנהג דהוי לנו דמאן דקרי לה למגילה קורא ופושט וכו׳ וגם הלשון כאן דהונא צריך לפרש כמו דהוי לנו, ובערוך ערך מגל ג׳ הביא זה בשם רב צמח גאון, ועיין בהלכות פסח אות ג׳ צד 255 כך השיבו מר רב הילאי ורב היי וכו׳ ועיין במאה שערים למהרי״ץ גאות ה׳ פסחים דף פ״ה, ובשערי תשובה סי׳ ר״פ, ובביאורי שם, וברוקח ה׳ פסח סי׳ רנ״ו, ד״ה מים צוננים וכו׳ וכן פירש רב האי גאון והרב נהילאי גאון וכו׳ ע״ש. ובערוך ערך תיים רב האי ז״ל אמר התיום שאמרו שני פנים הם וכו׳ ועיין בכפות תמרים סוכה ל״ב ע״א ובמנהיג ה׳ לולב י״ז ואמר רבינו האיי ז״ל וכו׳. ובספר הישר לר״ת סי׳ תרכ״ה הרב ר׳ יצחק אלפס שאמר בשם רב האי גאון ז״ל. ושם סי׳ תפ״ר ותו גרסינן בפר״ח ובשערים דרב האי וכו׳ ובמנהיג ה׳ ר״ה אבל דברי רבינו האי הם הנראים לעינים וכו׳ ושם אות ה׳ וכן כתב רבינו האי וכל המקומות שזכר את רב האי גאון הוא בן רב שרירא גאון. (אך נמצא בתוס׳ ע״ז נ״ח ע״ב ד״ה כתב וכן איתא בתשובות רב היי בר נחשון גאון. וכן בתשובות שערי תשובה סי׳ קמ״ג לרב האי בר מר נחשון ז״ל) ובנחלת שד״ל הביא רב האי בר רב נחשון גאון מהגהות מיימוני כ״י (ולפנינו רב האי ורב נחשון).

בשו״ת מהר״מ מר״ב סי׳ ת״ז וז״ל וגם רב האי גאון פסק כך בספר חכמה שלו. וגם רש״י מפי רבינו יצחק הלוי וכו׳. ובערוך ערך ציץ ג׳ תשובת רב האי גאון ואביו רב שרירא ז״ל.

המורה. (סי׳ נ״ז צד 30). כך פסק המורה בברכות בג׳ שאכלו, הכוונה על רש״י ז״ל עיין ברכות מ״ה ע״א ד״ה עד שיאכל וכו׳.

המורה. (בסי׳ תע״ד צד 591). המורה אומר דנשאלו לרב היי גאון על הלכה זו וכו׳ עיין בספר הישר לר״ת סי׳ של״א אותו ענין, ובמנהיג ה׳ ברכת טבילת הנדה סי׳ קכ״א ע״ש, ובראב״ן סי׳ שכ״ח.

רבינו הלוי. (סי׳ שכ״א צד 358). ועתה שמעתי שהנהיג רבינו הלוי להזכיר את מוסף ר״ח במקראותיו, ומוזכר ברש״י שבת קנ״ו ע״ב ד״ה במעריב כך מצאתי בהש״ם רבינו הלוי. ובתשובות מהרי״ק סי׳ צ״ר שהלכות גדולות ורב נחשון ורבינו הלוי והגאון רבינו שלמה וכו׳ ע״ש, ובספר תמים דעים סי׳ קכ״ב הרב ר׳ יצחק בן מרן לוי כי הוא הרין לעכו״ם שהדליק את הנר וכו׳.

ה.

רבינו האי גאון בן רב שרירא גאון. (סי׳ תק״ב צד 640). אבל רב שרירא גאון ורב האי גאון בנו וכו׳ והובא רב האי גאון בתוס׳ ברכות ל״ד ע״א ד״ה אל ישאל וכו׳. שבת ב׳ ע״א ד״ה יציאות וכו׳. שם ג׳ ע״ב ד״ה מקצת וכו׳. יומא ל״ג ע״ב עבורי וכו׳ ושם בתוס׳ ישנים נ״ו ע״א ד״ה ומיהל וכו׳. תוס׳ יומא פ״ג ע״א ד״ה מר בר רב אשי וכו׳ ורב האי ורבינו גרשום זצ״ל. מגילה כ״ב ע״ב ד״ה ואי בעית אימא וכו׳ כן פירש רב האי גאון. שם ל״א ע״א ד״ה למחר וכו׳. יבמות מ״ה ע״ב ד״ה היכא וכו׳ וכן פירש בשערי דרב האי בשער רביעי (צ״ל שביעי). ושם ס״ה ע״ב ד״ה כי הא וכו׳. כתובות צ״ט ע״ב ד״ה אמר לאחד וכו׳ ורב האי גאון כתב בספר המקח בשער ששי וכו׳. גיטין ב׳ ע״א ד״ה המביא וכו׳ ור״י שמע בשם רב האי גאון ובשם רבינו סעדיה וכו׳. שם י״ד ע״ב ד״ה וחכמים וכו׳ בשערים דרבינו האי וכו׳. שם ס״ח ע״ב רש״י ד״ה גונדא וכו׳ ובביאורי טהרות דרב האי וכו׳. ב״ק קי״ב ע״א בפירש״י ד״ה שאם וכו׳ ותשובות רב האי גאון מסייעא לי. ב״מ ה׳ ע״א ד״ה אין לך וכו׳ וכן פירש בשערים דרב האי. שם ו׳ ע״א ד״ה אלא וכו׳. שם ט״ז ע״א ד״ה מה שאירש וכו׳. שם ל״ט ע״א רש״י ד״ה מחמת מרדין וכו׳ וכן מפורש בשערים דרב האי גאון (שער מ׳). שם מ״ה ע״א ד״ה ושאני הלואה וכו׳. שם ס״ה ע״ב ד״ה והלכתא וכו׳ וכן פסק רב האי גאון בשער מ״ב דהלכתא כטרסא דרב נחמן אך פירש טרסא דרב נחמן בענין אחר ממה שאנו מפרשים. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תפ״ה, בענין טרסא דרב נחמן, אבל רב האי גאון וכו׳ בשער מ״ב סי׳ תפ״ה. ב״ב נ״ב ע״ב ד״ה דברים וכו׳ וכן גורס רב האי בשערים (שער מ׳). סנהדרין כ״ט ע״ב ד״ה מר בר רב אשי וכו׳ ובשם רבינו גרשום וכו׳ וכן רב האי וכו׳. שבועות מ״א ע״א ד״ה ומאן וכו׳ ושם ד״ה ולמר וכו׳ וכן תשובות רבינו גרשון מאור הגולה, וכן רב האי גאון. מנחות ל״ד ע״ב תוס׳ ד״ה והקורא וכו׳. שם ל״ו ע״א ד״ה וקשרתם וכו׳. חולין קל״ו ע״ב ד״ה כרבי וכו׳ פירש רב האי גאון וכו׳. מעילה ג׳ ע״ב תוס׳ ד״ה אלמא וכו׳, והובא ברש״י שופטים ד׳ י״ח, הושע ג׳ ג׳. רש״י חגיגה י״ט ע״א ד״ה הרדלית וכו׳ ורבינו האי גרים הרדלית, והוא בפירושו על מסכת מקואות סוף פ״ה. ובערוך ערך לטש א׳ בפרק ואלו עוברין בפסח תפח תלטוש בצונן ובגמרא של רב האי גאון פירוש תפח כמו בשר שתפח וכו׳. ברש״י ברכות מ״ב ע״א ד״ה עדי כך פירש רב האי וכו׳. וברש״י ברכות נ״ט ע״א ד״ה אובא טמיא וכו׳ ודומה לו במס׳ כלים בית מלא טמיא ופירש רב האי מלא טמיא בית שהוא טלא עצמות, וט״ס יש ברש״י וכצ״ל ודומה לו במס׳ אהלות (פי״ז מ״ג) החורש מלא טמיא וכו׳ וכן הוא בערוך ערך טמיא והוא בפי״ז דמס׳ אהלות משנה ג׳ בפירש רב האי גאון. וכן צ״ל ברש״י שבת קנ״ב ע״ב ד״ה אובא טמיא, ועיין בפירוש רש״י על התורה פ׳ מקץ מ״א ח׳, ועיין בראב״ן דף מ״ח ע״א ע״כ יסוד רב משרשייא (שרירא) גאון ורב האי בנו הגאון, ובתשובות מהר״מ מר״ב סי׳ תתקע״ו אחרי שרב האי ור״ת חלוקים ברבר וכו׳, ובספר תמים דעים סי׳ קי״ט תשובת שאלה לרבינו האיי גאון ז״ל על התקיעות וכו׳. וברש״י ע״ז ע״ה ע״א ד״ה גורני וכו׳ ורב האי פירש עקלים השנויות כאן כגון ועקל בית הבד (שבת קמ״ד ע״ב) עשוין כמין קופה מסורגת במצודה ואחרי סחיטת הזיתים נותן הגפת באותן עקל ומניח עליו ומכבידו וכו׳ ועיין ערוך ערך לולב ב׳ וז״ל ואמר לן רבי דרב האי גאון אמר מביאין כמין קופה גדולה נמוכה ונקובה ומשימין סביב והיינו עקלין של נצרין

ע״ב תוס׳ ד״ה הא איתמר וכו׳ ובספר רבינו גרשום וכו׳ מנחות ס״ה ע״ב תוס׳ ר׳ יהודה וכו׳. ובספר שכתב רבינו גרשם מאור עיני הגולה מהק מהא בתרא בן בתירה, וגרס ר׳ יהודה סתם וכו׳ ושם ע׳ ע״א תוס׳ ד״ה ביצי נבלות וכו׳ ור״ת מצא בספר רבינו גרשון וכו׳. שם ע״ג ע״ב תוס׳ ד״ה אי לר״י הגלילי וכו׳ מיהו ברוב ספרים לא גרסינן עליהם, אבל בספר רבינו גרשום כתוב עליהם וכו׳. חולין ל״ז ע״ב תוס׳ ד״ה ומה מהיים וכו׳ ורבינו גרשום היה מפרש ומה מחיים וכו׳. שם מ״ו ע״ב תוס׳ ד״ה אלא וכו׳ וכן משמע מתוך הלכות טרפות דרבינו גרשום. שם מ״ז ע״א תוס׳ ד״ה היינו וכו׳ ומתוך הלכות טרפות של רבינו גרשום ותשובות הגאונים שכתב הרב ר׳ יוסף ט״ע וכו׳, ובתוס׳ שם ד״ה אי שפכי וכו׳ וכן פסק רבינו גרשם וכו׳. שם מ״ח ע״א תוס׳ ד״ה אמר רבינא וכו׳ ובהלכות טרפות של רבינו גרשום כתב וכו׳. ושם נ״ד ע״ב תוס׳ ד״ה אין בעלי אומניות וכו׳ אבל בספר שהועתק מאותו ספר שכתב רבינו גרשום כתוב אע״פ שאינו רשאי, וגם רש״י הביא ראיה בתשובה מספר רבינו גרשום דרשאי הוי כמו חייב, בכורות כ״ב ע״א רש״י ד״ה וטהור וכו׳ בתשובות רבינו גרשון מצאתי כך.

מרדכי פרק החולץ סי׳ כ״ה. הנה תשובות שאלה לרבינו גרשון ברבי יהודה ז״ל יבמה שנפלה לפני יבם מומר אינה נפטרת בלא חליצה וכו׳. הגהות מרדכי פרק החולץ סי׳ קי״ג. תשובות רבינו גרשום איש ואשה עמדו יחד ה׳ שנים ולא היה להם בנים וכו׳. הגהות מרדכי פ״ו דגיטין סי׳ תע״א וכן פסק רבינו גרשון בתשובותיו וז״ל מה שהעד אומר שראה שלקה בע״ב ונתן הטבעת בידה וכו׳.

מרדכי פ״ג דחולין סי׳ תרט״ז. וכן משמע בהלכות טרפות של רבינו גרשום מאור הגולה שהסירכה באה מחמת נקב וכו׳. ובשו״ת מהרי״ק סי׳ צ״ד כמו שכתב רבינו גרשון מאור הגולה בתשובה וכו׳. בספר הישר לר״ת סי׳ שס״ו מרבינו גרשון אמרינן למאי הלכתא וכו׳ עיין חולין ל״ז ע״ב תוס׳ ד״ה ומה מחיים וכו׳ בספר הישר לר״ת סי׳ תע״ו ולא כמו שהשיב רבינו גרשון ובשור והמור איירי שהשור הוא פסולי המוקדשין. ובספר ראב״ן סי׳ רל״ט דף מ״ט ע״א, ואי קיימא עינוניתא במקומה וקיימא גמי אהרת אצלה או ברהוק ממנה דאיכא תרתי עינוניתא ביני ביני בזה נחלקו תלמידי רבינו גרשון ור׳ יהודה ב״ר ברוך היה מכשיר וכו׳. ראב״ן סי׳ רס״ה דף נ״א ורבינו גרשום מאור הגולה פירש ב׳ כרכשות אבל יוצא ממקום אחד וכו׳. ובספר הישר לר״ת סי׳ שצ״ט מאת גרשום על השאלה אמנם כי סתימת דופן וכו׳ תשובה מרבינו גרשום זצ״ל אלו שאלות שיצאו לפני רבינו יצחק ב״ר יהודה ושתשובתן בצידן וכו׳.

ד.

דונש בן לברט. (סי׳ קצ״ה, וקצ״ו צד 178). דרור יקרא וכו׳, דלה שובב וכו׳. עיין בפירש״י תהלים ס״ח, י״ד, בירקרק חרוץ פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב וכו׳ וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום וכו׳ ועיין תוס׳ סוכה ל״א ע״ד הירוק, וברש״י שמות כ״ה כ״ח, ולא יזה לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט, ובפירש״י מיכה א׳ י״ג רתום המרכבה לרכש וגו׳ ואמר דונש שהוא לשון ערבי. בפירש״י תהלים ס׳ ד׳ פצמתה וראיתי בדברי דונש, ושם ע״ד ו׳ בכשיל וכילפות וגו׳ כילפות לשון ערבי הוא כך פירש דונש.

רבינו גרשם ב"ר יהודה. (סי' קכ"ה צד 96). איגרות שלום מאת גרשום ב"ר יהודה, (והוא רבינו גרשום מאור הגולה) ותשובה לשואלי על עסק כהן שנשתמד ועשה תשובה וכו' כבר הערותי בהגהותי אות ע"א שתשובה זו כלשונה ממש נמצא באו"ז ה"ש סי' תי"ב. ועיין בשה"ל סי' ל"ג שמתחילה הביא דעת רב נטרונאי גאון זצ"ל ורבינו יוסף טוב עלם זצ"ל דאסרי לקרות בתורה ראשון ולישא את כפיו. ואח"כ כתב ובשם רבינו גרשום זצ"ל מצאתי שכיון שחזר בתשובה ראוי לעלות לדוכן ולישא את כפיו. ונראה שכיון למה שהביא המחבר דעת רבינו גרשום. וכן הביאו התוס' סוטה ל"ט ע"א ד"ה וכי וכו' ורבינו גרשום מאור הגולה השיב בתשובותיו דנושא כפיו וקורא ראשון בתורה דכיון דהוזר בתשובה הוזר לקדושתו. (ועיין תוס' תענית כ"ז ע"א ד"ה אי מה וכו' ומכאן יש להוכיח שהמיר דתו נושא כפיו וכו'). וכן הביא המרדכי פ"ג דמגילה סי' תתי"ה נשאל לרבינו שמשון משנץ וכו' גם נשאל לו על כהן שנעשה מומר ועשה תשובה אם יכול לישא כפיו עוד והשיב דלא מיבעיא לרב נהמן וכו' וכן השיב רבינו גרשום מאור הגולה. וכן הוא בשו"ת מהר"מ מר"ב סי' ב' ושם ה"ג הנדפס בלעמבערג סי' ת"ה. ועיין תוס' מנחות ק"ט ע"א ד"ה לא וכו' בספר הזהיר כתוב כהן שהמיר דתו לא ישא כפיו וכו' ומוזכר ברש"י ישעיה מ"ו א'. כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה. והיה רבינו גרשום תלמידו של רב האי גאון ונפטר שנת ד' אלפים ת"ת (תשובות מהרש"ל סי' כ"ט) והיה רבו של ר' שמעון הזקן אחי אמו של רש"י כדאיתא ברש"י שבת פ"ה ד"ה בנוטה שורה וכו'. ונזכר בספר הישר לר"ת סי' תר"ב וז"ל ומנהג רבינו האי תפים רבינו גרשון מאור עיני הגולה, ורבותינו שבבארי ושבלותיר ורבינו שלמה מהן הנהיג ועליהן יש לסמוך וכו', וכאן סי' ש"פ צד 442 ובדבר הזה הנהיג רבינו זצ"ל את דורו והעמיק בדבר מכתב ידי רבו מובהק ר' יעקב ב"ר יקר שפירשה במסכת מגילה לפני המאור הגדול מתקן לכולה גולה רבנא גרשום ז"ל. והובא בערוך ערך דע, תשובה דרבינו גרשם ז"ל כל מודעי שמסר מודעא וכו', ובערוך ערך עטר א' פירש רבי גרשם זכרונו לברכה מזהב היתה אותה עטרה, ובערוך ערך פסם ג', רבי גרשם זכרונו לברכה פירש וכו'. והביאו רשב"ם פסחים קי"א מתקטלין וכו' כך שמע רבינו מרבו ורבו מפי רבינו גרשום. ורש"י ותוס' ביצה כ"ד ע"ב ד"ה ולערב אסורים וכו'. ובתוס' מ"ק י' ע"ב ד"ה מוליא במוליא וכו' וכן גרס רבינו גרשון, ובתוס' יומא פ"ג ע"א ד"ה מר בר רב אשי וכו' ורבינו האי ורבינו גרשום זצ"ל פסקו הלכתא כוותיה במיפך שבועה ואודיתא ובכולי הש"ס לא, ובסוכה ל"ה ע"ב תוס' ד"ה נטלה וכו' ובשם רבינו גרשום מאור הגולה וכו', וברש"י סוכה מ' ע"א ד"ה ועצים וכו' ומצאתי גירסא זו בספר כתב ידו של רבינו גרשום בן יהודה מנוהתו כבוד, ובתוס' יבמות ס"ד ע"א ד"ה יוציא ויתן כתובה נראה דבכל הנהו וכו' ורבינו גרשום כתב בתשובה וכו'. כתובות פ' ע"א תוס' ד"ה אכלה וכו' וכן נמצא בספר של רבינו גרשום, שם ק"ה ע"א תוס' ד"ה הנן אומר וכו' ורבינו גרשון פירש בתשובותיו וכו'. ובתוס' סנהדרין כ"ט ע"ב ד"ה מר בר רב אשי וכו'. ב"מ ל"ג ע"ב תוס' ד"ה אם יש שם ב"ד וכו' וכן פסק רבינו גרשון וכו'. בשבועות פירש הריב"ן בשם רש"י ובשם רבינו גרשון דהלכה כמר בר רב אשי במיפך שבועה ואודיתא וכו' (ועיין תוס' שבועות מ"א ע"א ד"ה ולמר בר רב אשי וכו' וכן בתשובות רבינו גרשון מאור הגולה וכו'). ונרשם מכות כ"ד ע"א וז"ל „מכאן ואילך מפירוש רבינו גרשום". וברש"י קידושין ל"ט ע"א ד"ה סתום ספיקא וכו' כך השיב רבינו גרשום ב"ר יהודה זצ"ל. ובזבחים מ"ב ע"א תוס' ד"ה כגון וכו' וכן בספר רבינו גרשום וכו'. במנחות ט"ז ע"א תוס' ד"ה כגון וכו' וכן כתוב בספר רבינו גרשם וכו' ושם ל'

ג.

גאון. (סי׳ פ״א צד 50). והכי חזינן לגאון, והוא מלשון הרי״ף פ״ז דברכות וז״ל ואמרי רבואתא והוא שנכנס בשנת שלש עשרה שנה וכו׳ ואנן לא סבירא לן הכי, דכיון דקרי ליה קטן אפילו עשר ובן תשע כשהוא יודע למי מברכין מזמנין עליו, והכין חזינא לגאון, והיינו רב האי גאון, וכן הוא באו״ז ח״א סי׳ קצ״ו וכן פירש רב האי גאון זצ״ל דקטן עולה למנין עשרה וכו׳ ועיין בספר קוה״ד ה׳ ע״א וביד מלאכי דף קכ״ד.

גאון. (סי׳ ק״א צד 80). אבל בשחרית לא, הכי כתב הגאון ז״ל, והוא לשון המחבר, דמתחילה הביא לשון הרי״ף פ״ק דברכות הא מלתא פרשוה רבנן ואוקמוה בתפלת ערבית וכו׳ לפיכך צריך להמתין לחבירו עד שסיים תפלתו ע״כ, ומוסיף המחבר הכי כתב הגאון ז״ל וכונתו על הרי״ף ז״ל.

גאונים. (סי׳ נ״ז הלכות פסח צד 277). הלכך פסקו הגאונים. ובתמים דעים סי׳ קכ״ו גאוני צרפת, (עיין בהערותי בתשובות הגאונים).

גאוני לותיר. (סי׳ שכ״ה צד 364). כשפייט ר׳ אלעזר קליר וההיות וכו׳ ביער היה, וליהטה אש סביבותיו, ומפי רבותינו גאוני לותיר העיד כן, ועיין בשה״ל סי׳ כ״ח שהביא כל הענין אך הסידור שם משונה ע״ש ושם ליתא התיבות „ביער היה" ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קע״ג, קע״ד, קע״ו, ובאו״ז ח״א ה׳ ק״ש אות י״ט, כ׳. ונזכרו רוב הגאונים שבלותיר בסי׳ רס״ג צד 125. ובמרדכי פסחים פ״ב סי׳ תקצ״ד. ובתשובות הגאונים לותיר כתוב כל האוכל מצה מלוחה וכו׳.

גור אריה. (סי׳ רמ״א צד 206). הלל ביחיד אסור לברך עליו וכו׳, ואפילו לקרותו בלא ברכה אינן צריכין, גור אריה. (שמ״ה 381), נשאול נשאל מאת גור אריה מפני מה תוקעין מוצאי יוה״כ וכו׳. (שנ״ט 413), והעיד אחד לפני גור אריה על הרב ר׳ אליעזר הגדול זצ״ל וכו׳. שם ושאלו את גור אריה וכו׳, ושמו העצמי היה יהודה. ונקרא גור אריה ע״ש המקרא גור אריה יהודה. ואביו היה שמו ר׳ יצחק, והיה רבו של מהרמר״ב. עיין בתשובתו סי׳ ט׳. ושם בתשובתו חלק שלישי הנדפס בלעמבערג סי׳ ק״ס עופות הגדלים באילן יש אומרים שאינם צריכין שחיטה שאינן פרין ורבין והוי כעץ בעלמא ואומר מורי גור אריה ששמע מאביו ר׳ יצחק שר״ת הצריכם שחיטה. ושלח לבני אינגיליטירא שצריכין שחיטה. וכן אל מורי הלכה למעשה שיש לשוחטם דתנן פרק העור והרוטב (קכ״ו ע״ב) עכבר שחציו בשר וחציו אדמה הנוגע בבשר טמא ובאדמה טהור וכו׳ ה״נ אלו עופות אע״פ שאינם פרים ורבים הוו בכלל שאר עופות וטעונים שחיטה, וכן הוא במרדכי פרק העור והרוטב סי׳ תשל״ה. והובא ביש״ש חולין פ״ט סי׳ ט׳. עופות הגדלים באילן יש אומרים שאין טעונים שחיטה לפי שאין פרין ורבין והוי כעין בעלמא. ואומר ר׳ יהודה ששמע מאביו שרבינו תם הצריכו שחיטה, וכן אמר לי רבינו יהודה הלכה למעשה שיש לשוחטו, והביא ראיה מפרק העור והרוטב עכבר וכו׳ ועיין סנהדרין צ״א ע״א. ובמשניות עם פירש תפ״י חולין פ״ט משנה ו׳, ונקרא ג״כ רבינו האריה, עיין תוס׳ ישנים יומא ב׳ ע״א ד״ה שכל וכו׳, שם ח׳ ע״א ד״ה ותסברא וכו׳, שם י״ג ע״א ד״ה הלכה וכו׳, י״ד ע״א ד״ה רש״י גרים וכו׳ י״ט ע״א ד״ה לשכת הפרוים וכו׳, כ״ב ע״ב ד״ה כבן שנה וכו׳. ל׳ ע״ב ד״ה ומי מחיל וכו׳. שם מ״ט ע״ב ד״ה שאני התם וכו׳ ונפטר בפריש בשנת תתקפ״ד בן נ״ח שנה, תשובות מהרש״ל סי׳ כ״ט.

ב.

ר׳ ברוך ב״ר יצחק. (סי׳ קנ״ה צד 121). **והא לך סדר הלכות שבת כאשר** פירש ר׳ ברוך ב״ר יצחק בספר התרומה. וכן נזכר פה עוד בכמה מקומות. ומובא בתוס׳ ע״ז ט׳ ע״ב ד״ה האי מאן וכו׳ ופסק רבינו ברוך בספר התרומה דהלכה כרי יהודה דאמר שנת המשים עולה לכאן ולכאן וכו׳ ובתוס׳ ע״ז י״ג ע״א ד״ה קל והומר וכו׳ כתב רבינו ברוך דאוהו יריד שהכומרים של ע״ז לוקחים מכס מן המכר מיד וכו׳ והוא בספר התרומה סי׳ קל״ז. ובתוס׳ שם י״ד ע״ב ד״ה הצב קשבא וכו׳ ובמסקנא דהך שמעתא כתב ר׳ ברוך ב״ר (צ״ל יצחק) כיון דשאר דברים פירושן אסור וכו׳ והוא בספר התרומה סי׳ קל״ה, ובתוס׳ שם ל״א ע״ב ד״ה השולח הבית וכו׳ ועניין חתימת ההבית פירש רבינו ברוך וז״ל נכון הדבר לסתום פי חבית וכו׳ והוא בספר התרומה סי׳ קפ״ד נכון הדבר לסתום פי ההבית וכו׳ שבת מ״ח ע״א תוס׳ ד״ה דזיתים מסקי הבלא מכאן יש לאסור להניח גהלים וכו׳ ורבינו ברוך פירש שיש לחלק בין תוספות הבל דגפת לתוספות הבל דכירה שלנו וכו׳. תוס׳ שבת ס״ד ע״ב ד״ה רבי ענני וכו׳ ואומר רבינו ברוך כיון דלדידהו הוו להו ר״ה גמורה וכו׳, תוס׳ יומא מ״ו ע״ב ד״ה כי פליגי וכו׳ הקשה רבינו שמחה וכו׳ שוב מצאתי בתוס׳ תמיד של רבינו ברוך ב״ר יצחק וכו׳, ותוס׳ זבחים ג׳ ע״ב ד״ה שכן וכו׳, ונראה לי ברוך גם מהכא משמע בפירוש דהולקים אהלים וכו׳, ברוך. ובתוס׳ שם ד׳ ע״א תוס׳ ד״ה מה לזביחה וכו׳ אלא קבלה והולכה, ברוך. והביא בספר התרומה בהלכות שבת סי׳ רט״ז את המחזור ויטרי. ועיין במח״ו הלכות שבת אות ג׳ והלכה למעשה וכו׳ ובביאורי הערה י״ב, ונזכר רבינו ברוך ב״ר יצחק בהשאלה ששאל לראב״ן צד קנ״ג ע״ש.

הרב ר׳ בכור שור. (סי׳ רע״א צד 233) ומיכן סמך הרב ר׳ בכור שור שלא לקרות בשחרית ויהל וכו׳, והיה שמו ר׳ יוסף בכור שור, ומובא בתוס׳ מכות ו׳ ע״א ד״ה נרבע יציל וכו׳ ועוד אמר ה״ר יוסף בכור שור. ובתוס׳ שם ח׳ ע״א ד״ה היינו וכו׳ אמר הר״ר יוסף בכור שור וכו׳ (והיה נראה לי לומר דהר״ר יוסף דאורלינש המוזכר בתוס׳ יבמות כ״ה ע״א ד״ה הוא ואהר וכו׳ וה״ר יוסף מאורלינש מפרש דפריך מהרוג ונרבע שיציל כשהם קרובים להורג ורובע, הוא בעצמו הרב ר׳ יוסף בכור שור הנ״ל הנזכר בתוס׳ מכות ו׳ ע״א כנראה למעיין וצ״ע) ומובא במרדכי קידושין פ״א סי׳ ת״פ הורה בכור שור שאם אמר אדם התקדש לי בזהב של טבעת אפילו יש בה אבן וכו׳ והובא ביש״ש פ״א דקידושין ע״ש ובמרדכי שבועות סי׳ תשנ״ט וז״ל ורבינו יוסף בכור שור פירש בפירש חומש וז״ל שלש הרטות הן וכו׳ (ואגב שהזכרתי למעלה שם ר׳ יוסף דאורלינש ארשום המקומות המזכירים אותו, שבת י״ב ע״א תוס׳ ד״ה שמא וכו׳ פירש הרב יוסף מאורליינש, ב״ב נ״ד ע״א תוס׳ ד״ה מוליא וכו׳ הקשה הר״ר יוסף דאורליינש, תוס׳ זבחים ע״ט ע״א ד״ה אמור וכו׳ וה״ר יוסף דאורליינש וכו׳, חולין צ״ט ע״א תוס׳ ד״ה רבא אמר וכו׳ והרב ר׳ יוסף מאורליינש, חולין קי״ב ע״ב תוס׳ ד״ה ורנים וכו׳ והר״ר יוסף מאורלינש היה אומר וכו׳) במרדכי יבמות סי׳ י״ה ומטעם זה פסק ה״ר יוסף מאורלינש באהד שקידש מינקת חברו וכו׳ (ובספר הישר לר״ת דף ע״ה שאל הרב ר׳ יוסף דאורליינש וכו׳) ועיין תוס׳ כתובות ע׳ ע״א ד״ה הכא וכו׳ ובתוספות ה״ר יוסף שפירש לפני רבינו שמואל מנוחתו כבוד פירש וכו׳.

עם המחייבין וכו'. והיה בזמן רשב"ם ור"ת, שמצאנו שמו חתום בסוף תשובות מהר"ם מר"ב עם רשב"ם ור"ת.

הרב ר' אליקים הלוי. (סי' רס"א צד 222). והרב ר' אליקים נתן סי' מובהק במועדים וכו' ורשום שמו בראשי החרוזים אליקים הלוי. ויפה נוסחת שד"ל בנח"ש 10 אם היום פורים למחרתו בטול שאורים וכו' וכן צריך להגיה במח"ו שלפנינו. והיה חמיו של הראב"ן, ובן ר' יוסף, עיין תשובות מהרש"ל סי' כ"ט ובראב"ן סי' י"ט, וסי' ס"א. ושם סי' ק"ח והורה לו חמי ר' אליקים ב"ר יוסף וכו' ועיין מרדכי פ"ג דע"ז סי' תת"מ וט"ס יש שם וצ"ל ור' אליקים חמיו של הראב"ן. ובפרדס לרש"י ז"ל סי' ש"ו וישמעתי מפי מורה ר' אליקים וכו' ע"ש ובקורא הדורות, ובשם הגדולים.

רבינו אפרים. הובא בפרקי אבות צד 496. הילל כתוב במשנת רבינו גרשום ורבינו אפרים בלא ר' והוא הילל הזקן וכו'. ושם 506 ומניין אפילו אחד וכו' אין אנו גורסין דבר זה במשנת ר' אפרים ושאר משניות מדויקות אלא מסיים ליראי ה' ולחושבי שמו. ושם 536 אבל מצאתי אחר כן מוגה במשנה דווקנית שהוגה ממשנת ר' אפרים והיה בזמן ר"ת וראב"ן, כדאיתא בתוס' פסחים ק"ד ע"א ד"ה בעי למימר וכו' שאל ר' אפרים את ר"ת למה נהגו העולם וכו'. תוס' ע"ז ל"ד ע"א ד"ה דורדיא וכו' הר"ר אפרים היה אומר וכו' ור"ת הקפיד עליו וכו'. ועיין בספר התרומה סי' קס"ו מכאן היה מתיר הר"ר אפרים וכו' ורבינו יעקב גער בו ואסר וכו'. והוא ר' אפרים מרעגנשפורק המוזכר בראב"ן דף קי"א ע"א הרב ר' אפרים מרעגנשפורק תמה על מתניתין דהמלוה את חברו ע"י ערב וכו'. והובא בתוס' חולין צ"ו ע"ב ד"ה אם יש בה וכו' ולפירש רבינו אפרים שמפרש דלא אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבלה אלא בבשר בחלב אתי שפיר וכו'. ובתוס' שם ד"ה אפילו מריש אזנו וכו' לפי מה שמפרש הרב רבינו אפרים וכו' ובתוס' חולין ק' ע"א ד"ה בשקדם וכו' ורבינו אפרים היה אומר וכו'. ובתוס' חגיגה כ' ע"ב ד"ה הכלי מצרף וכו' הקשה הרב רבי אפרים וכו' ובתוס' ע"ז מ' ע"א ד"ה כאן וכו' והקשה הר"ר אפרים מדאמר בסמוך וכו' ועיין בראב"ן דף קמ"ח ע"ב איותה נפשי לאכול אשכול בכורה ולשתות יין ישן מקנקן חדש וכו' הראשון שבראשון למנורה הוא הרב ר' יצחק ברבי מרדכי. ואחריו יאיר נתיב הרב ר' אפרים וכו' וע"ש דף ק"נ ע"ב מני אפרים יהיו דבריי אלה קרובים אל ארוני וכו'. שם קנ"ג אך ר' אפרים חולק עלי וכו' ברוך ב"ר יצחק. ועיין בספר הישר לר"ת דף פ' ע"ב תשובת רבינו יעקב להרב ר' אפרים מרעגנשבורק וכו' ושם פ"א ע"א עוד זאת שאל הרב ר' אפרים מרבינו יעקב וכו'. ושם פ"ג ע"ב וז"ל תשובה וכו' ומורי ר' אפרים וכו' ובראש כולם שלום לרב ר' יצחק ולחברינו ר' אפרים וליתר הבני העיר מאדיר ועד צעיר מתוך דבריך אחי ר' אפרים וכו' ועיין מרדכי פסחים תוס' מערבי פסחים וז"ל ושאל ה"ר אפרים לר"ת מפני מה אנו אומרים ביו"ט שחל במ"ש כל האריכות וכו' ובמרדכי מגילה סי' תתל"א וכן כתב רבינו אפרים לרבינו יואל הנה בשמחת תורה וכו'. ושם תתל"ב ורבינו אפרים חולק עליו וכו' ע"ש. ובמרדכי מהלכות נדה סי' תשל"ח העתקתי מחיבור מורי ה"ר אפרים ז"ל קיימא לן כרב וכו'.

ר' אשר בר' משולם מלונייל. (סי' ר"ל צד 195). ואני הכותב שאלתי זה כמה שנים על זה לר' אשר בר' משולם מלונייל. נמצא בתוס' ר"י החסיד הנדפס מחדש על ברכות י"א ע"ב ד"ה משקרא ק"ש וכו' אעתיק תשובת רבי שהשיב לרבינו אשר מלוניל וכו'. ובתמים דעים סי' ק"כ הלכות יו"ט מלשון החכם ר' אשר בה"ר משולם זצ"ל. ושם סוף סי' ר"ג ע"ש. ובתוס' ב"ק ס"ד ע"א ד"ה יאמר וכו' שאל הר"ר אשר מלוניל וכו' והשיב לו ר"י וכו'. ועוד שאלו וכו' ואומר ר"י וכו'. ושם ס"ד ע"ב תוס' ד"ה מהיכא וכו' שאל ה"ר אשר מלונייל.

נראה להר"ר אלחנן וכו' שם י"ח ע"ב תוס' ד"ה שלא וכו' והר"ר אלחנן פירש להיות ממספר אנשי הצבא. שם י"ט ע"ב תוס' ד"ה אם פריו יתן בעתו נראה לפרש להר"ר אלחנן וכו'. שם כ' ע"ב תוס' ד"ה ואי וכו' והקשה הר"ר אלחנן וכו'. שם כ"א ע"א תוס' ד"ה קסבר וכו' הקשה הר"ר אלחנן וכו' שם כ"ב ע"א תוס' ד"ה תיפוק ליה וכו' אבל הר"ר אלחנן הקשה לפר"ת וכו'. שם לא יאמר לו וכו' ונראה להר"ר אלחנן וכו' ע"ש. שם כ"ה ע"א תוס' ד"ה למשה וכו' והר"ר אלחנן אומר וכו'. שם ל"ג ע"ב תוס' ד"ה קינסא וכו' ואין נראה לרבינו אלחנן וכו'. שם ל"ה ע"א תוס' ד"ה מאי שנא וכו' ואמר מורי הר"ר אלחנן שזהו מה שיסד הקליר בפרשת פרה אדומה אין להרהר על מה נחקקה וכו' שם תוס' ד"ה לפי וכו' אבל אין לפרש כפירש הר"ר אלחנן וכו'. שם ל"ו ע"א תוס' ד"ה והתנן וכו' כך דקדק הר"ר אלחנן מתוך גירסת הספרים וכו'. שם מ"ג ע"ב תוס' ד"ה שאני וכו' הקשה הר"ר אלחנן וכו'. שם נ"ז ע"א תוס' ד"ה אי אשכחנא וכו' והקשה הר"ר אלחנן וכו'. שם ד"ה גדולים וכו' והקשה הר"ר אלחנן וכו'. שם ס"ד ע"א תוס' ד"ה ודילמא וכו' הקשה הרב ר' אלחנן וכו'. זבחים מ"ה ע"ב תוס' ד"ה דומיא וכו' כך פירש רבינו (הוא הר"י) והקשה לו בנו ה"ר אלחנן וכו'.

ר' אליעזר הגדול. (סי' ק"א צד 77). תקנו לומר והוא רחום במעריב לפי שאין במעריב קרבן לכפר עון אבל יוצר ומנחה שיש תמידין שמכפרין אין צריך לומר, מפי ר' אליעזר הגדול. וכן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' ב'. ובשה"ל סי' מ"ט ע"ש. ועיין בתניא רבתי סי' ט' ובבאורי שם אות ב'.

(סי' שנ"ט צד 413). והעיד אחד לפני גור אריה על הרב ר' אליעזר הגדול זצ"ל. והיה בדור שלפני רש"י בזמן ר' יעקב ב"ר יקר, כמו שהובא בפרדס לרש"י ז"ל סי' רי"ט מעשה היה ששחט בהמה אחת ר' יעקב ב"ר יקר עם ר' אליעזר הגדול בשותפות ומצאו ריעותא בבהמה אונא דסריכה באומה, והיה ר' אליעזר מקובל שלא היה אוכלה, ור' יעקב ב"ר יקר היה אוכלה ומקובל מרבותיו וחתכוה לשני בתרים, ורבינו אליעזר הגדול השליך בתרו באשפה ולא רצה לאוכלה, וכשהביא רבינו יעקב ב"ר יקר בתר שלו לביתו אח"כ (חייב) צ"ל חייך ואמר אוכל מבהמה זו חציה מושלכת באשפה וחציה אוכל, ונמנע ולא אכלה. ור' יצחק הלוי היה תלמידו של ר' אליעזר הגדול עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' רל"ח סגן לויה רבינו יצחק הלוי השיב לתשובתו לרב שלום ב"ר יהודה על בשר בחלב שהוא נוהג ואוסר במשהו, ור' מאיר בר"ש העיד שכך אמר לו ר' יצחק לוי, ולא מתוך הלכה נוהג כך שהרי בכל מקום לא מצאנו בשר בחלב במשהו אבל רבינו אליעזר הגדול לא למד מס' ע"ז ומשום דלא איפשיט ליה החמיר עליו במשהו ומשום כבוד רבו נוהג גם הוא במשהו. ועיין בספר תמים דעים סי' קל"ח מה שהאריך בזה. והובא ברש"י פסחים ע"ו ע"ב ד"ה אלא וכו' ואף משמו של ר' אליעזר בן יצחק נאמר לי דלא חייש לזה, וברש"י בכורות ט"ו ע"ב ד"ה אמר וכו' מפי רבי אליעזר ובתשובתו וכו'. ובתוס' שבת נ"ד ע"ב ד"ה רב וכו' כך קבל רבינו שמואל בשם רבינו שלמה ששמע מרבי אליעזר רבו. ועיין רש"י תהלים ע"ו י"א ושמעתי משמו של רבי אלעזר [אליעזר] הגאון ב"ר יצחק וכו'.

(סי' שב"א צד 360). ורבינו יצחק ב"ר יהודה בשם רבו ר' אלעזר, מפירש הרא"ש פ"ד דר"ה סי' י"ד נראה שהכוונה על ר"א הגדול. וז"ל רבינו יצחק ב"ר יהודה הנהיג במגנצא לומר והשיאנו בר"ה ויוה"כ בשם רבינו אלעזר הגדול (וצ"ל בשתי המקומות אליעזר).

ר' אליעזר ב"ר שמשון. (סי' קע"א צד 160). הובא בראב"ן סי' מ"ח דף י"ח ע"ב שאילה זו נשלחה אלי מקולניא מאת קרובי ר' אליעזר ב"ר שמשון וכו' ושם בסי' הנ"ל וקרובי רבי אליעזר ברבי ר' שמשון וחתנו רבי שמואל היתה ידם

שיברך כל אחר לעצמו וכו׳, ושם ס׳ ע״ב ד״ה אשר וכו׳ וכן פירש רבינו אלחנן בסדר תקון תפילה שלו, ובתוס׳ שבת נ״ד ע״ב ד״ה הוה מעשר וכו׳ והר״ר אלחנן מפרש וכו׳, ובתוס׳ חגיגה ד׳ ע״ב ד״ה דמרבה וכו׳ אמר הרב ר׳ אלחנן, שם ה׳ ע״א תוס׳ ד״ה אמאי וכו׳ אומר הר״ר אלחנן וכו׳ שם והיה מתרץ הר״ר אלחנן וכו׳ ושם ד״ה משום סקרתא הקשה הר ר אלחנן וכו׳, ור׳ אלחנן היה רוצה לתרץ וכו׳ שם ד״ה ושמחת וכו׳ וכן מצא רבי אלחנן בספרי וכו׳, שם י׳ ע״א תוס׳ ד״ה באפי וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן, שם י׳ ע״ב תוס׳ ד״ה מעילות וכו׳ ונראה לר״ר אלחנן לפרש וכו׳, שם י״ב ע״ב תוס׳ ד״ה דוד וכו׳ הקשה הרב רבי אלחנן וכו׳ שם י״ג ע״א תוס׳ ד״ה אין מוסרין וכו׳ היה קשה להר״ר אלחנן וכו׳ שם י״ז ע״א תוס׳ ד״ה אף עצרת וכו׳ וקשה להר״ר אלחנן וכו׳ שם ע״ב הר״ר אלחנן וכן יש לגרוס כאן וכו׳ שם תוס׳ ד״ה מצוה למימני וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם י״ח ע״א תוס׳ ד״ה אלא וכו׳ הקשה הרב ר׳ אלחנן וכו׳ שם י״ח ע״ב תוס׳ ד״ה כאן באכילה וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה כאן לחולין וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם י״ט ע״א תוס׳ ד״ה נגזור וכו׳ ומיהו אומר הר״ר אלחנן וכו׳, שם תוס׳ ד״ה לא כאילו וכו׳ הר״ר אלחנן, שם כ׳ ע״א תוס׳ ד״ה ראב״צ וכו׳ הקשה הרב רבי אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה שמרתיה וכו׳ והיה קשה להר״ר אלחנן וכו׳ שם כ׳ ע״ב תוס׳ ד״ה כלים וכו׳ אומר הרב רבי אלחנן וכו׳, ובתוס׳ חגיגה כ״א ע״א ד״ה האונן וכו׳ והביא הר״ר אלחנן סעד וכו׳ שם והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ושם היה אומר הר״ר אלחנן וכו׳ ושם כ״א ע״ב תוס׳ ד״ה אחרונות וכו׳ תימא להר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ב ע״א תוס׳ ד״ה מאי איכא וכו׳ ותירץ לו הר״ר אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה כמאן וכו׳ הר״ר אלחנן אומר וכו׳ ושם כ״ב ע״ב תוס׳ ד״ה ואטבילה וכו׳ וקשיא להר״ר אלחנן מאי פריך ליה ממתניתין וכו׳ שם תוס׳ ד״ה מקום וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן א״כ לתרומה וכו׳. שם כ״ג ע״א תוס׳ ד״ה טבילה אין וכו׳ הר״ר אלחנן. שם כ״ג ע״ב תוס׳ ד״ה שאם וכו׳ אך קשה להר״ר אלחנן דפלוגתא היא וכו׳ ושם וקשה להר״ר אלחנן דהא מזבח וכו׳. שם כ״ד ע״א תוס׳ ד״ה דאורייתא וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה בחיבורין שנו וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ד ע״ב תוס׳ ד״ה דתנן וכו׳ אבל קשה להר״ר אלחנן וכו׳ ושם אבל אכתי היה קשה להר״ר אלחנן וכו׳ שם הר״ר אלחנן. שם כ״ה ע״א תוס׳ ד״ה שרצועה וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן היאך היו מביאין אפרפרה וכו׳ עוד שם הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ה ע״א תוס׳ ד״ה אהל זרוק וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה שונין וכו׳ הר״ר אלחנן. כ״ה ע״ב תוס׳ ד״ה במטהר וכו׳ ותירץ הר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ו ע״ב תוס׳ ד״ה מנורה וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ועוד קשה להר״ר אלחנן וכו׳ תוס׳ ד״ה כלי עץ וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן כל שנים וכו׳ תוס׳ ד״ה שאני שולחן וכו׳ והר״ר אלחנן תירץ וכו׳ שם כ״ז ע״א תוס׳ ד״ה מזבח וכו׳ אמר הר״ר אלחנן וכו׳ שם תוס׳ ד״ה וא״א וכו׳ ותירץ הר״ר אלחנן וכו׳. ובתוס׳ ב״מ קי״א ע״ב ד״ה ורבי יוסי בר״י וכו׳ ומצאתי כתוב כמדומה בתוס׳ רבינו אלחנן וכו׳. ובתוס׳ שבועות כ״ח ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ושוב מצאתי בתוס׳ רבינו אלחנן שכתב שהסופרים טעו וכו׳.׳ ע״ז ב׳ ע״ב ד״ה מאי וכו׳ ור׳ אלחנן אומר דגרים שפיר מאי בעי בשעיר וכו׳. שם ז׳ ע״ב ד״ה סוס זכר וכו׳ פירש ר׳ אלחנן וכו׳. שם י׳ ע״ב תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ ר׳ אלחנן פירש דל״ג א״כ וכו׳, שם י״א ע״ב תוס׳ ד״ה עטלווא של עזה וכו׳ וקשיא להר״ר אלחנן על הפירושים וכו׳ שם י״ג ע״א תוס׳ ד״ה מעות וכו׳ כך הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ותירץ ר״י (הוא אביו) וכ׳ שם אמר אביי וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן למ״ד צער ב״ח דאורייתא וכו׳. שם י״ד ע״ב תוס׳ ד״ה מקום וכו׳ וקשה להר״ר אלחנן וכו׳ ותירץ ר״י וכו׳. שם ט״ז ע״ב תוס׳ ד״ה לעכו״ם מזבין וכו׳ שלא יבא שום ישראל לידי תקלה על ידינו הר״ר אלחנן. שם י״ח ע״א תוס׳ ד״ה הוגה השם וכו׳ ועוד

פסחים ל״ג ע״ב ד״ה לאימת וכו׳ ועוד ה״ר אליהו מביא ראיה מתו״כ וכו׳ ובתוס׳ חגיגה כ״א ע״א ד״ה האונן וכו׳ והקשה הר״ר אליהו לפסול האי סכין בהיסח הדעת וכו׳ ובתוס׳ מגילה כ״ג ע״א ד״ה כיון וכו׳ והר״ר אליהו הנהיג את בני עירו וכו׳ וכן הנהיג רבינו משלם וכן נוהגין עכשיו בכל צרפת וכו׳ (במרדכי פרק ג׳ דב״ב סי׳ תקנ״ג הובאו שניהן, וז״ל והסכימו כל גדולי צרפת רבינו אליהו מפריש ורבינו משולם מליאון לומר וכו׳ וע״ש סי׳ תקנ״ז) ובתוס׳ יומא ל״ג ע״ב ד״ה עבורי דרעא אטוטפתא וכו׳ ורבי אליהו זצ״ל מפרש דלענין משמוש איירי וכו׳, ותוס׳ ישנים שם ורבינו יהודה שמע בשם ה״ר אליהו וכו׳ ותוס׳ ישנים יומא נ״ה ע״ב ד״ה מבין וכו׳ וה״ר אליהו פירש וכו׳ ובתוס׳ יבמות מ״ז ע״א ד״ה כך וכו׳, ר׳ אליהו מפריש וכו׳ ועיין מנהיג ה׳ יוה״כ אות מ״ח וז״ל אך מה ששמעתי בצרפת בשם רבינו הקדוש רבינו אליהו ב״ר יהודה מן פריש העירה נראה על העיקר והלכה למעשה היו עושין על ידו בצרפת וכו׳, כתובות נ״ד ע״ב תוס׳ ד״ה אעפ״י וכו׳ ושאל ר״י לר׳ אליהו וכו׳ שם נ״ה ע״א תוס׳ ד״ה הנהו וכו׳ ורבינו אליהו היה מקיים פירש הקונטרס וכו׳, ושם ס״ג ע״א תוס׳ ד״ה באומר איני זן וכו׳ מכאן מוכיח רבינו אליהו שחייב אדם להשכיר עצמו ללמד תנוקת וכו׳ כדי לזון את אשתו וכו׳ ושם תוס׳ ישנים ל״א ע״ב ד״ה רב אשי וכו׳ ור׳ אליהו פירש כגון שהאסקופה כרמלית וכו׳, קידושין י״א ע״א תוס׳ ד״ה הנהו וכו׳ ורבינו אליהו מקיים פירש הקונטרס וכו׳ ושם מ׳ ע״ב תוס׳ ד״ה ויש אומרים וכו׳ והר״ר אליהו מפרש וכו׳, שם ע״ד ע״א תוס׳ ד״ה כשם וכו׳ ורבינו אליהו מפרש וכו׳, גיטין ו׳ ע״ב תוס׳ ד״ה א״ר יצחק שתים כותבין וכו׳ ואומר ר״ת וכן פירש ריב״א בשם רבינו אליהו דדוקא שמתכוין לדרשא וכו׳ ועיין תוס׳ סוטה י״ז ע״ב ד״ה כתבה וכו׳ מצאתי בתוס׳ רבינו יב״א במס׳ גיטין שמעתי מר׳ אליהו הצרפתי שהיה אומר וכו׳, נזיר כ״א ע״ב תוס׳ ד״ה אלא ש״מ וכו׳ ותירץ הר״ר אליהו וכו׳, ב״ב קכ״ז ע״ב תוס׳ ד״ה כך נאמן וכו׳ ורבינו אליהו מפרש דיכיר נמי קאי אבן השנואה וכו׳ ושם קע״ו ע״א תוס׳ ד״ה גובה וכו׳ ובשם ה״ר אליהו מ״כ מפרש וכו׳, ע״ז ס״ז ע״א תוס׳ אמר ר׳ יוחנן וכו׳ ועוד אמר ר׳ אליהו וכו׳, מנחות כ״ט ע״ב תוס׳ ד״ה זיל אייתי וכו׳ והביא ר׳ אליהו ינוקא וכו׳ שם ל״ו ע״א תוס׳ ד״ה וקשרתם וכו׳ ורבינו אליהו מפרש דלענין מישמוש איירי וכו׳, חולין ט׳ ע״א ד״ה מכאן מדקדק ר״ת דאין צריך לקשור בכל יום תפילין כשמניחן שרבינו אליהו היה מצריך לקושרן וכו׳, ושם קי״ח ע״ב תוס׳ ד״ה מעיקרא וכו׳ הקשה ר׳ אליהו, שבת קכ״ב ע״א תוס׳ ד״ה משקה וכו׳ וה״ר אליהו הביא ראיה להתיר. — ובספר יראים סי׳ י״ז ושמעתי שהרב ר׳ אליהו מפריש היה עושה להם ציצית, ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תרכ״א בברכת אירוסין ונשואין בכוס אחד אמרתי לפי׳ רבינו ר׳ אליה שאין מנהג וכו׳, ושם בסי׳ תרכ״ב והימלך ברב ר׳ אליהו ותראה לו דבריי ושמעת מה ידבר, ושם ומה שכתבת כי בשם הרב ר׳ אליהו נאמר לך וכו׳.

ר׳ **אליהו הזקן.** (סי׳ שכ״ה צד 364). וכבר נחלקו על הקרובות ר׳ יוסף טוב עלם ור׳ אליהו הזקן, וכ׳ והיה בעל אחותו של רב האי גאון, ויסד האזהרות כמבואר בשו״ת מהרש״ל סי׳ כ״ט ומוזכר בשה״ג מערכת גדולים ובמערכת ספרים ע״ש. ומובא בתוס׳ יומא ח׳ ע״א ד״ה דכולי עלמא וכו׳ ומה שעשה רבינו אליהו הזקן ז״ל באזהרות שלו טבילה בזמנה וכו׳ ובתוס׳ סוכה מ״ט ע״א ד״ה שכל מזבח וכו׳ וכן יסד רבינו אליהו הזקן באזהרות וכו׳, ובתוס׳ ב״ב קמ״ה ע״ב אין השביעית משמטתו וכו׳ מה שיסד הפייט ר׳ אליהו הזקן וכו׳ ותוס׳ נדה ל׳ ע״א ד״ה ושמע מינה וכו׳ ורבינו אליהו הזקן שיסד באזהרות וכו׳ ועיין בשה״ל סי׳ כ״ה, ובאו״ז ה׳ ק״ש אות י״ט.

ר׳ **אלחנן.** (סי׳ תמ״ג צד 568). מחבר הפיוט אחי שאו משאת וכו׳ והובא בתוס׳ ברכות מ״ג ע״א ד״ה הואיל וכו׳ ואין נראה לרבינו אלחנן דכיון שתקנו חכמים

התוס' ה"ר אליעזר סתם הוא הראב"ן, עיין תוס' שבת כ"ג ע"ב ד"ה נזרה יו"ט וכו' הקשה ה"ר אליעזר וכו' והשיב לו רבינו שמואל. שם נ"ב ע"א תוס' ד"ה וטובלין וכו' הקשה ה"ר אליעזר וכו' ותירץ ר"ת וכו' שם ס"ז ע"ב תוס' ד"ה כלל גדול וכו' וקשה לה"ר אליעזר וכו'. שם ס"ט ע"ב ד"ה הא וכו' והקשה ה"ר אליעזר לרבינו שמואל וכו' וכן בשארי מקומות. ביומא ת"י נ"ג ע"א ד"ה אע"פ וכו' הקשה ה"ר אליעזר וכו' ואמר לו רבי וכו'. קידושין ג' ע"א תוס' ד"ה לא לחיה וכו' הקשה ה"ר אליעזר. נדרים ג' ע"א תוס' ד"ה לעשות וכו' כן פירש ה"ר אליעזר וכו' שם ח' ע"א תוס' ד"ה מושבע ועומד וכו' ובפירש ה"ר אליעזר פירש הא דפריך מושבע וכו'. שם תוס' ד"ה האומר וכו' כדמפרש הרב ר' אליעזר. שם ט' ע"א תוס' ד"ה כנדרי וכו' ופירש הר"ר אליעזר. שם תוס' ד"ה הריני בנזירות וכו' ועוד תירץ הר"ר אליעזר וכו' שם ט' ע"ב תוס' ד"ה כהלל וכו' ואומר הר"ר אליעזר כיון וכו' י' ע"א תוס' ד"ה דנזירות וכו' לפירוש הר"ר אליעזר וכו'. שם מ"ד ע"א תוס' ד"ה אמר וכו' כך פירש הר"ר אליעזר וכו'. נ"ח ע"א תוס' ד"ה אמר וכו' פירש הרב ר' אליעזר וכו'. ס"ז ע"א תוס' ד"ה ואם וכו' (כך פירש הר"ר אליעזר וכו'). פ"ז ע"א תוס' ד"ה והלכתא וכו' פירש ה"ר אליעזר. פ"ט ע"ב ד"ה תניא וכו' פירש הרב ר' אליעזר. צ' ע"א תוס' ד"ה דכתיב והפרה הלבנה פירש הרב ר' אליעזר וכו'. צ' ע"ב ד"ה חזרו לומר וכו' ותירץ הרב ר' אליעזר וכו'. שם תוס' ד"ה יעשו וכו' ותירץ הרב ר' אליעזר וכו'.

אברהם. (סי' רנ"ט 222). שם אברהם סתם בלי שם אביו ובלי כינוי, מוזכר בתוס' עירובין ע"ז ע"ב תוס' ד"ה אי הכי וכו' וה"ר אברהם מפרש דהתם ביו"ט וכו'. פ' ע"ב תוס' ד"ה אבל קורה וכו' וה"ר אברהם פירש לחי אם היה מדבק הכתיתים בכותל וכו'. פ"א ע"א תוס' ד"ה איתביה וכו' ופירש ה"ר אברהם כולה סוגיא וכו'. חגיגה כ"ג ע"ב תוס' ד"ה יצא זה וכו' והקשה הר"ר אברהם וכו'. ב"ב ה' ע"א תוס' ד"ה ארבעה לצלא וכו' וה"ר אברהם פירש וכו'. שבת ג' ע"א תוס' ד"ה בר מהני תלת וכו' ותירץ ר"י בשם ר' אברהם וכו'. וברוקח סי' רנ"ז, ובמרדכי תוס' ערבי פסחים. אך בחולין ק"ו ע"ב תוס' ד"ה וכל דבר שחוצץ וכו' הובא הקשה הרב ר' אברהם בן הרב ר' משה וכו' ובתוס' ברכות מ"ה ע"ב ד"ה שאני התם וכו' וכן עשו בנות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה ע"פ אביהן וכו'.

אברהם אבן עזרא. (סי' קצ"ז צד 178). מחבר הזמר ליום השבת, כי אשמרה שבת ורשום שמו אברהם בראשי החרוזים. אסור. בו, רשם. הן, מחל, ונמצא גם בסידורים שלפנינו במעט שינוים. וכן זמר השני שם אשיר במשרים וכו' ונדפס בטל אורות, ושם הוא בטעות נר בעדו עורב, וצ"ל נר „בערו" עורב, כמו שהוא נכון במח"ו, והכוונה למה דאיתא בשבת ל"ח ע"ב אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן וכו' בדברא עורבי.

וזמר במוצאי יום מכובד, ובמובאי ימי מעבד וכו' (סי' ר"ז צד 185) נדפס בטל אורות.

וכן זמר לפורים קוראי מגילה, הם ירננו אל אל כי מקום תהילה היתה לישראל, וכו' (סי' רנ"ד צד 219).

והפיוט אשריך הר העברים וכו' (סי' תכ"ג צד 460).

והובא ר' אברהם אבן עזרא בתוס' ר"ה י"ג ע"א ד"ה דאקריבו וכו' ועיין תוס' תענית כ' ע"ב ד"ה בהכינתו וכו'. והיה בזמן ר"ת בן בתו של רש"י עיין בשו"ת תשב"ץ חלק ראשון סי' ע"ב שהאריך בענין זה.

הרב ר' אליהו. (סי' רע"ח צד 246, 247, 405, 436, ש"פ 440, 645). הובא בתוס' מנחות ל"ה ע"ב ד"ה משעת הנחה וכו' מכאן היה מדקדק רבינו אליהו שצריך אדם לקשור תפילין בכל יום וכו'. ובתוס' עירובין צ"ז ע"א ד"ה אביי אמר וכו' ומכאן אומר ר"ת דאין צריכין בכל יום להתיר קשר תפילין וכו' כמו שהיה אומר ר' אליה וכו'

בראשונה, ותקע עוד ג' פעמים קש"ק, ויחר אף מורי חמי רבי אליקים ואמר אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן, מעולם לא ראינו לחזור לראש מפני אלו הדברים, ושלא כדין עשו המחזירים אותו, והמחזירים אמרו כדין עשינו, ונתתי את לבי אני אליעזר לדרוש ולתור בדבריהם ונ"ל כי שלא כדין החזירוהו לראש וכו' והובא מעשה כזה במרדכי סוף ר"ה סי' תש"ב מעשה אירע במגנצא תתק"ה וכו' ובשו"ת מהר"ם מר"ב ס' תר"ן מעשה במאגנין שנת תתק"ה וכו' ע"ש, ובספר ראבי"ה מסכת ר"ה סי' קע"א זהו לשון חמי הראב"ן ז"ל בקיצור וכו' ע"ש וברא"ש ר"ה פ"ד סי' י"א, ע"ש, ומלבד ספר ראב"ן חיבר ספר צפנת פענח והובא באגודה שבת פרק בירה סי' נ"ט וז"ל עוד הקיל רבינו אב"ן בצפנת פענח דשרי להטמין הקדרה אפילו בגחלים ובאבנים סביב הקדרה וכו', ובתשובות הרא"ש פ"ד סי' ג' וז"ל ובחבור זקני הנקרא צפנת פענח נראה שפוסק הלכה כרבי עקיבה וכו' ובשה"ג מערכת ספרים מעתיק ובחבור זקני ראב"ן הנקרא צפנת פענה וכן כתב מהריש"ל בתשובה סי' כ"ט ע"ש. וחתניו של הראב"ן היו. א) רבינו יואל הלוי (אביו של מחבר ספר הראבי"ה) עיין בראב"ן דף י"א סי' ט"ז שאלני התני ר' יואל בשילהי בן סורר ומורה לפרש לו שמועה זו וכו' ובדף קי"ג ע"א ור' יואל הלוי חתני, ושם ע"ב וכבר דברתי בזה למעלה בספר זה בשאילת התני ר' יואל הלוי וכו' ושם הנסתרות לה' אלהינו למה נקוד שאלני התני ר' יואל הלוי וכו' ושם קי"ד ע"א שאלני חתני ר' יואל וכו' ועוד באיזה מקומות בראב"ן. ב) ר' שמואל שם סי' נ' שאלני התני ר' שמואל וכו' ושם סי' מ"ב דף י"ז ע"א שאלני חתני ר' שמואל מהא דתניא דברים שבכתב וכו', ושם סי' מ"ח דף י"ח ע"ב וז"ל וקרוב ר' אליעזר ברבי שמשון וחתני ר' שמואל היתה ידם עם המהייבים וכו'. ג) שם סי' מ' דף ט"ז ע"ב שאלני התני ר' אורי מצוה חמורה כמו ציצית וכו'. ד) שם סי' כ"ו דף י"ד ע"א וז"ל בשנת תתקי"ב אירע מעשה שהוציא חתני אליקים יין מחבית לכלי קטן ששתה ממנו גוי יין כשר והוה הכלי נסך ושאלני אם היה היין כשר, ואמרתי יודע אתם (צ"ל אתה) אם הכלי נגוב ואמר הן והתרתיו ויום שבת היה. לאחר אכילה ישנתי ובא אלי מורי חמי בחלום והיה קורא השותים במזרקי יין וחזירי, ואני הייתי מפריש על הגוים בחלום ששותים יין נסך ואוכל (צ"ל ואוכלים) בשר חזיר. ובהקיצותי הבנתי כי הודיעני על היין שהוא נסך שלא היה הכלי נגוב, וניסתיו ולקחתי אותו כלי עצמו והנחתיו ב' ימים ולילה אחד ולא נגב, וידעתי כי לא יפה היתרתי, ואסרתי את היין שבחבית והתענתי ב' ימים, וגם השותים אותו.

והיה ראב"ן שולח שאלות לר"ת כמוזכר בספר הישר לר"ת סי' תרט"ו וז"ל שאל הרב ר' אליעזר ב"ר נתן ממיינצא וכו' וע"ש סי' תרט"ז ותרי"ז, ושם דף ע"ח ע"ב שאל הרב ר' אליעזר מרבינו תם וכו' ור"ת השיבו בכבוד למי המדת ישורון והדרם הרי לך הם וכו' ובשם הגדולים ח"א אות א' הביא משם ראב"ן דף קמ"ח ששאל מרבינו מאיר חתנו של רש"י ומבניו רשב"ם וריב"ם ור"ת. והשיב לו ר"ת שהיה סר וזעף על סילוקו של צדיק אחיו ריב"ם, ורשב"ם לא היה אצלו וכתב שם אבי יקרא אלי ואני הקטן כותב בדמע, וכל השאלה והתשובה מר"ת הוא בספר הישר לר"ת סי' תרט"ו שאל הרב ר' אליעזר ב"ר נתן ממיינצא הוצרכתי לשאוב מים וכו' והשיב ר"ת בסי' תרט"ז גם כי אזעק וכו' ע"ש ובשני הספרים רבו השיבושים ויש לתקן במקום שהענין אחד זה מזה, ועיין פרק חזקת הבתים סי' תקנ"ו וז"ל תשובת רבינו משולם ששלח לראב"ן אין דור יתום שאתה ראב"ן בתוכה ברוך טעמך וכו' ועיין בראב"ן דף קנ"ג שאלה מרבינו ברוך ב"ר יצחק (הוא מחבר ספר התרומה) לראב"ן ותשובתו לא ישאני אליעזר ב"ר נתן כדיי להכריע וכו'. ובשה"ג אות א', ב' הביא רבינו אליעזר שבותבין התוס' בשבת הוא ראב"ן, והוא מספר יד דוד שבת ס"ו ע"ש. ול"נ דלאו דוקא הנזכרים במס' שבת אלא בכל מקום שהביאו

ולא בשם מורי או רבי עיין סי' ק"ה צד 82 העתקתי מתשובות רש"י, וכן בסי' קנ"ה צד 142 ורש"י אומר יישר, ובסי' רנ"ב 218 ורש"י כתב כשם שבלילה מנ"ח, ובסי' רמ"ה 212 כך השיב רבינו שלמה מ"כ, ובסי' ס"ה 283 ונסדר מפי רבינו שלמה ב"ר יצחק זצ"ל, וכדומה בהרבה מקומות. ונראה כי ברוב מקומות שהזכירו בשם רבי או מורי הוא בזמן אשר היה רבו עוד בחיים, ולאחר מותו יכנהו בשמו וכותב מ"כ או זצ"ל, ועיין לקמן אות ר'. ד) ומה שכתב ומזכיר ר"ת שחי כע' שנה אחר ר' שמחה מויטרי, לא כיון יפה כי במח"ו מזכיר ג"כ את ר"ת שהיה בזמנו, עיין מח"ו סי' רכ"ז צד 193 וזו תשובה השיב ר"ת על רש"י זקינו וכו', ובסי' ק"א 77 ור"ת השיב על זה וכו' יעקב ב"ר מאיר, בסי' קנ"ב צד 118 ור"ת אומר שאין מקדשין בפת כלל וכו' ובסי' תקמ"א 782 והי לך משפטי הגט כמו שסידרו רבינו יעקב ב"ר מאיר וכו' וכן הוא בספר הישר לר"ת סי' פ"ב, ע"ש ובהגהות אשרי פרק ט' דב"ב מעשה בא לפני ר"ת בראובן שהיה חייב לשמעון מנה ומת ראובן וצוה שמעון שלא לקוברו עד שיפרע לו המנה שהיה חייב לו. והשיב רבינו שמחה דיכול מן הדין לעכב את קבורתו עד שיפרע לו, וקבל ר"ת את דבריו וכו' וכן הובא בח"מ סי' ק"ו סעיף ב' בהג"ה, ועיין בספר הישר לר"ת דף פ"ב ע"ב ועוד תודיעני מה שאמר לי הנדיב ר' שמחה ששאל ממך הא דאמרינן בביצה נתערבו באחרים ואחרים באחרים ואמרת לי כי אינך גורם ואחרים באחרים וכו' ושם פ"ג ע"א הרב ר' שמחה לא יפה שאל וכו' (ועיין במרדכי ע"ז פ"ג סי' תת"מ נתערבה באחרות ר"ת לא גרים ואחרות באחרות וכו' ורבינו שמחה הקשה דבריש ביצה וכו') ובסי' רס"ב צד 224 וזה סידר ר"ת וז"ל סימן הפטרות וכו' וכן הביא המח"ו בסי' שב"א צד 359 תשובת ר"ת לר' משולם, והוא בספר הישר לר"ת סי' תר"כ ע"ש, ובסי' תק"א צד 623 הביא המח"ו מספר הישר תניא המל אומר וכו' עיין בספר הישר סי' רל"ב, ובסי' פ"ו (ה"פ) צד 289 כתב והאריך בדבר בספר הישר והוא בסי' תקפ"ח ע"ש, בסי' תע"ד 592 עד כאן לשון ספר הישר, ע"ש סי' של"א, ואין להאריך יותר.

בעזרת הנותן ליעף כח ארשום פה שמות הגאונים וגדולי חכמי הדורות הקדמונים המובאים בספר מחזור ויטרי מאשר היו לפניו ובזמנו ע"פ סדר א"ב, עם תוספות הערות ובאורים.

א.

אבן. (סי' קס"א, צד 150, שכ"א, 360 שכ"ח, 368) הוא רבינו אליעזר ב"ר נתן, מחבר ספר ראב"ן, ונזכר בתוס' חולין מ"ז ע"ב ד"ה אפילו וכו' משום אבי העזרי וה"ר אבן כתב הר"ר יצחק בספרו דדוקא בשאר אונות וכו', והיה חתנו של ר' אליקים (הלוי) עיין ספר אגודה קידושין פרק האיש מקדש סי' מ"ב וז"ל ופסקו רבינו אליקים וחתנו רבינו אב"ן שאם היו הקדושין בעין וכו', ובמרדכי קידושין פ"ב סי' תקי"ד מעשה אירע וכו' ופסקו דינם רבינו אליקים זקיני וחתנו זקני ראב"ן שאם היה הקדושין בעין וכו' והובא בשו"ת מהר"ם מר"ב סי' תקפ"ה ועוד פסקו רבינו אליקים ורבינו אב"ן וכו' ופסקו אם היו הקידושין בעין וכו' ובראב"ן סי' ס"א דף כ"ה וז"ל אירע פה במגינצא מעשה בר"ה של שנת תתק"ה שתקע התוקע ב' פעמים קשר"ק כשורה, ובשלישית ב' שברים והתחיל להתריע, והחזירו מקצת הקהל, ואמרו לו תקע שבר אחד וסיים, ומקצת הקהל אמרו לו תתחיל לראש, והתוקע התחיל מראש ותקע ג' פעמים קשר"ק, ובסדר קש"ק תקע כסדר שני קש"ק, ובשלישית תקע ד' שברים ותקיעה, והחזירוהו לראש אותם שהחזירוהו

כלל פ"ד סי' ג', ומוזכר בספר קורא הדורות דף י"ח וז"ל רבינו שמחה ב"ר שמואל מויטרי תלמיד רש"י וגם חיבר ספר דינים וקראו סדר עולם וכמ"ש הרא"ש בתשובותיו כלל פ"ד סי' ג' והובא בהג"מ פ"ג הלכות תפלה אות ה' וז"ל וכן מצאתי שוב בס"ע של רבינו שמחה ככל דברי מורי ורבינו וכו' וכן הביא בעל אגודה פרק התכלת סי' ט"ו היא של בגד וכנפיה של עור חייבת, היא של עור וכנפיה של בגד פטורה מאי טעמא בתר עיקר בגד אזלינן, מכאן הוכיח רבינו שמחה בעל סדר עולם דחלוק של פשתן שיש לה ד' כנפות אינו צריך ציצית ואפילו היא של צמר כיון דעיקר שלם, ובילקוטים מהלכות אמרכל דף ל"נ ע"ב הביא חלב שחלבו גוים ואין ישראל רואהו אף במקום שאין בהמה טמאה בעדר אסור דלא ליפוק מיניה חורבה ופורין גדר ישראל וכו' וכן כתב רש"י וגם ר"ת היה מתיר לר' אליעזר משוינא שהיתה השפחה חולבת בלא ראיה אע"ג שהיה הדבר מבוער לעשות לכתחילה ואומר רבינו שר שלום גאון היכא שיודע שאין דבר טמא בעדר שמותר, וגם רבינו שמחה התיר בסדר עולם שלו, חדא שאין דבר טמא בעדר, ועוד דמירתת הגוי עכ"ל. ונזכר בשם הגדולים מערכת ספרים אות ס' וז"ל סדר עולם חיבר רבינו שמחה תלמיד רש"י מדינין, והרא"ש בתשובותיו כלל פ"ד סי' ג' בדיני נחלות כתב וכן פסק רבינו שמחה בחבור שלו הנקרא סדר עולם וכו' ועתה ראיתי באסור והתר הארוך כלל מ"ה אות ז' שמביא מרבינו שמחה בסדר עולם בדין אסור והתר ע"ש, כנראה שרבינו שמחה חיבר בספר סדר עולם דיני ממנות ודיני אסור והתר. — ועי' בהגהות והערות בסוף הספר שם שכתב וז"ל ותימה דבספר הרוקח סי' שע"ט נמצא דין חפיפה מס' סדר עולם וכתוב בראשו וז"ל זה נוסח מסדר עולם של מורי ה"ר שמחה ז"ל עכ"ל, ואין לומר שה"ר שמחה זה הוא תלמיד רש"י, כי ר' שמחה תלמיד רש"י נפטר לעדות היוחסין בשנת ד' אלפים תתס"ה (עיין לע"ל הערה ע"ב) והרוקח ז"ל היה ד' אלפים תתקצ"ח כמ"ש ביוחסין (ועיין ג"כ הערה י"א) ורב הזמן כק"ל שנים ויותר ביניהם. גם נראה שכל הסימן הזה הוא מספר סדר עולם, לפי שקרוב לסופו כתוב עד כאן לשון סדר עולם ע"ש, ובתוכו מזכיר רש"י ולא קרא לו מורי, ומזכיר ר"ת שחי כע' שנה אחר ר' שמחה מויטרי, וגם בתשובות הרא"ש הנזכר כתוב רבינו סתם ולא תלמיד רש"י או ר' שמחה מויטרי ע"ש, מכל אלה מוכח שאין ליחס ספר ס"ע הנזכר לר"ש תלמיד רש"י כ"א לרבינו שמחה אחר שהיה רבו של הרוקח, ואולי הוא ר"ש משפירא רבו של רבינו אביגדור הכהן ועולה יפה בסדר זמנים ג"כ.

וכל ראיותיו והוכחותיו לסתור דעת הני יבוותי שהבאתי למעלה אין בהם ממש. א) כי גם אם נחליט כעדות היוחסין כי ר' שמחה תלמיד רש"י נפטר בשנת ד' אלפים תתס"ה והרוקח היה ד' אלפים תתקצ"ח האם מפני זה לא נוכל לומר כי ראה הרוקח את ספרו של ר' שמחה שהיה לפניו ערך ק"ל שנים, אתמהה. — זולת זה בא לכלל טעות יען כי לא ראה בעל הגהות הנ"ל עדיין את הספר מח"ו אשר יצא עתה לאור עולם. ב) כי לפי מה שהבאתי לע"ל חי הר"ר שמחה ב"ר שמואל עוד בשנת ד' אלפים תתקס"ח כי אז נגמר כתיבת המחזור ויטרי כמפורש בשער הספר, ונזכר בסי' תקע"ה (לפנינו חסר שני סימנים האחרונים, היינו תקע"ז, תקע"ח, והיה נמצא בכ"י שהיה לפני שד"ל ונזכרו בנחלת שד"ל צד 20 וצד 54) וז"ל שם ויש לנו ד' אלפים וט' מאות וע' שנה מבריאת עולם. ועיין במח"ו סי' פ"א 768 ובספר התרומה בארוכות סי' קל"ו מכאן משמע וכו' ובקצרות סי' קל"ו דין שטר שדלג ממנו לבריאת עולם שכשר, וכן נמי אם לא כתב בו הכלל כגון ארבעת אלפים רק הפרט תשע מאות וששים כשר, וה"ה אם לא כתב פרט גדול כגון תשע מאות רק פרט קטן כגון שנת ששים כשר. ג) ומה שכתב ובתוכו מזכיר רש"י ולא קרא לו מורי או רבי הוא ג"כ טעות כי בכמה מקומות במח"ו קורא את רבו בשם רש"י

בכל הגוף, ועיין תוס' כתובות ס"א ע"א ד"ה מחלפא וכו' במחזור ויטרי פירש הרב ר' שמעיה שהיה נזהר רש"י אפילו שלא ליתן מפתח מידו לידה וכו' והוא במח"ו סי' תצ"ט צד 608 כך ראיתי את ר' נוהג ואפילו במסירת מפתח או שום דבר מידו לידה היה פורש, ומפורש ג"כ בפרדס לרש"י ז"ל סי' רע"ב כך ראיתי ר' נוהג ואפילו במסירת מפתח או שום דבר אחר מידו לידה היה פורש, והיינו כמו שכתבתי לפי שדבריהם ולשונם בכמה מקומות שווין הם זה לזה נתחלף להם ר' שמעיה מחבר ומסדר ספר הפרדס בר' שמחה מחבר ספר מחזור ויטרי. (ועיין במרדכי פ"ק דשבת סי' רל"ח רש"י היה נזהר מלהושיט מידו לידה שום דבר, וקצת משמע כן בפ"ק אעפ"י אביי הוה מנח לי אבי סדיא, רבא הוה מנח ליה אשרשיפא, לפנינו כתובות ס"א הגירסא אביי מנחא ליה אפומא דכובא, רבא אבי סדיא, רב פפא אשרשיפא) ועיין תוס' ברכות כ"ה ע"ב ד"ה והרי וכו' אלא שרבינו שמעיה תלמידו של רש"י פסק דלבו רואה את הערוה מותר, ותוס' שבת י' ע"א ד"ה טריחותא וכו' ובמחזור ויטרי מפרש דטעם דבעינן איזור שלא יהא לבו רואה את הערוה, ודוקא להן שלא היה להם מכנסים לכך היו צריכים לאזור בשעת תפלה, אבל לדידן שיש לנו אבנט של מכנסים אין אנו צריכין לאזור, וכן הוא ברא"ש פ"א דשבת סי' י"ט מכאן נראה שצריך לאזור הלציו כשמתפלל, ובמחזור ויטרי כתיב שאינו צריך דהא שצריך לאזור חלציו היינו משום שלא יהא לבו רואה את הערוה ואנן אית לן אבנט ומכנסים ולהם לא היה מכנסים וכו' ועיין במח"ו סי' קנ"ה אות ג' צד 122 ובביאורי אות י"ב. — ומדברי התוס' הנ"ל טעה ג"כ הב"ח טור א"ח סי' צ"א שכתב דהמחבר ספר מחזור ויטרי הוא ר' שמעיה ע"ש, ועיין בספר שונה הלכות על בה"ג דף ט"ו ע"ב, ובספר אורח מישור על מס' נזיר דף נ"ד, ובפני יהושע שבת י' ע"א, ובספר מגן גבורים להגאונים מלבוב א"ח סי' צ"א. — ועיין ברא"ש ברכות פ"ג סי' ל"ו והה"ר שמעיה ז"ל כתב בשם רש"י ז"ל שמצא בתשובת הבבלי לבו רואה את הערוה מותר וכו' ובתוספות הרא"ש הנדפס מחדש ברכות כ"ה ע"ב והה"ר שמעיה כתב בשם רש"י שמצא בתשובת הבבלים דלבו רואה את הערוה מותר, וכן הוא בתוספות ר' יהודה חסיד ובהג"מ פ"ב מה' ק"ש ה"ז וכן פסק ר"י מי שלבו רואה את הערוה אסור לקרות ואם ישב במים צלולים צריך שיתכסה כנגד לבו וכן היה נוהג ר"ת ולא כהרה"ר שמעיה שפירש שמצא בתשובות הגאונים הבבליים דלבו רואה את הערוה מותר, (ומכל זה לא נמצא במח"ו אשר לפני ולא בפרדס לרש"י ז"ל דפוס ווארשוי) ועיין במרדכי פ"ק דשבת סי' רכ"ו וז"ל ויש ללמוד מכאן שצריך לחזור רצועתו קודם שיתפלל אע"פ שיש לו אבנט במכנסים ואין לבו רואה את הערוה מ"מ יש להתנאות עצמו לפני קונו משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל, והר"י ומחזור ויטרי חולקין וכתבו דלהם לא היה מכנסים וכו' ובאו"ז ח"א ה' ק"ש ותפלה סי' קכ"ח וז"ל כתוב בתשובות ראיתי פעם אחת את ר' שהיה מתפלל בלא חגור ותמהתי ואמרתי מה זה שהוא מתפלל והוא לא חגור מתנים הא אמרינן במס' ברכות שאסור לאדם להתפלל בלא חגור הלציים, וטעמא משום שלא יהא לבו רואה את הערוה ואמר כמדומה לי באותן הימים לא היה להם לחכמים מכנסים אלא חלוקיהן גדולים עד סמוך לעקביהם וכל בגדיהם היו סתומים פנים ואחור ושמאל וימין לפיכך היו אומרים שאסור להתפלל בלא אזור כיון שלא היה להם שום הפסק בין הלב לערוה אלא אזור בלבד וכו' אבל אנו שיש לנו מכנסיים ובלא שום אזור יש הפסק בין הלב לערוה מותרים אנו להתפלל בלא אזור, והכותב הוא הרב ר' שמעיה, ורבו היינו רבינו שלמה זצ"ל, וכעין זה הובא בשלה"ג מרדכי פ"ק דשבת וז"ל כתוב בתשובה אחת כי רבינו שלמה היה קורא שמע פעם אחת ולא היה חגור אזורו ושאלו לו תלמידיו וכו' ע"ש.

וחיבר הרב ר' שמחה בעל ס' מח"ו עוד ס' אחר ונקרא „סדר עולם" והובא בשו"ת הרא"ש

אם מוהל בעלמא. תדע שהרי אחרי ששהתה כדי שיעור צלייה היה מותר להדיחו ולבשלו בקדרה אע״פ שעדיין נפלט ממנו לאחר כן וכו׳ והובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רכ״ו וז״ל מעשה אירע בבית ר׳ שהדיחו הבשר ומלחוהו על הקרש ולוח כדי לזוב הדם ולאחר ששהה הבשר שם במליחתה כשיעור צלייתה לקחו הבשר בכלי שאינו מנוקב ונתמצו וזבו שם מימי מליחתה וכסבורין התלמידים לומר זיבות הדם הוא זה ולאסור את הבשר המלוח הרי הוא כרותה. ואמר ר׳ הואיל ושהה בתחילה על העצים כשיעור מותר שהרי אלו היה רוצה לבשלה בקדירה לאחר אותו שיעור המליחה שרי אלמא לא הוי דם הכי נמי לא שנא. וציר נמי שנתמצה שמנונית הבשר הוא הזב מכח המלח ולא הוי דם, באותה שעה שאלתי את פיו שאם לא שהו בכלי נקוב תחילה כדי צלייתו ושמו הבשר בכלי שאינו מנוקב מאי כל החתיכה אסור או כנגד הנוגע במה שזב, והשיב לי שרואין את הניתן בתוך הציר כאילו בדם עצמו נתון והותבין כל סביביו והשאר מותר, ועיין תוס׳ חולין קי״ב ע״ב ד״ה ודגים וכו׳ אירע מעשה בביתו של רש״י וכו׳ ושם צ״ו ע״ב תוס׳ אפילו וכו׳, ובמהר״ם מ״ב סי׳ רצ״ד בשם תשובות רש״י, ועיין באו״ז ח״א הלכות מליחה סי׳ תע״ו ושם הביא תשובה מרשב״ם מאחר שנמלח הבשר ע״ג כלי מנוקב שיש עצים והפסק בין שולי הגינית לבשר כשיעור שלא יגע צירו בבשר התחתון אז מותר כל הבשר וכו׳ וגם נאמר לי בשם רבינו שלמה זקיני שהיה נוהג היתר בדבר, אפס הנוגע בציר התחתון שאין לו מקום לפלוט עוד אסור, שמואל בן הרב ר׳ מאיר זצ״ל. והנה האו״ז שם מוסיף וז״ל וכן נמצא כתוב מעשה בבית רבי בבשר שנמלח ושהה כדי שיעור צלייה על הדף ואח״כ הושם בכלי אחר שלם שלא היה מנוקב והיה שם כל הלילה ולמחר נמצא הכלי מלא מן מי המליחה שיצא מן הבשר, ושאלתי את ר׳ מהו לאכול מאותו הבשר ואמר מותר מאחר ששהה הבשר במלח כדי שיעור טרם שהושם בכלי אין אותם המים הנמצאים בכלי דם הבשר שכבר יצא הדם אין זה כ״א מוהל הבשר ולחלחותו ומותר, מעשה זו הועתק מפסקי רבינו שלמה שסידר הר״ר שמעיה זצ״ל לפניו. ומכתיבת הרב רבינו שמחה מויטרי זצ״ל וידוע שפירשו או הוא או ה״ר שמעיה לפני רבינו שלמה זצ״ל עכ״ל. ונראה שנסתפק האו״ז אם ראה המעשה זו בספר הפרדס לרבינו שמעיה, או במחזור ויטרי לר׳ ישמחה, ובאמת נמצא רק בפרדס סי׳ רכ״ו ולא במח״ו, ומדברי שניהם למדנו שהמחבר והמסדר ספר הפרדס הוא רבינו ישמעיה בן בתו של רש״י ז״ל, וכן נ״אה מאו״ז ח״א הלכות נדה סי׳ שס״א וז״ל הלכך הואיל והרב רבינו שמעיה (הוא בפרדס לרש״י ז״ל סימן רע״ג), והרב רבינו שמחה מויטרי (סי׳ תצ״ט) תלמידי רבינו שלמה ז״ל פירשו בשם רבינו שלמה זצ״ל וכן רשב״ם וכן ה״ג כולם שווים שצריכה הפיפה בכל הגוף הלכך אשה בזה״ז חופפת כל גופה, ועל רבינו שמעיה כיונו התוס׳ נדה ס״ו ע״ב ד״ה אם וכו׳ שהביאו אבל במחזור ה״ר שמריה (וט״ס הוא וצ״ל ה״ר שמעיה) מפרש בשם רש״י דבכל הגוף שייך חפיפה ע״ש בכל דבריהם, ולא כמו שכתב בהגהות הרב רהנ״ד על ספר הראבי״ה סי׳ קע״ב שהביא לשון התוס׳ כמו שהוא לפנינו. והעיקר הוא כמו שהביא הרא״ש סוף ה׳ מקואות ודין חפיפה כתב ה״ר שמעיה בשם רש״י דחפיפה הוי בכל הגוף וכו׳ ע״ש והטור יו״ד סי׳ קצ״ט ופירש ה״ר שמעיה בשם רש״י שצריכה לעיין כל גופה יפה, ולחוף אותו במים ולשוטפו דחפיפה שייכא בכל הגוף וכו׳ ועיין בב״י שם ד״ה ומ״ש שה״ר שמעיה פירש בשם רש״י שצריכה לעיין כל גופה יפה ולחוף אותו במים וכו׳ ור״ת פירש שאינה צריכה וכו׳ התוס׳ והרא״ש בפרק תינוקות כתבו שה״ר שמעיה מפרש בשם רש״י דהא דתיקון עזרא וכו׳ ועיין סמ״ג לאוין ה׳ נדה סי׳ קי״א וז״ל והרב רבינו שמחה כתב במחזור ויטרי בשם רבינו שלמה כי חפיפה היא בכל הגוף. ובמרדכי שבועות ה׳ מקואות סי׳ תשמ״ז והרב ר׳ שמחה פירש במחזור ויטרי בשם רש״י כי חפיפה שייך גם

מחזור ויטרי

לא נבראו אלא לצורך בישול. והמבשלן במים מברך בורא פרי העץ והאוכלן חיים משונה הוא ושהכל. וקרוב אני לומר כן בחבושין, ותלוייה זו בידי כי לא שמעתיה. פעמים ראיתי את ר' שהביאו לפניו על השולחן אגוזים מטוגנין בדבש, וקורין לו אב בשטרי ומברך עליהם בורא פרי העץ, כי הוא היה אומר האגוז עיקר והדבש טפל ואע"פ שמטוגננות הן בדבש לא נשתנה מחיותו ואין זה בישול. ובעיני הוי דבש עיקר, אלא כדיי הוא ר' לסמוך עליו. הביאו לפניו פירות על השולחן פליגי בה ר' יהודה ורבנן, אם יש ביניהן אחד מז' המינין עליו הוא מברך תחילה ופוטר את השאר דכיון דכולן לפניו ברכה אחת פוטרת לכולן, וקסבר ר' יהודה חשוב עדיף. ורבנן סברי חביב עדיף מה שלב אדם אוהבו ומחבבו משאר המינין עליו הוא מברך ופוטר את השאר. והלכה כרבים. מר'.

ופעמים ראיתי את ר' כשמביאין לפניו בשר של חידוש (ובמח"ו שהיה לפני שר"ל כתב בשר של חירות) או בשר מבוסם או ביצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך עליו שהכל, קודם שיבצע המוציא ואמר לי ר' זה חביב בעיני יותר מן הפת ונוח לי ליתן ברכותיו לשבח את קוני, באשר אני אוהב. — ועיין במח"ו 381 שמעתי וכו' שמעתי שתוקעין בארץ ישראל וכו' ובסי' תס"ו 584 בשמחת חתן וכו', 586 וק"ש שאמרו וכו', ובסי' תס"ז 586 דשליה שעשאו בעדים כשר. והרשאה זו למה וכו' כן הורה ר' וכן נהגו. וכהנה בהרבה מקומות.

פרדס

ואי בשיל להו לא בריך ולא מידי ודעתי מכרעת, ערמונים לא נבראו אלא לצורך בישול והמבשלן במים מברך בורא פרי העץ, והאוכל חיין משונה הוא בעיני ושהכל מברך וקרוב אלי כן בחבושין, ותלויה זו בידי כי לא שמעתיה, ופעמים ראיתי את רבי שהביאו לפניו על השולחן אגוזים בדבש לא נשתנה פרי מהוויתו ואין זה בישול והאגוזים עיקר ובעיני דבש הוי עיקר אלא כדאי לסמוך עליו.

(סי' פ"ו). הביאו לפניו פירות על השולחן פליגי בה ר"י ורבנן אם יש ביניהם אחד משבעה המינים עליו הוא מברך תחילה ופוטר את השאר, דכיון דכולן לפניו ברכה אחת פוטרת לכולן, דקסבר ר' יהודה חשיב עדיף ורבנן סברי חביב עדיף מה שבלב האדם אוהבו ומחבבו משאר המינין עליו הוא מברך ופוטר את השאר והלכה כרבים, ופעמים ראיתי את ר' כשמביאין על השולחן בשר של חידוש או בשר מבושם או ביצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך שהכל קודם שיבצע ברכה המוציא, אומר לי זה חביב בעיני יותר מן הפת, ונוח לי ליתן ברכתו לשבח את קונו כאשר אני אוהב. — ובפרדס סי' קפ"ב יחסר שם תיבת שמעתי על הגאונים וכו', ובסי' קפ"ג שמעתי וכו', ושם סי' רע"ה בשמחת חתן וכו' ובסי' רע"ט וק"ש שאמרו וכו' סוף סי' ש"א דשליח שעשאו בעדים כשר בין הוא לפניו בין אינו לפניו הרשאה זו למה וכו' כן הורה רבי וכן נהגו העם.

והיה רבינו שמעיה בן בתו של רש"י כמבואר במרדכי חולין פ"ח סי' תשכ"ה וז"ל והיכא דשהה הבשר במלח כדי שיעור צלייה על דף אחד ואח"כ השים בגיגית והיה שם כל הלילה ואח"כ נמצא הכלי מלא מן המליחה שיצא זה אירע בביתו של רש"י והתיר. וכן כתב רבינו שמעיה בן בתו (ולפי דעת ידידי הרב המופלג בתורה וחכמה מו"ה אברהם בורלינר נ"י היה הרב ר' שמעיה חתן אחיו של ר"ת ואפשר של רשב"ם, וכאשר כבר הזכירו לפני כמה שנים בהמזכיר ולפ"ז צריך להיות במרדכי בן בת בתו של רש"י ועיין שה"ג אות ש' ומגדולי תלמידי רש"י רשב"ם ורבינו שמעיה מפרש מדות בני בנותיו) שהוא עצמו שאל לרש"י והתיר, דכיון דשהה כשיעור צלייה כבר יצא הדם ואין זה כי

מחזור ויטרי

טפשאי דאכלי נהמה בנהמה, וברכותיהן אינן שוות אפילו הכי אינו מברך לאחריהן דמין מזון נינהו ומפטרי בברכת המזון, אבל אם באו קודם סעודה פת פוטרתן כדתנן בירך על הפת פטר פרפרת שלפני המזון. דברים הבאים לאחר סעודה שרגילין לאוכלן בקינוח סעודה שלפני ברכת המזון כגון פירות וכל מיני מגדים טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן דלא ליפתן הוא ולא זייני ואפילו עשאן ליפתן בטלה דעתו ולא מפטרי בפת, ומיהו אם הביאום לפני סעודה פת פוטרתן.

סי' ס"ט צד 36. בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד ואחד צריך לברך כמפרש טעמא בברכות לפי שאין בית הבליעה פנוי לענות אמן אחר הברכה, ואין מתכוין לפיכך אינו יוצא בברכת חבירו, וכן הלכה, מר', כל הברכות דעת משמיע ושומע בעינן. ופעם אחת שאלתי לר' אם אני יוצא בהבדלת בית הכנסת כיון שלא נתכוונתי בברכת היין, ואמר לי הואיל ונתכוונת לברכת הבדלה דייך. אגוז בדבש ר' מברך בתוך הסעודה, ומברך עליו שהכל, לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה (עיין בביאור סי' ע"ג).

סי' ע"ג צד 40. כן ראה ר' כל שדרכו לאכול חי ואוכלו מבושל מברך שהכל כגון פירות דכיון דאשתני מדרכו והילכתו אישתני לברכה גרועה וכשהוא חי ודרכו בכך ליברוך ברכה הראויה או פרי העץ או פרי האדמה: כל שדרכו לאכול מבושל ואכלו חי מברך שהכל דהא אכיל ליה שלא כדרכו וסגי ליה בהכי דמבושל (עיין בביאור) ובגמרא דכיצד מברכין מפרשין דהיינו כרישין פירש ב' שהאוכלו חי בטלה דעתו אצל כל אדם, ואומר אני בצלים ולפתות נמי דרכן לאכול מבושל והאוכלן חי משונה הוא לומר שהכל, אבל ירקות מוכיח בגמרא שאין דרכו לאכול בשלקות, אבל חיין חזרת ועולשין אפיא צרפוייל שחלין כרישין ב' איבשל להו לא ליברוך ולא מידי, ודעתי מכרעת: ערמונים

פרדס

אינן שוות, אבל אין מברך לאחריהן דהא מין מזון נינהו ומיפטר בברכת המזון, אבל קודם הסעודה פת פוטרתן כדתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת שלפני המזון.

(סי' ע"ב) דברים הבאים לאחר סעודה שרגילין לאוכלן לקינוח סעודה לפני בהמ"ז כגון פירות ומיני מגדים טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם דלאו ליפתן נינהו ולא זייני, אפילו עשאן ליפתן בטלה דעתייהו אצל כל אדם, ולא מפטרי בפת, מיהו אם הביאם לפני הסעודה מברך לעצמו כדמפרש טעמא בברכות לפי שאין בית הבליעה פנוי לענות אמן לאחר הברכה ואינו מתכוין לה לפיכך אינו יוצא בברכת חבירו, ואם נתכוין יענה אמן ויצא, וכן הלכה, מר'. כל הברכות בעינן דעת משמיע ודעת שומע, (וטעות מהמעתיק נמצא פה כאשר יראה הרואה ואני לא באתי להגיה ספר הפרדס רק להעיר כי דרכיהם ולשונם בהרבה מקומות ישוו יחד).

(סי' ע"ג). פעם אחת באתי לצאת ידי הבדלה בהבדלת בית הכנסת ולא נתכוונתי בברכת היין ואמר לי ר' הואיל ונתכוונת בברכת הבדלה דייך.

(סי' ע"ז). אגוז בדבש רבי מברך עליו בתוך הסעודה ומברך עליו שהכל לפי שנשתנה אגוז מכמות שהיה.

(סי' פ"ה). כל שדרכו לאכול חי ואכלו מבושל כגון פירות מברך שהכל דכיון דאישתני דרכו והלכתו אישתני לברכה פחותה וכל שדרכו ליאכל מבושל ואכלו חי מברך שהכל דהא אכיל ליה שלא כדרכו וסגיא ליה בהכי, ובמבושל מברך בורא פרי האדמה שעיקרו לכך נברא לאכול דרך בישול, ובגמרא דכיצד מברכין מפרש דהיינו כרתי כרישים שהאוכל חי בטל דעתו ואומר אני בצלים ולפתות דרכן נמי ליאכול במבושל והאוכלו חי משונה הוא ולומר שהכל. אבל ירקות מוכחינן בגמרא שאין דרכן לאכול בשלקות אלא חיין כגון חזרת ועולשין וכרפס שחליים וכיוצא בהן,

מחזור ויטרי

של פרקים ועניין הרבה על יסוד אחד הוקבעו וענין אחד לכולנה. אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב כדי להזכיר שמותן של אבות. דאמר מר מניין שאומרים אבות שנא׳ (תהלים כ״ט) הבו לה׳ בני אלים.

סי׳ כ״ב צד 16. הגדול על שם אברהם דכתיב לגוי גדול, גוי של אל הגדול וכאן שאמרו האל הגדול סיימו מטבעו של הקב״ה, משה אמר האל הגדול הגיבור והנורא והרי גדולתו ונוראותיו לאבות נודעו תחילה (ד״ה ט״ז) ויתהלכו מגוי אל גוי לא הניח לאיש לעשקם. ועוד עד היום הניח לבניהם שה פזורה בין אריות. אומה יחידה בין שבעים אמות. ובגבורתו גדולתו ונוראותיו מגן באמיתו צנה וסוחרה, ובכן חזרה עטרה לקדמתה וקבעו בה אל עליון לפי שנתברך אל עליון על ידו שנא׳ ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ וברוך אל עליון וגו׳.

סי׳ ס״ה צד 36. אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת סעודה בתוך סעודה אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן, כלומר דברים הרגילין לבא מחמת ליפתן ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ותבשיל והביאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת אע״פ שלא היו על השלחן בשעת ברכה, אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן דכי בריך דלייתו הוא דבריך והוה ליה פת עיקר ופוטר את הטפילה. שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה כלומר דברים שאינן דרכן לבא מחמת הסעודה שאינן ליפתן, ואוכלין אותו בסעודה לשביעה, כגון דייסין וטיצני וטרגוס, ובאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת, מברך לפניהם הואיל ולא באו לפני הפת, וטפילה ולפתן ליתנהו כר׳ זירא דאמר הני בבלאי

פרדס

בכוונה עליה כל התיבות שבאות אע״פ שניראין מעניינים הרבה כולן על יסוד אחד הוקבעו ועניין אחד לכולן, אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כדי להזכיר שמותן של אבות דאמר מר מניין שאומר אבות שנאמר הבו לה׳ בני אלים. האל הגדול ע״ש שכתב באברהם ואעשך לגוי גדול כלומר גוי של האל הגדול וכיון שאמר האל הגדול סיים מטביעו של הקב״ה על אברהם, הגבור והנורא מוסיפין עוד שאמר משה האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים היאך התהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר והרבה גבורות עשה להן ויכה עליהם מלכים וישמע אברהם כי נשבה אחיו הודיע גבורותיו על אברהם וכיוצא בהם הרבה. והנה עד היום הזה הניח לפניהם שה פזורה בין אריות, אומה יחידה בין ע׳ אומות ובגדולותיו ונוראותיו ומעשיו מגין עליהם באמתו וסוחרה וצנה, ובכן חזרה עטרה ליושנה, וקבעו בה אל עליון לפי שנתברך אל עליון על ידו של אברהם גם הוא נתברך לאל עליון שנא׳ ברוך אברם לאל עליון וברוך אל עליון, לכך קבעו בה אל עליון.

סי׳ ע׳ באמצע. א״ר פפא הלכתא דברים הבאים מחמת סעודה לתוך הסעודה אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן כלומר דברים הרגילים לבוא מחמת ליפתן ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ותבשיל והביאן לתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת אע״פ שלא היו בשעת ברכה אינן טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם דכי בריך אע״פ דליתי ליפתן הוא בריך והוה ליה פת עיקר ופטר את הטפילה. (שם סי׳ ע״א) שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כלומר דברים שאין דרכן לבא מחמת הסעודה שאין ליפתן ואוכלין אותם לסעודה לשביעה כגון דייסא וסיסני וטרגים ובאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת מברך לפניהם הואיל ולא באו לפני הפת וטפילה וליפתן ליתנהו כר׳ זירא הני בבלאי טפשאי וברכותיהן

מבוא לספר מחזור ויטרי.

לעולם לא יהא הפסוק הזה זז מתוך פיך ה׳ צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. (ירושלמי ברכות פרק פ״ה ה״א).

הספר היקר הזה הנקרא בשמו מחזור ויטרי היה עד כה ספון וטמון בכתיבת יד באוצרות בריטאניע, ויצא עתה לאור עולם על ידי החברה הנעימה „מקיצי נרדמים" ונכתב בשנת ד׳ אלפים תשע מאות וששים ושמונה לבריאת עולם כנזכר בשער הספר *), והוא אוצר נחמד אשר השאיר אחריו ברכה לפנינו רבינו שמחה ב״ר שמואל זצ״ל מויטרי (היא עיר במדינת צרפת) אחד מגדולי תלמידיו של רש״י ז״ל, וכלול בתוכו הרבה פסקי הלכות, ושאלות ותשובות מרבו ז״ל ומשארי גאונים וגדולי הדור אשר היו לפניו, וגם מאשר היו בזמנו, ונמצא בו גם הרבה נוספות מאחרים ונרשמות באות ת׳ ר״ל תוספות או תשובה, וכן בשם „אב״ן" והוא ר׳ אליעזר ב״ר נתן, ורשם עצמו בשם אב״ן, הוא הראב״ן, עיין סי׳ קס״א צד 150 ובהערותי שם אות צ׳ ושם צד 153 כך שמעתי אב״ן ובשארי מקומות, ונזכר הר״ר אב״ן בתוס׳ חולין מ״ז ע״ב ד״ה אפילו וכו׳ משום אבי העזרי והר״ר אב״ן וכו׳, ובאגודה קידושין פרק האיש מקדש סי׳ מ״ב ופסקי רבינו אליקים וחתנו רבינו אב״ן וכו׳ (עיין לקמן אות א׳) ומגדולי תלמידי רש״י הנודעים היה ג״כ רבינו שמעיה חבירו של רבינו שמחה מחבר ספר מחזור ויטרי, ונראה לי שר׳ שמעיה ראה את הספר מח״ו והגיהו. לכן כתב בסוף ה׳ סוכה סי׳ תכ״ג 460 חזק שמעיה לא יוזק, וכן בסוף ספר מלחמות סי׳ תקל״ג 739 חזק שמעיה לא יוזק, ולא כמו שנראה מזה שמחברו הוא ר׳ שמעיה, ועיין תוס׳ כתובות ס״א ע״א ד״ה מחלפא וכו׳ ובתוס׳ נדה ס״ו ע״ב ד״ה אם וכו׳, ושם ט״ס אבל במחזור ה״ר שמריה וצ״ל ה״ר שמעיה וכו׳ והוא לפע״ד המחבר והמסדר ספר הפרדס לרש״י ז״ל, עיין טור א״ח סי׳ תע״ה ור׳ שמעיה בשם רש״י כתב שיש לטובלו בחרוסת, ועיין בפרדס סי׳ קל״ב, ושני הספרים בכלל עניניהם ודרכיהם גם לשונם שוים בכמה מקומות כאשר ימצא המדקדק בדבריהם, לכן החליפו הבאים אחריהם שמותיהם זה בזה, ולדוגמא אעתיק לפני הקורא איזה מקומות בשני הספרים.

מחזור ויטרי

סי׳ כ״א צד 15 תניא המתפלל צריך שיכוין לבו בכולן, ואם אינו יכול יכוון באחת מהן, ובעי בגמרא אהייא, אמר רב ספרא משום חד דבי ר׳ באבות, והבא להרגיל עצמו תמיד שלא ישנה בכוונתה יסביר את לבו בכינוי תיבותיה ובפירוש מטבע שלה כל שעה שאומר בתפלה אז יצא ידי כולה מעין פתחה נוסדה אע״פ שהתיבות נראים

בפרדס סי׳ א׳

תניא המתפלל צריך שיכון את לבו בכולן, ואם אינו יכול לכוין את לבו בכולן, יכוין את לבו באחת מהן, ואמרינן באהיא, אמר רב ספרא משום חד דבי ר׳ באבות, גדולים הם מעשה אבותינו ז״ל שהוגדלו בזאת שיש בה גדולות ונוראות אלהינו בא והבן במאמריה גם בפירושיה ובתקוניה ושימיה לפניך בעת תפילתך ואז אתה

*) א״א. עיין מה שכתבתי בענין זה בהוספות שלי אשר ערכתי בסוף הספר הזה.

מפתח ומבוא

למחזור ויטרי

מאת

הרב מו"ה שמעון הורוויץ

עם

לקוטי בתר לקוטי

מאתי

אברהם ברלינר.

ברלין, תרנ"ו–נ"ז.

בדפוס של צבי הירש ב"ר יצחק איטצקאווסקי.

Einleitung und Register

zum

MACHSOR VITRY

von

Rabbiner S. Hurwitz

mit

Beiträgen

von

Dr. A. Berliner.

BERLIN, 1896—1897.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 2.

☛ ע׳ 195 שורה 20 צ״ל:

שורה 8 ומארצו יצאו (א״א: פסוק הוא ביחזקאל ל״ו כ׳ ומתרגמינן מדאורייתא נפקו כאשר מצאתי בכ״י אסופות). שם. שלי ושלך שלך הסיד שרוצה להנאותו משלו. — שורה 25 תמיד. רשע שמתוך.

ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

שנה י"ב וי"ג (תרנ"ו—נ"ז).

Mafteach u-Mebo.

BERLIN 1896—1897.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins **M'KIZE NIRDAMIM.**

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר בלבד: וכן הלכה: מצ׳ בן שמעי בן קיש. בן בית ראשון. ובן בית שני. קיש עולה בחשבון ד׳ מאות ועשר כמו שעמד בית ראשון. שמעי ד׳ מאות ועשרים. כמו שעמד בית שני. ומרדכי היה בבית ראשון שנאמר אשר הגלה מירושלם. ובבית שני. דכת׳ד) בעזרא (הבאים) [אשר באו] עם זרובבל [ישוע] נחמיה שריה רעליה (ומרדכי) [מרדכי] בלשן: כ״מ: ת׳:

פיוט אחד מרבינו יצחק מדנפיראה):

רנה. יונה בהגוי. סלע נחבאה. ונפשה בקצוי. ארץ נכלאה. ופנים מסוה. נתנה כי יראה. ומה שר שוה. קולה לבוראה. ומצאה. ומצאה. בהשקט ונרפא. ונרפא ונרצה עונה ומלאה צבאה: צמחה ישועה. וששון ושמחה. בעדה נשמעה. והיתה רווחה. ויתד נקבעה. וצהלה זנוחה. ואל אֵל שוועה. נשמע וצווחה. ונחה. נחה. השקט ובטחה. ורומם קרנם. וקרן נבואה: ונרצה: חסדי יי׳. אזכיר תהילות. אשר רב לעוייני. והציב גבולות. למספר בחוניי. ושיר המעלות. ישוררו נבוניי. וסיללו מסילות. ועולות. צללו מסילות. ויונה נצפנה. בכל התלאה: ונרצה: קוראים בעת צר. אלהים בחמלו. במגדל במבצר. רחפם בצילו. וכל טוב נאצר. לעמו בנוחלו. ואויב הצר. ומאנוש סכלו. וצילו. וצילו. סר מאהלו. תשורר ברינה. בית השנואה: ונרצה: חזקה ימיני. בבן איש ימיני. ורמה קרני. בצורי וקרני. האיר ואוניו). נהפך לאוני. ותאות רצוני. בבן צפעוני. ועיני. ועיני. כרקב מלשני. ראתה ועדה. ליום פור נקראה: ונרצה: חז״ק:

אלישיב כצ״ל נחמיה י״ג. למבנא בית אלהא די בירושלם עזרא ה׳. ד) דכתיב בעזרא אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רע־יה מרדכי בלשן כצ״ל. ה) הוא הריצב״א מבעלי התוספות. ו) ואוני נהפך לאוני, הראשון הוא מלשון לא אכלתי באוני (דברים כו) ות״א באבלי, והשני מלשון כחי וראשית אוני (בראשית מ״ט) ות״א חילי וריש תוקפי.

מוקדם לתולדתו תולדות העצני. מכונה בשמו ממוכן ללשני: בהתחברם עלי גדול וקטן. בשמה הפריחה צלוחית של פלייטון. בנוק הצר מהרה לסטון. באשר דבר המלך ושלטון: רבת ריבי צדיק ונושע. רפסת רודף ההשת ישע. רצצת קרנות שיני רשע. ראש מחצת מבית רשע: יבולע יקולל תקולל חלקתו. ימחה יכרת תיפח נשמתו. ירקב שם רשעים כאש פשתן לנעורתו. יבורך צדיק בזכר מנוחתו: קובצו עלי בפח ללוכדיני. קלקלת עצתם מעריצים פרציני. קמו זידים מחיים לנתצני. קרבת ביום אקראך ותעניני: ומה אשובה לכל תגמוליך. ומי יספר עוצם חיליך. ומי יוכל ערוך אליך. ומי ימלל תהילות גודלך: תוקף ניסיך מי יספרה. ייחודך להעריץ שבחך להתגברה. איילת השחר גבורתך לעוררה. לך יי׳ הגדולה והגבורה: להוריע שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו כל הבוטחים בך כי אתה יי׳ מגן לצדיקים ומושיע לעמך ישר׳ בעת צרה:

אחר: לר׳ אברהם אבן עזרא:

רנד. קוראי מגילה. הם ירננו אל אל. כי מקום תהילה היתה לישר׳: אחרי בלותי ואני בעיר בבל. נמשלה עדתי כְּאֳנִי בלי חובל בא זמן פדותי. על ידי זרובבל (א) נבדלה קהילה. נבדלה. מְעויל ומתגאל. ותהי סגולה עם שתיל שאלתיאל: בא דבר אגגי. ההזיק בפור ידו. באדר להורגי. נהפוך להשמידו. אתנה הגיגי. בו ואזכרה אידו. ואמת נַקְלָה. ואמת. זאת לאל. וכן יואל. לעשות וכלה. ארבאל ומגדיאל. רועצים כעשן. נמשלו בתוך כבשן. בן אגג כבושן. קם ושב כבן בשן. מרדכי בשושן. מר דרור עלי שושן. כן שנת גאולה. כן. אל יצו לעם (לדל) שואל. עד לבית תפילה. יעלה להר אל (יעלו וההראל): מעשה וניסים. שית לך (בך) לעד נאמן. גם בחיכך שים. צוף ומן. דבר המן. לך שתה עסיסים אחרי אכול משמן. אל זכור תחילה (בגילה). אל זכור. (גם שנה בימי) [ואמור ומי] כאל. תחזור הלילה. כוס פדות ובא גואל:א)

ולאלתר יאמר ובא לציון גואל: סדר קדושה: קדיש כו׳:

ואין לומר למנצח מזמור לדוד משום דכת׳ יענך יי׳ ביום צרה. וצרה בפורים לא מדכרינן לפי שנא׳ בו יום משתה ושמחה: וגם אין לומר שיר מזמור לאסף: ת׳: וגר׳ שאומרי׳ שיר מזמור לאסף. כדי לסמוך שיר ממפלתן של רשעים למגילה שהיא מפלתן של רשעים: ת׳: וכן למהר בט״ו. אין אומרי׳ למנצח מזמור לדוד. ואין נופלים על פניהם בשניהם. משום שנאמר להיות עושים את שני הימים האלה שמוקפין בט״ו בשושן. וכפרים בי״ד. ואי׳ במגילת תענית. יומי פורייא אילין דלא למיספד בהון ואמרי׳ב) פ״ב דתענית לאסור של זה בזה. ושל זה בזה: ת׳: ואסור לכפרים ולעיירות גדולות שאין מוקפות חומה מימות יהושע בן נון לקרות את המגילה ולקרות בפרש׳ ויבא עמלק כי אם יום ארבעה עשר לבדו: וכרכים המוקפים חומה

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) פי׳ אחר באו עם זרובבל ישוע נחמיה וגו׳ לבנות וגו׳. נבדלה קהילה. ואחר כך נבדלו פי ג) באדין בטילת עבודת בית אלהנא. מפני אותם שהיו מעוולים ומגאלים את הכהונה פי׳ (ומפני) [ומבני] יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו מעלי. זכרה להם אלהי על גואלי הכהונה. בסוף עזרא. ומכל מקום ותהי סגולה עם שאלתיאל. פי׳ באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל וגו׳ למיבניה בית אלהנא דבירושלם וגו׳. כ״ל.

א) השינויים בהסגר הם נוסחת מחזורים הנדפסים. ב) ואמרינן בפ״ב דתענית וכו׳ י״ח ע״ב ומגילה ה׳ ע״ב. ג) בגליון הכ״י. שנא׳ באדין בטלת עבידת בית אלהא כצ״ל עזרא ד׳. ומבני יוידע בן

ועומד החזן ואומ׳ ואתה קדוש. וכל סדר קדושה: יתגדל: תתקבל: פיטום הקטרת:
קדיש: ואםכ) מוצאי שבת הוא לאחר סיום תפילת לחש אומ׳ קדיש שלם. וקורא את המגילה: השלימה עומד לפני התיבה ואומ׳ ויהי נועם וכל סדר קדושה. ואינו אומ׳ ובא לציון. אלא בשאר מוצאי שבתות. לפי שאין גאולה בלילה: ת׳. ויש מקומות שאין אומ׳ ויהי נועם בלילה ההוא כלל. אלא מיד לאחר מקרא מגילה אומ׳ ואתה קדוש. וכן בתשעה באב כשחל להיות במוצאי שבת אחר איכה אומ׳ מיד ואתה קדוש: ת׳:

רנב. שחרית מתפלל שמונה עשרה ומזכיר על הניסים בהודאה. סיים תפילתו אומ׳ קדיש עד דאמירן. ולפיכך אין אומ׳ הלל בפורים לפי שקריאת המגילה עולה לו להלל. כדאמ׳ רבאס) פ״ק דמגילה. קרייתה זו היא הלילא. ויש אומרי׳ לפי שאין אומ׳ הלל על נס שבחוצה לארץ: ת׳. ובספר ילמדנו כת׳ למה אין אנו אומרי׳ הלל בפורים כהנוכה. והא כת׳ להשמיד להרוג ולאבד. אלא מלמד שאין קורין את הלל אלא על מפלתה של מלכות. ומלכות אחשורוש היתה קיימת. אבל במלכות ייון כיון שכילה אותו הקב״ה התחילו נותנים המנוןסa) ואומרי׳ לשעבר היינו עבדים לייון ועכשיו להק׳. הרי הללויה הללו עבדי יי׳ ולא עבדי ייון. אבל הכא הללויה הללו עבדי יי׳ ולא עבדי אחשורוש. אכתי עבדי אחשורוש אנן. כך מפורש בילמדינו. ובתלמוד בבלי במגילה: ת׳: ומוציא ספר תורה בגדולה ורוממות. וקורין בו ג׳ בפרשת ויבא עמלק. כל אחד ואחד ג׳ פסוקים. קדיש: ואחריהם מקרא מגילה. ומחזיר ספר תורה לתיבתו בהלל והודאה: ויש שמחזירין למקומו לכבדו. ושוב חוזר וקורא את המגילה פותח בתהילה וסדר קדושה: ת׳. התחיל לקרות את המגילה מברך. מקרא. ניסים. ואינו אומ׳ שהחיינו. מידי דהוה אחנוכה שאינו אומרו מיום ראשון ואילך. (כד בכמה) [כדאיתא בבמה] מדליקין. ומידי דהוה אסוכות שבלילה אומ׳ אותו ולא בשחרית אכסא דקידושא. ולא אשכחן יום אחד שנאמר זמן בערב ובבקר. ואותו שנהגו כך על שלא כדת הן עושין. ואני ראיתי מקומות שאומ׳ זמן בערב ובבקר משום פרסומי ניסא גם ראיתי שבמקום שקורין את המגילה שם אומ׳ סדר קדושה ואין הולכין לפני התיבה ומנהג כשר הוא. ויש מדייקי׳ מפ׳ במה מדליקין ולא אמרי׳ בבקר ניסים מרקא׳ גבי נר חנוכה מיום ראשון ואילך אינו מברך אלא שתים. מאי ממעט לאו זמן דנס כל יומא ויומא איתיה. מכלל דבמגילה שאין הנס מחדש ביום שבלילה התחלת הנס ואין מחדש יותר דלא מברכי׳ אנס. אבל בחנוכה שבכל יומא הוא מחדש ובא כשהוא דולק יותר אמרי׳ נס: כ״ש: ורש״י כתב כשם שבלילה מנ״ח כך ביום מנ״ח: ת׳: וקורא את המגילה. ואומ׳ הרב את ריבנו: כו׳. ואומ׳ פיוטין אילו:

רנג. מושיעת) ומגן לנו חוסים. מופתיו הרבה והגדיל ניסים. מירור הוא המתיק מאום עמוסים. מלוכה הלביש מוכתר בנימוסים: נודן רשע באשר אינה. נין ימיני כלאו בגדיו שינה. נפש אויבו צדיק עינה. נותץ טמא נשיר רינה: חשב בלבו מהשבת און. חשוק חמור לכלות כיון. חשבון שקליו נהפכו לתבן. חריצת משפטו סקילה באבן: משורש נחש יצא צפעוני. מרשעים רשע משל הקרמוני.

כ) ואם מוצ״ש הוא כ״ה בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ג. ס) כדאמר רבא בפ״ק דמגילה קרייתה וכו׳ צ״ל כדאמר רב נחמן קרייתה דכן הוא שם י״ד ע״א. ויש אומרים לפי וכו׳ שם. אכתי עבדי אחשורוש אנן הוא מאמר רבא שם. בפרשת ויבא עמלק שם ל׳ ע״ב ועיין בירושלמי מגילה פ״ד ה״ב הרי פרשת עמלק א״ל שנייא היא שהיא סדורה של יום. כדאיתא בבמה מדליקין כצ״ל ע״ש כ״ג ע״א. סa) הוא לשון זמר כמו דאיתא במדרש תהלים א׳ וראויין לומר הימנון וכו׳. ת) סימן בראשי החרוזים מנחם בר יקותיאל והוא פייטן אשר לא נודע לנו עד היום.

יוםל) שקם שבט תומכיי. שח גבהות צר היה לראש. מט המן לפני מרדכי תחת נעצוץ עלה ברוש: ובקום רשע לדור וקאם. שאון ומהומה בעדת גולים. עד שמע נאקם. צר מצרה יום הולֶדת. ויקנא אל לנקום נקמות. מעשהו לדר כרת. מה לעשות בבכור שוטניי. מה. למהות ולשרש עד תלוש. כאשר מהה ראש מחניי. איש אפרתי ויחלוש: מט: סיבה היתה מאז במולכו בן קיש. ויך מחנה. ראשית (א) גוים ויחמול. עוד שאר שורש בסנה. אבות אכלו בוסר תמול ותקהינה שיני בניהם אחריהם עת חומסיי: הם: רבו עלי לולי קדוש. ישראל שתלי בוססי. תחתי לכבוש לכתוש ודוש: מט: פרח כרוש נצר אגג. קוץ מכאיב שהגדיל כאב. ויקם (ב) אל עושה סייג. מאחי שאול. גורי זאב. וימן המן לאחוז כדג. במצודה רעה. גם באברתו יסך על בית דוי. באברתו. לאמר מה תיראי מאנוש. רגע נהפך שירו לוויי. כאשר זמם צדיק ענוש. מט: יזכר אל בית יעקב. יום צאת מבית סח לי יאור. נין עשו אין דם לעקוב. מחמם אחיו השאיר שאור. יקבו אוררים ארור וקוב. למועד יחשכו צר ואור. נכון לו יום השך ולי שרים. חבוש י״י את שבר עמו: את שברי. גם יד הוללי. קדקד וזרוע עד יבוש: מט: הָכו לצדיק מפרי. ידיו שם עולם לצבי. בלשן בלשונו שת צרי. לְהֳלְיֵינו בצר שבי. האיר בן יאיר עם מרירי יום ותעש בת אביחיל לכן כדיי. זכר למו. כזכור לראש. הם האבידו למאבידיי. שורש פרה לענה ורוש:

מט: אחר:

רנ. **ארור** המן אשר בקש לאבדי. ברוך מרדכי היהודי. ארורה זרש אשת מפחידי. ברוכה אסתר בעדי: ארור המן אין לנפצי. ברוך מרדכי בתחינה חלצי. ארורה זרש גפרית לחצי. ברוכה אסתר דפקה להעליצי. ארור המן האגגי. ברוך מרדכי וזרעו בהגי. ארורה זרש זממה למוגגי. ברוכה אסתר חן נשאה להשגיא: ארור המן טיפש משונה. ברוך מרדכי היהודי ומשנה. ארורה זרש כל יענה. ברוכה אסתר לומר במענה: ארור המן מולי שינן לשונו כהיץ. ארורה זרש סחה יעשו עץ. ברוכה אסתר עלצה את יועץ: ארור המן פור הפיל לכלות שושנה. ברוך מרדכי צעק בתחינה. ארורה זרש קריאה קריאה. ברוכה אסתר רננות רינה: ארור המן שובר וכובה. ברוך מרדכי שלום הרבה. ארורה זרש תימה שמה. ברוכה אסתר תיזכר לטובה: ארור המן. ברוך מרדכי. ארורה זרש. ברוכה אסתר. ארור המן. וארורים בניו. וחרבונא זכור לטוב:

כל אלה הארורים והברוכים נוסדו על פי מסכת סופרים: אחר.

רנא. **יום**ק) שאת ויתר. קיימו לדור דורים. מרדכי ואסתר לעשות ימי פורים: צלצלי משושים. אקראה בניב שיחיי. אזכרה לניסים. נפלאו בתוך אחיי. יטפו עסיסים. יזלו במלקוחיי. כוס. מיין [יין] רקחיי. כוס יהלוך במישרים: מרדכי: חש באף הרונו. בן אגג עמלקי. חשבה ימינו. לעקור עצי מתקי. בעצת לשונו. שלחו אדון צדקי. גואלי וחזקי [וצדקי]. גואלי. לי ידך [ירד] בגיבורים: מרדכי: קום קרא רננים. הזמן עלי המן. עם עדת זנונים. שח בפח אשר טמן. דם בני נפנים. אתנה מקום דמן. עוז לרם ונאמן. (עוז אענה) [אקראה] בקול שירים: מרדכי:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) י״א נענש קיש. ויחמול העם על אגג והמקנה. (ב) ויקם אל עושה סייג. ויש מחזורי׳ שכתי׳ נהס וַיְפַּר. כגון ויפר את עונו. ועיין בן פורת יוסף.

ט״ז ע״א. ומה מעבדות לחירות וכו׳ שם י״ד. ליל המקודש לחג וכו׳ ערכין י׳ ע״ב. נוסדו על פי מס׳ סופרים ע״ש פרק י״ד ה״ו. ל) שם המחבר נסמן בראשי החרוזים והוא יהוספיא הגר ע׳ צונץ ליטעראטורגעשיכטע ע׳ 469. ק) שם הפייטן הוא יצחק והוא ר׳ יצחק אבן גיאת עיין צונץ ליטעראטורגעשיכטע עמוד 197 והשינוים אשר ציינתי על ידי הסגר הם ממחזור מנהג ארגיל.

בוסר ושיני בנים תקהינה. ווה היה עת הומסין אותי שנוולין אותי משיעבוד היוצר. שהשתחוו לצלם לפנים. אז רבו עלי. לולי קדוש. אלמלא צור קדוש ישר׳ אשר שת תחתי בוססי׳ אותי. ולהודיע קדושות שמו עשה שהם לא עשו אלא לפנים. ופסוק הוא צרינו בוססו את נחלתינו. תחתי לכתוש. לפי אגרת מגילה נקרא׳ יסד כן. דנהיץ ליה המן למרדכי כי ארב ביה אסוסייא דמלכא בעט ביה. כאשר יכתוש האויל במכתש. תחתי. ואתן אדם תחתיך. ודרשי׳ בברכות. אל תיקרי אדם אלא אדום. ועמלק מזרע עשו הוא. . . . ודוש. שדש ובעט בו כדקא״ל מרדכי להמן. ואתה על במתימו תדרוך: פרח בראש. אית דגרסי׳ פרה. לשון פרה ראש הכת׳ ברשעים. והיא היא. פרח הוא הקוץ. מופרח הוא מכאיב. לשון כאב בקוץ. על שם שמגדיל לנונע בו. ויקם אל. ושם כנגדו איש שבא לכפר על חט שאול. ויקם אל. פ״ה. ויקם אל מושיע לעמו את אהוד. וכאן עשה גדר שהיה נפרץ. מאחי שאול. מקרובי שאול. כמו כי אנשים אחים אנחנו. שהיו מרדכי ואסתר ממשפחת שאול. והיו גורי. שבא משבט יהודה שנקרא גור אריה יהודה. ומבנימן שנקרא בנימן זאב יטרף. ולפי אגר׳ מגילה יסד כן. דאמרי׳ קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני. אביו מבנימן ואמו מיהודה ווה שאמרו לו אם מזרע היהודים שבא משבט יהודה שנא׳ בו ידך בעורף אויביך לא תוכל לו: וימן המן. פ״ה בריש דניאל. וימן להם המלך. וברשעים כת׳ בקהלת כדגים שנאחזים במצודה רעה בהם יוקשים בני האדם. וכן אירע להמן. גם באברתו של האל. פ״ה בשיר של פגעים. באברתו יסך לך. על בת דוי. על בת ישר׳ שהיא אסתר שהיתה דות לב. כדכת׳ ותתחלחל המלכה מאד. שלבשתה רוח הקודש באברתו. או יש לומ׳ דאכנסת ישר׳ קאי. שהיו דוי לב. ונראה כפירוש הראשון דאאסתר קאי. ווה מוכיח. לומר מה תראי מאנוש. שכשנסתלקה שכינה ממנה כשהגיעה לבית צלמי׳ ואמרה אלי אלי למה עזבתני. וחזרה רוח הקדש אליה. לאמר מה תראי מאנוש. אחשורוש או המן. רגע. יסד כן על נפילת הרשעים שהיא בפתע פתאום. כדכת׳ כדגים שנאחזים. לפי רגע. וכת׳ חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. זו היא אסתר שהמתינה מעט קט עד שיעבר זעם אחשורוש. שבאו ג׳ מלאכי השרת אחד שמתח עליה חוט של חסד כדאית׳ במגילה. ונהפך שירי המן. וכבוד משתא שנשתבח בו. לוויי שאירע לו. אמנם יש לומר שיסד כן על שם שכבוד שאחשורוש עשה לו. נהפך לו לוויי. שכשבא מגינת הביתן אמ׳ ווי מברא ווי מביתא. כדרשי׳ במגילה. (שקיש) [מקיש] שיבה לקימה. מה קימה בחימה. אף שיבה בחימה. כאשר זמם. המן. לענוש מרדכי הצדיק. פ״ה ועשיתם לו כאשר זמם. במדה שמדד שחשב לתלותו על העץ אשר הכין לו. ופ״ה גם ענוש לצדיק לא טוב: על אחת כמה וכמה שאין טוב לרשע צדיק. ולכך נענש בסאסאה: יזכר אל בית יעקב. שבח זו צריכין להזכירו. כעת צאת ישר׳ מבית פרעה שפח לי יאורי ואני עשיתיני. כדא׳ במגילה מאי דרוש. ומה מעבדות לחירות אמרו שירה ממיתה לחיים לא כ״ש. ובגאולת מצרים אמרו שירה דכת׳ השיר יהיה לכם כליל הג התקדש. ודרשי׳ בערכין ליל המקודש לחג טעון שירה:

לא מצאתי פי׳ יותר:

מנין למרדכי מן התורה וכו׳ חולין קל״ט ע״ב. שלא עשו אלא לפנים מגילה י״ב ע״א. בכור שמן יבמות ט״ז ע״א. זאת מה שכתוב כאן וכו׳ מגילה ז׳ ע״א. מה עשה לי יהודי וכו׳ שם י״ב ע״ב. משל בתלמוד אנו אין לנו אלא שלש כצ״ל סנהדרין ל״ח ע״ב. דגחין ליה המן וכו׳ בעט ביה עיין מגילה ט״ז ע״א ונראה דצ״ל דגחין וכו׳ כי רכב ליה אסוסיא וכו׳. אל תקרי אדם וכו׳ ברכות ס״ב ע״ב. קרי ליה יהודי וכו׳ מגילה י״ב ע״ב. שכשנסתלקה שכינה ממנה שם ט״ז ע״ב. שבאו ג׳ מלאכי השרת וכו׳ שם ט״ו ע״ב. ווי מברא וכו׳ שם ט״ז ע״א. מקיש שיבה לקימה וכו׳ כצ״ל שם

ועוד כת׳ וישח אדם וישפל איש. ודרשי׳ אישפ) זה המן. אותו שר שהיה לראש. זה המן. נשפל. מטה המן. תחת נעצוץ. סמך המשורר על אגרת מגילה דדריש האי קרא על מרדכי והמן. תחת נעצוץ. שעשה עצמו ע״ז. וכת׳ בע״ז ובכל הנעצוצים וכל הנהלולים. יעלה ברוש. זה מרדכי שהיה ראש לבשמים שנא׳ ואתה קח לך בשמים ראש. ומתרג׳ מירא דכיא: כדאמ׳ פ׳ בתרא דחולין מניין למרדכי מן התורה שנאמר ואתה קח לך בשמים מתרג׳ מירא דכיא: ובקום רשע. פ״ה ובקום רשע לדור וקם שאון בעמך. ודרשינן רשע זה המן. וקם שאון. שנתחייבו שנאיהם של ישר׳ כלייה. ולכך מלא וקאם. שהנפילה היתה אתמלאה אלמלא שלא עשו אלא לפנים מה שנשתחוו לצלם די הקם נבוכד נצר. כדאמ׳ במגילה וקם שאון בעדת ישראל הגולים בגלות בבל. עד שמע הצור נאקם. שאותו יום נפילה בי״ר באדר בו ביום נגאלו. ללמדך כמה גדלו נפלאותיו של הק׳. וזהו יום הולדת הצרה. כמו יום הולדת פרעה. ולפיכך נקוד (הוּלֶדֶת) [הֻלֶּדֶת]. שהוא כמו יום הולדת הצרה. ויקנא אל. פ״ה ויקנא יי׳ אל עמו. לעשות נקמות. כמעשהו. הוא בקש להרוג היהודים ונהפוך הוא אשר יהרגו אותם. בסאסאה. לזר. להיות לזר כלפי ישר׳. ונקם הבורא נקמתו. כרת מה לעשות בבכור שטניי. לשון המקרא הוא. יאכל בדיו בכור מות. ותניא הוא שטן הוא מלאך המות. ובלשון תלמוד בסוף ט״ו נשים. בכור שטן הוא. שהיה חריף ובקי ומעניש ומבייש בני אדם וממית. כמו השטן שממית בני אדם. וכן בקש המן להיות מלאך המות להשמיד להרוג ולאבד. ודת הוא למחות של עמלק כדכת׳ תמחה את זכר עמלק מתחת השמים. שלא ישאר מגזעם לא שורש ולא ענף. וזהו ולשרש. תיבה הפוכה. כמו ותבואתי לשרש. כמו לדשנו. להסיר דשנו. עד שיתשלו מן העולם. ולשון המקרא דכת׳ ברשעים נקט. לא שורש ולא ענף. ודרשי׳ לא שורש בעולם הזה ולא ענף לעולם הבא. ולפי שתפס לו דרך שרשי האילן תפס תלישת האילן ושרשיו. ומספר ובא שהאל נקם. כאשר מחה יהושע שהיה ראש מהנה ישר׳ ובא משבט אפרים את עמלק. כדכת׳ ויחלש יהושע את עמלק ואת. עמו. ולכך תלה המשורר על מחייתו ומלחמת יהושע זה המעשה. לפי שנוסד במדרש עתידות מלחמת עמלק. כדכת׳ כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע. ודרשי׳ במגילה. זאת מה שכת׳ כאן ובמשנה תורה. זכרון מה שכת׳ בנביאים על ידי שאול. בספר שמואל. בספר. מה שכת׳ במגילת אסתר. והזכירו קודם לישל שאול. והתחיל בחרוזתו השלישית סיבה היתה. כי על ידי סיבת שאול קם המן לישר׳ להיות שטן. כדאמרי׳ במגילה ראו מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני. שאלמלא קטליה שאול לאגג לא מתייליד המן דגרים צערא לישר׳. ויסד המשורר שכמו כן היתה סיבה לכפר על חט שאול שלא הרגו לשמעי שיצא ממנו מרדכי. שהקים האל מזרע שאול איש שהרג אותו צר שקם נגד ישר׳. ומספר ובא כי סיבת לידת המן על ידי שהמלך שאול בן קיש ויך מחנה עמלק על שכת׳ בהם ראשית גוים עמלק. וכת׳ ויחמול שאול על אגג. עוד שאר שורש בסנה. כמו והסנה איננו אוכל. ונשאר בו שורש שלא נהרג אגג מיד ויצא ממנו המן שהיה מיצר לישר׳. ולפי שרשעים נמשלו להמן המשיל כך. כאשר יסד המשורר בחרוזה רביעית קוץ מכאיב. הה״ד דכת׳ כקוץ מונד כולהם: ויש גורסי׳ נענש קישי ויחמול. העם על אגג והמקנה. שנסתלק ממלכותו על שם ויחמל. כדכת׳ נחמתי וגו׳. אבות אכלו. שאול שהיה אב למרדכי שבא מזרעו. הקהו את שיניו. ועל שם שהוא משל בתלמוד אנו אין לנו אלא [שלש] אבות יאכלו

אשר הניא וכו׳. פ) איש זה המן מגילה י״ב ע״א. דדריש הא קרא על מרדכי והמן שם י׳ ע״ב.

ועיקר: מקום‪נ) שנהגו לברך יברך שלא לברך לא יברך. אמר אביי לא שנו אלא לאחריה אבל לפניה מצוה לברך. כדרב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתם כו': לפניה מנ"ח. ולאחריה. הרב את ריבנו. והכי אמ' מרנא ורבנא משה. גאון ריש מתיבתא. מגילה מעין ברכה דיליה קא חתים. ואע"ג דא' הרב. והדן. והנוקם. והנפרע. חתים הנפרע. לעמו ישר' מכל צריהם. ואית דאמרי האל המושיע. אמר רב פפא הילכך נימרינהו לתרווייהו. הנפרע לעמו ישר' מכל צריהם. האל המושיע:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על מקרא מגילה: ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם ובזמן‪ס) הזה: ברוך אתה יי' אלהינו מ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: וקורא את המגילה בעמידה: ולאחר קרייתו אומ': ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם האל הרב את ריבינו והדן את דינינו והנוקם את נקמתינו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו. ברוך אתה יי' האל הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע:

וזה פיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה:

רמח. אשר‪ע) הניא עצת גוים. ויפר מחשבות ערומים. בקום עלינו אדם רשע נצר זדון מגזע עמלק: גאה בעושרו וכרה לו בור וגדולתו נוקשה לו לכד. דימה בנפשו ללכוד ונלכד. בקש להשמיד ונשמד מהרה: המן הודיע איבת אבותיו. מעורר שנאת אחים לבנים ולא זכר רחמי שאול. כי בחמלתו על אגג נולד אויב: זמם רשע להכרית צדיק. ונלכד טמא בידי טהור. חסד גבר על שגגת [אב] רשע הוסיף חט על חטאיו: טמן בלבו מחשבות ערומיו. ויתגבר לעשות הרע. ידו שלח בקדושי אל כספו נתן לאבד זכרם: כראות מרדכי כי יצא קצף ודתי המן נתנו בשושן. לבש שק וקשר מספר. גזר צום וישב על האפר: מי זה יעמוד לכפר שגגה. למחול חטאות עון אבותינו. ניץ פרח מלולב. הן הדסה עמדה לעורר (ישינה) [ישנים]: סריסיה מבהלים להמן. להשקותו יין חמת תנינים. עמד בעושרו ונפל ברשעו. עשה לו עץ ונתלה עליו: פיהם פתחו כל יושבי חלד. כי פור המן נהפך לפורינו. צדיק נהלץ מיד רשע. אויב ניתן תחת נפשו: קיימו עליהם לעשות פורים ולשמוח בכל שנה. ראית תפילת מרדכי ואסתר. המן ובניו על העץ תלית: שושנת יעקב צהלה ושמהה. בראותם יחד תכלת מרדכי. תשועתם היית לנצח. ותקוותם בכל דור ודור: להודיע שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו הבוטחים בך: כי אתה מגן לצדיקים ומושיע לעמו ישר' בעת צרה:

רמט. ניגון הפורים לר' יוספיה: וזה פתרונו:

יום שַקָם שבט. לשון המקרא דגבי ישועת ישר' תפס לו. דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישר' ומחץ. כשיקום שבט ומחץ. שקם. כמו שקם. כמו שַקַמְתִּי. תומכיי. הה"ד בי תמך ימינך. וצדיקים תומכים. שה גבהות. פסוק הוא. ושח גבהות אדם.

וכו' צריך ויו כמוריא דלברות, דלברות שם נהר עכ"ל ודלית וריש קרובה להתחלף, אך בירושלמי. שלפנינו ליתא. נ) מקום שנהגו לברך וכו' שם כ"א ע"א. ס) ובזמן הזה עיין לעיל סימן רל"ג. ע) אשר הניא וכו' פיוט הזה מוזכר בהג"מ פ"א מה' מגילה ותנוכה ובספר שבה"ל סי' ר' ובספר תניא רבתי סי' מ' מצאתי בשם רבינו שלמה ז"ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט, כגון

תפורה בפשתן או במשי או בכל דבר אחר פסולה. ואם במגילה הכתובה בין הכתובים קרא לא יצא. והני מילי בציבור אבל יהיד נפיק בה ידי חובתיה. ויחיד או מי שלא שמע או שלא קרא את המגילה מרישא עד סיפא לא נפיק בה ידי חובתיה. וצריך לומר עשרת בני המן בנשימה ז) אחת. ואם טעה או נאנס יחזור אותם מראש. ואםח) קורא ומתנמנם כגון שקורין אותו ועונה וכשמזכירין אותו ונזכר זהו מתנמנם יחזור בפסוק שלו ויקרא. אבל ישן כגון שקורין אותו ואינו עונה וכשמזכירין אותו אינו נזכר זהו ישן ואסור: נשלמו: ע״כ ת׳:

והקורא את המגילה בציבור כורךט) וקורא בה כספר תורה. ורשאי הוא לפסוק בכל מקום שירצה. בין בסוף פסוק. בין באמצע פסוק. וכן מנהג בשתי ישיבות. והכי נמי אמ׳ רב עמרם גאון ריש מתיבתא. וכן כתב רב יהודאי גאון. הקורא את המגילה בציבור כורך וקורא בה כספר תורה ואינו פושטה כאיגרת. שבשתי ישיבות (ובית) [ובבית] רבינו שבבבל ובכל מקומות (ישר׳) [של א״י] קורין אותה כספר תורה: וכן עמא דבר: ת׳. ורבי) היי גאון אמר מנהגא דחזנא קורא ופושטה כאיגרת. אבל הקורא וכורך כספר תורה לא חזא לנא: בערוך בערך מגל: ויש שנהגו לחבר הפסוקים משום דנקראת אגרת. ולא היא. דיש להוכיח ממגילה נקראת דאינו. מדקאמר התם עשרת בני המן ועשרת. צריך למימר בנשימה אחת. ולא קא׳ איש ועשרת. ואי מסתבר ליה למה צריך לומ׳ ועשרת: ומדקא׳ התם מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. ופר״ה כמזוזה. אלמ׳ כמזוזה היא לכל דבר. וישכ) לעשות לה זיונין כל שעטנ״ז ג״ץ. דמזוזה. גנ״ז. תלתא חגין לכל חד וחד: ש׳. בב״ג. ט׳ ב״ג: ע׳ ב״ג. ץ׳. ב״ג: ונתתי סי׳ להם. מעלין בקודש ולא מורידין: ש ע ט נ ״ ז ג ״ ץ. וח׳ל) דחור גדולה מכל האותיות. מאלפא רבתי. במסורת הגדולה: וכן ז׳. דויזתא. זעיר: ות׳ דותכתוב אסתר. וי״ומ) דויזתא גדולה. כדא׳ במגילה. ובמסכת סופרים פי׳ דלא כפי ר״ת. דפי׳ צריך למימתחיה בקריאה ולא בכתיבה. ובמסכת סופרים צריך לממתחיה כמודייא דלברות. בפ״ר י״ג. ובפרק השוכר את הפועלים. האלהים צריך וי״ו כמודיא דלברות. פי׳ מוריא. משוט של מלחים. לברות. שם נהר: משום דכולהו בחדא זקיפה אזדקיפו:

וכו׳ שם י״ט ע״א. ז) בנשימה אחת וכו׳ שם ט״ז ע״ב. ח) ואם קורא ומתנמנם וכו׳ שם י״ח ע״ב. ט) כורך וקורא בה וכו׳ כן הוא הלשון בסרע״ג ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד ע״ש. י) ורב האי גאון וכו׳ כן כתב הרי״ף פ״ק דמגילה וכתב רב האי גאון ז״ל מנהג דחזי לנא דמאן דקרי לה למגילה קורא ופושט כאגרת אבל קורא וכורך כספר תורה לא חזי לנא, וכן הביא הרא״ש פ״ק סי׳ ז׳ (ועיין בק״נ אות כ״א) וכן הוא בטור סי׳ תר״צ (ולשון המחבר דחזנא הוא כמו „דחזי לנא״) אך מה שמסיים בערוך ערך מגל. לפנינו בערוך ערך מגל ג׳ הביא זה בשם רב צמח גאון. כ) ויש לעשות לה זיונים וכו׳ עיין לעיל סי׳ רמ״ג ומש״ש. ל) וח׳ דחור גדולה וכו׳ עיין מנחת שי פסוק ו׳ חור ח׳ רבתי והחכם אלקבץ בספר מנות הלוי שלו כתב בזה טעמים וכו׳. מ) ויו דויזתא גדולה וכו׳ לפנינו במגילה ט״ז ע״א הגירסא ויו דויזתא צריך למימתחה בזקיפא כמורדיא דלברות, והמחבר נראה דהוי גריס צריך למימתחה בזקיפה ותו לא, וכגירסת הרי״ף סוף פ״ק שם, ועיין בר״ן שם ויש לפרש דלאו למימר דבעי לארוכי לויו טפי משאר ווין שהרי לא מצינו שנמנין במסורת באותיות גדולות וכו׳ ואחרים פירשו שצריך להאריך בקריאתה ולא יחטוף אותה, ולהרא״ש פ״ק סי׳ ט׳ הי׳ הגירסא אמר ר׳ יונה אמר ר׳ זירא ויו דויזתא צריך למימתחא כי זקפא וכו׳ יש מפרשים מותח בקריאתה, ויש מפרשים בכתיבתה וכו׳, וכן הביא המנהיג א״ר יונה א״ר זירא ויו דויזתא צריך למימתחה מ״ט כולהו וכו׳ וכן באגודה ולכולהו הני רבוותא לא הי׳ כלל הגירסא כמורדיא דלברות, וגם רש״י נראה דלא הוה גריס לה, מדלא פירש שתי תיבות הללו כדפירש בב״מ פ״ז ע״א, ונראה דהאי יש מפרשים וכו׳ ויש מפרשים וכו׳ שהביאו הרא״ש והר״ן תליא בחילופי גרסאות דלהני דגרסי כמורדיא דלברות מוכח דבכתיבה צריכה להיות גדולה, ומדויק לשון המחבר ויו דויזתא גדולה, ונפיק לה ממסכת סופרים, אך הוא הביא כמודייא דלברות, וגריס גם בב״מ שם כמודיא דלברות וזה דלא כמו שהביא המנ״ש ראיה מב״מ דגם שם גרס כן המחבר, ובלשונו ליכא למימר דהוא ט״ס מדנקט תלתא זימנא מודיא, וראיתי ברד״א שהביא שם וז״ל יש מפרשים מותח בקריאתה, ויש מפרשים בכתיבתה, והיא מאלפא ביתא של אותיות הגדולות והכי איתא בירושלמי ואמר ר׳ פנחס ויו דויזתא צריך למזקפיה כמוריא דלברות דכולהו בחדא זקיפא אזדקיפו, מוריא משוט של מלחים כדאיתא בפרק השוכר את הפועלים

בפירוש בפירקין דלקמן. הקורא(כ) במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא. ולא אמרן אלא בציבור. לאו מכלל דסבירא ליה שקורין אותה ביחיד. ואע"ג דחש לה רב להא דרב אסי הילכתא כרב: ועל ידי הדחק אנו קורין אותה ביחיד כיון שאין מצויין עשרה: ולעיניין ברכה כך השיב רבינו שלמה מ"כ. ועל מקרא מגילה אני אומ' בין שהן עשרה בין שאינם עשרה צריך לברך לפניה ולאחריה. ואחד מוציא כל השומעים ידי חובתם: ויש הלוקים עלי. ואומרי' שאין מברכי' בפחות מעשרה: שלמה בר' יצחק: ותענית(ס) יש לו רמז מן המקרא שני' נקהלו היהודים בעריהם בשלשה עשר בו ונוח בארבעה עשר בו. מאי קהילה יום תענית שנתכנסו. כמו ביום הכניסה. וקראו ספר תורה. והתענו בי"ג באדר ומיכן אתה למד י"ג לתענית וי"ד לשמחה: וכן הלכה: רמז. מצאתי בתשובות הגאונים. שליח ציבור הקורא את המגילה בציבור צריך לסידרה כאחת. מפני שהיא כאינרת אחת. אבל בנשימה אחת אין צריך לאומרה. אלא לעשרת בני המן. הילכך אם מפסיק בין פסוק לפסוק אין בכך כלום. ואם פסק באמצע פסוק משום נשימה אין בכך כלום. ושיעורו בין פסוק לפסוק ובאמצע פסוק כדי נשימה בלבד: א"ר הנינא בר פפא דרש רב שילא איש כפר תמרתא כל(ח) השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח. חוץ מזו שאריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. מאי טעמ' כדי שלא תהא תקומה למפלתם של רשעים: וכן כתב ר"ת בספרו בהלכות ספר תורה ששירת האזינו כתובה(א) כבני המן. שיש בה מפלה לעובדי ע"ז: מהיכן(ב) קורא [אדם את] המגילה ויוצא בה ידי חובתו. ר' מאיר כולה. ר' יהודה אומ' מאיש יהודי. ר' יוסי אומ' מאחר הדברים האלה. וא"ר חלבו אמ' רב חמא בר גוריא אמ' רב הלכה כדברי האומ' כולה. ואפילו למאן דאמ' מאיש יהודי צריכה שתהא כתובה כולה: עד כאן ת':

הילכות פורים ומגילה לרב יהודאי גאון פסוקות וקצובות וקלות:

רמז. בפורים(ג) אסור לעשות מלאכה. מזכירין על הניסים בתפילה ובברכת המזון. וכן בחנוכה: ובמגילה מברך ג' ברכות קודם קרייתו מנ"ח. מקרא מגילה. שעשה ניסים. שהחיינו. ולאחר שיקראנה מברך האל הרב את ריבינו. עד האל המושיע. בערב וביום אחד בלבד: והייב(ד) אדם לאכול סעודת פורים ביום. וצריך(ה) לקרוא את המגילה בעשרה בין בזמנה בין שלא בזמנה. הרוצה לצאת לדרך מותר לקרוא את המגילה בא' עשר להדש אדר השני. בזמן שיש ציבור. ובזמן שאין ציבור. קורין בי"א בי"ב בי"ג בי"ד. והבא מן הדרך לאחר הפורים ולא קראה קורא אותה עד ט"ו ימים. ויוציא בה ידי חובתו. וזהו שלא בזמנה. ואם הולך בשיירא או אם הוא בכפר יכול לקרותה בין בספר בין במגילה ויוצא בה ידי חובתו. אבל בציבור לא יצא ידי חובתו אלא במגילה של קלף שהוא מן גויל. ובלבד(ו) שתהא תפורה בגידין בכל יריעה ויריעה בשלשה מקומות. ושיהו משולשין בכל מקום. אבל אם

ובמש"ש. כ) הקורא במגילה הכתובה וכו' שם י"ט ע"ב ועיין תוס' שם ה' ע"א ד"ה הוה וכו'. ס) ותענית יש לו רמז וכו' עיין לעיל ומש"ש. ח) כל השיירות כולן וכו' שם ט"ז ע"ב עיין רש"י ועיין בר"ן סוף פ"א. א) כתובה כבני המן שיש בה וכו' עיין ר"ן שם ושירת האזינו נמי כיוצא בזו וכו'. ב) מהיכן קורא אדם את המגילה כצ"ל שם י"ט ע"א. ג) בפורים אסור לעשות מלאכה היינו מצד דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור כדאיתא שם ה' ע"ב מלאכה לא קבילו עלייהו וכו' ואמרינן בירושלמי מגילה פ"ב ה"ב הי' כותבה דורשה וכו' הדא אמרה דהוא מותר בעשיית מלאכה ובכפר יראים סי' קכ"ח הביא בשם רב יהודאי גאון וז"ל אתרא דלא נהיגי למיעבד מלאכה בפורים לא ניעביד אלא ניבטיל בהדייהו דרב חזייה להוא גברא דשדא כיתנא וכו' ע"ש. ד) וחייב אדם לאכול וכו' שם ז' ע"ב. ה) וצריך לקרוא וכו' עיין לעיל סי' רמ"ג. ו) ובלבד שתהא תפורה בגידין

לדורות. דא״כ וצעקתם נמי. מאי צעקה לדורות אנו צועקים. חס ושלום. אלא הכי קאמר על דברי הצומות וזעקתם והצרות שעברו עליהם בימי המן. קבלו עליהם היהודים פורים. זכר לניסים: מכל מקום אסור לו לאדם להיות פורש מן הציבור. כדאמרי׳ בפ״ק דיבמות. לא תתגודדו. לא ס) תעשו מצות אגודות אגודות: ויש פרושים שאע״פ שמתענין בחמישי עם הציבור חוזרין ומתענין למחר כדי לסמוך התענית לפורים שכן הוא דינו. הואיל ואי איפשר לו בשבת יעשה בערב שבת. ור׳ קורא עליהם [והכסיל] בחשך הולך. מפני שהוא עצמו אינו אלא מנהג [שעושין] זכר לדבר. והן מחמירין לעשותו במקומו. כאילו ע) הוא קבוע מן התורה. וכיון שהורגלו רבים בחמשי (דין) [דיו] בכך: ולכך נהג בחמישי לפי שאין מתענין ערב שבת: וראינו פ) בני אדם שנוהגים בפורים להלק מתנות לעבדים ולשפחות הדרים עם ישר׳. והיה הדבר קשה מאוד בעיני ר׳ כקוצים. שדומה כאילו הוא מקיים עכשיו ומתנות לאביונים הנא׳ בישר׳. ומתוך שמתהילה התחילו עניים המתביישים לשלוה התינוקת על פתחיהם של ישר׳ נהגו לתת אף לשפחות ומיניקות שלא לצורך תינוקות. ואין ר׳ נוהג היתר בדבר. (וכדברי) [ובדבר זה אומר] ר׳ (יום) טוב כזורק צרור לים. שמראה עצמו כי משלוח מתנות נעשו היום אף לגוים. וקורא ר׳ עליהם וכסף הרביתי (להם וזה) [לה וזהב] עשו לבעל (הושע ב). שהרבה הק׳ להם זהב והביאו לעבודת המשכן. וכשבא לידם מעשה העגל. ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו׳: משל לאדם שהיה מקבל אורחים מישראל בשמחה. ובאו אורחים מאומות העולם וקיבלם. איבד את הראשונה. שאומרים העולם שוטה ודרכו בכך. אף זה הנותן מתנות לגוי איבד מתנות שנתן לישר׳ שאינו נראה שהוא עושה לשם שמים אלא שדרכו בכך: והפורש מעשות זאת. יזכה בנועם י״י לחזות: ת׳. ובשאלתות נ) דרב אחאי. בראשונה היו מתענין ערב שבת. וערב שבת בבבל יומא דשוקא הוא. (וכשהא) [וכשהיו] מתענין אותו היום היו שוהים הציבור בבית הכנסת. ומרבים בסליחות ותחנונים כדרכן בשאר תענית ציבור. וביציאתם מבית הכנסת כבר פסקא רגל מן השוק. והעם צריכין לקנות יצאה. ולא מוצאין. התקינו לדחותו ממקומו. ולהקדימו לחמישי. שלא יתמעט כבוד השבת. ומאותה תקנה ואילך. נהגו העם להתענות בחמישי: ר״ת: ר״ב:

והקורא את המגילה בזמנה אינו קורא אלא בעשרה. שכך ק) אמ׳ רבנא נתן ראש ישיבה לעניין מגילה אמ׳ רב מגילה בזמנה כו׳. וכיון דחש לה רב להא דרב אסי. אלמא דהילכת׳ כוותי׳ דרב אסי: דאפי׳ בזמנה בעשרה: ובערוך בערך מגל. מגילה בזמנה ביהיד. בי״ד קורין אותה אפי׳ ביחיד שלא בזמנה. שמקדימין ליום הכניסה אין קורין אותה אלא בעשרה: ופר״ת דהילכתא כרב. דהא רבי יוהנן אמר

פ׳ בראשית ושאלתות פ׳ ויקהל. ס) לא תעשו אגודות וכו׳ יבמות י״ג ע״ב, ועיין אריכות ענין זה בספר תומות ישרים סי׳ קס״ח, קס״ט וסי׳ ק״ע ועיין ביש״ש יבמות סי׳ י׳. ע) כאילו הוא קבוע מן התורה וכו׳ עיין רא״ש ריש מגילה מכאן נראה לר״ת סעד לתענית אסתר וכו׳ ולא מצינו לו סמך בשום מקום אלא בכאן וכו׳ ועיין בשאלתות פ׳ ויקהל, וברד״א דף צ״ד, ובאגודה פ״ק דמגילה כתב וז״ל י״ג זמן קהילה לכל היא מכאן הוכיחו שאילתות דרב אחאי ור״ת להתענות בערב פורים ולא משום דכתיב דברי צומות, דא״כ הא כתיב וזעקתם ומאי זעקה בדורות איכא כן כתב במחזור ויטרי, הלכך יכולין להקל למעוברות ומניקות וכו׳ אכן בריאים לא יפרשו מן הצבור עכ״ל והרואה במח״ו יראה כי האי הלכך יכולין לאו מדברי המח״ו הוא רק כן הוא לשון האגודה עצמו ולא כן הביא הר״מ ריש סימן תרפ״ו ע״ש. פ) וראינו בני אדם וכו׳ כל זה במעט שינוים איתא בהג״מ סוף פ״ב ה׳ מגילה ותנוכה וז״ל כתב תלמיד אחד לפני רש״י ראיתי בני אדם וכו׳ ומדברי ר׳ טוב לזורק צרור לים וכו׳ וכעין זה הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ה ובדבר זה אומר ר׳ טוב ממנו הזורק לים צרור וכו׳ ע״ש וע״פ שנים עדים אלו הסגרתי תיבת יום, ועיין במנהיג מגילה סי׳ כ״ו מנהג צרפת וכו׳. נ) ובשאילתות דרב אחאי בראשונה וכו׳ העתיק הכוונה ולא הלשון משאלתות פ׳ ויקהל, ועיין במדרש תנחומא פ׳ בראשית. ק) שכך אמר רבנא נתן וכו׳ עיין לעיל סימן רמ״ג

אמ׳ רב מגילה בזמנה ביחיד שלא בזמנה בעשרה. ורב אסי אמ׳ אחד זה ואחד זה בעשרה. הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי: והלכהד) כר׳ אסי: וכשהואה) קורא ואת פרשנדתא ואת דלפון וגו׳. צריך למיקרינהו כולהו בנשימה אחת. ולא יפסוק בהם דא׳ רב אדא דמן (רפו) [יפו] עשרת בני המן ועשרת צריך למימרינהו בנשימה אחת. מאי טעמא כולהו בהדי הדדי נפיק נשמתייהו: וא״ר זירא וי״ו דויזתא צריך למימתחה בזקיפה. מאי טעמ׳ כולהו כחדא זקיפא אזדקיפו: תניו) רב יוסף שמחה ומשתה ויום טוב. שמחה שאסור בהספד. משתה שאסור בתענית. ויום טוב שאסור בעשיית מלאכה. רבהז) בריה [דרבא] אמ׳ הספד ותענית קבילו עילוייהו. יום טוב לא קבילו עילוייהו. דמעיקרא כת׳ ויום טוב. ולבסוף כת׳ לעשות אותם ימי משתה ושמחה. ואילו יום טוב לא כת׳: וסעודתח) פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו. מאי טעמ׳ ימי משתה כת׳: ת׳. ועל כרחין ליל ט״ו לא אצטריך למעוטי. אלא אפי׳ ליל י״ד שקורין בה את המגילה לא יצא: ודוכתאט) (לא) [דלא] נהיגי למיעבד עיבידתא בפורים לא ליעביד. דרבי) חזייה להחוא גברא דזרע כיתנא בפוריא. ולטייה ולא (יצמח) [צמח] כיתנא. ואמריי מכדי יום טוב לא קבילו עלייהו. אמאי לטייה. ומשני דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור (הזה) [הוה]. ומנא לן דמנהג מילתא הוא. אמ׳ רב שמן בר אבא. א״ר יוחנן אמ׳כ) קרא שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך:

וזה הוסר לפני רבינו תנוח נפשו בצרור החיים:

רמה. אישל) יהודי וגו׳. וכן ומרדכי יצא. ליהודים. כי מרדכי היהודי. שנהגו העם לאומרו בפה א׳ בשעת קריית מגילה אינה חובה. ואינו מנהג. אלא שמחת תינוקת:

אבלמ) מקרא של י״ג מדות שנהגו העם לאומרו בשעת קריית ספר תורה. בתענית ציבור. מנהג כשר הוא. לפי שהן דברי (חיצונים) [הינונים] וסליחות. והן הן י״ג מדות שאינן חוזרות ריקם: ודרך הוא ששליח ציבור מתחיל בפסוק ושותק כדי לרמז לציבור לאומרו. ולא מפני שיהא חובה כן. וכן נהגו העם לומר וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו: ת׳. כלומר וסלחת על ידי הי״ג מדות שאמרנו. לפי שאינן חוזרות ריקם. ומטעם זה נהג ר״ת כשעונין בעשרת ימי תשובה הקהל פסוקי דרחמי וקורם אומ׳ החזן. ויעבר. בקול רם וערב: והציבור אומ׳ י״ג מדות. ותכף סיומו ונקה. או וסלחת. קודם שמתחיל החזן כלל בפסוקי דרחמי: ת׳: מעשהנ) שהיה ואירע פורים באחד בשבת. וקדמו להתענות בחמישי בשבת. וכן עמא דבר: ובאתה אשה אחת לפני ר׳ שהיה לה לרכוב אחר השלטונה. ושאלה [אם] איפשר שתתענה למחר ותאכל היום מפני טורח הדרך. ואמר ר׳ אעפ״י שאין [זה] תענית ציבור קבוע לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. אלא שנהגו העם כן. שהרי אותם תעניות שהתענה מרדכי בשושן בפסח התענה ג׳ ימים. דכת׳ ויעבר מרדכי. ואמרי׳ במגילה. שעבר יום ראשון של פסח בתענית. ואי משום דברי הצומות וזעקתם דכתיב בקרא לאו היינו קבלת צום

כרב אסי והוא כפסק סרע״ג ועיין לעיל. ה) וכשהוא קורא ואת וכו׳ שם ט״ז ע״ב. ו) תני רב יוסף וכו׳ ה׳ ע״ב. ז) רבה בריה דרבא אמר כצ״ל שם, ובה״ג הגירסא רבא בריה דרבה. ח) וסעודות פורים וכו׳ שם ז׳ ע״ב. ט) ודוכתא דלא נהיגא לשון ה״ג, והוא שם ה׳ ע״ב. י) דרב חזייה וכו׳ ה׳ ע״ב. כ) אמר קרא וכו׳ פסחים נ׳ ע״ב ועיין שאילתות פ׳ ויקהל ושם הגירסא אמר רבא בר אבא וכו׳ ועיין בש״ש שם אות ע״ד והעמ״ש שם אות ה׳. ל) איש יהודי וכו׳ כן הוא בהג״מ פ״א מה׳ מגילה ונהגו הקהל לומר אלו הפסוקים וכו׳ והובא בד״מ ובהג״ה סי׳ תר״צ, ובשה״ל סי׳ ר׳ ע״ש ובתניא סי׳ מ׳ ובפרדס לרש״י סי׳ ר״פ. מ) אבל מקרא של י״ג מדות וכו׳ עיין בס״ח סימן ר״ן והובא במ״א סי׳ תקס״ו ס״ק ב׳. נ) מעשה שהיה ואירע וכו׳ כל הענין הובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד וחסרון הניכר נמצא שם ויש לתקן מכאן ע״ש. אלא שנהגו כך וכו׳ עיין מדרש תנחומא

הלל. ולתקיעת שופר. ולנטילת לולב. ולתפילת המוספין. זה הכלל כל דבר שמצותו ביום כשר כל היום. ושמצותו בלילה כשר כל הלילה: והיכאק) דלא קרי לה מפנייא דמעלי פורייא קרי לה בכולה ליליא. והוא דלא עלה עמוד השחר. ובימָמא נמי היכא דלא קריא מצפרא קרי לה כולי יומא ושפיר דמי. וכד קרי ליה מיבעי ליה למקרייה במגילה דכתיבא כהילכתא ומסרגלא. ודכתיבא בדיוטא. ודלא כתיבא בדיתפרא או על מהקא או דכתיבא בסימקא או ביורקא או בדהבא. כדאמרי׳ פ״ק דמגילה עדל) שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו. והיכי נמי דקא קרי בדכתיבא קרא וקרי בתרגומא. או דכתיבא תרגומא וקרי לה בקרא דלא נפיק. כדתנן פ״ב דמגילה קראה על פה לא יצא. ואי נמי כתיבא תרגום וקא קרא לה תרגום לא יצא. דאמרי׳ התם בגמרא. קראהם) תרגום היכי דמי. אילימא דכתיבא קרא וקא קרי לה תרגום היינו על פה. לא צריכא דכתיבא תרגום וקא קרי לה תרגום: והיכא דהייטא (בכתיבא) [בכיתנא] פסולה. דא״ר הלבו א״ר חמא בר גורייא אמ׳ רב מגילהם) נקראת ספר ונקראת אגרת. נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. ונקראת איגרת. שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשירה: אמ׳ רב נחמן בר יצחק ובלבד שיהו משולשין: שיורה) התפר הלכה למשה מסיני: ת׳. מדקא׳ נקראת ספר. שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. אך אהני להא זה שנקראת איגרת דיכול לתופרה בפשתן קצת ובלבד שיהו משולשין. אלמ׳ מסברא דנעשה כחומר ספר. וכן יישר. דלחומרא איתקש לספר. הילכך אית לן למיעבדז) בה תגין לזיונים ככל שעטנ״ז ג״ץ. ושתהא מוקפת גויל:

רמד. וקוצו של יו״ד. וכל חומר אותיות מזוזה: ויש שעושין בה זרוע אחד לשנותה מספר תורה. לפי שאף בספר אין בה חובה שיהו בה העמודין תפורין כדא׳ בהשותפין. אלא שיהו כארון שעשה משה זה מכאן וזה מכאן וספר תורה באמצע. ואף אין לחוש אם יפשטנה כאגרת אם לאו. דהא כיון דלספר הוקשה למה יהא פושטה כאגרת. דהא לא הוקשה לאגרת ללמדינו שאנו חייבין לעשותה כאגרת. אלא שאם נחפוץ נעשה אותה כאגרת ונוכל להקל בה קצת מספר תורה. מיהו המחמיר תבא עליו ברכה: מר׳: ויש שעושין בה שני עמודים כספר תורה וכן מנהג קציני רואני. להיותה מזויינת בתגין וכל דיני מזוזה. ובשני עמודים. והכי נר׳ עיקר. ודלא כמנהג פרוונצא. שאין בו כל עיקר. ולפי מנהגם למה כותבין בקלף כתפילין טפי מאינך. הילכך ודאי יש לדקדק מדנקט צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. וכ״ש דדמיא למזוזה לשאר דינין. דלא מיבעיא אינך דאיתנהו בספר תורה ותפילין דאיתנהו במגילה. אלא אף שירטוט דליתיה באינך איתיה במגילה מדנקראת ספר. משמע דאיתקש לכל הומר ספר. והיינו מזוזה. דאמרי׳ התם מזוזה צריכה שירטוט. תפילין אין צריכין שירטוט: ת׳:

ועדיףג) מקרא מגילה ממינרם באוריית׳. דאמ׳ רב יהודה אמ׳ שמואל כהנים מעבודתם ולוים מדוכנם. וישר׳ ממעמדם כולן מבטלין מעבודתם ובאים לשמוע מקרא מגילה. ומיכן סמכו של בית ר׳ שמבטלין תלמוד תורה ובאים לשמוע מקרא מגילה:

ק) והיכא דלא קרי לה מפניה וכו׳ וכד קרי וכו׳ הכל לשון ה״ג בה׳ מגילה. ל) עד שתהא כתובה וכו׳ י״ז ע״א. ם) קראה תרגום היכי דמי וכו׳ שם י״ח ע״א. בכיתנא כצ״ל. ם) מגילה נקראת ספר וכו׳ שם י״ט ע״א. ה) שיור התפר הלל״מ ובגמרא שם י״ט ע״ב מסיק ולא אמרו אלא כדי שלא יקרע. ז) למיעבד בה תגין וכו׳ הכי פסק ג״כ בעל ספר יראים סי׳ קכ״ח ועיין מרדכי פ״ב דמגילה בשם ר״ת כיון דנקראת ספר נותנין לה כל דיני ס״ת, וכן הוא בהג״מ פ״ב ה׳ מגילה והנוכה, ועיין ר״ן פ״ב דמגילה ד״ה וצריך וכו׳ אך דעת בעל העיטור ח״ט דאין צריך לזיין, ועיין בהג״מ שם ובר״ן שם ד״ה ויש מחמירין, ועיין שו״ת מהר״ם מר״ב סימן שנ״א, ובשה״ל סימן קצ״ז ולא ראינו כן במקומינו מעולם לזיין אותיות המגילה, וכן הוא ג״כ בתניא סי׳ ל״ט ועיין בטור וב״י סימן תרצ״א ובש״ע שם ובביאורי הגר״א ס״ק י״ט. ג) ועדיף מקרא מגילה וכו׳ שם ג׳ ע״א. ד) והלכה

אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. ועד כאן לא פליגי אלא בזמנה. אבל שלא בזמנה הכל מודים שאין קורין אותה אלא בעשרה. והילכך אם קרא אותה בזמנה בעשרה מברך לפניה ולאחריה. ואם היו פחות מעשרה. אל יברך לא לפניה ולא לאחריה. ת׳. אילו דברי רב עמרם גאון. אבל רבינו שלמה חולק עליו וא׳ שצריך לברך אפילו ביחיד בין לפניה בין לאחריה. וכן עמא דבר: ואסור לכפרים ולעיירות גדולות שאין מוקפין חומה מימות יהושע בן נון לקרות את המגילה ולקרות בספר תורה בויבא עמלק כי אם י״ד לבדו. וכרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט״ו בלבד: וכן הלכה: ת׳: ומי שיבא מן הדרך לאחר זמנה בין ביחיד בין בעשרה לא יקרא. ואם מבקש לקרותה שיקרא כאדם שקורא בתורה ובנביאים. לא יברך לא לפניה ולא לאחריה שכך אמרו חכמים מגילה נקראת כו׳ לא פחות ולא יותר: ובמגילה שאינה משורטטת אין אדם יוצא בה ידי חובתו דאמרי׳ פ״ק דמגילה. מגילהו) צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. פר״ח כמזוזה. דאמרי׳ נמי התם מזוזה צריכה שירטוט. תפילין אין צריכין שירטוט. קראהז) סירוגין ומתנמנם יצא. ר׳ח) מונא בשם ר׳ יהודה א׳ בסירוגין אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר לראש. והכיט) אמ׳ רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא. בהלל ובמגילה ובק״ש אם פסק ושהא כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש. וא״ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. והכי הילכת׳. ואע״ג דאמ׳ שמואל הלכה כר׳ מונא שא׳ משום ר׳ יהודה אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר לראש. מיהו קיימא לן שמואלי) ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן. הילכך בהלל ובמגילה ובק״ש אע״פ ששהא כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש. אלא למקום שפסק. דהילכת׳ כר׳ יוחנן: והיכא דקרי לה מסיפא לרישא לא נפיק ידי חובתיה. דתנן הקוראכ) את המגילה למפרע לא יצא. ומיבעי למיקרייה כולה. דא״ר חלבו א״ר יוחנן א״ר חמא בר גוריא אמ׳ רב הלכהל) כדברי האומר כולה. והיכאמ) דאיכא מגילה כתובה בין הכתובים לא יצא. אי קרייה בה. והני מילי בציבורא. אבל יחיד נפיק בה ידי חובתיה. והיכא דשמע לה מחרש שוטה וקטן לא נפיק. דתנן הכלנ) כשירין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ר׳ יהודה מכשיר בקטן. ולית הילכת׳ כוותיה: דכיון דלאו בני חובה נינהו. לא מפקי אחרים ידי חובתן. ולא שנא קרי ליה חד גברא ולא שנא קרו ליה כמה גברי בהדי הדדי. כמו פרשתא. שפיר דמי. דתנן הקורא את המגילה עומד ויושב (קריאה) קראהס) אחד קראה שנים יצאו. ומאן דקרי לה. ומאןע) דשמע לה צריכו לכווני דעתייהו. ואי לא לא נפקי. ומאןפ) דעייל לבי כנישתא ואשכח ציבורא דקרו לה לא נימא אשמעה מרישא לסיפא והדר אהדר לרישא עד הכא. אלא מתחיל כולה מרישא לסיפא: כלצ) היום כשר לקריאת מגילה. ולקריית

סימן ש״ל. ו) מגילה צריכה שירטוט וכו׳ מגילה מ״ז ע״ב, ועיין מנחות ל״ב ע״ב ד״ה הא וכו׳. ז) קראה סירוגין וכו׳ שם י״ז ע״א. ח) ר׳ מונא וכו׳ שם י״ח ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה נקוט וכו׳ וכן הוא דעת הרי״ף ובעהע״ט. ט) והכי אמר רב נטרונאי גאון וכו׳ כן הוא כלשונו בסרע״ג וכן הוא ג״כ דעת המנהיג בשם רב נטרונאי גאון דאם שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר ודעת הגה״מ בפ״ב ועיין שו״ת הרשב״א סי׳ רמ״ד, זולת ספר יראים סי׳ קכ״ח ושאילתות פ׳ ויקהל דפסקו דחוזר, והוא ע״פ הירושלמי מגילה פ״ב ה״ב, ובפ״ב דברכות ה״א דפסק כר׳ מונה ע״ש ועי׳ בשה״ל סי׳ קצ״ח ותניא סי׳ מ׳ שהביאו שם דעת ספר יראים (ובאות י״ב בביאורי שם נמצא שם טעות הדפוס וכצ״ל ובירושלמי פ״ש ה״ב איתא ג״כ דחוזר ע״ש). י) שמואל ור׳ יוחנן וכו׳ עירובין מ״ז ע״ב ועיין תוס׳ שבת קמ״ה ע״א ד״ה ור״י וכו׳. כ) הקורא את המגילה למפרע וכו׳ שם י״ז ע״א, והוא לשון בה״ג והיכא דקרי לה וכו׳. ל) הלכה כדברי האומר כולה שם י״ט ע״א. מ) והיכי דאיכא וכו׳ הוא ג״כ לשון בה״ג מגמרא שם י״ט ע״א ועיין לעיל ה׳ ע״א תוס׳ ד״ה הוה וכו׳. נ) הכל וכו׳ חוץ מחשו״ק וכו׳ שם י״ט ע״ב. ס) קראה אחד וכו׳ שם כ״א ע״א וע״ב. ע) ומאן דשמע לה וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד, ועיין ר״ה כ״ט ע״א, ובטור או״ח סי׳ תר״ץ בב״י, שם סימן תקפ״ט. פ) ומאן דעייל וכו׳ שם י״ח ע״ב. צ) כל היום כשר וכו׳ שם כ׳ ע״ב

רמב. סדר פורים:

בפורים שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ומזכיר בהודאה על הניסים: על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם א) ובזמן הזה: בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע ביקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר להדש שנים עשר הוא הדש אדר ושללם לבוז. ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבת לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ. וכשם שעשית להם ניסים וגבורות בימים הזה כן עשה עמנו יי׳ אלהינו פלא וניסים לטובה בעת הזאת: על כולם: ובברכת המזון מזכיר על הניסים בהודאה. דא׳ רב ששת כתפילה ב). מה תפילה בהודאה אף בברכת המזון בהודאה וחייב ג) אדם לקרות המגילה בארבעה עשר ביום ובלילה. דא״ר יהושע בן לוי חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום. שנא׳ אלהי (אקרם) [אקרא] יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי (תהלים כב): וא״ר יהושע בן לוי נשים ד) חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס:

רמג. המבקש ה) לצאת בדרך ורוצה לקרות המגילה בי״א בי״ב בי״ג. אם יכול ליקח עמו מגילה יעשה כל תקנה שיוכל ויקח אותה כדי שיקרא אותה בזמנה. ואם אינו יכול יקרא אותה בי״א או בי״ב או בי״ג ולא יברך כמו שמצינו בכפרים. כמו שאמרו הכמים. דתניא הנניה אומ׳ חכמים הקלו על הכפרים להיות מקדימין ליום הכניסה כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים: מיכן אנו (להימן) [למדין] שאע״פ שזמן מגילה בי״ד. משום מים ומזון תיקנו להם חכמים להקדים. וכל שכן בשאינו יכול. ואי איפשר לו שמשימין אותו כבני כפרים. מקל וחומר: מקרא מן ויהי בימי. עד לכל זרעו: מיהו אל יקרא אותה שלא בזמנה אלא בעשרה. דאמ׳ רב מגילה בזמנה קורין אותה ביחיד. שלא בזמנה קורין אותה בעשרה. ורב אסי

א) ובזמן הזה, וכשם שעשית להם ניסים וכו׳ עיין לעיל סימן רל״ה ורל״ו ומה שכ״ש. ב) כתפלה מה תפלה וכו׳ שבת כ״ד ע״א. ג) וחייב אדם וכו׳ מגילה ד׳ ע״א. ד) נשים הייבות וכו׳ שם ועיין תוס׳ ד״ה נשים וכו׳ ולעיל סי׳ רל״ו ומשכ״ש. ה) המבקש לצאת לדרך וכו׳ מגילה בזמנה וכו׳ עיין בגמרא שם ה׳ ע״א, ובתוס׳ ד״ה הוה וכו׳ וברי״ף ורא״ש ור״ן, ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד ושם איתא בתחילה כהאי לישנא דהמחבר המבקש לצאת לדרך וכו׳ אך מסיים הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי ומשום הדור מצוה והלכתא כרב אסי, ועיין בשה״ל סי׳ קצ״ה. והנראה לפרש דרב ורב אסי בלכתחילה פליגי דרב סבר דבזמנה. דאיכא פרסום נס שרי אפילו לכתחילה לקרותה ביחיד ולברך, ושלא בזמנה לכתחילה צריך עשרה משום דבעינן פרסום אך אם לא מצא עשרה אין איסור קריאתה ביחיד ויכול ג״כ לברך, ורב אסי פליג עליה בתרתי לכתחילה בזמנה צריך עשרה ושלא בזמנה אף בדיעבד לא יצא בפחות מעשרה. ויש עוד לפרש שיטה שניה דרב ורב אסי בדיעבד פליגי, דלרב בזמנה צריך עשרה ובדיעבד אפילו ביחיד, ושלא בזמנה אף בדיעבד צריך דוקא עשרה ולא יצא בפחות מעשרה, ולרב אסי אף בזמנה ובדיעבד לא יצא בפחות מעשרה, ונראה שרש״י היה לו גירסא אחרת מאשר הוא לפנינו, וגירסתו כגירסא הישנה שהוא ברא״ש מגילה בזמנה קורין אותה ביחיד שלא בזמנה אין קורין אותה אלא בעשרה, ולפי גירסא זו ביחיד בזמנה אפילו לכתחילה, ושלא בזמנה אפילו בדיעבד לא יצא אלא בעשרה וכדייק לישנא אין קורין אלא בעשרה דמשמע אף בדיעבד לא יצא בפחות מעשרה, ופליגא רק בזמנה ובלכתחילה דלרב יוצאין ולרב אסי לכתחילה לא יצא וכדייק לישנא דרש״י ברב אסי מצוה להזור אחר עשרה וכו׳ והנה בסדר רע״ג הכי איתא והקורא את המגילה בזמנה אינו קורא אותה אלא בעשרה שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה לענין מגילה אמר רב מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד ושלא בזמנה בעשרה, רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה, הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי, וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי, הלכה כרב אסי. ולפי זה נראה שצריך להוסיף בדברי המחבר קודם תיבת „והלכך" הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי, וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי הלכה כרב אסי, ויצדק מה שמסיים אלו דברי רב עמרם גאון, והוא ברור. ועי׳ בספר הישר לר״ת

שכך אמרו חכמים זכור את אשר עשה וגו'. יכולק) בלב כשהוא אומ' לא תשכח. הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה: ולמה קורין בשלישית פרשת אדומה. שכך אמרו הכמים שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום. וטמא מת לא היה עושה פסח עד שיזה ויטהר לפיכך קורין פרה אדומה בשלישית שהיא הילכות טהרה. והזאה מטמאה לטהרה. ומתוכה ילמדו ישר' לטהר עצמם לפני הפסח. כדי שיעשו פסחיהם בטהרה: ולמה ברביעית החדש הזה. משום שעיניינו של יום הוא: ר' לוי בשם ר' המא בר' חנינא אמר בדיןר) הוא שתקדום פרשת החדש לפרה אדומה שבאחד בניסן הוקם המשכן. ובשני לו נשרפה הפרה. ולמה פרה קודמת שהיא טהרתם של ישר'. דתניא ובנבלתםש) לא תגעו. ברגל. שכן ישראל חייבים לטהר (עצמו) [עצמן] ברגל:

מעשה (א) בא לפני ר' ששכח ההזן וקראו ארבעה בפרשת ההדש שבא בהנוכה כמו שרגילין לקרות בשאר ראשי הדשים ארבעה. וא"ר אם לא היתה ספר תורה של הנוכה מוצא מן הארון לא היה צריך לקרות חמשי בהנוכה. דהא אמרי' הילכת' אין משגיהין בהנוכה ופורים כל עיקר. כלומר אם לא קרא כל עיקר בפרשת חנוכה ופורים אין להוש. אבל עכשיו שהוציא שתי ספרי תורות משום פגמו של ספר תורה שני צריך להעמיד המשי ולקרות בפרשת הנוכה. שלא יאמרו ספר תורה שני פגום הוא. לפיכך החזירוהו בלא קרייה: ואין צריך לומר שהרביעי עצמו יקרא בשל הנוכה קודם שיחתום ספר תורה ראשון בפרשת ראש הדש. דהוה ליה מדלג בתורה. ואין מדלגין בשני עייניגין. אבל הרביעי מאחר שקרא בראש חדש יחתום וירד. והחמשי יעלה ויקרא בתורת שנייה. דמוטב שתבטל הא דאמרי' בהנוכה ופורים אין פוהתין ואין מוסיפין עליהן ואל ייפגם ספר תורה. ואחר שקרא בתורה. אסור אותו לקרות בו פעם שנייה. משום ברכה לבטלה. מלבד הכהן שאחר שבירך וקרא עומד ומברך במקום לוי. דא' מר אם אין שם לוי קורא כהן:

רמא. הללת) ביחיד אסור לברך עליו לפניו ולאהריו בימים שאין גומרין בהן את ההלל. שאף בציבור אינו כי אם מנהג בעלמ'. וציבור הוא דעבדי זכר למנהג אבותם. אבל יחידים אין זכר למנהג נוהג בהם. ואפי' עשרה שפירשו מן הציבור הרי הן כיחידים שמתפללין לעצמן אחורי בית הכנסת מאחר שלא היו באסיפת הכניסה כשנים ושלשה הן לצורך כן. שאין זכר למנהג אלא בכינופייא של אותה העיר כשהם באגודה שלהן ואפי' לקרותו בלא ברכה אינן צריכין. גור אריה: ומעשה בא על ידו שהלכו להתפלל בבית האבל בראש חדש ורצו המניין לקרות הלל והורה הלכה למעשה דאין צריכין. דעשרה שפירשו מן הציבור הרי הן כיחידים:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) לעיל מסדר חנוכה.

ממקור אחר נובעים. נ) לפי עין יפה שלו וכו' כצ"ל, ותהא פרשה זכור סמוכה וכו' כצ"ל. ק) יכול בלב וכו' מגילה י"ח ע"א. שואלין ודורשין וכו' פסחים ו' ע"א, מגילה כ"ט ע"ב. ר) בדין הוא שתקדם וכו' הוא בירושלמי מגילה פ' בני העיר ה"ה והובא ברש"י מגילה כ"ט ע"א. ש) ובנבלתם לא תגעו ברגל וכו' ר"ה ט"ז ע"ב, ובספרא פרשה שמיני ועיין רמב"ן שם פסוק ח', ובט"א ר"ה שם ועיין שאגת אריה סי' ס"ו וס"ז. מעשה בא לפני ר' וכו' הובא בפרדס לרש"י ז"ל סי' כ"ב ובשה"ל סימן ק"צ מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל מעשה בא לפני ששכח החזן וכו' ע"ש שינוים קטנים. ת) הלל ביחיד וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' כ"ב, וסי' כ"ח, ולעיל סימן רכ"ז ומשכ"ש ועיין לקמן סי' ש"ז.

המשית שבו ביום הל ראש חרש ניסן. ומפטירין כה אמר י״י בראשון באחד לחדש: והיינו ובי״ו:

והזהר בסימנין הללו שהלכות קבועות הן:

ויש שנותנין בפרשיות אילו ובהפסקת שלהן סימן אחר. ב״ד כהלכה: בערב שבת כבוסות: פי ב״ד כהלכה. כשחל ראש הדש בשני בשבת או ברביעי בשבת עושין כהלכה זו. זו היא ששנינו הל להיות בשבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה. ובשנייה זכור. ובשלישית פרה אדומה. וברביעית ההדש: בחמישית חוזרין לכסדרן. ומאי שנייה שנייה להפסקה ומאי הוזרין לכסדרן. לסדר הפטרות כר׳ ירמיה: בערב שבת ככוסות. כשחל יום שני של ראש חדש אדר בערב שבת. מסרגין את השבתות. ומפסיקין שתי פעמים. שמקדימי׳ בשבת שעברה. וקורין בפרשת שקלים. ומפסיקין לשבת הבאה. ובשנייה להפסקה קורין פרשת זכור: כארבעה כוסות של פסח. בין ראשון לשני מפסיק ושותה כמה שירצה. ובין שני לשלישי מפסיק ואוכל ושותה כל צרכו. אבל בין שלישי לרביעי אינו רשאי להפסיק ולשתות יותר מכוסו. שכך שנינו בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. בין שלישי לרביעי לא ישתה. אף כאן בין שקלים לזכור מפסיק. בין זכור לפרה מפסיק. בין פרה והחדש אינו מפסיק: בשבת. אם חל להיות ראש הדש בשבת קורא פרשת שקלים. בשנייה זכור. ומפסיקין לשבת הבא׳. ברביעית פרה אדומה. בחמשית החדש הזה. נמצאת הפסקה המוצעת בינתים:

כך הוא סידריהם של פרשיות הללו ומסורת שלהן:

ולמה קורין פרשת שקלים בראש חדש אדר. שזמן שקלים בראש חדש הוא. כמו ששנינו בריש שקלים. באחד באדר משמיע׳ על השקלים. ועל הכלאים. אבל בזמן הזה אין נוהגין. שכך שנינו שקליםע) וביכורים אין נוהגין אלא בפני הבית. דכת׳ ולקחת את כסף הכיפורים. בזמן אוהל מועד נוהגין: וא״ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם שוקל שקליו ומתכפר לו. מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שבית המקדש קיים. ואם שקל בזמן הזה כיון שקרא עליו שם השקלים תפסו את קדושתו. ואין להם פדיון. ואינו יכול ליתנו לעניים. שכך שנינו שקלים וביכורים הרי זה קדש. ותנןפ) הקדיש והעריך והחרים. בהמה תעקר. פירות כסות וכלים ירקבו. מעות (וכל) [וכלי] מתכות יוליכם לים המלח: ובפורים אין קיצבה. וכל מה שיבקש כל אחד ליתן יתן. מפני שהיא צדקה. וצדקה כל אחד ואחד לפי׳ (עון) [עין] שלו הוא נותן. וזהו שאמרו הכמים מקדימין ליום הכניסה. וקורין בו ביום. ומחלקין מעות בו ביום. לא בשביל שקלים אלא צדקה בעלמ׳. משום שנאמר מתנות לאביונים: ולמה קורין זכור קודם הפורים כדי להקדים זכירה לעשייה. ותהא פרשת זכור (כדיי שתהא) סמוכה לפרשת שקלים ולמפלת המן. ומניין שצריכין אנו לקרותה

וכו׳ עיין רש״י מגילה ל׳ ע״ב, ב״ו ד״ד ובי״ו כצ״ל. ע) שקלים ובכורים וכו׳ משנה סוף מס׳ שקלים ועיין שם בפירוש המשניות להרמב״ם ובתוס׳ יו״ט. פ) ותנן הקדיש והעריך והחרים וכו׳ מעות וכלי מתכות כצ״ל כן הוא ביומא ס״ו ע״א, שקלים י״ג ע״ב, בכורות נ״ג ע״א וצ״ל ותניא. ומצאתי כעין זה בתשובות גאוני מזרח ומערב הנדפס מחדש סימן מ״א וז״ל שקלים ובכורים אין נוהגין אלא בפני הבית ובזמן שבה״ה קיים אבל בזמן הזה אין מביאין שקלין ובכורים ואם קרא אותן שקלים תפסו הקדש ואין להם פדיון ואין יכול ליתנם לעניים ומה תקנתם יוליך לים המלח, ומקודם לזה בסי׳ מ׳ נמצא תשובה וז״ל ובפורים אין קצבה כל שמבקש כל אחד מישראל ליתן יתן מפני שהוא צדקה וצדקה כל אחד ואחד לפי עין יפה שלו נותן מהם וכו׳ וזה שאמרו הכמים כפרים מקדימין ליום הכניסה קורין בו ביום לא שקלים הם אלא צדקה בעלמא משום שנאמר ומתנות לאביונים וכו׳ וכל הרגיל בלשון תשובות גאונים הראשונים יראה כי דבריהם כאן ודברי המחבר ז״ל

תורות וקורין שבעה בעיניינא דיומא ומפטיר קרי כי תשא עד ועשית. ואי מיקלע שבת שלפני ראש חדש בכי תשא. קורין ז׳. עד ואתה תצוה. ומפטיר חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית: בשנייה שהוא שמיני באדר כשחל ראש חדש בשבת קורין ז׳ בעניינו של יום. ומפטיר בסוף פרשת כי תצא. זכור אשר עשה לך עמלק. ומפטיר ל) בנבואת שמואל פקדתי: בשלישית שהיא ט״ו באדר. מפסיקין מ). ברביעית שהוא כ״ב באדר מוציאין שתי תורות. וקורין ז׳ בעניינו של יום ובשנייה קורא המפטיר פרשת פרה אדומה עד תטמא עד הערב. ומפטיר נ) ביחזקאל. בן אדם בית ישר׳ יושבי׳ על אדמתם: ומעשה באחד שפסק במים חיים אל כלי. והחזירו עליו רבינו השלום. והזקיקו להזור ולברך תחילה וסוף ולגמור כל הפרשה כולה עד תטמא עד הערב. ת׳. ומעשה בחזן אחד שקרא בפרשת פרה אדומה ופסק להגר הגר בתוכם לחקת עולם. וגלל ספר תורה וישב לו במקומו. והקפיד ר׳ על הדבר. וא׳ שלא אמרנו אלא רמז בעלמא. והזרו ופתחו ובירך תהילה וסוף והתחילו בראש הפרשה וגמרו כל הפרשה כולה עד תטמא עד הערב: כך מצא׳ בתשו׳ הגאוני׳. ת׳: וארבעה ימים הם שראש הדש אדר הסמוך לניסן בא בתוכם. עיקרו של ראש חדש דהיינו יומא תניינא ואותו יום לא יבא לעולם אלא בד׳ ימים הללו: וסימניך ס) זבד״ו: אבל אג״ה לא חזו גביה. כי היכי דלא ליתי פסח (בברו) [בבדו]. ויש לכל אחת מאותיות זבד״ו. סימן להפסקות. שזו שבת וזו שבת מפסיקין. והילך זבד״ו. זט״ו. בו. [ד״ד] וביו: לזיי״ן. סי׳ זט״ו. לבי״ת. סי׳ ב״ו. לדל״ת. סימן ד״ד. לוי״ו סימן ובי״ו: חל להיות יום שני של ראש חדש אדר בשבת מפסיקין בחמשה עשר: חל להיות בשני מפסיקין בששי: חל להיות ברביעי. מפסיקין ברביעי. חל להיות בששי מפסיקין פעמיים. בשני להדש ובששה עשר: זט״ו. חל להיות יום שני של ראש חדש אדר בשבת קורין פרשת שקלים. ובשבת הבאה שהיא שנייה פרשת זכור סמוך לפורים שיבא אחריה בערב שבת. והיינו כרב ובשבת ממחרת הפורים שהוא ט״ו להדש מפסיקין והיינו זט״ו: שעדיין יש שתי שבתות באדר באחת קורא פרשת פרה אדומה ובאחת פרשת ההדש. שממחרת לאותה שבת יבא חדש ניסן ביום ראשון: ב״ו. זהו ששנינו חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה. שהיא ו׳ בחדש: שעדיין יש לפרשת זכור שנייה של אדר שפורים אחריה ביום ראשון. שלישי׳. שהוא סמוכה לפורים מאחריה קורא פרה אדומה. וברביעית החדש שראש הדש ניסן בא מאחריה ביום ג׳: והיינו ב״ו: ד״ד. חל להיות יום שני של אדר ברביעי וקדמו פרשת שקלים בשבת שלפניו. ומפסיקין לשבת הבאה שהיא ד׳ בחדש. שעדיין יש מקום לפרשת זכור שבת שנייה של אדר שהפורים בא אחריה ביום ג׳. ובשלישית פרה אדומה. וברביעית החדש שניסן לאחריה ביום ה׳: והיינו ד״ד: וכי״ו. חל להיות יום שני של ראש הדש אדר בערב שבת. קורין פרשת שקלים בשבת שלפניו. כרב. ת׳. משום דקם ליה רב בשיטתיה דר׳ יהודה הנשיא. ור׳ שמעון בן אלעזר בשטתיה דשמואל. וקיימ׳ לן בכולי תלמוד׳ הלכה כרב מחבירו ולא מחביריו. והכא חבירו הוא. ת׳: ומפסיקין הפסקות באדר. מפסיקין שבת ראשונה שבו שהוא ב׳ לחדש. שכן פרשת זכור לה פנאי בשבת שנייה של אדר שהפורים בה מאחריה ביום ה׳. ושוב מפסיקין שבת שלישית שבת שלאחרי הפורים שהוא י״ו להדש מפני שיש מקום לפרה אדומה שבת רביעית של אדר. וההדש קורין בשבת

ל׳ ע״א. כ) ומוציאין ג׳ תורות וכו׳ שם ומפטיר קרי בכי תשא שם ל׳ ע״ב כר׳ ירמיה. ל) ומפטיר בנבואת שמואל שם בברייתא. מ) מפסיקין ירושלמי מגילה פ״ג ה״ה אין מפסיקין בין פרה לחדש סימניהון דאילן פרשתא בין הכוסות. נ) ומפטיר ביחזקאל בן אדם וגו׳ מגילה ל׳ ע״א. ס) וסימניך זבד״ו

בידינו. הנוכה. חנו בכ"ה בכסליו. ד"א חנוכה. חן בכ"ה בכסליו. מצאו הנוכה. מצאו חנינה: למעלה במדרש במזמורה) שיר חנוכת (המזבח והבית) [הבית] לדוד. שבע חנוכות הן. הנוכת ברייתו של עולם. ויכלו. אין ויכולו אלא חנוכה. כמא דאתמר ותכל עבודת המשכן. הנוכת מזבח משה. ויהי ביום כלות משה להקים. הנוכת המזבח. זאת חנוכת המזבח. הנוכת בית שני. שני והנוכת הומות ירושלם. וזו של עכשיו של בית השמונאי. והנוכת העולם הבא. שאף היא יש בה נרות. כמא דאתמר והיה אור הלבנה כאור החמה וגו'. נמצאת אתה אומ' הושוו כל ההנוכות זו לזו. והנוכה שלנו רמז ורושם לשל מדבר. לכך נאותה פרשה שלה להיות קורין בתוכה: ומזכירין של חנוכה במוספין בין בשבת בין בראש חדש. מאי טעמ' יום הוא שנתחייב בארבע תפילות. הכי אסיק (בכמה) [בבמה] מדליקין: בשבת מוציאין שני תורות. לפי שאין גוללין ספר תורה ברבים מפני כבוד הציבור. וקורין ז' בפרשת היום. ומפטיר קורא מן הנשיאים. אם יום ראשון הוא יקרא בנהשון. ואם יום שני. יקרא בנתנאל. ואם יום שלישי באליאב. וכן כולן. והמפטיר ברני ושמהי: באו שתי שבתות בהנוכה. ראשונה מפטירין בזכריה. שנייה בנירות שלמה. על שם ויעש את המנורות המש: וראשו) הדש טבת שהל להיות בחול מוציאין שתי תורות וקורין ג' בראש הדש ואהד בשל הנוכה: ואם חל ראש חדש בשבת התדיר תדיר קודם. ומוציאין ג' תורות. וקורין ששה בעיניינו של יום. והשביעי ובראשי הדשיכם. ומפטיר קורא בהנוכת המזבה. לפי עניין היום. ומפטיר בנבואת זכריה. רני ושמהי: על שם ראיתי והנה מנורת זהב: והשמים כסאי בטילה. דהא לא קרי מפטיר בשל ראש הדש דלימא הפטרה דידיה: ובמס'ז) סופרי' גר' שמפטירין בשל ראש חדש. אבל לא נהגו העם כן. ושמעתי ח) שנהלקו שני גדולי הדור במייאנצא. ר' יצהק בר' יהודה צוה להפטיר ברני ושמהי. ור' שמואל בר' דוד הלוי העיד משוםט) (אבא) [אביו] שמפטירין בשל ראש חדש. וקבלו את עדותו: וכמדומה לי שחלוקין בין ראש הדש אדר שהל להיות בשבת. (דאין) [דאנן]י) נוהגין להפטיר ביהוידע: ת'. שאילו מקמי רב יהודאי גאון ראש הדש טבת שהל להיות בשבת היאך מפטירי'. וא' בשל הנוכה. וכן עמא דבר. וטעמ' דתדיר קודם. א"כ צריך למיקרי בספר תורה בראש הדש קודם ואחר כך בשל הנוכה. ומפטיר למאי דסליק מיניה. ת':

סדר פרשיות.

רם. ראש יא) הדש אדר שהל להיות בשבת קורין פרשת שקלים: ומוציאין ב) ג' תורות וקורין שיתא בעיניינא דיומא. והד קרי ובראשי חדשיכם. ומפטיר קרי בכי תשא. ומפטיר בנביא ביהוידע הכהן: ואי איקלע ההוא בכי תשא עצמה קרו שיתא בכי תשא והד קרי ובראשי הדשיכם. ומפטיר קרי הדר בכי תשא עד ועשית. לשם השקלים. דתניא הל להיות בכי תשא עצמה קורין אותה וכופלין אותה: ואי לא איקלע ראש הדש אדר בשבת קורין פרשת שקלים בשבת שקודם ראש חדש: ומוציאין שתי

ובתוס' שבת פ"ט ע"א ד"ה לבסוף וכו' ותוס' ב"ק פ"ב ע"א ד"ה כדי וכו'. ה) במזמור שיר חנוכת הבית לדוד כצ"ל וכן הוא לנכון בפרדס לרש"י ז"ל סי' הנ"ל. ו) ור"ח טבת שחל להיות בחול וכו' מגילה כ"ט ע"ב וכר"י והלכתא אין משגיחין וכו' ועיין בתוס' שם ד"ה והלכתא וכו' ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קצ"ח ועיין ירושלמי פ"ד דתענית ה"א. ז) ובמס' סופרים וכו' עיין שם פ"כ. ח) ושמעתי שנהלקו וכו' כן הוא ג"כ בפרדס לרש"י ז"ל בסי' הנ"ל והובא בשה"ל סי' ק"צ. ט) משום אביו כצ"ל. י) דאנן נוהגין וכו' כצ"ל. יא) ר"ח אדר שחל להיות בשבת וכו' מגילה כ"ט ע"ב.

בשבת אומ׳ רצה והחליצנו בברכת המזון. ולא יזכיר בו ראש חדש כלל לפי שיאמר יעלה ויבא ויזכרנו בו. ושני פעמים למה לי: עד כאן:

מיכאן ואילך יסד העמרמי:.

שחרית מתפלל שמונה עשרה ומזכירין על הניסים בהודאה: גמרו תפילות שחרית. קראו את ההלל. וגומרין משמונה עשרה. . . מיסוד זקינים. דפרסומי ניסא הוא. ואומ׳ אני מתוך שהנוכה הלוק בנירותא גומרין אותו כל שמונה. ופסח אין גומרין אלא בעיקר גאולה בשני ימים הראשונים. דא״ר‎א) יוהנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק שמונה עשר ימים יחיד גומר בהם את ההלל. אילו הן ח׳ ימי החג ושמונת ימי הנוכה [ויום טוב הראשון של פסח] ויום טוב הראשון של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום תשעת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים ראשונים של פסח ושני ימים טובים של עצרת. והכי א׳ רב שר שלום גאון יהיד המתפלל באילו עשרים ואחר יום חייב לברך לגמור את ההלל. ולקרות את כולו. ולהחום אחריו; וכן מנהג בשתי ישיבות: ומוציאין ספר תורה. וקורין בנשיאים. שלשה: וכן הוא הסדר: רל״ט. ביום ראשון קורא כהן ויהי ביום כלות משה. תהילת החינוך. לוי חצי פרשת נהשון. ישר׳ משלימו. מתוך שהיום ראשון לחנוכה והוא נשיא ראשון יקראו בו יום ראשון: בשני קורא כהן חצי נתנאל. ולוי משלימו. מתוך שהיום יום שני. והוא נשיא שני יקראו בו כהן ולוי. וישר׳ הבא אחריו יקרא אליאב לא הפסיד כאדם שקורא בתורה: בשלישי כהן קורא חצי אליאב ולוי משלימו. שהוא עיקרו של יום. וישר׳ אליצור בן שדיאור. כקורא בתורה: ברביעי כהן ולוי באליצור שהוא רביעי. וישר׳ שלומיאל כו׳: בחמשי כהן ולוי בשלומיאל. ישר׳ אליאסף שלם: בשישי כהן ולוי באליסף וישר׳ אלישמע כו׳: בשביעי כהן ולוי באלישמע וישר׳ גמליאל כו׳: בשמיני כהן ולוי בגמליאל. וישר׳ עומד באבירן וקורא והולך. אחיעזר. פגעיאל. אחירע. וכולל כל מספר החינוך עד סוף סידרא. ומוסיף בהעלותך עד שלהי פרשתא. משלים אורות החינוך עד למלאות עסק הנרות בשלהי הנוכה. ומה ראו לקרות בהנוכה הנוכת המזבח לפי‎ג) שעשה משה אותם מאה ועשרים תעניות. שלשה פעמים ארבעים. ופעם שלישית ירד בעשרה בתשרי ונתבשר סלחתי. ביום הכיפורים בו ביום נאמ׳ לו ועשו לי מקרש. וידעו כולם שנתרצה להם ושמהו במלאכה ועשאוהו בזריזות; א״ר שמואל בר נהמני לשלשה הדשים תשרי מרהשוון ובכסליו (בגמרה) [נגמרת]: בתנחומא‎ד) ובפסיקת׳. במדרש ותשלם כל המלכה. מאד עמקו מחשבותיך. א״ר הנינא בכ״ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן. נעשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה. וכל זמן שהיה מקופל היו ישר׳ מלמלמין על משה לומר משה למה לא הוקם המשכן מיד. א׳ שמא שום דופי אירע כו׳. דהק׳ רוצה לערב שמחת משכן בחדש שנולד בו יצחק: והוקם באחד בניסן. ולא לימלם [אדם] עוד אחר משה: ומעתה תפסיד כסליו בו המלאכה. אלא ותשלם כל המלאכה. א׳ הק׳ עלי לשלם לו. ומה שילם לו חנוכה בימי השמונאי. וסימן הוא

במוסף וכו׳ שם כ״ד ע״ב. א) דאמר ר׳ יוחנן וכו׳ ערכין י׳ ע״א ושמונת ימי חנוכה ויו״ט הראשון של פסח כצ״ל ונשמט מן הראשון הראשון עד הראשון השני. ב) וקורין בנשיאים וכו׳ מגילה ל׳ ע״ב בחנוכה בנשיאים וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל, ובסרע״ג ודעתם כדעת הגהות מיימוני פי״ג מה׳ תפלה, דהשלישי קורא מיום המחרת, וכן הוא דעת התוס׳ סוכה נ״ה ע״א ד״ה אתקין וכו׳ ע״ש ועיין ב״י וד״מ סי׳ תרפ״ד. ג) לפי שעשה משה וכו׳ וכן הוא כל הענין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קצ״ח, ועיין בתנחומא פ׳ תרומה, תשא, ופרשה פקודי. ד) בתנהומא ובפסיקתא וכו׳ הוא בתנחומא פ׳ פקודי, ובפסיקתא רבתי פ״ה, ועיין בס״ע פ׳ ו׳, ובפירוש הגאון יעב״ץ ובפדר״א פמ״ו ובהגהות הרד״ל שם, ובמדרש במד״ר פי״ג, ועיין ילקוט מלכים ו׳ ובשמ״ר פנ״ב, ועיין רא״ש סוף מס׳ ר״ה,

באיסור נשאל ואין מתירין לו. כל הדברים תלו (אותו) [אותן] במנהג. ונשייא דנהגן דלא למיעבד עובדא בריש ירחא מנהגא. ודלא למיעבד באפוקי שבתא עד דתתפני סידרא. ובשיני ובחמישי עד דתתפני תעניתא כולהו מנהגא. וגם מה שנהגו שלא לעשות מלאכה בפורים ובחנוכה מנהג הוא דיום טוב לא קבילו עלייהו. ת׳: ששאלתם בנר חנוכה שלא הדליקה בלילה. כך דעתי נוטה. שכיון שלא הדליקה שוב אינו מדליקה. ודחוי הוא. כדתניא מצותה משתשקע החמה וכו׳. ואמרי׳ דאי לא אדליק מדליק. דמשמע דמיכאן ואילך לא עשה מצוה ממובחר. ובין כך ובין כך צריך להדליק בלילה ולא ביום. משום דפרסומי ניסא הוא. ובלילה דאיכא נשפה הוי אור הנר פרסומי ניסא. אבל ביום לא. וכ״ש בשאר לילות לא מדליק. דעבר יומו בטל קרבנו הוא: יצחק בר׳ יהודה: הרואה נר חנוכה מברך שתים. ומצאתי כ) בשם רבינו יצחק בר׳ יהודה שא׳ משום רבינו יעקב בר׳ יקר לא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין. או ליושב בספינה: ומפני מה מוסיפין בכל לילה נר אחד שמדליקין בה נרות של חנוכה ואינה מן המניין. לאפוקי נפשין מפלוגת׳. דרב ט) או׳ אין מדליקין מנר לנר. ת׳:

רלה. דיני חנוכה כמו שפי׳ ר׳ ברוך בספר התרומה: הלכה כרב יוחנן ורב דאמרי נר חנוכה כבתה אין זקוק לה. ואסור להשתמש לאורה. להרצות מעות או לאכול. או למלאכה אחרת. וזמן שיכול להדליקה עד שתכלה רגל מן השוק. דליכא תו פרסומי ניסא. והני מילי לקדמונים שהיו מדליקין ברשות הרבים. וליכא פירסום נס לאחר שכלה רגל מן השוק. אבל אנן דמדליקי׳ בפנים איכא היכירא לבני הבית עד שעלה עמוד השחר: וכן הא דא׳ רב הונא חצר שיש לה שני פתחים לשני צידי רשות הרבי׳ צריך להדליק לכל פתח משום (השך) [חשד] עוברי דרכים. ולדידן דמדלקי׳ בפנים אין צריך רק רוה אחד דבני הבית ידעו דשני פתחים לאיש אחד הן. והלכה כב״ה דיום ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך. ולילה ראשון מברך ג׳ ברכות מיכאן ואילך מברך להדליק ושעשה ניסים. (דבס׳) [דנס] בכל יומא איתיה. ולמעלה מעשרים אמה פסולה. ובתוך [עשרה] (עשרים) טפחים עדיף טפי: ומניחה לצד שמאל של כניסת פתח הבית. ובטפח הסמוך לרשות הרבים. ואם בדלת עצמה מניחה יניחנה מחציו לצד שמאל של כניסה. וגר שמן שיש לה שתי פיות עולה לשתי נרות: ואנשים הרבה בבית אעפ״י שחלוקין באכילה ישתתפו לקנות נר אחד ותו לא. ואם הוא במקום אחר כגון הבאים ללמוד חוץ לביתם או אורח אין צריך ליתן בנר אם יודע שאשתו או אביו ואמו מדליקין במקומן. כדא״ר זירא כי הוינא בי רב כו׳: דין מותר להדליק נר של חול או קיסם מנר של מצוה כגון של שבת היכא ישמדליק מאותה של חול נר של מצוה אחרת. כגון של חנוכה או איפכא. דהלכה כשמואל דא׳ מדליקין מנר לנר. אבל אם אינו רוצה להדליק מאותה של חול שום נר של מצוה לא. דהא אין שוקלין דנרי זהב כנגד מעשר שני. ומזכירין ת) על הניסים במוסף של שבת ובמוסף של ראש חדש שבת. אעפ״י שתפילה זו של מוסף אינה בחנוכה כלל משום דיום שנתחייב בארבע תפילות. ומהאי טעמ׳ יזכיר של שבת בתפילת נעילה. אבל במגן אבות בדברו אם הוא יום טוב אינו אומ׳ אלא מקדיש השבת ולא יאמר והזמנים. לפי שברכת זו דמגן אבות ביום טוב ליכ׳ כלל. וגם בשבת לא תיקנוה אלא מפני הסכנה: וראש חדש או יום טוב שחל להיות

אומר וכו׳ ועיין בפר״ת סי׳ תס״ח, ושו״ת הרשב״א סי׳ ש״ו. כ) ומצאתי בשם רבינו יצחק ב״ר יהודה וכו׳ כן הביא רש״י שבת כ״ג ע״א ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר משם רבינו יעקב (הוא ר׳ יעקב ב״ר יקר). ט) דרב אמר אין מדליקין וכו׳ שם כ״ב ע״א. ת) ומזכירין על הנסים

אין זקוק לה. ואסור להשתמש לאורה. ומדליקין כ) מנר לנר: ואפי' ל) נשים חייבות בנר חנוכה. דא"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה. שאף הן היו באותו הנס. הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום: אשה מ) ודאי מדליקה: ואסור להסתפק ממנה משום נ) בזויי מצוה. וכן להסתפק מנויי סוכה כל ז'. וכן לברך על הנר עד שיאותו לאורו. שלא יהו מצוה בזויות עליו. ואבוהון דכולהון. דם. ושפך וכסה. במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל. שלא יהו מצות בזויות עליו. ר' שמעון בן יוחי אומר א' הקב"ה הוו מכבדין את המצות שהן שלוחיי ושלוחו של אדם כמותו. אילו כיבדת אותם כאילו כיבדת אותי. א' רב ששת אכסנאי ס) דלא נסיב איתתא חייב בנר חנוכה: א"ר זירא מעיקרא כי הוינא בי רב הוינא משתתיפנא בפריטי בהדי אושפיזאי. בתר דנסיבנא אמינא השתא ודאי לא צריכנא דקא מדלקי עלאי בגו ביתאי:

רלז. **אמר** רב הונא חצר ע) שיש לה שני פתחים משתי רוחותיה צריכה שתי נירות. אבל מרוה אחת לא: והיכא פ) דבעי לאדלוקי נר שבת ונר חנוכה. מדליק ברישא של חנוכה והדר מדליק של שבת. דאי מדליק נר שבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי נר חנוכה. משום דקביל שבת עליה: א' רב הונא הזהיר צ) בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים. הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה. הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה. הזהיר בקידוש זוכה וממלא לו גרבי יין: ת. גרס' בירושלמי בפסחים פ' מקום שנהגו. ר' אלעזר בר אבון או' כל ק) דבר שאינו יודע בו שהוא מותר וטועה בו באיסור נשאל ומתירין לו. וכל דבר שיודע בו שמותר ונהג בו

ומותר וכו' וכן הלכתא דנר חנוכה וכו'. כ) ומדליקין מנר לנר שם כ"ב ע"א. ל) ואפילו נשים חייבות וכו' שם כ"ג ע"א שאף הן היו באותו הנס פירש"י שגזרו היונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחילה, ועל ידי אשה נעשה הנס, ובמגילה ד' ע"א שאף הן היו באותה הנס פירש"י שאף על הנשים גזר המן להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים וגו' ולא אמר וע"י אסתר נעשה הנס, אך הסמ"ג ה' חנוכה כתב שאף הן היו באותו הנס כגון יהודית בחנוכה וכן אסתר בפורים, ועיין בתוספות הרא"ם על הסמ"ג שם, ובתוס' הרא"ם שם ה' מגילה, ועיין בתוס' מגילה ד' ע"א ד"ה שאף הן וכו'. מ) אשה ודאי מדליקה נקט לשון הגמרא שם כ"ג ע"א ודאי מדליקה וכוונתו כמו שהביא הש"ג סביב המרדכי בשם התוס' ודאי מדלקת אפילו לפטור אחרים ואע"ג דמקרא מגילה לא פטרה אחרינה אע"פ שהיו באותו הנס שמא נר חנוכה קולא היא דמשתתף בפרוטי וכו' ולדבריהם צריכין לפרש ההיא דתנן הכל חייבים במקרא מגילה ומפרש בריש ערכין לאתויי מאי לאתויי נשים היינו להוציא נשים כמותן קמיירי, וכמו שכתב הסמ"ג בה' מגילה וז"ל משמע דאע"ג דנשים חיבות במקרא מגילה אינן מוציאות את הזכרים, ואל תשיבני נר חנוכה דאמרינן בפ' ב"מ דאשה מדלקת דמשמע אף להוציא האיש, דשאני מקרא מגילה שהוא קריאת התורה לכך אינה מוציאה את האיש. ועיין בתוס' הרא"ם שם, אך רש"י פירש שם לאתויי נשים שחייבות במקרא מגילה וכשירות לקרותה ולהוציא זכרים ידי חובתם, ועיין תוס' שם ד"ה לאתויי וכו' ובשו"ת רשב"ש סי' תנ"ב ותנ"ג, ובטור א"ח ובב"י סי' תרפ"ט ובביאורי הגר"א ס"ק ה' ע"ש. נ) משום בזוי מצוה וכו' עיין שבת כ"ב ע"א ותוס' שם ד"ה רוכה וכו' ומה שכתב וכן לברך על הנר עד שיאותו לאורה וכו' כיון בזה המחבר להא דאיתא במס' סופרים פ"כ מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שיכלה רגל מן השוק וכו' ואם הדליקו ביום אין נאותין ממנו ואין מברכין עליו שכך אמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו (הוא בברכות נ"ג ע"ב לענין ברכות במהא"ש במוצ"ש) ומשם למד גם לענין ברכות נרות חנוכה שאין מברכין אם הדליקו ביום, והטעם הוא משום בזוי מצוה כמו שמבואר במדרש תנחומא פ' ויגש ילמדנו רבינו אימתי מברכין על הנר במוצ"ש כך שנו רבותינו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, ומנין למדו מן הקב"ה שנא' וירא אלהים את האור כי טוב ואח"כ ויבדל אלהים בין האור ובין החשך, ר' זעירא בר אבוה אמר מכאן שמברכין על הנר במוצ"ש משיאותו לאורו, אמר רשב"י אמר הקב"ה לישראל היו מכבדין את המצות שהן שלוחי ושלוחו של אדם כמותו אם כבדת אותן כאילו לי כבדתני, ואם בזית אותן כאלו לכבודי בזית כו' ולזה כיון המחבר. והתימה על הפוסקים שלא הזכירו דעת המס' סופרים, ודעת המחבר לענין שאין מברכין אם הדליקום ביום, ועיין בברכי יוסף סי' תרע"ב אות ב'. ס) אכסנאי וכו' שם כ"ג ע"א, ועיין שאילתות פ' וישלח ובה"ש שם אות י"ב, ועיין בשו"ת מהרש"ל סי' פ"ה ובכה"ג סי' תרע"ז, ובבר"י שם. ע) חצר שיש לה וכו' כ"ג ע"א. פ) והיכא דבעי לאדלוקי וכו' הוא לשון הבה"ג ה' חנוכה ועיין ר"ן פ"ש דשבת, ובטור א"ח סי' רס"ג. צ) הזהיר בנר וכו' לפנינו בשבת כ"ג ע"ב איתא הרגיל בנר וכו' הזהיר במזוזה ועיין מהרש"א בח"א שם. ק) כל דבר שאינו יודע בו וכו' ירושלמי פ"ד דפסחים ה"א ותענית פ"א ה"ו, ועיין תוס' פסחים נ"א ע"א ד"ה אי אתה וכו' ותוס' עירובין ק"א ע"ב ד"ה ר"י

הזה כן עשה עמנו י״י אלהינו פלא וניסים לטובה בעת הזאת: על כולם: וצריך להזכיר על הניסים בברכת המזון בהודאה. דר׳ג) יצחק אקלע לבי ריש גלותא. סבר לאדכורי בבונה ירושלם. א״ל רב ששת כתפילה. מה תפילה. בהודאה. אף כאן בהודאה: המדליקד) נר חנוכה חייב לברך. והרואה נמי חייב לברך. דא״ר חייא בר אשי א׳ רב המדליק נר חנוכה צריך לברך. ור׳ ירמיה בר אבא דידיה א׳ הרואה נר חנוכה צריך לברך. מאי מברך אמ׳ רב יהודה המדליק ביום ראשון מברך שלש:

רלו. ברוך אתה י״י אלהינו מ״ה אקב״ו להדליק נר של חנוכה: ברוך אתה י״י אלהינו מ״ה שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם ובזמןה) הזה: ברוך אתה י״י אלהינו מ״ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: והרואה מברך שתים. מיכן ואילך המדליק מברך שתים. והרואה מברך אחת. והיכן ציונו רב אוייא א׳ מלא תסור. רבו) נחמן בר יצחק א׳ שאל אביך ויגדך זקיניך וגו׳:

מצות נר הנוכה משתשקעז) החמה עד שתכלה רגל מן השוק. פי׳ עד דכליא ריגלא דתרמודאי. מלקטי עצים דקים. ת׳: ומסיק בבמה מדליקין דאי לא אדליק מדליק. אינמי לשיעורא. פי׳ רב אלפס גאון שצריך שיהא בה שמן כשיעור הזה. ומכאן ואילך אם רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו. ת׳: אית דדייקי מדקא׳ מצותה משתשקע. כלו׳ דאי לא אדליק. מצותה מן המובחר להדליק משתשקע. עד שתכלה. מיהו כל הלילה יכול להדליקה עד הבקר. דלא נתנו בו הזמן הזה. אלא משום פרסומי ניסא דהוי אז יותר. אבל בימּמא ודאי לא מצי לאדלוקה דשרגא בטיהרא מאי בעי. ומאי פרסומי ניסא איכא: ת״ר מצותח) הנוכה נר איש וביתו. והמהדרין נר לכל אחד ואהד. והמהדרין מן המהדרין. ב״ש אומ׳ יום ראשון מדליק שמונה מיכן ואילך פוחת והולך. וב״ה אומ׳ יום ראשון מדליק אחת מיכן ואילך מוסיף והולך. טעמ׳ דב״ש מפרי החג שמתמעטין והולכין. וטעמ׳ דב״ה משום דמעלין בקודש ולא מורידין:

ונרט) הנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבהוין בטפה הסמוך לפתח משמאל: והילכתaט) משמאל. כדי שתהא מזוזה מימין ונר הנוכה משמאל. כבתהי)

וכו׳ גם בנוסת סרע״ג יש וכשם שעשית וכו׳ אך הרד״א הביא בשם מהר״ם מרו״ב שאין לאומרו לפי שאין אומר תפלה בהודאה, וי״א כיון שהוא צורך רבים יכולים לאומרו ע״ש ועיין בש״ג בהגהות מרדכי שם שהביא בשם ספר העתים שאין נכון לומר כשם שעשית וכו׳ לפי שאמרו ז״ל לא ישאל אדם צרכיו וכו׳ ועיין בתו׳ מגילה ד׳ ע״א ד״ה פסק וכו׳ אמנם יש להקשות על דעת המחבר וכן לרע״ג כמו שהקשה הגאון בעל תבואות שור בבכור שור בשבת על מה שהביא הרמ״א סי׳ תרפ״ב י״א כששכח על הנסים בבהמ״ז וכו׳ ע״ש, ועיין בישועות יעקב שם ולשונו אינו בדקדוק מה שכתב דרחה בת״ש דין זה מהלכה וכו׳ ול״נ לדחות ראיתו ולקיים דברי חכמים וכו׳ כי הכ״ש לא נתכוון לדחות דין זה מהלכה רק הקשה קושיא מהא דברכות ומתרץ שם דלא קשה ע״ש. אמנם כן הוא הנוסחא ברוב התפלות הישנות וכן הוא בנוסח הרמב״ם, ובמס׳ סופרים פ״כ ה״ח וכן כתב הרד״א ע״ש ועיין לעיל סי׳ צ״ג. ג) דר׳ יצחק אקלע לבי ריש גלותא וכו׳ לפנינו בשבת כ״ד ע״א איתא רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא סבר וכו׳ וגירסת בה״ג ה׳ חנוכה רב הונא בריה דרב יהושע איקלע לבי ריש גלותא סבר וכו׳. ד) המדליק נר חנוכה וכו׳ שבת כ״ג ע״א ור׳ ירמיה בר אבא דידיה אמר וכו׳ וכן הוא הגירסא באו״ז ח״ש סי׳ שכ״ה, ובסרע״ג ור׳ ירמיה דידיה אמר, ולפנינו שם ליתא לתיבת „דידיה" ועיין בשאילתות פ׳ וישלח ובהע״ש שם. ה) ובזמן הזה כן הוא ברמב״ם ה׳ מגילה והנוכה פ״א ה״ג וכן הוא ג״כ בשה״ל סי׳ קפ״ד ובתניא רבתי סי׳ ל״ה ובזמן הזה, ועיין בכה״ג סי׳ תרע״ו אחר שהביא הנוסחא ובזמן הזה הביא תשובות רש״ל סי׳ ס״ד לומר בזמן ולא ובזמן, ועיין ט״ז בשם הלבוש שם. ו) רב נחמן בר יצחק אמר וכו׳ כצ״ל וכן הוא בסוכה מ״ו ע״א ובסרע״ג, ובשאילתות שם ולפנינו רב נחמיה אמר. ז) משתשקע החמה שם כ״א ע״ב, אית דדייקי וכו׳ עיין תוס׳ ד״ה דאי לא וכו׳ ומ״מ אם איחר ידליק מספק וכו׳ ומשמע דלא יברך דספק ברכות להקל, ולדעת הר״י צריך לברך וכן נראה שהוא דעת המחבר אע״פ שטעמם חלוקים, ובעל אגודה כתב בפשיטות לפירוש התוס׳ ורוב גאונים מצוה להדליק מתחילת הלילה ואם לא עשה כן ידליק כל הלילה ומשמע בברכה. ח) מצות נר חנוכה שם כ״א ע״ב. ט) ונר חנוכה שם ועיין בתוס׳ שם ד״ה מצוה וכו׳. aט) והלכתא משמאל כדי וכו׳ שם כ״ב ע״א, ועיין בתניא רבתי סי׳ ל״ה ובש״כ שם אות ט׳. י) כבתה אין זקוק לה וכו׳ שם כ״א ע״ב, ועיין בתוס׳ שם כ״א ע״א ד״ה

זרע אברהם לפניך. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו שתהא שבת וראש חדש זה קץ לכל צרותינו. תהילה וראש לכל רווחתינו. וישמחו במלכותיך שומרי שבת וכו׳. עד זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו כו׳ עד באהבה וברצון שבת קדשך. ותרצה לפניך תפילת עמוסיך בתמידי יום וכקרבן מוסף כי בישר׳ עמך בחרת מכל האומות ושבתות להם נתת וראשי חדשים להם קבעת ברוך אתה יי׳ מקדש ישר׳ וראשי חדשים: רצה ומודים כו׳: פ׳ במה מדליקין. א׳ רב גידל א׳ רב ראש חדש שחל להיות בשבת המפטיר בנביא בשבת אין צריך להזכיר של ראש חדש שאלמלא שבת אין נביא בראש חדש:

סדר חנוכה: ת׳:

רלד. רמז ס) לחנוכה מן התורה שכת׳ אחר כל המועדות בפר׳ אמר. ויקחו אליך שמן זית זך. וכן אמרי׳ במגילת תענית. ומייתי לה פ״ב דשבת. שנכנסו יוונים להיכל וטמאו השמנים כולן. לבד פך אחד שנמצא בחותמו של כהן גדול. ונעשה נס והדליקו ממנו ח׳ ימים: ומדכתביה עם המועדות. למדנו שהוא יום טוב כשאר ימים טובים. ת׳: בחנוכה מתפלל י״ח ובהודאה כשמגיע המרחם כי לא תמנו חסדיך. מזכיר על הנס:

רלה. על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות. פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול השמונאי ובניו כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה על עמך ישר׳ להשכיחם מתורתך ע) ולהעבירם מחוקי רצונך ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבתה את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם מסרת גיבורים ביד חלשים רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזידים ביד עוסקי תורתך. לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישר׳ עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה. ואחר כך באו בניך לדביר ביתיך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נירות בחצרי קדשך וקבעו שמנת ימי חנוכה אילו להודות ולהלל יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו על רוב ניסיך ונפלאותיך. וכשם פ) שעשית לאבותינו ניסים וגבורות בימים ההם בזמן

שקרבן זה ליום זה וקרבן ליום המאורע נאמר ונכתב וכו׳. ס) רמז לחנוכה וכו׳ עיין בפסיקתא זוטרתא פ׳ בהעלותך למה נאמר (ויקרא כ״ד) ויקחו אליך שמן זית זך לפרשת המועדים מלמד שהיו ישראל עתידין לחדש יו״ט להם על עסק השמן ואיזה זה זו חנוכה, ועיין מדבמ״ר פט״ו אבל הנרות לעולם וכו׳ ועיין רמב״ן על התורה ריש פ׳ בהעלותך וז״ל וכלשון הזה מצאתיה במגילת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו׳ אמר לו הקב״ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל ע״י בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם והיא חנוכת בני חשמונאי ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבה. ע) לשכחם מתורתך ולהעבירם מחוקי וכו׳ כן הוא הנוסח בסדרע״ג, ועיין בש״ג סביב הגהות מרדכי פ״ש דשבת שכתב ואון אותם המימין בדקדוק והקריאה הנכונה לשכחם תורתך ולהעבירם חוקי רצונך, והרד״א כתב לשכחם תורתך בלא מ״ם ושכן הוא בסדר רבינו סעדיה, ולהעבירם מחוקי רצונך במ״ם, וראיתי בש״ע א״ח סי׳ תרפ״ב בשערי תשובה ס״ק א׳ וז״ל כתב הפ״ת שיותר נכון לומר מחוקי רצונך וכן כתב אבודרהם שכן הוא בסדר רב סעדיה, והוא שלא בדקדוק שאבודרהם רק על לשכחם תורתך כתב שכן הוא בסדר רבינו סעדיה ולא על מחוקי רצונך, וגם המ״א שם כתב להשכיחם תורתך ולהעבירם חוקי רצונך (ש״ג במרדכי) וכן כתב בכה״ג בשם רד״א ואינו כן כי בכנה״ג כתב וז״ל והרד״א ז״ל כתב שאין לומר מתורתך במ״ם אלא לשכחם תורתך וכן כתוב בסדורים וכ״כ בא״ח וכתב ג״כ שצריך לומר ולהעבירם חוקי רצונך, וקאי על הא״ה אך לא על הרד״א, כי הרד״א כתב בפירוש להיפוך ולהעבירם מחוקי רצונך במ״ם כאשר יראה הרואה באבודרהם דפוס אמשטרדם דף ע״ד. פ) וכשם שעשית

רלב. **ראשי** חדשים לעמך נתת זמן כפרה לכל תולדותם בהיותם מקריבין לפניך
זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם זכרון לכולם יהיו תשועת נפשם

מיד שונא מזבח חדש בציון תכין ועולת ראש החדש ושעירי עזים נעשה ברצון ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו ושירי דוד עבדך נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם. אנא יי׳ אלהינו. ושם נעשה לפניך קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. את מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי׳ פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה (תמימים) [תמימם]. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן: אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לריוח להצלה לחיים ולשלום למחילת חטא לסליחת עון ותרצה לפניך תפילת עמיסך כתמידי יום וכקרבן מוסף כי בישר׳ עמך בחרת מכל האומות וחוקי ראשי חדשים להם קבעת. ברוך אתה יי׳ מקדש ישר׳ וראשי חדשים: רצה ומודים. הודאה ושים שלום אלהי נצור. וחוזר שליח ציבור ומתפלל. מגן ומחייה קדושה לדור ודור האל הקדוש ראשי חדשים. רצה ומודים והודאה וברכת כהנים ושים שלום. קדיש כי׳ עם תתקבל עלינו לשבח.

ואם חל ראש חדש להיות בשבת. מתפלל במוסף מגן ומחייה ומשולש:

רלג. **אתה** יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי בחרת בנו מכל
האומות ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו

מלכינו לעבודתיך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה יום רצון לכפר בעדינו ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירינו ושמם בית מקדשינו ונוטל כבוד מבית חיינו ואין אנו יכולין לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתעלינו בשמחה לארצינו ותטענו בגבולינו ושם נעשה לפניך את קרבנות תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוספי יום המנוח הזה ויום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. וביום השבת שני כבשים בני שנה (תמימים) [תמימם] ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה. זה קרבן שבת וקרבן[ר] היום נאמר. ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי׳ פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן: אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לריוח להצלה ולהצלחה לחיים לשלום למחילת חטא ולסליחת עון. חדשיהו עלינו לטובה ברוב רחמיך בגלל שמך הקרוי עלינו כמו שנכון

שאין בו מוסף כצ״ל. ר) וקרבן היום נאמר וכו׳ עיין שבה״ל סי׳ ק״פ ותניא רבתי סי׳ ל״ד זה קרבן שבת וקרבן ר״ח הזה נאמר מצאתי בשם רבינו שלמה ז״ל שאין ראוי לאומרו וכו׳ ועיין באבודרהם וז״ל יש אומר זה קרבן מוסף שבת וכקרבן מוסף ר״ח נאמר ואין נכון לאומרו כי תוספת הוא. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל וז״ל בכי״ד מה שכתב במחזורים בסדר תפלת המוסף של שבת וקרבן יום החדש יום חג פלוני נאמר אין ראוי לאומרו בתפלה כלל, לפי שדברי הסופר הוא שבא להודיעך

אפילו שניהם כאילו הן מן התורה לכל דבר: וסייעתא לרבי' שלמה בר' יצחק: עד כאן תוספת. ת':

רלא. פי' יעלה ויבא. כנגד שא' דוד אם לא (אזכר כי) [אזכרכי] אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהלים קלז): וזהו כנגד זכרון ירושלם. ויבא. כנגד כל עמך בית ישר'. כדכת' וכי תבואו מלחמה בארצכם. וגו' ונזכרתם וגו' (במדבר י). ויגיע. כנגד זכרון משיח בן דוד. כמא דאיתמר אשרי המחכה ויגיע וגו'. וכת' ל) באותה פרשה בסוף דניאל זכרון. ויראה. כנגד זכרון אבותינו. וזהו יצחק. כמא דאיתמר אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. וכת' בעקידתו. ויקרא שם המקום יי' יראה. אשר יאמר היום בהר [ה'] יראה. כלומר יראה זכרון עקידתו לעולם שיעמוד זכותו לבניו. וזה שא' הכת' בי נשבעתי וגו' (בראשית כב). וירצה. כנגד זכרונינו ופקדונינו. כמא דאיתמר (זכרינו) [זכרני] יי' ברצון עמך (ופוקדינו) [פקדני] בישועתך (תהלים קו). וישמע. כדכת' ויקשב יי' וישמע ויכתב (בספר) [ספר] זכרון (מלאכי ג): אלהינו ואלהי אבותי' יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וגו'. ותחזינה: מודים. והודאה. ושים שלום. אלהי נצור: וחוזר ומתפלל שליח ציבור בקול רם. מגן ומחייה. ומשולש. קדושה: וכל הסדר. וכולל בעבודה יעלה ויבא: מודים והודאה (וברכת.) וברכת כהנים ושים שלום: ומברך ברוך אתה יי' אלהי' מ"ה אקב"ו לקרוא את ההלל: ובימים שגומרין מברכין לגמור את ההלל. וכיצד מדלגין. מן לא לנו. עד יי' זכרנו. ומן אהבתי. עד מה אשיב. ולאחריו מברכינן יהללוך:

ואילוק) ימים שגומרין בהן את ההלל. ח' ימי הנוכה. משום ניסא. ושני ימים ראשונים של פסח שהן עיקר הפסח. ושני ימים טובים של עצרת. ששניהן קרושים שתי קדושות. וט' ימי החג. מפני שחלוקין בקורבנותיהם: תנן התם מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט. לברך אחריו יברך הכל כמנהג המדינה. אמ' אביי לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו חייב לברך וא' רב יהודה אמר שמואל כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתם. להכי נקט לישנא דעובר דכת' לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. וא' מר לא עברתי מלברך ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו: יתגדל כו'. תתקבל כו'. יהא שלמא שכל שיש בו מוסף גומרין בו קדיש אחר תפילת יוצר קודם שיוציא ספר תורה. ויום שאין בו (יוצר) [מוסף] כגון הנוכה ופורים ותענית ציבור אין גומרין בו קדיש ומוציא ספר תורה ואומ' גדלו. והציבור אומ' רוממו. והוא חוזר ואומ' הכל תגלה ותראה. הכל הבו גודל כו'. וקורא כהן ולוי וישר' וקורין סדר שסדרנו ואומ' החזן קדיש בבימה ועומ' ומחזיר ספר תורה למקומו. ואומר יהללו והציבור עונין הודו על ארץ ושמים. וחוזר ואומ' קדיש עד דאמירן ופותחי' באשרי ובא לציון וכל סדר קדושה קדיש עד דאמירן ועומדין ואומ' אבות וגבורות וקדושת השם:

ל) וכתיב באותה פרשה בסוף דניאל זכרון. הלשון תמוה כי אין זכר לזכרון בסוף דניאל באותה פרשה ולא בפרשה אחרת, והנראה שניתכוין על מה שכתוב בסוף דניאל ותעמוד לגורלך לקץ הימין ופירש"י בסנהדרין צ"ב ע"א ד"ה ואתה וכו' לקץ הימין לקץ שעתיד הקב"ה להחזיר ימינו לפניו שהרי השיב אחור ימינו, וכן פירש"י בפסחים נ"ז שהשיב אחור ימינו מפני אויב ובפירוש רבינו סעדיה בסוף דניאל ז"ל ואתה לך לקץ לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והצפון לך בגן עדן כי זמן הגאולה אינו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ הימין לקץ אשר אושיע ימיני אשר החזרתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלים כדכתיב אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכו' עכ"ל ושם הלא כתוב תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי וגו'. ק) ואלו ימים שגומרין וכו' ערכין י' ע"א. מפני שחלוקין וכו' שם ע"ב. מקום שנהגו לכפול וכו' סוכה ל"ח ע"א ופסחים קי"ט ע"ב. כל המצות וכו' פסחים ז' ע"ב ועיין ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג ותוס' סוכה ל"ט ע"ה ד"ה עובר וכו'. לא עברתי מלברך וכו' ברכות מ' ע"ב ונדרים נ"ה ע"ב וספרי פ' תבא. ויום

רל. **טעה** ולא הזכיר של שבת בברכת המזון. א׳ ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישרי׳ ולאותס) ברית. ברוך מקדש השבת: של יום טוב אומ׳ ברוך שנתן ימים טובים לישראל עמו לששון ולשמחה ברוך מקדש ישראל והזמנים: יתיב תו וקא׳ טעה ולא הזכיר של ראש חדש. או׳ ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל ולא ידענא אי א׳ בה זכרון אי לא. ואי חתים בה או לא. והילכך לא חתמי׳ בה. אמ׳ בר תחליפא משמי׳ דרב לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב. אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש: פרש״יע) לתהילת ברכת המזון כדא׳ גבי תפילה עקר רגליו חוזר לראש. התם הוא דאיכ׳ עקירת רגלים. והכא סיום ברכות הוא עקירת רגלים. אמ׳ רב נחמן א׳ שמואל טעה ולא הזכיר של (ראש) ראש חדש בברכת המזון אין מחזירין אותו. דאי בעי לא אכיל. בתפילה מחזירין אותו דלא מצי פטר נפשיה מתפילה. אבל בשבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל חוזר לראש: ומיכןפ) תשובה על פרש״י בפסחים מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות: פי׳ שאם ירצה לאכול פירות או להתענות הרשות בידו: ואני הכותב שאלתי זה כמה שנים על זה.

לר׳ אשר ברי׳ משולם מלונייל: והא לך תשובתו:

אשר שאלת ואמרת כי ברכת הלל ברכה לבטלה היא. לא היא. ועוד עד שאתה תמה על ברכת הלל. למה לא תתמה על ברכת קדוש ושהחיינו שאנו עושין בשני ימים של גליות. ואעפ״י שאין אנו עושין אלא בעבור מנהג אבותינו. דהא אנן השתא ידעי׳ בקיבועא דירחא כדמוכח בפ״ק דביצה. וראייה לדבר יום הכיפורים שהוא עשירי ליום טוב ראשון של ראש השנה וכן שביעי של ערבה. אלמ׳ כל מנהג צריך לעשות כמנהג האבות. וכן בהלל צריך לברך. כי אף הברכה מן המנהג הוא כדאמרי׳ לא יתחיל. ופר״ה לא יתחיל בברכה. מכלל דרבים מתחילין. ונ״ל דהיינו טעמ׳ דנהגו לברך בהלל שלא יראה בקורא הלל בלא זמנו. ואמרינן בפרק הקורא. האו׳ הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. ובכל יום לאו דוקא. אלא בכל יום שאינו זמנו קאמ׳. ואהריו נמי תיקנו ברכה. שאינו כברכת הפירות וברכת (המינות) [המצות]. שהרי מאריך בה הרבה. (בקידוש) [כקידוש] והבדלה. ואינו מטבע קצר:

עד כאן תשובתו:

ומיהו יש להשיב דלאו ראייה כלל מקידוש שני ימים של גליות. דהא משום דלא ליתי. אי גזרו שמדא. לאיסורא דאורייתא הוא דאהמור ומיהו ליום הכיפורים נמי משום חומרא (הא) [הוא] דהא ידעינן השתא בקיבועא דירח׳. ועבדי׳ הכא והכא להומרא. אלא בהלל דראש חדש דלא דאוריית׳. הוויא דומייא דערבה דהוא מנהג נביאים. דליכא למיחש כלל לאיסורא דאורייתא. הילכך כל עיקרא דתקנתא מנהגא דרבנן הוא. וכדא׳ (חרא) [הוא] דקא מדלגי דלוגי סבר לאפסוקינהו. א׳ ש״מ מנהג אבותיהם בידיהם. אלמ׳ שלא היה מנהג בכל המקומות. ולא פשט מנהגו במקום רב. א״כ לא מברכין עליה מן הדין. אבל אהומר שני ימים של גליות פשט הומרייהו בכל ישר׳. משום דלא ליתי לידי איסורא דאוריית׳. וכל עיקרן אתו דאוריית׳. הילכך

הזכיר של ר״ח וכו׳ ברכות מ״ט ע״ב. ס) ולאות ברית בגמרא שם באהבה לאות ולברית, וכן הוא ברא״ש פ״ז סי׳ כ״ג ועיין במיו״ט שם אות פ׳ משום דשבת קבלו באהבה במרה קודם קבלת שאר המצות בסיני דכפה עליהם ההר כגיגית. שם וכו׳ יו״ט לישראל עמו בגמרא וברא״ש שם לעמו ישראל. לששון ולשמחה בגמרא איתא לשמחה ולזכרון, והרא״ש גורס לששון ולשמחה ולזכרון ובריי״ף לא גרים ולזכרון וכן הוא בטור א״ח סי׳ קב״ח. יתיב תו וקאמר וכו׳ אי אמר בה זכרון וכו׳ גירסתו משונה מאשר הוא לפנינו בגמרא שם. אמר בר תחליפא משמיה דרב וכו׳ נראה שצ״ל אמר רב מנשה בר תחליפא. ע) פירש״י לתהילת ברכות המזון וכו׳ עקר רגליו וכו׳ עיין שם כ״ט ע״ב ועיין ברא״ש פ״ז סי׳ כ״ג ועיין בפ״י מ״ט ע״ב ד״ה בפירש״י וכו׳. פ) ומכאן תשובה על פירש״י וכו׳ הוא בפסחים ק״כ ע״א ובעיקר הקושיא על פירש״י עיין תוס׳ סוכה כ״ז ע״א ד״ה אי בעי וכו׳.

שנא הואיל וגומרין בהן את ההלל. דא״ר יוחנן י״ח ימים שיחיד גומר בהן את ההלל למעוטי שחיטת [פסח] ראשון ושני דתניא במתני׳ דאין שוחטין הפסח על היחיד ואע״פ כן לא מצאתי יחיד בכל הספרים. ועוד נ״ל מה שכתב בהלכות גדולות. דהיכא דלא כניפי כולו ישר׳ קרי יחיד לגבי הלל. לפי (שיהוא) [שהוא] מתוקן לשחיטת פסח שהוא ציבור דכולהו ישר׳. כדא׳ בערבי פסחי׳. אבל הכא באילו י״ח יום לא הוי ציבור אלא כעין יחיד לגבי כולהו ישר׳: וראיתי תשובה על זה שסותרת מה שכת׳ בהלכות גדולות. ואין בה ממש. דאי גרסי׳ יחיד כדבריהם כן הוא. ועוד אמרי׳ בתענית. תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר. ופר״ח לא יתחיל בברכה. ואם התחיל בברכה גומר. כגון מקום שנהגו לברך ולקרות. לא שנא בין יחיד בין רבים. דמאחר דהוא מנהג מה לי יחיד מה לי רבים. צא ולמד מערבה דהוא מנהג ויחיד חייב. הילכך כל אדם חייב הואיל ואין מנהג. וגם לברך הוא צריך ולא דמי לערבה לגבי ברכה. ואי נמי גומרים גומרים ממש לאפוקי דראיש הדש דמדלגין מ״מ מברכין דאמרי׳ בברכות פ׳ הקורא בימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל. דלא פסקינ׳ ואי לא ברכה אמאי לא פסקי׳. לא אשכחן בכולי תלמוד׳ דלא פסקי׳ אלא במקום ברכה. כגון במגילה ובק״ש. ואפי׳ בתחילה דמובטח לו שהוא בן העולם הבא. לא איירי תלמוד׳ דלא פסקי׳. וכן פוסק בה״ג בהילכות לולב דמברכינן תהילה וסוף. ואמרי׳ ל) בתלמוד ירושלמי אם ראית הלכה רופפת בב״ד ראה היאך ציבור נוהגים. ובתלמוד שלנו אמרי׳ מנהג עוקר הלכה. ואמנהגא סמכי׳ וכל המשנה ידו על התחתונה. דאפי׳ בכ״א יום שיחיד גומר בהם את ההלל. לא מצינו ברכה אלא ממנהג. ה״ה נמי בשאר ימים דסמכי׳ אמנהג ומברכינן: יעקב בר׳ מאיר:

רכח. בשאלתות מ) דרב אחאי: טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים ונזכר קודם שומע תפלה אומרה בשומע תפילה. נזכר לאחר תפילה חוזר לברכת השנים. והני מילי ביחיד. אבל בציבור לא בעי למיהדר דשמע ליה משליחא דציבורא: ספק בירך ספק לא בירך בתפילה. חוזר ומתפלל כר׳ יוחנן דא׳ ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ודווקא בתפילה דרחמי הוא. אבל בשאר ברכות לא שרי ליה למיהדר ולברוכי בברכות דרבנן. דספיקא דרבנן לקולא. ושלא יוציא שם שמים לבטלה. אבל בברכות דחיובא דאורייתא כגון ברכת המזון. או כגון אהריהם דשבעת המינין מברך מספק:

רכט. טעה נ) ולא הזכיר של ראש חדש בתפילה חוזר. בברכת המזון אינו חוזר. דלאו חובה היא לאכל. אבל שבת ויום טוב דאקרו עונג ואכילתו חובה צריך לחזור:

בתחילת הנץ ע״ש. ל) ואמרינן בתלמוד ירושלמי אם ראית וכו׳ הוא בירושלמי יבמות פ״ז ה״ג. מ) בשאילתות דרב אחאי טעה וכו׳ הוא בפרשה ויצא שאילתא כ״ב וז״ל ברם צריך אלו היכא דטעה ולא אידכר בברכת פרנסה ואידכר מיקמי שומע תפלה מי צריך לאהדורי ברוכתיה או דילמא מדכר לה בשומע תפלה, גבורות גשמים לא תיבעי לך דודאי הדר דלאו שאלה היא לאדכורי בשומע תפלה כי תיבעי לך שאלה דאמר מר שואל אדם צרכיו בשומע תפלה לימא לה בש״ת ולא ליהדר או דילמא כיון דקבעוה רבנן בברכת פרנסה בעי למיהדר ת״ש דאמר ר׳ תנחום א״ר אסי טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אבל אומרה בשומע תפלה ולא והא תניא טעה ולא אמר גבורות גשמים בתחה״מ ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו לא קשיא הא דאידכר קודם שומע תפלה אומרה בשומע תפלה ואי לבתר ש״ת כיון דצריך למיהדר בשו״ת הדר בברכת פרנסה והני מילי ביחיד אבל בעשרה לא צריך למיהדר דשמע משליחא דציבורא וכן הלכתא, והמחבר קיצר לשון השאלתות והביא רק הדברים שנתחדש בה ושהסכים גם הוא להלכה דנזכר לאחר שומע תפלה חוזר לברכת השנים ודלא כפסק רבינו האי גאון הביאו דעתו הרשב״א והכ״מ פ״י מה׳ תפלה הל׳ ט״ו והתוס׳ ותר״י דחוזר לשו״ת, והוא כפסק הבה״ג פ״ה דברכות והביאו הרא״ש פ״ד דברכות סי׳ י״ד הלכך אי אדכר קמי שומע תפלה אומרה בשו״ת ואי לא הדר לרישא, ופירש הדר לרישא לברכת השנים דהיינו רישא דידהו, ועיין ברא״ש שם ובטור וב״י סי׳ קי״ז. נ) טעה ולא

היחיד הקורא את ההלל בימים שאינם מ״ה של תורה אם חובה על הציבור לברך יברך גם היחיד: אבל אני איני מברך עליו לא עם הציבור ולא ביחיד. לפי שאינו אלא מנהג. ואין מנהג צריך ברכה. כדאמרי׳ בסוכה פ׳ לולב. שקיל חביט ולא בריך. קסבר ערבה מנהג נביאים הוא. כו׳. לפיכך איני מברך עליו אשר קדשנו במצותיו וציונו. אבל אני מברך עליו ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה המהולל בפי עמו משובח ומפואר בשירי דוד עבדך ברוך אתה יי׳ מהולל בתשבחות. ולאחריו יהללוך כדרכה: ולא שמעתי יותר כי לא דקדקתי מרבותי: שלמה בר׳ יצחק: וראיתי ר׳ שלא קרא הלל דראש חדש עם הציבור וקראו בפני עצמו מיושב בשעת קריית ספר תורה: ת׳: וזו תשובה השיב ר״ת על רש״י זקינו: גרסי׳ בערכין פ׳ אין מעריכין. מאי שנא הני הואיל דגומרין בהן את ההלל. דא״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק. שמונה עשר ימים גומרין בהן את ההלל. ואילו הן. שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום טוב ראשון של פסח. ויום טוב ראשון של עצרת. מהכ׳ שמעי׳ דאין חובה אלא באילו הימים. וצא ולמד מדקפריך במסכת׳ תענית בפ׳ ג׳ פרקי׳. וניתני בניסן לא היה בו מעמד שהיה בו הלל קרבן מוסף וקרבן עצים. ועלה א׳ רבא זאת אומרת הלל דראש חדש לאו דאוריית׳. דא״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק כו׳: ואמרי׳ התם רב איקלע לבבל חזנהו דהוו קא קרו. סבר לאפסוקינהו. כיון דחזא דקא מדלגי א׳ ש״מ מנהג אבותיהם בידיהם. הרי במקומו של רב לא היה מנהג לקרותו. (ובבל) [ובבבל] היה מנהג. הא למדת שמצוה לקרותו ולברך עליו. ואפילו יחיד שכן נהגו לברך ולקרות בבבל. ולא דמי לההיא דאמרי׳ בפ׳ לולב וערבה איתו ליה ערבה חביט ולא בריך. קסבר מנהג נביאים הוא. דהתם טילטולא בעלמא. אבל גבי הלל חייב לברך. דאמנהגא מברכי׳. כדאמרי׳ גבי שני ימים של גליות. במסכת ביצה. הזהרו מנהג אבותיכם בידכם. ומברכינן ומקדשינן אמנהג אבותיכם. אבל אמנהג נביאים דטילטול לא מברכינן. ועוד דלא מייתי ראייה דלא מברכינ׳ ממנהגא: תדע דמברכי׳. מדאיקלע רב לבבל ברכו כדי לקרותו. אמטו להכי סבר לאפסוקינהו כסבור דטועים הוו. ולא מצי למימר דרב באמצע הלל נכנס. דא״כ הוה ליה למימר רב איקלע לבבל. על לבי כנישתא. אלא מתוך ששמע שהם ברכו. סבר לאפסוקינהו. והילכך לא שנא יחיד ולא [שנא] ציבור קורין בראש חדש ומברכין. דעל כורחי׳ ר׳ יוחנן דא׳ גומרין לא פליגי במילתיה למימר הכא גומרין. אבל בשאר ימים אין גומרין. אלא קורין בדילוג. דאם כן דאורייתא הוא בראש חדש ובחולו של מועד׳ אלא שידלג. והוא בא ללמדינו שאילו מדאורייתא. ולא מדראש חדש. ולא נתכוון לומ׳ אלא שבאילו חייב לקרות. ולשון(כ) גומרין. היינו קורין. כדאמרי׳ גומרי׳ אותה עם הנץ החמה. והתם מוכח דקורין קא׳ כי מעיינת ביה שפיר. וכאלה רבות גומרין לשון קרייה בתלמוד. ואין לומר גומרין היינו מסיימין כדפרי׳: ואם [תאמר] אמאי נקט יהיד. אומ׳ אני דלא גרסי׳ הכא בעיניין יחיד בכל הספרים. ואי גרסינן ליה היינו טעמא דבמתניתין קת׳ בשנים עשר יום החליל מכה לפני המזבח. בשחיט׳ פסח ראשון. ובשחיט׳ פסח שני. ביום טוב הראשון. וקא׳ בגמ׳ מאי

עד אות ל״ח, ובאבודרהם סדר ר״ח, ועיין בבה״ג הנדפס מחדש ובבאורי הגרע״ה סוף ה׳ לולב ואין להאריך יותר. כ) ולשון גומרין היינו קורין וכו׳ גומרין אותה עם הנץ החמה וכו׳ כן כתבו התוס׳ סוכה מ״ד ע״א ד״ה כאן וכו׳ ובספר ערוך לנר בסוכה שם הקשה וז״ל לא זכיתי להבין מאי ראיה משם דגומרין הוא קורין דהתם גומרין כיון דמייתי דוקא הוא ליה התם אתא דצריך לסמוך גאולה לתפלה ותפלה היא אחר הנץ וק״ש קודם הנץ החמה א״כ ע״כ צריך לכוון לגמור ק״ש עם הנץ החמה כדי שיתחיל מיד ש״ע אחר הנץ דא״כ לא הוי סמיכה גאולה לתפלה, וא״כ גומרין דוקא הוא דסיימו ק״ש עם הנץ והניח בקושיא, ונעלם ממנו במחילת כבודו דברי התוס׳ יומא ל״ז ע״ב ד״ה אמר אביי וכו׳ ועוד דלשון גומרין משמע שמתחילין לקרות קודם הנץ ומכוונין כך שגומרין אות ה

שלום חוזר לעבודה. ואם סיים ועקר רגליו חוזר לראש: אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא הא דאמרת אם סיים חוזר לראש. לא אמרן אלא שעקר רגליו. אבל לא עקר רגליו חוזר לעבודה. א״ל מנא לך הא. א״ל מאבא מרי שמיע לי ואבא מרי מרב: אמר רב ענן אמר רב טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו. מפניד) שאין ב״ד מקדשין החדש אלא ביום. אבל בשחרית ומנחה מחזירין אותו. וטע׳ה) בראש הדש. הא בחולו של מועד מחזירין אותו. והני מילי ביחיד: וגבי ציבור תניא טעהו)ולא הזכיר של ראש [חדש] (בערבית) [בשחרית] אין מחזירין אותו מפני שיכול לומרה במוספין. במוספין ז) אין מחזירין אותו מפני שיכול לומרה במנהה. ועלהח) א׳ רב אבא בציבור שנו משוםט) טירחא דציבורא. אבל יחיד הדר: בסוף תפילת השחר:

רכו. נהגוי) העם לברך בראש חדש לקרוא את ההלל. אבל רבינו תנוח נפשו בצרור החיים. לא מבורך עליו: והא לך תשובתו: ששאלתם על

במקום שנזכר, וגירסא כזו הי׳ גם לבעל או״ז ע״ש ח״ש סי׳ ת״ס, וכן ראיתי שכן היה גורס ג״כ הכ״מ פ״י מה׳ תפלה ה״י ועיין מרדכי ריש מס׳ תענית וכן הדין בשאלה וביעלה ויבא היכא שלא התחיל וכו׳. ד) מפני שאין וכו׳ שם ל׳ ע״ב ועיין תוס׳ שם ד״ה לפי וכו׳. ה) וטעה בר״ח הא וכו׳ פירש בטעה בלילה דאין מחזירין אותו היינו דוקא בר״ח הא בחוה״מ מחזירין וכו׳. ו) טעה ולא הזכיר של ר״ח בשחרית כצ״ל עיין ברכות ל׳ ע״ב ובתוס׳ שם ד״ה והתניא וכו׳ ועיין בה״ג סוף פ״ד דברכות, ובריי״ף שם דכן הוו גרסי בגמרא שם (ובלשון המחבר ולא הזכיר של ר״ח בערבית וכו׳ ע״כ דטעות המעתיק הוא מדקאמר מפני שיכול לומרה במוספין, ולא קאמר בשחרית). ז) במוספין אין מחזירין וכו׳ כן הוא גירסת הגמרא אך הריי״ף והרא״ש לא גרסי במוספין אין מחזירין ועיין ב״י בטור א״ח סי׳ קכ״ג. ועיין בש״מ ל׳ ע״ב ד״ה והתניא וכו׳. ח) ועלה אמר ר׳ אבא ולפנינו אמר ר׳ יוחנן בצבור שנו. ט) משום טרחא דצבורא עיין בה״ג שם ועיין רש״י ל׳ ע״ב ד״ה בצבור שנו וכו׳ משום דשמע לה מש״ץ וכו׳ לפי גירסת הש״ס שלפנינו טעה ולא הזכיר של ר״ח בערבית וכו׳ קשה האיך מוקמי הך ברייתא ,משום דשמע לה מש״ץ הא בערבית ליכא חזרת הש״ץ, עיין רמב״ם פ״ט מה׳ תפלה ה״ט ובטור וב״י סי׳ רל״ז, וראיתי בספר עטרת ראש שכבר עמד בזה וצ״ע. י) נהגו העם לברך וכו׳ עיין תוס׳ ברכות י״ד ע״א ד״ה ימים וכו׳ וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא וכו׳ ותשובת ר״ת נמצא ג״כ בספר הישר לר״ת סי׳ תמ״א בארוכה ע״ש, ועיין תוס׳ ערכין יו״ד ע״א ד״ה י״ח ימים וכו׳ ותוס׳ תענית כ״ח ע״ב ד״ה אמר וכו׳ ותוס׳ סוכה מ״ד ע״ב ד״ה כאן וכו׳ ובתוס׳ ר״י החסיד ברכות י״ד ע״א ד״ה וימים וכו׳ ותוס׳ רא״ש ברכות שם, ועיין בדברי תר״י פ״ש דברכות ד״ה ורבינו יעקב וכו׳ ועוד הביא ראיה רבינו יעקב ז״ל שמברכין עליו מדאמרינן רב איקלע לבבל חזי דהוו קרי הלילא בר״ח סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר ש״מ מנהג אבותיהם בידיהם ומדקאמר אקלע לבבל ולא אמר על לבי כנשתא משמע שבב״ה היה קודם שהתחילו ההלל .וראה שהיו מברכין וכו׳ וכן מדייקי התוס׳ בתענית ובסוכה ע״ש ובכל המקומות שהביאו הראשונים הגמרא דתענית הנ״ל כולם כאחד העתיקו רב איקלע לבבל וכו׳ לבד התוס׳ בברכות שם דסתרי גירסתם בתוך דבור דמתחילה הביאו רב איקלע לבבל וכו׳ ואח״כ כתבו ועוד ראיה דמברכין על מנהגא מהא•דרב על לבי כנישתא, והוא תמוה, אשר ע״כ נלע״ד שט״ס נפל בדברי התוס׳ וכצ״ל ועוד ראיה דמברכין על מנהגא מהא דלא קאמר דרב איקלע לבבל על לבי כנישתא וכו׳ וכוונתם הוא להא דהביאו תר״י והתוס׳ בתענית ובסוכה, וכן הוא בספר הישר לר״ת שם ולא מצי למימר דרב באמצע הלל נכנס דא״כ הוה ליה למימר רב איקלע לבבל על לבי כנישתא וכמו שכתב המחבר ולא מצי למימר דרב באמצע הלל נכנס דא״כ הוה ליה למימר רב איקלע לבבל על לבי כנישתא וכו׳ והמרש״א שכתב „ולא ניחא להו למימר דעל לבי כנישתא אחר שברכו באמצע הלל״ במחילת כבודו הגדול לא הרגיש בכל זה, ועי׳ באו״ז ח״ש סי׳ תנ״ה ושם מביא מורו ר׳ שמחה ב״ר שמואל הוא המחבר ע״ש מיהו גם הוא הודה לברך וכו׳ ועיין ברשב״א סוכה מ״ד ע״א ד״ה איתמר וכו׳ והא ודאי מכיון דלא אמרינן דאיקלע לבי כנשתא וכו׳ ושמעינן מינה דמברכין על ההלל דר״ח אע״פ שהוא מנהגא וכו׳ דאיכא תקנתא דרבנן למקרי הלל בר״ח במקום שנהגו בו ובלבד בצבור דאלו יחיד לא יקרא כלל וכן מובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ כ״ב בימים שאין גומרין את ההלל שהרי בצבור אינו אלא מנהגא בעלמא וצבור אית להו למיעדן למנהג אבותיהם אבל יחידים אין זכר למנהג נוהג בהם, ואפילו עשרה שפירשו מן הצבור הרי הן כיחידים וכו׳ ע״ש וע״ש סי׳ מ״ד דכיון שמצות קריאתו וכו׳ ומשמע שגם דעתו שמברכין הצבור אמנהגא, אך הוא לא היה מברך כדמפרש הכא בתשובתו, ועיין בה״ג ה׳ לולב, ולקמן סימן שי״ז מה שהשיב ר׳ יוסי טוב עלם וששאלתם ביחיד שקורא הלל וכו׳ וע״ז כוון ר״ת בתשובתו וראיתי תשובה ע״ז וכו׳ ועיין בבעל העיטור בעשרת הדברות ושם הביא דעת הבה״ג הנ״ל וסיים ונשאל לרבינו האי על דבריו וכו׳ ועיין בריצ״ג ה׳ הלל, ובאשכול ח״ב ה׳ שני וחמישי ותענית ור״ח, ובשה״ל סי׳ קע״ד מה שהאריך בזה ובתניא רבתי סי׳ ל״ב ובר״ן פ״ב דשבת ד״ה ובשאר יומי וכו׳ ובמרדכי שם ובמנהיג הל׳ הלל מאות ל׳ ד״ה ובה״ג דרב יהודאי ובפסוקות וכו׳

אל: טובו אלהיך יעקב. אל. יורו משפטיך ליעקב. אל: כי לא נחש ביעקב. אל. לא הביט און ביעקב. אל: מי מנה עפר יעקב. אל. נשאת עון יעקב. אל: סלח נא לעון יעקב. אל. עתה לא יבוש יעקב. אל: פדה יי׳ את יעקב. אל. צוה ישועות יעקב. אל: קול קול יעקב. אל. רונו שמחה ליעקב. אל: שוב יי׳ את שבות יעקב. אל. תתן אמת ליעקב. אל: אחרת:

רכה. **אל** אשר טוב גמלנו פ). וגם מנוף העלנו. הדוך צר אשר בעלנו. ואליה שלח לנו: נצור חסד לאלפים. ותן כח לעייפים. אשר ביד צר הם טרופים. וממרור האכילנו: הדוך: יגענו בעול כבד. תעינו כשה אובד. קומה צורי ואבד. האיש אשר כילנו: הדוך: יהיו אמריי לרצון. ומלטינו מלחצון. ביד צר אנחנו כצאן. אכלנו הממנו: הדוך: ענה עתר הנפוצים. צו ויהיו מקובצים. ונהיה אז שיר פוצים. ברוך אשר גאלנו: הדוך: קומם גיא המחוה. וקבץ שם עם נבזה. ויושר השיר הזה. בתוך העיר עוז לנו: הדוך: בבא צמח למלכות. עם שמונה לנסיכות. וקרבן שיי לעריכות. ושם נשמח כולנו: הדוך:

סליקו ההבדלות:

רבו. **בראש** הדש ערבית ישהרית ומנחה אומרים בעבודה יעלה ויבא. ובברכת המזון אומ׳ אותו בבונה ירושלם. דתניא ק) ר׳ אושעיא ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ראש הדש והולו של מועד ערבית שהרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומ׳ מעין המאורע בעבודה. ואם לא א׳ מהזירין אותו ואין בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון: ת׳. וימים ז) שאין בהן קרבן מוסף כגון שיני והמשי של תעניות ומעמדות ערבית שהרית ומנחה מתפלל י״ח. ואומ׳ מעין המאורע בשומע תפלה. ואם לא א׳ [אין] מחזירין אותו ואין בהם קדושה על הכוס ואין בהם הזכרה בברכת המזון: מיהא שמעי׳ דמי שטעה ולא אמר עננו בתפלת תענית שאין מהזירין אותו. וכן בעל הניסים דהנוכה ופורים אין מהזירין אותו. ועוד תניא בתוספתא בהדיא כל יום שאין בהן קרבן מוסף כגון הנוכה ופורים מתפלל י״ח ואומ׳ מעין המאורע בהודאה. ואם לא א׳ [אין] מחזירין אותו: רב אלפסי גאון: ת׳: א״ר ג) תנחום א״ר יוסי טעה ולא הזכיר של ראש הדש בעבודה ונזכר בהודאה הוזר לעבודה. בשים

פ) אל אשר טוב גמלנו, חתום אני יעקב. שיר פוצים מלשון עתרי בת פוצי צפניה ג׳ ופירש״י כנסיות נפוצותי. עם שמונה לנסיכות מלשון המקרא ושמנה נסיכי אדם (מיכה ה׳) ועיין סוכה נ״א ע״ב ומאן ניגהו שמונה נסיכי אדם וכו׳. ק) דתני ר׳ אושעיא ימים וכו׳ שבת כ״ד ע״א, מהא שמעינן וכו׳ הוא לשון הרי״ף בפ״ב דשבת מהא שמעינן דמי שטעה וכו׳ והביא גם התוספתא שהביא המחבר ואם לא אמר אין מחזירין אותו, והוא בפ״ד דברכות וט״ס שם בספרים שלפנינו בתוספתא וצ״ל ואם לא אמר אין מחזירין אותו, וכן העתיקו התוס׳ שבת שם ד״ה דתני וכו׳ ע״ש. ז) וימים שאין בהם וכו׳ כגון שני וכו׳ עיין רש״י שם ד״ה ערבית וכו׳ ובתשובות הגאונים וכו׳ ועיין שו״ת הרשב״א סי׳ קמ״ב. ג) א״ר תנחום א״ר יוסי לפנינו בברכות כ״ט ע״ב איתא א״ר תנחום אמר ר׳ אסי אמר ריב״ל טעה ולא הזכיר של ר״ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה וכו׳ והפ״י הקשה שם מכאן על פסק הטור והש״ע שפסקו בסי׳ תכ״ב ואם נזכר קודם שסיים ברכת רצה או אפילו אחר שסיים כל זמן שאינו מתחיל מודים אומרו במקום שנזכר דהא משמע מפשטא דלישנא דהא דקאמר ולא הזכיר של ר״ח בעבודה היינו שנזכר מיד לאחר שסיים ברכת העבודה, מדקאמר בתר הכי נזכר בהודאה ש״מ דהכא איירי שנזכר קודם הוראה ואפ״ה חוזר לעבודה, והאיך פסקו שאם נזכר קודם שהתחיל מודים אומרה במקום שנזכר ע״ש, אבל לפי גירסת המחבר טעה ולא הזכיר של ר״ח בעבודה ונזכר בהודאה חוזר לעבודה אתי שפיר פסק הטור והש״ע והכי דייקינן דוקא אם נזכר בהודאה היינו שכבר התחיל ברכת הודאה, אבל אם נזכר קודם התחלת הודאה אומרה שפיר

יריעו. שטף מים אלי (לא) לא יגיעו. אז יריעו. לך עמך אל נורא: רומה: הר הבית. שילה ובית עולמים. הן לשיית ולשמיר שוממים. הם מחרימים. עיר לשכות ועזרה: רומה: בכי אמרר. כי קצר המצע (א). כי ישתרר פסלם באמצע. איך יעשה לך מסכה צרה: רומה: ראש הלבנון. אתה לי אל עליון. השב סיגנון משא גיא חזיון. מלא ציון משפט וצדק מהרה: רומה: בך מבטחי. אל סלעי. ממגור. מאום וסחי. ישים צר קטיגור. הולך אל סגור. יוסגרו בהפירה: רומה: יגל יהודה. וישורון בהטיבה. רינה ותודה. כי שבתה מדהבה. גיל בית שואבה. החשובה העירה: רומה: מגן ישעי. תן עוזך אל עבדך. אמץ זרועי. ומשוך עלי הסדך. שיר לידידך. האמיץ והאדירה. רומה: ארצות שלשה יהודה ועבר וגליל. לציון דרושה יעלו קבוצי בעליל. דורש אל אליל. יחלוף כליל. בעברה: רומה:

הבדלה לראש חדש שנכנס אחר השבת:

רכב. במוצאי יום קודש. והכנסת ראש חדש. שלה עזרי מקודש. אל נאדר בקודש: ידידיםפa) גיני אמוני הללו שוכן מעוני. והשתחוו לי"י בהדרת קודש: עם זו מצר לפרקו צור ישר' והושקו. ונחל יהודה חלקו. על אדמת קודש: קוראי מקודש מקודש. ישורון לך שיר חדש. תתגדל ותתקדש. בתוך אנשי עם קודש: בנה בית אשר נפל. והרים גוי אשר שפל והמאור אשר שפל. מהרה אותו תחדש: אחרת:

רכג. צור יריח. צור ריח. צור יריח. בבשורה. צור יריח בבשורה. צאן מאפלה אל אורה. צאן. כי מלך עליון ונורא: בא יבא. בא. בא יבא משיח י"י. בא. לפדותי מבית העניי. לפדותי מבית. שוש אשיש בי"י: גם משלשת. גם. גם. מעדנים. גם משלשת מעדנים. יכין סעודה לנאמנים. יכין. גם כי נצרו האמונים: דגול ירד. דגול. דגול. עם קדושיו. וישכון בינינו במושב. וישכון בינינו במושב. וישמח לבות דורשיו: הנה מה טוב. הנה מה. הנה הנה. ומה נעים. הנה. שבת אחים גם ריעים. שבת אחים. וישמח בילד שעשועים: ויורה צדק. ויורה. ויורה לנו. ויורה לנו. אזי נשמח כולנו. אזי. נשמח כולנו. קוינו לו ויושיענו: זה י"י. זה. זה. קוינו לו. פתאום יבא אל היכלו. פתאום. אם יתמהמה חכה לו: חוסן ישועות. חוסן. חוסן. ודעת. חוסן. בכל הארץ מודעת. בכל. התיצבו וראו את ישועת: טהור עינים. טהור. טהור. מראות ברע. טהור. שלום בינינו יזרע. שלום. עינו מנו בל תגרע: ימים באים. ימים. ימים. נאם י"י. ימים. אצמיח קרן אמוניי. אצמיח. כי הם זרע ברך י"י: כארץ. כארץ. כארץ תוציא צמחה. כארץ תוציא. ודמעה מהה ימחה. ודמעה. רנו ליעקב שמחה: לא יבשו. לא. לא. לא עדי עד. לא. ירעו בשן וגלעד. ירעו. לְאַלְמֶלֶךְע) ועמעד: מה נאוו. מה. מה. על ההרים. מה. רגלי מבשר קול להרים. רגלי. להוציא ממסגר אסירים: אחרת:

רכד. אל תיראי תולעת יעקב. אל תירא עבדי יעקב: בחר י"י ליעקב. אל תירא עבדי יעקב: גאל י"י את יעקב. אל תירא. דרך כוכב מיעקב. אל: הבאים ישרש יעקב. אל. וירד מיעקב. אל: זכור אלה ליעקב. אל. חסד י"י ליעקב.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) מהשתרע. פ"ה כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה. כי קצר מצעו של עולם שאני יכול להשתרע בכל העולם. שנ' הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. ועוד שע"ז רוקקת אותי.

ישליך האדם וגו' ישעי' ב'. פa) חתום יעקב. ע) לְאַלְמֶלֶךְ ועמעד. ערים למטה בני אשר (יהושע י"ט).

אחר לאבן עזרא:

ריח. **שיר** אענה. כי הנה מבשר. חיש יצעד. אליה התשבי. מתושבי גלעד: אל חילי. בך גילי. בששת ימי המעשה. יום ראשון. כבת אישון. בצל כנפיך אחסה. בכל עניין. וכל קניין. וכן בשני. אעשה. ובשלישי. את ראשי. לא אגור משוסה. וברביעי. היה ישעי. בכל אשר אפנה. אנסה. ובחמשי. ובששי. במי גיל יגון תמסה. ונכונן. ברוב רנן. וגם דת זכור נעשה [תעשה] (לb). והבשר. בל יחסר. ולחם לבב אנוש יסעד: אליה: בכל חֹדש. גיל חַדֵש. ותשרי יבא בשמחה. ומרחשוון. עדי סיון. אהי בהשקט ובבטחה. ובכסליו [כי בכסליו]. אהי שליו. טבת שבט אצלחה [במנוחה]. בחדש אדר. הנאדר. גבורות אל אשיחה. וניסן בא. בנס ואהבה. ונס יגון ואנחה. ואייר הוא. כמוהו. וכל תמוז ברווחה. ולא אראב בחדש אב. ובאלול אין צווחה. וכל שניי. בי״י בטחתי ולא אמעד: אליה: ראה מלכי. לעולם כי. בך שָׂם עמך כסלו. שנת תהילה. וגאולה. כדברך. קרא נא לו. וקם ראובן. הוא הבן. הראשון לגורלו. בהתאסף. בית יוסף. ושב שמעון לגבולו. ויהודה בקול תודה. ולוי ישא קולו. וגד ואשר. ודן מיישר. ונפתלי בהיכלו. ויש שכר. לישׂשכר. וזבולון לזבולו. ובנימן. בקץ ימין. בבקר יאכל עד: אליה: אחר:

ריט. **יד** ושם(מ) חיש הרשם. אל איום. טוב טעמך. אל עמך. קום וקיום. ואהלל. אל מהולל. ליל ויום. יד תוסף. ולא בכסף הפדיום. דם אדה. על בגדי. מדם בוגדיי. ואדדה. כל שנותיי. את כל עינותיי. מתי לי תחדה: עֹול תשבור. צאת מבור. ושיח. אור אורר. צר צורר. תפשיח. לך אשאל. לבי אל. יקשיח. אך תביא. עם נביא. משיח: דם אדה: קֵץ נגלה. לכל תכלה. רק לזאת. קץ עתי. ציון תֵשב פרזות. עד עתה. דברת. בחזות. מהר עם. זו נועם. עיר לחזות: דם אדה: בך אבטה. שית מבטה. להרמים. כילונו. סילונו. כערימים. תניעם. ותכניעם. רם רמים. נקומה. ונשכימה. לכרמים. דם אדה: חַלותי. העלותי. אל ארצי. בנהלים. ובנעלים. ובלא צי. שוד מבליג. כי תדליג. את קיצי. צר נבאש מנו אשביר חיצי: דם אדה: זיו חתן. רב נתן. אל נאור. גם עלמה תעלומה. תוציא אור. בם שמצה. לא נמצא. כי כל שאור. אין במו אוייבימו. אור תאור: דם אדה: קַח נא את. יתר שאת. ברכתי. איש עצתי. תורעתי. סוכתי. והכלה. הן הן לה. מרתי. במדינות. עלי בנות. שרתי: דם אדה: אחר:

רך. **הנה** כעב(נ) טל בציה. אנכי שולח לכם. את אליה: בעד חלוני אהבה. נשקף ידיד כי קרבה. עת דודים ורוחו נשבה. בך רעייה: בך. בך: אנכי: חסד אשר לא יחדל. נמצא למעוז דך ודל יהיה סביבנו מגדל. לתלפייה. לתלפייה: לתלפייה: אנכי: יה (ה׳ משיב) [המשיב] את נדחו. קרא עבדו וימשחו. ולבשר הוכיו שלחו. למחיה. למחיה. למחיה: אנכי: יד חסדך אל תאסוף. וזרועך יה תחסוף. ולביתך אֵל. תכסוף. שלישייה. שלישייה. שלישייה. אנכי: אחר:

רכא. **שוכן** מרום(ס). אליך קויתי. עד אן ירון. אויב על נחלתי. אל דמעתי. אל תחריש בצרה. רומה בעוזך נשירה ונזמרה: למה תשכח. חנות אל לנצח. עמך לוקה על חנם לרצה. עזי מצה. הקדישם ליום עברה: רומה: משמים רחם פן

כצ״ל, עם הלילות. (לa) בדיואן נוספו עוד שני חרוזים אות ז׳ ואות ח׳. (לb) המוסגר בשני חצאי מרובע הוא הגהה ידידי הרר״א ברלינער על פי כ״י רשזח״ה. (מ) יד ושם וכו׳ רשום יעקב חזק. תורעתי סוכתי שמות משפחות (ד״ה א׳ ב׳) מיושבי לשכות הגזית סנהדרין ק״ד ע״א. (נ) הנה כעב וכו׳ הוא מרבינו בחיי ונדפס בטל אורות. המשיב כצ״ל. (ס) שוכן מרום, הוא לר׳ שלמה גבירול בראשי החרוזים שלמה ברבי ויהודה הוא באותיות גדולות בתיבה אחת. יוסגרו בתפירה ע״ש המקרא ביום ההוא

מנוחיך. העלה אנייה. העלה. טבעה בתחתייה. ולאסוף זרוייה. (נכחנה) [נבהנה] עשירייה: הוד לבוש והדר. ועטה מעיל צדק. ומנטע סמדר. העבר סכך והרק. ובת אדום וקדר. אל יחזקו בדק. אל נוה לוויה. אל. רַד (נטל) [כטל] עלי צייה ולהיות רוייה. גפנך ופורייה: אחר:

ריח. **צאן** אובדותכ) בגלות להו. תניח. תניח. ותנהלם באליהו ומשיח: ישמח לב מבקשי ישע עם גולה. יום גואל לשבי פשע יגלה. על ברכי זמן ישתעשע בֵן נקלה. וצפוני באף כילהו. תריח. תריח. ודמי חט בבור שמהו. תדיח. תדיח: הֵן לעקור שאר שרשיי צר נוטר. ובכתמי יקר תרשישי יתעטר. אומר כי לגזע ישי אין חוטר. נס תפליא ואת מטהו תפריח. תפריח. גם תרצה וכל מעשהו תצליח. תצליח: וְשבות שובבה מְציון אל צִיון. ותכונן נטוי אפריון. בלי ריפיון. עד ישב בסתר עליון. עם אביון. ומי זדון אשר יגבהו. תבריח. תבריח. ושאון ים אשר כיסהו. תשביח. תשביח (א): דִמעת העשוקים תעלה למעונו. יציל מאריות טלה בימינו. רועה רחמים יְמַלֵא על צאנו. עד אחריו ינהו. תבטיח. תבטיח. ומאורי ישועות כהו. תזריח. תזריח: הָהשך ביפעת נרך תבקיע. אשרי המחכה אורך ויגיע. בנטות ידך ובכורך תושיע. עת תמלוך ביום ההוא תצמיח. תצמיח. יום ישעו וכל אשר קרהו. תשכיח. תשכיח: אחר:

ריו. **חדש** ששוני. אל נא והביא. את אליהו הנביא: אמץ וחזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל מעבדי. גואלי עוניי זכור ומרודי. דברך הטוב הקם לעודדי. האר ושלח ושמח לבבי. את אליהו הנביא: וועד והכן די סיפוקי. זמן מזוני ולחם חוקי. הלב חיל גוים היש להניקי. טובך תשבע עוללי ויונקי. יבא משיחי לעיר מושבי את אליהו הנביא: כונן לעמך צור צורי לחבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יחזה יחפור ויבוש. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני יגדל בראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב ואדום תכלה. פדותך לעם זי. כמאז תגלה. ציון תעלה מעם אלה. קרית מלך עם רב תמלא. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו הנביא: אחר:

ריז. **אותותינו** התמהמהו‏ל). איה אלהי אליהו: בן שומע אל אמרותיו. זועק חמס מצרותיו. אמר איה צור ושמותיו. אלף שנים לא ענהו. איה אלהי אליהו: גזר תשבי על אפרים. ויעצר את השמים. ועל פיו ירדו (אשומים) [אש ומים]. הר הכרמל שם נסהו: איה: דיבר על כד עם צפחת. וברכה שם בו פורחת. השיב המת מן השחת. מי שמע זאת ומי ראהו: איה: הבעיר שרים וחמישיהם. (עם) [צם] ארבעים עם (אמושיהם) [אמשיהם]. נוסדו עורבים למבקשיהם. לתת לחמו ויגהו. איה: ובעת עלה רום בסערה. במרכבת אש בוערה. ואלישע שב צועק במרה. אבי אבי ולא ענהו: איה‏aל):

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) לשון הספלה כמו מסניח שאון ימים. אתה תשנחס.

עשיריה כצ״ל שעמדה בעשרה נסיונות. רד כטל כצ״ל. כ) צאן אובדות וכו׳ נמצא ג״כ בדיואן סי׳ ע״ז. בגלות להו מלשון ותלה ארץ מצרים (בראשית מ״ז). תַדִיחַ, תָדִיחַ, הראשון בפתח ודגש בדלת והוא ענין הרחקה, והשני בקמץ ורפה כמו ידיחו את העולה (יחזקאל מ׳) והוא ענין שטיפה במים. עד ישב וכו׳ שם אז ישב וכו׳. עד אחריו ינהו, שם עדר אחריו ינהו ורשום בראשי החרוזים יהודה. דיואן סי׳ פ׳. ל) אותותינו התמהמהו וכו׳ אלף שנים לא ענהו (בימי המשורר כבר עברו מן החורבן אלף שנים, ובעונותינו שרבו וכו׳). ירדו אש ומים כצ״ל. עם אמשיהם

בהר גבעה. מבשר טוב מצמיח ישועה: רם ונישא תגדילו. כי תיימינו וכי תשמאילו:
שירה רינה פיצחו. ובני ציון גילו ושמחו: תנו כבוד לאל עליון. ובאו ורונו במרום
ציון: אחר:

ריא. יושב צל עליון ז). חדש קרן אביון. הטיבה ברצונך את ציון. תבנה חומות
ירושלם: זרים מתוכה תמשה. ודברך לא תנשה. למען ציון לא אחשה
ולמען ירושלם: כשדים תכרית מהדום. רומי ותימן הפוך כסדום. זכור יי״ לבני אדום
את יום ירושלם: ובריח תורה ותעודה. תהיה לסלע ולמצודה. על איש יהודה
וירושלם: רדה עמך בעוז מטה. תחת כי תהילה יעטה. וקו ינטה. על ירושלם: לעד
יאמרו בהגיון. יושבי גיא (הדיון) [הזיון]. גילי מאד בת ציון. הריעי ירושלם: טינוף
כבסי והתבוררי. ועל אויביך התגברי. התעוררי התעוררי קומי ירושלם: ועל ארון ועל
בדיו. ועל אהרן ועל מדיו. פצחו רננו יחדיו. חורבות ירושלם: בלגה תשים קטורה.
תיטיב מנורה וכפתורה. כי מציון תצא תורה. ודבר יי״ מירושלם: אחר:

ריב. שעה שיח ח) קהל ענייה. צור שוכן שמי עלייה. נהה מזורי בשבייה. שלח
אלי אליה: לך יאתה לקרב זמן. לקבץ עם לא אלמן. ממזרח ומתימן.
ומעגלה יפיפיה: שלח: מצפון ומדרום. יקבץ עם להר מרום. ויחיש צור אשר יהרום.
גבל ושעיר וגליסייה: שלח: המוניי אז יביאון שיי. פני צורי במקדשיי. ללשכותיי
ומדרשיי. וליהויריב ולידעייה. שלח: המול על שה המפוזרת. קשוב שיח ועתרת.
ככליות ויתרת. ולגברה תשלם יה. שלח: זמן החיש לקבץ עם. והזהב אשר יועם.
והקשיבה לקול שוועם. וממעמקים ותהתייה. שלח: קרב קץ הנעלם. והיש על עמך
לגאלם. ואל תבט במעללם. והון שאירית שלישייה: שלח: אחר:

ריג. בגלות בארץ נכרייה. נשארתי סוערה ענייה. נשאו רדידי בני מואבייה.
הניהוני ערום ועריה. הולת אהבה אני. הצרופה בכור עוני. לרוייה
תוציאני. אורח חיים תודיעני: נפשי בתוך לבאים. אהלי כוש וסבאים. מואב והגרים
וצבאים. מהנותם עלי צובאים ט). במעלם אשר מעלוני. שנאת חמס שנאוני. הולת:
ידו גורל על נחלתי. לכבות אש גחלתי. רפא נא את מחלתי. שכיניי ריעים שהתוני.
בני בליעל יבעתוני: הולת: מנחת צפו ואונם. משיגי גבולי חנם. יתמו ועוד אינם.
כדבורים סבוני. סבוני גם סבבוני: הולת: נוטרי איבת צריי. פורשי מכמורת לנעריי.
ונכרים באו שעריי. זדים מאד הליצוני. עד אנה ינאצוני: הולת: אחר:

ריד. סוערה ענייה י). סוערה. שואפה וצופייה. יום פדות שנייה. בַּשְּׂרָה בְּאֱלִיָּה:
יעלו שחרים. נסתרו מאוריהם. מפני נמרים. ארבו בחוריהם. ולאסוף
עדרים. עזבו מגוריהם. רום ביד נטוייה. רום. לפרוץ פריץ חייה. והדר צבייה. בל יהי
מעון דייה: העמד נוותי. על מכון תהילתי. לעלות לביתי. סקלה מסילתי. ורב מהיותי.
נוטשה לאדמתי. שכנה לביאה. שכנה. ביתך פנימייה. ואני דהוייה. ממך בנכרייה:
אדום ומואב. תמכו בפלוליהם. אדאג ואדאב מראות גלוליהם. אומרים לעת אב יצלחו
. . . . קו לשון רמייה. קו. מעווה פליליה יוצרי נשייה. תהליף במסבייה: דגלך
תרומם. על שער זנוחיך. ולוהמיי תהומם. מפני משיחך. ומשאול תרימם. אל מקום

ע״פ א״ב. ז) יושב צל עליון וכו׳ חתום יצחק ובראשי החרוזים יזכור לטוב. יושבי גי הזיון כצ״ל כנוי לירושלים, משא גי חזיון ישעי׳ כ״ב. בלגה תשים קטורה, שם המשמר ט״ו דה״א כ״ב. ח) שעה שיח וכו׳ בראשי החרוזים שלמה חזק. ומעגלה יפיפיה, כינוי למצרים, מלשון המקרא ירמיה ט״ו. ט) עלי צובאים מלשון ויצבאו על מדיון (במדבר ל״א). י) סוערה עניה, נדפס בדיואן סי׳ ע״ח ומסומן יהודה בראשי החרוזים. וצ״ל ואדום ומואב. אומרים לעת אב יצלחו בנבליהם כצ״ל והוא ע״פ מה שאמרו חכז״ל תענית כ״ט ע״ב הילכך בר ישראל וכו׳ דריע מזליה. על שער זנוחיך, שם נמצא על שאר זנוחיך. נבחנה

הנפוצה. בכל פלך. ותשניח: שלח: רעה אותם במרעה טוב. והרביצם בנוה טוב. היות נפשם כגן רטוב. שנותינו תזריח: שלח: המון זידים הניעמו. מעון תנים וריבצימו. באף תדוש. ועלימו. תריע ותצריח: שלח: משוך חסדך. על עמך. ואל עשו. שפוך זעמך. וידעו כל. כי ממך. פדותינו תצמיח: שלח: חבצלת השרון. תשיבנה לביצרון. ושיי מיד בני אהרן. קטרת מר תריח: שלח: זכור חסד נעורים אל. והרביצם באות יואל. ואליה שלח גואל. ומלך המשיח: שלח: קרובה היא ישועתי. תבשר עוד גאולתי. מקדש מקום מנוחתי. תאריח. ותריח: שלח: אחר:

רח. **אדיר** איום ונורא. בצר לי לך אקרא. י״י לי לא אירא: גדור פירצת היכלי. דגול מהר לגאלי. י״י היה עוזר לי: הן אתה תקוותי. ולישועתך קויתי. י״י עוז ישועתי: זך ונקי כפים. הון נשואי כנפיים. י״י ארך אפים: טובך תהיש לעמך. יהי עלינו נועמך. י״י עשה למען שמך: כונן בית מכונך. להרביץ בו צאנך. י״י באור פניך: מפחד להצילי. נוה ציון קודש היכלי. אלהים י״י חילי: סעוד וסמוך לנמהרים. עזור את הנשארים. י״י יוצר הרים: פדה עמך מעזים. צאן גינת אגוזים. י״י עושה חזיזים: קרב קץ נחמה. רחם אום אני חומה. י״י איש מלחמה: שכון כמאז באהלינו. תמיד מחמד עינינו. י״י מלכינו: מלכינו מחוקקינו. הוא יושיענו. לי״י הישועה על עמך ברכתך סלה. י״י צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: אחר.

רט. **ר״י**[a]ה) חזקי אשר ארחם. שם נפלאות בארץ חם. מהר מבשר לעם נלחם. אליה בן ירוחם: ציפיתי קץ חזונך. וקוותה נפשי עת רצונך. מתי תקבץ את צאנך. אל מקום מקדש מעונך. מתי תשיב לבית מכונך. כרובי זהב עלי ארונך. ונסתר מעיני נוהם. עליהם לבי בקרבי הם: מהר: חושים השב לבית עילום. גופך ספיר ויהלום. מנוסה ונעקד והולם הלום ס). תיכנס נדחם בשלום. מהר להשמיע שלום. לאט פניו ויגלום. נוגי מקוצר רוחם. תכנס בשלום נידחם: מהר: קדוש נקרא בשם אהיה. ועמך בשביו אל תנשייה. חיל גוג באפך טרוף כאריה. אחר מהם אל יחיה. מקום בל ידעו איה. ושרשם כמק יהיה. ועל בגדיך יז נצחם. ויעלה כאבק פרחם: מהר: ברובי חסדך משגבי. מגר הורשי על גבי. שרקו לירות אבן בי. הנה חיצם יורו תוך קרבי. מגיני גאות הרבי. תסובב תנחם לבי. רפא יגוני ואתנחם. אשר בך יתום ירוחם: מהר: חוסן ישעך איך תדום. וקץ כישן ואל תרדום. זרים בקצפך מהה מהדום. קרבם שהוה הפוך כסדום. שית שיר צח ואדום. וטבח גדול בארץ אדום. ותשביע מבשר טיבחם. הקאת והרחם: מהר: אחר:

רי. **נביא** מנביאכםו) הנה אנכי שולח לכם: אני הוא לבדי. זכרו תורת משה עבדי: ביד דוד נשיאי. האומר לירושלם אל תיראי: גואלכם ימלוך עליכם. אל תיראו תחזקנה ידיכם: דוד ינשא עתה. באמור לציון עמי אתה: הנה שכרו אתו. העלבנו העובד אותו: ובי״י ישראל נושע. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע: זאת המנוחה תהיה לשלוה. שובו לביצרון אסירי התקוה: חרפה יסיר מכם. חדוות י״י היא מעוזכם: טהור בעולם יתייחד. לעובדו שכם אחד: יהי לבבכם לעד. לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: כל פשע ועון תכלה. כי הגדיל י״י לעשות עם אלה: למישור יהיה העקוב. כי פדה י״י את יעקב: מורה ישראל יקבצנו. וגאלו מיד חזק ממנו: נבנה בית המקדש. שירו לי״י שיר חדש: סורו ממנו כל פשע ועון. לכן בזאת יכופר עון: עתידים יהודה ואפרים. לישב בהר הקודש ובירושלים: פנו דרך י״י. נכון יהיה הר בית י״י: ציון התנערי מאשפה. מחצתי ואני ארפא: קול קורא

שם נרשם נראה שצ״ל עזר בך נמצא. תבשר עוד גאולתי, שם נדפס תבשר צור גאולתי. ס) מנוסה ונעקד וחולם חלום, אברהם יצחק ויעקב. aה) רשום יצחק ברבי משה חזק. ו) נביא וכו׳ מיוסד

בראותו. כי נגמרה מלאכתו. בלילות מגדלים נאים. לפי עניין הבנאים: יזכר לך עתה. אתמול אשר אמרת. חופשיני בוודאי וברור. כנמת לעיניין שחרור: זה קיימו באמת. ויבא אלינו איש האמת:

הנה אל ישועתי. וגו׳: בשמחה נועדנו: כו׳. בסדר פי׳ תפילות שבת:

לאחר הבדלה:

רה. **המבדיל**ג) בין קודש לחול. חטאותינו ימחול. וזרעינו ירבה כחול. נפשי אויתיך בלילה: יום פנה כצל תומר. אקרא לאל עלי גומר.

אמר שומר אתא בקר וגם לילה: צדקתך כהר תבור. חטאי עבור תעבור. כיום אתמול כי יעבור. ואשמורה בלילה: הלפה עונה מנחתי. מי יתן מנוחתי. יגעתי באנחתי. אשחה בכל לילה: קראתי יה הושיעני. אורח חיים תודיעני. מדלה יבצעיני. מיום ועד לילה: העתר נורא ואיום. אשווע תנה פדיום. בנשף בערב יום באישון לילה: קולי בל אבטל. פתח לי שער מנוטל. שראשי נמלא טל. קווצותי רסיסי לילה: טהר טינוף מעשיי. פן יאמרו מכעיסיי. איה אלוה עושיי. נותן זמירות בלילה: נחנו בידך כחומר. סלח על קל והומר. יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה: חון נא מנטליך. זכם לנטפי טלליך. קום כי עליך. שומר מה מלילה: יצ׳ה יי׳ חסדו. זרע ישר׳ עבדו. יהודה חלקו ינחול. וזרעינו ירבה כחול: צדק ושלום נשקו. לעם אשר נעשקו. ועושקיהם יגחול. וזרעינו ירבה כחול: שובו לכם לאהליכם. וברכו שם אלהיכם. יהללו שמו במחול. וזרעינו ירבה כחול: קדוש ישר׳ מושיענו. נשא יישא לפשענו. לא נירא ולא נרחול. וזרעינו ירבה כחול: אחר:

רו. **במוצאי** יום מנוחה. המציא לעמך הנחה. שלח תשבי לנאנחה. ונסו יגון ואנחה: יאתה (א) לך צורי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרו לי (לי) שוחה: עת דודים תעורר אל. מלט עם אשר שואל. ראות טובך בבוא גואל. לשה פזורה ונדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי שבוע הבא. לישועה ולרווחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. עתה תהיה בעולה. אם הבנים שמחה: מעיינות אזי יזובון. ופדויי יי׳ ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נהה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יי׳ אשר נאמן. בהקימך הבטחה: יהי החדש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: רפא נא יה כאיבי. ורוב פשעי. ורוב חובי. למענך עשה נא אבי. הושיעה נא והצליחה: ידידים פליטי חרץ. נגינות יהגו במרץ. בלי צווחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צווחה: הי ימלא משאלותינו. למייחלים בבקשתינו. ישלה ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו. נגילה ונשמחה: וראה עוניי ואל קושיי. סלה מריי ועיזויי. קשור נא כאיבי בבית איוויי. בקול תודה לך אזבחה: בנה הומות ארמוניי. וישירו שם כהני. וקול הודו את יי׳ בקול ששון וקול שמחה: אחר:

רז. **במוצאי** יום מכובד.ד) ובמובאי ימי מעבד. שלה לובש כתונת בד. כתונת המשיח: אלהים לנו מחסה. יברך כל אשר נעשה. בששת ימי המעשה. בידינו תצליח: שלה: בצרה עוד בך נמצא. תמים דיעה. גדול עצה. דרוש הצאן

(א) יעקב מן יריחו aג). בגליון הכתב יד נכתב:

אלהיו. ג) המבדיל וכו׳ עי׳ מרדכי סוף יומא, ובאו״ז ח״ש סי׳ רפ״א, וחתום יצחק הקטן, מדלה יבצעיני, ישעיה ל״ח שער מנוטל, מנושא. aג) ר״ל שכך הוא רשום בר״ת ודבר חדש הוא זה וע׳ בנוסחת הסידורים מה שחסר אצלנו וע״ע בליטעראטורגעשיכטע של צונץ ע׳ 485 שם. הפייטן יעקב מנוי. ד) במוצאי יום מכובד וכו׳ נדפס בטל אורות, והוא להראב״ע. בצרה עוד בך נמצא,

זמירות למוצאי שבת(א).

רג. **אליהו** הנביא. במהרה יבא אלינו בימינו: איש אזור אזור עור במתניו. אליהו הנביא: איש בעל שיער נקרא. א"ה: איש גש כעלות המנחה. א"ה: איש דיבר הבט לברית משמים. א"ה: איש הנקרא מתושבי גלעד. א"ה: איש וימים ארבעים הלך. א"ה: איש זירז בכה האכילה ההיא. א"ה: איש חייה בן צרפית הגבירה. א"ה: איש טען(ב) רומח בידו. א"ה: איש יצא לקראת עובדיה. א"ה: איש כלכלוהו העורבים להם ובשר. א"ה: איש מזבח בשתים עשרה אבנים בנה. א"ה: איש נגף נביאי המלכה. א"ה: איש סח יי׳ הוא האלהים לכו אחריו. א"ה: איש ענה מלאו ארבעה כדי מים. א"ה: איש פין שנו וישנו שלש וישלשו. א"ה: איש צעק ליי׳ ונענה באש מן השמים. א"ה: איש קרא ליי׳ נותרתי לבדי. א"ה: איש רץ והשיב לב אבות על בנים. א"ה: איש שלא טעם טעם מות. א"ה: איש תתה לו ברית שלום. א"ה: איש תתה לו ברית כהונה. א"ה: איש תתה לו ברית חיים. א"ה: איש אשרי מי שיש לו פרוטה מידו. א"ה: במהרה יבא אלינו במהרה: אחר:

איש חסיד היה בלי מזון ומחיה. בביתו עוצר מליבוש. מבלי בגד ללבוש. גונן בחשובה אשה. וגם בבנים חמשה. דברה לו האשה. יותר אין להתייאשה: המבלי אין להם לאכול. בערום ובחוסר כל. תורה מצאת כי יגעת. מה נאכל מעתה: זהיר כבר נישוק. הלא תצא לשוק. חנון ורחום במרומיו. אולי יגמלנו ברחמיו: טוב לקוויו מחסה. רצון יריאיו יעשה. יועצת בדעת ובחכמה, עצתך איך להסכימה: כצאתי לבושת ולכלימה. מבלי כסות ושלמה. לא יש בידי לפורטה אפילו שוה פרוטה: מיהרה ושאלה משכינים. מלבושים נאים מתוקנים. נלבש והשליך יהבו. על יי׳ אהבו: סחו ילדיו בפילולים. אל ישוב דך נכלם. עוברו בשוק לסברתו. והנה אליהו זכור לטוב לקראתו: פין לו המתייישר. באמת היום תתעשר. צויני בכל כבודך. כי הנני עבדך: קרא למי בדעתו. קנות עבד אין כמותו. רחש איך ישנה דינו. עבד למכור אדונו: שת לו חכמתו בקרבו. והחזיק בו כמו רבו. תגר קנאו באהבים. שמונה מאות אלף זהובים: תבעו מה מלאכתך. אם בבניין חכמתך. תכלית בניין פלטירים. הרי אתה בן הורין: יום ראשון למפעלים. פעל עם פועלים. שיוע בחצי הלילה. עניני עניני נורא עלילה: יזמתי ונמכרתי להעבידי. לכבודך ולא לכבודי. בורא עולם בקניין השלם זה הבניין: רחמיך יכמרו בחנינתי. כי גם לטובה כוונתי. [מלאכי רחמים ממעונתו אז החלו לבנותו]. רבו בני המלוכה. ותשלם כל המלאכה: דין הסוחר

זמירות למוצאי שבת. א) הר"מ די לונזאנו בספר שתי ידות כתב וז"ל וממה שראוי שתדע כי היה מנהג ישראל בימים קדמונים לשורר לש"י בליל שבת ובמצ"ש וכן בליל יו"ט ובמוצאיהם, והמנהג הזה עדיין מחזיקים בו בני אשכנז ואיטליא וזולתם וחשובי קדמוני המשוררים כהראב"ע ור׳ יהודה הלוי ור׳ שלמה בן גבירול וזולתם חברו שירות ותשבחות רבות מיוחדות לכך והמיוחד למוצ"ש קראוהו הבדל וכו׳ גם המנהיג ה׳ שבת כתב זה שמשוררים בכל גבול ישראל מאליהו הנביא לפי שהוא המבשר שיבוא במהרה לפני המשיח וכו׳ ע"ש, ועיין מהרי"ל סוף ה׳ שבת, ובספר או"ז ח"ש סי׳ צ"ה ראיתי בתשובות הגאונים וכמדומה אני שהיתה תשובת רבינו יוסף טוב עלם זצ"ל שנשאל על מה שאנו נוהגין במלכותינו בארץ כנען לומר הבדלות ופיוטים שנתפייטו מאליהו ז"ל במצ"ש אם המנהג כשר ואם לאו והשיב דודאי מנהג נכון וכשר הוא שמכבדין את השבת ביציאתה כבני אדם המלוים את המלך, ושוב מ"כ בשם ר"ת שהיה אומר שמצא בהגדה משל לכלה שמלוים אותה בזמירות ושירות ושבת נקראת מלכה וכלה. ב) איש טען רומח בידו, כמ"ד פינחס זה אליהו. כבר נישוק הוא לשון מזוין מלשון נושקי קשת כלומר תהיה מזורז כאיש מזוין. לא יש בידי וכו׳ כן הוא לנכון שהוא למ"ד ע"פ א"ב. לסברתו, בתקותו מלשון שברי על ה׳

שתתמלא פגימתו. וכמה ר' יהודה אומ' עד שבעה נהרדעי אמרי עד ששה עשר. ותרווייהו כר' יוחנן סבירה להו. הא למיהוי כי יתרא. הא למיהוי כי נפיא. א"ר יוחנן א"ר יוסי כל המברך על החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה כת' הכא החדש הזה. וכת' התם זה אלי. תנא דבי ישמעאל אלמלא(ט) לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חדש וחדש דיים. אמר אביי הילכך(י) [נמרינהו] מעומד. שאין דרך להקביל פני רבו אלא מעומד: מרימר ומר זוטרא מכתפי ומברכי: ת':

פתרון ברכת הלבנה.

אשר במאמרו ברא שחקים. שנ' בדבר יי' שמים נעשו. וברוח. פיו כל צבאם. שלא ישנו את תפקידם. מצוה שציויתם להתנהג בהילוך תקופותיהם. פ"א תפקידם. שמש להאיר ביום וירח בלילה. כמה שנ' את המאור הגדול וגו'. ששים ושמיחים. ישיש כגיבור לרוץ אורח. פועלי אמת הם שלא ישנו. ואני קיבלתי פועל אמת. ואקב"ה קאי. שפעולתו אמת. וללבנה אמר שתתחדש בכל חדש תפארת היא זו ועטרת לעמוסי בטן. דסימן טוב הוא להם לעתיד לבא. דכת' וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקיניו כבוד: שהן עתידין להתחדש כמותה. כמו שהלבנה עתידה. והיה אור הלבנה כאור החמה. וכת' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם. פועל אמת שפעולתו אמת. וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידין להתחדש ולפאר יוצרם כמותם ברוך אתה יי' מחדש חדשים. ת': ואחרי ברכת הלבנה אומ' ג' פעמים סימן טוב תהוי לכל ישראל. ברוך בוראך. ברוך יוצרך. ברוך מקדשך: ורוקד ג' פעמים כנגדה. ואו' כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך. כך ירקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי. תפול עליהם אימתה ופחד. ולמפרע. אמן אמן סלה. הללויה ואו' להבירו ג' פעמים שלום עליך: וילך לביתו בלב טוב: והדא דתנינן לכל מפסיקי' לראשי חדשים: פי"ט דמסכת סופרים:

רבנן דקיסרין אמרין עד י"ד יום. ט) אלמלא לא וכו' ותיבת לא מיותר וכבר העיר בזה מהרי"ב בכמה מקומות מתוס' מגילה כ"א ע"א. י) הלכך נמרינהו מעומד כצ"ל כן הגהתי ע"פ הגמרא סנהדרין מ"ב ע"א אך שבתי וראיתי בסרע"ג בברכת לבנה שהי' כתוב מתחילה הלכך מעומד והוסף המגיה תיבת נמרינהו, וכן העתיק הילקוט פרשה בא הלכך מעומד והמרדכי פ"ד דברכות וכן ברא"ש בסנהדרין הלכך מעומד ע"כ נראה שכך הי' גירסת הראשונים בגמרא. ועיין בד"ס שם. תפקידם מצוה שצויתם להתנהג וכו' הוא לשון רש"י שם. פועל אמת ואקב"ה קאי עיין בש"ע סי' תכ"ו וברכ"י שם מה שהביא בשם רבינו בחיי פ' האזינו, ועיין תוס' שם ד"ה פועלי אמת וכו' וכן הוא נוסח הרי"ף פועל אמת, והרא"ש וסמ"ג והמנהיג והטור, ועיין במרדכי פ"ד דברכות, ובר"י שם. שהן עתידין וכו' פרדר"א נ"א ר"ג אומר כמו שראשי חדשים מתקדשין ומתחדשין לעתיד לבא וכו'. מחדש חדשים כן הוא בסנהדרין שם מחדש חדשים, ובירושלמי פרק הרואה ה"ב מחדש חדשים, אך במסכת סופרים פ"כ איתא מקדש ראשי חדשים, ותימא על הגאון הרד"ל שכתב בביאוריו פרדר"א פרק נ"א וז"ל ובנוסח ברכת הלבנה גירסת הש"ס בסנהדרין מקדש חדשים, וכן מה שכתב שם דבפס"ר דר"ה הפטרת חנה (והוא בפמ"ג) הגירסא מהדש חדשים ליתא בפסיקתא רבתי שם, ועיין במדרש שמ"ר פט"ו דאיתא שם פלוגתא בזה ע"ש. והדא דתנינן לכל מפסיקין לראשי חדשים פי"ט דמסכת סופרים, לפנינו במס' סופרים פ"כ ה"ב הלשון והדא היא לכל מפסיקין לראשי חדשים וכן הוא באו"ז ח"ש סי' תנ"ו ע"ש, ופירש הרב נחלת יעקב דלעיל פרק י"ז קתני מפסיקין לראש חדש לחנוכה ולפורים והפסיק במילי אחרינא ועתה הוא חוזר לענין ראשון לפרש כיצד מפסיקין לחנוכה עכ"ל והלשון אינו מיושב לא הכא ולא באו"ז. וצ"ל שהמעתיק באשגרתא דלישנא דמסכת סופרים העתיק משם מה דלא שייכי הכא, וצ"ל פ"כ דמס' סופרים:

לי לישועה: (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי (ופני) [ופנה] דרך לפני ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפיצים הנה בא אמר יי׳ צבאות: (שם) זכרו תורת משה עבדו אשר ציויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים: (שם) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום יי׳ הגדול והנורא: כי יי׳ שופטינו יי׳ מחוקקינו יי׳ מלכינו הוא יושיענו: גואלינו יי׳ צבאות שמו קדוש ישראל: (ישעיה לג) יי׳ חנינו לך קיוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: (שם כה) יי׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים: (שם כו) יצר סמוך (תסור) [תצר] שלום שלום כי בך בטוח: בטחו ביי׳ עדי עד כי ביה יי׳ צור עולמים: ויספו ענוים ביי׳ שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם: (שם נז) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי׳ ורפאתיו: (ד״ה א יב) ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזריך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו בשלום: שיר המעלות אשרי כל ירא יי׳ ההולך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פורייה בירכתי ביתיך בניך כשתילי זיתים סביב לשלחניך: הנה כי כן יבורך גבר ירא יי׳: יברכך יי׳ מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך. וראה בנים לבניך שלום על ישראל: לכך דימם לשתילי זיתים שאין פ) שום הרכבת אילן קולטת בהם. אבל בשאר אילנות קולטת הרכבת אילן. וכן בניך מיוחסין אחריך:

א״ר צ) יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקי׳ שם אתה מוצא עינוותנותו. דבר זה כתוב בתורה. שנוי בנביאים. משולש בכתובים. כת׳ בתורה כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגיבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד: וכת׳ בתריה עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו להם ושמלה: שנוי בנביאים. כי כה אמר רם ונישא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון (את דכה) [ואת דכא] ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: משולש בכתובים. שירו לאלהים זמרו (לשמו) [שמו] סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: וכת׳ בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות אלהים במעון קדשו: קדיש: ומקראות שיאמר בעל הבית קודם שיבדיל הנה הם כתובים לעיל בפי׳

סדר שבת:

רב. ובשרואה הלבנה מברך עליה: דא׳ במסכת סופרים אין ק) מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבוסם ובכלים נאים. ותולה עיניו כנגדה ומיישר את רגליו: בסנהדרי׳ פ׳ היו בודקין. א״ר יוחנן עד ר) כמה מברכין על החדש עד

פ) שאין שום הרכבת אילן וכו׳ בירושלמי כלאים פ״א ה״ז מה זתים אין בהם הרכבה אף בניך אין בהן פסולות ופירש המפרש שאם מרכיבין שאר אילנות זה בזה מתאחדים השני מינין ויוצא מהן פרי משונה, מה שאין כן גבי זית שאפילו מרכיבין אותו עם כל הפירות שבעולם אינו מתאחד עם אותו המין אלא מוציא זתים כדרכו, וכן מבנייך לא יהיו בהם פסולת ממזרות ואימתי כשאשתך כגפן פוריה בירכתי ביתיך כלומר שהיא צנועה, ובמדרש שוח״ט מזמור קכ״ח אריב״ל אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זתים מה זתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהי׳ בהם שום פסולת. צ) א״ר יוחנן וכו׳ מגילה ל״א ע״א. ק) אין מברכין על הירח וכו׳ כן הוא במסכת סופרים שלפנינו פסק כ׳ ה״א, ועיין בתר״י ברכות סוף פ״ד שהביאו הגירסא משתתבשם ופירשו בו כמה פרושים וכו׳ ועיין בב״י סי׳ תכ״ו, ובבר״י, ובמח״ב שם ועיין ברבינו בחיי פרשה בא שהביא ג״כ המסכתא סופרים והגירסא כשהוא מבושם אך מה שהביא בשם הירושלמי אינו בירושלמי שלפנינו. ר) עד כמה מברכין וכו׳ סנהדרין מ״א ע״ב ובפסיקתא רבתי פמ״ג איתא עד י״ד יום ובפירוש ז״א שם כתב אבל י״ד יום ליתא בש״ס שם, אך באמת הוא בירושלמי פרק הרואה ה״ב

אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: יתן יי״ [את] אויביך הקמים עליך ניגפים לפניך בדרך אחד יצאו [אליך] ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: יצו יי״ אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך וברכך בארץ אשר יי״ אלהיך נותן לך: ברוך הגבר אשר יבטח בי״י והיה יי״ מבטחו: השקיפ׳ ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש: יפתח יי״ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת (את) מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהריך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יי״ ממך כל חלי וכל מדוה מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי״ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: יי״ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי״: ואני זאת בריתי אותם אמר יי״ רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי״ מעתה ועד עולם: המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: יי״ אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשך וכגבורותיך: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ברכות שדים ורחם: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי״ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו: בית יעקב לכו ונלכה באור יי״: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה וכל עצי השדה ימחאו כף: לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישר׳: ואמרתם ביום ההוא הודו ליי״ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יי״ כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: חזק׳ ויאמץ לבבכם כל המייחלים ליי״: ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה: יי״ שומרך יי״ צלך על יד ימינך יומם השמש לא יככה וירח בלילה: יי״ ישמרך מכל רע ישמר את נפשך: יי״ ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם: והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם: והייתם ברכה אל תיראו תחזקנה ידכם: כי פדה יי״ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: (ירמי׳ לא) ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יי״ על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והייתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד: (שם) אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו: והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם: (שם) (וראיתי) [ורויתי] נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם יי״: (יואל ב) ואכלת אכול ושבוע והללתם שם יי״ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי״ אלהיכם ואין עוד ולא יבושו עמי לעולם: (צפניה ב) ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך: (שם) יי״ אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך ברינה: (ישעי׳ יב) ואמרת ביום ההוא אודך יי״ כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני (שם שם) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד: כי עזי וזמרת יה יי״ ויהי

אדם ובהמה תושיע יי׳ (תהלים לו): וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך (שם עא): צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת (שם קיט): קדיש שלם: ומפסיקין: למוצאי שבת שליח ציבור יורד לפני התיבה ופותח והוא רחום: ואומ׳ ברכו: ופורס את שמע בשתים לפניה ושתים לאחריה כמנהג בחול ואומ׳ קדיש עד דאמירן: ועומדין לתפילה ואו׳ הבדלה בחונן הדעת: אתה חננתנו מדע ותלמדינו לעשות רצונך ותבדילנו יי׳ אלהינו מכל העמים אשר על פני האדמה כי אתה הבדלתה בין קודש לחול בין אור להשך בין ישר׳ לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אבינו מלכינו החל עלינו את הימים האלה הבאים לקראתינו לשלום השוכים מכל חט ומנוקים מכל עון ואשמה ומדובקים ביראתך ומחוננים מאתך בינה דיעה והשכל ברוך אתה יי׳ חונן הדעת:

ואם חל יום טוב בשבוע הבא אין אומ׳ ויהי נועם וסדר קדושה כל עיקר אלא לאחר סיום תפילת להש אומ׳ שליה ציבור קדיש כו׳: ויתן לך: ואם בא לומ׳ ויהי נועם: לאחר שמונה עשרה אומ׳ קדיש עד דאמירן. ופותח ויהי נועם עד סוף המזמור והציבור כמו כן. אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי. וכן מנהג שחוזר ושונה שליח ציבור אותו פסוק והציבור אחריו. ואומ׳ ואתה קדוש. וכל סדר קדושה. קדיש כו׳: ומביאין לו יין של כוס ברכה ומבדיל: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה בורא פרי הגפן: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה בורא עצי בשמים: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה בורא מאורי האש: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה ברוך אתה יי׳ המבדיל בין קודש לחול: וטועם ממנו מלא לוגמיו ומיסב ע) פניו לצד אחר מפני כבוד הרבים: ואומרי׳ כלם:

רא. ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך ארריך ארור ומברכיך ברוך: ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך (אתו) [אתך] לרשתך את [ארץ] מגוריך אשר נתן אלהים לאברהם: ושב יי׳ אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי׳ אלהיך שמה: אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי׳ אלהיך ומשם יקחך: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ מגן עזרך ואשר חרב גאותיך ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך: ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: ופדויי יי׳ ישובון ובאו ציון ברינה: ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאותיך לא אזכור: ואתם הדבקים ביי׳ אלהיכם חיים כלכם היום: רנו שמים כי עשה יי׳ הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רינה יער וכל עץ בו כי גאל יי׳ את יעקב ובישראל יתפאר: ברוך

שכך שמתחיל לדרוש צדקתך כהררי אל ומסיים מכאן רמז שאומרים בשבת צדקתך כהררי אל במנחה מאי טעמא דכתיב בהו אמת וחותמו של הקב״ה אמת, ומנחת שבת חתימת שבוע, וכן הוא ג״כ בתניא רבתי סי׳ כ׳ ונראה ברור מלשונם שהיה לפניהם הגירסא בפסיקתא מכאן שאומרים צדקתך כהררי אל במנחה בשבת וכו׳ ולא כמו שהבין דבריהם הרב רש״ב בהערותיו שם פסקא ט׳ אות ל״ו ע״ש ועיין בספר המנהיג שכתב מנהג ספרד לומר כך צדקתך צדק וצדקתך אלהים, צדקתך כהררי אל והוא כמנהג שלנו, וכן כתב האבודרהם שכן נהגו ברוב מקומות בספרד, אכן כתבו ש״א יתכן לאומרם על זה הסדר ע״ש ומסיים האבודרהם שכן הם מסודרים בסדר ר״ע ורבינו סעדיה, ולפנינו בסדר רע״ג מסודרים סדר הפסוקים כמנהגנו מנהג אשכנז ועיין באו״ז ח״ש סי׳ פ״ט.
ע) ומיסב פניו לצד אחר וכו׳ היא בד״א זוטא פ״ו בא לשתות ברבים הופך פניו לצד אחר וישתה, (ונרשם שם למעלה מפרק ה׳ ואלו הפרקים נמצאו במחזור וויטרא עד סוף פ״ח, וב״ה שזכינו לאורו).

קצט. ושלש סעודות בשבת דנפקא ג) לן מתלתא היום. ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לי״י היום לא תמצאוהו בשדה: ואילו הן אחת בלילי שבת. ואחת ביום בשחרית. ואחת בצהרים. ובשבת קהשיב להו. דאמרי׳ התם. קערות שאכל בהן ערבית מדיחן שחרית. שחרית מדיחן בצהרים כו׳. נמצא דערבית ושחרית וצהרים זמן סעודה הם. והמפסיקין על שלהנם ומברכין ברכת המזון בשחרית בין שני תבשילין טעות הוא בידם ולא יצא ידי הובתו: ולעיל בסדר שבת פי׳ היטב: כך נמצא בתשובות הגאונים: ת׳. ובאים לבית הכנסת ופותחין באשרי. ושליח ציבור עומד לפני התיבה ופותח בסדר קדושה ובא לציון. והולכין ואומרי׳ עד יגדיל תורה ויאדיר: ואו׳ קדיש עד דאמירן: ואו׳:

ואני תפילתי לך י״י עת רצון אלהים ברב חסדך עניני באמת ישעך: ומוציא ספר תורה וקורין בו שלשה פרשת הסדר במקום שפסקו שם שחרית. ואינו או׳ קדיש בבימה אלא גולל ספר תורה. ובגלילתו אומ׳: יהי רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ונאמר אמן: יהי רצון מלפני אלהי השמים לרחם על פליטתנו ולמנוע את המשחית ואת המגפה מעלינו ומעל כל עמו ישראל אמן: יהי רצון מלפני אלהי השמים לקיים בנו את כל חכמי ישראל הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בכל מקומות מושבותיהם ונאמר אמן: יהי רצון מלפניך אלהי השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות ושמועות טובות מארבע כנפות כל הארץ אמן: אחינו אחינו כל בית ישראל ונשיאנו ואנוסי ישראל הנתונים בצרה ובשבייה העומדים בים וביבשה המקום ירחם עליכם ויוציאכם מצרה לרווחה ומאפילה לאורה בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: יהי הסדך י״י עלינו כאשר יחלנו לך: ועומד להחזיר ספר תורה למקומו: ואו׳ יהללו את שם י״י וגו׳: והעם עומדי׳ איש נגדו עד שיחזור ספר תורה למקומו. ואו׳ קדיש עד דאמירן: ומתפללין בלחש אבות וגבורות וקרושת השם: ואומ׳:

ר. אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ תפארת גדולה ועטרת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת. אברהם יגל. יצחק ירנן. יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחה אהבה ונדבה מנוחת אמת ואמונה מנוחת שלום ושלווה והשקט ובטח. מנוחת שלימה שאתה רוצה בה יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם ועל מנוחתם יקדישו את שמך: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו כו׳: רצה ומודים. ושים שלום: וג׳ פסיעות: ושליח ציבור אחר תפילתו אומ׳ ג׳ מקראות הלל של צידוק הדין והציבור עונין אחריו כל מקרא ומקרא: צדקתך ס) כהררי אל ומשפטיך תהום רבה

דאיתא בשבת ל״ה ע״ב אתון דלא קים לכו וכו׳ בדברא עורבי. ג) דנפקא לן מתלתא היום וכו׳ שבת קי״ז ע״ב. קערות שם קי״ח ע״א ועיין לעיל סי׳ קמ״א. ס) צדקתך כהררי אל וכו׳ סדר הפסוקים הוא כנוסח סדר הספרדים הביא הטור א״ח סי׳ רצ״ב וז״ל ובספרד תחילה צדקתך כהררי אל, ואחריו וצדקתך אלהים, ואחריו צדקתך צדק לעולם, וזה נכון יותר שבזה הסדר כתובות בספר תהלים. וכן הוא בזוהר פ׳ תרומה דף קנ״ו תלתא אינון דאסתלקו מעלמא כהאי זימנא וכו׳ חד משה נביאה מהימנא עלאה וחד יוסף צדיקא, וחד דוד מלכא, בג״כ תלת צדיקי דיני הכא חד איהו דיוסף זכאה קדים לכל הני ודא איהו צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה וגו׳ דא יוסף דאיהו בלחודוהי כהררי אל וכו׳ וחד משה נביאה מהימנא ודא איהו דכתיב וצדקתך אלהים עד מרום וכו׳ וחד איהו דוד מלכא ודא איהו דכתיב צדקתך צדק לעולם, וסדורו כסדר נוסח הספרדים, ועיין בשבלי הלקט סימן קכ״ו וזה לשונו ובפסקא דשור או כבש דורש שם צדקתך כהררי אל וגו׳ אדם ובהמה תושיע ה׳ משפט אדם ומשפט בהמה משפט אדם וביום השמיני ימול שתעבור עליו שבת ומשפט בהמה מיום השמיני והלאה הה״ד אדם ובהמה תושיע ה׳ מכאן רמז שאומרין צדקתך כהררי אל בשבת במנחה מאי טעמא דכתיב בהו אמת וחותמו של הקב״ה אמת ומנחת שבת חתימת שבוע ותחילת הפסוקים דורש שם על משפט רשעים בגיהנם יש מקומות שהן אומרין אלו הפסוקים כסדר הזה ונותנין סי׳ לדבר וה׳ אלהים אמת הוא וגו׳ פסוק ראשון יש בו ה׳, פסוק שני יש בו אלהים, פסוק שלישי יש בו אמת וכו׳ גם הפסיקתא מוכית כן

לדונש בן לברט:

קצה. דרור יקרא לבן עם בת וינצרכם כמו בבת. נעים שמכם ולא יושבת. שבו ונוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. ואות ישע עשה עמי. נטע שורק בתוך כרמי. שעה שוועת בת עמי: דרוך פורה בתוך בוצרה. וגם באדום אשר גברה. נתוץ צריי באף ועברה. שמע קולי ביום אקרא: אלהי תן. למדבר הר. הדס ושיטה ברוש ותדהר. ולמזהיר. ולנזהר. נטה שלומים כמי נהר: הדיך קמיי אל קנא. במוג לב ובמגינה. ונרחיב פה ונמלא לשונינו לך רינה: אדום עקר. אשר עיקר. עדי אובד נטע כנה. וגם הקדר. פני קדר. אשר אותי מאד עינה: ותצמיה צדקינו. וישענו כמו גנה. ותבנה עיר משושינו. ומדמנה וסנסנה: אבן מאסו בונים תשימנה לראש פינה. ופדויי י״י ישובון ובאו ציון ברינה: אחר:

קצו. דלה(מa) שובב מתוך פחת. ולא ימות לשחת. נתוץ עלוון ומנחת. שפו השפל ובני נחת: ראה כי צר. לבן נעצר. וישע עוז תנה מבצר. שמע קולי מן המיצר. הבה לנו עזרה מצר: ומרום הר. והלבנון. הדש היש הרוס פינון. כבודך הס והכן גנון. ישע הבא שלה ינון: צבי שלם והאדנים. עמוד בועז וסהרונים. דביר הקם ופעמונים. מנחם שלח לבנים: דעה הכמה לנפשיך. ויהי כתר לראשיך. נטור מצוה לדורשיך. שמור שבת קדשך:

אחר לר׳ אברהם אבן עזרא:

קצז. כי אשמרה שבת. אל ישמרני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אסור מצוא חפץ לעשות דרכים. גם בו לדבר בו. דברי צרכים. דברי סחורה או דברי מלכים. אהגה בתורת אל. אהגה ותחכמיני. אות: בו אמצא תמיד. נוח לנפשי. הנה לדור ראשון נתן קדושי. מופת בתת לחם משנה בששי. ככה בכל ששי. ככה. יכפיל מזוני. אות: רשם בדת היום. חוק אל סגניו בו לערוך לחם. תמיד לפניו. על כן להתענות. על פי נבוניו. אסור לבד מיום. אסור. כיפור עיני. אות: הן (אם) [יום] מכובד הוא. יום תענוגים. לחם ויין טוב. בשר ודגים. מתאבלים בו הם. אחור נסוגים. כי יום שמחות הוא. כי. וישמחני: אות: מחל מלאכה בו סופו להכרית. על כן אכבס בו. לבי כבורית אתפללה אל אל ערבית ושחרית. מוסף וגם מנחה. מוסף. ויענני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אחר:

קצח. אשיר(מb) במישרים את שיר י״י. קול מהלל ארים כי רם י״י: את סוד שמו גילה אל עם קרובו. יום מעשיו כילה בו כי אהבו. ולמקדשו נגלה יופיו וטובו. כי הברכה בו. כי. צוה י״י: קול: בקר בהתנשאה. שמש וזרחה. מכל אנוש רואה תסיר אנחה. אמש בעת בואה. נפשי שמחה. אזי עלי נהה. אזי: רוח י״י. קול: ראשון לכל מועד. הוא בתעודות. יסעד לבב סועד. שלש סעודות. הבא לאות ולעד. אין בי עבודות. כי אם לבד הודות. כי. את שם י״י: קול: הקול מאד ערב. נשמע באזני. בנים ראו קרב לילה והנה נר בערו עורב. צועק ועונה. התקדשו לפני. התקדשו. בא יום י״י. קול: מבדיל באהריתו. עשיר ומסכן. הורם בצדקתו. סוכו יתקן. ובבית תפילתו. הודו ישכן. אמן ואמן כן. אמן. יעשה י״י. קול מהלל ארים כי רם י״י:

והיה לפנות ערב באים לבית הכנסת. ת׳:

מעזניה, כמו דאיתא הכא לנכון. מa) גם השיר הזה רשום בשם דונש ואינו נמצא בספר ליטערא-טורגעשיכטע של צונץ ע׳ 484. מb) אשיר במישרים וכו׳ השיר הזה הוא מהרב אב״ע ונדפס בטל אורות, ושם הוא בטעות נר בעדו עורב, וצ״ל נר „בערו״ עורב, כמו שהוא לפנינו, והכוונה למה

מרבים שלום בעולם. שנאמר וכל בנייך לימודי יי״ ורב שלום בנייך (ישעי׳ נד). אל תיקרי בנייך אלא בוניך. שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (תהלים קיט). יהי שלום בחילך. שלווה בארמנותייך (שם קכב). למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית ה׳ אלהינו אבקשה טוב לך: יי״ עוז לעמו יתן יי״ יברך את עמו בשלום (שם כט): וראה בנים לבניך שלום על ישראל (שם קכח): פ׳ כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל. דלאaג) ליתו לאינצויי עם (הצדיקין שהוא) [הצדוקין שהיו] אומ׳ תירש הבת עם בת הבן: ת׳. ועומד הנער לומר קדיש: ומדלג תתקבל: ויאמרו עלינו לשבח: על כן נקוה לך: ונפטרין לבתיהם לשלום:

ואילו זמירות אומרי׳ על השלחן קודם קינות סעודה.

קצד. ברוך יי״ יום יום יעמוס לנו ישע ופדיום. ובשמו נגיל כל היום. ובישועתו נרים ראש עליון. כי הוא מעוז לדל ומחסה לאביון: ברוך הוא אלהינו אשר גמלנו. כרחמיו וכרוב חסדיו הגדיל לנו. כאלה וכאלה יוסיף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגיבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל אום גבר עלינו חסדו. לכן בלב ובנפש ובמאד נמליכו ונייחדו. כי טוב יי״ לעולם חסדו: שבטי יה לישראל עדות בצרתם לו צר בסבלות ובעבדות. ובלבנת הספיר הראם (א) בעוז ידידות. ונגלה להעלותם מעומק בור (ב) ודות. כי עם יי״ החסד והרבה עמו פדות: מה יקר חסדו בצילו לגונגימו בגלות בבלה (ג) שולח למענימו. להוריד בריחים נמנה בינימו. ויתנם לרחמים לפני שובימו. כי לא יטוש יי״ את עמו בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל לידידיו. ולהאבידמ) משם מעוזני מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהילה לכל הסידיו. כי אם הוגה וריחם כרב חסדיו: וצפיר העיזים (ד) הגדיל עיצומיו. גם חזות ארבע עלו ממקוממיו. ובלבם דימו להשחית את רהומיו. ועל יד כהניו מיגר מתקוממיו. חסדי יי״ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: נסגרתי . . . . . ביד רעי מדני. שבכל יום ממלאים כריסם מֶעֲדַנֵיי. עוזרו עמי לסמוך את אדניי. ולא נטשני כל ימי עידניי. כי לא יזנח לעולם יי״: בבואו . . . . המוץ בגדים. זבח לו בבוצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם מלבושיו להאדם בבוהו יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי כן . . . . . . יהשוב . . . . תקלוט כבצר. ומלאך . . . בתוכה ינצר. ומזיד כשוגג במקלט תעצר. אהבו את יי״ הסידיו אמונים נוצר: יצוה יי״ חסדו קהילותיו לקבץ. ומארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרביץ ואתנו ישוב נדחים קובץ. ויישיב לא נאמר כי אם ושב וקיבץ: ככת׳ ושב יי״ אלהיך את שבותך ורהמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי״ אלהיך שמה:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) בגלות מצרים. (ב) בור בקפירה ודות בבניין. (ג) למענכם שילחתי בבלה והורדתי בריחים כלם. ביסעיה. ריחים מסוטין. ען המנהיג את הספינה. (ד) מלכות יון.

---

aג) דלא ליתו לאינצויי עם הצדוקין כצ״ל בכתובות נ׳ ע״א דלא אתי לאינצויי, וכן הוא במדרש שוח״ט קכ״ח. ופירושו עם הצדוקין שהיו אומרים תירש הבת עם בת הבן הוא ע״פ הגמרא דב״ב קט״ו ע״ב, וזהו כפירש הריטב״א הובא בשמ״ק כתובות שם בשם רבינו יחיאל ודלא כפירוש רש״י ע״ש. מ) ולהאביד משם מעוזני מורדיו, ובסדורים שלפנינו כתוב להעביר משם מאזני מורדיו, ואין לו ביאור נכון, וחכם עדיף מנביא כי כן הגיה מדעתו הגאון ראז״מ בסדורים שלנו שצ״ל להאביד משם מעזני מורדיו, והוא מיוסד על המקרא והאבדתי משם מלך ושרים, ועל המקרא ה׳ צוה לשמיד

וביום טוב אומ׳ בשים שלום. כשמגיע צדקה ברכה רחמים חיים ושלום:
באמור כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ונ׳ שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר י״י ורפאתיו: ונאמר ואתם הדבקים בי״י אלהיכם חיים כלכם היום:
היום תאמצינו. היום תברכינו. היום תגדלינו. היום תדרשינו לטוב. היום תשמע שוועתינו כהיום הזה תביאנו ששים ושמחים בבניין עירך. כאמור והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים: ונ׳ ויצוינו י״י אלהינו לעשות את כל החוקים האלה ליראה את י״י אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה. ונ׳ וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני י״י אלהינו כאשר ציונו: וצדקה וברכה תהיה לנו ברוך אתה י״י המברך את עמו ישראל בשלום: קדיש כו׳:
ויושבין במקומן ואומרי׳:

קצג. אין כאלהינו. אין כאדונינו. אין כמלכינו. אין כמושיענו. מי כאלהינו. מי כאדונינו. מי כמלכינו. מי כמושיענו. נודה לאלהינו. נודה לאדונינו. נודה למלכינו. נודה למושיענו. ברוך אלהינו. ברוך אדונינו. ברוך מלכינו. ברוך מושיענו. אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדונינו. אתה הוא מלכינו. אתה הוא מושיענו. אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש קיים: פיטום הקטורת כאיזה צד. הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה. מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל של ששה עשר של ששה עשר מנה הקושט שנים עשר קילופה שלשה קנמון תשעה. בורית כרשינה תשעת קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא אם לא מצא יין קפריסין מביא חימר׳) חיור עתיק (מלך) [מלח] סדומית רובע מעלה עשן כל שהו. ר׳ נתן אומ׳ אף כפת הירדן כל שהו. נתן בה דבש פסלה. חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. א״ר זעירא משום הכנסה יתירה. רשב״ג אומ׳ הצרי אינו אלא שרף היוצא מעצי הקטף. בורית כרשינה ששפין בה את הציפורן מפני שהיא נאה. יין כפריסין ששורין בו את הצרי מפני שהיא עזה. והלא מי רגלים יפים אלא שאין מכניסין מי רגלים למקדש מפני הכבוד: השיר שהלוים היו כ) אומרי׳ במקדש. ביום הראשון היו אומ׳ לי״י הארץ ומלאה תבל ויושבי בה (תהלים כד): על שם שקנה ומקנה ושליט בעולמו: בשני היו אומרי׳ גדול י״י ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: (תהלים מח) על שם שחילק מעשיו ונתעלה וישב במרום: בשלישי היו אומרי׳ אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט (שם פב): על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו: ברביעי היו אומרי׳ אל נקמות י״י אל נקמות הופיע (שם צד): על שם שברא חמה (חמה) ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהם: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב (שם פא): על שם שברא עופות ודגים לשבח בשמו: בשישי היו אומרי׳ י״י מלך גאות לבש לבש י״י עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט (שם צג): על שם שגמר מעשיו ומלך עליהם: בשבת מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא aכ) ליום שכולו שבת שהוא מנוחה לחי עולמים: א״ר אלעזר ל) א״ר חנינא תלמידי חכמים

עופרת התיבות „נמחק בכוונה״. י) חמר חיור וכן הוא ג״כ בסדורי הספרדים, וגם באבודרהם, ונדחה ממילא מה שנדפס באיזה סדורים בשם הגאון מווין, ועיין ב״ב צ״ז ע״ב בעו מיניה וכו׳ תמר חוורין מהו וכו׳ ומוכח דלא כפירושו ע״ש. כ) היו אומרים במקדש משנה סוף מסכת תמיד, ובר״ה ל״א ע״ב, ואדר״נ פ״א וכן הוא ברקח במקדש ולא בבית המקדש, אך רש״י בר״ה ל׳ ע״ב כתב ד״ה קרב כהלכתו וכו׳ כמו שאנו שונים במסכת תמיד השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש. וכן הוא במס׳ סופרים פי״ה בבית המקדש. aכ) בשבת מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא ליום שכולו שבת שהוא מנוחה וכו׳ כצ״ל וכ״ה במס׳ סופרים פי״ח. ל) א״ר אלעזר סוף ברכות.

תכנת שבת רצית קרבנותיה ציויתה פירושיה עם סידורי נסכיה מענגיה לעולם כבוד ינהלו טועמיה חיים זכו וגם האוהבי דבריה גדולה בחרו אז מסיני נצטוו עליה ותצוינו י״י אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי. יהי רצון מלפניך י״י אלהינו ואלהי אבותינו שתעלינו בשמחה לארצנו ותטעינו בגבולינו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוסף יום המנוח הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה: ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתעננו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשת אותו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתיך ושבענו מטובך ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת והנחילנו י״י אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ב״א י״י מקדש השבת: רצה ומודים ושים שלום: אלהי נצור: וחוזר החזן ומתפלל אבות וגבורות: ויאמ׳ קדושה:

קצב. כתר לאדון נכתיר וברכה לברוך נברך ומלוכה למלך נמליך. ושם המיוחד נייחד יחד. עם קבוצי מעלה קדושה לקדוש נשלש ככת׳ וקרא זה אל זה ואמר ק׳ ק׳ ק׳ י״י צבאות מלא כל הארץ כבודו: כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה. איה מקום כבודו. לעומתם ברוך יאמרו: ועונין: ברוך כבוד י״י ממקומו: ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון על עם המייחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד: פעמים באהבה שמע אומרים: ועונין: שמע ישראל י״י אלהינו י״י אחד: אחד הוא אלהינו. הוא אבינו הוא מלכינו הוא מושיענו והוא יושיע את שאריתנו והוא יטעינו בארץ זבת חלב ודבש וישמיענו ברחמיו שנית. לעיני כל חי. להיות לכם לאלהים. אני י״י אלהיכם: אדיר אדירנו י״י מה אדיר שמך בכל הארץ כאמור והיה י״י למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה י״י אחד ושמו אחד: ובדברי קדשך כתוב לאמר. ימלוך י״י לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: לדור ודור נגיד גודלך: תכנת: רצה ומודים: ברכת כהנים: שים שלום:

קדושתא לכבוד יום טוב:

ממקומו יתרומם מלך. כי הוא לבדו מלך. ויופיע ממעונו מלך. ויפדה עם מקבלי מאמר מלך. משכימים ומעריבים ומייחדים שם מלכותו עליהם. ומזכירים בכל יום תמיד. פעמים. שמע. אחד אתה ואין לך שיני ואין דומה לך בקרוב תפדינו ותושיענו ותצילנו[aט] . . . . . ותשמיענו פדות לעיני כל אומים לענות ולומר הן גאלתי אתכם ראשית ואני אגאול אתכם אחרית: להיות: אני: אלהיכם אני ואתם עמי מלכּכם אני ואמלוך עליכם ואגלה מלכותי עליכם ואעבור מלך בראשיכם. ככת׳ על יד נביאך (ואעבור מלככם) [ויעבר מלכם] לפניהם וי״י בראשם: ונאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לי״י המלוכה: ונאמר והיה י״י למלך על כל הארץ ביום ההוא וגו׳. ודברי: ובשבת ויום טוב יש אומ׳ אלהינו אתה קוינו לך מושיענו. מנהמינו אתה על מי מנוחות תנהלינו לתת בציון תשועת ישר׳ תפארתך. תושגב לבדך ותמלוך עלינו לעולם ועד: אדיר אדירנו:

א״ר יצחק מהו ראו א״ר יוסי מרגניתא דיהבית לכן, א״ר יצחק כל עיסקא דשבתא כפול עומר כפול שני העומר לאחד קרבנו כפול וביום השבת שני כבשים וכו׳. aט) למעלה מן השיטה כתוב בעט

קצא. **תכנת** לשון ותוכן לבות יי׳. או ותוכן לבינים. מנית שבת בריצוי קרבנותיו על הימים. כדא׳ג) באגד׳ שור או כשב. א״ר יהושע משל למלך שנכנס במדינה והוציא כרוז שלא יכנס שום אדם לפניו עד שיראו פני מטרונא תהילה. כך אמ׳ הק׳ לישר׳ אל תביאו קרבן לפני עד שתקדשהו שבת. והדא היא דכת׳ ומיום השמיני והלאה ירצה. ואין שמונת ימים עד שיעבור שבת. פ״א רצית קרבנות׳ שהם עולות. פ״א רצית קורבנותיה דבכל קרבנות הרגלים כת׳ להטאת. ואילו בשבת לא כת׳. ת״ם: צוית פירושיה עם סידורי נסכיה. דכי ג) היכי דזכור ושמור בדיבור אחד נאמרו. ושוא ושקר. וביום השבת. ולא תבערו. כך קרבן שבת ונסכיו נאמרו בדיבור אחד. והיינו ע ם: צוית פירו׳. בצו את בני ישר׳ מפורשי׳ קרבנות שבת להקריבם. עם סידורי נסכיה. שהוא סידור להם הפנים ולשון ד) נסכים שייך בסלתות. כדא׳ במנחות פ״ב סלתות. ומזכיר סידור לחם על הנט שאירע בו. כדא׳ ה) בסוף הגיגה לשום לחם חם וגו׳ (שמואל א כא). טועמיה חיים זכו. תנא ו) כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי ז) מפרש טעמא שלא יכעום על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו. וכת׳ וידעת כי שלום אהלך (איוב ה). ומוקמינ׳ ח) ליה בשבת בהדלקת הנר וכל שכן שצריך להזהר פן יקדיח התבשיל: ותצוינו להקריב מוסף שבת כראוי. לכופלו. א׳ הק׳ שבת קורבנותיו ט) כפוליים שר׳ כבשיים קריבין ב׳ לתמידין וב׳ למוספין. ובכל יום אינן אלא ב׳ וכל מעשיו כפולים. שתי נשמות. לחם משנה:

שבסימן תרכ״א הביא הב״י בעצמו בשם המרדכי זה הדרש בשם הספרי, ועיין בשה״ל סי׳ פ״א ובתניא רבתי סי׳ ט״ז. ג) כדאמר באגדה שור וכו׳ בשה״ל סי׳ פ״ב וכן בספר תניא רבתי סי׳ י״ז וסי׳ כ׳ הובא המשל הזה בשם פסיקתא דשור או כבש והוא בפסיקתא הנדפס מחדש ע״י הרב רש״ב ובמדרש וי״ר פ׳ כ״ז, ובתנחומא פ׳ אמור והובא בב״י א״ח סי׳ רפ״ו, ובזוהר אמור דף צ״א ע״א וברעיא מהימנא פ׳ תזריע מ״ד ע״א וקרבנא דא כגוונא דקרבנא דבעירא וכו׳. ג) דכי היכי דזכור ושמור כך קרבן שבת וכו׳ לא ידעתי מקור לדברים אלו ועיין שבועות כ׳ ע״ב ושם כ״א ע״א תוס׳ ד״ה קמ״ל, ור״ה כ״ז ע״א, ובמכילתא פ׳ יתרו, ובספרי פ׳ תצא, ובירושלמי נדרים פ״ג ה״ב ושבועות פ״ג ה״ה, ועיין שו״ת מהר״ם אלשקר סי׳ ק״כ שאלה יורנו אדוני אבי מורי ורבי הא דאמר רבנן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים בדבור אחד נאמרו מה ענין זה לזה ומה דמיון יש לזכור ושמור עם מחלליה מות יומת וביום השבת וגו׳ לפי ששמעתי בו דברים ולא נתקררה דעתי בהן גם רש״י הביאו בפ׳ יתרו, תשובה דע לך כי כבר נשאלה שאלה זו בישיבה לרב שרירא גאון ולחמודו רבינו האי גאון זכר קדושים ואדירים לברכה והשיבו ז״ל כל אחד מהן יש לו טעם חוץ מטעמו של חבירו זכור ושמור טעמא מאי להודיע כי מה שנכתב על לוחות שניות שמעוהו ישראל ביום מ״ת בסיני שלא תאמר נשתנו הדברים. מחלליה מות יומת וביום השבת טעמא מאי להודיע שבשעה שהותר זה נאסר זה וללמד כי אין זה חלול שבת ע״כ, וכן י״ל באחרים שהביא רש״י ז״ל ולדברי אלו שומעין כי הן דברי קבלה וכש״כ שאין כאן מקום לפרש באופן אחר עכ״ל ולכאורה המעיין בדברי הגאונים הנ״ל יקשה דהא בשבועות שם מתרץ על הא דתניא שוא ושקר אחד הן היינו דבדבור אחד נאמרו כדרב אדא בר אהבה דאמר רב אדא בר אהבה נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה דאמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה אלא הכא למאי הילכתא מיבעי ליה אלא כשם שלוקה על שוא כך לוקה על שקר, וא״כ להכי נאמרו בדבור אחד ללמוד חדא מאידך ולמאי איצטריך להאי טעמא שהביאו הגאונים הנ״ל וראיתי ביפה מראה על ירושלמי נדרים שם שהאריך בזה, ועיין ברמב״ן על התורה פרשה יתרו פסוק זכור את יום השבת. וביום השבת ולא תבערו לפנינו במקומות הנ״ל איתא מחלליה מות יומת ושני כבשים. ד) ולשון נסכים שייך בסלתות כדאמר במנחות פ״ב הנסכים כצ״ל והנראה דכוונתו להא דמנחות ט״ו ע״ב הזבת מפגל את הנסכים וכו׳ ונכלל היין והסולת בכלל הנסכים, כדמוכח בזבחים מ״ד ע״א, ועל מה שפירש רש״י במנחות שם ד״ה מפגל וכו׳ שהשותה וכו׳ כבר העיר התוי״ט פ״ב משנה ג׳ ולא ידעתי למה דקדקו (רש״י והרב) לפרש על היין ולא כללו גם כן הסולת וכו׳ וגבי להה״פ כתיב נמי סולת וא״כ שייך גבייהו לשון נסכים, ועיין ברמב״ם פ״ב מה׳ מעשה הקרבנות ה״א היין והסולת שמביאין עם הקרבן הם הנקראין נסכים, ובהקדמתו למס׳ מנחות, ועיין תויו״ט פ״ד דזבחים משנה ג׳, ועיין צל״ח ברכות י״ד ע״ב על תוס׳ ד״ה עולה וכו׳. ה) כדאמר בסוף חגיגה וכו׳ כ״ו ע״ב. ו) תנא כל הטועם וכו׳ לא ידענא היכא תניא, וכל הפוסקים הראשונים לא הביאו זה ורק השה״ל סי׳ פ״ב, ותניא רבתי סי׳ י״ז הביאו טועמיה חיים זכו המכבדים אותה במיני מאכל ומטעמים ויש סומכין מכאן שצריך לטעום תבשילו מע״ש. ז) ובירושלמי מפרש טעמא וכו׳ גם המאמר הזה נפלא ממני לא ידעתי מקומו איהו, ובירושלמי שלפנינו ליתא. ח) ומוקמינן ליה בשבת וכו׳ שבת ל״ד ע״א. ט) קרבנותיו כפולים וכו׳ כעין זה הוא במדרש שו״ט מזמור צ״ב

די בארעא דישראל ודי בבבל ורישי כלי ורישי מתיבתא דייני דבבא ודייני דמתא ולכל תלמידי חכמים ולכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באורייתא ולכל קהלא קדישא הדין רברבייא עם זעירייא טפלייא עם נשיא מלכא דעלמא יפיש חייהון ויסגי יומיהון ויפרוק וישיזב יתהון מכל עקא ועקתא ומכל מרעין בישין מרן דבשמיא יהא בסעדהון וישמע בקול צלותהון (ויתן) ויתן יתהון לחינא ולחסדא קדם כורסי יקר מלכותיה וקדם שלטונייא דארעא ויקיים זכוותהון דכל ישר׳ בכל זמן ועידן ונאמר אמן:

מי שברך אברהם ויצחק וישרא׳ אבותינו והחסידים הראשונים הוא יברך כל קהילות הקדש ואת כל הקהל הזה. הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם מי שתקנו בתי כניסיות לתפילה ומי שבאים לתוכו להתפלל ומי שנותנין נר למאור ויין לקידוש והבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים ומי שמכניסין אורחים בתוך ביתם וכל אותם שעוסקין בצורכי ציבורם הק׳ ישלם שכרם ויסיר מהן כל מהלה וירפא כל גופותם ויסלח לכל עוונותם ויברך עובדי ידיהון בכל זמן ועידן ונאמר אמן. ת׳: ואם חל ראש חדש בשבת הבאה מכריז החזן ומודיע לרבים יום קביעותו מפני תקנת המועדות ותקנת תפילת המוספים והלל ולבטל בהם הנשים ממלאכה. ואו׳: מי שעשה ניסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות להירות יגאלינו ויקבץ נידחינו מארבע כנפות כל הארץ חבירים כל ישר׳ לירושלם עיר הקודש ונאמר אמן:

ראש חדש פלוני יום פלוני:

אם הוא שני ימים אומ׳ ויום פלוני השבונו של יום פלוני:

יחדשהו הקב״ה עלינו לששון ולשמחה לריוח ולהצלה ולהצלחה ולחיים ולשלום ונאמר אמן: וכשחל תענית כתוב בשבת הבאה יאמר הכי: מי שעשה כו׳. עד לירושלם עיר הקודש ונאמר אמן: צום פלוני יום פלוני זה הבא עלינו יהפכהו הק׳ לנו ולכל ישר׳ לששון ולשמחה ולברכה ולשלום ונאמר אמן. ככת׳ כה אמר יי׳ צום הרביעי צום החמישי צום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים האמת והשלום אהבו: וזוכר את המתים שרבו תורה ותקנות בישר׳ ואותם שהניחו שום דבר בקהל ושהניחו אחרים בשבילם. ת׳: ומצאתי א) בפסיקתא שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה ת״ל כפר לעמך ישר׳. אשר פדית יי׳. כיון שמת אדם ומבקשין עליו רחמים זורקין אותו מגהינם לגן עדן כחץ מן הקשת: ת׳: ופותח באשרי: ועומד להכניס ספר תורה למקומו. ואו׳ יהללו את שם יי׳ כי נשגב שמו לבדו: ועונין הציבור: הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו תהילה לכל חסידיו לבני ישר׳ עם קרובו הללויה: ומחזיר ספר תורה למקומו ואו׳ קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף ואו׳ אבות וגבורות וקדושות השם:

ויגז שלוים. א) ומצאתי בפסיקתא שמא יאמר וכו׳ היא בפסיקתא רבתי פ״ב וז״ל שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מן הקשת, ולהמחבר היה גירסא אחרת בהפסיקתא רבתי, ועיין בספרי סוף פ׳ שופטים דשם איתא כפר לעמך אלו החיים אשר פדית אלו המתים, מלמד שהחיים צריכין כפרה, ולקמן סי׳ שנ״ג הביא המחבר ג״כ הסיפרי ע״ש ועיין בתנחומא פ׳ האזינו שהביא מתהילה דאיתא בפסיקתא אדם נמשל לשנים עשר מזלות וכו׳ והוא כעין מה שנמצא לפנינו בפסיקתא רבתי שם ומסיים לכך רגילין להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לגיהנם שכן איתא בת״כ (צ״ל בספרי) כפר לעמך ישראל אלו החיים אשר פדית אלו המתים מכאן שהחיים פודין את המתים, ועיין בב״י טור א״ח סי׳ תרכ״א, וברוקח סי׳ רי״ז וז״ל ומה מועיל למת שהחי נותן צדקה בעבורו וכו׳ ועיין מה שכתב בביאור דברי הרוקח בספר שער יוסף להגהיד״א, ועיין בספר חסידים בסופו ואם ביקש בעוה״ז מטיבין למת ור״מ אמר כשאמות אעלה עשן מקברו דאחר, ור״י אמר אקחנו מגיהנם, ולמה לא יכולו לעשות כן בחייהם כי רבו פשעיו של אחר וכו׳ ומתורין הקושיא מה שהקשה בהגהות הרל״ח בטור א״ה סי׳ הנ״ל, ועיין בב״י סי׳ רפ״ד מה שהביא בשם הרוקח שמעתי שיש במדרש כפר לעמך וכו׳ ותמוה הלא הוא בהדיא בספרי הנ״ל ועוד תימא

קבל דנא לא איערך ועל דא יתברך: בחיזו ולא בחדוון. יקר שכינתיה חזיין. בחדוותא חדיין. כמאן דשתי וכרך. ועל דא יתברך: חמון יתיה בצדקא. ולא הות בן נזקא. ועיניה הוה מדקא. ברחמים עלן מן הרך. ועל דא יתברך: זרזין משתריין. בכל סנוי דבריין. כד אתיהבת אוריין. בספוון דשקר כרך. ועל דא יתברך: קרי מפרש בְּנִשְׁתָּוַן (א) תליסר ושית מאוון. ושוי לך ברעוון. מדורין בתקוף כרך. ועל דא יתברך: אחר:

קפח. ייתון(ת) בני עממין. למשאל בשלמין. בהתין ומתכלמין. בלו והלך משלמין. וּמִנְדָא. נהוריה לחי עלמין על דא: עביד לן ברעותא. וקביל בעותא.

כל קבל די מילתא. כַּדְבָא וִשְׁחִיתָא (ב). אורא. נהודיה בתושבחתא על דא: קלא נפל באודניי. כר אתגלי בסיני. לקיומי לתנאי. ארעא זִיְּעָה שְׁנַאי. בפהדא. נהודיה קדם י״י על דא: בזיקוקין דאישא. מלהטא נור בקשא. אורייתא מתפרשא. להירותא מהפשא. עבדא. נהודיה לקדישא על דא: השיבין אומייא. כלא ואופייא (ג) דְּמַיָא. עלוהי צילמיא. אמיר עליהון ליילמיא. הצדא: נהודיה לאל שמיא על דא: זיווהי שנוהי. דבריין סנאוהי. משיהא ביומוהי. פלה להון בגירוהי (ד). כבדא. נהודיה קדמוהי על דא: קרב משיהנא. למכנש אהנא. לארע פולהנא. ונקשוט אנהנא פרנדנא. נהודיה לאלהנא על דא: אחר:

קפט. אתעבדנא(פת) (ה) קקן ואפריה אמטי עלן. ואורייתא יהב לן. וניתי בה למיפרך. ועל דא יתברך: להאין (ו) תמן הוה. היא כד אתייהיבא. נשבחיניה טובא. דאריך אתארך. ועל דא יתברך: יתבי ארעתא. אהזתנון אימתא דהילו ופחוותא. ולבהון אתמרך. ועל דא יתברך: עטר יהזון רעוא. סליקו ליה לעדבא ואגיז להון סילוא. ואסתפק כל צרך. ועל דא יתברך: זהר על נבייא. דמורן מילייא שמעו טבייא. ובישא יתרך. ועל דא יתברך: רשם לך מהימניא. כבר אמוץ ישעיה. ודניאל הנניה. עביד נגו אף שדרך. ועל דא יתברך: יקריב שהרורא. וניסא וגבורא. דמלילו לבשרא. דבתרוהי מברך. ועל דא יתברך:

וקודם שיתחיל המפטיר ברכה אחרונה יאמר המתרגם:

על דא יתברך וישתבח שמיה דמריה כולא ויתרעי בנבייא צדיקיא. ויהב לנא אורייתא על ידי משה רבנא. לשבוהי ולברוכי שמיה דקודשא בריך הוא ואמרו אמן:

ומתחיל המפטיר ברכות אחרונות ברוך אתה י״י אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן אומר ועושה שכל דבריו אמת וצדק וגו׳: למעלה כתובים. ופותח החזן:

קץ. יקום פורקן מן שמיא חינא והסדא ורהמי חיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא על ארעא זרעא חייא וקיימא זרעא דלא יבטול ודלא יפסוק מפתגמי אוריתא וכנן דהיין בעובדי אוריתא למרנן ורבנן חבורתא קדישתא

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) בכתב. בעזרת נסתוונת. (ב) לשון כחש וכזב. (ג) אסקוונא ב׳. (ד) יפלח בקליו כנידס.
(ה) נעשינו בני הורין כמו קלניין. (ו) מזל שלנו בכ״פ סנים אוחזין ונסוס לתאי דידי פקע:

ולא בחידון. הוה מרקא, בעד החלון נשקפה (שופטים ה׳) ת״י ומדיקא. מן הרך, מלשון מציץ מן החרכים. זרזי, הגורי אזור יהזקאל כ״ג מתרגם אכירין זרזין. ת) ייתון וכו׳ חתום יעקב חזק. והוא ג״כ הר״ת נכד רש״י ואופייא דמיא, נ״ב אשקומא בלעז ע״ז כ״ו ע״א כי אופיא דנהרא פירש״י אשקומא. פרנדנא, והוא מלשון הגמרא שבת כ׳ ע״ב שירא פרנדא והוא מין משי יקר, וכן ותלבוש אסתר מלכות (אסתר ה׳) מתרגם לפי גירסת המוסף פרנדן. פת) אתעבדנא וכו׳ חתום ישב אליעזר. לעדבא, לגורל. ואגיז להון סילוא. תרגום ירושלמי (במדבר כ״א פסוק ו׳) ואגיזת להון סלווא. והוא מלשון המקרא (שם י״א)

רחבו קדמוי בית ישראל הא כשלותא: יי׳ שמעתי: יי׳ שמעית שמע גבורתך מה דעבדתא בטופנא מן בראשית ודחלית ואף על מחת פורענותא דאייתיתא על אינשי סדום כד ארגיזו קדמך שמעית וזעית יי׳ כמה רברבין עובדך והבינין ניסך דאת יהיב ארכא לרשיעיא דיתובון לאורייתא בלבב שלים ולא תבו ואינון מרגזין קדמך בגו שנייא דיהבתא להון הייא בכין את עתיד להודעא גבורתך בגו שנין דאמרתא לאחדתא עלמא לאיתפרעא מרשיעיא עברי על מימרך בגו רוגך דארגיזתא על רשיעיא וצדיקיא עבדי רעותך בנו רוגזך ברחמים תידכר ותרחם עליהון: אלוה: במיתן אורייתא לעמיה אלהא מדרומא אתגלי וקדישא מטורא דפארן בגבורת עלמין אתחפיאו שמיא מזיו יקריה ואמרי תושבחתיה מליא כל ארעא: ונוגה: וזיהור יקריה כזיהור יומיא מבראשית אתגלי וזיקוקין ממרכבת יקריה נפקין תמן גלא ית שכינתיה דהות מיטמרא מבני אינשא בתקוף רומא: לפניו: מן קדמוהי מישתלח מלאך מותא ונפיק בשלהובית אישתא מימריה: עמד: אתגלי ואזיע ארעא ואייתי מבולא על עם דרא דעברו על מימריה ואף בתנייתא כד הבו קדמוהי בכן בלבולינין בעממיא אתפרקו טורייא דמלקדמין מכא רמתא דמן עלמא גבורת עלמין דיליה: תחת: כד פלחו בית ישר׳ לטעוותא מסרתנון ביד כושן הייבא וכד תבו למיעבד אורייתא עבדתא להון ניסין וגבורן ופרקתנון מיד מדינאי על יד גדעון בר יואש: הבנהרים: (היו) [הא] על (מלכין) [מלכיהון] ומשרייתהון דסגיאין כמי נהרא הוה רגז ובימא הודעת להון פורענות ארי אתגליתא על מרכבת יקרך שכינתך לעמך תקוף ופורקן: עריה: איתגלאה אתגליתא בגבורתך בדיל קיימך דעם שבטייא מימרך קיים לעלמין להון (בדעתא) [בזעתא] טינרין תקיפין נפקין נהרין שטפין לארעא: ראוך: באתגליתך על טורא דסיני הזו יקרך זעו טוריא עגני מטרא עדו ארים (תהומא) [תהומא] קליה הייליה מרומא תווהו וקמו: שמש: אף במיעבדך ניסין ליהושע במישר (גדעון) [גבעון] כד אתגברו וסליקו עליה חמשא מלכא דירושלם מלכין דהברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון שמשא וסיהרא קמו במדוריהון תלתא ושית שעין עמך במימרך אתגברא בתקוף נצחן גבורתך: ואני: בכין על ניסין ופורקנא דתעביד למשיחך ולשארא דעמך דישתארון יודון למימר אמר נבייא קדם יי׳ ואנא במימרא דיי׳ איבוע אידוץ באלהא עביד פורקני: יי׳ אדני: אלהים יי׳ דסעיד לי בחילא ומשוי רגלי קלילין כאיילתא ועל בית תוקפי יקימיני (לדדיליה) [לדיליה] נצחנין וגבורן קדמוהי (מנא) [אנא] מנגן בתושבחתי:

סליקו תרגום של הפטרות.

ואילו רשויות יאמר לאחר ההפטרות:

קפז. יהודון(ס) כל נשמי. למריה כולה שמיה. דארכין לנא שמיה וערפילא אדרך ועל דא יתברך: עדא אורייתא יהב. בגו אישא משלהב. ופירולין דדהב.

תרגום גם במדעך וגו׳ (קהלת י׳) אף במנדעך בחביוני לבך. ונפיק כשלהובית כצ״ל. הא על מלכהון כצ״ל. בזעתא טינרין כצ״ל. ארים תהומא כצ״ל. במישר גבעון כצ״ל. כד אתגברו וכו׳, ליתא בת״י שלפנינו. לדיליה נצחן וכו׳ כצ״ל. אנא מנגן כצ״ל. קדם ה׳, ליתא בת״י שלפנינו. ס) יהודון וכו׳, חתום יעקב הזק. והוא הר״ת נכד רש״י. עדא אורייתא, זאת התורה. ופירולין דדהב קבל דנא לא איערך, לא תסלה וכו׳ בשהם יקר (איוב כ״ח) מת״י בבירולין יקר. בחיזו ולא בחדוון, ומראה ולא בחידת מתרגם בחזו

דבית יהודה בתמוז בחמשא לירחא אמר יחזקאל נבייא ואנא הויתי שרי בגו בני גלותא על נהר כבר אתפתחו תרעי שמיא וחזית בחיזו נבואה דשרת עלי מן קדם י״י היזו יקר שכינתיה די״י: בחמשה: בחמשא לירחא היא שתא המישיתא דגלו בני ישראל מעל ארעהון וגלא (עמכון) [עמהון] מלכא יויכין: היה היה: מיהוה הוה פיתגם נבואה מן קדם י״י עם יהזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תניינות ואיתמליל עמיה במדינת ארע כשראי על נהר כבר ושרת עלוהי תמן רוח נבואה מן קדם י״י: וארא: והזית והא רוח עלעולא אתי מן ציפונא ענן רב ואישתא משתלהבא וזיהורא ליה סחור סחור ומיגו עננא ומיגו עלעולא כעין השמלא מיגו אישתא: ומתוכה: ומגוה דמות ארבע בריין ודין הזויהון דמות אינשא להון: וארבעה: וארבעא אפין לחדא וארבע אפין לכל הד והד שיתא עשר אפין לברייתא חדא מניין אפיא דארבע בריין (שתא) [שתין] וארבעא אפין וארבעא גפין לחדא וארבעא גפין לכל הד והד שיתא עשר גפין לכל אפא ואפא (שיתא) [שתין]. וארבעא גפין לברייתא הדא והוו מניין גפיא דארבעא בריין מאתן והמשין ושיתא גפין: ורגליהם: ורגליהון ריגלין כיונין ופרסת רגליהון כפרסת ריגלון סגלגלין ומזיעאן עלמא במהכון ומנצצין כעין נחש מצלהב: וידי: וידין כידי אינשא עבידא להון מתחות גפיהון על ארבע סטריהון למיחתי בהון גומרין דאישא מביני כרובייא מתחות רקיעא דעל רישיהון למיתן (דעל) [על] חופני שרפיא למיזרק על אתר רשיעיא לאובדא חייביא עברי על מימריה ואפיהון וגפיהון שוי לארבעתהון: חברות: מכוונן חדא לקביל הדא גפיהון לא מתחזרן במיזלהון בריא לקביל אפהא אזלא: ודמות: ודמות אפיהון אפי אינשא עבידא להון ואפי אריא עביד מימינא לארבעתהון ואפי תורא עביד משמלא לארבעתהון ואפי נשרא לארבעתהון: ופניהם: ואפיהון וגפיהון פריסן מלעילא לחדא תרתין מכוונן חדא ותרתין מכסיין ית גוויתהין: ואיש: וכד (הדא) [הזא] יחזקאל נבייא ית הזוונא דאחזי ליה שכינתא הי כמא דאחוי לישעיה בר אמוץ נבייא בהיכלא דהזא ארבע בריין דכוונין הד לקביל חבריה לאהזאה עינוותנותיה וכן הוה תיקיניהון מהדרין אפין בקשוט ובריא לקביל אפהא אזלא לאתר דהוי תמן רעוא למיזל אזלין לא מיתחזרן במיזלהון: ותשאני רוח: וגטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגי דמשבחין ואמרין

בריך יקרא די״י מאתר בית שכינתיה:

יום שיני.

וי״י בהיכל קדשו ר):

קפו. וי״י אמר לאשראה שכינתיה במדור היכלא דקודשיה יסופון מן קדמוהי כל רשיעי ארעא: תפילה: צלותא דצלי חבקוק נבייא כד אתגלי י״י ליה על ארכא דיתיהיב לרשיעיא הוא חבקוק נבייא דצר צורתא וקם בגוה עני וכן אמר הי וקיים שמיה לית אנא עדי מן צורתא הדא עד דייחזון יתי ית דינא דעתיד למיתי מתיבנא רוחא דקודשא וכן אמרת ליה להבקוק נבייא חבקוק נבייא על עיסק ארכא דאיתיהיב לרשיעיא דאם יתובון לאורייתא בלבב שלים ישתביק להון ויהון כל חוביהון

בשלשים שנה (יחזקאל א׳). תחות אולמא, בת״י שלפנינו יש כאן הוספה בפלגות ליליא בתר מעלני סיהרא. דגלו בני ישראל מעל ארעהון וגלה עמהון כצ״ל ובת״י שלפנינו ליתא. רוח נבואה כצ״ל. וארבעה, וארבע, דארבע, כצ״ל. שתין וארבעא כצ״ל. ומזיעאן עלמא במהכון כצ״ל. וכד חזא וכו׳, ולפנינו בת״י ליתא לכל זה עד תיבת בקשוט. ר) וה׳ בהיכל קדשו (חבקוק ב׳ ג׳). וה׳ אמר לאשראה וכו׳, בת״י שלפנינו יש כאן איזה שינויים. הוא חבקוק וכו׳, ליתא בת״י שלפנינו. דצר צורתא וקם בגוה וכו׳, ומוזכר בברייתא תענית כ״ג ע״א בחוני המעגל עג עוגה ועמד בתוכה כדרך שעשה חבקוק הנביא. דעבדתא בטופנא כצ״ל, וכל זה ליתא בת״י שלפנינו. וחבינין ניסך סתומים ונעלמים,

דבני מלכין קטרי תאגי יתבין בהון ודבר עימיה מאתן אלפין אחידי סייפין ורומחין גוברין דרהטין קדמוהי מאה אלפין ודבר עימיה מאתן אלפין מהצצי גירין מניין משירייתיה מאתן אלפין ושתין רבוא חסר חד אורכא דמשירייתיה ארבע מאה פרסין רוחב צוורי סוסוותיה ארבעין פרסין. משריתא קדמאה כד עברו בירדנא שתו מיא דהוו בירדנא משריתא תניינא כד עברו בירדנא דלו עקבי סוסוותהון ושתו מיא משריתא תליתאה כד עברו בירדנא לא אשכחו תמו מיא והפרו בירין ושתו מיא אתא וקם בנוב קריית כהניא לקביל שורא דירושלם עני וכן אמר להילוותיה הלא דא היא (קרתא) קרתא דירושלם דעלה ארגישית כל משירייתי ועלה כבישית כל מדינתי הלא היא זעירא והלשא מכל כרכי עממיא דכבישית בתקוף ידי עלה קם ומניד ברישיה מוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדשא דבציון ועל עזרתא דבירושלם: הנה האדון: הלף דאתרברב סנחריב מלכא דאתור הא ריבון כל עלמא יי״ צבאות רמו קטול במשרייתיה כבעיט דמתבעיט במעצרתא ורמי קומה (ית קטפין) [יתקטפון] ותקיפייא ימאכון: ונקף: ויתקטלון גיברי משרייתיה דמתגברין כפרזלא ועברי) [ועבדי] קרביה על ארעא דישראל יתרמון: [ויצא. ויפוק מלכא] מבנוהי דישי ומשיחין מבני בנוהי יתרבי: ונחה: ותישרי עלוהי רוח מן קדם יי״ רוח חוכמא (וסוכלתנן) [וסוכלתנו] רוח מילך וגבורה רוח מדע ודהלתא די״י: והריחו: ויקרביניה לדהלתא די״י לא לחיזו עינוהי יהא דאין ולא למשמע אודנוהי יהא מוכח: ושפט: וידון בקושטא מסכינין ויוכח בהימנותא להשיכי עמא דארעא וימחי חייביה ארעא במימר פומיה ובממלל סיפוותיה יהא מאית ארמילגוס רשיעא: והיה: ויהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי הימנותא מקרבא ליה: וגר: ביומוהי דמשיחא בר דוד יסגי שלמא בארעא וידור דיבא עם אמריא ונימרא עם גדיא ישרי ועגל ואריא ופטים כחדא ויניק זעיר יהא מדבר בהון: ופרה: ותורתא ודובא ירעיין כחדא ישרון ביניהון ואריא כתורא יכול תיבנא: ושעשע: ויהיך ינקא על הור חיוי פתן ועל היזו גלגלי עינוהי חיוי הורמן הסילא ידוהי יושיט: לא: לא יבאשון ולא יתבלון בכל טורא דקודשי ארי תתמלי ארעא מדע ודהלתא די״י כמיא דלימא חפן: והיה: ויהי בעידנא ההוא בר בריה דישי דיקום את לעממיא ליה מלכוותא ישתמעון ויהי אתר בית משרוהי ביקר: והיה: ויהי בעידנא ההיא יוסיף יי״ תניינות גוברתיה דאשתאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומהודו ומעילם ומבבל ומחמת ומנגות ימא: ונשא נס: וסרה: ועפו: והחרים יי״: והיתה מסילה: ואמרת: הנה אל: ושאבתם: ואמרתם ביום: ותימרון בעידנא ההוא אודו קדם יי״ צלו בשמיה חוו בעממיא עובדוהי אדכרו ארי תקיף שמיה: זמרו יי״: שבחו קדם יי״ ארי גבורן עבד גליא דא בכל ארעא: צהלי: בועי ושבחי כנשתא דציון ארי רבא אמר לאשראה שכינתי בגויך קדישא דישר׳:

יום ראשון של שבועות.

ויהי בשלשים שנהק):

קפה. והוה בתלתין שנין לזמן דאשכח הלקיה כהנא רבא סיפרא דאורייתא בבית מקדשא בעזרתא תחות אולמא ביומי יאשיה בר אמון מלך שיבטא

דקאזיל מאוונא לאוונא. ודבר עמיה וכו׳, בת״י שלפנינו נוסחא אחרת ע״ש, ועיין סנהדרין צ״ה ע״ב ושם בעי אביי וכו׳ ובחידושי מהרש״א שם. כל משריתי כצ״ל. ועלה כבישית כצ״ל. יתקטפון כצ״ל. ימאכון, כן הוא לנכון כאן ובת״י ימאסון הוא ט״ס. ועבדיה קרביה יתרמון, חסר כאן תחילת הכתוב וכצ״ל ויצא, ויפוק מלכא מבנוהי וכו׳. וסוכלתנו כצ״ל. יהא מאית ארמילגוס, וכן הוא בת״י דברים ל״ד ארמלגוס, אך בת״י שלפנינו כאן איתא ארמילוס ועיין בספר או״ד לר׳ סעדיה גאון. ק) ויהי

עמי: ונתתי: ואיתין רוחי בכון ותיחון ואשרי יתכון על ארעכון ותידעון ארי אנא יי׳׳ נזרית במימרי ואקיים אמר יי׳׳:

יום שביעי של פסח.

ותהי עוד מלחמה בגתפ):

קפג. והוה עוד קרבא בגת והוה גבר דמישחן ואצבעת ידוהי ואצבעת רינלוהי שית ושית עשרים וארבע מניין ואף הוא אתייליד לגיברא: ויחרף: והסיד ית ישראל וקטליה יהונתן בר שמעא אחוהי דדוד: את: ית ארבעת אילין אתילידו לגיברא בגת ואתמסרו בידא דדוד ובידא דעבדוהי: וידבר דוד. ושבח דוד בנבואה קדם יי׳׳ ית פתגמי תושבחתא הדא על כל יומייא דשזיב יי׳׳ יתיה וית ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שיזיב מחרבא דשאול: ויאמר: ואמר יי׳׳ תוקפי ורוחצני ומשיזיב (אני) [יתי]: אלהי: אלהא דאתרעי (ביה) [בי] קרבני לדהלתיה תוקפי דמן קדמוהי מתיהיב לי תקוף ופורקן לאתגברא על בעלי דבביי רוחצני דעל מימריה אנא רחיין בעידן עקא מבעלי דבביי ואמר לארמא קרני בפורקניה סמכני דהוה מימריה סמך (ליה) [לי] כד הויתי עריק מן קדם רדפיי פרקני מבעלי דבביי ואף מכל חטופין ואניסין שיזיב יתי: מהולל: אמר דוד בתושבחתא אנא מצלי קדם יי׳׳ דבכל עידן מבעלי דבבי פריק יתי: כי: ארי (אפקתני) [אקפתני] עקא כאיתא דיתבא על מתברא והיל לית לה למילד והיא מסכנא לימםת סיעת הייבין בעיתת יתי: חבלי: משריית רשיען אקפוני קדמוני דמזיינין במני קטול: בצר: אמר דוד כד עקא לי אנא מצלי קדם יי׳׳ וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל מהיכליה צלותי ובעותי מן קדמוהי מתעבדא: ותגעש: ואיתרגישת ואתרגישת ארעא שכלולי שמיא זעו ואתרכינו ארי תקוף רוגזיה: עלה: סליק זדוניה דפרעה רשיעא כתננא קדמוהי בכן שלה רוגזיה כאישא בערא דמן קדמוהי משציא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה: ויט: וארכין שמיא ואתגלי יקריה וענן אמיטתא כיבש קדמוהי: וירכב: ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על כנפי רוח: וישת: ואשרי שכינתיה בערפילא דעננא יקר סחור סחור ליה מהית מיין תקיפין מריכפת ענגין קלילין ברום עלמא: מנוגה: מזיו יקריה מבהקין שמי שמיא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה: וישלח. ושלח כגירין מהתיה ובדרינון ברקין ושגישינון: ויראו: ישלח: יצילני: יקדמוני: ויוצא: יגמליני: כי: כי: ואהיה: וישב: עם: עם: ואת: כי: כי: האל: כי: האל: משוה: מלמד: ותתן: תרחיב: ארדפה: ואכלם: ותאזרני: ואויבי: ישעו: ואשחקם: ותפלטיני: בני: בני: חי: האל: ומוציאי: על כן: על כן אודי קדמך יי׳׳ בעממיא ולשמך אימר תושבחן: מגדול: מסגי למיעבד פורקן עם מלכיה ועביד טיבו למשיחיה לדוד ולזרעיה עד עלמא:

ליום אחרון.

עוד היוםצ):

קפד. עוד כען יומא רב וסגי עידן ליה למיעל. והא סנחריב מלכא דאתור נטל (ועבד) [ועבר] תלת אוונין ודבר עימיה אלפין ארבעין גוספנין דדהב

כצ׳׳ל. פ) ותהי עוד מלחמה בגת (שמואל ב׳ כ׳׳א). וידבר דוד (שם כ׳׳ב). דשיזיב ה׳ יתיה וית ישראל ובת׳׳י שלפנינו דשיזיב ה׳ ית ישראל. ומשיזיב אני צ׳׳ל ומשיזיב יתי. דאתרעי בי כצ׳׳ל. סמך לי כצ׳׳ל. ואף מכל חטיפין ואניסין, בת׳׳י שלפנינו ואף מיד כל חטופין שיזיב יתי. ארי אקפתני, כצ׳׳ל. צ) עוד היום, ישעיה יו׳׳ד. ועבר תלת כצ׳׳ל. אוונין, מקום מלון, מלשון הגמרא תענית י׳׳א ע׳׳א

יאשיהו בדיל לקיימא ית פתגמי אורייתא דכתיבין על ספרא דאשכח חלקיה כהנא בבית מקדשא דיי״: וכמוהו: וכוותיה לא הוה קדמוהי מלכא דתב לפולחנא דיי״ בכל ליביה ובכל נפשיה ובכל נכסותי בכל אוריתא (דמשח) [דמשה] ובתרוהי לא קם כוותיה:

ואם שבת בחול המועד.

היתה עליע):

קפב. שרת עלי רוח נבואה מן קדם יי״ ואפקני ברוח נבואה דשרת עלי מן קדם יי״ ואשרייני בגו בקעתא חדא ומלייא גרמין והא דין גרמייא דנפקו ממצרי׳ בכוהון דלא איעכבו עד זמן קיצו דיי״ והוה גברא במצרי׳ ליומא ההוא ושמיה יאיר והוא הוה רב שיבטיא דבית אפרים אמר להון בעידנא ההוא כולהון בית ישר׳ הוו קיימין בעינויא ובפולחנא קשיא ואנן הכי הוינן עבדין יתהון מאתן ואלפין גברין בני חילא ונפקו ממצרים ואתגאו בלא פורקנא דיי״ ובכן מסרינון יי״ ביד מלכא דגת וקטל יתהון גנון ועבדוהי ואישריינ׳ בגו ההיא בקעתא ובזמן פורקנא לא דבר יי״ ית ישר׳ בההיא דילמא יזעזון והיא בקעתא מלייא גרמי אינשא: והעבירני: ואעברני עליהון סחור סחור והא סגיאון לחדא על אפי בקעתא והא יבישן לחדא: ויאמר: ואמר לי בר אדם התיחון גרמייא האילין ואמרית יי״ אלקים את גלי קדמך: ויאמר: ואמר לי אתנבי על גרמייא האילין ותימר להון גרמייא יבישיא קבילו פתגמא דיי״: כה: כדנן אמר יי״ אלהים לגרמייא האילין הא אנא מעיל בכון רוחא ותיחון: ונתתי: ואיתין עליכון גידין ואסיק עליכון בשרא ואקרום עליכון משכא ואיתין בכון רוחא ותיחון ותידעון ארי אנא יי״: ונבאתי: ואתנבאיתי כמה דאתפקדית והוה קל באתנבויותי והא זיעא וקריבו גרמייא גרמא לות גרמיה: וראיתי: וחזיתי והא (עליכון) [עליהון] גידין ובסרא סליק וקרם עליהון משכא מלעילא ורוחא לית בהון: ויאמר: ואמר לי אתנבי על רוחא אתנבא בר אדם ותימר לרוחא כדנן אמר יי״ אלהים מארבע רוחייא איתא רוחא ועולי בקטיליא האילין וייחון: והנבאתי: ואתנבאיתי כמא דפקדני ועלת בהון רוחא וחיו וקמו על ריגליהון משריין סגיאן להדא לחרא: ויאמר: ואמר לי בר אדם גרמייא האילין כל בית ישר׳ אינון והא אינון אמרין יבישן גרמנא פסק סברנא אבדנא לנא: לכן: (בכון) [בכן] אתנבי ותימר להון כדנן אמר יי״ אלהים הא אנא פתח ית קבורתיכון ואסיק יתכון מקבורתכון עמי ואעיל יתכון לארעא דישר׳: וידעתם: ותדעון ארי אנא יי״ כד אפתח ית קברתיכון וכד אסיק יתכון מגו קבורתיכון

כ״א. מיומי נגידייא כצ״ל, טעותא כצ״ל, בכל אוריתא דמשה כצ״ל. ע) היתה עלי וגו׳ (יחזקאל ל״ז) שרת עלי וכו׳ והא דין גרמיא וכו׳. בכוחהון כצ״ל וכל דברי התרגום האלו חסר בתר״י שלפנינו בדפוס, ונמצא כעין זה בת״י ריש פ׳ בשלח ע״ש ושם איתא מאתן אלפין גוברין לא מאתן ואלפין, ועיין תרגום רב יוסף ד״ה א׳ ז׳ וז״ל וזבד בריה ושותלח בריה ועזר ואלעד הינון הוו אמרכליא לבית אפרים ומנו ית קצא מן שעתא דהות דבירא דמרי עלמא מתמללא עם אברהם ביני פסוגיא (בין הבתרים) וטעו דהוה חמי להון לממני מן יומא דאתיליד יצחק ונפקו ממצרים תלתין שנין קדם קצא, ארום תלתין שנין מן קדם דאתיליד יצחק הוה דבירא דמרי עלמא מתמללא עם אברהם ביני פסוגיא ובמפקהון ממצרים הוון עמהון מאתן אלפין גברין במאני זינא משבטא דאפרים וקטלונון אנשי גת דאתילידו בארעא דפלשתאי ארום נחתו למבת (ס״א למבד) גיתיהון, ונ״ל (שצריך להיות למיבוז כדאיתא בת״י בשלח) וכן הוא בפרדר״א פמ״ח מאתים אלף ושם איתא ורדפו המצרים אחריהם והרגו אותם ועיין בביאורי הרד״ל שם, ובסנהדרין צ״ב ע״ב מביא הגמרא בקיצור מימריה דרב אלו בני אפרים וכו׳ ועיין רש״י שם מה שהביא מסדר עולם, ובתוס׳ סוטה י״ג ע״ב ד״ה סרח וכו׳ שכבר נכשלו ע״י בני אפרים שיצאו שלשים שנה לפני הקץ, ועיין מכילתא ריש פרשה בשלח ובמדרש ש״ר פ׳ כ׳, ובמדרש שה״ש פסוק השבעתי אתכם בצבאות וכו׳ ובזוהר פ׳ ויחי דף רל״ג ע״א, ובפסיקתא בשלח פ״י ושם איתא שמעטו הקץ שמונים שנה ועיין שם בהערות ותקונים מהרב רש״ב. והא זיעא כן הוא לנכון ובת״י שלפנינו בטעות והא זיעו. והא עליהון גידין כצ״ל. בכן אתנבי

[באתריהון] במשריתא עד דאיתסיאו: ויאמר: ואמר יי׳ ליהושע יומא הדין אעדיתי ית הסודא דמצרים מנכון וקרא שמא דאתרא ההוא גלגלא עד יומא הדין: ויחנו: ושרו בני ישר׳ בגלגלא ועבדו ית פסחא בארבעא עשרא יומא לירחא ברמשא במישרי יריחו: ויאכלו: ואכלו מעיבורא דארעא מבתר פסחא פטיר וקליא בכרן יומא הדין: וישבת: ופסק מנא ביומא דבתרוהי במיכלהון מעיבורא דארעא ולא הוה עוד לבני ישר׳ מנא ואכלו מעללת ארעא בשתא ההיא: ויהי: והוה כד הוה יהושע ביריחו וזקף עינוהו וחזא והא גברא קאים לקיבליה וחרביה שליפיה בידיה ואזל יהושע לוותיה ואמר ליה (הלמיסעתא אתינא) [הלמיטעד:א אתיתא] אם לבעלי דבבנא: ויאמר: ואמר ליה ארי אנא מלאך שליח מן קדם יי׳ כען אתיתי ונפל יהושע על אנפוהי על ארעא וסגיד ואמר ליה מה רבוני ממלל עם עבדיה: ויאמר: ואמר מלאך שליח מן קדם יי׳ ליהושע שרי סינך מעל ריגלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי קדיש הוא ועבד יהושע כן: ויריחו: ויריחו אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחשא מן קדם בני ישר׳ לית דנפיק מינה ולית דעליל לגוה לית דנפיק מינה לאנהא קרבא ולית דעליל לגוה למישאל בשלמא: ויהי: והוה מימרא דיי׳ בסעדיה דיהושע והוה שמע גבורתיה סגי ורבי בכל ארעא:

יום שני.

בן שמונה שנה ם):

קפא. בר תמני שנין יאשיה כד מלך ותלתין והדא שנין מלך בירושלם ושום אימיה ידידה בת עדיה מבצקת: ויעש: ועבד דכשר קדם יי׳ ואזל בכל אורח דתקנו דוד אבוהי ולא סטא לימינא ולשמאלא: וישלח המלך: ושלח מלכא (ועשו) [וכנשו] לוותיה כל סבי יהוד׳ וירושלם: ויעל: וסליק מלכא לבית מקדשא דיי׳ וכל אינשי יהודה וכל יתבי ירושלם עימיה וכהניא וספריא וכל עמא למזעירא ועד רבא וקרא קדמיהון ית כל פתגמי ספרא דקיימא דאשתכח בבית מקדשא דיי׳: ויעמד: וקם מלכא על אצטוונא וגזר קיימא קדם יי׳ למהך בתר פולחנא דיי׳ ולמיטר פיקודוהי וית סהידוותיה וית קיימוהי בכל לב ובכל נפש לקיימא ית פתגמי קיימא הדא דכתיבין על ספרא הדין וקבילו כל עמא עליהון קיים: ויצו: ופקיד מלכא ית הלקיהו כהנא רבא וית סגן כהניא וית ארמלכיא לאפקא מהיכלא דיי׳ ית כל מניא דעבידין לבעלא ולאשירתא ולכל חילי שמיא ואוקידינון מברא לירושלם במישרי קדרון ואביל ית עפרהון ביתאל: והשבית: ובטיל ית כומריא דיהבו מלכיא דבית יהודה ודאסיקו בוסמין על במתא בקרווייא דבית יהודה ובסחרני ירושלם וית דאסיקו [בושמין] לבעלא ולשימשא ולסיהרא ומזלתא ולכל חילי שמיא: ויוצא: ואפיק ית אשירתא מבית מקדשא דיי׳ מברא לירושלם לנחלא דקדרון ואוקיד יתה בנחלא דקדרון ואדקא לעפרא ורמא ית עפרא לקברי גלייא: ויצו: ופקיד מלכא ית כל עמא למימר עיבידו פסחא קדם יי׳ אלהכון כמא דכתיב על סיפרא דקיימא הדין: כי: ארי לא איתעביד כפסחא הדא מיומי נגודייא דדנו ית ישר׳ כל יומי מלכיא דישר׳ ומלכיא דבית יהודה: כי: אלהין בתמני עשרי שנין למלכא יאשיהו אתעביד פסחא הדין קדם יי׳ בירושלם: וגם: ואף ית בידין וית זכורן וית צלמניא וית (שעוותא) [טעותא] וית כל שקוצייא דאתחזיאו בארעא דיהודה ובירושלם פלי

באתריהון כצ״ל, הלמיסעדנא אתיתא כצ״ל. ם) בן שמנה שנה כצ״ל והוא במלכים ב׳ סי׳ כ״ב, וישלח המלך שם סי׳ כ״ג, ושלח מלכא וכנשו כצ״ל, וית דאסיקו בושמין כצ״ל, ויצו וגו׳ שם פסוק

דהינא קרב ודהין דארעלין כליל כלילין: לבישין ליה לבושין סרי. לכנושי (מברדי) [מבדרין]. ספיין גליין ומטלטלין: מנתהון הב. יקידת נור. מדורתא דאע וגומרין דנור. ויוקדון לעד לא מתעכלין: נסיכין אין מלכוותנא. סבור לית דין ודיינא. ולית אהרן דביה חלין: סגידא בול עצב ופלחין. וטב וגחין ולא חששין. בידין תבעין וכור שאלין: עדי אמרין למרמי מן. להימנין דמר דאפקן מן. קדמיהון (ריס) [רוח] ועלעולין: פריקו ניר רטן רטין. כרועו כוות לאבדרטין. מציירין פום ולא ממללין: צלו צלו צלם אילך. לאיעבר בר וברת למולך דדלכון שבה וליה הלין: קרא קריין תנא תניין. גמרא גמור כדין עניין. וחס ונכביר יהב קלין: רשו בעיי לארשויי. מבת טלליה וארשויי. נרוממיניה לפום שכלין: שרי אנן רב רבוון. מאה ואלפין חלוון. ישמשוניה סהור סהור סגלגלין: תמיהן רברבן אתוון. ועובדי פליאוון. דמיטמרן קדמוי גלין: צהרון a ‏(גנו) נהור קבל אפוי. כביש תהומי ומוי חפוי. שמי וארעיה דמשתכללין. צמח אצמח שטר ושלטן. דכל עידן בכל שלטן. כיבש להון ארעין סלילין: השוב שיפוון כעלוון. כרום גוון דעל אצטוון. כניהוהין ילך עלין: קהלין מיטרח מיסתן. כדן פריש יהונתן. קבל (הלה) [קהלה] דקם קבלין. אמיר:

תרגום של הפטרות של פסח.

ויאמר יהושע: c)

קפ. **ואמר** יהושע לעמא אזדמנו ארי מחר יעביד יי׳ ביניכון פרישן: ויאמר: ואמר יהושע לכהניא למימר טולו ית ארונא (דקיימו) [דקיימא] ועיברו קדם עמא ונטלו ית ארונא דקיימא ואזלו קדם עמא: ויאמר יי׳: ואמר יי׳ ליהושע יומא הדין אישרי לרביותך בעיני כל ישראל דידעון ארי כמא דהוה מימרי בסעדיה דמשה כן יהי מימרי בסעדך: בעת ההיא: בעידנא ההיא אמר יי׳ ליהושע עיביד לך אזמלוון חריפין ותוב גזר ית בני ישר׳ תניינות: ויעש לו: ועבד ליה יהושע אזמלוון חריפין וגזר ית בני ישר׳ בגבעתא דקרו לה גבעת ערלתא: וזה: ודין פתגמא דגזר יהושע כל עמא דנפקו ממצרים דכוריא כל גברי מגיחי קרבא מיתו במדברא באורחא במיפקהון ממצרים: כי מולים: ארי גזירין הוו כל עמא דנפקו וכל עמא דאתילידו במדברא באורחא במפקהון ממצרים לא גזרו: כי: ארי ארבעין שנין הליכו בני ישר׳ במדברא עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא דנפקו ממצרים דלא קבילו במימרא דיי׳ דקיים יי׳ להון בדיל דלא לאחזיותהון ית ארעא דקיים יי׳ לאבהתהון למיתן לנא ארעא עבדא הלב ודבש: ואת: וית בניהון דקמו בתריהון יתהון גזר יהושע ארי ערלין הוון ארי לא גזרו יתהון באורחא: ויהי: והוה כד שלימו כל עמא למיגזר ויתיבון (בתריהון)

קרב לגבי דהינא ואידהן. לכנושי מבדרי כצ״ל לאסוף הנפזרים. ספיין גליין ומטלטלין, יראים גולים ונודדים. סגידא בול, לבול עץ אסגוד (ישעיה מ״ד) עצב מלשון עצבים. בידין תבעין וכו׳ רטן רטין, וחובר חבר ושואל אוב וידעוני (דברים י״ח) מתרגם ורטין רטן ושאיל בבידין ובזכורו. קדמיהון רוח ואלעולין כצ״ל רוח סערה מתרגם רוח עלעולא. פריקי ניר, פורקי עול. כרועו כוות לאבדרטין או לאנדרטין, כורעים לפסל כוות הוא כמו כמוך כפרעה מתרגם ירושלמי כוות פרעה. וליה הלין, ולו משבחין. צמח אצמח שטר ושלטן, ציץ המטה מת״י צמח שולטנא ושטר הוא מלשון שוטר ומושל. חשוב שיפוון כעלוון, מפתח שפתותיו חשוב כקרבן עולות. כרום גוון דעל אצטוון, אצטוון הוא מקום מעמד המלך, ויעמוד המלך על העמוד (מלכים ב׳ כ״ג) מת״י וקם מלכא על אסטוונא. כרום גוון הכוונה לפי הגמרא ברכות ו׳ ע״ב עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכו׳ מתהפך לכמה גוונין. קהלין מיטרח מיסתן, די להטריח את הקהל. קבל קהלה כצ״ל. — תרגום של הפטרות של פסח ענין תרגום ההפטרות עיין בשו״ת תשב״ץ ח״ג סי׳ קכ״א, ושו״ת הרשב״ש סי׳ רע״ז. a ‏(גנו) כנראה חסר כאן החרוז אשר צריך להתחיל ביו״ד להשלים השם „יצחק״ היוצא מראשי החרוזים והוא ר׳ יצחק בר שמואל בן אחותו של ר״ת עיין צונץ בליטעראטורגעשיכטע שלו ע׳ 283. c) ויאמר יהושע ג׳ ה׳ על השינוים אשר בין ת״י שלפנינו בדפוס, ובין הת״י המובא כאן אשר הכוונה אחת לא הערותי, רק על הנראים שהם מטעות המעתיק רשמתי „כצ״ל״. ארונא דקיימא כצ״ל. ויתיבון

כעשב השדה. פרח. מתרג׳ ינע. סמידי כפותי. ויגמל שקדים. מתרג׳ וכפית. כלומר יגדלו סלתות לגלוסקאות עשויות יצאו מן הארץ. גלוסקא ומילתא. עתידה ארץ ישר׳ שתוציא גלוסקאות וכלי מילת במסכת שבת[גa]). עדויי. כלומר עדי עדיים. להתקשט בתכשיטין האלה. לבורנקי קולמונסי וכוצתא. בתהלת ישעיה הם. הקשורים. תרג׳ קולמונסייא. המטפחות. ובורנקייא. והרדידים כוצתא. והיטי ככולייתא. בימי שמעון בן שטה נעשו הטין כשתי כליות של שור הגדול. צחוונא צמוחי בירוון ומורניתא. אתן במדבר ברוש ותדהר ותאשור יהדיו. ברוש. בירוון. קימוט. כעין בית הקמטים. וסלעומי. ולעו. מתרג׳ ויסתל עמין. רסוק. דבבי. לרסק ולמעך בעלי דבב. כמו ריסוקי איברים. אכומצא ושריגתא. העולה מתוך הפחת יפול בפח. מתרג׳ דיסק מגו כומצא יתאחד בשרגיתא. שרובא לאגמין. והיה השרב לאגם. טרשי לגרגותי. טרשים וסלעים יהיו מקוה מים. שהולא כורדנקא משה שנשהל מן המים יהיה שר המשקים לעתיד לבא. לאתקוני סעודתא: לצדיקים. כדאמרי׳ בפסחים שרא לכורדנקיא דבי רייש גלותא. מנשטרייל. מלכייא תורביצין. והיו מלכים אומניך. ושרותיהם מיניקותייך. בערסלא מבתותא. כמלונה במקשה. מתרגמי׳ כערסל מבתותא. במקטייא בתר דאיבעוהי. ערסל. ערס. מבתותא. מלונה עשויה ללון בלילה. וילן מתרגמי׳ ובת. כמקטייא. כמקשייא בתר דאיבעוהי. לאחר שליקטוהו. והוא לשון משנה. שלש אבעיות ביום. כאשר תעזוב המלונה שעשה הנוצר בראש המקשה לשמר הקישואין ומשתלקט מניחה והולך לו. בסוכה בכרם. לפי שדר בה נוצר ביום מפני העופות שלא יאכלו הענבים ובלילה מפני הגנבים קרי ליה סוכה. אבל שמירת קישואין אינה אלא בלילה שאין העוף אוכל מהן. שכך שנינו הקישות הזה מרה היא ואין לך מר בקישות כפנימי שבה. בריוני וטורני חומות ומגדלות. באסא כת׳ ויבן לו בריונות. וסרני מתרג׳ ואטורני. ללמא וצדיותא. גבי רומים ונטה עליו קו תהו ואבני בוהו. מתרג׳ חוט דחורבנא ומשקולתא דצדיותא ; וירשוה קאת וקיפוד ועלה ארמנותיה סירים קימוש והוח. קימוש. מתרג׳ קרסולין. והיתה נוה תנין הציר לבנות יענה. מדור יארודין אתרא לבנת נעמיין.

על יאוריהם. על אריתיהון. נשלם : אחר :

קעט. אלימו כען[מ]) דמינכון כזיו. ועלימו בדילכון פזיז. דהיל כוואה בניב גהלין : בגו עמא ועול סבא. קדם עלי תרע בבא. גלי טרקא ומגלגלין : גבר וגמר דגמיר סבר. יאלפון זעיר דעל בבר. יהרמוניה קרי כהלין. דתרגם לישן דעיבר נהר. בר עוזיאל לעיינין נהר. בפתגמין דמקבלין : הדין ממלל. דאתחזיאו. נבייא ואיתנביאו. ארו חיוי עלמא חבלין : ואית מנהון (רובא) [דובא] דמיין. דלא נחין ושערניין. בבשרהון דמסרבלין : זמינא דא. גבי מנדא. בלו ואפחום הלך כעבדא. מעניא יתמי וארמלין : היותא די רביעאה. מהשנא מן תליתאה. ולה שינין דפרזלין : טרידא אכלה (מרקא) [מדקא]. ושארא רפסא ארקא. בטופרין נחש לרע רגלין : ידא אתייהב להשנא דת. אלו מיהוד תקוף עדת. זמן כזמן דלא אזלין : כלא השיבין קדם אלהין. לגב

[גa]) ל״א ע״ב. [מ]) אלימו כען דמינכון כזיו, החזיקו אותי כעת דמפניכם מתבייש, על המקרא מלכים ב׳ י״א ויאמיצו את רחבעם מתרגם ויאלימו ית רחבעם, ועל ועתה השבעו (יהושע ב׳) תרגום וכען קימו. כזיו, מתבייש מלשון הגמרא יבמות כ״ו ע״א דבזיז בניה מיניה, וגירסת הספר הוא כגירסת הערוך כזיז בכ״ף. פזיז, הוא מלשון עמא פזיזא שבת פ״ח ע״א נמהר. דחיל כוואה וכו׳, ירא מלשרוף מהבל פיהם. דעל בבר, הוא מלשון הגמרא סוכה מ״ה ע״ב הא דעייל בבר פירש ברשות. יהרמוניה קרי כהלין, יכולים לתן לו רשות למקרא. לישנא דעובר נהר, לשון דעבר הנהר. ואית מנהון דובא דמיין כצ״ל ומיוסד על לשון הכתוב (דניאל ז׳) וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב וכו׳ ואמרו ע״ז מגילה י״ג ע״א אלו פרסיים שאוכלין ושותין כדוב ומסורבלין בשר כדוב ומגדלין שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. זמינא דא גבי מנדא בלו ואפתום (עזרא ד׳). מעניא יתמי וארמלין, מעניים יתומים ואלמנות. ולה שינין דפרזלין (דניאל ז׳). אכלה מדקא כצ״ל. לגב דהינא קרב ודהין, מלשון הגמרא שבועות מ״ז ע״ב

קעו. **שפר** ישפר מלכי. קדם מרי דיכי[י]. דלא יהוי ערכי. כטעם פלסתירא: למלכא
אנסכא בקדמא. דהוא מרי עלמין. מיניה אבעי הורמין. בנזירת עירין:
וברכן ארכן יתבריך. לשבחא ליה אוריך. אריך לי ואריך. אמטייה אפרא: הדא לדא
נקשן. וקיטרי הרציי הלשן. ארי עמיק לישן אנא בסמפורין: בי גזא דרחמנא. קרי
אנא קריינא. כאסתירא גינא. ולקל פסנתירין: רוחי אשתקיל ומלולי. צריר ועבי קלי.
מאימת יתבי לקיבלי. בוציני דנהורין מסתיי עציבותי. דדהילנא משלותי. ולא תנופין
יתי הני בר אוריין: נגיד ונפיק שלמא. מן מרי עלמא לסבא ועולימא. דהכא דיירין:
חמי תיהמון בניינא. בית מקדש אלהנא. בפריע בזמנא. קיימין ושרירין: משיחא ייתי
עינוותן. יהי לנא צוותן. כמא דפריש יהונתן. דגליה ליה מטמרין: אמיר: אחר:

קעז. **אלהא** מקמא[כ] בעינא רשותא. בתריה ממרנן דהכא בי כנשתא: גמרא גמירי
קרא ומתניתא. דייני דבבא ודייני דמתא. היכא דכנפיתון בהנך דרתא.
ואתינא קמייכו תרגומי אפטרתא: זכויי כן נזכה לסוף נחמתא הזויי טמירי ועתידי למיתא:
טפויי הדויי בקרתא קדישתא. ישתכלל היכלא ותתבני ברניתא: כטרקייא שוויי כוי
ומגדלתא. לכלילא דחדווא ובתר תושבתא משוטי לאבולי ומוגלסי לדשתא. נמושי
ינוקי ינועי מתותא: סמידי כפותי גלוסקי ומילתא. עדויי לבורנקי קולמונסי וכווצתא:
פרכילי עינבין וחיטי ככוליתא. צהונא צמוחי בירוון ומורניתא: קמוטי וסלעומי נגוון
ומלכותא. רסוקי דבבי אכומצא ושריגתא: שרובא לאגמין. טרשי לגרגותא. תקופי
פורקנא וסנויי זכוותא: שהולא[כa] כורדנקא. לאתקוני סעודתא לתמן ניהוי אנן וכל
חבורתא: מלבייא תורביינין. ומלכוותא מיניקתא. הפוכי רומי בערסלא מבתותא: בריוני
וטורני וכל המדתא. רישי ואטורני ללמא וצדיותא: בגווה אשרויי קיפופי ונעימתא.
יארודי וקרסולי והוהי וקאתא: שלמא יסגא כנהרא ואריתא. מידין ידוצון שרונא
וכרמלתא: וניתי לירושלם ונשמע בשורתא. אתא משיחא כנושי גלוותא: לציון יתהוה
אלהא במלכותא. הוויי נהוה ירושלם באצלהותא: זקוקי זבוון כאישא בעורתא. פרושי
תורגמנא ומילי נביואתא. וכד פרש בר עוזיאל וגלי מסתרתא. מפומיה דקודשא בריך
הוא דדיליה מלכותא: אמיר.

קעח. **פירוש**[ל]. אלהא מקמא. מתהילה. הזויי טמירי ועתידי למיתא. להגיד ולגלות את
הנסתרות והעתידות לבא. כטרקיא שויי. ושמתי כרכד שמשתיך. לשם
שבו ואהלמה. מתרג' כנכירי טרקיא. כוי מגדלתא. הלונות ירושלם ושאר מגדלים.
משוטי לאבולי. ספינות של צור היושבת על הים והיא ראש מלכות רומי. לאבולי.
מהן יעשו שערים. בבא דאבולי. ומוגלסי לדשתא. והפותות לדלתי הבית. מתרג'
מוגלסי. מזוזות. נמושי ינוקי בחורים וזקנים. כמו משילכו הנמושות. ינועי. יציצו מעיר

הנשיא בכל שבת ושבת כמו שרגילין לומר עכשיו יקום פורקן מן שמיא. י) קדם מרא דכי, מי האיש הלזה (בראשית כ"ד) ת"א מאן גברא דיכי, והוא מלשון הגמרא זבחים מ"ג ע"ב. כטעם פלסתירא, הוא לשון שקר, ברכות ל"א ע"ב ואין אתה עושה תורתך פלסתר. למלכא אנסכא בקדמא הוא כמו נסכתי מלכי (תהלים ב) מלשון המלכתי ועיין בפירוש א"ע לקהלת סי' ה' על ר"א הקליר בפיוט יום ראשון של ר"ה אנסיכה, ועיין בביאור רוו"ה שם. אוריך ואריך הוא לשון טוב ונכון כטעם לא אריך לן למיחזא (עזרא ד') ובסוכה מ"ד ע"ב אריך או לא אריך. וקיטרי הרציי חלשן, לשון הכתוב בדניאל ה' והוא מאימת הציבור. עמיק לישן אנא בסמפורין, וכבד פה (שמות ד') מתרגם ועמיק לישן, בעל פיפיות (ישעיה מ"א) מתרגם מלי סמפורין. בי גזא דרחמנא, הוא לשון הגמרא ר"ה ו' ע"א. כאסתירא גינא ב"מ פ"ה ע"ב, ולקל פסנתירין, (דניאל ג') מין כלי זמר, ופירש אקרא בספר כדמיון איסתרא המקשקש בחבית ריקה לקול מין זמר נאה. רוחי אשתקיל ומלולי, לשון הגמרא גיטין ע"א ע"א כדאמרי אינשי אישתקיל מילוליה. צריר ועבי קלי, הוא לשון הגמרא ר"ה כ"ז ע"ב היה קולו דק או עבה או צרור לשון יבש מסתיי עציבותי, מלשון הגמרא ברכות נ"ה ע"א חלמא בישא עציבותיה מסתייה ופירש"י עצבונו מבטל הלומו. דדהילנא משלותי, יראתי משגגותי. ולא תנופין יתי וכו' לא תגשבין אותי מלשון הגמרא יבמות ס"ג ע"א דקא נייפין ופירש"י מגשבין. בפריע, במהרה. כ) אלהא מקמא וכו', מפורש אחר כלות הפיוט. ‏כa) מכאן נסמן בראשי החרוזים שם הפייטן שלמה ברבי שמואל חזק. ל) פירש על סימן קע"ז.

נישמא : מטי אפרין. זעיר זעירין. בגו ספרין. לתרגומא : עזו רחמן. לחכימין כמדקדמין. בעולמא : מנן רישין עלי בישין. סגן נפישין בכל יומא : רעות רוחן. בכל פולחן. יקר תושבחן. דכי ושמא : ותוב יתהון. לארעהון. בחיליהון. ואת ודוגמא : והב לזעוון. בני זעוון. ובי טעוון. יהון ללמא : זקוף רישא. עביד דשא. במקדשא. ואולמא : עלי טורא. בבי מישרי. בשיפורי. כנוש עמא. נביאייא לעלמייא. יהון חייא וקיימא : רעי בארש. כתב מפרש. הדרא מדרש. מלי חוכמא : יהונתן. גבר סוכלתן. עלי משכביה. יהי שלמא : אמיר : אחר :

קעד. יציב פתגם. לאת ודגם. בריבוא ריבבן עירין. עני אנא במיניינא. דפסלין ארבעה טורין : קדמוהי לגומוהי נגיד ונפיק נהר דנורין. בטור תלגא. נהר שרגא. וזיקין דנור ובעורין : ברא וסכא. מה בחשוכא. ועימיה שריין נהורין. רחיקי צפא (א). בלא שטפאח). וגליין ליה דמטמרין : בעית מיניה. ית הורמניה. ובתרוהי עדי גוברין. ידעי הילכתא. ומתניתא. תוספתא. סיפרא וספרין : מלך הייא. לעלמייא. (ימגר) [ימגן] עם להון משחרין. אמיר עליהון. כחלא יהון ולא יתמנון היך כעפרין : יהוורין (בען) [כען] להון בקען. יטופון נעוויי חמרין. רעותהון הב. ואפיהון צהב. ינהרון כנהור צפרין : ולי הב תקוף ועינך זקוף. חזי ערך. דבך כפרין. יהון כתיבנא. בגו לבנא. כאבנא ישתקון חפרין : כקאימנא. ותרגימנא. במילוי דבחיר ספרין : יהונתן גבר (עצוותן) [ענוותן]. בכן ליה ינמטי אפרין : אמיר :

מר׳ שלמה. בר׳ אבון:

קעה. שדי עובדוהי מההוויי סגיין מאן רב חכימין די ייכול לההוויין: לנהורין זקוקין(ט). די נורא מיגליין. וכדי גליין אזלין כעגל אילין אתיין: מנדע מה בחשוכא. ינדע גלי רזיין. כן קדמוהי כל קטרוהי משתריין : האילין מי ימי לישניה משהוויין. היך גיברוותיה מינהון יהון משתעיין : ביקר כורסיה הדריה. שוי ארבע בריין. נשמתהון כי שום ארבע משריין : ריבון עלמא כתרב דעל תרתין כוליין. יתרע קל מילולן ישבוק לעוויין : יכנוש גלוות עמיה על חוביהן לקיין. די כן אנפיקינון מביני חור היוויין. אדירא עילאה. מינך היינו כעיין. עיטה וטעם ורשו די לא ניהוי שליין : ברשותך אף ברשו סבי חוכמא מליין. די ריווי אנפיהון זיווי שמשא דמיין : וברם. קהלא הדין על דא אנהנא אתיין. דנתרגם אפטרתא דאפרין נמטיין : נבייא פלנייא. בחיזא הילמא חזיין. ויהונתן פירשה בקראי מקריין : אמיר : אחר :

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) נפא. לשון נכרי. אית דקריין למנרתא נפיתא. סיטפא. ריסטא.

מלשון הגמרא שבת ק״ל ע״ב אגב שיטפא רהיטא לי גמרי. עדי גוברין, אלו האנשים, מלשון הגמרא גיטין מ״ה ע״א עדי גוברין. ימגן עם להון משחרין כצ״ל יחסה לעם העוסקים בדברים האלו דקחשיב. יטופון נעווייא חמרין, והשיקו היקבים תירוש (מיכה ב׳) מתרגם ויטופון נעויא חמרא. וכן ת״א על הפסוק בראשית מ״ט י״א אסרי לגפן. ולי הב וכו׳ יהון כתיבנא וכו׳ כקאימנא וכו׳ במחזורים שלפנינו נדפס בראשי החרוזים לי הב וכו׳ ויהון כתיבנא יהונתן, וחסר החרוז כקאימנא וכו׳ ומזה הוכיח רוו״ה בהקדמתו לאיזה מחזורים ממנו שהפיוט הזה אינו לר״ת מפני שחתום בו „יעקב ב״ר מאיר לוי״ ור״ת לא היה לוי, ולפי הנוסחא במחזור ויטרי אין כאן לוי ושפיר יחסוהו לר״ת, וראיתי בספר עמודי העבודה שכבר העיר בזה החכם רח״מ מסדור כ״י משנת ה״א נ׳ שכתוב שם רשות למפטיר דרבינו יעקב זצ״ל, ומחזור ויטרי כ״י אשר היה לפניו כאשר כתבתי. יהונתן גבר ענוותן כצ״ל. והוא רשות להמתרגם קודם שיתחיל לתרגם ההפטורה בתרגום יונתן. ט) לנהורין זקוקין וכו׳, עיין זה״ח פ׳ יתרו והחיות רצוא ושוב נהירין גניזין גליין וכו׳. קדמוהי כל קטרוהי משתריין, דניאל ה׳ ומשרא קטרין. ארבע בריין ארבע משריין עיין ברד״ק יחזקאל א׳. כתרב דעל תרתין כוליין יתרע וכו׳, כחלב שעל שתי הכליות ירצה. חור חיוויין, על חור פתן (ישעיה י״א) מתרגם על חור חוי פתן. די לא נהוי שליין, שלא נהיה טועים, והוא מלשון הגמרא יבמות ל״ה ע״א על עיסקי שלו. אף ברשו סבי חוכמא מליין, ברשות הזקנים המלאים חכמה, כן היה דרכם ליטול הדורש ברבים רשות מהזקנים שקנו חכמה וכמו שמבואר לעיל וכמו שביאר בעל המאור סוף פרק כיצד מעברין וז״ל ורגילים היו ליטול רשות מן הנשיא כל מי שהוא דורש ברבים ולברך את

כל קשיטין. אורי הדיוטין. ונצח שליטין בחרבא דעפרייא: רוחיה לטב אתמלא. עליה אמר מתלא. טבא הדא פלפלא ממאה קרייא: בר תלתא הימין. אלהא דמלקדמין. אף שעבוד עממין. הזא בין בתרייא: בריה קם בתרוהי. ואצלח בניגרוהי. מאה בר שערוהי. אשכח שערייא: יעקב נפק ואתחמא. כזהרא באיפומא. נדר למרי עלמא כל עישורייא: יציב כיום דלהי. זבן בכירות משלהי. במיכל ובמיתהי. חמר דרדורייא: שבטייא גלו להון. בבית מפלההון. עקו בחייהון שבעו מרודייא: שלחו ליה מתם. סתמתאי למישתם (א) ביד משה דאיכתם. רבא דסיפרייא: מאן דלא חש לקימחיה. אתקיף ית רוחיה. מאן אל לשלוחיה. אתיב מימרייא: מלכא נחת בגרמיה. ורמנו בימיה. ואעבר ית עמיה ביני גזריא: שבחו כחדא. דעקתהון אזדא. ושנאיהון הצדא. וליבהון תבירייא: שום ממאן במנרעא. יציבא בארעא. ומותיב ברקיעא ית גיורייא: ובשיתא בסיון. רמיו כורסוון. יהב לן ריש אסוון למעין ושרריא: וטוריה עלן אטלל. וממלל עם ממלל. לאורייתא אכלל בעשר דיברייא: נטר לנא מלכא. עד שעתא צריכא. ומנהגא איפכא. בדמא ובשרייא: נגה עלמא במיתיה. גלא תמן שכינתיה חזו כולהון קדושתיה מגו נורייא: ולישעיה אתחזי כעובדא איזי. והזייה בר בוזי. במרכבת יקרייא:

קהלא מרשותכון ואורייתא דיבכון. אפתח קמיכון ויבסם כמטרייא: אמיר: אחר:

קעב. **אי** יממיאט) ומיא כי מילנין (ב). וכל אגמי ואגומי הוו קנין. גויל ארעא ורקיעא ואף ענין: נשי וגברי לבלרי בנן ובנין. כתב עקין לא ספקין וריש דינין. והרפתקי טצדקי הזו עיינין: יהא רעווא. הב הדווא קבל כל שנין. חמון בישין קדישין דבך מהימנין. דאיתעדן. עד עידן ועידנין: יקום ויתגלי נר (ג) נפלי ורב סגנין: בבית מישריה ביקריה דהיל מנגנין. בהיר תקיף אתוקיף כזהבא סנין: ענא זיותן. דלוייתן. לצוארונין. לבוש מלכין. מכרכין וארגוונין. מעיל תיכלא ומילא וצבעונין: קרב זמירא וזמרא וקל שפנין. בארעא שמענא ורב סיגנין. דאיתמרן וגמירן בחזוונין: בבי כנישתא. מהשתא. בהורמנין (ד). דמלכנא אתינא ומרנין. בריכין יהו לאלההון סגן כנונים (ה): כהך שעתא הב דעתא אלף זמנין. לאוספי (ו) בו וטפי כתרגימנין. כמא דפרש רב מדרש ורברבנין: אמיר: אחר:

קעג. **ארו** שותא בלא רשותא. פרישותא להכימא. ומשתוקא לינוקא. חלי מתקא דכל סמא: זעיר אנא. וריקנא. ודהילנא. הבאי וגוזמא: ובעינא להרמנא. דבריינא דמן עלמא: ותן בהרמן להכימן. אנא תורגמן בקל בסימא: צבי השתא. בשבשתא. כפרשתא דאלימא: טעים בעיטה. לפעוטא. במיעוטא. מלי לוגמא: יהי רעווא. להאי זווא. כמלי כווא. ודלוסקמא: ברי שמייא. ועלמייא. רהיש מיא וכל

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) כמו סתום העין. (ב) מילנין ודיו. נב"ר טלו מילנין וקונדילין. פי' קמו דיו וקולמוס. (ג) מסיח. (ד) ברשות. (ה) כהנים. (ו) יוסף יי' עליכם וגו':

(דברים ל"ב) מתרגם גירי מהת פורענותי אשיצי בהון. וכ"ש במדרש בר"ר שם הוה חד מנהון וכו' ריש כל קשיטין הוא א"א. ונצח שליטין בחרבא דעפריא. הכוונה למה דאיתא בסנהדרין ק"ט ע"א דילמא האי עפרא מעפרא דא"א הוא דהוה שדי עפרא הוו חרבא. טבא חדא פלפלא. מגילה ז' ע"א. בר תלתא הימין. כמאמרם נדרים ל"ב ע"א בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו. ובמבר"ר פצ"ה. אף שעבוד וכו'. בראשית ט"ו כי גר יהיה זרעך וגו'. ואצלח בניגרוהי. בנחלי מים מלשון הגמרא ב"ב י"ב ע"ב אתרי נגרי וכו'. כזהרא באיפומא. הוא לשון הגמרא קידושין פ"א נפל נהורא באיפומא. נדר למרי עלמא כל עישורייא. בראשית כ"ח וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. כיום דלהי. שם כ"ה מכרה כיום ומתרגם כיום דילהון. משלהי. והוא עיף מתרגם והוא משלהי. חמר דרדורייא. חבית. ע"ז ל"ב ע"א מאן דלא חש לקימחיה. מי שלא שם אל לבו והוא מלשון הגמרא פסחים פ"ד ע"א. מאן אל לשלוחיה אתיב מימרייא. מי ה' השיב למשה. הצדא. תוהו ובוהו מתרגם צדיא ורקניא. יהון ללמא. מלכים ב' י"ז. ויהבלו. מתרגם והוו ללמא. וכן במדרש שמ"ר פ"ה למה משה ואהרן אתם למה ודבריכם למה. (שם הפייטן נסמן בראשי החרוזים ב' פעמים והוא אליעזר ברבי שמשון). ט) בראשי החרוזים נסמן אני יעקב והוא ר"ת נכד רש"י. ח) בלא שטפא. בלא מהירות והוא

יתי בזיזתא: תהא גומרא דירי זמורתא. קמייכו אריוותא; שבשתא או מתרצתא. שפיר דתשמעון יתה: מדתשמעון אתון בפקתא. קל קרנא משרוקיתא: ונמרא דידיה ליתה. דרכון היא הא כדאיתא: אסיקתון חספא דתותא. אשכחית מרגניתא: לבי שלחין וצהוותא. נהרייכו פשוט פשוט ואתא: חלפיה ועבריה מייתבותא. ומכיפיה מיבריך בירכתא; זכאי וקשיט רב מנרעתא. זכי לי טעים ועינוותא: קמי הני אריותא. אמיר דאיתמר בנבואתא; אמיר. אחר:

קע. אילו פומי. וכל נימי. בני אינשא רישומי; גוילי ארעא ושמי מרומי. דיותא ימי וכל תחומי; הוצי קולמוס באלי ואגמי ופרסיה שבחיה דמריה עלמיה; זעירין כולהון לסיומי. חד מרבנן גבורן ואימי: טובא נפשי ואלימי. יאן עריבין לפרסומי: כל קבל נשרי מטרי וגשמי. ליהוי מברך בפי כל נשמי: מהרמנו עתרית קמי. נטרי פיקודוי וקיימי; סבי ודרדקי דחכימי. עבדי אוריית׳ בני ריחומי: פעוט אנא זעיר ליומי. צבית אנא לתרגומי; קלי ארים לבסומי. רחמני הב לי חסדא ורחמי; שבשתא דלא לאפנומי. תריצין מילין ופטומי; אמיר: אחר:

קעא. אוגר מתורגמנא ז). בעי הרמנא. למיהוי קריינא בסיפרא דקרייא: אלהא ברא עלמיה. וכל דאתקרי בשמיה. לייקורי קמיה רמשא וצפרייא: לעילאה ותהתאה. אוקי על זחלתא. ומשה במשחתא ית כל טורייא: לאנהרא חלליה. ברא תרין בממלליה. ולישניה אקליה. להד מן חברייא; יקריה משבחין להון שמיא והיליהון. ואף אנא כוותהון אפתה בשירייא: יחידאי ריש חליה. מן אדמתא גבליה. ברייה ואהוי ליה סוף כל דריא; על עלמא כדו. דלא אתברי לצדו. אותיביה טן דו למיעבד פירייא: עיביד דא אזהריה. בסר (א) ולא נטריה. בת ולא בקריה. מתיל כבעירייא; (ב) זיופא למה לסבא. הלא אמרין רובא. בזע מַכְתְּבָא גְּלַל וְכַנְבֵּירַיָא; זכו שבתא דקלטא. לידי אדם מטא. קנא ליה פרטקילין מן קנטורייא: רשיעו נפישן. למיעבד אבאישו. לרבהון ארגישו. למחתם צורייא; ריגלא אתנשיאו. קולהון אקשיאו. ומילייא סניאו אבב הוטרייא; בתיבותא עייליה. לנה וכל דיליה. ופתח ית לוליה: וטבע תרארייא; ברדא מגדלאה. עבד מחאה. ואיניש גיראה. אתקטיל בגירייא: רייש

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) כי דבר ה׳ בזה תרגי׳ בסר. גן עדן. (ב) פ״ה אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו.

הוא כמו המאור הגדול. (מיוסד ע״פ א״ב וחתום בסוף שמואל חזק). ז) אוגר מתורגמנא, שד״ל היה לו גירסא אזגר או אזגד. אוקי על זחלתא העמיד על המים, מלשון אין המים מטהרין בזוחלין בכורות נ״ה ע״ב. ומשח במשחתא, מי שם ממדיה (איוב ל״ח) מתרגם מן שוי משחתהא. לאנהרא חלליה ברא תרין בממליה, להאיר על הארץ ברא שני מאורות במאמרו. ולישניה אקליה לחד מן חבריא, הכוונה להא דחולין ס׳ ע״ב אפשר לשני מלכים וכו׳. יחידאי ריש חליה מן אדמתא גבליה, אדם הראשון היה גמר חלתו של עולם מדרש בר״ר פ׳ י״ד וכתיב וייצר וגו׳ עפר מן האדמה. ואחוי ליה סוף כל דריא, סנהדרין ל״ה ע״ב מלמד שהראהו וכו׳. אותיביה טן דו, קידושין מ״א ע״א טן גוף דו שנים. בת ולא בקריה, סנהדרין ל״ח ע״ב ע״פ אדם ביקר וגו׳ מתיל כבעירייא. פרדר״א פי״א והיו מלאכי השרת קוראים עליו ואומרים אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. בזע מכתבא גלל, לשון הגמרא ע״ז כ״ב ע״ב היינו דאמרי אינשי מכתבא גללא בזע ופירש״י מכתב שקורין גרפיא ושל ברזל הוא קורע ורושם את הגלל שייש. וכנכיריא הוא מין אבן טוב ע״פ לשם שבו ואחלמה (שמות כ״ח) מתרגם קנכירי וכו׳ והכוונה על מה שנמצא בילקוט איוב ל״ז על פסוק וביד כל אדם יחתום לפי שהראהו הקב״ה לאדם וכו׳ א״ל בבקשה ממך שלא תכתוב עלי שהבאתי מיתה עליהם וכו׳ וא״ל כתוב מעשיך וכו׳ והוא כותב והוא חותם ע״ש זכו שבתא דקלטה, פרדר״א בא יום השבת ונעשה סניגור לאדם הראשון. רשיעו נפישין, בדור המבול כתיב כי רבה רעת האדם. למחתם צורייא ריגלא אתנשיאו, אם שכח תשכח (דברים ח׳) מתרגם אם אתנשאה תתנשי, למחתם צורייא הוא מלשון סגור חותם צר (איוב מ״א) ופירש שסגרו דלתות ביתם בפני אורחים הבאים ושכחו בהם. אבב חוטרא מילי, שבת ל״ב ע״ב. וטבע תרארייא, אולי צ״ל וטבע תרעיתיה, ואיש מזימות ירשיע (משלי ב׳) מתרגם וגברא רשיעא רעייא תרעיתיה. בדרא מגדלאה, הוא בדור הפלגה עבד מחאה הכוונה למה דאיתא במדרש בר״ר פל״ח מלמד שפתח להם הקב״ה פתח של תשובה וכו׳ והן אומרין, לא. ואיניש גיראה, על נואף ונואפת מתרגם בת״י גיורא וגיורתא. אתקטיל בגירייא, חצי אכלה בם

על דא יתברך וישתבח שמיה כולא דאתרעי בנבייא צדיקייא ויהב לנא אורייתא על ידי משה רבנא לשבוחי ולברוכי בריך שמיה דקודשא ואמרו אמן: ואחר כך או׳ המפטיר צור כל העולמים עד מקדש השבת: רשות אחר למתחיל:

קסח. נצחן(ה) קרביא ומרי מלכיא. שולטניה בדר ודר ובמדור עילאה: תמהותי ורברבין תקיפין אתייא. במצבייה עביד בארעא ושמייא. ניחא וקרירות רוחא ורעיוני הנייה. יהי ליה בכל בנוהי עשיקי עליבייא: היתבין ואזדמן לאתאן יומייא. לעידן עידנין ולנחמתא דאתיא: מצליין וקריין באורייתא דכייא. ומתרגמין במילי בחירי נבייא: כתרגם יונתן רב רברבנייא. מפומיה דמלאכי חגי וזכריה: יאיין שמעתתיה בסימן מילייא. והוא חד מתמנן תלמידי ספרייא: רב על כולהון במילי חכימיא. עוף דפרח עלוהי מיקיד כעסיק בעלוקייא: ועייפו מילוהי ארבע מאה פרסי פותיא. יסודי ושכלולי דארעא צבייא: אתרעישו ואתרגיפו תחות כל יקומייא. אורכא אזדעזעא ארבע מאה פרסייא: נפקא בת קלא משמי מרומייא. מאן הוא דמגלי סודי סתרייא: קם על ריגלוהי באימתא וזעיא. מתחנן קמי מרי מריא: לא ליקרי עבדית כך קדמך גלייא. ולא ליקר בית אבא ורבו ושבחייא: להן ליקרך דר על כרובייא. בדיל דלא יסגון בעלי פלוגתייא: ותוב צבי לפרושי כתיבי קדישיא. וקל מן שמיא נפל דיך בקדמיא: מטול דאית בית קיצא פריקייא. קץ משיחא צדיקא דאתי לסופייא: ומטו מן ריבונייי בחירייא. ברשותכון מפטרינא בנבכי פסוקייא: ובריכין תהוון לאלהא. ותזכון לקיומי כל פיקודייא: אמיר. אחר:

קסט. אתא ודוגמא בריבותא וקדושתך בריבבתא: בריר לית לכל ברייתא. סכום גונדי גונדתא(ו): גלי עמיקתא ומסתרתא. שבינתך לית דידע דוכתא: דלמחזי בחזוותא. עין כל יציר לא ארשיתא: האיתא שמיתא. ארעיתא ומייתא: ולהבי כל שיפוותא. לא לישתעיין ברברבתא: זעיר שביל ואורחא זעירתא. דלינקטן בתושבחתא: חדא היא לן ולא הדתא. תושבחתא לן שתיקותא: טפי לית לן בשירתא. אילהין בעייתא: יהיב לחכימין חוכמתא. הב לי סוכל תנותא: כד אפתח באפטרתא. קמי קהלא דבי כנישתא. ליבא דידי אלף דעתא. דבין תרתין אזברתא: מיפק מילי מעלייתא. ולא מילי מולייתא: נהירין בקרא ושמעתא. סיפרא וספרי ותוספתא: סבי ודרדקי וכל הבורתא. דכניפי כינופייתא: עלית מינכון עלית השתא. מינקט מינייכו רשותא: פעוט אנא ונפשאי מבהתא. דמינייכו קא מירתתא: צהיבא אפיי מכסיפותא. דמסתפינא אשבשתא. קריא דיריה לא שויתא. כי גדייא בסינוקתא: רברבי אשלי ידעי הילכתא. מגירסא דינקותא: שאילנא לכון במטותא. דלא תכזזון

(איכה ה) מתרגם על פירקת צוורגא. ד) יוסף עליכון כצ״ל. ה) נצחן קרביא, תואר להשי״ת ה׳ איש מלחמה מתרגם ה׳ מרא נצחן קרביא. במצביי עביד, ברצונו עושה. עשיקי עליבייא, העשוקים מן העולבים אותם. היתבין ואזדמן לאתאן יומייא, יושבים ומחכים על ימים הבאים. לעידן עידנין, כמפורש בדניאל ז׳. מפומי דמלאכי וכו׳ מגילה ג׳ ע״א. יאיין שמעתיתיה בסימו מילייא כצ״ל, יפים שמועותיו ומתוקים אמריו. והוא חד מתמנן וכו׳, סוכה כ״ח ע״א. דארעא צבייא, א״י הנקרא ארץ צבי. אתרעישו ואתרגיפו, ויתגעש ותרעש הארץ (שמואל ב׳ כ״ב) מתרגם ואתרגיפת ואתרגישת ארעא. נפקא ב״ק וכו׳, מגילה ג׳ ע״א. להן כצ״ל. ו) גונדא גונדתא, חיל גדול ברכות נ״ח ע״א חלף גונדא וכו׳ וכן בכ״מ. סוכל תנותא, נתחלקה תיבה לשתים וכצ״ל סוכלתנותא, על חכמת חכמיו (ישעיה כ״ט) מתרגם וסוכלתנותא מסוכותניהון. דבין תרתין אזברתא, מבין שני דבורים. ולא מילי מולייתא, לשון הגמרא ב״מ ק״ט ע״א אמריתו מילי מולייתי. לא שויתא כי גדיא בסינוקתא, עיף מלשון שויתינן האי שמעתא כגדי מסוקן פסחים ג׳ ע״ב. דלא תכזזון יתי כזיזתא, על וזיז שדי עמדי (תהלים נ׳) פירש״י רמש השדה זיז על שהם זזים ממקום למקום. תהא גומרא, מלשון הגמרא ע״ז ל״ב ע״ב גמרא גמר זמורתא תהא. אסיקתין חספא וכו׳, לשון הגמרא אי לאו דדלאי לך חספא וכו׳ יבמות ע״ב ע״ב. לבי שלחין וצחוותא, במקום ציה ויבשה. נהרייכו פשוט פשוט וכו׳, מלשון הגמרא נהרא נהרא ופשטיה חולין י״ח ע״ב. ומכיפיה מיבריך וכו׳ שבת ס״ו ע״ב נהרא מכיפיה מיבריך. וקשיט רב מגרתא כצ״ל, כשחר נכון מוצאו (הושע ו׳) מתרגם כנהור צפרא דמקשיט ורב מנרתא

בתורה מפני כבוד ציבור. ואיבעיא להו מפטיר מהו שיעלה. חד א׳ עולה וחד א׳ אינו עולה. והילכת׳ עולה. דקאמרי׳ פ׳ בני העיר. ראש (אחד) [חדש אדר] שחל להיות באתה תצוה. א׳ אביי קרו שיתא מן ואתה תצוה עד ועשית כיור נחושת. וחד חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית. וקיימ׳ לן כי ההיא דמסכת סופרים דפליג עליה: ירושלמיא): משה תיקן להם לישראל שיהו קורין בשבתות וימים טובים ובראשי חדשים והולו של מועד. שנ׳ וידבר משה את מועדי י״י אל בני ישראל. עזרא תיקן להם שיהו קורין ג׳ בתורה בשיני ובחמשי ובשבת במנחה כו׳. כאשר פירשתי ביוצר חול. ת׳: ובנביא מברך לפניו ולאחריו: וזו ברכה לפניה:

קסו. ברוך אתה י״י אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים. ורצה בדבריהם הנאמרים באמת. ברוך אתה י״י הבוחר בתורה במשה עבדו ובישר׳ עמו ובנביאי האמת והצדק: ולאחריה מברך חמש: ברוך אתה י״י אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן האומר ועושה המדבר והמקיים שכל דבריו אמת וצדק: נאמן (אתה י״י אלהינו) חי וקיים לעולם ועד נאמן אתה הוא י״י אלהינו ונאמנים דברך ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם כי אל מלך נאמן אתה ברוך אתה י״י האל הנאמן בכל דבריו: רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תנקום נקם במהרה בימינו ברוך אתה י״י משמח ציון בבניה: שמחינו י״י אלהינו באליהו עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל ליבנו ועל כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא תכבה נרו לעולם ועד: ברוך אתה י״י מגן דוד (א): על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה שנתתה לנו י״י אלהינו לקדושה ולמנוחה ולכבוד ולתפארת: על הכל י״י אלהינו אנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד ברוך אתה י״י מקדש השבת: ואם הוא פסח או שבועות או שום חג יזכירנו. ולא יאמר לקדושה. אלא יאמר. לששון ולשמחה לכבוד ולתפארת. על הכל: ת׳. ואחר שנפטר המפטיר מברך החזן כל העוסקין בצורכי ציבור וראשי הישיבות שבכל מקום אשר מהם תורה והוראה יוצאה לישר׳. ותקנוהו הראשונים לחזק ולאמץ ידי הרבים ביראת אלהינו. כי בראותם שמחזיקים להם טובה מזרזין עצמן יותר ויותר. ת׳: וביום טוב שנהגו לומר תרגום של הפטרה או׳ המפטיר ג׳ פסוקים ואחר יאמר המתרגם רשויות: ואילו הן:

קסז. איסב רשות מכולכון. מן רברבניכון ומן זעיריכון. בריכון תהוון קדם אלהכון וידרכון רגליכון על פריקתג) צוארי סנאיכון: י״י אלהא דאבתכון אסף׳ עליכון כוותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמו דמליל לכון: אמיר דאיתמר בנבואה על ידי פלוני נבייא. או נגידא. או מלכא. כמא דפריש יונתן בר עוזיאל וכדו הוה פריש ואמר:

ומתרגם אותם ג׳ פסוקים הראשונים שקרא מפטיר ומיכן ואילך המפטיר קורא אחד והמתרגם מתרגם אחד: וקודם שיתחיל המפטיר ברכות אהרונות. או׳ המתרגם:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ועשיתי (לו) [לך]ב) שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ (שמואל ב׳ ז׳). זה שקותמין מגן דוד. כמו מגן אברהם:

הלכה ד׳, ועיין בברכי יוסף א״ח סי׳ רפ״ב אות ט״ו ואין כאן מקום להאריך. א) ירושלמי משה תיקן וכו׳ ירושלמי מגילה פ״ד ה״א, ומסכת סופרים פ״י, ועיין ב״ק פ״ב ע״א דפריך והא מעיקרא הוה מיתקנא וכו׳ דורשי רשומות אמרו וכו׳ ועיין זוהר פ׳ בשלח דף ס׳ ע״א. ב) ועשתי לך שם גדול וכו׳ כצ״ל בהגהה מן הצד והוא בפסחים קי״ז ע״ב. ג) פריקת צוארי וכו׳ על צוארנו נרדפנו

שני (מלכים א ו) בירח האיתנים בחג. ואמרי׳ בירח שנולדוק) בו איתני עולם. וזכות אבות קיימת. כמה שנ׳ כי אל רחום יי׳ אלהיך וגו׳. ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם (דברים ד) : מכלל דעדיין היא קיימת. ולאר) כההיא דרשה דשבת דא׳ תמה זכות אבות : ויגער יצר הרע מן הנשואים. ישר׳ שכתי׳ בהן (ישעיה מו) הנשואים מני רחם. וכתי׳ ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט) :

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הוא הקדוש ברוך הוא בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא. כרצונו וכרצון יריאיו ועבדיו וכרצון כל בית ישר׳. צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות. היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם. כקדושתו על החיות וכקדושתו על כסא הכבוד. ובכן יתקדש בנו יי׳ אלהינו לעיני כל חי ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב. שירו לאלהים זמרו לשמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו. ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו. ככת׳ כי עין בעין יראו בשוב יי׳ ציון. ונ׳ ונגלה כבוד יי׳ וראו כל בשר יחדיו כי פי יי׳ דבר : תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב. ויחון וירחם פליטתנו ופליטת כל עמו בית ישר׳ לחן לחסד לרחמים ולרצון ואמרו כל העם אמן : אב הרחמים הוא ירחם על העמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער יצר הרע מן הנשואים ויחון עלינו בפליטת עולמים. וימלא משאלות ליבנו במדת טובה ישועה ורחמים ויעזרינו ויגן בעדינו ויושיע כל חוסי בו ונאמר אמן : ומגלה ספר תורה ואו׳ הכל הבו. שהוא בא לזרז את הציבור לענות ברוך אחר המברך על שם כי שם יי׳ אקרא הבו גודל לאלהינו: ועונין אחריו קול אחד ברכה זו. ברוך שנתן תורה כו׳. לשם שבח בלא אזכרה ומלכות עמה. וד׳ש) מקראות הללו שיש בהם מ׳ תיבות כנגד מ׳ יום שעמד משה לקבל את הלוחות. וכנגד מ׳ יום של יצירת הוולד: וקורא כהן ולוי וישר׳. ואין פוחתין מז׳ קוראים אבל מוסיפין עליהם ואין מפטיר עולה מן המניין. ומברכין לפניה ולאחריה. ואחר שקראו כולן אומ׳ קדיש חסר. עד דאמירן. ועומדת) המפטיר וקורא ג׳ פסוקים בפרשה ומברך לפניה ולאחריה. כחוק הקוראים. ת׳ : וייש תימ׳ כי לפי ההיא דפ׳ בני העיר קרו שיתא בעייננא דיומא כו׳. הוה לו למקרי לשביעי הזכת היום. ובכל המועדים. ויש לומ׳ כי סמכו אמסכת סופרים דפליגא אההיא דבני העיר. ת׳ : ושבעה דשבתא כנגד שבעה מרואי פני המלך. ובחול ג׳ כנגד כהנים לוים וישר׳. ובפ׳ הקורא עומד ויושב יהיב טעמ׳. ואינו מברך המפטיר עד שיגלל ספר תורה דגרס׳ פ״ק דסוטה א״ר תנחום א״ר יהושע בן לוי המפטיר. אינו מפטיר עד שיגלל ספר תורה. והאידנא נהוג עלמא מכי התחיל לגללו דלאו דווקא שיגלל קא׳. ומכי התחיל כמאן דגליל דמי. ובפ׳ עומד ויושב. ת״ר הכל עולין למניין ז׳ ואפי׳ קטן ואפי׳ אשה. אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא

המבואר למטה גדלו לה׳ וכ׳. ל) ופסוק הוא בדניאל כצ״ל. ק) שנולדו בו איתני עולם ר״ה י״א ע״א. ר) ולא כההיא דרשה דשבת וכו׳ שבת נ״ה ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה ושמואל וכו׳ ובירושלמי סנהדרין פ״י ה״א א״ר אחא זכות אבות ובמדרש וי״ר פרשה ל״ו ע״ש. ש) וד׳ מקראות הללו וכו׳ לא פירש מה המה מפני שהם ידועים והם תורת ה׳ תמימה וגו׳ פקודי ה׳ ישרים וגו׳ ה׳ עוז לעמו יתן וגו׳ האל תמים דרכו וגו׳ שיש בהם מ׳ תיבות. ת) ועומד המפטיר וקורא ג׳ פסוקים וכו׳ כפול למעלה סי׳ קכ״ה, קכ״ז ע״ש ושם מסיים והלכתא עולה היינו דמן הדין עולה כדמוכח מההיא דפרק עומד ויושב וכו׳ אך לדידן אין המפטיר עולה דאנן עבדינן כההיא דמסכתא סופרים פרק י״א החזן שהוא קורא בתורה וכו׳ ע״ש ומדקאמר יחזור ויקרא וימלא ז׳ קריות ויפטיר שמיני ש״מ דאינו עולה, ובספר המנהיג סי׳ ל׳ מהלק אי אפסיק בקדיש לפני מפטיר אינו עולה, ואי לא אפסיק עולה וכתב דכן מצא במס׳ סופרים, ולפנינו בפרק הנ״ל לא נמצא זכר מהאי חילוקא דקדיש, ועיין ברא״ש פרק הקורא עומד סי׳ ד׳ ובפרדס לרש״י סי׳ יו״ד ועיין בתוס׳ מרחיר״א על מסכתא סופרים פרק הנ״ל

כבודו: אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים בקול מתנשאים לעומת שרפים לעומתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי׳ ממקומו: ממקומך מלכינו תופיע ותמלוך עלינו בהדרך כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך. ותמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון. תתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור ודור ולנצח נצחים. ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עוזך על ידי דוד משיח צדקך: ימלוך יי׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: לדור ודור נגיד גודלך: וביום טוב אומ׳ אחר מלא כל הארץ כבודו:

קסד. והחיות בוערות בכס רם לויות. בארבעת רבעיו הביל מנויות: נוצצות כנגה הסדן וכבזק דומיות: נוהצות ברצוא ושוב אנפיים נטויות: יחד תחת לקפיץ הדיות. יוצרם לקלס כשהן רשויות: מזמרות שירים תילים תילויות. מעריצות לקדוש תהילות דומיות: נוהמות כקול מים רבים בשאג והמיות. נראות כנשאות והם נשואות ותלויות: בזאת הנשקפה יביט מקירוי עליות ביטוייה לאזון יטה כרויות: רבוכה כבמרהשת בדובים ואריות. רהשה יסכית דלותה משאיות: שבותה ישיב כאפיקים בציות. שאריתה לחזק בקרב גליות. מבשן וממצולות יניפנה לתלפיות. מתנוססת כימי קדם באדמתה להיות. ויבהיק כמתהפכת חרב פיפיות. וינגע שוסיה במכות טריות: אך נטירותם נקבצו דיות. איים להעיק בוצרה וקריות: לאדר להדר שמו בהנויות. להקדישו ולהעריצו שכם אחד כארבע חיות: לעומתן ברוך יאמרו: ישמח משה ברצה ומודים ושים שלום: קדיש שלם: ונוטל ספר תורה ומחזיר פניו כנגד הבימה ואומר בקול רם פסוק זה. ת׳: וששה תיבות של פסוק(פ) זה אומ׳ כנגד ששה צעדים של נושאי הארון לכל קרבן. וכת׳ (שמואל ב ו) בדוד ויהי כי צעדו נושאי ארון [ה׳] ששה צעדים ויזבח שור ומריא:

גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו: ועונין הציבור: רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להדום רגליו כי קדוש הוא: רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי׳ אלהינו: שיר ליום השבת הטיבו נגן. ת׳:

קסה. על הכל יתגדל. פסוק הוא (יחזקאל לח) והתגדלתי והתקדשתי. ופ״הנ) בדניאל (יא) כי על כל יתגדל ולאלוה מעוזים וגו׳. בקדושתו על החיות וכקדושתו על כסא הכבוד. האו׳ כן קדושתו על כסא הכבוד. תלי תניא בדלא תניא: ואין נכון לומר יתקדש שמך. שהרי א׳ כקדושתו. ונאמר לפניו. א״כ אינו מדבר להק׳ פה אל פה. אלא אומ׳ כן יתקדש בנו יי׳ כו׳ כולו. לשון שבח. וכן לא תסולה בכתם אופיר (איוב כח). המסולאים בפז (איכה ד) ביה שמו. בשם יה שהוא לשון יראה. כדמתרג׳ דהילא די״י עזי וזמרת יה. שבחו לפניו. וגורו מפניו. וזהו דוגמת המקרא וגילו ברעדה (תהלים ב): אב הרחמים הוא ירחם על העמוסים. ישר׳ שכת׳ בהן העמוסים מני בטן (ישעיה מו) ויזכור ברית איתנים. אבות נקראו איתנים.

את קדוש וגו׳ יעריצו (ישעיה כ״ט) ודומה בהתחלה לנוסח הספרדים בקדושת שחרית אך המה אומרים כנועם שיח, וכן ברד״א נקדישך ונעריצך כנועם שיח וכו׳ ונוסח האשכנזים במוסף מיוסד ע״פ מה שנמצא במס׳ סופרים פט״ו אבל קדש עמידה כיון שצריך לומר נעריצך נקדישך וכו׳, וכן הוא בפדר״א פ״ד ומעריצים ומקדישים, ועיין בביאורי הרד״ל אות נ״ה. והרב רוו״ה הביא בסדדו שפה ברורה לשון החזקוני ע״פ תרגום ירושלמי פ׳ האזינו וז״ל ומנהון יליף משה דלא הוה מדכר שמא מפרשא עד זמן דהוה מחנך פומיה בעשרין וחד מילין דאינון תמנין וחמש אתין, שיש בקדושת נעריצך פ״ה אותיות ותמה עליו שהלא לא נמצא שם רק פ״ב אותיות, אך מצא בכ״י חזקוני שכתוב שם כסוד שכל שיח וכו׳ (כנוסחת המו״ו) ומשלים מנין פ״ה אותיות, ואני תמה, תרצת מנין האותיות אך הלא נתוסף מנין התיבות בזה ויהיה כ״ב, וגם אם נאמר שנתכוון החזקוני לנוסח הספרדים כדעת הרב ר׳ יצחק ב״ר ארי׳ יוסף דוב בסדרו הנדפס מחדש ברעדעלהיים אם אמנם נשלם מנין האותיות, אך הלא נתוסף מנין התיבות שהם לפי נוסח ספרד כ״ג במנין, ומהעתקת המחבר מספר האותיות הוא פ״ז (אם נחשוב קדש חסר) ומספר התיבות הם כ״ג, אם לא נאמר דתיבת „את״ דלא נמצא בשום נוסח, הוא מיותר, וניחא מספר האותיות אך לא התיבות. פ) פסוק זה וכו׳ היינו פסוק

לאל אשר שבת מכל מעשיו ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה עונג קרא ליום השבת. זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משובח באומר מזמור שיר ליום השבת. לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו ויתנו שבח יקר וגדולה לאל מלך יוצר כל ומנחיל מנוחה לעמו ישר׳ ביום שבת קודש. שמך יי׳ אלהינו יתקדש וזכרך מלכינו יתפאר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. תתברך מושיענו על כו׳. ואו׳ כל הסדר כמו שסדור בחול עד גאל ישראל:

קסב. ועומדין ומתפללין מגן ומחייה משולש. ת׳: ואם תאמר מפני ל) מה אנו משנין תפילתנו בשבת בלילה ויוצר ומוסף ומנחה. ואין אנו מתפללין בתפילה אחת כמו ביום טוב שאנו מתפללין אתה בחרתנו בכל תפילה ותפילה: ושמעתי מנרבוני אחד שכנגד ג׳ שבתות תיקנו חכמים אילו התפילות. אתה קדשת. כנגד שבת בראשית שהק׳ קדשו ומקודש ובא מששת ימי בראשית. ישמח משה. כנגד שבת סיני. שהתורה ניתנה בשבת בהשכמה. כדאמרי׳ פ״ר מ) עקיבא מכדי בין מר ובין מר תורה בשבת ניתנה: ובתכנת שבת אין לתמוה שכל תפילת המוספין אנו משנין מתפילת ערבית שחרית ומנחה ובתפילת אתה אחד כנגד שבת של עתיד לבא. שנ׳ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד וגם ישר׳ גוי אחד שנ׳ ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ: ובפי׳ אתה אחד פירשתי היטב. ת׳:

קסג. ישמח משה במתנת חלקו כי עבד נאמן קראת לו. כליל תפארת בראשו נתת לו בעמדו לפניך על הר סיני. ושני להות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישר׳ אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: ולא נתתו יי׳ אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתנו מלכינו לעובדי פסילים. וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישר׳ עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתך ושבעינו מטובך וטהר לבינו לעובדך באמת וישמחו בך כל ישר׳ אוהבי שמך והנחילנו יי׳ אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ב״א יי׳ מקדש השבת: רצה ומודים שים שלום: ומתחיל שליח ציבור ואו׳ אבות וגבורות וקדושת השם. ת׳: פ״ר ת״ם דלכך אנו אומרי׳ ביוצר ממקומך. ובקדושת מוסף ממקומו. משום דבמוסף אין אנו יודעין מקומו אבל ביוצר אנו יודעין. וזהו שא׳ במוסף ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו. והכי אמרי׳ בפ״ק נ) דע״ז איפוך. דג׳ שעות ראשונות יושב ודן כו׳. ועומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. א״כ ביוצר אנו יודעים מקום שהוא יושב. אבל במוסף אין יודעים כלל איזה מקום הוא יושב. כדא״ס) פ״ב דחגיגה ברוך כבוד יי׳ ממקומו. מכלל דליכא דידע ליה:

נקדישך ע) ונעריצך כסוד שכל שיח שרפי קודש המקדישים את שמך בקדש. ככת׳ על יד נביאך. וקרא זה אל זה ואמר ק׳ ק׳ ק׳ יי׳ צבאות מלא כל הארץ

י״ב מזלות, נשארו תשעה אמצעיים שבכל אחד ח׳ תיבות שהן בכללן ע״ב נגד שם המפורש, ויחד הם כ״ב אותיות נגד שם בן כ״ב ע״ש, ועיין בשו״ת מהרש״ל סי׳ ס״ד. ל) מפני מה אנו משנין תפלתנו וכו׳ עיין לעיל סי׳ קל״ט. מ) פרק ר׳ עקיבא וכו׳ עיין שבת פ״ו ע״ב ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל וכו׳ והמחבר או-שהיה לו גירסא אחרת, או שמעתיק הכוונה ולא לשון הגמרא. נ) בפ״ק דע״ז איפוך וכו׳ ד׳ ע״ב. ס) כדאמר פ״ב דחגיגה י״ג ע״ב, ועיין לעיל סי׳ פ״ה. ע) נקדישך ונעריצך כסוד שכל שיח וכו׳ מקדים נקדישך לנעריצך כמו שכתב לעיל ע״פ לשון המקרא והקדישו

אלהינו ואל תכלימנו לנצח: על כן איברים שפילגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון אשר שמת בפינו: הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויהדרו ויקדישו ויעריצו וימליכו את שמך מלכינו: כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבע וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך יי״ אלהינו תשתחוה: וכל הלבבות ייראוך וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי״ מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו: מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערוך לך. האל. הגדול. הגבור. והנורא. אל עליון קונה שמים וארץ: האל בתעצומות עוזך. הגדול בכבוד שמך. הגיבור לנצח נצחים והנורא בחיילי נוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונישא שוכן עד מרום וקדוש שמו: נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך. כדוד אמר ברכי נפשי את יי״ וכל קרביי את שם קדשו: וכתוב רננו צדיקים בי״י ולישרים נאוה תהילה: בפי ישרים תתהלל: ובדברי צדיקים תתברך: ובלשון חסידים תתרומם: ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות ורבבות עמך בית ישר׳ ברינה יתפאר שמך מלכינו בכל דור ודור. שכן חובת כל היצורים לפניך יי״ אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי עבדך משיחך: ישתבח שמך מלכינו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה יי״ אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה תהילה ותפארת קדושה ומלכות ברכות והודאות נצח גדולה וגבורה מעתה ועד עולם. ברוך אתה יי״ אל מלך גדול בתושבחות אל ההודאות. אדון כל הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי עולמים: ואו׳ החזן קדש עד דאמירן וגו׳: ברכו: ברוך יי״ המבורך לעולם ועד: ופותח ביוצר בנעימות קול:

ברוך אתה יי״ אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל: הכל יודוך והכל ישבחוך והכל יאמרו אין קדוש כיי״: הכל ירוממוך סלה יוצר הכל האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח: ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה: ומאיר לעולם כולו וליושביו שברא במדת רחמים: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: המלך המרומם לבדו מאז משובח ומפואר ומתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו אדון עוזינו צור משגבינו מגן ישענו משגב בעדינו: אין ערוך לך ואין זולתך אפס בלתך ואין דומה לך: אין ערוך לך יי״ אלהינו בעולם הזה ואין זולתך מלכינו לחיי העולם הבא: אפס בלתך גואלינו לימות המשיח ואין דומה לך מושיענו לתחיית המתים:

אל כ) אדון על כל המעשים. ברוך הוא ומבורך בפי כל נשמה: גודלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים אותו: המתגאה על חיות הקודש. ונהדר בכבוד בכס המרכבה: זכות ומישור לפני כסאו. חסד ורחמים לפני כבודו: טובים מאורות שברא אלהינו. יצרם בדיעה בבינה ובהשכל: כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל: מלאים זיו ומפיקים נוגה. נאה זיום בכל העולם: שמחים בצאתם וששים בבואם. עושים באימה רצון קוניהם: פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורינה לזכר מלכותו: קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלבנה: שבח נותנים לשמו כל צבא מרום. תפארת וגדולה שרפים וחיות עם אופני הקודש:

ואולי לפי מה שפירש לעיל ואילו וי״ו מוסיף על ענין ראשון וכו׳. כ) אל אדון וכו׳ ונוסחת המחבר משונה ממה שהביא הזוהר פרשה תרומה דף קל״ב ע״א ע״ש, והב״ב כתב שהוא מיוסד באלפא ביתא, ובראשונה עשר תיבות (וכן הוא בזוהר הנ״ל) נגד עשרת הדברות, ובאחרונה י״ב תיבות נגד

להק׳ משירי דוד. כמו שמצינו ז) בפסיקתא. אמר דוד אגורה באהלך עולמים. וכי עלה על דעתו של דוד שהוא חי לעולם. אלא כך אמ׳ יהו אומרי׳ בשמי לעולם בבתי כנסיות ובתי מדרשות. (אלו) [א״ל] הק׳ הייך אעפ״י שאתה מת אין שמך (זו) [זז] מביתי לעולם. אלא על כל קרבן וקרבן מזכירים ואומרי׳ שירים משלך מזמור לדוד. ולא עוד שהואיל והשבת לבנות בית המקדש אע״פ ששלמה בנך בנה אותו בשמך אני כותבו. מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (שם ל): וטוב מזה ומזה זה הלשון דהאי על כל דברי שירות נדרש לאחריו. וכן היבור המילה על כל דברי שירות וכו׳. ישתבך שמך. מלבד כל דבר שירות ותושבחות דוד ששיבחך יותר מכל אדם בכמה הילולים מכמה עיניינים על כל דבר ודבר שאירע לו הן על הטובה הן על הרעה. וגם על מקרה בני אדם שר כמה שירים. ויותר על כל אילו יהא שמך עוד משובח לעולם. והכי עיקר: ויש מפרשי׳ שכן חובת כל כו׳ להודות לפניך על כל דברי. כלומר להוסיף עליהם איש ואיש לפי שכלו: ישתבח כו׳. פי׳ הרב ר׳ יעקב בר׳ שמשון שיש כאן י״ה תושבחות כנגד י״ח ברכות שבתפילה שיר ושבחה כו׳ וגר׳ שאילו ג׳ משלימין גדול בתושבחות. אל ההודאות. אדון הנפלאות. כי בלא אילו אין כאן אלא ט״ו. ואי״כ שמן החתימה הן והותמין בשתים. ועושין ברכות חבילות. וליתה. דהא לא התמינן בשתים. ואני שמעתי מפי הרב תיט״ב zа) דט״ו שבחות יש בו. וט״ו ברוך בפתיחת הזמרה ובסיומה בברכה שלפניה ולאחריה כנגד ט״ו טובות שנתן הק׳ לישר׳ הכתובו׳ בהגדת פסח. הוציאנו ממצרים כו׳: אל ההודאות. בעל ההודאות. נאה וטוב להודות לו. אדון הנפלאות. ומפליא לעשות. הבוחר בשירי זמרה. שאמרנו למעלה בפסוקים. חי העולמים. הוה והיה ויהיה. שנ׳ (מלאכי ג) אני ה׳ לא (שנאניתי) [שניתי]. הווה. פסוק הוא ואתה (הווה) [הוה] להם למלך (נחמיה ו). ויש גור׳ חֵי העולמים. כמו וישבע בחֵי העולם (דניאל יב) אוֹ חי העולמים: כ״ש אב״ן ח):

סליק פירוש של נשמת:

נשמת כל חי תברך את שמך יי׳ אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכינו תמיד: מן העולם ועד העולם אתה אל ומלבעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו מלך אלא אתה: אלהי הראשונים והאחרונים אלוה כל בריות אדון כל תולדות המהולל ט) בתושבחות המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים: ויי׳ שמו ער לא ינום ולא יישן המעורר ישינים והמקיין רדומים והמסיח אלמים והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים ולך לבדך אנחנו מודים: אילו י) פינו מלא שירה כים ולשונינו רינה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש וירח וידינו פרושות כנשרי שמים ורגלינו קלות כאיילות: אין אנו מספיקין להודות לך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך: על אחת מאלף אלף אלפי אלפים וריבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו: ממצרים גאלתנו יי׳ אלהינו ומבית עבדים פדיתנו: ברעב זנתנו ובשובע גדול כלכלתנו מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו ומחלאים רבים רעים ונאמנים דיליתנו: עד הנה עזרונו רחמיך יי׳ אלהינו ולא (ולא) עזבונו הסדיך אלהינו נא אל תטשינו יי׳

הוא מקהלות בחירוק כמו מצהלות אביריו (ירמיה ח). ז) שמצינו בפסיקתא הוא בפסיקתא רבתי פ״ב ובמדרש תהלים מזמור ל׳, ועיין מדרש שה״ש פסוק וחכך כיין וגו׳ ובסנהדרין צ׳ ע״ב בכורות ל״א ע״ב, יבמות צ״ו ע״ב. zа) מפי הרב תיטב. רשד״ל כתב נראה שהוא ר׳ יו״ט הנ״ל (בסי׳ קנ״ה) וגם צונץ בספרו צור געשיכטע ע׳ 94 מביא פירושים בשם תיטב מתוך כ״י ואפשר הוא ר׳ י״ט בר יהודה נכד רש״י בנו של ריב״ן אשר בתחילה הוא בעצמו מסמן את הערותיו בשם תיטט״ב ר״ל תוספת יום טוב. ח) כך שמעתי אב״ן עי׳ לעיל. ט) המהולל בתשבחות, ולא גרים המהולל ברוב התשבחות כגירסתנו, וגם הרמב״ם בסדר תפלות גרים המהולל בתשבחות, וכ״ה בהגהות מיימוני שם ע״ש ועיין בתחילת הספר מה שכתב שם המחבר. י) אילו פינו צריך לגרוס

הללו הוא יושב על כסאו כי לו יאתה מלוכה שהוא רם ונישא שוכן עד. כפי המקרא שבת׳ כי כה אמר (י״י) רם ונישא וכו׳. וכתוב רננו צדיקים. הוא כמו וכתו׳ שבתלמוד שמביאין אנו אותו הפסוק לראייה למה שאמ׳ למעלה. אלא וכתיב לשון ארמי. וכתוב לשון עברי. אף כאן פסוק זו ראייה וסיוע למה שאמ׳. כי לאחר שפי׳ ארבע תהילותיו הכתובים בתורה האל הגדול הגיבור והנורא. סמך לזה רננו צדיקים. כלומר וכן מצינו שצדיקים מרננים לשמו: בפי ישרים תתהלל. כעדות המקרא לישרים נאוה תהילה (תהלים לג). ולכך סמך זה לכאן: והרב ר׳ יעקב בר׳ שמשון פי׳ בפי ישרים תתרומם: ובדברי צדיקים תתברך: ובלשון חסידים תתקדש: ובקרב קדושים תתהלל: ועל לשון יצחק שיסדו. וכתוב בו יצחק ורבקה. וכן בעל תהינת שיני וחמשי עזריאל. עזרינו אלקי ישענו (א). כן. אבל אין עיניין יצחק ורבקה לכאן. ולא יתכן לפרי כן. דהאס) יצחק אבינו תיקן תפילת המנחה. שנ׳ ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כד). וא״כ בתפילת המנחה שיסד היה לו לייסד שמו ושם אשתו. ולא בתפילת שחרית שתיקן אברהם אבינו שנ׳ (שם כג) וישכם אברהם בבקר. הילכך יאמר בכל אחד שבח המצוי בו. בפי ישרים תתהלל. לישרים נאוה תהילה. ובדברי צדיקים תתרומם. לשון המקרי צדקה תרומם גוי (משלי יד). ומפרש במדרש שיר השירים שיהיו ישר׳ מקבלין פני שכינה שנ׳ (ישעיה לג) והוא מרומים ישכן ושכינה שרוייה עמהם. שנ׳ (ויקרא כו) והתהלכתי בתוככם: ובלשון חסידים תתברך. וחסידיך יברכוך. ובקרב קדושים תתקדש. ויש שאין אומ׳ כך לפי שבלשון הזה מצינו פירעון בצדיקים. שנ׳ בקרובי אקדש (שם י). ואו׳ ובדברי צדיקים תתקדש. ובקרב קדושים תתרומם. ואין למשוך הנעימות של נגינה אלא בריש של ישרים. ובקוף של צדיקים. כמו שאתה מוצא הברתה בניקוד. ואז תהא תיבתך שלימה שאם אתה מושכה לעיל נשחתה התיב׳ והבל הוא ונידוף: ובלשון חסידים תשתבח. מה טיבו של כל אצל חסידים מאצל ישרים וחביריו. ובקרב קדושים תתרומם: רושם של ישרים צדיקים חסידים קדושים הוא יצחק. ושמא בעקידה נעשה שבח זה עם המקדש שמך ברבים: כ״ש. ואין נראת דבתפילת המנחה שיסד יצחק היה לו להזכיר שמו ולא בתפילת השחר שיסד אברהם כדפריש:

ובמקהלות רבבות עמך הישרים והצדיקים שבחו לעצמו גם בכל שאר הבינוניים יתפאר שמך בכל קהילות ורבבות כניסייתן של ישר׳ בכל מקום שהן. כשהואו) דבוק אומ׳ מקהלות ישר׳. כמו מצהלות אביריו אבל בעומד הוא או׳ מַקהלות כמו במקהלות ברכו אלהים (תהלים סח): על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי. יש לשאל איך אומ׳ בני אדם דבר זה ואינו תמיהין לעצמן וכי היאך יכול חובת כל אדם לשבח להק׳ יותר מכל דברי שירי דוד. ואפי׳ אם תפרש האי על כל דברי כמו מלבד כל דברי או על ידי כל דברי. א״כ חובה היא על כל אדם לומר כל השבחות שבתילים מה שלא [הי׳] ולא נברא. ואם א׳ כן שכן חובת כל היצור לשבח על (כל) דברי שירות דוד. ולא א׳ כל אז נוח יותר. דמשמ׳ שחובה היא על כל אדם לומר לפני הק׳ משירי דוד. והאי על כל דברי תפרש כמו על ידי. כלומר על פי השירות ועל ידיהן הייבין אנו להודות להק׳. ובודאי חובה עלינו לשורר

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ואני שמתי את עיני בתקינות ומצאתי שם חתום חזק. חוסה זריס קולינו ה׳ א״ה הבט ומה שלא חתם שמו כסדר . . . מפני עניוותו. יפה:

ע״ז פ״ג ה״א. ס) דהא יצחק וכו׳ ברכות כ״ו ע״ב. ו) כשהוא דבוק אומר מקהלות פירש בסמיכות

ונורא. ואין כערכך. מעתה נאה לך להללך ולשבחך. ולא כן מדת בשר ודם: אדם משבח את חבירו ואין בו כל שבחו. אבל הק׳ נורא על נוראים. גיבור על גיבורים. הוא אלהי אלהים ואדני האדונים. הה״ד מי לא ייראוך מלך הגוים (ירמיה י) וגו׳. וכת׳ מי ימלל גבורות י״י ישמיע כל תהלתו (תהלים קו). תהילתיו לא נא׳ אלא תהילתו שאפי׳ תהילה אחת שבו אין אדם יכול לספר את כולו. אדם גיבור במלחמה מלומד בטכסיסי מלחמה. ויש דברים הרבה שאינו יודע להזהר מגיבור שכנגדו. דמי שיודע בקשת ובחצים אינו יודע (בהפגת תרסיסים) [בהגפת תריסין]ב). ומי שיודע באלה וברומח אינו יודע בהנית ובסייף ויכולין לספר כל שבחו. אבל הק׳ הכל יש בו ויודע ענייני מלחמה יותר ממה שאין אדם יכול לדבר. וכן אם משבחין רב החובל אין יכולין לשבחו בכל ענייני הים. והרבה דברים יש שאין יודע להשמט מהן. אבל הק׳ כחו וממשלתו בים וביבשה. הוא אלהי עמקים ג) ואלהי הרים לכך נאמר כל תהילתו. ת׳. וזהו שכת׳ אשרי שאל [יעקב] בעזרו וגו׳ (תהילים קמו). עושה שמים וארץ את הים וגו׳. שמלך ד) בשר ודם אם יכול להציל בים אינו יכול להציל ביבשה. ואם יכול להציל ביבשה אינו יכול להציל בים. אבל הק׳ אינו כן שיכול להציל בים וביבשה. וזהו שכתב אשרי שאל יעקב וגו׳. כך נמצא במדרש: ויש משנין הסדר ואו׳ תכף לשמים וארץ נהללך ונשבחך כו׳ ותכף הפסוק שא׳ דוד או׳ האל בתעצומת עוזך כו׳ עד וקדוש שמו. ואחר כך וכתוב רננו צדיקים וכו׳. והא ליתה. חדא לפי שכשכלל תהילה המקרא מפרש ואחר כך כל אחד למחלקותיו כל ארבעתן על ארבעת רבעין. ועוד היאך מחובר רננו צדיקים למלה שעליו. מה ראיה ממנו לכאן המהבר מדבר בשבחו של מקום. ואינו או׳ על כל אדם שישבחנו שצריך להביא ראיה מרננו צדיקים. אבל לאחר שפי׳ ארבע תהילותיו דכתבינהו משה באורייתא והיללו ושיבחו ובירך שם קדשו כמו שעשה דוד. אז סמך רננו צדיקים לו לראייה כלומר וכן מצינו מקרא כתוב שכל הצדיקים מרננים לשמו וכזה יעשו כל אדם כצדיקים שכל המספר בשבחו הרי זה משובח ולפיכך סמך בפי ישרים. צדיקים. ונברך את שם קדשך. ברכי נפשי וגו׳. כל אחד מעיד לעצמו. מר׳: והתולה בדוד ואו׳ כדוד אמר הרי הוא ממעט קילוסו. ונותן כבוד עצמו לאחרים. האל בתעצומת עוזך. נותן (שו׳) [עז] ותעצומת לעם. והנורא בנוראותיך. על ידי נוראותיך שאתה עושה אתה נורא ומאויים. ולכך נקרא שמו נורא. וכן נורא תהילות. על ידי התהילות שמספרין בני אדם זה לזה לומ׳ גבורה זו עשה וגבורה זו עשה נגד פלוני ופלוני זו בים וזו ביבשה. ועל ידי שם שיצא עליך אתה יראוי ומאויים. ואו׳ (איוב ט) מי הקשה אליו (ויושלם) [וישלם]. ומי יעמד לפניך הרי שמענו שעשה לפלוני כך ולפלוני כך. לנצח עדי עד. גבורתו עולמית לנצחון. המלך היושב על כסא. לשון המקרא ואראה (י״י) [את אדני] יושב על כסא רם ונשא (ישעיה ו). וכת׳ קרא אהרינ׳ כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו (שם נז) וגו׳. ועל שני מקראות הללו סידר שבחו. ואם חיבר כסא לרם ונישא ועשאו דיבור אחד להשמיע שהכסא רם ונשא לא משתבש. כי כן משמע המקרא שהוא יושב על הכסא (שהיה) [שהוא] רם ונישא למעלה. ואעפ״י שלא מגיעים למטה עד שממלאין כל ההיכל ולפי שדיבר בהיכל שהוא אמר על הכסא שהוא רם ונישא למעלה. ויש מפרשין דרם ונישא שבפסוק מוסב על ואראה את (י״י) [אדני]. ואין כן משמעות המקרא. והכי משתמע המלך היושב על כסא. בכל מעלות

וכו׳. ב) בהגפת תריסין כצ״ל והוא לשון המשנה סוטה מ״ב ע״א. ג) אלהי עמקים וכו׳ מיוסד על לשון הכתוב מלכים א׳ כ׳. ד) שמלך בו״ד וכו׳ כעין זה בירושלמי ברכות פ״ט ה״א, וירושלמי

מלאים: ורוח. כמוע) מישמוש הניתן באיברים. כגון יד למשמש. רגל להלך. פה לדבר. חוטם להריח להתנודד באיברים. כל אחד לאומנותו. ונשמה. אליינא. המונחת בחדרי הלב. שנפחת באפינו. קרא כת׳ ויפח באפיו. תדע כי שני דברים הם. הנשמה ניתנת בעובר משעת יצירה. וכח מישמוש איברים אין בו עד שיגדל. וכשאדם ישן נודדים איבריו אעפ״י שהנשמה הולכה. והרי בהמה שחוטה פשוטה ומנותחת לא נותרה בה נשמה ועדיין בשרה מתנודדת ומנענע בבית המטבחיים. זהו מחמת הרוח. וַיֵילִית. מר׳: ולשון אשר שמת בפינו. אינו זכור לשון שימה בלשון. ואני צ) הכותב או׳ מדכת׳ (שמות ד) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. ואלם אישתקיל מילוליה. ואמרי׳ בפ׳ הרואה. ת״ר הלב פ) מבין והכליות יועצות והלשון מדבר. וזה דבר ידוע לכל ואין צריך ראייה. כי באמת מות והיים ביד לשון. המדבר גדולות. הרי מצינו שימה בלשון. אב״ן: הן הם יודו הנה המה. כלומר אמנם הרי הם האיברים הללו מוכנין ומזומנין שיהו מודים ומברכין. והאו׳ הן הן. אינו אלא טועה. יודו ויברכו. לשון הפסוק (תהלים קמה) יודוך י״י (על) כל מעשיך וחסידך יברכוכה: ויקדישו ויעריצו. וכן הוא אומ׳ והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישר׳ יעריצו (ישעי׳ כט). ועל זה הפסוק הוסד נקדישך ונעריצך. בתחילת הקדושה. כסדר המקרא. לפי שיש בני אדם שמהפכין אותם. וכל לשון לך תשבע. זה יום הלידהק) שנשבעים לבוראם שלא יעברו על תורתו פסוק מלא בישעיה בי נשבעתי וגו׳ (ישעיה מה). כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון. וכל הלבבות ייראוך אינו מושך וכל לבדו. אלא יאמר בדיבוק. וכל הלבבות הם ייראוך. קרא הוא יחד לבבי ליראהר) (את) שמך. בתהילי׳ (פ״ו). וכל קרב. ימשוך טעם בקוף. כל עצמותי תאמרנה. כל איבריי. כמו חמור גרם. מנברוין ב׳aר). בעל איברים. וכן מלחס) (גדמא) [גרמא] גרמא. פ׳ כל עצמותי. רמ״ה איברים שבאדם. וכנגדם רמ״ה תיבות בק״ש. לייחוד השם. וזהו מי כמוך. פ״ה כל עצמותי. ומתוך ראשו הצריך לו מסיים את כולו לשבח. ועל מי כמוך שהאיברים מעידין. בעלילה זו אתה מפרשו והולך. מי ידמה לך. מי ישוה לך. מי יערוך לך. היינו מי כמוך. בסדר רב עמרם רננו צדיקים וכל עצמותיי תאמרנה. ואין כתוב בו אריכות זה. מי ידמה לך. עד וכל קרבי את שם קדשו. ויש או׳ כל אותו תוספת. בין כך ובין כך המקרא שמביא סיוע וראייה שלפניו. וסמיכת המקראות עשויין באמת ויושר. אל עליון וכו׳. מקרא מלא הוא. (בראשית יד) ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. ואיתוה) האו׳ קונה ברחמים שמים וארץ. לא אשתבוש. כדאמרי׳ ששיתף הק׳ מדת רחמים עם מדת הדין וברא את עולמו. שנ׳ (בראשית ב) ביום (ברא) [עשות] י״י אלקים ארץ ושמים. והוא שיסד הקליר. כבודו איהל כהיום ברחמים. ולא יאמר קונה ברחמיו דלישתמע חסד גדול עשה ורחמים היו לו על שברא את העולם. ועל מי ריחם או למי משך חסדו מקדם שברא עולמו בעבורו כדי לרחם עליו. הלא הוא יחיד בכבודו. וקילו על המים. הילכך אם בא לומר יאמר ברחמים ולא ברחמיו. האל הגדול הגיבור והנורא. כךא) הוא המקרא. בתחילה כולל. ואחר כך מפרש כל אחד. האל בכך. הגדול בכך וכו׳. ואתה הוא שגדול בכך. וגיבור

היה לו למסור וכו׳ לפני המחבר הי׳ במוסרה רק ב׳ בתורה, ולפנינו איתא במוסרה ב״מ. ע) כמו משמוש נ״ל שצ״ל כח משמוש וכו׳ וכן כתב גם רד״ל. פ) הלב מבין וכו׳ לפנינו בברכות ס״א ע״א איתא כליות יועצות לב מבין לשון מחתך ופירש״י מחתך הדבור להוציא מפיו ובדק״ס הביא גירסא כגירסתו. צ) ואני הכותב אומר וכו׳ אב״ן, נראה כי אבן הוא המעתיק הספר והמוסיף בו נוספות, וכן העיר שד״ל באגרותיו. ואולי הוא הראב״ן (ר׳ אליעזר בר נתן) שפירש התפלות כידוע. ק) זה יום הלידה שנשבעים וכו׳ נדה ל׳ ע״ב. ר) ליראה שמך כצ״ל ועיין מנ״ש שם. aר) membrun בלעז (שטארקגליעדריג). ס) מלח גרמא גרמא כצ״ל ביצה י״א ע״ב. ת) ואותו האומר קונה ברחמים וכו׳ כצ״ל. א) כך הוא המקרא דברים י׳ וכאמרינן ברכות ל״ג ע״ב ואתו אנשי כנה״ג

ריבי רבבות. ואין סוף לחשבון זה. אבל ר׳ עושה אותם שני חשבונות אלף פעמים אלפי אלפים הטובות. וריבי רבבות פעמים הטובות. וכמה וכמה פעמים אתה מונה החשבון הזה. ואין לו קין. ואין צריך להסר הוי״ו. ברעב זנתנו. בדבר מזון. מאכל ומשתה. שהעולם רעיבים ואנו שביעים מליאי בטן. ובשובע מ) כלכלתנו. בשנת שובע נשאתנו להרים ראשינו. עד שגברה ידינו בעושר וכבוד והרמת קרן וטכסיסי גמ) על כל אומה ולשון כמו ספר מזונות בספר פרנסה וכלכלה. פירנוס וכילכול. פורנישמט ב׳. לכל דבר מחסור לצאת ולבא לדבר אל בית הוועד להחזיק יד לכל צרכים לדיבור ולמעשה. וזהו פרנס הציבור. וכן הוא או׳ השלך על י״י יהבך (תהלים נה). משאוי שלך לכל דבר והוא יכלכלך. ישאך ויסבול עולך. כמו (בראשית מז) ויכלכל יוסף. כל מחסורם וכל משאם קיבל עליו להכנים ולהוציא. כמו (מלכים א ח) ושמי השמים לא יכלכלוך לשון סבל ועול. נלאיתי כלכל. שופְּריר ב׳. מר׳: מחרב הצלתנו. לשון ויצילני מחרב פרעה (שמות יח). מדבר מלטתנו. לשון אשקמוצייר ב׳. הנמלט מן הרעה. כמו (איוב א) ואמלטה רק אני. אמלטה נא שמה (בראשית יט). ואבא דכולהו והמליטה זכר (ישעיה סו). וכן נפשינו כציפור נמלטה ואנחנו נמלטנו (תהלים קכד). כן הדבר נופל בצידינו ואנו נשמטנו מתחתיו. ומחלאים רבים רעים ונאמנים דיליתנו. רבים ונאמנים לא שייכי גבי הדדי. אלא כדכתב (דברים כח) והלאים רעים ונאמנים. ואמרי׳ בתלמוד רעים נ) (בהליותן) [בשליחותן]. ונאמנים (בשליחותם) בשבועתם בפר׳ ישמעאל. בשעה שנכנס החולי באדם משביעין אותו שלא יצא ממנו עד יום פלוני. על יד פלוני ועל ידי סם פלוני. דיליתנו. כמו (פי) (תהלים) ארוממך י״י כי (דיליתנו) [דליתני]. חלאים. חטף קמץ. לשון חולי הוא. תחלואים הרבה. אבל חלאים בחטף לבדו. הן תכשיטין. כמו (שה״ש ז) חמוקי ירכיך כמו חלאים. וכמו נזר זהב והלי כתם (משלי כה). עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו הסדיך. בלשון המקרא חסדך ואמיתך תמיד יצרונו. אם אמרתי מטה רגלי חסדך י״י יסעדיני. חסד ואמת מן ינצרוהו. שלח אורך ואמיתך המה ינחוני. ואף כי מיושב ללבי איברים שפילגתנו. עשאנו איברים איברים. ולא שפילגתה בנו. דמשמ׳ שאנו גופינו לבד והאיברים הילק ופילג בגופינו ואינו כן שאף הגוף עשוי איברים איברים שכל פרק ופרק וכל הוליא והוליא השוב אבר. ויש שגורסין שפילגת בנו. ועל כן שהפלאת בנו כל זאת. איברים שפילגת בנו. שהילקת בנו אבר אבר לעצמו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. והאומ׳ בנו אין רוה חכמים נוחה הימינו. דהא כת׳ קרא ויפה באפיו (בראשית ב). והכותב תיבה זאת יכתוב באפינו. מלא יו״ד. דלישתמע לשון רבים. על שם שני נהירי האף כעיניין המקרא. וכן (איכה ד) רוח אפינו משיח י״י. אבל אשר נשמה באפו (ישעיה ב). דישעיה מדבר על כל האף כמו שהוא לשון יחיד. וכן (שמות טו) וברוח אפך (בראשית ג) בזעת אפך. כולו לשון יהיד. ולכך נכתבי׳ חסר׳ מיו״ד. ויש שכותבי׳ יו״ד באפך דשירת הים. ואין נר׳. דא״כ היה לו ליכתב יו״ד כמו כן בבזעת אפך. על פי המסורת שאומ׳ ב׳ בתורה. ורוצה לומר דשוין הן זה בזה. או ימסור ב׳ באורייתא חד חסר וחד מלא. שכן דרך המסורת. וקשה משוב מחרון אפך. ונר׳ משום דשוין ביחד׳ בחד טעמ׳ בפשטא המסרן ב׳ בתורה. ואני מצ׳ יו״ד מוגה בשניהם. וא״כ יפה אומר המסורת. יואין להשוות אליהם שאר אפך. ומ״מ ס) היה לו למסור ב׳ בתורה

ברמב״ם בסדר תפלות, ובזוהר פ׳ תרומה דף קל״ח. מ) ובשובע כלכלתנו וכן הוא ברמב״ם סדר תפלות ובשובע, ועיין א״ע בפירושו לבראשית וז״ל שבע גדול וכו׳ ע״כ יטעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי״ו כי שובע שם הפועל הוא, והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי״ו, וכן הוא ברד״א. גמ) וטכסיסי הוא לשון סדר כמו בטכסים הזה הבא עליו וכו׳ מדרש ש״ר פ״ח. נ) רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתם כצ״ל ע״ז נ״ה ע״א ע״ש ועיין במהרש״א בח״א שם. ס) ומ״מ

לערוך ליום שבת. המערכה. כי האלהים שם. שם הברכה. אתה לבד חלקי. אתה. מכל יגיעי: שלום: מאור ליום קדשי. מאור קדושי. שמש וכוכבים קיוו לשמשי. מה לי ליום שני. או לשלישי. יסתיר מאורותיו. יסתיר. יום הרביעי: שלום: אשמיע מבשר טוב ביום חמשי. כי מחרת יהיה נופש לנפשי. בקר לעבודתי. ערב לחפשי. קרוי עלי שולחן. קרוי. מלכי ורועי: שלום: אמצא ביום ששי נפשי שמחה. כי קרבה עלי יום המנוחה. אם נע ונד אלך למצוא רווחה. ערב ואשכה כל. ערב: נודי ונועי: שלום: מה נעמה לי עת. בין השמשות. לראות פני שבת. פנים חדשות. בואו בתפוחים. הרבו אשישות זה יום מנוח זה. זה: דודי וריעי: שלום: אשיר לך שבת שיר אל ידידות. כי יאתה לך את יום המודות. יום תענוגים גם. שלש סעודות. תענוג לשולהני. תענוג. תענוג יצועי: שלום לך שלום יום השביעי: חזק:

פתרון נשמת.

קסא. נשמת כל חי תברך. כדאמ׳ ברכי נפשי את יי׳ (תהלים קד) מן העולם ועד העולם. אתה אל. ברוך יי׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם (שם קו). ומבלעדיך. כי מי אלוה מבלעדי יי׳ (שם יח). ויי׳ שמו ער לא ינום ולא יישן. כלומר לכך נקרא שמו יי׳ להודיע לבאי עולם שהוא מנהיגם וסובלם ומגלגלים במדת רחמים. שיי׳ הוא מדת רחמים. הה״ד וארא אל אברהם באל שדי. (שמות ו). בשם של גבורה לפי מדת הדין. ושמי יי׳. במידתי של שם זה לא הייתי נודע להם. שלא נגליתי להם במדה זו שאני מגלה לך. אלא ייסרתים ודקדקתי עמהם עד כחוט השערה. במדתו של אלהים. הדין והמשפט וההריץ והשורה. זש״ה וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יי׳ (שם). במדה זו שאני נגלה לך. שכן בגאולת בניי צריכה מדת רחמים. וכן אתה מוצא בראשית ברא אלהים. ויברך אלהים את האדם. במדת הדין התחיל לבראותו. לאחוז בחריץ המשפט. כיון שסרח אדם וראה שאי איפשר לעולם בדין עמד ועירב ועשאו במדת רחמים. הה״ד וישמעו את קול יי׳ אלהים מתהלך בגן (בראשית ג). כשירד לדין שיתף הרחמים. בדין ליכנם לפנים מן השורה. והוא לא ינום ולא יישן. לשמר עולמו במדה טובה. דכתי׳ (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישר׳. ער ולא יישן. אינו פסוק. שומר ישר׳. ומצפה לכך. מעורר ישינים וכו׳. ואילו[ל]) פינו. וי״ו מוסף על עיניין ראשון. על זה ועל זה שניהגת עולמך בחסד. שנ׳ עולם חסד יבנה. ובריותיך ברחמים. אין מעצור כח בכל איברינו להלך על אחת מהרבה כחול הים שהפלאת לנו. אפילו אילו היה פינו מלא שירה כים ולשונינו מלא רינה כהמון גליו של ים. ושפתותינו רהבות להרבות דברים כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות ונהוגות כשמש וירח להביט בסדר פלאיך. וידינו כנשרי שמים לעוף ולמהר לפשפש סוף ניסיך. ורגלינו כאיילות. לרוץ בקלות רגל לחזור ולשוט בכל פינה ובכל זווית חקר טובותיך. אפילו מצאנו כח בכל אלה עדיין אין אנו מספיקין כו׳: על אחת מאלף אלף אלפי אלפים וריבי רבבות הטובות כו׳. כך או׳ ר׳. ואינו או׳ פעמים. שאין לומר פעמים אצל הטובות. מפני שהוא בא להדביק ריבי רבבות אל הטובות ואתה מפליגו בפעמים. אבל באלפי אלפים שלמעלה היה מכוון. כדכת׳ יוסף יי׳ עליכם ככם אלף פעמים. ויש שמדסרין ו׳ מוריבי רבבות. כדי להגדיל בחשבון. כלומר אלף אלפים פעמים של

במעט שינוים בספר אבן ספיר ח״ש. ל) ואילו פינו וכו׳ כן הוא ג״כ בסרע״ג, וברד״א, וכן הוא

מקדם ליום ראשון. עֲרב מאחור ליום ששי. תעתוע קדר ודישון. איך בעלי האמת ישיא. ידמו עֻדִים לַעֲדָיִים והמתים אל החיים: וקדשתו: ומה לשכיניי המבקשים לעלות לכסאג) ממלאכה. מנוחת אלהים ואנשים. ושם צוה את הברכה. תחילהד) למקראי קדשים. מימי בראשית נמשכה. פרי מצוותו עין חיים. בצילו נחיה בגוים: וקדשתו: דגולה לשמך מכהנת. ושמך בידה למשענת. היתה בחיקך מקוננת. ועל שלחנך מרננת. שביעה במן מעורנת. ועוד הותירה צנצנת. מודעת זאת באיים. ויצא לה שם בגוים: וקדשתו: הוסףה) (על) [אל] ידך שנית. להדשו) (מלאכה קדמוניות) [מלוכה קדמונית] להולכת קדורנית. פזורה שמאלית וימנית. (ותטש)ז) [ותבוש] ערבית ויוונית. והשב כהונה אהרונית. ותוקדש במחנה הלויים. שמך המהולל בגוים. וקדשתו:

אחרת:

קנט. כלח) מקדש שביעי כראוי לו. כל שומר שבת מחללו. שכרו הרבה מאד על פי פעלו. איש על מחנהו ואיש על דגלו: אוהבי י״י המחכים לבניין אריאל. ביום שבת שישו כמקבלי מתן דת נהליאל: גם שאו ידכם קודש ואמרו לאל. ברוך י״י אשר נתן מנוחה לעמו ישר׳: דורשי י״י זרע אברהם אוהבו. המאהרים לצאת מן השבת וממהרים לבא. ושמהיםט) לשמרו ולערוב מערבו. זה היום עשה י״י נגילה ונשמחה בו: זכרו תורת משה עבדי כמצות שבת גרוסה. חרותה ביום שביעי ככלה בין שתי ריעותיה משובצה: טהורים יירשוה ויקדשוה כמאמר אשר עשה. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. יום זה קדוש הוא מבואו ועד צאתו. כל ישר׳ כבדוהו כמשפט המלך ודתו: לנוח בו ולשמוח בתענוג שבת אכול ושתוה. כל עדת ישר׳ יעשו אותו: משוך חסדך ליודעך. אל קנוא ונוקם. נוטרי יום שביעי בזכור ושמור להקם: שמהים בבינייו שלם. ואור פניך תבהיקם. ירוויון מרשן ביתך. ונהל עדניך תשקם. עזור שובתים בשביעי. בהריש ובקציר לעולמים. פוסעים בו פסיעה קטנה. וסועדים בו לברך שלש פעמים: צדקתם תזהיר כאור שבעת הימים. י״י אלהי ישראל הבה תמים: קדשם במצותיך וטהרם כעצם השמים לטוהר. רוחךי) (תנחומו כבבהמה) [תנהמו כבהמה] תרד בבקעה מן ההר: שבתיהם תשכנם בנחלת הסהר. כנחלים נטיו. וכגנות עלי נהר: אחרת:

בשבתות וימים טובים.

קס. עלכ) אהבתך. אשתה גביעי. שלום לך שלום יום השביעי: ששת ימי מעשה לך כעבדים. אם אעבוד בהם אשבע נדודים. כולם בעיני הם כימים אחדים. מאהבתי בך. מאהבתי. יום מרגוע: שלום: אצא ביום ראשון לעשות מלאכה.

הלוי אשר הוציא לאור שד״ל, ובראשי החרוזות שם יהודה, ושד״ל באגרותיו הגיה מדעתו במקום ותוקדש במחנה הלוים, יתקדש במחנה הלוים כדי להמציא תיבת „הלוי״ ברוחק, וכן הדפיס גם בדיואן יתקדש, והה״א מיהודה הוא לדעתו בחרוז היתה בחיקך מקוננת, והוא ללא צורך כי כמה שירים לר״י הלוי נמצא בדיואן ולא נרשם שם רק שם יהודה. ב) הגיהם מקדם ליום ראשון, בדיואן נמצא „אדום מקדם ליום ראשון״ וכן נראה עיקר. ג) לכסא ממלכה כצ״ל והמשורר קורא לשביתת יום השבת בשם כסא ממלכה. ד) תחילה למקראי קדשים כצ״ל. ה) הוסף אל ידך שנית כצ״ל. ו) לחדש מלוכה קדמונית כצ״ל. ז) ותבוש עֲרָבִית וִיוָנִית כצ״ל כל זה תקנתי מדיואן לר׳ יהודה הלוי סי׳ ע״ט. ח) כל מקדש שביעי וכו׳ השיר הזה נדפס בסידורים שלפנינו ובכל זאת בואו ונחזיק טובה להמחבר גם בזה שהאיר עינינו בשתים. א) בגירסתו הנפלאה ה׳ אלהי ישראל הבה תמים, והוא לשון המקרא שמואל א׳ י״ד, ולא כמו שנדפס בטעות בסדורים אהבת תמים, והמשורר מסיים בכל חרוז בפסוק, ועוד הוסיף על נוסחתנו חרוז נעים קדשם וכו׳. ט) ושמחים לשמרו וכו׳ כן הוא הנכון להשלים הוי״ו ובנוסח שלנו חסר הוי״ו. י) רוחך תנחמו כבהמה וכו׳ כצ״ל. כ) על אהבתך וכו׳ באגרות שד״ל נרשם כי השיר הזה נמצא בספר טל אורות והוא לר״י הלוי, ונדפס

זית בלבד. [כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן] ס) וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן. פתילת הבגד שקיפלה ולא הכהבה ר' אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה. ר' עקיבי אומר טהורה היא ומדליקין בה. לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת ואפי' היא של חרס ור' יהודה מתיר. אבל אם חיברה היוצר מתחילה מותר מפני שהוא כלי אחד. לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה לתוכה בשביל שתהא שואבת. ור' יהודה מתיר. המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני גוים ומפני לסטים ומפני רוח רעה בשביל החולה שישן פטור. כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב. ור' יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם. על שלש עבירות נשים מיתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר. שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת' עם חשיכה עישרתם עירבתם הדליקו את הנר. ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות אבל מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין: סליק פירקא:

א"ר ע) אלעזר א"ר הנינא תלמידי הכמים מרבים שלום בעולם. שנ' וכל בנייך לימודי י"י ורב שלום בניך. אל תיקרי בניך אלא בונייך. שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול יהי שלום בחיליך שלוה בארמנותייך. למען אחיי וריעיי אדברה נא שלום בך. למען בית [ה'] אלהינו אבקשה טוב לך י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו (ישר') בשלום: ועומד הנער ויאמ' קדיש בלא תתקבל ת': ומקרש בבית הכנסת. לאפוקי פ) אורחים ידי הובתן דאכלי ושתי בבי כנישתא: בריש ערבי פסחים. ואע"ג ל) דאמרי' במגילה פ' בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין ואין שותין בהן. אותן ק) שאוכלין בהן נעשין על תנאי והתם משוי חילוק: ושאילו מקמי ר' יהודאי גאון מישקידש ר) לאנשי ביתו ובא אצל אנשים שיודעין לקדש מהו שיחזור ויקדש להם. ואי' לא יקדש aר). ומצא' בתשובות הגאונים המברך ברכת קידש וברכת הבדלה לאחרים צריך שיכוין להשמיע. והשומע צריך שיכוין לשמוע. ואם ש) לא נתכוין להשמיע ושומע לשמוע לא יצא: ת'. קידוש: ויכולו כו': ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה בורא פרי הגפן: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו שבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית. כי ת) הוא יום תחילה למקראי קודש זכר (א) ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו ברוך אתה י"י מקדש השבת:

ולאחר סעודה נהגו לומ' זמירות.

קנה. יקר א) יום שבת תגדיל. בברית שלום וחיים. וקדשתו ויהי מבדיל. בין ישראל לגוים: האומרים אך דבר לשון. לדמות ימיהם ליום קדשי. הגיהם ב)

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) כמה שנ' בדברות במשנה תורה וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' על כן צוך י"י אלהיך לעשות את יום השבת.

ס) כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכל היוצא וכו' כצ"ל. ע) א"ר אלעזר וכו' סוף מס' ברכות. פ) לאפוקי אורחים וכו' עיין לעיל סי' ק"ו. ל) ואע"ג וכו' מגילה כ"ח ע"א ועיין תוס' שם ד"ה אין אוכלין וכו' בחדר הסמוכה וכו'. ק) אותן שאוכלין וכו' שם כ"ח ע"ב. ר) מי שקידש כצ"ל. aר) ואמר לא יקדש. עיין בבה"ג הלכות קידוש והבדלה ואיתרמו ליה אינשי בדוכתא אחרינא דלא גמירי וכו' ועיין ברכות מ"ה ע"ב, ובתוס' חולין ק"ו ע"א ד"ה וש"מ וכו' ובטור א"ח סי' רע"ג. ש) ואם לא נתכוין להשמיע כצ"ל ר"ה כ"ח ע"ב. ת) כי הוא יום תחילה וכו' וכן הוא ג"כ נוסח רש"י עיין כתובות ז' ע"ב מידי דהוי וכו' והרמב"ן דברים ה' ט"ו כתב ואנו אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה וכו'. א) יקר יום שבת תגדיל וכו' השיר הזה נמצא בדיואן ר"י

פשיט׳ שעוה אצטריכא ליה. מהו דתימ׳ לפתילה נמי לא לעשות כמין פתילה ארוכה כעין שאנו עושין קנדויילא משעוה קמ״ל דלא אסר אלא ליתן שעוה על הפתילה. וכן זפת והלב. אבל כעין קנדויילא הכל כשר ומותר: קיק. עוף אחד יש בברכי הים וקיק שמו. ולא בשמן שריפה. שמן של תרומת שנטמאת. ומאי טעם לפיח) שאין שורפי׳ קדשי׳ ביום טוב. ובשבת מאי טעמי׳ לא מתוך שאתה מצווה עליו לבערו גזירה שמא יטה. עיטרןט). פסולתא דזיפתא. מפני כבוד השבת. שריחו רע. צנונות. צנון. שמן דגים. קירבי דגים שנימוחו. פקועות. דלעת מדברית. נפט. מין שמן שריחו רע: כל היוצא מן העץ. פי״כ) הקונט׳ כגון קנבוס וצמר גפן. ולי נראה דקנבוס וצמר גפן מדליקין בהן. דאפי׳ פשתן לא איצטריך למעוטי מכללא דכל היוצא מן העץ אלא משום דכת׳ ותטמנם. אבל עיקרו ירק הוי. וכן קנבוס וצמר גפן וכל דבר שזורעין אותו בכל שנה ומדליקין בה דירק נינהו. ואין מקבלין טומאה דצמר ופשתי׳ בעינן לשלש על שלש לדברי הכל: תם. כ״מ: שקיפלה. כדרך שגודלין פתילות. שפופרת של ביצה. שתהא מנטפת. ויתקיים הנר. שהשמן מטפטף כל שעה לתוך הנר. וטעמ׳ משום שמא יסתפק ממנה וביון שהקצהו לנר חייב משום מכבה. אבל אם חיברה ליכא למיחש דמשום איסור שבת בדיל מינה. ויתן ראש הפתילה השיני שהוא יוצא דרך הנקב האחר שבנר לשאוב השמן ונמשך ראש הפתילה לראש הדלק. ור׳ יהודה מתיר. דלא גזר. מפני גוים. כגון פרסיים שהיה להם יום איד שאין מניחין אור אלא בבית ע״ז שלהם. ומפני לסטים. שלא יראו שיש אדם ויבואו עליו. ומפני רוח רעה. הבאהל) לפניו. וכשאינו רואה נוח לו. כחס על השמן שרואהו שמתקלקל והס עליו וכיבה את הפתילה. הנר. קרויייל בלעז שהוא עושה פחם. בכיבויין זה. עם חשיכה. שמאמ) ימהר להזכיר ויפשעו ויאמרו עדיין יש שהות. עישרתם. פירות האילן לסעודת שבת. שאף אכילת עראי של שבת קובעת למעשר. עירבתם. עירובי תחומין והצירות. והני תרי שייכא למימרינהו בלשון שאלה דשמא כבר עשו. אבל בנר לא שייך למימר הדלקתם. דדבר הנראה לעין הוא אי אדלוק אי לא. ספק חשיכה. כגון בין השמשות. את הודאי. דתיקוןנ) [מעלייא היא. ואין] מטבילין את הכלים. דהוי משום שבות כדאמרי׳ במסכת ביצה דגרי׳ כמתקן כלי. ואין מדליקין את הנרות. וכל שכן. דספיקה דאורייתי׳ הוא. וזו ואין צריך לומ׳ זו קתני. אבל מעשרין את הדמאי. ולא דמי למתקן דרוב עמי הארץ מעשרין הן. ומערבין. וטומנין את החמין. נותנין בקופה של מוכין להיות חומם משתמר בהן אבל משחשיכה ודאי אין טומנין:

במה מדליקין ובמה אין מדליקין. אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בירוקה שעל פני המים. לא בזפת ולא בשעוה ולא בשמן קיק ולא בשמן שריפה ולא באליה ולא בחלב: נחום המדי או׳ (אין) מדליקין בחלב מבושל. וחכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו. אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב. ר׳ ישמעאל אומר אין מדליקין בעיטרן מפני כבוד השבת. וחכמים מתירי׳ בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקועות בעיטרן ובנפט. ר׳ טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן

כצ״ל. ח) לפי שאין שורפים קדשים וכו׳ שם כ״ג ע״ב. ט) עטרן פסולתא וכו׳ שם כ״ד ע״ב. י) שמן דגים קירבי דגים וכו׳ עיין תוס׳ שם כ״ו ע״א ד״ה איכא בינייהו. כ) פירש הקונטרס כגון קנבוס וכו׳ עיין לעיל בה׳ שבת סי׳ י״ט. ל) הבאה לפניו וכו׳ וברש״י כ״ט ע״ב הבאה עליו ונרשם מן הצד ס״א מרה שחורה. מ) שמא ימהר להזכיר וכו׳ ולשון רש״י שם ל״ד ע״א שאם ימהר להזכירם מבעוד יום יפשעו ויאמרו עדיין יש שהות. נ) דתיקון מעלייא הוא ואין מטבילין וכו׳ כצ״ל.

ומלאך טוב עונה בעל כורחו אמן: ת'. גמר ויכולו פותח בברכה מעין ז'. משום דאמ' רב משה גאון יחיד שהמתפלל בערב שבת ולא התפלל אתה קדשת כיון ששמע משליח ציבור ברכה מעין ז' מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו: ולעיל ט) פירשתי. ת': ואם ישאלך אדם היאך יוצא ידי חובתו הא קיימ' לן כר' יוחנן דא' כל ח) ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה. תריץ כי כבר א) צפו הקס' נביאים שאי איפשר לומ' מלך העולם באבות כאשר פירשתי לעיל. כמו כן יש לומר שדקדקו הראשונים ותיקנו דונמא למלכות במגן אבות אחר זכירת האבות האל הקדוש שאין כמוהו. ת':

וזו ברכה מעין ז'. והפי' לעיל בהלכות שבת:

ברוך אתה יי' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ. מגן אבות בדברו מחייה מתים במאמרו האל הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו שבת קודשו כי בם רצה להניח להם. לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד. מעין הברכות וההודאות לאדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשי בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו וכו'. קדיש ב) וכו'. ונהגו לומ' משנה זו לספר סידור הדלקה: ת'. ואם חל יום טוב בערב שבת אין אומ' במה מדליקין כל עיקר. לפי שאין לומ' עישרתם עירבתם דקיימ' לן בשלהי ביצה דאין מגביהין תרומות ומעשרות ביום טוב. גזיר' משום ג) מקח וממכר. ולדלג האי בבא ולומ' אינך לא יתכן דאם כן לא יאמר כל דיני הדלקה. הדליקו את הנר: פעם אחת עירבו בבית רבינו מערב שבת ובלילי שבת שכחו ואכלו העירוב ולא נשתייר ממנו אלא פרוסה אחת. וא"ר דמותר לסמוך על חתיכה זו לטלטל בדרבנן. דא' בעירובין. א"ר ד) יוסי בר"א שצריך שתי סעודות לעירוב בתחילת העירוב. אבל בסוף אפי' כל שהו. ואע"ג דאיכא דפליג עליה אמרי' הלכה ה) כדברי המיקל בעירוב: כ"מ. ת:

קנז. פי' ו) של במה מדליקין:

במה מדליקין לעשות פתילה. לא בזפת. לאו לעיניין פתילה אלא לתת במקום שמן. וכל הני מזפת ואילך פסולי שמנים הן: לכיש שוכא דארזא. עמרניתא דאית בה כמין צמר יש בין קליפתו לעצו. חוסן ז)' כי תנא דדייק ולא נפייץ. דכיון דלא נפייץ אין שמן נמשך אחריו. נפייץ קרפיר בי': כלך. גושקרא. פסולת של משי. וקורין לו פלוצוייל. פתילת האידן. אחוונא. ערבה. ויש כמין צמר בין קליפה לעץ: פתילת המדבר. שברה. ירוקה שעל פני המים. אוכמתא דארבי. ספינה המעכבת במים במקום אחד גדל ירקרוקית סביב שוליה מבחוץ. וכל הני פסולי פתילות. משום שהאור מסכסכת בהן קופצת ונפסקת ואין אורה ושלהבתה עומדת במקומה: לא בזפת ולא בשעוה כו'.

קי"ט ע"ב. ט) ולעיל פירשתי עיין סי' ק"ה. ח) כל ברכה שאין וכו' ברכות מ' ע"ב ועיין בתוס' שם ד"ה אמר אביי וכו'. — א) כבר צפו הקס' אולי צ"ל הקדושים. ב) קדיש ב"מ וכו' כצ"ל. ג) משום מקח וממכר עיין ביצה ל"ז ע"א דסתמא דגמרא קאמר האי טעמא רק על לא מקדישין וכו' ולא על ולא מגביהין תו"מ, ואפשר דטעמא משום מתקן, וכמו שכתבו התוס' חגיגה ח' ע"א ד"ה משום וכו' ולא דמי להגבהות תו"מ דאסור משום מתקן וכו' ע"ש אך באמת ניחא דהאי טעמא דמתקן לא שייך ביו"ט דהא מותר לתקן דבר שהוא צורך אוכל נפש. ועיין בשו"ת מהרלב"ח סי' ט"ז ובספר מרכבת המשנה על הרמב"ם פכ"ג מה' שבת ה"ט ובצל"ח ביצה ל"ה ע"א. ד) אמר ר' יוסי בר"א וכו' עירובין פ' ע"ב ופסקו הרי"ף והרא"ש והטור כוותיה דר"י. וצ"ע מדוע לא הביאו הרמב"ם, ובפירוש המשניות כתב דאין הלכה כר"י. ה) הלכה כדברי המיקל בעירוב שם מ"ו ע"א, והאי עובדא הובא במרדכי פרק חלון סי' תקכ"ד, ונראה דמה שהתיר לסמוך על חתיכה הנשארת היינו אף לשאר שבתות, דאי דוקא לאותה שבת למה לי' למימר ונשתייר ממנו פרוסה אחת הא אפילו לא נשתייר כלום לאחר חשכה מותר לאותו שבת וכמו שכתב המרדכי גופיה בפרק בכל מערבין סי' ת"צ מכאן משמע דמותר לאכול העירוב לכתחילה מיד משחשכה לאחר קנית העירוב, וכדאיתא בהג"ה סי' שצ"ד ס"ב ע"ש. ו) פירש של ב"מ כל הפירוש הוא מפירש"י שם. ז) חוסן כיתנא

אל ל) תיקרי ויכולו אלא ויכלו. ביני ובינך כיליתים שמים וארץ. הילכך צריך לכל יהיד לומר באתה קרשתה וכן כתוב בתורתך ויכולו השמים. ויברך אלהים וגו׳. כולה פרשה כדאית׳. כך מ) קיבלתי ממורי ר׳ יו״ט: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. פי׳ נ) הקונטרס ברכו במן לכופלו בששי להם משנה וקידשו במן שלא היה יורד בו: ויש תימ׳ שהרי גם ביום טוב לא היה יורד המן. דאמרי׳ שבת לא יהיה בו. לרבות ס) יום הכיפורים וימים טובים. ומצאתי בב״ר. ויברך אלהים את יום השביעי. במה ברכו שאין ע) נר של שבת כבה מהרה כשם שכבה בחול. ויקדש אותו. במה קידשו תני ר׳ בשם ר׳ נתן קדשו בברכה. מיכן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו. ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסף או׳ קדשו בנר ובי היה מעשה. פעם אחת הדלקתי נר לשבת והיה דולק והולך עד מוצאי שבת. ולמוצאי שבת מצאתי אותו מלא שמן ולא חסר כלום: אין לתכוף בתכיפה אחת לשמך תכלית. שהרי אין תכלית וסוף לשמו הגדול ונמצא מהרף ומגדף. וצריך להפסיק בין לשמך לתכלית. ת׳:

קנו. אתה קדשת את יום השביעי לשמך. תכלית מעשה שמים וארץ. וברכתו מכל הימים. וקדשתו מכל הזמנים. וכן כת׳ בתורתך: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתך ושבעינו מטובך ושמחינו בישועתיך וטהר לבינו לעובדך באמת וישמחו בך כל ישר׳ [מקדשי] שמך והנחילנו י״י אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. ברוך אתה י״י מקדש השבת: כן צריך לומ׳ שיהא מעין התימה סמוך להתימה: רצה ומודים: שים שלום: וג׳ פסיעות במשפט: ופותח שליה ציבור ואו׳ בקול רם פ) ויכולו פסוק ראשון או׳ בקול רם וימתין עד יגמרו הציבור עד לעשות והוא יגמרנו בלהש: ת׳: ואמרי׳ פ׳ כל כתבי כל צ) האומר ויכולו כאילו מעיד על מעשה בראשית. ונעשין האומרין אותו עדים. וכת׳ בהם (דברים יט) ועמדו שני האנשים בעדים ק) הכת׳ מדבר. אשר להם הריב. אילו בעלי דינין: גרסי׳ פ׳ כל כתבי. אמר רב חסדא א׳ מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואו׳ ויכולו שני ר) מלאכי השרת מלוין אותו ומניחין ידיהן על ראשו. ואו׳ לו וסר עונך תכופר: תנא ר׳ יוסי בר׳ יהודה או׳ שני מלאכי השרת מלוין לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו. אהד טוב ואהד רע. כשבא לביתו מצא נר דלוק ושולחנו ערוך ומיטתו מוצעת מלאך טוב או׳ יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה בעל כורחו אמן. ואם לאו מלאך רע או׳ יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך

שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים. ל) אל תיקרא וכו׳ שבת קי״ט ע״ב והגירסא שם משונה ע״ש. מ) כך קבלתי ממורי ר׳ יו״ט הובא שם ר׳ יו״ט בראי״ש פ״ו דברכות סי׳ כ״ט. ועיין מרדכי פ״ו דברכות סי׳ קל״ו ששמעתם בשם דודי ה״ר יו״ט וכו׳ ובתוס׳ עירובין צ״ט ע״א ד״ה הי׳, ובתוס׳ פסחים קט״ז ע״א ד״ה מה וכו׳, והובא בתוספות ר׳ יהודה חסיד ברכות מ״א ע״ב וז״ל וטעמא אומר רבינו טוב (צ״ל יום טוב) בה״ר יהודה חתן רבינו שלמה וכו׳ והוא ריב״ן שהי׳ חתנו של רש״י, א״כ הי׳ ר׳ יו״ט נכד רש״י, וכן הוא באו״ז ח״א סי׳ קנ״ה וכל זה הי׳ נעלם מרשד״ל באגרותיו שכתב „אולי ידעת מי זה ר׳ יו״ט.״ נ) פירש הקונטרס ברכו וכו׳ כן פירש״י בראשית ב׳ ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגולגלת ובששי להם משנה, וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והוא ממדבר״ר פי״א. ס) לרבות יוה״כ עיין במכילתא פ׳ בשלח. ע) שאין נר של שבת וכו׳ עיין מדבר״ר פי״א, ובפסיקתא רבתי פכ״ג ושם איתא בנו של ר׳ ירמיה אמר קדשו בנר ובי הי׳ מעשה וכו׳. פ) בקול רם וכו׳ עיין תוס׳ פסחים ק״ו ע״א ד״ה זכרהו וכו׳. צ) כל האומר ויכולו וכו׳ הוא נשמע ממה שאמרו שם קי״ט ע״ב אפילו יחיד וכו׳ כל המתפלל בע״ש ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב״ה במע״ב ועיין במהרש״א בח״א שם כי האומר ויכלו הרי הוא מעיד על מעשה בראשית והרי הוא נעשה שותף עם הקב״ה כי בלתי עדותו לא יוודע עשיתו וכו׳ ע״ש. ק) בעדים הכתוב מדבר וכו׳ שבועות ל׳ ע״א. ר) שני מלאכי השרת וכו׳ שם

נב. ומותרד) ללבוש סרבלו בלא לולאות ולצאת ברשות הרבים. ואם נפסקו רצועות סרבלו או לולאות שמכנים ראשון בהן מותר ללכת בכך שהלולאות בטילות בסרבל. ואם הן מוזהבות וראויות עוד לשומם בסרבל. חשובות הן ולא בטילי. ואסור ללכת בהן ברשות הרבים כמו טליתה) (המצויינת) [שאינה מצוייצת] כהילכתה דהיוצא בה חייב חטאת:

נג. ורצועותו) התלויות באבנט תוך המכנסיים שלו ופעמים שהן חשובים ויקרים והן של משי. ותלוי בהן קרסים מוזהבות וקושר ראשן השיני לאנפילאות של עור או בגד למותחם. ופעמים שהולך יחף שמא מותר. אעפ״י שנושא אותם החשובים התלויין באבנטו לפי שאם הפין ילבש אנפיליאות ויצטרך להן ואפי׳ ביום הכיפורים פעמים שקושר בהן ראשי מכנסיים הנופלים למטה ווזקפו למעלה: והמחמיר לקושרן ולקובעם באנפיליות. וכשנועלן ולובשן כורך ראשו השיני באבנט וכשהולך יחף נשארו באנפיליות ולא באבנט טוב הדבר ויצא מכלל ספק ותבא עליו ברכה.

סליקו הילכות שבת. חז״ק:

קנה. ערבי שבתות מתפלל אדם מנחה כהילכתה ואינו נופל על פניו לבקש רחמים ושליח ציבור פותח ברכו: ופורסין על שמע כשאר ימות החול. פורסין לשון ומברכין. כיז) הוא יברך (את) הזבח (שמואל א ט). מתרגם ארי הוא יפרוס ית נכסתא. אלא כשמגיע להשכיבנו כי אל מלך הנוןח) ורחום אתה: או׳ ופרוס עליו סוכת שלומיך ועלט) ירושלם עירך. ברוך אתה יי׳ פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישר׳ ועל ירושלים: אמ׳ שמואל אלי) יוציא אדם את עצמו מן הכלל: ר׳aי) מאיר בר׳ יצחק שליח ציבור מוורמייזא דקדק שצריך לומר עלינוכ) ועל כל עמו ישראל שאז כוללינו עם כל עמו ישראל. שאם יאמר עלינו ועל עמו ישר׳ משמע שאין אנו בכלל עמו ישר׳: וכן ניהג לומר בציבורו בוורמייזא. ורש״י אמ׳ יישר: וכן עיקר: ואו׳ בלחש: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: בני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: וביום טוב אומ׳: וידבר משה את מועדי יי׳ אל בני ישראל: קדיש עד דאמירן: ועומדין כל העם איש על מקומו ומתפללין בלחש ז׳ ברכות. אבות וגבורות וקדושות השם. ת׳: שנינו בשבת פ׳ כל כתבי הקודש א׳ רב ואיתימ׳ ר׳ יהושע בן לוי אפי׳ יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומ׳ ויכולו.

מהו לעשות וכו׳. ד) ומותר ללבוש סרבלו וכו׳ עיין שם קל״ט ע״ב. ה) טלית שאינה מצוייצת כהלכתה דהיוצא בה וכו׳ כצ״ל שם היוצא בטלית שאינה מצוייצת וכו׳. ו) ורצועות וכו׳ נלמד מהג״ל ועיין בתוס׳ שם ד״ה ציצית וכו׳ ועל זה סמך רבי וכו׳, ובראש פרק תולין סימן ד׳ ועיין במרדכי פרק חבית סי׳ תמ״ג. ז) כי הוא יברך הזבח וכו׳ כצ״ל ובערוך ערך פרס ח׳ כי הוא יברך הזבח ארי הוא יפרוס נכסתא וליתא לתיבת ית, ולפנינו בת״י איתא ארי הוא פרים מזונא, וכן הוא ברש״י, והרד״ק העתיק ארי הוא פרים על מזונא. ח) חנון ורחום אתה אומר ופרוס וכו׳ עיין בטור או״ח סי׳ רס״ז, ובמ״א שם ס״ק ג׳. ט) ועל ירושלים עירך וכו׳ הוא כנוסח הב״י שם כדי שיהיה מעין חתימה. י) אל יוציא אדם וכו׳ ברכות מ״ט ע״ב. aי) עיין לעיל סי׳ ק״ג וט״ס ישם וצ״ל סי׳ קנ״ה. כ) עלינו ועל כל עמו ישראל וכו׳ הנוסחא הזאת מוזכר כבר בזוהר פ׳ בראשית מ״ח ע״א וז״ל ובגין כך בקדושא דיומא מברכינן הפורס סוכת

אותן למחר נוטל הכיסוי והן נופלות: נוטל ט) אדם בנו והאבן בידו. ואם י) דינר בידו אסור. דילמא נפלה ליה לתינוק ואתי אבוה לאיתויי:

מט. מסננין יין דרך סודר לתוך הכלי כ) ובלבד שלא יעשה גומא בסודר לקבל היין. ויין עכור אסור לפי שנראה כבורר. וכן ל) הגיתות שכולו עכורין מותר: כובע מ) של לבד מותר לצאת בו ברשות הרבים אם קשורה ברצועה תחת צוארו שלא יפל ברוח לפרש״י. וצ״ע כפר״ח שלא יאסר משום אהל כיון שהוא קשה אבל כובע של בגד ומטוה של נוצה מותר בלא קשור דשפיר מיהדק בראש. ואסור נ) לגרוף האבוס אפילו היא של אבן או של עץ נזיר׳ אטו של קרקע אבל נa) (שלחו) [שלחן] מותר: ולשפוך מים על הארץ להרביץ ס) העפר שרי כר׳ שמעון. אבל לכבד את הבית אסור אעפ״י שהלכות גדולות מתיר: ואסור ע) ליקח מספוא או מאכל אהר לפני בהמה זו ולתת לפני בהמה אחרת שאינה מינה. אבל מקמי חמרא לתת לפני שור מותר: הקש פ) שעל המיטה לא יגענעו בידיו אלא אם כן ראוי למאכל לבהמה. או היה עליו כר או סדין מערב שבת. טיט צ) שעל רגלו לא יקחנו בכותל של אבנים שמוסיף טיט אלא בקורה: לא ק) יצא קטן במנעל גדול פן יפול ויביאנו. ולא ר) תצא אשה במנעל בשבת אלא א״כ נסתה אותו מערב שבת: שומטין ש) מנעל מעל האימוס. דפוס של עץ שבתוכו. אפי׳ הוא בדוחק: וחבית ת) שמטפטף מציל שלש סעודות בהרבה כלים. אבל בחד כלי יכול להציל הרבה. ובלבד שלא יקלוט הקילוה מאויר בכלי אלא יניח הכלי על הארץ: קנה א) חלול מותר לקבוע בהבית ונותנין ברזא בתוך קנה החלול למשוך היין אפי׳ לא היה שם הקנה מעולם ולא ניסהו:

נ. ואסור ב) לשטוח בשבת בגדים לייבש ואפי׳ בחדרו שלא כנגד העם:

נא. ואסור ג) להניה על כתיפו שולי טליתו הנופל לאחוריו וכן שני קרנות טליתו התלויין למטה לפניו אסור להניחה על כתיפיו מימין ומשמאל:

ע״א. ט) נוטל אדם את בנו וכו׳ שם קמ״א ע״ב. י) ואם דינר בידו אסור שם קמ״ב ע״א. כ) ובלבד שלא יעשה גומא שם קל״ט ע״ב. ל) וכן הגיתות וכו׳ שם. מ) כובע של לבד וכו׳ עיין שבת קל״ח ע״ב, ובתוס׳ שם ד״ה הא דמהדק וכו׳ ובעירובין ק״ב ע״ב סיינא שרי וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה הא דמהדק וכו׳ אבל ר״ח פירש וכו׳ ועיין רמב״ם פכ״ב מה׳ שבת הל״א ובמ״מ והגהות מיימוני שם ועיין במ״א סי׳ ש״א ס״ק נ״א, ובספר בית מאיר או״ח סי׳ שט״ו, ובשו״ת גו״ב מ״ת סי׳ ל׳. נ) ואסור לגרוף האבוס וכו׳ שם ק״מ ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה אבל וכו׳ ובפירוש לשון המשנה שם גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי עיין רש״י ובפירוש המשניות להרמב״ם דרעי הוא צפיעי הבקר, ובספר ת״א ראיתי פירש נפלא בזה בשם הגאון מו״ה זלמן זצ״ל מווילנא דרעי הוא מלשון המקרא (מלכים ה׳) ועשרים בקר רעי ומתרגמינן ועסרין תורין דרעיה, ופרושו דמלפני השור של פטם שהוא מעונג ואיסטניס מותר לפנות, אבל לפני שור של מרעה שאינו מקפיד כל כך די שיסלק לצידי האבוס ולא יזרוק לחוץ, וזהו ג״כ כוונת הירושלמי שבת פרק תולין ה״ד מפני מה שהפטם מותיר הרעי אוכל, ודלא כפירוש הק״ע והפ״מ ע״ש, אחר זמן ראיתי בחידושי הר״ן שנדפס מחדש על מס׳ שבת שכבר הקדימו בזה, והביא גם פירש״י ולבסוף מסיים והראשון נראה עיקר, וכן הוא במעשי רוקח בחידושים על הרמב״ם פכ״ו מגאונים קדמונים ע״ש אך לא הובא שם הראיה מהירושלמי הנ״ל, ומהגאון ר׳ יוסף שאול נ״ז זצ״ל נעלם כ״ז עיין בהסכמתו לספר למוד ערוך על מס׳ שבת וכתב שם במח״כ מה שכתב, ואין להאריך. נa) אבל שלחן מותר כצ״ל ופירש לגרוף הפרורין מעל השלחן מותר דשם ליכא גזירה. ס) להרביץ העפר שרי וכו׳ אע״פ שה״ג מתיר עיין שבת צ״ה ע״א המכבד המרבץ וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה המכבד וכו׳ ובתוס׳ ד״ה והאידנא וכו׳ בה״ג שרי כיבוד וכו׳. ע) ואסור ליקח מספוא וכו׳ עיין שבת ק״מ ע״ב, בסה״ת בארוכות לא כתב בפשיטות לשון אסור רק כתב שם וז״ל הלכך צריך לדקדק בשאר בהמות (אם כצ״ל) מותר לתת מספוא שנשאר לזו לפני זו שאינו מינה, וכן הוא הלשון בסמ״ג לאווין שבלי ספק הוא העתק מספר התרומות הארוכות וז״ל הילכך צריך לדקדק בשאר בהמות אם מותר וכו׳ אך המרדכי פרק תולין סי׳ תכ״ט כתב גם מסקינן דאסור ליקח תבן ומספוא מלפני בהמה זו וכו׳ ונמשך אחר לשון הספר בקצרות כמו שהביא המחבר אך הלשון מסקינן אינו מדוקדק כלל, ועיין בש״ע סי׳ שכ״ד סעיף י״ד בהגהה. פ) הקש שעל המיטה וכו׳ שבת קמ״א ע״א. צ) טיט שעל רגליו וכו׳ שם. ק) לא יצא קטן וכו׳ שם מ״א ע״ב. ר) ולא תצא אשה במנעול וכו׳ שם. ש) שומטין מנעל וכו׳ שם. ת) וחבית שמטפטפת עיין שבת קי״ז ע״ב ובתוס׳ ד״ה הא דתניא וכו׳, ובהגהות מרדכי פרק כל כתבי ועיין שם קמ״ג ע״ב וברש״י ד״ה חבית וכו׳. א) קנה חלול וכו׳ שם קמ״ו ע״ב גובתא וכו׳. ב) ואסור לשטוח וכו׳ שם ר״א ור״ש אוסרין. ג) ואסור להניח על כתיפו שם קמ״ז ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה

היה מעט אש שראוי לחמם בדוחק ובא הגוי ונתן עצים והרבה אש. או היה נר אחד דולק מקודם והגוי הדליק עוד הרבה נרות מותרקכג) ישר׳ להשתמש באש ובאור הנרות: ואסור לומר לגוי מערב שבת עשה האיש או הדלק הנר הלילה. אבל בחול מותר לומר לו מדוע לא עשית האיש בשבת שעברה. אעפ״י שעל ידי כן יבחין לעשות בשבת הבאה:

מו. משפט הפתילות שכבו ביום טוב ראשון של ראש השנה אסור להדליקו בלילי יום טוב שיני. וצריך פתילות אחרות. וכן ביום ראשון הסמוך לשבת אותם פתילות שכבו בשבת אסור להדליקן ליל מוצאי שבת שהוא יום טוב. בריש ביצה אמרי׳ דהכי הוי הכנה ונוחות יותר להדליקן: ואם הדליקן וכיבן מבחול הוכנו כבר. ואחרי כן כשהדליקן ונכבו בשבת או ביום טוב ראשון מותר לחזור ולהדליקן ביום טוב הסמוך לזה: אבל בשני ימים טובים דפסח ועצרת וסוכות אין לחוש דישתי קדושות הן והאחד חול בודאי. כן הדין בלפידים שהובערו בשבת אסור להבעירן ביום טוב. שיהא למוצאי שבת. וכן לפידים של יום ראשון של ראש השנה אסורים ליום שיני. וצריך עצים אחרים להביא ולהרבות עליהן כדאמרי׳קכג) ריש משילין. והיינו דא׳ בירושלמיא) דביצה ישירי פתילה שירי מדורה שכיבו בשבת מהו להדליק׳ ביום טוב. רב ור׳ חנינא אסרי. ור׳ יוחנן מתיר. והלכהב) כרב דאסר דפסק תלמוד׳ בריש ביצה כוותיה: סליק הפסק המובחר:

מז. כלג) כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל נמי שרי לטלטולי או שלא יגנוב. ואם מלאכתו לאיסור כמו קורנס של נפחים ודוגמתו מותר לטלטל לצורך גופו ולצורך מקומו. אבל שלא יגנב אסור. ומחט נקובה מותר לטלטל לטול בה הקוץ מרגלו. ואע״ג דהביל בשבת דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. ואם ניטלה חררה. חור שלה או עוקצה אסור לטלטלה כאבן. אבל לסגור חלוקו סביב צווארו או אשה לקשור צעיפה אפילו נקובה אסור לצאת בה ברשות הרבים כי אם אותה שראשה עב כעין אשפיגלא שהיא תכשיט:

מח. הלכהד) כר׳ שמעון בכל מוקצה דשרי מוקצה מיאוס ובמוקצה מחמת איסור (גר) [בר] מנר שהדליקו באותה שבת דדחייה בידים. פ׳ בתרא חוץ ממסר הגדול ויתד של מחרישה וסכיןה) שמיוחד לשחיטה וסכינא דאושכפי. פ׳ כל הכלים: דגו) מלוח מותר לטלטל אפי׳ (לאביש לו) [לא בישלו]. אבל בשר אפי׳ תפל והי מותר (פי׳) [פרק] מפנין מטלטלין עצמות מעל השלחן אם ראויין לכלב או לבהמה אחרת. מעותז) שעל הכר ינער הכר ויפלו מאיליהן. והני מילי בשכח. אבל במניח נעשה בסיס לדבר האסור. (ופירות) [ופירוש] שמניה היינו שמניח שם דבר האסור כדי (לישתות) [לשהות] ישם כל שבת כולה. אבל נתנו שם במזיד מערב שבת כדי לנוטלן למחר מותר לנער. כמו שכח. כדתנן טומניןח) בגיזי צמר ואין מטלטלין

להשתמש באש ובאור הנרות כצ״ל. קכג) כדאמרינן ריש משילין הוא ט״ס וצ״ל ריש ביצה והוא ד׳ ע״ב. א) בירושלמי דביצה שירי פתילה וכו׳ פ״א ה״א ע״ש ועיין במה״פ ד״ה דאיתפלגון, ובירושלמי שביעית פ״ט ה״א ובירושלמי עירובין פ״ג ה״ח ועיין בש״ק מה שהקשה שם לדעת בעה״ת ועיין בהא״ש פ״ק דביצה סי׳ א׳, ובאו״ז ה׳ יו״ט סי׳ ש״ל האריך בדברי בעה״ת האלו, ועי׳ בתשובות מהר״ח או״ז סי׳ ל״ב ובמרדכי ריש פ״ק דביצה סי׳ תרמ״ד, ועיין בתניא רבתי סי׳ נ״ח וכל דבריו המה בשבה״ל הקצר כלל ע״ט ובשה״ל הארוך סי׳ רמ״ז ע״ש מה שהאריך בדברי בעה״ת, ובדברי האו״ז הנ״ל ועיין ש״ע סי׳ תק״א סעיף ז׳ בהגהה ובא״ר שם ס״ק י״ב. ב) והלכה כרב דאסר וכו׳ ביצה ד׳ ע״ב. ג) כל כלי שמלאכתו להיתר וכו׳ עיין שבת קכ״ב ע״ב, וקכ״ג ע״ב. ד) הלכה כר״ש וכו׳ בר מנר שהדליקו וכו׳ כצ״ל והוא בשבת קנ״ז ע״א. ה) וסכין שמיוחד לשחיטה וכו׳ שם קכ״ג ע״ב וכפירש התוס׳ שם ד״ה וסכינא וכו׳. ו) דג מלוח וכו׳ אפילו לא בישלו כצ״ל שבת קכ״ה ע״א, פרק מפנין כצ״ל. ז) מעות שעל הכר וכו׳ קמ״ב ע״ב. ח) טומנין בגיזי צמר וכו׳ שם מ״ט

אם בשביל גוי היה. או איפכא. ידוע בשביל ישראל היה אבל ספק אם נעשה בחול או ביום טוב אותו היום הוי ספק מוכן ואסיר. אבל למוצאי יום טוב פליגי פ' שואל רב א' בכדי שיעשו. ושמואל שרי מיד ואע"ג דבפ' יש בכור אמרי' הלכה כר' באיסוריה. בכאן הלכה כשמואל. כדתנן כוותיה דשמואל מרחץ המרחצת בשבת. ר' יהודה או' אםקטו) יש [בה] רשות מותר פי' אם יש גוי חשוב שיש לו לספק בשבילו נתחמם מיד מותר. אלמ' אין צריך בכדי שיעשו. ומדרבנן דאמרי מחצה על מחצה אסור בכדי שיעשו לא תיקשי לשמואל דהתם ודאי לשם שניהן נתחמם. וכן פרש"י. ותופס גירס' זו עיקר. וכן גר"ה: ומשפטקטז) (של קטן) [שלקטן] גוי ביום טוב ראשון או צד דגים ועוף צריך להמתין עד כדי שיעשו בהול למוצאי יום טוב כדבריקיז) הלכות גדולות [של] רב יהודאי שלא ירויח במעשה יום טוב ראשון ללקט כדי שיהו מותרות לו ביום טוב שיני. ואם נלקטו בשביל גוי. וכן ניצודו מאיליהן. וכן ביצה שנולדה ביום ראשון הכל מותר בי"ט שני מיד. והני מילי פסח ועצרת וסכות. אבל ראש השנה נולדה בזה אסורה בזה דקדושה אחת הן. וכן הפירו' והדגים עד מוצאי יום טוב שיני מיד. וכן יום טוב הסמוכה לשבת לפניו או לאחריו. אע"ג דשתי קדושות הן כארבעהקיח) זקנים מ"מ ביצה שנולדה בזה אסורה בזה מפני הכנה. דאין יום טוב מכין לחבירו. ואין יום טוב מכין לשבת. וכן הדין בפירות והדגים אסורים עד החול: משפט פירות או הפין הבא מהוץ לתחום בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר. כיון דליכא רק איסור דרבנן. ואותו ישר' שהובא בגללו אסור בכדי שיעשו בחול. וקצתקיט) ראייה יש מפ"ק ומפ"ק שואל. וליל מוצאי יום טוב אינו מן החשבון שאין רגילות לבא בלילה מהוץ לתחום. אלא למחרתו צריך להמתין שיעור שהלך בשבת וביום טוב: משפט עבד גוי או שפחה השואביםקכ) מים בשבת בשביל ישר' מבור שהוא ברשות הרבים ומביא בבית ישר'. ועוד שהבור [הוא] רשות היהיד עשרה ורוחב ארבעה. מתיר ר"ת לשתות. לפי שישר' היה יכול ללכת ולירד בבור ולשתות שם וכ"ש אם הגוי מביא מן הנהר מותר שהיה יכול הישר' לשתות שם בקל: ולאותו שמהמיר ואינו סומך על ההיתר זה מ"מ מותר לשתות אם הגוי מביא בשביל ישר' אחר לדידן דלית לו רשות הרבים רק כרמלית וליכא כי אם איסור' דרבנן כמו פירות הבאות מהוץ לתחום בשביל ישר' זה מותר לישר' אחר: ומותרקכא) להניח לעבדו ושפחתו לעשות מלאכתו בשבת לצורך עצמו כיון שאין צורך ישר' וליכא איסור' למען ינוח. דבפ"ד מהוסרי כפרה. פסיק כר' שמעון דשרי. אבל אם עבדו הדליק האש בשבילו אסור להשתמש בו ישר' ואין להתיר מטעם קצין דאמרי' בפ"ק דמותר. דהני מילי שולה איגרות בשבת שאין גוף ישר' נהנה מדבר האסור. אבל הכא כ"ש ששביר שעושה בשביל הישר'. ואסור ליהנות ממלאכת שבת הנעשה בשבילו: אבל אם עשה הגוי בשביל תינוק או בשביל גדול הולה אפילו אין בו סכנה מותר. ואם כבר

לי עיקר וכו'. קטו) אם יש בה רשות וכו' שם ועיין בתוס' שם ד"ה דיקא נמי וכו'. קטז) ומשפט שלקטן גוי וכו' כצ"ל. קיז) כדברי ה"ג של רב יהודאי כצ"ל ועיין רש"י ותוס' עירובין ל"ט ע"ב. קיח) כארבעה זקנים וכו' עירובין ל"ח ע"ב, וביצה ד' ע"א. קיט) וקצת ראיה יש וכו' מבואר בבעה"ת סי' רנ"א בארוכות וז"ל ויש קצת ראיה דתנן פרק שואל (קנ"א ע"א) גוי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן אלא אם כן באו ממקום קרוב, משמע דאם נודע שבשביל ישראל באו מרחוק לא יספוד בהן עד כדי שיעשו, שיבואו למ"ש ממקום שהביאם, דהא מדמי ליה למרחץ שנתחמם בשבת ויש לדחות דבמת החמירו טפי, שהרי גבי חפרו לו קבר בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית וכן גבי חלילים, ובפ"ק דתניא (שבת י"ח ע"ב) לא תמלא אשה קדירה ע"ש עם חשיכה וכו' ולא יחם נחתום וכו' ואם עשה אסור בכדי שיעשו, אע"ג דליכא איסורא רק שמא יחתה, י"ל דשייך התם איסורא דאורייתא וכו'. קכ) השואבים מים בשבת וכו' מתיר ר"ת וכו'. שבת קכ"ב ע"ב ועיין בתוס' ד"ה משקה וכו'. קכא) ומותר להניח לעבדו וכו' מבואר לעיל אות יו"ד. קכב) מות׳ לישראל

מפות זכרקה) למדבר. מן היה טל תחתיו ועליו. וצריךקו) לבצוע על שתי ככרות שלימות בליל שבת. וכן למחרתו. זכר ללחם משנה. וצריך לאחוז השני ככרות בשעה שבוצע.

מה. פסק גדול מהרבה דברים הרגילין להיות מלאכת שבת עלקז) ידי ישר׳ (בא) [או על ידי גוי בין בשביל ישראל בין] בשביל גוי. או פירות שנלקטו או דגים וחיה ועוף שניצודו בשביל גוי או בשביל ישר׳ בין בשבת בין ביום טוב מאיליהן. או עבדו של ישר׳ שעשה מלאכה לאדונו ישר׳ או לגוי או שואב מים (ההרויך) [מהחוין]. או שירי פתילה או שירי (מרורה) [מדורה] הכל מבואר הנה בקוצר וקצת ראיות. משפט מלאכת שבת. ישר׳ שבישל בשבת בשוגג יאכל הוא לעצמו ואפילו באותו שבת. כדתנןקח) סתם משנה במסכת׳ תרומות המבשל בשוגג יאכל. ואם שוחט הוא או מדליק הנר אסור בו ביום לכל ישר׳: ואם בישל גוי דבר אכילה שמא אסור טפי מבישל ישר׳ דליכא למיגזר פן ירשיע לבשל מזיד כמו פן יאמר לגוי לבשל דקיל טפי: ואם בשביל ישראל הדליק הנר או כל דבר האסור לישר׳. והלחםקט) שאפה גוי בשבת או טחנו ונרקד ביום טוב יש פנים לאסור ולהתר. להתיר כמו המבשל בשבת בשוגג יאכל. וכמו נכרי שהדליק הנר. ויש הילוק בין מידי דאכילה למלאכה אחרת. וגם לא דמי למבשל בשוגג. דהתם ליכ׳ למיגזר שיהא הישר׳ רשע לבשל במזיד ולעשות איסורא דאורייתא. אבל יקל לומר לגוי לבשל בשבת: משפט פירות שלקט גוי אוקי) [צד] דגים וחיה ועוף בשבת או ביום טוב בשביל גוי [אסור] בו ביום (או בשביל ישראל) [לישראל] אפילו נשרו או ניצודו מאיליהן למוצאי שבת מותרים מיד. ואם בשביל ישר׳ עשה הגוי אסורים למוצאי שבת או למוצאי יום טוב בכדי שיעשו. כדתנןקיא) במסכת׳ מכשירי׳. מרחץ המרחצת בשבת אם רוב העיר גוים למוצאי שבת רוחץ מיד. ואם רוב ישר׳ ימתין בכדי שיעשו. ואם ספק אם ניצודו היום או נתלשו היום תנן ספקקיב) מוכן אסור. ואם הגוי ליקטן או צדו או עשה מלאכה הדליק הנר או עשה כבש בשביל שניהן למען ישר׳ וגוים אסור כדמוכחקיג) בירושלמי ומפ׳קיד) שואל ולשון אחר שתופס רש״י עיקר. ופירות שנתלשו היום או הדגים חיה ועו״ף שניצודו היום ואין ידוע אם בשביל ישר׳ היה

בתוס׳ שבת קי״ט ע״ב ד״ה ומצא וכו׳ ובתוס׳ פסחים ק׳ ע״ב ד״ה שאין וכו׳. קה) זכר למדבר מן וכו׳ תוס׳ פסחים שם ויש מפרש זכר למן שלא הי׳ יורד בשבתות ויו״ט וכו׳ ועיין עירובין ל״ח ע״ב ד״ה ואין וכו׳, ובתוס׳ ביצה ע״ב ד״ה והי׳ וכו׳ ועיין תוס׳ פסחים קט״ז ע״א ד״ה מה דרכו וכן היה נוהג ה״ר מנחם מיוני וה״ר יו״ט ובשערי תשובה סי׳ קפ״ו, ושם סי׳ רכ״ב. קו) וצריך לבצוע וכו׳ שבת קי״ז ע״ב, וברכות ל״ט ע״ב, שלימות כן משמע בברכות שם מניח פרוסה וכו׳ ובשבת חייב אדם וכו׳. קז) על ידי ישראל או על ידי גו׳ בין בשביל ישראל בין בשביל גוי כצ״ל. קח) כדתנן במסכת תרומות וכו׳ הוא בתרומות פ״ב משנה ג׳ והובא בש״ס בכמה מקומות, ופסק כר״מ כדאיתא בחולין ט״ו ע״א כי מורי להו רב לתלמידיה מורי להו כר״מ ועיין בתוס׳ שם ד״ה מורי וכו׳ משמע שכן הלכה וכו׳ וכן משמע מסתמא דסוגיא דשבת ל״ח ע״א למחר נפק דרש להו המבשל וכו׳, וכן הוכיח הב״ח בסי׳ שי״ח שכן הוא ג״כ דעת הטור באו״ח שם וכתב דס״ל להטור שכן הוא ג״כ דעת אביו הרא״ש בחולין פ״ק מדכתב תחילה דעת הרי״ף ואח״כ כתב ור״י פסק דהלכה כר״מ אלמא דמסקנתו כר״מ ע״ש, ותמוה הוא בעיני על הב״ח שלא הביא ראיה לדבריו מדברי הרא״ש פרק מרובה סי׳ ו׳ ששם פסק בהדי׳ כר״מ וז״ל שם וגם תמהתי על מה שפסק הלכה כר״י דאמרינן בפ״ק דחולין דרב מורה כר״מ וכו׳ וגם רבא סבר כר״מ בפרק כירה עכ״ל וצ״ע וכן קשה לי על דברי הב״י שם שכתב ולזה נוטין דברי הרא״ש לפסוק כר״י ומסיק ולענין הלכה כיון שהרי״ף והרמב״ם והרא״ש מסכימין לדעת אחת וכו׳ וחשיב להרא״ש לדעת הפוסקים כר״י וצע״ג ועיין בביאורי הגר״א שם ס״ק א׳. קט) והלחם שאפה גוי וכו׳ עיין תוס׳ ע״ז ס״ו ע״ב ד״ה אמר וכו׳ ומכאן יש להתיר וכו׳ ועיין בשו״ת תשב״ץ ח״ד סי׳ י״ג ועיין בבאורי לספר התניא רבתי סי׳ י״ט אות נ״ז. קי) או צד דגים וכו׳ בשביל גוי אסור בו ביום לישראל וכו׳ כצ״ל. קיא) כדתנן במס׳ מכשירין פ״ב משנה ה׳ ע״ש והובא בשבת קנ״א ע״א. קיב) ספק מוכן אסור ביצה כ״ד ע״א. קיג) כדמוכח בירושלמי כוונתו על ירושלמי פרק כל כתבי ה״ט אמר ר׳ יעקב בר אחא הדא אמרה לצורכו ולצורך ישראל אסור. קיד) ומפרק שואל קנ״א ע״א ועיין רש״י שם ד״ה רוחץ וכו׳ ולשון זה נראה

דרך שילך. ואם אינו הולך רק דרך אחד יציל אפילו ק׳ סעודות יחד. ובגדים לחצר שאינה מעורבת לובש ומוציא (ופוטר) [ופושט] וחוזר ולובש ומציל הרבה פעמים. ופי׳ ר״ת דווקא כשהדליק׳ באותו בית לא התירו רק כלים הצריכין לו. ודווקא ג׳ סעודות אפילו לחצר מעורבת. דמתוך שבהול אי שרית ליה טפי אתי לכבויי. אבל כשהדליקה בבית אחר מותר להציל כל מה שיחפוץ בחצר חבירו המעורבת. ומוסיף אני לומר דווקא בחצר שאינה מכוסה הדומה לרשות הרבים. ואם בחצירם דווקא שהיה סמוך לרשות הרבים אסרו אפילו מעורבת. אבל בבית חבירו המעורבת שאין לו כל זה מותר להציל כל מה שירצה. ועוד שאין בינינו רשות הרבים דשלטי ס׳ רבוא. וגם (וגם) רוחב ט״ז אמה. וליכא למיגזר מידי:

מב. ת״ר(צח) נר שעל השלחן כעין קרוייזוייל מנער הטבלא ונופל ואם כבתה אין בכך כלום. ודווקא בשכח שם מערב שבת. ונרות(צט) התקועות בגוף הדלת כעין נרות חנוכה אסור להיות פותח ונועל מפני רוח של נענוע הדלת והוי כמו פסיק רישיה: אמר(ק) רב יהודה אמר שמואל פותח דלת כנגד המדורה. ולייט עלה אביי דגזר רוח מצוייה שאינו מבעיר אטו רוח שאינה מצוייה: אמר(קא) אביי מותר לומר לפני גויים כל המכבה אינו מפסיד. אבל(קב) בשאר איסורי שבת אסור לומר כן כדאיתא פרק המדיר. לאפוקי הלכות גדולות דשרו:

מג. אמר(קג) רב ואיתמ׳ ר׳ יהושע בן לוי יחיד מתפלל ויכולו באתה קדשת. ואחרי כן אומרים אותו כל הקהל יחד בקול רם. גזירי אטו יום טוב שחל להיות בשבת שאומ׳ אתה בחרתנו. ואינו או׳ ויכולו בתפילתו. וצריך שיהא שולחנו ערוך ומטתו מוצעת. ונר דולק קודם שבת. וא״כ הוא מלאכי השרת אומרים יהי רצון שיהא לשבת אחרת כן:

מד. וצריך(קד) שני מפות על השלחן והפת סדורה בינתיים מערב שבת ולאחר קידוש יסיר המפה. ועתה נראה שהסעודה באה לכבוד שבת. והיינו דאמרי׳ פורס מפה ומקדש. ואחרי׳ יסירנה ויסעוד. וכן למחר בבקר יפרוס שתי

אמרו ככר וכו׳ שם קמ״ב ע״ב. צח) נר שעל השולחן וכו׳ שבת ק״כ ע״ב ומוקי לה התם בשכח דלא נעשה בסיס לדבר האסור. צט) ונרות התקועות וכו׳ עיין ש״ע סי׳ תר״פ. ק) אמר רב יהודה אמר שמואל פותח אדם וכו׳ כצ״ל, וכן הוא ג״כ גירסת הראב״ן סי׳ שס״ג אמר רב יהודה אמר שמואל, ולפנינו שם איתא אמר רב יהודה פותח אדם וכו׳. קא) אמר אביי מותר וכו׳ לפנינו הגירסא שם קכ״א ע״א א״ר אמי וכן הוא בבעה״ת ובראב״ן שם, ובבה״ג ה״ש פט״ז. קב) אבל וכו׳ כדאיתא פרק המדיר כתובות ע׳ ע״ב, לאפוקי ה״ג דשרו. הכוונה להא דאיתא בבה״ג פט״ז מה׳ שבת וז״ל אמר ר׳ אמי בדליקה התירו לומר כל המכבה אינו מפסיד וכן במשקל בידקא וכן מיטרא ולדעתו צריך לפרש הא דקאמר הגמרא בכתובות שם לאְ למעוטי שאר איסורים דשבת הוא כפירש״י למעוטי איסורי שבת דחמירה ולא התירו בהן לומר העושה לי מלאכה זו אינו מפסיד, אבל בהזיק הבא לאדם פתאום כגון משקל בידקא או מיטרא דמיא לדליקה ומותר, אכן דעת בעה״ת הוא כדעת הריטב״א הובא בש״מ כתובות שם וז״ל למעוטי שאר איסורי שבת פירשו בירושלמי ואפילו בבדקא ומטרא פירש דאע״ג דאיכא פסידא טובא אם לא יצילו כמו בדליקה אין אדם בהול על ממונו כל כך דנחוש שמא יעשה מלאכה בידו כדי להציל ע״ש ובירושלמי שלפנינו ליתא, וצ״ע דהאו״ז הע״ש סי׳ ל״ו מביא ראיה לדעת בה״ג להיפוך מן הירושלמי וז״ל דודאי ליכא חילוק בין דליקה לשאר איסורי שבת וראיה אני מביא מפרק כל כתבי (ה״ג) דתני כשם שמצילין מן הדליקה כך מצילין מיד העכו״ם ומיד הנהר ומיד המפולת ומיד כל דבר שהוא אבד וכו׳ ע״ש, ועיין ברא״ש פט״ז סי׳ יו״ד, והב״י סי׳ של״ד סעיף כ״ו פסק כבה״ג ע״ש ובשלטי גבורים פרק המדיר נסתפק אם מותר לומר בדליקה בלשון יחיד אם תכבה לא תפסיד, ועיין שם פכ״ב דאפשר שחלוק הדליקה משאר איסורי שבת, דבדליקה מותר לומר ליחיד אם תכבה לא תפסיד ובשאר איסורים יאמר בסתם וכל זה הי׳ להגאון רע״א להביא בתוספותיו על משניות פכ״ב אות קמ״ח ע״ש. קג) אמר רב ואיתימא ריב״ל וכו׳ וכן הוא הגירסא בבה״ג ובריו״ף ובראש ולפנינו שבת קי״ט ע״ב איתא אמר רבא ואיתימא ריב״ל אפילו יחיד המתפלל בע״ש צריך לומר ויכולו, ועיין תוס׳ פסחים ק״ו ע״א ד״ה זוכרהו וכו׳ ומה שרגילין לומר ויכולו אחר התפלה וכו׳ ועיין שאילתות בראשית א׳. קד) וצריך וכו׳ שהסעודה באה לכבוד שבת עיין שאילתות פ׳ יתרו סי׳ נ״ד כי היכי דתיתי סעודת ליקרא דשבתא והובא

נעורת פשתן ובלועה מיין אסור לתוחבה בהוזק בנקב לפי שהמשקה נסחט לתוך הכלי והוי דש. כדאמרי׳ האי פט) אודרא דשיטא אסיר להדוקה. ואם מן הצד כמו ברוזא הכרוכה מפשתן או מקנבוס והיא בנקב החבית מן הצד אם יש כלי תחת החבית לקבל מה שנופל אסור למשוך באותה ברזא לפי שהמשקה נסחט. וגם אינו ל) הולך לאיבוד. [כיון שיש כלי תחת החבית והוי חשוב כמין חתימת פך למעלה דאסור. ואם אין כלי תחת החבית דהשתא מה שנסחט מן הבגד הכרוך נופל לארץ לאיבוד]. ולא ניהא ליה באותה משקה. לפי׳ הערוך מותר למשוך בברזא. ומסובריא לא) דנזייתא דאסור להדוקה והו כשהוא למעלה שאין המשקה הנסחט הולך לאיבוד: ומורי רבינו מפר׳ דאיסור׳ דרבנן מיהא איכ׳. אע״ג שהמשקה הולך לאיבוד. כמו ספוג אם אין לו בית אחיזה אין מקנחין בו את הקערה מן השמן והמאכל. א״כ אסור למשוך בברזא הכרוכה במוכין אפי׳ הן מן הצד וגם אין כלי תחת החבית. אמ׳ זעירי נותן לב) אדם יין צלול או מים צלולים לתוך המשמרת ואינו חושש משום בורר. אם יש קסמין קצת כיון דמשתתי הני מקידם. ומשום סחיט׳ ליכא למיגזר אע״ג דזהו מים כיון דהיינו משמרת שעשוייה לכך ולא קפיד בליבונה. כדאמרי׳ גבי לג) פרוונקא פ׳ במה טומנין. אבל מים בסודר אסור אבל יין שרי. ומיכן הורה רבינו הלכה למעשה. על מעשה שקידים כתושים מערב שבה מותר לסנגן דרך סדין או מטפחת בשבת. דמשום בורר ליכא כיון דמשתתי הכא בלא סינון ושמא יסחוט לא גזרינן אלא במים שהבגד מתלבן ומתכבס בכך:

פ׳ כל כתבי:

מא. מצילין כתבי הקודש מפני הדליקה אפילו למבוי שאינו מפולש. ולימי התנאים והאמוראים דווקא תורה נביאים וכתובים שלא היו כותבין תלמוד משום כתב לך את הדברים האלה ולא תורה שבעל פה. אבל לדידן שאנו רשאין לכתוב הכל מפני שכחה יציל(הו) לד) הן תלמוד הן תפילות. ואם יש לו מעות והניח עמהן תפילין או מזוזה או לה) שאר כתבי הקודש [מע״ש יציל הכל בשבת אפילו למבוי שאינו מפולש כדין כל כתבי הקדש] אבל ככר או תינוק לא סגי ליתן על מעות אע״ג דשרי לו) ליה בירושלמי. דהא אמרי׳ שילהי נוטל. לא לז) אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד אם לא נאמר מפני הדליקה. התירו טפי. אבל טבעת לתוך ארנקי אינו נראה [דליהוי] מותר להציל בכך המעות בחצר דהטבעת בטל לגבי המעות ששוין יותר. אבל כתבי הקודש לא בטילי. ומציל להצר שלו שאינה צריכה עירוב כל חפציו הן מזונותיו הן בגדיו כל מה שיש לו. אבל לחצר [חבירו] שיש עירוב דווקא כלי תשמישו הצריכין לו לאותו יום ומזון ג׳ סעודות לכל אחד בכל

ס״ה דין מלבן ובמרדכי פי״ג דשבת, ובש״ג פכ״א דשבת, ועיין באו״ז ח״ש סי׳ נ״ט, ושם סי׳ ס״ב אות ג׳ ע״ש. פט) האי אודרא דשיטא וכו׳ שבת קמ״א ע״א ולפנינו איתא לא ליהדוק איניש אודרא בפומא דשישא. ל) אינו הולך לאיבוד „כיון שיש כלי תחת החבית והוי חשוב כמין חתימת פך למעלה דאסור, ואם אין כלי תחת החבית דהשתא מה שנסחט מן הבגד הכרוך. נופל לארץ לאיבוד" ולא ניחא ליה וכו׳ כצ״ל ונשמט מן המעתיק מן לאיבוד עד לאיבוד השני וכן הוא בבעה״ת. לא) ומסובריא דנזייתא וכו׳ שם קי״א ע״א לפנינו איתא מסוכרייתא ונרשם בצד גירסת הערוך מסובריא ועיין בתוס׳ שם ד״ה האי מסוכרייתא וכו׳ ובתוס׳ כתובות ו׳ ע״א ד״ה האי מסוכרייא, ועיין בשיטה מקובצת שם, ובערוך ערך סבר ה׳. לב) נותן אדם וכו׳ שבת קל״ט ע״ב. לג) גבי פרוונקא שם מ״ח ע״א ושם קל״ט ע״ב. לד) יציל הן תלמוד כצ״ל ועיין מרדכי פרק כל כתבי סי׳ שצ״ו פסק ר״י דה״מ בימיהם וכו׳. לה) או שאר כתבי הקודש מע״ש יציל הכל בשבת אפילו למבוי שאינו מפולש כדין כל כתבי הקודש כצ״ל אבל וכו׳ ונשמט מהמעתיק מכתבי הקודש הראשון עד כתבי הקודש השני, וכן הוא לנכון בבעה״ת סי׳ רמ״ה, ועיין בטור או״ח של״ד ובב״י וצ״ע. לו) דשרי לה בירושלמי וכו׳ שבת פט״ו ה״ב דיסיקיא שיש בתוכה מעות וכו׳. לז) לא

ולא פושטין לבושיהן כי אם משבת לשבת. וא״כ אסור לקשור ולא להתיר שני ראשי אבנטו ברצועה כשהאבנט מונח במכנסיים שזהו משבת לשבת. וצריך לעשות עניבה. וטוב יותר לעשות בראשו כעין בוקלא ב׳ בראש אחד של אבנט כמו שעושין להגורות:

לט. חבל פ) שתלוי בצואר פרה או סוס מותר לקושרין באבוס. או איפכא. שהרי יתירנו בו ביום להוליכה לשתות. אבל להביא חבל ולקשור ראש האחד לאבוס וראש אחד לבהמה אסור. דראש אחד יהיה של קיימא ואם בחגורו מותר לקשור הגוזו לטבעת הדלי כדי לשלשל הדלי בבור למלאותו מים שיתירנו לאזור בו מתניו. אבל חבל דעלמא אסור שהוא של קיימא. ואם נפסק החבל באמצע אסור לקשור שני הראשין יחד אלא עונבן. כדתנן פא) קושרין דלי בפסיקיא שזהו בחגורו. הבל דלי שנפסק אלא עונבן. דהלכה כרבנן פב) דשרו עניבה. ולא כר׳ יהודה דאסר. אע״ג פג) דלכאורה סתם מתניתין כר׳ יהודה. בד״א בישנות מכניסין זוג זוג. אבל בחדשות אסור משום שצריך לקושרן. ואפי׳ בעניבה לא הותרו להביא:

מ. דיני סחיטה: אסור לאדם ליכנס במים בשבת אם בגדיו נוגעים במים פן יסחטום. כדאמרי׳ פ׳ אילו קשרים. פגע פד) באמת המים כו׳. והמלבן הוי אב מלאכה. אבל משום דבר מצוה מותר כדי להקביל פני רבו. כדאמרי׳ פ׳ פה) בתרא דיומ׳. ונדה פו) שטובלת בבגדיה. כדא׳ פ׳ יום טוב. וגם מתוך שלא התרתה בגדיה להטביל אלא דרך מלבוש וזכורה היא שלא תסחוט. ואם פז) יש טינוף על בגדיו מקנחו בסמרטוט ואינו נותן עליו מים בשבת דשרייתו זו היא כיבוסו. כדאמרי׳ פ׳ דם חטאת. ופ׳ נוטל. [כיון] פח) דאיכא טינוף שם. אבל [אי] ליכא טינוף אין נתינת מים בבגד קרוי כיבוס ואינו אסור אלא גזיר׳ פן יסחוט דהוי ליבון. ובמקום מצוה ליכא גזירה כדפרי׳ לעיל. וכן מקנה ידיו במפה שאינו מתכוין ללבן ואין שם רק מעט מים. אבל יין ושמן ושאר משקין בלא מים אין הששא אם בגדו טובל בהן. ובלבד שלא יסחוט הבגד דאסור משום דש המשקה מתוכו. אבל ליבון לא שייך אלא במים. וליכא למיגזר שמא יסחוט לצורך משקה הבלוע בבגד דאין זה רגילות שאינו הפיץ באותו משקה. ולכך סנניזמ יין בסודרין. אבל סתימת כד וחבית שהיא למעלה והסתימה היא מבגד או

כדעת רש״י כמו שהביא המחבר. פ) חבל שתלוי בצואר פרה וכו׳ שם קי״ג ע״א. פא) כדתנן קושרין וכו׳ שם, ועיין תוס׳ עירובין צ״ז ע״א ד״ה אביי אמר וכו׳. פב) כרבנן דשרי עניבא וכו׳ עיין שבת קי״א ע״ב, קי״ג ע״א. פג) אע״ג דלכאורה וכו׳ עירובין צ״ה ע״א. פד) פגע באמת המים וכו׳ שבת קי״ג ע״ב. פה) בפרק בתרא דיומא ע״ז ע״ב. פו) ונדה שטובלת בבגדיה וכו׳ ביצה י״ח ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה מערמת וכו׳. פז) ואם יש טינוף וכו׳ כדאמרינן וכו׳ זבחים צ״ד ע״ב, ושבת קמ״ב ע״ב. פח) כיון דאיכא וכו׳ אבל אי ליכא וכו׳ כצ״ל אין נתינת מים בבגד קרוי כבוס, עיין שבה״ל סי׳ ק״ח שהביא דעת בעה״ת ומסיק. שם והיראים כתב שאפילו אם אין טינוף בבגד אסור ליתן עליו מים וכן כתב בשם רב יהודאי גאון זצ״ל אי נפל חמרא על לבושא בשבת אסור למישדא עליה מיא וכו׳ וכוונתו להא דאיתא בבה״ג פכ״ד דשבת אי נפיל חמרא או נבידא על לבושא בשבתא אסיר לחווריה משום סחיטה ואסור למישדא עליה מיא בלא מיצרייה דאמר רבא בדם חטאת בגד שרייתו זו היא כיבוסו וכו׳ (וביאר תיבות בלא מצרייה הוא בלא סחיטה, ואשחט אתם אל כוס פרעה (בראשית מ׳) מתרגם ועצרית יתהון לכסא דפרעה, ועיין בערוך ערך צר ז׳) וכן נראה גם דעת הרוקח סי׳ ס״ח שהביא סתמא ההיא דזבחים צ״ד ע״ב ע״ש ועיין תוס׳ שבת קי״א ע״א ד״ה האי מסוכרייתא וכו׳ ונדה היכא טובלת בבגדיה וכו׳ ובספר יראים מתרץ דאיירי בבגדי עור ע״ש והוא דוחק דסתם בגד לאו של עור הוא וכמו שכתבו הת״י ביומא ע״ז ע״ב וז״ל אך קשה לרבי דנהי דלא גזרינן משום סחיטה הוא איכא כיבוס וליבון וכו׳ ואין לומר דהכא ודביצה בבגדים של עור דשרייתו לא זהו כיבוסו זה אין לומר דסתם בגדים לאו עור נינהו וכו׳ והנה התוס׳ שבת שם כתבו בזה שני תרוצים לתירוץ הא׳ היכא שיש על הבגד טיפת דם או טינוף אז אמרינן שרייתו זהו כיבוסו, אבל אם הבגד נקי לא אמרינן דשרייתו זהו כיבוסו ולתירוץ השני כל שהוא דרך לכלוך אף בבגד נקי לא אמרינן דשרייתו זהו כיבוסו, אבל כשאינו דרך לכלוך אף בבגד נקי אמרינן שרייתו זהו כיבוסו, וכמו דאיתא בהגהות מרדכי פי״ג דשבת ע״ש והתוס׳ בביצה י״ח ע״א ד״ה מערמת וכו׳ וכן התוס׳ זבחים צ״ד ע״א ד״ה מקנחה וכו׳ לא הביאו רק תירץ השני, ועין סמ״ג לאוין סי׳

במשנה אינו נזכר חרוסת עד טיבול שני וצנון סט) אסור למלוח כדי לשהות בתוך המלה יותר מחתיכה אחת. אבל לטבול במלה שרי. כדאמר רב נחמן. ויין ע) בתוך העין אסור. וכן קילור אבל על גב העין שרי. ורוק עא) תפל אסור: ומי עב) שניגפה ידו או רגלו צומתה ביין בשבת אבל לא בחומין דמחזי רפואה טפי. ואיכ׳ למיגזר משום שחיקת סימנין. אבל אי אגבה דידיה או דכרעיה שרי דהוי כמכה של הלל שמחללין עליה את השבת: ומי שיש לו חולי בשיניו לא עג) יגמע חומץ לרפואה כדי לפלוט החומץ לאחר ששהה בפיו. אבל אם בלע החומץ מותר: כל עד) האוכלין אוכל בשבת לצורך רפואה וכל המשקין שותה לצורך רפואה. אם רגילות בחול לאוכלן ולשתותן בלא רפואה. וכל האוכלין אפילו אינו רגילות לאוכלן לרעבו ולצמאו מותר לאוכלן אם אין לו חולי שהן לרפואה: החושש עה) במתניו לא יסוך חומץ ויין. אבל סך הוא שמן. וורד כי אם בני המלכים על מכותיהם שכן דרכן לסוך בחול בלא מכה. ואסור עו) ליתן תוך [המכה] מים חמין. אבל נותן חוץ למכה ושותת בתוך המכה. ואסור ליתן על המכה גמי עז) יבש משום דעביד רפואה. כדאית׳ פ״ב דזבחי׳ ובירושלמי או׳ משום גזירה אטו משום להוציא דם. כדמשמ׳ פ׳ המוצא תפילין. ולא עח)
כתיתין יבישין מה שנורר מבגד פשתן:

לה. דין עט) קשר אם הוא של קיימא אסור מן התורה. כגון רצועה שתחוב במנעל דרך נקב. וקושרה בפנים שלא תצא. וקשר של רצועה בחוץ שקושר כדי להתיר בערב מותר גמור. ושל מנעל תלמידי חכמי׳ שקושרי׳ רצועות מנעליהן רפה כדי שיוציא רגליהן מתוך המנעל עם הרצועות הכרוכות סביב המנעל בלא התרת קשר מדרבנן. כן פרש״י: ומורי רבינו מפרש מנעל דתלמידי חכמים אסור מדרבנן שקושרין בחוזק רצועות מנעליהן. אבל לומדים בלילות ואינו חולצים מנעליהן

דלא כדעת רש״י בפרדס סי׳ ק׳ ע״ש. סט) וצנון אסור למלוח וכו׳ שבת ק״ח ועיין רש״י שם ג׳ וד׳ חתיכות, ושם ממלח לא מלחנא שתים יחד, ובטור וכן בשו״ע א״ח סי׳ שכ״א כתבו אסור למלוח חתיכות צנון ד׳ או ה׳ ביחד (בביאורי הגר״א שם ס״ק ב׳ לשון רש״י וטור הוא ט״ס) ומה שיש לדקדק בזה עיין בט״ז שם ובישועות יעקב שם, ועיין בירושלמי שבת פ״ז ה״ב ובאו״ז ח״ש סימן ע״ג ועיין בראב״ן סי׳ שנ״ב, ובשו״ת תה״ד סי׳ נ״ה ועיין בשו״ת פ״מ סי׳ ט״ז מה שהשיג על הט״ז הנ״ל. ע) ויין בתוך העין שם ק״ח ע״ב. עא) ורוק תפל אסור ופירש״י שלא טעם כלום משניער משנתו. עב) ומי שנגפה ידו שם ק״ט ע״א. עג) לא יגמע שם קי״א ע״א. עד) כל האוכלין שם ק״ט ע״ב. עה) החושש במתניו וכו׳ שם קי״א ע״א. וורד, פירוש ושמן וורד מותר רק לבני מלכים. עו) ואסור ליתן תוך המכה כצ״ל שם קל״ד ע״ב. עז) גמי יבש וכו׳ שם אבל לא גמי יבש וכו׳ ועיין רש״י ד״ה אבל וכו׳ משום דמסו, ועיין זבחים י״ט ע״א אגב אורחיה קמ״ל דגמי מסי, ועיין בתוס׳ שם ד״ה כורך וכו׳ ונראה לפרש גזירה אטו להוציא דם וכו׳ ומיהו בירושלמי משמע דטעמא משום שחיקת סממנים, ובתוס׳ ד״ה מאי וכו׳ ועיין עירובין ק״ד ע״א קמ״ל דגמי מסי ובתוס׳ שם ד״ה לשמעינן וכו׳ ועיין בסה״ת בארוכות סי׳ רמ״ב ובקצרות אשר משם העתיק המחבר, ועיין בסמ״ג לאוין סי׳ ס״ה דין השוחט ושם הביא דברי הבעה״ת, ובביאורי מהר״ר אש״ט, ובביאור רש״ל שם, ועיין בביאורי הגר״א סי׳ שכ״ח ס״ק נ׳ ומה שכתב המחבר כדמשמע פרק המוצא תפילין וכו׳ הוא כמו שכתבו התוס׳ בזבחים שם, אך מה שכתב בשם הירושלמי גזירה אטו משום להוציא דם אינו מובן, אשר ע״כ נראה לע״ד כי נשמט מדברי המחבר תיבת או כאשר הוא בקצרות ע״ש ומה שכתב ובירושלמי או׳ משום גזירה הקו על תיבת או׳ הוא מיותר וצ״ל או, וכן צ״ל ואסור ליתן על המכה גמי יבש או משום רפואה וכו׳ כדאיתא פ״ב דזבחים ובירושלמי (והכוונה על ירושלמי שבת פט״ו ה״א שהביאו התוס׳ זבחים שם) או משום גזירה וכו׳ כן נראה לי נכון. עח) ולא כתיתין יבישין וכו׳ שם קל״ד ע״ב. עט) דין קשר וכו׳ עיין שבת קי״ב ע״א ובהרא״ש פ׳ אלו קשרים שהביא שם סימן א׳ דעת בעה״ת, וכן הוא דעת הרוקח סי׳ ע״ה ע״ש, והנה הראשונים נחלקו בדין קשר לדעת רש״י והרא״ש והטור א״ח סי׳ שי״ז אין חילוק אם הקשר הוא של אומן או של הדיוט אלא העיקר הוא אם הקשר עומד להתקיים לעולם, בזה הוא חייב חטאת, בין שהוא קשר אומן או קשר הדיוט, וכן פירש״י ג״כ במס׳ סוכה ל״ג ע״ב ד״ה הותר אגדו וכו׳ שאינו חושש להתירו עולמית, והיכא דהקשר עומד להתקיים שבוע או שבועיים (עיין רש״י ד״ה קיטרא וכו׳) או חדש (עיין רש״י בד״ה בדחומרתא) אבל אינו עומד להתקיים שם לעולם פטור אבל אסור, והיכא שעומד לקשור ולהתיר בכל יום מותר לכתחילה, ולדעת הרי״ף והרמב״ם פרק יו״ד מה״ש ה״א בעי תרתי קשר של קיימא ומעשה אומן הקושרו חייב חטאת, וקשר של קיימא ואינו מעשה אומן, או מעשה אומן ואינו של קיימא פטור אבל אסור, וקשר שאינו של קיימא, ואינו מעשה אומן מותר לקושרו לכתחילה, ודעת בעה״ת הוא

לג. ואדם שיש לו ריח ס) הפה מותר לתת פילפל בפיו ולצאת ברשות הרבים. אבל ספק אם [צריך] ליתנו מערב שבת כמו גילגל מלח. ומותר ליתן תבן או מוך במנעלו בשבת ולצאת בו. ובלא קשור. דליכא למיגזר פן יפול. אבל בסנדל אמרי' דבענן קשור. והאי סא) דקא' וגם אם נפל לא יחזיר והא דקאמ' ובלבד שלא יתן לכתחילה לא קאי אמוך שבסנדל כמו דלא קאי על מוך שבנדתה שצריכה להסירו כשתצטרך לנקביה:

לד. ומותר ליתן לכתחילה אגוז בטליתו או בסרבלו משני צדדין ולכרוך (רשם) [שם] הלולאות שתוחב שם ראשו. או אבן אחת [אם] התקינו מערב שבת. אבל על המטבע אסור וכדתנן פורפת על האבן כו'. וכן מותר ליתן אגוז בראש בתי שוקים לקשור שם הרצועה התלויה באבנט למותחן. ומותר לצאת בשבת בשני סרבלים מפני הצינה. אפי' היה אסור לצאת בשני חגורות. והא דקא' תלמודא תרי סב) המייני קאמרת. פרש"י שני פירושים. אחד לאיסור ואחד להיתר:

לה. ומותר סג) לצאת בקמיע בשבת אם הוא מומחה. או האדם הנותן קמיע זה אדם לבדו מומחה שריפא ג' בני אדם כל אחד חולי משונה. ולחש של זה אינו כמו לחש של זה או האדם הנותנו אינו מומחה ולא נתעסק לעולם ברפואות אבל הקמיע הוא מומחה (שלבש) [שלחש] זה ריפא ג' פעמים חולי אחד ומותר לכנס בו לבית הכסא אעפ"י שיש בו שמות כיון שמחופה עור. ומותר לצאת באבן סד) תקומה בשבת שלא תפיל. או באבן אחרת שנמצאת מכוונת כמו משקל אבן תקומה:

לו. דין אדם סה) שהוא חיגר או כווצו גידי שוקיו מותר ללכת בשבת במקל ברשות הרבים ולסמוך עליו כמו הקיטע יוצא בקב שלו. לפי' אחד וכן בכסא שלו וספסלים שבידו שמותר. כדפי' רש"י. וכן התיר ר"ת: אבל סו) [זקנים] שמנענע גופם אינן יכולין ללכת ברשות הרבים ולסמוך על מקלות ללכת דרך ישרה:

לז. מותר לתת בשבת מלח על נתחי עוף ואחרי כן יין ומים וינענע יחד. דאפי' סז) לר' יוסי דאסר מים ומלח תחילה. הרי טעם וליהלוזהית העוף הוי כמו שמן תחילה. והשתא דאין הלכה כר' יוסי בהילמי כדאית' סח) פ"ק דעירובי' דאסר מים ומלח מועטין. א"כ מותר לערב תחילה מים ומלה מועטין ולטבול בו פתו או לשפוך על העוף או לטבול בו בליל ראשון של פסח שחל להיות בשבת. דטיבול ראשון אינו בחרוסת עד שיבא המרור שהוא עיקר המצוה שיהא להאבין, וגם

ותוס' שם ס"ד ע"ב ד"ה ובמוך וכו'. ס) ריח הפה וכו' אבל ספק אם צריך כצ"ל שם ס"ה ע"א והספק הוא דקתני ובלבד שלא תתן לכתחילה קאי נמי אפילפול, או דילמא לא קאי רק אגרגיר מלח ולא אפילפול, וכן כתב הסמ"ג ומסופקני אם יכול לתנו לכתחילה או לא. סא) והאי דקאמר וגם אם נפל וכו' שם ס"ד ע"ב, והלשון מגומגם ונראה שנתהפכו הדברים וכן צ"ל והא דקאמר ובלבד וכו' וגם אם נפל לא יחזיר וכן הוא הלשון בסה"ת סי' ר"מ, ותמוה בעיני לשון בעה"ת בארוכות כסי' הנ"ל וז"ל ובסיפא דקתני ובלבד שלא תתן לכתחילה ובברייתא תניא אם נפל וכו'. סב) תרי המייני קאמרת וכו' נ"ט ע"ב ועיין בפירש"י ובתוס' ד"ה תרי המייני וכו'. סג) ומותר לצאת בקמיע וכו' שם ס"א ע"א, וס"ב ע"א. סד) באבן תקומה וכו' שם ס"ו ע"ב ובגמרא שם בעי אביי משקל דמשקל מאי תיקו, והמחבר לא הביא הך דינא מה דבעי אביי, וכן הסמ"ג והסמ"ק וגם הטור והש"ע סי' ש"ג לא הביאו הך דינא להלכה, ונראה דהי' פשוט להם לאיסורא מספיקא אך מצאתי ראיתי בערוך ערך אבן א' וז"ל אבל משקל דמשקל עלתה בתיקו וכל תיקו דאיסורא לחומרא ואין יוצאין בה ולפ"ז הוא תמוה על הפוסקים שלא הביאו מדהביאו הערוך וצ"ע וכן האו"ז ח"ש סי' פ"ד אות כ"ג הביא הא דבעי אביי וכו' ופירש ר"ה משקל דמשקל עלתה בתיקו וכו' ע"ש. סה) אדם שהוא חיגר וכו' הקיטע וכו' ס"ה ע"ב ועיין בתוס' שם ד"ה הקיטע וכו' מכאן יש להתיר וכו' ובתוס' יומא ע"ח ע"ב ד"ה הקיטע וכו' ועיין בשו"ת נוד"ב מ"ת סי' כ"ח. סו) אבל זקנים שמנענע כצ"ל. סז) דאפילו לר' יוסי וכו' שם ק"ח ע"ב, ועיין בהגהות מיימוני פ"ב מה' שבת ה"י. סח) כדאיתא פ"ק דעירובין י"ד ע"ב ועיין בתוס' שם פוק חזי וכו' ואם נותן מלח על העופות וכו' הוי שרי אפילו לר' יוסי וכו' ועיין ברא"ש פי"ד דשבת סי' ב' ובראש פ"ק דעירובין סי' י"ט, וזה

פי' ר"ת דכל תכשיטי האילו מותרי' דהלכה כרי' עינני בר ששון דלא אסר כי אם ברשות הרבים. ופליג אמתני' א"כ לדידן דלית לן רשות הרבים גמור מותר. ואו' אני כדי ליישב מתני' דאפי' לדברי מתני' דאסר' כרמלית והצר היינו לדידהו. דאית להו רשות הרבים אבל לדידן דלית לן כי אם כרמלית מותר דליכ' למיגזר מידי. וגם דאף לדידהו הוי נמי כמו גזירה לגזירה. דאסרו כרמלית אטו רשות הרבים. וברשות הרבי' עצמה גזירה דילמ' שלפא ומחוויא. ולכך לדידן לא גזרינן דלית לן רק כרמלית. אבל לא נתיר לדידן להיות ברשות הרבים ולשתות ולרוק ולהשתין ברשות היחיד. משום דלדידהו לא הוה אלא חדא גזירה: ונושקא(נב) של כסף או של זהב דהוא כוליאר דהיינו מכבנתא. דתנן בה חייב חטאת גם לדידן אסור דכל שאסור בתורה משום רשות הרבים אסור לדידן אע"ג דלית לן רק כרמלית: אמנם יש לומ' דווקא תלוייה בלולאות חייב חטאת. אבל אם תקועה הנושקא בשלשלת כסף או זהב שיש [שם] תכשיטות עליה מותר. או אם יש מחט באותה נושקא שסוגרת בה מפתחי מלבושה סביב צוארה מותר. והוי כמו אפיקא ב'. שהיא תכשיט. וזה הדבר פשוט לסמוך היתר. ודוגמא זה רגילות להוציא בשבת מפתח של כסף או של זהב ויש בה מחט וסוגרת בה מפתחי הלוקה סביב צוארה או קוטא שלה. ועושה כן מפני העבדים והשפחות שגונבות מפתח התיבה (שלהן ונותנות) [שלה ונותנת] כל מפתחות של תיבותיה בתיבה אחת. שהמפתח של זהב ונושאת בצוארה לתכשיט בשבת. וכן(נג) איתה בירושלמי על ר"ג שיצא במפתח של זהב בשבת:

עתה התרנו תכשטי אשה לדידן לן רק כרמלית דלדידהו אפי' ברשות הרבי' אינן אסורי' אלא דילמא שלפא ומחוויא. וכן טבעת שיש עליה חותם מותר באיש. ואפי' ברשות הרבים גמורה. דלא גזרינן באיש שליף ומחוי כדתניא(נד) קמיע לא (יקשתו) [יקשרנו] בשיר וטבעת. אלמא נושא טבעת ושיר. וכן(נה) בירושלמי תכשיטי אשה אסורין לפי שהן שחצניות. משמע אבל איש לא גזרי'. ולא קשה ממפתח שיצא בו ר"ג וגערו בו חבירו. אבל טבעת שיש חותם לאשה וטבעת שאין עליה חותם לאיש שניהן אסורין אפי' לדידן. דהא תנן בהו חייב חטאת. וא"כ בכרמלית אסור אפי' לדידן. והיינו דא' עולא והילופיהן(נו) באיש. ומותר לאשה לקשור רצועה סביב בתי שוקיים שלה פן יפלו. ואעפ"י שאין הרצועה או המשיחה קשורה בהן כמו(נז) בירית. דאמר רב הונא ורב יוחנן דהוו כשתים רגלים ויוצאין בהם. דכבלים דאין יוצאין בהם. זהו כשיש שלשלת מזו לזו. ובני אדם הנחבשים ויש להן כבלים ברגליהם פן יברחו מנהג הוא שיוצאין בהן ברשות הרבים. ואומר מורי רבינו שמותר ואינו משוי וליכא למיגזר בהו. דילמא מפסיק ואתי לאיתויי שתוקעי' היטב. ויוצאה(נח) אשה במוך שנתנה באותו מקום. כשהיא נדה פן יפול הדם על בשרה ויסרט בשרה. אבל שלא יטנפו בגדיה אסור. כדפרישי' (נט) פ"ק דאצולי מטינוף אסור:

כתובות ז' ע"ב ד"ה מתוך וכו' ותו' מנחות ל"ו ע"ב ד"ה אי קסבר וכו'. נב) ונושקא וכו' דהיינו מכבנתא וכו' שבת ס"ב ע"א עיין רש"י ד"ה מכבנתא ורשב"ם ב"ב קנ"א ד"ה כבינתי וכו' ובתוס' שם קנ"ו ע"ב ד"ה כבינתי, ועיין ערוך ערך ככליאר, ושם ערך מכבנתא, ועיין ברא"ש פ"ו סי' י"א שכתב ובשילהי מכילתן משמע כפירש"י, וקשה לי דהא התוס' בב"ב שם ביארו שם גם לפי פירושם שכתבו ומ"מ יש בה דבר חד ע"ש וצ"ע. נג) וכן איתא בירושלמי וכו' הוא בפ"ו דשבת ה"א ועי' בק"ע שם בשם הרמב"ן, ובחידושי הרשב"א שם נ"ט ע"ב ד"ה א"ד וכו'. נד) קמיע לא יקשרנו כצ"ל שם ס"א ע"ב. נה) וכן בירושלמי וכו' לפי שהן שחצניות וכו' פ"ו ה"א ובכפר התרומה בארוכות סי' ר"מ מסיים בה אפי' לא גזרינן באיש דילמא שליף ומחוי גערו בו משום דאדם חשוב שאני, א"נ הי' המפתח משוי ולא תכשיט וכו' ועיין ברז"ה פ"ו דשבת, ובחידושי הרשב"א שבת נ"ט ע"ב. נו) והילופיהן באיש שבת ס"ב ע"א עיין בתוס' שם ד"ה והילופיהן וכו' ובתוס' עירובין ס"ט ע"א ד"ה כיון וכו' ותוס' שבת מ"ו ע"ב ד"ה ואמר עולא וכו'. נז) כמו בירית שם ס"ג ע"ב. נח) ויוצאה אשה שם ס"ד ע"ב. נט) כדפרישית פ"ק דאצולי וכו' עיין תוס' שם ד"ה כל אצולי וכו'

והוה ליה נולד כמו אין(לח) מרסקין לא את השלג ולא את הברד. ובהול מותר לסוך חטטין מחלב ומאיסור. אע״ג דסיכה(לט) כשתייה פ״ר עקיבא (תהלים קט) מותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. וזר אסור לסוך שמן תרומה (ויקרא כב) מלא יחללו. פ׳(מ) בנות כותים. קראי אסמכת׳ ומדרבנן אינו אסור אלא כי עביד לתענוג. אבל משום צערא כגון להטטין או למכה שרי. דהא(מא) ביום הכיפורים שנינו מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. ופ׳(מב) אמרו לו אמרי׳ כהן שסך שמן תרומה בן בתו ישר׳ מתעגל בו ואינו חושש. פי׳ משפשף עצמו. ותינוקות נר׳ שאסור לאימם לסוך גופם מהלב ומהזיר. שאין זה אלא תענוג. אבל יניח לנוייה לסוך. ולהאבילן דלהזהיר(מג) גדולי׳ על הקטנים. אינו אסור אלא דווקא כי ספו להו בידים. ומפרכי׳(מד) לאדם מותר להסיר גילדי צואה וגילדי מכה ואפי׳ משום תענוג. ולבהמה משום תענוג אסור משום צער שרי. ומורסא שקורין קוייטוראה מותר להוציא ממנה לחה אע״ג שיש בה דם. כדאמרי׳(מה) פ״ק דכתובות. גבי מתני׳ דהמפים מורסא להוציא לחה פטור. ומפרכי׳ אע״ג דאית בה דם. משום דדם מיפקד פקיד אבל אם מתכוין לעשות לה פה ולהכנים הרוח ולהוציא הלהה חייב:

פרק במה אשה:

לא. דין(מו) אשה אינה יוצאה בשבת בחוטין של צמר או של פשתן או רצועות כרוכות סביב שערות ראשה. דילמא מתרמיא לה טביל׳ ומסירה אותה משום חציצה ומייתייא להו ד׳ אמות ברשות הרבים. אבל אם הם בתוך קליעת שערות ראשה מותר דיש איסור בסתירת הקליעה. ואם החוטים ארוגים כעין תיכי חלילות מותרי׳ אפי׳ הן כרוכות סביב השערות משום דליכא בהו חציצה ואינה צריכה להסירה משום טבילה. ואם מוזהבת שמקפדת בטינופם אסור בכל עניין שמסירם בשעת טבילה פן יטנפו. אמנם(מז) יש פי׳ אחר. ואני אומר שיכול להיות דבכל ענין מותר לדידן דלית לן רשות רחב ט״ז אמה. ושישלטו בה ששים רבוא וליכ׳ למיגזר מידי. ואפי׳ לתנאים שהיה להם רשות הרבים לא מצינו שאסרו לכרמלית כי אם בתכשיטין דווקא:

לב. דין תכשיטין אשה חשוק של כסף או זהב סביב ראשה ואין צציף עליו דהיינו עיר של זהב. והיינו עטרות כלות דאסרו אף בהול לכלות(מח) דווקא. או אשפיגלא ב׳. היינו מחט שאינה נקובה שראשה אחד עב וסוגרת מפתחי ציזאר׳ או בצעיף. וטבעת שאין עליה הותם בכל אלה תנן לא תצא אשה ואם (יצת) [יצאת] לרשות הרבים אינה הייבת הטאת ואסורי׳. דילמ׳ שלפא ומחויא ורב אמ׳ אף בהצר אסורים. מדתנן(מט) וכבול ופאה נכרית יוצאין בהצר. מכלל דשארא אסורי. ונזמי האף כמו כן אסורי׳. אבל(נ) נזמי האוזן פרש״י דמותרי׳. דמהודקין היטב: אמנם(נא)

לז) סכין ומפרכין לאדם וכו׳ לפנינו בשבת נ״ג ע״ב איתא ומפרכסין, וגירסתו כגירסת הערוך ערך פרך. לח) אין מרסקין וכו׳ שם נ״א ע״ב. לט) דסיכה כשתייה פר״ע וכו׳ שם פ״ו ע״א. מ) פרק בנות כותים וכו׳ נדה ל״ב ע״א. מא) דהא ביוה״כ שנינו יומא ע״ז ע״ב, ועיין שם ע״ז ע״א תוס׳ ד״ה דתנן וכו׳. מב) ופ׳ אמרו לו אמרינן כהן שסך וכו׳ ליתא בפרק אמרו לו אך בפ״א דכריתות ז׳ ע״א. מג) דלהזהיר גדולים על הקטנים וכו׳ יבמות קי״ד ע״א ועיין בש״ע או״ח סי׳ שמ״ג. מד) ומפרכין לאדם וכו׳ שבת נ״ג ע״ב. מה) כדאמרינן פ״ק דכתובות ו׳ ע״ב, ז׳ ע״א גבי מתניתין וכו׳ עדיות פ״ב משנה ה׳. מו) דין אשה אינה יוצאה וכו׳ שבת נ״ז ע״א, ועיין תוס׳ שם ד״ה במה וכו׳ אומר ר״י וכו׳ ובראש פרק ב״א סי׳ א׳. מז) אמנם יש פירש אחר וכו׳ עיין רש״י שם ד״ה הא נמי אריג הוא וכו׳. מח) לכלות דוקא וכו׳ עיין תוס׳ שבת נ״ט ע״א ד״ה ולא בעיר וכו׳ ובסוטה מ״ט ע״ב, ותוס׳ גיטין ז׳ ע״א ד״ה ועטרות וכו׳. מט) מדתנן וכבול וכו׳ שם ס״ד ע״ב. נ) אבל נזמי האוזן פירש״י דמותרין שם נ״ט ע״ב ד״ה נזמי האף וכו׳ ועיין בראב״ן סוף סי׳ שמ״ת. נא) אמנם פירש ר״ת וכו׳ עיין תוס׳ ס״ד ע״ב ד״ה רבי ענני וכו׳ ובמהרש״א ועיין בפ״י שם ותוספות

דהלכה כו) כרב באיסורי לגבי שמואל כדאית׳ פ׳ יש בכור. חמור כז) אסור לצאת בפרומביא לפי שנשמר בטוב. באפסר או בשיר. חבל כרוך בצוארו. אבל סוס מותר בפרומביא שהוא הזק יותר מחמור. ואע״ג דתניא ארבע כח) בהמות יוצאות באפסר הסוס והפרד והגמל והחמור. ונטירותא יתירתא משוי הוא ואסור. מכל מקום פרומביא לא מיקרי שמיה שמירה יתירתא אבל המור נוה יותר וסגי בשיר וגם באפסר מותר. ואין יכול לצמצם השמירה שלא להוסיף פורתא. שהרי תנן הסוס בשיר. ואפי׳ הכי תניא ד׳ בהמות. הסוס באפסר. וכו׳. וכן לובדקים תנן באפסר ותנן בפרומביא אפי׳ הכי יש מחמירין שלא להוציא סוס בפרומביא. אבל אפסר עם פרומביא ביחד בסוס אסור דמשוי הוא. וגמל מותר באפסר לבד או פרומביא (גריר׳) [גרידא]. אבל בחטם אסור. ועגלים מותרים לצאת בחבל לפי שצריכין שמירה. ובורחים יותר מפרה גדולה. כדעביד כט) רב הונא: וכשמוציא הסוס לרשות הרבים ותופס האפסר בידו צריך שלא ל) יצא החבל חוץ לידו טפח. וגם צריך שיגביה טפח מן הקרקע החבל שבין ראש הבהמה לידו. ואו׳ אני שאסור להניח זמם בחוטמו של עגל כמו שרגילין לעשות. ויש בו יתידות דקות שלא יינק הפרה בשדה דמשוי הוא. דוגמא דתנן ולא לא) הפרה בעור הקופר. הריצון ב׳. כי היכי דלא למציוה יאלי: אין הסוס יוצא לרשות הרבים עם האוכף שעליו ולא המור במרדעת שעליו אלא א״כ קשורה לו מערב שבת. וחמור דווקא שרי בקשירה. וכן אסור להסיר האוכף מעל הסוס אפי׳ בחצרו ולא להסיר מרדעת מעל החמור. ואם נצטנן מותר לתת על החמור. ודווקא המרדעת לחמור לחמם. דאית ליה צערא טובא בקור. כדאמרי׳ לב) חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה. אבל על הסוס אסור. ואסור להעמיד הסוס במים כדי לצנן. גזיר׳ משום שחיקת סמנין. דתניא בהמה לג) שאחזה דם אין מעמידן אותה במים. ואם אכלה כרשינין מוליכה בחצר כדי שתתרפה לשלשל. דהלכה כר׳ יאשיה: ואין בהמה יוצאה בזוג שבצווארה לכרמלית אעפ״י שפקוק. (דלמיחזי) [דמיחזי] כמאן דאזיל לחינגא. להוליכה בשוק למוכרה וגם לד) משום משוי. אבל לה) בחצר מותר. ובלבד שהזוג פקוק ואינו משמיע קול. וה״ה להרנגול אסור כעין בהמה. ואין הסוס יוצא בסולם שבצוארו כשיש לו מכה עבדין ליה שלא יחוף ראשו להייך בשיניו על המכה ולא ברצועה שברגליה. דעבדינן ליה שלא יחוף רגליו זו לזו בלכתו. ולא תרנגולין בחוטין שקשורין להם לסימנא שלא יתחלפו. ולא ברצועה שברגליה. דעבדי ליה כדי שלא יברחו וגם לא ישליכו צרורות בלכתם. ולא העגל והפרה בגימון. עול שבצוארו. ולא סוס ולא חמור כמו כן. ואסור לו) להוליך לרשות הרבים שני בהמות קשורים יחד דמיחזי כמאן דאזיל להנגא. לשוק למוכרו. אבל (אבל) שני בהמות שאינן קשורי׳ יחד מותר להוליך יחד בידו אחת. ואם החבלים מבהמה אחת צמר ומבהמה אחת פשתן אסור לכרוך בידו החבלים ואפי׳ בחול משום כלאים:

ל. דין סכין לז) ומפרכין לאדם. דווקא שמן סכין. אבל חלב ושומן לא. לפי שנמחה

שבת נ״ד ע״ב. כו) דהלכה כרב באיסורי בכורות מ״ט ע״ב, נדה כ״ד ע״ב. כז) חמור אסור לצאת בפרומביא וכו׳ שבת נ״ב ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה אמר שמואל וכו׳. כח) ארבע בהמות וכו׳ שם ועיין באו״ז ח״ש סי׳ ט״ז. כט) כדעביד רב הונא שם אמר רב יוסף חזינא להו לעיגלי דבי רב הונא וכו׳. ל) שלא יצא החבל חוץ לידו טפח וכו׳ שם נ״ד ע״א. לא) ולא הפרה בעור הקופר הריצון בלע״ז כן פירש״י שם נ״ד ע״ב ועיין באו״ז סי׳ ט״ו. לב) חמרא אפילו וכו׳ שם נ״ג ע״א. לג) בהמה שאחזה דם וכו׳ שם ע״ב. לד) וגם משום משוי עיין תוס׳ שם נ״ד ע״ב ד״ה משום וכו׳, ועיין סמ״ג לאוין ה׳ שבת דגם הוא כתב כלשון בעה״ת וגם משום משוי וכו׳ ועיין מג״א סי׳ ש״ה ס״ק ו׳. לה) אבל בחצר מותר ובלבד וכו׳ שם נ״ב ע״א ועיין נ״ב ע״א, וס״ד, ס״ה ע״א ומוקי לה הגמרא כתנאי וס״ל לרב כל מקום שאסרו חכמים וכו׳, ועיין תוס׳ כתובות ס׳ ע״א ד״ה ממעכן וכו׳ ותוס׳ מע״ק ח׳ ע״ב ד״ה ומנסרן וכו׳ ובבעל׳ המאור סוף פרק במה אשה, ועיין שלטי הגבורים פ׳ חביות, ובמרכבת המשנה פכ״ו מה׳ שבת שהאריך בזה ע״ש. לו) ואסור להוליך וכו׳ שם נ״ד ע״א.

כו. דין רחיצה בחמין הן בשבת הן ביום טוב כן הלכה. אסור לרהוץ כל גופו בשבת. אפי' הוחמו מערב שבת. ואפי' בקרקע. אבל בחמי בראשית כגון חמי טבריא ודוגמתייהו בקרקע דווקא מותר. כדתניא מרהיץיז) שפקקו נקביו מערב שבת אסרו ברחיצה. והתירו חמי טבריא. וה"ה אם אינו נכנס בחמין אלא רוחץ אבר אבר לבדו. וכן כל גופו אסור. אבל פניו ידיו ורגליו להודיה שרי אפי' בכלי. כדא'יח) שמואל ותניא כוותיה חמין שהוחמו מערב שבת למחר רוהין פניו ידיו ורגליו אבל [לא] כל גופו אבר אבר. ואין צריך לומ' הוהמו ביום טוב. ואם החמים הם בקרקע מותר לשפוך מן המים על כל גופו אבר אבר. והיינו להשתטף כר' שמעון. אבל הוהמו בשבת אסור אפי' ידיו ורגליו להודיה אפילו הן בקרקע. כדתניא לעיל ואין צריך לומר הוחמו ביום טוב. אבל להרוץ ידיו פניו ורגליו (גרירא) [גרידא] מותר. אפי' להחם לכתחילה ביום טוב. כדתנן לאיט) יחם המין לרגליו. וב"ה מתירין:

כז. דין אסור לרהוץ ידיו ורגליו בשבת משלג וממים שמעורב בהן ברד שקורין גלצא. לפי שממעך ונמס בין שתי ידיו ונעשים מים והוה ליה נולד. כדתניאכ) שלהי במה טומנין. אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד אבל נותן לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו הושש. ולכך מותר לתת התיכת ברד שקורין גלצא בתוך כוס יין לצנן. כמו שעושין בארץ אשכנז:

כח. ופשטידהכא) בימות ההורף צריך לשמור ביום השבת. שלא ליתן סמוך לאש לחמם מפני השמנונית שנקרש. ועתה נמחה על ידו כמו ברד שהיה תחילה מים ונקרש שאסור ליטול מהן ידיו. אבל אםכב) מערב שבת עירה ושפך הוצה המים והשומן שבתוכה מותר לחמם הפשטידא: (וכאן) [וכן]כג) או' אניכד) האוכל בשבת בפרדס כמו שרגילין בימות החמה צריך להזהר שלא יפלו מים על העשבים בשעה ששותה מים או נוטל ידיו שם לפי שהמים גורמים שהעשבים צומחים והוי אב מלאכה שמשקה מים לזרעים וגם הוי פסיק רישיה. וטוב לשמור עצמו בשבת מלאכול במקום. עשבי' מחוברי' מפני שבקושי יכול ליזהר שלא יפלו המים על העשבים בשעת שתייה או בנטילת ידים. אבל מיין או משתן אין לחוש ששורפי' העשבי' ואדרבה מונעים אותם מלצמוח:

פרק במה בהמה:

כט. פרהכה) אסורה לצאת בשבת בהבל שבצוארה לא לנוי ולא לשמר. דאינה צריכה שמירה שלא תברח כרב דאמ' בין לנוי בין לשמר אסור.

ס"ק ט' ושם דחה גם מה שהביא מהערוך ע"ש. יז) מרחץ שפקקו נקביו מע"ש וכו' עיין שבת מ' ע"א. יח) כדאמר שמואל ותניא כוותיה וכו' שם אבל לא כל גופו וכו' כצ"ל. יט) לא יחם חמין לרגליו וכו' שבת ל"ט ע"ב. כ) כדתניא שלהי במה טומנין וכו' שם נ"א ע"ב ועיין תוס' ד"ה אין מרסקין וכו' ובתוס' שם י"ט ע"ב ד"ה שמן וכו' ובמרדכי פ"ד דשבת סי' ש"ל ע"ש, ועיין בשו"ת פנים מאירות סי' פ"ד. כא) ופשטידא בימות החורף עיין במרדכי שם, ובסמ"ג לאווין חולק על בהע"ת וכתב ויותר יש מכאן כח ראיה להיתר מלאיסור, ועיין בשו"ת מהר"ח א"ז סי' פ"ג שמקיים דבריו. כב) ואם מערב שבת עורה כצ"ל. כג) וכן אומר אני כצ"ל האוכל בשבת בפרדס וכו'. כד) וכן אומר אני וכו' עיין מרדכי בהגהות פרק כ"ג וז"ל בריש מוע"ק משקה מים לזרעים משום מאי מתרינן בו ביה ומסיק אביי משום חורש ומשום זורע וכתב בספר יראים הלכך צריך אדם לזהר במקום שעשבים וזרעים צריכין למים כגון בימות הקיץ שלא ישליך שם מים בשבת ולא ירחוין ידיו ורגליו עליהם ולא ישתין עליהם ואע"פ שאינו מתכון לגדלם פסיק רישיה ולא ימות הוא. ובה"ת התיר להשתין עליהן ולשפוך יין שאינו מצמח אלא מיבש וכן הוא במרדכי פרק אין טומנין בשם סמ"ג סי' שכ"ט ע"ש ולכאורה קשה הא הוי פסיק רישיה דלא ניחא לי' ולדעת הערוך וסעייתו מותר ועיין שבת ק"ג ע"א ובתוס' ד"ה לא צריכה וכו' ועיין בספר או"ז ח"ש סי' נ"ד ועיין בשו"ת הרשב"א סי' תרכ"ג, ובספר גור ארי' למהר"ל מפראג. כתב בפשיטות דלא אמרינן פסיק רישיה במילתא דלא נעשה מיד וכתב דלדעתו מותר לרחוץ ידיו בגינה בשבת דהוי דבר שאין מתכוון לנטיעה, ולא שייך כהאי גוונא פסיק רישיה ע"ש ד"ה הזומר וכו'. כה) פרה אסורה לצאת בשבת וכו'

והאש בוערת ומכסין היורה בנסרי' ועבדים גוים מחממין אותה למחר בשבת אם לא נתקררה כל כך שלא הית' ראויה לאכילה. דוגמת טעם מאכל בן דרוסאי קודם שהיממוה הגוים. אם כך אין הששא בחימום ושריא לאכול. ואעפ"י שמותר להשהות הקדירה על גבי כירה שיש גחלים בוערות מ"מ אם עושה הטמנה כמו שרגילין לעשות. א"ב גילה בדעתו שלא תתקרר ומקפיד בכך אסור. שהרי תנן אין טומנין בדבר המוסיף הבל אפי' על גבי מלח וסיד וגפת פסולת זתי' ואפי' הקדירה מבושלת כל צורכה. דהא בסתם קדירות שרגילות להטמין מיירי מתני'. וקדירות בי השמשות רותחות וכ"ש מבושלות. ומה שנותני' הקדרה על המקום שהוא חם מאד בשעה שטומנין אותה. ופעמים שנותנין אותה בגומא שחיממוה אין כאן איסור אעפ"י שמוסיף הבל. דלא אסרו להטמין במוסיף הבל גזיר' שמא יטמין ברמץ אלא דבר הדומה לרמץ המטלטל. ואסור לתת גחלים בוערות תחת הקדירה שמטמין אע"פ שאין גחלים סביבה כדאמרי' קופח' שטמן בה אסור להניח הקופה על הגפת. ואם מצא למחר קצת גחלים בוערות עם הדשן שטמן בו את הקדירה אין בכך כלום. כיון שעיקר הטמנתה מדבר היתר. להכי לא דמי למעשה דאינשי טבריא. ולשוכח קדירה על גבי כירה דאסור דעיקר הדבר נעשה באיסור:

כד. ופירות יג) חיות מותרות להטמין אפילו סמוך לחשיכה כיון שנאכלות כשהן חיים. ולא דמי לבשר בצל וביצה דאין צולין אלא כדי שיצולו מבעוד יום. דאין רגילות לאוכלן חיים. אמנם משחשיכה אסור להטמינן. ולא להוסיף כיסוי עליהן. ואפי' על קדירה שאינה מבושלת כל צרכה אעפ"י שהתבשיל כמאכל בן דרוסאי דבתוספת כיסוי בשבת הוה ליה מבשל בשבת. וכ"ש שאסור בשבת לתת תפוחים אצל האש ולאפות. ולא המים. אלא כדי להפיג צינתן. ואם לא הטמין מבעוד יום אסור להטמין משתחשך אעפ"י שהקדירה מבושלת כל צרכה. והיכא שהטמין בהיתר מבעוד יום מותר ליקח מן התבשיל משתחשך ולחזור ולכסות. כדתנן נתגלה יד) פי' משתחשך מותר לכסותו. ותניא טו) נוטל את הסדינין ומניח את הגלופקרין. אבל נתגלה מבעוד יום אסור לכסותו משתחשך. דדמי לתחילת הטמנה:

כה. דין יין ומים ושמן מותר לפשר בכלי שיני. כדא"ל ר' לרב יצחק בר אבדימי הנה בכלי שיני. אבלטז) בכלי ראשון אסור לפשר. גזיר' פן יבשל. וגם לתת כנגד המדורה אסור כדי לפשר. אבל כדי שתפיג צינתן שפיר דמי. כיון שאין דעתו להשהותו רק זמן מועט. וצריך עיון בירושלמי:

בהגהות מרדכי פ"ג בשבת ד"ה ובחופה רגילין ליתן היורה וכו' ועיין בהגהות מימוני פ"ג דשבת ובסמ"ג לאוין סי' ס"ה, ובסמ"ק, ועיין שו"ת תרומת הדשן סי' ס"ו. יג) ופירות חיות מותרות וכו' והולך בכל זה לשיטת רש"י כדין תבשיל שנתבשל כמאכל ב"ד, ועיין תוס' שבת דף מ"ח ע"א דזיתים וכו' ובסמ"ג לאוין סי' ס"ה, ובסמ"ק שם. יד) נתגלה פי' משתחשך וכו' שם נ"א ע"א. טו) ותניא נוטל את הסדינין וכו' שם. טז) אבל בכלי ראשון אסור לפשר וכו' וצריך עיון בירושלמי עיין שבת מ' ע"ב, ובתוס' שם מ"ח ע"א ד"ה מ"ש, וירושלמי שבת פ"ג ה"ד, ועיין בחדושי הרמב"ן שבת שם, וברשב"א, ובהרא"ש פ"ג סי' יו"ד, ושם פ"ד סי' ג' ומדברי כולן למדנו הא דאיתא בירושלמי הנ"ל ר' זעירא בשם רב יהודה מותר להפשיר במקום שהיד שולטת ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת עד איכן וכו' עד שיהא נותן ידו לתוכה והיא נכוית, הכל מודין בכלי שני שהוא מותר מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני אמר ר' יוסי כאן היד שולטת וכאן אין היד שולטת, אמר ר' מונה כאן וכאן אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני, דפירש לשון היד שולטת הוא שיש להיד שליטה שאינה נכוית, והוא כמו לשון הגמרא דילן אין היד סולדת, והוא דלא כמו שכתב המ"א בא"ח סי' שי"ח ס"ק כ"ח וז"ל מיהו בירושלמי איתא דעשו הרחקה לכלי ראשון אפילו אין היד סולדת בו ע"ש, וכבר העיר בזה הש"ך ביו"ד סי' ק"ה ס"ק ה' והזכירו הק"ע בירושלמי שם והפר"ח ביו"ד סי' ס"ח, והגר"א בא"ח שם ס"ק כ"ו ופירש אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני ר"ל ואע"ג שבכלי ראשון שנותן רק להפשיר מ"מ עשו הרחקה כדי שלא יתן שם עד שיחם, ולא קשה מה שהביא בישועות יעקב בא"ח שם ס"ק ט', וכן בגליון רש"א ביו"ד שם בשם שו"ת בית יעקב ע"ש ונעלם מהם מה שכתב הפר"מ סי' ס"ח במשבצות זהב

אלא פשתן. הני קנבוס וצמר גפן לאו מן העץ. דאמרי' פ' כיצד מברכין. כלג) היכא דשקיל פירא הדר מפיק גוווא בורא פרי העץ. והני הענף אינו מוציא פרי בשנה שנייה. ופשתן שהוצרך להתיר לפי שקרוי עץ. (יהושע ב) ותטמנם בפשתי העץ. ולא כפרש"י דאסר להן:

כ. וזפת ושעוה והלב מותר לעשות מהן כעין ד) קנדוייל ב' להאיר בשבת. והא דתנן לא בזפת ולא בשעוה ולא בחלב היינו התיכה מהן על הפתילה אסור. או אם הם מהותכין צלולים כעין שמן אסורי'. יבישין כרוכין ודבוקי' לפתילא כעין קונדייל מותר. כדאי מהו דתימ' לפתיל' נמי לא. קמ"ל: וגמי ה) ספק אם מותר לעשות פתילה או לא. ואם אסור א"כ הכי נמי יהא אסור לכרוך פשתן סביב הגמי לעשות פתילה. דכרך דבר שמדליקין בו (על גבי דבר שאין מדליקין בו) על גבי דבר שאין מדליקין בו אסור אם לא להקפות:

כא. דין נר ו) הדלק מערב שבת במרתף לראות למשוך יין או בחדר אסור להיות מחלב כי אם מדברי' שמדליקין לאכל בהן. דאמ' רב חסדא שמני' שאמרו חכמים אין מדליקין בהן לצורך שבת מדליקין בהן בחנוכה ובחול דכבתה אין זקוק לה. בחנוכה בשבת אין מדליקין דמותר להשתמש לאורה. ואיכ' למיגזר שמא יטה. ונר חנוכה היתה בחוץ סמוך לפתח. ושם לא היו אוכלי' וקא' כיון דמשתמש שפיר לאורה איכא למיחש שמא יטה. ה"ה לנר של מרתף ליין או בחדר כדי לשכב:

כב. דין מותר להדליק נר של חול או קיסם מנר מצוה כגון של שבת. היכא שמדליק מאותה של חול נר של מצוה אחרת. כגון של חנוכה או איפכא. דהלכה ז) כשמואל דאי' מדליקין מנר לנר. אבל אם אינו רוצה להדליק מאותה של חול נר של מצוה אסור להדליק של חול מנר מצוה. דהא ח) אין שוקלין דנרי זהב כנגד מעשר שיני:

כג. דין עינייני הטמנה מותר לתת קדירה מערב שבת על פיטפוט שקורין ט) טרופייר ב'. אעפ"י שיש אש תחתיו ושוהה הקדירה שם בשבת אם התבשיל כמאכל בן דרוסאי. דהלכה י) כחנניה. דא' כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותה על גבי כירה אעפ"י שאינה גרופה ואינה קטומה. ואפי' יא) תבשיל שמשביה להשהות הרבה על האש ומצטמק ויפה לו. כר' יוחנן דשרי. וכן פסק ר"ח. אבל צריך ליתנה מבעוד יום כדי שיכולה להתחמם עם חשיכ'. אם היתה צוננת. דהא תנן לא יתן עד שיגרוף ומפר' לא יחזיר ואפי' מערב שבת. אבל לסמוך הקדיר' אצל האש מותר. אפילו סמוך לחשיכה ממש. אבל לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי אסור להשהותה על גבי כירה. אפי' מבעוד יום אם אינה גרופה מגחלים או אינה קטומה. ואם שכח ושהא אסור לאוכלה בשבת. ולא דמי למבשל בשבת בשוגג דהתם יב) ליכא לאיערומי: ובחופה aיג) רגילות ליתן היורה מערב שבת על הפטפוט

ה"א מה שהביא בשם תשובות הגאונים ונמצא בשערי תשובה סי' ר"מ לרב האי גאון ועי' בביאורי לתניא רבתי סי' י"ב. ג) כל היכא דשקיל פירא וכו' ברכות מ' ע"א. ד) כעין קנדייל בלע"ז כצ"ל והא דתנן לא בזפת וכו' כ"ה בשבת כ' ע"ב ועיין בתוס' שם ד"ה עד כאן וכו' ועיין במ"מ ובכ"מ פ"ה מה' שבת ה"ח שמחולקים בדעת הרמב"ם בדין נר של שעוה כעין שלנו, ודעת המחבר ובעה"ת הוא כדעת רש"י שם ד"ה שעוה וכו' להיתרא ועיין מרדכי פ"ב דשבת סי' רנ"ב. ועיין מרכבת המשנה שם. ה) וגמי ספק אם מותר וכו' עיין מרדכי פ"ש דשבת סי' רס"ד, דכרך דבר שמדליקין בו על גבי דבר וכו' כצ"ל. ו) נר הדלק מע"ש במרתף וכו' גם דין זה הובא במרדכי שם סי' רס"ג. ז) דהלכה כשמואל דאמר מדליקין וכו' שבת כ"ב ע"א. ח) דהא אין שוקלין וכו' שם כ"ב ע"ב. ט) שקורין טרופייד בלע"ז כצ"ל. י) דהלכה כחנניה דאמר וכו' שבת כ' ע"א ועיין במרדכי פ"ב דשבת סי' רצ"א ועיין ערוך ערך חי. יא) ואפי' תבשיל שמשביח וכו' שם ל"ז ע"ב ועיין בתוס' שם ד"ה אמר רב ששת וכו'. יב) דהתם ליכא לאיערומי שם ל"ח ע"א רב נחמן בר יצחק אמר לאיסורא וכו' ועיין בטור א"ח סי' רנ"ג ובב"י שם. aיג) ובחופה רגילות וכו' עיין

טז. דין אסור לילך בספינה בשבת ואפי׳ נכנס בה מערב שבת משום דנראה ל) כשט (ונזי׳) [ונזרינן] שמא יעשה חבית של שייטין. או גזירה פן ינהיגנה ד׳ אמות דרך המים שהן כרמלית. וכ״ש אם הולך חוץ לתחום אסור ואם נכנס בה ימים קודם שבת שרי להיות בה וללכת תוכה אף בשבת כדתניא. אין מ) מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת ולדבר מצוה שרי אפילו מערב שבת. ולעבור ים האי שקורין אנגלטירא רגילות לעבור ביום אחד כשיש להם רוח טוב ומותר ליכנס בבקר מערב שבת אפילו שלא לדבר מצוה. אמנם בכל עניין שנכנס בספינה או בהיתר או אפילו בשבת עצמה מותר לילך בכל הספינה אע״פ שהלך חוץ לתחום ואע״ג שלא שבת באויר מחיצות מבעוד יום. כרב נ) דפסיק פ׳ מי שהוציאוהו כר״ג בדיר סחר וספינה. אבל ס) בקרון אסור לילך אע״י שהגוי מנהיג הבהמה משום שמשתמש בבהמה והוה ע) ליה צדדין איסורין. פ׳ מי שהחשיך:

יז. דין מי פ) שהחשיך לו בדרך קודם שנכנס לעיר ויש עליו כיס או חבילה יתננה לנכרי. ואם אין נכרי יתננה מבעוד יום על הסוס. וכשתרצה ללכת יהזור ויתננה על צ) הבהמה [שלא תעשה הבהמה] עקירי׳ והנח׳. ואם אין לו בהמה יתננה לישר׳ קטן שעמו. ואם אין לו לא זה ולא זה יביאנה ק) פחות פחות מד׳ אמות. וקודם שהלך ד׳ אמות יניח ויעמוד וילך. ואם ר) מתיירא פן יראוה הגנבים ויגזלוה לו. יניחנה עליו וירוץ ולא יעמוד כלל. וכשיהיה לפתח ביתו יזרקנה בפני׳ כלאחר יד. ונראין הדברי׳ שאם ירא פן יבאו עבדי המושל ליקח בשבת מעותיו בתיבתו או כספו וזהבו שאינם כלים מותר להצניעם במקום שירצה ברשות היחיד. שהרי משום פסידא התירו אפילו להוליך פחות פחות מד׳ אמות אפי׳ דרך רשות הרבים שיש לחוש (לסורא) [לאיסורא] דאורייתא. ודווקא בדליקה לא התירו להציל מעות כי אם ספר עמהם דילמ׳ אתי לכבויי. וגם אפי׳ להצר שאינה מעורבת וגם ש) כשהדליקה דווקא באותו בית. כדפי׳ ר״ת:

יח. נותנין ת) לכלב מזונו׳ אם הישׁ׳ נותן להם רשות לאכול בביתו דא״כ הוא אם יצאו עם הלחם אין בכך כלום. אבל צריך לצאת ולאכול חוץ לביתו אסור ליתן להם. ואסור א) ליתן עצים באש אלא א״כ יכול להיות נאחז האש ברוב העצים קודם השבת (אפילו) [אבל] בפחמים מותר אפי׳ כל שהו נבערין לפני השבת.

פרק במה מדליקין:

יט. דין קנבוס שקורין קנבא. וכן צמר ב) גפן שקורין קוטון. מותר לעשות מהן פתילות לצורך שבת. אע״ג דתנן כל היוצא מן העץ אין מדליקין

שם פ״א סי׳ רנ״א. כ) אין צולין וכו׳ שם. ל) דנראה כשט וגזרינן וכו׳ הוא כדעת הריצב״א הובא בתוס׳ עירובין מ״ג ע״ג ד״ה הלכה כר״ג. מ) אין מפליגין וכו׳ שבת י״ט ע״א ועי׳ תוס׳ שם ד״ה אין ועי׳ ברא״ש פ״ק דשבת סי׳ ל״ח וברא״ש עירובין פ״ד סי׳ ג׳ ובתשובות הרמב״ם סי׳ קנ״ג, קנ״ד, קנ״ה, קנ״ו דפוס לייפציג. נ) כרב דפסיק וכו׳ עירובין מ״ב ע״ב. ס) אבל בקרון וכו׳ עיין בתוס׳ שם מ״ג ע״א ד״ה הלכה וכו׳. ע) והוי ליה צדדין אסורין פרק מי שהחשיך כצ״ל והוא בשבת קנ״ד ע״ב, והשתי נקודות הראשנות נמחק. פ) מי שהחשיך לו בדרך וכו׳ שם קנ״ג ע״א. צ) על הבהמה שלא תעשה הבהמה עקירה וכו׳ כצ״ל. ק) יביאנה פחות פחות מד׳ אמות שם קנ״ג ע״ב. ר) ואם מתיירא פן יראוהו הגנבים עיין מרדכי פרק מי שהחשיך סי׳ תמ״ה, ובטור או״ח סי׳ של״ד מה שהביא בשם בעה״ת ועיין בב״י שם ד״ה וכתב בעה״ת וכוונתו לדברי בעה״ת הארוכות סי׳ רכ״ג. ש) וגם כשהדליקה דוקא באותו בית שבת קט״ו ע״א תוס׳ ד״ה כל כתבי וכו׳ אומר ר״ת וכו׳. ת) נותנין לכלב מזונות וכו׳ עיין שבת י״ט ע״א ועיין בתוס׳ שם ג׳ ע״א ד״ה בבא דרישא וכו׳. א) ואסור ליתן עצים וכו׳ אבל בפחמים כצ״ל שבת י״ט ע״ב, ושם כ׳ ע״א בפחמין כ״ש. ב) צמר גפן וכו׳ מותר לעשות וכו׳ דעת רש״י שבת כ״ו ע״א הוא להיפוך ע״ש ד״ה היוצא מן העץ כגון קנבוס וצמר גפן, ושם כ״ז ע״ב ד״ה אין מדליקין וכו׳ ועיין בתוס׳ שם כל היוצא וכו׳ שהשיגו על פירש״י ודעתם כדעת המחבר הוא דעת בעה״ת דבשניהם מותר לעשות פתילה, ועי׳ ברא״ש פ״ב דשבת

אסור. כדפסי' בירושלמי פ"ק דע"ז ופ"ק דשבת כר' שמעון בן אלעזר דאסר מחובר. וכדמוכח בתוספתי' דע"ז. ולתקן האבנים או לתקן הקורות והנסרים דזהו תלוש מותר לתקנן לגוי רחוק ממקום חומה ומקום בניין הבית שלא יהא נראה שבשביל בניין ישר' הוא מתקן. ושמא גם זה אסור כיון דצורך מחובר הוא. ובמחובר כי האי דווקא פליגי ופסיק כר' שמעון בן אלעזר. דלעשות הבניין שמא אף רבנן מודו דאסור דברשות ישר' הוא. דאף תלוש כמו כלי לכובס נכרי דשרי. היינו ברשות גוים דווקא:

יג. ודין שדה באריסות או כרם או תנור פירשתי שלהי פ"ק דע"ז.

יד. דין גיגית ח) מלאה ענבים בעוטי' ויש הרבה יין צלול בגיגית ושוהא שם שבוע או יותר מותר ליקח בשבת מן היין שבגיגית אעפ"י שכל שעה יוצא מתוך הענבים השחוקו' כיון שמערב שבת היה שם כבר הרבה יין צלול ואותו שיוצא בשבת כל זמן שיוצא מעט מעט ומתערב ומתבטל ביין שכבר יצא ולא היה מעולם בעין יין היוצא בשבת דנאסור אותו מטעם יש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל. וכן כשהענבים שלימים ונותנין יין צלול עליהן וקורא אותו רפיד. מותר למשוך יין בשבת דבשעת יציאתו מתערב ומתבטל ביין צלול של היתר. ומחוסרין דיכה דאסור היינו כי ליכא יין צלול מערב שבת ומתמצה בשבת מן הענבים המרוסקי'. וכן ענבים שדרכן היטב והוציאו יין ונותנין שם מים שקורין גיטואה שרי. ואפילו לא נתנו שם מים אלא היין זב ומתמצה מאליו כיון ששחקו תחילה הענבים היטב. כר' ט) ישמעאל דא' במכת עדיות יגמור. פי' יניח למצות היין ולגמור. (ולא) [וגם] יאכל וישתה:

טו. דין מותר י) לצלות סמוך לחשיכה שפוד של בשר או עוף אם הוא לנתחי' בתוך התנור ופיו מכוסה. אע"פ שיש אש בתוך התנור. ואעפ"י שאינו כמאכל בן דרוסאי. כרב אשי דשרי בשיל ולא בשיל אבל עוף או טלה שלם אסור עד שיהא כמאכל בן דרוסאי. דפסח דווקא שרי משום בני חבורה זריזין הם. אבל חוץ לתנור אצל האש אסור אלא א"כ כמאכל בן דרוסאי (אצל) קודם שבת. כדתנן אין כ) צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום ומוקמי' לה בבישרא אגומרי. פי' חוץ לתנור סמוך לגחלים ולצורך לאכל בלילה. ועוגה או פשטידא או פלאון יתן סמוך לחשיכה על מקום חם כדי לאפות בעת (שיקומו) [שיקרמו] פני העיסה תחתון ועליון ומה שבתוכה כמאכל בן דרוסאי קודם שבת:

הפוסק עם העכו"ם לבנות חצירו וכו' אם היתה המלאכה במדינה או בתוך התחום אסור לו להניחן לעשות בשבת מפני הרואים וכו' וצ"ע מהא דפסק בפ"ז מה' יו"ט הכ"ה נכרי שקיבל קיבולת מישראל אפילו היה חוץ לתחום אינו מניחו לעשות במועד וכו' שאין הכל יודעין ההפרש שיש בין השכיר ובין הקבלן, ולא ראיתי במפרשי הרמב"ם מי שעמד בזה, ועיין בהגהות מיימוני שם, ובספר יראים מצוה קי"ג. ח) גיגית מלאה ענבים וכו' הובא בסמ"ג לאוין ה' שבת סי' ס"ה אות הרש פסקו רבותינו כי גיגית מלא ענבים בעוטים וכו' ובסמ"ק סי' רפ"א, ובמרדכי פ"ק דשבת סי' רנ"ט, ועיין באו"ח סי' ש"כ סעיף ב', ויו"ד סי' ק"ב סעיף ד' בהג"ה כל איסור שלא הי' ניכר קודם שנתערב הוי בטל אע"פ שהוא דבר שלי"מ וכו' ועיין ש"ך ס"ק י"ב, וכבר העיר הגר"א וגם בחדושי רע"א על דעת התוס' ב"ק ס"ט ע"א ד"ה כל וכו' ע"ש, ועיין בשעה"מ פ"ה מה' יו"ט, ובכו"פ סי' ק"ב שהקשו דדברי המרדכי שם סותרים למה שכתב סוף חולין, דהכא כתב המרדכי דכל שתחילת ביאתו לעולם ע"י תערובות לא בטיל, ותירצו דשם המבטל והמתבטל שניהם לא היו בעולם ובאו בפעם משוה"כ לא בטל, משא"כ הכא דההתיר הי' כבר בעולם, והאיסור תחילת ביאתו תיכף נתבטל ע"ש והכי דייק לישנא דהמחבר ושארי הראשונים שהביאו דין זה ויש הרבה יין צלול וכו' כיון שערב שבת היה כבר שם יין צלול וכו' ואין מעיקרא מקום לקושיתם, ועיין בשו"ת צ"צ סי' פ', ובצל"ח ביצה ד' ע"ב, מה שביאר דברי המרדכי הנ"ל ועיין בשמ"ק ב"ק ס"ט ע"א הא דאמרינן דלא בטיל היינו באיסור שניכר ואח"כ נתערב וכו' ועיין בשו"ת או"ז סי' תשנ"ו אות ב' ואכמ"ל. ט) כר' ישמעאל דאמר במס' עדיות וכו' וגם יאכל וישתה כצ"ל והוא בעדיות פ"ב משנה ו' והובא במס' שבת י"ט ע"א, ושם ע"ב הורה ר' יוסי בר חנינא כר' ישמעאל. י) מותר לצלות סמוך לחשיכה וכו' עיין שבת י"ח ע"ב, ועיין מרדכי

משוםפ) דמשמעת קול והשומע סבור שנותן החטי' שם. אבלpa) מותר לתת גחלים מערב שבת לתוך כלי מנוקב עשוי מבריחי ברזל ומתחממין שם בשבת. וגם מותר להשאיל לגוי מערב שבת קרדומו ואתו ומחבתו אעפ"י שהגוי עשה בהן מלאכה בשבת כב"ה דלית להו איסור שביתת כלים כלל אבל בשבת עצמה אסור להשאיל לו אף בהנם. כדתניאצ) לא ישאילנו אלא כדי שיגיע לביתו קודם השבת. וב"ה מתירין כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה. ור' עקיב' מפרש דברי ב"ה כדי שיצא מפתח ביתו של ישר' קודם לשבת. אבל ק) בשבת עצמה אסור להשאיל לו. ודווק' בהנם מותר להשאיל כיליו לגוי מערב שבת. אבל בשכר אסור. מפני שנרא' כשכיר בשבת. אבל בחמשי מותר. ודווקא שוכר לשבוע. אבל לימים אסור. אפי' רחוק משבת יותר. כיון שיעשה בו מלאכה בשבת. דתניא לאר) ישכיר כליו מערב שבת וברביעי ובהמשי מותר. אבל בהמתו אסור להשאיל לגוי אפי' הרבה רחוק משבת. לא בשכר ולא בחנם אם יודע שעושה מלאכה בשבת. משום למען ינוח וגו'. ומכירת בהמה לגוי פי' בע"ז:

י. דין שמותר לתת בגדיו לנכרי בערב שבת בקיבולת. אע"פ שיודע שהגוי מתקנו בשבת כגון שהגוי מתקנו בביתו. כדתנן עורותס) לעבדן וכלים לכובס נכרי ב"ה מתירין עם השמש. ואסור לומר לגוי מערבת) שבת תעשה האש או הדלק הנר בשבת. אבלא) מותר לומר לו לאחר השבת מדוע לא עשית כך בשבת שעברה אעפ"י שיודע שעל ידי כן עושה בשבה הבאה. ומותרב) לעבדו שהוא גוי לעשות מלאכתו בשבת כיון שהמלאכה לגוי עצמו. וליכא משום לא ינוחו כדאיתאג) פ' ד' מחוסרי כפר':

יא. ואיןד) משלחין איגרות ביד גוי מערב שבת כיון שיודע שנושאן הגוי בשבת אבל אםה) קיצץ לו מעות מותר. דגוי אדעת' דנפשיה קעביד. אבל עבדו שכירו אינו כן. אם הדליק הנר או עשה האש בשביל ישר' תנןו) פ' כל כתבי לא ישתמש ישר' לאורו ואעפ"י שקצץ ושכרו לכך. לפי שגוף ישר' נהנה מגוף מלאכת שבת שנעשית בשבילו. ולא דמי לשולה איגרות דאין גוף ישר' נהנה משליחות. לכך קציץ מותר:

יב, ואםז) ישר' שכר לגוי לבנות ביתו בקבלנות אסור לבנות בשבת. ולא דמי. לעבדן וכלים לכובס נכרי דמותר שהן תלוש אבל בית שמהובר לעורות

סי' שכ"ב, ט"ז, ובביאורי הגר"א ס"ק כ"ב. פ) משום דמשמעת קול וכו' הוא כרבה שבת י"ח ע"א משום דמשמעת קול ועיין תוס' שם ד"ה ולימא וכו' ותוס' ד"ה והשתא וכו'. pa) אבל מותר לתת גחלים וכו' כן הוא ג"כ דעת הרא"ש והר"ן פ"ג דשבת. צ) כדתניא לא ישאילנו וכו' שם י"ח ע"ב. ק) אבל בשבת עצמו וכו' משום שהרואה סבר שהישראל צוה לגוי להוליכו חוץ לבית בר"ה שהרי בשבת עצמה מוציאו מבית ישראל, ולא ידעו שהגוי נושאו לצורך עצמו, כן כתב בעה"ת בארוכות. ר) לא ישכיר כליו וכו' שם י"ט ע"א. ס) עורות לעבדן וכו' י"ז ע"ב. ת) מערב שבת וכו' כן כתב הרא"ש בפרק השוכר את הפועלים סי' נ' מכאן פסק רב סעדיה גאון ז"ל דאסור לאדם שיאמר לנכרי ערב שבת וכו' ע"ש ועיין בנ"י שם ובר"ן שבת פרק כ"ג ובמרדכי פ"ק דשבת סי' רמ"ט, ועיין באו"ז ה' שבת סי' כ"ה שהביא שם דעת בעה"ת, ועיין תשובות הרשב"א תתע"ה. א) אבל מותר לומר לו וכו' עיין במרדכי שם, וכן הביא הטור סי' ש"ז בשם סמ"ג ובעל התרומות ב) ומותר לעבדו שהוא גוי וכו' עיין בנ"י פרק השוכר את הפועלים ולא דמי להא דתניא במכילתא דמלאכת הגוי ליכא משום אמירה לנכרי שבות דשאני התם שאינו עושה בשל ישראל כלום, וכוונתו על המכילתא פ' בא והרמב"ן שם הביא המכילתא הנ"ל בנוסח אחר. ג) כדאיתא פרק ד' מחוסרי כפרה ט' ע"א ועיין בתוס' שם ד"ה גר תושב וכו' מכאן פסק ר"י וכו'. ד) ואין משלחין איגרות וכו' שבת י"ט ע"א. ה) אם קצץ וכו' שם ופירש"י דכיון דקוצץ לו דמים בדידיה טרח וכו'. ו) תנן פ' כל כתבי וכו' קכ"ב ע"א ועיין תוס' שם ד"ה ואם וכו' אבל הכא שגוף ישראל נהנה במעשה של עכו"ם לא אמרינן אדעתיה דנפשיה קעביד. ז) ואם שכר לגוי לבנות ביתו בקבלנות וכו' עיין תוס' שבת י"ז ע"ב ד"ה אין נותנין ותוס' ע"ז כ"א ע"ב ד"ה אריסא וכו' ועיין בספר הישר לר"ת סי' תקפ"ח, ובחדושי הריטבא למס' ע"ז כ"א ע"ב, והגהות אשרי פ"א דשבת סי' ל"ט, וברמב"ם פ"ו דשבת הי"ד לפיכך

לסינר טו) שתיקן עזרא וסינר דפ' המצניע דשרי. דהתם היה כעין לפניה ולאחריה בגד עד למטה לארץ:

ו. דין מותר להרג בשבת כינה שקורין פוייל ששורצת מבשר אדם ורגילה להיות בראש. דב"ה מתירין. ורבא טז) מקטע להו. אבל פוצא (המקפת) [הקופצת] יז) לכאן ולכאן אסור להורגה כמו אילי' ותחשי' דמשכן ואסור לצוד אותה וללוקחה. אבל בשעה שהיא על בשרו ועוקצת אותו מותר ללוקחה ולהשליכה דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסור. והכא משום צערא ש"ר רבנן כמו מפים מורסא להוציא ממנה לחה דמותר. אבל בשעה שרולגת אסור יח) ליקחנה:

ז. דין שאסור לקרות לאור הנר שבשבת אלא א"כ קורא אחר עמו. ובמקום יט) אחד. אבל לקרות בשני מקומות. אפי' בספר אחד אסור ובליל כ) כיפור מותר לקרות כל אחד לבדו לומר סליחו' לאור הנר אף ביחידי. וכן מנהג. משום שהוא יום כפרה וסליחה. ואימת יום הכפורי' עליו ונזכר ולא יטה את הנר. וגם צורך שעה להרבות תחנונים. אבל לילי יום טוב שחל להיות בשבת אסור אלא א"כ יקרא אחר עמו בספרו ואפי' במקום ציבור. אבל אם יודע קצת הפיוט מבחוץ מותר לעיין ראשי הדברי' בתוך הספר והוא יגמור הדבר מבחוץ. והוזר ומעיין בספר לאור הנר וגומרו מבחוץ. כדא' רבה בר שמואל אבל מסדר הוא ראשי פרשיות. וכן הדין בלילי פסח שחל להיות בשבת. וצריך לומר הגדה על השלחן אם הוא יחידי אסור לקרות בספר ולא כa) יועיל בעיוני אשתו עמו. אם אינה יודעת לקרות. ואם בעיוני ראש הדבר ויודע לגומרו בחוץ מותר כדפרי':

ח. דין מורסן לצורך פרתו או תרנגולין שאסור לתת מים בסובין בשבת. כר' ל) דאסר בפ' בתר' וסתם מ) מתניתי' ר' דאין שורין [דיו] וסמנין כותי'. והיכא שנתן המים מבעוד יום מותר להוליך מקל פעם אחת שתי ופעם אחת ערב כדי שיהו המים והמורסן מעורבן יחד. וא"ר יהודה מנערן נ) בכלי. ינענע הכלי היטב כדי שיתערבו יחד כדאי' בפי מי שהחשיך. והחרדל שלשו מערב שבת. וכן שום שכתשו וריסקו אמרי' ס) פ' תולין למחר ממעכו ביד או בכלי ונותן לתוכו דבש ובלבד שלא יטרוף הדבש בכף לתוך החרדל. וצריך לומר הא דשרי לערב המשקה בחרדל או בשום בשבת. היינו דווק' כשנתן המשקה מבעוד יום. אבל בשבת אסור לתת בו משקה בחרדל או בשום שנשחקו מאיתמל. כדאית' בירושלמי פ' כלל גדול ההוא ע) דשחיק תומא חייב משום דש. והנותן משקין חייב משום לש:

ט. דין אסור לתת חטין לתוך ריחים מבערב שבת אלא כדי שיטחנו מבעוד יום.

רל"ד. טו) לסינר שתיקן עזרא וכו' הוא בב"ק פ"ב ע"א וסינר דפרק המצניע דשרי וכו' שבת צ"ב ע"ב. טז) ורבא מקטע להו שבת י"ב ע"ב, וכן הוא ג"כ בספר התרומה רבא ולפנינו רבה. יז) הקופצת לכאן ולכאן וכו' כצ"ל ועיין תוס' שם ד"ה שמא וכו' ובמרדכי פ"ק דשבת סי' רל"ג. יח) אסור ליקחנה, והאיסור הוא משום צד אף שאין הורגה. יט) ובמקום אחד אבל וכו' שבת י"ב ע"ב. כ) ובליל כיפור מותר לקרות וכו' עיין בהגהות מיימוני פ"ה מה' שבת, ובמרדכי פ"א דשבת סי' רל"ה, ועיין באו"ז ה' ע"ש סי' ל"ב. כa) ולא יועיל בעיוני אשתו עמו וכו' עיין בטור או"ח רע"ה שהביא דעת בעל התרומה בזה. ועיין בב"י שם שהעתיק לשון בעה"ת כמו שהביא המחבר וכתב ע"ז ומשמע לרבינו דאסור בעה"ת באשתו ה"ה באחר כיון דטעמא משום שאינו יודע מה לי אשתו מה לי אחר ע"ש. ובאמת לא מדיוקא הוציא הטור דין זה דה"ה באחר דכן כתב הבעה"ת בפירוש בארוכות וז"ל ולענין לעיוני איש או אשה עמו מי שאינו יודע כלום לא יועיל, ונראה שהב"י לא ראה בספר התרומה הארוכות רק הקצרות כמו שהביא המחבר. ל) כרבי דאסור וכו' שבת קנ"ה ע"ב אין נותנין מים למורסן דברי רבי וכו'. מ) וסתם מתני' ר' דאין שורין דיו כצ"ל שם י"ז ע"ב, י"ח ע"א. נ) מנערן בכלי וכו' שם קנ"ו ע"א. ס) אמרי' פ' תולין הוא ק"מ ע"א. ע) ההוא דשחיק תומא וכו' ירושלמי שבת פ"ז ה"ב וע' בס' יראים סי' ק"ב דין הלש שכתב שמעתי שהירושלמי אומר הנותן לתוכו משקין חייב משום לש ואיני יודע לתת חילוק בין שומין לשחלים והרדל, ונראה שחלק על תלמוד שלנו ולא קי"ל כוותיה אלא כתלמוד שלנו דשרי, וכבר הזכירו דעתו בעל שבה"ל סי' פ"ט והתניא רבתי סי' י"ח ע"ש ועיין בש"ע א"ח

יקחוהו מאליהן ויביאוהו טוב הדבר. כדאית' פ' הרש גבי מפתיחות(ט) דבי מדרשא דאירכסו ברשות הרבים. וא"ר יוחנן לידבר טלייתא התם. ואם התינוקות לא יבחינו להביא יעשה מחיצה של בני אדם. יקבץ שם אנשים שלא ידעו שלשם מחיצה נאספו ויסדרם שלא יהא ג' טפחים בין זה לזה ויועיל כמו קנים כדאית' פ'י) מי שהוציאוהו גבי זיקי דאשתאר בריסתק' דמחוזא. אבל מבית חבירו לא יועיל כן מפני שצריך עירוב:

ב. די"א) סעודה גדולה כגון של הופ'. או רוב בני אדם האוכלים יחד אסור להתחיל מז' שעות ואילך דהיינו חצי שעה לפני מנחה גדולה. ואם התחיל אפילו לאחר מנחה זו אין מפסיק עד הערב שיוכל להתפלל תפילת המנחה ביום. אבל סעודה קטנה אינו אסור להתחיל עד יבא מנחה קטנה דהיינו ט' שעות ומחצ'. ואם התחיל לאחר מנחה זו שמא יפסיק:

ג. והלכה למעשה צריך יב) אדם להתנאות לפני בוראו בשעה שמתפלל ולהתעטף בטליתו ולהגור רצועתו אעפ"י שיש לו מכנסיים שעתה אין לבו רואה את הערוה:

ד. וערב שבת עם השיכה צריך למשמש יג) בבגדיו כדתני הנניה. אם יהיה סכינו עליו או מחט תהובה בבגדו או מעות בכיסו ושמא ישכחם ועתה יסלקם מפני השבת:

ה. דין אשה יד) נדה ורגילה לתת בחול בגד כגון סינר מאהוריה סמוך לבשרה שיפול דם נידותה שם ולא יטנפו שאר בגדיה. וקושרתו ברצועות או בחוט משיחה לפניהן אסור ללובשו בשבת כדי להוציאו לבוש בכרמלית דמשוי הוא. ולא דמי

בבית אחר וכו' כצ"ל, ווליך תינוקות שם כצ"ל. ט) מפתיחות דבי מדרשא יבמות קי"ג ע"ב וכדמפרש התם קי"ד ע"א טעמא דקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו ע"ש ועיין שבת קכ"א ע"א תוס' ד"ה ש"מ וכו' ועיין בחדושי הרשב"א שם, ובחדשיו ליבמות שם, ועיין בספר כתונת פסים ביבמות שם שהגיה דברי הרשב"א בשבת בצע"ג ואין כאן מקום להאריך. י) פרק מי שהוציאהו מ"ד ע"ב. יא) דין סעודה גדולה כגון וכו' עיין תוס' שבת ט' ע"ב ד"ה בתספורת וכו' ובראי"ש פ"ק דשבת סי' י"ה וזו לשיטת ר"ת ור"י מותר להתחיל סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה. ואם התחיל בסעודה גדולה אין מפסיקין אפילו למנחה קטנה, ואם התחיל לאכול סמוך למנחה קטנה מחויב להפסיק כשיגיע זמן תפלת המנחה. ולשיטת הרי"ף דפוסק כלישנא בתרא שם לחומרא אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה אסירא. ולשיטת הר"ז הלוי הובא בר"ן סמוך למנחה קטנה אין מתחילין אפילו סעודה קטנה ואם התחילו אין מפסיקין, ובמנחה גדולה אפילו סעודה גדולה מותר ועיין בפסקי בעל התרומה סי' רי"ז פסק פירש רבינו יעקב וכו' ואמנם לאחר מנחה קטנה שעברו תשע שעות ומחצה יכול להיות שאסור להתחיל אפילו סעודה קטנה ואם התחיל מפסיק. יב) צריך אדם להתנאות וכו' ואע"פ שיש לו מכנסיים וכו' כן הוא בספר התרומה סי' רט"ז ונמשך על הא דאיתא בשבת י' ע"א ועוד ליקו הכי וליצלי משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל ועיין תוס' שם ד"ה טריחותא וכו' שהביאו בשם המחזור' ויטרי דטעם דבעינן אזור שלא יהא לבו רואה את הערוה, ודוקא להם שלא היה להם מכנסים וכו' וכן הביא הרא"ש פ"ק דשבת סי' י"ט משמו והוא היפוך ממה שכתוב במח"ו כאן, וכן כתב בספר התרומה בארוכות סי' רט"ז וז"ל ויש ללמוד מכאן שצריך לאדם לחגור רצועתו קודם שיתפלל משום הכון לקראת אלהיך ישראל, דאע"ג שיש אבנטו במכנסים ואין לבו רואה את הערוה, מ"מ יש לו להתנאות בשעת תפלה לפני בוראו דהכון לקראת וגו' לאו משום שלא יהא לבו רואה את הערוה מייתי ליה אלא משום ליפות את עצמו וכו' כמו כן לאזור חגורו צריך משום הכון אע"פ שיש לו אבנט וזה נכון, לאפוקי הא מה שכתוב במחו"ו כיון שיש לו אבנט במכנסים אינו צריך יותר לאזור חגורו משום הכון לקראת ולא היא כדפרישית, וכן הוא במרדכי פ"ק דשבת סי' רכ"ו וז"ל ויש ללמוד מכאן שצריך לחגור רצועתו קודם שיתפלל אע"פ שיש לו אבנט במכנסים והר"י ומחו"ו חולקין. ועיין באו"ז ה' ק"ש סי' קכ"ח כתוב בתשובות ראיתי פעם אחת את רבי (הוא רש"י ז"ל ע"ש) שהיה מתפלל בלא חגור וכו' ואומר כמדומה לי באותן הימים לא הי' לחכמים מכנסים וכו' והובא תשובה זו בשלטי גבורים על המרדכי שבת פ"ק ע"ש א"כ גם דעת רש"י הוא כמו שהעתיקו משם המחו"ו, ונראה שהיה כתוב מלפנים במחו"ו כמו שהביאו הראשונים משמו, ויען כי נמשך סדורו כאשר לפנינו משך איזה שנים, ובנתים ראה את ספר התרומה הארוכות שהשיג עליו חזר מפסקו הראשונה והעתיק הדברים כמו שהוא בספר התרומה בקצרות סי' רט"ז. יג) למשמש בבגדיו וכו' שבת י"ב ע"א. יד) אשה נדה וכו' הובא דין זה במרדכי שבת פ"ק סי'

והא לך סדר הלכות שבת:

כאשר פי׳ ר׳ ברוך בר יצחק בספר התרומה בדרך קצרה:

ת״רא) ארבע רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים כרמלית ומקום פטור. איזהו רשות היחיד חריץ עמוק עשרה ורוחב ארבעה או גדר גבוה עשרה ורוחב ארבעה. וכ״שב) היקף מחיצה שמקיף ד׳ טפחים. איזהו רשות הרבים סרטיא פלטיא. מבואות המפולשין. ואין מוציאין ומכניסין מרשות זה לרשות זה ואם הוציא והכניס בשוגג חייב חטאת. במזיד ענוש כרת ונסקל. אבל ים ובקעה כגון שדות דלא דרסי בה רבים וכרמלית רחבה במקום שרבי׳ רגילין אלא אין רחבה ט״ז אמה. או אין שולטין בה ס׳ג) רוביא דומיא דרגלי מדבר. וכן עמוד רוחב ד׳ וגבוה ג׳ טפחים או יותר אבל אינו גבוה ט׳. דא״כ מכתפי עלה רבים ולא מיקרי רשות הרבים אלא כרמלית. ואין לה לא דין רשות היחיד. ולא דין רשות הרבים. ולשון כרמלית בירושלמי מפי׳ לשון כרמל רךד) ומלא. ולא נגמר היטב. כך כרמלית אין לו לא דין רשות זה ולא דין רשות זה ואין מוציאין ואין מכניסין ממנו לרשות היחיד ולא לרשות הרבים. ואם הוציא והכניס פטור אבל אסור. וא״ר יוחנן איןה) כרמלית פחותה מארבעה רוחב. אבל מקום פטור הוי מקום ברשות הרבים שאין רוחב ד׳ וגבוה ג׳. ומותר גמור לטלטל ממנו לרשות היחיד או לרשות הרבים. ואם המקום הזה שאינו רוחב ד׳ והוא גבוה ג׳ עומד בין רשות היחיד לרשות הרבים. עלו) זה אמ׳ רב מקום שאין בו ארבע׳ על ארבע׳ מותר לבני רשות היחיד ולבני רשות הרבים לכתף עליו. לתת משוי וחבילה על אותו מקום. ובלבד שלא יחליפו. שבני רשות ה״י לא יקחו שם הפיץ שבני רשות הרבים נתנו שם. דילמא יביאו החפץ מרשות הרבים לרשות היחיד דרך אותו מקום פטור בלא הנחה שם באמצע. וא״כ יהא חייב. דת״ר המוציאז) מחנות לפלטיא דרך סטיו חייב. ואותו סטיו מקום פטור הוא. ובן עזאי פוטר. דקסבר מהלך כעומד דמי. הנה פירשתי דיני רשויות שבת ופיטורן וחיובן ואיסורן:

א. דין אם צריך להפיץ שברשות הרבים אוח) אם יש לו חפץ (חפץ) בבית אחר שלו. או להביא יין ורשות הרבים מפסקת. (איליך) [יוליך] תינוקות שם אם

א) ת״ר ארבע רשויות וכו׳ שבת ו׳ ע״א. ב) וכש״כ היקף מחיצה וכו׳ כצ״ל כיון בזה לתרץ קושית הפ״י שם למה לא קתני בברייתא הנ״ל עיקר רה״י שהוא מקום המוקף מד׳ מחיצות גמורות, ומתרץ דהא לא אצטרך תנא לאשמעינן דפשיטא דהא עיקר הוצאה דכתיב בקרא אל יצא איש ממקומו, ומקרא דויעבירו קול וגו׳ לא תפיקו מרה״י דידכו איירי בכה״ג ממקום דירה, ולא איצטריך למיתני, ואשמעינן ברייתא דגם בכי האי גוונא דאף בגדר גבוה עשרה ורחב ד׳ שאינו מיוחד לדירה והמחיצות אינן אלא ע״י גוד אסיק ואפה״כ חשיב רה״י וכש״כ הקיף מחיצה, ועיין בביאורי הגר״א בש״ע א״ח סי׳ שמ״ה ס״ק ב׳ וז״ל מקום. פשוט בכמה מקומות ועיקרה בברייתא שם גדר דלא כפירש״י שם ועיין בה״ג עכ״ל קיצר כדרכו הנפלא וכוונתו הרצויה דהא דקתני בברייתא גדר שהוא גבוה י׳ ורחב ד׳ פירושו שמקום המוקף הוא רחב ד׳, ודלא כפירש״י דהגדר הוא רחב ד׳, ובבה״ג חשיב לה בתרתי וכן התל והגדר שהוא גבוה עשרה ורוחב ארבעה ע״ש. ג) ס׳ רבוא דומיא דדגלי מדבר כצ״ל הולך בשיטת רש״י דבעי ס׳ רבוא עוברים בה ליחשוב ר״ה עיין רש״י עירובין ו׳ ע״ב ד״ה ירושלים וכו׳ ויש בה דריסת ששים רבוא ושם נ״ט ע״א ד״ה עיר וכו׳ שלא היו נכנסין בה תמיד ס׳ רבוא של בני אדם ולא חשיבה ר״ה דלא דמיא לדגלי מדבר ועיין ב״י או״ח סי׳ שמ״ה, ובשו״ת משכנות יעקב סי׳ ק״ט תשובה ארוכה בזה להרב הגאון מו״ה אפרים זלמן מרגליות מבראד, ועיין בשו״ת ב״א חא״ח סי׳ כו׳, וכ״ז. ד) רך ומלא וכו׳ עיין ערוך ערך כרמלית, ורש״י שבת ג׳ ע״ב. ד״ה בעי וכו׳ ותוס׳ שם ו׳ ע״א ד״ה כרמלית וכו׳. ה) אין כרמלית. שם ז׳ ע״א ועירובין פ״ו ע״א. ו) על זה אמר רב מקום וכו׳ לפנינו בשבת ח׳ ע״ב ובעירובין בכמה מקומות רב דימי א״ר יוחנן וכו׳. ז) המוציא מחנות לפלטיא דרך שטיו כצ״ל שם ה׳ ע״ב, וצ״א ע״ב. ח) או אם יש לו חפץ

האור. מפני שאסור להשתמש בו ביום הכיפורים. ולית הילכת׳ כרב יהודה א׳ שמואל דא׳ אין מברכין על האור אלא(נח) במוצאי שבתות. הואיל ותחילת ברייתו הוא. אלא כי הא דר׳ חייא בר אבא. ואיכא דמתני ר׳ בנימן בר יפת א״ר יוחנן מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכיפורים. וכן עמא דבר: מיהו משונה יום הכיפורים משבת. דבמוצאי שבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום הכיפורים אין מברכין אלא על אור (שבשבת) [ששבת]. ומאי ששבת. ששבת ממלאכת (עבודה) [עבירה] וכדתניא עששית(נט) שהיתה דולקת והולכת בשבת למוצאי שבת מברכין עליה. ותוס) אמרי׳ תני הדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו. [ותני הדא אין מברכין עליו] ומשני לא קשיא כאן במוצאי שבת כאן במוצאי יום הכיפורים. במוצאי שבת מברכין. במוצאי יום הכיפורים אין מברכין. אלא באור ששבת מברכין:

קנד. ובגמר׳(סא) דארץ ישראל מתני א״ר לוי במוצאי שבת זימן הקב״ה לאדם הראשון שני רעפים והקיפם זה בזה ויצא אור ובירך עליו בורא מאורי האש: א׳ שמואל לפיכך מברכין עליה במוצאי שבת שהיא תחילת ברייתו. ורב הונא בשם רבא. ור׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן אמרי אף במוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני שכבר שבתה האור כל היום כולו. ולעולם כדקאמ׳ על אור ששבת. אבל לא על היוצא מן העצים או מן האבנים:

קנה. ומי שצריך לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם שיתפלל צריך לברך ברוך המבדיל בין קודש לחול ואחר כך עושה מלאכה. דא״ר אלעזר בן אנטיגנוס משום(סב) ר׳ אלעזר בר ינאי אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם(סג) (שיתפלל) [שיבדיל]. וכי מבדיל מזכיר אזכרת השם ומלכות בד״א קודם שיתפלל. אבל לאחר שהתפלל כיון שהבדיל בתפילה אינו צריך לברך קודם מלאכה ואעפ״י [שלא] הבדיל על הכוס: ועל(סד) הנר שמדליקין בבית הכנסת במוצאי שבתות. נר׳ למורי שאין מברכין עליו וצריך להביא נר אחר לברך עליו מפני שאותו נר עשוי לכבוד. והילכך אין מברכין עליו. ומוקמי׳(סה) לה בברכו׳ בדאיכא אדם חשוב. ומיהו היכא דלא מדלקיה אלא משום אימתא דגנבי ולא משום כבוד מברך עלי׳. ופעמים שאו׳ מורי כגון אנו אין מדליקין לכבוד אלא להאיר. שאילו היה לנו אור הלבנה נכנס לבית הכנסת יפה ומאיר יפה (דיים) [דיינו] והואיל שכן להאיר נעשה ומברכין עליה. והנוהג להביא נר אחרת לשם אורה ומברך עליה מנהג יפה הוא ויישר כוחו:

שלימא הילכתא שבתא ואפוקי שבתא:

ק״ו ע״א. נח) אלא במוצאי שבתות וכו׳ פסחים נ״ד ע״א ובירושלמי ברכות פ״ח ה״ה ומדבר״ר פי״ב, ובשוח״ט מזמור צ״ב ועיין מדבר״ר פ׳ י״א. נט) עששית שהיתה דולקת וכו׳ ברכות נ״ג ע״א. ס) ותו אמרינן תני הדא וכו׳ ותני חדא אין מברכין עליו וכו׳ כצ״ל והוא בפסחים נ״ד ע״א ועיין בחדושי הרמב״ן סוף פרק אלו דברים. סא) ובגמרא דא״י מתני וכו׳ הוא בירושלמי ברכות פ״ח ה״ה ע״ש בקצת שינוים, ועיין פסיקתא רבתי פכ״ג ובמקומות הנ״ל. סב) משום ר״א בר ינאי אסור וכו׳ לפנינו בשבת ק״נ ע״ב איתא משום ר״א בן יעקב, וגירסת המחבר הוא כגירסת הירושלמי פ״ה דברכות ה״ב ע״ש וכן הוא באו״ז ה׳ מוצ״ש סי׳ צ׳, ובסרע״ג. סג) קודם שיבדיל כצ״ל ואע״פ שלא הבדיל על הכוס כצ״ל. סד) ועל הנר שמדליקין בבהכ״נ וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קט״ו. סה) ומוקמינן לה בברכות וכו׳ נ״ג ע״א. — כאן בהכ״י „שלימא הילכתא שבתא ואפוקי שבתא״.

דחביבא ליה חמרא. כלומר שהיה רוצה לקדש שלא במקום סעודה. ואיזה שירצה יכול לעשות. ולא דקדקתם יפה במילתיה דרב. ת׳: ר׳(מו) יצחק או׳ כל שאינו מבדיל על היין במוצאי שבת או אינו שומע מן המבדילין אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכל מי שמבדיל על היין או שומע הק׳ קורא(מז) אותו קדוש. ועושה אותו מסגולתו. שנ׳ (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכת׳ (שם) והייתם לי סגולה מכל העמים: וא״ר יוחנן שלשה(מח) מנוחלי העולם הבא. אילו הן. הדר בארץ ישרי. והמגדל בניו לתלמוד תורה. והמבדיל על היין במוצאי שבתות. והוא דשייר מקידושא לאבדלתא: (א׳ רב נחמן) הילכך(מט) מאן דאית ליה חד כסא ולית ביה שיעור לקידושא ואבדלתא שביק(נ) ליה (לקידוש) [לאבדלתא] וקידוש היום מקדש אריפתא. ולא יכיל לאבדולי אריפתא. דכי תקינו רבנן אבדלתא אחמרא תקינו. (ואיכא) [והיכא] דלא שכיה חמרא כלל. ושיכרא הוה חמר מדינה מבדיל על שיכרא. כדאמרי׳ בערבי פסחים דמסיק ש״מ חמר(נא) מדינה הוא. ואבדיל: והיכא דאיכא דוכתא דלא שכיח חמרא ואיכא בתוך התחום דוכתא דשכיה חמרא ובימּמא(נב) דשבתא [הוא] דיכיל למיזל [ובליליא לא יכיל למיזל] אזיל בימּמא ומבדיל. ואע״ג דלא נפיק שבתא. אינמי יתיב קא שתי ופשיטא ליה מילתא לאורתא לית ליה חמרא מבדיל(נג) (קא) [כד] בעי למיקם מן פניא דשבתא ואע״ג דאיכא עידנא טובא: דא׳(נד) רב תחליפא בר אמי א׳ שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס. ואסיר(נה) ליה מיהא למיעבד עיבידתא עד לאורתא. וכד חזי נורא לאורתא מברך בורא מאורי האש:

קנג. **ואסור** לו לטעום כלום קודם שיבדיל. ואם(נו) שכח וטעם מבדיל. [דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל ואם לא הבדיל במוצו״ש מבדיל] למחר ויום שני ושלישי כל היום. והוא שלא טעם. דאמרי בני ר׳ חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה. ועד כמה. א״ר זירא עד רביעי בשבת. כי(נז) הא דיתיב ר׳ זירא קמיה דרב אסי. ואמרי לה קמיה דר׳ יוהנן. ויתיב וקא׳ לגבי גיטין הד יומא ותרי ותלתי בתר שבתא. ארבעה וחמשה ומעלי [יומא] קמיה שבתא אלמ׳ עד רביעי דקא׳ ר׳ זירא עד ולא עד בכלל. והני מילי לאתויי כסא דחמרא וברוכי בורא פרי הגפן והמבדיל. אבל לא על האור. דקיימ׳ לן אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת ובמוצאי יום הכיפורים. משום דהוה אסור לאשתמושי ביה עד השתא. אבל בימים טובים דשרי לאשתמושי ביה בנורא לא צריכינן לברוכי עליה בהבדלה דימי׳ טובים:

והכי שדר רב נטרונאי גאון. יום הכיפורים אעפ״י שהל להיות בחול מברכינן על

אומר כל שאינו מבדיל וכו׳ בפדר״א פר״כ איתא ר׳ צדוק אומר וכו׳ וכן הוא בטור א״ח סי׳ רצ״ו. מז) קורא אותו קדוש וכו׳ עיין בטור א״ח סי׳ רצ״ו ולפנינו שם הקב״ה קונה אותו לסגולתו שנאמר ואבדיל אתכם וגו׳ והייתם לי סגולה. מח) שלשה מנוחלי העה״ב וכו׳ פסחים קי״ג ע״א. מט) הילכך מאן דאיתי ליה (ולא גרסינן אמר רב נחמן) והוא לשון רע״ג בסדרו, והובא בטור א״ח סי׳ הנ״ל. נ) שביק לי׳ לאבדלתא כצ״ל. נא) חמר מדינה הוא וכו׳ פסחים ק״ז ע״א. נב) ובימּמא הוא דיכול למיזל, ובליליא לא יכיל למיזל אזיל וכו׳ כצ״ל וכן הוא בבה״ג ה׳ קידוש והבדלה. נג) מבדיל כד בעי למיקם וכו׳ כצ״ל וכן הוא בבה״ג שם, ועיין שערי תשובה סי׳ נ״ד שהובא דין זה בשם רב האי ז״ל והוא כלשונה בבה״ג הנ״ל. נד) דאמר רב תחליפא וכו׳ כן הי׳ גירסתו בברכות כ״ז ע״ב וכן גירסת בה״ג. נה) ואסור ליה וכו׳ לשון ה״ג שם. נו) ואם שכח וטעם מבדיל דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל, ואם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל למחר וכו׳ כצ״ל והוא שלא טעם וכו׳ והיינו כמו שכתב בה״ג והני מילי הוא דלא טעים מידי ואף על גב דאמר מר טעם מבדיל היכא דקא מבדיל באורתא, אבל קא מבדיל למחר אי לא טעם מידי מבדיל וכו׳ רק גירסתו הוא כגירסת התוס׳ וכגירסא שלפנינו פסחים ק״ז ע״א מבדיל והולך כל השבת כולו ועיין בתוס׳ שם ד״ה ושמע מינה וכו׳ וכן הוא ג״כ בסרע״ג ונשמט מהמעתיק ממבדיל הראשון עד מבדיל השלישי. נז) כי הא דיתיב ר׳ זירא קמיה דרב אסי ואמרי לה רב אסי קמיה דר׳ יוחנן כן הוא לפנינו פסחים

דליכא אדם [השוב] לנהורא קמדליק ומברכי׳ עליה: אמ׳ רב יהודה א׳ רב אין(לו) מהזירין על האור כשם שמהזירין על המצות. ואע״פ(לז) שכת׳ בפרקים דר׳ אליעזר ר׳ מונא או׳ [כיצד] אדם [מבדיל] בכוס יין מקריב ידו לאור [האש]. ואו׳ בורא מאורי האש. [ואם הי׳ בדרך פושט ידו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפורניו ואומר בורא מאורי האש ואם נתקדרו] (ולא) שמים בעבים. ואינו רואה את הכוכבים. תולש אבן מן הארץ ואו׳ המבדיל בין קודש לחול: אעפ״י(לח) כן לא סבירא [לן] דמבדיל אלא על היין. ואפי׳ בפת אין מבדילין. דהכי(לט) א׳ רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר. ומה טעם שאין דומה הבדלה לקידוש שקידוש אי איפשר שלא יסעוד. דאין קידוש אלא במקום סעידה. וכיון ששולחנו קבוע וסעודתו קבועה ופת מתוקנת לפניו מקדש [על] הפת בדליכא המרא. אבל במוצאי שבת שאין שולחנו קבוע ואין סעודתו קבוע ואי בעי לא אכיל הילכך (לא) אין מבדילין על הפת. אבל בשבת הייב לאכל ג׳ סעודות. מן התורה ומשום עונג: וכן מנהג בשתי ישיבות. ת׳:

קנב. ור״ת או׳ שאין מקדשין בפת כלל. דהא אמרי׳ בערבי פסחים שאין מבדילין על הפת. וכ״ש שאין מקדישין דלא גרע קידוש מהבדלה דאמרינ׳ התם.

זימנא(מ) הדא איקלע אמימר לאתר[ין] ולא הוה לן חמרא כו׳ ובת טוות. למחר אייתינן ליה חמרא ומבדיל. אלמא שהתענה ולא רצה להבדיל על הפת. וכ״ש לקידוש. ודלא כרב יהודאי גאון שפסק שמותר לקדש ולהבדיל על הפת. וא״כ אמאי בת טוות ולא רצה להבדיל על הפת. אבל רב עמרם פסק שמותר לקדש על הפת אבל אבדולי לא. (וא״ת) [ור״ת](מא) לא סבירא ליה הכי מטעם שפירשנו. ועוד דיש אמוראים שהתירו להבדיל בשכר שהוא חמר מדינה אבל בקידוש לא התירו וכ״ש בפת דאין ראוי להבדיל אך תנאים נהלקו בשכר. דאמרי׳ התם. ת״ר אין(מב) מקדשין אלא על היין. ובברייתא אחרת אמרי׳ ת״ר זכור את יום השבת לקדשו. זכריהו(מג) על היין. ועל הפת לא נחלקו כמו על השכר. אבל כולהו מודו דאין מקדשין. ורב ושמואל נחלקו אלא בקידוש במקום סעוד׳. לרב אינו צריך. ולשמואל צריך שיהא במקום סעודה. ועתה צריך לפרש מילתיה דרב ברונא אמ׳ רב הנוטל(מד) ידיו לא יקדש. וכן אמ׳ רב אדא בר אהבה א׳ רב הנוטל כו׳. היו סבורין תלמידי דרב שרב היה סובר דעיקר מצות קידוש הוא שלא במקום סעודה. ומפרשי׳ למילתיה דרב הכי. אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת. אמ׳ רב ידי קידוש יצאו. כלומ׳ דהכי עיקר מצותו לפיכך הם או׳ הנוטל ידיו לא יקדש. פי׳ הנוטל לצורך קביעות אכילה לא יקדש לכתהילה. דאין זה עיקר מצות קידוש. א׳ להו רב שמואל בר מרתא כו׳. זימנין(מה) סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב. זימנין דהביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא. פעמים שהיה לו הביב לקדש במקום סעודה הוה מקדש במקום קביעות סעודה. וזימנין

לכתהילה לדיעבד, אלא בין בתחילה בין בסוף וכן הוא במעשה רוקח שם. לו) אין מחזירין על האור וכו׳ ברכות נ״ג ע״ב. לז) ואע״פ שכתוב בפדר״א ר׳ מונא וכו׳ לפנינו שם פר״כ איתא ר׳ מנא אומר וכו׳ הסרון הניכר יש כאן בדברי המחבר משגגת המעתיק וכן צ״ל ע״פ לשון הפדר״א וסדר רע״ג שממנו העתיק הדברים ר׳ מונא אומר כיצד אדם מבדיל בכוס יין מקריב ידו לאור האש ואומר בורא מאורי האש. ואם הי׳ בדרך פושט ידו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפורניו ואומר בורא מאורי האש. ואם נתקדרו שמים בעבים ואינו רואה את הכוכבים תולש וכו׳ ונשמט מהמעתיק מבורא מאורי האש עד בורא מאורי האש, ומלבד זה החסיר ומעה וצ״ל כמו שהגהתי, ועיין בטור א״ח רצ״ו. לח) אעפ״כ לא סבירא לן כצ״ל וכן הוא כסרע״ג. לט) דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין וכו׳ כן הוא בסרע״ג ע״ש וכן הביא בספר הפרדס בשם רע״ג. מ) זימנא חדא איקלע אמימר לאתרין כצ״ל ובת טוות וכו׳ פסחים ק״ז ע״א. מא) ור״ת לא ס״ל הכי כצ״ל ועיין ק״ו ע״ב תוס׳ ד״ה מקדש וכו׳. מב) אין מקדשין אלא על היין וכו׳ שם ועיין סי׳ ק״ח. מג) זכריהו על היין וכו׳ שם ק״ו ע״א. מד) הנוטל ידיו שם. מה) זימנין סגיאין וכו׳ שם ק״ו ע״ב. מו) ר׳ יצחק

קנא. ומה טעם מברכין על בשמים מפני לג) שניטלה נשמה יתירה באדם ותהנה הנותרת מן הבשמים. ותתרווה ותתחזק בצירוף הברכות: והגאון רבינו שלמה בר' יצחק או' בשם ר' יעקב בר' יקר דטעם בשמים במוצאי שבתות. דכל יום השבת שבת אור של גהינם ולא הסריה כלום. ולאלתר כשיוצא שבת הוזר ושורף ומסריה. ולכך מריח בבשמים: ת'. ובמוצאי שבת ליום טוב ליכא הני טעמי: ת'. והכי אמר רב נטרונאי גאון במוצאי שבת כשאומרין בורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות שמסתכלין לכפות ידים. וכך ראינו רבותי' שהיו עושין ואו' נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור. ושנינו aלג) בפרקים דר' אליעזר בן הורקנוס. מצוה להסתכל בציפורנין להבחין בינם לבשר. לפי שאין מברכין על הנר אלא א"כ נהנה ממנו. ומשום הכי פשטינן ידינו להבדלה למחזי אי איכא נהורא אי לא דכיון דלאו בורא האש קא מברכינן אלא בורא מאורי האש. אי איכא נהורא מברך. ואי לא משתמש לנהורא לא מברך. ואי חוי בחבריה או במידי אחרינא שפיר דמי. ומדאורייתאלד) מנא לן דמברכינ' על נורא. דכת' (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב והדר ויבדל אלהים: אורלה) של כבשן לא מברכינן עליה דלא לנהורא קא עביד. ואור של תנור ואור של כירה בתחילה מברכין עליו בסוף אין מברכין עליו. ואור של בית (הכסא) [הכנסת] היכא דאיכא אדם השוב דמדליקין משום צוותא לא מברכין עליה. היכא

מצוה להטיל מעט מים בכוס של הבדלה ושותה כדי לחבב את המצות, ומה שישאר בכוס מן המים מעבירו על גבי עיניו למה שיורי מצוה מעכבין וכו' עכ"ל שירי מצוה מעכבין את הפורענות סוכה ל"ח ע"א וכל זה הוא בסרע"ג ובטור או"ח סי' רצ"ט ע"ש בשינוי וכן הוא במרדכי ריש יומא בשם תשובות הגאונים וז"ל ומה שנותנים מים בכוס של הבדלה ושותים ומה שנשתייר אנו רוחצים פנינו מהם כדי לחבב המצות ואמרינן שירי מצוה מעכבים את הפרענות. וכדי להשוות דעת תשובות הגאונים להאי דפדר"א צריך לפרש דבריהם דכדי לחבב את המצוה קאי על ומה שנותנין מים בכוס של הבדלה ושותים, והא דאמרינן שירי מצוה מעכבים וכו' קאי על ומה שנשתייר וכו' וכן צריך לפרש לשון המחבר דנקט נמי הני תרי טעמי דטעם הראשון קאי על מה דקאמר מטיל מים בכוס של הבדלה ושותה, והטעם השני קאי על מה שנשאר מן המים נוטל פניו וכו' משום שירי מצוה וכו' אך בטור או"ח סי' הנ"ל הביא בשם ר"ע להיפוך וז"ל אנו נוהגים להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותין אותו ושוטפין אותו ושותהו, ושמענו מרבותינו שמצוה לעשות כן לפי ששיורי המצות מעכבין הפורענות, ומה שישתייר מן המים מטילין על ידינו, ומעבירים אותו על עינינו להבב המצות, ועיין בפדר"א ובהגהות הרד"ל שם אות כ"ה ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קט"ז, ובה' הבדלה והריצ"ג מבואר כדעת הטור ע"ש וכו' וכן הוא במנהיג סי' ס"ה ע"ש. לג) מפני שניטלה נשמה יתירה וכו' כן הוא בשה"ל כלל ק"ל לימדונו רבותינו ז"ל שבשבת יש באדם שתי נשמות וכו' ובשם רבינו יעקב ב"ר יקר זצ"ל מצאתי וכו' ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ק"י וקי"ד ובאו"ז ח"ש סי' צ"ב ובביצה ט"ז ע"א נשמה יתירה וכו' ובתענית כ"ז ע"ב, ועיין בזוהר פ' ויקהל דף ר"ח בג"ד כד נפיק שבתא וכו' ובזוהר סוףפ' צו ע"ש. aלג) ושנינו בפרקים דר"א וכו' היא בפ"כ ועי' במרדכי ריש פ"ק דיומא שהביא זה בשם תשובות הגאונים ועיין ילקוט תהלים ל"ה על פסוק כל עצמותי תאמרנה ה' וגו' בשם הפסיקתא צפרנים לעשות בהם פריעה ומליקת העוף ובהן להסתכל אור להבדלה, ועיין בשו"ת מהר"ם מר"ב סי' תקל"ח, ובתשובות הגאונים, סי' מ"ט ובשערי תשובה סי' ק"ג, ועיין בה"ג ה' קידוש והבדלה ומשום הכי פשטינן ידים בהבדלה למיחזא אי איכא נהורא או לא, דכיון דלאו בורא האש מברכינן אלא בורא מאורי האש אי איכא נהורא מברך, אי לא משתמש לנהורא לא מברך, ואי חזי בחבריה או במידי אחרינא שפיר דמי. וממנו העתיק המחבר ומשו"ה פשטינן וכו' ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קי"א. לד) ומדאורייתא מנלן דמברכינן על נורא וכו' גם זה הוא בבה"ג רק הלשון קצת משונה דשם איתא ומדאורייתא מנלן דמבדלינן על האור דכתיב וכו' והוא בירושלמי ברכות פ"ח ה"ו ומדבר"ר פ' ג'. לה) אור של כבשן וכו' ואור של כירה בתחילה מברכין עליו בסוף אין מברכין עליו וכן פירש גם בה"ג שהוציא לאור מחדש הרב הגאון מו"ה עזריאל הילדעסהיימער נ"י ע"ש בהערותיו, והובא פירש זה בש"מ על ברכות הנדפס מחדש ויש שפירשו ע"ש וזה היפוך מפירש"י בברכות נ"ג ע"א תני חדא אור של תנור ושל וכירים מברכין עליו, ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא בתחילה הא לבסוף ופירש רש"י של תנור בסוף מברכין עליו וכו' וכן הוא בבה"ג ה' קידוש והבדלה ואור של תנור ושל כירה בתחילה אין מברכין ובסוף מברכין עליו, ובאור של כבשן גם בה"ג לא מחלק בין בתחילה בין בסוף ובגמרא שם לפנינו מחלק גם בכבשן בין בתחילה בין בסוף ע"ש ועיין בריצ"ג ה' הבדלה בשם רב האיי דכייל תנור וכירים ושל כבשן בהדי הדדי ופסק דבתחילה אין מברכין אבל לבסוף מברכין כדאיתא בגמרא שלפנינו אך הטעם פירש דלא כפירש"י עיין שם וכן דעת הרמב"ם פרק כ"ט מה' שבת הכ"ו אור של כבשן של תנור ושל כירים לכתחילה לא יברך עליו והלשון לכתחילה הוא כמו בתחילה. דהא לא מחלקינן הכא .בין

ארמס ארימס ארמימס אנסיסיאל ופתחיאל. (בראשית ו) ונח מצא חן בעיני ה'. (שמואל א יח) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו: ואו' (תהלים קכא) שיר המעלות אשא עיני אל ההרים וגו'. כל המזמור עד עולם. בראשית ברא וגו'. (תהלים מו) יי' צבאות עמנו וגו'. אלהינו ואלהי אבותי' החל(לא) עלינו את הימים האלה הבאים לקראתינו לשלום חשוכים מכל חטא. ומנוקים ומוצלים מכל דבר רע ומדובקים ללמוד תורתיך ומהוננים מאתך בינה דיעה והשכל. והשמיענו בהן ששון ושמחה ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם על לבינו וכל היועץ עלינו עיצה טובה אמצו חזקו קיימו וקיים עצתו. כאמור (שמות לג) והנותי את אשר אחון וריחמתי וגו': וכל היועץ עלינו עיצה רעה אבדו בטלו בטל עצתו. כאמור (תהלים לג) ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. (משלי יט) רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. (תהלים לג) עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור. עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. (ישעיה יד) כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה. ברך מיפר עצות רעות מעלינו ומעל כל עמו ישראל מקים עלינו עצתו ועצת של צדיקים לטובה. לא יעזבנו ה' אלהינו ולא יטשנו ולא יכלימנו ולא יחפירנו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ועם הצדיקים נפטר. בשלום. ושלום שלום יהיה עלינו: (ישעיה יב) הנה אל ישועתי אבטח וגו'. קודם שיבדיל יגמור הכל כאשר כת'. הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה. ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: (אסתר ח) ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר: בשמחה נועדנו בבית הזה. קול ששון ושמחה ורווחה טובה והצלחה מרובה ורפואה שלימה וישועה קרובה ואהבה והיבה עלינו בבית הזה. יהא אדיר בעזרינו סימן טוב בביתנו ויברכינו יוצרינו יוצר בפריה ורביה ברוב כל סימן טוב טוב סימן טוב יהיה לנו בכל. אנא שוכן שמים ברכינו בטוב כפלים ונייחדך בכל יום פעמים: שמחינו אזון מעודינו. שמהינו בטובך הדריכנו בישעך ברכינו טוב ומטיב אתה גן עדן נטעת לעם אשר בחרת. שמחינו אדון מעוזינו שמחינו בטובך הדריכנו: ומבדיל: ולאחר ששתה מיד מטיל מים בכוס(לב) של הבדלה [ושותה] ומה שנשאר מן המים נוטל ידיו ופניו כדי לחבב המצות ולפי מה שאמרו שירי מצוה מעכבין את הפורענות: וכששותה שותה מלא לוגמיו ומטעים לביתו ולבני ביתו: ומה שאו' זמירות במוצאי שבת מנהג כשר הוא. משל לבני מרינה המלוים את המלך בקולות וכנורות ונבלים. כך ישראל מלוין את השבת שהיא כלה מלכה בשמחה ובשירים: כך נזרקה מפי ר' יוסף טוב עלם בר' שמואל זצ"ל:

(סדר הבדלה) אשבעית עלך וכו' ואומר שיר המעלות וכו' או"א החל עלינו וכו' עד אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, ושותה מלא לוגמיו ומטעים את ב"ב וכו' ומה שכתוב שם בהערה על ושותה מלא לוגמיו „חוזר אדלעיל אחר סיום ברכת הבדלה" הוא בטעות, כאשר יראה המעיין בדברי המחבר „וקודם שיטעום יאמר" וכן הוא בסדר הבדלה למהרי"צ בשם רע"ג, ובטור או"ח סי' רצ"ט ומביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך בפה"ג, ובמה"א ומבדיל ואומר אשבעית עליך וכו' הנה אל ישועתי וגו' או"א החל עלינו וכו' ושותה מלא לוגמיו ומטעים את בניו ואת ב"ב, ומה שכתב המחבר קודם שיבדיל יגמור הכל וכו' צריך לפרש דקאי על מה שמזכיר אחר כן הפסוקים והתפלה שאומרים אותם קודם הבדלה. וכמו שכתב אח"כ ומבדיל, והיינו דקודם שמבדיל אומר הפסוקים והתפלה שמזכיר, ואחר הבדלה קודם שיטעום אומר אשבעית עליך וכו' וכדלעיל. ל) פותה כן הוא לנכון בסרע"ג (ובטעות הגיה שם המגיה צ"ל פורה) וכן הוא במהריצ"ג, גם בטור או"ח סימן רצ"ט הנדפס במעזיבוז עם פי' הב"ח, וכן הוא בהכ"י מחו"ו שהיה לפני רשד"ל פותה, שר של שכחה. אכן בספר פרי עץ חיים להאר"י ז"ל שער י"ח פכ"ד איתא בשעת הבדלה קודם שיברך יאמר משבענא עליך פורה שר של שכחה וכו' ובספר ערכי הכנויים ערך שכחה הביא שר של שכחה פוטה שמנו גי' ק' ומיכאל שר הזכרון גי' ק"א. לא) החל עלינו וכו' עיין ירושלמי פ"ה דברכות ה"ב והובא בטור או"ח סי' רצ"ט. לב) בכוס של הבדלה ושותה כצ"ל ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קט"ז. והמקור לדין זה הוא בפדר"א פ"ב וז"ל ר"א אומר לאחר ששתה אדם כוס של הבדלה

על הכוס. והמבדיל על הכוס צריך שיבדיל בתפילה. וכן אמר רב יהודה אמ׳ שמואל המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס. הבדיל בזו ובזו ינוחו ברכות על ראשו: ומסדר את התפילה כסדר. ולאחר שמסיימין הציבור תפילתם מקדש שליח ציבור עד דאמירן. ופותח ויהי נועם. ומתחיל ציבור אהריו ויהי נועם עד סוף המזמור. וכן המנהג לאחר שמסיימין הציבור אורך ימים אשביעהו. חוזר ושונה שליח ציבור אותו הפסוק אורך ימים. ת׳. מפני כא) שכשתכפול אותו יהיה בו שם המפורש. ת׳: ואו׳ ואתה קדוש כו׳. וקרא זה אל זה. וכולה סידרא. ומקדש. עד עושה שלום במרומיו: וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקידושא דסדרא באריכות בנועם באפוקי שבתא כדי שישתהו בסידרן כדי להאריך לרשעים מנוח מלחזור לגהינם למות שכבר כב) השלימו ישראל סידריהם. ת׳: צלמות ולא סדרים. כלומר צלמות של גהינם אינו כל זמן שישראל משלימין סידריהן. סדר קדושה. ת׳: ולכך מזכירין בסדר מוצאי שבתות ואו׳ ויהי נועם. מיכן ראוי לויהי נועם במוצאי שבתות: והכי כג) שדר רב שלום גאון. אין אומ׳ ויהי נועם אלא במוצאי שבת בלבד: אבל לא במוצאי ימים טובים. ולא כד) במוצאי (יום) [שבת] ליום טוב. כיון דבעי למימר ומעשה ידינו. דליכא ביומי טבי. אמטו להכי אין אומ׳ אותו. וקידושא דסידרא הכי נמי לא אמרי׳: כללא דמילתא כל היכא דלא אמרי׳ ויהי נועם לא אמר׳נן קידוש׳ דסידרא. ת׳. שלא תיקנו סדר קידושא אלא כשאומרי׳ ויהי נועם. שאין דרך לברך התלמיד שלא יתברך רבו עמו. ומאחר שמתחיל בברכת עצמו מסיים בברכת הרב. ת׳:

קמט. ובמוצאי יום הכיפורים שחל להיות באמצע שבת לא אמרי׳ ויהי נועם. דלא אמרי׳ ויהי נועם אלא במוצאי שבת להול. דאיכא שיתא יומי דהולא לקמיה. אבל איכא במיצעי יום טוב או יומא דכיפורי אפילו חל יום טוב בערב שבת ואיכא לקמיה חמשא יומי דהולי לא אמרי׳ ויהי נועם: בההיא אפוקי שבתא. מאי טעמא כיון כה) דכת׳ ומעשה ומעשה ידינו (בלא וי״ו. והשני ומעשה ידינו) בוי״ו. כלומר ו׳ מעשה ידינו. אלמא דבעינן שיתא יומי כולהו כחדא: ומביאין לו כוס של יין ואבוקה של אור בידו. דגרסי׳ בערבי פסחים כי כו) מטא לאבדולי קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא. דאמר כז) רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר: ומברך יבנ״ה: יין. דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. בשמים ברישא. והדר מאור. כדמסיק בערבי פסחים. וא״ר יוחנן נהגו כח) העם כב״ה ואליבא דר׳ יהודה:

קנ. וקודם כט) שיטעום אומ׳. אשבעית עלך פותה ל) שר של שכחה שתסיר ממני לב טיפש ועל טוריא רמיא תפיל יתה בשם שמהתא קדישתא בשם

מאי וכו׳ ברכות ל״ג ע״א, ושם ע״ב. כא) מפני שכשתכפול אותו יהי בו שם המפורש, פירש שמספר אותיות של אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי עולה כ״ז, וכשתכפלהו יעלה מספר נ״ד והשם בן ד׳ אותיות במלואה היינו יו״ד, ה״א, וי״ו, ה״א, הוא ג״כ עולה נ״ד. כב) שכבר השלימו ישראל סדריהם הלשון מגומגם ונמצא לנכון בסרע״ג דף ל״א וז״ל וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא, כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור לגיהנם, כדאמרינן במוצ״ש צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לגיהנם למות (המגיה שם הסגיר תיבת „למות״ בטעות, דכן הוא בפסיקתא פ׳ כ״ג ובתנחומא פרשה תשא ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים, מהו צלמות צאו למות שכבר שלמו הסדרים) שכבר השלימו ישראל סדריהם. והמעתיק המחו״ו השמיט מן תיבת לגיהנם הראשון עד תיבת לגיהנם השני. כג) והכי שדר רב שלום גאון הוא לשון סרע״ג. כד) ולא במוצאי שבת ליו״ט כיון וכו׳ כצ״ל. כה) כיון דכתיב ומעשה ומעשה ידינו בוי״ו כלומר ו׳ מעשה ידינו כצ״ל, ולשון רע״ג הוא מאי טעמא כיון דאמרינן ומעשה ידינו ומעשה ידינו תרי זימני בעינן עד דאיכא לקמן שיתא יומי כולהו הולא. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סוף סי׳ ד׳. כו) כי מטא לאבדולי וכו׳ פסחים ק״ג ע״ב. כז) דאמר רבא אבוקה וכו׳ שם ושם ח׳ ע״א. כח) נהגו העם כב״ה וכו׳ שם ק״ג ע״א. כט) וקודם שיטעום אומר אשביעית וכו׳ ואומר שיר המעלות וכו׳ החל עלינו וכו׳ משמע דאומר אשבעית עליך וכו׳ וכו׳ אחר הבדלה שהזכיר מקודם, וקודם שיטעום, וכן הוא בסדר רב ע״ג וז״ל ומביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך

המעריב. לכך מאריכין בתפילה שלא יחזרו מהרה לגהינם: ומצאתי בתשובות הגאונים: הא דאמור רבנן כל השותה מים בין השמשות כאילו גוזל את מתיו. בבין השמשות דכולה שתא קאי. משום דבתוך י״ב חודש לפטירתם ניתן רשות לנשמות לשתות מים. ואותו קרוב ששותה מים בין השמשות אין מניחין שאר נשמות לשתות לאותו קרוב שמת. ולא אמרו אלא בז׳ מתים שהכהן מטמא להם לאביו ולאמו לאחיו ולאהותו. ולבנו ולבתו ולשארו. ולא אמרו אלא תוך טו) י״ב חדש שהגוף קיים ונשמה עולה ויורדת בגוף. אבל מי״ב חדש ואילך לית לן בה. תם: במוצאי שבת. עומד שליה ציבור ופותח והוא רחום יכפר. והציבור אומרי׳ כשמתחיל והוא רחום. כי אל רחום ה׳ אלהיך לא ירפך וגו׳. ועונין והוא רחום אחריו. ומוסיפין ה׳ הושיעה וגו׳. וחוזר ומגביה קולו ואומר ברכו. והן עונין אחריו ברוך ה׳ המבורך. ומיבעי טז) ליה לאיניש לאוגודי בברוך יי׳ המבורך. באפוקי שבתא. ומסדר ק״ש בשתים לפניה ושתים לאחריה. ופסוקי דשבחיה דהק׳. ועל שימור וברכה לאחריהן. ת׳: ומה שאומר׳ ויהי נועם לפי שהוא מזמור של ברכה. וראוי לאומרו ביום ראשון של שבוע. כמו שנהגו העם לומר פסוקים אחרים של נחמה וברכה ולא הוצרכו להתחיל בובא לציון שהרי לא תיקנוהו קודם סדר קדושה ביום אלא מפני שצריך אדם לשלש דבריו קודם שיבא לידי קדושה. ואיני יודע כנגד מה. ומאחר שהוא אומר ויהי נועם וחוזרין וכופלין אורך ימים כדי להשלים השם היוצא ממנו. לא הצריכו לומר אלא ואתה קדוש. ולאלתר אומר סדר קדושה שהרי שילש דבריו קודם לכן. ויהי יז)

נועם. משה אמרו לישראל בשעת שכלה מלאכת המשכן. ת׳:

קמו. וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת. שכך שנינו מזכירין יח) גבורות גשמים

בתחיית המתים ושואלין גשמים בברכת השנים. והבדלה בחונן הדעת.

גבורות מתוך שהיא שקולה בתחיית המתים. ושאלה מתוך שהיא פרנסה קבועה בברכת פרנסה. והבדלה. מפני שהיא חכמה קבועה בברכת חכמה. אי נמי מפני שהיא ברכה דחול. קבועה בתחילת ברכה דחול: אחר מוצאי שבת להול. וכן מוצאי יום טוב לחול. וכן מוצאי יום טוב לחולו של מועד. בכאן אומר אתה חוננתנו בחונן הדעת. והבדלה על הכוס. אלא שבמוצאי שבת מברכין על המאור ובשמים. ולא במוצאי יום טוב. דתניא אומרי׳ יט) הבדלה במוצאי שבתות ובמוצאי יום טוב ובמוצאי יום הכיפורים ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד. אבל במוצאי יום טוב לשבת לא מבדלינן:

קמז. ואם כ) טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין להבדיל עליו אינו

חוזר. דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו

מפני שיכול לאומר על הכוס. ואם אין לו יין חוזר ומתפלל: בעו מיניה מרב ששת טעה בזו ובזו מאי. אמר להם חוזר לראש. ואמר ליה רבינא לרבא הילכת׳ מאי. א״ל כי קידושא מה קידושא בתפילה וע״י הכוס. אף הבדלה בתפילה על הכוס. אמר ר׳ אבא א״ר יוחנן אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושות והבדלות. בתחילה קבועה בתפילה. והם אמרו המבדיל בתפילה צריך שיבדיל

ובמוצ״ש עד שהסדרים נשלמים, וכשהסדרים נשלמים מלאך שמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמתן של אותן אנשים ומקלען לארץ וכו׳ ועיין מדרש בר״ר פי״א, ובפסיקתא רבתי פכ״ג והובא בשאילתות פ׳ בראשית מעשה בר׳ עקיבא וכו׳ ואולי כוונת המחבר בתיבת „בפ״ר״ על הפסיקתא רבתי הנ״ל וחסר תיבת ב״ר וכן צ״ל כדאמרינן בפסיקתא רבתי ברבי עקיבא. טו) תוך י״ב חודש וכו׳ שבת קנ״ב ע״ב, ועיין שם תוס׳ קנ״ג ע״א ד״ה ונשמתו. טז) ומיבעי ליה לאיניש לאגודי וכו׳ הוא בבה״ג סוף ה׳ ציצית ומיבעי ליה לאיניש לאגודי בברוך ה׳ המבורך באפוקי שבתא דניתצל מן הזיקא דההיא שבתא, וכן הוא בסרע״ג. של נחמה וברכה ולא הוצרכו וכו׳ כצ״ל. יז) ויהי נועם משה אמרו לישראל מדרש במד״ר פ׳ י״ב ועיין רש״י תהלים מזמור צ׳. יח) מזכירין גבורות גשמים ברכות ל״ג ע״א. יט) אומרים הבדלה במוצ״ש וכו׳ פסחים ק״ד ע״א. כ) ואם טעה וכו׳ הלכתא

גדול של קוצים על ראשו. כסבור עליו ר' עקיבא שהוא חי והיה רץ כסוס. גזר עליו ר' עקיבא והעמידו. א' לו מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה כזאת. אם ח) עבד אתה [ואדונך] עושה לך [כך] אני אפדה אותך מידו. ואם עני עתה ובני אדם באים עליך בעקיפין אני מעשיר אותך. א' לו בבקשה ממך אל תעכביני שמא ירגזו בי הממונין עלי. אמר לו מה זו ומה מעשיך. אמר לו אותו האיש מת. ובכל יום שולחים אותי לחטוב עצים. אמר לו בני מה היה מלאכתך בעולם שבאתה ממנו. אמר לו גבאי המכס הייתי. והייתי נושא פנים לעשירים והורג את העניים. אמר לו כלום שמעת מאותם הממונין עליך לפורענות איזו ט) דבר שיש לו תקנה. אמר בבקשה ממך אל תעכביני שמא ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לו תקנה. אלא שמעתי מהם דבר שלא היה יכול להיות. שאלמלא היה לו לעני זה בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך והסי) עונין אחריו. ויהא שמיה רבה מברך מיד מתירין אותו מן הפורענות. ואותו האיש לא היה לו בן מעולם. והניח את אשתו מעוברת. ואיני יודע אם ילדה זכר. ואם ילדה זכר מי מלמדו תורה שאין לאותו האיש אוהב בעולם. מיד קיבל עליו ר' עקיבא לילך לחפש אם הוליד לו בן זכר כדי ללמדו תורה ויעמידנו לפני הציבור. אמר לו מה שמך. אמר לו עקיבא. ושם אשתך. אמר לו שושניבא. ושם עירך לודקייא. מיד נצטער ר' עקיבא צער גדול והלך ושאל עליו. כיון שבא לאותו מקום שאל עליו. אמרו לו ישחקו עצמותיו של אותו האיש. שאל על אישתו. אמרו לו ימחה זכרה מן העולם. שאל על בנו. אמרו לו הרי ערל הוא. אפילו מצות מילה לא עיסקנו בו. מיד מלו ר' עקיבא. והושיבו בספר לפניו ולא היה מקבל התורה. עד יא) שישב (א') [מ'] יום בתענית. יצתה בת קול ואמרה לו לזה אתה מתענה. אמר לפניו רבונו של עולם והלא יב) לפניך ערכתי אותו. מיד פתח הק' את לבו ולמדו תורה. וק"ש וברכת המזון. והעמידו לפני הקהל ואומר ברכו. והם ענו אחריו ברוך ה' המבורך. באותה שעה התירו אותו מן הפורענות. מיד בא אותו האיש לר' עקיבא בחלום. ואמר יהי רצון מלפניך הקב"ה שתנוח דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גהינם. מיד פתח ר' עקיבא ואמר (תהלים קלה) יי' שמך לעולם יי' זכרך לדור ודור: ועל כן נהגו לעבור לפני התיבה במוצאי שבת אדם שאין לו אב או אם לומר ברכו או קדיש:

קמה. ולכך מאריכין בתפילה במוצאי שבת ואו' יג) ויהי נועם וסדר קדושה ופסוקי נחמות לאחריהם מפני שביום השבת יוצאין פושעי ישראל מגהינם ויש להם מנוחה בשבת. כדאמ' יד) בפ"ר עקיבא. עד שישר' מסיימין אף תפילת

כלל א' בשם מדרש תנחומא פ' נח בשינוים קטנים, וכבר הביא הגר"א ביו"ד סי' שע"ו גם ממסכת כלה שאינו נמצא בתנחומא ובמס' כלה שלפנינו, שחסר מהם בדפוס. (ונמצא במס' כלה אשר בחמשה קונטריסים לר"נ קורוניל דפוס וויען. הגהה מהרב החכם אברהם ברלינער נ"י) ונמצא ג"כ בתדב"א כהאי מעשה מסופר בשם ר' יוחנן בן זכאי ע"ש, ואיתא ג"כ בז"ח מדרש רות דף כ"ה והתם מסיים וז"ל והיינו ר' נחום הפקולי אמאי קרו ליה הפקולי כמד"א פקו פליליה דאפיק לאבוה מן דינא דההוא עלמא וכו' אמר ר' חייא בר אבא כהאי גוונא אירע ליה לר"ע ע"ש. ח) אם עבד אתה ואדונך עושה לך כך וכו' כצ"ל. ט) איזו דבר וכו' כצ"ל. י) והם עונים אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, או יאמר יתגדל ועונין אחריו יש"ר מברך מיד מתירין אותו וכו' כן הוא באו"ז וכצ"ל גם הכא, ומהמעתיק הכ"י נראה שנשמט מן אחריו עד אחריו. יא) עד שישב עליו מ' יום בתענית כ"ה באו"ז ובמנוה"מ שם. יב) והלא לפניך ערכתי אותו כצ"ל. יג) ואומר ויהי נועם וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ד' ובסרע"ג גאון וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקידושא דסידרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור לגיהנם כדאמרינן במוצ"ש צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לגיהנם שכבר השלימו ישראל סדריהם, ועיין ערוך ערך צלמות. יד) כדאמרינן בפ"ר עקיבא ליתא לפנינו וצ"ל בפרק ארבע מיתות וכוונתו להא דאיתא שם ס"ה ע"ב קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת ופירש"י כל ימות השבת היה מעלה עשן שהיה נידון ונשרף ובשבת פושעי גיהנם שובתין, ובתנחומא פ' תשא איתא מעשה בטורנוסרפוס הרשע שפגע בר' עקיבא וכו' כל ימות השבת אנו נדונין ובשבת אנו נוחין

קמב. ואין או' צידוק הדין בכל שבת שיש בו הלל. כגון מועדים וראשי הדשים. מפני כבודו של הלל ושמחתו של יום שניתוספה בו שמחה על תענוג שבת. והולקין לו כבוד משאר שבתות שלא להזכיר בו דבר אנינות נפש. שכן המועדים נאמרה בהן שמחה מה שאין כן בשבת. וגדול השמחה מעונג: ואע״גא) דא' בסיפרי וביום שמחתכם ובמועדיכם. ביום שמחתכם זה השבת. ובמועדיכם כמשמעו. מ״מ לא כתיבא ביה בהדיא כמו במועדים. שנ' (דברים טז) ושמחת בחגך. (שם) והיית אך שמח: וי״א דטע' במועדים ושבת. משום דאמרי' בפרק בתרא דמועד קטן השבתב) עולה ואינה מפסקת. הרגלין מפסיקין ואינן עולין. וכיון דמפסיקין האבילות אין לומר בהן צידוק הדין. וראש הודש מדקרייה רחמנא מועד. דכת' (איכה א) קרא עלי מועד. ודרשינן תמוזג) דההיא שתא מלוייה מלייוה כמועדים משוינן ליה ולא מדכרינן ביה צידוק הדין. גמגום: ואף בשבת שחל ראש חודש למחרתו יש שאין מניהין לומר צידוק הדין וכ״ש אם חל יום טוב למחרתו: וכן שלה הרב ר' שלמה מליאון. ונהגו אחריו. ת':

קמג. ומאחרין תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש. ועוד שלא יהא לבו של אדם נוקף להדליק. או להכנים או להוציא מפני נידנוד עבירה. בזמן שאין ג' כוכבים בינוניים נראים ברקיע. ואף ביום השבת שחל יום טוב אחריו מאהרין. וכן במוצאי יום טוב עצמו שצריך גם לו תוספת מן החול. ומשום מלאכה: ואיהור הפסקה זו גם היא אינה לבטלה ישנוטלין שכר בשפתים. אהת שמאחרין ושוהין לשם מצוה. כדפרי'. ועוד שעוסקין בתורה ואין איחורן עליהם למשא. והנהיגו הראשונים לשנות במסכת אבות מפני שלומדין ממנה יראת שמים ודרך ארץ. וכן אמרו הכמים מאן דבעי למיהוי הסידא ליקיים מילי דניזקין. רבינאד) אמר מילי דאבות. ואמרי לה מילי דברכות: ובמלכות אשכנז וצרפת ישונין אותם בשבתות שמפסח ועד ראש השנה ומכוונין להתהיל ולהפסיק בין זה לזה משום מנהג אבותיהם בידיהן והן ששה סדורים וכופלים ומשלשין לפי הצורך עד הזמן. ויש בשאר מלכיות שאומ' אותם בימות הגשמים. ויש שאומרים מדברות ראשונות לדברות אהרונות. ויש שקורין אותם בכל שבת ושבת. ת': ומה שרגילין שתפילת מנחת ערב שבת מקדימי' אותה ותפילת ערבית של מוצאי שבת מאהרין אותה הרבה. כדאמרינן בערבי פסחים שאניה) אפוקי יומא מעיולי יומא. עיולי יומא מקדמינן ליה כדי שיהיה זריזין למצות. אפוקי יומא מאהרינן ליה דלא ליהוי עלן כמשאוי. ועוד טעם אהרינ'. דמוסיפין מחול על הקודש בין בכניסתו בין ביציאתו. כדמוכה בפ״קו) דראש השנה (מועונותם) [מועניתם] וגו'. שבתות מניין. ת״ל תשבתו. ימים טובים מניין ת״ל שבתכם. הילכך מקדמינן בעיולי ומאחרי' באפוקי:

הא לך סדר מוצאי שבתות:

קמד. נמצא בספרי' הפנימי'. ת': מעשהז) בר' עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות בדרך ופגע באדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם והיה טעום משאוי

הוא בברכות פ״ש ה״ז, ומוע״ק פ״ג ה״ה, ומדרש בר״ר פרשה ק'. פה נרשם בהכ״י בעט עופרת „ההמשך מחלק ראשון מחזור ויטרי. המעתיק". (ומתחיל בתיבות „ירושלמי ברכות" להתחיל במה שסיים, וצריך למותקם). א) ואע״ג דאמר בספרי וכו' הוא בספרי ב' בהעלותך. ב) השבת עולה וכו' מו״ק י״ט ע״א. ג) תמוז דהאי שתא וכו' תענית כ״ט ע״א. ד) רבינא אמר מילי דאבות ואמרי לה וכו' לפנינו בב״ק ל' ע״א איתא רבא אמר מילי דאבות וגירסת המחבר הוא כגירסת הרי״ף והרשב״א בחידושיו. ה) שאני אפוקי יומא וכו' פסחים ק״ה ע״ב. ו) בפ״ק דר״ה מועניתם כצ״ל ט' ע״א. ז) מעשה בר״ע כהאי עובדא מסופר בספר או״ז ח״ש סי' נ' והובא במנוה״מ ח״ב נר א'

קול י״י שובר ארזים. קול י״י חוצב להבות אש. קול י״י יחיל מדבר. קול י״י יחולל איילות. ד״א כנגד ז׳ קולות שבתורה. (שמות יט) ויהי קולות וברקים. וקול שופר. ויהי קול השופר. והאלהים יעננו בקול. וכל העם רואים את הקולות. ואת (כל) [קול] השופר. (שמות כד) (ויענו) [ויען] כל העם קול אחד. וכנגד א׳ דוד (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך. אבל בחול מתפללין י״ח. כנגד(סב) י״ח ציווים שצוה הק׳ במשכן למשה. כאשר צוה י״י את משה:

קמא וצדקתך שאומרים במנחה בשבת לשם צידוק הדין. מפני(סג) כבודו של משה שנפטר באותה שעה בשבת. ת׳: ונהגו בצרפת שלא לאכול דאמרי׳(סד)

כל האוכל במנחה בשבת הרי זה גוזל את החיים ואת המתים ושלא ללמד. דאמרי׳ הכס(סה) שמת כל בתי מדרשות בטילין. ובני פרוונצא ונרבונא וספרד אוכלין אחרי תפילת המנחה דאמרי׳(סו) בשבת בפרק (עקיבא) [כל כתבי]. סעודות שאכל בהן ערבית מדיחן שחרית. שחרית מדיחן במנחה ולא היא דסמוך למנחה קא בעי מימר וקודם תפילה. ומיכן מצינו לאוכוהי דסמוך מיהא אכלינן לה ולא בשחרית עם אכילת שנייה. דא״כ הזיר ומדיחן בשחרית מיבעי ליה. ועוד דאמרי׳ בפסחים ארבעה(סז) עשר שחל להיות בשבת (מצילין) [משיירין] מזון שתי סעודות. ואי(סח) אכלינן לשלישית בהדי שנייה שלש סעודות מיבעי ליה: צדקתך כהררי אל. כלומ׳ כגבוה שמים על הארץ כן הגבר צדקתך והסדך עלינו. אבל משפטך השלך בעמקי מצולה. שלא יזכרו ולא יפקדו. שלא תבא במשפט עמנו. אדם ובהמה. ישר׳ שנקראו אדם וצאן. שנ׳ (יחזקאל ד) (ואתנה) [ואתן] צאני צאן מרעיתי אדם אתם. תושיע י״י. ת׳: והכי א׳ ר׳ שלום שר גאון במנחה(סט) בשבת מותר להתעסק בתלמוד תורה. ולא עוד אלא שמנהג בבית רבינו בבבל שאחר תפילת המנחה בשבת שונין אבות וקנייני תורה. בין תפילת לתפילת ערבית ישב בדד וידום. ומ״מ (להתעטף) [להתעסק] בתורה טפי עדיף. ומה שאין אנו עוסקין לא מפני שאסור אלא מפני כבודו של משה שנפטר באותה שעה שאמרו חכמים הכם שמת או נשיא כל בתי מדרשות בטילין. ת׳: מניין שאין אבילות בשבת שנ׳ (משלי י) ברכת י״י היא תעשיר. זו ברכת שבת ולא יוסיף עצב עמה. זו אבילות. כמא דאתמר נעצב המלך על בנו: בברכות(ע) ירושלמי:

ע״א. סב) כנגד י״ח ציווים וכו׳ ירושלמי שם ושם, ובתנחומא פ׳ ויקהל, ועיין שנות אליהו להגר״א ברכות פ״ד משנה ג׳ שהאריך שם. סג) מפני כבודו של משה וכו׳ הכי איתא בסרע״ג, וכן בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳, ובספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ, ובתו׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן וכו׳ ועיין רש״י סוטה י״ג ע״ב ד״ה דיוזגי וכו׳ וכן הוא בערוך ערך דיוזגי וכו׳ ב׳ זוגות של מנהיגים כלומר שהיתה שבת למשה ושבת ליהושע, ועיין בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ י״א, ובראב״ש פרק ע״פ סי׳ י״ג ובמנהיג דף ל״ג ועיין ברד״א דף כ״ה, וכן הוא ברוקח סי׳ נ״ו וז״ל שיש קבלה שנפטר משה בשבת אע״פ שבס״ע אינו משמע כן, והוא נזכר בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן, ועיין בשערי תשובה סי׳ ר״כ ובהגהות הרד״ל שם בתחילת הספר, ועיין זוהר פ׳ יתרו אבל ביומא דשבתא כד מטא עדן דצלותא דמנחה וכו׳ ובהאי רצון אסתלק משה נביאה מהימנא קדישא מעלמא, ובזוהר תרומה תלתא אינון דאסתלקו מעלמא בהאי זימנא חד משה נביאה, וחד יוסף צדיקא, וחד דוד מלכא, ועיין בשה״ל סי׳ קכ״ז, ובתניא רבתי סי׳ כ׳, ובאו״ז ח״ש סי׳ פ״ט, ובתוס׳ מרדכי פרק ע״פ, ועיין בשו״ת שאילת יעב״ץ סי׳ ל״ג מה שהאריך בזה, ועיין בפירוש רד״ק יהושע ג׳ מה שהביא בשם הרב ר׳ יהודה ע״ש ועי׳ לקמן סי׳ ר׳. סד) דאמרינן כל האוכל במנחה בשבת וכו׳ עי׳ בשו״ת הרשב״א סי׳ אלף קי״ט השיב רבינו יעקב על אותם שנוהגים לאכול בין תפלת המנחה לתפלת ערבית דאיסורא עבדי דאמר בירושלמי (לפנינו בירושלמי ליתא) מעשה באחד ששתה בין מנחה למעריב וכו׳ ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ ופורצי גדר לאכול בין תפלת מנחה לתפלת ערבית וכו׳ ועיין מרדכי פסחים (תוס׳ מע״פ) ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ יו״ד השיב ר״ת על אותם שנהגו לאכול בין תפלת המנחה וכו׳. סה) הכם שמת וכו׳ מוע״ק כ״ב ע״ב. סו) דאמרינן בשבת בפרק עקיבא קערות הוא ט״ס וצ״ל בפרק כל כתבי והוא בדף קי״ח ע״א. וצ״ע הלא מהתם משמע דמותר לשתות בין מנחה למעריב דקאמר אבל כוסות וכו׳ ועיין מג״א סי׳ שכ״ג ס״ק ט״ו עי׳ לקמן סי׳ קצ״ט. סז) ארבעה עשר שחל להיות בשבת משיירין מזון כצ״ל והוא בפסחים י״ג ע״א ע״ש. סח) ואי אכלינן וכו׳ עי׳ תוס׳ שבת קי״ח ע״א ד״ה במנחה וכו׳. סט) במנחה בשבת וכו׳ הוא לשון רש״י בפרדס, וכן הוא בסרע״ג. ע) בברכות ירושלמי.

וזהו שמור. לשמירת שבת. וזכור שתזכרו מה שאמרתי שבת בן זוג שלכם. תפארת לשון זיווג. כמו (ישעיה מד) תפארת אדם לשבת בית. ועטרת לשון זיווג. כמו תפארת אשה עטרת בעלה. והכי קא' בתפארת וזיווג זה תזכו לגדולה. וכן בעטרת וזיווג זה תזכו לישועה. שנ' בשמירת שבת (ישעיה נח) אז תתענג על יי' וגו'. וכת' (שם ל) בשובה ונחת תוושעון. אברהם יגל. כלומ' כמה יש לאברהם וליצחק להגיל על יעקב שיצא מחלציהם שיתחיל בברכה לברכו. ולגומרה. בראשית נא) רבה. באברהם גילה גיל יגיל וגו'. ביצחק ירנן. (תהלים קמט) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. וסמיך ליה הרב פיפיות בידם. ונדרש נב) על אברהם ויצחק כשהיה ביד אברהם המאכלת לשחוט את בנו. וילכו שניהם יחדיו. בלב נג) שלם עוקד ועקוד. והלך יצחק ברנן שני (תנחומי) [תחומי] שבת ויירש הארץ במדה. שנ' קום התהלך בארץ וגו'. יעקב שקבע תחום שבת. דכת' ויחן. והתקין ועשה נד) עירובי (תנחומים וירין) [תחומים וירש] את הארץ שלא במדה. שנ' ופרצת ימה וגו'. לכך תלה מנוחה וקיום שבת ביעקב. ויזכו נה) המשמרים אותו נחלה בלי מצרים. שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך. מנוחת אהבת. מתוך חיבה נתן להם זאת המנוחה. כדא' נו) בשבת. א' הק' למשה לך והודיעם שמתנה טובה יש לי בבית גנזיי ושבת שמה. ת':

קמ. ילמדינו נז) רבינו למה מתפללין בחול י"ח ברכות. ובשבת שאנו בטילין אין אנו מתפללין אלא ז' ברכות: כך למדונו רבותינו. למה אין מתפללין י"ח ברכות בשבת. אמר רב הונא מפני נח) שאסור לו לאדם לתבוע צרכיו בשבת. ואמר האלקים. שבת זו מנוחה היא לישראל. שנאמר (מלכים א ח) ברוך יי' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל. למה לפי שהק' בהר בשבת תחילה. שנא' (שמות כ) וינח ביום השביעי. ובתפילה שאנו מתפללין בחול יש דברים דהחול. כיצד אם היה אדם כסיל או' חונן הדעת. אם היה בעל תשובה או' הרוצה בתשובה. ואם היה בשבייה או' גאל. אם נט) היה חולה או' רופא חולי. וכן כל שאר תפילות. ואמר האלקים למנוחה ניתנה שבת לישראל. ואם הוא מתפלל י"ח תפילות הוא נזכר מעשיו ומיצר ונמצא שם שמים מתחלל. שמחלל את השבת. לפיכך תקינו רבנן תפילה שאין בה צער משום דבר שבעולם: ומניין סמכו שיהו ז' ברכות ולא פחות. מן המזמור של שבת שכת' ס) בה ז' אזכרות. (תהלים צב) טוב להודות ליי'. כי שמחתני יי' בפעליך. מה גדלו מעשיך יי'. ואתה מרום לעולם יי'. כי הנה אויביך יי'. שתולים בבית יי'. להגיד כי ישר דבר יי'. הרי ז' אזכרות. כנגד ז' ברכות. ד"א סא) כנגד ז' קולות שאמ' דוד על המים. (שם כט) קול ה' על המים. קול יי' בכח. קול יי' בהדר.

אמרת שבת לפני הקב"ה וכו' א"ל הקב"ה ישראל היא בן זוגך, ובפסיקתא שם, ובזוהר פ' בשלח כנסת ישראל איקרי שבת בגין דאיהי בת זוגו וכו'. נא) בב"ר באברהם גילה וכו' פס"ג ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ד', ובב"י סי' רצ"ב. נב) ונדרש על אברהם ויצחק וכו' והלך יצחק ברנן שני תחומי שבת כצ"ל לא ידעתי מקום לדרשה זו. נג) בלב שלם עוקד ונעקד וכו' כדאיתא בב"ר פנ"ו וילכו שניהם יחדיו זה לעקוד וזה ליעקד, זה לשחוט וזה לישחט, ובפסיקתא רבתי פ"מ וילכו שניהם יהדיו מהו יחדיו שלא היצר במה שאמר לו אביו אלא כשם שזה היה שמח לקרב כך זה היה שמח ליקרב, אברהם שמח לעקוד ויצחק שמח ליעקד, אברהם שמח לשחוט ויצחק שמח לישחט. נד) ועשה עירובי תחומים וירש את הארץ וכו' כצ"ל עיין בבר"ר פי"א אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה וכו' וכן הוא בפסיקתא רבתי פכ"ג, ובב"ר פע"ט ע"ש. נה) ויזכו המשמרים אותו וכו' שבת קי"ח ע"א. נו) כדאמרינן בשבת אמר הקב"ה וכו' שבת יו"ד ע"ב, וביצה ט"ז ע"א. נז) ילמדינו רבינו למה וכו' עיין תנחומא ריש פ' וירא כמה ברכות וכו' ולפיכך אין מתפללין בשבת שמונה עשרה שאם יהיה לו חולה בתוך ביתו וכו' והשבת נתנה לישראל לקדושה לענג ולמנוחה וכו'. נח) מפני שאסור לו לאדם וכו' ירושלמי שבת פט"ו ה"ג תני אסור לתבוע צרכיו בשבת. נט) אם היה חולה וכו' כעין זה הוא במדרש תנחומא פ' וירא. ס) שכתוב בה ז' אזכרות וכו' ירושלמי ברכות פ"ד ה"ג, וירושלמי תענית פ"ב ה"ד כנגד ז' אזכרות שכתוב במזמור שיר ליום השבת. סא) ד"א כנגד ז' קולות שאמר דוד על המים שם ושם, ובברכות כ"ט

(ברכות) [פסחים]. וזהו ושמך אחד. שליהוד אחד הן השובין בפי כל. שנאמר (זכריה יד) ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד. ולכך יוסד אתה אחד ושמך אחד: וארבע שבתות הן בתפילות מיוסדות על אדני פז. אתה קידשת. שבת בראשית. ישמח משה. בשבת של מתן תורה. תיכנת שבת. (במדה) [במרה]. אתה אחד. לשבת לעתיד. ליום שכולו שבת. לאלף השביעי. מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. אחד הם השובים לייחדך. שאין הגופים מוחלקין. שכולן מייחדים שמך. תפארת גדולה. לעמך נתת. השבת שנקראת אחת. ואמרו רבותינו כל(מד) שומר שבת כראוי מקרב את הישועה. שנאמר (ישעיה ל) בשובה ונחת תוושעון. שובה ונחת זו שבת. וכן הוא או׳ (שם לב) וישב עמי בנוה שלום, ואף(מה) בב״ר מצינו, כי בו שבת מכל מלאכתו. אתמה לא כך. א״ר ברכיה בשם יהודה בר סימון לא בעמל ויגיעה ברא הק׳ את עולמו. ואתה אמרת מלאכתו. אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ויגיעה. ומה נברא בו. שאנן ובטח שלוה והשקט וכדומה לו שאף הדורש כן בבראשית רבה מוצא זה הלשון וסומך על המקרא וישב עמי בנוה שלום וגו׳. שהמקרא נדרש על שמירת שבת. ולפי ששתי מקראות הללו נדרשין על שמירת שבת קבעו הכמים לשון המקראות בתפילת מנחת שבת. שמתפללי׳ תפארת גדולה ועטרת ישועה. על לשון בשובה ונחת תוושעון. מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח על לשון וישב עמי בנוה וגו׳. ולפי שהאבות שמרו שמירת שבת. שכן הוא אומר (בראשית כו) וישמר משמרתי וגו׳. וקיים(מו) אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין. שני׳ תורותיי. תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ואו׳ (שם יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו. זה יצחק. ואת ביתו. זה יעקב. וכולן שמחו בשמירת שבת. לכך הזכיר כאן שמירת אבות ושמהתם: ולמה נאמרה גילה באברהם. (רצה) [רינה] ביצחק. מנוחה ביעקב. גילה באברהם שנאמר (משלי כג) גיל(מז) יגיל אבי צדיק. ונדרש אותו פסוק על אברהם אבינו שיגיל ביצחק בנו. (רצה) [רינה] ביצחק. שמצינו באגדה. (תהלים לג) רננו צדיקים ביי׳. ובזמן שצדיקים רואים את הק׳ מיד הן אומרי׳ שירה. שכן מצינו כשנעקד יצחק וראה שמים פתוחים מיד אמר שירה. יעקב ובניו ינוחו בו. שמצינו בבראשית רבה. (בראשית לד) ויחן את פני העיר (עד) [נכנס עם](מח) דמדומי המה וקבע תהומים מבעוד יום. הדא דאמרה ששמר יעקב אבינו את השבת: ות׳ ; פי׳ אחר. אתה אחד. אנשי כנסת הגדול תיקנו בתפילה שלשה אחדים. הק׳ יש שבת. יי׳ אחד. (ד״ה א יז) גוי אחד בארץ. (תהלים קלט) ימים יוצרו ולא אחד בהם. בתנחומ׳ נדרש בשבת שמכל(מט) ימי היצירה בחר לו שבת לגורלו. וכן סדר התפילה הק׳ שהוא אחד נתן לגוי אחד. עטרת תפארת. שזהו שבת שהוא אחד. אבל מפני שאינו מפורש בהדיא דשבת נקרא אחד לא קראו אחד בתפילה. ובאגדת׳(נ) א׳ הק׳ כל הימים יש להם זוג. ראשון שיני. שלישי רביעי. חמישי ששי. לבד משבת. יהא ישר׳ בן זוגו. ואני בן זוגם. שאין לי זוג בעולם. ואין להם זוג באומות.

מג) כדאמרינן במסכת פסחים כצ״ל נ׳ ע״א. תכנת שבת במרה כצ״ל ועיין לקמן סימן קס״ב.
מד) כל שומר שבת וכו׳ עיין במדרש וי״ר פ״ג, ובמדרש קהלת פסוק טוב מלא כף נחת וכו׳.
מה) ואף בב״ר מצינו וכו׳ הוא בב״ר פרשה יו״ד ושם איתא אמר ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון וכו׳.
מו) וקיים א״א אפילו ע״ת וכו׳ קידושין פ״ב ע״א, יומא כ״ח ע״ב, וכל זה הוא לשון הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳ ע״ש. מז) גיל יגל וגו׳ ונדרש אותו פסוק וכו׳ מדב״ר ריש פס״ג והובא בפרדס שם ועיין ב״י בטור א״ח סי׳ רצ״ב ובזמן שהצדיקים רואים וכו׳ הובא בפרדס שם, ועיין במדרש שוח״ט מזמור ל״ג בזמן שהן רואין מיד מרננין וכו׳. מח) נכנס עם דמדומי חמה כצ״ל מדרש ב״ר פי״א, ובע״ט, ופסיקתא רבתי פכ״ג. מט) שמכל ימי היצירה בחר לו וכו׳ בתד״א פ״א ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יום השבת לישראל וכו׳ ובפסיקתא רבתי פכ״ג ימים יוצרו וכו׳ ר׳ יצחק אומר זה יום השבת.
נ) ובאגדתא אמר הקב״ה וכו׳ מדרש בר״ר פי״א שאין לו בן זוג, חד בשבתא תרי בשבתא וכו׳.

ועל קדיש זה עומדין לתפילה. אבל בקרייה של מנחה אינו צריך לומר אשרי. שאין שם שהייה לתוספת תפילה. לכך הוא מעכב הקדיש של קרייה עד שירד למטה ויקדש לפני התיבה. ועל ידי כן עומדים הציבור לתפילה: יושבי. לשון שהייה. כמו שבו לכם פה. וישבו שרי מואב. ומתרג' ואוריכו:

קלה. ובן (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהילות ישר'. שוהא וממתין תהילותם של ישר': ומצאתי סיג לדברי בב"ר. בפרשת וירא אליו. (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל. ר'(לו) הנינא בשם ר' יצחק א' עומד אין כת' אלא נצב. מה נצב כמא דאתמר ונצבת על הצור. א"ר שמואל ב"ר חייא בשם ר' חנינא על כל שבה ושבה שישר' משבחין לפני המקום משרה שכינתו עליהם. מה טעם ואתה קדוש יושב תהילות ישר'. ועוד(לז) מצינו שם. הייתי ביום אכלני חורף. ומה היה אומר ר' יהושע בן לוי א' שיר המעלות שבתילים. א"ר שמואל ב"ר נחמני כל ספר תילים היה או'. שנאמר ואתה קדוש יושב תהילות ישר'. ישראל סבא. כלומר(לח) הזקן שלנו והוא הקדוש יושב ומצפה כל היום לתהילותיו של ישראל אבינו. וזהו טעמו של דבר. ואתה קדוש. בתוך הקרובה. לאחר מגן ומהייה. עומד ומכריז מנהג צורינו. כשמתחיל השבה בפזמונים וספירת מעשים. ואף בסדר קדושה שהיא תוספת שבה. אחר שסיימנו הזכת הברכות של ק"ש ותפילה או' שם ואתה קדוש. ומעידים על יוצרים שהוא מתעכב ומאריך שכינתו בבית הכנסת על תהילות ישר' ומקשיב לנדכאי לב: ונראה(לט) לר' דסבר קדושה עצמה בשעת השמד תקנוה שגזרו שמד על ישראל שלא לענות קדושה בשמונה עשרה. ולאחר שהולכין האורבים משם היו אומרים מקראות הללו של קדושה לאחר השם. ואף קדושה רבה של מוסף שבת. וביום טוב מפורש בסדר רב עמרם. לכך קבעוה בה שמע ישר' שגזרו שלא לקבל מלכות שמים וידעו . . . זמן קרית שמע עד ג' שעות. ואורבי' שם בכל תפילת יוצר. אבל תפילת מוספים כל היום לאחר שנפטרו האורבים היו כוללין בתוך הקדושה של מוסף פסוק של ק"ש. שאין הזכה אלא בו. כדאוקמינן בברכות הלכה(מ) כר' מאיר. ואמר מר שמע ישר' יי' אלקינו יי' אחד. זו(מא) היא ק"ש של ר' יהודה הנשיא. ואו' אף פסוק אחרון להיות לכם לאלהים. אני יי' אלהיכם. כדי לייחד הטיבת השם. בשלושה מקומות. ת': נמצא(מב) בכפר יצירה. למה נברא מעשה בראשית בששה ימים ולא נברא ביותר מכן או בפחות. מיכן אתה למד אלהותו של הק' שהן ג' מעידין על הק' ועל ישר' ועל השבת. כשאתה מהלק ששת ימי בראשית לשלשה הלקים. נמצא בכל אחת מהן (כת') [כת] להעיד שני ימים. והק' וישר' ושבת הוזרין ומעידין זה לזה. הק' וישר' מעידין על השבת שבהר בו מכל הימים. וישר' ושבת מעידי' על הק' שהוא אחד. שנאמר (שמות לא) כי אות היא ביני וביניכם וגו'. והק' ושבת מעידין על ישראל שהן גוי אחד בארץ. דכת' (ד"ה א יז) ומי כעמך ישר' גוי אחד בארץ: ואף הכמים הראשונים קבעו שלשתן בתפילת המנחה שסמכו על מדרש זה:

קלט. אתה אחד ושמך אחד. לעתיד כל השמות יהיו אחד. כדאמ'(מג) במסכתא

למעלה. לו) ר' חנינא בשם ר' יצחק אמר וכו'. שם איתא ר' חגי וכו', אמר ר' שמואל וכו' ושם איתא ר' שמואל ב"ר חייא ור' יודן בשם ר' חנינא וכו'. לז) ועוד מצינו שם וכו' עיין מדב"ר פס"ח, ית"ד, ומדישו"ט מזמור קכ"ד. לח) כלומר הזקן שלנו וכו' הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' ב' וט"ס שם וצריך להיות תחת „והיה" והוא, כמו הכא. לט) ונראה לר' דסדר קדושה וכו' עיין בפרדס שם. מ) הלכה כר"מ וכו' ברכות י"ג ע"ב. מא) זו היא ק"ש שם. מב) נמצא בספר יצירה למה נברא וכו' עיין כל הענין באריכות בפרדס לרש"י ז"ל והובא בקיצור בתוס' חגיגה ג' ע"ב ד"ה מי כעמך וכו', בשם מדרש, וכן הובא בשם מדרש בשה"ל סי' קכ"ו ובתניא סי' כ', ובטור א"ח סי' רצ"ב.

צדיקים. שהוא קרוי מלאכה. שנאמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וגו'. ואו' (ירמיה לא) [כי] יש שכר לפעולתך. גם בפורענותם של רשעים שקרוי מלאכה דכת' (שם נ) פתח יי' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא ליי'. אבל באותם אלף שנים ישבות הק' מכל וכל. וכן הוא או' ונשגב יי' לבדו ביום ההוא. אותו יום ישבות הקב"ה מלבראות כלום בעולם. לפי שיהא העולם חרב. (ואם) [ועם] האמור באן. הן אלף שנים שנאמר (תהלים צ) אלף שנים וגו' וזהו יום שביעי שהוא מנוחה לחי העולמים. ועליו אמ"ר דוד שירה. ולכך אומרי' אותו בשבת. על שם שהק' עתיד לשבות עולם כבשבת:

תפלת מנחה. ת':

קלה. וששאלתם. הייב[לב] אדם לסעוד על שתי ככרות בשבת כל זמן שהוא סועד או לא. כך ראינו. א"ר אבא הייב אדם לבצוע בשבת על שתי ככרות. ולא פעם אחת אלא כל זמן שמבקש לסעוד ובוצע. וכן יש כמו כן שמקדשין על היין בשלישית. שהרי מתלתא[לג] היום נפקא להו לתלתא סעודתא. ומאי אולמיה דהדא מאידך. ת':

קלו. לכך אנו אומ' ואני תפילתי לך יי' עת רצון קודם המנחה. דכת' באותו מזמור תילים. למעלה[לד] מזה המקרא (תהלים סט) ישיחו בי יושבי ונגינות שותי שכר. ואני תפלתי וגו': וכך אמר דוד לפני הק' רבונו של עולם אומות העולם ביום שמחתם וביום אידם הן שותין ומשתכרין ומנגנים בבית משתאותם כל היום ואין מזכירין שמך. אבל אנו לא כן משהגדלת השמחה לישר' ובא יום מנוחתי ושמחתי לאחר שאני שבע מעונג ומפונק איני שוכחך. וכשמגיע זמן התפיל' אני פיסק מבית משתאותיי ותענוגיי והולך וקופץ לתפלתי לעת הרצון ושעה קבועה ונותן הודיי על חלקי. לכך נהגו העם לומר כך במנחה בשבת. ואם תאמר מה נשתנית מנחת שבת ממנחת יום טוב לומר פסוק זה. יש לומר שנה לדבר זה נתקן לאומרן. מתוך שהיקן עזרא שיהו קורין בתורה במנחה בשבת מפני יושבי קרנות. לכך אנו מודים על חלקינו. שלא שם חלקינו כמשפחות האדמה לישב בקרנות. אלא לעת רצון תפילה אנו תדירין להתפלל. וביום טוב לא תיקן עזרא כן. ת': ועוד יש לומר מפני שבשבת עושין ג' סעודות. כדדרשינן בשבת. מתלתא היום. אבל ביום טוב דלית בה היוב סעודה שלישית. לא נתקן לאומרו. ת'. ת':

קלז. מה ששליה ציבור אינו אומר קדיש לאחר ספר במנחה כדרך שהוא מקדיש אחר קרייתו ביוצר. זה סברו של דבר. אם יאמר קדיש על המגדל במה יתחיל להתפלל בלחש אלמלא הקדיש. שאומר לפני התיבה. ובעלילתו פותחין הציבור צקון להשם. אבל ליוצר שזקוק לומ' אשרי יושבי על המגדל. מתוך שהוא צריך לשהות ולעמוד במוסף. דיושבי[לה] משמע שהייה ועכבה. דאמר מר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין. שנאמר אשרי יושבי ביתיך. והדר יהללוך סלה. לכך הוא מקדיש לספר תורה. וכשיורד למטה הוזר ומקדש על מקראות שאמרנו.

לא) שיתא אלפי שני וכו' סנהדרין צ"ז ע"א. שהוא קרוי מלאכה וכו' מדב"ר סוף פ' י"א ותנחומא פ' תשא. לב) הייב אדם וכו' שבת קי"ז ע"ב. לג) מתלתא היום נפקא להו וכו' שבת שם ועיין בש"ע א"ח סי' רצ"א סעיף ד' אין צריך לקדש בסעודה שלישית וכו' ופירש הט"ז משום דאיתקש יום ללילה לענין קידוש מה לילה סגי בחד זימנא אף ביום סגי נמי בחד זימנא ועיין בשה"ל סי' צ"ג. לד) למעלה מזה המקרא ישיחו וכו' כן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סימן ד' והובא בטור או"ח סי' רצ"ב וכעין זה במגילה י"ב ע"ב יום השביעי שבת הי', ובמרדכי פסחים (תוס' מע"פ) אמר דוד לפני הקב"ה לא כשאר מלכי עכו"ם אנכי וכו' ועיין ברוקח סי' נ"ו, ובמנהיג, ורד"א, ובשה"ל סימן קכ"ו, ושם סי' כ"ח בשם הפסיקתא. לה) דיושבי משמע שהיית וכו' מגילה כ"א ע"א והובא כבר

על שמע עד שיהא בן י״ג שנה ויום אחד. ויביא שתי שערות. ואין מוציא הרבים ידי חובתו לא ליפרוס על שמע ולא לברך ברכת המזון. ולא לקרוא המגילה. ולתקוע שופר בעשרה. ולקדש לבני ביתו בלילי שבתות ובלילי ימים טובים. ולומר הגדה בלילי פסח. ולהדליק נר של חנוכה. עד שיהא בן י״ג שנה ויום אחד. וכן חרש שוטה וקטן. זה הכלל כלכז) שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן:

קלד. לכך אנו אומרי׳ אין כאלהינו בשבת. שישכח) בו ד׳ פעמים אין. ד׳ פעמים מי. ד׳ פעמים נודה. שהן י״ב פעמים. כנגד י״ח ברכות שבכל יום. ועוד ברכת המינין שתיקנו ביבנה. הרי י״ט. ובשבת אין אנו אומרים אלא ז׳ ברכות. נמצא י״ב ברכות חסר תפילת היום מחול. כנגד י״ב ברכות החסירות אמרי י״ב פעמים אמן. אין. מי. נודה. ולבסוף ברוך אתה. נראה עתה כאן י״ב פעמים. ברוך אתה. אמן. והן י״ב ברכות. והשבע שאנו או׳ הרי י״ט ברכות. ת׳: ויש תימה. דאמרי׳ במסכתכט) (ב״ר) [מנחות] רב [חייא בריה דרב] אויא טרח וממלי להו (באספוקי) [באספרמקי] ומגדי. ואם איתה למה לי לאטרוהי ולאתויי מיני פירות ולברוכי אכל הד וחד ולאשלומינהו. הא כבר נפיק חובתיה בצלותיה כי האי גוונא. ואי אכתי לא איתקין היכי סליק אדעתייהו דבתראי לתקוני השלמתם בכך הא קחזינן ליה לרב (אויא) [חייא] דלא מצי משכח אלא בכי האי גוונא באיתויי פירי וברוכי. ולא להרבות תפילות וברכות. ואינהו ז׳ ברכות תקון ולא יותר. על (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך. ותו כיון דליכא בהו שום מלכות. ולא איתנהו כשאר ברכות היכי השב להו ברכה: על כן נראהaכט) דהכי גרסי׳ מי. אין. והוא כמו כמי ששואל מי כאלהינו ומי דומה לו. ומשיב אין כמוהו. ואין דומה לו. וכן דרך מקרא לשאול מי זה ולהשיב על הדבר כגון (ישעיה מ) מי תכן. והשיב י״י. וכגון (שם מא) מי פעל ועשה קורא הדורות מראש. ומשיב אני י״י ראשון. וכגון (תהלים כד) מי זה מלך הכבוד. ומשיב י״י צבאות. וכמוה הרבה במקרא: ודוגמא לזה הסדיר רבינו שלמה זצ״ל בסדר פסוקי סליחות. (תהלים פט) י״י אלהי צבאות מי כמוך חסין יה. (שם פו) אין כמוך באלהים י״י ואין כמעשיך. ת׳: ומה שאנו מסיימין בו ליום שכולו שבת מנוחהל) לחי העולמים. האומר לחיי. טועה. אלא לחי. שזה עיקר הלשון. ליום שכולו שבת. כלומר שהשבת מנוחה לחי העולמים. לרבונו של עולם שעתיד לשבות אותו יום. כדאמרי׳ בחלק. שיתאלא) אלפי שני הוו עלמא והד חרוב. שנאמר (ישעיה ב) ונשגב י״י לבדו ביום ההוא. ותניא כשם שהשביעית משמטת שנה לז׳ שנים. כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלף. שנאמר (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת. שאמר דוד שירה על אותו אלף שנים שהעולם עתיד ליחרב ולהיות תהו ובהו וישבות הק׳. כמו שאנו עושין בשבת. אבל עתה בשבתות הללו הוא יושב ועוסק במתן שכרן של

עיין בסרע״ג, ובש״ל סי׳ קע״ח, ובתניא סי׳ ל״ד בשינוי לשון מעט. כו) קטן קורא בתורה וכו׳ מגילה כ״ד ע״א. כז) כל שאינו מחויב וכו׳ ר״ה כ״ט ע״א. כח) שיש בו ד׳ פעמים וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ ובש״ל ותניא סי׳ א׳. כט) במסכת מנחות רב חייא בריה דרב אויא וכו׳ באספרמקי כצ״ל והוא במנחות מ״ג ע״ב. aכט) נראה דהכי גרסינן מי אין וכו׳ וכן הוא הנוסחא בסרע״ג לפנינו דף י״ד, אך הטור א״ח סי׳ קל״ג הביא בשם רע״ג בתחילה אין וכו׳ ומדברי המחבר נדע אגב אורהא שהמסדר פסוקי הסליחות המתחלת שומע תפלה וכו׳ הוא רש״י ז״ל. ל) מנוחה לחי העולמים, האומר לחיי טועה וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳ מה שאומרים בני אדם אחר תפלת מוסף בסוף פרק אין כאלהינו מזמור שיר לעתיד לבא לעולם שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים שהיא מנוחה לחיי העולמים, טועים הם באומר לחיי אלא זה עיקר הלשון ליום שכולו שבת מנוחה לחי העולמים שהיא מנוחה לרבונו של עולם שעתיד לשבות באותו היום וכו׳, אך בסוף מס׳ תמיד גרסינן ומנוחה לחיי העולמים, וכן כתב הטור בא״ח סי׳ קל״ג ומנוחה לחיי העוה״ב, ועיין בהר״ב שם דגרים בתמיד מנוחה לחי העולמים ופירש כפירש״י בפרדס והמחבר, ועיין בתוס׳ יו״ט שם

בכהני' כמה טעמים. שהוא סימן שאימת שכינה עליהם. כאילו הן מתחלחלין והוא שם עוברת: ואעפ"י ששנינו בברכת כהנים. במקדש או׳ השם ככתבו ובמדינה בכינויו. וזה סימן הוא כלומ׳ שמזכיר ככתבו נאמ׳ כאן אלא שהוא במדינה אנו מכנים. ועוד לשם אותו סימן לפסוקים כי בברכה ראשונה מניחים אצבע הסמוכה לגודל ומשהין אותה כן. בשנייה מניחין אמצעית הסמוכה לאמה ומשהין לאותה כן. בשלישית מניחי' רביעית הסמוכה לזרת. והיא נקראת קמיצה כסדר הראשון: כן בערך הית. ת׳:

קלא. ראש הדש שחל להיות בשבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבא. לפי שיעלה ויבא אינו בא אלא מפני שראש חדש בלבד. ותפילת שבת כבר נאמרה בישמח משה. ודמיא להא דאמ׳ רבא יום(כה) טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור העובר לפני התיבה ערבית אינו צריך של יום טוב. דכי תקינו מגן אבות לא תקינו אלא בשבת. כדפירישי': וה"ה לברכת המזון: ונמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק נ"ע:

ראש הדש והולו של מועד שהלו להיות בשבת ערבית שהרית ומנהה מתפלל שבע של שבת. ואומר יעלה ויבא בעבודה. ושל שבת אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. וכיון שאמר' רביעית בפני עצמה למה הוצרך להזכיר בעבודה. ועוד שלא מצינו אזכרת שבת או יום הכיפורים או יום טוב בעבודה כל עיקר. ועוד אי ס"ד איפשר להזכיר של שבת בעבודה. א"כ שבת של שאר ימות השנה יזכיר של שבת בעבודה. אלא של שבת ויום טוב וכיפור בעבודה אינה כל עיקר בלא ראשי הדשים ובלא חולו של מועד. אלא בימים טובים בערבית שהרית ומנחה אומר יעלה ויבא. במוסף (או') אין אומרי' יעלה ויבא: וכן מנהג בשתי ישיבות:

קלב. ויום טוב שחל להיות בשבת בברכת המזון צריך [לומר] רצה וההליצנו. ויעלה ויבא כל אחד בפני לעצמו. רצה תהילה. ואהר כך יעלה ויבא. מפני שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם. וכן בראש חדש. וכן בחולו של מועד שחל להיות בשבת. אומר בתחילה רצה ואחר כך יעלה ויבא: למ"ה: הא דאמרי' כשהל יום טוב להיות בשבת בברכת המזון רצה וההליצנו ויעלה ויבא. אע"ג דיכול לומר ביעלה ויבא את יום המנוה הזה. כדפטרי' בתפילות דשבת לאומרם בשביל תפילת דיום טוב: משום דדינא הוא דפטרי' תפילות שבת בשביל אותם דיום טוב: דהא מן הדין הוה לן למימר בשבת גמירא. אתה בהרתנו. ולברך במקום קידוש אשר בחר בנו מכל עם וכו׳. אי לא משום כת׳ בהן בהירה דקיימא לן דלא אמרינן בהירה אי לא אתרהיש ביה ניסא כדאמרי׳ בפסח. משום דההיא שעתא אתרחיש ניסא דיציאת מצרים. וביוצא בו. ושבת אינו נס אלא משום זכר לששת ימי בראשית שנה היוצר ביום השביע׳. והאי נמי דמדכרינן בקידושין דשבת בהירא כד׳ כי בנו בהרת. היינו משום יציאת מצרים דא׳ בסמוך לו. כדאמרי' כי הוא יום תהילה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בהרת. נמצא דדינא הוה למימ׳ אתה בהרתנו בשבת. ולברך בקידוש אשר בהר בנו. אי לאו משום טע׳ כדפרי' ולהכי פטרי׳ תפילת דשבת משום תפילות יום טוב. ובלבד שיאמר את יום המנוח. אבל משום יעלה ויבא דלא שייך בשבת כלל אין דין דליפטור רצה וההליצנו בשבילו אע"ג (דילמא) [דלימא] ביה יום המנוה הזה:

קלג. תנא קטן(כו) קורא בתורה ומתרגם ומפטיר בנביא ומתרגם. אבל אין פורס

העתיק השבי"ל אך נוסחת המחבר נראה יותר. כה) יו"ט שחל להיות בשבת וכו׳ שבת כ"ד ע"ב,

(מברכו) [מברכין]כ) אשר קדשנו כו'. ומתחילין בברכה. וכשכלה אמן אחרון מפי הציבור הן מחזירין פניהם וכופפים קשריהם אם רוצים. ושליח ציבור מתחיל שים שלום. והכהנים מתפללין רבו' של עולם כו' ומאריכין בה עד שתכלה ברכה מפי שליח ציבור ועוקרין רגליהן והולכין להן: כל זה הפי' משמעת דאביי: עד כאן פרש"י:

תנן באילו נאמרין הכהנים נושאי' כפיה' כנגד כתיפותיהם. וכשמברכין הכהני' לעם מפזרין אצבעות ידיהם: וכך כא) מצינו (בפסיקא או' ופר) [בפסיקתא או לעופר] האילים. ר' יוסי בר' הנינא א' (לעווליהון) [לאורזליהון] דאיילתא. הנה זה [עומד] אחר כתלינו. אחר כותלי בתי כנסיות ובתי מדרשו' משגיה מן החלונות מבין כתפיהם של כהנים. מציץ מן החרכים. מבין אצבעותיהם של כהנים. ענה דודי ואמר לי. ומה אמ' לי. יברכך יי' וישמרך: תשובות הגאונים. ולעלות כהני' לדוכן כשמניחין כובעיהן בראשיהן אם בשביל צינה הם עושין כדי להתחמם ולא לכבוד הן עושי' מותר. ואם אין צינה אלא לכבוד הן עושין. היישי' שמא יפול כובעו מראשו ויחזור מן הדוכן הילכך אם מהודק כובעו בראשו יפה אין חוששין שמא יפול ומותר. אבל בסנדל אין עולין דחיישינן לפסלות דההוא כהן וזוכב) אחת מט' תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי. ואמרי' מאי טע' לאו משום כבוד ציבור. לא משום דלא ליפסיק רצועה דסנדלא ואתי למימר בן גרושה הוא או בן הלוצה: וצריך שליח ציבור לקרות לכהנים ברכת כהני' היישי' שמא יטעו. וכד' באילו נאמרין: ובמקום שיש שם כהן שנושא את כפיו או' ההזן אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה. עד מפי אהרן ובניו כהנים. ולא יותר. והיא קריאת הכהנים. אבל הס. כי לא להזכיר בין שומע תפילה לעבודה. שאפי נחש כרוך על עקיבו אינו מפסיק:

כג) בערוך: שאילה לפני הגאונים:

כהן שלא התפלל ומצא ציבור מתפללין. מותר לעלות לדוכן או לא. לא מצינו דבר המעכב בברכ' אלא נטילת ידים. דאמרי' כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנא' (תהלים קלד) שאו ידכם קדש וברכו. אבל תפילה לא מצינו שמעכבת. הילכך יעלה ויברך: כהן שעלה לדוכן מסייעו ההזן שלא יטעה או לא: גם בזו לא מצינו הילוק בין אחד לשנים. אלא כדאביי דא' נקיטינן לשנים קורא כהנים. לאחד אין קורא כהני'. ורב חסדא א' אפילו לאחד קורא כהני' שאין קורא אלא לשבט. אבל להקרותו מקרהו. וכן מנהג פשוט בכל ישראל בין אחד בין שנים ההזן מקרא אותו דבר דבר והן עונין אחריו: ראינו כהנים כשהןכד) מבינין ובאים לברך פותחין אצבעותיהן יש בהן ממש או מסורת. לא מצינו בתלמוד כל עיקר אלא שאומר' רבנן

ל"ח ע"ב. כ) אשר קדשנו וכו' ונראה שכן צ"ל וכשכלה דבור מפי הקורא מתחילין בברכה, ומברכין אשר קדשנו וכו'. כא) וכך מצינו בפסיקתא או לעופר האילים ר' יוסי בר' חנינא אמר לאורזליהון דאיילתא וכו' כצ"ל והוא בפסיקתא רבתי פט"ו או פרשת החדש כמו שהביא הערוך ערך חלון ע"ש ותרגום עופר האילים (שה"ש ב') אירזילא דאיילא עיין ערוך ערך ארזלא ב', והובא ג"כ במדרש שה"ש פ"ב ענה דודי ואמר לי מה אמר לי יברכך ה' וישמרך, ועיין במדב"ר פי"א. ויותר נראה שכיון המחבר להפסיקתא שהוציא לאור הרב רש"ב פ' החדש דשם איתא כלשון המחבר ענה דודי ואמר לי „ומה אמר לי" יברכך וגו' ובפסיקתא רבתי ליתא להני שלשה תיבות, והובא הפסיקתא כלשונה בשה"ל סי' כ"ג ע"ש וכל דבריו שם שאלה לפני הגאונים וכו' נראה שהעתיק מלשון הערוך ערך חלון, ועיין במרדכי פ"ג דמגילה סי' תתט"ז, וטור א"ח סי' קכ"ח ובספר יראים סי' ט"ו, ובמנהיג ה' נשיאות כפים. כב) וזהו אחת מט' תקנות וכו' סוטה מ' ע"א. כג) כן בערוך שאילה לפני הגאונים כהן שלא התפלל וכו' עד כן בערך הית הכל בערוך ערך חלון ע"ש, והשאלה הראשונה נמצא בתשובות הגאונים הנדפס מחדש בברלין שנת תרמ"ז ע"י חברת מק"נ וכתוב למעלה שאלות למ"ר משה בן מ"ר יצחק המערבי וכו' סי' מ"ד וז"ל כהן שלא התפלל ונכנס אל צבור שהתפללו מותר לעלות לו לדוכן או לאו. לא מצינו דבר שמעכב בברכת כהנים אלא נטילת ידים דאמר ר' שמעון בן פזי (לפנינו בסוטה ל"ט ע"א איתא ריב"ל) כהן שלא נטל ידיו וכו' אבל תפלה לא שמענו שמעכבת והילכך יעלה ויברך. כד) כשהן מבינין וכו' לשון הערוך כשהן מברכין ובאין לברך וכן'

[דוכתא] ושפיר דמי: עד כאן ה"ג. מיכאן ואילך פרש"י בסוטה: א' אביי נקיטינן לשנים קורא כהנים בשיש שם שני כהנים לברך. שליח ציבור כשגומר ברכת הודאה קורא אותן כהנים והן הופכין פניהם לצד התיבה להתפלל. הא דאמרי' יהי רצון מלפניך שתהא ברכה זו כו'. לאחד אינו קורא. שנ' אמור להם. לשנים. וכן הלכה: מהכא נפקא לן ששליח ציבור קורא אותו ומזהירן לכך: א"ר יהושע בן לוי מניין לברכת כהנים שהק' מתאוה לה שני ושמו את שמי תלה הכתו' הדבר בהק' להיות ברכה שימת שמו של עמו. ולא עשאה צורך ישר' אלא צורך מקום: א"ר יהושע בן לוי כל כהן המברך מתברך שני' ואברכה מברכיך. ואילו ואני אברכם אישר' קאי. כר' עקיבא דא' באילו טו) טריפות. למדנו ברכה לישר' מפני כהנים. מפי הגבורה לא למדנו. כשהוא או' ואני אברכם. הוי כהנים מברכין לישר' והק' מסכים על ידם. א"ר יהושע בן לוי [כל כהן] שאינו טז) עולה בעבודה שוב אינו עולה. קודם שיסיים שליח ציבור רצה צריך להעלות על הדוכן. שני' (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת. אלמ' בעוד העבודה בידו בירך. ואחר כך וירד מעשות. מה להלן בעבודה אף כאן בעבודה. איני והא' ר' יז) אמי ור' אסי סלקי. ר' אמי ור' אפי מיעקר הוו עקרי ממקומן בעבודה אבל רחוק היה מקומם מן הדוכן ולא מטו עד דגמרא ברכת עבודה. וכדתנא ר' אושעיא לא שנו אלא שלא עקר רגליו. אבל עקר רגליו עולה. ותנן נמי בברכות ואם הבטחתו כו'. רישא הכי אית'. העובר יח) לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף. ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו שלא תטרף דעתו בשובו לתפילתו ולא ידע להתחיל מיד לשים שלום. ואם הבטחתו שהוא מלומד בדבר ולא תטרף דעתו ונושא את כפיו והוזר לתפילתו רשאי לישא את כפיו: והוא לא עלה בעבודה אלא דעקר פורתא. וש"מ סגי בהכי שעוקר מעט רגליו לילך לצד הדוכן בעבודה. א"ר אדא א"ר שמלאי בית יט) הכנסת שכולה כהנים כולן עולין לדוכן. למי מברכין לאחיהן שבשדות. איני והתני אבא בריה דרב (נמימן) [מנימין] בר הייא העם שאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה. לא קשיא. הא דאניסי. שבשדות אניסן במלאכתן ואיני יכולין לבא. הא דלא אניסי. העומדים בבית הכנסת אחורי הכהנים לא אניסי. ואין הברכה חשובה עליהן לעקור ולבא לפני הכהנים להיות מתברכין פנים כנגד פנים כרת. הילכך אינן בכלל ברכה. כדאמרן לעיל כה תברכו. פנים כנגד פנים: והתני ר' שימי מבירתא דשיחור בית הכנסת שכולה כהנים מקצתן עולין ומקצתן עונין אמן. הא דלא אשתייר ביה עשרה לא השיבי לברכה להודייהו. הילכך כולן עולין ומברכין לאחיהם שבשדות: גופא. תני אבא בריה דר' מנימין בר חייא העם שאחורי כהנים אינן בכלל ברכה פשיט' אריכי (אריכי) באפא גוצי לא מפסקי בין כהנים לנגסין מהיות בכלל ברכה. דא"כ אין לדבר סוף. תיבה נמי לא מפסקא. מחיצה מאי. ת"ש דא"ר יהושע בן לוי אפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישר' לאביהם שבשמים:

פסק רבי שלמה בסוט' פ' אלו נאמרין:

יש ללמוד מיכן סדר נשיאות כך הוא. עוקר רגליו בעבודה ממקומו ובא לפני התיבה ומתפלל יהי רצון וכו'. ומאריך בה עד שיכלה אמן של הודאה מפי הציבור. ושליח ציבור קורא כהנים אם שנים הן. ואם יהיד הוא אינו קוראו והוא מהזיר פניו מאליו כדאביי דא' לעיל. אין קורא כהנים. וכשכלה דיבור מפי הקורא

כצ"ל. יד) פרוס ידיה כמה זימני בכמה דוכתא כצ"ל וכן הוא הלשון בה"ג ה' כהנים. טו) באילו טריפות מ"ט ע"א. טז) כל כהן שאינו עולה כצ"ל. יז) ר' אמי ורב אסי סלקי כצ"ל סוטה ל"ח ע"ב. יח) העובר לפני התיבה וכו' ברכות ל"ד ע"א. יט) בית הכנסת שכולה כהנים וכו' סוטה

רב חסדא אין הכהנים רשאין לעקור רגליהן עד שיגמור שליח ציבור ברכת שים שלום: ואין הכהנים רשאין לישא את כפיהם אלא כנגדד) כתפיהם. ובעמידהה) ובלשון הקדש: ומאן ו) דחזי חילמא ולא ידע מאי הוה. ניקו קמי כהני כד נשאי כפייהו. ויאמר הכי. רבון העולמים אני שלך והלומותיי שלך. הלום חלמתי. ואיני יודע מה הוא. בין שהלמתי לעצמי בין שהלמתי (לי) [על] אחרים אם טובים הם הזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף. ואם צריכין רפואה רפאים כמי מרה על ידי משה וכמי יריחו על ידי אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו: וכשם שהפכת קללת בלעם בן בעור מרעה לטובה כן תהפוך כל חלומותי לטובה ותרציני: ומכוין דעתיה בהדי כהנא כי היכי דענו ציבורא אמן: ואי לא לימא הכי (אדיר) אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום. יהי רצון שתשים עלינו שלום לטובה: עד כאן יסוד העמרמי. ת':

ובהלכות גדולות הסדר כך: דבוליז) עלמא מיהת שיכור אסור בנשיאות כפים. מנא הני מילי א"ר שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא למה נסמכה פרשת כהן לפרשת נזיר לומר לך מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין. ושיעורח) דשיכור כמה הוי רביעית חי בבת אחת. אבל מפסיק ביה או שנתן לתוכו מים כל שהו לא הוי שיכור. והני מילי רביעית דהא ביעתא ופלגא. אבל טפי מרביעית אעפ"י שהפסיק בה ונתן לתוכו מים אסור. כהן ששתה יין ועלה לדוכן ונשא ידיו פסל עבודתו. כהןט) שיש בידו מומין לא ישא את כפיו. תנא בפניו ידיו ורגליו. א"ר יהושע בן לוי בהקניותי) לא ישא את כפיו. א"ר יוסי היפני ובישני לא ישא כפיו. תניא נמי הכי אין מורידין לפני התיבה לא אנשי היפה ולא אנשי בית שאן ולא אנשי טבענין מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין. א' רב הונא זבלגן לא ישא את כפיו. והא ההוא דהוהaי) (בשיבבטיה) [בשיבבותיה] דרב הונא והוה קא פרים ידיה. ההוא דש בעירו הוה. תניא נמי הכי זבלגן לא ישא כפיו ואם היה דש בעירו מותר: והא ההוא דהוה בשיבבותיה דר' יוחנן וקא פרים ידיה. ההוא דש בעירו הוה. תניא נמי הכי סומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו. ואם היה דש בעירו מותר. ר' יהודה או' אף מי שהיו ידיו צבועותיא) סטים או קוצה לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו. תנא אם רוב אנשי העיר מלאכתן בכך מותר. מנייןיב) לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל וניתנה לי רשות לברך את ישר' אוסיף ברכה אחת משלי כגון יי' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם וגו'. ת"ל לא תוסיפו על הדבר. וגו'. והא הכא כיון דבריך ליה עבריג) (על) [ליה] זימניה וקת' דעבר. הכי במאי עסיקינן בשלא סיים. והתניא סיים. שסיים ברכה אחת. והתניא שסיים כל ברכותיו. שאני הכי כיון דאילו מתרמי ליה ציבורא אחריני הוה מברך כוליה יומא זימניה הוא. מהכא גמרי' דכהן פריסיד) ידיה [כמה זימני] בכמה (דוכתתא)

יעקב מרמרו אין הקורא רשאי וכו' וכתב והחזן קורא והיינו השמש וכפירושו לעיל. ד) כנגד כתפיהן וכו' שם ל"ח ע"א. ה) ובעמידה ובלשון הקדש ע"ש בגמרא ל"ח ע"א ועיין בספרי פ' נשא ר' נתן אומר אין צריך שכבר נאמר ונגשו הכהנים בני לוי לשרתו ולברך בשם ה', וכן הוא בירושלמי פ"ד דתענית ה"א והגר"א הגיה בספרי דצ"ל שכבר נאמר לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו כדאיתא בסוטה והא דמסיק שם ומשרת גופיה מגלן ולא יליף מהאי קרא גופיה דכתיב לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו כבר הביא הגרע"א בגהש"ס בשם הז"ר, ושו"ת שבו"י ח"ש סי' א' ועיין שו"ת נו"ב מה"ק סי' ה' ועיין בספר ב"מ א"ח סי' קכ"ת. ו) ומאן דחזי חלמא! וכו' ברכות נ"ה ע"ב. ז) דכ"ע מיהת שיכור וכו' תענית כ"ו ע"ב ולפנינו איתא אמר ריב"ל משום בר קפרא למה וכו'. ח) ושיעור דשיכור עיין כריתות י"ג ע"ב ועיין תוס' שם שהביא לשון הבה"ג כהן ששתה יין וכו'. ט) כהן שיש בידו מומין וכו' מגילה כ"ד ע"ב. י) בהקניות כצ"ל. aי) דהוה בשיבבותיה דרב הונא כצ"ל. יא) צבועות סטים או קוצה כן היתה גירסתו במשנה שם כ"ד ע"ב וכן הוא במשנה ברי"ף סוף פ"ד דמגילה. יב) מניין לכהן שעלה לדוכן ר"ה כ"ח ע"ב. יג) עברה ליה זימניה

לברך עמך ישר׳ באהבה כפרהaקז) וסליחה ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם. ת׳: א׳קח) רב הונא מי שרואה הכהנים נושאי׳ את כפיהם שחרית צריך לברך בברכה ראשונה. ברכו יי׳ מלאכיו. שנייה ברכו יי׳ כל צבאיו. שלישית ברכו יי׳ כל מעשיו: במוסףקט) בברכה ראשונה או׳ שיר המעלות הנה ברכו את יי׳. שנייה. שאו ידכם קדש וברכו את יי׳. שלישית. יברכך יי׳ מציון וגו׳: ואסקי) היו ד׳ תפילו׳ חוזר תליתאי בקדמיתא ורביעתא בתנייתא. הכי הוא באילו נאמרין. בסוט׳: (ובמוספי דשבת) [במנחתאקיא) דתעניתא] מה הוא או׳ א׳ רב אסי בר יעקב אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה למען שמך. ת׳: וכשהוא מתהיל לברך את הציבור כורעיםקיב) הציבור על ברכיהם ומבליעין מקראות הללו בקולו: כשהוא או׳ יברכך. הם אומרי׳ יברכך יי׳ מציון עושה שמים וארץ: יי׳. יי׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: וישמרך. שמריני (יי׳) [אל] כי חסיתי בך: והם עונין אמן: יאר. אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה: יי׳: יי׳ יי׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: פניו. פנה אלי והנני כי יחיד ועני אני: אליך. אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים: ויחנך. הנה כעיני עבדים אל יד ארוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל יי׳ אלהינו עד שיחננו. אמן: ישא. ישא ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישעו: יי׳. יי׳ חנינו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: פניו. יי׳ אל תסתר פניך ממני כי עני ואביון אני: אליך. אליך יי׳ נפשי אשא: וישם. שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי: לך. לך יי׳ הגדולה והגבור׳ והתפארת והנצח וההוד: שלום. שלום שלום לרחוק ולקרוב אמ׳ יי׳ ורפאתיו: אמן:

וכד מהדר אפיה מציבורא מאי א׳. אדבריה רב חסדא לרבנאא) (וא׳) [עוקבא ודרש] רבונו של עולם עשינו מה שגזרת עלינו עשה מה שהבטחתנו. (דברים כו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש: ואחר כך מתחיל שליח ציבור ואומ׳ שים שלום: א׳ רב חסדא אין הכהנים רשאין לכוף (כשרי) [קישרי]ב) אצבעותיהם עד שיחזרו פניהם מן הציבור וא׳ג) רב חסדא אין שליח ציבור רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הציבור. ואין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה דיבור מפי הקורא: ואין הציבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי כהנים: ואין הכהנים רשאין לחזור פניהם מן הציבור עד שיתחיל שליח ציבור בשים שלום: וא״ר זירא א׳

לעלות אומר יהי רצון וכו׳ וכן הוא לשון רע״ג כי עקר כרעיה למיחת וכו׳ אך דעת המחבר לא ראיתי בשום פוסק ולא ידעתי מקור לדעתו. aקז) כפרה וסליחה וכו׳ היא הוספה אשר לא נמצא בפוסקים הראשונים והאחרונים, זולת בסרע״ג דף י״א ושם נמצא רק תיבת כפרה, ולא וסליחה. קח) אמר רב הונא מי שרואה וכו׳ כן הוא בירושלמי ברכות פ״א ה״א, ונראה שכן היתה גירסתו גם בבבלי ולפנינו בסוטה ל״ב ע״ב איתא בזמן שהכהנים מברכים את העם מה הן אומרים אמר ר׳ זירא אמר רב חסדא ברכו וגו׳ ע״ש וגירסתו משונה, וגירסת הטור או״ח סי׳ קכ״ח ברכו את ה׳ המבורך, ומסקינן דלא למימרינהו וכו׳ ע״ש. קט) במוסף בברכה ראשונה וכו׳ שלישית יברכך ה׳ מציון וגו׳ ולפנינו שם איתא במוספי דשבתא מה הן אומרים אמר רב אסי שיר המעלות וכו׳ ברוך ה׳ מציון ופריך ולימא נמי יברכך ה׳ מציון וכו׳ א״ר יהודה בריה דר״ש בן פזי מתוך שהתחיל וכו׳ ולפני המחבר לא היה כתוב כל זה בגמרא, ועיין מה שכתב הטור א״ח סי׳ קכ״ח. קי) ואם היו ד׳ תפילות וכו׳ הכי הוא באלו נאמרין בסוטה, וכל זה ליתא בספרים שלפנינו, ונמצא בירושלמי ברכות פ״א ה״א ע״ש וגירסת המחבר ואם היו ד׳ תפלות קאי אליבא דסתם משנה בתענית כ״ו ע״א דקתני ארבעה פעמים ביום וכו׳ ע״ש, ובתוס׳ ד״ה במנחתא בסוטה ל״ט ע״ב, ועיין בתוס׳ רי״ד על מסכת תענית שם ובריטב״א שם קיא) במנחתא דתעניתא וכו׳ כצ״ל ולפנינו בסוטה שם איתא מאי אמרי אמר רב אחא בר יעקב אם עונינו וגו׳ ע״ש. קיב) „כורעים הצבור על ברכיהם" גם זאת לא ראיתי בפוסקים שהזכירו. א) לרבנא עוקבא ודרש סוטה ל״ט ע״א ולפנינו לרב עוקבא. ב) קשרי אצבעותיהן כצ״ל שם ל״ט ע״ב. ג) ואמר רב חסדא אין שליח צבור רשאי לקרות וכו׳ ולפנינו שם איתא אמר ר׳ זירא אמר רב חסדא אין הקורא רשאי לקרות כהנים וכו׳ ופירש״י אין הקורא שליח צבור שקורא כהנים, והמחבר היתה גירסתו אין שליח ציבור, ולעיל כתב לפי גירסת ופירוש רבינו

בה משום נשיאות כפים. דגזרי' מנחת יום הכיפורים אעפ"י שאין בה שכרות משום שאר מנחות שיש בהן שכרות. אבל בנעילה שאינה אלא פעם אחת בשנה לא ליגזור אותה מפני שאר מנחות. לפי שאין מתפללין אותה בעת תפילת המנחה קודם לשקיעת החמה. אלא סמוך לשקיעת החמה: וקים לן דהלכה לז) כר' יוסי דא' נעילה יש בה נשיאו' כפים מנחה אין בה נשיאות כפים: ומנחה של תענית ציבור הואיל ומתפללין אותה סמוך לשקיעת החמה כתפי' נעילה מרמינן ליה. דלית בה שיכרות ויש בה נשיאות כפים. הכי נמי מנחת תענית ציבור דלית בה שיכרות יש בה נשיאות כפים כמו בתפילת נעילה: וכי האי שושילתא שפירתא נהגי ועבדינן:

כהנים נושאי' כפיהם בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית ציבור חוץ ממנחה של יום הכיפורים שתחת מנחה נושאים כפיהם בנעילה: וכהן לח) שיש בידו מומין לא ישא כפיו. בפניו ידו ורגליו לא ישא כפיו. זבלגן. אם דש בעירו מותר. ושכור aלח) לא ישא כפיו. א"ר bלח) אלעזר כל כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו. שנ' (ישעי' א) ידיכם דמים מלאו. ושנו רבותי' אין לט) כהנים רשאין לעלות בסנדליהם לדוכן וזו היא אחת מתשע תקנות שתיקן רבן יוחנן בן זכאי: אמ' אביי נקיטינן לשנים ק) קורא כהנים. לאחד אין קורא כהנים. שנ' אמור להם. לשנים ולא לאחד: וכן הילכתא. ת': והחזן קא) קורא כהנים ולא שליח ציבור. שלא להפסיק בתפילתו. דבכולהו הילכתא או' שליח ציבור. ולשם או' חזן. וזהו שמש הכנסת. וכן קב) דרך התלמוד לקרות המתפלל לפני התיבה שליח ציבור. ושמש הכנסת. חזן: מפי רבינו יעקב מרמרו: א"ר יהושע בן לוי מניין קג) שהקב' מתאוה לברכת כהנים. שנאמר (במדבר יב) ושמו את שמי על בני ישר' ואני אברכם: וא"ר יהושע בן לוי כל aקג) כהן שמברך מתברך. שנ' (בראשית יב) ואברכה מברכיך: וא"ר יהושע בן לוי כל bקג) כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה. כה תברכו. אמור להם. ושמו את שמי: וא"ר יהושע בן לוי כל קד) כהן שלא נטל את ידיו לא ישא כפיו. שנ' (תהלים קלד) שאו ידכם קדש וברכו: וחייבים כהני' לעלות לדוכן כשהשליח קה) ציבור מתחיל ברצה. מאי קו) מברך. א"ר זירא א' רב חסדא ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר (קב"ו) [קדשנו] בקדושתו של אהרן [וצונו] לברך [את] עמו ישראל באהבה: וכשהוא עוקר את רגליו ומחזיר קז) פניו כנגד לב הציבור לברך אותם. מה הוא אומ' יהי' רצון מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותי' שתהא הברכה הזאת שצויתה

לז) דהלכה כר' יוסי תענית שם. לח) וכהן שיש בידו מומין וכו' מגילה כ"ד ע"ב. aלח) ושכור לא ישא כפיו תענית כ"ו ע"ב דכ"ע מיהת וכו'. bלח) אמר ר' אלעזר כל כהן וכו' ברכות ל"ב ע"ב ולפנינו איתא אמר ר' יוחנן וכו' וגירסת המחבר הוא גירסת הרי"ף והרא"ש פ"א דמגילה, ועיין תוס' יבמות ז' ע"א ד"ה שנא' וכו' ותוס' סנהדרין ל"ה ע"ב ד"ה שנא' וכו' ועיין בשו"ת מהר"ם מר"ב (חדשות) סי' ת"ח ות"ט. לט) אין הכהנים רשאין וכו' סוטה מ' ע"א, ור"ה ל"א ע"ב. ק) לשנים קורא כהנים וכו' סוטה ל"ח ע"א. קא) והחזן קורא כהנים ולא ש"ץ וכו' עיין תוס' ברכות ל"ד ע"א ד"ה לא יענה וכו' אומר ר"ת וכו' ותוס' מנחות מ"ד ע"א ד"ה כל כהן וכו' ועיין בראש פ"ג דמגילה סי' כ"א, ובפ"ה דברכות סי' י"ז ובל"ח שם ועיין בק"נ על הרא"ש דמגילה שם ובטור א"ח סי' קכ"ח ובשו"ת זכרון יוסף סי' י"ג ע"ש. קב) וכן דרך התלמוד כצ"ל. קג) מנין שהקב"ה מתאוה וכו' כצ"ל סוטה ל"ח ע"ב. aקג) כל כהן שמברך מתברך וכו' שם. bקג) כל כהן שאינו עולה וכו' שם. קד) כל כהן שלא נטל ידיו וכו' שם ל"ט ע"א. קה) כשהשליח צבור מתחיל ברצה שם ל"ח ע"ב כל כהן שאינו עולה בעבודה וכו' ופירש"י קודם שיסיים ש"ץ רצה צריך לעלות על הדוכן, ועיין בספר ב"ש על מס' סוטה שם. קו) מאי מברך וכו' שם ל"ט ע"א באהבה, על תיבת באהבה הקשה הב"ש היכא רמיזא בתורה, ועיין בא"ר סימן קכ"ח ס"ק כ"ו. קז) ומחזיר פניו כנגד לב הצבור לברך אותם, עיין פירש"י שם ד"ה וכי עקר וכו' והוא כמו שכתב הב"ח בטור או"ח סי' קכ"ח שבספרים המדויקים כהוב ורש"י פירש שלא יתחילו בברכה וכו' ע"ש ועיין בתוס' שם ד"ה וכי מהדר וכו' ובא לפני התיבה ומתפלל וכו' אך לשון ה"ג ה' כהנים כי עקר כרעיה למיתת מאי אומר וכו' וכן הוא לשון הרמב"ם ה' נ"כ פי"ד הי"ב כשהוא עוקר רגליו לעלות אומר וכו' משמע בתחילת הליכה אומר, וכן הוא בסמ"ג עשין סי' כ' שכשהוא עוקר רגליו

יותר מפסוק אחד. ובנביא שלשה. ואם היה הקורא מהפך ומדלג בעניין אחר. מתוך שאינו קורא אלא לתרגמו אין פנאי לישום אדם בו להבין ולהרגיש באותו עיניין אחר לתרגם בו. אבל בנביא אעפ״י שאינו באותו עיניין אחר שמפטיר מדלג. מתוך שהוא קורא שלשה בבת אחת. פנאי יש לזה המתרגם להבין וליתן לב לאותו עיניין. בכדי שיפסוק ויסיים זה תרגם של אותו פסוק שבידו בעוד שיקרא לו הלה ג׳ פסוקים יכול להתבונן:

קכח. **לאחר** שסיים המפטיר את ברכותיו יאמר השליח ציבור בקול נעים ובכיוון הלב. יקום פורקן. בלשון תפילה בארמית. ואע״ג דאמרי׳ כל[לד] השואל צרכיו אל ישאל בלשון ארמית שאין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מכירין בלשון ארמית. הא פרכי׳ מינה ביציאות שבת לר׳ יוסי דכי אזיל לשיולי בפתיחא זימנין א״ל רחמנא לידכרך לשלם. (ומשמנינן) [ומשנינן] שאני חולה דשכינה עמו. אלמ׳ דכי הוינן קמי הק׳ לא צריכינן למלאכי השרת לעיולי צלותא. והכא נמי בי עשרה (קיימא) [קדמה][לה] שכינה ואתיא. בפ׳ מאימתי. ולהכי יכלינו למימר בלשון ארמית כל מה דצריכין למיבעי. ומטעם זה נתקן מהי ומסי וכמה פיוטים בתרגום וכן בקדיש. וזולתי טעם זה יש טעם ברור בדבר למה נתקן קדיש בארמית. כאשר פירש רבינו עזריאל מפני שיש בו גילוי הקץ. ת׳: ורב[לה a] שלום ריש מתיבת׳ דמתא מחסיא שדר הכי: לומר בתפילה של שחרית של שבתות וימים טובים וביום הכיפורים פעמים באהבה שמע אומרים כו׳. אין מנהג בישיבה ובבבל כולה. אלא בתפילת מוסף בלבד. וביום הכפורים אף בנעילה. מפני שכשנגזרה גזירה על שונאיהם של ישר׳ שלא לקרות ק״ש כל עיקר היה אומ׳ אותה שליח ציבור בהבלעה בעמידה בכל תפילת שחרית בין בחול בין בשבת. כיון שבטלה והיו פורסין את שמע כתיקנה. ומתפללין. ביקשו לסלקה כל עיקר שהרי הוזרה ק״ש למקומה. אלא אמרו חכמים שבאותו הדור נקבע אותה במוסף שאין בה ק״ש. ולמה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות לפיכך במוספים הוא שאומרים פעמים. אבל בתפילת השחר אין אומרי׳ שהרי קראו ק״ש כתיקנה:

קכט. **תבנת שבת.** לכך מיוסד באלפא ביתא. זו[לה b] תשר״ק. לפי שהיא נשמעת על הגאולה. והגאולה בזכות שבת. כמא דאתמר לסריסי׳ אשר ישמרו שבתותי (ישעי׳ נו). וכת׳ והביאותי׳ אל הר קדשי (שם). וכת׳ בשובה ונחת תוושעון (שם ל). וכיצד נשמעת על הגאולה. תשר״ק (שם ז) ביום ההוא ישרק יי׳. צפע״ס. (יואל ד) יטפו הרים עסיס. נמל״ך. והיה יי׳ למלך (זכריה יד). יטח״ז. יטו שכם אחד לעובדו. ויהוזהו ויאמרו הנה אלהינו זה. והר״ג ב״א יביאו הלוייתן ויכרו עליו חבירים:

קל. **ואחרי** מודים. כהנים נושאים כפיהם. ובמועדים. ובחולו של מועד. ובראשי הדשי׳ בשחרית ובמוסף. ובחול בשחרית. ובמנחה של תענית. מפני שמתפללין אותה סמוך לשקיעת החמה. וכשם שיש נשיאות כפים בניעלה של יום הכיפורים כך[לו] יש נשיאות כפים במנחה של תענית ציבור. אבל במנחה של יום הכיפורים אין בה נשיאות כפים. מפני[לו a] שאין מתפללין אות׳ סמוך לשקיעת החמה אלא קודם לשקיעה החמה ולפי שבשאר ימים וכן במנחת יום הכיפורים אין

צרכיו וכו׳ שבת י״ב ע״ב, סוטה ל״ג ע״א. לה) קדמה שכינה ואתיא כצ״ל ברכות ו׳ ע״א. a לה) ורב שלום וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳ בארוכה, ושם איתא ר׳ משה ור׳ שלום. b לה) זו תשר״ק לפי שהיא נשמעת על הגאולה וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל שם. לו) כך יש נשיאות כפים במנחה של ת״צ תענית כ״ו ע״ב ועיין בטור א״ח סי׳ קכ״ט. a לו) מפני שאין מתפללים אותה וכו׳ כצ״ל.

קמיה דרב נחמן וכי הוה קרינן עשרה פסוקים במקום שיש תורגמן. א׳ לן אסיקן. ת׳: הפטרה(פג) לשון פיטור. שבה פוטרין הציבור את עצמם וגומרין ידי חובתם מלקרות. וכן הנפטר מחבירו פוטר עצמו ממנו והולך לו. ת׳: ובתורה(פד) אחד קורא ואחר מתרגם. והקורא בתורה לא יסייע לתורגמן שלא(פה) יאמרו תרגום כת׳ בתורה. ועוד כיון שבירך אסור להפסיק אפילו בדברי׳ אחרים ואפי׳ בתרגו׳. מפני שהוא דרך חול עד שהותם. אבל הזן מותר לסייע את המתורגמן ואת הקורא בין בקול גדול בין בקול נמוך. ואין בכך כלום. ואין(פו) מתרגם. מפני שהוא מקרא את אחרים. וכל המקרא אחרים אין עולה מן המניין לומ׳ ששניהן מתרגמין הן. (ואם) [ואין] שנים מתרגמי׳ אין בכך כלום. ואי משום דשמעי גברי ונשי לא ליפרוש להון. ויוצאין ידי חובתם בלא פירוש אע״נ דלא ידעי מאי אמרי. וכן אמ׳ רב נטרונאי גאון אילו(פז) (שהן) [שאין] מתרגמין. ואומרי׳ אנו אין צריכין לתרגם תרגום דרבנן בלא פירוש [אין יוצאין ידי חובתן] דלשון תרגום דרבנן על קראי אסמכוה רבנן למימר ליה דא׳ רב אידי בר אבין א׳ רב חננאל א׳ רב מאי(פח) דכת׳ (נחמי׳ ח) ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ויקראו בספר. זה מקרא. מפורש. זה תרגום. ושום שכל. אילו הפסוקי׳. וכיון דכן הוא לא איפשר. דלא מתרגמין. כהדין תרגום דרבנן. ודקדקו חכמי׳ בתרגום: דא״ר ר׳ שמעון בן פזי אין(פט) המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא. מאי טע׳ דכת׳ משה ידבר והאלהי׳ יעננו בקול. שאין ת״ל בקול. מה(צ) ת״ל בקול. בקולו [של משה]. ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם ואם אין מתרגם יכול להגביה קולו. ימעט הקורא את קולו ויקרא: ואין(צא) המתרגם רשאי לקרות המתרגום עד שיכלה הפסוק מפי הקורא. דא״ר זירא א׳ רב חסדא אין הקורא רשאי לתרגם עד שיכלה פסוק מפי הקורא. ואין הקורא רשאי להתחיל עד שיכלה תרגום מפי התורגמן. וכן במשנה שנינו קטן(צב) קורא בתורה ומתרגם. הילכך אם תאיבים הן לתרגם ילמדו ויתרגמו. והן יוצאין ידי חובתם. ואם יש מקום שרוצים לפרש להם יעמד אחר. הוין ממתרגם ויפרש להם כרצונם: והקורא(צג) בתורה לא יפחות משלשה פסוקים כנגד תורה נביאים וכתובים. ולא יקרא לתורגמן יותר מפסוק אחד. ובנביא ג׳ פסוקי׳. ואם היו שלשתן שלש פרשיות קורין אחד אחד. שנ׳ (ישעי׳ נב) כי כה אמר י״י (צבאות) חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו. (שם) כי כה אמר י״י [אלהים] מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס (אשקן) [עשקו]. ועתה מה לי פה נאם י״י כי לוקח עמי חנם מושליו יהילילו נאם י״י ותמיד כל היום שמי מנואץ: והיינו טע׳ דאמרי׳ בכולי תלמוד׳ מדלגין בנביא ואין מדלגין בתור׳. לפי ששנינו במגילה. הקורא בתורה לא יקרא לתורגמן

כאן שינוי גירסא מאשר הוא לפנינו שם. פג) הפטרה לשון פיטור וכו׳ עיין ברד״א דף ס״ג דפוס אמשט״ד. פד) ובתורה אחד קורא וכו׳ מגילה כ״א ע״ב והוא לשון רע״ג. פה) שלא יאמרו תרגום וכו׳ מגילה ל״ב ע״ב. פו) ואין מתרגם וכו׳, פירש זה החזן המסייע אין נקרא מתרגם, לומר הלא אין מתרגמין שנים, אלא אין בכך כלום, ולשון רע״ג מבואר יותר וז״ל אבל חזן מותר לסייע את הקורא ואת המתרגם בין בקול גדול בין בקול גמוך ואין בכך כלום, ואין קורין אותו מתרגם מפני שהוא מקרא אחרים, וכד מקרא אחרים אין עולה מן המנין לומר (ששנים) מתרגמין הם ואין מתרגמין שנים, אין בכך כלום, וכן יש לכוון דברי המחבר וצ״ל ואין שנים וכו׳ ועיין בשערי תשובה סי׳ ש״ל. פז) אילו שאין מתרגמין ואומרים אנו אין צריכים לתרגם תרגום דרבנן בלא פירוש „אין יוצאין ידי חובתן״ דלשון תרגום דרבנן על קראי וכו׳ כצ״ל ע״פ מה דאיתא הגוסחא בשם רב נטרונאי גאון בסרע״ג וז״ל וכך אמר רב נטרונאי גאון אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכין לתרגם תרגום רבנן אלא בלשון שלנו בלשון שהציבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן, מ״ט דהדין תרגום על קראי אסמכוהו רבנן דאמר וכו׳ ועיין בשערי תשובה בסימן הנ״ל. פח) מאי דכתיב ויקראו בספר וכו׳ מגילה ג׳ ע״א, נדרים ל״ז ע״ב, ולפנינו שם איתא רב איכא וכו׳. פט) אין המתרגם רשאי וכו׳ ברכות מ״ה ע״א. צ) מה ת״ל בקול בקולו של משה כצ״ל. צא) ואין המתרגם וכו׳ עיין סוטה ל״ט ע״ב. צב) קטן קורא בתורה ומתרגם מגילה כ״ד ע״א. צג) והקורא בתורה וכו׳ שם כ״ג ע״ב, וכ״ד ע״א. צד) כל השואל

כת' על ידי נביאיו. שובו אלי ואשובה אליכם. וכיון ששב קבלו המקום ומסכים על ידו בברכתו. הילכך אין לנו ראייה לא מן המקרא ולא מן המשנה לפוסלו. אלא יש לסייע מן המקרא וממשנ' שלא לפוסלו. דכת' (ויקרא כה) לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכת' מדבר. כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תהילה. אין לך אונאה גדולה מזו. ועוד נמצאת אתה מרפה ידיהם של בעלי תשובה. ולא נכון לעשות כן. דא"ר יוחנן כל עה) האומר מנשה (חטא) אין לו חלק לעולם הבא. (לפיש) מרפה ידיהם של בעלי תשובה. ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תהילה מהרהר בלבו לשמדו. ואוי אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. וימנע מעשות תשובה. ומצינו שהכת' עשה תקנה שלא יטמא ישר' בין הגרים. שנאמר (ויקרא כה) ונמכר לגר תושב או לעקר משפחת גרי ואמרו חכמים לעקר משפחת גר. זה עו) הנמכר לע"ז עצמה. וכת' (שם) אחרי נמכר גאולה תהיה לו. ותנא דבי ר' ישמעאל הואיל והלך זה ונעשה . . . . ידחה aעו) אבן אחר (הטפל) [הנופל]. ת"ל גאולה תהיה לו. הילכך מכל טעמים אילו אע"פ . . . כיון שעשה תשובה הרי הוא כשאר אחיו הכהנים ועולה לדוכן וקורא ראשון בתורה: גרשום בר' יהודה זצ"ל. ת' : ת' :

קבו. ובכל ברכה וברכה צריך לענות אמן. דאמן קומא דשבועתא היא. כמא דאתמר ואמרה האשה אמן אמן: וגדול העונה אמן מן המברך. דזה קיום הברכה. ועוד שומע הברכה כעונה. וכי עני אמן הרי שהוא גדול. ועוד שם בי"ה ושם ביו"ד עולין לסכום אמן. צא והשוב יהוה אדני בחשבון אמן. ת': מאן דעני אמן לא יגביה קולו יותר ממאן דבריך. דאמר רב חנן בר אבא מניין עז) לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך. שנאמר גדלו ליי' אתי ונרוממה שמו יחדיו: ועומד המפטיר וקורא ג' פסוקים בפרשה ומברך לפניה כחוק הקוראים: ושבעה דשבתא כנגד עח) שבעה רואי פני המלך. ובחול שלשה. (כהנים) [כנגד] כהנים לוים וישר'. ובמגילה פ' עומד ויושב יהיב טע': ואינו מברך המפטיר עד שיגלל ספר תורה. דגרסינן (בפ"ק) [בפ"ז] דסוטה. א"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי המפטיר עט) אינו מפטיר עד שיגלל ספר תורה: והאידנא נהוג עלמא מכי התחיל לגללו. דלאו דווקא שיגלל קאמר. אלא מכי התחיל כמאן דגליל דמי. ובפרק עומד ויושב. איבעיא פ) להו [מפטיר] מהו שיעלה רב הונא ור' ירמיה בר אבא. חד אמר עולה וחד אמר אינו עולה. והילכת' פא) עולה. דקאמרי' פ' בני העיר ראש חדש אדר שחל להיות באתה תצוה. קרו שיתא מן ואתה תצוה עד ועשית כיור נחשת. וחד הוזר וקורא מכי תישא עד ועשית כיור נחשת. וקיימא לן כוותיה: אלמא מפטיר עולה למנין ז'. וכן הלכה:

קבז. ותניא המפטיר לא יפחות מעשרים ואחד פסוקי'. כנגד שבעה שקראו בתורה. ואי סליק עניינא בבציר מעשרים ואחד כגון עולותיכם ספו על זבחיכם (ירמיה ז) לא בעינן עשרים ואחד אלא אפילו לא קרא אלא עשרה פסוקי' שפיר דמי. דתניא ר' חלפתא פב) בן שאול או' לא שנו אלא במקום שאין תורגמן אבל במקום שיש תורגמן פוסק. וא' רב aפב) נחמן בר אבא זימנין סגיאין הוה קאימנא

עה) כל האומר מנשה אין לו חלה"ב מרפה כצ"ל והוא בסנהדרין ק"ג ע"א. עו) זה הנמכר לע"א עצמה וכו' קידושין כ' ע"א. aעו) ידחה אבן אחר הנופל וכו' ערכין ל' ע"ב. עז) מנין לעונה אמן וכו' ברכות מ"ה ע"א. עח) כנגד שבעה רואי וכו' מגילה כ"ג ע"א, ושם כ"א ע"ב. עט) המפטיר וכו' סוטה ל"ט ע"ב. פ) איבעיא להו מפטיר מהו שיעלה כצ"ל מגילה כ"ג ע"א. פא) והלכתא עולה וכו' כאן חזר בו ממה שכתב לעיל סימן קכ"א, ופסק כדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש דסברי דעולה, כדמשמע ממימרא דאביי מגילה ל' ע"א ע"ש ועיין ברי"ף פ"ד דמגילה, ובר"ן שם ד"ה איבעיא להו וכו' ובש"ג שם, ועיין סי' קס"ה. פב) חלפתא בן שאול אומר וכו' לפנינו רב תחליפא בר שמואל מגילה כ"ג ע"ב וגירסתו הוא כגירסת הרי"ף והרא"ש. aפב) רב נחמן בר אבא וכו' גם

ומשני שאני רב דאפילו [רב] אמי ורב אסי כהני חשיבי דארעא דישראי מיכף כייפי ליה. ש"מ דשאר רבנן ובעלי הוראות לא הוו קרו במקום כהני. וכל שכן לפני כהן: ומההוא עובדא נמי דכתובו' פ"ב דיקינן שאין גדול קרוא לפני לוי מקום שיש שם כהן. מדקא"ל ר' אמי בחזקת שהוא כהן או בחזקת שהוא גדול וקמהדר ליה שקרא אחריו לוי. דהכי משמ' מדקרי אחריו לוי ודאי בחזקת כהן קרא. ואי ס"ד דגדול יכול לקרות לפני לוי מאי קמהדר ליה דילמ' בחזקת גדול קרא. אלא ודאי מדקמהדר ליה הכי ש"מ שאין גדול קורא לפני לוי במקום שיש שם כהן: את זה כתב ר"ת. וזה לשונו על אופנו. ת': עוד זה מצאתי. ת':

קכה. איגרת שלום מאתי גרשום ברי' יהודה:

ותשובה לשואלי על[עא] עסק כהן שנשתמד ועשה תשובה. אם ראוי לישא כפיו. ולקרות בתורה תחילה או לא: כך דעתי נוטה. שאע"פ . . . כיון שעשה תשובה ראוי לעלות לדוכן ולישא את כפיו. ואע"ג דכת' וקדשתו. לכל דבר שבקדוש'. וזה כיון . . . הילל קדושתו. כיון שחזר חזרה בו קדושתו. ולא פקעה ליה קדושתיה. שני' (מלכים ב כג) אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי' בירושלם. ואו' כי [אם] אכלו מצות בתוך אחיהם. ותנן התם. הרי[עב] הן כבעלי מומין. חולקין. ואוכלין. ובעלי מומין קדושה יש בהן. שאילמלא אין בהם קדושה ומחוללים הם. היאך אוכלי' והולקי' בתרומה ובקדשי קדשי'. אלא פשיט' קדושה יש בהן והרי הן ככהנים בעלי מומין. ואסורי' בזונה ובחללה. ואסור ליטמא למתים. שבעלי מומין אסורי' כמו כן. וראוי לישא כפיו כמו בעלי מומין שאע"פ שיש בהם מומין נושאין את כפיהם והוא כיוצא בו נושא את כפיו וקורא ראשון בתורה. שאם אי אתה אומר כך אמאי תנא הרי הם כבעלי מומין ניתני ניפסלין מן הכהונה. אלא ש"מ דתנן תנן. דלא תנן לא תנן. וכי תימא האי דקתני הרי הן כבעלי מומין משום דכהנים ששימשו בבית חוניו דלאו לע"ז אבל לע"ז ניפסלו מן הכהונה. הא איפליגו רבנן במשתחוה לע"ז. ומודה לע"ז. דאתמר המשתחוה לע"ז. רב[עג] נחמן א' (קרבן) [קרבנו] ריח ניחח ולעניין עבודת מקדש איפליגו. הא לכל מילי כהונה לא איפליגי. לעלות לדוכן. ולקרות בתורה תחילה. וא"ת והרי כת' (נשא ו) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. הרי כהנים מברכים לישראל והק'[עד] מסכים על ידיהם. וזה שעזבו הק'. הק' עזב אותם. שנאמר (דברים לא) ועזבני והפר את בריתי. וחרה אפי ועזבתים. כבר

וכן לקמן, ותשובה זו לרבינו גרשום מאור הגולה הובא כלשונה ממש באו"ז ח"ש סי' תי"ב, וכן הוא בש"ל סי' ל"ג, והובא בקיצור בתניא סי' ה', וכן פסק להלכה בשו"ת מהר"ם מר"ב סי' ב' והובא בקצרות הנדפס ע"י הרב רפ"נ ז"ל סי' ת"ח. ובמרדכי פ"ג דמגילה סימן תתי"ח נשאל לרבינו שמשון משנץ וכו' גם נשאל לו על כהן שנעשה מומר ועשה תשובה וכו' וכן השיב רבינו גרשום מאה"ג ע"ש, ועיין בהג"מ ה' נ"כ פט"ו ה"ג שהביא שם דעת ר"ג בתשובה, וכן פסק רבינו שמחה וכו' (והוא המחבר ז"ל) ועיין בתוס' מנחות ק"ט ע"א ד"ה לא וכו' ורש"י פירש דכשר וכו' ועיין תוס' סוטה ל"ט ע"א ד"ה וכי וכו' ותוס' תענית כ"ז ע"א ד"ה אי מה וכו', אך דעת הרמב"ם ה' נ"כ פט"ו ה"ג אינו כן וז"ל שם כהן שהמיר לעכו"ם אע"פ שחזר בו אינו נושא את כפיו לעולם, ועיין בשו"ת ש"ת סי' ר"ז בשם רב נטרונאי, וכן הוא בספר האשכול ה' ברכת כהנים סי' ט"ו בשם רב נטרונאי ועיין בירושלמי פ"ד דתענית ה"א אבל בדורות אחרים שהיו עובדים עכו"ם מהו אומר ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם וכן הוא בטור א"ח בשם רב נטרונאי סי' קכ"ח ע"ש, ועיין בשו"ת בשמים ראש סי' שפ"ז ובאגור סי' קע"ג, וכבר הערותי בהגהותי לספר התניא דבהלקוטים דבסוף ספר הפרדס לרש"י ז"ל איתא וז"ל כהן שנשתמד וחזר בו לא ישא את כפיו ולא יקרא כהן וכו' והוא היפוך ממה שהביאו התוס' מנחות ק"ט ע"א ד"ה לא בשם רש"י, ע"ש סי' ה'. עב) הרי הן כבעלי מומין וכו' מנחות ק"ט ע"א, ועיין בשו"ת נו"ב מה"ק סי' ה', ובמה"ת סי' יו"ד ופירושו בדברי הרמב"ם הנ"ל שלא כדעת הטור וצ"ע. עג) רב נחמן אמר קרבנו וכו' כצ"ל מנחות ק"ט ע"ב. עד) והקב"ה מסכים על ידיהם חולין מ"ט ע"א והוא כר"ע שם והקב"ה מסכים על ידם.

אם כן גדול ממנו. אבל היכי דליכא לוי לא נתפרדה החבילה. אלא כהן קורא במקומו ראשון ואפי' עם הא"רץ. ומכאן למדנו קושייא לאומרי' שאין הלוים קורין כלל במקום שאין כהן. דאי איתא דלא קרו כלל למה לי למימר אין שם כהן נתפרד' החבילה. לימ' אין שם כהן אין קורא לוי. אלא מדאסקיה בהאי לישנא ש"מ דהכי קבעי למימר שמאחר שאין שם כהן נתפרד' החבילה. והסדר שתיקנו חכמים מפני דרכי שלום. אלא כל הקודם זכה. כשאר ישראלים שאין להם סדר. והכי עיקר: והמביאים קושיא מההיא דכתובו' דההיא(סה) דאתא לקמיה דר' יהושע בן לוי א' מוחזקני בזה שהוא כהן. א"ל ומה ראית. שקרא ראשון בבית הכנסת. בחזקת שהוא כהן. או בחזקת שהוא גדול. שקרא אחריו לוי. והשת' קא דייקי מינה. ש"מ שאין לוי קורא אלא אחר כהן. וכיון דליכא כהן אין ללוי מקום. ואומ' אני דליתה להחיא דוקיא. דההוא גברא. במקום שיש שם כהנים ולוים היה. והיה מכיר את הלוי ולא היה מכיר את הכהן. אלא מתוך שראהו קורא לפני לוי. א' האי ודאי כהן. שאילו גדול היה ובחזקת גדול קרא. לא היה לו לקרות לפני לוי. הואיל והיה שם כהנים אחרים. אלא ודאי מדקרא לפני לוי במקום שיש שם כהנים ש"מ כהן הוא. ובהאי שיטה גרסי' נמי לאידך עובדא דלוי. דההוא גברא נמי במקום שהיה שם כהנים ולוים היה. והיה מכיר את הכהן ולא היה מכיר את הלוי. ומתוך שראהו קורא אחר כהן. והכהן לא בירך שתים א' ודאי לוי הוא. שאילו ישר' גדול היה ובחזקת גדול קרא לא היה לו לקרות אחר כהן במקום שיש שם לויים אחרי' ש"מ לוי היה: ולא תטעה לומר שישר' גדול קורין לפני כהן ולפני לוי. לא ישמע על פיך. כי שנית בההיא משנ' דהוריות (דתקתנ') [דקתני](סו) כהן קודם ללוי. ולוי לישר' וישר' לממזר כו'. וקת' בסיפא אימתי(סז) בזמן שכולן שוין וקס"ד דלעיניין ספר תורה קמיירי ולא היא. דהא להחיותו ולהשיב אבידה עסיקי' כדקת' רישא האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבידה. סיפא דרישא נמי בלהחיות ולהשיב אבידה מיירי: ולא תטעה ברישא דרישא. דקת' כל(סח) המקודש מחבירו קודם את חבירו. וקמפר' בג' טעי מאי. משום דכת' וקדשתו. לכל דבר שבקדושה כו'. ההוא ודאי לעניין ספר תורה נשנית ולעניין קרבנו' של קדושה. כדמפ' בתוך המשנה. אבל מציעתא ובבא דסיפא לא מיירי אלא להחיותו ולהשיב אביד' כמוכיחין הדברים. בבא מציעת' דקת' להחיותו ולהשיב אביד'. הפסיק העיניין. וכי תעלה על דעתך. שממזר תלמיד חכם קורא לפני כהן עם הארץ. ח"ו לא היה ולא יהיה. והא מעשים בכל יום שכהן עם הארץ קורא לפני לוי תלמיד חכם. והלא במסכת גיטין שנינו אילו(סט) דברי' אמרו מפני דרכי שלום. כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישר' ואילו התם לא קתני אימתי בזמן שכולן שוין. אלמ' אע"פ שכהן עם הארץ קורא לפני לוי וישר' תלמיד חכם. ותו פרכיי להתם. א"ל אביי לרב יוסף מפני דרכי שלום. דאורית' היא. א"ל דאוריתא ומפני דרכי שלום. דכת' (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וגו'. אלא א' אביי (לכדמור) [לכדמר]. דתניא שנים ממתיני' בקערה זה לזה. וקת' סיפ' ואם בא להלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו. (ואמרת לו) [ואמר מר](ע) עלה. לא שנו אלא בסעודה אבל בבית הכנסת לא. ש"מ אחד כהן ואחד לוי אינו יכולין להלוק כבוד לא לרבן ולא לגדול מהן. אלמ' אין גדול רשאי לקרות בפני כהן ולפני לוי ואפי' כהן עם הארץ. והכי פרכיי התם והא רב קרי בכהוני.

בכתובות כ"ה ע"ב איתא כי ההוא דאתא לקמיה דר' אמי וכו'. סו) דקתני כהן וכו' כצ"ל. סז) אימתי בזמן שכולן שוין וכו' הוריות י"ג ע"א. סח) כל המקודש וכו' שם י"ב ע"א. סט) אילו דברים וכו' גיטין נ"ט ע"א. ע) ואמר מר עלה וכו' כצ"ל. עא) על עסק כהן שנשתמד וכו' כצ"ל

קכד. הכי נו) אמר רב נטרונאי גאון. דוכתא דמצלו בי עשרא ולית בהון שבעה גוברין דידעין למיקרי בספר תורה. קרא גברא תרי זמני. ושפיר דמי.
הדא דלא ליבטיל מנהג ישר'. ולא נז) ליבטלן [ברכות] ועוד לאשמועיה להנך דלא גמירי ולית בה משום מוציא שם שמים לבטלה. ת': גרסי' בפק' מאימתי. אמר נח) רב חייא משמיה דעולא מאי דכתי' (ישעיה א) ועוזבי יי׳ יכלו. זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויוצא. ר' אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי רב פפא בין פסוקא לפסוקא מאי. תיקו: וגרסי' בפ' ואילו נאמרי'. א"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי אין הציבור רשאין לצאת עד נט) שינטל ספר תורה. ושמואל אמר עד שיצא. ולא פליגי. הא דאיכא פתחא אחרינא. הא דליכא פיתחא אחרינא: אמר רבא בר אהינא אסברה לי (דברים יג) אחרי יי׳ אלהיכם תלכו: ופירש ס) גאון: וששאלתם הא דא"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי כו'. מהו שינטל. ומהו שיצא. דברים הללו שאמר שמואל במקום שאין מניחין ספר תורה בבית הכנסת אלא מצד בית הכנסת. או שיש עמו במבוי בית שבו שומרין ספר תורה. ודר' תנחום א"ר יהושע בן לוי בכל מקום קא'. כששליח ציבור אומר עושה השלום. אחר גמר התפילה. אין הציבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה להצניע. והוסיף שמואל כי במקום שמוציאין אותו מבית הכנסת להצניע. אין רשאין לצאת עד שיצא וילכו אחריו ויעשו לו הידור. דאמר רבא בר אהינא אסברה לי אחרי יי׳ אלהיכם תלכו. ואי איכא פתחא אחרינ'. רשאין לצאת באותו פתח. ואמרי' תו התם אמר רבה בר רב הונא כיון סא) שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם וגו'. וקשיא לן ההיא דברכות. רב סב) ששת מהדר אפיה וגריס אמר אינהו בדידהו ואנן בדידן. וכתב בעל הלכות. והני מילי דאיכא עשרא דצייתין לספר תורה. אבל ליכא עשרא דצייתי לא. ורבואתא אחריני פריקו להאי קושייא. וקאמרי דווקא כגון רב ששת דתורתו אומנותו. אבל כולי עלמא לא. ומסתברא כוותייהו. ומסתברא טע' נראה בפ"ק דשבת. ומפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפילה. א"ר יוחנן לא סג) שנו אלא כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו דתורתן זו היא אומנותן. אבל כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפילה. ת': כתב ר"ת בקריאת התורה: נראין הדברים שגופו ועיקרו מפורש במס' גי' פ' הנזקין. דאמר אביי אם אין שם כהן נתפרד סד) החבילה. משמי' החבילה ומסדר משנתינו נתפרדה לגמרי ותו לא אמרינן לוי ואחר כן ישר'. אלא כל הגדול מחבירו קודם. אם לוי גדול מישר' לוי קודם. ואם ישר' גדול קודם ללוי. זהו דינם של לוים ללמד משפטם שאין עליו תשובה. והאומר שדינם לקרוא ראשון במקום שאין כהן אין רוח הכמים נוחה הימנו. וראיה לדבר. מדגרסי' נמי התם. אם אין שם לוי קורא כהן. ואי ס"ד דלוי נמי קרי ראשון במקום שאין שם כהן למה לי' (לוי) למימר נתפרדה החבילה. לימ' נמי אין שם כהן קורא לוי. אלא מדשני תלמוד' לישנ' דכהן מלישנא דלוי. ש"מ דכהן הוא דנתפרדה החבילה שאין לוי קורא לפני ישר' אלא

נטרונאי גאון דוכתא וכו' הוא ג"כ בסדר רע"ג ועיין בטור א"ח סי' קמ"ג ובתניא סי' ו'. נז) ולא ליבטלן ברכות כצ"ל עפ"י סדר רע"ג. נח) אמר רב חייא משמיה דעולא מאי דכתיב כו' לעיל צד ע"ב הביא גירסא אחרת אמר רב יהודה אמר ר' אמי ולפנינו ברכות ח' ע"א איתא אמר רב הונא בר יהודה אמר ר' מנחם אמר רב אמי מאי דכתיב וכו', וגירסא דהכא הוא כעין גירסת הרי"ף והרא"ש רק חסר בר אמי. נט) עד שינטל ס"ת לפנינו סוטה ל"ט ע"ב איתא ויניח במקומו, והמחבר לא גריס לה וכן ברי"ף ובהרא"ש ליתא להאי ויניח במקומו, וכבר העיר מהרי"ב בזה. ס) ופירש גאון וששאלתם וכו' עד ומסתברא כוותיהו הוא ברי"ף פ"ד דמגילה ע"ש. סא) כיון וכו' סוטה ל"ט ע"א. ושם איתא אמר רבא וכו'. סב) רב ששת מהדר אפיה וכו' ברכות ח' ע"א ועיין תוס' שם ד"ה רב ששת ובתוס' סוטה ל"ט ע"ב ד"ה כיון וכו' ועיין לעיל ומש"כ שם. סג) לא שנו אלא וכו' שבת י"א ע"א. סד) נתפרדה החבילה עיין לעיל סי' קכ"ג. סה) דההוא דאתא לקמיה. דריב"ל לפנינו

כן קורא המפטיר. בראש חדש ובחול של מועד קורין ארבעה. בתענית ציבור שחרית ובט' באב. בשיני ובחמישי. בחנוכה ופורים קורין ג'. ובכולן החזן אומר קדיש קודם שיכרוך ספר תורה: במנחה של ט' באב ובמנחה של תענית ציבור. ובמנחה של יום הכיפורים בכולו השלישי הוא מפטיר: ובמקום שפוסק בשבת שחרית שם מתחיל במנחה. ובשיני ובחמישי ובשבת הבאה: ומפסיקין לראשי חדשים וחנוכה ופורים. לראשי חדשים. כגון שחלו ראשי הדשים בשיני ובחמישי. דביניהון מפסיקין ולא קרו בעיניינא ארבעה בפרשה דההיא בשבתא. כדעבדינן בשיני דבולא שתא. ולתענית נמי מפסיקין. וליום הכיפורים שהל להיות בין בשיני בין בחמישי בין בשבת מפסיקין ולא קרו בעיניינא דההיא יומא. אבל במנחה ביום טוב שחל להיות בשבת. וכן שיני והמישי שמראש השנה ועד ההג אין קורין אלא בסדר פרשיות. ובמנחה של יום טוב שהל להיות בשבת קורא בוזאת הברכה. וכל השנה כולה קמי פסחא וקמי הגא דשבועיא. וקמי ריש שתא בסדר פרשיות:

קכג. **וכד** קרינן בספרא דאורייתא כהן קרי קמא. ובתריה לוי. והדר ישר'. דתנן אילו(מט) דברים אמרו מפני דרכי שלום. כהן קורא ראשון. ואחריו לוי. ואחריו ישראל מפני דרכי שלום. ואמרי' מנא הני מילי. אמ' רב מתנה דאמר קרא (דברים לא) ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית יי' ואל כל זקני ישראל. ברישא כהן והדר לוי והדר ישראל: ר' יצחק נפחא אמר מהכא (שם כא). ויגשו הכהנים בני לוי. ובת' וכל זקני העיר. ר'(נ) אסי אמר מהכא. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו (בקודש) [קדש] קדשים: ר' חייא אמר מהכא. (ויקרא כא) וקדשתו. לכל דבר שבקדושה. לפתוח ראשון ולברך ראשון. וליטול מנה יפה ראשון: ומקשי ליה אביי. והדר (מתריין) [מתרין] ליה. ומכל מקום מתוקמא כהן ראשון ואחריו לוי. ושאילו(נא) מקמי רב נטרונאי גאון. כהן עם הארץ. וישראל תלמיד חכם. איזהו מהן קודם לקרות תהילה. ושדר הכי. כהן עם הארץ קודם. מפני דרכי שלום. וגרסי' בגמ' אמ' אביי נקטינן אם אין שם כהן נתפרדה(נב) החבילה. דלא קרי לוי כלל. ואמר אביי אם אין שם לוי כהן קורא. ומקשי' איני (והא"ד) [והא"ר יוחנן] כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון. לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם. ומשני כי קאמרי' באותו כהן שקרא ראשון שיעמוד במקומו ויקרא שינית במקום לוי. ת': הגאון רב שמואל בר דוד הלוי הורה שמותרים לויים לקרות בתורה אפי' שלא במקום כהן בכל עיניינים בין בראשונה בין באחרונה. כמו ישר'. וכן הורה מרינו שיחיה. ת': שלחו(נג) ליה בני גלילא לר' חלבו אהריהן מי קורא. לא הוה בידיה. אזל שייליה לר' יצחק נפחא בבי(נד) מדרשא. א"ל אחריהן קורין תלמידי חכמים הממונין פרנס' על הציבור. ואחריהן תלמידי חכמים הראויין למנותן פרנסים על הציבור. ואחריהן בני תלמידי חכמים שאבותיהן פרנסין על הציבור. ואחריהן ראשי כנסיות ושאר כל העם: והכל(נה) עולין למניין שבעה. אפילו אשה ואפילו קטן. אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא מפני כבוד הציבור:

אומר החזן וכו' כצ"ל. מט) אילו דברים וכו' גיטין נ"ט ע"א. נ) רב אשי אמר מהכא כצ"ל שם ועיין הוריות י"ג ע"א. נא) ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון כן הוא בסרע"ג כל הענין. נב) נתפרדה חבילה גיטין נ"ט ע"ב דלא קרי לוי כלל וכן כתב רש"י שם בשם מורו הזקן ומורו ר' יצחק בן יהודה ובשם רב עמרם גאון ועיין בתוס' שם ד"ה נתפרדה וכו' ובגהש"ס ועיין בשו"ת הרשב"א סי' רי"ד, ועיין בתניא סי' ו', ובטור א"ח סי' קל"ה ובב"י שם ועיין לקמן קכ"ד. נג) שלחו ליה בני גלילא וכו' גיטין שם. נד) בבי מדרשא בפנינו שם ס' ע"א ליתא להני שתי תיבות הכא רק על השאלה מהו לקרות בחומשים. נה) והכל עולין למנין שבעה וכו' מגילה כ"ג ע"א. נו) הכי אמר

לעמד מפני ספר תורה לא כתיבא בתורה. אלא מפני שיבה תקום. ואתאי ספר תורה מק״ו דתלמידי חכמים. דקאמרי(מא) בהאשה נקנית. איבעיא להו מהו לעמוד מפני ספר תורה. ר׳ חלקיה ור׳ אלעזר ור׳ סימון אמרו מפני לומדיה עומדין מפניה לא כל שכן וכיון דמק״ו קאתיא משוינן לה כחכם ולא יותר. וקורין בתורה ג׳ בשיני ובחמישי. ובשבת במנחה. ואמרי(aמא) (הכא) [הני] שלשה כנגד מי. אמר רב אסי כנגד כהנים לויים וישר׳. ותנ׳(מב) רב שמואל מבירתא דשיחורי. אין פוחתין מעשרה פסוקים. בבית הכנסת. וידבר עולה מן המניין. ואחרון קורין ארבעה. ואמרי׳ הני עשרה פסוקים כנגד מי. ר׳ יהושע בן לוי אומר כנגד עשרה בטלנין שבבית הכנסת. רב אמ׳ כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני. ר׳ יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. ואמר רבא ראשון שקרא ארבעה הרי זה משובח. דתנו שלש קופות של שליש סאין שבהן תורמין את הלשכה והיה כת׳ בהן אל״ף בי״ת גימ״ל. ותניא א״ר יוסי למה כת׳ בהן א׳ ב׳ ג׳. לידע איזה מהן נתרמה ראשון. שמצוה בראשון. להקריב מנחת ראשון. ואמצעי שקרא ארבעה משובח. דתניא אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. מלמד שהיה מסדר פניהם כלפי צד מערבי. א״ר נתן מיכן שאמצעי שקרא ארבעה הרי זה משובח. משום מעלין בקודש ואין מורידין ואע״ג דקת׳ ר׳ שימי אחרון קורא ארבעה, כרבא עבדינן: ותנ׳ אמרי׳ עובדא. דרב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר. קם קרא בספרא ראשון ארבעה. ושבחיה אבי גובר לרב פפא. ותקינו רבנן דכולהו דקרו מברכין לפניה ולאחריה. גזירה משום(מג) הנכנסין וגזירה משום היוצאין: ותנו נמי בראשי(מד) הדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה. תענית ציבור ותשעה באב קורין שלשה. מדתניא זה הכלל כל(מה) שיש בו ביטול מלאכה לעם כגון תענית ציבור ותשעה [באב] קורין שלשה. חנוכה ופורים נמי קורין שלשה. וכן אילו הימים שיני והמישי ומנחה של שבת. וחנוכה ופורים ותענית קורין שלשה. ואין פוחתין מהן. ואין מוסיפין עליהן: ואין מפטירין בנביא הוין מתשעה באב דמפטירין באסף אסיפם: בראשי הדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה אין פוחתין מהם. (אבל) [ואין] מוסיפין עליהם. ותנן נמי. ביום טוב [חמשה]. ביום הכיפורים [ששה]. בשבת [שבעה]. אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן. ומפטירין בנביא. ואין המפטיר עולה מן המניין. חמשה. ששה. שבעה. מאי טע׳ כדעולא(מו) דאמר עולא מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחילה מפני כבוד תורה. וכיון דמשום כבוד תורה הוא למניין נמי [לא] סליק: נקיט האי כללא בידך. שמצאתי במקום אחר.

קכב. בפ׳ עומד ויושב. בשבת קורין שבעה. ביום הכיפורים ששה. בפסח ועצרת וראש השנה וסוכות ושמיני עצרת קורין חמשה. ת׳. דכל(מז) דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירא. בראשי הדשים ובמועד דאיכא קרבן ומוסף ד׳. ביום טוב שאסור בעשיית מלאכה ה׳. ביום הכיפורים דענוש כרת ו׳. בשבת דאיסור סקילה ז׳. ת׳: (ובטלן) [ובכולן](מח) החזן אומר קדיש עד דאמירן. ואחרי

ל׳ ט ע״א איתא אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח ס״ת וכו׳. aמ) (בהוספה). ויום שאין בו מוסף בצ״ל. מא) דקאמרין בהאשה נקנית ל״ג ע״ב. ושם הנוסחא משונה. aמא) ואמרינן הני שלשה כנגד מי בצ״ל וכל הענין במגילה כ״א ומשונה בגירסא ע״ש. מב) ותנא רב שמואל מבירתא דשיחורי וכו׳ בסרע״ג איתא ותני רב ישמי מבירתא דשיחור וכן הוא ברוקח סי׳ נ״ו, ובאו״ז ח׳ קה״ת סי׳ ש״פ העתיק רב רחומי מבירתא דשחורי. מג) משום הנכנסים וכו׳ מגילה שם. מד) בר״ח ובחולו של מועד שם כ״א ע״א. מה) כל שיש בו ביטול מלאכה וכו׳ שם כ״ב ע״ב. מו) כדעולא וכו׳ למנין נמי לא סליק בצ״ל כן הוא שם כ״ג ע״א וכן הוא בסרע״ג, ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ יו״ד ועיין בתוס׳ שם ד״ה הד אמר וכו׳ ותוס׳ שם ד״ה כיון וכו׳ ועיין בטור א״ח סי׳ רפ״ב וז״ל ומפטיר מיבעיא אם עולה וכו׳ וב״י שם, ועיין לקמן סי׳ קב״ו, וקס״ת. מז) כל דטפי וכו׳ מגילה כ״ב ע״ב. מח) ובכולן

אבל פסולים שבתלמוד דלא דווקא נינהו בין לעניין לולב ואתרוג וכל שאר פסולין והא ודאי לא מצית למימר. וכיון דהא ליתה כהאי נמי ליתה: למ״ה. עוד מצאתי בתשובות הגאונים. האנשים הרגילין לקרות בספר חומש בעשר במקום שאין ספר תורה אין רוח חכמים נוחה בהם. ור׳ אוסר לעשות כן. שאף בספר תורה גמור שאינו עשוי כתיקון חכמים אסור לקרות כגון שאינו תפור בגידין ושלא יהא בין שיטה לשיטה כמלא שיטה אסרו לקרות כל שכן ספר חומש שאינו מדקדקין בו לעשות אחד מן התיקונים האלה שאסור לקרות בו. והמיקל בזה לא נכון הוא עושה שמוציא ברכה לבטלה. ת׳: מעשה בספר תורה שלא היה תפור אלא בשלש הוטין של גידין. אחד בראש הדף ואחד בסוף הדף. ואחד באמצע ובא מעשה לפני ר׳ ואסר לקרות בתוכו. והביא ראייה ממה ששנינו בפ׳ מגילה נקראת. מגילה נקראת ספר ונקראת איגרת. נקראת ספר. שאם תפירה בחוטי פשתן פסולה. ונקראת איגרת שאם תפרה בשלשה חוטי גידין כשרה. מכלל דספר תורה דלא נקראת איגרת צריך תפירה שלימה מו׳ גידין. ובג׳(לזc) חוטי גידין לא סגי: בתשובות הגאונים. ת׳:

קב. וששאלתם(לח) אם אסור לנקוד ספר תורה. ספר תורה שניתן למשה בסיני לא שמענו בו ניקוד. ולא ניתן ניקוד בסיני כי החכמים ציינוהו לסימן ואסור לנו להוסיף מדעתינו. פן נעבור בבל תוסיף. לפיכך אין נוקדין ספר תורה. ואע״פ שניתנו פסוקי טעמי׳ ונגינות הקרייה מסיני במסורת. (נחמיה ח) כדכתי׳ ושום שכל וגו׳. על פה נאמרו. ולא בסימני נקידה בספר: וכן אתה דן למגילת אסתר. שמדמינו לה לדין שירטוט כאמיתה של תורה. במגיל׳ נקראת. והוא הדין לכל דיני מזוזה. ת׳.

קכא. (א) ובמוסף מוציאין ספר תורה. והכי(לט) אמר רב שלום גאון ספר תורה בין כשמוציאין אותו תחילה. בין בשבת בין בחול. בין כשמחזירין אותו למקומו. עומדים לפניו לאלתר ויושבין לאלתר. ואין צריכין לעמוד עד שעונין יהא שמיה רבה מברך. ולא עד שעונין ברכו. ואין מנהג כך. ולא ראינו זו. כי שמא יש מי שנוהג כך. ולומר ממה שכת׳ בעזרא וכפתחו עמדו כל העם. (נחמיה ח) וזאת לא. דאותה עמידה שתיקה היא. דאמר(מ) רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה. שנ׳ וכפתחו עמדו כל העם. ואין עמידה אלא שתיקה. שנ׳ והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד (איוב לב). אבל

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) בכל(מa) יום שיש בו מוסף גומרי׳ קדיש קודם שיוציאו ספר תורה מן הארון (ואם) [ויום] שאין בו מוסף אין גומרין:

אהרת הוה לו. (לזb) אבל מדקאמר וכו׳ כצ״ל. (לזc) ובג׳ חוטי גידין לא סגי עיין שו״ת תרה״ד סי׳ נ׳. (לח) וששאלתם אם אסור לנקוד ס״ת וכו׳ כוון לזה בשו״ת הרמב״ן סי׳ רל״ח והובא בד״ת ה׳ ס״ת אות ע״ד טעם לפסול ס״ת מנוקד משום דאין לנו אלא כנתינתו מסיני, וכן כתב מהרש״ל בתשובה סי׳ ע״ג וז״ל ותמה אני עליהם לכתוב ב׳ אותיות בתורה שלא לצורך ולפוסלה, שהרי אפילו אות אחת יתירה פוסלת וכן אפילו פיסוק טעם או ניקוד בדיו פוסל התורה עכ״ל והנה בשו״ת נו״ב מהד״ק סי׳ ע״ד השיג על המהרש״ל בזה וז״ל ומה שכתב מהרש״ל שפיסוק טעם פוסל בתורה דבר זה לא מצאתי מפורש רק פיסוק פסוקים ובשגגה יצא הדבר ממהרש״ל וכו׳ ולענ״ד שכוון המהרש״ל להא דאיתא במס׳ סופרים פ״ג שפסקו ושנוקד ראשי פסוקים שבה אל יקרא בו ופירש המפרש שפסקו היינו שהפסיק בין פסוקים בנקודות כמו שהוא בדפוס, או שנוקד ראשי פסוקים פירש שלא עשה הפסק בין הפסוקים אלא עשה נקודה בראשי הפסוקים לסימן. והוא דחוק דהיינו הך ותרתי ל״ל אך המהרש״ל מפרש שפסקו פירש שרשם שם נגינות, והוא מלשון הגמרא מגילה ג׳ ע״א ונדרים ל״ז ע״ב ויבינו במקרא אלו פיסקי טעמים (הנגינות קרויים טעמים כן פירש״י במגילה שם) והוא קצור לשון כמו שמצינו בנדרים שם ל״ז ע״א ולטעמיך שבר פיסוק בשבת מי אסור, והכוונה לשבר פיסוק טעמים. והוא ברור לענ״ד בכוונת המס׳ סופרים ובפירוש מהרש״ל. (לט) והכי אמר רב ישלום גאון ס״ת וכו׳ הובא כל הענין בסרע״ג דף כ״ח. (מ) דאמר רב הונא וכו׳ לפנינו בסוטה

של סוכות. משום עת לעשות לי״י. וגו׳. אלמ׳ ודאי הואיל ופסלוהו הכמים לברך עליו ביום ראשון המברך עליו אינו מקיים מצוה. דכתב (שמואל א כב) הנה שמוע מזבח טוב וגו׳. ואף על [לא] תשא עובר המברך. הכי נמי הקורא בספר תורה דפסלוהו הכמים אינו יוצא ידי קריאה. וכיון דאינו יוצא ידי קריאה נמצא דעל הברכה עובר לא תשא למפרע. דאי לא תימא הכי. א״כ למה קראוהו פסול. ומה שינה זה מאתרוג וסוכה וציצית. ועוד כי גידים דבר מצוי. וגם ספר תורה נוח לו לאדם ליכתב כמו חומש. ועל מה שהזכירו רבותינו בגיטין פ׳ הנזקין אין קורין לד) בחומשים בבית הכנסת מפני כבוד הציבור. דמשמע הא משום לא כבוד ציבור קרינן. כך קיבלתי מרבותיי. דהנהו חומשים כגון אחד מהמשה חומשי תורה או ד׳ או ה׳. עד שיהו ה׳ שלימין. בהנהו אמרו הכמים דלא קרינו משום כבוד ציבור דאין כבוד דליקרו בהומשי׳ שאין כולן ה׳ יחד. ולעולם אותם הומשים עשויין כספר תורה ותפורין בגידין. להכי אמרי׳ דאי לאו משום כבוד ציבור קרינן. דלא אמרו הכמים פסולי׳ בהומשין לקרות בהן כמו שאמרו לשאינו תפור בגידין. להכי אמרי׳ דאי לאו משום כבוד ציבור קרינן. ומנא תימראלה) דאותם הומשים עשויין כספר תורה. דהא הזינן דכל ספריהן עשויין כספר תורה. דאמרי׳ על הדא מילתא דמגילה. נקראת ספר ונקראת אגרת. אמר רב יהודה אמר שמואל הקוראלו) במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא. אמר רבא לא אמרו אלא דלא מיהסרא ולא מייתרא. אבל מיהסרא או מייתרא לית לן בה. השתא הזינן דכתובים עשויין כמגילה דאי לא אמרת הכי אלא אמרת דעשויין כספרי׳ שלנו. היכי אמר רבא דאי מהסרא או מייתרא לית לן בה הא אמרת נקרא איגרת. שאם הטיל בה ג׳ הוטי גידין כשירה. ונהי דטפי מג׳ הוטין אינה צריכה הא ג׳ ודאי צריכה: והעשויין כספרים שלנו אין בהם שום תפירה. ועוד דת״ר הרוצהלז) לדבק תורה נביאים וכתובים מדבק ועושה לו כדי היקף בתחילתו. וכדי היקף בסופו. ועוד מדתניא כל הספרים נגללים מתחילתו. וספר תורה נגלל מאמצעיתו. ועוד דתנן היהaלז) קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו גוללו אצלו. היה עומד על הגג ונתגלגל הספר מידו. עד שלא יגיע לעשרה טפחים גוללו. וכו׳. שמעינו מכל הני דכל ספריהם עשוים כספר תורה: מפני אשר שמע מורי רבינו יצחק כי הגאון ר׳ יצחק בר׳ מנחם מתיר לקרות בהומשים בבית הכנסת ולברך כמו בספר תורה (הנפתר) [הנתפר] בגידין. צוה לכתוב תשובתו. ולשלחה לפני הגאון להשיב עליה. שאם הרשום בכתב אמת. נמצא המברכים עוברים על לא תשא. לכך צריך להעמיד דבר על בוריו להגיה ליושבי מאפל ולהגיד להם להוליכם דרך סלולה. ויתן מורי פנאי בדבר להוציאו לאור. כי אין נקל להוציא שם שמים לבטלה ולהחזיק כזה ידי האנשים: ואל יאמר הא דאמרינן במגי׳ שאם תפרה בפשתן פסולה לאו פסולה דווקא קאמר. אלא מאי פסולה דקאמר לכתחילה. דא״כ לימא נקראת ספר שלא יתפרנה בפשתן. דהוה משמע שלא יתפרנה לכתחילה בפשתן אבל דיעבד שפיר דמי. אבלbלז) מדקא[מר] שאם תפרה ש״מ דאפילו בדיעבד פסולה. ועוד א״כ פרכת

מר״ב סי׳ קע״ב, ובספר אגודה פ״ה דגיטין סי׳ ק״ה. לד) אין קורין בחומשים וכו׳ גיטין ס׳ ע״א, ועיין מגילה כ״ד ע״א, ויומא ע׳ ע״א, סוטה ל״ט ע״ב. לה) ומנא תימרא דאותן חומשים עשויין כספר תורה (ונכתב למעלה מן השיטה בעט עופרת „ולא אסרו לקרות בהן אלא משום כבוד ציבור" ולא ידעתי אם הוא מהכ״י או מהכותב). לו) הקורא במגילה הכתובה וכו׳ כצ״ל מגילה י״ט ע״א ועיין בפירש״י שם ד״ה הכתובה וכו׳. לז) הרוצה לדבק תורה וכו׳ ב״ב י״ג ע״ב לפנינו גירסא אחרת הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים כאחד מדבק ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו כדי לגול היקף וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה ועושה וכו׳ ובשמ״ק שם. ועיין במס׳ סופרים פ״ג ה״א וב תוס׳ רחד״א. כל הספרים נגללים וכו׳ שם י״ד ע״א. aלז) היה קורא בספר וכו׳ עירובין צ״ז ע״ב ע״ש וכבר אמרתי שהמחבר מעתיק לרוב רק הכוונה ולא המלות, ואין להוכיח בכל מקום שגירסא

העבודה לא נמנעתי לקרו'. אלא שלא סודרתי הפרשה ביני לבין עצמי שנים או שלשה פעמים. שאין אדם רשאי לומר דבר לפני הציבור עד שיפשוט אותה בינו לבין עצמו שנים או ג' פעמים. שכן מצינו בהק' שהוא נותן מענה לכל ברייא ולשון. והתורה גלוייה לפניו ככתב אחד. וכשבא ליתן אותה לישר' כת' (איוב כח) אז ראה ויספרה הכינה וגם הקרה. ואחר כך ויאמר לאדם. וכן כתב (שמות כ) וידבר אלקים את כל הדברים האלה בינו לבין עצמו. לאמר לישר'. ת': והולכין לבית הכנסת ומסדרין כל הברכות כמנהג דבר יום ביומו: ומוסיף אחר פסוקי צו את בני ישראל. וביום השבת עד ונסכו: ושונין באיזהו מקומן. ודורשי' בר' ישמעאל. ואו' רבון העולמים. עד ברכת השירי והותמי' במהולל בתשבחות. ופותחים במזמורים כמו שתקנו חכמים סדר כל יום ויום. ומדלגין מזמור לתודה. לפי שאין תודה קריבה בשבת: ומוספין השמים מספרים כבוד אל. לדוד בשנותו. תפילה למשה. הלל הגדול. הודו לי"י בכינור. מזמור שיר ליום השבת: נכון כסאך מאז: ומכאן ואילך מתפללי' תפילת שחרית כהילכתה: נשמת: את זה מצאתי והברתיו הנה להורות ולהבין:

קיט. עללז) קריאת החומשים עוד לבי נוקפי. על מה שאמרו רבותי' וכי הספר תורה שאנו (קורא) [קורין] בו מעובד הוא וכו'. עת לעשות לי"י: אמנם על דבר שלא פסלו חכמים כגון עיבוד וארכו כהיקפו כתיקון סופרים דלא חזינן דהלכה למשה מסיני הוא. ודאי טרחינן למיעבד אי יכלינן. ואי לא אתרמי לו כגוןלח) רב הונא דכתב שבעין ספרי ולא אתרמי ליה אלא הדא. ולא חזינן דפסלוהו חכמים אם אינו עשוי כהילכתו. בההוא נימא עת לעשות לי"י כדברי רבותיי. אבל על ספר תורה שאינו תפור בגידין דאשכחן דפסלוהו הכמים כדא'לט) במסכת מכות. ספר תורה שתפרן בפשתן ר' יהודה ור' מאיר חד אמר כשר. וחד אמר פסול. מאן דאמר פסול דכתב למען תהיה תורת י"י בפיך. ואיתקש כל התורה לתפילין. מה תפילין הלכה למשה מסיני לתופרן בגידין. אף כל לתופרן בגידין: ואנו קים לן כמאן דא' פסל. כדאמרי' במגילה א"ר חלבו א' רב חמא בר גוריא א' רב מגילהמ) נקראת ספר ונקראת אינרת. נקראת ספר. שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשירה. ומדקאמר נקראת ספר שאם תפרה בפשתן פסולה כמו ספר. מכלל דספר תורה שאינו תפור בגידין פסול. וכל שכן החומשים שאין עשויין כדין ספר תורה כלל ואין בהם שום תפירה דגידין דפסולין לקרות בהן. ועל כל שאר הילכות ספר תורה לא מצינו דקראוהו פסול אם אינו עשוי כתיקנו. חוץ מהסרון יריעה וכיוצא בה. ואפי' ימצאו רבותיי שהעיבוד הלכה למשה מסיני דפסול. ואם כן יתירו לנו אותו ספר תורה שאינו מעובד כהלכה משום עת לעשות לי"י. אם כן בעת שאין מוציאין לולב אתרוג והדס כשירין. למה אין אנו מברכין על היבישים. והקטומין. והנפרצים. ועל האתרוג שעלתה הזזית על רובו. ושניטלה פטמתו. ועל הניקב ועל הניקלף. אף ביום ראשון

הנ"ל. לז) על קריאת החומשים וכו' וכי הס"ת שאנו קורין בו כצ"ל ונראה שכוונתו בזה לחלוק על הגדולים חכמי נרבוני המובאים בתשובות הרמב"ם סימן ט"ז וז"ל על קריאת החומשים ששאלת לנו כך דעתינו נוטה אמת הוא שאמרו רבותינו אין קוראין בחומשין בצבור מפני כבוד הצבור וכן הלכה, אך זה תשוב אל דעתך וכי ס"ת שאנו קורין ושאנו עומדין מפניו מעובד הוא כהלכה למשה מסיני וכו' ושרי למקרי ביה משום עת לעשות וכו' ע"ש שמות הגדולים החתומים, ועיין בתשובות הרמב"ם סי' ס"ו ועליהם כתב המחבר שעוד לבו נוקפו לעשות כמו שהורו, ועיין בתניא רבתי סי' ו' ובביאורי שם, ועיין בשו"ת הרשב"א סי' קמ"ד ולעיל סימן פ"ב. לח) כגון רב הונא ב"ב י"ד ע"א. לט) כדאיתא במס' מכות י"א ע"א. מ) מגילה נקראת ספר וכו' מגילה י"ט ע"א. ועיין שם ח' ע"ב ובפירש"י ד"ה לתופרן וכו' והלכה למשה מסיני הוא בתפילין ומזוזות וכו' השתא אשמעינן מתניתין כמאן דפסיל (דברי רש"י בכאן תמוהים דאיך שייך במזוזה תפרה, ומצאתי בשו"ת חות יאיר סימן קצ"ב שהעיר בזה) (אחרי כותבי ראיתי בגליון הש"ס שעמד על דברי רש"י וצוה לעיין בשו"ת הנ"ל) ועיין במרדכי גיטין פ"ה סימן ת"ה, ובתשובות הרשב"א סימן תפ"ז, ובסי' תת"ה, ועיין בשו"ת מהר"ם

מחרך כו'. ור' יוסי אוסר. ולית הילכת' כר' יוסי דא' גרם כיבוי אסור: ת'; כך פסק רבינו האלפסי:

קיד. פ' כל כתבי. נר(כה) שעל גבי טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת ואם כבתה כבתה ואליבא דר' שמעון היא דא' דבר שאין מתכוין מותר. ודווקא בשכח. אבל במניח נעשה בסיס לדבר האסור. ובדליכא פסיק רישיה: מכאן יש לראות שאם נפלה נר על גב טבלא וצריך לטבלא לאכול עליה או צריך למקומה מותר להגביה הטבלא אע"פ שתפול הנר ושמא תכבה. ובלבד שלא יהא נר של שמן או של הלב מהותך. שכשיגביה הטבלא יהי ודאי שופך לחוץ ממה שבתוך הנר והוי פסיק רישיה דמודי ביה ר' שמעון: מצ'. ת':

קטו. מותר לשום אבן או אגוז באנפליות שקורין קלינש ולקשור ברצועה כדי לקובעו באבנט שלא יפלו כעין שקושרין הזוגות באבנט שיהו מתוקנין יפה על שוקו. ואין לחוש בהוצאת אבן שבזוגות. והוא הדין לשאר כליו אם הוא צריך. ואף בשבת מותר לשים האבן ובלבד שלא יעשה קשר קיימא. וכך היא משנה שלימה בפ' במה אשה. פורפרת(כו) על האבן ועל האגוז ועל המטבע ובלבד שלא תפרוף לכתחילה. והאמרת רישא פורפרת. א' אביי סיפא אתאן למטבע. כלומר על המטבע הוא שלא תפרוף בכתחילה. אבל על האבן ועל האגוז פורפרת לכתחילה. ת':

קיו. אסור לשרטט על הקלף בשום דבר בשבת. כדי לסמן שום דבר. שכן(כז) מצינו בקרשי המשכן שרושמין לידע איזהו בן זוגו. ת':

קיז. ובשחרית של שבת מסדרין ציבור הפרשה מענייננו של יום שנים מקרא ואחד תרגום. דאמ' ר' הונא בר יהוד' א"ר מנחם א"ר אמי לעולם(כח) ישלים [אדם] פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום. וכל המשלים פרשיות עם הציבור משלימין לו ימיו ושנותיו:

קיח. מצאתי(כט) בספר יוספון. ת'; אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. (איוב כח) ואחר כת' ויאמר לאדם. לימדך שאם תהיה (בו) [בן] תורה לא תהא רוחך גסה עליך לומ' דבר לפני הציבור עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך שנים או שלשה פעמים; ומעשה בר' עקיבא שקראו ההזן ברבים לקרות בספר תורה ולא רצה לעלות. אמרו לו תלמידיו רבינו לא כך לימדתנו כי הוא הייך ואורך ימיך. ולמה נמנעת מלעלות. א' להם

כג) טלית שאחז בה האור וכו' שבת ק"כ ע"א. כד) פורסין עור וכו' שם. כה) נר שעל גבי טבלא וכו' שם ק"כ ע"ב. כו) פורפת על האבן וכו' כצ"ל שבת ס"ה ע"א. כז) שכן מצינו בקרשי המשכן שבת ק"ג ע"א ועיין רש"י דאפילו לא כתב אלא רשם וכו' וכן הוא בפסקי תוס' פרק הבונה סימן ש"נ אין לרשום בציפורן על הספר ועיין שבת ע"ה ע"ב אפיק חד מינייהו ועייל שירטוט. ועיין רמב"ם פי"א מה' שבת הי"ז, ועיין בטור א"ח סי' ש"מ, ובט"ז שם ס"ק ד' וצ"ע. כח) לעולם ישלים אדם כצ"ל לפנינו בברכות ח' ע"א איתא אמר רב הונא בר יהודה אמר ר' אמי וכו' ועיין גירסת הרא"ש שם פ"א סימן ח' ובטור סימן רפ"ה. כט) מצאתי בספר יוספון וכן הובא ספר יוסיפון בתוס' חולין ס' ע"א ד"ה פסוק זה וכו' (ולא ידעתי על איזה ספר כוון). אז ראה וגו' שאם תהיה בן תורה כצ"ל וכן הוא בתנחומא פ' יתרו, ועיין תוס' מגילה ל"א ע"ב ד"ה משה וכו' ילמדנו של פרשה יתרו אין אדם רשאי לקרות בתורה עד שיסדור הפרשה שלש פעמים, ועיין תנחומא פ' ויקהל פלוגתא ר' אחא ורבותינו, רבותינו אומרים שתי פעמים אומר את הדבר בינו לבין עצמו ואח"כ אומר לישראל וכו' ור' אחא אומר ארבע פעמים וכו' וכן הוא ג"כ בב"ר פכ"ד רבנן ור' אחא רבנן אמרי כל דבור ודבור שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומר שתי פעמים בלבו, ור' אחא אמר ארבע וכו' ובש"ע א"ח סי' קל"ט סעיף א' פסק הב"י ג"כ ע"פ התנחומא דפרשת יתרו והוא כרבנן דפליגי על רב אחא, וכן צריכין אנו לפרש דעת רבנן במדרש פ' תשא, וכבר הערתי בביאורי לספר התניא רבתי סי' ו' שדעת הגר"א בא"ח שם נפלאה ממני שהביא המדרש דפ' תשא דשם איתא ד' פעמים ונראה שכן דעתו להלכה והלא הוא דעת יחיד כנגד רבנן החולקים כדמשמע במקומות

תרתי דכת׳ לקטו להם משנה. ובצע חדא. דאי אמרת לבצע תרתי מחזי כרעבתנותא: ושאילו(כ) מקמי רב נטרונאי גאון ביום טוב צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא. והשיב הבין. הוו יודעין שצריכין אנו לבצוע על שתי ככרות ביום טוב כדרך שצריכין לבצוע עליהם בשבת. מה טעם מפני שבשבת עצמה לא נתחייבו לבצוע על שתי ככרות. אלא משום שלא ירד מן בשבת והזהירו ישראל ללקוט להם משנה. ואמר רבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת. וביום טוב נמי כיון שלא ירד בו מן חייבים אנו לבצוע על שתי ככרות. ומניין שלא ירד מן בימי׳ טובי׳ שכן שנו חכמים ששת ימים תלקטוהו. ר׳ יהושע או׳ למדנו(כא) שלא ירד מן בשבת. ביום טוב מניין. ת״ל שבת לא יהיה בו: הז״ק ת׳:

קיב. קשר(כב) של קיימא כגון רצועות מנעלים. וקשירת אבנט מותר. שכל אילו מתירין תדיר. ואין לאסור אבנט משום מנעל דרבנן דאמרי׳ בפ׳ אילו קשרי׳ דפטור אבל אסור. דהתם טע׳ דאסור שאעפ״י שאין קושרי׳ אותו בשביל קשר של קיימא ובדעתם להתירו עוד כשיצטרכו אפי׳ הכי אסור לפי שפעמים היו מניחים אותו קשור עד זמן מרובה שלא היו חוששים להתיר. ופעמים שלא היו מתירין לעולם. הילכך אסור. אבל אבנט. אע״פ שמניחי׳ אותו פעמים שבוע או שבועיים אין כאן איסור שאין שום אדם שלא יחליף בגדיו משבת לשבת. ולא דמי למנעל דרבנן אלא למנעל דבני מחוזא שמותר לכתחילה. כדאי׳ התם: ת׳:

קיג. גרסי׳ בשבת פ׳ כל כתבי טלית(כג) שאחז בה האור מצד אחד נותנים עליה מים מצד אחד. מכאן מוכח ר׳ שמותר לתת מים מערב שבת בתוך אותם כלי זכוכית שאנו מדליקין בהן שקורי׳ לנפש. וכי תימ׳ גרם כיבוי הוא ואסור. בעניין זה לא אמרנו גרם כיבוי. שמתחילה כשנתן המים בתוך הכלי והשמן למעלה מן המים אין המים מכבין את הנר עד שתכלה השמן. והא לא דמי למתניתין דבירה דא׳ ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה. דהתם מיד כשנופלין הניצוצות בתוך הכלי מיד המים מכבין. וזהו ודאי גרם כיבוי. אבל הכא ליכא גרם כיבוי. כדפרי׳. ודומיא ההיא דטלית שאחז בה האור. דבאותו צד שאחז בה האור אינו נותן המים ואינו גרם כיבוי גמור: מר׳: ת׳: טלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה. ועל ידי הערמ׳ מותר לכתחילה אעפ״י שמתכוין לכבות. משום הצלה מיקל ר׳ שמעון שאינו מכבה ממש בידים אלא מחמת שפושטה מכבה האש ממילא. ולא הוי אפי׳ גרם כיבוי והלכך אם נפלה גחלת על מלבושיו של אדם אפילו אינו עליו עכשיו מותר ליקח אותו וללובשו ואם נופלת הגחלת מעצמה אינו חושש. וכ״ש אם הוא לבוש ונפלה עליו גחלת שיכול להתעטף בטליתו ולהתכסות בו ואינו חושש אם תפול הגחלת ותכבה: ונר׳ בעיני הכותב כי׳ בפ׳ כל כתבי איתא בהדיא אמ׳ רב יהוד׳ טלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה ואם כבתה כבתה: וכן ספר תורה שאחז בו האור פושטו וקורא בו ואם כבתה כבתה: וגם קיימא לן כר׳ שמעון בן ננס דא׳ פורסין(כד) עור של גדי [על גבי] שידה תיבה ומגדל שאחז בהן האור מפני שהוא

נמצא ג״כ בשערי תשובה ק״י. יח) הנוטל ידיו לפירות חולין ק״ו ע״א. יט) וחייב לבצוע וכו׳ ברכות ל״ט ע״ב ושבת קי״ז ע״ב. כ) ושאלו מקמיה רב נטרונאי גאון ביו״ט וכו׳ השאלה זו הובא בפרדס לרש״י ז״ל ושאלתם ביו״ט צריך לבצוע ע״ש סי׳ צ״א, ומקודם מצינו שם שאילות לרב שרירא גאון ולרב האי ונראה שמיחס המעתיק גם זו השאלה לרב שרירא, וכן מצינו שאלה כזו לרב שרירא בשערי תשובה סי׳ רכ״ב ע״ש. כא) למדנו שלא ירד מן בשבת וכו׳ מכילתא פ׳ בשלח. כב) קשר של קיימא וכו׳ עיין שבת קי״ב ע״א ובטור א״ח סי׳ שי״ז, ובש״ע שם סעיף א׳ ובט״ז שם ס״ק א׳.

כבר נתחייב לברכה ראשונה ואחרונה מפני רביעית ששתה. ואם תאמר קידש ולא שתה רביעית. אם כן לא יצא ידי חובתו והילכך טעון לאחריו:

קט. ואסור לו לאדם לטעום כלום עד שיקדיש. ואם שכח וטעם אפילו הכי מקדש. דאמ׳[ח] רבא הלכתא טעם מקדש [טעם] מבדיל. ואם בא לידי אונס מחמת שינה או מחמת שכרות או מכל דבר אונס ולא קידש בליל שבת מקדש למחר. ואפי׳ כל היום כולו. דאמרי[ט] בני ר׳ חייא מי שלא קידש בע״ב שבת מקדש והולך כל היום כולו:

קי. ומקדש צריך לקדושי במקום סעודה. ויליף[י] טעמ׳ בתלמוד ירושלמי ממקרא מלא. (ישעי׳ נח) וקראת לשבת עונג לקדוש י״י וגו׳ במקום עונג שם תהא קריאת היום. מיכן שאין קידוש אלא במקום סעוד׳. והיכא[יא] דקדיש ליה באושפיזיה. ואיתרמי ליה אינשי ברוכתא אחריני דלא גמורי קידוש. גמיר לקדושי והדר מקדש להו. דא׳ רב אשי כי[יב] הוינו בי רב פפי הוה מקדש לן. וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש ליה: דלהוציא אחרים ידי חובתן שפיר דמי: ונשים[יג] ועבדים אע״ג דקידוש היום זימנא קביעא ליה וקיימא לן דכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. גבי קידוש היום מיהא חייבין דא׳ ר׳ אדי בר אהבי נשי׳ חייבות בקידוש היום דבר תורה. ומפר׳ רבא טע׳ דכת׳ זכור ושמור. כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה. ונשים ועבדי׳ הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה: ואי[יד] רב זוטרא בר טוביה אין אומר׳ קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח. לאפוקי שריחו רע דלאו אורח ארעא. ולאפוקי נמי מגולה דילמא נפיל ביה מידי. ואע״ג[טו] דאעבריה במסננת ולא אשכח ביה מידי. אפי׳ הכי הקריבהו נא לפחתך קרינא ביה. אבל יין מגיתו שפיר דמי לקדושי עליה. דא׳ רבה סוחט[טז] אדם אשכול של ענבים לתוך הכוס ואומ׳ עליה קידוש היום: וכן הלכה. ת׳: ומה שאנו מקדשין שני פעמים אחת ביום ואחת בלילה כנגד זכור ושמור. ומטעם זה אין אנו מקדשין בסעודה שלישית: תם. ת׳: ולאחר[יז] שבירך על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. אבל נטל ידיו קודם שיקדש לא עשה ולא כלום. דא׳ רב ברונא אמ׳ רב הנוטל ידיו לא יקדש. מאי טע׳ יין אין צריך נטילת ידים ובשלא נגע בשום טינוף ולא נכנס לבית הכסא. ומשום דקאמרי׳ הנוטל[יח] ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. ופת הוא דטעון נטילת ידי׳. וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם לבו אל הפת. הילכך לא יקדש:

קיא. וחייב[יט] לבצוע על שתי ככרות בשבת. שנ׳ (שמות טז) לקטו לחם משנה. וא׳ ר׳ אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא. דנקיט

ח) דאמר רבא הלכתא וכו׳ פסחים ק״ז ע״א. ט) דאמרי בני ר׳ חייא וכו׳ הגמרא מדייק הכי שם ק״ה ע״א מדאמרי בני ר׳ חייא וכו׳. י) ויליף טעמא בתלמוד ירושלמי ממקרא מלא וכו׳ בירושלמי לפנינו ליתא להא דרשא אך הרי״ף והרא״ש בפ׳ ערבי פסחים סימן ה׳ מעתיקים הלשון ואזדא שמואל לטעמיה דאמר שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה, דכתיב וקראת לשבת ענג במקום ענג שם תהא קריאה, ומשמע דכן הוו גרסי בגמרא, וכן הוא בתוס׳ מערבי פסחים במרדכי, ועיין רשב״ם ק״א ע״א ד״ה אף ידי קידוש וכו׳ קרייה דקידוש שם תהא ענג ומדרש הוא וכו׳, ובבעל העיטור בעשרת הדברות דכתיב וקראת לשבת ענג במדרש במקום קריאת קידוש וכו׳ אך האו״ז ח״ש סי׳ כ״ג ותניא סי׳ י״ד הביאו זה בשם בה״ג. יא) והיכא דקדיש ליה באושפיזיה וכו׳ דלא גמורי כצ״ל והוא לשון ה״ג הלכות קדוש והבדלה והיכא דקדיש ליה באושפיזיה ואתרמו ליה אינשי בדוכתא אחרינא דלא גמיר לקדושי הדר מקדש להוא דאמר וכו׳ ועיין בטור או״ח סי׳ רע״ג שהביא דעת הבה״ג ועיין בב״י שם. יב) כי הוינן בי רב פפי וכו׳ ר״ה כ״ט ע״ב. יג) ונשים ועבדים וכו׳ ברכות כ׳ ע״ב. יד) ואמר רב זוטרא בר טוביה לפנינו ב״ב צ״ז ע״א איתא אמר רב וכו׳. טו) ואע״ג דאעבריה וכו׳ שם ע״ב. טז) סוחט אדם אשכול וכו׳ שם. יז) ולאחר שבירך על הכוס וכו׳ הוא בסדר רע״ג, ועיין רשב״ם פסחים ק״ו ע״ב ד״ה נטל ידיו וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה הנוטל ידיו לא יקדש וכו׳ ובסדר ר״ע וכו׳ ועיין תשובות הגאונים הנדפס בליק סי׳ נ״ז ותשובה זו

שאין אומ׳ שירה אלא על היין: וטועםב) ממנו כדי רביעית ואם לא טעם כדי רביעית לא יצא ידי חובתו דהכי אמרי׳ המקדשג) אם טעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא. והיינו רביעית יין:

קח. ואםד) אין לו יין יקדיש על הפת. ובמקום בורא פרי הגפן יאמר המוציא לחם מן הארץ: ת״ר איןה) מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין. קס״ד בורא פרי הגפן. אטו אמיא ושיכרא מי לא מברכינן שהכל. א׳ אביי הכי קאמ׳ אין אומ׳ הבא כוס לברך אלא על היין. ולא אמרו אלא דלא קבע אשיכרא אבל אי קבע אשיכרא היינו משתייא: ומאןו) דקדיש ומקמי דליטעם אישתעי. הדר מברך בורא פרי הגפן וטעים והיכא דיהבינו ליה לברוכי ואשתלי ולא טעים. ושקלוה ליה אחריני ושתיוה מייתו ליה כסא אחרינא ומברך בורא פרי הגפן וטעים. כדאמר מר המקדש אם (טעה) [טעם] מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא: והכיז) אמ׳ רב עמרם גאון כוס של קדוש כל שלא בירך עליו ברכת המזון חייב לברך עליו ברכה אחת מעין שלש. שהיא על הגפן ועל פרי הגפן. והני מילי היכא דלית ליה כוס של ברכת המזון. אבל אם יש שם כוס של ברכה לא צריך לברוכי אחר כוס של קדוש. ואי קשיא אם כן למה מברך על הכוס של ברכת המזון בורא פרי הגפן. משום דאפסקיה בברכת המזון. והיכא נמי דלא הוה ליה לבד מההוא כוס של קדוש ואקרי ובריך ברכת המזון נפיק בברכת המזון. ולא יכיל לברוכי על הגפן בתר ברכת המזון לא שנא קידוש מקמי פתורא ולא שנא לאחר פתורא כיון ששתה רביעית

ע״א. ב) וטועם ממנו וכו׳ ברכות נ״ב ע״ב. ג) המקדש אם טעם וכו׳ עירובין ע״ט ע״ב פסחים ק״ז ע״א. ד) ואם אין לו יין וכו׳ כן הוא לשון רע״ג, וכן הוא בשאילתות פ׳ וזאת הברכה סימן קס״ו וז״ל ומאן דלית ליה חמרא מקדש אריפתא ונפיק ידיה חובתיה דכתיב לקדשו. ועיין בשו״ת שערי תשובה סי׳ קט״ז בשם רב האי גאון, ז״ל כך היו הראשונים נוהגין לענין קדוש היו מחזרין וטורחים הרבה להביא יין שראוי לברך בפה״ג, והיה אצלם מצוה שראוי לחזור אחריה, ואם אין להם היו מקדשין אריפתא, ועיין פסחים ק״ו ע״ב רשב״ם ד״ה דחביבה וכו׳ ומדרב שמעינן שמקדשין על הפת, ועיין בתוס׳ ד״ה מקדש וכו׳ מ״מ נראה לר״ת דאין מקדשין על הפת כלל וכו׳ (ושלש מחלוקות בדבר דלדעת המחבר וכן לדעת רע״ג ורב האי והשאלתות דוקא בדלית ליה יין הוא דמקדש על הפת, אבל בדאית ליה יין מקדש על היין, ודעת הרשב״ם אפילו בדאית ליה יין מקדש על חביבה ליה, ולדעת ר״ת אין מקדשין על הפת כלל אף בדלית ליה יין). ה) אין מקדשין אלא על היין וכו׳ פסחים ק״ז ע״א. ו) ומאן דקדיש וכו׳ עד לא יצא, הוא לשון ה״ג הלכות קידוש והבדלה, וקמ״ל דלא צריך לחזור ולקדש, ובתשובות הגאונים הנדפס בליק תרכ״ד נשאל רב שרירא גאון על דברי בה״ג אילו, וז״ל סימן נ״ה ושש׳אלתם שכתוב בהלכות קדש ואשתלי ולא טעים ושתי ליה אחרינא מייתו ליה כסא אחרינא ומברך עליה בפה״ג ושתי ולא צריך אהדורי קדושא דאמר מר המקדש אם טעם וכו׳ הכי סבירא לן דזמנין סגיא בהכי, וזמנין לא סגיא, היכי דמי אי במקום סעודה קדישו ושקליה אחרינא לכסא ועדיין הוא יושב במקומו סגיא בהכי, מברך על כוס אחר בפה״ג ודיו, ואי שלא במקום סעודה קדיש או קם מן ההוא דוכתא צריך למהדר ולקדושי עכ״ל ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ צ׳ שהאריך בזה. ובמאה שערים להרי״ץ גיאת, ובשערי תשובה סימן כ״א, ועיין בטור א״ח סי׳ רע״א, ובש״ע שם וט״ז ס״ק י״ט ועיין בספר הישר לרבינו תם דף ע״ח. ז) והכי אמר רב עמרם גאון כוס של קדוש כל (זמן) שלא בירך וכו׳ והיכא נמי דלא הוי ליה וכו׳ ואקרי ובריך וכו׳ ל״ש וכו׳ ול״ש לאחר פתורא (בסרע״ג על פתורא. ולפי גירסת המחבר ר״ל לאחר שהביאו השולחן) וא״ת (שמא) קידש ולא שתה וכו׳ (וא״כ איך יברך ומתרץ א״כ לא יצא ובאופן זה לא איירינן) והלכך טעין לאהריו (פירש לכתחילה כל זמן דלא אקרי ובריך) כן הוא בסרע״ג, ובמהרי״ץ גיאת ה׳ קדוש, ויותר באריכות הוא בתשובות הגאונים הנדפס בליק תרכ״ד סימן נ״ו ע״ש ומפורש יותר כל דברי רע״ג בשה״ל סי׳ ע״ד, ועיין שם סי׳ קמ״ח, ומסיים ודלא כרב עמרם גאון זצ״ל שכתב בתשובתו כל זמן שלא בירך ברהמ״ז חייב לברך ברכה אחרונה שהוא על הגפן, והני מילי היכא דלית ליה המרא לכוס של ברכת המזון, אבל אית ליה חמרא לכוס של ברכת המזון כיון דעדיין לא מסחא דעתיה ממשתייא דהא אית ליה כוס של ברכה לא צריך לברוכי וכו׳ אלא פסקא דמילתא בין אית ליה חמרא לכוס של ברכת המזון בין לית ליה חמרא לכוס של ברהמ״ז אין צריך לברך על הגפן ליין שלפני ברהמ״ז דברכת המזון פוטרתו, ועיין בטור א״ח סי׳ רע״ב ואיני מבין דבריו וכו׳ ושם בב״י, ובדרישה, ועיין בב״ח שם שמיישב שם כוונת רע״ג, וכוונת הטור, בדרך פשוט, ועל כרחך צריך לפרש מה שמסיים הטור לתרץ כוונת רע״ג דאע״ג דברכה אחת מעין ג׳ פוטרתו ברכת ג׳ אינו פוטרתו פירושו אינו פוטרתו כל זמן שלא בירך ברכת המזון, אבל אם בירך הלא כתב רע״ג בפירוש שאין צריך, ולפ״ז דחית הט״ז שם את דברי הב״ח חוזר ונראה, וכמו שכתב שם ביצחק ירנן, אך לא מטעמיה ע״ש ועיין במנהיג ובש״ת סי׳ ק״א ואין כאן מקום להאריך.

וכיון ששמעו קידוש יצאו ידי חובתם ואין צריכים לטעום: וזה שמקדש ומטעים משום רפואה מקדש ונותן להם כדי ליתן על עיניהם ממנו. כדאמרי' פסיעה ע) גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ובמאי מהדרא ליה בקדושא דבי שמשי. הילכך זימנא דאיכא ציבור דלית ליה חמרא ומקדש אריפתא. ותקנו חכמים לקדש על היין בבית הכנסת משום רפואה: ולאחר שמקדשין בבית הכנסת אומ' פ) משנה ב"מ ממסכת שבת כדי להדכיר חיובי הדלקת שבת: ואו' קדיש: ותקנת חכמי' הוא משום סכנה דבי שמשי דשכיחי מזיקין דילמ' איכא דעייל ולא מצלי לאלתר. ועד דמצלי נפקי ציבורא ופייש להודיה ומסתכן. ותקינו רבנן דמאחרי ציבורא אחר תפיל' כי היכי דגמיר צלותיה ונפיק בהדי ציבורא. ומיבעי צ) לאיניש למיקם בי כנישתא עד דמקדש שליחא דציבורא אכסא דחמרא דקדושא עד דא' מקדש השבת: ואחר כך הולכין לבתיהם לשלום:

קז. ומקדשין על היין בלילי שבתות. דת"ר זכור את יום השבת לקדשו (שמות יט). זכרהו ק) על היין. אין לי אלא ביום. בלילה מניין. ת"ל את. אין לי אלא שבת. ימי' טובים מניין אלה מועדי יי' מקראי קודש (ויקרא כג): ת"ר זכור את יום השבת לקדשו. זכרהו על היין. מיכן ר) סמכו חכמים לקידוש מן התורה. אין לי אלא בשבת חג המצות מניין. ת"ל (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך וגו': חג שבועות מניין. ת"ל (שם) וזכרת כי עבד היית (בארץ) [ב]מצרים ושמרת ועשית. חג הסוכות מניין. ת"ל (שם טז) וזכרת כי עבד היית [בארץ] (ב)מצרי' ומנא לן דאסוכות קאי מעילויה דקרא. כתיב (שם) העניק תעניק לו וגו'. (שם טז) חג ש) הסוכות תעשה לך שבעת ימים [וגו']: ואע"ג ת) דמדכר בקידושא צריך לאדם לאדכורי בצלותא ובברכת המזון. מא טעמי' תרי קראי כתיבי. זכור. וזכרת. ואתו רבנן וילפינהו משבת. מה שבת בתפילה ועל הכוס. אף יום טוב כן: א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מניין א) שאין או' שירה אלא על היין שנ' (שופטים יט) ותאמר להם הגפן ההדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. אם אנשים משמח אלהים במה משמח. מיכן

סי' ל"ב ע"ש, ובשו"ת רשב"ש סי' נ"ג, ובש"ת סי' קי"ד, ובתשובות הגאונים הנדפס בליק סי' נ"ב, ובשו"ת הרשב"א סי' ל"ז ע"ש, ועיין באו"ז ח"א סי' תשנ"ב אות ט' ובח"ש סי' כ' ע"ש. ע) פסיעה גסה וכו' ברכות מ"ג ע"ב, שבת קי"ג ע"ב, תענית יו"ד ע"ב ועיין בתוס' שם ד"ה פסיעה וכו'. פ) אומר משנה במה מדליקין וכו' כצ"ל. צ) ומיבעי לאיניש למיקם בי כנישתא וכו' הוא דין אחר ולא שייך להא דלעיל והיינו דיש לעמוד בשעה שמקדש הש"ץ עד דמסיים מקדש השבת, ומקורו הוא בה"ג סוף ה' ציצית וז"ל ומיבעי ליה לאינש למיקם בבי שמשי עד דמקדש שליחא דציבורא על כסא דקידושא ואמר מקדש השבת, ושם מבאר יותר ומסיים "ולא ליתוב משום דמעלי לברוכי" עכ"ל וכן הוא ג"כ בסדר רע"ג ומיתבעי ליה לאיניש למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שלוחא על כסא דחמרא דקדושא עד דאמר מקדש השבת, לא יתיב דמעלי לברוכי, ועיין בשו"ת שע"ת סימן קי"א ושאלתם מתבעי ליה לאיניש למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שלוחא דצבורא ועד דאמר מקדש השבת לא ליתוב משום דמעלי לברוכי, והרב ברגלוני כתב אחר כן חזינן מימרא דא בתשובות לרבוותא ולא מסיימי דא משום דמעלי לברוכי, והני רבנן דכתבו הכי אפשר דהוי שכר מפני מצות טורח העמדה, אי נמי אפשר דאית בי' קבלה ולא ידעינן מה עכ"ל וגם המחבר הוא מהני רבוותא דלא סיים משום דמעלי לברוכי, ויש לתמוה על מה שכתב הד"מ בסי' רס"ט וז"ל כתב הכ"ב דנהגו לעמוד בשעה שמקדשים בב"ה ואמר רז"ל ברכות (מ"ג ע"ב) דמעלי לברכי, פירש עייפות הרגלים, דליתא להא דמעלי לברכי לא בברכות ולא במקום אחר בדברי חז"ל, ועוד מדוע לא הביא האי דינא דצריך לעמוד בשם הגאונים הנ"ל, ולפני ה"ג דפוס ווארשוי ונרשם שם ג"כ ברכות מ"ג ע"ב ושם הוא ודאי ט"ס. ק) זכרהו על היין עיין פסחים ק"ו ע"א, ומכילתא פ' יתרו ופסיקתא רבתי פרק כ"ג תני ר' בשם ר' נתן קדשו בברכה מכאן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו, ועיין בשאילתות פ' וזאת הברכה סי' קס"ו, ובאו"ז ח"ב סי' כ"ה. ר) מכאן סמכו חכמים וכו' כל זה הוא לשון ה"ג ה' קידוש והבדלה, וכן הועתק בספר או"ז ח"ב סימן כ"ה ע"ש ועיין בשאילתות פ' יתרו סי' נ"ד ובהע"ש שם אות כ"א. ש) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים וגו' כצ"ל ויליף מדכתיב העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך, וגבי חג הסוכות שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך. ת) ואע"ג דמדכר בקידושא וכו' גם זה הוא לשון ה"ג שם רק תחת ואתו רבנן וכו' איתא שם ואתו מועדות ועיין בשאילתות שם ובהע"ש אות א'. א) מנין שאין אומרים וכו' ברכות ל"ה ע"א ערכין י"א

תיקונה דהא ניתנה רשות למזיקי'. כדתניא בערבי פסחים לאנ) יצא אדם יחיד בלילי רביעיות ובלילי שבתות מפני שאגרת (בת) [בת] מחלת יוצאה ושמונה עשר רבוא מלאכי חבלה עמה וכל אחד יש לו רשות לחבל. ואפילו בדרי בתראי דגזר עלה אביי שלא תעבור ביישוב לעולם איכא סכנת נפשות מן המתים שמוצאים מנוחה בו בלילה. ודרכן לבא לבית הכנסת תוך י"ב חדש. וחשו רבנן שמא כתר דנפקי ציבור' איכא מאן דלא צלי בהדי ציבורא ויתפלל יחידי ויסתכן. עמדו ותקנו לשליח ציבור ברכה אחת מעין ז'. ואי איכא דלא צלי יכוין לבו לכולהו תיבות דמעין ז' ויענה אמן על חתימתו ותעלה לו ברכה זו במקו' הז' ברכו' ויפטר ויוצא מהן ידי חובתו. מגן אבות בדברו. מחייה מתים. האל הקדוש. הרי מגן ומחייה ומשולש. המניח לעמו בשבת קדשו. כי בם רצה. הרי מעין אתה קדשת. ורצה במנוחתינו: לפניו נעבוד. ונודה לשמו. הרי מעין עבודה והודאה. מעין הברכות וההודאות. תוספת היא. כלומר מעין הברכות הללו שציינתי כאן והרבה הודאית נאות וראויות לבעל ההודאות. לאדון השלום. מעין שים שלום. מקדש השבת ומברך שביעי. הרי מעין חתימ' סמוך לחתימ': אלהינו ואלהי אבותי' רצה במנוחתינו. מקדש השבת: ואותומ) יחיד שלא התפלל יכוין לבו על הכל ויענה אמן בסוף הכל ויחשב כאילו התפלל ויפטר מכל וכל: העתקתי מתשובות רש"י: ת': והכי א' רב משה גאון יחיד שטעה בלילי שבת ולא התפלל אתה קדשת כיון ששמע משליח ציבור מגן אבות שהוא ברכה אחת מעין ז' מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו: והכי נמי א' רב נטרונאי גאון ז"ל ת'. אמינ) רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אין צריך להזכיר של יום טוב דכי תקינו רבנן דתפילת מגן אבות לא תקנו אלא בשבת מפני שבלילי שבתות ניתנה רשות לשידים לשלוט ולהזיק והשו חכמי' ליחיד הבא מן השדה ולא יתפלל עם הציבור שלא יתפלל יחידי בבית הכנסת ויסתכן. והתקינו שיהא החזן מתפלל תפילת מגן דבין כך ובין כך יתפלל היחיד ולא ישאר יחידי. ובשבת אינו יכול להדליקס) (נ"ל) [וליטול] אבוקה בידו: וכן בראש חודש שחל להיות בשבת אין מזכיר בעלה ויבא את יום המנוח הזה. לפי שיעלה ויבא אינו בא אלא מפני ראש חדש בלבד כי תפילת שבת כבר נאמרה בישמח משה: וכן הלכה: ואי קשיא לך הא פס) דר' יהושע בן לוי דאמ' יום הכיפורים שחל להיות בשבת המתפלל תפילת נעילה צריך להזכיר של שבת. יום הוא שנתחייב בארבע תפילות הכא בשבת דין הוא דאין שליח ציבור יורד ערבית. ורבנן הוא דתקון משום סכנה. אבל ביום הכיפורים יום הוא שנתחייב בד' תפילות:

קנ. ומקדשיןעס) על היין להוציא אורחים ידי חובתם שאין להם יין. ואוכלין ומבדילין בבתי כנסיו' ובבתי מדרשו'. אעפ"י שאין אורחים אוכלין שם. לא מבעיא הבדלה דודאי מבדילין. וכיון דאבדיל שליחא ציבורא יצאו כל הציבור ידי חובתם. והרוצה להבדיל בביתו הרשות בידו. ואם לא רצה או שאין לו יין יצא בהבדלת שליח ציבור. אלא אפי' קידושא דהלכות רווחות היא בישר' דאין קידוש אלא במקום סעודה. אעפ"י כן יקדשו על היין בבתי כנסיות ובתי מדרשו'. מפני שהטעמת יין של קידוש של שבת רפואה היא. וזה שטעם נעשה כאילו טעמו כולן.

לנ) לא יצא וכו' פסחים קי"ב ע"ב. מ) ואותו יחיד וכו' כן הוא בסרע"ג, ועי' בטור א"ח סי' רס"ח, ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סוף סי' ג' ולקמן סי' קנ"ו. נ) אמר רבא יו"ט וכו' שבת כ"ד ע"ב. ס) להדליק וליטול אבוקה בידו כצ"ל. עס) שבת כ"ד ע"א. פס) ומקדשין על היין להוציא אורחים הוא בפסחים ק"א ע"א וכל דברי המחבר בזה הוא בסרע"ג בשם רב נטרונאי ר"מ ועיין תוס' פסחים ק' ע"ב ד"ה ידי קידוש וכו' כתב בשם רב נטרונאי וכו' ובטור א"ח סי' רס"ט מה שהקשה עליו, ועיין בב"י שם מה שמתרץ דבריו וכן בב"ח ס"ק ג'. ועיין בדרישה שם, ובשו"ת תשב"ץ ח"ג סי' רמ"ו ושם ת"ד

קג. **אתה** קדשת. חמדת ימים אותו קראת. שנאמר ויכל אלהים. ומתרגם pa) בירושלמי וחמיד. או משום דאין ויכל אלא לשון חימוד. וכן הוא אומ' נכספה גם כלתה נפשי. ויש אומ' לא נקראת חמדת ימים בשום מקום. אלא מילתא בעלמא קאמרי' שנחמד הוא לישר' מכל הימים. שאותו קריאת קודש. שנאמר ויקדש אותו. והוא זכר למעשה בראשית. שבת הוא זכרון למעשה בראשית. שעשה כל מעשיו בששת ימי החול ונח בשביעי. וקדשו. לכך קידש את יום שביעי לעשותו חמדה לישר' מכל הימי' ועדות זו אנו מעידין עליו בכל שבת ושבת. ולהכי קרי שבת בכולי תנויי שבת בראשית: והרב bp) ר' מאיר שליח ציבור ההגון היה מתקן הדבר כן. ובשביעי רצית בו וקדשת. חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית. לעשותו חמדה וסגולה לימים קדשתו ורצית בו וזכר למעשה בראשית קראתו. שנ' על כן ברך. ונ' ויברך ויקדש. כי בו שבת הרי הוא זכרון שבת בראשית. לכך או' בכל ברכה וברכה זכר ליציאת מצרים. משל לעבד הנתפס ונידון ביסורין. וא' לו מלך אחד אם אני אוציאך להיות אתה שומע בקולי ומאזין לי לכל אשר אני מצוך. אמ' לו הן. הוציאו משם. ובכל מקום שהוא מצוה לו דבר היה מזכיר לו טובתו כדי שיעשה חפצו בלבב שלם. כך הקי גאל את ישר' ממצרים. ועל רוב המצות הוא אומ' אני יי' אשר הוצאתי אתכם וגו'. וכן אנו מזכירי' ברוב תפילו' אשר הוציאנו ממצרים לקיים מצותיו. ואם טעה בשבת ופתח באתה הינן גומר אותה ברכה. ואו' של שבת דא'ט) רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה איבעיא לן טעה בתפילת חול בשבת (וזהו) [מהו] לגומרה. וא' לן גומר אותה ברכה וחוזר לתפילת שבת. ת'.

דבדין הוא דמתפלל י"ח ורבנן הוא דלא אטרחוה מפני כבוד השבת: ת'.

קד. **ואם**י) טעה ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו. ואעפ"י שאמרנו טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו דהיינו טע' משום דאין מקדשין את החדש בלילה. ואע"ג דקיימ' לן תפילת ערבית רשות. הני מילי דלא קבעי לצלויי. דלא מטרחינן ליה. אבל טרח וצלי ולא מזכר דשבתא בצלותיה שוייה עליה חובה מדמצלי. ומהדרינן ליה. ועוד דקאמ'כ) זעירי במס' שבת בפ"ק. הני חברין בבלאי למאן דאמ' תפילת ערבית רשות כיון שהתיר חגורו לא מטרחינן ליה. ולמאן דאמ' חובה מטרחי' ליה. והכא נמי כיון דצלי לה לצלותא דערבית שוייה עליה חובה וכי לא אדכר של שבת הילכך מטרחינן ליה והדר מצלי: ולאחר סיום תפילת לחש. החזן פותח ויכולו. אעפ"י שאינו צריך שכבר נפטר בויכולו שא' בלחש אלא מפני יום טוב שחל להיות בשבת שאין אומרי' ויכולו בלחש שהרי אומ' אתה בחרתנו. והוצרך לומ' ויכולו בקול רם. לכך תקנוהו לומ' בכל שבת לאחר תפילת לחש שלא לחלוק בין שבת שחל יום טוב לתוכו ובין שאר שבתות: ואומ' ברכה אחת מעין ז'. והיא מגן אבות בדברו: ת'.

קה. **העתקתי** מתשובות רש"י תפילת מגן אבות מפורש בשבת דמשום סכנה aכ)

שהיה ביד הגאונים שלא נמצא בתלמודים ובמדרשים שיאמר רבא בשם ר' זירא (ואולי צ"ל רבא בשם זעירא עיין סוטה ה' ע"א) ועיין בספר המנהיג הלכות שבת סי' ג', ובטור א"ח סימן רס"ז. ח) או נוטל אבוקה וכו' ברכות מ"ג ע"ב. pa) ומתרגם בירושלמי וחמיד וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל ועיין בתניא רבתי סי' ט"ו ובביאורי שם אות ז' ויפה שערתי שם דבפרדס לרש"י ז"ל מיותר מלת „אומר" דגם כאן ליתא. וכן יש לתקן שם „נאמר" הוא לישראל וצ"ל „נחמד" הוא לישראל וכו' כמו דאיתא הכא ע"ש סי' ג'. bp) הוא ר' מאיר בר' יצחק שליח צבור המוזכר לקמן בה' שבת סי' נ"ג והובא ברש"י תהלים ע"ג. ומוזכר בתוס' ר"ה י"א ע"א ד"ה אלא ועיין בשו"ת חו"י סי' רל"ח. ט) דאמר רב נחמן וכו' ברכות כ"א ע"א גם כאן לא העתיק לשון הגמרא כאשר הוא לפנינו שם דבדין וכו' שם. י) ואם טעה וכו' עי' לעיל סי' ע"ו ובביאורי אות יו"ד, ועיין בסר"ע גאון דף כ"ה. כ) דקאמר זעירי וכו' גירסתו כגירסת רע"ג בסדרו, וכן הוא בה"ג פרק תפלת השחר וברי"ף ובראש זעירי ולפנינו בשבת ט' ע"ב איתא אמר אביי הני חברין וכו'. aכ) שבת כ"ד ע"ב ועיין רש"י ד"ה משום.

וא"ר יוסי יהיו) הלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוצאי שבת בציפורי. וכן המנהג: ומתפללין תפילת המנחה כסדרן בחול. יתגדל. תתקבל. ברכו: בשבתות וימים טובים אין אומרים והוא רחום. ואין אומ' ברוך יי' לעולם אמן ואמן. ואין אומ' יראו עינינו: ושאילו ז) מקמי רב נטרונאי גאון. בלילי שבתות בברכות אחרונות שבק"ש אומרים ברוך יי' לעולם אמן ואמן. כשאר ימות החול. או אומרי' ושמרו: ושדר להו הכי. ברכה זו אינה מדברי חכמים כל עיקר. שהרי ברכה חמישית היא. וכן שנינו בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. ותו לא: וכיון דהילכתא כרב דאמ' תפילת ערבית רשות. אתו רבנן בתראי ותקינו בתר שומר עמו ישר' למימר פסוקים דאית בהו שבחות ושמירות. וכיון דאמרינן פסוקים תקינו רבנן בתרייהן ברכה זו בחול. אבל בשבת דשכיחי מזיקין לא. משום דצריכי למיעל לביתייהו מקמי דליחשך. מפני סכנת שעירים. אי נמי מקמי אעקירי שרגא. ולכך סלקוה והעמידוה אדתנן בערב מברך שתי' לפני' ושתי' לאחרי'. וכן מנהג בישיבה שלנו: ובבית רבינו שבבבל. והכי אמ' מר רב שלום גאון בלילי שבתות וימי' טובים במעריב אומ' שומר עמו ישראל לעד. בישיבה ובבית רבינו אין מנהג כן אלא חותמין במקום ושמור צאתנו. ופרוס עלינו סוכת שלומך. ברוך אתה יי' פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלם:

מצאתי כת' משל לשני בני אדם שהיו לו שני עבדים. האחד משמר עדרו . . . ויושב לו מנגד. והאחד בנה לו דיר ונעל בפני עדרו כראוי. זה שלא נעל בפניו כראוי בא זאב וטרף בא ארי ודרס. אבל זה שסיכך סוכה על גבי עדרו ובנה דירו ונעל כראוי אינו מתיירא לא מפני הזאב ולא מפני הארי. כך בחול כשהולך אדם במבואות המטונפות או לבית הכסא ומתיירא הוא ממזיקין ומפני שיש להם רשות לילי רביעיות ולילי שבתות להזיק קורא אחר עמו. אוק) נוטל אבוקה בידו שלא יוזק בהם. ולפיכך צריכין להתפלל ושמור צאתינו. שומר עמו ישר'. אבל שבת אעפ"י שיש להם רשות להזיק שמירת שבת משמרתו שבזכות שהן עסוקי' במצוה ומשמרי' את השבת ונזהרין שלא להדליק ולהבעיר ושלא לעשות בה שום מלאכה אינן צריכין לאבוקה ולא לשום שימור שהבטיחם הק' שאין להם לירא מפני שמסככת עליהן מצות שבת ואין ניזוקין כלל. שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו'. ברית עולם. ברית כרותה להם שלא יזוקו. אם ישמרוה כראוי. וזו היא אות שבינו וביניכם שאני משמרן. שנ' ושמרו וגו'. וכת' ביני ובין בני ישר' אות היא:

וכו' גירסתו כגירסת השאלתות ולפנינו שם כ"ג ע"א איתא רב נחמיה אמר וכו'. ה) שאני אפוקי יומא וכו' ברכות נ"ב ע"א, פסחים ק"ה ע"ב. ו) יהי חלקי וכו' שבת קי"ח ע"ב. ז) ושאילו מקמיה רב נטרונאי גאון וכו' כן הוא בסדר רע"ג שאילו מקמיה רב נטרונאי בליל שבת וכו' ושדר הכי מדברי חז"ל ברכה זו אינה כל עיקר וכו' והכי אמר שר שלום נמי בליל שבתות ובלילי ימים טובים במעריב למימר שומר עמו ישראל לעד, ובבית רבינו אין מנהג, אלא תחת שומר עמו ישראל חותמין פורס סוכות שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל ועל ירושלים וכו' ובשאר כנסיות ובשאר מקומות אומר שומר עמו ישראל לעד וכו' אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כלה, וכן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' ג' שאילו מקמי רב נטרונאי גאון על מה אין אומרים וכו' והכי אמר רב מר גאון (וייש לתקן שם ע"פ לשון המחבר ולשון רע"ג והכי אמר מר רב שלום גאון) בלילי שבת ובלילי יו"ט במעריב אומר שומר עמו ישראל לעד, בישיבה ובבית רבינו אין מנהג וכו' משל למלך שרחק מהילו וכו' וכן הובא המשל בשם רב שלום גאון בספר שה"ל כלל י"ז (ובשהלה"ש הוא בסי' ס"ה) ובתניא רבתי סי' י"ג משל למלך שנתרחק מחילו ובא בתוך עם אחר וכו' ועיין בשערי תשובה סי' פ' והיא תשובה לרבינו האי גאון כנראה שם, וששאלתם כי יש מקומות שאומרים והוא רחום במעלי שבתא הכי הוא בב' ישיבות שאסור הוא בשבת. כיון שקידוש היום, ואין אומרים והוא רחום ולא שומר את עמו ישראל וכו' דאמר רבא א"ר זירא משל לרועה צאן וכו' ונמצא תשלום המשל בספר האשכול וז"ל ואמר רבא משל לרועה כשהצאן במדבר בין הזאבים מתפלל על שמירתם וכשהצאן בעיר אינו מתפלל על שמירתם וכן הביא הרד"ל בהערותיו שם תשלום המשל בשם הריקנטי פ' וירא, ובשם ספר נפש החכמה להר"מ דליאון סי' י"ב, ולדעתו הוא ממדרש הנעלם

אומר אם כמידה כשרה חיסר בה מכל סימן וסימן או שלא נתן לתוכה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. א״ר זעירא משום הכנסה יתירה: תני בר קפרא אחת לששים או לשבעים שנה היתה בה חצאין של שירים: תני בר קפרא אילו היה נותן לתוכה כיתות של . . . . לא היה יכול . . . . בריחה של קטרת אלא שאמרה תורה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי״: א״ר אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך. הימים. כל. הלילות. וחכמים אומרים ימי חייך. העולם הזה. כל. להביא לימות המשיח: יעמוד הנער ואומר קדיש בלא תתקבל. וקדיש זה אינו אלא לחנך את התינוקות. ואינו בכלל שבע ביום הללתיך: גרסי׳ בפרק מאימתי. תניא״ר) אבא (בעצמו) [בנימין] אומר שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וקדם אחד מהן והתפלל ולא המתין להבירו טורפין לו תפילתו לפניו. שנאמר טורף נפשו וגו׳ (איוב יח). האס) מילת׳ פרשוה רבנן ואוקמוה בתפילת ערבית. מאי טע׳ שאם מניחו יחידי ויצא חוששין שמא יבא לידי סכנה. לפיכך צריך להמתין לחבירו עד שסיים תפילתו. אבל בשחרית לא: הכי כתב הגאון ז״ל:

סדר שבתות כך הוא:

קב. תנו רבנן לאא) יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה. דברי ר׳ יהודה. ר׳ יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך. ואפילו ר׳ יוסי לא קאמר אלא דאתחיל. אבל אתחולי לכתחילה לא. והמדליקב) נר לשבת צריך לברך. ברוך אתה יי״ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת. מה טעם דהובה היא דאמרבa) ר׳ יהודה א׳ שמואל המדליק נר שבת חובה היאג) ואסמכוה רבנן אקרא (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך הילכך צריך לברך. והיכן ציונו רב אוייא א׳ מלא תסור (דברים יז) רבד) נחמן בר יצחק א׳ (שם לב) שאל אביך ויגדך. ובלילי שבתות מקדימין ומתפללין. שכך אמרו רבותי׳ שאניה) אפוקי יומא מעיולי יומא. עיולי יומא כמא דאפשר מקדימין ליה. אפוקי יומא כמא דאפשר מאחרינן ליה. כי היכי דלא ליהוי עלן כמשאוי.

והוא בברכות ח׳ ע״ב. ס) הא מילתא וכו׳ כן כתב הרי״ף בפ״ק דברכות ועי׳ תוס׳ שם ו׳ ע״א ד״ה המתפלל וכו׳.

א) לא יאכל אדם וכו׳ פסחים צ״ט ע״ב. ב) והמדליק נר לשבת וכו׳ בענין הברכה על נר של שבת לא הזכירו הראשונים דעת המחבר דפסק שצריך לברך עיין תוס׳ שבת כ״ה ע״ב ד״ה חובה וכו׳ ויש שרוצים לומר דאין לברך אהדלקת נר וכו׳ ואומר ר״ת דשיבוש הוא, וכן דעתו בספר הישר סי׳ תרכ״ב ע״ש, וכן הוא בסדר רע״ג והמדליק נר של שבת צריך לברך והובא דעתו בתוס׳ הנ״ל, וכן פסק הרמב״ם פ״ה מה׳ שבת ה״א, והרוקח סי׳ מ״ג, ועיין בהגהה במרדכי פ״ב דשבת רבינו משולם לא היה מברך על הדלקת נר בשבת משום דאמרינן בפרק התכלת כל מצוה שאין לעשייתה גמר מלאכת מצותה אין מברכין עליה וכו׳ ור״י אומר שיש לברך וכו׳ ועיין שם בהגהה השניה בירושלמי פרק הרואה גרסינן המדליק נר של שבת צריך לברך וכן ביו״ט וכו׳ ועיין בהג״מ פ״ה מה׳ שבת וז״ל וכן ביו״ט נהגו להדליק נר וכן איתא בירושלמי פרק המביא כדי יין המדליק נר ביו״ט צריך לברך וכו׳ ובפרק הרואה ירושלמי גרסינן להדליק נר לכבוד יו״ט, ודכוותיה בשבת אומר לכבוד שבת, וכן הביא הגר״א בא״ח סי׳ רס״ג ס״ק ט׳ בשם הירושלמי פ׳ הרואה, ולפנינו ליתא לכל זה לא בירושלמי פרק המביא ולא בפרק הרואה ודבר תמוה ראיתי בקובץ על הרמב״ם מהגאון ר׳ נחום טריביטש פ״ה ה״א וז״ל בהג״מ כתב בירושלמי פרק המביא וכו׳ ואנכי לא מצאתי כעת רק בפרק הרואה נזכר ברכה על גר של שבת אבל לא נזכר שם יו״ט עכ״ל וזכרונו הטעתו כי באמת לא נמצא גם בפרק הרואה, ועיין תשובות הגאונים הנדפס בליק בענין הברכה על נר של שבת לרב שרירא ורב האי סי׳ פ״ב. בa) דאמר רב יהודה אמר שמואל וכו׳ חלופי גירסאות איתא בהאי מימרא לראשונים ולפנינו בשבת כ״ה ע״ב איתא דאמר רב נחמן בר רב זבדא, ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב הדלקת וכו׳. ג) ואסמכוה רבנן וכו׳ שבת ל״ד ע״א. ד) רב נחמן בר יצחק אמר

בשירה בשמחה רבה ואמרו כלם. מי כמוכה באלים יי׳ מי כמוך נאדר בקודש נורא תהלת עושה פלא: מלכותך יי׳ אלהינו ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו יי׳ ימלוך לעולם ועד. ונאמר כי פדה יי׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו. ב״א יי׳ גאל ישר׳: השכיבנו יי׳ אלהינו לשלום. והעמידנו מלכנו לחיים טובים ופרוס עלינו סוכת שלומך והושיענו ותקנינו בעיצה טובה מלפניך והושיענו למען שמך. והגן בעדינו והסר מעלינו אויב דבר חרב ורעב וצרה ויגון. והסר שטן מלפנינו ומאחרינו ובצל כנפיך תסתירנו כי אל שומרינו ומצילנו אתה כי אל מלך חנון ורחום אתה. ושמור צאתינו ובואינו להיים ולשלום מעתה ועד עולם. ברוך אתה יי׳ שומר עמו ישר׳ לעד: (ובשבת או׳). כי אל מלך חנון ורחום אתה. ופרוס עלינו סוכת שלומך ועל ירושלים עירך ברוך אתה יי׳ פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישר׳ ועל ירושלם: ושמרו בני ישר׳ את השבת [לעשות את השבת] לדרתם ברית עולם: ביני ובין בני ישר׳ אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: (ואם יו״ט הוא אומ׳. וידבר משה את מעדי יי׳ אל בני ישראל):

ברוך יי׳ לעולם אמן ואמן. ברוך יי׳ מציון שוכן ירושלם הללויה: ברוך יי׳ אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: יהי כבוד יי׳ לעולם ישמח יי׳ במעשיו יהי שם יי׳ מבורך מעתה ועד עולם: כי לא יטוש יי׳ את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יי׳ לעשות אתכם לו לעם: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יי׳ הוא האלהים. והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד: יהי חסדך יי׳ עלינו כאשר יהלנו לך: הושיענו אלהי ישענו וקבצינו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך: כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך יי׳ ויכבדו לשמך: ואנחנו עמך וצאן מרעיתיך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהילתך: ברוך יי׳ ביום ברוך יי׳ בלילה: ברוך יי׳ בשכבינו ברוך יי׳ בקומינו: אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש: בידך אפקיד רוחי פדית אותי יי׳ אל אמת: אלהינו שבשמים יחיד שמך וקיים במלכותך ימלוך עלינו לעולם ועד: יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך יי׳ מלך יי׳ מלך יי׳ ימלוך לעולם ועד כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד. כי אין לנו מלך אלא אתה ברוך אתה יי׳ המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו: ואו׳ קדיש עד דאמירן. ועומדין לתפילה י״ח ואו׳ קדיש כו׳. והולך החזן ויושב במקומו ואומרי׳ כולם:

פיטום הקטרת(קא) כאיזה צד שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה ושלשה שהיה מוסיף עליהן ביום הכיפורים ומחזירן למכתשת ונוטל הימנו מלא חפניו כדי לקיים בו דקה מן הדקה. ואילו הן. צרי צפורן לבונה. חלבנה. משקל שבעים של שבעים מנה. מור וקציעה. שבולת נרד. וכרכום משקל ששה עשר על ששה עשר מנה. הקושט שנים עשר. קלופה שלשה קנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. מלח סדומית רובע הקב. מעלה עשן כל שהו ר׳ נתן אומ׳ אף כפת הירדן כל שהו. יין כפריסין סאין תלתא קבין תלתא. אם לא מצא יין כפריסין מביא יין לבן ישן. כרשינה למה היא באה. ששפין בה הצפורן כדי שתהא נאה. יין כפריסין למה היא באה. ששורין בו את הצרי מפני שהיא עזה. והלא מי רגלים יפים לה אלא שאין מכניסין ריח רע לעזרה מפני הכבוד: כשהוא שוחק אומר היטב הדק הדק היטב לפי שהקול יפה לבשמים. פטמה לחצאין כשירה לשליש ולרביע לא שמענו. ר׳ יהודה

ק) וזוקף בשם וכו׳ שם י״ב ע״א. קא) עי׳ לעיל סי׳ ע״ז פירושו. כ) תניא אבא בנימין אומר כצ״ל

בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום. וכשעולה ברקיע בלילה אין הנשמה רוצה לשוב בקרבו עד שאומר לה המקי' שוב למקומך בתוך האדם איני רוצה לוותר אומנותי כנגדו. הוא האמין בי והפקידך אצלי. שנאמר בידך אפקיד רוחי. ועושה הקי' אמונה ומחזירה לו ובבקר עושה לו נס ומחדש את כוחו ואינו הלש מכל מה שטרח אתמול. ועל זה נאמר (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך: ולפי פ) ששנינו תפילת ערבית רשות לפיכך הוסיפו ראשי ישיבות (שבכל) [שבבבל] ברכה זו. ב"א יי' המלך בכבודו כו' להודיע שתפלת ערבית רשות. ואין צריך לסמוך גאולה לתפילה. וקבעו שם ברכה זו ברוך יי' לעולם אמן ואמן. והתיבות שיש בהן י"ח אזכרות כנגד י"ה ברכות על הסדר ביבנה. כדאמרי' בברכות. שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות על הסדר ביבנה. ולכך אנשי בבל תקנו את אלה ושלחום לחכמי יבנה ונתיישרה בעיניהם. ובטרם נשיאי ישר' קבעו י"ח שבחות בישתבח. שיר ושבחה הלל וזמרה. וי"ח קוימין באמת ויציב: ת'. ויציב. ונכון. וקיים. וישר. ונאמן. ואהוב. וחביב. ונחמד. ונעים. ונורא. ואדיר. ומתוקן. ומקובל. הרי י"ג. וה' קיומין. אחרי כן. הרי י"ח: ת'. גרסי'. בפ"ק צ) דברכות א' מר קורא ק"ש ומתפלל. מסייע ליה לר' יוחנן דאמר איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפילת של ערבית. ואע"ג דצריך לומר השכיבנו לאו מפסיק הוא. דכיון דתיקון רבנן השכיבנו בגאולה כגאולה אריכת' דמיא ובתפילת שהרית נמי כיון דתקינו רבנן יי' שפתי בתפילה כתפילה אריכת' דמיא ת'. החזן אומר בקול רם והוא רחום והציבור שותקים. ומטין אזנם למשמעו:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: ועונין אחריו מקרא זה. יי' הושיעה המלך יעננו ביום קראינו. כי א' רחום יי' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. ועונין: והוא רחום. וכורע בברכו וזוקף ק) בשם. דכת' יי' זוקף כפופים בברכות. ואומ' בקול רם: ברכו את יי' המבורך. ועונין ברוך יי' המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים מחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. מעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ולילה. יי' צבאות שמו אל חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ב"א יי' המעריב ערבים: אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו לימדת על כן יי' אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך ונשמח בדברי תלמוד תורתך ובמצותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים: ברוך אתה יי' אוהב עמו ישראל:

(וקורין ק"ש כתיקון חכמים).

אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כי הוא יי' אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישר' עמו הפודנו מיד מלכים. הגואלנו מלכנו מכף כל העריצים האל הנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו העושה גדולות עד אין חקר נסים ונפלאות עד אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט (למוט) רגלינו. המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו העושה לנו ניסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא עמו ישר' מתוכם לחירות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף. רודפיהם ושונאיהם בתהומות טיבע ראו בנים גבורתו שבחו והודו לשמו ומלכותו ברצון קבלו עליהם. משה ובני ישר' לך ענו

ע"א ד"ה להגיד וכו'. פ) ולפי ששנינו וכו' עיין בפרדס סי' ב'. צ) בפ"ק דברכות וכו' ד' ע"ב.

נפש. ואל תצריכני לידי מתנות בשר ודם ולא לידי הלוואותם ואל תמסור מזונותי בידי בשר ודם. ותן חלקי בתורתך עם עושי רצונך ובנה ביתך ועירך והיכלך ועזרתך במהרה בימינו: מהר ענינו ופדינו מכל גזירות קשות והושע ברחמיך הרבים ימינו ומשיח צדקך ועמך: ועומדין הציבור והשליח ציבור ואומ׳ בלחש. ואנחנו לא נדע מה נעשה. כו׳ ואו׳ קדיש. כו׳ שצריך להפסיק בין שתי התפילות קדיש שלם. ת׳ מצאתי מה טעם נהגו לומר והוא רחום בתפילת ערבית על שם המקרא צדק ילין בה. מעולםכ) לא לן אדם בירושלים ובידו עון. כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו בלילה. ותמיד של בין הערבים על עוונות שנעשו ביום. וכנגד כן אנו אומרי׳ והוא רחום כלומר בזמן שבית המקדש קיים היו תמידים מכפרים ועכשיו שבית המקדש חרב ואין לנו תמידים וזבחים אלא תפילה הק׳ שהוא רחום יכפר עון בשביל התפילות שהן כנגד התמידים וגם בתפילת השחר אנו אומרים והוא רחום בסדר קדושה. כל המתו. כלום מהמתו. כמו ולרש אין כל (שמואל ב יב). אין לשפחתך כל בבית (מלכים ב ד):

קא. תקנול) לומר והוא רחום במעריב לפי שאין במעריב קרבן לכפר עון. אבל יוצר ומנחה שיש תמידין שמכפרין אין צריך לומר מפי ר׳ אליעזר הגדול: ת׳. יש להקשות והא איכא תמיד של שחר שמכפר על עבירות של ליל ותפילה השחר כנגד תמיד של שחר תקנו: ת׳. אבל יש אומרים לפי שכןמ) נהגו (לומר העם) החוטאים ללקות בשעת מעריב שאו׳ ציבור והוא רחום. שמקבל החוטא עליו את הדין ואחר שנלקה או׳ והוא רחום. ועוד שכל המלקה או׳ ג׳ פעמים והוא רחום. ויש בו מי״ג תיבות. ובין כולן מ׳ חסר אחת שהיא סובמת את הארבעים. ומונה כן. והוא אחת. שתים כו׳: ועוד (שהכל) [שבכל] היום אדם חוטא ולערב צריך לומר והוא רחום: והקורא ק״ש מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. תניא מאימתי מתחילין לקרוא ק״ש ערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. וסימן לדבר צאת הכבבים. ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. א״כנ) למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד לתפילה מתוך דברי תורה: הכא תניא בברכות ירושלמי. ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך. ובק״ש פרק ראשון קורא על מטתו ויצא: ת׳. ור״ת השיב על זה. ועל ק״ש ששאל על פי שאילתו. עשה תלמוד ירושלמי עיקר ותלמוד שלנו (תפלה) [טפלה] שסובר שק״ש שעל מיטתו עיקר. וזאת לא תהיה. (שבקום) [שבמקום] שתלמוד ירושלמי הולק על שלנו דהינן ליה ומדחי. שכך שנינו אע״פ שקרא אדם ק״ש בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו. משום שנאמר ובשכבך. ומצינו למדין שאותו של בית הכנסת עיקר. ותוציא יקרי לאור. ותאור באור חיים. יעקב בר׳ מאיר: ובמה כוכבים יצאו ויהיה לילה. תניאס) ר׳ נתן אומר. כוכב אחד יום. שנים בין השמשות. שלשה לילה. (ד)א״ר יוסי לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה. הכי איתה בשלהי במה מדליקין: לכך אומר בלילה אמת ואמונה. דכתי׳ (תהלים צב) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. ואיע) זו אמונה יש כאן. לפי שאין לך אדם שאין נפשו כאיבה עליו

וכו׳ נמצא גם בטור א״ח סי׳ קל״א בשם ר״ע בשינוי לשון ע״ש. כ) מעולם לא לן אדם וכו׳ מדרש שה״ש פ״א, ופסיקתא רבתי סוף פט״ו מימיו לא היה לן אדם וכו׳. ל) תקנו לומר והוא רחום וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ב׳ ועיין במנהיג סי׳ פ״ג ועיין בתניא רבתי סי׳ ט׳ ובמש״כ שם ס״ק ב׳. מ) שכך נהגו החוטאים וכו׳ כצ״ל ע״פ לשון הפרדס הנ״ל. נ) א״כ למה קורין וכו׳ עיין רש״י ברכות ב׳ ע״א ותוס׳ שם ד״ה מאימתי וכו׳ ועיין בשערי תשובה סי׳ ע״ו תשובה לרבינו האי גאון ז״ל. ס) תניא ר׳ נתן אומר וכו׳ גירסתו כגירסת דק״ס בשבת ל״ה ע״ב תנ״ה ר׳ נתן אומר וכו׳. ע) ואיזו אמונה יש כאן וכו׳ כעין לשון זה נמצא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ב׳, ועיין תוס׳ ברכות י״ב

שאינו יכול לדבר בפני המלך. (שתוי) [שיכור]ד) מקחו מקח וממכרו ממכר. ואי עבר עבירה דמיחייב קטלא קטלינו ליה מלקות מלקינו ליה. ושיכור שאמרו שעברוה) יין. (דלא) וידע מאן יהיב ומאן שקיל. ולא כשכרותו של לוט. אבל הגיע לשכרותו של לוט פטורו) מכלום: ולא מיבעיא שיכור דאסירז) (לעלויי) [לצלויי] אלא אפילו איניש דטריד ליה דעתיה לא מיבעי ליה לצלויי עד דצילא דעתיה. דאמר רב חייא בר אשי אמר רב כלח) שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל. ובעידנא דרתח איניש (איניש) לא מיבעי לצלויי עד דניח. דר׳ חנינא ביומא דרתחה לא מצלי. דאמר מר בצר אל יורה. ת׳: ולאחר ברכת השלום נופל על פניו בצדוט) השמאלית. דכת׳ (שה״ש ב) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני. בבתחינה. בב״ר: ובנפילת אפים מבקש רחמים הוא והציבור: רבי) ששת כי הוה יתיב (בתענינו) [בתעניתא] בתר דמצלי א׳ הכי:

רבון העולמים ואדוני האדונים האל הגדול הגיבור והנורא רחם עלינו. שאנחנו עבדיך ומעשה ידיך בשר רימה ותולעה. מה אנו ומה חיינו מה חסדינו מה צדקינו מה כוחינו מה גבורותינו. מה נאמר לפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגיבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשהו תהו וימי חיינו הבל לפניך: ומה נאמר לפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו כי אנחנו הרשענו ואין בנו כח לעשות הובותינו לפניך ולא כהן גדול לכפר על הטאותינו. ולא מזבח להקריב קרבן ולא בית קדשי הקדשים להתפלל שם. אלא יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו שתהא תפילתינו שאנו מתפללים לרצון ותחשב לפניך כפרים וכבשים כאילו הקרבנום על גבי המזבח ותרציני:

רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך אבל שאור שבעיסה מעכב. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו שתשמיד ותכניע ממנו יצר הרע והשפילהו והכניעהו והרחיקהו ממאתים וארבעים ושמונה איברים (שנו) [שלי] ואל יכשילני בדרכך הטובים ותן לבי בתורתך וביצר טוב והבר טוב לשמור חוקיך ולעובדך בלבב שלם:

רבון העולמים יהי רצון מלפניך שתהא תורתך אומנותי ולא אשגה בה ואל תצריכני לידי מתנות בשר ודם מפני שמתנתם מעוטה והרפתם (מדוכה) [מרובה] שבעינו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה כל ימינו: הראינו יי׳ חסדך וישעך תתן לנו: רבון העולמים ואדוני האדונים עזורני וסמכיני וסייעיני בפרנסתי ובפרנסת בני ביתי ואל תביישיני ואל תכלימני לפניך ולא לפני בשר ודם: יי׳ שמעה יי׳ סלחה יי׳ הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: רבון העולמים חטאתי לפניך יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לנו חיים ארוכים לב טוב ורוח נמוכה וחלק טוב ונפש שפלה וחבר טוב. ואל יתחלל שם שמים בנו ואל תעשינו שיחה בפי הבריות ולא תהא אחריתנו להכרית ותקוותינו למפח

והשמיט גם כאן התיבות מן שיכור עד שיכור. ד) שיכור מקחו מקח וכו׳ כצ״ל וכן הוא בעירובין ס״ה ע״א. ה) שעברו יין וידע מאן יהיב וכו׳ כצ״ל ועיין בה״ג פ״ה דברכות. ו) פטור מכלום לפנינו בעירובין שם איתא פטור מכולם, וגרסתו הוא כגירסת ה״ג שם. ז) דאסור לצלויי כצ״ל והוא לשון ה״ג שם. ח) כל שאין וכו׳ דר׳ חנינא וכו׳ עיין בלשון הגמרא שם וגרס דאמר מר בצר אל יורה, ולא משום שנא׳ כאשר הוא לפנינו, וכן הוא הגירסא בבה״ג פ״ה דברכות, ועיין רש״י ד״ה בצר וכו׳ וכן בתוס׳ ד״ה בצר וכו׳ שנדחקו לפי הגירסא שלפנינו משום שנא׳. ט) בצדו השמאלית וכו׳ עיין מה שכתב המחבר לעיל בסדר התפלה, ועיין ברוקח סי׳ שכ״ד ובטור א״ח סי׳ קל״א ובב״י וד״מ שם, (הב״י שם הביא בשם הרוקח דאין נופלין אלא לפני ס״ת וסיים וז״ל ואני אומר אם קבלה היא נקבל, ואם לדין יש תשובה, עכ״ל וכוונתו נראה דהא מצינו ב״מ נ״ט ע״ב כל יומא לא הוה שבקא ליה למיפל על אפיה, ודוחק גדול לומר שהיה לו בחדרו שם ארון וס״ת מה שלא נזכר). י) רב ששת וכו׳ העתיק רק התחלת הגמרא וחסר כאן מלת וכו׳ והוא בברכות י״ז ע״א, והרבון העולמים

ואומר קדיש לפני התיבה. אבל לא בשבת במנחה שאין מפטירין אין החזן צריך לומר קדיש עד לפני התיבה. ת׳ ואחר כך שמנה עשרה. אבל בשיני ובחמישי ובראשי חדשים והנוכה ופורים והולו של מועד. אומר קדיש על המגדל אחר קריאת ס״ת. וכשיורד לפני התיבה מתחיל בתהילה לדוד. ובמנחה של יום הכיפורים או׳ קדייש על המגדל אחר קריאת ספר תורה. ת׳: ואו׳ בלחש עלינו לשבח.

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית שלא עשאנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם הלקנו כהם וגורלינו ככל המונ׳ . . . . . ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה. שהוא נוטה שמים ויוסד הארץ ומושב יקרו בשמים ממעל ושכינת עוזו בגובהי מרומים. הוא אלהינו ואין עוד אחר אמת מלכינו ואפס זולתו ככת׳ בתורתך וידעת היום והשבות אל לבביך כי י״י הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד: על כן נקוה לך י״י אלהינו לראות מהרה בתפארת עוזך להעביר גילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכות שדי. וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון. לפניך י״י אלהינו יכרעו ויפולו ולכבוד שמך יקר יתנו ויקבלו כולם עול מלכותך ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ושוהין שעה אחת אחר תפילתן כדתניא הסידיםפ) הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפילתן ושעה אחת אחר תפילתן: ונפטרו לביתם לשלום: וכיוצאצ) בו. י״י נהני בצדקתך למען שררי הישר לפני דרכך: א״רק) יהושע בן לוי המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפילתו כדי שיכוין לבו לתפילתו. דכת׳ אשרי יושבי ביתיך. ויושבי״ר) לשו׳ שהייה. כמו וישבו שרי מואב. ושעה אחר תפילתן. דכת׳ אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך:

סדר דיני מנחה. ת׳.

מ׳ש) שיש לו לעשות דבר ויודע שלא יפנה למנחה יתפלל תפלת המנחה משש שעות ומחצה ולמעלה. שכך שנינו איזות) היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה למעלה. ת׳: הגיע שעה המנחה כשבא לבית הכנסת אומ׳ ואני ברוב הסדך: ופותח בתהילה: ושליה ציבור עומד לפני התיבה ואו׳ קדיש עד דאמירן. ועומדי׳ על רגליהם ומתפללים י״ח. ואחר תפילתם פותה החזן באבות וגבורות וקדושה. כמו ביוצר. ואינו אומר ברכת כהנים. שכןא) (שנינו בפרקא קמ׳) [מצינו בפרק ד׳] דתענית במנחה לא ישא כפיו ת׳. מחמת שכרות. ואמרינן בעירובין פ׳ הדר. א׳ רבה בר [רב] הונא שתויב) אל יתפלל ואם התפלל תפילתו (תועבה) [תפלה]. היכיג) דמי שתוי היכי דמי שיכור כל

גוללו מבחוץ וכו׳ ונשמט מהמעתיק מן ס״ת עד ס״ת. פ) חסידים הראשונים וכו׳ ברכות ל״ב ע״ב. צ) וכיוצא בו, אין הבנה לשתי התיבות האלו, ונראה שכן צ״ל וכשיוצא אומר ה׳ נחני וגו׳. ק) אמר ריב״ל וכו׳ ע״ש והמחבר ברוב מקומות מעתיק רק כוונת המאמר ולא המלות. ר) ויושבי לשון שהייה וכו׳ מגילה כ״א ע״א אין ישיבה אלא לשון עכבה וכו׳. ש, מי שיש לו לעשות וכו׳ מלשונו משמע שדעתו כדעת הרמב״ם בפ״ג מה׳ תפלה ה״ב דעיקר זמן תפלת המנחה הוא מתשע שעות ומחצה, אך מדוחק מתפלל משישה שעות ומחצה, וזה שלא כדעת תשובת הרא״ש כלל ד׳ סי׳ ט׳ הביאה הב״י סי׳ רל״ד. ת) איזהו מנחה גדולה וכו׳ ברכות כ״ו ע״ב. א) שכן מצינו בפרק ד׳ דתענית כצ״ל. ב) שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפ׳תו תפלה, שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה כצ״ל וטעה המעתיק והשמיט התיבות מן תפלתו עד תפלתו. ג) היכי דמי שתוי היכי דמי שיכור, שתוי כל שיכול לדבר לפני המלך, שיכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך כצ״ל

צבאות מלא כל הארץ כבודו: (ג' מקראות הללו או' שליח ציבור בקול רם והשאר בלחש עם הציבור): ומקבלין דין מדין ואמרין קדיש בשמי מרומא [עלאה] בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא יי״י צבאות מליא כל ארעא זיו יקריה: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי״י ממקומו: ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי״י מאתר בית שכינתיה: יי״י ימלוך לעולם ועד. יי״י מלכותה קאים לעלם ולעלמי עלמיא: יי״י אלהי אברהם יצחק וישר' אבותינו שמרה זאת [לעולם] ליצר מחשבות לבב [עמך] והכן (לבבינו) [לבבם] אליך: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: כי אתה יי״י טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. יי״י צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי״י צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי״י הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ברוך יי״י יום יום יעמס לנו האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו יראתו לעובדו בלבב שלם למען שלא ניגע לריק ולא נלד לבהלה: יהי רצון מלפניך יי״י אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חוקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונירש ונראה לחיי העולם הבא ועם הצדיקים יורשי גן עדן תהא מנוחתינו. למען יזמרך כבוד ולא ידום יי״י אלהי לעולם אודך: ברוך הגבר אשר יבטח ביי״י והיה יי״י מבטחו: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי״י: יי״י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש וכו'. וישב החזן ואומר: שיר מזמור לאסף. אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל: כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש. על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך: אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישר' עוד: כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו: אלהי אדום וישמעאלים מואב והגרים. גבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור: גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט סלה: עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון נשמדו בעין דאר היו דומן לאדמה: (שתימו) [שיתמו] נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל (נכיסמו) [נסיכמו]: אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים: אלהי (שתימו) [שיתמו] כגלגל כקש לפני רוח: כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים. כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם: מלא פניהם קלון ויבקשו שמך יי״י: עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך: וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אוהבי שמך: ישישו וישמחו בך כל מבקשיך יאמרו תמיד יגדל יי״י אוהבי תשועתך: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי״י: יהי יי״י עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: להטות לבבינו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו והוקיו ומשפטיו אשר צוה את אבותינו: ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יי״י קרובים אל יי״י אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישר' דבר יום ביומו: למען דעת כל עמי הארץ כי יי״י הוא האלהים אין עוד: כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יי״י אלהינו לעולם ועד: (ועומד הנער ואו' קדיש ומדלג תתקבל ואומר יהא שלמא רבה. שכשהציבור או' פסוק או משנה צריכין לומר קדיש אחריהם:

צט. ולפיכך אומרי' קדיש אחר פסוקי זמרה ואחר סדר קדושה ואחר תהילה ואף לאחר משנה כמו במה מדליקין ואין כאלהינו ופיטום הקטורת. וכן בשבת לאחר שקראו בתורה או' קדיש וכן לאחר שהפטירן בנביא ואמרו תהילה חוזר

ונרים. (א׳ ר׳) [אמר] אינהו ס) בדידהו ואנן בדידן: וא״ר שפטי א״ר יוחנן הגולל ע) ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים. וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים אבל לא מבחוץ. וא״ר שפטי א״ר יוחנן עשרה שנקראו בתורה גדול שבכולן גולל ספר תורה. וא״ר יהושע בן לוי עשרה שקראו בתורה הגולל ספר תורה נוטל שכר כולם. שכר כולם ס״ד. אלא אימא כנגד כולן. א״ר פרנך כל האוחז ס״ת ערום נקבר ערום. ערום ס״ד. אלא אימא ערום מאותה מצוה: א״ר ינאי בריה דר׳ ינאי סבא משום ר׳ ינאי רבה מוטב תיגלל המטפחת ואל תיגלל ספר תורה: ועומד החזן ואומר: יהללו את שם י״י כי נשגב שמו לבדו: ועונין הציבור יהדיו: הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהילה לכל הסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה: ומחזיר ספר תורה למקומו. ואחר כך אומר אשרי. למנצח:

מצאתי אין אומ׳ והוא רחום. למנצח. ושיר מזמור. ואין נופלין על פניהם. בימים טובים. וראשי חדשים. והנוכה. ופורים. ויום שבוע הבן ובבית משתה התנים.

אלא שבפורים נהגו לומר שיר מזמור. מפני שלא זיכה להלל. ואע״ג דקיימא לן קריית׳ זו הלילא אבל לא למנצח. דצרה בפורים לא מדכרינן. ואם שיני וחמישי הוא פותחין באל ארך אפים. ושאר ימים תוכפין קדיש לגדלו. וכל ימי ניסן וימי תשרי מכיפור ועד סוף החודש. אפילו ימים שאין בהם יום טוב אין נופלין על פניהם ואין או׳ והוא רחום. אבל או׳ למנצח ושיר מזמור. מנהג הוא שנהגו כך ואין טעם מסויים בדבר מכיון שבטלה מגילת תענית: במחזור הרב ר׳ יעקב בר׳ שמשון: עוד מצאתי. ובכל מקום שחל יום טוב מנהג רוב קהילות צרפת שאין או׳ ערב יום טוב שחרית ומנחה תחינה. ולמנצח. אע״פ שבערב שבת אין מניחין מלאומרן. גם כשחל יום הכניסה בערב יום טוב מניחין לומר והוא רחום. ואין נופלי׳ על פניהם. ואין אומ׳ למנצח. ואיפשר לתת טעם קצת. דכיון דערב יום שמחה הוא לא (מדריכן) [מדכירן] ביה צרה. גם שיר מזמור אין או׳: ויש קהילות שאינו משנין ערב יום טוב מערב שבת ואו׳ שחרית תחינות והוא רחום אם חל בכניסה ולמנצח. ושיר מזמור. לבד ממנחתם ששוין בכך שאין נופלים על פניהם: עד כאן ת׳: אין אומרים למנצח ושיר מזמור ביום שאין נופלין על פניהם כגון חנוכה ופורים והולו של מועד וראש חדש:

למנצח מזמור לדוד יענך י״י ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך: יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה. יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא. נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול ימלא י״י כל משאלותיך: עתה ידעתי כי הושיע י״י (את) משיחו. יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו. אלה ברכב ואלה בסוסים ואנהנו בשם [ה׳] אלהינו נזכיר. המה כרעו ונפלו ואנהנו קמנו ונתעודד: י״י הושיעה המלך יעננו ביום קראינו:

ג׳ **מקראות** הללו או׳ ש״צ בפני עצמו כל אחד ואחד והציבור עונין אחריו על כל אחד ואחד:

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם י״י. ואני זאת בריתי אותם אמר י״י רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר י״י מעתה ועד עולם ואתה קדוש יושב תהילות ישר׳: וקרא זה אל זה ואמר ק׳ ק׳ ק׳ י״י

ועל זה קאמר רב ששת וכו׳ פירש בין פסוקא לפסוקא הוה מהדר אפיה וגריס ומיושב ממילא קושית התוס׳ שם ד״ה רב ששת והוא דבר נפלא, ועיין בברכ״י סימן קמ״ו בענין רב ששת מהדר אפיה וגרס. ע) הגולל ס״ת וכו׳ הכל הוא במגילה ל״ב ע״ב ע״ש ותימה לי למה דילג המחבר מאמר הראשון שם הגולל ת״ת צריך שיעמידנו על התפר שהזכירו כל הפוסקים הראשונים והאחרונים, והתחיל במאמר הגולל ס״ת גוללו מבחוץ וכו׳ אשר ע״כ נראה לי שיש חסרון כאן וכצ״ל הגולל ס״ת צריך שיעמידנו על התפר ואמר ר׳ שפטי (כן הי׳ גורסתו ר׳ שפטי) אמר ר׳ יוחנן הגולל ס״ת

תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב ויחון וירחם פליטתינו ופליטת כל עמו בית ישר׳ לחן לחסד ולרחמים ואמרו כל העם אמן: ופותח ס״ת ואו׳: הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני הכהן: ואם אין שם כהן אומ׳: אין כהן ישר׳ קרב עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני במקום כהן: והציבור עונין: ברוך שנתן תורה לעמו ישר׳ בקדושתו: תורת יי״ תמימה משיבת נפש עדות יי״ נאמנה מחכימת פתי. פיקודי יי״ ישרים משמחי לב מצות יי״ (ברא) [ברה] מאירת עינים: יי״ עוז לעמו יתן יי״ יברך את עמו בשלום: האל תמים דרכו אמרת יי״ צרופה מגן הוא לכל החוסים בו: אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום: (עת) [עץ] חיים למחזיקים בה ותומכיה מאושר: ואו׳ כי [בי] ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ואתם הדביקים ביי״ אלהיכם חיים כולכם היום: וקורא כהן ואחריו לוי ואחריו ישר׳. ואילוד) דברים אמרו מפני דרכי שלום. ואם אין שם כהן. גדול שבציבור קורא במקומו או יקרא החזן אותו שירצה. והקורא בתורה פותחה) ספר תורה ורואה את הפסוק ואחר כך מברך וקורא ג׳ פסוקי׳ ולא יפחות. וכן הוא מברך תחילה: ברכו את יי״ המבורך: ועונין: ברוך יי״ המבורך לעולם ועד: וחוזר ואו׳: בא״י אמ״ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. בא״י נותן התורה: וקורא בתורה. ולא יפחות מג׳ פסוקי׳ כנגדו) תורה נביאים וכתובים. ואיןז) מתחילין בפרשת פחות מג׳ פסוקים. ואיןח) פוחתין מעשרה פסוקים כנגד עשרה בטלנין של בית הכנסת לבד מפורים דקרינו ט׳ פסוקים. ובמקוםט) שפוסק שחרית שם מתחיל במנחה בשבת ובשיני ובחמישי והקורא צריך שיגלול ס״ת לאחרי) שקרא בו. ואוחז בידו ומברך כן: בא״י אלהינו מ״ה אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו בא״י נותן התורה:

אילוכ) מתקנות שתיקן עזרא לישר׳ שיהו קורין במנחה בשבת ובשני ובחמישי מפני יושבי קרנות. ושיהו קורין עשרה פסוקים כנגדל) עשרה בטלנין של בית הכנסת: אמר רבה בר רב הונא כיוןמ) שנפתח ס״ת אסור לספר בדברי תורה. שנ׳ (נחמיה ח) וכפתחו (עזרא עמו) [עמדו] כל העם. ואין עמידה אלא שתיקה. שנאמר (איוב לב) והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו (ו)לא ענו עוד: ר׳ זירא אמר רב חסדא מהכא (ואני כעזרא) [ואזני] כל העם אל ספר [ה]תורה (נחמיה ח). אמר רב יהודה א״ר אמי מאינ) דכת׳ (ישעיה א) ועוזבי יי״ יכלו. זה המניח ספר תורה ויוצא: ר׳ אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי ר׳ פפא בין פסוקא לפסוקא מאי תיקו. רב ששת מהדר אפיה

שהביא זה בשם רבינו האי גאון. ד) ואילו דברים וכו׳ ואם אין שם כהן וכו׳ גיטין נ״ט ע״א. ושם ס׳ ע״א ואחריהם וכו׳ ועיין בפירוש המשנה להרמב״ם שם. ה) פותח ס״ת ורואה וכו׳ מגילה ל״ב ע״א פלוגתא דר״מ ור׳ יהודה והלכה כר״י כדאמר התם. ו) כנגד תורה וכו׳ שם כ״א ע״ב. וכמו שהוכיחו התוס׳ שם ד״ה כנגד וכו׳ דעיקר התקנה לא היתה אלא כנגד תורה נביאים וכתובים. ז) ואין מתחילין וכו׳ שם כ״ב ע״א, וה״ה דאין משיירין בפרשה פחות מג׳ פסוקים שם. ח) ואין פוחתין וכו׳ שם כ״א ע״ב. ט) ובמקום שפוסק וכו׳ שם ל״א ע״ב. י) לאחר שקרא בו דעתו כדעת התוס׳ שם ד״ה גולל, וכן הוא דעת הרמב״ם בפרק י״ב מה׳ תפלה ה״ה וז״ל ואח״כ קורא עד שישלים לקרות וגולל הספר ומברך, ועי״כ לא פליגי ר״מ ור״י אלא בברכה הראשונה משום טרחא דציבורא אבל בסוף דליכא טירחא גולל ואח״כ מברך, כן פירש הב״י בטור סי׳ קל״ט, ובמ״כ שם הביא ראיה מפורשת ממסכת סופרים פי״ג ה״ח וגולל ואומר ברוך אתה וכו׳ ועיין בתוס׳ חיד״א שם. כ) אילו מתקנות וכו׳ יושבי קרנות ב״ק פ״ב ע״א. ל) כנגד עשרה בטלנים שם, ומגילה כ״א ע״ב. מ) כיון שנפתח וכו׳ סוטה ל״ט ע״א ושם איתא אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח ס״ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה. נ) מאי דכתיב לפנינו בברכות ח׳ ע״א איתא אמר רב הונא בר יהודה אמר ר׳ מנחם אמר רב אמי מאי דכתיב וכו׳ ועיין לקמן סימן קכ״ד הובא גירסא אחרת. ס) אינהו בדידהו ואנן בדידן לפנינו בברכות שם הגירסא מהופך אנן בדידן ואינהו בדידהו, וגירסת המחבר היא כגירסת תוס׳ סוטה ל״ט ע״א ד״ה כיון וכו׳. ושמעתי בימי חורפי בשם רב גדול ·אחד דבר נאה ומתקבל בענין זה, דהא דקאמר הגמרא רב ששת מהדר אפיה וגריס קאי על מה שאמר מקודם ר׳ אבוה נפיק בין גברא לגברא, בעי רב פפא בין פסוקא לפסוקא מהו אם מותר לצאת וקאי בתיק״ו

להבין דעת והכמה. וביני ללמוד וללמד לשמור ולעשות ושימיני מבני העולם הבא מן המשכימים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. ותניני להן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. ותן לי מן העושר והכבוד אשר לפניך חלק טוב ומנה יפה והטריפני לחם חוקי כל ימי בכבוד ולא בבזוי בנחת ולא במגוד בהיתר ולא באיסור ברווח ולא בצמצום. עיני בני תלויות עלי ואני עיני תלויות עליך אבי שבשמים. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתאריך ימי ושנותי ותהייני ביראתך וקבל ברחמים תפלתי עם תפלת עמך בית ישר׳ : כתפילת אברהם אבינו בהר המורייה. כתפילת יצחק בנו על גבי המזבח. כ׳ יעקב בבית אל. כ׳ יוסף בבית האסורים. כ׳ אבותינו על ים סוף. כ׳ משה ואהרן במדבר. כ׳ יהושע בגלגל. כ׳ עלי בשילה. כ׳ שמואל במצפה כ׳ דוד ושלמה בנו בירושלים. כ׳ אליהו בהר הכרמל. כ׳ אלישע ביריחו. כ׳ חזקיה בחליו. כ׳ יונה במעי הדגה. כ׳ דניאל בגוב אריות. כ׳ חנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש. כ׳ עזרא בגולה. כ׳ מרדכי ואסתר בשושן הבירה. כ׳ כל הצדיקים והחסידים והתמימים והישרים אשר שמעת בקולם כן תשמע תפילתי כי אתה שומע תפילות כל פה ברוך שומע תפילה:

בשיני ובחמישי אחר כל בקשותיו אומ׳ כאן ש״צ בתחינת לב ובכיוון לב וכל ציבור עונים אחריו: יי׳ אלהי ישר׳ שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. הבט משמים וראה היינו לעג וקלס בגוים נחשבנו מלך כשה לטבח (אבל) [יובל] להרוג לאבד למכה ולחרפה ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אל אל תשכחינו. יי׳ : חוסה יי׳ עלינו ברחמיך ואל תתננו בידי אכזרים למה יאמרו העמים איה נא אלהיהם למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר אנא שוב מחרונך ורחם סגולה אשר בחרת. יי׳ : זרים אומרים אין תוחלת ותקוה חון אום לשמך מקוה טהור ישועתינו וגאלתינו קרבה יגענו ולא הונח לנו רחמיך יכבשו את כעסך מעלינו אנא שוב מחרון אף ורחם סגולה אשר בחרת. יי׳: קולינו תשמע ותחון ואל תטשנו למחות את שמנו זכור אשר נשבעת לאבותינו ככוכבי השמים ועתה נשארנו מעט מהרבה ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אל אל תשכחינו. יי׳ ניתן בעפר פינו ונכפש באפר כחינו כי מאד שבענו מרורים ורוינו לענה ורוש ולא שב ממנו חרון ובעתה. ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אל אל תשכחינו: יי׳ אלהי כו׳. עזרינו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך יי׳ אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך : (ועומד החזן על רגליו ואומ׳ פסוקי׳ האילו בלחש. והציבור כמו כן: וגם בשאר הימים אומרי׳ תכף לתחינה): ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: זכור רחמיך יי׳ וחסדיך כי מעולם המה: יהי חסדך יי׳ עלינו כאשר יחלנו לך: אל תזכור לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו [רחמיך] כי דלונו מאד: חננו יי׳ חננו כי רב שבענו בוז ברוגז רחם תזכור : כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו: קדיש עד דאמירן. ואו׳ ש״צ: אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחינו ואל בחמתך תיסרינו חוסה יי׳ על ישראל עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך סלח נא כרוב רחמיך אל : ועונין הציבור: אל ארך אפים מלא רחמים אל תסתר פניך ממנו חוסה יי׳ על ישר׳ עמך והצילנו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרב רחמיך אל: ועונין שליח ציבור. ופותח התיבה ונוטל ס״ת. ואומ׳ פסוק זה ויש בו ו׳ תיבות כנגד ו׳ צעדים שצעדו נושאי ארון ברית יי׳ שנ׳ ויהי כי צעדו נושאי ארון יי׳ ששה צעדים ויזבח שור ומריא. כך מצ׳: גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו : ועונין הציבור שני מקראות הללו: רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי׳ אלהינו: ונושא ס״ת על מגדל עץ העשוי לכך. ומגלה ס״ת ואו׳:

והצילנו מזעמך והסר ממנו מכת המגפה וגזירה קשה כי אתה הוא שומר ישר׳. לך יי׳ הצדקה ולנו בושת הפנים כהיום הזה מה נתאונן ומה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים אנא יי׳ הצליחה נא אנא יי׳ עננו ביום קראינו לך יי׳ חכינו לך יי׳ קוינו לך יי׳ ניחל אל תחשה ממנו ותעננו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה: הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחוטאים. נבהלה נפשינו מרוב עצבונינו אל תשכחנו נצח קומה והושיענו כי חטאנו לך. אבינו מלכנו אין בנו צדקה ומעשים טובים. זכור לנו ברית אבותינו ועדותינו בכל יום יי׳ אחד: הביטה בעונינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבינו הרחיבו. הוסה יי׳ עלינו בארץ שבינו ואל תשפוך חרונך עלינו כי עמך אנחנו בני בריתך. אל הביטה דל כבודינו . . . ואל ימעטו לפניך תלאותינו ויקדמונו רחמיך בצרותינו לא למענינו כי אם למענך פעול ואל תשחית זכר שאריתינו חון על אום המייחדים שמך בכל יום תמיד ואומרים פעמים באהבה שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד: לאחר שסיים והוא רחום נופלין על פניהם ומבקשי׳ רחמים. ואינו שוכב אלא מוטה לצד אחד שאם יהיה על פניו נראה כמשתחוה למה שלפניו: כדאמרי׳ במגילה ואבן משכית כו׳. ואמרי׳ הזינא[ב] להו לאביי ורבא דמצלו אצלויי. וכן היושב בבהכ״נ ומבקש רחמים. או קורא ק״ש לא יכוף את ראשו על ידיו אלא לצד אחד. לפי שנראה כמשתחוה לעצים או למה שלפניו וכשהוא מוטה יטה לצד שמאל. דתנינן תמן הסיבה[ג] שמאל שמה הסיבה וזו היא הסיבה בני חורין מלכים ובאותו צד שהוא נראה כבני חורין צריך להיות נכנע: לדוד אליך יי׳ נפשי אשא. אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי: גם כל קוויך לא יבושו יבושו הבוגדים ריקם: דרכיך יי׳ הודיענו ואורחותיך למדני. הדריכני באמיתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך (קויתי) [קויתי] כל היום: זכור רחמיך יי׳ וחסדיך כי מעולם המה: חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכור לי אתה למען טובך יי׳: טוב וישר יי׳ על כן יורה חטאים בדרך: ידרך ענוים במשפט וילמד (ישרים) [ענוים] דרכו: כל ארחות יי׳ חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו: למען שמך יי׳ וסלחת לעוני כי רב הוא: מי זה האיש ירא יי׳ יורנו בדרך יבחר: נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ: סוד יי׳ ליריאיו ובריתו להודיעם: עיני תמיד אל יי׳ כי הוא יוציא מרשת רגלי: פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני: ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי. ראה אויבי כי רבו ושנאת (הנם) [חמס] שנאוני: שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך: תם וישר יצרוני כי קויתיך: פדה אלהים את ישר׳ מכל צרותיו: יי׳ מה רבו צרי רבים קמים עלי. רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה: ואתה יי׳ מגן בעדי כבודי ומרים ראשי: קולי אל יי׳ אקרא ויענני מהר קדשו סלה: אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יי׳ יסמכני: לא אירא מרבבות עם אשר סביב שתו עלי. קומה יי׳ הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי שיני רשעים שברת. ליי׳ הישועה על עמך ברכתך סלה. רבון העולמים. יהי רצון מלפניך שתבא לפניך תפילתי ואל תתעלם מתחינתי וחשבה כקרבן וכעולה וכתפילת אבותי הטובים אשר התפללו לפניך בעת צרתם ואשר שמעת בקולם כן תשמע בקולי ותקבל ברחמים את תפילתי ותצילני מכל צרה וצוקה ומכל יגון ואנחה ומכל דבר פשע ורשע מעין הרע מיצר הרע מדבר משונה מחיבוט הקבר ומדינה של גהינם ומכל אויב ושונא ורשע הפר עצתם וקלקל מחשבותם ופדני והצילני מכל מיני פורעניות וגזירות קשות. ועלילות רעות וקנני להלקך ותן יראתך בלבי לאהבה אותך ולדבקה בך. ופתח לבי

כ״ב ע״א כ״ג ע״ב. ג) הסיבה שמאל וכו׳ עיין פסחים ק״ח ע״א. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ י״ח

קבצינו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך: אם עוונות תשמר יה יי׳ מי יעמד כי עמך הסליחה למען תורא. לא כחטאינו תעשה לנו אם עוונינו ענו בנו יי׳ עשה למען שמך: זכור רחמיך יי׳ והסדיך כי מעולם המה: עניגו יי׳ ביום צרה שגבינו שם אלהי יעקב: יי׳ הושיעה המלך יעגינו ביום קראינו: אבינו מלכינו הונינו ועניגו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו כרב רחמיך והושיענו למען שמך: אדונינו מלכנו שמע בקול תחנינו ועננו וזכור לנו ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ואתה יי׳ אלהינו אשר הוצאת את עמך ישר׳ ממצרים ותעש לך שם כהיום הזה הטאנו רשענו: יי׳ ככל צדקותיך ישוב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך: כי בחטאינו ובעוונות אבותינו ירושלים ועמך להרפה לכל סביבותינו: ועתה שמע אלהינו אל תפילת עבדך ואל תהנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען יי׳: הטה אלהי אזנך ושמע פקה עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה: כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תהנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים: יי׳ שמעה יי׳ סלחה יי׳ הקשיבה ועשה ואל תאחר למענך אלהים כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: אבינו אב הרחמן הראינו אות לטובה קבץ נפוצותינו מארבע כנפות כל הארץ יכירו וידעו כל הגוים כי אתה אלהינו הושיענו למען שמך: אתה יי׳ אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרינו ומעשה ידך כולנו: אבינו צורינו מלכינו וגואלינו חוסה יי׳ על עמך ואל תתן נהלתך לחירפה למשול בם גוים למה יאמרו הגוים איה אלהיהם: ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך: כרחם אב על בנים כן תרחם יי׳ עלינו: המול על עמך רחם על נחלתך חוסה נא כרב רחמיך הנינו ועניגו כי לך יי׳ הצדקה עושה נפלאות בכל עת: הבט נא רחם נא על עמך במהרה למען שמך ברחמיך הרבים יי׳ אלהינו רחם והושיעה צאן מרעיתך ואל ימשול בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך: רחם עלינו למען בריתך הביטה ועניגו בעת צרה: כי לך יי׳ הישועה בך תוהלתינו אלוה הסליחות. אנא סלה נא אל טוב וסלה כי אל מלך חנון ורחום אתה: אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקידת יחיד למען ישר׳. אבינו מלכינו מחסינו אל תעש עמנו כרוע מעללינו: זכור רחמיך והסדיך כי מעולם המה: וברוב טובך הושיענו והמול נא עלינו כי אין לנו אלוה מבלעדיך צורינו אל תעזבינו יי׳ אלהינו ואל תרחק ממנו נפשנו קצרה מחרב משבי ומדבר וממגפה ומכל רעה ויגון הצילנו ואל תכלימנו יי׳ אלהינו והאר פניך וזכור לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ראה בצרותינו ושמע בקול תפילתינו ועניגו כי אתה שומע תפילות כל פה. אל רחום וחנון אתה רחם עלינו ועל כל מעשיך. אין כמוך יי׳ אלהינו אנא שא נא פשעינו. אבינו מלכינו צורינו וגאלינו אל חי וקיים החסין בכה חסיד וטוב על כל מעשיך כי אתה הוא אל ארך אפים ומלא רחמי׳ עשה עמנו צדקה כרב רחמיך והושיענו למען שמך: שמע מלכינו תפילתינו ומיד אויבינו הצילינו. אבינו מלכנו אלהינו אתה ושמך הגדול בנו נקרא עשה עמנו למען שמך. אל תעזבינו אבינו אל תטשינו בוראינו אל תזניחנו יוצרינו ואל תשכיחנו נצח ואל תעש עמנו כלה כחטאותינו ואל תבישנו מסיברינו ואל תכלימנו מתקוותינו ואל תמסרינו ביד אויבינו ואל תרחק ממנו בעת צרה כי אל מלך חנון ורחו׳ אתה: אין כמוך חנון ורחום אלהינו אין כמוך ארך אפים ורב חסד ואמת הושיענו ברחמיך הרבים מרעש ומרוגז הצילנו: זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קישיינו ואל רישענו ואל חטאתינו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חסד חנם בכל דור ודור. חוסה יי׳ על עמך

צא **עננו** י״י עננו ביום צום תעניתינו כי בצרה גדולה אנחנו אל תפן אל קושיינו ואל רשעינו ואל תעלם אזנך משמוע תחינתינו ואל תסתר פניך ממנו. היה נא קרוב לשועינו יהי נא הסדך לנחמינו טרם נקרא אליך עננו כדב׳ שנ׳ והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע כי אתה י״י עונה בעת צרה ומושיע. (ויהיד אומרה וכוללה בשומע תפילה ומסיים בא״י שומע תפילה. למנחה בט׳ באב או׳ נחם ירושלים):

צב. **נחם** י״י אלהינו את אבילי ציון ואת אבילי ירושלם ואת העיר האבילה הבזוייה החריבה והשוממה ממעונות ישר׳ והשוממה מבלי בניה והיא יושבת וראשה הפוי כאשה עקרה שלא ילדה ויבלעוה לגיונות וירשוה . . . . ויטילו עמך ישר׳ לחרב ויהרגו בזדון הסידי עליון על כן ציון במר תבכה וירושל׳ תתן קולה לבי לבי על הלליהם מעי מעי על הרוגיהם. כי אתה י״י באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור ואני אהיה לה נאם י״י הומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה בא״י בונה ירושלים: את צמח. (בראש הדש או׳ כשמגיע לותרצינו:)

צג. **אלהינו**[a]) ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרונינו ופקדונינו וזכרון אבותינו וזכרון משיה בן דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישר׳ לפניך לפליטה לטובה להן ולהסד ולרחמים ולרצון ביום ראש החדש הזה. זכרינו י״י אלהינו בו לטובה ופוקדינו בו לברכה והושיענו בו להיים טובים בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו וחמול ורחם עלינו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה: ותחזינה. (בחנוכה אומ׳ על הניסים בברכת הודאה כשמגיע כי מעולם קוינו לך): על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלהמות פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה. בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול השמונאי ובניו כשעמדה עליהם מלכות יוון הרשעה על עמך ישר׳ להשכיחם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם מסרת גיבורים ביד חלשים רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזידים ביד עוסקי תורתך. לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישר׳ עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה. ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בהצרות קדשך וקבעו שמונת ימי הנוכה אילו להודות[b]) ולהלל לך על רוב ניסיך ונפלאתיך. וכשם שעשית להם ניסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה. כן עשה עמנו י״י אלהינו פלא וניסים לטוב׳ בעת הזאת: ועל כולם. (בפורים אומ׳): על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה. בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע וביקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר להדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז. ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת מהשבותו והשבת לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ. וכשם שעשית להם ניסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה כן עשה עמנו י״י אלהינו פלא וניסים לטובה בעת הזאת: ועל כולם.

בשיני ובחמישי שב״ד שלמעלה ולמטה שוין מרבים בתפילה ורחמים: ולאחר שסיים שליח ציבור שמונה עשרה. אומרים:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה י״י לא תכלא רחמיך ממני הסדך ואמיתך תמיד יצרונו: הושיענו אלהי ישענו

ולהלל ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו על רוב וכו׳ כ״ה לקמן סי׳ רל״ה ע״ש. 3) חזינא להו וכו׳ עיין מגילה

גליותינו וקבצינו יחד מארבע כנפות כל הארץ לארצינו. בא״י מקבץ נדחי עמו ישר׳: השיבה שופטינו כראשונה ויועצינו כבתחילה והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה יי׳ לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט. בא״י מלך אוהב צדקה ומשפט . . . . . תקוה וכל . . . . . כרגע יאבדו וכל אויבי עמך ישר׳ מהרה יכרתון . . . . . ותכניע כל . . . . . במהרה בימינו. בא״י שובר אויבים ומכניע . . . . . על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גירי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי׳ אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך ושים חלקנו עמהם ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו. בא״י משען ומבטח לצדיקים: ולירושלם עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בניין עולם וכסא דוד מהרה לתוכה תכין. בא״י בונה ירושלם: את צמח דוד עבדך מהרה אתה תצמיח וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קיוינו כל היום. בא״י מצמיח קרן ישועה: שמע קולינו יי׳ אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפילתנו כי אל שומע תפילות ותחנונים אתה ומלפניך מלכינו ריקם אל תשיבנו ועניננו כי אתה שומע תפילות עמך ישראל ברחמים. בא״י שומע תפילה: רצה יי׳ אלהינו בעמך ישר׳ ובתפילתם והשב העבודה לדביר ביתך ואישי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישר׳ עמך. ואתה ברחמים תחפיץ בנו ותרצינו. ותערב לפניך עתירתינו כעולה וכקרבן אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצינו. (כאן או׳ יעלה ויבא): ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז בא״י המחזיר שכינתו לציון: מודים אנחנו לך שאתה הוא יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהילתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמתינו הפקודות לך ועל ניסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאתיך וטובותיך שבכל יום ובכל עת ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמנו חסדיך כי מעולם קוינו לך. (כאן או׳ על הנסים). ועל כולם יתברך ויתרומם וישתבח תמיד שמך מלכינו לעולם ועד: וכל החיים יודוך סלה. בא״י הטוב שמך ולך נאה להודות. חזן מוסיף כאן ברכת כהנים ביוצר ומוספי׳ שבכל השנה ומנחה בתענית הציבור. אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו עם קדושך כאמר: יברכך יי׳ וישמרך: יאר יי׳ פניו אליך ויחנך: ישא יי׳ פניו אליך וישם לך שלום. שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים [עלינו] ועל כל ישראל עמך ברכינו אבינו מלכנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי׳ אלהינו תורת חיים ואהבת חסד צדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישר׳ בכל יום ובכל עת ובכל שעה בשלומך. בא״י המברך עמו ישר׳ בשלום: אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל המחשבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם ויהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישר׳ ואמרו אמן: באילו ג׳ תיבות. עושה שלום במרומיו צריך לפסוע ג׳ פסיעות לאחריו ואחר כן יתן שלום לשמאלו ואחר כך לימינו. ששמאלו כנגד ימין של הק׳. ואם לא עשה כן ראוי לו כאילו לא התפלל. ויש שאומרים קודם אלהי נצור. אלהינו אבינו מלכינו יחיד שמך בעולך קרב קץ ביאת משיחך פדה עמך שמח עדתך. עשה למען הסדך. למען צדקתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועניני. אלהי נצור כו׳. (בתענית ציבור קובע כאן שליח ציבור ברכה בפני עצמה בשחרית ובמנחה בין גואל לרופא):

מושביך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ. אשרי איש שישמע במצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך מלך גיבור לריב ריבם: אמת אתה ראשון ואתה הוא אהרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע. ממצרים גאלתנו יי׳ אלהי׳ ומבית עבדים פדיתנו. כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזידים טיבעת. יבשה עשית וידידים עברו ים ויכסו מים צריהם עד אחד מהם לא נותר. על זאת שבחו אהובים ורוממו לאל ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקיים רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים מגביה שפלים מוציא אסירי׳ ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו תהילות לאל עליון ברוך הוא ומבורך משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמוכה באלים יי׳ מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהילות עושה פלא: שירה הרשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כולם הודו והמליכו ואמרו יי׳ ימלוך לעולם ועד: גואלינו יי׳ צבאות שמו קדוש ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל בא״י גאל ישראל: וסומך גאולה לתפילה. שכל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום. וכן שנינו במסכת ברכות. כל א) הסומך גאולה לתפילה מובטה לו שהוא בן העולם הבא. ויכוין כנגד אביו שבשמים לבו. ויתפלל יי׳ שפתי תפתח: יי׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך: כי שם יי׳ אקרא הבו גדול לאלהינו:

ברוך אתה יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון גומל חסדים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה מלך עוזר ומושיע ומגן: בא״י מגן אברהם: אתה גיבור לעולם יי׳ מחייה מתים אתה רב להושיע. (ממוסף יום שמיני עצרת עד מוסף יום ראשון של פסח או׳ משיב הרוח ומוריד הגשם): מכלכל חיים בחסד מחייה מתים ברחמים רבים סומך נופלים רופא הולים מתיר אסורים ומקיים אמונתו לישיני עפר מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחייה ומצמיח לנו ישועה ונאמן אתה להחיות מתים בא״י מחייה המתים. (שליח ציבור אומר כאן נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום. וכן כתוב על יד נביאך. וקרא זה אל זה ואמר ק׳ ק׳ ק׳ יי׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו: לעומתם ברוך יאמרו. ברוך כבוד יי׳ ממקומו. ובדברי קדשך כתוב לאמר. ימלוך יי׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. לדור ודור נגיד גודלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה בא״י האל הקדוש): ויהיד או׳ כן. אתה קדוש ושמך הקדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה בא״י האל הקדוש: אתה הונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה והנינו מאתך בינה דיעה חכמה והשכל. בא״י חונן הדעת: השיבנו אבינו לתורתך וקרבינו מלכנו לעבודתך ודבקינו במצותיך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך. בא״י הרוצה בתשובה: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכינו כי פשענו כי אל מלך מוהל וסולה אתה. בא״י חנון המרבה לסלוח: ראה נא בעונינו וריבה ריבנו וגאלינו מהרה למען שמך כי אל מלך גואל וחזק אתה. בא״י גאל ישר׳: רפאינו יי׳ אלהינו ונרפא הושיענו ונושעה כי תהילתנו אתה והעלה רפואה שלימה לכל מכותינו ולכל תחלואינו כי אל רופא נאמן ורחמן אתה. בא״י רופא חולי עמו ישר׳: ברך עלינו יי׳ אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה: (מיום ס׳ לתקופת תשרי עד פסח או׳. ותן טל ומטר לברכה ובשאר ימות השנה. ותן טל לברכה): על פני האדמה ושבעינו מטובך וברך שנתינו כשנים הטובות. בא״י מברך השנים: תקע בשופר גדול לחירותינו ושא נס לקבץ

בכ״י רשד״ל עזרת אבותינו. א) כל הסומך וכו׳ ברכות ט׳ ע״ב. aa) עיין לקמן סימן רל״א bb) להודות

אלהים חיים ומלך עולם. כולם אהובים. כולם ברורים. כולם גיבורים. וכולם עושים באימה וביראה רצון קוניהם. וכולם פותחים את פיהם בקדושה בטהרה בשירה ובזמרה ומברכין ומשבחין ומפארין ומקדישין וממליכין ומעריצים את שם האל המלך הגדול והגיבור והנורא קדוש הוא וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח: בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה: קדוש קדוש קדוש יי״י צבאות מלא כל הארץ כבודו: והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומת שרפים לעומתם משבחים ואומרים: ברוך כבוד יי״י ממקומו: לאל ברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקיים זמירות יאמרו תושבחות ישמיעו כי הוא לבדו פועל גבורות עושה הדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהילות אדון הנפלאות ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעושה אורים גדולים כי pa) לעולם חסדו בא״י יוצר המאורות: אהבת עולם אהבתנו יי״י אלהינו חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו אבינו מלכינו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כן תחונינו ותלמד׳ אבינו מלכינו אב הרחמן רחם עלינו ותן בלבנו להבין להשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו במצותיך ודבק לבינו ביראתך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד כי ר) בשם קדשך באמת נקרא עלינו ועשה עמנו בעבור שמך הגדול והגבור והנורא מהרה באהבה תרום ותגביה קרננו ותושיענו למען שמך. בך בטחנו לא נבוש. ובשמך חסינו לא נכלם ולא נכשל לעד ולעולמי עד. כי אתה יי״י אלהינו אבינו. ורחמיך והסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד. והבא עלינו ברכה ושלום ומארבע כנפות הארץ תוליכנו קוממיות לארצינו כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון. וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך ולייחדך באהבה בא״י הבוחר בעמו ישראל באהבה: ואומ׳ ק״ש בדקדוק אותיותיו ותיבותיו. וצריך לכוין את לבם להשלים תיבות כנגד רמ״ח איברים: ומפני ש) כבודו של יעקב שאמרו הוקבע כאן ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואו׳ אותו בלחש מפני כבודו של משה שלא אמרו: ויתן ריוח בין הדביקים: אל מלך נאמן שמע ישראל יי״י אלהינו יי״י אחד: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: ואהבת וכו׳ עד אני יי״י אלהיכם אמת (כבסדור שלנו בלי שינוי.) ועתה השלים רמ״ח תיבות. לכן לא יפסיק בין אלהיכם לאמת. אמת ויציב ונכון (ונכון) וקיים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד אמת אלהי עולם מלכינו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קיים ושמו קיים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קיימת ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעלמי עולמים. מושך חסד ליורעיו וצדקתו לישרי לב עלינו ועל אבותינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקיים לעולם ועד אמת ואמונה חק ולא יעבר: אמת שאתה הוא יי״י אלהינו מלכינו מלך אבותינו גואלינו גואל אבותינו צורינו צור ישועתינו פודינו ומצילנו מעולם שמך אין אלהים זולתך: עוזר ת) אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריה׳ בכל דור ודור ברום עולם

אמן יהא שמיה רבא וכו׳ עי׳ לעיל סי׳ פ״ז ובהערותי אות נ׳. pa) כי לעולם חסדו בא״י וכו׳ ודלג אור חדש וכו׳ וכ״ה דעת רע״ג בסדרו וז״ל אמר אדונינו סעדיה אסור לומר ואור חדש על ציון תאיר בברכה זו מה טעם לפי שאין אנו מברכין על האור העתיד להיות לימות המשיח אלא על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר כענין שאנו מברכים בערב המעריב ערבים, אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה ועיין בהג״מ בסדר תפלות אות ד׳, וברוקח סי׳ שי״ט, ובטוא״ח סי׳ נ״ט ר) כי בשם קדשך וכו׳ בכ״י רשד״ל כתוב כי שם קדשך וכו׳. ש) ומפני כבודו של יעקב וכו׳ פסחים נ״ו ע״א. ת) עוזר אבותינו וכו׳

אשרי אדם עוז לו מסילות בלבבם: אשרי איש ירא יי׳ במצותיו חפץ מאד: אשרי העם יודעי תרועה יי׳ באור פניך יהלכון:

אשרי יושבי ביתיך עוד יהללוך סלה וכו׳. הללויה הללי נפשי. הללו יה. הללויה הללו. הללויה שירו. הללויה הללו אל. ברוך יי׳ לעולם. ויברך דוד. ויושע. אז ישיר עד ושמו אחד (כבסדור שלנו בלי שינוי). וכל אחד מתעטף בטליתו ומברך בא״י אמ״ה אקב״ו להתעטף בציצית: ומי שיש לו תפילין ורוצה להניחה מניח של יד תחילה ומברך בא״י אלקי׳ מ״ה אקב״ו להניח תפילין: ואחר כך מניח של ראש בלא ברכה: ואם אין לו אלא אותו של ראש מניחן ומברך עליהם על מצות תפילין: והחזן בית הכנסת עומד לפני התיבה ואומר ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדולה וגבורה תהילה ותפארת קדושה ומלכות ברכות והודאות מעתה ועד עולם בא״י אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון כל הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: קדיש. (וכשהחזן מתהיל יתגדל אומר הציבור זה הפסוק. ועתה יגדל נא כח יי׳ כאשר דברת לאמר: זכור רחמיך יי׳ וחסדיך כי מעולם המה): יתגדל ויתקדש שמיה רבה בעלמא דיברא כרעותיה וימליך מלכותיה בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: ועונין). אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא: ויתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא בריך הוא. לעילא מכל בירכתא שירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן: וכשרוצה לסיימו אומ׳ . . תתקבל צלותהון ובעותהון דכל ישראל קדם אבוהון דישמיא ואמרו אמן: יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: ואומר ברכו את יי׳ המבורך: ועונין ברוך יי׳ המבורך לעולם ועד: ובעוד שהחזן או׳ ברכו. או׳ הציבור בלחש: ישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הוא הקב״ה שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: מה רבו מעשיך יי׳ כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניינך: המלך המרומם לבדו מאז משובח ומפואר ומתנשא מימות עולם. אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו אדון עזינו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדינו: אל ברוך גדול דיעה הכין ופעל זהרי חמה טוב יצר כבוד לשמו מאורות נתן סביבות עזו פינות צבאיו קדושים רוממי שדי. תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו תתברך יי׳ אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארך סלה. תתברך צורינו מלכינו וגואלינו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכינו יוצר משרתים ואשר משרתיו כולם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי

תקיפה עליהם. עדותיך. שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש. נאמנו לביתך מאד ולאורך ימים היא מצפה להם. ואע״פ שארכו הימים נאמנים הם לה׳. נאוה כמו את נאות אלקים. לשון נוה ותדע שכל נאות שבמקרא אינם מפקין אלף. לפי שהם לשון נוי. וזה מפיק אלף: הז״ק.

ר״ה י״ח ע״א. במזמור שיר ליום השבת. כתמר לעשות פירות כצ״ל תענית כ״ה ע״ב. ק) ועונין

מזמור שיר ליום (כג) השבת. יי׳ (כד) מלך. יהי כבוד עד ביום קראנו. (בלי שום שינוי): אשרי תמימי דרך ההלכים בתרת יי׳: אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרושוהו:

המשיח. שגיאות מי יבין. אני נזהרתי בהם. אבל אי איפשר ליזהר שלא אשגה בהם. ואתה נקיני מנסתרות שנסתרו ממני. ולא ידעתי בחטאי בשגגה. גם מזדים חשוך. מזדונות. אז איתם (אהיה) אהיה תמים. אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי ס) המחזיר על הפתחים והם מעריימים בדבר מכל אדם. ואומר תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כים. אחר ששתה. אומר יש כאן בצל קטן. משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח. משנתנו לו אומר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל. כך אמר דוד בתחילה על השגגות ואחר כך על הזדונות ואחר כך על המרדים. פשעים אילו המרדים שהוא מתכוין להכעים. וכן מלך מואב פשע בי. יהיו לרצון. לפיום. לרצותך:

(כ) לדוד בשנותו. בשנותו את טעמו. כעניין שנאמר ויתנו על דלתות השער. וישנה את טעמו לפני אבימלך. כל מלכי פלשתים נקראים אבימלך. וכל מלכי מצרים פרעה. ואע״פ ששמו אכיש קורין לו אבימלך. ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך. שלא רצה להורגו. ואנשיו אומרים לו הלא זה דוד מלך ישראל. כדאיתא במדרש תילים. ביי׳ תתהלל נפשי. מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן. ישמעו ענוים נפלאות שעשה לי מתוך מהללי יבינו אותם וישמחו. ממגורותי. לשון פחד. כמו ויגר מואב. הביטו אליו. כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם נהרו והאירו פניהם. בקש שלום. במקומך ורדפהו במקום אחר. צעקו הצדיקים ויי׳ שמע. רבות רעות צדיק. הרבה רעות ופחדים באים עליו ומכולם ניצול. שומר הק׳ כל עצמותיו. תמותת את הרשע רע שהוא עושה. תמותת. תמית. לא יאשמו כל החוסים בו. לא יתקלקלו לאמר אשמנו שחסינו בך:

(כא) הודו לי״י כי טוב כל״ה למכה מצרים בבכוריהם. בכורי מצרים לא נאמר אלא בבכוריהם. עמדו בכורות וקיפחו שוקן של אביהם המעכבין בישראל כששמעו מכת בכורות מפי משה. לגזרים י״ב קרעים לי״ב שבטים. מלכים גדולים. כאן רמז ל״א מלכים. והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם. שקל סיחון כנגד כולם ועוג כנגד כולם כל אחד לעצמו. וכן פירש למעלה. לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען. כן באג׳. שבשפלינו. במצרים זכר לנו. ויפרקנו מתוכם והפליא לנו כל זה. נותן לחם לכל בשר. רמז כאן חסד כל המעשים. הודו לאל השמים. המכין בהן מזון לכל ברייא. כ״ו חסדו נאמרו במזמור זה. כנגד כ״ו דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הק׳:

(כב) הורוצ) לי״י בכינור. בנבל עשור. של עשר מיני נעימה. ככד. לשי גובה. וכן תירגם אונקלוס נלבו כמו כד. קמו כשור. וכן פתרו מנחם. ואין כד ונאד שוין. נותן באוצרות תהומות תחת הארץ. השגיא. הביט. היוצר יחד לבם לב כלם יחד. ורבותינו השיבוהו אל ממכון שבתו השגיא יחד לבם היוצרם. ודרשו מכאן שכולם נסקרים בסקירה אחת.

(כג) מזמור שיר ליום השבת שאומרים אותו בשבתות. והוא מדבר (בעין) [בענין] העולם הבא שכולו שבת. להגיד בבקר חסדך. בעת הגאולה. ואמונתך בלילות. ובעוד צרת הגלות להאמין בך שתשמור הבטחתך. כל זה נאה וטוב. עלי עשור. כנור של עשרה נימין. איש בער לא ידע. את האמור למטה. בפרוח רשעים כמו עשב. אינו יודע שפריחתם אינה אלא להשמדם עדי עד. שמשלם לשנאיו אל פניו להאבידם. ואתה מרום. בכל מספטיך ידך על העליונה. שהכל מצדיקים עליהם דיניך. בלותי בשמן רענן. לבלותי בשמן של שררה. בלותי לשון בלול בשמן. בשורי. בשוריי. כמו שוררי. בקמים עלי מרעים. על הרשעים הקמים עלי. שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו שכך שמעתי צדיק כתמר יפרח. כתמרצ) לשוי פירות וכארז להחליף גזעו. שתולים. יהיו הצדיקים בבית יי׳. ימובון. ילמחו. דשנים. שמינים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר י״י:

(כד) יי׳ מלך. יאמרו לעתיד. אף תכון תבל. במלכו תשמח הארץ. נשאו נהרות יי׳. לשון צעקה. אהה ה׳. הנה האומות השוטפים כנהרות נשאו קולן (ויתמאו) [ויהמיון]. ואת דוך עמק נכביהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך. מקולות מים רבים ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה. אתה אדיר במרום יי׳. וידך

בתוך תיקו כצ״ל והוא במדרש שוח״ט שם שהשמש נתון בתיק. ס) לכותי המחזיר וכו׳ עיין מדרש שוח״ט שם, ובמדרש וי״ר פ״ה. צ) במזמור הודו לה׳ בכינור וגו׳ ודרשו מכאן שכולם נסקרים וכו׳

שלנו): וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלקי' אלקיך אנכי: ישראל אם תשמע לי לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר וכו' עד ודור אמונתו (כמו בסדור שלנו). בשבת מדלגין מזמור (יח) לתודה לפי שאין תודה קריבין בשבת. וביום טוב יש שמדלגין. ופלוגתא היא פ"ב דביצה. אם תודה קריבה בחג הסוכות אם לאו. אבל בפסח כולהו מודו דאינה קריבה. בחג המצות לא מפני חמין שבה. ולא בעצרת שהוא יום טוב. ונדרים ונדבות אין קריבין ביום טוב: בשבת אומר (יט) למנצח. (כ) לדוד. תפלה למשה. ויהי נועם. הללויה. (כא) הודו. (כב) רננו.

ושרי המדינות שעברו אילו בתוכם לפי שלא הרגישו בם. אבל אם היו מרגישים בם היו עוסקים לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים. כלומר ודאי עסקם. כגון פרעה ואבימלך לאברהם ליצחק. ולבן ושכם ליעקב. וא' להם הק' אל תגעו במשיחי: באברהם כת' וינגע יי' את פרעה. ויאמר לו הנך מת. וביעקב כת' בלבן השמר לך מדבר עם יעקב. ובשכם ויהי חתת אלקים. שירו ליי' כל הארץ. ספרו ישועי' שעשה לנו כשגלה הארון. לפלשתים. כי כל אלקי העמים תהו. מעשה ידי אדם. וי"י שמים עשה. באלילים כתי' לעשות אלילים אילמים. אבל הק' עשה השמים ואת הארץ. הוד והדר לפניו. אבל האלילים במקום שהם מוטלים במקום שמשימים אותם שם הם מונחים. השתחוו ליי' בהדרת קדש כי כן אמרנו הוד והדר לפניו. חילו מלפניו כל הארץ. אף תכון תבל בל תימוט. מלך בשר ודם כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל יותר עליהם אימה והם דואגים ממנו יותר. שלא יחריב כל בתיהם. ומידת הק' אינו כן. שכשהעולם יריאים ממנו אז תכון תבל בל תימוט. שהוא עושה נקמה מלישטים והישרים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת. לכן חילו מלפניו כל הארץ. אך אל תדאגו ממנו. כי לא יבא הק' כי אם לתיקון העולם ולישבה. אבל כשאין הבריות דואגים ממנו אז יהפכם ויאבדם. ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי' מלך. כשבשר ודם מולך הכל עציבים שאינם יודעים אם ישתתף בינינו. אבל כשימלוך הק' תשמח ותגל הארץ. וכל הישרים יאמרו עתה מלך יי' שהחזיר לנו את הארץ. ירעם הים ומלואו. כל בריות המים. הודו ליי' כי טוב כי לעולם חסדו. לפי שהתחיל המזמור בהודו סיים בהודו. והוא נויו ושבחו של מזמור. כמו אשרי האיש. וסיום אשרי כל חוסי בו:

(יח) מזמור ג) לתודה להודייה. לאומרו על זבחי התודה: עבדו את יי' בשמחה. וכל כך למה. דעו כי יי' הוא אלקים שישלם להם שכר פעולתכם. אבל שכרי ש' אין להם לעבוד בשמחה שהרי אין משתלמים שכר: הוא עשאנו ולא אנחנו. כשלא היינו בעולם. בתודה. בהודייה:

(יט) למנצח ס) השמים מספרים כבוד אל. המשורר עצמו פירש הדבר אין אומר ואין דברים. אינם מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קום ומאירים לבריות ומתוך כך מספרים הבריות כבוד אל. ומודים ומברכים על המאורות: יום ליום יביע. מעשה מתחדש מיום אל יום. לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח. על ידי הלילות והימים שמורים את הבריות לקלס ולהודות. בכל הארץ יצא קום. קו לשמים שהם נמתחין על פני כל הארץ ומחמת כן מקצה תבל מיליהם שהכל מדברים בנפלאות שהם רואים. לשמש שם הק' אהל בהם. בשמים. ומכאן שהשמש נתון בתוך תיקו ע) תנתוני: והוא כחתן. בכל בקר. וזהו השמים מספרים כבוד אל. ותקופתו. הקפת סיבובו מקצה אל קצה. ואין נסתר מחמתו. אלמלא ניתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מרב חמימותו. תורת יי' תמימה. גם היא מאירה כשמש. משיבת נפש. מגינה על לומדיה. עדות יי' נאמנה. להעיד בלומדיה. משיבת נפש. משיבתו מדרכי מיתה. לדרכי חיים. ברה. מטהרת. תורת. עדות. פקודי. מצות. יראת. משפטי. ששה כנגד ששה סדרי משנה. ובין כל שם חמש תיבות עם השם עצמו כנגד חמשה חומשי תורה. וחותם בסופם. אמת צדקו יחדיו. כלם יחד מקוים בצדק ואמת. מחכימת פתי. נותנת חכמה לפתאים. ונופת צופים. ומתק צופים. בשמרם עקב רב. נזהרתי בשמירתם בשביל רב טוב אשר צפנת ליריאיך. ד"א סופם של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה. עקב לשון סוף. ויש לו חבר בלשון משנה. עקבות

ג) מזמור לתודה וגו' גם פירוש מזמור לתודה נמצא בפירש"י תהלים ע"ש דעו כי ה' הוא אלהים וגו' אבל עובדי ע"ז אין להם לעבוד בשמחה וכו' כן הוא בפירש"י וכן צריך להיות כאן. ס) למנצח השמים מספרים וגו' גם פירוש המזמור הזה תהלים י"ט הוא לקוח מפירש"י. ע) שהשמש נתון

בעולמך וקדש את שמך על מקדישי שמך ובישועתך מלכינו תרום ותגביה קרנינו: ב״א י״י מקדש את שמך ברבים: אתה הוא י״י אלקינו בשמים ממעל ובשמי השמים העליונים אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלקים קבץ קוויך מארבע כנפות כל הארץ יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה אלקים לבדך על כל ממלכות הארץ יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה אלקים לבדך עליון על כל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ ואת הים ואת כל אשר בם ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו בעבור שמך הגדול וקיים לנו י״י אלקינו מהרה מה (שהטחתנו) [שהבטחתנו] בקבלה על ידי צפניהו החוזה ככת׳ בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר י״י: ברכי נפשי את י״י וכל קרבי את שם קדשו. ברכי נפשי את י״י ואל תשכחי כל גמוליו: י״י בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ברכו י״י מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו: ברכו י״י כל צבאיו משרתיו עושי רצונו: ברכי נפשי את י״י י״י אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: יהי כבוד י״י לעולם ישמח י״י במעשיו. אשירה לי״י בחיי אזמרה לאלוקי בעודי: יערב עליו שיחי אנכי אשמח בי״י. יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם. ברכי נפשי את י״י הללויה:

יהי רצון מלפניך י״י אלקינו ואלקי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא ברוך שמו. ברוך עושה מעשה בראשית. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקיים. ברוך מרחם על הארץ ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליריאיו ולקוויו ולחוסי בו: ברוך הוא ברוך שמו ברוך הוא על כסא מלכותו. ברוך פודה ומציל. ברוך אל חי לעד וקיים לנצח. ברוך אתה י״י אלקינו מלך העולם האל אב הרחמן המלך הגדול והקדוש מהולל בפי עמו משובח ומפואר בלשון כל חסידיו ועבדיו ובשירי דוד עבדך נהללך י״י אלהינו בשבחות ובזמירות נגדלך אלקינו יחיד חי העולמים מלך משובח ומפואר לעדי עד: ברוך אתה י״י מלך מהולל בתשבחות: (הודו (יז) וכו׳ עד ופדנו למען חסדך בלי שינוי כמו בסדור

(יז) הודו(מ) לי״י כך אמר דוד וכל אחיו עונין אחריו. הודיעו בעמים עלילותיו מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון. קראו בשמו. י״י יעזור לארונו. זכרו נפלאותי במכת עכברים. ושלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית. וישרנה הפרות ולא חזרו לאחוריהן. ופרץ בעזא. וכל השיר הזה נעשה על הארון והיו אומ׳ אותו על תמיד של שחר. ולמי אני אומר שיזכרו נפלאותיו. לזרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו. כי הוא י״י אלהינו וגו׳. זכר לעולם בריתו. דבר צוה לאלף דור. ועתה מספר מה היא. אשר י״י כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידיה ליעקב לחק לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו׳. שעם כל אחד ואחד כרת ליתן להם את ארץ כנען. בהיותכם מתי מספר. אז נשבע לתת להם ארץ כנען. חבל נחלתכם וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם את ארץ כנען. אלא במתי מספר. ואם תאמר אפי׳ לאלף ויותר יש מספר. וזה שכתוב בהיותכם מתי מספר. לכך אומר כמעט וגרים בה. פתרון אם למיושב הייתי אומר לאברהם בלבד. ליצחק בלבד. ליעקב בלבד. לאחד מהן היה אומר לך אתן את הארץ הזאת לא היה תימה שהרי מיושבים היו בה. ואם היה נשבע לתת להם את הארץ לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם הלך למצרים לגור. וכן יצחק בגרר. יעקב היה בבית לבן. כ׳ שנים. גם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פורלנגט בל׳. לא הניח לאיש לעושקם. אע״פ שהלכו ממקום למקום. ומנהג להזיק עוברי דרכים. וכשבאים למלון מוצאים עליהם עלילות. אבל אילו לא הניחם הק׳ להזיקם ולעושקם. וא״ת מה שלא עשקום חומסי דרכים

וכו׳ ועיין בב״י שם. מ) הודו וגו׳ כל הפירוש כמעט כולו הוא נמצא בפירש״י ד״ה א׳, ט״ז ע״ש.

מבניין אב ושני כתובין, מכלל ופרט, מפרט וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מכלל שהוא צריך לפרט, ומפרט שהוא צריך לכלל, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד. לא ללמד על־עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחד שהוא כעניינו יצא להקל ולא להחמיר וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחר שהוא [שלא] כעניינו יצא להקל ולהחמיר. כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירוש, דבר הלמד מעניינו, ודבר הלמד מסופו, וכן שני כתובים המכחישים זה את זה, עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים י״י שמעה י״י סלחה י״י הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלקי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: מה אנו מה חיינו מה חסדינו מה כחינו מה גבורתינו ומה צדקינו מה נאמר לפניך י״י אלקינו ואלקי אבותינו הלא כל הגיבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב (מעשתו) [מעשינו] תהו וימי היינו הבל לפניך שכך כתוב ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל: אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המורייה וזרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח ועדת יעקב בנך בכורך כי מאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו וקראת אותו ישר׳ וישורון לפיכך אנחנו חייבין להודות לך ולשבחך ולפארך ולרוממך וליתן שבח והודייה לשמך והייבין אנו לומר לפניך בכל יום תמיד. אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו ומה יפה ירושתינו אשרינו שאנו משכימים ומעריבים ומייחדים שמך פעמיים בכל יום ואומרים שמע ישראל י״י אלקינו י״י אחד: אתה הוא אדון קודם שנברא העולם ואתה הוא אדון משנברא העולם אתה בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא ושנותיך לא יתמו. קדש את שמך

לאחר יוצא דופן. ת״ל בכור. וזהו כלל הצריך לפרט. ופרט שצריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד. לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כיצד. והנפש אשר תאכל בשר מזבח שלמים וגו׳. והלא שלמים בכלל קדשים היו. ולמה יצאו. להקיש עליהם. ולומר לך. מה שלמים מיוחדין שהן קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח. יצא קדש בדק הבית: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחר שלא כעניינו יצא להקל ולהחמיר. כיצד. ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן: והלא ראש וזקן בכלל עור היו: ולמה יצאו. להקל עליהם שלא ידונו בשער לבן. ולהחמיר עליהם שידונו בשער צהוב: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחד שהוא כעניינו יצא להקל ולא להחמיר. כיצד. ובשר כי יהיה בעורו שחין. והלא שחין ומכוה בכלל כל הנגעים היו. ולמה יצאו. להקל עליהם. שלא ידונו במחייה ושלא ידונו אלא בשבוע אחד: כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש. כיצד. ושחט את הכבש במקום וגו׳. שאין ת״ל כי כחטאת האשם הוא לכהן. אלא לפי שיצא לידון בבהן יד ובבהן רגל ובאזן ימנית יכול לא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח ת״ל כי כחטאת האשם הוא לכהן. החזירו לך הכתו׳ לכלל בפירוש. מה חטאת טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח. אף אשם טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח: דבר הלמד מעניינו כיצד. ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא. יכול יהא טהור מכל טומאה. כשהוא אומר בקרחת או בגבחת. הדבר למד מעניינו. שהוא טהור מכל טומאת נתקים בלבד. ודבר הלמד מסופו כיצד. ונתתי נגע צרעת בבית אחוזתכם. משמע בבית שיש בו אבנים ועצים ועפר במשמע. וכשהוא אומר ונתץ את הבית. את עציו ואת אבניו ואת עפרו. דבר הלמד מסופו. שאין הבית מטמא עד שיהו אבנים ועפר: שני כתובים המכחישי׳ זה את זה. כיצד. כתוב אחד אומר וידבר אליו מאהל מועד. והוא חוץ לפרוכת. וכתוב אחר אומר. ודברתי אתך מעל הכפורת בא זה והכריע ביניהם. ובבא משה אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפורת:

(טו) איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזייה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזה׳ ומתנה אחת מהן מעכבת. ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבית של מזבח החיצון אם לא נתן לא עיכב: פרים הנשרפים שעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזייה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עיכב: אילו ואילו נשרפין בבית הדשן. חטאת הציבור והיחיד אילו הן חטאות הציבור והיחיד שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות: כאיזה צד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. ושירי הדם היה שופך על יסוד דרומית ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד הצות: העולה קדשי קדשים שחיטתה בצפון וקיבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט וניתוח וכליל לאישים: זבחי שלמי ציבור ואשמות אילו הן אשמות. אשם גזילות אשם מעילות אשם שפחה חרופה אשם נזיר אשם מצורע אָשָׁם תלוי שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד הצות: התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד הצות: המורם מהן כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהן ולעבדיהם: שלמים קדשים קלין שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהן אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם: הבכור והמעשר והפסח קדשים קלין שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת ובלבד שיתן כנגד היסוד ושינה באכילתן: הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד הצות ואינו נאכל אלא למנויין ואינו נאכל אלא צלי: שליש בתלמוד. ר׳ (טז) ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן, מקל והומר, ומגזירה שוה, ומבניין אב, וכתוב אחד

(טז) ר׳ ישמעאל בריש ת״כ. מק״ו (כאיזה) [באיזה] לד ואביה ירק ירק בפניה. ק״ו לשכינה י״ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון: מג״ש כיצד. נאמר בשומר שכר אם לא שלח ידו. ונאמר בשומר חנם אם לא שלח ידו. מה שומר שכר פטר בו את היורשין. אף שומר חנם פטר בו את היורשין. מבניין אב וכתוב אחד. כיצד. לא הרי המשכב כמושב. ולא הרי המושב כהרי המשכב. הצד השוה שבהן שהן עשויין לנחות לאדם לבדו: והזב אותו בזובו לטמא אדם במגע ומשא. ולטמא בגדים. יצא המרכב שהוא עשוי לשבלון אחר: מבניין אב ושני כתובים כיצד. לא פרשת נידות להרי פרשת שילוח טמאים ולא פרשת שילוח טמאים כהרי פרשת נידות. הצד השוה שבהן שבלו מיד ולדורות אף כל שהן בלו מיד ולדורות: מכלל ופרט כיצד. אדם כי יקריב. מן הבהמה. כלל. מן הבקר ומן הצאן. פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. מפרט וכלל. כיצד. כי (יפקיד) [יתן] איש אל רעהו חמור או שור או שה. פרט. וכל בהמה. חזר וכלל. נעשה כלל מוסף על הפרט: מכלל ופרט וכלל. כיצד. ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך. כלל. בבקר ובצאן פרט. ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל. כלל ופרט וכלל. אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש שהוא וולד וולדות הארץ. אף כלל אין לי אלא דבר שהוא וולד וולדות הארץ: מכלל שצריך לפרט. ומפרט שצריך לכלל. כיצד. קדש לי כל בכור. יכול אפילו הנקיבות. ת״ל זכר. אי זכר. יכול אפילו יצאת נקיבה לפניו. ת״ל פטר רחם. אי פטר רחם. יכול אפילו נולד

יהי רצון (ה) מלפניך יי' אלקינו ואלקי אבותינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים של חילוץ עצמות חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים שלימה חיים שתמלא כל משאלות לבינו לטובה:

יהי רצון מלפניך יי' אלקינו ואלקי אבותינו שלא אחטא ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי ייסורין וחלאים רעים. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי' צורי וגואלי: (ט) ברוך אתה יי' אלקינו מלך העולם אקב"ו לעסוק בדברי תורה: (י) הערב נא יי' את דברי תורתך בפינו ובפי פיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו כולנו וצאצאינו וצאצאי כולנו יודעי שמך ולומדי תורתיך ב"א יי' המלמד תורה לעמו ישראל: ב"א יי' אלקינו מ"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ב"א יי' נותן (a') התורה:

יברכך יי' וישמרך. יאר יי' פניו אליך ויחנך. ישא יי' פניו אליך וישם לך שלום:

אילו דברי' שאין להם שיעור הפיאה והביכורים והראיון וגמילות (יא) חסדים ותלמוד תורה: אילו דברים שאדם עושה אותם ואוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא אילו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום שבין אדם (יב) לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם: שליש במקרא. וידבר יי' אל משה לאמר. צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לי' כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתי' רביעית ההין: עולת תמיד העשויה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי': ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר לי'. ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי': (יג) וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי' פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד. ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליי'. ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עיזים אחד לחטאת ליי' על עלת התמיד יעשה ונסכו:

(יד) וערבה ליי' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות: שליש במשנה.

דאסור בהר בני נתקנה לאחר הערב. דאמר רב פפא הילכך (נימרינהו) [לימרינהו]ט) לכולהו(ן) אשר קדשנו. הערב. אשר בחר. מיהו זימנין דא' לה לבדה בקריאת התורה, ופתח בה בברוך כאילו אינה (סמכה) [סמוכה] לחבירתה. מידי דהוה אאשר ברא ששון ושמחה. היכא דליכא פנים חדשות. כדפי' הקונט' בפ' קמ' דכתובות: תם. (a') לאחר ברכת התורה או' ברכת כהנים שיש בה ס' אותיות כנגד ס' מסכתות שבתלמוד: (יא) וגמילות. אע"ג דאמרינן בנדרים י) ביקור חולים אין להם שיעור לא חשיב ליה דבכלל גמילות חסדים שייך כדמוכח כ) בפ' מפנין: (יב) ביקור חולים והכנסת אורחים אין כת' במשנה וגמילות חסדים הוא. כדאמר בפרק מפנין: (יג) וביום השבת. רבנו תם היה מדלגו וכן נראה אדם דלא ל) יתכן לומרם בתפילת יוצר יהם למוספם: (יד) וערבה. פ"ה במלאכי: (טו) איזהו. משנה היא בזבחים:

וכו' גירסתו כגירסת הרי"ף והרא"ש. ט) לימרינהו לכולהו כצ"ל ועיין בתוס' כתובות הנ"ל דלר"ת לא גרסינן לכולהו, אלא לתרווייהו. י) בנדרים וכו' ל"ט ע"ב. כ) כדמוכח בפ' מפנין שבת קכ"ז ע"ב הני נמי בהני שייבי. ל) דלא יתכן וכו' עיין בטור א"ח סימן מ"ה ובשבת מוסיפין וביום השבת

ב"א יי' אלי מ"ה שלא עשאני נכרי: . . . . . . עבד: . . . . . . אשה:

(ה) אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה בראתה ואתה יצרתה ואתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא כל זמן שהנשמה תהא תלוייה בקרבי מודה אני לפניך רבון כל המעשים אדון כל הנשמות ב"א יי' המחזיר נשמות לפגרים מתים:

ב"א יי' אלי מ"ה פוקח עורים. בא"ה אמ"ה מלביש ערומים. בא"ה אמ"ה מגביה שפלים. בא"ה אמ"ה סומך נופלים. בא"ה אמ"ה זוקף כפופים. בא"ה אמ"ה מתיר אסורים. בא"ה אמ"ה רוקע הארץ על המים. בא"ה אמ"ה המכין מצעדי גבר. בא"ה אמ"ה אוזר ישראל בגבורה. בא"ה אמ"ה עוטר ישראל בתפארה. בא"ה אמ"ה שעשית לי כל צרכי. בא"ה אמ"ה הנותן ליעף כח. בא"ה אמ"ה אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה. בא"ה אמ"ה המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי:

יהי רצון מלפניך יי' אלקינו ואלקי אבותינו שתתן לי הלקי בתורתך וכוף את יצרי להשתעבד לך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ושמריני מבוא לידי הירהור עבירה ומבוא לידי חטא ומבוא לידי עון ומבוא ליד נסיון ומבוא לידי בזיון וישלט בי יצר טוב ואל ישלט בי יצר הרע ותניני היום ובכל יום לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמילני חסדים: ב"א יי' הגומל חסדים טובים לעמו ישראל: יהי רצון מלפניך יי' אלקינו ואלקי אבותינו שתשכין בינינו ובפורייננו אהבה ואחוה שלום וריעות ותרבה גבולינו בתלמידים ותצליח בסופינו אחרית שלום ותקוה (ו) ותקנינו ביצר טוב וחבר טוב בעולמך ונשכם ונמצא ייחול לבבינו לאהבה וליראה את שמך ותבא לפניך קירת נפשנו לטובה: יהי רצון מלפניך יי' אלקינו ואלקי אבותינו (ז) שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע ומפגע רע ומיצר רע ומשטן המשחית מדינה של גהינם מדין קשה ומבעל דין קשה בין בן ברית ובין שאינו בן ברית:

(מדיעי) [מריעי] לשון חלל: (ד) שאם יפתח אחד מן החללים הסתומים כגון הדקין ושפוני הלב וקיבורת של זרוע וכל שוק שקורין בראון אם ניקבו כמלא חרירה של מחט מיד מת. או אם יסתם אחד מן הנקבים המפולשין כגון נקבים שלמטה והפה והאף: אפילו שעה אחת. לא גר' ליה. שהרי כמה מדוקרים וניקב בית חללם ומתרפאים. ובמסכת ג) נדה גרסי' ליה. והתם דווקא. דקתי' התם דרש ר' שמלאי למה הוולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפינקס ושתי ידיו על שתי צדעיו ושני אציליו על שתי ארכובותיו ושתי עקיביו על שתי עגבותיו וראשו בין ברכיו. פיו סתום וטיבורו פתוח אוכל מה שאמו אוכלת שותה מה שאמו שותה ואינו מוציא ריעי שמא יהרוג את אמו. וכיון שיוצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אינו יכול לעמוד אפילו שעה אחת: (ה) אלהיד) נשמה. ברכה הסמוכה לחבירתה היא לאשר יצר ששתיהן בשורת הגוף ולכך אינה פותחת בברוך: (ו) לשוןה) קניין כמו והקנינו ובירושלמי כתוב והקנינו: (ז) צלותיהו) דר' נפי' בי רבנת: (ח) רב בתר דמצלי א' הכי: (ט) כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. של חיי שעה (נדלק) [מברך] של חיי עולם לא כ"ש. וכשמברך קודם עשייה נראה שמצווה ועושה: (י) הערב נא. ברכה. אחת היא. וסיומאז) היא זו כרי יוחנן. ואע"גח) דאמרי' בברכות

מאשר הוא לפנינו שם ח' ע"א. ג) ובמסכתא נדה וכו' ל' ע"ב, ועיין בטור א"ח סי' ו' ובב"י שם ובביאורי הגר"א ס"ק ז'. ד) אלהי נשמה וכו' הוא כדעת תשובות הרא"ש כלל ד' שסמוכה לחברתה, אך דעת התוס' ברכות מ"ו ע"א ד"ה כל הברכות וכו' הואיל ואין בה אלא הודאה וכו' וכן הסכים הטור א"ח סי' ו', וכן הוא בתוס' פסחים ק"ד ע"ב ד"ה כל וכו' וי"ל לפי שאינם ברכות אלא שבח ותפלה בעלמא וכו'. ה) לשון קנין וכו' ורש"י פירש בברכות ט"ז ע"ב לשון תקון, וגם בירושלמי שלפנינו פ"ד ה"ב איתא כמו שהוא בבבלי ותקנינו ופירשו המפרשים לשון תקון. ו) צלותיה דרבי היה לו לרשום ברכות פ"ש ט"ז ע"ב ושם עיקר מקומו. ז) וסיומא היא זו כר' יוחנן עיין ברכות י"א ע"ב ועיין תוס' כתובות ח' ע"א ד"ה שהכל וכו'. ח) ואע"ג דאמרינן וכו' שם דאמר רב פפא

תוספת: (נ"ב: ונר' כי אין להסר וי"ו דועלמי אבל מן הברייתי' דברכות משמי' כי פי' יהא שמיה רבה הוא יהי שמו הגדול וא"כ שמה חסר וכן הם כולם בתרגום דניאל. יצחק בה"ר חיים):

פה. לכך אנו אומ' על כל התימת ברכה וברכה. ב"א מ"ה כאדם המדבר לפני המלך פה אל פה. ובאמצע הברכה מברכים אנו כמו על ידי שליח שאין אומ' בא"י אמ"ה שבראת פרי הגפן וכן ואשר בחר בנו. ולא שבחרת בנו. וכן הרבה: והן טעמן של דבר: שכך אמ' דוד שויתי ה' לנגדי תמיד. כלומר היתה יראתו על פני. ומראה אני בעצמי כאילו שכינה שרוייה כנגדי. וכת' ברוך כבוד י"י ממקומו. כלומר יתברך שמו במקומו של מעלה. שאין אנו יודעי' מקומו. הרי שאינו מראה עצמו כאילו הוא לפני שכינה והיאך יתכנו שני מקראות הללו. אלא כך משמעותם. (כאדם) [כשאדם] מזכיר שמו של הק' או' שויתי י"י לנגדי תמיד. וצריך להראות עצמו כאילו הוא לפניו. וכיון שהוא לפניו מדבר אליו פה אל פה. אבל כשמברכים את הברכה לאחר שהזכרנו השם או' ברוך כבוד י"י ממקומו. וצריך לברך כמו על ידי שליח. בורא פרי הגפן. נותן התורה. כ"מ:

פט. (א) ואני ברב חסדך אבא ביתיך אשתחוה אל היכל קרשיך ביראתך. ואני תפילתי לך יי עת רצון אלקים ברוב חסדך עניני באמת ישעך: מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל. שמחתי באומרים לי בית י"י נלך: שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: אמרי האזינה י"י בינה הגיגי: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלקי כי אליך אתפלל: י"י בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה: ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם אשר קדשינו במצותיו וציונו על (ב) נטילת ידים: ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים (ג) חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח (ד) אחד מהם או יסתם אחד מהם אי איפשר להתקיים ולעמוד לפניך ב"א י"י רופא כל בשר ומפליא לעשות:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) [צדק] (צדיק) לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. מיכן(א) שאסור לו לאדם לעשות חפצו קודם שיתפלל. אמר(ב) להן ר' יהושע בן לוי לבנוהי אקדימו (ואחשיכו) [ואחשיכו] לבי כניסתא כי היכי דתורכון ימי. שנ' לשקד על דלתותי יום יום. וכתיב כי מוצאי מצא חיים: (ב) כשאין לו מים מנקה בצרור ומברך על נקיות ידים שלא נתקן על נטילת אלא לסעודה שאמרו חכמים שצריך כלי. תשבי: (ג) חלולים. לא נימא חללים דלא ליהוי לכולי עלמא

כדעת הגאונים שסוברים שאין לענות רק עד עלמיא, עיין טור א"ח סי' נ"ו ובב"י שם, וכן הוא בתיקון הקדיש מספר האורה סי' ז' וז"ל כך הוא אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא, ולא לימא ולעלמי עלמיא לפי שאין באלה שמות אלא עשרים ושמונה אותיות וכו', ותיבת אמן אינה מן המנין כי הוא עונה על מה שאומר הש"ץ יתגדל ויתקדש וכו' וכמו שכתב הרד"א בסדר תפלות של חול, אך דעתו לומר ולעלם עלמיא כדי שיהיו כ"ח אותיות ע"ש אך בזה דעתם שוה שאין לענות רק עד עלמיא, וכן היא הסכמת הגר"א בא"ח סי' נ"ו ס"ק ט' ע"ש, ועיין לעיל סי' ל"ד ומש"כ שם. ומה שכתוב בצד הכ"י אשר לפני הגהה ונראה שאין לחסר וי"ו דועלמי דמברייתא דברכות משמע וכו' (נראה דכן צריך לתקן) כן הביא הב"י בא"ח שם ושמעתי שיש מקיימים גירס' ולעלמי עלמיא עם מה שאמרו שצריך שלא יהיו יותר מכ"ח אותיות ואומרים כי תיבת שמיה חסר יו"ד כי כן הוא בדניאל להוה שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא, אך לדעת המחבר ליתא להאי קיום דהא איהו סבר לעיל דהוא תפלה בפ"ע שאנו מתפללים שיהא שמי"ה שם יה רבא וכמו שכתבו התוס' שם ג' ע"ה ד"ה ועונין וכו'. ס) כאדם המדבר לפני המלך וכו' ז"ל רבינו בחיי פ' בשלח ועוד שרצה לדבר בנסתר לטעם אחר מפני שהוא יתברך נסתר ונעלם ונגלה הוא ונמצא בלבבות, והוא כענין נוסח הברכות שתקנו ברוך אתה לנכח ואשר קדשנו נסתר, וכן בכאן הושיעה נא לנכח אני והוא נסתר כלומר ממקום שהוא לפי שאין ידוע מקומו כענין שכתוב ברוך כבוד ה' ממקומו וכו' ע"ש.

מתהיל סדר תפלה. א) מיכן שאסור וכו' ברכות י"ד ע"א. ב) אמר להן וכו' הלשון משונה

המלאכים. שאילו יהיו מבינים בקדיש כשאומ׳ אותו למטה יבלבלו את כולם ויהיו דוחים אותו מלעלות למעלה לפי כי עצבון רב יש למעלה בשעה שעונין למטה יהא שמיה רבא מברך. אוה״ק במסכת ברכות. אוי לאב שככה מקלסין אותו בניו ודיהקם מעל שלחנו. ומנענע הק׳ בראשו ואו׳ אשרי(כ) המלך שמקלסין אותו כך בביתו אוי. לאב שהגלה את בניו. אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם. וכשהמלאכי׳ שומעין את העצב הזה מתבהלין ונרתעין ביניהן. ולאלתר הציבור מתהילין לשון עברית. יתברך וישתבח כדי שיבינו המלאכים שבח משובח שישר׳ משבחי׳ לאביהם שבשמי׳ ולא ירגישו בעצב מחמת מה הוא בא. וכשצריכין לנחמו מזה העצב הופכין הלשון לארמית כדי שלא יבינו. שהכל יודעין שאין נחמה באה אלא על העצב. שנחמה באה על העצבון. ואומ׳ לעילא מכל בירכת׳ יתברך. ולעילא מכל שירתא תושבחתא ישתבח. ומכל נחמתא יתנחם אותו עצב של מעלה: ויתגדל ויתקדש לשון הפסוק והתגדלתי והתקדשתי וגו׳: מצאתי(ל) במדרש משלי. ברוב עם הדרת מלך. א״ר חמא בר חנינא שבחו וגדולתו של הק׳ אע״פ שיש לפניו אלף אלפי׳ וריבי רבבו׳ של מלאכי השר׳ שמשרתים לפניו אינו רוצה בשבחן של כולן. אלא בשבחן של ישראל שנאמר (ישעיה מג) עם זו יצרתי. למה שיגידו בשבחו של הק׳ שנאמ׳ תהילתי יספרו. וכן הוא אומ׳ (תהלים מז) נדיבי עמי׳ נאספו עם אלהי אברהם. א״ר סימון אימתי הק׳ מתעלה בעולמו בשעה שישראל נאספי׳ בבתי כנסיו׳ ובתי מדרשו׳ ושומעי׳ הגדה מפי חכם ועונין יהא שמיה רבא מברך. באותו שעה שמח ומתעלה בעולמו ואו׳ למלאכי השרת בואו וראו עם זו שיצרתי לי כמה הם הן משבחין אותי. באותה שעה מלבישי׳ הוד והדר לפניו. לכך נאמר (משלי יד) ברוב עם הדרת מלך. וזה מצ׳ במדרש ר׳ תנחומ׳: א״ר(מ) ישמעאל סח לי זנגניא״ל שר הפנים א׳ לי ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל. ישבתי בחיקו והיה מסתכל בי והיה בוכה ודמעות יורדות מעיניו ונופלות על פני. ואמרתי לו הדר זיוי מפני מה אתה בוכה. א׳ לי בוא ואכניסך ואודיעך מה גנוז לישראל עם קדוש תפשני בידו והכניסני להדרי הדרים ולגנזי גנזים ולאוצרות של הפנקסים ופתח והראיני איגרות כתובות צרות ומשונות זו מזו. אמרתי לו אילו למי. א׳ לי אילו לישראל. אמרתי לו יכולים ישר׳ לעמוד באילו. א׳ לי למחר בו ואראך צרות משונות מאילו. אשר למות למות ואשר להרב להרב. ואשר לשבי לשבי. אמרתי לו הדר זיוי. וכי ישראל בלבד חטאו. א׳ לי תהא יודע שבכל יום ויום מתחדשין עליהן גזירות קשות מאילו וכיון שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבא מברך. מיד [אין] אנו מניחין אותם לצאת מחדרי הדרים: ומה שנהגו לומר בסוף קדיש ואחר הרחמני׳ אמן בברכת המזון. אע״פ שאינו אחר היתום ברכה שכן מצינו אמן בדברי קבלה. במלכים. כשצוה דוד להמליך שלמה בנו תחתיו. (מלכים א א) ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר [ה׳ אלהי] אדני המלך. גם ירמיה אמר אמן אחר דברי חנניהו הנביא. (ירמיה כח) ויאמר ירמיה הנביא אמן כן יעשה יי׳ יקם יי׳ את (דברו) [דבריך] אשר נבאת להשיב כלי בית יי׳ וכל הגולה מבבל אל המקום הזה: כ״מ: כך א״ר השמנאי שראה באגדה אותיות יהא שמיה רבא. כמניין אותיות בראשית ברא. והן(נ) כ״ח אותיות. וצריך לומר לעלם לעלמי עלמיא. והאמ׳ ולעלמי מוסיף:

עיין תוס׳ ברכות ג׳ ע״א ד״ה ועונין וכו׳ וגם מה שאומרים העולם וכו׳ הוא תמוה שלא הזכירו שזה דעת המחו״י שהביאו בתחילת דבריהם. כ) אשרי המלך וכו׳ שם ג׳ ע״א. ל) מצאתי במדרש משלי וכו׳ פי״ד א״ר חמא בר חנינא בא וראה שבחו של הקב״ה כצ״ל. מ) א״ר ישמעאל וכו׳ עיין תו׳ שבת קי״ט ע״ב ד״ה כל העונה וכו׳ דיש בפסיקתא וכו׳. נ) והן כ״ח אותיות וכו׳ גם דעת המחבר

באמצעיתה. והכי נמי אמרי' גבי ראש חדש מתחיל בעבודה ומסיים בעבודה. ואו' מעין המאורע באמצע. וכי תעלה על דעתך. שישנה ברכת רצה מכמות שהיא. אלא כהוייתה יאמרנה כדרכו בהול והיום מעין ודומה לו. כ"מ. ת': ומשום הכי תיקנו רצה והחליצנו בשבת ולא בימי' טובים. כי הוא יום מנוחה ושמחה וחייב להזכיר חורבן ירושלים ונחמתו בשמחתו. דכ' (תהלים קלז) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה. דאמרי'ז) בספרי. וביום שמחתכם. זה השבת. ובמועדים כמשמעם: ומישום הכי הותמי' בשבת וישמחו בך כל ישראל כו'. שנקרא השבת יום שמחה. ת': עודג) מצאתי לכך או' בשבת רצה והחליצנו לפני שהוא לשון מנוחה. א"ר אלעזר בן יעקב הלשון הזה משמש שלש לשונות. ישזיב. יזיין. ינוח. ישזיב כמא דאתמר חלצה נפשי. יזיין. כמא דאתמר ועבר לכם כל הלוץ. כל דמזיין. ינוח. כמא דאתמר ועצמותיך יחליץ. יחליץ. עטיפת זיין. כלומר התורה שירדה מן השמים עטופה כזיין. א"רד) אלעזר תורה והרב ירדו כרוכין מן השמים. זכו טוב הארץ תאכלו. לא זכו חרב תאכלו. ת': רצה והחליצנו יי' אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך לשבות בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך. וברצונך הניח לנו יי' אלקינו שלא תהא צרה ויגון ביום מנוחתינו והראינו בנחמות ציון ובבניין ירושלם עירך כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם. ובירושלם תנֻחמו. ותבנה ירושלם עיר הקודש במהרה בימינו ברוך א"י בונה ירושלם. אמן:

פה. ואפילו יהיד עונה אמן בבונה ירושלם דברכת המזון. משוםaד) דלידעו פועלים ולוקמו לעיבדתייהו. דהטוב והמטיב לאו דאורייתא. ורבנןה) תיקנוה על הרוגי ביתר. הטוב שלא הסריהו. והמטיב שניתנו לקבורה: ובטובו) ומטיב תיקנו ג' פעמים מלכות הד לגופיה. והד לברכת הארץ והד לבונה ירושלם. אבל ברכת הזן אית בה מלכות מתהילה. ת': (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. אבואז) בגמטריא עשרה. מיכןח) זימון לעשרה שאו' נברך אלקינו. כשמזמנין. דהיינו אזכיר את שמי. ת':

פו. בןט) מברך לאביו: כו'. אבל אמרו הכמי' תבא מאיר' לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. ואי יהיב איניש רשותיה לבריה או לאחד לברוכי למה תבא לו מאירה כשאמרו הכמי' תבא מאירה לאדם. כשפשע ולא למד. שפעמי' הוא אוכל ואין שם בנו ואין מי שיברך לו. ונמצא בטל מן הברכה. אבל מי שהוא למד ופעמי' שהוא הולה או זקן נותן רשות לבנו או אל אחד מבני ביתו לברך ששלוהו של אדם כמותו ואין לו מאירה. ת':

פז. פי' של קדיש: לכך תקנו רבותי' קדיש לאומרו בלשון ארמית כדיי) שלא יבינו

י"ת ובמש"ש. ובטור א"ח סי' קפ"ח ובב"י שם. ז) דאמרינן בספרי וכו' הוא בספרי פ' בהעלתך ושם הגירסא וביום שמחתכם אלו שבתות וכו' ובמועדיכם אלו שלש רגלים. ג) עוד מצאתי וכו' כעין מדרש שהביא נמצא בוי"ר סוף פל"ד ועצמותיו יחליץ ישמיט (והסר שם תיבת יזיין וכן הוא לנכון בילקוט ישעיה רמז שנ"ו ע"ש) ישזיב, ויניח, ישמוט כד"א (דברים כ"ה) וחלצה נעלו מעל רגלו, וזיין כד"א (שם ג') חלוצים תעברו, ישזיב כד"א (תהלים ק"מ) חלצינו ה' מאדם רע, ויניח מכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת. ועיין ילקוט תהלים רמז תשע"ח, ורמז תתס"ז מכאן קבעו הכמים רצה והחליצנו בשבת וכו' ועיין ערוך ערך חלץ א', ובאו"ז סי' קצ"ט, ובתניא רבתי סוף סי' י"ח, ובשו"ת מהרי"א סי' כ"ב. ד) א"ר אלעזר וכו' ספרי פ' עקב ר"א אומר ספר וסייף ירדו כרוכין מן השמים וכו', וכן הוא במדרש וי"ר פל"ה, ודברים פ"ד, וכעין זה הדרש בוי"ר פי"ג ע"ש. aד) משום דלידעו וכו' ברכות מ"ה ע"ב. ה) ורבנן תיקנוה וכו' שם מ"ח ע"ב. ו) ובטוב ומטיב וכו' שם מ"ט ע"א. ז) אבוא בגימטריא עשרה וכו' עי' בעה"ט יתרו וז"ל אבוא עולה עשרה לומר שאם אמצא עשרה בבה"כ אבוא אליך וברכתיך. ח) מיכן זימון לעשרה כצ"ל. ט) בן מברך לאביו וכו' ברכות כ' ע"ב, וסוכה ל"ח ע"א. י) כדי שלא יבינו וכו'

שתהא למשמרת שלום ישא ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישענו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם: הרחמן הוא יחיש לנו גואל. ויבנה חומות אריאל. ויקבץ נפוצות יהודה וישראל. ויזכינו לשני ימות המשיח ולחיי עולם הבא: מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן; ואו׳ בלחש. יראו את יי׳ קדושיו כי אין מחסור ליריאיו. כפירים רשו ורעבו ודורשי יי׳ לא יחסרו כל טוב. כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא: ומברך בורא פרי הגפן. ולאחר ששתה או׳ ברכה מעין ג׳; ברוך אתה יי׳ אמ״ה על הגפן ועל פרי הגפן ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת את אבותינו לאכול מפרייה ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה; רחם יי׳ אלקינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ארצך ועל נחלתך ובנה ירושלם עירך במהרה בימינו ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה. בא״י על הארץ ועל פרי הגפן. ובסעודת החתן יאמר: הרחמן הוא יבנה ויסעוד ויכלכל בתי כנסיות ובתי מדרשות. ויברך את החתן ואת הכלה ואת השושבינים ואת השושבינות. ואת אחינו רבותינו תושבים כאן והמסובין כאן והמשמשין כאן בבני ברית. כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו הן ונתברך יחד בברכה שלימה ונאמר אמן: יהי רצון מלפניך יי׳ אלקי׳ ואלקי אבותינו שלא יבוש החתן ולא תכלם הכלה לא יבושו בבנים ולא יכלמו בבני בנים. יצליחו מאד בכל נכסיהם ויהיו נכסיהם ונכסינו מצליחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשה ידיהם ולא במעשה ידינו ואל*ס*) יזדקק לא לפניהם ולא לפנינו שום דבר הרהור חט ועבירה ועון מעתה ועד עולם. ממרום ילמדו עליהם ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום ונשאו ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישענו וימצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: הרחמן הוא יחיש לנו כו׳: יראו את יי׳ כו׳; מוניח הכוס לפניו ונוטל כוסו של חתן בידו ומברך עליו ששה ברכות; ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם שהכל ברא לכבודו. ברוך אתה יי׳ אמ״ה יוצר האדם; ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בניין עדי עד בא״י יוצר האדם: שוש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה בא״י משמח ציון בבניה. שמח תשמח ריעים האהובים. כשמחך יצירך בגן עדן מקדם בא״י משמח חתן וכלה; ברוך אתה יי׳ אמ״ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדווה אהבה ואחווה שלום וריעות. מהרה יי׳ אלקינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם בא״י משמח חתן עם הכלה; ומניח כוס של חתן ונוטל כוס של ברכת המזון ומברך בורא פרי הגפן ומערה ממנו אל כוס החתן ושותה החתן. ואחר כך תשתה הכלה באותו כוס. ועונין אחריו: ישמח חתן בכלה כלה תשמח בחתן בבנים ובני בנים בעושר ובנכסים בבנים עוסקי תורה ומקיימי מצות ישראל. הז״ק; מצאתי כת׳. ת׳: בשבת פותח כמו בחול. רחם יי׳. ומוסיף רצה והחליצנו באמצע. וכן נוהג ר׳: וכן מפורש בביאורי ברכות דרבינו יצחק בר׳ יהודה; והא דגרסי׳ ובשבת*ע*) מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. ואו׳ קדושת היום באמצע. לא שיתחיל בלשון נחמה ויסיים. כי מה יתרון לשנותה בתחילת׳ ובסופה. וכנגד מה. אלא הברכה דבונה ירושלם נקראת נחמה. והכי קא מתחיל בברכה בנחמה כמו שהיא ומסיים בה כמות שהיא. ובלבד שיזכיר מעין היום

ס) ואל יזדקק וכו׳ לפנינו שם איתא ואל יזדקר וגי׳ המחבר הוא כגירסת הרי״ף והרא״ש. *ע*) ובשבת מתחיל בנחמה וכו׳ שם מ״ח ע״א. וע׳ רש״י שם ד״ה ובשבת וכו׳ ובתוס׳ ד״ה מתחיל וכו׳ ועי׳ בתניא רבתי סי׳

פג. ברכת המזון.

נברך שאכלנו משלו. ועונין ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו היינו. ברוך משביע רעיבים ברוך משקה צמיאים. ברוך הוא ברוך שמו. ברוך אתה י״י אלקינו מלך העולם הזן את העולם כולו בטובו בהן בחסד וברחמים נותן להם לכל בשר כי לעולם חסדו עמנו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו לעולם ועד בעבור שמו הגדול כי הוא זן ומפרנס לכל כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא ברוך אתה י״י הזן את הכל: נודך י״י אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורת חיים ומזון על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו על חוקי רצונך שהודעתנו ועל חיים חן וחסד שחוננתנו ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה. (כאן או׳ על הניסים בפורים ובחנוכה). על כולם י״י אלקינו אנו מודים לך ומברכין אותך ויתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. ככת׳ ואכלת ושבעת וברכת את י״י אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך ברוך אתה י״י על הארץ ועל המזון: רחם י״י אלקינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ועלינו. אלקינו אבינו רועינוaק) רעינו זנינו פרנסינו וכלכלינו. והרויחינו והרווח לנו י״י אלקינו מהרה מכל צרותינו ואל נא תצריכנו י״י אלקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואותם ולא נבוש לעולם ועד: (כאן אומ׳ בשבת רצה והחליצנו ובראש חדש יעלה ויבא): ותבנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו. ב״א בונה ירושלם. אמן: בא״י אמ״ה האל אבינו מלכינו אדירנו גואלינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל שבכל יום ויום הוא מטיב עמנו הוא גמלנו הוא גומלינו הוא יגמול בעדינו לעד להן להסד וריוח והצלה והצלחה וברכה וחיים ושלום וכל טוב: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: הרחמן הוא ישתבח לדור דורים ויתפאר בנו לנצח נצחים ויתהדר לעלם ולעלמי עולמים: הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ: הרחמן הוא יברכנו ממעון קדשו: הרחמן הוא ישלח ברכה במעשה ידינו: הרחמן הוא ישלח ברכה בבית זה ועל שלחן זה שאכלנו עליו: הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בביזוי בנחת ולא במנוד בהיתר ולא באיסור: הרחמן הוא ידרשנו לטוב וילמדנו לקח טוב וישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב ויבשרינו בשורות טובות ויצליחנו בכל דרכינו לטובה: הרחמן הוא יוליכנו קוממיו׳ לארצינו: הר״ח׳ הו׳ ירבה גבולינו בתלמידי׳: הרח׳ הו׳ ירים קרנינו למעלה למעלה וישפיל כל שנאינו למטה למטה: הר׳ הו׳ ירפיאנו ויעזרינו (וסומכינו) [ויסמכינו] כרוב רחמיו וחסדיו הרבים: הר׳ הוא יברך בעל הבית הזה אותו ואת ביתו ואת בניו ואת כל אשר לו ואת עמדיו ואת סומכיו ואת דורשיו ואת דורשי שלומו וטובתו בבנים ובבנות בעושר ובנכסים כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו יחד בברכה שלימה ונאמר אמן: יהי׳ס) רצון מלפני אלקי השמים שלא יבוש בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ויצליח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מצליחין וקרובין לעיר ואל ישלוט שטן במעשה ידיו ולא במעשה ידינו ואלת) יזדקק לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הירהור חט ועבירה ועון מעתה ועד עולם: ממרום ילמדו עליו ועלינו זכות

ולית וכו׳ ועיין מדבר״ר פ׳ צ״א ובהגהות הרש״ש שם. paק) רועינו רעינו הראשון ע״ש ה׳ רועי לא אחסר (תהלים כ״ג) רועה ישראל (שם פ׳) והשני מלשון רעה עמך בשבטך (מיכה ז׳). ר) ולא כמעשה וכו׳ כוונתו להא דאיתא שם מ״ח ע״ב אביי ורבא וכו׳. ש) יהי רצון וכו׳ ברכות מ״ו ע״א

מביאין ספר [תורה] לפניהן ועושין גורן עגולה לפניהן ופורשין לפניהן ולפני אביהן שבשמים וראש הישיבה מזכיר השם ושומעין את הקול כלשון זה. (וידבר) [ויאמר] יי״ אל משה לאמר ומעון הדור אינם נשמעין מאומה אלא כביכול אינו יכול שלא ישכון כבודו עליהן. והחבר ר׳ יצחק בר׳ יהיאל הראה דבר זה לחבר ר׳ מאיר בר׳ יוסף. וא׳ לו שיש לסמוך מיכן שיהיה קטן וחומש (בידו׳) [בידו] נמנה לתשלום מניין עשרה להתפלל בבית. ונתיישר הדבר מאד בעיני. וכן השיב לו. מעידני שמעתי מפי ר׳ יוסף בר׳ יהוד׳ שהיה מעיד שראה במלכות (לוהיד) [לותיר] את רבינו הרב הגדול ר׳ יצחק בר יהוד׳ בעת דליקה אחת שהיתה בעירו. שהיכין לעצמו מניין להתפלל ולא מצא זולתי ט׳ אנשים בני מצוה והביא נער קטן וחומש בידו להתפלל עשרה. והתפללו תפילת יוצר. ואומ׳ יש לומ׳ שעל זה סמך הרב ועשה זה שעשה. ומכאן ראייה לדבר:

פב. וזו היא תשובת רבינו יצחק בר׳ שמואל זלה״ה: על אשר שאלת אם קטן וחומש בידו מצטרף לעשרה. אמנם ראיתי שלא רצה רבינו יעקב לעשותו צניף לעשרה. וא׳ כי אע״פפ) שבתשובתו לנדיב ר׳ שמואל מבר התיר בו גם בלא חומש בידו הוא עצמו לא היה רוצה לעשות מעשה אפילו חומש בידו. כי אע״פ שבמקום הרב ר׳ שמשון היו נוהגין כן במקומו לא היה רוצה לעשות מעשה אפי׳ חומש בידו. והיה אומר שאינו בשום מקום שיעשה צניף על ידי חומש שבידו רק לעניין עיבור שנה מזכיר ספר להשלמת עשרה. בפרקי דר׳ אליעזר (פ״י) [פ״ה]. דקא׳ התם ר׳ יוסי אומ׳ בשלשה מעברין השנה. ר׳ אליעזר אומ׳ בעשרה. ואם נתמעטו מעשרה מביאי׳ ספר תורה לפניהן ופושטין גורן עגולה כו׳. ואין מזכיר שם כלל שיהא הקטן אוחז בידו הספר להצטרף בין שניהן לי׳ אלא משמע דלעניין מילתא דהתם מועיל הספר תורה וקטן. ולעניין אשכחן דמסיק בברכות דתשעה וארון אין מצטרפין דארון לאו גברא הוא. ואפילו היה בשום מקום לעניין תפילה אומ׳ אני החתום דדווק׳ (דספר) [בספר] תורה העשוי בגיליון. או חומש אחד מחמשה חומשים העשוי בגליון (אם) [אז]ל) כתוב על זה לשון חומש ולא לשון ספר. אבל חומשי׳ כעין שלנו לא היה כלל בימי חכמי׳. ועל תשובת רבינו יעקב שהתירם לתפילה כמו לברכת המזון קשה מבראשית. ולאחר זמן שנתקשה בה הגיה בתשובתו. ודחה מה שרחה. ומה שאומ׳ בירושלמי ובבר״ר קטן וספר עושין אותו צניפין. לא מייר׳ מידי בקטן שספר בידו. אבל בקטן בפני עצמו. ואיפשר דלעניין ברכת מזון דווקא ולא לתפילה כמו שאמרו בבר״ר. וספר תורה בפני עצמו דומיא דתשעה וארון דתלמוד׳ דידן ואיפשר ראוי לתפילה. והא כדאית׳. ולית הילכת׳ הכי. שיצטרף ספר. כדמוכח בתלמוד דידן בארון. וגםק) בירושלמי או׳ אחר כך. א״ר אסי כמה זימנין אכלית עם תהליפא אבא ועם הביבי ולא זמנין עלי עד שהבאתי שתי שערות. ובספר שבו סדר זרעים ומועד ירושלמי שהיה של רבינו יעקב כתוב בתהילתו. א״ר אסי כו׳ כמו שכתבתיו. ובדומה שהוא כתב יד החבר ר׳ שלמה בן רבינו יעקב. ואחר סיום הדבר כתב רבינו בכתב ידו הניכר לי. וכן מנהג העולם. ולאר) כמעשה דרבה ותלמידיו בברכות. ושלום. יצחק בר שמואל זלה״ה:

בלשון. פ) אע״פ שבתשובותיו וכו׳ עיין בספר או״ז ח״א סי׳ קצ״ו, ובתוס׳ ר׳ יהודה החסיד ע״ ברכות ושם מובא תשובות ר״ת באריכות. ל) אז כתוב ע״ז וכו׳ ובתו׳ ר׳ יהודה החסיד איתא בזה״ל ואפילו הי׳ בשום מקום לענין תפלה אומר רבי דהיינו דווקא ס״ת העשוי בגליון או חומש אחד מחמשה חומשי תורה בגליון אז נופל על זה לשון חומש ולא לשון ספר, אבל חומש כעין שלנו לא הוה בימי התכמים וכן הוא גם כן כוונת המחבר פה. ועיין לקמן סי׳ קי״ט. ק) וגם בירושלמי וכו׳ הוא בירושלמי ברכות פ״ז ה״ב ושם יש שינוי בלשון. ועיין תוס׳ שם מ״ח ע״א ד״ה

הוא כוס של ברכת המזון. כדא׳ בשבת פ׳ המוציא שהצריכו חכמי׳ לייפותו בעיטור ועיטוף והדחה ושטיפה. חי ומלא. ואמר ר׳ נחמן כוסס) של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית הלוג כדי שימזגנו ג׳ חלקי מים ואחד יין ויעמוד על רביעית הלוג שהיא ביצה ומחצה. ואם הן ג׳ שאכלו כאחת חייבין לזמן. בשלשה אומ׳ נברך שאכלנו משלו. בעשרה אומר נברך אלקינו:

פא. אמר רב נחמן קטןו) היודע למי מברכין מזמנין עליו. וכן הילכת׳. והואז) שנכנס בשנת י״ג אבל לא הגיע לשנת י״ג אין מזמנין עליו. ואנוח) לא סבירא לן הכי דכיון דקרי ליה קטן אפילו בן עשר ובן תשע מזמנין עליו. והכי חזינן לגאון. ואפילוט) ז׳ שאכלו דגן וג׳ שאכלו ירק מצטרף לברך אלקינו אבל ששה לא. דבעניני) רובא דמינכר. ואמרי רבנן דדווקא לאצטרופיכ) (עשרה לבי״) [לבי עשרה] אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן: כך מצאתי בהלכות רב אלפס. וי״ת אפילו זימון לתלתא: וכן כת׳ בברכות פ׳ ג׳ שאכלו. ולית הילכת׳ ככל הני שמעת׳. אלא כיהא דאמר ר׳ נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. פי׳ זימון לעשרה קא׳. ואין לפרש זימון לשלשה קא׳. דא״כ קשיא ליה מתני׳. דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזומני׳ עליהם. ומשמ׳ אפילו קטן היודע למי מברכין. אלא ודאי זימון לי׳ קאמ׳. והכי נמי מוקמי׳ לעיל מילתיה דר׳ יוסי דאמר קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו. זימון לעשרה. כדי לשנויי אליביה. וכדר׳ יהושע בן לוי דא׳ אע״פ שאמרו קטן אין מזומנין עליו. אבל עושין אותו צניף לעשרה. פי׳ חיבור לזימון י׳. כן פסק רש״י בברכות. וזה לשונו: ובתשובות שהשיב רב נטרונאי גאון כתב. ועוד שמענו בפירוש מרבותי׳ שאילו שמועות של ג׳ שאכלו כאחת. כגון תשעה ועבד. תשעה וארון. שנים ושבת. וקטן פרח. וקטן היודע למי מברכין. אין הלכה. ואין עושין מעשה כמותם. ויש לומר כי מה שפסק רב אלפס מזמנין עליו. זימון לעשרה קא׳. וכןמ) ההיא דאביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה כו׳. וכן מצאתי בתשובות הגאוני׳. האנשים הרגילים משלימין קטן לעשרה ונותנינ) בידו ספר. אין נר׳ למורי. ויש להחמיר ולא להקל פן יצא ממנו קדושת השם לבטלה. בלא עשרה בני מצוה. דהיינוס) עדה. כדא׳ עד מתי לעדה וגו׳. יצאו יהושע וכלב. אך יש לומ׳ שסמכו רבותי׳ הגאוני׳ שמתפללי׳ בתשעה וקטן וספר חומש בידו על מה שנמצא כתוב בפרקי דר׳ אליעזר. והכי איתה התם. (שמות יב) ויאמר י״י אל משה ואל אהרן לאמר. מהו לאמר. כך א׳ הק׳ למשה לך אמור להם לישר׳ עד עכשיו היה אצלי סוד העיבור מכאן ואלך שלע) ישר׳ הוא לעבר השנה. ותניא סוד העיבור בכמה. ר׳ יוסי אומר בשלשה. ר׳ אליעזר אומר בעשרה. ואם נתמעטו מעשרה.

ועיין בפירש״י שם. ו) קטן היודע וכו׳ ברכות מ״ח ע״א ועיין תוס׳ ד״ה ולית הלכתא וכו׳. ז) והוא שנכנס וכו׳ הוא דעת ה״ג ודוקא דעייל בתלת עשר ויודע למי מברכין. וכן הוא דעת ר״ח הביאו התוס׳ שם ג״ז ע״ב ד״ה קטן וכו׳ ועיין תוס׳ ד״ה אביי ורבא וכו׳. ח) ואנן לא ס״ל הכי וכו׳ ז״ל הרי״ף שם פ״ז ואמרי רבואתא והוא שנכנס בשנת י״ג וכו׳ ואנן לא ס״ל הכי דכיון דקרי קטן אפילו בן עשר ובן תשע וכו׳ ועיין בר״י שם ד״ה אבל וכו׳ והכי חזינן לגאון (והוא רבינו האי גאון) והובא דעתו באו״ז סי׳ קצ״ו וז״ל וכן פירש רב האי גאון זצ״ל דקטן עולה למנין עשרה, ור״ח חולק עליו ולא מכח הלכה אלא שכן דרכו תופס לו חומרא שלא להוציא ש״ש לבטלה וכו׳ ואפילו לדברי ר״ח המחמיר בזימון הוא דמחמיר, אבל בסניף לעשרה לא פליג אדריב״ל דקי״ל כוותיה וליכא מאן פליג, וכן הוא בתוס׳ ר׳ יהודה החסיד ע״ש, וצ״ע שהרמב״ן במלחמות הביא משם ר״ח בשם הגאון ז אין מצטרף, ועיין בהגהות מיימוני פ״ה מה׳ ברכות. ט) ואפילו ז׳ וכו׳ הוא לשון הרי״ף שם. י) דבעינן רובא דמנכר וכו׳ שם מ״ח ע״א. כ) לאיצטרופי לבי עשרה כצ״ל. ל) וי״א אפילו זימון וכו׳ עיין תוס׳ ברכות מ״ח ע״א ד״ה תשעה וכו׳ ויש שרוצים לומר וכו׳ ועיין רא״ש פ״ז סי׳ כ״א. מ) וכן ההיא וכו׳ שם מ״ח ע״א והיינו לענין איצטרופי לעשרה. נ) ונותנים בידו ספר וכו׳ עיין שם תוס׳ ד״ה ולית הלכתא וכו׳. ס) דהיינו עדה וכו׳ שם כ״א ע״א ומגילה כ״ג ע״ב. ע) של ישראל הוא וכו׳ לפנינו בפדר״א פ״ח מכאן ואילך שלכם הוא וכו׳ ועיין שם כמה שינוים

פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. ופדויי יי׳ ישובון ובאו לציון ברינה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: ויאמרו העם אל שאול (היהונתן) [היונתן] ימות אשר (את התשועה) [עשה הישועה] הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יי׳ אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם [אלהים] (יי׳) עשה היום הזה ויפדו העם את [יונתן] (יהונתן) ולא מת: בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי׳ ורפאתיו ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלקיך ויקבלם דוד ויתנם בראשי הגדוד ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום. יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו בשלום: כשבא אדם לסעודה נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים: ובוצע פיתו בשתי ידיו ומברך המוציא להם מן הארץ. ויש[ב]) עשר תיבות בברכה זו כנגד[ח]) עשר מצות התלויות בתבואה. לא תחרש. זריעת כלאים. לקט. שכחה. פיאה. חלה. תרומה. מעשר ראשון. עני. שיני: וכנגד עשר תיבות שבמקרא זה מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא להם מן הארץ:

פ. שנים שאכלו על שלחן אחד המברך על הלחם צריך ליטול מהן רשות על כל הסעודה. ואף על היין הוא אומ׳ ברשות רבותיי. והן עונין ברשות שמים. בא[א]) להן יין בתוך המזון אינו צריך ליטול רשות מאחר שבירך על הלחם. אבל צריך לומר סברי מרנן ומברך על היין. כדאמריי התם. בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי. ואינן ראויין כלום לשתות. וגם אין מכוונין דעתם לכך. לפיכך אין נפטרים בברכה אחת אלא א״כ הניחו אכילתם בשעה שהאחד מברך כדי שיהא בית הבליעה פנוי. ולכן אומ׳ סברי מרבנן כלומר כולכם אתם מסכימין להיות בית הבליעה פנוי ולשמוע הברכה. והן עונין לחיים. אמנם מסכימין אנחנו: וכן השיב ר׳ יוסף טוב עלם: ואם תאמר קידוש והבדלה וברכת המזון למה אומ׳ סברי רבותיי הרי בית הבליעה פנוי. שלא לחלק בברכת היין. זה הכלל אין מרשין על היין ואין מסבירין על הפת. ומה טעם לחם שהוא רשות שאם ירצה שלא לאכול להם אפילו בשבת הרשות בידו לפיכך נוטל רשות כדי שיסכימו כולן. אבל קידוש והבדלה וברכת המזון שהיא חובה אין צריך ליטול רשות. אלא אומ׳ סברי מרנן. כלומר תנו דעתכם על הברכה לצאת ידי הובתה. והן עונין לחיים. וכן יין שבתוך הסעודה כמו כן אינו צריך ליטול רשות. שהרי מכוין שישבו לאכול ודאי אי אפשר בלא שתייה לפיכך יש לומר סברי מרניי או סברי מרנן. וי״א אל יאמר סברי מרניי. דאין זו תיבה: ולאחר גמר סעודה נוטל ידיו משום[ב]) מלה סדומית (ש״מ) שמסמאה את העינים. או משום דמים אהרונים הרגו[ג]) את הנפש. ואינו מברך אנטילת ידים דמים אחרונים הובה ואינן[ד]) טעונין ברכה: ומוזג כוס יפה.

סי׳ ר״כ, ובמ״א שם ס״ק א׳. ב) ויש עשר תיבות וכו׳ הובא בפרדס לרש״י סי׳ ס״ח, ובתוס׳ ברכות ל״ח ע״ב ד״ה והלכתא וכו׳. ח) כנגד עשר מצות וכו׳ המקור נובע מירושלמי חלה פ״א ה״ו אך גרסות שונות הי׳ להראשונים בזה הירושלמי עיין בטור א״ח סי׳ קס״ז ובב״י שם, וש״ל כלל ל״ז, ובתניא סי׳ כ״ג ולפנינו בירושלמי איתא עשר מצות אדם עושה עד שלא יאכל פרוסה משום לא תחרוש, בל תזרע, בל תחסום, לקט, שכחה, ופאה, תרומה, ומע״ר, ומע״ש, והלה, ר׳ יצחק בידו (צ״ל כדו) אתי מיסב לידוי (פירש כשהוא בא ליקה את הפת לידו) הוא פשט עשר אצבעתיה ואמר הרי קיימתי עשר מצות, ועיין בביאורי הגר״א שם ס״ק ט״ז, ובאו״ז הלכות חלה סי׳ רכ״ד ושם איתא ר׳ יצחק כדאתי מיסב וכו׳, ועיין ברד״א ה׳ ברכות, ובפרדס לרש״י סי׳ ס״ה, וחסר שם תיבות מעשר עני, שנים שאכלו וכו׳ צ״ל שלשה שאכלו וכו׳ והובא בש״ל ובתניא סי׳ כ״ג בשם רב האי גאון ע״ש, ועיין בפרדס לרש״י סי׳ ע״ה. א) בא להם יין וכו׳ ברכות מ״ג ע״א. ב) משום מלה סדומית וכו׳ חולין ק״ה ע״ב, עירובין י״ז ע״ב. ג) הרגו את הנפש וכו׳ יומא פ״ג ע״ב, חולין ק״ו ע״א. ד) ואינן טעונין ברכה הובא בטור א״ח סי׳ קפ״א בשם ר״ע ע״ש. ה) כוס יפה וכו׳ שבת ע״ו ע״ב

י״י וישמרך: יאר י״י פניו אליך ויחנך: ישא י״י פניו אליך וישם לך שלום: ר׳י) יהושע בן לוי (או׳) [אמר] יושב בסתר עליון כו׳ וגו׳. כו׳ וגני: ת״ר שיר של פגעים בכינורות ונבלים ואיזהו שירכ) של פגעים יושב בסתר עליון. עד כי אתה י״י מחסי: ואו׳ י״י מה רבו צרי עד לי״י הישועה. ואף ר׳ יהושע בן לוי מסדר להני קראי וגני: ומקשינן והיכי עביד הכי. והא״ר יהוש׳ בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה. להגן שאני. ואמרינןל) באגדה שיר של פגעים היה אומ׳ משה בשעה שעלה לרקיע. יושב בסתר עליון. ואחר כך אומר. והיה אם שמוע תשמע לקול י״י אלקיך וגו׳: כי אני י״י רופאך: הנה מטתו שלשלמה. כולם אחוזי חרב. מזמור לדוד י״י רועי לא יחסר בנאות דשא ירביצני (ו)על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני. תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רוויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית י״י לאורך ימים: אתה סתר לי מצר תצרני. (רוני) [רני] פלט (תצרני). תסובבני סלה. סלה תסובבני. פלט רני תצרני מצר לי סתר אתה: לישועתך קויתי י״י: בשלום יחדיו אשכבה ואישן כי אתה י״י לבדך לבטח ת(ו)שכבני: אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי י״י יסמכני: מימיני מיכאל משמאלי גבריאל מלפני אוריאל ומאחרי רפאל ושכינת אל על ראשי וסנויי וסנסנויי וסנמגלי: להימן בני הימן בוקיהו מתנייהו עוזיאל שמואל לירימות חנניה גדלתי ורוממתי אליעזר לך בקשת מלותי להותיר מחזיות עמים להותיר מלותי: כל אלה בנים להימם המלך. ודברי האלקים. להרים קרן ויתן האלקים להמם בנים ארבעה עשר ובנות שלש: עשה עמי אות (אות) לטובה. ויראו שונאי ויבושו כי אתה י״י עזרתני ונחמתני: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם (לפניכם) רינה וכל עצי השדה ימחאו כף: ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו וגו׳. הנה אל ישועתי וגו׳: ויישן לשלום:

עט. ואם יהלום ונפשו כאיבה עליו יתענה למחר. דא׳ רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמ׳ רב יפהנ) תענית לחלום כאש לנעורת אמר רב הסדא ובו ביום. ר׳ יוסף אמר ואפילו בשבת. ומכל מה שחלם לא יספר לשום אדם (שאם) [שלא]ס) יפתרנו להרע לו ואמרי׳ בברכות פ׳ הרואה כלע) החלומות הולכין אחר הפה. תנאפ) אחר הפותר ראשון. ואם לא יספרנו כאשר בא כן ילך: דאמרינן כלצ) חילמא דלא מתפרשא כאיגרתא דלא מתקרייא ואת אשר חפץ יבטלנו כדרב חמא: אמ׳ק) רב המא בר אמי א״ר פדת א״ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו יטיבנו בפני שלשה. ואומ׳ להם חילמא טבא חזאי ג׳ פעמים: ועונין ג׳ פעמים חילמא טבא חזית טבא הוא טבא ליהוי מן שמיא ליגזרו עליה דליהוי טבא ורחמנא לישוייה לטב: כן יאמרו ג׳ר) פעמים. ובפעם שלישית יאמרו ג׳ הפוכות: ג׳ פדיות ג׳ שלומות: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושמחתים מיגונם. ולא אבה י״י אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך י״י אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך י״י אלהיך:

להו להני קראי וגאני שבועות ט״ו ע״ב והמחבר מפרט הני קראי. כ) שיר של פגעים וכו׳ שם. ל) ואמרינן באגדה וכו׳ מדרש תהלים מזמור צ״א. ובמ״ר פי״ב. מ) על מי מנוחות כצ״ל. רני פלט כצ״ל. תשכבני כצ״ל. נ) יפה תענית וכו׳ שבת י״א ע״א תענית י״ב ע״ב. ס) שלא יפתרנו כצ״ל. ע) כל החלומות וכו׳ ברכות נ״ה ע״ב, נ״ו ע״א, וירושלמי פ״ד דמע״ש ה״ו. פ) תנא אחר הפותר ראשון. מכל המקומות הנ״ל מוכח שפיר דתלוי בפותר ראשון, אך לא ידעתי ברייתא דתני כהאי לישנא. צ) כל חילמא וכו׳ שם נ״ה ע״א בשינוי לשון. ק) אמר רב חמא וכו׳ לפנינו שם נ״ה ע״ב איתא אמר רב הונא וכו׳. ר) ג׳ פעמים עיין תוס׳ שם ד״ה שב וכו׳ ועיין ברוקח סי׳ רי״ב, ובב״י

לסוף ס׳ או לסוף ע׳ לא היו צריכין לפנים אותה שנה אלא ה) (קע״ד) [קפ״ד] שהן הצאין של שס״ה: ולא הושוו את המידה לומ׳ אחת לשבעים וכו׳. שמידת הפינה אינה שוה שיש כהן הפינתו גדולה ויש שהפינתו מועטת: כדתנן במסכת כליו) פי״ז יש שאמרו הכל לפי שהוא מלא קמצו מנחה מלא הפניו קטורת וכו׳. משום הכי קתני אהת לס׳ או לע׳ פעמים לס׳ פעמים לע׳. הכל לפי הכהנים ששימשו. ואותן שיריים הנותרים בכל שנה לא היו מפטימין אותן עד שמגיע לסוף ס׳ שיצטרפו הנשארים השיורים של כל שנה ושנה ויעלו להצאין שהרי בכל שנה היו מהללין אותו שיור של אותה שנה מעות האומנין והוזרין ולוקחין אותה מתרומה הדשה ומערבין אותה המותר עם שס״ה מנין. של שנה הבאה. וכך היו עושין בכל שנה עד שמגיע לששים ונמצא שמשתייר מן השס״ה מנין של שנת ששים כל הצאין ולא היו צריכין לפנים בשנת ס״א אלא קפ״ד והני ששים ושבעים לאו דליתרמי שיהא בה החצי ממש ולא יותר דאי נמי הוה קמייתא ד׳ וה׳ מנין יתר על הצאין היו מפטימין כל מהצה של שס״ה בשנה הבאה דבציר לא מפטמינן כדקתני לעיל לשליש ולרביע לא שמענו ואין לך ע׳ שנה שלא יהא שם מן הישנה יותר מקפ״ד והצי נשאר ברוב השנים. שאין לך מלא הפנים מהזיקין חצי מנה של קדש שהוא כמנה שלנו משקל פילפלין שלנו. הילכך אי איפשר כל ע׳ שנה שלא יהא שבו קפ״ד מנין. וכל זמן שלא נשתייר מן הישנה עד שמגיע להצאין היו מפטימין אותה שלימה. קירטוב. לשון גבי דבש דתאינים ורימוני׳ גופם כמות שהן קרי דבש וכל מיני מתיקה קרי דבש. בריהו מפני שיהא ריהו נודף ריח טוב: סליק: (כאדם) [כשאדם] ז) הולך לישן ירהין ידיו ויטהר. (ויקרא) [אע״פ שקרא] ח) קרית שמע בבית הכנסת מצוה לקרותו על מיטתו משום שנ׳ ט) בשכבך. א״ר יצחק כל הקורא קרית שמע על מיטתו מזיקין בדילין הימנו שנ׳ (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף. ואין עוף אלא תורה. שנ׳ (משלי כג) התעיף עיניך בו ואינינו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר ולהומי רשף וקטב מרירי (דברים לב). וקורין פרשה מן שמע עד והיה אם שמוע. ואו׳ הט) ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם המפיל הבלי שינה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפיי. ומאיר לאישון בת עין. יהי רצון מלפניך יי׳ אלקינו ואלקי אבותינו שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותן הלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה. ואל תביאני לידי הטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ושמרני מבא בדמים וישלוט בי יצר הרע ומהרהור רע. ואל יבהילוני הלומות והרהורים רעים ותהי מטתי שלימה לפניך והאירה עיני פן אישן המות ברוך א״י [המאיר] לעולם בכבודו: ברוך יי׳ ביום ברוך יי׳ בלילה ברוך יי׳ בשכבינו ברוך יי׳ בקומינו: ויאמר יי׳ אל השטן יגער יי׳ בך השטן ויגער יי׳ בך הבוחר בירושלים הלא זה אוד מוצל מאש יי׳ שומרך יי׳ צלך על יד ימינך. יי׳ (ישמורך) [ישמרך] מכל רע ישמור את נפשך יי׳ ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם בידך אפקיד רוחי פדית אותי יי׳ אל אמת אשר בידו נפש כל הי ורוח כל בשר איש. יברכך

שם. ד) ישמעאל בן קמחית וכו׳ יומא מ״ז ע״א. ה) אלא קפ״ד כצ״ל. ו) כלים פי״ז משנה י״א ע״ש ויש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם הקומץ וכו׳ והחופן וכו׳ ועיין עירובין ל׳ ע״ב. ז) כשא״ם הולך לישן וכו׳ כצ״ל. ח) אע״פ שקרא בבה״כ כצ״ל ברכות ד׳ ע״ב. ט) שנאמר בשכבך וכו׳ כן פירש״י שם על משכבכם שנאמר בשכבך. הט) ואומר ברוך אתה וכו׳ עיין ברכות ס׳ ע״ב ושם גירסא אחרת ועיין ברי״ף דגם שם הגירסא משונה ובטור א״ח סי׳ קל״ט הביא ורב עמרם הוסיף בה דברים וכו׳ ותצילנו מפגע רע ומחליים רעים ואל יבהלוני וכו׳ ולפנינו בסרע״ג. איתא ומחלום רע ומהרהור רע ואל יבהילוני הלומות רעים וכו׳ והעתקת הטור מדוקדק יותר ולשון המחבר ושמרני מבא בדמים וישלוט בי יצר הרע כוונתו שמרני שלא אבא בדמים ואז ישלוט בי ח״ו יצר הרע וכן שמרני מהרהור רע. י) ר׳ יהושע בן לוי אמר וכו׳ כצ״ל והכי איתא התם ריב״ל אמר

אלא לפיכך לא היו שורין אותה בהן. לפי שהפיטום נעשה בעזרה ואי אפשר להכניסן לעזרה מפני הכבוד. ואם לא מפני הכבוד העזרה. היו שורין בהן. שהרי הלבנה שריחה רע והיא מנוייה בתורה: עם שאר. מי רגלים יש אומ׳ עשב הוא ששמו מי רגלים ויש אומרי׳ מעיין הוא ששמו מי רגלים. ועזין הן וריחן רע. ולא נהיר׳. הדא דמאי האי דקאמ׳ מפני הכבוד. טפי מהלבנה שריחה רע. וגלי רחמנ׳ בהאי והוא הדין לאידך. ועוד דבזבחיםנ) פ׳ דם הטאת מוכה דמי רגלים ממש קבעי מימר. השתנה דקבעי התם דילד או דוקן וקמייתי עלה האי דפרקין דמי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין כו׳: היטב הדק. הדק היטב. התדקדק יפה לסמנים היה או׳ שיתדקדקו יפה. לפיכך היה או׳ כן. שהקול היוצא מפיו יפה לסמנים ותיבות הללו הטיב הדק כשאדם אומרן מוציא הקול שהרי בא מן הגרגרת וכשםק) שהקול יפה לבשמים כך רע ליין. דאמרינןר) יינא הגיד ק . . . הקיש בקנה. כשהגזבר הולך ליקה יין לנסכים. יצא הגיד הקילוה של שמרים מן ההבית הקיש הגזבר בקנה שבידו להראות סימן שיסתום החבית שלא יצאו השמרים. ולא היה רוצה לומר בפה שהקול רע ליין: פיטמה להצאין שלא עשה אלא (קס״ה) [קפ״ד]ש) לשליש לא שמענו מרבינו. אם אדם רשאי לעשותה לשליש אם בת הרצאה היא. אם כמידתה שנותן מכל סימן וסימן המשקל לפי המדה שאםת) עושה אותה (יותר) שליש נותן מכל סימן שליש המשקל שלו המפורש למעלה כשירה היא להרצאה אפילו לשליש היסר בה מכל סימן וסימן מאותן שאמרנו למעלה. שלא נתן בה מכל אחד כמשקלו המפורש למעלה אוא) (שנתן) [שלא נתן] לתוכה מעלה עשן אע״פ שאינו מעיקר סמני הקטורת אלא מעלה עשן בעלמא אחת מכל סממניה. אפי׳ יין אפילו בורית הייב מיתה אם הכניסה להיכל. דביאהב) ריקנית היא. דאותה הקטר׳ אינה כלום והויא לה הכנסה יתירה וביאה שלא לצורך. דכת׳ (ויקרא טז) ואל יבא בכל עת אל הקדש זה היכל מבית לפרוכת זו לפניי ולפנים. ולא ימות הא אם יבא שלא לצורך ימות. אחת לשבעים ושלש שנים היה נותן בה חצאין של שיריים. כך מצאתי ונראה בעיני דגרסינן הכי וזה השבון מכוון כשתצרף שתי מנים וחצי המותר לכל כיפור וכיפור הנה לכל מנין במניין מותרת סכום הצי מנין של שס״ת. שהן קפ״ד מנין והצי שביום כיפור לא היו מקטירין אלא ג׳ הקטרות. על אחת חצי המנה וג׳ מנין שהיו מוספין בו ביום. הנה ליום כיפור יותר ב׳ מנין והצי חשוב ב׳ מנין וחצי לכל שנה למניין ע״ג שני׳ ועולהג) למניין (קע״ב) [קפ״ב] מנין והצי חצי המניין של סכום שס״ה מנין: ואית דגרים אחת לששים או לשבעים שנה. היתה באה הקטורת הצאין של שיריים הצאין. משמע הצאין הרבה ואם ואסמנין קאי. כלומר חצי כל סימן וסימן נשאר בה לסוף שנה. שרבו מן השיריים של ג׳ מנין שמשתייר בכל שנה ושנה מחפינתו של כהן גדול דאפילו ישמעאלד) בן קמהית שהיה גדול שבכולן לא היה הופן אלא ד׳ קבין כדאמרי׳ ביומא ורבו אותן שיריים כל כך שכשמגיע

פירש״י עשב הגדול על שפת הירדן. נ) דבזבחים וכו׳ צ״ה ע״א דקבעי התם דילד או דוקן הוא בנדה ס״ג ע״א, הלשון מגומגם ור״ל מדפריך בזבחים והא בעי שבעה סממנין, ומייתא להא אלא שאין מכניסין וכו׳ ובנדה בעי דילד או דוקן וכו׳ מוכח דמי רגלים ממש קאמר. ק) וכשם שהקול וכו׳ הכא הוה שייך למיתני איפכא עיין תוס׳ שם פ״ז ע״א ד״ה כשם וכו׳. ר) דאמרינן זרק הגיד הקיש בקנה כצ״ל והוא במנחות פ״ז ע״א וגירסתו כגירסת המשנה במשניות הגיד בדלת וכן הוא בפירש המשניות להרמב״ם ע״ש ותוי״ט פ״ח משנה ז׳ ד״ה והקיש בקנה וכו׳. ש) אלא קפ״ד כצ״ל. ת) שאם עושה אותה שליש כצ״ל. א) או שלא נתן כצ״ל. ב) דביאה ריקנית היא וכו׳ כן פירש״י בכריתות ו׳ ע״א ד״ה חייב וכו׳ וכי מעייל קטרת שלא כהלכתה ביאה ריקנית היא, ועיין יומא נ״ג ע״א ועיין ב״י סי׳ קל״ג ד״ה ועליך לרעת, ובחידושי ב״ש, ועיין בשו״ת שער אפרים סי׳ ט״ז, ועיין שו״ת כנסת יחזקאל סי׳ קי״א, ובמשנה למלך פ״ב ה״ג מהילכות כלי המקדש מה שהאריך בזה וצ״ע. ג) ועולה למנין קפ״ב מנין והצי וכו׳ כצ״ל ועיין תוס׳ שבועות י׳ ע״ב ד״ה מותר וכו׳ ובמהרש״ל

את הקטורת בתרומה חדשה של שס"ה מנים. וגם מותר המניין שנשאר בכל שנה מן חפינו של כהן גדול: והאי דנסיב תנא מניין ימות החמה לפי שכלל בחשבונו חדש עיבור שנה שיתירין ימות החמה על ימות הלבנה לשלש שנים. ג׳י) יבא ידין ואדהכי פסיק ליה למימני שס"ה מנים שבכל יום כמניין ימות החמה: אילו הן הסמנין צרי צפורן וכו׳. די"אכ) סמנין נאמרו לו למשה בסיני. דכת׳ קח לך סמים תרי. נטף. שחלת וחלבנה הרי ה׳. סמים אחריני כי הני הרי י׳. ולבונה זכה הרי הד סרי. צרי זהו נטף. וכן תירגם אוקלוס נטופא. ומידי דמינטף הוא. שהצורי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ושרף היא אותה ליהלוחית שמטפטפת באילן שלועזין גומא. והיינו דתנןל) בקומס. ואמרינן מאי קומס. גומא. רישינא. ובדיו של ג׳ עפצים נותנין אותה גומא. שאותם מינין אינם ראויים כלל ליכתב. אם לא על ידי גומא. ובו כותבין בכל ארץ ספרד ונרבונא ופרווינצא: שחלת מתרגמינן טופרא. והיינו צפורין. שפניו חלקות כמו צפורן היד: לבונה כמשמעה. הלבנה יש או׳ זהו שקורין גלוון. ואע"פ שריחה רע מנאה הכתוב עם שאר סימני הקטורת. וכן אמ׳ רב חיבבא בר באנא א"ר שמעון הסידא כל תענית שאין בה מפריציׄמ) ישר׳ אינה תענית שהרי הלבנה ריחה רע ומנאה הכתו׳ עם סמני הקטורת: מר כמשמעו. מירא בלעז. כרכום. גרוק. ועפרן. שבולת נרד. סם אחד הוא ודומה לבית יד של שבולת. וגם בלעז קורין לו אשפיק: קציעה קידה. כתרגום וקידה וקציעתיו ודומה לפיגם. שקורין רווא: דאמרינן איןנ) מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן. שדרך הוא להרכיבו לפני שהן דומין זה לזה: קלופה כך שמו. קנמון תשעה סך כל המניין שבא סמנין הללו עד כאן עולה החשבון לשס"ה: לא שמעתי מה טעם הוא נותן מהללו ע׳ ומהללו י"ז וכן מכולן. אלא נראה הדבר לפי היזוקו וקשיותו של סם וסם. הוא מיקל במשקלו. ומן הסם הקל שאינו חזק כל כך נותן יותר ויותר: נרד וכרכם. שבולת נרד. אין כתובין במקרא אלא ממינין הכתוב נפקי: מה הפרט מפורש דבר שקוטרס) ועולה אלא הני: בורית ברשינה מאותו מקום י"א עשב שכך שמו. ומלבנין בו בגדים וקורין לו יורבא שַבֹוֻניִירא. העשב עצמו הוי בורית כרשינא. מלה סדומית. גסה. ואין בידי טעם רובע רביעית הקב: מעלה עשן. עשב. ועל שם כך. היא נקראת כן. שהיא מתמר עשנו. ועולהע) כמקל. ואינו מפצל לכאן ולכאן. דמן הפסוק נפקא לן. מעלה עשן בסדר יומא. בין ביום הכפורים בין בשאר ימות השנה: כיפתפ) הירדן וורד. ועל שם שגדל על שפת הירדן נקראת כפת. ויש לו ריח טוב. ששפין בו. שמשפשפין בה את הצפורן שהיא שחורה כדי שלא תשהיר שאר סמנין ומלבנה בבורית. יין קפריסין מאותו מקום. שהוא חזק. ולכך מביאין סאין תלתא וחצי סאה לקבין תלתא שכך שיערו לשריית ע׳ מנה של צורי שתהא עזה שיהא ריחה חזק ל"א (אחרינא) גרסינן מפני שהוא עז אותו יין שבא מקפרס. עז היה ונותן ריח בצורי. מי רגלים עזין הן והיו יפין לצורי

הוא בשבועות י׳ ע"ב וכריתות ו׳ ע"א. ט) בפ"ק דר"ה ז׳ ע"א. י) ג׳ יבא ידין טעות המעתיק יש כאן וכצ"ל גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט. והשיב במחזור של י"ט שנים ז׳ עבורים, עיין תוס׳ שבועות י׳ ע"ב ד"ה מותר וכו׳, ושו"ת תשב"ץ ח"ש סי׳ קל"ד ובחידושי ב"ש על כריתות. כ) די"א סימנין וכו׳ כריתות ו׳ ע"ב. ל) דתנן בקומוס וכו׳ מגילה י"ז ע"א ואמרינן וכו׳ שם י"ח ע"ב קומוס קומא ופירש"י שרף אילן ובשבת ק"ד ע"ב פירש"י קומא גומא שרף אילן. ועיין תוס׳ גיטין י"ט ע"א ד"ה דיו וכו׳. מ) מפריצי ישראל שם ולפנינו שם איתא מפושעי ישראל. נ) אין מרכיבין וכו׳ כלאים פ"א משנה ח׳. ס) שקוטר ועולה „ואין לך דבר שקוטר ועולה" אלא הני כצ"ל. ע) ועולה כמקל וכו׳ יומא נ"ג ע"א. פ) כיפת הירדן וורד וכו׳ פירושו ע"פ פירוש רש"י ב"ק פ"ב ע"ב גינת וורדין כך שמה והיא היתה צריכה לקטורת והיינו כיפת הירדן (כריתות ו׳) על שם שדרך הוורד לגדל על שפת הירדן, וכן פירש הערוך ערך כפת ב׳ בפירש ה"א בושם שגדל על שפת הירדן. ובכריתות

עז. **פיטום** ס) הקטרת כיצד. ברייתא היא בברייתות פ"ק [דכריתות] וכן שנוייה.

תנו רבנן הקטרת הצרי והצפורן וכו'. עד שאין מכניסין מי רגלים למקדשח) מפני הכבוד: ועוד ברייתא שנוייה שם. תנו רבנן קטרתא) היתה נעשית שלש מאות וששים ושמונה מנה בכל שנה ושנה וכו'. ג' מאות וס"ה כמניין ימות החמה: אלא המסדר שתקנו לומר בכל ערב פסקו ושנו בעניין זה: פיטום כתישת סמנים ותיקון הקטורת קרי פיטום. ואינו לשון דישון וראוי כמו שור שלפטם. אלא כלשון מסיקה בזתים. ובצירה בענבים. גדירה בתאינים. כן לשון פיטום הקטורת. שס"ה מנה היו עושין ביחד בכל שנה ולא היו מפטימין לרביע ושליש כדלקאמ' פטימה לחצאין כשירה. לשלישב) ולרביע לא שמעתי אם כשירה היא אם לאו לפיכך היו עושין כולן ביחד: ומנהג) של קודש כפול היה והיה בו שני מנין שלנו והמנהד) שלנו הוא מנה של צורי. והוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל ישר של קולוניא. והיא כ"ה סלעים שהוא זהובים שקורין קושטנטינין דa). שכל זהוב שוקל שנים פשיטים ומחצה למשקל הברזל נמצא שהמנה שוקל כ"ה דינרים למשקל הברזל. וזו היא ליטרא פילפלין שלנו: כמניין ימות החמה שבכל יום ויום היו מקטירין מנה אחת. פרסה) שחרית ופרס ערבית. נמצאו שס"ה מנים כמניין כנגד שס"ה ימים וג' מנים יתרים שמהן כהן גדול מכנים מלא חפניו ביום הכפורים לבד החצי מנה של שחרית והחצי מנה של ערבית כדרך שאר ימים. וביום הכפורים כתיב ולקח מלא המחתה וגו' ומלא חפניו וגו'. ואותם ג' מנים של קטורת אעפ"י שנכתשה עם הישאר ביחד ערב יום הכיפורים. היה מחזירה למכתשתו) שעשה בצלאל וכותש אותה יפה יפה כדי שתהא דקהז) מן הדקה. דתניא מה ת"ל דקה. ללמדך שתהא דקה מן הדקה. כלומר דקה ביותר. שצריכה להיות דקה יותר מחבירתה. ולאחר כתישה היה כהן גדול ממלא חופניו מאותם ג' מנים ומעלה ומקטיר. ומאותם ג' מנים היה נשאר לפי שאין לך מלא חפנים מחזיקין אפילו חצי מנה של קודש שהוא מנה שלנו. שמנה של קודש כפול היה. לפי שאין מידה להופנים אלא כהן גדול כמו שהוא. ויש חופנא גדולים ויש חופנא קטנים לפיכך הוצרכו להוסיף על שס"ה מנים ג' מנים לצורך כך ששיערו חכמים אין לך חופנים גדולים מחזיקים יותר משלשה מנים. ומה שנשאר מאותה ג' מנים מה היו עושין בה מפריישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על מעות האומנין שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה ונותנין לה למחזיקי בדק הבית בשכרן. הכיח) תנו לה בשבועות ולוקחין אותה מתרומת הדשה הבאה בניסן דכת' זאת עולת הודש בחדשו לחדשי השנה אמרה תורה חדש והבא לי קרבן מתרומה הדשה בפ"קט) דראש השנה אמרינן לה הכי: ובכל שנה ושנה בניסן היו מפטימין

(הכל נשלם) כן הוא בהכ"י אשר לפני ומתחיל פיטום הקטרת וכו'. ס) תנו רבנן פיטום הקטרת כצ"ל והוא בכריתות ו' ע"א ובירושלמי יומא פרק ד' ה"ה ועיין בביאור הברייתא בשו"ת מהרלב"ח סי' קי"ח, ובחידושי באר שבע על כריתות, ובטור א"ח סי' קל"ג, ובדר"א דפוס אמ"ד דף מ"ו, ובנר תמיד על מס' כריתות וכאן אין להאריך. ח) למקדש מפני הכבוד בגמרא שלפנינו שם ליתא להני שתי תיבות „מפני הכבוד" וכבר העיר הב"י בסי' קל"ג וז"ל יש תוספות בסוף ברייתא זו וכו' ועיין בתוס' שם מה שהביאו בד"ה מסייע וכו' והב"י כתב שהתוספות הזה כתבו הכל בו ופירשו אכן הרד"א לא כתבו ע"ש והתימא שלא הביא מה שנמצא בירושלמי הנ"ל והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין ריח רע לעזרה מפני הכבוד, ומה שהביא הב"י בשם הכ"ב פיטום פירש כתישת הסממנים וכו' הוא מפירש המחבר שקדם טובא להכ"ב. א) קטרת היתה נעשית וכו' כריתות ו' ע"א. ב) לשליש ולרביעי לא שמעתי וכו' שם ו' ע"ב. ג) ומנה של קודש וכו' בכורות ה' ע"א ועיין תוס' שם ד"ה ומנה וכו'. ד) והמנה שלנו וכו' בכורות ג' ע"ב, ועיין שם מ"ט ע"ב רש"י ד"ה מנה של צורי היוצא במדינת צור דהסלע ד' זוזים והזוז במשקל זהב כל משקל שני פשיטין ומחצה למשקל הברזל ועיין רש"י פ' תרומה ל"ט והמנה הוא ליטרא ששוקלין כסף למשקל קולוניא וכו'. דa) ע"ג רש"י ב"ק ל"ו ע"ב ד"ה כסף צורי וכו' וכן קורין בקושטנטינא לזהב דינר וכו'. ה) פרס שחרית וכו' יומא מ"ג ע"ב. ו) למכתשת שעשה בצלאל עיין עירוכין י' ע"ב. ועיין תוס' שבועות י"א ע"א ד"ה בכל מקום וכו'. ז) דקה מן הדקה יומא מ"ה ע"א. ח) הכי תנו לה בשבועות כן

דברי ר' אליעזר והכמים או' עד הצות. רבן גמליאל או' עד שיעלה עמוד השחר: תנו רבנן הכמי' עשו היזוק לדבריהם וסייג להרהיק אדם מן העבירה. שלא כ) יהא אדם בא מן השדה בערב ואומ' אכנס בביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואהרי כן אקרא קרית שמע ואתפלל ונמצא ישן כל הלילה: אלא אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת או לבית המדריש אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העובר על דברי הכמים חייב: א"ר יהושע בן לוי אע"פ ל) שקרא אדם קרית שמע בבית הכנסת מצוה לקרותו על מיטתו. א"ר יוסי מאי קראה (תהלים ד) רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם וגו': אמר מ) רב נהמן בר יצחק אם תלמיד הכם הוא אינו צריך. אמר אביי אף תלמיד הכם צריך למימר האי קרא בידך אפקיד רוהי פדית אותי יי' אל אמת (תהלים לא). א"ר נ) אלעזר כל הקורא קרית שמע על מיטתו כאילו אוהז הרב פיפיות בידו. שנ' (שם קמט) רוממות אל בגרונם הרב פיפיות בידם. מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימ' רב אשי מרישיה דעיניינא (שם) יעלזו הסידים בכבוד ירננו על משכבותם. ואי אשתלי ולא קרא שמע באורתא קרי עד ס) דסליק עמודא דצפרא. [דתנן]: ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר(דהלכה) [והלכה] ע) כר"ג: תניא א"ר שמעון בן יוהי פעמים שאדם קורא שמע שתי פעמים בלילה. אחת כשיעלה עמוד השחר ואחת אחר שיעלה עמוד השחר. ויוצא בה ידי הובתו אחת של יום ואחת של לילה: א"ר יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוהי. ואיכא דמתני לה אהא דתניא ר' שמעון בן יוהי אומר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ ויוצא בה ידי הובתו אחת של יום ואחת של לילה כיון דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא. נפיק ידי הובתו דליליא: א"ר (יוחנן) [אחא] בר הנינא א"ר יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון שאמר משום ר' עקיבא א"ר זירא ובלבד שלא (שלא) יאמר השכיבנו: קרית פ) שמע ערבית והלל בלילי פסחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר: כך צ) היה מנהג טוב בירושלם להנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום בן [י"א] שנה עד עצם היום (הזה): בן שתים [עשרה] להשלים. ואחר כך סובלים ומקרבן לפני כל זקן וזקן כדי לברכו ולהזקו ולהתפלל עליו שיזכה לתה'מ'ט' וכל מי שהיה גדול הימנו בעיר היה עומד במקומו והולך לפניו ומשתהוה לו להתפלל בעדו. ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים. ולבם לשמים. ולא היו מניהין בניהם קטנים אחריהם. אלא היו מוליכין אותם לבתי כנסיות ולבתי ק) מדרשות כדי לזרזן במצות: במסכת ר) סופרים: ביום שהושיבו ר' אלעזר בן עזריה בישיבה פתח ואמ' אתם נצבים היום כולכם וגו': טפכם נשיכם. אנשים באים לשמוע נשים כדי לקבל שכר פסיעות. טף למה בא כדי ליתן שכר למביאיהן. ומכאן נהגו בנות ישרי' קטנות לבא לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. כדי ליתן שכר למביאיהם: הכל נשלם:

פ"ז ע"ב ד"ה והאמר וכו' ואין להאריך כאן יותר ועיין בדברי המחבר לקמן סי' ק"ד. כ) שלא יהא אדם בא וכו' ד' ע"ב. ל) אע"פ שקרא וכו' שם. מ) אמר רב נחמן בר יצחק אם ת"ח וכו' גירסתו כגירסת ה"ג והרי"ף והרא"ש ולפנינו שם לא נזכר בר יצחק. נ) אמר ר' אלעזר כל הקורא ק"ש וכו' כן הוא גירסת ה"ג והרי"ף והרא"ש ולפנינו איתא א"ר יצחק וכו' שם ה' ע"א. ס) עד דסליק עמודא דצפרא דתנן ר"ג אומר וכו' כצ"ל והוא לשון ה"ג פ"א דברכות. ע) והלכה כר"ג כצ"ל שם ח' ע"ב. פ) ק"ש ערבית והלל וכו' שם ט' ע"א השיב נמי אכילת פסחים וכן גריס ה"ג אכילת פסחים, והמחבר דלא חשיב לה אפשר דלא ס"ל כר"ע עיין תוס' פסחים ק"כ ע"ב ד"ה אמר רבא וכו' ותוס' זבחים נ"ז ע"ב ד"ה ואבא וכו' ותוס' מגילה כ"א ע"א ד"ה לאתויי וכו'. צ) כך היה מנהג טוב וכו' הוא במס' סופרים פי"ח ה"ה בן אחד עשר שנה כצ"ל עד עצם היום (הזה הוא מיותר) בן שתים עשרה להשלים כצ"ל. ק) ולבתי מדרשות לפנינו שם ליתא. ר) במס' סופרים קאי על מה שכתוב למעלה מזה, ועל מה שכתוב למטה, ביום שהושיבו וכו' ובעין זה בהגיגה ג' ע"א.

עו. מנחה(ת) גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה. מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה. פלג(א) מנחה אחת עשרה שעות הסר רביע: תפילת המנחה עד הערב. ר' יהודה או' עד פלג המנחה: אבל מוספין כל היום. אמר ר' יוחנן נקרא(ב) פושע: ולית הילכתי' כרב הונא דאמ' אסור לו לאדם שיטעום כלום קוד' שיתפלל תפילת מוספין. ולית(ג) הילכתא כר' יהושע בן לוי דאמ' כיון שהגיע תפילת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפילת המנחה: והיכא דפישע ולא צלי דמוסף עד דמטא זמן תפילת המנחה. מצלי מרישא דמנחה ובתר כן דמוסף: דתנו רבנן. היו(ד) לפניו שתי תפילות אחת של מנחה ואחת של מוספין. מתפלל של מנחה ואחר כך של מוספין. ר' יהודה אומר מתפלל של מוסף ואחר כך של מנחה שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת. וא"ר יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוספין. מאי טעמ' כיון דמטא לה זמן מנחה כמאן(ה) תרווייהו דמי: שכח(ו) ולא התפלל שחרית. מתפלל במנחה שלש. אחת של ערבית ואחת של שחרית ואחת של מנחה. בתחילה מתפלל תפילת המנחה בעיתה: ת"ר(ז) במוצא שבת שתים. ומבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשנייה. ואם הבדיל בשנייה ולא הבדיל בראשונה. שנייה עלתה לו. ראשונה לא עלתה לו: תפילת(ט) הערב אין לה קבע. מאי אין לה קבע אילמ' דאזיל ומצלי כולי ליליא. ליתני תפילת הערב כל הלילה. אלא מאי אין לה קבע. אינה קבע. כמאן דאמר תפילת רשות. והא(י) דקאמרי' תפילת ערבית רשות או חובה. הני מילי היכא דלא קבעו כלל לצלויי. אבל [אין] צלי או קבליה עליה חובה. ואי טעי בה הדר ומצלי. דאי לא תימ' הכי. בראש הדש דקאמרי' טעה ולא הזכיר של ראש הדש ערבית אין מהזירין אותו שאין מקדשין החדש אלא ביום. מאי איריא ראש הדש תיפוק לי בימים טובים ושבתות נמי אין מחזירין אותו דהא תפילת ערבית רשות. אלא ש"מ כי קאמרי תפילת ערבית רשות. הני מילי היכא דלא קבעי לצלויי כלל. אבל היכא דקבעי לצלויי. שוויה עליה כחובה. ואי טעי בשבת וימים טובים מהדרינן ליה ועוד דקאמרי' ביציאות שבת. הני הברין בבלאי למאן דאמ' תפילת ערבית רשות כיון דשרא המייניה לא מטרחינן ליה: מכלל דכל במה דלא התיר הגורו מטרחינן ליה והכא נמי כיון דמצלי גלי נפשיה עליה. דלא קבעי למיפטר נפשיה. ואי טעי הדר מצלי: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. ועד סוף אשמורת הראשונה

ת) מנחה גדולה משש שעות ומחצה וכו' שם כ"ו ע"ב. א) פלג מנחה וכו' רש"י שם ד"ה פלג וכו' חלק ב' שעות ומחצה הנותרים ביום ותמצא פלג אחרון של מנחה מי"א שעות חסר רביעי. ב) ונקרא פושע שם כ"ה ע"א. ג) ולית הלכתא וכו' שם כ"ה ע"ב. ד) היו לפניו שתי תפילות וכו' שם כ"ח ע"א. ה) כמאן דשטיחין (או דשחיטין) תרווייהו דמי, כן הלשון בה"ג פ"ד דברכות ולא ברירא לי לישנא לא הא ולא הא, והמעתיק החסיר התיבה והכוונה מובן ממילא. ו) שכח ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתים שכח ולא התפלל שחרית מתפלל במנחה שלש כן הוא בה"ג פ"ד דברכות וכצ"ל כאן, ועיין ב"ה סי' ק"ח שביאר דברי בה"ג הנ"ל. ז) ת"ר (חסר כאן וכן צ"ל) טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל שבת שתים, טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה וכו' והוא בברכות כ"ו ע"ב. ט) תפילת הערב אין לה קבע וכו' שם כ"ז ע"ב. י) והא דקאמרינן תפילת ערבית רשות וכו' כל הדברים עד ואי טעי הדר מצלי הוא לשון ה"ג פ"ד דברכות ועיין תוס' שם כ"ו ע"א ד"ה טעה וכו' ועיין ברא"ש פ"ד סי' ב' מה שהקשה על ה"ג ולענ"ד נראה דלהכי דייק הבה"ג וכן המחבר אבל אי צלי או קבליה עליה היינו דעיקר החיוב הוא במה שהתחיל להתפלל. דכיון שהתחיל להתפלל בזה קבעה וקבלה לחובה על עצמו, ולכן אי לאו דאין מקדשין החדש בלילה היה צריך לחזור, וזה כוונתו היכא דקבעי לצלויי וכו' והכי נמי כיון דמצלי וכו' פירש שהתחיל להתפלל בזה קבעה עליה חובה, ועיין במרדכי פ"ש דשבת וז"ל וגם בירך ע"מ להזכיר שוויה עליו כחובה וחוזר. וראיה מדפסק בה"ג דאפילו למ"ד תפילת ערבית רשות אם שכח ולא הזכיר של ר"ח חוזר משום דשוויה עליו חובה ה"נ לא שנא, והוא ברור בכוונת הבה"ג, וכן מצאתי בספר שונה הלכות על ה"ג שתירץ כענין שכתבתי ע"ש וזה ג"כ כוונת הרי"ף פ"ד דברכות וז"ל מיהו ה"מ היכא דלא צלי כלל אבל היכא דצלי לה לתפילת ערבית כבר שוי' עלי' חובה וכו' ועיין תוס' יומא

עלייהו ברכת [המוציא] וגו' ברכות. ואי לא קבע סעודתיה עלייהו אלא להתענג בעלמא אכיל להו מברך בורא מיני מזונות הואיל ומהמשת המינין נינהו. אבל לאחריהן לא מצי אומ' על המחיה ועל הכלכלה דלא מין מחיה נינהו. ומין מזון הן. ולאמ) סעדי ליבא (אלא דלא מין מחיה נינהו, ומין מזון הן. ולא סעדי ליבא) אלא על השבע אכיל להו. וסגי ליה בבורא נפשות רבות כמו אמיא בעלמא. מידי דהוה אכוססנ) את האורז. דאמרי' התם לפניו בורא פרי האדמה ולבסוף ולא כלום: מר': המוציאס) יין כדי מזיגת כוס. מאי כדי מזיגת הכוס. תנא כדי מזיגת כוס יפה. מאי כוס יפה כוס של ברכה. כוס של ברכת המזון הצריכו חכמים לייפתו: כדאמרינןע) בברכות עיטור ועיטוף. הדחה ושטיפה. חי ומלא:

עד. אמר רב נחמן כוס של ברכה צריך שיהא בו יין רובע רביעית הלוג. כדי שימזגנו שלש חלקי מים ואחד יין ויעמידנו על רביעית הלוג. כדאמ' רבא כל חמרא דלא דרא על חד תלתא מיא לאו חמרא הוא. יש טועים בשמועה זו. לומר רובע רביעית. רובע הלוג כדי שימזגנו ויעמד על רביעית. יעמד על לוג שהוא רביעית הקב: וטעות הוא בידם דרבותינו וודאי לא אמרו כן. וראייה לדבר יש במסכתפ) נזיר. בפ"ג מינין: עשר רביעיות הן. חמש סומקאתא כלומר ביין ודם וחמש חיורתא שנאמר בשאר משקין. והשיב להא דהוצאת שבת. גבי חיורתא דשאר משקין ועל כורחך הני כולהו ברביעית הלוג נינהו. דחשיב בהדייהו רביעית יין לנזיר. דהוא חצי שיעור של שמן התודה. כדאמ' במנחו'. וחצי הלוג שמן לתודה. וילפינןצ) לה במנחות:

עה. ובשהגיע עת תפילת המנחה נוטל ידיו וצריךק) לברך. ואםר) אין לו מים ליטול ידיו אם יודע שיש מים לפניו עד ד' מילין ימתין עד שיגיע למקום מים ליטול ידיו ויתפלל. אע"פ שעובר זמן תפילה אבל יותר מד' מילין יתפלל מיד. ואל יבטל מן התפילה. אע"פ שלא נטל ידיו מפני שאנוס הוא. ואע"ג דאמרי' א"ל רבינא לרבא חזי מר האי מרבנן דאתא ממערבא ואמ' מי שאין לו מים ליטול ידיו יקנח בצרורות. ואמ' ליה שפיר קאמ' מי כת' ארחץ במים. בנקיון כת' כל מידי דמינקי: ותו אמרי' רב ש) חסדא לייט אמאן דמהדר (אמרא) [אמיא] בשעת צלותא. הני מילי לקרית שמע דבעי למיקרייה בעונתה. אבל לתפילה דרחמי הוא דכל אימת דבעי מצלי בעי לאהדוריה אמיא: ועד כמא עד ד' מילין והני מילי לפניו. אבל לאחריו פחות ממיל חוזר אבל מיל אינו חוזר:

המוציא וכו' כצ"ל שם ל"ח ע"א. מ) ולא סעדי ליבא אל על השבע וכו' כצ"ל ומה שמוסגר בפנים הוא מיותר וצריך למחוק. נ) אכוסס את האורז וכו' ל"ז ע"א. ס) המוציא יין וכו' שבת ע"ו ע"ב ועיין ברש"י שם דממנו מקור כל דברי המחבר כאן. ע) כדאמרינן בברכות וכו' ברכות נ"א ע"א. פ) במס' נזיר ל"ח ע"א. צ) וילפינן לה במנחות פ"ח ע"א, ושם פ"ט ע"א. ק) וצריך לברך וכו' צ"ע דכל הפוסקים לא הביאו דעתו בזה דצריך לברך, ורב עמרם גאון הביא בסדרו דף י"ז ע"ב נוטל ידיו ואינו צריך לברך ואם אין לו מים וכו' הכל כלשון המחבר, וידוע שהמחבר הולך לרוב בשיטתו, כמו שכתב ר"ת בספר הישר סי' תר"כ, וכן הביא תלמידו מהר"מ מר"ב שאלה מ"א וכשמגיע עת תפילת המנחה אין צריך לברך ומ"מ נ"ל היוצא מבית הכסא ונוטל ידיו להתפלל תפילת המנחה שיש לו לברך ענ"י וכו' ולכאורא דבריו סותרים עם מה שהובא בשמו בתשובות מהר"ם בר ברוך הנדפס מחדש ע"י הרב ר"נ ממינכן ז"ל וז"ל סי' שמ"ו וכשמגיע תפילת המנחה שיש לברך על נטילת ידים למנחה וכו' אך באמת טעות המעתיק יש שם ונשמט מן המנחה תיבות „אין צריך לברך ומ"מ נ"ל היוצא וכו' והמגיה לא הרגיש בזה והוא ברור ועיין בשו"ת הרשב"א סי' אלף קכ"ד שמביא שם שו"ת מהר"ם מר"ב הנ"ל וט"ס יש שם וצ"ל ובהרבה מקומות מצינו חילוק בין תפילה לד"ת וכן הוא לנכון בשו"ת הרשב"א הנ"ל, ע"כ נלענ"ד דצריך לגרוס גם בדברי המחבר ואין צריך לברך כלשון רב עמרם גאון. וכן לא חשב המחבר בתחילת הספר אותה ברכה במנין המאה ברכות. ר) ואם אין לו מים וכו' פסחים מ"ו ע"א, חולין קכ"ב ע"ב לגבל ולתפילה וכו' וברכות ט"ו ע"א ומשמע דהמחבר מפרש כפירש"י בברכות שם לענין נ"י לתפילה ולא כפירש"י בפסחים ועיין בתוס' שם ד"ה ולתפילה. ועיין בטור א"ח סי' רל"ג וכשבא להתפלל כתב ר"ע וכו' ובב"י שם ד"ה וכשיבוא להתפלל וכו' ועיין בתוס' ברכות שם ד"ה אמאן וכו'. ש) רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא כצ"ל.

לצמאו ועל ידי הדחק. לפיכך אין קבע למים לפטור כל שתיותיו בפעם ראשונה. אבל יין שאדם שותה לתאות נפשו. ולהשביעו ולהברותו אפי׳ בלא צמא. התם אמרי׳ יש קבע ליין. וכיון דבריך לכסא קמא ושתה אפילו מאה כוסות בלא ברכה לית לן בה: וכבר פסק רבינו משולם הגדול בתשובותיו דאפילו מיא קמיה על השולחן דאיכ׳ למימר דעתיה עילויה. אפילו הכי בריך אכל זימנא. דלעולם אין קבע למים דאין אדם הוזר ושותה מהן מרצונו אלא אם הצמא דוחקו: כן ראה ר׳. כל שדרכו לאכול הי ואכלו מבושל מברך שהכל כגון פירות דכיון דאישתני מדרכו והילכתו אישתני לברכה גרועה. וכשהוא הי ודרכו בכך ליבריך ברכה הראויה או פרי העץ או פרי האדמה: כל שדרכו לאכול מבושל. ואכלו הי מברך שהכל. דהא אכיל ליה שלא כדרכו וסגיו) ליה בהכי דמבושל (ונמרא) [ובגמרא]ז) דביצד מברכי׳ מפרשי׳ דהיינו כרישין פירש ב׳. שהאוכלו הי בטלה דעתו אצל כל אדם ואו׳ אני בצלים ולפתות נמי דרכן לאכול מבושל והאוכלן הי משונה הוא לומר שהכל. אבל ירקות מוכיה בגמרא שאין דרכו לאכול בשלקות. אבל היין הזרת ועולשי׳. אפיא. צרפוייל. שהלין כרישן ב׳. איבשיל להו לא ליבריך ולא מידי. ודעתי מכרעת: ערמונים לא נבראו אלא לצורך בישול. והמבשלן במים מברך בורא פרי העץ והאוכלן חיים משונה הוא ושהכל. וקרוב אני לומר [כן] בהבושין. ותלוייה זו בידי כי לא שמעתיה. פעמים ראיתי את ר׳ שהביאו לפניו על השולחן אגוזיםח) מטוגנין ברבש. וקורין לו אב בשטרי ומברך עליהם בורא פרי העץ. כי הוא היה אומ׳ האגוז עיקר והדבש טפל. ואע״פ שמטוגנות הן בדבש לא נשתנה מחיותו ואין זה בישול. ובעיני הוי דבש עיקר. אלא כדיי הוא ר׳ לסמוך עליו. הביאו לפניו פירות על השולחן פליגיי) בה ר׳ יהודה ורבנן. אם יש ביניהן אחד מז׳ המינין עליו הוא מברך תחילה ופוטר את השאר דכיון דכולן לפניו ברכה אחת פוטרת לכולן. וקסבר ר׳ יהודה חשוב עדיף. ורבנן סברי הביב עדיף. מה שלב אדם אוהבו ומחבבו משאר המינין עליו הוא מברך ופוטר את השאר: והלכה כרבים: מר׳: ופעמים ראיתי את ר׳ כשמביאין לפניו בשר של (הירות) [הירוש] או בשר מבוסס או ביצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך עליו שהכל. קודם שיבצע המוציא ואמ׳ לי ר׳ זה חביב בעיני יותר מן הפת ונוח לי ליתן ברכותיו לשבח את קוני. באשר אני אוהב. ואילו מביאין מן פרי (אחד) [אחר] לאחר שברך לראשון חוזר ומברך עליו כיון שלא היה לפניו בשעת ברכת ראשון ליכא מאן דפטר ליה להאי: מר׳: להמשת המינין אובלייש וקנטייל היכא דקבע סעודתיה עלייהו כמו שאנו עושין בלילי ברית מילה מברכין עליהן המוציא ולאהריהן ברכת המזון. דכיון דאחשובינהו פיתא לקבועי עיקר סעודתיה עליה בעי ברכה כי להם ממש כדאמרינןכ) גבי (ערקונין) [טרוקנין]. מר ל) זוטרא קבע

ה) השותה מים בסעודתו וכו׳ עיין לעיל סי׳ נ״ד ובהערותי שם ס״ק ג׳, ועיין בהגהות מיימוני פ״ד מה׳ ברכות. ו) וסגי ליה בהכי, ובמבושל מברך בורא פרי האדמה וכו׳ כצ״ל וכן הוא בפרדס סי׳ פ״ה ע״ש. ז) ובגמרא דביצד מברכין וכו׳ ל״ח ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה משכחת וכו׳. ח) אגוזים מטוגנין בדבש וכו׳ וכן הוא בפרדס סי׳ ע״ז, וכן הוא בתו׳ ר׳ יהודה חסיד ברכות ל״ה ע״ב וז״ל וכן אגוז מטוגן בדבש בורא פרי העץ וכן כתוב במחזור ויטרי שנסדר לפני רש״י ז״ל עכ״ל. ועיין סמ״ג עשין כ״ז וז״ל אגוז מטוגן בדבש כתוב הרב ר׳ שמחה זקנינו לפני רבינו שלמה שהאגוז הוא עיקר ומברך בורא פרי העץ, וכן הביא באו״ז ח״א סי׳ קס״ח וכן אגוז מטוגן בדבש בורא פרי העץ וכן כתב במחזור ויטרי שנסדר לפני רבינו שלמה זצ״ל ולא כמו שכתב שם בענין אחר שהדבש עיקר ויברך שהכל דודאי האגוז עיקר. וכוונתו להוציא מה שנזכר לעיל סימן ס״ט ושם כתב דעת עצמו הי׳ לברך עליו שהכל לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה, וכאן כתב שמסכים להלכה שמברך עליו בורא פרי העץ, וכן הוא בתוס׳ ל״ח ע״ב ד״ה משכחת וכו׳ ובאגודה פרק ו׳ דברכות סי׳ קל״ה, ובסמ״ק סי׳ קנ״א הביא ג״כ אגוז מטוגן בדבש כתוב במחזור ויטרי דהאגוז עיקר ומברך בפה״ע, וכן הוא בהגהות מיימוני פ״ג מה׳ ברכות ע״ש. י) פליגו בה ר׳ יהודה ורבנן וכו׳ מ׳ ע״ב. כ) כדאמרינן גבי טרוקנין וכו׳ כצ״ל שם ל״ז ע״ב. ל) מר זוטרא קבע עליהו ברכת

ומיהו בברכה דלאחריהן על המחיה ועל הכלכלה מיפטרי כיון דאכיל להו בתוך הסעודה ברכת המזון קרי אכל מידי [ד]סעודה והוא פוטרתן. והוא הדין לכל פירות האילן אי אכיל להו בהדי פיתא. כגון אנו שמלפתין להמינו באגוזים בתפוחים. בטלה דעתו אצל כל אדם. שאין להם תורת ליפתן כל עיקר. ולא כל הימנו לפוטרן מברכה דלפניהן דברכת המוציא [לא פטרה] אלא מידי דמילפת. ואי משכה ישום איניש דמלפת בה משונה הוא ואין שומעין לו. ומיהו אם באו על השלחן קודם ברכת המוציא לא בעי תו ברכת לפניהן ולא פירות ולא מעשה קדירה דכיון דקיימי לפניו בשעת ברכת המוציא. כי בריך המוציא דעתיה אכל מאי דמילפת בהדיה. דתנן בירך ח) על הפת פטר את הפרפרת כל מעשים על הפת קרי פרפרת. אבל בירך על הפרפרת לא פטר את הפת: זהט) הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפילה. מברך על העיקר ופטר את הטפילה: ומתוך משנה זו אמר לנו ר׳ כל יינו של אדם ומשקהו שעל השלחן יכול לאכול על ידי התיכות הפת שקורין שופיש ואינו חייב לברך בורא פרי הגפן. ולא שהכל אם מים הם דכיון דשורה בהן את הפת בהתיכות הוה ליה פת עיקר ומשקה טפל. וכבר בירך על הפת המוציא ויפטור את הטפילה: לעולם אינו חייב לברך בורא פרי הגפן ושהכל עד שישתה המשקה בעיניה: וכן כשנותנין היין בקערה עם המלח שקורין שלמומרא כדי להטביל הבשר אין צריך לברך על אותו יין שהרי בשר עיקר ויין טפל. והבשר כבר מיפטר בברכת המוציא דהא מידי דמילפת הוא ואי אכיל בשר על ידי טיבול שלא על השלחן ליברך על הבשר שהכל ופטר טיבולו של יין מברכה דהוא טפל:

עב. וייןנ) הבא בתוך הסעודה. וכן פירות הבאות לקינוח סעודה נראה בעיני דבעו כי היכי דבעי ברכה לפניהן צריכי לאחריהן. שהרי ברכת המזון לא פטרה אלא מידי דמזונות דמילפתן כגון תבשילין ומאכלים. ומיני בשר ודגים שצריכין ללהם ללפת בהן פיתן. אבל הללו לעצמן הן באין. והן דומין כמו שבאין בלא שלחן. והכי נמי מוקמינןג) הילכתא בביצד מברכין. דברים הבאים לאחר סעודה כלומר [קודם] ברכת המזון לקינוח סעודה והפת. כגון פירות מגדים טעונין ברכ׳ לפניהן ולאחריהן. לפניהן (לא) דלאו טפילה נינהו אלא לעצמן הן באין. ואין ברכת הפת שוה לברכתן שתהא פוטרתן. ולאחריהן (לא) דלאו מיני מזונו׳ נינהו. ואינן בכלל ברכת המזון: ומתוך כך אמר ר׳ כל המברך לאחר יין שבתוך הסעודה עד שלא יטול ידיו במים אחרונים הרי זה משובה: שהיין הבא לאחר ברכת המזון אינן פוטרין (מיין) [ליין] הבא בתוך הסעודה. שהרי הפסיק בינתיים ואסוחי דעתא הוא. כדאמרי׳ בערבי פסחים ד) כיון דאמרינ׳ הבו נברך אסיר למשתי דאי לא אסוחי דעתא ולא נמלך הוי אמאי בריך איין שלאחר המזון בורא פרי הגפן ליפטר ביין שבסעודה. הא למדת דיין [זה] לא קאי אלעיל כלל לכך מברכין עליו לפניו ולאחריו אם כן יין דבסעודה במאי ליפטר לאחריו כיון דיין דברכת המזון לא פטר ליה. וברכת המזון (לאו) גופיה [לא קאי] (קרוי) אמשקה אלא אמזונא: הרי עיניך רואות שצריך לברך איין דסעוד׳ לאחריו בסוף כל שתייתן. קודם שיטול. וכבר ימים מקדם עמדנו על שולחן רבינו והזירנו עליו לברך אחר אותו היין ונראה הלכה למעשה ולא רצה ליטול כתר לפנינו לקבוע הלכה לדורות. אבל מרגלא בפומיה כל העושה כן ינוחו ברכות על ראשו:

עג. השותהס) מים בסעודתו חייב לברך על כל פעם ופעם שהוא שותה שהכל. דכל שעתא ושעתא נמלך הוא. דאין אדם שותה אלא

העולמים כן הוא בירושלמי פ״ו דברכות ועיין תוס׳ ל״ז ע״א ד״ה בורא וכו׳. ח) בירך על פת וכו מ״ב ע״א. ט) זה הכלל וכו׳ מ״ד ע״א. נ) ויין הבא בתוך הסעודה וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ פ״ד. ג) והכי נמי מוקמינן וכו׳ שם מ״א ע״ב. ד) בערבי פסחים וכו׳ פסחים ק״ג ע״ב.

השדה דפתיחה זו לא שייכא בפירות האילן ולא במעשה קדירה. אלא בכוסס. ובכסמין בלבד שהן תנובת השדה בעיניהו דלא משתני מברייתן והותם על הארץ ועל הפירות. שצריך להיות כולל כאן על הפירות המקרא ביחד בחתימה זו אמורה כאן. ומשבחין לקינו על כל שבח הארץ אבל מעשה קדירה לא מצי התים דלא אישתנו לעילוייא ונפקי מתורת פירי. כך נהוג עלמא למיחתם אפירות האילן. דשבעת המינין על הארץ ועל פרי הארץ. ואחמרא על הגפן ועל פרי הגפן. ואין חותמין על הארץ ועל הפירות אלא בפירות תבואות בעיניהו דלא חשיבי לייחודינהו כפרי העין. ואהכי התם פרי בחתימתו משום דאמרינן פ׳ כיצד מברכין בפירי מאי התים ר׳ יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה משום דהוה מארץ ישראל ואכיל פירותיה רב הסדא אמר על הארץ ועל הפירות [ד]הוה מבבל ובני בבל לא אכלי פירותיה. להכי התמי על הפירות. (הא) כדאוקמינן (התם) [התם] [הא] לן והא להו. וקמפרשי עלמא אפיריק) מאי התים. אי אפירות האדמה להודייהו דכתבי בקרא דקבעו כגון היטה ושעורה ומוקמי על הארץ ועל הפירות משום דחשיבי מייחדינן על פרי העין אבל אני קבלתי בברכות אפירי מאי התים. אכולהו פירי דקרא קבעי. בין פירות אילן בין פירות אדמה. כגון היטין ושעורין בקלי וכרמל דכל כמה דלא בטלינהו אהנהו פירי מאי התים עלייהו כלומר מאי התימה מעין פתיחה. כגון על הארץ (הפירות) [ועל פרין העין. אתאיני ורמוני על הארץ ועל תנובת השדה. אחיטי ושערי כי היכי דהתים אמעשה קדירה ואוקמינה על הארץ ועל המהיה. דהיינו מעין (פירותיו) [פתיחה] ומוקמי״ר) רב הסדא לבני בבל כגון אנו על הארץ ועל הפירות. ועל כולן שיהיו כולל על פירות המקרא בהתימה ויהא משבח על כל שבח ארצנו. בר אמעשה קדרה הנעשה מזון. ובעי למיהתם על המהיה. אבל (אורי) [אורז] ודוחן אי עביד להו מעשה קדירה בתהילה בורא מיני מזונות. דקחוינן [דזייני] כשאר דייסות אבל לסוף לא בעי ברכה אחת מעין ג׳ דהא לא כתיבי בקרא ולאו מין דגן נינהו ככוסמין ושיפון. וכן הכוסס את האורז. או בקליות אכיל להו. בתהילה בורא פרי האדמה הואיל ואיתיה בעיניה ולבסוף לא כלום ואיבעי לימ׳ בורא נפשות רבות באמירה בעלמא. הואיל ולית ליה ברכה קבועה דאורייתא. הלב וביצה וכל מיני בשר. היה ועוף ודגים אי אכיל להו בלא פת (בורא פרי האדמה) [שהכל נהיה בדברו] בין היין בין מבושלין ולבסוף בורא נפשות. ואי אכיל להו בליפתן הפת פוטרתן ואין צריך ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן. וזו היא ברכה שאהריהן. ברוך ס) א״י אלקינו מ״ה בורא נפשות רבות והסרונן על כל מה שברא להיות מהם נפש כל הי ברוך א״י הי העולמים: פי׳ דקרא זה כי לא על הלהם לבדו יהיה האדם כי על כל מוצא פרי י״י יהיה האדם: כלומר הק׳ ברא נפשות ואנשים הרבה ועל מאכלים הרבה שבא להיות בהן שמאכלים נפש הי שאינן היין לא על המאכלים לבדו יהיה האדם: וכן מיני ירקות הזרת. שומין כרישי׳ בצלי׳ אי מילפת בהו פיתא בולא [כלום] בין היין בין מבושלין. (ומאכיל) [ואי אכיל] בלא פת בורא פרי האדמה ולבסוף אי בעי למימר בורא נפשות. אבל מעשה קדירה של מיני מזונות כגון טרייש ווירמשיילש אפילו אכיל להו בהדי ריפתא בטלה דעתו. דלאו מידי דמילפת הוא ולא כל הימנו לאפקועי ברכה דלפניהן. דבכל מקום השיבי מזון לעצמו. בין אפת בין בלא פת.

ל״ו ע״ב, ומ״ד ע״א. ק) אפירי מאי חתים וכו׳ לפנינו בברכות מ״ד ע״א איתא מיחתם במאי חתים, וכן גרים מהרש״ל אפירי במאי חתים ס״א מיחתם במאי וכו׳ כן הובא בהגהות ד״ס בשם מהרש״ל אך לפנינו ליתא, ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ט וזה לשונו אבל אני קבלתי מרבותי בלומדי ברכות אפירא מאי חתים, ועיין בשה״ל סימן קס״א ועיין בספר שונה הלכות על בה״ג פ״ו דברכות מה שהאריך בזה. ר) ומוקמי׳ רב חסדא וכו׳ שם מ״ד ע״א. ס) ברוך א״י חי

חמשת המינין. חטה ושעורה וכוסמת ושיבולת שועל ושיפון. כולו מין תבואה. כל ע) מין אילן מהמשת המינין. כגון ענבים תאנים ורמונים זיתים ותמרים. (ויברך) [מברך] עליו בורא פרי העץ ולאחריו ברכה מעין שלש. כלומר אחת שהיא דוגמא ודומה לשלש ברכות לברכת המזון שהיא דאורייתא כדאמר וברכת את יי׳ אלהיך זו ברכת המזון דקאי (או אכלת) [ואוכלת] ושבעת וברכת דלעיל כלומר מאכילתך ושביעתך ברכיהו. על הארץ הטובה. זו ברכת הארץ. אשר נתן לך זו בונה ירושלים. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה ואינה מן המניין. והני תלתא אלהם כתיבי דכת׳ לעיל מיניה. ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה להם. להכי מברכינן ג׳ ברכות שלימות. אבל אמיני פירות אע״ג דהשיבי בשבח הארץ מכי לא סעדי ולא זייני כי היטה ושעורה לא בעינן שלימות אלא מעין שלש סני:

ע. וזו היא הברכה מעין ג׳ ברוך א״י אלקינו מלך העולם על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם יי׳ אלקינו על ישראל עמך ועל עירך ונהלתך והעלינו בתוכה ושמחינו בה כי אתה טוב ומטיב לכל ברוך א״י על (העץ) [הארץ] ועל פרי העץ. והוא מעין ברכת המזון שמברך על אותו דבר שמילא כריסו ומשבעו על ארץ חמדה ומעין ברכת הארץ. רחם יי׳ אלקינו על עירך. ומעין בונה ירושלם כי אתה טוב ומטיב לכל. מעין הטוב והמטיב. ומעין ד׳ היא ומעין שלש דקרי לה תלמודא מעין ג׳ דאורייתא קבעי מימר ברוך א״י על הארץ בכל מקום צריך להזכיר שבח על פרי הארץ אחתימה בין אפירי בין אחמרא בין אדגן הי בין אמבושל דסוף הותם על פרי העץ מעין פתיחה שעיקר ברכתו לכך באה: אבל שתי חמרא מינו דאחשביה (לעילומא) [לעילוייא ש]נעשה יין לגדולה ולמלכות אישתני למיקרי שמא באפי נפשיה ומברך לפניו בורא פרי הגפן ולאחריו על הגפן. והותם על הארץ ועל פרי הגפן. בשבח האילן שבעולם אין זקוק לברך אחת מעין ג׳ (ג׳) כיון דגרעי כולי האי דלא כתיבי בשבח הארץ אלא בתחילה בורא פרי העץ ולבסוף בורא נפשות רבות כמו על המים. ואפילו הובה לית בה. אלא ר׳פ) טרפון הוא דמברך (יומא) [אמיא] בורא נפשות רבות וחסרונם. וכן נוהגין אכולהו מיני דלא כתיבי בתורה לשבח להודאות על הנאת שביעתו. וכל מאן דאידכר ליה בהלכה לאו משום דקבע לה חובה. אלא לטפויי שבחיו:

עא. כלצ) שהוא מחמשת המינים. חיטה ושעורה דכתיבי בקרא. וכל מיניהו כגון כוסמין ושיבולת שועל ושיפון טחנו ואפאו פת כיון דאישתני לעילוייא שנעשה להם אישתני לברכה מיוחדת. בתחילה המוציא להם. ולבסוף ג׳ שלימות דהיינו ברכת המזון ואי אכיל להו כמעשה קדירה כגון טרייש וורמשיילש. ואכיל להו בלא פת מקמי דלבריך המוציא בתחילה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה מעין ג׳ דחשיבי מידי דמזון נינהו. ומיהו נ׳ שלימות לא בעי (ברובי) [ברוכי]. דלאו להם נינהו: ופותה על המחיה ועל הכלכלה ועל ארץ חמדה. מחיה על דבר שאדם חי בהם. כלכלה זו שביעת הגוף. דמיני מזון הוא. הואיל ובישלו. והתים [על] הארץ ועל המחיה בשבח הארץ. וכמעין פתיחה: ואי אכיל להו בעיניהו כגון קליות של חמשת המינין אי נמי דבסם להן מיבסם כמות שהן היין דהשתא לא שייכא להן על המחיה ועל הכלכלה דהא לא עבידי כבעין מזון פתה בהו על השדה ועל תנובת

סי׳ ע״ג. ע) כל מין אילן וכו׳ ברכות ל״ה ע״א, ושם מ״ד ע״א. פ) ר׳ טרפון הוא דמברך וכו׳ ברכות מ״ד ע״א, ועיין תוס׳ מ״ה ע״א ד״ה ר׳ טרפון וכו׳. צ) כל שהוא מחמשת וכו׳ שם, ושם

היום ויש אומר שצריך לברך על כל פעם ופעם שנפנה ואפילו לנקבים קטנים ושאלתי לר׳ אם מברך עמה על נטילת ידים על כל פעם ופעם והשיבני אם אני עומד לעסוק בתורה לאלתר או לילך לבית הכנסת או להוציא בפיו שום קדושה אז אני מברך על נטילת ידים ואשר יצר. אבל בשעה שאני יושב ובטל איני חושש לברך על נטילת ידים אלא אשר יצר. ואותה לפי שצריך לנקבים. ואם בא לאכל לאלתר אינו נוטל ידיו ב׳ פעמים כשאר אנשים אחת על אכילה ואחת על פנייה אלא פעם אחת מברך עליה על נטילת ידים ויושב ואוכל. ואם אמר אדם לחבירו לאחר שברך ברכת המוציא טול ברוך אינו הפסק ואינו צריך לחזור ולברך מיוחד שמעין אכילה דיבר. וכן הורה ר׳ ונראין דבריו שלא הסיח דעתו מן הברכה כדאמר רב טולי) ברוך אין צריך לברך ור׳ יוחנן אמר אפילו אמר הביאו מלח הביא ליפתן. ואפילו אמר תנו מאכל לבהמה אין זו הפסקה דחייב אדם להאכיל לבהמתו קודם שיאכל. דאמר רב ששת גביל לתורי אין צריך לברך: ואמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיאכל קודם שיאכל לבהמתו. שנאמר (דברים יא) ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת:

סח. אמרכ) רב פפא הילכתא דברים הבאים מחמת סעודה בתוך סעודה אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן. כלומר דברים הרגילין לבא מחמת ליפתן ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ותבשיל והביאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת אע״פ שלא היו על השלחן בשעת ברכה. אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן דכי בריך דלייתו הוא דבריך והוה ליה פת עיקר ופוטר את הטפילה. שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה. כלומר דברים שאינן דרכן לבא מחמת הסעודה שאינן ליפתן. ואוכלין אותו בסעודה לשביעה. כגון דייסין וטיצני וטרגוס. ובאו בתוך הסעודה לאחר שברך על הפת. מברך לפניהן הואיל ולא באו לפני הפת. וטפילה וליפתן ליתנהו כר׳ זירא דאמר הני בבלאיל) טפשאי דאכלי נהמא בנהמא. וברכותיהן אינן שוות אפילו הכי אינו מברך לאחריהן דמין מזון נינהו ומפטרי בברכת המזון. אבל אם באו קודם סעודה פת פוטרתן כדתנן בירך על הפת פטר פרפרת שלפני המזון: דברים הבאים (בתוך) [לאחר] סעודה שרגילין לאוכלן בקינוח סעודה שלפני ברכת המזון כגון פירות וכל מיני מגדים טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן דלא ליפתן הוא ולא זייני ואפילו עשאן ליפתן בטלה דעתו ולא מפטרי בפת ומיהו אם הביאום לפני סעודה פת פוטרתן:

סט. באמ) להם יין בתוך הסעודה. כל אחד ואחד צריך לברך כמפרש טעמא בברכות לפי שאין בית הבליעה פנוי לענות אמן אחר הברכה. ואין מתכוין לפיכך אינו יוצא בברכת חבירו. וכן הלכה: מר׳. כל הברכות דעת משמיע ושומע בענן. ופעםנ) אחת שאלתי לר׳ אם אני יוצא בהבדלת בית הכנסת כיון שלא נתכוונתי בברכת היין. ואמר לי הואיל ונתכוונת לברכת הבדלה דייך: אגוזס) בדבש ר׳ מברך בתוך הסעודה. ומברך עליו שהכל. לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה: ז׳ מינין הן הכתובין על שבח ארץ ישראל. חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש. ודבש היינו דבש תמרים. מין אילן ומין פירי ולא דבש דבורים. ואילו הן

ל׳ ע״א. ט) במס׳ ברכות ט״ו ע״א. י) טול ברוך וכו׳ שם מ׳ ע״א. כ) אמר רב פפא הלכתא וכו׳ שם מ״א ע״ב ועיין בתו׳ שם ד״ה הלכתא וכו׳, וברא״ש פ״ו סי׳ כ״ו. ל) בבלאי טפשאי ביצה ט״ז ע״א. מ) בא להם יין בתוך הסעודה וכו׳ ברכות מ״ג ע״א והוא לשון הפרדס לרש״י ז״ל עד סי׳ ע״ב ע״ש. נ) ופעם אחת שאלתי לר׳ אם אני יוצא וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ג ונראה שהועתק שם מהספר של המחבר ע״ש. ס) אגוז בדבש וכו׳ כן הוא ג״כ כלשונו בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ז אגוז בדבש ר׳ מברך עליו שהכל לפי שנשתנה אגוז מכמות שהי׳, ועיין בהערותי

[במתנה] לאנשי ביתו. א״ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה. הדחה. ושטיפה. חי. ומלא. תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ. א״ר יוחנן כל המברך על הכוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים. שנאמר (דברים לג) ומלא ברכת יי׳ ים ודרום ירשה. ור׳ יוסי בר׳ חנינא אומר זוכה ונוחל שני עולמות. העולם הזה והעולם הבא. עיטור ר׳פ) יהודה אומר מעטרהו בתלמידים. רב חסדא אמר מעטר ליה בנטלי. א״ר חנין ובהי. אמר רב ששת ובברכת הארץ. ואיתצ) דגרסי׳ ובְהִי. כלומר באיזה ברכה מעטר ליה ומשני לה בברכת הארץ. ולא באחרונה. עיטוף. רבק) פפא אומר מעטף ויתיב ומברך. רב אשי פריס סודרא על רישיה ומברך. נוטלו בשתי ידיו. א״ר חנינא בר פפא אמר קרא (תהלים קלד) שאו ידכם קודש וברכו את יי׳. ונותנו בימין. א״ר חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן ראשונים (שאלן) [שאלון] שמאל מהו שתסייע לימין. א״ל רב אשי הואיל וראשונים לא איפשיט להן אנן נעביד לחומרא. מגביה מן השלחן טפח. אמרר) רב אחא בר . . . . . אמרש) רב אשי אין מסיחין על כוס של ברכה:

סז. וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו בצרור החיים. נטילתת) ידים על שם כלי ששמו אנטל. והוא מחזיק רביעית לוג. כדאמרי׳ אנפקא) אנבג אנטל. מחזיק רביעית של [תורה] ושנו רבותינו [מי]ב) רביעית נוטלין לידים (ו)לאחד ואפי׳ לשנים הואיל ומשירי רביעית קאתו ונטילה שאמרו אינה אלא בכלי ואי נמי איג) טביל ידיו בנהר אז במעיין או במקוה של מ׳ סאה סגי. וכשהולך בדרך נוטל עמו כלי קטן שהוא מחזיק רביעית ליטול ידיו ממנו ודיו. אוד) נוטל ידיו שחרית בביתו ומתנה עליהם לכל היום שמא לא ימצא מעיין או נהר לטבילה. ושאלנו לר׳ הנפנה ונוטל ידיו צריך לחזור וליטול פעם (פעם) אחרת או לא ואמ׳ לנו אף אני כך שאלתי את רבינו יעקב בר׳ יקר. ואמר צריך לחזור וליטול. (ובדברי) [וכדברי רבי]ה) נטילה אחת עולה לכאן ולכאן וראייה לדבר מיהא דרב. דאמר בפרק כל הבשר נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם לכל היום כולו. ואמר להו רבינו לבניו) פקתין דערבות כגון אתן דלא שכיחי למיא משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייהו לכולי יומא: והילכתא כרב באיסורי. ועוד מעשה דרבינא כרב. נטילת ידים פי׳ רב היי בתשובותיו על שם שצריךז) להגביה ידיו לאחר רחיצתן כמו (ישעיה סג) וינטלם וינשאם כל ימי עולם. חייב אדם לברך על נטילת ידים על כל פעם ופעם שנוטל ידיו מכאן דמצוה לרחוץ משום ניצוצות כדאמרח) ביומא חייב לברך דנטילה זו לנקות עצמו שיהא ראוי לקרות בתורה. ולשאר מצות ואמרי׳ במסכתט) ברכות כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא שמע עליו הכתוב אומר (תהלים כו) ארחץ בנקיון (כפות) [כפי] ואסובבה מזבחך וגו׳ אבל ברכת נקבים לאחר שבירך שחרית אינו צריך לברך כל

כ״ז שהאריך בזה. פס) אקשו ליה רבנן למר רב יהודאי גאון וכדעני אמן דמי כמאן דקמשתעי והיינו וכו׳ כ״ה לשון ה״ג פ״ז דברכות. ע) עשרה דברים וכו׳ שם נ״א ע״א. פ) ר׳ יהודה אומר וכו׳ לפנינו שם ליתא להאי תיבת אומר. צ) ואית דגרסי׳ ובהי וכו׳ גירסא נפלאה היא, ולא ראתיה ולא מצאתיה בכל ספרי הראשונים והאחרונים שלפנינו, והיא מרגניתא דלית לה טימא. ק) רב פפא וכו׳ לפנינו שם איתא רב פפא מעטף ויתיב רב אסי פריס וכו׳ ועיין בד״ס וגם שם ליתא להאי תיבת אומר. ר) אמר רב אחא בר׳ חנינא מאי קרא כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא כצ״ל. וחסר בהכ״י. ש) אמר רב אשי וכו׳ לפנינו אמר רב אסי וכו׳. ת) נטילת ידים וכו׳ עיין מוסף הערוך ערך נטל ב׳, והמרדכי פירש נטילה ע״ש שמגביה ידיו כדכתיב וינטלם וינשאם, וי״מ נטילה ע״ש אנטל וכו׳ ע״ש פ״ח דברכות סי׳ קצ״ב. א) אנפק אנבג אנטל וכו׳ ב״ב נ״ח ע״ב. ב) מי רביעית נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים כצ״ל והוא בחולין ק״ז ע״א. ג) אי טביל ידיו בנהר וכו׳ חגיגה י״ח ע״ב נוטלין לידים וכו׳ וחולין ק״ו ע״א חמי מבריא וכו׳ וכפירש״י ד״ה דכ״ע שפיר דמי דשם טבילה עליהם בכל מעיינות ומקואות. ד) או נוטל ידיו שחרית וכו׳ חולין ק״ו ע״ב. ה) וכדברי רבי נטילה אחת וכו׳ כצ״ל וכן מצאתי באגרות שד״ל, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל, והובא בטור א״ח סי׳ קס״ה. ו) לבני פקתא דערבות כגון אתון דלא שכיחא לכו מיא כצ״ל הולין ק״ז ע״א. ז) שצריך להגביה ידיו וכו׳ סוטה ד׳ ע״ב והטור או״ח סי׳ קס״ב הביא וסימן לדבר וינטלם וינשאם. ח) כדאמר ביומא וכו׳

ביבנה (אין) אומרה. וחכמים אומרים אין אומרה אלא בנחמה בלבד. והלכה כחכמים: תנו רבנן מניין לברכת המזון מן התורה. שנאמר (דברים ה) ואכלת י) ושבעת וברכת. זו ברכת הזן. את יי׳ אלהיך. זו ברכת זימון. על הארץ. זו ברכת הארץ. הטובה. זו בונה ירושלם. וכן הוא [אומר] ההר הטוב הזה והלבנון. אשר נתן לך (דברים ג). זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאהריו. לפניו מניין. אמרת קל והומר כשהוא שבע (ויברך) [מברך]. כשהוא רעב לא כל שכן. ר׳ אומר אינו צריך הרי הוא אומר ואכלת ושבעת וברכת את יי׳ אלהיך. זו ברכת הזן. אבל ברכת זימון נפקא ליה מגדלו ליי׳ אתי. על הארץ. זו ברכת הארץ. הטובה. זו בונה ירושלם. וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון. אשר כ) נתן לך זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאהריו לפניו מניין ת״ל אשר נתן לך משעה שנתן לך הייב לברכו: ובהטוב והמטיב צריך לומר מלכינו המלך הטוב והמטיב. רב פפא אמר צריכה (שני) [שתי] מלכיות לבד (מדידיה) [מדידה]: ומיבעי ליה לאדכורי ברית ותורה בברכת הארץ. דתניא ל) ר׳ אלעזר אומר כל שלא אמר (ברית ותורה) [ארץ חמדה טובה ורחבה] בברכות הארץ. ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו. נחום הזקן אומר צריך שיזכור בה ברית. ר׳ יוסי או׳ צריך שיזכיר בה [תורה]. פלימו אומר צריך שיקדים ברית לתורה. שזו ניתנה בג׳ בריתות וזו ניתנה (בג׳) [בי״ג] בריתות. ר׳ אבא [אומר] צריך שיאמר בה הודאה תהילה וסוף. והפוחת לא יפחות מאחת. וכל הפוחת מאחת הרי זה מגונה. וכל ההותם מנחיל ארצו׳ בברכת הארץ. ומושיע (ארץ) [את ישראל] בבונה ירושלם. הרי זה (מגונה) [בור]. וכל שאינו אומר ברית (ותורת) [ותורה] בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו. ובשתי ברכות קמייתא לא מיכפי ליה למאן דמבריך למעניה אמן לנפשיה אבל בבונה ירושלם עני בלהישה. דת״ר העונה מ) אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח. ותניא אידך הרי זה מגונה. לא קשיא הא בשאר ברכות הא בבונה ירושלם:

סה. אביי נ) עני אמן בקלא. כי היכי דלידעו פועלים דהטוב והמטיב לאו דאוריית׳. רב אשי עני בלהישה. כי היכי דלא ליזלזלו ביה. האי מאן דשרו המוציא. או דמברך על מצות לולב ושופר. או ס) על פירות. ברכה דקמי אכילה ועני אמן בתר נפשיה הרי זה דרך בורים. דת״ר המברך על הפירות ועונה אמן ברכה לעצמו הרי זה דרך בורות. אקשיה ס) ליה רבנן למר רב יהודאי גאון. והרי בונה ירושלם דעונה אמן לעצמו. התם הכירא לפועלים קעביד. דלוקמוה לעיבידתייהו. תינה לאביי דאמר בקלא. לרב אשי דעני לה בלהישה. מאי שנא מקמי אכילה מבתר אכילה. בתר אכילה כיון דגמרא עבידתיה לית לן בה. דקמי אכילה כיון דלית ליה לאשתעויי עד דטעים. וכדעני אמן דמי (לא קמשתעי) [כמאן דקמשתעי]. והיינו דקת׳ דרך בורות. דבורין קמשתעיין והדר (טעוון) [טעמן]:

סו. א״ר זירא ואיתימא ר׳ אבהו ואמרי לה במתנית׳ תנ׳. עשרה ע) דברים נאמרו בכוס של ברכה. טעון הדחה. ושטיפה. חי. ומלא. עיטור ועיטוף. נוטלו בשתי ידיו. ונותנו בימין. ומגביהו טפח. ונותן עיניו בו. ויש אומ׳ משגרו (כמתנה)

שלפנינו ועיין ד״ס. י) ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזמון את ה׳ אלהיך זו ברכת הזן וכו׳ כן הוא גירסת הש״ס שלפנינו. אך התוס׳ מ״ו ע״א ד״ה עד היכן העתיקו וברכת זו ברכת הזן וראיתי שכבר העיר בזה מהרי״ב. כ) אשר נתן לך זו הטוב והמטיב הוא כגירסת הכ״י המובא בד״ס ולפנינו איתא הטוב והמטיב ביבנה תקנוה. ל) דתניא ר״א אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים כצ״ל שם מ״ח ע״ב. מ) העונה אמן אחר ברכותיו וכו׳ מ״ה ע״ב. נ) אביי עני וכו׳ שם. ס) או על פירות וכו׳ הוא בתוספתא מגילה פ״ג, וירושלמי ברכות פ״ה ה״ד, ועיין בה״ג פ״ז פסק ודאי מאן דשרי וכו׳ ושם פ״ו דברכות פסק ואלתר דמברך וכו׳ ועיין תוס׳ ברכות מ״ה ע״ב ד״ה הא וכו׳ ובראש סי׳ י׳ ובב״י או״ח סי׳ נ״א. ועיין בספר מגילת ספר עשין

בתריה[ו] (אמן) [כדאמרינן] בא ומצאן כשהן מברכי'. (ווה) [מה] הוא עונה (עונה אהריו) [אחריהן] ר' זביד אמר ברוך (יי' המבורך) [ומבורך]. רב פפא (ממאן) [אמן] (דאמרי') [ואמרי'] לא פליגו. אשכחינהו דקאמרי נברך א' איהו אמן. ותו מפרשי' ליה למילתא על איניש מעלמ' גבי דמברכין ברכת המזון. אי כי תלתא אינון עד פחות מי' אשכחיה למאן דמברך וקא מברך שאכלנו משלו. כדאמרי ברוך הוא שאכלנו משלו. מיבעי ס) ליה למיעני בתריהון ברוך יי' המבורך לעולם ועד. ואי בעשרה א' איהו בהדייהו ברוך הוא אלקינו המבורך לעולם ועד. ואי עייל ואשכחינהו בתר דסיימי עונה בתרייהו אמן. וכל ת) מאן דשמע מן חבריה דקא מברך בין ברכת היין בין ברכת הלהם ופירות וכן ברכת המצות מיהייב הוא למימר אמן. ואע"ג דלא קאכיל ולא קעביד הך מצוה: ואי גמר סעודתיה. עד מה שיעור מעכב ומברך. כדתנן עד מתי מעכב ומברך עד א) כדי שיתעכל המזון שבמעיו. ועד ב) כמה הוי עיכול. ר' יוחנן אמר כל זמן שהוא צמא מים מחמת אותה אכילה. א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא אבל ג) כשהוא מהלך יושב ומברך אבל כשהוא עומד יושב ומברך. מיסב על גבי מיטה יושב ומברך והילכת' בכולהו יושב ומברך:

סג. **אדם** שאכל ושכח ולא בירך. ונפיק ד) לאורחא או לשוקא. ב"ש אומ' יחזור למקומו ויברך. וב"ה אומר (למקום) [יברך במקום] שנזכר. והלכה כב"ש. ואפילו ב"ה לא פליגי אלא בשכח אבל במזיד חוזר למקומו ויברך ומאן דעביד שוגג כב"ש תבא עליו ברכה משום דהילכתא כב"ש: הנהו ה) תרי תלמידי חד עבד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקא. וחד עביד במזיד כב"ה ואכליה אריא. רבה ו) בר בר חנה אזיל (בהסרה) [בשיירתא] כרך ריפת'. אשתלי ולא בריך. א' להו עכיבו לי דאנשיאי יונה דדהבא. הדר לדוכתיה ובריך ואשכח יונה דדהבא: אמר רב נחמן משה ז) תיקן להם לישר' ברכת המזון בשעה שירד להם מן. יהושע תיקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תיקנו להם בונה ירושלם. דוד תיקן רחם יי' אלקינו עלינו ועל ישראל ועל ירושלם עירך. שלמה תיקן להם לישראל על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה כנגד הרוגי ביתר. אמר רב מתנה אותו יום שניתנו לקבורה תיקנו הטוב והמטיב. הטוב שלא הסריחו. והמטיב שניתנו לקבורה:

סד. **ת"ר** ח) סדר ברכת המזון כך היא. ברכת ראשונה ברכת הזן ברכת שנייה ברכת הארץ. שלישית בונה ירושלם. רביעית הטוב והמטיב. ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. ואומר קדושת היום באמצע. ר' ט) אליעזר אומר הרוצה לאומרה בנחמה אומרה. בשנייה (ובשלישית) אומרה. (אבל) בברכה שתיקנו חכמים

מיבעי ליה לעני בתרייהו כדאמרינן בא ומצא כשהן מברכין מה הוא עונה אחריהן רב זביד אמר ברוך ומבורך, רב פפא אמר אמן, ואמרינן לא פליגי אשכחינהו דקאמרי נברך אמר איהו ברוך ומבורך, אשכחינהו דקא עני ברוך אמר איהו אמן כצ"ל ועיין ברכות מ"ה ע"ב, ובשו"ת רשב"ש סי' תמ"ג. ס) מיבעי ליה למעני בתריהון ברוך ומבורך ואי בעשרה וכו' כצ"ל ע"פ ה"ג וסרע"ג ע"ש. ת) וכל מאן דשמע וכו' כן הוא לשון ה"ג פ"ז דברכות והוא ממתניתין נ"א ע"ב ועונין אמן וכו' וגמרא נ"ג ע"ב אחר הכל עונין אמן. א) עד כדי שיתעכל וכו' שם נ"א ע"ב. ב) ועד כמה הוי עיכול וכו' לפנינו שם נ"ג ע"ב איתא אמר ר' יוהנן כל זמן שאינו רעב, ור"ל אמר כל זמן שיצמא מחמת אכילתו, ועיין ירושלמי ברכות פ"ז ה"ז, ובאו"ז סי' רי"ב נראה שהיה לו גירסא אחרת בירושלמי ע"ש. ג) אבל כשהוא מהלך וכו' לפנינו הגירסא האוכל ומהלך מברך מעומד וכו' ע"ש נ"א ע"ב ועיין בד"ס ועיין בתוס' שם ד"ה והלכתא וכו' והוא נוטריקון ואכלת ושבעת שב עת וברכת, ועיין בברכ"י סי' קפ"ג שהביא זה משם דורשי רשומות וכו' והוא תמוה. וראיתי שכבר העיר ע"ז בעצמו בשיורי ברכה שם שהוא בתוס' הנ"ל. ד) ונפק לאורחא או לשוקא וכו' לשון ה"ג שם. ה) הנהו תרי תלמידי וכו' שם נ"ג ע"ב. ו) רבה ב"ב הנה אזיל בשיירתא כצ"ל שם נ"ג ע"ב. ז) משה תיקן להם וכו' שם מ"ח ע"ב. ח) ת"ר סדר ברכות וכו' שם. ט) ר"א אומר הרוצה לאומרה בנחמה אומרה, בשניה אומרה, בברכה שתקנו חכמים ביבנה אומרה כצ"ל ועיין בגמרא שם הגירסא

הדין הוא דעבד: והיכא [דאכלון] בי תלתא בזימון. וקמי דלברכי נפיק חד מינייהו לשוקא. קרי ליה פלוני ופלוני ומזמני׳. דא׳ט) רב דימי בר יוסף א׳ רב שלשה שאכלו יצא אחד מהן לשוק קורי׳ לו ומזמני׳ עליו. והוא דקרו ליה ועניי ושומעין קליה. מצטרף בהדייהו. א׳ מר זוטרא לא אמרן אלא בתלתא. דלא צריכי לאפוקי שֵם. אבל מעשרה דבעי למימר נברך אלקינו. אע״ג דקרו ליה ועני אין מזמנין עליו עד דאתי לגבייהו. מתקיף לה אביי. אדרבה איפכא מסתברא כו׳. והילכת׳ כמר זוטרא. משום ברוב עם הדרת מלך: ושתי׳) חבורות דיתבו בחד דוכתא בתרי כיתי אי חזו מקצתן אהדדי מצטרפן לחדא ואי לא לא מצטרפי: ומברכין כל חבורא חדא להדא. ואי כ) איכא שמש בינייהו דמשמש הכא והכא מצטרפין לחדא. ולית להו רשותא לאיפלוגי אלא מזמני תרוויהו כחדא. דתנן שתי חבורות שהן אוכלות בבת אחת בזמן שמקצתן רואין אילו את אילו. מצטרפי׳ לזימון. ואי לא אילו ואילו מזמנין לעצמן. ותנא ואם יש שמש ביניהן מצטרפין והלכה כב״ש. ומותר ל) לשמש בשמש עם הארץ:

סא. והיאך מברכין ברכת המזון באחד. ברוך מ) משביע רעיבים ברוך משקה. בא״י אמ״ה הזן את העולם כולו בטובו. וכן לשנים. מגי נ) ועד ט׳ אומ׳ נברך שאכלנו משלו. והן עונין. ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו היינו. ועונה המברך כן. ומנא לן דהכי הוא. דתנן כיצד מזמנין. (בשלשה) [בעשרה] או׳ נברך אלקינו שאכלנו. והכי אמרו משמיה דרב ביבי בריה דרב שמואל דהכי הוו בעשרה. ההוא דמזמין צריך ס) לברך נברך אלהינו מה טע׳ משום דכת׳ (תהלים לד) גדלו לי״י אתי. (שם צה) זמרו לי״י. בלמ״ד. דלגבי ברכה אשכחן דכת׳ ברכו את י״י (ד״ה כט) ויברך דוד את י״י לעיני. (ברכה דלא) [ולא] אשכחן בלמ״ד. וכן הלכה: א׳ רב אדא בר אהבה ששה ע) נחלקין עד עשרה. וכן מזמנין בי תלתא. גדול אומ׳ נברך שאכלנו משלו. מסובין שם אומ׳ ברוך שאכלנו משלו ובטובו היינו. ואם פ) משנו מן הדין לישנא (דיבורי׳) [בורים] נינהו. אבל ברכו שאכלנו. לא נאמר מאן דבריך. דאפקיה לנפשיה מכלל המסובין. וא׳ שמואל אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. ומברכותיו ל) של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם עם הארץ הוא. דתניא ר׳ או׳ ובטובו חיים הרי זה בור. תניא אידך ר׳ או׳ חיינו הרי זה תלמיד חכם. חיים הרי זה בור. ומאן דלא נמיר ברכת המזון בלשון הקדוש מברך בכל לשון ויוצא ידי חובתו. דתנן ק) במסכ׳ סוטה פ׳ אילו נאמרין בכל לשון. פרשת סוטה. ווידוי מעשר. קרית שמע ותפילה וברכת המזון:

סב. ומאן ר) דעייל ואשכח חברייא דאיכרוך ריפת׳ וקא מברכי מיבעי ליה לענוי

ע״ב. ח) לאחשובי וכו׳ ולפנים משורת הדין וכו׳ כן פירש״י שם על לפנים משורת הדין לאחשוביה והוא מפירש ה״ג ט) דאמר רב דימי וכו׳ שם מ״ה ע״ב. י) ושתי חבורות וכו׳ שם נ׳ ע״א. כ) ואי איכא שמש וכו׳ שם נ׳ ע״ב. ל) ומותר לשמש בשמש ע״ה שם נ״ב ע״ב. מ) ברוך משביע רעבים וכו׳ הטור בסי׳ קפ״ז כתב ויש שמוסיפין ואומרים ברוך משביע לרעבים ברוך משקה לצמאים, והב״י שם הביא בשם המרדכי דסוף ברכות דבפרדס איתא דכשהוא מברך ביחיד אין לאומרו, ובדברי המחבר נראה שיש להוסיף תיבת לצמאים כדאיתא בטור, וכמו דאיתא לקמן בנוסח בה״מ סי׳ פ״ג. נ) מג׳ ועד ט׳ אומר נברך שאכלנו משלו ומנא לן דהכי הוא (פירש דדוקא מג׳ ועד ט׳ אמרינן שאכלנו משלו ולא בעשרה) דתנן כיצד מזמנין בעשרה אומר נברך אלהינו שאכלנו (ולא קאמר משלו) והכי אמרו משמיה דרב ביבי כריה דרב שמואל דהכי הוו בעשרה (פירש דלא בעי לומר משלו) ונתכוון להא דאיתא לפנינו נ׳ ע״א אמר רב הונה בריה דרב יהושע לא אמרן אלא בג׳ דליכא שם שמים אבל בעשרה דאיכא ש״ש מוכחא מילתא כדתנן כענין שהוא מברך וכ׳ על המזון שאכלנו ולא קתני משלו כפירש״י וגירסא אחרת הי׳ לו להמחבר בשם האמוראים, ועיין במעיו״ט ובצל״ח שם. ס) צריך לברך נברך וכו׳ עיין תו׳ מ״ט ע״ב ד״ה נברך וכו׳ וקשה לי הא כתיב ברוכים אתם לה׳. ומצאתי בפרדס לרש״י ז״ל שעמד בזה ע״ש סי׳ צ״ג. ע) ששה נחלקים וכו׳ ברכות נ׳ ע״א. פ) ואם משני מן הדין לישנא בורים נינהו כצ״ל וכן הוא בבה״ג פ״ז שם. ל) ומברכותיו של אדם וכו׳ שם. ק) דתנן במס׳ סוטה וכו׳ ל״ב ע״א. ר) ומאן דעייל ואשכח חברייא דאיכרוך ריפתא וקא מברכי

מליה ובירך עליה תחילה וסוף. דרשר) רב (שירא) [עווירא] זימנין אמר לה משמיה דר׳ אמי. וזמנין א׳ לה משמיה דר׳ אסי. אמרו מלאכי השרת לפני הק׳ רבונו של עולם כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים. ואתה נושא פנים לישר׳. דכת׳ ישא י״י פניו אליך. א׳ להם וכי לא אשא פנים לישר׳. שכתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת. והן מברכין על כביצה וכזית:

נט. ונשי׳ ועבדי׳ וקטנים מהייבין בברכת המזון. דתנן נשיםaר) נשים ועבדים [וקטנים] פטורין מק״ש ומן (התפילה) [התפילין]. וחייבים בתפילה ובברכת המזון. ואי (בעי) [בעו] (לארמוני) [לאזמוני] בהדי גברי לא מזמנין עליהם: ואיבעוש) נשים לאזמוני עם נשים מזמנין: ואי בעו נשים ועבדים מזמנין לעצמן. נשים ועבדים אם [רצו] לזמן אין מזמנין:

ס. אמ׳ אביי נקיטינן שנים שאכלו מצוה ליהלק. תניא נמי הכא שנים שאכלו מצוה ליהלק במה דברים אמורים בזמן ששניהם סופרי׳. אבל אם אחד סופר ואהד בור סופר מברך ובור יוצא: ואתבעית) ליה לבור לאורועי לסופר דהוא אינו מברך דלכוין דעתיה להוציא לבור. דנתכוין שומע ולא נתכוין משמיע. או משמיע ולא שומע לא יצא עדא) שנתכוין שומע ומשמיע: ואפי״ב) למאן דאמר מצות אין צריכות כוונה. דקתני גבי ק״ש היה קורא בתורה והגיע זמן ק״ש אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא. ואמרי׳ מאי אם כיון לבו לקרות. לקרות הא קא קרי. בקורא להגיה. פ׳ שאינו קורא התיבה בקריאתה אלא במסורת שלה בחסירות ויתירות. כמות היא שלא יטעה לעשות מההסר היותר ובהפך בהגהתו: וג׳ שאכלו כאחת הוו הייבי׳ דא״רג) אסי א׳ קרא (תהלים לר) גדלו לי״י אתי ותרוממה שמו יהדיו. וגמרי׳ מיניה דבעי מיפתה גדול בראשון. ומיעניה אינון בתריה. וגמרי׳ מיניה דבעו תרין ואנא בהדייהו. הא תלת כת׳. אתי ונרוממה: ג׳ שאכלו כאחת אין רשאין ליהלק: יהוד׳ד) בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אהא מרפתי כריכו ריפתא בהדי הדדי. לא הוה בהו מאן דפליג מהבריה. אמרי (כדתנן) [הא דתנן] ג׳ שאכלו כאהת הייבין לזמן. הני מילי היכא דאיכא גדול. אבל הכא חילוק ברכות עדיף. (כריכו) [בריכו] כל חד והד לחודיה. אתו לקמיה דמרימר א׳ להו ידי ברכה יצאתם ידי זימון לא יצאתם. וליהדור זימון. אין זימון למפרע. ואילו תלתא דאכלי בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך. ואע״ג דתרין אינון הואיל וקבעי בזימון מעיקרא מזמנין אינון והוא עמהון. נפקינון ידי זימון. מאי טע׳ זימוןה) והדר ברכה הויא. ברכה והדר זימון לא הוי. דא׳ו) רבה תוספאה הני (מילי) תלתא דקבעי סעודתייהו בהדי הדדי וקדים הד מינייהו ובריך אינהו נפקו בזימון ומזמנינן עילוייהו. איהו לא נפיק בזימון דליהון ואין זימון למפרע. והיכא דקבעי למיקם הד מינהון. פסקו סעודתייהו ומזמנין (עליהון) [עליה] עד הזן. וגמר איהו ברכה כולה ונפיק. ואוכלין. וגומרי׳ סעודת׳ ומברכי׳. והא מילת׳ לפני[ם] משורת הדין עבדי׳ ליה. אבל גמר סעוד׳ דתרין מינהון. ומסרהבין למיקם. דינא הוא דפסיק הד לתרין. דא׳ז) רבא הא מילתא אמרי׳ במערבא משמיה דר׳ זירא אחר מפסיק לשנים. ואין שנים מפסיקי׳ לאחד. איני. והא רב פפא אפסיק (להו) [ליה] לאבא מר בריה דרב פפא. לאחשוביק) הוא דעבד ולפנים משורת

ע״ט ע״ב ושם איתא עד כזית דברי ר״מ וכו׳. ר) דרש רב עוירא וכו׳ שם כ׳ ע״ב. aר) נשים ועבדים וקטנים פטורין וכו׳ שם כ׳ ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה וקטנים וכו׳. ש) ואי בעי נשים ועבדים וכו׳ שם מ״ה ע״ב. ת) ואתבעי צ״ל ומתבעי וכן בבה״ג ריש פ״ז. א) עד שנתכוין שומע ומשמיע ר״ה כ״ח ע״ב. ב) ואפילו למאן דאמר וכו׳ ברכות י״ג ע״ב. ג) דאמר רב אסי וכו׳ שם מ״ה ע״א. ד) יהודה בר מרימר וכו׳ שם מ״ה ע״ב וי״ש כאן איזה שינוים מאשר הוא לפנינו שם. ה) זימון והדר ברכה וכו׳ לישון בה״ג פ״ז דברכות. ו) דאמר רבה תוספאה וכו׳ שם נ׳ ע״א ז) דאמר רבא וכו׳ שם מ״ה

כל אכילתך אכול מלח. ואחר כל שתייתך שתה מים ואין אתה ניזוק לעולם ואין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו כיון דאמור רבנן אכל כל מאכל ולא אכל מלח. שתה כל משקה ולא שתה מים [ביום] ידאג מפני ריח הפה. ובלילה ידאג מפני אסכרא. דאי אכיל ולא שתי הוי סכנה. הילכך אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו. ולאחר סעודה חייב אדם ליטול ידיו ואין צריך לברך. דאמר רבה בר אבין א"ר יצחק בר אשיין מיםט) ראשונים מצוה וטעונין ברכה. ואחרונים חובה ואין טעונין ברכה. דליכא למימר וציונו. והיכא דבירך נמצא שם שמים לבטלה:

נה. א"ר חייא בר אשי אמר רב מים ראשונים צריךי). שיהו ידיו למעלה. אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה. שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים. ומים ראשונים ביןכ) בכלי בין על גבי קרקע. אחרונים אין ניטלין אלא בכלי. והנוטלל) ידיו באחרונה תחילה הוא מברך ברכת המזון. דאמר רב חייא בר אשי אמר רב הנוטל ידיו באחרונה תחילה הוא מזומן לברכה:

נו. והיכא דאכלו כל סעודתייהו וסליקו ומשו ליה מים אחרונים אסיר להון למיטעם מידי עד דמברכי ברכת המזון. דא"ר חייא בר אשי אמר רב שלש תכיפות הן. כדאית' התם. כו' תכף לנטילת ידים ברכה. שנ'מ) (תהלים קלד) שאו ידכם קודש וברכו את יי': והיכא דאכל כזית חייב לברופי. דא"ר חייא בר אבא אנינ) ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית ובירך עליו תחילה וסוף. אלמ' כר"ם) מאיר סביר' דאמר עד כזית:

נז. ולעינייןע) לאצטרופי אפי' לא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת. ואפי' לא שתה עמהן אלא כוס אחד של יין מצטרף אבל לאפוקי רבים ידי חובתן לא עד דאכיל כזית של דגן. ואע"ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח דשתה ואפיק ליה [לית] הילכת' כוותיה. דא"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא שמעוןפ) בן שטח לגרמיה הוא דעבד. דהכי אמ' ר' אבא א"ר לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. ואותבינן ומשנינן. ומסייעינן. ומסקינן. להוציא רבים ידי חובתן אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. ומכי אכיל כזית דגן מיהא נפיק. ואע"ג דכזית דגן שיעורא דרבנן הוא. כדא' בפרק מי שמתו. מאן דמחייב מדרבנן מחוייב בדבר קרינא ביה ומוציא רבים ידי חובתן. ואם תאמר בקטן שהגיע לחינוך הא לא אמרי' הכי. ההוא אפי' מדרבנן לא מיחייב עליה. דאאבוה הוא דרמי להנוכיה: ובהלכות גדולות פסיק דדווקא דאכלו (אינו) [אינהו] כזית או כביצה. (רבותיה) [דכוותיה]. אבל אכלו ושבעו לא מפיק: (ואי איפשי להעמידה. דהא ינאי והביריו אכלו ושבעו לא מפיק): ואי איפשי להעמידה. דהא ינאי והביריו אכלו ושבעו. ואפקינהו שמעון בן שטה ואע"ג דלגרמיה הוא דעבד. טע' הוא דלא אכל כזית דגן. הא אכל כזית דגן. הכי נמי דמצי מפיק. כךצ) פסק המורה בברכות. בג' שאכלו:

נח. ותנןק) עד כמה מזמנין. עד כזית. ר' יהודה אומר עד כביצה. ר' מאיר סבר ואכלת. זו אכילה. ושבעת. זו שתייה. ואכילה בכזית ור' יהודה סבר (ואכלת) ואכלת ושבעת. הך מילת' היא. ובעינ' אכילה שיש בה שביעה. ושביע' כביצה. ולית הילכת' כוותיה. דא' ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית

וכו' חולין ק"ה ע"א. י) צריך שיהו ידיו למעלה סוטה ד' ע"ב. כ) בין בכלי בין על גבי קרקע הולין ק"ה ע"א. ל) והנוטל ידיו באחרונה ברכות מ"ג ע"א. מ) שנא' שאו ידיכם קודש וגו' ועיין במדרש שוח"ט שם. נ) אני ראיתי את ר' יוחנן שם ל"ח ע"ב. ס) כר"מ ס"ל דאמר עד כזית שם מ"ה ע"א. ע) ולענין לאצטרופי וכ' מ"ח ע"א. פ) שמעון בן שטח וכ' שם. צ) כך פסק המורה הוא רש"י ז"ל בברכות מ"ח ע"א ד"ה עד שיאכל וכו' ומה שהביא מבה"ג הוא בפ"ז מה' ברכות ועיין בגליון הש"ס שם. ק) ותנן עד כמה מזמנין וכו' בברכות מ"ט ע"ב למימרא וכו' ועיין יומא

מספקא ליה ליהדר וליבריך. ואי משאר מינין. על כל דהיובא דברכה דילהון מדרבנן. הא מספיק׳ לא הדר מברך. מה טע׳ הא דאוריית. והא דרבנן. והיכאק) דשרא המוציא ובצע אסיר ליה לאשתעויי עד דטעים אותה פרוסה: ואי אשתעי מקמי דליטעום אותה פרוסה הדר מברך ואי לא מברך קאכיל פרוסה בלא ברכה: אמר רב יהודה בר שמואל בר שילת משמיה דרב איןר) המסובין רשאין לטעום עד שיטעום הבוצע. תניא הבוצעם) פושט ידיו תחילה. ואם בא להלוק כבוד למי שגדול הימנו. הרשות בידו: רבהת) בר חנה הוה עסיק ליה ליבריה בי רב הונא בר קטינא קדים והוה מתני ליה לבריה אין הבוצע רשאי לאכול עד שיכלה אמן מפי העונין: א״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בעלא) הבית בוצע ואורה מברך. בעל הבית בוצע. כדי שיבצע בעין יפה. ואורה מברך. כדי שיברך בעל הבית. דכת׳ וברכת את אלקיך. את. לירבות בעל הבית. דאתין לרבות. כדאמרב) בכל שעה:

נד. והשותהג) מים בתוך סעודתו אפילו פעמים ושלש. צריך לברך על כל פעם ופעם ואעפ״י שהן לפניו. ששנינו השותה מים (לעצמו) [לצמאו] או׳ שהכל. ואמרי׳ למעוטי מאי. אמר רב אידי בר אבין למעוטי דחנקתיה אומצא דלא מברך. הא לא הכי מברך והוה ליה כנמלך. ואית מרבנן דאמרי כיון דאיכא קמיה מיא בסעודתא מברך זימנא קמיה. ותו לא צריך לברוכי. אבל זימנא הדא צריך לברוכי מידי דהוה אהמרא וכיון דבריך חדא זימנא תו לא [צריך] לברוכי זימנא אחריתי: ואית מרבנן דכלל לא צריך לברוכי אמים בתוך סעודתו. מדגרסי׳ בברכות פ׳ד) כיצד פת פוטר כל מיני מאכל. ופריך יין נמי ליפטר. ומשני שאני יין דקבע ברכה לעצמו. מכלל דדווקא יין דקבע ברכה לעצמו. כלומר בברכת המזון. אין הפת פוטרתו. הא מים דלא קבע ברכה לעצמו הפת פוטרתן. תו׳: וכשהואה) שותה מברך לפניהן שהכל נהיה בדברו. ולאחריהן. בורא נפשות רבות והסרונן לכל מה שברא להיות מהם נפש כל חי בא״י חי העולמים: והיכאו) דחנקתיה דקא׳ (בעירובין) [בברכות] דלא צריך לברוכי שהכל. הכי שדר רב פלטוי בר אבא ריש מתיבתא. מקמי דלשתי לא צריך לברוכי שהכל משום דאנוס. וברכתא קמייתא לא צריך לברוכי. ולית בה משום אסורז) לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. מידי דהוה אסם. שכל השותה סם. או כל דבר רפואה אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו. וכן אחרח)

פ״ג דברכות סי׳ ט״ו ספק קרא ק״ש וכו׳ מ״ט קסבר אמת ויציב דאורייתא ק״ש דרבנן, מכאן פסק בשאילתות דרב אחאי דכל ברכות דרבנן אי מספקא אי אמרן אי לא אמרן אין צריך לחזור ולאומרן ולשון המחבר הוא כלשון הבה״ג פרק ז׳ דברכות והיכא דאכל ומספקא ליה וכו׳. ק) והיכא דשרא, המוציא וכו׳ ברכות מ׳ ע״א טול ברוך וכו׳. ר) אין המסובין רשאין וכו׳ שם מ״ז ע״א ושם איתא אמר רב יהודא בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב וכו׳. ם) הבוצע פושט ידו תחילה וכו׳ שם מ״ז ע״א. ת) רבה בר חנה לפנינו שם איתא רבה בר בר חנה וכו׳. א) בעל הבית בוצע וכו׳ שם מ״ו ע״א. ב) כדאמר בכל שעה פסחים כ״ב ע״ב שמעון העמסוני וכו׳. ג) והשותה מים וכו׳ כן הוא ג״כ לשון רע״ג והשותה מים בתוך סעודתו וכו׳ דף ט״ו ע״א וכן הביא הרא״ש פ״ו סי׳ כ״ט, וי״א שיש לברך על המים באמצע סעודה על כל פעם ופעם וכו׳ ולא מסתבר לי כלל וכו׳ והמחבר הביא כאן ג׳ דעות בזה ולא הכריע לפסק הלכה כמאן, אך לקמן סי׳ ע״ג פסק להלכה דצריך לברך על כל פעם ופעם ע״ש ולזה כיונו התוס׳ ברכות מ״א ע״ב ד״ה אי הכי וכו׳ ומיהו אומר ר״ת דבשאר משקין כמו מים ושכר הבאים מחמת הסעודה פת פוטרתן וכו׳ וכן הוא בספר הישר לר״ת סי׳ שמ״ד ע״ש ודלא כמחזור וויטרי שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפילו בתוך הסעודה דהוי כנמלך וכו׳ ועל המחזור וויטרי סי׳ ע״ג כיון גם הרא״ש שהבאתי ויש אומרים שיש לברך וכו׳ ועיין או״ח סי׳ קע״ד, ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ד שגם דעתו לברך על כל פעם ופעם. ד) פרק כיצד וכו׳ מ״א ע״ב וכן הוא דעת האו״ז ח״א סי׳ קנ״ה וסיים והנוהג כר״ת ור״י אינו מברך על שום משקה בתוך הסעודה כ״א על היין לבדו לא הפסיד וטוב נוהג. ועיין מרדכי פ״ו דברכות. ה) וכשהוא שותה וכו׳ כן פסק רש״י מ״ה ע״א ד״ה מאי וכו׳ וכבר נהגו לברך בתחילה שהכל ולבסוף בורא נפשות וכו׳ ועיין תוס׳ ל״ז ע״א ד״ה בורא וכו׳ ובירושלמי וכו׳ ושאילתות פ׳ יתרו ובש״ש ובהע״ש מה שהאריכו בזה. ו) והיכא דחנקתיה וכו׳ מ״ד ע״ב ועיין תוס׳ שם מ״ה ע״א ד״ה דחנקתיה וכו׳. ז) אסור לו לאדם וכו׳ שם ל״ה ע״א. ח) אחר כל אכילתך וכו׳ שם מ׳ ע״א. ט) מים ראשונים מצוה

קמייהו דר׳ אמי ור׳ אסי ואייתו לקמייהו כלכלה דפירי אכלו ולא משו ידייהו. ולא ספו לי. וכל חד וחד בריך להודיה:

נא. **ש״מ** תלת. ש״מ אין נטילת ידים בפירות. וש״מ אין זימון בפירות. וש״מ שנים שאכלו מצוה ליחלק. מדלא ספו ליה בהדייהו. ואי מיטנפן ידיה אפי׳ לפירות צריך למימשי ידיה משום ברכה. דאמר ר׳ יהוד׳ אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא והתקדשתםס) אילו מים ראשונים. והייתם קדושים. אילו מים אחרונים. כי קדוש אני יי״. זו ברכה. והייתם לי קדושים אני יי״. אמר להם הק׳ לישראל כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים. כשם שאני טהור כך אתם תהיו טהורים: שמואלע) אשכחיה אבוה דקא בכי. א״ל אבוה אמאי קבכית. א״ל דמיהאי רבה. א״ל ואמאי קא מחייך. דא׳ לי אמאי לא משית ידך. וספית לינוקא. ואמאי לא תימשי. א״ל הוא אכיל ואנא משינא. א״ל אבוה דשמואל לרביה. לא מסתייך דלא גמרת אלא מיחת נמי מחית: והילכתא אוכל מחמת מאכיל בעי נטילת ידים. מאכיל גופיה [לא] בעי נטילת ידים: וכלי) איתתא או גברא דמוכלי נהמא לינוקא. ינוקא צריך למימשי ידיה דזימנין דלא עיילא ליה אומצאכ) ושדי ידיה לפומיה. ומעייל ליה. מאן דקא מוכיל להו לא בעי נטילת ידים:

נב. **ובשבוצע** את הפת. מברךל) המוציא להם מן הארץ. והיכא דאיכאמ) קביעותא חד שרי המוציא להם לכולהו. וחד מברך על היין לכולהו. ולא מיבעי ליה למישרינ) המוציא עד דמייתי ליה מלח או ליפתן. ואי לחמא דלא צריך ליפתן שרי לאלתר ולא צריך לאיעכובי. עד דמייתי ליה ליפתן. דאמר רבא בר שמואל משום ר׳ חייא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיתן מלח או ליפתן לפני כל אחד ואחד. דלא אשתעי. רבא בר שמואל איקלע לבי ריש גלותא. קריבו ליה ריפתא ושרא לאלתר. אמרו ליה הדר ביה משמעתיה, אמר להו ליתס) דין צריך בשש: בשש. מלח. היאכל תפל מבלי מלח. מתרג׳ מדלא בשש. כן ראיתי בערוך. ולי נר׳ לשון איחור. כמו כי בשש משה: והיכאע) דמיקרי דאכיל להומא ואשתלי ולא שרא המוציא ולבתר הכי אידכר הדר שרי המוציא ואכיל. ודווקא דלא גמיר סעודתיה. דכי הדר שרי המוציא קאכיל. דבעו מיניה מרב חסדא שכחפ) ואכל ולא בירך מהו שיחזור ויברך. א״ל מי שיאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף יותר: ואי גמר סעודתיה ולא יכיל למיכל לא ליבריך. א׳ רבינא אפי׳ גמר סעודתיה. ולית הילכתא כוותיה דמיעקרא הוה הוי לברוכי המוציא. וכיון דאכל (וגיזר) [ונמר] אידהי. וכל שנראה ונדחה שוב אינו חוזר ונראה:

נג. **והיכא**צ) דאכל ומספקא ליה אי בריך אי לא בריך. אי משבעת המינין אכל דמחייבינן ברכה דאוריית׳. ארץ חטה. וכת׳ ואכלת ושבעת וברכת. אי

ז) הוה קאימנא וכו׳ חולין ק״ו ע״א ושם איתא ולא יהבו לי מידי וכו׳. ס) והתקדשתם אלו מים ראשונים וכו׳ ברכות סוף פרק א״ד וחלופי גרסאות רבות נמצא בזה בהראשונים, ולכל הגרסות הדרש הוא משתי נקראות מפרשה שמיני ופרשת קדושים, אמר להם הקב״ה וכו׳ כן הוא לשון בה״ג פ״ו דברכות, ובספרא פרשה שמיני והייתם קדושים כי קדוש כשם שאני קדוש כך אתם קדושים כשם שאני פרוש כך אתם כמו כן פרושים. ע) שמואל אשכחיה אבוה וכו׳ חולין ק״ז ע״ב ועיין שם איזה שינוים בלשון. י) וכל איתתא וכו׳ הוא לשון בה״ג סוף פ״ו דברכות. כ) אומצא וכו׳ היינו עם פת כפירוש התוס׳ שם ד״ה בלם וכו׳. ל) מברך המוציא וכו׳ ברכות ל״ח ע״ב והלכתא וכו׳ ועיין בתוס׳ ד״ה והלכתא וכו׳. מ) דאיכא קביעתא וכו׳ ברכות מ״ב ע״א היו יושבים כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן, ועיין בתוס׳ שם ד״ה הסבו וכו׳ ובתוס׳ מ״ה ע״א ד״ה אם רצו וכו׳. נ) למישרי המוציא וכו׳ שם מ׳ ע״א אין הבוצע רשאי לבצוע וכו׳. ס) לית דין צריך בשש וכו׳ שני הפירושים הביא גם הרא״ש פרק כ״מ סי׳ כ״ב, והתימא על רש״י שם שהביא מפסוק בושש רכבו (שופטים ה׳) מדוע לא הביא מפסוק זה, וכבר תמה ע״ז במעיו״ט, ועיין בהפלאה שבערכין ערך בשש. ע) והיכי דמקרי דאכיל וכו׳ הוא לשון ה״ג פ״ז דברכות. פ) שכח ואכל ולא בירך וכו׳ ברכות נ״א ע״א. צ) והיכא דאכל ומספקא ליה וכ׳ כן הביא הרא״ש

העולם א״ר אידי בר אבין א״ר יצחק בר אשיין מיםנ) (ראשונה) [ראשונים] מצוה ואחרונים חובה (דתנן) [תניא]ק) מים ראשונים מצוה. אמצעיים רשות. מים ראשונים ניטלין בין בכלי בין על גבי קרקע אהרונים אין ניטלין אלא בכלי. ואמרי לה אהרונים אין ניטלין (אלא) על גבי קרקע מפני רוח רעה שהיא שורה. ואם הביא קינסא או חריות של דקל ורחיץ ידיו למעלה שפיר דמי. ואיכא בינייהו קינסא. מים ראשונים ניטלין בין בהמין בין בצונן. אהרונים אין ניטלין אלא בצונן. מפני שמים חמין מפעפעין את הזוהמא. ואין מעבירין אותה. אמצעיים רשות. א׳ רב נחמן לאר) שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה. והאיס) דשרו רבנן בתר גבינה בשר כשמעתיה דרב נחמן. ואע״ג דמים אחרונים חובה אין טעונין ברכה:

נ. רב[א] א׳ מצוה לשמוע דברי ר׳ אלעזר בן ערך שנ׳ (ויקרא טו) וכל אשר. ינע בו הזב וידיו לא שטף במים. א״ר אלעזר בן ערך מיכן סמכו חכמי׳ לנטילת ידים מן התורה. א״ל רבא לרב נחמן מאית) משמע דהאי קרא בנוגע הזב הוא דכת׳ א״ל בנוגע הזב כי שטף ידיו במים מי קא מטהרן. כיבוס בגדים וטבילה בעו. אלא הכי קא׳ ואחר שלא שטף ידיו במים טמא: ולאא) (משנינן) [מישינן] אלא מן מנא. כ[ד]תנן בכל הכלים נוטלין לידים ואפי׳ [בכלין] גללים [ב]כלי אבנים [ב]כלי אדמה. ואין נוטלין לידים (אלא) [לא] (לדפנות) [ברפנות] הכלים. (ואין בישולי המיחם) [ולא בשולי המחין]. פי׳ כלי חרס שנשבר ונשאר בו בית קיבול. ולאב) במגופת ההבית. ולאג) יתן אדם בהופניו להבירו. מאי טעמי׳ אסמכינוןג) רבנן אמי הטאת אינמי אקידוש ידי׳ ורגלי׳ (דמקרשי) [דמקדש]. דקת׳ אין ממלאין ואין מקדשין ואין מזין מי הטאת אלא בכלי, אמרד) אביי מריש הוה אמינ׳ (מאן) [האי] דלא (משא) [משו] מיא בתראי ארעא משום זוהמא. א״ל מר משום דשריא רוח רעה עליה[ו]: אמר רב הסדא אנא משאי מלא הופנאי מיא ויהבו לי מלא הופנאי טיבותא. והיכאה) דקא מסגי על גב נהרא וליכא מנא בהדיה למימשי ידיה לא לישקול מיא בהד ידיה ולימישייה לאידך ידא. אלא לשטפינהו לתרוייהו בנהרא והויא ליה (העגלה) [הטבלה]: וכי מישי ידיה לינגוב יתהון שפיר. דאמרי׳ בפ״ק דסוטה א״ר אבהו כל האוכל פת בלא ניגוב ידים כאילוו) אוכל לחם טמא. וגו׳ (יחזקאל ד). להמם טמא. בגימטריא בלא ניגוב ידים. ואית דאמרי להמם טמא מאשר אדיחם שם. כלומר בהדחה בעלמא בלי ניגוב: וכי קאמרי צריך נטילת ידים. הני מילי דקא בעי למיכל נהמא. אבל היכא דקבעי למיכל פירי משבעת המינין האמורין בפסוק, גפן ותאינה וגו׳. אי נמי המשת המינין שעורין והטין וכוסמין דעביד במעשה קדירה. אע״ג דטעונים ברכה לאחריהן לא בעי נטילת ידים. ובתר דאכיל לא מזמני בתלתא. דא׳ רבה בר בר הנה הוהז) קאימנא

בשניה, ועיין תוס׳ סוטה ד׳ ע״ב ד״ה נעקר וכו׳. פ) המזלזל בנ״י נעקר וכו׳ סוטה ד׳ ע״ב. נ) מים ראשונים מצוה וכו׳ חולין ק״ה ע״א. ק) תניא מים ראשונים מצוה וכו׳ העתיק הברייתא שם כפי מה דמשני הגמרא שם מצוה לגבי רשות חובה קרי לה כצ״ל לבלי לשבש הספר בלי הכרח. ר) לא שנו אלא וכו׳ שם ק״ה ע״ב. ס) והאי דשרו רבנן וכו׳ הוא מלשון בה״ג פ״ו דברכות, וצריך לתקן שם ע״פ לשון המחבר והאי דשרו רבנן בתר גבינה בשר וכו׳ ע״ש ועיין בחידושי הרשב״א חולין שם שהביא הבה״ג כמו שהוא לפנינו אך האיר ה׳ עיני וראיתי בתוה״ב להרשב״א שהביא לשון הבה״ג והא דשרו רבנן גבינה ואח״כ בשר וכו׳ ע״ש. ת) מאי משמע וכו׳ גירסא אחרת הי׳ להמחבר בחולין ק״ו ע״א ע״ש. א) ולא משינן אלא וכו׳ כדתנן בכל הכלים נותנין לידים כצ״ל,וכו׳ פ״א ממסכת ידים משנה ב׳. ב) ולא יתן לחבירו בחפניו כצ״ל. ג) אסמכינון רבנן אמי הטאת הוא בה״ג פ״ו דברכות והובא בחידושי הרשב״א חולין ק״ז ע״א והב״י ריש סי׳ קנ״ב הביאו. ד) אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא משו כצ״ל חולין ק״ה ע״ב. ה) והיכי דקא מסגי על גב נהרא וכו׳ הוא לשון ה״ג פ״ו דברכות, ושאלתות פ׳ מצורע סי׳ צ׳. ו) כאילו אוכל לחם טמא שנא׳ ויאמר ה׳ ככה וגו׳ לחמם טמא כצ״ל בגימטריא וכו׳ עיין ב״י סי׳ קנ״ח שמיהם זה הגימטריא לבעל הטורים והמחבר קדם הרבה, וכבר העיר בזה שד״ל ועיין בתניא סי׳ כ״ב ובש״ל הובא זה בשם ספר גימטריאות.

אינו תלמיד חכם יעסוק במקרא. פסוק שיש בה קדושה. כמו (ישעי׳ ו) שרפים עומדים ממעל לו. ומאי טע׳ של חכמים שאו׳ ומודה כך. כלומר תפילה זו וסדר זה נביאים הראשונים תיקנוה. וזקנים הקידמונים תקנו לומרה בקהל. ויחיד לא (תשיג) [ישיג] גבול (כקהל) [הקהל]. לפי שכל דבר שבקדושה אינה פחות מעשרה. הילכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו ונמצאתי) אתה אומר (מלא) [ממילא]. ויש חכמים שאומרים כיון שהן מקראות אומ׳ ומה בכך. הילכך נהגו יחיד האומר קו׳ושא דסידרא שיהא קורא הפסוקים כדרך שהתינוקות קורין לפני רבן:

מז. וישאלתם וקרא זה אל זה ואמר. ותשאני רוח. מה יש לנו לתרגם. ומה טעם קבעום חכמים בסדר קדושה. דבר זה כן היה ומנהג הראשונים. מקום שיש תלמידי הכמים כשהיו מתפללין והיו נופלים על פניהם. ומקדשין. לאחר שעונין יהא שמיה רבא מברך. היו מביאין נביא וקורא בו כמה פסוקים הן חסר. הן יתר ומתרגמי׳ ואחריהן קורין הקדושה. ואומרים ותשאני רוח. ומתרגמי׳ כדי לסיים בשבחו של הק׳ ואחר כך מקדשין ועוסקין בתורה. ואם רצה במשנה עוסק. בתלמוד עוסק. וכל כך (לומר) [למה]. כדי לקיים מה שאמרו חכמים לעולםכ) ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. כיון שרבתה עניות ודלות. והיו צריכין למעשה ידיהם לא היו יכולין לעסוק בתורה תמיד ולשלש בכל יום. וסמכוןל) על התלמוד לבדו כמו שאמרו חכמים כל הנחלים הולכים אל הים והים אינינו מלא. (קהלת א) זה תלמוד שמקרא ומשנה ומדרש בו. ועקרו לקרות בנביא. בכל יום אחר תפילה, ואעפ״י שעקרו לקרות בנביא. שנים פסוקים האילו לא עקרו. ועדיין הן קבועים ועומדין. ומפני מה לא עקרום לאילו. שקדושה משולשת היא ושלשוה ג׳ פעמים בתפילה:

מח. גמרו את התפילה החזן אומ׳ קדיש. ואחר כך נפטרים העם לבתיהם לשלום: וכשמבקש לאכול לחם צריך ליטול ידיו ואחר יקבע סעודתו אע״פ שיאכל הולין. וכל המזלזל בנטילת ידים בר נידוי הוא דתנן א״ר יהוד׳ חסמ) ושלום (שעקיבא) [שעקביא] בן מהללאל נתנדה. שאין עזרה ננעלת על כל אדם שבישר׳ בחכמה וביראת חטא (כעקיבא) [כעקביא] בן מהללאל אלא את מי נידו את ר׳ אלעזר בן הגר שפקפק בנטילת ידים, וכשמת שלחו ב״ד והניחו אבן על ארונו. ללמדך שכל המתנדה ומת בנידויו ב״ד סוקלין את ארונו. וכלס) המזלזל בנטילת ידים בא לידי עניות. דא״רע) אמי ואמרי לה במתנית׳ תנא. שלש[ה] דברים מביאין את האדם לידי עניות המשתין בפני מטתו ערום. ומי שאשתו מקללתו בפניו. והמזלזל בנטילת ידים. המשתין בפני מטתו ערום. הני מילי כלפי מטה ועל גבי קרקע. אבל מהדר אפיה ממיטה ובמנא לית לן בה: וא״ר זריקא ת״ר אלעזר המזלזלפ) בנטילת ידים נעקר מן

י) ונמצאת אתה אומר מלא, כן הוא ג״כ בהכ״י שהיה לפני שד״ל אך הלשון קשה, והדבר ברור שצ״ל ממילא, ור״ל כיון שיאמר מקרא או תלמוד שיש בהן קדושה, הרי יוצא כדי קדושה ממילא, וכן הוא בסרע״ג הלכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו תמצא אומר אותה ממילא. כ) לעולם ישליש אדם וכו׳ קידושין ל׳ ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה לא צריכא וכו׳ בכל יום ויום עצמו ישלש ע״כ תיקן בסדר רע״ג כמו שאנו נוהגין בכל יום פסוקי דזמרה לומר מקרא משנה וגמרא ופירש בק״נ פ׳ וידבר איזהו מקומן, ובריית‍א דר׳ ישמעאל. ל) וסמכו על התלמוד וכו׳ הכוונה על מה שמפורש במדרש שה״ש פ׳ ה׳ ממולאים בתרשיש זה התלמוד שהוא כים הגדול, ובמדרש משלי בא מי שיש בו אגדה הקב״ה אומר לו תלמוד למה לא למדת שנא׳ כל הנחלים הולכים אל הים וכ׳ ואיזה תלמוד, ועיין סנהדרין כ״ד ע״א מאי בבל בלולה במקרא וכו׳ ועיין תוס׳ שם ד״ה בלולה, ובע״ז י״ט ע״ב לעולם ישליש וכו׳ ובתוס׳ ד״ה ישליש, ובקידושין ל׳ ע״א. מ) חס ושלום שעקביא וכו׳ ברכות י״ט ע״א. נ) את ר׳ אלעזר בן הגר כן הוא ג״ב בסרע״ג בן הגר ולפנינו שם איתא בן חנך ועיין בד״ס שם ס) וכל המזלזל וכו׳ שבת ס״ב ע״ב. ע) דאמר ר׳ אמי וכו׳ כן הוא ברי״ף ובהא״ש ובבה״ג פ״ו דברכות ולפנינו איתא אמר ר׳ אבוה ואמרי לה וכו׳ וחשיב המזלזל, בנ״י

ושאלה בברכת השנים אין מחזירין, מפני שאומרה בשומע תפילה והני מילי דאידכר קודם שומע תפילה. אבל אי לא מידכר מיקמי שומע תפילה מחזירין אותו. ואםג) טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שצריך לאומרה על הכוס:

מד. ועלגa) עשרה שהתפללו כולו ושמעו קדוש' וברכו וסדר תפילה. שיכולין להימנות להמניין אחר בשביל אחד שלא התפלל. כמו שעושין לחתן. או למי שלא השכים לבית הכנסת ואפילו אחד מאותן שהתפללו: כבר יכול להזור ולהתפלל להוציא את החייב. וסומך ר' ומראה פנים. מן הציבור שמתפללין י"ח כל אחד לעצמו. והזור וכופלו השליח ציבור בשביל קדושה. נמצא שהמתפללין נימנין לסדר המניין על הקדושה לברה. נענה מאן דהו וא'. שמא בשביל הקדושה שלא אמרו כל אחד לעצמו הן נימנין. נמצאו עדיין מחוייבין בדבר. והשיב ר'. לא מצינו בכל התלמוד חיוב קדושה אלא הביבה היא לנו ואינה בפחות מעשרה:

מה. ועבריין ג) שעבר על גזירת ציבור אם לא נידוהו הציבור נמנה הוא למניין עשרה וחייב בכל המצות. שכן נאמ' בעכן. (יהושע ז) חטא ישר' אעפ"י ד) שחטא ישר' הוא. בקרושתיה הוי ולא יצא מכלל ישר'. אלא כי נהשד על השבועה. אבל אם נידוהו מאחר שיבדל מן הקהל. אם יצרפוהו עמהם היבן היא קללתן. ומה הועילו בתקנתן. ולכך אינו ראוי לצירוף כלל שכבר הבדילוהו מאגודתן:

מו. חצות ה) לילה כשישר' עומד לעסוק בתורה נוטל את ידיו ומברך על נטילת ידים, ואשר יצר כו' אם נפנה. וכל הברכות שלאחריו ומברך על התורה. ואיזהו מקומן. ור' ישמעאל. וכשהולך לבית הכנסת להתפלל תפילת יוצר מתחיל בריבון העולמים ולא ו) בעי לאיניש למיבטל ולאשתמוטי מקידושא. ומיהא ישמיה רב'. דמילת' רבתי היא קדם הק'. ומאי רבותה. דתנן ז) רשב"ג אומר מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה. ולא ירד טל לברכה וא' ח) רבא בכל יום ויום מרובה קללתו משל הבירו. דכת' (דברים כח) בבקר תאמר מי יתן ערב (מערב) [ובערב] תאמר מי יתן בקר. הי בקר אילימ' דלמחר. מנא ידע מאי הוי אלא דהליף. ועלמ' אמאי מקיים אקידושא דסידרא. ואיהא שמיה רבה דאגדתא. שנ' (איוב י) ארץ עיפתה כאן כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל. טע' דאין סדרי' ובשביל כך ותופע כמו אופל. ומאי סדרי' קדושה דסידר': ושאילו מקמי רב צמה ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה. הוא פומבדיתא: מהו שיאמר קידושא דסידרא אם קורא. והשיב כן אם תלמיד הכם הוא יעסק בשמעת' ט) דגיד הנשה. כגון שליש ביתות של מלאכי השרת אומרי' (שירת) [שירה] בכל יום. שיש בה דברי קדושת הק'. ואם

לשון הרי"ף והרא"ש. ב) טעה ולא הזכיר וכו' שם כ"ט ע"א. ג) ואם טעה ולא הזכיר וכו' מפני שצריך וכו' לפנינו איתא מפני שיכול. גa) ועל עשרה שהתפללו וכו' וסומך רבי (הוא רש"י ז"ל) וכו' לזה כוונו התוס' מגילה כ"ג ע"ב ד"ה ואין פורסין וכו' ותלמידי רש"י פירשו משמו דאפילו משום אחד שלא שמע וכו' ועיין ברא"ש שם סי' ז' ומסכת סופרים פ"י ובפירוש הרב היד"א, ובאגור סי' קי"ט הביא בשם מחזור ויטרי וכן בהגהות הר"ף על סמ"ק יום א' הביא הדין בשם מחזור ויטרי, והובא בב"י בטור או"ח סי' ס"ט. ג) ועברין וכו' דין זה הביא הב"י באו"ח סי' נ"ה בשם המנהיג. ד) אעפ"י שחטא וכו' סנהדרין מ"ד ע"א. ה) חצות לילה וכו' דין זה הביא בספר אבודרהם דף י"ג דפוס אמשטרדם בשם המחזור ויטרי ועיין בתשובות הרא"ש כלל רביעי סי' א', וב"י בטור א"ח סי' מ"ז הביאו ו) ולא בעי לאינש וכו' כן הוא הלשון בסרע"ג עד ומאי סדרים קידושא דסידרא, אך לשון המחבר הוא מגומגם באמצע וכן צ"ל שנא' ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל טעמא דאין סדרים הא יש סדרים ותופע מאפל, ומאי סדרים קידושא דסידרא וכן הוא בסרע"ג, בסוטה מ"ט ע"א איתא הא יש סדרים תופיע מאופל, ועיין בערוך ערך קדש א'. ז) דתנן רשב"ג אומר וכו' סוטה מ"ח ע"א ולפנינו איתא רשב"ג אומר העיד ר' יהושע מיום וכו'. ח) ואמר רבא בכל יום וכו' שם מ"ט ע"א. ט) בשמעתא דגיד הנשה וכו' הוזין צ"א ע"ב וכל זה הובא בסרע"ג ג"כ בשם רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה הוא פומבדיתא.

מא. א״ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא לאנ) תרתח דלא תיחטי. לא תרוי דלא תיחטי. וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי המלך בקונך.
א״ר יעקב א׳ רב הסדא יהי׳ס) רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכני לשלום ותסמכיני ותסעדיני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותניני היום ובכל יום להן להסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותחזירני לביתי לשלום ב״א יי׳ שומע תפלה. ואפי׳ לסגויי חד פרסה צריך להתפלל תפילת הדרך. אימת מצלי לה. א״ר יעקב א׳ רב הסדא משהחזיק בדרך. ועדע) כמה עד פרסה. ת״ר היהפ) רוכב על החמור והגיע זמן תפילה אם יש לו מי שיאחוז בחמורו ירד למטה ויתפלל. ואם לאו אל ירד. ר׳ אומ׳ בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו א׳ רבא ואיתימ׳ ר׳ יהושע בן לוי הלכה כר׳:

מב. ת״ר המהלךצ) במקום גדודי חיה וליסטין ואינו יכול להתפלל י״ה והבינגו. מתפלל תפילת קצרה מאי היא אומר צרכי עמך ישראל מרובי׳ ודעתם קצרה. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גוייה וגוייה די מחסורה והטוב בעיניך עשה. בא״י שומע תפלה. א׳ רב הונא הלכה כאחרים. ולאק) בעי לצלויי ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות ומצלי לה מעומד ואפילו מהלך. מאי איכא בין הבינינו לתפילת קצרה. הבינינו צריך לצלויי ג׳ לפניה וג׳ לאחריה. וכי מטי לביתיה לא בעי לצלויי. ותפילת קצרה לא בעי לצלויי ג׳ לפניה וג׳ לאחריה וכי מטי לביתיה צריך לצלויי: והילכתא הבינגו מעומד מצלי לה. תפילה קצרה אפילו מהלך: ואילו הן שבע מעין י״ח. או׳ ג׳ ראשונות. ואחר כך אומר הבינגו יי׳ אלהינו. רצהר) תשובתינו. סלה לנו. גואלינו ותרפא חליינו וברך שנתינו. א״ר חגי אם היו גשמים מרובי׳ או׳ וברך שנתינו בגשמי ברכה. ואם עת טל או׳ וברך שנתינו בטללי ברכה. כי מפוזרים אתה תקבץ והתועים בדעתך ישפוטו׳ ועל הרשעה תניף ידך וישמחו כל חוסי בך בבינייך עירך וכסא דוד מהרה יכון כי טרם נקרא ואתה תענה. כאמור והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע ברוך אתה יי׳ שומע תפילה: ובהלכות רב אלפסי מצאתי כך: ר׳ יהושע או׳ מעין י״ח. מאי מעין י״ה. א׳ רב מעין כל ברכה וברכה. ושמואל א׳ הבינגו יי׳ אלקינו לדעת את דרכיך. ומול את לבינו ליראתך. מרבה לסלוח היה לנו. להיות גאולים רחקינו ממכאוב. ודשנינו בנאות ארצך. והנפוצים מארבע תקבץ. והתועים בדתך ישפוטו. ועל הרשעים תניף ידך. וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך. ובהצמחת קרן לדוד. ועריכת נר לבן ישי משיחך. בטרם נקרא ואתה תענה טרם נדבר ואתה תשמע. כי הוא עונה בכל צרה ופודה ומציל. בא״י שומע תפילה: א׳ רב נחמן א׳ שמואל כלש) השנה כולה מתפלל אדם הבינגו חוץ ממוצאי שבתות וממוצאי ימים טובים. מפני שצריך לומ׳ הבדלה בחונן הדעת. א׳ רב ביבי בר אביי כל השנה כולה מתפלל אדם הבינינו חוץ מימות גשמי׳ מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים: וקאמרי רבנןת) הני מילי בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הבינינו:

מג. א״ר תנחום א״ר יוסי טעהא) ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו

תפלתו של אדם וכו׳ ח׳ ע״א. נ) לא תרתח וכו׳ שם כ״ט ע״ב. ס) יהי רצון מלפניך וכו׳ שם ולא ידעתי מדוע לא הביא הא דאביי דבסמך לעולם וכו׳. ע) ועד כמה וכו׳ שם ל׳ ע״א. פ) הי׳ רוכב על החמור וכו׳ שם. צ) המהלך במקום גדודי וכו׳ שם כ״ט ע״ב. ק) ולא בעי לצלויי וכו׳ וכו׳. ר) רצה תשובותינו, נוסחת המחבר משונה הוא עיין ברכות כ״ט ע״א, ובבה״ג פ״ד, ובסרע״ג ז׳ף נ״ד ע״א ובריי״ף ובראש ובטור או״ח סי׳ ק״י, ומה שהביא בנוסח הרי״ף והתועים בדתך ישפוטו, וכן הוא גם בהכ״י שהיה לפני שד״ל, לפנינו ברי״ף הוא והתועים בדעתך ישפוטו, ע״ש עוד איזה שינוים, ועיין בר״י שם. ש) כל השנה כולה וכו׳ שם כ״ט ע״א. ת) וקאמרי רבנן וכו׳ כן הוא

פרעה אהרן. הילכך צריך לענות אמן. ויהא שמיה רבא בכל כוחו מאי אמן אל מלך נאמן:

לט. שאילוד) מקמי רב נטרונאי גאון מקום שאין רגיל לירד לפני התיבה אלא אחר ופעמים שטרוד במלאכתו. נערים שהגיעו לי״ח ולי״ז ולא נתמלא זקנם מהו שיעשו ממנו שליח ציבור ויוציא רבים ידי חובתם ואל יבטלו מן התפילה. והשיב כך (דאינו) [ראינו] שזה [ש]אמרו חכמי׳ אינוה) עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו עד שתתמלא זקנו. כך מצוה מן המובחר וכמה דאיפשר למיהוי גברא מליא טפי עדיף מינוקא אבל ודאי במקום מיבטיל קדושה וברוך וימלוך לא מיבעיא בין י״ה וי״ז אלא אפילו בן י״ג שנה ויום אחד כי לא איפשר נעשה. דקאמרי׳ זה כלל גדול כלו) מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן. טע׳ דלא הגיע לכלל מצות שאינו מוציא אחרים. אבל בן י״ג שנה ויום אחד כי לא איפשר שפיר דמי: ותו ששאלתם מהוז) לסמוך על דברי (תורה) ר׳ יהושע בן לוי בשעת הדחק ויצטרפו תשעה ועבד. אין הלכה כר׳ יהושע ואין אנו עושין כמותו ועוד השתא עבד משוחרר שמל ולא טבל אין אנו מזמנין עליו בזימון דרבנן. דתנןח) נשים ועבדים וקטנים אין מזמני׳ עליהן. ואמרי׳ט) פשיט׳ ומשנינן איצטריך מתני׳ לעבד שמל ולא טבל. וקמ״ל כי הא דר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן לעולם אינו נר עד שימול ויטבול לצרפו עם תשעה בתפילה. דגמרי׳ מתוך תוך. דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מי׳. עבד מיבעיא. ועוד שמענו בפירוש מרבותי׳ שאילו שמועות של שלשה שאכלו כאחת. כגון ט׳ ועבד. וארון שנים ושבת. וקטן*י*) פותה. וקטן היודע למי מברכין אין הלכה ואין עושין מעשה כמותו:

מ. ותו שאילו מקמי רב נטרונאי גאון הנכנסכ) לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין ועדיין לא קרא פסוקי דזמרה מהו שיתפלל עם הציבור ואחר כך יאמר פסוקי זמרה. והשיב כשתקנו חכמים תקנו לומ׳ פסוקי דזמרה ואחר כך יתפלל כדריש ר׳ שמלאי לעולםל) יסדר אדם שבחו של הקי׳ ואחר כך יתפלל. ואם ראה שמתפללי׳ ואין מעכבין. כך שמענו מרב משה גאון ששמע מרבותיו שמברך מלך מהולל בתושבחות. ואו׳ פרישה ראשונה של תילים. כלומ׳ פרשה שנאמרה ראשונה לפרשיות שנאמרות מתילים שהיא תהילה לדוד. ומדלג ואומ׳ הללויה הללו אל בקדשו. עד לשם תפארתך. וחותם בישתבח וממהר ומתפלל עם הציבור שאיןמ) תפילתו של אדם נשמעת כמו עם הציבור אבל פסוקי דזמרה בתר צלותא לא לימרינהו [לימרינהון]. שכשתקנום לא תקנום אלא קודם תפילה. אבל לאחר תפלה לא:

כגירסת השאילתות פ׳ בראשית. ד) שאלו מקמי רב נטרונאי וכו׳ כן הוא בסרע״ג בשם רב נטרונאי גאון וכן הובא בש״ל ותניא רבתי סי׳ ג׳ וכן בתשובות הגאונים שנדפס בליק שנת תרכ״ד סי׳ פ״ד, ובספר האשכול ח״א סי׳ י״ד. ובספר הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ס״ו וכבר הערותי בבאורי לתניא שהתשובה שהובא בשו״ת שערי תשובה סי׳ כ״ה הוא ג״כ לרב נטרונאי גאון ע״ש. ה) אינו עובר לפני התיבה וכו׳ מגילה כ״ד ע״א, חולין כ״ד ע״ב. ו) כל שאינו מחויב בדבר וכו׳ ר״ה כ״ט ע״א. ז) מהו לסמוך על דברי ריב״ל וכו׳ כצ״ל ותיבת תורה מיותר, וכן ליתא בסרע״ג, והוא בברכות מ״ז ע״ב ועיין תוס׳ מ״ח ע״א ד״ה ולית וכו׳. ח) דתנן נשים ועבדים וכו׳ שם מ״ה ע״א. ט) ואמרינן פשיטא וכו׳ הא דפריך פשיטא לאו אנשים ועבדים וקטנים פריך רק על נכרי קאי ומשני הכא במאי עסקינן בגר שמל ולא טבל וכו׳ ואולי גירסא אחרת היה לו להמחבר ולרע״ג דף י״א בסדרו ע״ש והוא לנכון בבה״ג פ״ז שם וז״ל דקתני והנכרי אין מזמנין עליו ואמרינן פשיטא דגוי אין מזמנין עליו וכו׳. י) וקטן פורח כצ״ל וכן הוא בסרע״ג, ובאגרות שד״ל, ועיין בערוך ערך פ״ח ד׳ ועיין תוס׳ מ״ז ע״ב ד״ה קטן וכו׳. כ) הנכנס לבה״כ ומצא צבור וכו׳ כן הביא גם הטור או״ח סי׳ נ״ב בשם רב נטרונאי, אבל הסמ״ג עשין י״ט הביא זה הדין בשם ר׳ משה גאון, והרא״ש פ״ה דברכות סי׳ ו׳ בשם רב עמרם, ועיין בשו״ת הרשב״א ח״א סי׳ קפ״ט. ושם ח״ג סי׳ רפ״ה ובשו״ת הרשב״ש סי׳ ל״ז ע״ש ועיין ערוך ערך תפל. ל) לעולם יסדר אדם וכו׳ ברכות ל״ב ע״ב, ע״ז ז׳ ע״א. מ) שאין

שמיה רבה שתיק ולא עני. וכן(מ) אמרין חכימייא וספרייא ודרשייא ורישיה עמה שמע ולא ענה יצא. שמע כעונה:

לה. ומאן דעייל לבי כנישתא ואשכח(נ) ציבורא דקיימין (איתו) [איהו] נמי ליקום. ואי יתבן איהו נמי ליתיב דלא לתיהוי כפורש מן הציבור:

לו. והיכא דמצלי ואשכח צואה היכא דצלי צלותיה לא צלותא. והדר מצלי. דתנו רבנן המתפלל(ס) וראה צואה במקומו אע"פ שחטא תפילתו תפילה. מתקיף לה. [רבא] האי זבח רשעים תועבה. אלא א' רבא כיון שחטא תפילתו אינה תפילה:

לז. תנו רבנן הצריך(ע) לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפילתו תועבה. א' רב זביד ואיתימא רב יהודה לא שנו אלא שאינו יכול לעמוד על רגליו אבל יכול לעמוד על רגליו תפילתו תפילה. ועד כמה עד פרסה הילכך צריך לאפנויי אסיר לצלויי עד דמפני. ואי מצלי לא מיקבלא צלותיה. ותניא(פ) אידך הצריך לנקביו אל יתפלל משום שנ' (עמוס ד) (הטו) [הכון] לקראת אלקיך ישר'. (קהלת ד) שמור רגלך באשר תלך אל בית האלהי'. א"ר(צ) יוסי ואיתימ' ר' חננא בר פפא שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפילה לפניו. ומיבעי(ק) ליה (לרבויי) [לדכויי] ולנקויי נפשיה והדר (מעלי) [מצלין] שנ' (תהלים כו) ארחין בנקיון כפי ואסובבה וגו' ומאן(ר) דקאי בי כנישת' אחורי שליחא דציבורא מהייב לכווני דעתיה. ובתר דקא חתים שליח' דציבור' על כל הותם ברכה וברכה ליהוי עונה אמן. דהכי(ש) אמור רבנן מאי דכת' (תהלים לא) (פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים) [אמונים נוצר ה']. אילו שעונין אמן באמונה: אומ' השליה ציבור ברוך מחייה המתים. והן עונין אמן. ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינין שהק' מחיה המתים. וכן גואל ישראל. והם מאמינין בהק' שעתיד לגאלם וכן בונה ירושלם: הוי נוצר אמונים:

לח. ותניא אין(ת) עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא קצרה ולא יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו. בן עזאי אומר העונה אמן הטופה יתחטפו ימיו. קטופה יתקטפו ימיו. קצרה יתקצרו ימיו. יתומה יהיו בניו יתומים. ארוכה(א) מאריכין לו ימיו ושנותיו: ואמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כוחו פותחין לו שערי גן עדן. שנ' (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. שאומ' אמן: א"ר יהושע בן לוי כל(ב) העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו קורעין לו גזר דינו. שנאמר (שופטים ה) בפרוע פרעות בישראל. מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו את יי': א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אפילו יש בלבו שמץ של ע"ז מוהלין לו. כת' הכא בפרוע פרעות. וכת' התם (שמות לב) כי(ג)

כמו שדייק בשו"ת משכנות יעקב סי' ע"ג מלשון הבה"ג ע"ש, ועיין לקמן סי' פ"ז וכביאורי אות נ'. מ) וכן אמרין חכימייא וכו' הוא לשון הגמרא סוכה ל"ח ע"ב. נ) ואשכח צבורא דקיימין וכו' כן הוא לשון רע"ג דף י"ט, ודוגמתו מצינו במס' ד"א ולא יושב בין העומדין וכו'. ס) המתפלל וראה צואה כו' ברכות כ"ב ע"ב וגירסתו כגירסת הבה"ג שם בפ"ג. ע) הנצרך לנקביו שם כ"ג ע"א ושם איתא לעמוד על עצמו וכו'. פ) ותניא אידך הצריך וכו' גירסתו כגי' ה"ג שם. צ) א"ר יוסי וכו' לפנינו שם כ"ג איתא רב אשי ואיתימא רב חנינא בר פפא אמר וכו' לפני. ק) ומבעי ליה וכו' עיין בה"ג פ"ג שם ועיין ברכות ט"ו ע"א. ר) ומאן דקאי וכו' הוא לשון רע"ג דף ט"ו ע"ב. ש) דהכי אמור רבנן מאי דכתיב אמונים נוצר ה' אלו שעונין וכו' כצ"ל וכן איתא בסדר רע"ג והובא בטור או"ח סי' קכ"ד בשמו, והוא במדרש שוח"ט מזמור ל"א אמונים נוצר ה' אלו שעונין אמן באמונה, אומר ברוך מחיה המתים (ועדין לא ראו אלא לפי שעה כן הוא בילקוט) ומאמנים בי שאני מחיה המתים וכו' הוי אמונים נוצר ה'. ת) אין עונים וכו' ברכות מ"ז ע"א. א) ארוכה מאריכין וכו' כן בסר"ע וכן הוא בטור או"ח סי' קכ"ד ולפנינו שם וכל המאריך וכו' וליתא ולא קצרה. ב) כל העונה אמן וכו' שבת קי"ט ע"ב, ועיין תוס' שם ד"ה כל וכו' ועיין בשו"ת מבי"ט סי' קי"ז, ק"פ. ג) כי פרעה אהרן לפנינו בשבת קי"ט ע"ב איתא כי פרוע הוא, וגירסתו

אדם לא כנגד רבו ולא כנגד חבירו ולא אחורי רבו. ותניא ה) ר׳ אלעזר בן הסמא אומ׳ המתפלל אחורי רבו או כנגד רבו והנותן שלום לרבו והחולק על ישיבתו גורם שתסתלק שכינה מישר׳:

לד. ומאן ו) דמספקא ליה מילתא ולא ידע אי צלי אי לא צלי. אי קרא ק״ש אי לא. אי א׳ אמת ויציב אי לא. אי נמי אי בריך בשעת מזונא אי לא. וגבי ברכת ז׳ המינין נמי אי בריך אי לא בריך. הכי גרסי׳ בגמרא א׳ רב יהודה אמר שמואל ספק קרא ק״ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא. אמת ויציב חוזר ואומר. ור׳ אליעזר אומ׳ אפילו ספק קרא ק״ש ספק לא קרא חוזר וקורא אותה משום כבוד מלכות שמים. אבל ספק התפלל אינו חוזר ומתפלל ור׳ יוחנן אומ׳ חוזר ומתפלל. ר׳ יוח׳ לטעמיה דא׳ ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. והילכת׳ ז) בכולהו כר׳ יוחנן. אבל ודאי קרא ק״ש. ובא ומצא ציבור שקורין ק״ש אומ׳ פסוק ראשון עמהם ותו לא. אי נמי ודאי התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין הכי א׳ רב יהודה א׳ שמואל אם יכול לחדש דבר בתפילתו יתפלל ואם לא אל יתפלל. אי נמי לא צלי בבי כנישת׳ ואשכח ציבורא דקא מצלו. פליגי בה רב הונא ור׳ יהושע בן לוי. והכי ח) אמרי בגמ׳ א׳ רב הונא נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד (ער) לשלא יגיע שליה ציבור לקדוש יתפלל ואם לאו לא יתפלל. ואמרי׳ במאי קמפלגי רב הונא סבר אין היחיד אוי קדוש. ומסק׳ כר׳ יהושע. ותו אמרי׳ דכולי עלמ׳ מיהת מיפסק ט) לא פסיק עד דעני קדיש. ואמרי׳ איבעיא להו מהו שיפסוק אדאמן יהא שמיה וכו׳. ופשטי׳ י) דלא מפסיק אלא כ) שתיק ולא עני בהדייהו. דא׳ מר שמע ולא ענה יצא. שומע כעונה. וכד ל) מתחיל וא׳ ויתברך. הדר לצלותיה. וכן נהיגין רבנן דכי עסקי בשמונה עשרה ושמעו קדוש או אמן יהא

ע״ב ושם איתא אמר רב יהודה אמר רב וליתא האי ולא כנגד חבירו. ה) ותניא. ר׳ אלעזר וכו׳ לפנינו איתא ותניא ר׳ אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו והנותן שלום לרבו וכו׳. ו) ומאן דמספקא ליה וכו׳ שם כ״א ע״א ליתא להאי אמר שמואל. וגירסת המחבר הוא כגירסת הרי״ף והרא״ש פ״ג ובה״ג פ״ג שם. ז) והלכתא בכולהו כר״י וכו׳ כן פסק הבה״ג שם. ורש״י שם כ״א ע״א ד״ה ולואי הביא בה״ג פסק הלכה כר״י בספק והלכה כשמואל בודאי התפלל, ועיין תוס׳ שם ד״ה ור״י וכו׳ אומר ר״י וכו׳ ותוס׳ כ״ט ע״א ד״ה מפני וכו׳ ועי׳ לקמן סי׳ רב״ח. ח) והכי אמרינן בגמרא וכו׳ ט״ס יש כאן וכצ״ל אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש״ץ למודים יתפלל וכו׳ רב הונא סבר יחיד אומר קדושה. ט) מפסק לא פסק שם. י) ופשטי דלא מפסיק, כדאיתא התם ולית הלכתא כוותיה. כ) אלא שתיק ולא עני בהדייהו, הוא מלשון המחבר דפסק להלכה, ומפרש דכל הסוגיא איירי אם פוסק באמירה, ומסקינן עלה ולית הלכתא כוותיה היינו דלא מפסיק באמירה. אבל למשתק לא הוה בזה הפסק, ויוצא בזה דשומע הוה כעונה, ועיין רש״י סוכה ל״ח ע״ב ד״ה הוא אומר וכו׳ וכן למתפללין בצבור ושליח צבור אומר קדושה וכו׳ ועיין בשאילתות בראשית סי׳ א׳ היכי דקא מצלי ושמע יהא שמיה הגדול מבורך שותק ואינו עונה כיון דשמע ליה כמאן דמצלי דמי, ודברי רש״י והמחבר מיוסדים המה על לשון ה״ג פ״ג דברכות וז״ל דכולי עלמא מיהת מיפסק לא פסקינן לקדושה, איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמיה רבא מברך כי אתא רב דימי אמר ר׳ יהודה ור״ש ותלמידי ר״י אמרו לכל אין מפסיקין חוץ מיהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק, והני מילי דשתיק ולא עני בהדייהו דאמר מר ש״ע ולא ענה יצא וכדאמרינן ויתברך הדר לצלותיה וכן נהיגין רבנן דכד עסיקין בשמונה עשרה לא ענו קדוש מידי דהוה אפועלין דכל חד וחד עסיק במלאכתו ול״תר שמונה עשרה ענו עכ״ל. ולכאורה היה נראה לומר דלא הוה גריס ולית הלכתא כוותיה, וקאי על מה דקא״ר הגמרא אפילו במעשה מרכבה פוסק היינו דשותק ולא עני בהדייהו ודוחק לפרש כל הסוגיא באופן זה, וגם צריכין אנו לומר דגרסינן לא ענו קדיש ביו״ד ולא קדוש בוי״ו וכוונתו על איש״ר ודוחק, אלא נראה פשוט שהוא לשון הבה״ג שהוא מדעתו פוסק להלכה דשתיקה מותר בין לקדושה בין ליש״ר וכדייק לישנא דרש״י שם שהביא דעת הבה״ג שם וכן למתפללין בצבור ושליח צבור אומר קדושה או יהא שמיה רבא וכו׳ וכשיגמור הקדושה וכו׳, ומדויק לשון המחבר שכתב וכן נהיגין רבנן בש״ע ושמעו קדוש או איש״ר שתיק, ואינהו הוו בקיאי בכוונת הבה״ג ובלשונו טפי מינן, ולא כמו שמפרש בהעמק שאלה בשאילתות שם בפשיטות דלא הוה גריס הבה״ג ולית הלכתא כוותיה ע״ש, גם הרי״ף פ״ג דברכות הוה גריס לי׳, וגם רע״ג כתב ואע״ג דפשטינן דמפסיק הדרינן ופסקינן דלא מפסיק. ל) וכד מתחיל ואומר יתברך, מדלא כתב וכד אומרין ויתברך דעתו מבואר דקאי על הש״ץ וש״מ דסבר שהצבור עונין רק עד עלמיא וזה דלא

בתפלתו כאילו רק לפני המלך: המשמיע קולו. לא שנו אלא יכול לכוין לבו בלחש. אבל אם אינו יכול לכוין לבו בלחש לית לן בה. והני מילי ביחיד אבל בציבור לית אורח ארעא. המגהק והמפהק. הני מילי לרצונו. והמתעטש לא ישנו אלא מלמטה אבל מלמעלה סימן יפה לו. דא״ר זירא הא מילתא איבעיא לי בי רב המנונא ותקולא לי מכולי תלמידאי. מתעטש בתפלתו סימן יפה לו כשם שעושין לו נחת רוח למטה כך עושין לו נחת רוח למעלה: ר׳ס) זירא הוה משתמיט מיניה דרב יהודה דבעי למיסק לארעא לישר׳. דא׳ רב יהודה כל (העובר) [העולה] מבבל לארץ ישר׳ עובר בעשה. שנ׳ (ירמיה כג) בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם. א׳ איזיל ואישמע מילתא מיניה והדר איפוק. אזל ואשכח תנא דקת׳ קמיה דרב יהודה היה עומד בתפלה ונתעטש פוסק עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל:

לא. איבא דאמרי תנא קמיה היה עומד בתפילה ובקש להתעטש מרחיק ארבע אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתנו בחיינו ואחריתנו רימה ותולעה. ומתחיל ממקום שפסק. א׳ע) אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי: הרק בתפילתו. הני מילי דשדי לקמיה. אבלפ) אי מיבלע (לקמיה) [במניה] לית לן בה. דא׳ רב יהודה היה עומד בתפילה ונזדמן (לררוק) [לו רוק] מבליעו בטליתו ואם היה טליתו נאה מבליעו באפריקסתו. ואם איניש דאנינא דעתיה שדי ליה לאחוריה ומסתייה. דא׳צ) רבינא הוה קאימנא קמיה דרב אשי ואזדמו ליה רוקא ופתקיה לאחוריה. א״ל לא סבר לה מר מבליעו באפקריסותו. א׳ לדידי אנינא דעתיה:

לב. ואסיר ליה לאיניש לצלוייק) לחודיה מקמי ציבורא. ואסירר) למיתב בארבע אמות של תפילה. דכת׳ (שמואל א) אני האשה הנצבת (עמך) [עמכה]ש) בזה. וא״ר יהושע בן לוי מיכן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפילה. ואסירת) ליה לאיניש למיחלף קמי מאן דקאי בצלותא. דא״ר יהושע בן לוי אסור להלוך כנגד המתפללין. מאי טעמי דמיפסקא לצלותייהו: ואסיר ליה למיקם בתיבותא ומידליא דא״רא) יוסי משום ר׳ אלעזר לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל. כגון על גבי מיטה וספסל וכסא. אלא במקום נמוך. שנ׳ (תהלים קל) ממעמקים קראתיך יי׳:

לג. וכי קאי ומצלי מיבעי ליה לכווני כרעיה. דאמר רב יוסי משום ר׳ אליעזר המתפלל צריךב) שיכוין רגליו שנ׳ (יחזקאל א) ורגליהם רגל ישרה. ואסיר למיטעם מידי מקמי צלותא. דא״ר יוסי משום [ר׳] אליעזר מאי דכת׳ (ויקרא יט) לא תאכלו על הדם קודםג) (שיתפללו) [שתתפללו] על דמכם. וא״ר יצחק א״ר יוח׳ משום ר׳ אליעזר בן יעקב כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל וקורא ק״ש עליו הכת׳ אומ׳ (מלכים א יד) ואותי השלכת אחרי גוך. אל תקרי גוך אלא גיאיך. אמ׳ הק׳ אחר שנתגאה זה קיבל עליו עול מלכות שמים: א׳ רב יהודה לעולם אלד) יתפלל

כ״ד ע״ב. ס) המגהק והמפהק כצ״ל שם. ס) ר׳ זירא הוה משתמיט וכו׳ וכן הוא בבה״ג ובסרע״ג ר׳ זירא אבל לפנינו שם איתא ר׳ אבא. ע) אמר אילו לא באתי אלא וכו׳ כצ״ל. פ) אבל אי מיבלע במניה כצ״ל וכן הוא בסרע״ג. צ) דאמר רבינא הוה קאימנא וכו׳ הכי גריס בה״ג פ״ג דברכות ורסע״ג ולפנינו כ״ד ע״ב איתא רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי וכו׳ ק) לצלויי לחודיה מקמיה צבורא ברכות כ״ח ע״ב בצבור שנו ופירש״י אם הוא בבה״ה עם הצבור לא יקדים להתפלל וכמו שפירש בסרע״ג אשר המה כדבריו ואסור לאינש כי מצלי בהדי צבורא למקדם צלויי לחודיה מקמיה צבורא. ר) ואסור למיתב בד׳ אמות שם ל״א ע״ב. ש) עמכה בזה כצ״ל מכאן שאסור לישב וכו׳ שם ועיין תוס׳ ד״ה עמכה וכו׳. ת) ואסור לו לאינש למיחלף שם כ״ז ע״א אסור לעבור וכו׳. א) דאמר ר׳ יוסי וכו׳ לפנינו י׳ ע״ב איתא ואמר ריב״ח משום ראב״י אל יעמוד אדם וכו׳. ב) צריך שיכוון רגליו שם. ג) קודם שתתפללו על דמכם שם. ד) אל יתפלל אדם וכו׳ שם כ״ז

הגואל משחת חייכי. למימר[א] דגאולה ורפואה בתר סליחה. אלא הא כת׳ ושב ורפא לו. ההיא רפואה לא׳ דתחלואים היא אלא דסליחה היא. ומה ראו לומר גאולה בשביעית א״ר ז) חייא בר אבא מתוך שישר׳ עתידין ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית והאמ׳ מר בשישי קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא. מלחמה נמי מתחלתא דגאולה בשביעית מיהא הויא. ומה ראו לומ׳ רפואה בשמינית א״ר אחא ואיתימ׳ ר׳ לוי מתוך שניתנה מילה בשמיני שצריכה רפואה לפיכך קבעוה בשמינית. ומה ראו לומ׳ ברכת השנים בתשיעית. א״ר אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים. דכת׳ (שם) שבור זרוע רשע וגו׳. ודוד כי אמרה בתשיעית אמרה ומה ראו לומר קיבוץ גליות אחר ברכת השנים שנ׳ (יחזקאל לו) ואתם הרי ישר׳ ענפיכם תתנו (ופרי) [ופריכם] תשאו לעמי ישר׳ כי קרבו לבא וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים דכת׳ (ישעיה א) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגייך ואסירה כל בדילייך וכת׳ (שם) ואשיבה שופטיך כבראשונה וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים וכולל זידים עם המינים שנ׳ (שם) ושבר פושעים וחטאים יחדיו. וכיון שכלו המינין (מתרומות) [מתרוממות] קרנות צדיקים שנ׳ (תהלים עה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק וכולל גרים עם הצדיקים שנ׳ (ויקרא יט) מפני שיבה תקום וסמיך ליה וכי יגור אתך גר והיכן מתרוממות קרנות צדיקים בירושלים שנ׳ (מפני שיבה תקום) (תהלים קכ ב) שאלו ח) (את) שלום ירושלים ישליו (אוהבייך) [אהביך]. וכיון ט) שבאו לירושלים בא דוד. שנ׳ אחר ישובו בני ישר׳ ובקשו את יי׳ (אלקיכם) [אלהיהם] ואת דוד מלכם (ונהרו) [ופחדו] אל יי׳ ואל טובו באחרית הימים. וכיון שבא דוד באתה תפלה. שנ׳ (ישעיה נו) והבאתי[ם] אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי. וכיון שבאת תפלה באת עבודה. שנ׳ עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וכיון י) שבאת עבודה באת הודאה. שנ׳ (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני. ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה. שנ׳ (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת ולומרה כ) מקמי עבודה מי כת׳ לעשות מעשות כת׳ ולומרה בתר עבודה הכת׳ זובח תודה יכבדנני [ומאי חזית] דסמכת (מהאי) [אהאי] סמוך אהאי מסתברא עבודה והודא׳ הדא מילתא. ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים שנ׳ (במדבר ו) ושמו את שמי על בני ישר׳ ואני אברכם וברכה דהק׳ שלום היא שנ׳ (תהלים כט) יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו בשלום. ומיכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא. דא״ר אלעזר מאי דכת׳ (שם קו) מי ימלל גבורות יי׳ וגו׳ למי ל) נאה למלל גבורות יי׳ למי שיכול להשמיע כל תהילתו אבל לאחר סיום י״ח ברכות אם בא להרבות בתפלה קודם שיאמר יהיו לרצון אמרי פי הרשות בידו ובלבד שלא יקבע ברכה לעצמו. ושנו רבותינו שואל מ) אדם צרכיו בשומע תפלה. וכן בסוף כל הברכות כולן שואל מעין כל ברכה וברכה:

ל. תנו רבנן המשמיע נ) קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר. המגהק ס) (והכיפהק) [והמפהק] בתפלתו הרי זה מגסי הרוח. והמתעטש בתפלתו סימן רע הוא לו ויש אומ׳ הרי זה מכוער. והרק

ז) אמר ר׳ חייא בר אבא מתוך וכו׳ לפנינו איתא אמר רבא מתוך וכו׳ וגירסת המחבר הוא כגירסת רע״ג בסדרו ועיין בד״ס. ח) שנא׳ שאלו שלום ירושלים וגו׳ כצ״ל ובסרע״ג איתא ודרשו את שלום העיר. ט) וכיון שבאו לירושלים כן הוא ג״כ בסרע״ג ולפנינו איתא וכיון שנבנית. י) וכיון שבאת עבודה באת הודאה כן הוא בסרע״ג ולפנינו באת תודה. כ) ולימרה מקמי עבודה כן הוא ג״כ שם אך יותר טוב גירסת הגמרא שלנו אימא. ל) למי נאה למלל וכו׳ שם י״ח ע״א, מכות י׳ ע״א, הוריות י״ג ע״ב. מ) שואל אדם צרכיו וכו׳ ע״ז ח׳ ע״א. נ) המשמיע קולו בתפלתו וכו׳ ברכות

ולא ליעביד כזרנוקין(ע): תניא(פ) צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקיבה. שדרו לאחר שבע שנים נעשה נחש. והני מילי דלא כרע במודים. ולא מיבעי ליה לאיניש לאוספי סדר צלותא. דתניא שמעון(נ) הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר ביבנה: וא"ר(aג) ירמיה ואיתימ' ר' חייא בר אבא ואמרי ליה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ומהן כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר ותנן במתניתי' רבנן(ק) גמליאל או' בכל יום ויום מתפלל אדם שמונה עשרה ברכות: הני(ר) תשע עשרה הויין. ברכת המינין ביבנה תיקנוה. בתר בן פנדירא. משום מינין: ומתני בגמרא הני תמני סרי כנגד מי אמ' הילל בריה דר' שמואל בר נחמני כנגד י"ח אזכרות שאמ' דוד בהבו לי"י בני אלים: רב יוסף אמ' כנגד י"ח אזכרות שבקרית שמע ור' תנחום א"ר יהושע בן לוי כנגד י"ח חליות שבשדרה: ובתר(aר) דמסיים צלותיה איבעי ליה למימר ווידוי אינמי מידי דבעי רשותא בידיה. והכי תקנו למימר בתר צלותיה אבינו מלכינו אלקינו יחיד שמך בעולמיך. אלקי נצור לשוני. אלקי עד שלא נוצרתי עד יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך י"י צורי וגואלי. כר' יוחנן ואף דוד אמרן אלא לאחר י"ח מזמורים כדאמרינן בברכות:

כח. וצריך(ס) לפסוע ג' פסיעות לאחריו ואחר כך יתן שלום. ואם(ת) לא עשה כן כאילו לא נתפלל. ונותן(א) שלום בתחילה לשמאלו שהוא ימינו של הק' שנ' (דברים לג) מימינו אש דת למו: ואמרי'(ב) משמיה דרב מרדכי מקום שכלו ג' פסיעות שם צריך ליתן שלום. ואינו צריך לחזור למקום שהתפלל וליתן שלום ואם חזר למה הוא דומה לתלמיד הנפטר מרבו והולך לו. ולא הלך אלא עמד בקרוב הימנו. ודומה לכלב ששב אל קיאו:

כט. וכי(ג) פסע שלש פסיעות נפיל על אפוה ומצלו(ד) אצלויי. תנו רבנן מניין(ה) שאומרי' אבות. שנ' (תהלים כט) הבו לי"י בני אלים. ומניין שאומרי' גבורות שנ' (שם) הבו לי"י כבוד ועוז. ומניין(ו) שאומרי' קדושת השם שנ' (ישעיה כט) והקדישו את קדוש יעקב. וכתי' וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח. ומה ראו לומר תשובה אחר בינה דכתי' (ישעיה ו) השמן לב העם הזה וגו'. ולבבו יבין [ו]שב ורפא לו. אי הכי לימ' רפואה אחר תשובה. לא סלקא דעתך. דכתי' (שם כה) וישוב אל י"י וירחמהו וגו' אלמא בתר תשובה (רפואה) סליחה. ומאי חזית דסמכת אהאי סמוך אהאי. כתי' קרא אחרינ' (תהלים קב) הסולה לכל עונייכי הרופא תחלואיכי

עמרם גאון מצאתי ולא לעביד כזרנוקא והביא שם המגיה בשם המעריך שהוא חמת מים עשויה מעור למלאות בה מים מן הבור, וכשמשליכין הכלי זו לבור היא נכפפת עד קרקעית הבור והיא הכוונה בכאן שלא ישחה יותר מדי, ועיין בערוך ערך זרנק, ובב"מ ק"ג ע"ב פירש"י על זרנוקא נוד למלאות במקום שנוהגין לדלות בנודות, ובתהלים קי"ט כי הייתי כנאד בקיטור תרגום ארום הויתי היך זרנוקא וכו'. פ) תניא צבוע זכר וכו' בב"ק ט"ז ע"א איתא צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף, וגירסת המחבר הוא כמו הגירסא שהובא בד"ס שם נעשה נקבה, וכן הוא בירושלמי שבת פ"ג ה"ג ועיין בגהש"ס שם, ובסדר רע"ג הי' כתוב ג"כ נעשה נקבה והסגיר המעתיק בטעות תיבת נקבה. נ) שמעון הפקולי הסדיר וכו' ברכות כ"ח ע"ב, ומגילה י"ז ע"ב. aג) ואמר ר' ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא ואמרי לי' וכו' גירסתו כגירסת סרע"ג אך לפנינו במגילה י"ז ע"ב איתא אמר ר' יוחנן ואמרי לה כו'. ק) ר"ג אומר בכל יום וכו' ברכות כ"ח ע"ב. ר) הני תשע עשרה וכו' שם. aר) ובתר דמסיים וכו' עד יהיו לרצון וכו' שם ד' כר' יוחנן כדאמרינן בברכות הוא ט' ע"ב. ס) וצריך לפסוע כו' יומא נ"ג ע"ב המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות וכו'. ת) ואם לא עשה כן וכו' שם. א) ונותן שלום בתחילה וכו' שם מי סברת וכו'. ב) ואמרי' משמיה דרב מרדכי וכו' שם. ג) וכי פסע וכו' נפיל על אפיה, ב"מ נ"ט ע"ב לא הוה שבקא לר"א למיפל על אפיה וכו' וא"א שלא היתה זזה ממנו לעולם אלא שהיתה מפסקתן ואין תפלתו נשמעת כן הביא הב"י בשם תלמידי הרשב"א בא"ח סי' קל"א. ד) ומצלי אצלויי מגילה כ"ב ע"ב, כ"ג ע"א חזינא לאביי ורבא דכי נפלו אאפייהו דמצלי אצלויי. ה) מניין שאומרים אבות וכו' מגילה י"ז ע"ב ושם כמה שינוים. ו) ומניין שאומרים קדושת השם שנא' (תהלים כט) הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קודש, ומה ראו לומר בינה אחר קדושת שנא' (ישעי' כט) והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמיך וידעו וגו' כצ"ל ונשמט מיד המעתיק מן שנא' הראשון עד שנא' השני.

ואו׳ (חבקוק ג) ברוגז רחם תזכור. רחם בגימטריא אברהם. וקבעו בה ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. לפי שאבות העולם מתפללים על הגאולה כיו) הא דאליהו במתיבתא [דרבי] (ואוקמנהו) [ולוקמינהו] לכולהו בהדי הדדי (ודחקי שינתיו) [דלא לידחקו שעתא] ואתי משיחא בלא זמניה ולפי שמעשים הללו על ידי אברהם נעשו קבעו וסדרו כאן שבחיו והשוב כמו שמזכיר אברהם דגמרינן (דניאל ט) שמע אל תפלת עבדך ואל תחנוניו למען (י״י) [אדני]. למענך (י״י) מביעי ליה. אלא למעןז) אברהם שקראך אדון. הרי כאן שרצה להזכיר אברהם ולא הזכיר שמו אלא שבחו דלכך סידרו כל זה שבחו של אברהם הוא מונה והכל מעין מגן כדאמרינן סדר הבדלות הוא מונה. דיוקין הללו וכיוצא בהן שים על לבבך ונמצאת שלם בכוונה תמיד:

כג. ובורע תחלה וסוף דא״ר חנינא סבא משמיה דרב המתפללח) כשהוא כורע כורע בברוך. וכשהוא זוקף זוקף בשם דכת׳ (תהלים קמו) י״י זוקף כפופים: רבט) ששת כי הוה כרע כרע כחיזרא. וכי הוה זקיף זקיף כחיויא. פי׳ כחיזרא כשבט שביר והובטן כלפי מטה בבת אחת. כך היה כופף ראשו תחילה דכת׳ (ישעיה נח) הלכוף כאגמון ראשו. כחיויא הנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחילה וזוקף מעט מעט כן היה זוקף בנחת ראשו ואחר כך גופו:

כד. מתפילתי) מוסף של יום אחרון של סוכות עד יום ראשון של פסח מזכיר בגבורות משיב הרוח ומוריד הגשם. יום ראשון של פסח הראשון [מזכיר] האחרון אינו מזכיר ומיוםיא) ס׳ לתקופת תשרי עד יום ראשון של פסח או׳ שאלה בברכת השנים. ואם לא עבר רובו של יום כשנפלה תקופת תשרי*(או) [אז] יום תקופה מתחיל. ואיבעיא להו יום ששים כלפני ששים או כלאחר ששים. ואתא רב פפא ופסקה יום ס׳ כלאחר ס׳:

כה אמר. רב יהודה אמר רב טעהכ) בכל הברכות כולן אין מעלין אותו. בברכת המינין מעלין אותו היישינן שמא מין הוא. ואמר רב יהודה אמר רב ואיתימ׳ ר׳ יהוש׳ לא אמרן אלא כשלא התחיל אבל התחיל גומריה.

כו. הגיעל) להודאה כורע תחילה וסוף וכשמגיע שליח ציבור למודים צריכין כל הציבור לשחות עמו. דתנימ) ר׳ חלפת׳ בן שאול הכל שוחחין עם שליח ציבור בהודאה ר׳ זעירי אמ׳ במודים בלבד. בזמןנ) ששליח ציבור או׳ מודים או׳ הן מודים אנחנו לך י״י אלהינו ואלהי אבותינו אלקי כל בשר יוצרינו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על פי שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותקבצינו מארבע גליות להודות לך בחצרות קדשך לשמור ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך:

כז. א״ר יהושע בן לוי המתפללס) צריך שיכרע עד שיתפקחו כל חליות שבשדרה. עולא אמ׳ עד שיראה איסר כנגד לבו. ר׳ חנינא אמר כיון שניענע ראשו שוב אינו צריך. רבא אמר והוא דמצער נפשיה וכייף רישיה ומתחזי כמאן דכרע

מדרש ב״ר פ׳ ג״ו, וי״ר פכ״ט, וירושלמי תענית פ״ב ה״ד. ו) כי הא דאליהו במתיבתא דר׳ וכו׳ ולוקמינהו לכולהו בהדי הדדי דלא לידחקו שעתא ואתי משיחא בלא זמניה כצ״ל ע״פ מה שהביא הפרדס סי׳ א׳ הגמרא דב״מ פ״ה ע״ב והלשון משונה. ז) למען אברהם שקראך אדון ברכות ז׳ ע״ב וצריך להיות למען אדני למענך מבעי ליה. ח) המתפלל כשהוא כורע וכו׳ שם י״ב ע״א. ט) רב ששת כי הוה כרע וכו׳ שם ע״ב ופירושו כפירש״י שם. י) כתפילת מוסף וכו׳ תענית ב׳ ע״א, ושם ד׳ ע״ב הלכה כר׳ יהודה. יא) ומיום ס׳ לתקופת תשרי וכו׳ תענית י׳ ע״א ובגולה עד ששים בתקופה ואמר רב פפא וכו׳ שם. כ) טעה בכל הברכות כולן וכו׳ ברכות כ״ט ע״א טעה בכל הברכות וכו׳. ל) הגיע להודאה וכו׳ ירושלמי פ״א ה״ה. מ) דתני ר׳ חלפתא וכו׳ שם בירושלמי. נ) בזמן ששליח צבור סוטה מ׳ ע״א בזמן ששליח צבור וכו׳ הלכך נמרינהו לכולהו. ס) צריך שיכרע וכו׳ ברכות כ״ח ע״ב, ותיבת שיתפקחו נראה שהוא ט״ס וצ״ל שיתפקקו. ע) כזרנוקין גם בסדר רב

להרגיל עצמו תמיד שלא ישגה בכוונתה יסביר את לבו בכינוי תיבותיה ובפירוש מטבע שלה. כל שעה שאומ׳ בתפלה אז יצא ידי כולה מעין פתחה נוסדה אע״פ שהתיבות נראים של פרקים. (ועניין כולן) [ועניינין הרבה] על יסוד אחד הוקבעו ועניין אחד לכולנה. אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב. כדי להזכיר שמותן של אבות. דאמר מר מניין[ק] שאומרין אבות שנ׳ (תהלים כט) הבו לי״י בני אלים:

כב. הגדול[ר] על שם אברהם דכתי׳ לגוי גדול גוי של אל הגדול וכאן שאמרו האל הגדול סיימו מטבעו של הקב״ה. משה אמ׳ האל הגדול הגיבור והנורא והרי גדולתו ונוראותיו לאבות נודעו תהילה (ד״ה טז) ויתהלכו מגוי אל גוי (ו)לא הניה לאיש [ל]עשקם. ועוד עד היום הזה הניה לבניהם שה פזורה בין אריות אומה יהידה בין שבעים אומות ובגבורתו גדולתו ונוראותיו מגן באמיתו צנה וסוהרה ובכן חורה עטרה לקדמתה וקבעו בה אל עליון לפי שנתברך אל עליון על ידו שנ׳ (בראשית יד) ברוך[aר] אברם לאל עליון. וברוך אל עליון קונה שמים וארץ. לכך קבעו בה קונה הכל גומל הסדים טובים דדרשינן כל[ש] א(ו)רחות י״י הסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו (תהלים כה) מי נוצר בריתו אברהם על המילה. וראשית[ת] תורה ואמצעיתה וסופה הסד. הסד וירא אליו י״י שביקר חולים ועמד עליו ובקש[א] אברהם לעמוד עד שאמ׳ לו הקב״ה שב ואל תצטער. אמ׳ לפניו וכן בדין שאהיה יושב ואתה עומד אמ׳ לו אל תתמה שהרי[ב] בניך בני עתידין לישב בבית הספר ארבע והמיש שנין ואני עומד עליהם שנ׳ (תהלים פב) אלקים נצב בעדת אל בקרב אלקים ישפוט. מיד עמד וקלסו להק״ב (שם יח) ותתן[ג] לי מגן ישעך שעזרתני נגד המלכים (וימינו) [וימינך] תסעדני. שאהזתה במילה ואני קוצץ שנ׳ (נחמיה ט) וכרות עמו הברית. וענוותך תרבני שאני יושב ואתה עומד הרי שגמל הקב״ה חסדים טובים ועוד[ד] אברהם לכשמדתו של הקב״ה ועיטרו בעטרתו ואיזו זו זקנה שני׳ (משלי טז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. וכתי׳ (דניאל ז) ושער רישיה כעמר נקי ואברהם זקן וזוכר הסדי אבות לדורותם אחריהם. כדאמרינן י״י יראה יהי[ה] רצון בשעה שיהו באין בניו של יצחק לידי עבירות נזכר להם אותה עקידה ותמלא עליהם רחמים.

להיות אע״פ שנראים מענייניו הרבה ע״ש סי׳ א׳ בתחילתו, ולפ״ז נראה לתקן גם דברי המחבר, וצריך למחוק שתי הנקודות אחר תיבת פרקים וכן צ״ל אע״פ שהתיבות נראים של פרקים ועניינין הרבה כולן על יסוד וכו׳ כמבואר שם. ק) מנין שאומרים אבות וכו׳ ר״ה ל״ב ע״א, ומגילה י״ז ע״ב מנין שאומרים אבות וכו׳. ר) הגדול ע״ש אברהם וכו׳ עיין מדב״ר פל״ט ועיין כל הענין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ א׳ באריכות. aר) ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ וברוך אל עליון וגו׳ כצ״ל. ש) כל ארחות וגו׳ כן הוא באגדת בראשית: זה אברהם שנצר ברית מילה. ת) וראשית תורה וכו׳ עיין מדרש תנחומא פ׳ וירא, ומדרש תהלים מזמור כ״ה. א) ובקש אברהם לעמוד וכו׳ עיין מדבר פמ״ח ומדבמ״ר פי״א, ושוח״ט מזמור כ״ב, ופסיקתא פט״ו. ב) שהרי בניך בני עתידין לישב בבית הספר ארבע וחמש שנין וכו׳ עיין באגדת בראשית פי״ט ושם איתא עתידין בניך בני ג׳ שנים בני ד׳ שנים לישב בבתי מדרשות ובבתי כנסיות וכו׳ וכן הוא בתנחומא פ׳ וירא שהוציא הרב רש״ב ע״ש בהערות ותקונים. אחר כותבי זאת מצאתי בסדור ישן נושן כתוב על קלף לא ידעתי למי מגדולי הראשונים הוא, אשר הגיע לידי ע״י הרב החכם מו״ה אברהם ברלינר נ״י שמביא שם וז״ל כל ארחות ה׳ חסד ואמת לנוצרי בריתו, וע״י מי נוצר בריתו אברהם על המילה, וראשית תורה ואמצעיתה וסופה הסד, וירא אליו ה׳ באלוני ממרא שביקרו ביקור חולים ועמד עליו, ובקש אברהם לעמוד עד שאמר לו שב ואל תצטער, אמר לפניו וכן בדין שאהא אני יושב ואתה עומד, אמר לו אל תתמה שהרי בניך בני ארבע וחמש שנים עתידין לישב בבית הספר ואני עומד עליהם שנא׳ אלהים נצב בעדת אל וכו׳ ורשד״ל בהעתיקו איזה דברים קצרים ומקוטעים מספר מחזור ויטרי באגרות שד״ל השמיט תיבת „בני״ מה שנמצא בהכ״י אשר לפני אשר אין לה מובן לכאורה, וכתב אפשר, לא היו התינוקות יושבים בבית הספר רק ד׳ וה׳ שנים. אך האמת נראה שנתחלפו התיבות בהכ״י וכצ״ל שהרי בניך בני ארבע וחמש שנים עתידים לישב בבית הספר וכו׳ כאשר הוא בכ״י הסדור הישן הנ״ל ובמדרש אגדת בראשית הנ״ל וממילא נו חו דבריו והוא ברור. ג) ותתן לי מגן ישעך וכו׳ בילקוט שמואל ב׳ כ״ב ותתן לי מגן ישעך כשרדפת אחר המלכים שנא׳ אל תירא אברם אנכי מגן לך, וימינך תסעדני כשאחזת עמי הערלה והיתי חותך שנא׳ וכרות עמו הברית, וענותך תרבני שאני יושב ואתה עומד וכו׳. ד) ועוד אברהם לכשאחז מדתו של הקב״ה עיטרו בעטרתו, נראה דכצ״ל. ה) יהי רצון וכו׳

אחורי בית הכנסת (נקרע) [נקרא]ו) רשע. שני (שם יב) סביב רשעים יתהלכון (ו)א״ר ז) אבא לא אמרן אלא דלא מהדר אפי לבי כנישתא אבל מהדר אפי לבי כנישתא לית לן בה. א״ר אבא בריה דר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן צריך אדם שיתפלל במקום המיוחד לתפלה מאי טעמ׳ אמ׳ קרא (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו׳ אמ׳ ר׳ חייא צריך אדם לייחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל מנא הני מילי דכתי׳ (שמואל ב׳ טו) ויהי דוד בא עד הראש אשרח) ישתחוה שם אשר השתחוה שם לא נאמר אלא אשר ישתחוה ר׳ יוסי ור׳ חלבו בשם ר׳ ברכיה מטו בה משום ר׳ אבודימי דמן חיפה צריךט) אדם להסב פניו אל הכותל ולהתפלל. מאי טעמ׳ דכת׳ (ישעיה לה) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל (דאמ׳) [ואמר] רב יהודה אמ׳ [רב] ואיתימ׳ ר׳ יהושע בן לוי מניןי) לה[מ]תפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנ׳ ויסב חזקיהו פניו אל הקיר: אמ׳ ר׳ יצחק הרוצהכ) שיתחכם ידרים ויתעשר יצפין. וסימנך שולחן בצפון ומנורה בדרום. א״ר יהושע בן לוי לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר. שנ׳ (משלי ג) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ומיבעי ליה לכווני (ד״א) [כרעיה] ושוינון כחדא כרעא לצלויי. דאמ׳ ר׳ יוסי בר חניני משום ר׳ אלעזר בן יעקב המתפללל) צריך שיכוין רגליו זו אצל זו שנ׳ (יחזקאל א) ורגליהם רגל ישרה. וכי מצלי אנפיהמ) לארעא וליביה לרקיעא דא׳ ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי [כך] אמ׳ אבא המתפלל צריך שיתן פניו למטה ועיניו למעלה כדי לקיים שני מקראות הללו (איכה ג) נשא לבבינו אל כפים אל א׳ בשמים. ואו׳ (הושע ה) *(את) [עד] אשר יאשמו ובקשו פני לכך מפסיענ) לפניו שלש פסיעות [ו]לאחריו דכת׳ ורגליהם רגל ישרה הרי שלש רגלים ושלש פסיעות קודם תפלה ואחר כך ישרה. מיישרין תפלתן וכן הוא אומר שאו מנחה ובואו לפניו. כלומר כשתתפללו לפניו עשו עצמכם כאדם המביא דורון למלך וכשהוא מגיע לפניו ממהר ומפסיע שלש פסיעות ואחר כך השתחוו לו במגן אברהם וכף רגליה[ם] ככף רגל עגל הרי שלש פסיעות לאחר תפלה מל(א)כיס) צבאות ידודון ידודון בהליכה ידודון בחזרה וכמה ג׳ פרסאות בהליכה כנגד מחנה ישראל וכנגדן אנו עושין ג׳ פסיעות בהליכה ובחזרה. ופותח בתפלה כדא׳ ר׳ יוחנן בתחיל׳ע) הוא או׳ (תהלים כא) י״י שפתי תפתח ולבסוף (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי: תניא המתפללפ) צריך שיכוין לבו בכולן. [ואם אינו] יכול יכוון באחת מהן. ובעי בגמרא אהייא. אמ׳ רב ספרא משום חד דבי ר׳ באבות. והבאנ)

ע״א ד״ה אחורי וכו׳. ז) אמר ר׳ אבא וכו׳ לפנינו בירושלמי ברכות פ״ד ה״ד איתא ר׳ אבא ר׳ חייא בשם ר״י צריך אדם. ח) אשר ישתחוה שם וכו׳ שם. ט) צריך אדם להסב פניו ירושלמי שם ויש שינוי בשמות האמוראים ע״ש. י) מנין למתפלל שלא וכו׳ ברכות ה׳ ע״ב ובירושלמי שם. כ) הרוצה שיתחכם וכו׳ לפנינו בב״ב כ״ה ע״ב איתא הרוצה שיחכם ידרים ושיעשיר יצפין וריב״ל אמר וכו׳. ל) המתפלל צריך שיכון רגליו וכו׳ ברכות י׳ ע״ב, וירושלמי פ״א ה״א זהו שעומד ומתפלל צריך וכו׳. מ) אנפיה לארעא וכו׳ עיין יבמות ק״ה ע״ב, ועיין ב״י סי׳ צ״ה, והמחבר נראה שהיה לו גירסת בה״ג פרק א״ע וז״ל וכד מצלי ליחתיה אנפיה לארעא ולביה לרקיעא דר׳ חייא ור״ש ב״ר הוו קיימין אפיתחא דבי מדרשא פתח חד מנייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו ולבו למטה שנא׳ והיו עיני ולבי שם כל הימים, פתח אידך ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה שנא׳ נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים, ואומר עד אשר יאשמו ובקשו פני אתא ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אשכחינון אמר להו המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי לקיים שני מקראות הללו ומעתיק בקיצור הכוונה ולא המילות, והוספתי תיבת כך בפנים דכן הוא בגמרא שם. נ) מפסיע לפניו שלש פסיעות ולאחריו כצ״ל והרוקח בסי׳ שכ״ב כתב וכשיתפוין להתפלל ילך לפניו ג׳ פסיעות שכתוב ג׳ הגשות לתפלה ויגש אברהם, ויגש יהודה, ויגש אליהו, ועוד כתיב ורגליהם ב׳ רגל א׳, ואחר ישרה מישר רגליו. ס) מלכי צבאות ידודון כצ״ל שבת פ״ח ע״א ומכילתא פ׳ יתרו ידודון ידודון וכו׳ מדרש שה״ש פסוק כרם היה לשלמה וכו׳ ומדרש קהלת פסוק שבתי וראה וכו׳. ע) בתחילה הוא אומר ברכות ד׳ ע״ב. פ) המתפלל צריך שיכוון וכו׳ ע״ש ל״ד ע״ב וגירסת המחבר הוא אהייא א״ר ספרא הוא כגירסת הכ״י הובא בד״ס וכן הוא ג״כ גירסת רש״י ז״ל בפרדס סי׳ א׳. ל) והבא להרגיל עצמו וכו׳ נראה שיסוד דבריו מיוסדים המה ע״פ ספר הפרדס לרש״י ז״ל ושם ט״ס וצריך

כוללן בבת אחת כבר מפורש על ידי דוד (תהלים נה) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי: יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה (מלכים א׳ ח) לשמוע אל הרינה ואל התפלה. רינה זו תפלה. תפלה זו בקשה. אמ׳ רב המנונא הני הילכתא גיברתא איכא למשמע מהני קראי דהנה:

יט. והיא מדברת על לבה רק שפתיה נעות (שמואל א׳ א). מיכאן לה[מ]תפלל שתהא תפלתו בלחש. וממי ז) למדה לעשות כן מן הקב״ה (ויקרא ו) במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. מפני כבוד הבריות. שהעולה באה בנדבה. והחטאת באה על חטא. ואם היה מקום מיוחד לשחוט את החטאת ידעו הכל שבחטאת היא זו וילבינו פניו שלזה. אבל כשנשחט החטאת במקום העולה. כסבורין שהיא עולה. ולא ידעו בחטאו של זה. אמרה הנה כיון שהקב״ה חס על כבוד הבריות אף אני צריכה לחוש ולהתפלל. שמונה עשרה בלחש שבהן אדם מתודה על חטאיו ולא ישמע חבירו. אבל שאר תפילות שאינן של ווידוי כגון ברכות שלפני קרית שמע ושל אחריה אין צריך לומר בלחש:

כ. ויחשביה עלי לשיכורה. א״ר אלעזר מיכאן ח) לשיכור שאסור להתפלל. והמתפלל צריך ט) שיכנס שיעור שני פתחים בבית הכנסת ואחר יתפלל שנ׳ (משלי ח) לשמור מזוזות פתחיי. ומי י) שעומד חוץ לבית הכנסת כמי שאינו בבית הכנסת ואפילו פניו כלפי בית הכנסת. ואם יש תשעה בבית הכנסת אינו נמנה עמהן. דתנן גבי עירובין בזמן שתשעה במקום אחד ואחד במקום אחר אינו מצטרף עמהן. ומאן דקאים לצלוי מיבעי למיקם כ) באימתא דאמ׳ רב חמא בר (כאנא) [ביזנא] א״ר שמעון הסידא המתפלל צריך שיראה כאילו ל) שבינה כנגדו שנ׳ (תהלים יז) שויתי יי׳ לנגדי תמיד. ותנן מ) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. ומתנינן מנא הני מילי א״ר אלעזר דאמ׳ קרא (שמואל א׳ א) והיא מרת נפש ותתפלל (אל) [על] יי׳ ובכה תבכה:

כא. ומיבעי ליה לאיניש למיקבע נ) דוכתא לצלותיה דא״ר חלבו אמ׳ רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו. וכשמת או׳ לו אי חסיד אי עניו תלמידו של אברהם אבינו. ואברהם גופיה מנלן דקבע לו מקום דכת׳ (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אל[א] תפלה שנ׳ (תהלים קו) ויעמד פנחס ויפלל: אמ׳ ר׳ חלבו אמ׳ רב הונא כל המתפלל

יתפלל אדם וכו׳ שם. ז) וממי למדה לעשות כן וכו׳ סוטה ל״ב ע״ב מפני מה תיקנו וכו׳ וירושלמי פ״ח דיבמות ה״ג, ועיין מהרש״א סוטה שם, וכן הקשה בחדושי באר שבע שם ועי׳ בכור שור ברכות ל״א ע״א, וביומא ע״ג ע״א, ובמדרש ב״ר פ״ה כדי שלא ישמע אדם תפלתו של חבירו, ובוי״ר פ״י ובמדרש קהלת פסוק כל הנהלים וכו׳. ח) מכאן לשכור וכו׳ ברכות ל״א ע״ב והיינו כשאינו יכול לדבר בפני המלך וכמבואר עירובין ס״ד ע״א. ט) צריך שיכנוס שם ח׳ ע״א עיין ברא״ש שם י״מ שלא ימהר ויתפלל מיד כשנכנס אלא ישהה שיעור שני פתחים, ודחי לה מהירושלמי ברכות פ״ה ה״א רב חסדא אמר זה שנכנס לבית הכנסת צריך לכנוס לפנים משני דלתות וכו׳ ועיין בטור או״ח סי׳ צ׳ ובמ״א שם ס״ק ל״ה וראיה מפורש לפירש זה הוא ממדרש דברים רבה פ׳ תבא מהו לשקוד על דלתותי אמר הקב״ה אם הלכת להתפלל בתוך בהכ״נ אל תעמוד על הפתח החיצון להתפלל שם אלא היה מתכוון להכנס דלת לפנים מדלת וכו׳. י) ומי שעומד חוץ וכו׳ עירובין צ״ב ע״ב ועיין תוס׳ שם ד״ה תשעה וכו׳, ועיין פסחים פ״ה ע״ב וברש״י ד״ה וכן לתפלה וכו׳ ובשו״ת הרשב״א סי׳ ס״ג, ובשו״ת הרשב״א ח״ג סי׳ רפ״ו. כ) למיקם באימתא שבת י׳ ע״א ופכר ידיה ופירש״י כאדם המצטער מאימת רבו, ובברכות ל׳ ע״ב אל תיקרי בהדרת אלא בחרדת, ועיין תוס׳ שם ד״ה אל תקרי וכו׳. ל) כאילו שכינה כנגדו סנהדרין כ״ב ע״א המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו שנא׳ שויתי וגו׳, וביומא נ״ג ע״ב, ועיין ברש״י שם ד״ה לשמאל וכו׳ שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכינה כנגדו למול פניו שנא׳ שויתי וגו׳. מ) ותנן אין עומדין וכו׳ ברכות ל׳ ע״ב וסמך על מסקנת הגמרא שם וצ״ל ותתפלל על ה׳ וכן הוא ברש״י ל״א ע״ב ותתפלל על ה׳ כך כתוב הוא במקרא, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ א׳ ועיין בד״ס. נ) למיקבע דוכתא וכו׳ ברכות ו׳ ע״ב כל הקובע מקום וכו׳ ועיין ברא״ש שם וברבינו יונה שם. ס) נקרא רשע וכו׳ שם ועיין תוס׳ שם ו׳

תורה וכן הוא אומ׳ (שם שם) אמר נבל בלבו ואין לך נבל יותר מן ההופך דברי אלהים חיים. אחרי עיניכם זו הירהור עבירה. וכן הוא אומ׳ (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני: ואין להוסיף ט) דבר על יי׳ ימלוך מפני שיש מי שטועה ואו׳ מה שלא תקנו חכמים בגלל אבות בנים תושיע. ותביא גאולה לבני בניהם ברוך אתה יי׳ גאל ישראל: ואין אומרים דברים אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפלה אם בא לומר אחר תפילתו כסדר י) וידוי של יום הכיפורים או׳: ואסור לספר עד שיגמור ויאמר יהיו לרצון אמרי פי כולו: ומיד צריך לעמוד בתפילה. כדי שיהא עומד מתוך דברי תורה. דתנן בשחר כ) מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. ותני עלה בברכו׳ ירושלמי ל) ר׳ יוסי בר אבין ור׳ יוסי משום ר׳ יהושע בן לוי שבע ברכות הללו על [שם] (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך: ומיבעי ליה למיסמך גאולה לתפילה. דאמ׳ ר׳ זירא בשם ר׳ אבא בר ירמיה ג׳ תכיפות מ) הן. תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה. תכף לגאולה תפילה. תכף לסמיכה שחיטה. וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה. (תהלים קלד) שאו ידיכם קודש וברכו את יי׳ תכף לגאולה תפילה (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי. וכת׳ בתריה (שם כ) יענך יי׳ ביום צרה: א״ר יוסי בר אבין כל מי שסומך לסמיכה שחיט׳ אין פסול נוגע באותו קרבן. לנטילת ידים ברכה. אין שטן מקטרג באותה סעודה. גאולה לתפילה אין שטן מקטרג כל אותו היום: א״ר נ) המי כל מי שאינו סומך גאולה לתפילה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק ס) על פתחו של מלך ויצא המלך לידע מה הוא מבקש מצאו שהפליג אף הוא הפליג. ואף חזקיה מלך יהודה הזכירה דכת׳ זכור אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי. ואמרי׳ מאי והטוב בעיניך עשי׳ אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב שסמך ע) גאולה לתפילה: העיד פ) ר׳ יוסי משום קהלא קדישא שבירושלם כל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום כולו. ועומדין בתפילה: והמתפלל צ) צריך שיכוין את לבו. אבא שאול או׳ סימן לדבר (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזניך: אמ׳ ק) רב יהודה מנהגו של ר׳ עקיבא כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר והולך עד ועולה מפני כולן: וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת מפני הכרעות והשתחויות: יכול קא) יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש על ידי דניאל (דניאל ו) זימנין תלתא הוה בריך על בירכוהי ומצלי ומודי קדם אלקיה. יכול משבא דניאל לגולה התחיל ת״ל (שם) כל קביל דהוה עביד מן קדמת דנא. יכול מתפלל לכל רוח שירצה כבר מפורש על ידי דניאל (שם) וכווין פתיחן ליה בעיליתיה כנגד ירושלם. יכול יהי׳

באגרותיו צד 200). ט) ואין להוסיף וכו׳ כן הוא בסרע״ג. י) כסדר וידוי של יוה״כ אומר ע״ז ח׳ ע״א ולפנינו ליתא תיבות וירוי של וכו׳ וגירסתו כגירסת הבה״ג פרק א״ע. כ) בשחר מברך י״א ע״א. ל) ירושלמי ר״י בר אבין בירושלמי שלפנינו ברכות פ״א ה״ה ליתא להני שני תיבות ור׳ יוסי. מ) ג׳ תכיפות הן וכו׳ ירושלמי ברכות פ״א ה״א מדד״ר פ׳ ואתחנן, מדרש שוח״ט מזמור קל״ד ותחילת המימרא הוא בברכות מ״ב ע״א. נ) אמר ר׳ אמי כצ״ל וכן בסרע״ג ובכ״י שהיה לפני שד״ל. ס) והרתיק לו על פתחו וכו׳ הוא לשון נקישה על הדלת, ובמדרש וי״ר פכ״א שאם ירתיק יפתחו לו ובמדרש שמות רבה פל״ג איתא והקב״ה מרתיק עלי, ובירושלמי עם פירוש מהרא״פ גריס ודפיק וכן נראה שהיה ג״כ גירסת רש״י בירושלמי עיין רש״י ד׳ ע״ב ד״ה זה הסומך וכו׳. ע) שסמך גאולה לתפילה ברכות י׳ ע״ב ועיין במהרש״א בח״א שם. פ) העיד ר׳ יוסי וכו׳ לפנינו ט׳ ע״ב איתא ר׳ יוסי בן אליקים, וכן הוא בסדר רע״ג. צ) והמתפלל צריך שיכוון וכו׳ שם ל״א ע״א המתפלל צריך וכו׳ ושם והנה היא מדברת וכו׳ ובירושלמי ברכות פ״ה ה״ה אם כיוונת את לבך בתפלה תהא מבושר שנשמע תפלתך שנא׳ תכין לבם תקשיב אזניך, ומדרש וי״ר פט״ז אם כיון וכו׳ ומדרש ד״ר פ׳ נצבים וכל שמתפלל ומכוונין וכו׳. ק) אמר רב יהודה כך היה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור, וכשהיה וכו׳ כצ״ל ברכות ל״א ע״א. קא) יכו׳

אסור ברמיזה ובקריצה ובהוריית אצבע. דאמ׳ע) רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב הקורא את שמע ומרמז בעיניו וקורץ בשפתותיו ומורה באצבעותיו עליו הכתוב אומ׳ (ישעיה מג) לא אותי קראת יעקב משום דקא (משום דקא) משוי ליה ארעי. ותניא (דברים ו) ודברת בם עשה אותם קבע פ) ולא ארעי. וצריך לשוויה אינש לק״ש כל אימת דקרי ליה כפרוזדוגמא צ) חדתא דהיא פרוזדוגמא דקודשא בריך הוא דלא מטרח לן דכת׳ (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך: א״ר ברכיה מלך משגר פרוזדוגמא למדינה מה הן עושין כל בני מדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהן וקורין אותה באימה וביראה וברתת ובזיע. אבל הקב״ה יתברך שמו ויתעלה זכרו אמ׳ להן לישראל הדא קרית שמע פרוזדוגמא דידי היא ולא הטרחתי עליכם לקרותה עומדין על רגליכם ולא פורעין ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובלכתך וגו׳. ולמה שהקב״ה אינו בא בטרחות. ומאן דעביד איפכא לא יאות קעביד. ותניא הפטור ב) מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. הילכך מצותה של קרית שמע בישיבה:

יג. תני תנא קמיה דר׳ יוחנן טעה ג) בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק טעה חוזר לראשון. באמצע הפרק חוזר לתחילת הפרק. בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה. אמ׳ ר׳ יוחנן לא שנו אלא שלא אמ׳ למען ירבו אבל אמ׳ למען ירבו סירכיה נקט:

יד. וצריך ד) להתיז זיין של תזכרו שלא יהא נשמע תשכרו. דמשמע על מנת לקבל פרס. תלמוד ירושלמי:

טו. ואסור ה) להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב אלא כשאומר אני יי׳ אלקיכם חייב לומר אמת ויציב (מה כת׳) [דכתיב] (ירמיה י) ויי׳ אלקים אמת:

טז. בקשו ו) לקבוע עשרת הדברות בקרית שמע אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינים שלא יאמרו תלמידי . . . אין שאר התורה אמת ותדעו שאין קורא אלא מה שאמ׳ הקב״ה ושמעו מפיו בסיני:

יז. ופרשת ז) ציצית מאי טעמ׳ קבעוה אמ׳ רב יהודה מפני שיש בה ה׳ דברים אילו הן יציאת מצרים וציצית ועול מצות והירהור עבירה והירהור ע״ז: דתניא לא תתורו אחרי לבבכם זו (מצות) [מינות] וכן הוא אומ׳ (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים. פי׳ (מצות) [מינות זו] תלמידי ח) . . . ההופכים דברי

שפירש המחבר להפריש בין ש׳ שמאלית לש׳ ימנית, ולבאר כוונתם הציגו סמך במקום שׂ שמאלית, ופירושו הוא כמו שביאר המחבר וכגירסתו וגירסת הש״ס דילן. ס) מצננין לו גהינם ברכות ט״ו ע״ב, ועיין ערוך ערך פרש מה שפירש שם שלא כפירש״י. ע) דאמר רב יצחק וכו׳ משמיה וכו׳ יומא י״ט ע״ב, וגירסתו כגירסת הרי״ף והרא״ש פ״ש סי׳ י״ג, ובה״ג פ״ב דברכות, ושאילתות פ׳ ואתחנן, ולפנינו שם ליתא להאי משמיה דרב. פ) עשה אותם קבע וכו׳ כן הוא ביומא שם. צ) כפרוזדוגמא חדתא וכו׳ כל המאמר הוא ברע״ג והובא בטור או״ח סי׳ ס״א בשמו, ושם איתא פרוטגמא (ופירש כתב המלך אל בני מדינתו) והוא במדרש וי״ר פכ״ז, ובתנחומא פ׳ אמור, והרד״א בסדר שחרית של חול הביא המדרש בשם ירושלמי, ולא נמצא מזה בירושלמי, ומסיים בטור אבל באימה וביראה ברתת ובזיע מיהא צריך, ועיין בשו״ת מהרש״ל סי׳ ע״ב שהביא המדרש הנ״ל. ב) הפטור מן הדבר וכו׳ ירושלמי ברכות פ״ש ה״ט, וירושלמי שבת פ״א ה״ב, ועיין תוס׳ מנחות ל״ב ע״ב ד״ה הא, ותוס׳ גיטין ו׳ ע״ב ד״ה אמר וכו׳ כדאמר עלה בירושלמי פרק במה מדליקין וט״ס הוא וצ״ל בפרק יציאות השבת כל הפטור וכו׳ ועיין פירוש המשניות להרמב״ם סוטה פ״ג ד״ה חסיד שוטה וכו׳ ובמרדכי פ״א דברכות המאחרים לקראת ק״ש להתפלל בלילה, ושמ״ק ב״ק פ״ז ע״א הביא הך דכל הפטור וכו׳ בשם מדרשות ע״ש ועיין ברכי יוסף א״ח סי׳ ל״ב ויו״ד סי׳ של״ג. ס״ק א׳, ועיין שנות אליהו פ״א דברכות משנה ג׳. ג) טעה בין פרק וכו׳ ברכות ט״ז ע״א. ד) וצריך להתיז וכו׳ הוא בירושלמי ברכות פ״ב ה״ד, ועיין בתוס׳ שם ט״ו ע״ב ד״ה בין ובהגהות מהרי״ב (ומה שכתוב בפנים שתי נקודות צריך למחוק ולהציגם אחר תיבות תלמוד ירושלמי, וקאי אדלעיל). ה) ואסור להפסיק וכו׳ י״ד ע״א, וע״ב. ו) בקשו לקבוע וכו׳ שם י״ב ע״א. ז) ופרשת ציצית מ״ט שם י״ב ע״ב. ח) זו תלמידי . . . ההופכים דברי תורה למדרש טעות ואליל כן הוא בהכ״י שהיה לפני שד״ל (עיין

מבואו גדול שמי בגוים (מלאכי א). ובארבע רוחות התהום לייחדו בכולן על שם ומתחת זרועות עולם (דברים לג). ובארבע רוחות הרקיעים לידע ולהודיע שאין בכולם אלא רשות אחד. כי היכי דדרשינן התם יי׳ [אלהי] צבאות (תהלים פט) אות[ז] הוא בצבא (שלא) [שלו]. לומר שהוא מלך בכולן: דר׳[ח] ירמיה הוה יתיב קמיה דר׳ חייה דהוה קמאריך טובא אמ׳ (כאן) [כיון] דאמליכתיה שיעור שתחשוב בלבבך יי׳ אחד בשמים ובארץ ובארבע רוחותיה תו לא צריך. ארבע רוחות קיימי אל מעלה ואל מטה ואמטה דמטה. ולא מיבעי ליה לגמגומי מילי. דתני[ט] רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא לימודך תם. ליתן ריוח בין הדבקים. עני רבא בתריה כגון על | לבבך. על | לבבכם. בכל | לבבכם. עשב | בשדך. ואבדתם | מהרה. הכנף | פתיל. אתכם | מארץ. אמ׳[י] ר׳ מני לא תהיה קרית שמע קלה בעיניך מפני שיש בה רמ״ח תיבות למניין איברים שבאדם. ומהן[יא] ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמ׳ הקב״ה אם תשמר את שלי לקרותה כתיקונה. אני אשמור את שלך: א״ר שמעון בן חלפתא לאדם שבגליל ויש לו כרם ביהודה ואחר ביהודה ויש לו כרם בגליל. אותו שביהודה הולך בגליל לעדר כרמו. ואותו שבגליל הולך ביהודה לעדר כרמו. אמרו זה לזה עד שאתה במקומי שמור את שלי בתחומך. ואני אשמור את שלך בתחומי. כך אמ׳ דוד שומריני כאישון בת עין. השיבו הקב״ה שמור מצותי וחיה כך אמ׳ הקב״ה לישר׳ שמרו מצות קרית שמע ערבית ושחרית ואני אשמר אתכם: יי׳ ישמרך מכל רע ישמר את נפשך: א״ר יהושע בן קרחה למה[כ] קדמה שמע לוהיה אם שמוע אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך עול מצות. והיה אם שמע משתעי בתלמוד תורה ולמדתם אותם את בניכם. ויאמר מישתעי במצות • ציצית שאינה נוהגת אלא ביום. דכת׳ וראיתם אותו פרט[ל] לכסות לילה. והיה אם שמוע לויאמר שזה נוהג בין ביום ובין בלילה. וזה אינו נוהג אלא ביום. ומיבעי ליה לאיניש לאפסוקי בין היום לעל לבבך דאמרי׳ בגמר׳ הכא גבי כורכין את שמע היכי עבדי. אמ׳ ר׳ יהודה אומרי׳ שמע ישר׳ יי׳ אלקינו יי׳ אחד ולא[מ] היו מפסיקין. אמ׳ רבה מפסיקין היו אלא שהיו אומ׳ היום על לבבך בבת אחת דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך. הילכך נימ׳ היום וליפסוק והדר על לבבך. ודכוות׳ אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה: אמ׳ ר׳ חמא בר חנינא כל הקורא קרית שמע [ומדקדק] באותיותיה מצנ[נ]ין[נ] לו גהינם שנ׳ (תהלים סה) בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון. אל[ס] תקרי בפרש אלא בפריש ואל תקרי בצלמון אלא בצלמות: וכשהוא קורא קרית שמע

י״ג ע״ב. ז) אות הוא בצבא שלו מכילתא פרשה בשלח. ח) דר׳ ירמיה הוה יתיב קמיה דר׳ וכו׳ ברכות י״ג ע״ב ולפנינו הגיהו קמיה דר׳ חייא בר אבא וכן הוא ברי״ף וברא״ש פ״ב סי׳ ג׳ ועיין מעיו״ט שם ס״ק מ׳. ט) דתני רב עובדיה וכו׳ שם ט״ו ע״ב. י) אמר ר׳ מני לא תהיה ק״ש קלה וכו׳ הוא במדרש תנחומא פרשה קדושים והמשל נמצא ג״כ במדרש שוח״ט מזמור י״ז. וכעין זה במד״ר דברים פ׳ ראה, ועיין ילקוט משלי ד׳, ועיין בשו״ת מהר״ם אלשקר סי׳ ס״ו. יא) ומהן ברוך שם וכו׳ בתנחומא שם איתא ג״כ ומהן ברוך שם וחסר תיבת וכו׳ ובספר תניא רבתי סי׳ ד׳ מביא וז״ל ואם תאמר הרי בשלשה פרשיות שבק״ש יש רל״ט תיבות וכשאתה מוסיף עליהם ברוך שכמל״ו שהם ו׳ תיבות הרי רמ״ה ואנו אומרים רמ״ח. בתשובות הגאונים מצאתי שתירץ רב דניאל גאון ז״ל רמ״ה יש בק״ש הוסיף עליהם אמ״נ שהם שלש תיבות יעלו למנין רמ״ח כנגד רמ״ח איברים שבאדם, ועיין במדרש רות הנדפס בזוהר חדש דהשלמת שלש תיבות הוא מה שחוזר הש״ץ ה׳ אלהיכם אמת ולזה המדרש רות כיון האבודרהם דפוס אמשטרדם דף כ״ט ע״ש ועיין בשו״ת מהרלב״ח סי׳ ע״ג ובשו״ת הרשב״ש סי׳ ל״ו ובשו״ת מהרש״ל סי׳ ס״ד. כ) למה קדמה שמע וכו׳ ברכות י״ג ע״א. ל) פרט לכסות לילה שבת כ״ז ע״ב, זבחים י״ח ע״ב, מנחות מ״ג ע״א. מ) ולא היו מפסיקין אמר רבה וכו׳ פסחים נ״ו ע״א ולפנינו שם איתא רבא אמר מפסיקין היו, וכן הוא בסרע״ג רבא אמר. נ) אל תקרי בפרש אלא בפריש (בהכ״י מצויין השין הראשון בנקודה לצד שמאלית, והשין השני בנקודה לצד ימנית) ברכות ט״ו ע״ב, אך בסרע״ג הגירסא אל תקרי בפרש אלא בפירוש וכן הוא באו״ז סי׳ פ׳, וראיתי בהגהות ד״ס שגם בכ״י הגירסא אלא בפירוש, אך מה שכתב וז״ל ובשאילתות הגירסא א״ת בפרס אלא בפרש וכן הוא באגודה ולא ידעתי פירושו ע״כ, הדבר פשוט שכוונתם ג״כ כמו

(ב)ארץ ישר׳ תאנא ס) יצתה בת קול ואמרה אילו ואילו דברי אלקים חיים הם אבל הלכה כבית הילל לעולם ועוד באותו עניין כת׳ בתלמוד ארץ ישראל [עד] שלא יצתה בת קול ה[מ]המיר על עצמו כחומרי אילו וכחומרי אילו. עליו הכת׳ אומ׳ [ו]הכסיל בחשך הולך (קהלת ב). כקולי אילו וכקולי אילו רשע אלא או כדברי בית שמאי כקוליהן וכחומריהן או כדברי בית הילל כקוליהן וכחומרי׳ אלא משיצתה בת קול הלכה כבית הילל לעולם וכל העובר על דברי בית הילל חייב מיתה. ובתלמוד כעין אותה הלכה עשה ח) כדברי כבית שמאי חייב מיתה. דתנן אמ׳ ר׳ טרפון אני הייתי בא בדרך והיטיתי לקרות כבית שמאי וסיכנתי בעצמי מפני הליסטין אמרו לו כדיי הייתה להוב בעצמך שעברת על דברי בית הילל. והנך אינשי (דקיתני) [דקיתבין] וכי מטי זמן קרית שמע קיימי (לא) עבדי כבית שמאי (ועבדי) [ועברין] אבית הילל (ואי קמי) [ואיכא] בידייהו תרוויהו דרב נחמן בר יצחק ודבתר בת קול (וכשרו) [וכי לימרון] בית הילל [הא קא שרון] בעומדין. ממרייהו כהסף תביר דלית ביה ממשא (מדקתני) [מי קתני] בית הילל אומ׳ קורין בין עומדין בין יושבין בין מטים. עומדין וקורין יושבין וקורין קתני והכי קאמ׳ עומדין לא צריך למיתב יושבין לא צריך למיקם אלא כי אורחייהו. וכיון א) דאמ׳ כל העובר [וכו׳] (ו)מאן דמשני מתקרי עבריינא. ותו ב) גרסינן בגמרא דארץ ישר׳ רב הונא בשם רב אידי רב יהודה בשם שמואל צריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד. מה אם היה יושב עומד. אלא אם היה מהלך עומד:

יב. מאן ג) דמסג באורהא והגיע זמן קרית שמע יעמוד ויקרא עד על לבבך [ו]ילך. שעד כאן מצות כוונה מכאן ואילך מצות קריאה. וכד קרי אינש קרית שמע מיבעי ליה לאיכווני בין ד) תיבה לתיבה. ובין אחד לברוך. וצריך להאריך באחד. דתניא סיפקס ה) בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. ואמ׳ ר׳ אהא בר יעקב ובדל״ת ולא בחי״ת הכל (כמא) [כמה] (לילא) [ד]אמ׳ אח׳ בלא דל״ת לא מישתמע מידי ומה בצע בהארכתו אבל בדל״ת יאריך עד שיעור שימליכנו יהידי בשמים ובארץ ובארבע רוחותיו. ולא יאריך באל״ף דמשמע אי חד. אין חד. אמ׳ רב אשי ובלבד ו) שלא יהטוף בחי״ת בשביל אריכות הדל״ת. לא ימהר בקרית חי״ת פן יהטפינה ויקראנה בחטף ולא פתח ואין כלום. ולא יאריך יותר מדאי אלא עד דמהשיב בארבע רוחות העולם להאמינו בכל הילודים על שם ממזרח שמש ועד

סדין. ס) תנא יצתה ב״ק וכו׳ ירושלמי ברכות פ״א ה״ד. ח) עשה כדברי ב״ש וכו׳ ברכות י״א ע״א וטעות בסר״ע ובתלמוד א״י וצריך להיות כמו דאיתא הכא ובתלמוד והכוונה על הגמרא שלנו הנ״ל. א) וכיון דאמר כל העובר וכו׳ מתקרי עבריינא כן הוא לשון רע״ג והביאו הטור או״ח סי׳ ס״ג ודייקי בלישנייהו וכיון דאמר כל העובר מאן דמשני מתקרי עבריגא, והב״י שם הביא המקור לזה מדאמרינן בשבת מ׳ ע״א מאן דעבר אדרבנן שרי למקרייהו עברינא. ב) ותו גרסינן בגמרא דא״י כו׳ כן הוא בירושלמי פ״ב ה״א דברכות בשינוי שם האמוראים והובא בתוס׳ שם י״ג ע״א ד״ה על לבבך וכו׳. ג) מאן דמסיג באורחא וכו׳ ברכות י״ג ע״ב אלא אימא עד על לבבך בעמידה וכו׳ והרי״ף בפ״ש דברכות כתב וכבר ראינו מי שדחה דברי ר׳ יוחנן מדפסק רבא הלכה כר״מ ופסק כרב נתן דאמר עד על לבבך בעמידה, והדין פסקא לאו מעליא הוא, דכי היכי דדחו דברי רבא דברי ר׳ יוחנן (מדפסק רבא הלכה כר״מ) הכי נמי דחו דברי רב נתן ועיין תוס׳ י״ג ע״ב ד״ה על וכו׳ וכן הלכה דמהלך בדרך מצוה לעמוד בפסוק ראשון, וכן פסק בשאילתות פ׳ ואתחנן סי׳ קמ״ג ובמדרש תנחומא פ׳ לך לך אסור לקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך אלא יעמוד במקום אחד וכו׳ וכשמתהיל ואהבת רצה מהלך רצה עומד רצה יושב וכו׳ וכן הוא במד״ר פרשה ואתחנן, ומה שהביאו הראשונים בשם בה״ג שצריך לעמוד עד על לבבך לא מצאתי בבה״ג שלפנינו, ולהיפך הביא בריש פ״ט דברכות שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר״מ אמר רבא הלכה כר״מ. ועיין בספר יראים לר״א ממיץ סי׳ י״ג. ד) בין תיבה לתיבה וכו׳ פסחים נ״ו ע״א, ובירושלמי פסחים פ״ד ה״ט ועיין תוס׳ מנחות ע״א ע״א ד״ה וכורכין וכו׳ והוא לשון סרע״ג והובא בשמו בטור או״ח סי׳ ס״ג ועיין בב״ח שם. ה) סיפקס בן יוסף אומר לפנינו שם י״ג ע״ב איתא סומכוס אומר כל המאריך וכו׳ ובסרע״ג גריס סומכוס בן יוסף וכן הוא בירושלמי ברכות פ״ש ה״א סומכוס בן יוסף ובד״ס הביא הגירסא ספקוס בסמ״ך ע״ש. ו) ובלבד שלא יחטוף בחית שם

שיש בפסוק אחד (מלאכי א) כי ממזרח שמש ועד מבואו (מהולל) גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי [ו]מנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר יי״ צבאות. ואמן שעונין יהא שמיה רבא מברך שעונין ביחד כנגד [גדלו] לי״י אתי ונרוממה שמו יחדיו. אין אומרין ויתקלס לא מפני שהוא גנאי אלאס) כן שמענו מרבותינו חייב אדם להזכיר כאן [שבעה] דברים בשבחו של הקב״ה כנגד ז׳ רקיעים ומי שאינו אומר ויתקלס כיון שאמ׳ ויתברך ואילו ו׳ הרי כאן ז׳ והאומ׳ ויתקלס אין טעות בידו כיון דמפסיקין באמן דיתברך צריך שיהו ז׳ אחריו ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה ואו׳ ברכו ובעוד שהוא מאריך בקולו הציבור אומרי׳ בלחש יתברך וישתבח כו׳. עד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואו׳ בלחש שהוא משובח ומרומם על כל ברכה ותהילה. והוזר ופותח שליח ציבור ביוצר אור והותם ביוצר המאורות. ואומר אהבה רבה והותם בהבוחר בעמו ישר׳ באהבה. הרי ע) שתים לפניה. וקורא קרית שמע בכוונה והשמעת אזנים ובדיקדוק אותיות וקרותה כל אדם (כרבנן) [כדרכן]:

יא. דתנן בית שמאי או׳ בערבפ) כל אדם יטו ויקרו. ובבוקר יעמדו שנ׳ בשכבך ובקומך. ובית הלל או׳ כל אדם קורין כדרכן. ומאי כדרכו כי האי דתנו רבנן בית הללצ) או׳ עומדין וקורין מטין וקורין יושבין וקורין ועוסקין במלאכתן וקורין בוהיה אם שמוע אבל בפרק ראשון מבטלין ממלאכתן וקורין. מדקתני במתניתין בית הילל אומרי׳ קורין כדרכן ולא יושבין דווקא ולא עוסקין דווקא אלא כי היכי דמיתרמי ליה לאיניש או אזיל באורחא אורחיה למיקם ולמיקרי אבל כי מסגי לא. דקיימא לן [עד] על לבבך בעמידה. [ו]איגני [א]מידי כגון אינש דאנים [ו]לא מיגני אפרקיה אלא כגון דמיסתמיך על סטר (ימצא) [ימנא] או סטר סמאלא שרי ליה למיקרי קרית שמע. אבל מיפרקא אע״ג דמצלי אסור. ודאי כי אורהיה דכולי עלמא [דעיילי] לבי כנישתא דמיכנפין ויתבין וקאמרין פסוקי זימרה כי יתבי ופתחי ביוצר והתמי ביוצר המאורות ובהבוחר בעמו ישר׳ באהבה כי יתבי הם. הכי נמי מבעי ליה לקרוא קרית שמע כי יתבי. דהני דקא מוקמי מיהמרין אנפשייהו. למימרא דמקבלין עול שמים בעמידה טעות הוא והדיוטות וברות למה להו לאישתבושי כולי האי כבר קיימא לן הלכה כבית הלל בכל התורה כולה. וביבמה דוכתי גרסינן [ב]גמר׳ בית שמאיק) במקום בית הילל אינה משנה וכל פלוגתא דפליגי בית שמאי ובית הילל בכולי תנויי לאר) (איתו) [מתו]קמא הילכת׳ אלא בשית כדאמרינן התם. ותו ארבע דתנן בבהירתא כוותיה הורו בית הילל להורות כבית שמאי אבל בכולי תנויי הילכתא כבית הילל. ולא סגי להן (דעבדי) [דעברי] אדבית הילל אלא אפילו כבית שמאי נמי לא עבדי דאי כבית שמאי בצפרא מעומד ברמשא מוטה ואינון לא שנא צפרא ולא שנא רמשא עומד. יש לך כסילות גדול מזה. מכדי מאן תקין לקרות שמע ערבית ושחרית רבנן ניזיל בתריהו כי היכי דעבדי בתרתי מתיבתא ובכל אספמיא ובכל קהילות שבארין אשכנז כולם זכורים לאלף דור טובית ובזכות שמהמירין בבדיקות טריפות ובטבילת נדה ובכל מה שראוי להחמיר עליו אבל קרית שמע מיושב. אירם אנשים שאומרים כמנהג בני [ארץ] ישראל אנו עושים הלא יך גורסינן [בתלמוד]

שהוכפל בו שמו של הקב״ה והקדיש הוסד ג״כ על שמו של הקב״ה לכן תקנו כנגד פסוק זה. ס) אלא כך שמענו וכו׳ הכל הוא לשון רע״ג עד ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה. ע) הרי שתים לפניה וכו׳ ג״כ לשון רע״ג. פ) בערב כל אדם וכו׳ ברכות יו״ד ע״ב. צ) ב״ה אומרים וכו׳ שם י״א ע״א. ק) ב״ש במקום ב״ה וכו׳ ברכות ל״ו ע״ב, ביצה י״א ע״ב, יבמות ט׳ ע״א. ר) לא מתוקמא הלכתא אלא בשית וכו׳ הוא לשון רע״ג והובא בתוס׳ סוכה ג׳ ע״א ד״ה דאמר וכו׳ בסדר רב עמרם פסק בששה מקומות וכו׳ ועיין תוס׳ שבת כ״ה ע״ב ד״ה סדין, ותוס׳ מנחות מ׳ ע״א ד״ה

להתפרנס מן הציבור ובעי למיפסק ליה צדקה איסורא ליכא. אבל בתר דמשתעו בצורכייהו קאים חזנא ומקמי (דילמא) [דלימא] ברכו פותח בקדיש ועונין הציבור (במדבר יד) יגדל נא כח יי׳ כאשר דברת לאמר: (תהלים כה) זכור רחמיך יי׳ וחסדיך כי מעולם המה:

ט. יתגדל לשון הפסוק הוא. (יחזקאל לח) והתגדלתי והתקדשתי (ונועדתי) [ונודעתי] לעיני (עמים) [גוים] רבים וידעו כי (שמי) [אני] יי׳. למלחמת גוג ומגוג. לכך הוא מתחיל בלשון עברי ולא בלשון ארמי וכן משמעו יתגדל ויתקדש שמו של הקב״הי) לעתיד לבא שיהא שמו הגדול מגודל ומקודש · דכת׳ וידעו כי (שמי) [אני] יי׳ שמעכשיו לא כשהוא נכתב הוא נקרא כי הוא נכתב ביו״ד ה״י. ונקרא באל״ף דל״ת. ולשון ארמי הוא וקמוץ הוא שאין כינויין אלא באלף דלת לפי שהשם המיוחד בלשון ארמי הוא ואין אנו רשאין להזכירו בכתבו. לכך אנו אומ׳ שמיה רבה בארמית כי לעולם הבא יקרא ככתיבתו דכת׳ (זכריה יד) ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד. והואיל ומתחיל בלשון עברי [אומר] הכל בלשון עברי עד שמגיע לשם הנכתב בארמי חוזר לומר בעברי ויתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתה׳ ויתע׳ ז׳ כנגדכ) ז׳ רקיעים ומאן דאמ׳ ויתקלס שהוא שמיני אומרו כנגד רקיע שעל ראשי החיות ואחר כך כשבא במעשה השם או׳ בלשון ארמי ולכך אומ׳ תושבחתא ונחמתא שכן מצינו באגדה כל הודיות שאמ׳ דוד בספר תילים לא אמ׳ אלא לשם נחמתא, שנ׳ (שמואל ב כג) ואלה דברי האחרונים האמורים ליום אחרון. וכך אנו אומרים בשבת על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי עבדך משיחך. ישתבח שמך. וכמו כן לעילא מן כל ברכתא שירתא תושבחתא ונחמ׳ כלומ׳ כל תושבחות שאמ׳ דוד ליום נחמתא. כדאמרינן בברכות שמעתיל) בת קול שמנהמת ואומרת אוי לי שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין אומות העולם. אמרו לו לא אותה שעה בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום ג׳ פעמים אומרת כן ולא עוד אלא כשישר׳ נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה רבא הק׳ מנענע את ראשו ואומ׳ אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך אוי לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהן וזה שאנו אומרי׳ בקדיש תושבחתא ונחמת׳ שצריך הוא תנחומין על הצער הזה שהוא מצטער לאחר גנייתן:

י. מפי רבינו ר׳ שלמה זצ״ל מראה שעל שם כך עונין הציבור זכור רחמיך וגו׳ כשמתחיל החזן ביתגדל על שם מידת (רחמיך) [רחמים] זו שהוא זוכר באותה שעה.
והכימ) אמ׳ ר׳ נחשון רב מתיבתא כריעה שבורע בקדיש כיון שאמ׳ יתגדל ויתקדש שמיה רבא כורע בעגלה כורע ויתברך כורע שמיה רבא כורע ויתעלה ויתברך שמיה. כורע עושה שלום במרומיו. ושל רשות היא זו. והללונ) ד׳ כריעות כנגד ד׳ שמות

וגי׳ המחבר הוא כגי׳ הרי״ף והרא״ש פ״ש דברכות סי׳ ז׳ ועי׳ במעיו״ט שם ס״ק ק׳ וב״מ לענין הדין לגירסתם, ועי׳ צל״ח שם. י) שמו של הקב״ה וכו׳ עי׳ תוס׳ ברכות ג׳ ע״א תוס׳ ד״ה ועונין וכו׳ מכאן יש לסתור מה שפירש במחזור ויטרי וכו׳. כ) כנגד ז׳ רקיעים וכו׳ הוא לשון רש״י בפרדס סי׳ ה׳ ע״ש. ל) שמעתי בת קול וכו׳ עיין ברכות ג׳ ע״א כמה שינוים ועיין בפרדס לרש״י שם. מ) והכי אמר רב נחשון וכו׳ עיין טור או״ח עם פירוש הב״י סי׳ נ״ו. ובב״ח שם הביא שתי נוסחאות בלשון רב נחשון ע״ש ועיין בהגהות מימוני מה שכתב בנוסח הקדיש להרמב״ם, ועיין בביאורי הגר״א סי׳ נ״ו סק״י, והעיקר הוא כמו שהביא בסרע״ג בשם רב נחשון ריש מתיבתא וז״ל כריעות שכורעין בקדיש, כיון שאמר יתגדל ויתקדש שמיה רבא כורע, בעגלא ובזמן קריב כורע, יתברך וישתבח כורע, שמיה דקודשא בריך הוא כורע, עושה שלום כורע, ושל רשות היא, וכנוסח הזה יש לתקן בדברי המחבר כנראה לכל מעיין בלשון סרע״ג ובלשון המחבר שהוא לשון רבינו בסרע״ג בכל הענין ע״ש. נ) והללו ד׳ כריעות וכו׳ כן הוא נכון וט״ס יש בסרע״ג והללו חמש כריעות וצריך להיות שם והללו ד׳ כריעות וכו׳ כמו שהוא לפנינו בלשון המחבר, ועיין בב״ח סי׳ נ״ו דמבאר הד׳ כריעות של חובה ואחד של רשות מפסוק כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים זהו א׳, ובכל מקום מקטר מגש לשמי זהו ב׳, ומנחה טהורה כי גדול שמי זהו ג׳, אמר ה׳ זהו ד׳, צבאות זהו ה׳, ומסיים שם ולפי

בין ישתבח לפריסת שמע: ומחייב לפריסת שמע בעונתה. דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרי' משיכיר בין תכלת ללבן. ותנאב) בין תכלת שבה ללבן שבה: פירו'ג) גיזת צמר שצבעה תכלת יש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה: תניא ר' מאיר או' משיכיר בין זאב לכלב. ר' עקיב' או' משיכיר בין חמור לערוד. אחרים אומרים כדי שיעמוד אדם ברחוק ארבע אמות מחבירו ויכירהו. אמ' רב הונא הלכה כאחרים. ואביי הפסיק בתפילין כאחרים בקרית שמע כוותיקין. דאמ' ר' יוחנן וותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. ותניאד) נמי הכי ר' יהודה בן תימ' או' מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום. לכך מצותה מן המובחר: ומאן דקרי קרית שמע בעונתה שקיל אגריה יותר ממאן דעסיק בתורה: דתניאה) נמי הכי מצות ק"ש עד חצות ר' אליעזר אומ' עד הנץ החמה. ר' יהושע אומ' עד ג' שעות מדקתני הקורא מיכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. מכלל דבעונתה שפיר עדיף מכי עסיק באוריית'. ופסיקו) הלכה כר' יהושע ולא הפסיד דקת' מאי פירושיה לא הפסיד בברכות אלא מברך לפניה ולאחריה. ואע"גז) דסוף שתי שעות קרי לא מיבעי ליה לשנויי ביה בקרית שמע ממאי דתקינו רבנן. והא דאמרי דבעי [צ"ל דמצי] אינש למיקרי קרית שמע בתר שתי שעות ח"ו לכתחלה לא שרי למיעבד הכי ומאן דעבד הכי בכוונה ולא מהמת אונסא ולא מחמת איעכובי במידי דמצוה מיקרי פושע. ובמאי שרי איעכובי כגון שבתות וימים טובים ותענית ציבור דמשתהא [עד] דמיכנפא ציבורא. אינמי בני (בר) [בי רבן] דמיכנפי ויתבי וגרסי וממשיך להו גרסייהו כגון הני מילי דשכיחי אינון [ד]אי לא דמיעכבי עד דמיכנפי ממנעי רבים מקרית שמע ומן התפילה. (ותו מידי) [ותלמידי] דיתבי וגרסי דאיכא בעלי בתים למשמע ולמילף מפילפוליהון [ו]דוותיקין מילתא דלא שכיחא היא. ולא כולי עלמא מצי מיכווני כוותיקין. ואע"גח) דאמ' ר' יוחנן לא שנו אלא בדורות הראשוני' כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן זו היא אומנותן אבל כגון אנו מפסיקין בין לקרוא קריית שמע בין לתפלה הני מילי לתפילת המנהה דליכא למיקם אשיעורא. אי נמי לקרות שמע דליכא תקנת חכמים אבל היכא דאיכא מידי תיקון כיון דהאי שכיח [ו]דוותיקין לא שכיח שפיר לאיעכובי. אבל שאר יומי אסיר למיפק לאורחא מקמי קרית שמע ותפילה דאמ' רבט) אמי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל שנ' (תהלים פה) צדק לפניו יהלך והדר וישם לדרך פעמיו וקרית שמע ותפילה (בהדדי) [כהדדי] נינהו. [ו]דקאמרינ' אסור לאישתעויי בין ישתבח לפריסת שמע הני מילי דלאו צורכי ציבור נינהו אבל לצורכי ציבור (נינהו) או לצורך מי שבא

וכו' כן הוא הלשון בסרע"ג והובא בטור א"ח סי' נ"ד בשמו, ומה שמביא הטור שם בסי' נ"א וכן יש בירוש' השח בין ישתבח ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזר עליה ממערכי המלחמה, וכן הביא הב"י סי' נ"ד והש"ג פרק א"ע לא נמצא בירושלמי שלפנינו, והרבה דברים הביאו הראשונים בשם ירושלמי ולא נמצא בירושלמי שלפנינו, וכבר הזכירו זה האחרונים, ועיין ברי"ף פ"ה דברכות ותקינו רבנן וכו'. ב) ותנא בין תכלת וכו' כן הוא ג"כ גירסת הרא"ש פ"א סי' יו"ד תנא בין תכלת וכו' ולפנינו בברכות ט' ע"ב ליתא לתיבת תנא. ג) פירש גיזת צמר וכו והוא כפירש"י ועיין תוס' שם ד"ה אלא, ותוס' מנחות מ"ג ע"ב ד"ה בין וכו' ובירושלמי ברכות פ"א ה"ב, ובמראה פנים שם. ד) ותניא נמי הכי ר' יהודה בן תימא אומר וכו' כן הוא ג"כ גירסת בה"ג בפ"א דברכות תניא נמי הכי ר"י ב"ת אומר וכו' ולפנינו בברכות ט' ע"ב ליתא. ה) דתניא נמי הכי וכו' יותר נראה לגרוס כמו שהוא בסרע"ג ומאן דקרי ק"ש בעונתה שקיל אגריה יותר מכד עסיק באורייתא דתנן גבי ק"ש עד אימתי ר"א אומר וכו' שם ט' ע"ב. ו) ופסיק הלכה כר"י וכו' שם יו"ד ע"ב. ועיין שם כ"ה ע"ב לימא תנא סתמא וכו' ובתוס' יומא ל"ז ע"ב ד"ה אמר אביי וכו'. ז) ואע"ג דסוף שתי שעות קרי וכו' הוא ג"כ לשון רע"ג בסדרו, ונראה שתפסו בפשיטות שדעת ר"י עד שלש שעות פירושו עד תחילת שעה שלישית היינו סוף שתי שעות וכן הוא דעת הרא"ם בספר יראים סי' י"ג ובהגהות מימוני ה' ק"ש והובא בב"י סי' נ"ח ועיין סמ"ג עשין י"ח ובש"ג שם פ"א. והא דאמרינן דמצי אינש כצ"ל, חס ושלום כצ"ל. ח) ואע"ג דאמר ר"י וכו' שבת י"א ע"א. ט) דאמר ר' אמי וכו' לצאת לדרך לפנינו ברכות י"ד ע"א איתא אמר רב אידי וכו' אסור לו לאדם לעשות חפציו וכו'.

בים ולשונינו רנה כהמון גליו כו׳. עד הן הם יודו ויברכו וישבחו לשמך מלכינו ברוך אתה יי׳ אלהי׳ רוב ההודאות ומקשינן רוב ההודאות וקמתריץ רבא אימא אל ההודאות היכי דקמשמע רוב ההודאות הכי נמי משמע רוב התושבחות ולא כל התושבחות הילכך מאן דמפיים ברוב התושבחות שפיר דמי לשתוקי. ואומ׳ פסוקי דזימרא הודו ליי׳ קראו בשמו. דרש רב שמלאי לעולם ו) יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואח״כ יתפלל לפיכך תקנו חכמים פסוקי דזימרא הודו ליי׳ וכל המזמורים שלפניו ושלאחריו לפי שהן שבחו של הקב״ה ואח״כ עומדים להתפלל ומיבעי לאינש לכווני דעתיה בתהילה לדויד דא״ר ז) אל(י)עזר בר אבינא כל האומר תהילה לדוד שלשה פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא ואמרי׳ מאי טעמא משום דאתיא באל״ף בי״ת ונימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמני אפי אלא משום דכת׳ ביה פותח [את] ידיך ואמרינן (כיממא) [נימא] הלל הגדול דכתיב ביה נותן להם לכל בשר ומסקינן אלא משום דאית ביה תרתי דאתיא באלף בית וכתי׳ ביה נמי פותח את ידיך. וכולהו פרש׳ עד כל הנשמה תהלל יה הכי איתנהי סוף פירקא הללו יה והללו יה (כבתר) [דבתר] (תהילה) [תהלת] יי׳ ידבר פי ריש פירקא אמטי להכי מוספינן ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללו יה. ולכך אומרין שני פעמים כל הנשמה תהלל יה הללו יה. דאמרינן במסכת שבת יהא ח) חלקי מגומרי הלל בכל יום. כלומ׳ שמסיימין ספר תילים שנא׳ בו הללו יה ואם אינו כופלו שני פעמים אינו נראה כמסיים ונראה כאילו יש אחריו פסוקים הרבה אבל עתה כשמחזור לאומרו פעם אחרת בידוע שהוא אחרון ונראה כמסיים. ומטעם זה אינו או׳ בשבת שני פעמים פסוק אחרון שבפרשה. ולכך נהגו לכפול ט) יי׳ ימלוך לעולם ועד בפסוקי דזמרה לפי שבפרשת הנס ויהי באשמורת הבוקר עד ימלוך יי׳ לעולם ועד וגו׳ יש שמנה עשר אזכרות. ובכל שם ושם יש ארבעה אותיות שהם שבעים ושתים אותיות כנגד שם בן שבעים ושתים אותיות ובפסוקי דזמרה (אני) [אנו] מתחילין ויושע ונחסרו ארבע שמות שהם בפסוקים שלמעלה מן ויהי באשמורת הבוקר וגו׳. ולפיכך כופלים פעם אחרת יי׳ ימלוך ואומרין לאחריו י) פסוקים אחרים שבהם ג׳ שמות כדי להשלים ד׳ שמות כדי להשלים החסירים וכשאומרים שני פעמים יי׳ ימלוך הרי כאן חמש וניה׳ ולא תקשי שכן הוא או׳ לעתיד לבוא כל השמו׳ יהו אחד (ב)דאמרי׳ כ) במסכת ברכות. ולפיכך אומרים הד׳ כדי להשלים והמישי לא לשום חשבון הוא בא אלא לומר לך ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד. ועומד שליח צבור לפני התיבה וחותם בשירי זמרה. ואותה ברכה של אחר ישתבח לא קבעוה אלא לאחר פסוקי זמרה שצריך ברכה לפניהן ולאחריהן. לפניהן ברוך שאמר לאחריהן ישתבח. וקדיש מפסיק בין ישתבח ליוצר להודיע שעל פסוקי זמרה קבעוה כמו ברכת הלל שלאחריו: ולאלתר ל) מיבעי ליה לאינש לאתהולי בפריסת שמע ביוצר אור. ואסיר לאשתעויי

מברכין כצ״ל והוא בתענית ו׳ ע״ב, וברכות נ״ט ע״א. ו) לעולם יסדר אדם וכו׳ ברכות ל״ב ע״א. ז) דאמר ר׳ אלעזר בר אבינא שם ד׳ ע״ב וגירסא נכונה היא ולא כמו דאיתא לפנינו אמר ר׳ אבינא וכבר הגיה מהרי״ב שצ״ל בר אבינא ועיין בהגהות רע״א שם. ח) יהא חלקי וכו׳ שבת קי״ח ע״ב וכן הוא במס׳ סופרים פי״ז ובריי״ף פ״ה דברכות ע״ש ועיין בשו״ת מהרש״ל סי׳ ס״ד. ט) לכפול ה׳ ימלוך וכו׳ ועיין במרדכי סוף פרק לולב הגזול שהטעם משום להפסיק כדי להראות שהוא סוף השירה וכן הוא ברד״א שאין לכפול אלא הפסוק האחרון שבסוף כל המזמורים בלבד שהוא כל הנשמה תהלל יה להודיע שנגמרו המזמורים של סוף תהלים וכו׳ וכן בשירת הים כופלין פסוק ה׳ ימלוך מפני שהוא סוף השירה, ועיין ב״י בטור א״ח סי׳ נ״א בשם א״ח ד״ה וכתב עוד וכו׳ ואם יכפלו יוסיפו שם אחד, אך הד״מ שם ס״ק י׳ הביא בשם מהרי״ל שכתב בשם המ״ו דיש לכופלו שהשם של ביום ההוא יהיה ה׳ אחד אינו מן המנין שאינו רק מפרש מה שיהיה לעתיד, כמו שכתוב כאן. י) ואומרין לאחריו פסוקים אחרים וכו׳ היינו כי ליי׳ המלוכה, ועלו מושיעים וגו׳, והיה ה׳ למלך וגו׳. כ) כדאמרינן במסכתא פסחים נ׳ ע״א כצ״ל ע״ש. ל) ולאלתר מיבעי לאינש

שלא עשאני בור לא עביד כהילכתא דאע״ג דגרסינן בפירקין דהתכלת היה ל) ר׳ יהודה אומר חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום ברוך שלא עשאני גוי שאין הגוים כלום. שנ׳ (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו. ברוך שלא עשאני בור. שאין בור ירא חטא. ברוך שלא עשאני אשה. שאינה מצווה על המצוות. ואפילו הכי לא הואי לברכה הדא דשאילו מן קדם נטרונאי גאון זצ״ל ולא שדרה ותו מגמרא הא איסתלקא לה דרב ק) אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקמברך ברוך שלא עשאני בור א״ל כולי האי נמי אלא מאי (כואיברך) [אברך]. שלא עשאני עבד היינו אשה. זיל טפי. וכיון דמנח תפילי נמי מברך על תפילי ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה אקב״ו להניח תפילין. ועל תפילין של ראש על מצות תפילין. וכי מכסי בטלית להתעטף בציצית. ואו׳ כל הברכות כולן כתקון חכמים עד ותלמוד תורה כנגד כולם. וקורא בסדר קרבנות. וידבר שחרית קורין פרשת צו את בני ישר׳ וגו׳ כנגד תמיד של שחר על שם ונשלמה פרים שפתינו. ולערב אומר פיטום הקטרת (שחרית) וסייג לדבריו מצאתי בסדר רב עמרם המדקד(י)ק לומר אין כאלהינו בכל יום וכן כתב בשם. וכן בערב לאחר שיגמרו תפילת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטרת בבוקר ר) ובערב [אבל לא השיר מאי טעמא שזכר למקדש אומר אלו. ולמה אומר פיטום הקטרת בבוקר ובערב והשיר בבוקר בלבד לפי שזה היתה מצותו נעשית בבקר ובערב וזה לא היתה מצותו נעשית אלא בבקר] (מה לא היתה (מצאתי) [מצותו] נעשית אלא בבוקר) בלבד וידבר וגו׳ ושונה באיזהו מקומן. ודורש בר׳ ישמעאל דא׳ רב ספרא משום ר׳ יהושע בן חנניה מאי ש) דכתיב ושננתם אל תקרי (ושננם) [ושננתם] אלא ושלשתם לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. ומקשינן שניה מי ידע כמה הוו (ומשנען) [ומשנינן] לא צריכא ליומי ודקא ת) (תני) תקינו מדרש חלופי תלמוד דקא גרס בפירקי׳ מאימתי קורין את שמע בערבין. אמ׳ רב יהודה אמ׳ א) שמואל (אל) השכבים לשנות קודם בא) שקרא קריית שמע (אינו) צריך לברך [לאחר שקרא ק״ש אינו צריך לברך] שכבר נפטר באהבה רבה. שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד ותלמדם חוקי חיים אמ׳ רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך. ר׳ אל(י)עזר ב) אומר אף למשנה צריך לברך. ולתלמוד אין צריך לברך. וקמסהיד רב ג) חייא בר׳ אשי זימנין סגיאין הוה (קאימנו) [קאימנא] קמיה דרב לתנויי בסיפרא דבי רב דהוא תורת כהנים ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני (לך) [לן]. ואו׳ רבון העולמים כו׳. עד ברוך שאמר והותם מלך מהולל בתושבחות. ומאן דקהתים מהולל ברוב ד) התושבחות. שבשתא בידיה דקא אמרין בפרק ה) מאימתי מברכין על הגשמים משיצא החתן לקראת כלה. ומאי מברך אמר רב יהודה מודים אנחנו לך על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ור׳ יוחנן מסיים בה הכי ואילו פינו מלא שירה

כאלהינו שבכל אחת מהן עולה להשלים מאה ברכות נמצאו נשלמו ל״ג ברכות שהיו חסרות. ל) היה ר׳ יהודה אומר וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב כן הוא הגירסא הנכונה, וכן הוא בירושלמי פ״ט דברכות ה״א, ובתוספתא פ״ז דברכות ובבה״ג וברי״ף וברא״ש סוף פ״ט דברכות ולפנינו הוא בטעות ר״מ. ק) דרב אחא בר יעקב וכו׳ שם. ר) בבוקר ובערב אבל לא השיר מאי טעמא שזכר למקדש אומר אלו ולמה אומר פיטום הקטורת בבוקר ובערב והשיר בבוקר בלבד לפי שזה היתה מצותו נעשית בבוקר ובערב וזה לא היתה מצותו נעשית אלא בבוקר כצ״ל מסרע״ג דף י״ד ע״ב. ש) מאי דכתיב ושננתם אל תקרי ושננתם כצ״ל קידושין ל׳ ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה לא צריכא וכו׳ ולקמן סי׳ מ״ז. ועיין בשו״ת מהרש״ל סי׳ ס״ד. ת) ודקא תקינו מדרש חלופי תלמוד כצ״ל וכן הוא בסרע״ג, ובהגהות מיימוני ריש סדר תפלה ומביא ראיה דאף לברייתא דר״י שנקרא מדרש נמי צריך לברך מהא דהוי קאימנא וכו׳ ובגמרא שם יש חלופי גרסאות שונות בענין זה. א) אמר שמואל השכבים וכו׳ כצ״ל ברכות י״א ע״ב. בא) קודם שקרא ק״ש צריך לברך לאחר שקרא ק״ש אין צריך לברך כצ״ל. ב) ר׳ אלעזר אומר כצ״ל. ג) ר׳ חייא בר אשי כצ״ל, הוה קאימנא כצ״ל ומתני לן כצ״ל. ד) ברוב תשבחות שבשתא עיין בהג״מ ריש סדר תפלות ועיין לקמן סי׳ קס״א. ה) בפרק מאימתי מאימתי

גאל ישראל כדתנן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה הרי תלת תלת זימנין דתשסרי דצלותא דצפרא דמנחתא ודערבא דאינון עם ברכת המינים מן (תשר) [תשסר] תשסר והני תלת עשרים קדמתין הרי תמנן ודסעודת׳[י] [דימ]מא תמני הא כיצד דנטילת ידים והמוציא להם מן הארץ וארבע דברכת המזון הזן על הארץ ובונה ירושלים והטוב ומטיב ותרתי דמשתיא אדחמרא בורא פרי הגפן ועל הגפן ועל פרי הגפן ואי דמיא שהכל ובורא[כ] (פרי הגפן) [נפשות] אתרא דנהיגי[ל] מ[י]כל והדר (משתילו) [מישתי] (הכי) [הרי] תרתי וארבע דקריית שמע דרמשא תרתי לקמן ותרתי לבתרא כדתנן בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה המעריב ערבים ואוהב עמו ישראל לפניה. (גדול) [גאל[מ] ישראל ושומר עמו ישראל לעד] לאחריה ותמני דסעודתא דרמשא הרי עשרים. תמנין ועשרים הרי מאה. בר מהמלך בכבודו דאוסיפו רבנן בתראי בתר עסיקי (דישבהא) [בשבחא] דקודשא בריך הוא [ו]מרחמי. ובר מהפיל חבלי שינה דקריית שמע דעל מטתו ובר מכמה זימנין דמצריך למברך לגדולים וקטנים וברכ[נ] [ממיכל פירות ואכילת ירקות] (אצמי ירקא) ובר [ממירה כמה] זימני [וכי תימא] בשלמא בימי חול [דאיכא תלתא] זימני תשסרי תשסרי . . . אלא בשבתא דליכא צלותא היכי מתמליין אי איפשר לאשלומינהו אשלים להו כדקאמרינן ר׳ חייא בריה דרב[ס] [אויה] ביומיא דשבתא וביומיא טבי טרה וממלי להו באיספמרקי ומגדי מיני בשמים ומיני פירות כגון עצי בשמים ובורא עישבי בשמים ובורא מיני בשמים וכל פירא ופירא כדחזי ליה. ולכך תקנו לומר (ו)אין[ע] כאלהינו בשבת לפי[פ] שאין מתפללין בשבת משמנה עשרה כי אם שב וד׳ פעמים אין מי נודה ברוך אתה ד׳ פעמים. אי[ן] מי נודה הרי י״ב פעמים אמן. ולבסוף ברוך אתה. ונראה עתה כאומר י״ב פעמים ברוך אתה אמן והן שתים עשרה ברכות והשבע של חובת היום הרי ט״י ומאן דמברך

מ״ע שם דהרמב״ם סמך על מה דאיתא שבת נ׳ ע״ב רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום וכו׳ וזה דוחק גדול כמה שהעיר הכ״מ שם ועיין בשו״ת נו״ב מה״ת תשובה מבן המחבר סי׳ ק״ח דרצה השואל שם לתרץ דהרמב״ם סבר דטעם הרחיצה בשחרית הוא כסברת הרשב״א משום דנעשה כבריה חדשה וצריכין להתקדש ככהן מן הכיור והכהן צריך לקדש גם רגליו, והראב״ד ס״ל הטעם כמ״ש הרא״ש בתשובה דטעם נ״י שחרית הוא משום דהידים עסקניות הם וא״א שלא נגעו בלילה במקום מטונף ולכך לא צריך רק נטילת ידים, ומה שלא השיג הראב״ד גם מרחיצת פנים על הרמב״ם משום דסמך על הא דשבת ישם ע״ש בדברי המשיב וז״ל ועוד למה לא הזכיר הראב״ד בהשגתו גם פניו וכו׳ והנה דברי השואל נדחו ממילא מדחזינן כל אלו הגאונים הנ״ל סברי טעמא דא״א לברוכי על אחת בשעתא לפי שהידים עסקניות ועשויות למשמש, ובכל זאת כתבו לרחוץ פניו ידיו ורגליו, והא דדייקו השואל וכן המשיב למה לא השיג הראב״ד על הרמב״ם מרחיצת פנים שכחו במחילת כבודם גמרא מפורשת בברכות ס׳ ע״ב כי משי אפיה לימא וכו׳ והנראה לענ״ד הוא דהני רבוותא הוו גרסי בברכות י״ד ע״ב וט״ו ע״א הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ורגליו וכו׳ ופניו נפקי להוא מהא דברכות ס׳ ע״ב הנ״ל, ולפני הראב״ד הי׳ הגירסא כמו שהוא לפנינו ויטול ידיו לבד וראיה ברורה מצאתי לדברי בספר ה״ג שהוציא לאור הגרע״ה וז״ל אמר רבה ב״ב חנה א״ר יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ורגליו וכו׳ אמר ר׳ חייא א״ר יוחנן וכו׳ ונוטל ידיו ורגליו וכו׳ ומוכח דכן היתה גירסתו שם מדהעתיק כל לשון הגמרא עם שמות האמוראים ולפניו היתה הגירסא אמר רבה בר בר חנה כגירסת האו״ז ח׳ ק״ש סי׳ נ״ג וכן הוא ברשב״א בשו״ת סי׳ קפ״ה. י) ודסעודתא דיממא כצ״ל. כ) ובורא נפשות כצ״ל. ל) דנהיגי מיכל והדר מישתי הרי תרתי כצ״ל. מ) גאל ישראל ושומר עמו ישראל לעד לאחריה כצ״ל. נ) ובר ממיכל פירות ואכילת ירקות ובר ממירח כמה זימני, וכי תימא בשלמא בימי חול דאיכא תלתא זימני תשסרי תשסרי אלא כו׳ כצ״ל והנה הראשונים מחולקים במנין המאה ברכות עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳, ובבעל העיטור בסופו ובמנהיג, ובס׳ יראים ובש״ל ובתניא וברד״א מסיים וגם יכוון בשבתות ויו״ט לברכות הקורא והמפטיר ויענה אחריהם אמן כי אמרו חכז״ל גדול העונה אמן וכו׳ ועיין בשו״ת מביט ח״א סי׳ קי״ז, וסי׳ ק״פ אם ענית אמן עולה למספר מאה ברכות. ס) דרב אויה כצ״ל מנחות מ״ג ע״ב. ע) אין כאלהינו כצ״ל ועיין לקמן סי׳ קל״ד. פ) לפי שאין מתפללין עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ וברוקח סי׳ שי״ט ובש״ל ותניא רבתי סי׳ א׳ שכתבו כהמחבר אך בכ״ב מבואר יותר וז״ל יש מקומות שנהגו לומר אין כאלהינו אחר תפלת מוסף אחד שבת ואחד יו״ט כדי להשלים מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום, כי בשבת ויו״ט אין אדם מתפלל מי״ח ברכות רק ז׳ נמצא שיצאו מהן ל״ג בין ערבית בין שחרית ומנחה ומשלימין אותן בז׳ ברכות של מוסף, ושש שבסעודה שלישית ועשרים כנוים שיש באין

עמ״י עש״ו.

תניא א) היה ר׳ מאיר אומ׳ חייב אדם מישר׳ לברך מאה ברכות בכל יום ובגמרא דאריץ ישר׳ גרסי הכי (אני) [תני] ב) אין לך אדם מישראל שאינו ג) עושה [מאה] מצות בכל יום שנ׳ ועתה ישר׳ מה יי׳ אלהיך שואל מעמך אל ד) תיקרי מה אלא מאה, ויש או׳ מה בגימטרי׳ מאה בא״ת ב״ש ה״ין י״ם שים צ׳ במקום ה׳ וי׳ במקום מ׳ הרי יי״ן ונמצא מה בגימטריא מאה (ללת״ם) [ור״ת] ה) פי׳ דבאותו פסוק כתיב ו) [מאה] אותיות ובנגדן חייב אדם לברך ק׳ ברכות בכל יום ושואל כת׳ מלא, ודוד מלך ישר׳ תיקן שהודיעוה[ו] יושבי ירושלים שמתים מישראל מאה בכל יום עמד ותיקן מאה ברכות דכתי׳ (שמואל ב כג) נאום דוד בן ישי הוקם ז) על על בגימטריא מאה הוו בכל יום ויום היו מתים מישר׳ ק׳ איש ולא היו יודעים מפני מה עד שבא דוד וחקר הדבר והבין ברוח הקודש ותקן מאה ברכות בכל יום ונראה ח) הדבר שנשתכחו ובאו תנאים ואמוראים ויסדום לברך על כל אחת ואחת בשעת׳ אי אפשר מפני מה שהידים עשויות למשמש אלא כשניעור אדם משנתו ירחוץ ט) פניו ידיו ורגליו כהוגן לקיים מה שנ׳ (עמוס ד) הכון לקראת אלהיך ישר׳. ומתחיל ומסדרן וכל יחיד ויחיד חייב בהן ומנהג כל ישראל שבספרד היא אספמיא כך הוא להוציא מי שאינו בקי מתחיל החזן ומברך על נטילת ידים וסדר הברכות והכי סליק חושבן מאה ברכות הני הכתובין לעיל תמני סרי ודברוך שאמר ודישתבח הרי עשרין קודם קריית שמע ותלת דקריית שמע שתים לפניה. יוצר והבוחר בעמו ישר׳ ואחת לאחריה

כל הדף הראשון מהכ״י הוא משובש מאד בהעתקה אשר לפני, גם נמצאו בו חסרון איזה תיבות ונשלמו מהכותב במקום הכתב בנקודות נקודות, כאשר עיני הקורא תחזנה מישרים, ואני בע״ה יגעתי ומצאתי לתקן הטעותים ולהשלים החסרון ע״פ ספרי הראשונים כמו ספר היראים שהביא חשבון המאה ברכות מסידור רע״ג מה שלא נמצא בסרע״ג שלפנינו, וע״פ ספר הפרדס לרש״י ז״ל שלשונם לפעמים ישוו יחד, כאשר העירותי בכמה מקומות, והעמדתי הגירסא הנכונה, לא שניתי מגוף הכ״י אשר לפני רק הצגתיה לפני הקורא כאשר מצאתיה, והגהותי הצגתי לבדנה, וכן עשיתי גם בפנים הספר לא גרעתי ולא מחקתי דבר, ואם ימצא הקורא תיקון אחר הטוב מהגהותי תברכנו נפשי, וזה החלי, בעזרת צורי וגואלי:

א) תניא הי׳ ר״מ אומר מנחות מ״ג ע״ב. ב) תני אין לך וכו׳ כצ״ל. ועיין ירושלמי סוף ברכות. ג) שאינו עושה מאה מצות כצ״ל. ד) אל תיקרי מה אלא מאה כן העתיקו גם הרי״ף והרא״ש סוף פרק הרואה והש״ל והתניא ונראה שכן היתה גירסתם בגמרא, ולפנינו ליתא וכן נראה ג״כ מפירש״י ומה״ג ע״ש, בא״ת ב״ש וכו׳ עיין תוס׳ מנחות שם ד״ה שואל, ובבעל הטורים דברים יו״ד. ה) ור״ת פירש וכו׳ כצ״ל ועיין תוס׳ מנחות שם, ובערוך ערך מאה, ובשו״ת תשב״ץ ח״ש סי׳ קס״א ובא״ב אר״ז אות כ׳. ו) כתוב מאה אותיות כצ״ל. ז) הוקם על וכו׳ עד שבא דוד וכו׳ כן הוא בסרע״ג ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ והש״ל הביאו בשם רש״י והטור א״ח סי׳ מ״ו הביא דרשה זו בשם רב נטרונאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא, ותמוה שלא הביאו שהוא במדרש במד״ר פי״ח, ובתנחומא פרשה קרח. ח) ונראה הדבר שנשתכחו כן הוא הלשון בסרע״ג ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ ט) ירחץ פניו ידיו ורגליו וכו׳ כן הוא בסרע״ג וז״ל וסדר אלו מאה ברכות כך השיב רב נטרונאי ב״ר הילאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא לבני קהל אליסאנה ע״י מר רב יוסף מאור עינינו לברך כל אחת ואחת בשעתא אי אפשר מפני טנופת ידים העסקניות העשויות למשמש, אלא כשניעור משנתו רוחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן לקיים מה שנא׳ הכון לקראת אלהיך ישראל, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ והובא ברד״א כשניעור אדם משנתו רוחץ פניו ידיו ורגליו, ובספר האשכול ה׳ ק״ש ותפלה וז״ל בשחר בהשכמה יטול פניו ידיו ורגליו, וברמב״ם פ״ד מה׳ תפלה ה״ג וז״ל אבל שחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו ואח״כ יתפלל, והראב״ד השיג עליו וכתב לא ידעתי רגליו למה, ועיין

ספר

מחזור וויטרי

מרבינו שמחה מתלמידי רש״י ז״ל

מה ששמע מפי רבי׳ רש״י ז״ל

ותפלה והגדה של פסח ומערבית עם פיוטים ונוסחאות ישנות ושירים ופזמוני׳ ויצירת ספר רפפות לידע עתידות מאיברי האדם אם אחד מזדעזע או מדלג או מקפין: נוסחאות תקוני שטרות וגיטין: פי׳ של שיעור עשירית האיפה ושיעור מקוה ועומר והלכות עירובין: מאמרים מהתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשות והם כל הדברים שמנו חכמים במנין כגון: שלשה דברים שאדם חייב עליהם לבקש עליו רחמים וכו׳: ד׳ צריכין להודות וכו׳: ה׳ דברים קשה להקוה וכו׳: ששה דברים צוה ר״א הגדול וכו׳: פי׳ על קדיש: אגדה על יו״ד דברות: סיומה הפרשיות של כל השנה וקריאת המועדים. ומנהגין והשבון התקופות ומולדות ולוחות. סוגיות התלמוד וסדר התנאים ואמוראי׳. מדרש עשרת הדברות. סימן להדשים באיזה זמן יהיה מטר: שו״ת לרש״י ז״ל: פי׳ על פרקי אבות נכתב בשנת ד׳ אלפים תשע מאות וששים ושמנה שהוא תתקס״ח לאלף (הששי) [החמישי]:

מכתב מהמו"ל.

ב"ה יום ג' ז' אלול שנת תרמ"ט לפ"ק לייפציג.

החיים והשלום אל כבוד ידידי הרב הגדול בתורה, ויראת ה' הטהורה, פאר ישראל והדרו וכו' וכו' כש"ת מו"ה אברהם נ"י המכונה דאק' ברלינער בבערלין.

הנה הבאתי את ראשית פרי עבודתי עבודת הקדש אשר עבדתי בספר הנפלא מחזור ויטרי לפני כבודו, והוא בטובו ישים נא עינו עין בקורת עליהן ויגיד לי משפטו על פועל ידי, כי לדעתי הנקלה לא לגבה לבב יחָשב לי אם אומר כי הי' הכ"י כקופה שאין לה אזנים, אשר אם ירצה איש להנות בו ולעמוד על דעתו הגדולה, הוא כספר החתום לפניו, מחסרון המעינות והמקורות אשר מהן דלה דלה המחבר המים החיים להשקות את הצמאים לדבריו, והשנית מרוב הטעותים והשמטות הרבה שנמצאו בו אלה משגגת המעתיקים, ואלה שיצאו מעטי סופרים נמהרי לב, ואני בעה"ש תקנתי השניאות והעמדתי הגירסא הנכונה, והערותי בקצור נמרץ במקומות שהי' לי הכרח להעיר את ההוגה בו החפץ להתחקות על שרשי הענינים אשר לפניו, כיד ה' הטובה עלי. ובענין כתיבות התיבות אשר נמצאו בכ"י לרוב מלאות ווי"ן ויודי"ן, גם בהעתקות המקראות שהן שלא ע"פ המוסרה שלנו, רשמתי בתחילה עליהן שהן למותר, אך כאשר ראיתי כי רבות הנה, ובפרט בסדור התפלות, הנחתי אותן כמו שהן כתובות, וסמכתי בזה על מה שנמצא בספר הסידים סי' תתפ"ב וז"ל הכותב סדור תפלות יכתוב אותיות מלאים כי כותבים מלאים למי שאינו בקי כגון כשרוצה לכתוב וטהר לבנו לעבדך באמת יכתוב וטהר ליבנו לעובדך באמת, ליבנו מלא, לעובדך מלא, ושבת קודשך, אוהבי שמך וכיוצא בו עכ"ל. וכן הוא בתיבות שיני הנמצא בלשון המחבר כמה פעמים מלא יו"ד, וכאשר כבר הזכיר זה הגאון מהרש"ל ר"פ בהקדמתו לתשובות הגאונים הנדפס בבערלין שנת תר"ח שהיה כן דרך איזה ראשונים מחכמי צרפת ואשכנז לכתוב ווי"ן ויודי"ן במקום נקודות, ותקותי לאל הגומר עלי כאשר אברך על המוגמר אך אז אבאר דרכי המחבר והלוכתיו ועניניו, גם שמות המחברים גדולי הראשונים אשר הביאו דעתו הגדולה לפסק הלכה. ובזה אסיים ואומר שלום לו, שלום לראשי החברה הנכבדה אשר נדבה רוחם אותם בחכמה לדלות פנינים יקרים ומסולאים ממצולות הנשיה, יברך ה' חילם ופועל ידיהם ירצה

כעתירת המתאבק בעפר חכמים

שמעון הלוי איש הורוויץ.

MACHSOR VITRY

nach der

Oxforder Handschrift

(Cod. No. 1100)

zum ersten Male

herausgegeben und mit Anmerkungen versehen

von

S. Hurwitz,

Rabbiner.

BERLIN, 1889.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18/19.

מחזור ויטרי

לרבינו שמחה

אחד מתלמידי רש״י ז״ל.

הספר היקר הזה היה טמון וצפון בכתב יד באוצר הספרים בעיר אקספארד כמה מאות שנים

ויצא עתה לאור עולם

עם תוספות הגהות תקונים ובאורים

ממני

שמעון הלוי איש הורוויץ.

ברלין, תרמ״ט.

בדפוס של צבי הירש ב״ר יצחק איטצקאווסקי.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ״ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בבערלין,
דוד גינסבורג בפטערסבורג
יוסף דערענבורג בפאריז,
שלמה חיים האלבערשטאם בביליץ,
אברהם אליהו הרכבי בפטערסבורג,
מרדכי יאסטראוו בפילאדעלפיא,
משה עהרענרייך ברומא,
דוד קויפמאנן בבודאפעסט.

שנה חמישית תרמ״ט.

Machsor Vitry.

BERLIN 1889.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei:

J. Kauffmann in Frankfurt a/M.

H. Engel in Berlin, Klosterstr. 15.